BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ

TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

17e JAARGANG.

's-GRAVENHAGE.

MOUTON & Co.

1897.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 JANUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 1.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie ½ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

AAN DEN LEZER.

Het eerste nummer van het Bouwkundig Weekblad van 1896 ving aan met de mededeeling der redenen, waarom met dat jaar, ingevolge een door de leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst genomen besluit wat de uitgaven der Maatschappij betreft, wederom tot den toestand van vóór 1894 was teruggekeerd; dat is: dat Bouwkundig Tijdschrift en Bouwkundig Weekblad elk een afzonderlijke uitgave vormen.

De redactie beloofde in dat eerste nummer, dat het Tijdschrift van 1896 in vier afleveringen zou verschijnen, en op 't minst 25 platen zou bevatten. Het Weekblad zou meer het karakter van een nieuwsblad aannemen, echter ook voorzien van platen en illustratiën.

Wanneer de redactie zich thans, in het eerste Weekbladnummer van 1897, de vraag stelt, of zij haar belofte heeft gehouden, dan durft zij die gerustelijk bevestigend beantwoorden.

Immers: het Tijdschrift 1896, waarvan de laatste aflevering op dit oogenblik reeds aan een deel der leden is verzonden, bevat 36 platen en vele illustratiën in den tekst. Aan de bewerking van die platen en illustratiën kon uiteraard meer zorg worden besteed dan toen zij in een Weekblad moesten verschijnen. Voor die goede zorgen brengt de redactie hier aan de Uitgevers, de heeren Mouton en Co. te 's Gravenhage, en hun personeel een woord van dank.

Het Weekblad van 1896 bevatte bovendien een 12-tal platen en een groot aantal illustratiën tusschen den tekst.

Het aantal platen in beide uitgaven te samen is dus grooter dan in de tot een Weekblad vereenigde uitgaven van 1895.

De aflevering Afbeelding van Oude Bestaande Gebouwen verscheen in gelijken trant als voorheen.

De redactie heeft getracht, volgens haar toezegging van een jaar geleden, het Weekblad meer een nieuwsblad te doen zijn; zij ondervindt echter, dat dit zonder flinke medewerking der leden slechts onvolledig is te bereiken.

Daarom, hoewel dankbaar voor den ondervonden steun, maar niet trachtende zich diets te maken, dat zij reeds geslaagd is, vraagt zij dringend om een meer uitgebreide hulp:

om bijdragen van actueel belang;

om mededeelingen op bouwkundig gebied uit de omgeving van de leden der Maatschappij;

om berichten op het gebied van kunst en praktijk, die zij kunnen veronderstellen van belang of van nut te zijn voor hun medeleden;

om mededeeling van opgedane ervaringen in hunnen werkkring als architect;

om aanwijzingen, hoe gering ook, waaruit de redactie gaarne nut zal trekken ten bate van het blad;

om teekeningen en schetsen van bouwkunstig belang, of inlichtingen om die te krijgen;

zij vraagt dringend om blijvende belangstellende medewerking.

Met die hulp der leden kan de redactie aan hare verplichtingen blijven voldoen.

Reeds heeft zij een kleinen voorraad voor platen die in het Bouwkundig Tijdschrift zullen verschijnen, daaronder ook de laatste nog onuitgegeven bekroonde prijsvragen der Maatschappij. Zij hoopt dan ook in staat te zijn, deze uitgave in 1897 niet te doen achterstaan bij die van het afgeloopen jaar.

Maar, wanneer zij hier wederom een belofte doet, waarvan de vervulling het einde van een moeilijke taak zal wezen, dan koestert zij met de hoop op de gevraagde medewerking ook nog een andere, die is:

dat het ledental der Maatschappij zich moge uitbreiden;

dat de leden zelve voortdurend in hunne omgeving zullen rondzien om anderen aan te sporen tot het lidmaatschap der Maatschappij toe te treden.

Immers, wanneer het ledental toeneemt, dan kan ook de redactie zich nog wat vrijer bewegen, en den leden meer aanbieden.

Moge het in 1897 blijken, dat de redactie hier niet „voor niets" een beroep op de leden der Maatschappij heeft gedaan.

KAMERS VAN ARBEID.

In verband met het adres, door de heeren C. Muysken en F. H. van Malsen, Voorzitters der Particuliere Arbeidsraden te Amsterdam en te 's-Gravenhage, met den heer Mr. C. A. Elias als secretaris, namens de Particuliere Arbeidsraden en Kamers van Arbeid te Amsterdam, Bolsward, Dordrecht, Franeker, 's-Gravenhage, Haarlem, Leiden en Zutphen, den 17en Februari 1896 tot de Tweede Kamer der Staten Generaal gericht, en erkentelijk voor de welwillende kennisneming van dit adres, hebben genoemde heeren zich nogmaals tot de Tweede Kamer gewend nu een gewijzigd ontwerp van wet op de instelling van Kamers van Arbeid, door H. M. de Koningin Regentes bij de Regeering is ingediend.

Hoewel adressanten dit gewijzigd ontwerp in verschillende opzichten met instemming begroeten, meenen zij op de noodzakelijkheid en wenschelijkheid van eenige wijzigingen daarin te moeten blijven aandringen. Zij wijzen er met nadruk op, dat spoedige totstandkoming der wettelijke regeling dringend noodzakelijk is, daar door belanghebbenden sedert jaren reikhalzend naar de wettelijke oprichting van Kamers van Arbeid wordt uitgezien, en daar de geruime tijd die verloopen is sinds een wettelijke regeling op dit gebied voor het eerst bij de Tweede Kamer werd aanhangig gemaakt, op de werkzaamheid en de resultaten der particuliere, voorloopige instellingen een ongunstigen invloed heeft uitgeoefend, en het zeer te vreezen is, dat de toestand waarin die instellingen bij langere onzekerheid omtrent wettelijke regeling zeer zeker zouden geraken, als een bewijs zou worden aangevoerd voor de verkeerde meenig, dat de Kamers van Arbeid *niet* noodzakelijk zouden zijn.

Adressanten geven vervolgens eenige wijzingen aan de hand, die zij meenen, dat in eenige artikelen der wet nog noodig zijn; met grooten nadruk doen zij dit andermaal, wat betreft de omschrijvingen van de woorden „patroon" en „arbeider."

De wet namelijk, beschouwt commissarissen van vennootschappen als patroons, terwijl de meesterknechts, onderbazen, opzichters enz. onder de arbeiders gerangschikt worden. Aan de genoemde commissarissen zal het meestal aan de *noodige* practisch technische kennis ontbreken om het vereischte vertrouwen bij de arbeiders te wekken; in veel grooter mate echter zullen onderbazen, meesterknechts, opzichters, enz. dat vertrouwen missen, daar zij in het dagelijksch leven gewoonlijk veel scherper tegenover de arbeiders staan dan de patroons zelve. Waar meesterknechts enz. in de Kamers als arbeidersleden worden gekozen, zou die keuze aan pressie van den kant der patroons worden toegeschreven, — soms misschien terecht. Maar ook ongegronde verdenking in dit opzicht kan het vertrouwen in de onpartijdigheid der Kamers verlammen.

Noch patroons, noch arbeiders zullen de bewering kunnen onderschrijven, dat bedoelde personen, als bekend met beider belangen, de beste elementen voor de Kamers van Arbeid zouden zijn, zulks op grond daarvan, dat die personen niet als arbeiders geteld kunnen worden, omdat zij gemakkelijker dan dezen den strijd om het bestaan voeren, en dat zij evenmin onder de patroons geteld kunnen worden, omdat zij niet als dezen met het geheele samenstel der industrie vertrouwd moeten zijn. Uitsluiting van verkiesbaarheid dezer personen blijft geacht te worden het eenige middel om geen nadeel te doen ontstaan voor de werking der Kamers. Een nadeel van die uitsluiting is geen bezwaar, daar hetzelfde geval zich voordoet ten aanzien van kleinere patroons, die zonder knechts werken.

De redactie van het ontwerp bevat niet de noodzakelijke bepaling, dat de arbeiders de arbeidersleden, en de patroons de patroonsleden der Kamers zullen moeten kiezen. Adressanten wijzen er op, dat het ontbreken dezer bepaling de gelegenheid opent tot het verkrijgen van Kamers van Arbeid die niet uit een gelijk aantal arbeiders en patroons zullen bestaan, een samenstelling die aanleiding zal geven tot verwijten over partijdigheid. Bij eenige pressie, hoe misplaatst ook, maar niet altijd uitblijvende, zou het gevolg der voorgestelde bepaling zijn, dat patroons als arbeidersleden zitting nemen, waarmede nut en werkkracht der Kamers te niet kunnen worden gedaan.

Ten slotte wijzen adressanten er op, dat zelfs geen zeer matige presentie-gelden aan de leden der Kamers zullen worden verstrekt, zelfs niet voor het geval beroepsbezigheden verzuimd moeten worden. Het zal daardoor moeilijk worden, geschikte leden te vinden én voor de Kamers, én voor commissiën voor onderzoek, uit die Kamers.

Over het geheel, zeggen adressanten ten slotte, heerscht er wat te groote zuinigheid in het ontwerp, tenzij onder „bureau-onkosten" verantwoord mogen worden uitgaven, die gewoonlijk niet daaronder begrepen zouden worden, als b. v. die voor onderzoek der bestaande werkloosheid en hare gronden, welke veel kosten met zich brengen.

AFSTEKEN VAN PLAFONDS.

In no. 51 van het Bouwkundig Weekblad van 1896 werden de lezers verzocht zoo mogelijk aan de redactie een middel op te geven, om de harde laag witkalk van een plafond te verwijderen, zonder beschadiging van den ondergrond en de ornamenten.

Behalve het antwoord op deze vraag, door den heer A. Maurisse gezonden, en in n°. 52 opgenomen, ontving de redactie nog de beide volgende, bijna gelijkluidende recepten, die, zooals zal blijken, het verlangde resultaat geven.

De heer J. Olthuis, architect te 's Gravenhage, meldt ons:

Men moet het plafond met stijfselpap insmeren, laten drogen en daarna met de spirituslamp (soldeerlamp) verhitten. Dit is bij het restaureeren van een plafond, zooals in de vraag bedoeld is, uitstekend gebleken; de oude ongewitte laag kwam weer voor den dag, zonder eenige beschadiging.

De heer Joh. Mutters Jr., architect te 's-Gravenhage, deelt ons mede:

Men bestrijke een gedeelte oppervlak, b. v. één M²., telkens eerst met water en onmiddelijk daarna met gekookte roggeblom (niet te dik), en ga er zoo spoedig mogelijk met de spirituslamp langs, in ééne richting. De pap van roggeblom krimpt dadelijk zoodanig, dat alle witsellagen te samen, tot de laatste of oorspronkelijke grond toe, in groote vellen afvallen.

De heer Mutters deelt daarbij mede, dat hij volgens deze methode meermalen oude Louis XV plafonds met goed gevolg in zeer korten tijd heeft doen schoonmaken.

Tevens namens den steller der vraag, onzen bijzonderen dank aan de geachte inzenders van de oplossingen daarvoor. In volgende gevallen hopen wij op eene even groote, door ons zeer gewaardeerde medewerking.

RED.

INGEZONDEN.

Dezer dagen gewerd mij uit Brussel van den Internationalen Commissaris voor de sectie *Sociale Economie* der in 1897 aldaar te houden Internationale Tentoonstelling de uitnoodiging, om te trachten in Nederland voor die Sectie de noodige deelneming te verwerven. Ik vertrouw dat, waar de Sociale Vraagstukken in ons Vaderland zoo zeer op den voorgrond zijn getreden, eene

eenvoudige opwekking voldoende zal zijn om die deelneming te verzekeren; in het bijzonder vestig ik echter de aandacht op de 75 prijsvragen (met geldpremiën van frs. 100 tot frs. 1000) voor deze sectie uitgeschreven; daaronder zijn er vele waarvoor onze landgenooten stellig met succes kunnen mededingen.

Ik heb mij beschikbaar gesteld om aan belangstellenden de noodige inlichtingen te verstrekken en *desverlangd* — het is mij niet bekend of anderen reeds pogingen in deze richting deden (in welk geval ik mij gaarne terugtrek) — aan de organisatie van deze sectie mede te werken.

F. W. Westerouen van Meeteren.

Amsterdam, 30 Dec. 1896.
Willemsparkweg. 31.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 19 December 1896. De vergadering die, op twee na, door al de leden bezocht was, zoomede door eenige geïntroduceerden, waaronder een drietal die als lid tot de Mij. en de Afd. wenschen toe te treden, werd op de gebruikelijke wijze geopend met het lezen van de notulen der laatst gehouden buitengewone vergadering, welke zonder bemerkingen werden goedgekeurd.

Het eerst komt aan de orde het in overeenstemming brengen van het Huishoudelijk Reglement der Afd. met de nieuwe wet der Mij. De door het bestuur aangebrachte wijzigingen, bestaande in het schrappen van de Afdeelingsleden en hetgeen op die categorie van leden betrekking heeft, en een paar veranderingen van ondergeschikt belang, werden met algemeene stemmen goedgekeurd.

Ingevolge art. 18 van het reglement kwam de begrooting van ontvangsten en uitgaven voor het jaar 1897 ter tafel; de veranderlijke bijdrage, overeenkomstig art. 12 van het reglement door het bestuur op f 2.— gesteld, werd met op één na algemeene stemmen goedgekeurd en de aldus vastgestelde begrooting met algemeene stemmen aangenomen. Vervolgens was aan de orde de verkiezing van twee bestuursleden. De Voorzitter, de heer H. Raammaker, en de 1ste Secretaris, de heer A. Eisses, die volgens rooster moesten aftreden, doch dadelijk herkiesbaar waren, werden beide met op een na algemeene stemmen herkozen. De heer Alons kreeg voor Voorzitter, en de heer Steenbeek voor Secretaris een stem. De herbenoeming werd door de heeren Raammaker en Eisses aangenomen, hetwelk met luide bijvalsbetuigingen werd begroet.

Daarna trad op de heer Dr. L. Steenhuis. Spreker begon met er op te wijzen, dat hij, geen Bouwkundige zijnde, ook geen bepaald bouwkundig onderwerp zoude behandelen, maar voor hetgeen hij wenschte te bespreken, als inleiding tot zijn onderwerp, beelden uit de bouwkunde tot voorbeeld had genomen.

Voortdurend, zoo ving spreker aan, zien wij gebouwen verrijzen en wij zagen dat gedurende geheel ons leven. Het bleek ons dan in ieder geval, dat zij ontstonden door inspanning van den mensch en wel bij wijze van constructie, d. i. door op- of samen-bouwen; want in het woord constructie heeft con de beteekenis van bijeenbrengen, of verzamelen, terwijl het andere deel van het woord afgeleid is van het Latijnsche struere, dat bouwen beteekent; en nu ontstaan gebouwen inderdaad door op eene bepaalde wijze samenstellende deelen te rangschikken en saam te voegen. De bouwmeester werkt derhalve bij wijze van inductie, d. i. hij ontwikkelt een totaal uit vele verspreide elementen. Uit de bedoelde resultaten onzer ervaring, welke gedurende een korte of lange rij van jaren zijn verkregen, n. l. dat elk gebouw allengs gevormd wordt, hebben wij de algemeene gevolgtrekking daarvan af te leiden, dat elk gebouw, hoe oud het ook zijn moge, op dezelfde wijze door constructie is verkregen. Wij gelooven derhalve wat soms moeilijk te begrijpen is; zijn er bijv. vast van overtuigd, dat het monumentale paleis op den Dam in Neerlands hoofdstad, langzamerhand opgetrokken werd uit lagen steen, en meenen ons bijna te kunnen voorstellen de drukte verbonden aan het inheien van de duizende palen in den moerassigen grond, die dienen om het gebouw te dragen.

In dit voorbeeld zijn wij in onze overtuiging echter zeer versterkt geworden door het lezen van geschiedkundige verhalen over den bouw van dat paleis.

Maar stel nu eens, geachte heeren, dat iemand, die nooit gehoord had van de pyramiden en obelisken in Egypte, plotseling daarvoor geplaatst werd, zou hij ze dan beschouwen als samengesteld uit lagen van tichelsteen of als natuurlijke formatien, ongeveer gelijkstaande met geïsoleerde bergspitsen? Of, wanneer iemand van geringe ontwikkeling uit een land der tropische gewesten enkele trotsche, aan ons bekende gebouwen voor de eerste keer aanziet, het Germania-beeld in het Niederwald bijv. of het Hermansdenkmal, of den Dom van Keulen of de majestueuse Kathedraal op het Domplein te Milaan, — zou hij er dan onmiddelijk toe besluiten, dat zij gemaakt zijn en in hun innerlijk wezen bestaan uit afzonderlijke deelen, die men heeft samengesteld?

Wij natuurlijk, wij allen weten van hunne samenstelling, want wij hebben daarvan gelezen in geschiedkundige verhalen. Zoo is ons bekend, dat het bouwplan van den Dom van Keulen, het meest grootsche werk van gothische bouwkunst, reeds in 1260 ontworpen is door meester Gerhard von Ryle, waarschijnlijk geboren te Riehl, een dorp dicht bij Keulen; dat zijn bouwstof uit den Drachenfels werd los gebroken en dat de voltooiing van den Dom eenige jaren geleden eerst is geëindigd; van 1842—'76 werd aan den bouw ongeveer 9 millioen gulden besteed.

En van den Dom te Milaan, ook weer geheel in gothischen stijl opgetrokken, werd de eerste steen gelegd in 1386, maar de bouw eindigde eerst onder Napoleon Bonaparte. Hij bestaat geheel uit marmer, dat gehaald werd van de marmerlagen, die zich dicht bij het meer Lago Magiore aan den Simplon pas bevinden. Behalve een paar grootere torens draagt de kathedraal 98 kleinere en daarboven 200 marmeren beelden; men kan dit alles zien en bewonderen, want het is toegestaan om met een gids een wandeling te doen over het dak, dat men langs trappen beklimt, die samen 450 schreden tellen.

Maar nogmaals, zoo vervolgde spreker, gesteld dat iemand wandelt door de Galleria Vittorio Emanuele — de oudste en de reusachtigste glaspassage, van 1865—'67 gebouwd, 200 M. lang, 15 M. breed, 26 M. hoog en met een koepeldak van 50 M. hoogte — bij den uitgang komt op de „Piazza del Duomo" een zeer groot plein, dat door prachtige paleizen omringd is, en dan plotseling den Dom vóór zich ziet, — zou hij dan niet evengoed kunnen besluiten, dat het gebouw daar als één stuk is neergezet, evenals de verwijderde toppen van de Monta Rosa en van andere bergen, die hij met sneeuw bedekt, aan den zuidelijken rand der Alpen in de verte in gouden licht tegen de blauwe lucht ziet schitteren?

Op de vraag nu of het gemakkelijk is om zich voor te stellen dat die heerlijke, ontzagwekkende gebouwen geconstrueerd zijn, d. w. z. door de hand van menschen en met behulp van kalk of schroef of spijker saamgevoegd zijn uit stukken steen, en dat die afzonderlijke deelen eerst van gebergten losgebroken en toen bijeenverzameld zijn en nog later verspreid en door elkander hebben gelegen op den grond, welke nu die gebouwen draagt, zal door niet velen een ontkennend antwoord worden gegeven. Integendeel, menigeen zal zich die vraag in het geheel niet stellen en ze zelfs als doelloos beschouwen, want bij ervaring heeft hij geleerd, dat elk bouwwerk ontstaat door samenvoeging van afzonderlijke elementen.

Het tot nu toe gesprokene, zoo zeide spreker, moest dienen tot inleiding voor het onderwerp:

„Eenige feiten aangaande de bouworde in de natuur", en wij beginnen daarbij met deze bewering: ongeveer op dezelfde wijze als waarop de bouwmeester door samenvoeging, en dat naar motieven welke hij aan de natuur ontleend heeft, die heerlijke, imposante kathedralen en andere bouwwerken doet verrijzen, zoo worden ook in de natuur afzonderlijke deelen op verschillende wijzen tot een samenhangend geheel verzameld en ontstaan dan de lichamen die, wat haar vorm, hunne structuur of inwendigen bouw en hunne eigenaardigheden betreft, onze belangstelling in hooge mate opwekken.

Mij dunkt, bij het luisteren naar de uitspraak dezer bewering, rijst bij u de volgende vraag: Zoo het waar is, dat lichamen ontstaan door samenschikking van afzonderlijke deeltjes, is het dan omgekeerd ook mogelijk, die natuurkundige lichamen evenals gebouwen weer te verbrokkelen in zoo kleine stukken, dat deze verder niet verdeeld kunnen worden, evenmin als men bijv. een baksteen of een appel kan verdeelen, wanneer men den baksteen of den appel wil behouden. — Het antwoord op uwe vraag zou men dus niet meer, zoo schijnt het tenminste, door inductie kunnen vinden, maar het deductief moeten zoeken, d. i. van het totaal en het algemeene moet men overgaan tot de samenstellende deelen in de bijzonderheden. In plaats van opbouwen moet dus verdeelen plaats vinden, waarbij zich echter de groote moeilijkheid voordoet, dat de deeltjes eindelijk zoo klein zullen worden, dat verdere verdeeling onmogelijk wordt, hetzij tengevolge van de onvolkomenheid van ons gezicht, hetzij van de onvolmaaktheid der werktuigen, welke daarbij gebruikt worden.

Op de gestelde vraag heeft men het antwoord gezocht, sinds den tijd, dat het denkvermogen van den mensch zich genoeg ontwikkeld had, om die vraag te kunnen stellen. De grootste geesten der oudheid hebben zich ingespannen om na te denken over het antwoord. Daaronder is Aristoteles, de geleerde uit Griekenland, die ongeveer 400 jaar voor onze jaartelling geboren werd, wiens uitspraken op natuurkundig gebied tot in de middeleeuwen, als onfeilbaar werden opgevat en wiens naam genoemd zal worden zoolang er wetenschap bestaat. Daaronder is ook Descartes of Cartesius, die 2000 jaren na Aristoteles als kind van Fransche ouders te 's Gravenhage geboren werd. Doch hunne opvattingen en beschouwingen waren te veel van philosophischen aard. Er werd te weinig rekenschap gehouden met de ervaring, en dientengevolge kwamen die twee beroemde mannen tot de gevolgtrekking, dat verbrokkeling van een lichaam niet ten einde zou loopen, wanneer ons gezichtsvermogen als sterk genoeg en de middelen ter verdeeling als volmaakt genoeg verondersteld worden te zijn. Volgens hunne opvatting bestaat er dus geene overeenkomst of analogie in de bouworde van wat door 's menschen hand geleverd wordt en van wat als natuurkundig lichaam voorkomt in de wereld. En op dit antwoord van Aristoteles en van Cartesius komt men altijd weer terug, als de deductieve methode van nadenken gevolgd wordt.

In later tijden heeft men voor het onderzoek de inductie-methode toegepast en dus onderzocht of lichamen, evenals bouwwerken, door samenvoeging van hunne materialen kunnen ontstaan. En langs dien weg heeft men gevonden, dat alle lichamen bestaan uit afzonderlijke deeltjes, die niet meer voor verdeeling vatbaar zijn en waaraan men den naam van moleculen heeft gegeven, welk woord eenvoudig kleine massa beteekent. Die moleculen nu groepeeren zich op eene bepaalde wijze, door de werking eener kracht, welke tusschen haar aantrekkend werkt en die moleculaire aantrekkingskracht genoemd wordt.

In de wereld, die ons omgeeft, heeft dus voortdurend plaats het

opbouwen van lichamen uit moleculen op analoge wijze als dat door den bouwmeester geschiedt, en zoo blijkt, dat voor het begrip wereld ook goed gekozen is het woord natuur. Want: het woord natuur komt van het Latijnsche nusci, dat in het Fransch tot naître is veranderd en geboren worden of ontstaan beteekent; en zoo beteekent dan het woord natuur: het totaal der eigenschappen van alle geschapene wezens en van alle levenlooze voorwerpen; de wereld derhalve. d. i. de zichtbare schepping en bij uitbreiding dan ook de voortbrengende oorzaak der dingen of de scheppende kracht, bijv. in de uitdrukking: de natuur brengt voort.

Na deze beschouwingen van het opbouwen in en door de natuur, besprak spreker eenige eenvoudige voorbeelden, o. a. dat moleculen zoo uiterst klein zijn, dat zij niet met het mikroscoop zijn te onderscheiden; en dat de verdeeling zeer ver gaat, werd aangetoond in het volgende: 100000 spinragdraden vormen samen slechts de dikte van een hoofdhaar; platina kan tot draden worden getrokken van $^{1}/_{1200}$ mM. doorsnede; goudbladen kunnen zoo dun worden gemaakt, dat licht er doorgaat en 250000 op elkaar gelegd en saamgeperst dan een mM. dik zijn. en dat, hoe fijn verdeeld deze stoffen dan ook zijn, zij toch nog niet de dikte van een molecule nabij komen. Dat de deelbaarheid zich bij enkele stoffen zeer ver uitstrekt. wordt bewezen door enkele kleurstoffen, waarvan een mil.gr. kleurstof in 2 L. water nog duidelijk waarneembaar is. Ook de smaak, maar vooral de reuk, toont aan hoe ver de verdeeling kan gaan; bijv. muscus, reseda. enz.

Ook op de moleculaire aantrekking en afstooting werd door Spreker gewezen, volgens oude theorie aan elkander gelijk; verandert echter de afstand, dan veranderen beide, doch de afstooting het meest, hetgeen werd aangetoond door uitrekking en samendrukking van lichamen. De veerkracht, een gevolg van beide krachten. werd door proeven aangetoond en gewezen op het nut, dat daarvan wordt getrokken bij het vervaardigen van voorwerpen welke aan groote krachten onderworpen worden, bijv. holle ijzeren masten. holle balken. brugliggers, enz., door de weerstandbiedende massa zoo ver mogelijk naar den buitenkant van het lichaam te plaatsen. Spreker wees daarbij op hetgeen ons in de natuur ten voorbeeld strekt, n.l. de holle en sterke beenderen van snelvliegende vogels en de holle stengels bij kruiden. vooral van sommige grassoorten. Daarna werd besproken, op hoedanige wijze vele stoffen in de natuur worden gevormd en waarbij de kristalvorm op den voorgrond trad, aluin, ijsnaalden, sneeuwvlokken enz. De meerdere oplosbaarheid van enkele stoffen in heet — dan in koud water en het vasthouden van water door de kristallen (kristalwater) bijv. salpeter. De allotropische toestanden, selenium. kool (houtskool, diamant, graphiet). phosphorus (roode en gele). zwavel (2 kristalvormen en voorts amorph). alles toegelicht door proeven en aanwezig zijnde kristalformaties.

Vervolgens stond spreker stil bij de verandering der structuur, waaraan sommige stoffen onderhevig zijn. Spreker nam daarbij als voorbeeld het ijzer, dat door langdurige schuddingen en temperatuursveranderingen. korrelig en bros. dus minder sterk wordt en wees op de noodlottige gevolgen bij het plotseling breken van ijzeren bruggen, assen van spoorwegwagons, ankerkettingen enz., als gevolg van een veranderde rangschikking der deeltjes door lage temperatuur. Spreker vestigde de aandacht er op. dat van deze zelfde omstandigheid die op bovengenoemde werken en werktuigen zulk een nadeeligen invloed uitoefent, in de praktijk een nuttig gebruik wordt gemaakt, bijv. bij het harden van staal, glas enz. en gaf daarvan de volgende verklaring.

Een lichaam dat sterk wordt verhit en dan plotseling wordt afgekoeld. vormt aan de oppervlakte een laag die spoedig vast wordt met zeer standvastig evenwicht. Inwendig kunnen de deeltjes zich niet zoo spoedig op de gewone wijze rangschikken en komen dus in onstandvastig evenwicht. Maar de oppervlakte biedt aan den drang der inwendige deeltjes weerstand en biedt zelfs grooter weerstand aan uitwendige krachten. Met hardglas lichtte spreker dit toe en toonde dit aan door de zoogenaamde glastranen (Larmes Bataviques of de Hollande) en de fleschjes van Boulogne, waar de geringste beschadiging van het oppervlak, tot uiteenspatten tot gruis of afscheuring leidde, een gevolg van verstoring van het standvastig evenwicht aan de oppervlakte.

Spreker besloot zijne zeer boeiende rede met hulde te brengen aan twee der grootste wis- en natuurkundigen van hunnen tijd, n. l. Johannes Bernouille, te Basel in 1667 geboren, eerst hoogleeraar in de wis- en natuurkunde te Groningen, en daarna te Basel. Diens zoon Daniël, geboren te Groningen in 1700 en gestorven in 1782, was desgelijks een groot natuur- en wiskundige, hoogleeraar, eerst aan de academie te Petersburg, daarna te Basel, in de ontleed- en plantenkunde. Een gedenksteen in de protestantsche kerk te Basel, waarin op zijn verlangen een spiraal is gegraveerd, als symbool van het oneindige achter- en vooruit, wijst zijn laatste rustplaats aan.

De Voorzitter bracht den heer Dr. Steenhuis dank voor het gesprokene. waarmede al de aanwezigen door applaus instemden.

In de pauze die hierop volgde, werden de fraaie teekeningen van den heer J. van Dam, en teekeningen en plaatwerken uit de bibliotheek der Mij. met veel belangstelling bezichtigd.

Hierna had nog voorlezing plaats van de prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden, het maken van een ontwerp voor een Centraal-Telefoonbureau in een groote provinciestad," door die vereeniging aan de Afd. gezonden.

Nadat de verdeeling der surveillance bij de op Zondag 20 Dec. '96 te houden publieke tentoonstelling van teekeningen had plaats gehad. waarbij door den Voorzitter werd gewezen op het groot aantal bezoekers. waardoor de voorgaande tentoonstelling was bezocht, werd de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

Door B. en W. van Amsterdam is bij den gemeenteraad ingediend een voordracht tot uitbreiding en verbetering van de Duinwaterleiding.

Ten einde daartoe te geraken, stellen zij voor om zoo spoedig mogelijk over te gaan tot het uitvoeren van de volgende werken:

a. uitbreiding en verbetering der prise d'eau in de duinen met bijbehoorende werken, geraamd op . . . . . f 1,695,000.—

b. het bouwen van een pompstation met laagreservoirs en verbetering en uitbreiding van het buizennet in de stad, geraamd op . . . . „ 1,783,000.—

alzoo te zamen op een bedrag van rond . . . . „ 3,500,000.—

Tevens vragen zij een crediet van f 25.000 tot het doen instellen van een onderzoek naar een prise d'eau buiten de duinen.

De kosten van de sub *a* genoemde werken zullen ten volle worden opgewogen door de uit de prise d'eau meerder te verkrijgen hoeveelheid water, geraamd op gemiddeld 4000 M³ per dag en als maximum op 9000 M³ per dag.

Tot het doen uitvoeren der sub *b* genoemde werken, wordt door de Commissie van Bijstand in het beheer, voor zooveel betreft de waterverzorging der Gemeente, eenparig geadviseerd. De bestaande transport- en distributie-middelen zijn er niet op ingericht, om zelfs de onvoldoende hoeveelheid water onder behoorlijken druk in de huizen te leveren.

Men kan te Amsterdam binnen kort van een werkelijken beursbouw gaan spreken. B. en W. zullen namelijk op 4 Januari a. s. aanbesteden, het bouwen van een directiekeet ten dienste van den bouw der nieuwe koopmansbeurs; de keet wordt geplaatst op een nader aan te wijzen plek op het gedempte Damrak.

Naar wij vernomen hebben, zal in Juni of Juli a. s. de aanbesteding plaats hebben van het geheele gebouw. Voor vele groote bouwwerken hebben meestal aanbestedingen voor gedeelten daarvan plaats; dit zal hier echter niet het geval zijn, en de fundeering met volledigen opbouw in eens worden uitbesteed.

Vóór deze besteding zullen geen teekeningen van het gebouw openbaar worden gemaakt.

In eene vergadering van de beurs-commissie, in de vorige week gehouden, is de indeeling van het beursgebouw goedgekeurd.

De heeren A. W. de Flines en J. F. von Glahn doen thans echter nog een poging om het door hen voorgestane beursplan W. P. W. te verwezenlijken.

Zij zullen trachten andermaal alle perceelen aan de Warmoesstraat, voor dit plan noodig. in handen te krijgen, en als dit gelukt, zullen zij het vereischte terrein wederom aan de gemeente aanbieden, evenals vroeger, zonder eenige winst of provisie te genieten.

Zij zijn alzoo van meening, dat de gemeenteraad nog zal willen terugkomen op het eenmaal genomen besluit.

Voor hen die het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, wenschen te verkrijgen, zal dit jaar het examen worden afgenomen op 24 tot en met 27 Februari a. s. in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De samenstelling der examen-commissie zal in het volgende weekblad worden bekend gemaakt.

Het „Alg. Handelsblad meldt, dat de plannen die jaren geleden bestonden, maar niet zijn doorgegaan, om aan het Rembrandtplein te Amsterdam een groote inrichting à la Krasnapolsky te doen verrijzen. weder ter hand zijn genomen. Het blad had althans vernomen. dat de perceelen van het café Mille Colonnes af tot de Balk in 't Oogsteeg het eigendom zijn geworden van eene maatschappij „Nederland", waarin een drietal commissarissen der maatschappij „Bierbrouwerij 't Haantje" groote belanghebbenden zijn.

Deze maatschappij noodigde volgens dat blad een viertal bekende architecten tot een onderlingen wedstrijd uit voor het ontwerpen van plannen van een groot café-restaurant met hotel en zou reeds aan een der heeren den uitgeloofden prijs hebben toegekend.

Nader vernemen wij echter, dat dit bericht zeer voorbarig is.

In de afgeloopen week is het laatste nummer verschenen van de „Wekelijksche Courant de Nijverheid", orgaan van de Nederl. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid. Deze courant beleefde haar vierden jaargang.

In de plaats daarvan zal nu, zooals vroeger, een maandblad verschijnen.

Op veler aanvraag heeft het Bestuur der Nationale Tentoonstelling voor Nijverheid en Kunst, in de maanden Juni, Juli en Augustus a. s. te Dordrecht te houden. en uitgeschreven door de Vereeniging voor Vak en Kunst aldaar, besloten, de termijn van inzending der inschrijvingsbiljetten te verlengen tot 15 Januari a. s.

PERSONALIA.

Bij Kon. besluit is de Oost-Indische ambtenaar met verlof, J. D. Donker Duyvis. laatstelijk inspecteur der 1e klasse voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen in

Nederlandsch-Indië, met ingang van 1 Januari a.s., op zijn verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

De heeren C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, Directeur der Gemeentewerken te Amsterdam, G. J. de Jongh. Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam, en P. H. Kemper, Hoofdingenieur van den Waterstaat te Maastricht, zijn door Z. M. den Keizer van Duitschland benoemd geworden tot Ridder 3e klasse in de Kroonorde van Pruisen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 12 van 15 December 1896. Bliksemstralen; stereoskopisch opgenomen. — Eenige eenvoudige proeven betreffende stralende warmte, door Dr. J. Kamminga van der Meer. — Fridtjof Nansen's pooltocht (vervolg en slot), door A. D. Hagedoorn. — Iets over stereoskopisch zien, door L. E. W. van Albada. — De technische Acetyleenbereiding (vervolg en slot) door Dr. L. Bleekrode — Springende Boontjes. door J. C. Costerus. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Bouwkundig Teekenaar 5.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opichter-teekenaar 4.

Herhaalde malen is het gebleken, dat personen. door bemiddeling van het „Bureau" geplaatst, zich niet eens de geringe, vele malen gevraagde moeite getroosten, om van hunne plaatsing kennis te geven. Dit is zoowel zeer onaangenaam voor de administratie van het Bureau, als lastig en tijdroovend voor heeren aanvragers van opzichters enz.

Andermaal verzoeken wij daarom hen, die ingeschreven zijn bij het Bureau, zoo beleefd te willen zijn om, indien zij eene betrekking krijgen, daarvan onverwijld aan het Bureau van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst kennis te geven.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 4 JANUARI.

Amsterdam. Het sloopen van de opstallen van den houtzaagmolen „de Windhond" en van twee knechtswoningen, kadaster sectie Q nos. 613, 614 en 615 aan het Frederik Hendrikplein.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0.20. Inl. worden gegeven ten kantore van den Adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding. De gebouwen kunnen worden bezichtigd op de werkdagen der week, die aan de besteding vooratgaat, tusschen 9 en 5 u.

Amsterdam. Het bouwen van een directiekeet, ten dienste van den beursbouw, op een nader aan te wijzen plaats aan het Damrak.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1, (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den architect H. P. Berlage Nz., P. C. Hoofstraat 62, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Alkmaar. De uitvoering der volgende werken, dienst 1897: 1. het onderhouden van alle gemeente-gebouwen, scholen, bruggen, riolen en verdere gemeentewerken, in 5 afdeelingen, raming f 4476, 2. het doen van eenige vernieuwingen aan de gebouwen, schoolmeubelen enz., in 7 rubrieken, ram. f 2826, 3. het doen van eenige vernieuwingen aan de bruggen, ram. f 1188, 4 het verrichten van voeg- en inboetwerken aan de walmuren, het afboenen daarvan, alsmede het doen van eenige vernieuwingen daaraan. ram. f 842, 5. het leveren en vervoeren van de benoodigde materialen voor buitenwegen, voetpaden enz., ram. f 2544, 6 het onderhouden van den Hoeverweg, ram. f 1115. Een en ander met de levering van de daaraan ontbrekende materialen, arbeidsloonen en transporten.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek voor f 0,50 verkrijgb. ter gemeente-secretarie Inl. te verkrijgen op het bureau voor de gemeentewerken.

Dordrecht. Het bouwen van 34 heerenhuizen, 68 beneden- en bovenhuizen en 7 dubbele arbeiderswoningen, benevens ophooging van het bouwterrein. aanleg van straten, rioleeringen enz. met alle daarbij behoorende leverantiën en werkzaamheden op een terrein genaamd „Rozenhof" te Dordrecht.

De directeuren der Levensverzekering Maatschij. „Dordrecht", n.m. 2 u. De aanbesteding zal geschieden in verschillende al dan niet gecombineerde perceelen en en bloc. Inl. zijn te bekomen bij de architecten Weeldenburg en Korthals tot op den dag vóor de aanbesteding in het lokaal van den heer Van der Horst aan de Groenmarkt te Dordrecht, van 9½ tot 3 u. De monsters liggen daar ter bezichtiging. De opening der inschrijvingsbilj. voor de verschillende al dan niet gecombineerde perceelen zal plaats hebben in bovengenoemd lokaal op 4 Jan., des n.m. ten 2 u. Het bestek met 11 bladen teek. is à f 10 per stel te verkrijgen aan het bureau der Levensverzekering Maatschappij „Dordrecht". Aanw. gedaan. De wijzigingen in het bestek zijn in het lokaal van Van der Horst verkrijgbaar.

Lutjegast (Gr.). Het bouwen van eene school met twee lokalen voor Christ. onderwijs op een vrij terrein te Lutjegast, met bijlevering van materialen, enz.

De kerkeraad der Geref. gemeente. n.m. 3 u., in het café Kits. Bestekken à f 0 50 met teek. à f 1 te verkrijgen bij den ondergeteekende en liggen ten huize van aanbesteding ter inzage. Nadere inl. te bekomen bij IJ. v. d. Veen. bouwk. Groningen. Aanw. 4 Jan., n.m. 1 u.

DINSDAG 5 JANUARI.

Joure. Het afbreken en weder opbouwen eener schuur en een gedeelte van 't café Molenaar te Joure.

De architect Johs. H. Borger. Bestek en teek. liggen ter inz. in gen. café. Aanw. 2 Januari, n.m. 2 u.

Nijmegen. Het vernieuwen van den vensterwand der raadzaal in het gemeentehuis, met bijkomende werken.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestekken zijn ad f 0,10 verkrijgb ter gemeente-secretarie. alw. de teek. ter inzage ligt. Inlichtingen geeft de architect der gemeente.

Utrecht. Bestek No. 717. Maken van perrons en eenige bijkomende werken op de halten Moordrecht en Capelle en op het station Nieuwerkerk. Begrooting f 4430.

De Maat. tot Expl. van Staatssp., n.m. 2 u. (lokale tijd) aan het centraal bureau in de Moreelse laan. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraal-bureau en aan het bureau van den heer sectie-ingenieur H. E. Beunke, te Utrecht, en is aan genoemd centraalbureau te bekomen à f 1. Inl. worden gegeven aan het centraalbureau en door den sectie-ingenieur voorn. Aanw. gedaan.

Venlo. Het bouwen van een huis langs de Parkstraat.

De heer Willem Vaesen Picardie. Bestek en teek. liggen ter inz. in cafe „Parkzicht."

Woensel. Het bouwen van 7 woonhuizen met bijlevering der materialen.

De heer W. de Goeij. Fellenoord, n.m. 3 u., bij Wilh. Habraken. alw. inl. te bekomen zijn.

WOENSDAG 6 JANUARI.

Den Bommel. Het bouwen van een bouwmanswoning met graanschuur, benevens varkens- en kippenhok in den polder De Tille aldaar.

De heer C. van Schouwen te Oud-Beijerland n.m. 3 u., in het logement van D. Mooijaart te Den Bommel. Bestek en teek. ad f 2. van 22 Dec. af verkrijgb. bij gen. architect te Sommelsdijk, die ook inl. geeft.

Tegelen. Het bouwen van een postkantoor met bijlevering van alle bouwmaterialen.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Plan en bestek liggen ter secretarie ter inzage. Afschriften van bestek zijn ter secretarie tegen betaling van f 2 verkrijgb. De inschrijvingsbilj. worden vóór 6 Jan. tot uiterlijk 10 u. franco ter secretarie ingewacht. Aanw. 6 Jan.. v.m. 9 u.

DONDERDAG 7 JANUARI.

Helpman (Gr). Het bouwen van een winkelbehuizing met bovenwoning, aan den Rijksstraatweg te Helpman, kadastraal sectie A no. 1510, met bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen, arbeidsloonen, transporten enz.

De heer J. Brommet. n.m. 4 u., in het café „Gruno", alwaar best. à f 0.50 te bekomen is en de teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Vorden. Het bouwen van 2 woonhuizen op een terrein achter perceel wijk A. no. 22.

De heer W. J. Sangers. n.m 3 u. Bestek en teek. ter inzage in het hotel „Het wapen van Gelderland". Inl. geeft de architect J. J. Mellink, te Zutphen. Aanw. 7 Jan., n.m. 2 u.

VRIJDAG 8 JANUARI.

Dordrecht. Het bouwen van loodsen groot 903 M². op een terrein aan de Handelskade.

De bouwkundige D. J. Kwak v.m. 11 u. op hèt kantoor „Landbouw" Binnenkalkhaven 41 alw. van 2 Jan. af bestekk. en teek. ter inz. liggen. Aanw. op het terrein 5 Jan v.m. 10 u.

Helder. Het bouwen van een school voor O. L. onderwijs, met 10 lokalen.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 2 te bekomen op de secretarie. Aanw. 6 Jan., v.m. 10 u.

Venloo. Het bouwen met bijlevering van alle materialen van drie heerenhuizen op een open terrein aan den Keulschenweg.

De heeren Gebr. van Wijlick, 's midd. 12 u, in het café „National". Bestek en teek. ter inzage ten kantore van den architect H. Seelen. Aanw. 8 Jan., v.m. 9 u.

ZATERDAG 9 JANUARI.

Aalten. Een aanzienlijke verbouwing en vergrooting van het post- en Telegraafkantoor aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. Bestek en teek. à f 1,50 ten gemeentehuize verkrijgb. Inl. geeft de gemeenteopzichter. Aanw. 9 Januari v.m. 9 uur.

ZONDAG 10 JANUARI.

Gennep. Het bouwen van twee arbeiderswoningen met bijlevering van materialen.

De heer G. Bekkers. Bilj. in te zenden tot en met 9 Jan. Bestek en teek. liggen bij den aanbesteder ter inzage.

MAANDAG 11 JANUARI.

Amsterdam. Het bouwen van een opzichterswoning bij de hydraulische inrichting op de Handelskade.

Het gemeente best. 's midd. 12 u. De voorw. te verkr. ter stad-drukkerij, tegen f 1. met teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gem.-architect op het raadhuis. kamer no. 105, n.m. van 2 tot 4 uur, gedurende de drie laatste werkdagen voor den dag der aanbesteding.

DINSDAG 12 JANUARI.

Beesterzwaag. Het afbreken van het bestaande en het bouwen van een nieuw vooreind c.a. aan de boerenhuizinge, bewoond door D. T. Stellingwerf te Rauwerd.

De heer J. Huitema. Gedrukt bestek met teek. ter inzage in het café „de Nieuwe

Doelen" te Sneek. en verkrijgb. à f 1.25 bij H. A. Buursma, archit. te Sneek. Aanw. 4 Jan. v.m. 11½ u.

Hoorn. Het gewone onderhoud aan gebouwen van het St. Pietershof over 1897.

Regenten van het St. Pietershof 's av. 8 u. in hun vergaderlokaal alwaar bestek ter inzag ligt, aanw. 5 Jan. v.m. 10 u.

Utrecht. Bestek No. 719. Het maken eener gasleiding ten behoeve van de verlichting der wielbandenwerkplaats en voor de gasovens, benevens het wijzigen der vetgasleiding der Centrale Werkplaats op het station Zwolle, en het leveren en plaatsen van lantaarnarmen en palen aldaar. Raming f 2900.

De Mij. t. exploit. van Staatsspoorwegen des n m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraal, bureau der Maatschappij in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 18 van het bestek. Het bestek ligt van den 21sten December 1896 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. Klerk de Reus te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terein zal geschieden den 4den Januari 1897 ten 10 ure v.m. (West Europeesche tijd).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

10 DECEMBER.

Oud-Vroenhoven. Het bouwen eener nieuwe kerk met toren. Door het R.K. kerkbestuur

Laagste inschrijver J. Reggers, Maastricht, f 22750. Gegund aan Theunissen.

14 DECEMBER.

Dragten. Het bouwen eener huizinge aldaar Door den heer G. Boosman.

Laagste inschrijver D. Oosterbaan f 2376, gegund.

16 DECEMBER.

Rotterdam. Het verbouwen van een pand aan de Scheepstimmermanslaan no. 13. Door den bouwk. C. Smit.

Laagste inschrijver J. de Ruiter f 14787.

18 DECEMBER.

Vinkeveen (Utr.). Het afbreken en weder opbouwen van eene hofstede in het Donkereind. Door den bouwk., A. J. v. Bentum te Jutphaas.

Laagste inschrijver J. F. Mulikhuizen, f 6800, gegund.

19 DECEMBER.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woningen in de nabijheid van de 1e spoorbrug. Door den architect H. E. Zeggelink.

Laagste inschrijver F. M. Oude Groeneger f 2645, gegund.

21 DECEMBER.

Amsterdam. Volgens bestek no. 669. Het maken van den onderbouw en bovenbouw van eene vaste brug achter het westelijk landhoofd van de draaibrug over de haven te Vlaardingen in 2 perceelen. Raming: perc. I. f 16300; perc. III f 18300. Voor rekening van den Staat der Nederlanden. Voor fundeering en metselwerk zijn noodig: 70 heipalen lang 18 M., zw. 30 × 16; 13,5 M³. bezaagd dennen; 250 K.G. gesmeed ijzer; 36 M³. metselwerk afbreken; 125 M³. metselwerk van klinkers in portland cement; 9 M³. hardsteen: 15 M³. eiken, afgraven en wegvoeren van grond 1650 M³. Voor bovenbouw aan plaat en getrokken; ijzer, 92700 geribt plaat: 1920 gesmeed, 400 gesmeed staal 372 en gietstaal 1400 K.G. Door de Holl. IJz. Sp. Mij.

Perc. 1. Laagste inschrijver A. Korteweg, Den Haag, f 12980.

Perc. 2. Pletterij voorh. L. J. Enthoven en Co., Den Haag, f 15944

22 DECEMBER.

Gronau (Duitschland). Het vergrooten der spinnerij, het bouwen van kantoren, machinekamer en verdere werken aan de bestaande fabriek. Door de directie der Westfälische Baumspinnerei (firma J. Stroink en Co.).

Laagste inschrijver B. Plasmamm, Epe i/W. f 50700.

Rotterdam. Het bouwen van een pakhuispand aan den houttuin No. 30 te Rotterdam. Door den architect J. W. Bleijenburg.

Laagste inschrijver A. v. d. Bogedt f 9581,47.

Witmarsum. Het afbreken van de oude schuur en arbeiderswoning en het bouwen van eene nieuwe schuur en dubbele arbeiderswoning op de Zathe in gebruik bij S. Zandstra te Peins. Door den heer P. Bangma.

Laagste inschrijver S. Zaagstra Zweins, f 7844. Gegund aan IJ. Schuitemaker.

23 DECEMBER.

Alfen a/d Rijn. De verbouwing van het post- en telegraafkantoor aldaar. onder beheer van den architect J. Hengeveld Sr. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver A. van Dam. Aarlanderveen, f 2397. Gegund aan W. van der Bijl

24 DECEMBER.

Amerongen. Het bouwen van acht arbeiderswoningen met bazenwoning, stalling en kantoren. Door den heer Jules van Hasselt te Kampen.

Laagste inschrijver P. v. Lienden, Amerongen, 8 arbeidersw. f 3842, bazenwoning, kantoor en stalling f 3340.

Utrecht. Het bouwen van een schoolgebouw met gymnastieklokaal en van een woning voor het hoofd der school aan de Kievitstraat. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver L. de Neef Lzn., f 64838.

28 DECEMBER.

Hoorn. Het maken van een fabriek met bijbehooren. Door den heer Joh. A. Beek.

Laagste inschrijver D Kaat. f 7530, gegund.

Vorden. 1. De restauratie van den toren met nieuwen ingang, bestaande in metselsteenhouwers-, timmer-, smids-, verf-, leien loodgieterswerk; 2. het maken van een ijzeren hek om de begraafplaats. Door het gemeentebestuur.

Perceel 1. Laagste inschrijver J. W. Polman Jr., Zutphen, f 1710.

Perceel 2 Laagste inschrijver J. F. van Ark, Vorden, f 138.

29 DECEMBER.

Amsterdam Het maken van 13 bruggen op verdedigingswerken in de stelling van Amsterdam, onder het beheer der genie te Amsterdam. Raming f 33000. Door de genie.

Laagste inschrijver J. Hillen. Utrecht f 42900.

Hilligersberg (Rotterdam). Het bouwen van een koetshuis met paardenstal, warande en bovenwoning en bijkomende werken op de plaats „Tivoli". Door den bouwk J. Clement.

Laagste inschrijver W. P. Stukart, f 7500.

Koog a/d Zaan. Het bouwen van een pakhuis met beschuitbakkerij en het dempen van eenig water bij de fabriek „De Vlijt". Raming f 11493. Door de heeren Leeuwerink en Wolhoff, firma A. Krap.

Laagste inschrijver J. Huisman, Koog a/d Zaan, f 9545. Gunning 2 dagen aangehouden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

9 JANUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 2.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst brengt ter kennis, dat een examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, volgens besluit van de Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891, zal worden afgenomen op 24, 25, 26 en 27 Februari 1897, des morgens van 9 tot 12 en des namiddags van 1 tot 4 uur, door eene Commissie, samengesteld uit de heeren:

C. Muysken, Architect-Ingenieur, Voorzitter van de Maatschappij tot Bev. d. Bouwkunst, *Voorzitter*.

A. C. Bleys, Bouwmeester, Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bev. d. Bouwkunst.

H. van Dam, Leeraar in de Wiskunde.

D. A. N. Margadant, architect bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij.

L. J. Rijnink, Hoofd-opzichter bij de Afdeeling Publieke Werken der Gemeente Amsterdam.

A. Salm G. Bzn., Architect.

Jan Springer, Architect.

C. T. J. Louis Rieber, Bouwkundig Ingenieur, *Secretaris*.

De kandidaten worden uitgenoodigd zich vóór den 15den Februari 1897 schriftelijk aan te melden bij den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, alwaar het Programma van Eischen voor het examen, bevattende tevens de voorwaarden om tot het examen te worden toegelaten, kosteloos verkrijgbaar is.

Vergadering van het Hoofdbestuur der Maatschappij op Donderdag 14 Januari a.s., des morgens 11 uur, in het gebouw Marnixstraat 402.

GEMEENTELIJKE BOUWKUNST IN DE HOOFDSTAD.

„Kunst is geen Regeeringszaak." Het gevleugelde woord van Minister Thorbecke is in de laatste paar jaren gebleken het wachtwoord te zijn van Amsterdams Stedelijk Bestuur.

Een stads-architect werd voor eenige jaren om eene ambtelijke insubordinatie als de eerste de beste ondergeschikte ambtenaar ontslag gegeven met een spoed, die het vermoeden wettigde, dat men 's mans betrekking reeds lang wenschte op te heffen. Immers, een andere dignitaris in de plaats van den ontslagene werd niet benoemd, doch de gemeentelijke bouwkunst in handen gelegd van een ambtenaar, wien den titel van *adjunct*-architect werd gegeven. Die titel toont duidelijk aan, dat voor het stedelijk Bestuur, kunst in de openbare werken nevenzaak is.

De gevolgen van het verwaarloozen der bouwkunst, gepaard aan de wijdstrekkende zucht tot bezuiniging bij de gemeentegebouwen, in de stad waar weleer de groote Hendrik de Keyzer, Jacob van Campen en zoovele anderen hunne meesterwerken schiepen, bleven niet uit, en het nageslacht zal met verontwaardiging wijzen op enkele specimen van gemeentelijke gebouwen in het laatste paar jaren tot stand gebracht.

Het historisch schoon van Amsterdam, een schoon dat onze vaderen niet met studie verkregen maar bij intuïtie in zich voelden, en in den aanleg der stadsgrachten en straten, maar ook in hun gebouwen wisten neêr te leggen, wordt door het tegenwoordige Gemeentebestuur met voeten getreden, en sommige punten der stad worden voor immer bedorven.

Nemen wij als voorbeeld van dit bederven van Amsterdam door gebrek aan gevoel, door gebrek aan een stedelijk Bestuur met een warm hart voor Amsterdams schoon en met een helder, open oog voor de eischen van de toekomst eener groote, zich uitbreidende stad, — nemen wij als

voorbeeld de nieuwe Raadhuisstraat, onlangs voor het verkeer geopend.

Zooals bekend is, neemt deze straat een aanvang achter het Koninklijk Paleis, voormalig Stadhuis, is recht doorgetrokken over de daartoe gedempte Warmoesgracht, loopt met een door de omstandigheden geschapen dubbele bocht naar de Westermarkt, en geeft verder over de gedempte Rozengracht toegang tot het nieuwe stadskwartier in de laatste jaren achter de Marnixstraat verrezen. De richting der Raadhuisstraat op de terreinen der onteigende perceelen tusschen Heeren- en Keizersgracht is uitstekend gekozen; dit onderdeel der straat wordt in 't verschiet prachtig afgesloten door de Westerkerk, die van uit een groot deel der straat voor den wandelaar in haar geheel opdaagt, om haar forsche, trotsche lijnen, nu beter dan ooit, te doen bewonderen.

Waar door de Gemeente een dergelijke hoofdverkeersweg wordt aangelegd, daar mag men verwachten, dat het stedelijk Bestuur alle krachten zal aanwenden om flinke, fraaie gebouwen aan dezen weg te doen verrijzen en aan het particulier initiatief een goed voorbeeld te geven, door zelf daarmede een begin te maken. Met belangstelling werd vernomen, dat het Centraal-Telephoongebouw aan de nieuwe Raadhuisstraat tusschen Spuistraat en Singel zoude worden gebouwd, alzoo op een der fraaiste punten van deze nieuwe straat. De verwachting was gewettigd, dat de Gemeente Amsterdam, al zij het geen buitengewoon rijk, toch een fraai gebouw als begin van de toekomstige Raadhuisstraat zoude oprichten. Niets van dit alles. „Kunst is geen Regeeringszaak" was de leuze. Er verrees een gebouw, dat door leek en deskundige wordt veroordeeld als een toonbeeld van miskenning der eerste eischen die aan een groot gemeentelijk gebouw op zulk een bij uitstek veeleischend punt te stellen zijn. Zijn overbuurman, het door het Rijk te bouwen Post- en Telegraafkantoor, zal zijn armoede nog duidelijker doen uitkomen.

Niet tevreden met den ingang van de Raadhuisstraat te verwaarloozen, heeft de Gemeente haar werk voortgezet. In de zoo gelukkig door de noodzakelijkheid gevormde bocht in de nieuwe Raadhuisstraat tusschen de Heeren- en de Keizersgracht, is ten dienste van het bestuur van een gesticht, dat, ter vergoeding van een stukje gronds benoodigd voor den aanleg van de nieuwe straat, een onderkomen voor de menage van hare inrichting eischte, een gebouw verrezen, dat, zoo klein en onaanzienlijk, *daar ter plaatse* niet thuis behoort. Een voorgevel met een reeks kruiskozijnen, twee boven elkander, met twee in 't gezicht blijvende zijgevels waarvan de een blind, de andere met drie kleine raampjes naast elkander, dan nog een dak met een paar groote dakvensters, en de Gemeente heeft in haar oog haar plicht gedaan; zij heeft echter tevens door haar zuinigheid het mooiste, meest in 't oog vallende plekje aan de Raadhuisstraat tegenover de Westermarkt bedorven.

Wat kan nu de Gemeente, waar zij zelve zoo voorgaat, van den particulieren ondernemingsgeest verwachten? Alleen dit, dat men in den door haar aangegeven trant zal voortbouwen.

Is er dan in den Amsterdamschen Gemeenteraad geen enkel lid dat iets voelt voor zijn stad? Is er daarin geen enkel man die oppositie voert tegen dit ontsieren van de stad, waar toch over andere zaken van minder belang soms uren worden verpraat?

Van Gemeentewege zal men tegenwerpen, dat de financiën niet gedoogen rijke Gemeentegebouwen te stichten. Dit is wel juist, doch wettigt nog niet, dat men zulke arme, besnoeide gebouwen op dergelijke meer eischende punten van de stad bouwt; dat men daartoe overgaat is een te betreuren bewijs van kortzichtigheid.

Ook in de nieuwe buurten zegeviert de zuinigheid; in een kwartier buiten de Haarlemmerpoort, aan het Van Hoogendorpsplein, staat een nieuw schoolgebouw, dat een voorbeeld van kaalheid is.

't Is waar, in dat gedeelte der uitbreiding wordt zuinig en niet mooi gebouwd door ondernemers, maar dit mag voor eene Gemeente nog geen aanleiding zijn hun voorbeeld na te volgen. Liever moge zij bedenken: „goed voorbeeld doet goed volgen."

D.

KORTE TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Nieuwe openbare bibliotheek te Boston.

Dit pas onlangs voltooide gebouw is belangrijk door de bijzonzondere maatregelen die genomen zijn om de boeken met spoed te kunnen bezorgen; deze worden bewaard in zes boven elkander gelegen lage verdiepingen. De boekenstellingen hebben een lengte tot berging van ongeveer een uur gaans.

De uitdeeling der verlangde boeken geschiedt met behulp van een pneumatische buis en een electrische kabelbaan. Deze baan gaat door alle verdiepingen, en naar alle deelen van het gebouw zijn pneumatische buizen gelegd. De naam van het boek wordt op een strookje papier geschreven en in een cilindervormig kokertje gelegd, dat dan pneumatisch naar het boekenlokaal wordt gedreven. De zich daar bevindende opzichter legt het verlangde boek in een klein over rails loopend wagentje dat hij daarna in beweging brengt. De voortdurend in beweging zijnde kabels worden door een, zich aan het wagentje bevindende, klauw gegrepen, en brengen dat wagentje direct naar het lokaal van afgifte, indien dit op dezelfde verdieping is gelegen waar zich ook het gevraagde boek bevond; zoo niet, dan wordt het boek automatisch naar een elevator gevoerd, en van daar verder naar het lokaal van uitgifte.

De kabels worden in voortdurende beweging gehouden door een in den kelder opgestelden electromotor. Om de bediening zoo snel mogelijk te doen geschieden, wordt een schel in beweging gebracht op het oogenblik, dat het kokertje met den titel van het boek de pneumatische buis verlaat, waardoor de bediende gewaarschuwd wordt.

Deze in hare soort eenige bibliotheek is ingericht voor 2 millioen banden, en wordt electrisch verlicht.

Zeitschr. d. Oesterr. Ing. u. Architecten-Vereines.

Boren door schieten.

Amerikaansche werklieden hadden in opdracht, om vier openingen van ongeveer 48 c.M. te maken in een stalen plaat, dik ruim $^1/_2$ c.M., in welke gaten ijzeren buizen bevestigd moesten worden.

De werklieden begonnen het gat te maken met een beitel; daar deze arbeid hen veel te vermoeiend was, namen zij stalen kogeltjes, met koper omgeven, en schoten die met een gewoon geweer, geplaatst op 10 M. van de stalen plaat, zoodanig daarop af, dat een aaneenschakeling van gaatjes ontstond aan den omtrek van de uit te boren openingen. De overtollige hoeken staal welke bleven zitten, werden op eenvoudige wijze verwijderd.

Het werk was gereed in een betrekkelijk korten tijd.

Journal d. Inventeurs.

Lengte der Spoorwegen.

Bij het begin van 1895 hadden de gezamenlijke spoorbanen der aarde een lengte van 687,550 K.M., waarvan

364,975 in Amerika,
245,300 „ Europa,
41,970 „ Azië,
22.202 „ Australië en
13.103 „ Afrika.

In Europa is de uitgebreidheid van het spoorwegnet in verschillende staten als volgt:

het Duitsche Rijk . .	45,462	KM.
Frankrijk	39,979	„
Rusland.	35,560	„
Engeland	33,641	„
Oostenrijk-Hongarijë .	30 038	„
Italië.	14,626	„
Spanje	12,147	„

Sedert het jaar 1890 is de jaarlijksche toename der spoorbanen steeds geringer geworden. Redenen hiervoor zijn de minder spoedige uitbreiding van het spoorwegnet in de Vereenigde Staten, en de financiëele moeilijkheden waarin de zuidelijke Staten van Amerika zich bevinden.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 30 December 1896. Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering kwam de rekening en verantwoording van den penningmeester aan de orde. Het totaal der ontvangsten over 1896 heeft bedragen f 152.25 en dat der uitgaven f 122 38, zoodat een batig saldo overblijft van f 29,87. Zij werd nagezien en accoord bevonden door de heeren Traanboer en Crollaer, waarna door den voorzitter den penningmeester werd dank gezegd voor zijn nauwkeurig beheer.

De begrooting over 1897, door het bestuur ingediend, werd na eenige bespreking met een kleine wijziging goedgekeurd.

Besloten werd een prijsvraag uit te schrijven voor aankomende bouwkundigen. Als onderwerp werd na eenige beraadslaging daartoe gekozen een teekening met details van een Engelsche wenteltrap.

In verband met de wijziging der Algemeene wet van de Maatschappij werd het reglement der Afdeeling herzien.

Tot afgevaardigde naar de Mei-vergadering werd benoemd de heer A. R. Freem, die, ter vergadering aanwezig, deze benoeming aannam.

De heer V. G. A. Bosch hield eene voordracht over den Boro-Boeder op Java, en gaf daarbij een keurige kunstbeschouwing van eenige platen en lichtdrukken van dezen afgodstempel, waarvoor hij den dank der vergadering mocht inoogsten.

Alvorens de vergadering te sluiten, bracht de voorzitter in herinnering dat de heer E. G. Traanboer thans 25 jaar lid der Maatschappij en van de Afdeeling „Arnhem" was. Hij wenschte hem, die steeds zoo getrouw de vergaderingen bijwoonde, geluk met dit jubilé, en hoopte, dat het hem gegeven moge zijn nog een reeks van jaren mede te werken tot den bloei van de Maatschappij en de Afdeeling „Arnhem".

BERICHTEN.

Voor de veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid is een Hoofdcomité geconstitueerd van 23 personen, bestaande uit afgevaardigden van een 14-tal Vereenigingen; dit is thans aangevuld met eenige personen van invloed om de zaak ook in de provinciën te kunnen behartigen.

Het Hoofdcomité is thans samengesteld als volgt:

A. De afgevaardigden der in dezen samenwerkende vereenigingen, zijnde voor de Ned. Maatsch. ter bev. van Nijverheid, de heer A. W Stortenbeker, te 's-Gravenhage;

de vereeniging „Arti et Industriae", de heer J. J. van Nieukerken, te 's Gravenhage;

v/h Genootschap „Architectura et Amicitia" de heer K. P. C. de Bazel, te Amsterdam;

v/d Maatschappij ter bev. d Bouwkunst, de heer Kol. G. E. V. L. van Zuylen, te 's Gravenhage;

v/h Koninkl. Instituut van Ingenieurs, de heer W. J. van Geer, te Breda;

v/d Vereen. v. Burgerl. Ingenieurs de heer G. J. W. de Jongh, te Oudewater;

v/d Vereeniging v. Werktuig- en Scheepsbouwkundigen, de heer J. W. Visser, te Amsterdam;

v/d Nederl. Vereen. v. Electro-techniek, de heer Prof. J. A. Snijders CJzn, te Delft;

v/h Algem. Nederl. Werkl. Verbond de heer B. H. Heldt te 's Gravenhage;

v/h Nederl. Werkl. Verbond „Patrimonium", de heer K. Kater, te Amsterdam;

v/d Nederl. R. K. Volksbond, de heer W. C. J. Passtoors, te Amsterdam;

v/d R. K. Gildenbond, de heer J. N. Hendrix te Amsterdam:

v/d Maatsch. t. nut v. 't Algem. de heer B. H. Heldt voornoemd;

v/d Maatsch v/d Werk. Stand te Amsterdam, de heer J. W. Visser voornoemd;

v/d Vereen. v. amb. onderw. in Drenthe, de heer. Mr. H. Smeenge te Hoogeveen;

B. Leden, gevraagd om desverlangd meer bijzonder de onderwerpelijke zaak te behartigen voor die provinciën des lands welke door de woonplaatsen der leden, onder *A* genoemd, geacht zouden kunnen worden, niet voldoende vertegenwoordigd te zijn. Daartoe hebben zich bereid verklaard de h.h.:

Mr. A. Bloembergen te Leeuwarden (voor Friesland).
J. E. Scholten te Groningen (voor Groningen).
Mr. H. Smeenge voornoemd (voor Drenthe).
P. G. van Schermbeek te Deventer (voor Overijsel).
Jhr. Mr. D. O. Engelen te Zutphen (voor Gelderland).
P. J. Houtzagers te Utrecht (voor Utrecht).
J. A. Frederiks te Middelburg (voor Zeeland).
L. C. Hezenmans te 's Hertogenbosch (voor N.-Brabant).
Dr. P. J. H. Cuypers te Valkenburg (voor Limburg).

Vormende met het vaste Bureau, thans bestaande uit de h.h.
J. F. W. Conrad, *Voorzitter*.
H. L. Boersma *Secretaris*,
en A. W. Stortenbeker, *Penningmeester*, allen te 's Gravenhage.
een comité van 23 personen.

Ten einde, ondanks de verschillen die zich zullen voordoen in de behoeften en omstandigheden, waarin zich de ambachten bevinden die hiervoor in aanmerking komen, toch een zekere eenheid van handelen in acht te kunnen nemen bij de grondslagen, waarop men zal trachten de proeven van bekwaamheid in Nederland algemeen ingang te doen vinden, zal eerst een algemeene leiddraad worden vastgesteld. Met het opmaken van het ontwerp daarvan belast zich eene sub-commisie, bestaande uit de heeren:

Dr. P. J. H. Cuypers te Valkenburg.
J. A. Frederiks „ Middelburg.
P. J. Houtzagers „ Utrecht.
K. P. C. de Bazel, „ Amsterdam.
J. J. Nieukerken
en H. L. Boersma „ 's Gravenhage.

Nadat de leiddraad is vastgesteld, zullen provinciale commissiën en commissiën van deskundigen in de te kiezen ambachten gevormd worden.

De Maatschappij Zeebad-Scheveningen heeft zich indertijd tot den Gemeenteraad van 's Gravenhage gewend, met het verzoek, dat haar door den Raad zal verleend worden de door B. en W. geweigerde goedkeuring van het door haar ontworpen plan tot uitbreiding van het *Kurhaus* op een gedeelte van haar erfpachtsterrein aan de landzijde, uitmakende het plein vóór dat gebouw.

Bij dat plan tot uitbreiding van haar gebouw aan de landzijde zouden, behalve verschillende inrichtingen op *sport*-gebied, ongeveer tachtig kamers gebouwd worden ten einde tegemoet te komen aan het gebrek aan verblijf, dat zich elk jaar in Augustus doet gevoelen, en waarbij voorts het winkelbedrijf zou kunnen worden uitgebreid.

B. en W. hebben echter, zoowel uit een oogpunt van welstand als met het oog op de financieele gevolgen, welke de Maatschappij bij uitvoering van de werken ten laste der gemeente zoude willen brengen, geen termen gevonden om tot inwilliging van haar verzoek mede te werken.

Ten slotte deed de Maatschappij het voorstel, dat, tegen eene vermindering van den jaarlijks verschuldigden erfpachtscanon, de Maatsch. ten behoeve der gemeente afstand zal doen van haar erfpachtsrecht op een gedeelte, groot 1.20 H. A., van een perceel groot 1.2250 H. A., en dan voorts overwegen de aanzienlijk kostbaarder verbouwing van de beide zijvleugels van haar hoofdgebouw, en zulks om zoo mogelijk een geschil te vermijden, onder voorbehoud van het recht der Maatschappij om, mocht de Raad dit voorstel niet aannemen, hare bevoegdheid tot uitbreiding van het Kurhaus op het perceel in quaestie ten volle te doen gelden.

B. en W. hebben echter den Gemeenteraad medegedeeld, dat zij geen termen hebben voor een vermindering van den canon; zij zullen alzoo in overweging moeten geven, afwijzend op het bedoelde adres te beschikken.

Bij gelegenheid van zijn aftreden als hoofd-ingenieur, Chef van den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen werd den heer J. Kalff gisteren door de verschillende eerstaanwezend ambtenaren van zijn dienst een diner aangeboden.

In den loop van den morgen boden de onmiddellijk onder de leiding van den heer Kalff werkzaam zijnde ambtenaren, dien hoofdambtenaar een souvernir aan, bestaande uit een sierlijk album, voorzien van de portretten der gevers.

Dat album, van eene fraai bewerkte opdracht voorzien, waarvan de heer W. de Jong, technisch ambtenaar dier maatschappij, de ontwerper en vervaardiger is, werd door eene commissie, bestaande uit de heeren G. W. van Heukelom, adj.-ingenieur, S. J. Vreeswijk, bouwkundige, en J. F. Verzijl, chef de bureau, met eene hartelijke toespraak van eerstgenoemde den heer Kalff overhandigd.

Raadhuis te Nijmegen. Door B. en W. van Nijmegen is aanbesteed het vernieuwen van den vensterwand der zittingzaal van den Gemeenteraad. De minste inschrijving daarvoor was van den heer W. Kropman aldaar, voor f 2985.

Dit werk is, zooals vroeger reeds werd medegedeeld, een onderdeel van de geheele restauratie dier zaal, waarvoor voorshands door den Raad f 12 000 is toegestaan.

De zaal is dezelfde waarin de Nijmeegsche Rechtbank tot aan hare opheffing op 15 Mei 1877 zetelde en waaraan eenige jaren geleden ook reeds een belangrijk bedrag besteed is om haar voor Raadzaal in te richten.

PERSONALIA.

Bij ministrieele beschikking zijn benoemd: de civiel ingenieur J. G. Ravenek tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken van de rivier De Maas in Limburg; — A. J. Stikkel, te Alkmaar, tot buitengewoon opzichter bij het driejarig onderhoud der groote en andere Rijkswegen in Noord-Holland; — W. de Zeeuw Hz., te Den Helder, tot buitengewoon opzichter bij het driejarig onderhoud van de werken van het groot Noord-Hollandsch Kanaal; — J. Olie, te Hansweert, tot buitengewoon opzichter bij de werken voor het vernieuwen en het op diepte houden van de buitenhavens van het Kanaal door Zuid-Beveland; — P. van Heijningen, te Amsterdam, tot buitengewoon opzichter bij het inkorten en versterken van de remmingswerken van de spoorwegbrug over het Noordzeekanaal in de lijn Zaandam-Amsterdam (genaamd De Hembrug); — H. Thorn Prikker en W. Ph. A. Knijf, respectievelijk tot tijdelijk adjunct-ingenieur en buitengewoon opzichter bij het verrichten van peilingen in de Noordzee.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Bouwkundig Teekenaar 4

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Bouwkundig Teekenaar 1.

Herhaalde malen is het gebleken, dat personen, door bemiddeling van het „Bureau" geplaatst, zich niet eens de geringe, vele malen gevraagde moeite getroosten, om van hunne plaatsing kennis te geven. Dit is zoowel zeer onaangenaam voor de administratie van het Bureau, dat daardoor noodeloos tijd en kosten moet verspillen, als lastig en tijdroovend voor heeren aanvragers van opzichters enz.

Andermaal verzoeken wij daarom hen, die ingeschreven zijn bij het Bureau, zoo beleefd te willen zijn om, indien zij eene betrekking krijgen, daarvan onverwijld aan het Bureau van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst kennis te geven.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.
BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar, voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

ZATERDAG 9 JANUARI

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis op het Loo aan den Hoogeweg.
De heer J. Kolkman in het posthuis op het Loo, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

ZONDAG 10 JANUARI.

Gennep. Het bouwen van twee arbeiderswoningen met bijlevering van materialen.
De heer G. Bekkers. Bilj. in te zenden tot en met 9 Jan. Bestek en teek. liggen bij den aanbesteder ter inzage.

MAANDAG 11 JANUARI.

Amsterdam. Het bouwen van een opzichterswoning bij de hydraulische inrichting op de Handelskade.
Het gemeente best. 's midd. 12 u. De voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 1., met teekening.) Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gem.-architect op het raadhuis, kamer no. 105, n.m. van 2 tot 4 uur, gedurende de drie laatste werkdagen voor den dag der aanbestedig.

Apeldoorn. Het verbouwen van huize „Welgelegen" voor D. Scheuter Jr.
De architect G. de Zeeuw, 's av. 7 u., bij gen. D. Scheuter, bij wien dagel. tusschen $1^1/_2$ en 2 u., inl. verkrijgb. zijn. Bestek en teek. ad. f 1 verkrijgb. bij gen. architect.

Huizen (N.-H.). Het bouwen van een woonhuis voor den heer K. Honing Jzn.
De architect W. Kooij, n.m. 6 u. Bestek en teek. ter inzage bij voorn. architect. Aanw. 11 Jan. n.m. 4 u.

Leiden. Het maken van 2 wachthuizen voor de politie, en het maken van eenige veranderingen aan het wachthuisje bij de Kleine Havenbrug, in 1 perc.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage en à f 1,25 te bekomen op het bureau der gemeentewerken. Aanw. gedaan.

Venraai. Het bouwen van een nieuw woonhuis aan de Hiept, met bijlevering van alle materialen.
De EdelAchtb. heer Ph. Esser, burgemeester, n.m. 5 u., in het café van W. Wijnhoven, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 11 Jan. v.m. 10 u.

Zutphen. Het verbouwen van het woonhuis der firma wed. L. M. Spier, aan de Beukerstraat.
De architect D. Lijsen, v.m. 11 u., in het café „Bellevue". Aanw. gedaan.

Loppersum. Het amoveeren der bestaande en het bouwen van een nieuwen houten draaibrug over de Wijmers te Loppersum, onder bijlevering van materialen, enz.
De architect H. Rozeman v.m. 11 u. in het café van de wed. Goldhoorn. Bestek à 50 cent te bekomen ten huize van aanbesteding, alwaar ook eene teek. ter inzage ligt. Aanw. twee uur vóór de aanbesteding.

Neede. Het bouwen van een woonhuis en het maken van een droogschuur.
De architect T. Broekhuizen n.m. 4 u. in het café van J. B. Lensen, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. dagelijks.

DINSDAG 12 JANUARI.

Beetsterzwaag. Het afbreken van het bestaande en het bouwen van een nieuw vooreind c.a. aan de boerenhuizinge, bewoond door D. T. Stellingwerf te Rauwerd.
De heer J. Huitema. Gedrukt bestek met teek. ter inzage in het cafe „De Nieuwe Doelen" te Sneek en verkrijgb. à f 1,25 bij H. A. Buursma, archit. te Sneek. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het maken van een gebouw in de Bilderdijkstraat.
Het bestuur der Mariastichting, n.m. 3 u., in het Zuid.-Holl. koffiehuis. Bestek en teek. à f 5 te bekomen bij den architect Nic. Molenaar. Aanw. 11 Jan., v.m. 11 u., aan de Thoussaintkade no. 11.

Sas van Gent. Het bouwen van eene kerk met toren, portaal, consistorie-kamer en bergplaats, op bestaande fundeering.
De kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente v.m. 11 u., in de pastorie. Het bestek met twee teekeningen ligt ter inz. bij den heer secretaris J. J. Dootjes en is tegen betaling van f 1.50 verkrijgbaar bij den president-kerkvoogd G. de Kiewit. Aanw. gedaan.

Utrecht. Bestek 720. Het maken van een loods voor het lossen van kalk en eenige diverse werken aan de Nieuwe vaart op het station Amsterdam (Kadijk). Ram. f 2750.
De Maatsch. tot Expl. van S.S. n.m. 2 u. (loc. tijd) aan het centraal bureau. Het bestek ligt ter lezing aan gen. bureau, aan het bur. van den Sectie-Ingenieur H. E. Beunke en is ad f 1 te bekomen. Inl. aan gen. bureaux verkrijgb. Aanw. gedaan.

Utrecht. Bestek No. 719. Het maken eener gasleiding ten behoeve van de verlichting der wielbandenwerkplaats en voor de gasovens, benevens het wijzigen der vetgasleiding der Centrale Werkplaats op het station Zwolle, en het leveren en plaatsen van lantaarnarmen en palen aldaar. Raming f 2900.
De Mij. t. exploit. van Staatsspoorwegen des n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij in het Moreelse Park.
De besteding geschiedt volgens § 18 van het bestek. Het bestek ligt van den 21sten December 1896 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. Klerk de Reus te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van f 1.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 13 JANUARI.

Prinsenhage. Het bouwen van een dubbel woonhuis met winkel, smederij enz. op een terrein langs den weg van Breda naar Prinsenhage.
De architect A. C. Buizerd, te Breda, n.m. 3 u., in het café „Het Duitenhuis", te Prinsenhage. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 14 JANUARI.

Arnhem. Bestek No. 6. Het verrichten van buiten- en binnenverfwerken enz. aan verschillende gemeentewerken en gebouwen in twee perceelen. Begrooting 1e perc. f 770, 2e perc. f 723. Bestek No. 9. Het schoonmaken van verschillende gemeentegebouwen. Bestek No. 11. De levering van gegoten-, gesmeed- en getrokken ijzer aan meerpalen; grasperkbogen; vakaanwijzers; grafnummerpaaltjes; palen voor aanplakborden; kelderluiken: kachels en het overdekken van open pontons; in vier perceelen.
Het gemeentebestuur, v.m. $11^1/_2$ u. Aanw. voor de bestekken 6 en 11 gedaan.
Inl. voor alle bestekken verkrijgb. alle werkdagen van 10—12 u. Bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten verkrijgb. aan het bureau gemeentewerken ten gemeentehuize, no. 6 à f 0,50 no. 9 à f 0.50 en no. 11 met 6 teek. à f 1.

Warfum. Het bouwen van eene arbeiderswoning met twee kamers, met bijlevering van het daartoe benoodigde.
De heer P. Bakker, n.m. 4 u., in het café van K. Bakker, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect R. Postema te Den Andel. Aanw. 14 Jan., n.m. $2^1/_2$ u.

VRIJDAG 15 JANUARI.

'sHertogenbosch De verbouwing van een woonhuis
De heer Dr. Hoogveld. Bestek en teek. liggen ter inz. in het koffiehuis van C. Langenhuisen.

Steenwijk. Het bouwen van eene nieuwe boerderij met bijlevering van materialen aan den Straatweg te Wapserveen voor den heer J. M. Sol. aldaar.
De architect A. Mol, v.m 11 u., in het café van F. Köss, alw. de teek. ter inzage liggen. Bestek à f 0.50 te bekomen bij den architect. Aanw. gedaan.

Venloo. Het bouwen van drie heerenhuizen aan den Keulschenweg, met bijlevering van materialen.
De heeren Gebr. v. Wijlick, 's midd. 12 u., in het café „National". Bestek en teek. ter inzage bij den architect H. Seelen. Aanw. 15 Jan, v.m. 9 u.

ZATERDAG 16 JANUARI.

Hengelo (Geld.). I. Het bouwen eener school voor 144 leerlingen in de Wijk „Varssel", met bijlevering van materialen: II. Het leveren van schoolmeubelen voor de te bouwen school.
Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 0.75 te bekomen op de secretarie, en ter inzage in de logementen van Ensink en Brandenburg te Vorden, Esselenbroek in de klok te Ruurloo, Draastink te Zelhelm, Rademaker te Doetinchem, in „de Prins" te Zutphen, en bij de wed. Langeler en Geuring te Hengelo (Geld.).

Zwolle. Het verbouwen van 4 woningen aan de Hoogstraat voor het Luth. armbestuur.
De architect D. de Herder, 's midd. 12 u., in café Nekkers, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestekken ad 25 ct. verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. 14 Jan., v.m. 11 u.

MAANDAG 18 JANUARI.

's-Hertogenbosch. Het verbouwen van perc. no. C 43 in de Hinthamerstraat op den hoek der Gasthuisstraat.

De heeren gebr. Frigge, 's av. 8 u. in café „Central". Bestek en teek. van af 14 Jan. ad f 1.50 en inlicht. verkrijgb. bij den bouwkundige J. G. Th. Aerden.

St. Oedenrode. Het bouwen van 2 burgerhuizen, 6 woningen met bijlevering van alle bouwstoffen.

De bouwk. H. van Doornmalen, n.m. 3 u., in hôtel „Leeuwenrust", alw. de teek. ter inzage liggen. Bestekken van af 10 Jan. te verkrijgen bij Wilhelm v. Eupen boekh. te Boxtel. Aanw. 18 Jan., n.m. 2 u.

Venraai. Het bouwen van een nieuw woonhuis met stalling in de Hoenderstraat, met bijlevering van materialen.

De heer Th. v. Opbergen, n m. 5 u. bij E. Oudenhoven, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 18 Jan., v.m. 11 u.

DINSDAG 19 JANUARI.

Haarlem. Het maken van schietbanen met daarbij behoorende werken tot het inrichten van een terrein voor schietoefeningen in de duinen onder Overveen gemeente Bloemendaal.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u., ten raadhuize der gemeente. Bestek en voorw. liggen ter lezing ter gemeente-secretarie op alle werkdagen van v.m. 10 tot n.m. 4 u., terwijl aldaar van af 9 Jan. e.k. gedrukte exempl. met teek. zijn te verkrijgen à f 0,50 per stuk voor het bestek en f 1,50 voor de teekeningen. Inl. geeft de hoofdopz. over de werken en ebouwen der gemeente.

DONDERDAG 21 JANUARI.

Breda. Het bouwen van twee benedenmet twee afzonderlijke bovenhuizen op een terrein aan de Oostzijde van de Nieuwe Bankstraat, met bijlevering der materialen.

De architect F. P. Bilsen, 's av. 7 u. in het café „De Oude Schouwburg", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

DINSDAG 26 JANUARI.

Utrecht. Bestek No. 718. Het aanbrengen van verschillende verbeteringen aan de brug over de Roer en de nabijgelegen doorlaatbrug in den spoorweg van Roermond naar Maastricht. Begrooting f 11800.

De Mij. t. exploit. van Staatspoorwegen des n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraal bureau der Maatschappij in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 36 van het bestek. Het bestek ligt van den 6den Januari 1897 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van f 2.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 19den Januari 1897 ten 1 ure namiddag (West Europeesche tijd).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

29 DECEMBER.

Lenthe, gem. Dalfsen. Het bouwen eener boerderij. Door den heer E. Scholten, te Dalfsen.

H. Eshuis, Windesheim, f 4426; H. v. d. Sluis, Zwollerkerspel (Ittersum), f 4292; Joh. Roesink, Heino, f 4270; J. P. Bijvang, Dalfsen, f 4148; Scholten en Van der Vegt, id., f 4020, gegund.

Schoonhoven. Het onderhoud van den watermolen. Door het bestuur van den polder Laag-Blokland.

A. Vink, Ottoland, f 69,69.

30 DECEMBER.

Meppel. Het doen van herstellingen en vernieuwingen aan en het ouderhoud van de gemeentegebouwen en andere werken in 1897, in twee perceelen. Door het gemeentebestuur.

Perc. 1. Onderhoud van alle timmer-, ijzer-, stucadoor-, zink- en loodgieterswerken met eenige vernieuwingen. R. Assendorp, f 2535; D. Danser. f 2424,24; A. Hazelaar. f 2355; P. en A. Withaar. f 2299; G. ten Hoopen, f 2197; H. Danser Hzn., f 2134*.

Perc. 2. Onderhoud van alle verf-, glasen behangerswerken, met eenige vernieuwingen. J. Kraak Fz.. f 499; P. G. Jans, f 433; J. Beijer, f 402,90*. *Gegund. Allen aldaar.

31 DECEMBER.

Hillegersberg (Rotterdam). Het bouwen van een dubbel en enkel huis, verdeeld in 3 beneden en 3 bovenwoningen op het terrein „Richmond-Nusery" a/d. zz. Oost-Blommerdijkschen weg C no. 46, aldaar. Door den architect P. Jung te Haarlem.

Voor deze aanbesteding zijn geen inschrijvingsbiljetten ingekomen.

2 JANUARI.

Hontenisse. Het afbreken van het bestaande en het bouwen van een woonhuis, met bijlevering van bouwstoffen op de hofstede bewoond door J. De Putter in den Groot-Huijssenspolder. gemeente Zaamslag. Door den bouwk. J. Wisse Jzn., te Zaamslag.

D. Galle, Zaamslag, f 3945; M. J. van Arenthals, Hontenisse, f 3400; J. A. van Hoeve, Axel, f 3340; P. Duivesteijn, Zaamslag. f 3259; P. J. Wisse, idem, f 3087, gegund.

4 JANUARI.

Dordrecht. Het bouwen van 34 heerenhuizen, 68 beneden- en bovenhuizen en 7 dubbele arbeiderswoningen, benevens ophooging van het bouwterrein, aanleg van straten, rioleeringen enz. met alle daarbij behoorende leverantiën en werkzaamheden op een terrein genaamd „Rozenhof" te Dordrecht. Door de directeuren der Levensverzekering Maatschij. „Dordrecht".

Ingeschreven voor het geheele werk: Reinders en Van 't Ende, Amsterdam, f 1913600; J. M. van Ditmars en Zn., Middelburg, f 1890000; Jac. Koster en Zn., Amsterdam, f 1820000; Cerlijn en De Haan, idem, f 1815000; H. J. Nederhorst, Gouda, f 1811043; Th. Ligthart, Amsterdam, f 1810977; J. J. Kooijmans, f 1805000; P. v. Driel, f 1800100; J. H. Stelwagen. Rotterdam, f 1795000; B. W. de Bléquourt, Nijmegen, f 1721000; D. J. van Riemsdijk, f 1510000;

Voorts hadden ingeschreven voor:

Perc. 1, 2 en 3, D. J. van Riemsdijk f 1450000.

Perc. 2 M. van Ditmars en Zn., Middelburg. f 241000.

Perc. 4 (grondwerk). D. J. v. Riemsdijk, f 64000; A. van Noordenne, f 55900; P. J. Dubbelman, f 55000; A. Dubbelman. Dordrecht, en P. Sterk, Heukelom. f 52300; H. van Dongen, f 49858; J. Blok, 's-Gravendeel, f 49870.

Nog was ingekomen een inschrijvingsbiljet van G. Keij, Rotterdam, maar daar het eene voorwaardelijke inschrijving bleek te zijn, werd het ter zijde gelegd.

Desgevraagd verklaarde de directie dat de begrooting van den deskundige der Maatschappij niet publiek wordt gemaakt.

Gunning aangehouden. De overige aldaar.

Lutjegast (Gr.). Het bouwen van eene school met twee lokalen voor Christ. onderwijs op een vrij terrein te Lutjegast, met bijlevering van materialen, enz. Door den kerkeraad der Geref. gemeente.

D. Dijkstra, Noordhorn, f 2819; D. Kootstra, Burum, f 2650; R. Wieringa,. Ulrum. f 2626; M. Ulstra, Burum, f 2600; J. Pol, Lauwerzijl. f 2586; J. Nicolai, id., f 2585; F. Dam, Zwagerveen, f 2570; J. Sipkens. Niezijl. f 2549; J. Bakker, Kollum, f 2240; J. Dijkstra en A. Bosman. id., f 2220; K. v. Dellen, Groningen. f 2217; M. Veenstra, Augustinesga. f 2146; E. v. d. Laan. Kollum, f 2140; S. Dijkstra. Kollum, f 2135; J. Noteboomer. Doezum. f 2075; J. Bos, Twijzel f 2049*. *Gegund.

5 JANUARI.

Nijmegen. Het vernieuwen van den vensterwand der raadzaal in het gemeentehuis, met bijkomende werken. Door het gemeentebestuur.

J. H. Heijmerink, f 4150: H. J. Weijers, f 3730; D. Opsomer, f 3600; W. H. Thunnissen, f 3507; J. M. Roos, f 3450; J. E. Haanappel, f 3320; W. van Zandvoort. f 3250; H. Seegers, f 3192; J. S. Grandjean. f 3050: W. Kropman, f 2985, gegund. Allen aldaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

16 JANUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 3.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

KAISERHAUS EN DOM TE GOSLAR.

Toen in 1870 het Duitsche Keizerrijk na een smadelijk einde weder was opgericht, werden alle herinneringen aan de tijden van vroegere grootheid vereerd met een geestdrift, zooals die slechts aan de jeugd pleegt eigen te zijn.

Onder deze herinneringen behoort ook het keizerhuis te Goslar; eens een vrije Rijksstad, was deze plaats tot een onbeteekenend stadje van den derden rang afgedaald en zoo arm, dat het niet meer in staat was het voornaamste van zijn monumenten in toonbaren staat te onderhouden.

Negen eeuwen geleden was Goslar de geliefde residentie van de eerste Duitsche keizers en werd zelfs onder Hendrik IV met de volgende benaming vereerd:

clarissimum regni domicilium, ditissima Saxonia urbs; d.w.z: verhevenste zetel van het Rijk, rijkste stad van Saksen.

Keizer Hendrik III vergrootte de „villa”, door zijn voorganger Konrad hier gebouwd, tot een paleis, bestemd om behalve tot residentie te dienen als centrum der keizerlijke domeinen in de Harzstreek gelegen.

Vele keizers bezochten nog na hem Goslar; eenigen woonden hier zelfs langen tijd en op de hier uitgeschreven Rijksdagen is menig gewichtig besluit genomen. Na onzen onsuccesvollen Hollandschen Graaf Willem II scheen echter Goslar vergeten. In 1253 bracht hij hier het laatste bezoek.

Nog ongeveer 150 jaar behield de stad, verbonden met Hildesheim en Brunswijk, haren invloed. Toen begon, langzaam in den beginne maar later in steeds meer versneld tempo, de tocht naar 't dal waarin de giftige dampen van rijkdom en welstand de kracht en energie van het vrije burgerdom verstikten.

In 1630 moest de stad op keizerlijk bevel aan de Jesuiten het oude paleisgebouw inruimen. Twee jaar later verwijderden deze zich echter ijlings bij 't aanrukken der zegevierende Zweedsche troepen.

Van dat tijdstip af werd het met 't Keizerhuis van kwaad tot erger. De bestemming waartoe men ten slotte dit eerwaardig bouwwerk veroordeelde — nl. om voor korenmagazijn te dienen — mocht echter nog een genadig einde genoemd worden in vergelijking met dat der huiskapel des Keizers — aan St. Ulrich gewijd.

Deze immers werd door verbouwing tot gevangenis ingericht, en als aanduiding hoe men hier te werk is gegaan, diene, dat men er eerst in het midden dezer eeuw de St. Ulrichs kapel in herkende.

Van het keizerpaleis is het eigenlijke woongebouw tot op eenige overblijfselen der grondvesten na verdwenen; wat men evenwel nu gerestaureerd heeft en dat als

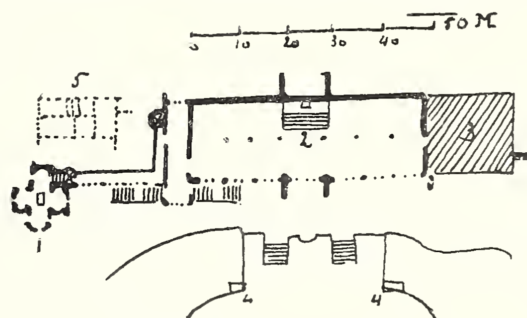

Kaiserhaus te Goslar.

1. St. Ulrichskapel.
2. Zaal.
3. Jesuitenvleugel.
4. Kopiën van den Leeuw van Brunswijk.
5. Overblijfselen van de woning des Keizers.

„Kaiserhaus” bekend is, bevat enkel het officieele gedeelte: de groote feestzaal, waarin ook de rijksdagen werden gehouden. En ook hieraan zijn nog maar weinige steenen van den oorspronkelijken bouw overgebleven; de stormen des tijds hebben bijna niets gespaard en de geschiedenis van dit „Kaiserhaus” is een aaneenschakeling van ongelukken en rampen. Luister eens!

Nog geen 20 jaar na de stichting een brand, die evenwel minder verwoestingen aanrichtte dan een instorting in 1132. De oorzaak van dit laatste ongeval schijnt niet het gevolg van een natuurverschijnsel geweest te zijn; dit immers zou hoogstwaarschijnlijk een diepen indruk op

de bevolking gemaakt hebben zoodat het geval in overlevering en sage nog wel zou voortleven, ook al had de geschiedenis er over gezwegen.

Een tweede hevige brand vernielde in 1289 al het houtwerk en in 1865 — een groote sprong! — viel een deel van den rechtergevel in. Dit ongeluk vestigde de aandacht van de Hannoversche Regeering op 't verwaarloosde gebouw. Voor de nobele som van 3000 Mark werd zij eigenaresse ervan, en 21.000 Mark werden terstond toegestaan voor een zorgvuldige restauratie. De onverwachte annexatie van het koninkrijk Hannover was oorzaak dat Pruisen die taak op zich nam.

1870 kwam, en de Duitsche Rijksdag van 1873 plaatste 200.000 Mark op de begrooting om dit herstellingswerk te voltooien.

Laat ons zien wat er tot stand is gebracht.

Naar het Noorden heen sluit zich aan de groote zaal de zoogenaamde Jesuitenvleugel aan, die de volksoverlevering aan hen toeschrijft. Bij de restauratie heeft men de vroeger vensterlooze muren doorbroken en deze vleugel of liever verlenging bestemd voor de opname van hooge — allerhöchste zouden onze oostelijke naburen zeggen — gasten ingeval deze in Goslar zouden moeten overnachten.

Naar 't Zuiden verbindt sedert enkele jaren een sierlijke arkadengang het hoofdgebouw, bestaande uit de groote zaal en de Jesuitenvleugel onder één dak vereenigd, met de geïsoleerde St. Ulrichskapel. Achter deze gang zijn de Wilhelm. Hoe dubbel vriendelijk komt ons de glimlach voor, waar wij naast hem de trotsche trekken van den grooten Hohenstauf aanschouwen.

Beide waren glorierijke heerschers, beide keizers over millioenen onderdanen, geliefd en geëerd door hunne vrienden, gevreesd door hunne vijanden. Wat kan ons beter een beeld geven van de verandering der tijden dan deze beide standbeelden?

Het Kaiserhaus bevat niet alleen de grootste maar tevens ook de oudste zaal die de Romaansche kunst in Duitschland heeft achtergelaten; immers reeds lang voor Lodewijk de Springer er van droomen kon — en bij hem waren voornemen en uitvoering van het gedachte één — dat hij de stichter van den Wartburg zou worden, werden in de groote zaal van de Goslarsche Kaiserpfalts reeds zittingen van den Rijksdag gehouden. Ook in afmetingen wint deze zaal het van hare mededingsters te Gelnhausen en op den Wartburg.

De lengte is 47,5 M., de breedte 15,2 M., de hoogte daarentegen slechts 7 M.; in 't midden een dwarsschip door een tongewelf overdekt, de zoldering van 't overige gedeelte der zaal is daarentegen vlak. Zeven groote drielichten, alle in één wand, verlichten de zaal, die door een zestal zuilen in twee deelen van 7,5 M. breedte wordt verdeeld; deze steunen een moerbalk van werkelijk respectable afmetingen.

Aan de zuidzijde van de zaal is een voorhal met

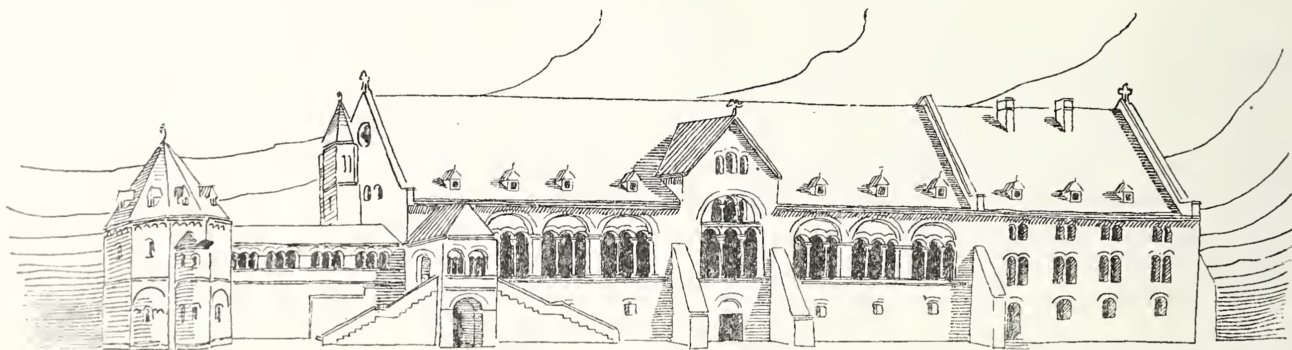

KAISERHAUS TE GOSLAR.

overblijfselen van de particuliere woning des keizers opgegraven. Dit deel van het paleis ook weder op te trekken, schijnt echter niet in de bedoeling te liggen, want het weinige dat hiervan bekend is, biedt niet genoeg waarborgen om den ouden toestand werkelijk te kunnen herstellen.

Breede trappen verbinden het terras vóór het Kaiserhaus met eene langzaam afhellende grasvlakte — Kaiserbeet genaamd, en voor vergaderplaats gebruikt. Op hooge postamenten zijn links en rechts van deze trappen twee bronzen afgietsels van den beroemden leeuw te Brunswijk, voor Hertog Hendrik in 1166 gegoten, geplaatst; midden er tusschen is een steenen, waarschijnlijk als spreekgestoelte bedoelde, uitbouw van het terras.

Hierop hebben plaats gevonden twee ruiterstandbeelden; één stelt voor Frederik Barbarossa, den vertegenwoordiger bij uitnemendheid van het middeneeuwsche Duitschland, en Wilhelm I onze groote tijdgenoot, wien het was voorbehouden om na tweehonderd jaren achteruitgang en machteloosheid aan de Duitsche keizerskroon op nieuw aanzien en ongekenden luister te schenken.

Fier opgericht, onverzettelijk als een rots zit de man der sage in den zadel, hoog over ons heen ziende naar 't gebergte in de verte. Hoe geheel anders daarentegen portaal, waartoe twee trappen toegang geven van 't terras; onder deze voorhal loopt ter beganegrond een doorrit, dwars door het gebouw heen.

Onder de zaal zelf zijn thans zeven overwelfde en zeer spaarzaam verlichte kelderruimten; vroeger — d.w.z. vóór den brand van 1289 — was hier ook een doorloopende hal voor de bedienden.

Bijzonder rijk en sierlijk zijn de kapiteelen der vensteropeningen in bovengenoemd portaal. Ze zijn, naar de oude voorbeelden, die zeker wel mogen gerekend worden tot 't fraaiste wat de Romaansche beeldhouwkunst heeft nagelaten, onlangs vernieuwd.

Van de voorhal komt men langs een open arkadengang in de kapel, en wel op de tweede verdieping. De onderste heeft den vorm van het grieksche gelijkarmige kruis. Door tusschen de armen van dit kruis gewelven te spannen, is een tweede verdieping verkregen, die achthoekig en daarenboven ook veel grooter is.

Boven waren de plaatsen van het Hof; beneden, evenals in de Karolingische kapel van 't Valkhof, woonde het lagere dienstpersoneel de godsdienstoefening bij.

In den westelijken kruisarm zijn wandschilderingen ontdekt, de eenige sporen van beschildering die gevonden

zijn; het plan bestaat om de kapel geheel te decoreeren. In 't midden rust onder een grafgedenkteeken het hart van den bouwer van het „Kaiserhaus", keizer Hendrik III, den hooghartigen heerscher, die over de geheele oude wereld zijn macht wilde doen kennen en eerbiedigen. Het is uit den dom hierheen overgebracht.

Aan prof. Wislicenus uit Düsseldorf viel de groote taak ten deel om de wandvlakten der oude zaal, die vroeger bij 's keizers bezoek tijdelijk met tapijten werden behangen, met fresco's te versieren. Thans, 1896, zijn deze op een enkel kleiner tafereel na voleindigd en daarmede het groote werk der restauratie voltooid, nadat er 30 jaren aan gearbeid was.

Negen groote en een veertigtal kleinere bedekken de muren; zij hadden ten doel af te beelden het ontstaan, den bloedtijd, den achteruitgang en ten slotte het weder oprichten van het Duitsche Rijk. Elk der groote beelden is omgeven door eenige kleinere, in sepia uitgevoerd, die minder gewichtige gebeurtenissen uit hetzelfde tijdvak weergeven.

Zoo behooren bij: „De verwoesting van de Irminzuil door Charlemagne" de volgende beide kleinere tafereelen. „Het gezandschap van Harun-al-Rachid" en „de Doop van Wittekind". „Luther op den Rijksdag in Worms" verpersoonlijkt het begin van 't einde; er bij behooren „de vlucht van Keizer Karel V naar Insbrück voor zijn leenman Maurits van Saksen" en „Protestantsche Vorsten gebruiken het Avondmaal." Dit laatste is het eenige nog niet uitgevoerde fresco.

De overige groote schilderingen behooren tot den bloeitijd op één na, de allegorische voorstelling van de weder oprichting in 1870; dit vult de wandvlakte over het middenvenster, waarin 6 vensteropeningen in twee rijen van drie boven elkaar gerangschikt zijn.

Midden eronder staat op een estrade de oude metalen troonzetel des keizers, uit den afbraak van den dom overgegaan in 't bezit van Prins Carl, die ze aan de stad Goslar schonk, nadat Keizer Wilhelm er zich van bediend had bij de opening van den eersten Rijksdag van het nieuwe rijk.

Nu de oude zaal op zulke kostbare en kostelijke wijze gesierd is, zijn door groote spiegelruiten de arkaden afgesloten; bij ruw weder hing men er tapijten voor, anders was de zaal geheel open.

Van schouwen of schoorsteenen is geen spoor gevonden, wel overblijfselen van kanalen, die tot een centrale verwarming behoort zouden hebben.

Mocht de keizerlijke pfalts alzoo, al is 't ook niet volledig, tot op onzen tijd gespaard blijven, van een ander niet minder kolossaal bouwwerk is niets overgebleven dan een fragment, waaraan behalve uit een oogpunt van piëteit jegens een glansvol verleden zeer weinig gelegen is en dat de vraag ontlokt: „Waarom moest dat gespaard blijven, waar al het andere verdween?"

Ik spreek hier van den Dom, ter wier wijding Paus Victor II in 1056 met groot gevolg over de Alpen trok. Niet minder dan 73 kardinalen, bisschoppen en andere kerkelijke waardigheidsbekleeders waren bij de plechtigheid tegenwoordig. De Paus, helaas, kreeg hier nog een anderen plicht te vervullen; immers, weinige weken later had hij den hooghartigen Hendrik III op den dood voor te bereiden, toen deze in Bodfeld in den Harz zoo plotseling kwam te sterven, dat men allerwege van vergif sprak en de kerk, die hij zoo beheerscht had, er schuld van gaf. Deze betichting kreeg eenigen grond toen men wist, dat den overledene kort te voren het H. Avondmaal was toebediend en men van een vergiftigden ouwel kon mompelen.

De Dom werd in 1039 onder Hendrik III voltooid; Konrad II, dezelfde die de „villa" stichtte, waaruit het „Kaiserhaus" ontstond, had er de grondslagen van gelegd. Wegens — voorgewende, zeide de man, die mij door de straks te noemen kapel rondleidde — bouwvalligheid, werd de dom in 1819 voor afbraak verkocht. De koopsom bedroeg 1505 Thales.

De Katholieke gemeente van Goslar had toen de keus gekregen tusschen den Dom en de Jakobi- of Marktkirche; zij verkoos de laatste. Om op deze hunne keuze te vestigen werkte misschien wel de vreugde mede om dit kerkgebouw, dat het eerst in bezit der Lutherschen gekomen was, weder aan zich te kunnen brengen.

Hoe 't zij, de dom was daarmede ten doode opgeteekend. Sic transit gloria mundi!

Het Noordwestelijke portaal met de daarvoor staande voorhal bleef gespaard, en is thans bergplaats — meer niet — van eenige oudheden uit den dom afkomstig, en staat als „Domkapelle" bekend.

Zeer merkwaardig is een kruisbeeld. De Christuskop — waarin zeer schoon en aangrijpend de uitdrukking van lijden en berusting door den kunstenaar is weergegeven — dateert van de 11e eeuw. Lichaam en kruis zijn van later tijd, en passen niet al te best bij het hoofd.

Waar voorheen de deur der kerk zich bevond, zijn thans eenige glasschilderingen uit de 16e eeuw aangebracht, die dank goede kleuren-combinatie en verlichting, de nartex met hare diepe nissen een weinig minder somber doen schijnen.

In deze nissen vonden plaats eene reeks grafzerken van een nog niet uitgestorven Hannoversch adelijk geslacht, eene reproductie van de kist, waarin men het hart van Keizer Hendrik III, en eenige architectuur-fragmenten van den Dom.

Merkwaardig zijn ook twee kleinere, uit verschillend gekleurde stukjes glas zamengestelde venstertjes op naieve wijze voorstellende: het eene de Heilige Maagd Maria, het andere de geboorte van Christus

Een ander monument der oudheid, het zoogenaamd Crodo altaar, heeft langen tijd bekend gestaan als heidensch offeraltaar. Men vraagt zich echter af, hoe dit ooit heeft mogelijk kunnen zijn. Denkelijk is het als reliquiën-behouder met de Grieksche gemalin van Keizer Otto III uit Byzanthium gekomen; zeer waarschijnlijk wordt deze onderstelling waar we zien hoe ook in Rusland — met welks grootvorst Wlademir de zuster van Theofano, zoo heette onze Keizerin, zich in 't huwelijk begaf — nog menig voortbrengsel van oud Byzanthijnsche kunstnijverheid te vinden is, vooral in kerken, want aan kerksieradiën had 't nog heidensch Rusland vóór alles behoefte.

Het Crodo altaar heeft den vorm van een kubus en wordt gedragen door 4 knielende figuren. De thans ledige ovale openingen in de vier zijvlakken waren gevuld door gouden rosetten met edelsteenen bezet. Evenals vier gouden kandelaars, door de steunende figuren gedragen, verdween deze kostbare versiering toen Napoleon in 1807 dit Crodo altaar als welkome oorlogsbuit naar Parijs consigneerde.

De geallieerden brachten niets dan den waardeloozen bronzen mantel terug. De „Dom Kapelle" bergt nog meer van dergelijke voorwerpen die eenmaal waarde hadden,

maar thans zoo geschonden of vergaan zijn, dat alleen ze te noemen er reeds te groote eer voor zijn zou.

Als logenstraffing zijner eigen woorden vertoonde de koster dezer afgebroken kerk een tweetal teekeningen van uit- en inwendige van den Dom; hierop kon men zien hoe gewelven en zijschepen door reusachtige schoorwerken in evenwicht moesten gehouden worden.

Het uitwendige der „Domkapelle” prijkt nog met vijf standbeelden in stuc, twee ervan stellen voor Conrad II en Hendrik III; de drie overige, de beschermheiligen der Domkerk: Matheus, Simon en Judas.

Met nog meer recht dan van de Keizerbeelden aan het Hotel Kaiserworth op de Markt, had Heinrich Heine hiervan zijn teekenaarde kritiek kunnen doen hooren:

Gebratene Universitätspedelle.

Harsburg, Juli 1896.

J. H. W. Leliman.
Pol. Stud.

EENE TOEPASSING DER HINDERWET.

Onlangs heeft zich hier het volgende voorgedaan.

De eigenaar eener groote smederij vroeg vergunning tot het plaatsen van een gasmotor.

Die vergunning werd door B. en W. verleend, maar onder voorwaarde. dat het drijfwerk niet aan de muren of balken der smederij mocht bevestigd worden.

Zulk eene vergunning was nutteloos en stond met eene weigering gelijk, maar reclameeren mocht niet baten.

De genoemde eigenaar wendde zich dus tot den Raad van State, en deze heeft de bedoelde voorwaarde aldus gewijzigd, dat het drijfwerk niet aan de muren, maar wel aan de voornaamste balken mag bevestigd worden.

Met het oog op de vele gevallen van denzelfden aard heb ik gemeend dit geval te moeten meedeelen.

Mr. H. Verkouteren.

Amsterdam 11/1/1897.

PRIJSVRAGEN.

Het Bestuur der Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord” nam in zijn vergadering van 16 December 1896 het besluit, het aantal bekroningen in de rubriek „Bouwondernemers” uittebreiden en noodigde dientengevolge de Jury, die op den derden dier maand haar oordeel velde, uit, om in verband met genoemd besluit het onderzoek voorttezetten en uitspraak te doen.

Den 28 Dec. d. a. v. werd aan die uitnoodiging door de Jury gevolg gegeven. Uit het door haar ter zake uitgebracht rapport bleek, dat de ontwerpen onder de motto's „Arbeid” en „Olivia” beide gelijkelijk voor bekroning in aanmerking kwamen; weshalve in overweging werd gegeven, de beschikbaar gestelde som ad f 500 te splitsen in twee premiën van f 250 en deze te verhoogen tot f 300.

Het Bestuur vereenigde zich daarmede. Bij opening der naambriefjes bleek het ontwerp onder het motto „Arbeid” te zijn ingezonden door den Heer Jean Steffens en dat onder het motto „Olivia” door den Heer Q. A. Krijnen, beide bouwondernemers, wonende te 's-Gravenhage. Het eerste ontwerp stelt voor: drie heerenhuizen aan de noordzijde der Sweelinckstraat (O. G.), aan het einde der Tasmanstraat; het tweede: drie heerenhuizen aan de zuidzijde van het Sweelinckplein (W. G.) en wel het tweede, derde en vierde huis van af de Koningin-Emmakade.

Afschrift.

Aan
het bestuur der Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord” te 's-Gravenhage.

Naar aanleiding van uwe uitnoodiging om nog eenige gevelontwerpen van bouwondernemers aantewijzen, die voor eventueele bekroning in aanmerking zouden kunnen komen, hebben wij de eer U mede te deelen, dat na ingesteld onderzoek, zoowel van de teekeningen als van de gevels zelve, wij eenstemmig tot het besluit zijn gekomen U voortestellen aan het ontwerp onder het motto „Arbeid” en aan het ontwerp onder het motto „Olivia” elk de helft van de door U gestelde premie, zijnde f 250, toe te kennen.

Wij achten het verschil tusschen de beide ontwerpen te gering om slechts aan een van beiden de volle premie toe te kennen.

Volgens onze bescheiden meening zou het aanbeveling verdienen de premie dusdanig te verhoogen, dat aan elk der beide ontwerpen f 300. (drie honderd gulden) kon worden toegekend.

'S-Gravenhage 28 December 1896.

(w.g.) P. J. H. Cuypers (w.g.) E. Gugel (w.g.) C. Muysken.

Voor copie-conform, onder aanteekening, dat door het Bestuur der Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord” ook gevolg is gegeven aan het voorstel der Jury om de gesplitste premie voor elk der beide bekroonden te brengen op f 300. (drie honderd gulden).

De Directeur der H. B. M. „Duinoord”
J. Wind Gz.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. 8 Januari. De vergadering, door een 22-tal leden bezocht, werd door den Voorzitter met eene bijzondere toespraak geopend, als zijnde de eerste vergadering in het jaar 1897. Hij wees er op, dat al was de toestand der afdeeling financieel gunstig, het vooral noodig was dat er kracht van uitging, waarom hij de leden dan ook opwekte de lijst der voordrachten en kunstbeschouwingen niet te vergeten. Na voorlezing der notulen, die onveranderd werden goedgekeurd, werd medegedeeld, dat vijf heeren als aspirant-lid der afdeeling waren toegetreden, die door het bestuur als zoodanig waren aangenomen. Tevens waren eenige exemplaren ingekomen van de prijsvraag voor een wachthuis van een tram, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen, welke ter beschikking der leden gesteld werden.

De inleider van vraag 8, Mr. J. Limburg, Advocaat en Procureur alhier, verkreeg nu het woord ter behandeling dezer vraag, luidende:

In hoeverre is de architect bevoegd om in voorkomende gevallen betalingscertificaten af te geven, ook al bestaat er verschil met den principaal over het bedrag daarvan, met het oog op verrekeningen?

Zijn de verrekeningsstaten van meer of minder werk door den architect opgemaakt bindend voor den principaal of, kan laatstgenoemde de betaling van meerder werk weigeren zoodat de aannemer langs civielrechtelijken weg zijn recht moet verkrijgen?

Steller dezer vraag is, volgens vermoeden van den inleider, geen jurist, want, zijn beide zinnen twee verschillende vragen, dan is de eerste vraag zeer onduidelijk; vormen ze echter te

samen één vraag, dan is de eerste zin overbodig. De bedoeling is blijkbaar de praktijk te toetsen aan de bestaande bepalingen der Nederlandsche wetgeving. Allereerst geeft spreker dus een overzicht hoe het verrekenen in de praktijk plaats heeft en leest daarna voor het artikel van het Burgerlijk Wetboek. hierop van toepassing.

Dit is Art. 1646, luidende: „Indien een bouwmeester of aan- „nemer op zich genomen heeft om een gebouw bij aanneming te „maken volgens een bestek, met den eigenaar van den grond „beraamd en vastgesteld, kan hij geen vermeerdering van den „prijs vorderen, noch onder voorwendsel van vermeerdering der „dagloonen of bouwstoffen, noch onder dat van gemaakte veran- „deringen of bijvoegselen, die niet in het bestek begrepen zijn, „indien die veranderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn „ingewilligd en over derzelver prijs met den eigenaar geene over- „eenkomst is getroffen"!

Duidelijk is dus daarin aangegeven, dat alleen op *schriftelijke* lastgeving bijbetaling kan geschieden; de conclusie is: zonder schrift, geen geld. Bij voorkomende rechtskwesties heeft de rechter zich steeds aan dit artikel vastgehouden en bij mondelinge overeenkomst zelfs geen getuigenbewijs of eedsoplegging toegelaten.

Het antwoord op den 2en zin van de gestelde vraag moet dus luiden:

„Zoo de architect een verrekeningsstaat opmaakt van meer of „minder werk, dat niet schriftelijk was goedgekeurd door den „principaal, behoeft deze niet te betalen.

Wat het laatste gedeelte van den 2en zin aangaat, *„zoodat de „aannemer langs civielrechtelijken weg zijn recht moet verkrijgen?"* dit kan vervallen, zijnde zonder eenigen zin; want het is toch niet denkbaar, dat men door eene procedure recht zal verkrijgen in strijd met de wet en de steller der vraag wel niet zal gedacht hebben aan physiek weigeren der betaling door den principaal.

Anders wordt het geval, als in het bestek is opgenomen, dat ook de architect bevoegd is schriftelijk meerder werk op te dragen. Door de onderteekening van het bestek is de principaal aan deze bepaling gebonden en doet hij daardoor gedeeltelijk afstand van zijne rechten in Art. 1646, B. W. vermeld, wat geoorloofd is. Zulk een bestek is voor den aannemer al zeer gunstig en veilig.

Bestaat die bepaling niet, en betaalt de principaal niet het meerdere werk door den architect opgegeven, dan lijdt zeer zeker de aannemer de schade; want eene procedure om deze op den architect te verhalen, zou een zeer twijfelachtigen afloop hebben; de rechter zal toch den aannemer voorwerpen: gij hadt moeten onderzoeken of de architect het recht van opdracht bezat en, zoo niet, het werk zonder schriftelijke vergunning van den besteder moeten weigeren.

Wat hier medegedeeld is ingeval van meerder werk, geldt ook voor minder werk, daar Art. 1646 ook spreekt van veranderingen, en minder werk als zoodanig kan aangemerkt worden.

Uit de nu en dan voorkomende geschillen blijkt duidelijk, dat de verhouding tusschen besteder, architect en aannemer in de wetgeving niet is omschreven, en zeer gebrekkig is; spreker zal daarom trachten eenige besteksartikelen te ontwerpen, die de rechten en verplichtingen der partijen beter waarborgen; dit werd door de vergadering met instemming begroet.

Er ontspon zich nu een debat tusschen den inleider en eenige leden, waarbij verschillende gevallen hem werden voorgelegd, die ten genoege der vragers werden beantwoord.

De Voorzitter sprak zeker uit aller naam, toen hij den heer Limburg dank zeide voor de heldere en zaakrijke wijze, waarop hij de gestelde vraag had ontleed en besproken; hij hoopte spreker nog dikwijls in de vergadering den catheder te zien beklimmen.

Door den heer Lorrie werd medegedeeld dat tot leden van den arbeidsraad zijn gekozen de heeren: Mondt, architect, van Malsen, Houtman en van Rij, patroons, en Tholen en ter Horst, werklieden.

Als kunstbeschouwing was door den heer Bauer eene keurige collectie photographiën uit Italië, Frankrijk en België tentoongesteld, die door de leden met belangstelling werd bezichtigd.

De vergadering werd hierna gesloten.

BERICHTEN.

De „arbeidsraad voor de bouw- en aanverwante vakken", te Haarlem en aangrenzende gemeenten, heeft — blijkens zijn jaarverslag — aan alle arbeidsraden of Kamers van Arbeid hier te lande, een schrijven gezonden in zake het reconstrueeren van de bestaande centrale commissie van voorzitters uit enkele Arbeidsraden, in een centralen-raad van alle arbeidsraden in Nederland. Instemming daarmede werd betuigd door de Arbeidsraden te Dordrecht, Franeker en Bolsward, terwijl die te Amsterdam, 's-Gravenhage, Leiden en Zutfen zich van een samenstelling van een dergelijken centralen Raad wenschten te onthouden, totdat eerst over het lot der aanhangige wet voor „Kamers van Arbeid" zal beslist zijn.

Aan de „Dortmunder Mosaikfabrik" Rud. Leistner te Dortmund werd de vervaardiging opgedragen der omvangrijke mozaiekwerken voor het Kaiser Wilhelm gedenkteeken te Magdeburg, nadat de commissie voor dit monument, onder leiding van den stadsbouwraad Peters, de in de Berlijnsche filiaal der fabriek in uitvoering zijnde mozaiekwerken voor het National-Denkmal en de voor de Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche in Berlijn geleverde werken, in oogenschouw had genomen.

Fragmenten van werk uit de genoemde fabriek zijn aanwezig op de Permanente Tentoonstelling van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

PERSONALIA.

Met ingang van 1 Februari a. s. is benoemd tot opzichter van den Rijks Waterstaat 4e kl. J. Heesterman; — en zijn, met ingang van dien datum, bevorderd: tot opzichter van den Rijks Waterstaat 1e kl. C. Clausing, thans opzichter 2 kl.; — tot opzichter 2 kl. P. de Ronde, thans opzichter 3 kl.; en tot opzichter 3e kl P. Schotel, thans opzichter 4e klasse.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 13.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN.

Bekroond en uitgeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van—1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp: voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 5 platen: *f* 0.70.

Afl. 7. (niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote Stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen 5 pl.; *f* 0.70.

Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en Glazen tochtpui in een vestibule. 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graanverbouwing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). Kavallerie-Kazerne met stallingen, overdekte rijschool en fourage-magazijn, 3 pl.; *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochèoe, 2 pl.; *f* 0.30. 2e ged. (1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerpen, 4 pl.: *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e ontw.; 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.

Afl. 14. (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van schilder-, bouw-, beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met betimmerden boezem en haard 2 pl.; *f* 0.30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst. 3 pl.; Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen). 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren. 4 pl.; Hoofd-ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.70

Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters, H. de Keijzer en J. van Campen. pl. *f* 0.60
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw. (2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871). Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). Kazerne voor een bataljon Infanterie, 3 pl.; Buiten-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen 2 pl.; *f* 1.50.

Afl. 21. (1876). Station voor omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00

Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.: *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl. Afsluiting van een Wandelplaats, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt

Rapport over de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, met 60 platen; *f* 6.—

De vijf bekroonde ontwerpen voor een nieuwe Beurs te Amsterdam met 14 dubbele platen; *f* 5.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 18 JANUARI.

's-Hertogenbosch. Het verbouwen van perc. no. C 43 in de Hinthamerstraat op den hoek der Gasthuisstraat.

De heeren gebr. Frigge, 's av. 8 u. in café „Central". Bestek en teek. van af 14 Jan. ad f 1.50 en inlicht. verkrijgb. bij den bouwkundige J. G. Th. Aerden.

St. Oedenrode. Het bouwen van 2 burgerhuizen, 6 woningen met bijlevering van alle bouwstoffen.

De bouwk. H. van Doornmalen, n.m. 3 u., in hôtel „Leeuwenrust", alw. de teek. ter inzage liggen. Bestekken van af 10 Jan. te verkrijgen bij Wilhelm v. Eupen boekh. te Boxtel. Aanw. 18 Jan., n.m. 2 u.

Venraai. Het bouwen van een nieuw woonhuis met stalling in de Hoenderstraat, met bijlevering van materialen.

De heer Th. v. Opbergen, n.m. 5 u. bij E. Oudenhoven, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 18 Jan., v.m. 11 u.

DINSDAG 19 JANUARI.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woningen, op een terrein gelegen aan den Ouden Molenweg.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u. in het café van J. ter Wille, aan voorn. weg, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 19 Jan. v.m. 10 u.

WOENSDAG 20 JANUARI.

Deventer. Het inrichten van de voormalige synagoge tot schoolgebouw.

Het bestuur der Ned. Israelitische gemeente, 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter inz. in de bestuurskamer. Inl. geeft J. A. Mulock Houwer. Aanw. 18 Jan., n.m 2 u.

Enschedé. Het bouwen van twee burgerwoonhuizen op een terrein aan de Wilhelminastraat aldaar voor den heer E. Dalenoord Bzn.

De architect B. van der Woerd Hzn. 's midd. 12 u., in hotel „De Graaff", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 20 Jan., v.m. 9 u.

Muntendam. Het bouwen van een woonhuis.

De heer T. Rademaker. Bestek en teek. liggen ter inz. bij H. van der Laan. aldaar.

Roodeschool. Het bouwen van een woonhuis met schuurtje met bijlevering van materialen enz.

De heer W. K. Arkema, n.m. 4 u., bij de Wed. De Vries, alw. de teek. ter inz. ligt en bestek ad 50 ct. verkrijgb.. Inl. geeft de architect J. Offringa, te Uithuizermeeden. Aanw. 20 Jan., n.m. 2 u.

Ulft. Het bouwen van twee woonhuizen te Ulft met bijlevering van benoodigde materialen.

De heeren J. H. Rassing en en J. B. Gerritsen, n.m. 4 u., in het koffiehuis van Hipp, alw. van 13 Jan. af bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect G. Rosier Gzn., te Gendringen.

Wildervank. Het sloopen eener losse boerenschuur en het weder opbouwen daarvan met bijbouwing van voorgebouw enz. aan den Dalweg met bijlevering van materirlen.

De Erven H. G. Topper. n m. 5 u.. in café „De Beurs" Bilj. in te zenden vóór 20 Jan.. n.m. 4½ u. Aanw. 20 Jan.. 's midd. 12 u. Samenkomst bij de oude schuur.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woningen. op een terrein aan den weg naar Hassalo

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u. in het café van H. Peze. Oldenz. straatweg, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 20 Jan. v.m. 10 u.

DONDERDAG 21 JANUARI.

Breda. Het bouwen van twee benedenmet twee afzonderlijke bovenhuizen op een terrein aan de Oostzijde van de Nieuwe Bankstraat, met bijlevering der materialen.

De architect F. P. Bilsen, 's av. 7 u. in het café „De Oude Schouwburg", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

Heerenveen. Het maken van eene vertimmering aan de boerenhuizinge te Sijbrandaburen bewoond door Dijkstra met bijlevering van alle daarvoor benoodigde materialen enz.

De heer J. Wierda, administrateur. Bestek à f 0,75 te bekomen bij J. Wierda, te Heerenveen en bij M. K. de Jong, te Oldeboorn. Teek. ter inzage bij kastelein Hoekstra, te Poppingawier. Aanw. gedaan.

Hoogeveen. Het vertimmeren van de bekapping van het gemeentehuis.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Voorw. en teek. ter inzage op de secretarie.

Leiden. 1. Het bouwen van twee privaten en een bergplaats voor brandstoffen in- en bij de meisjesschool aan de Boommarkt, in één perceel; 2. het leveren van bouwmaterialen, in 8 perceelen, als: perc. 1 en 2 houtwaren, perc. 3 ijzerwaren, perc. 4 benoodigdheden voor de smidswerkplaats. perc. 5 kalkbakken, grondstampers en paalkokers, perc. 6 kalk, tras enz., perc. 7 verfwaren, kwasten en desinfectiemiddelen, perc. 8 bezems en boenders; 3 het leveren van straatklinkers en metselsteen (Waal- en Rijnklinkers). in 4 perc,; 4. het leveren Ourthe- en Lavakeien. in één perceel.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De monsters van het in sub. 2 genoemde liggen ter bezichtiging op de stadstimmerwerf, op elken werkdag van 9—4 u. De bestekken zijn verkrijgb. elk à f 0,50 per stuk (franco per post 5 cts. verhooging) op het bureau van gemeentewerken, waar tevens inl. te verkrijgen zijn. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 22 JANUABI.

Asperen. Het stucodoorwerk der in aanbouw zijnde kerk, met bijlev. van materialen

De aannemer J. H. van Berghem. Inl. op het werk verkrijgb.

ZATERDAG 23 JANUARI

Delfzijl. *a.* Het bouwen van eene Heerenbehuizing c.a.. met bijlevering van al hetgeen daarvoor noodig is. *b.* Het verf-, glas- en behangerswerk daarvan.

De heer J. C. Jentink, 's av. 6 u. in het café van G. B. Roelfzema, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen en het bestek à f 1 te bekomen is. Aanw. 23 Jan., n.m. 4 u.

Uithuizen. Het bouwen van 2 huisjes met al het daartoe benoodigde.

Het dep. der Mij. tot Nut van 't Algemeen. 's av. 7½ u. ter secretarie. Bestek, teek. en voorw. liggen ter inzage ten kantore van M. Talens Hzn.

MAANDAG 25 JANUARI.

Amersfoort. Het bouwen van een woonhuis aan de Naussaulaan.

De architect Herm. Kroes, v.m. 11 u. in het „Amalia-Hotel" alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1 te bekomen zijn bij voorn. architect.

Delft. Het bouwen van een heerenhuis met kantoor, wijnkelder, bierkelder, pakhuis, koetshuis, met bovenwoning en paardenstal met bovenwoning aan den Spoorsingel aldaar.

De architect C. J. L. Kersbergen, v.m. 11 u., in het Heerenlogement. Bestek en 3 teek. ad f 1 verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. 19 Jan., v.m. 11 u.

Alleen voor Aannemers te Delft en omliggende dorpen.

DINSDAG 26 JANUARI.

Breda. Het afbreken van twee landbouwerswoonhuizen met stallingen en schuren, gelegen op „de Warande" onder Teteringen en het ongeveer aldaar weder opbouwen van een landbouwershuis met stal en schuur.

De architect A. Verlegh te Breda. 's av. 7 u.. in het café „de Druif" aan den Terheijdenschehoek onder Teteringen. alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 18 Jan. v.m. 10 u.

WOENSDAG 27 JANUARI.

Ambt Hardenbergh. *a.* Het bouwen van twee onderwijzerswoningen te Lutten a/d Vaart en te Oud-Lutten. *b.* Het afbreken der onderwijzerswoning te Slagharen en het bouwen van een nieuwe woning aldaar. *c.* formeeren van een bergschuurtje bij de woning te Sibculo.

Het gemeentebestuur. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage en respect. à f 1.25, f 1,25 en f 0.20 te bekomen op de secretarie. Inl. geeft de architect F. C. Koch te zwolle. Aanw. *a.* en *b.* op 23 Jan., v.m. 10½ u., aan het jachthuis te Lutten.

Neerbosch. Het bouwen van een R.K. bewaarschool met bijlevering der meubelen aan de Koninginnelaan te Nijmegen.

Hel R.K. Paroch. kerkbestuur v. d. H. Antonius. abt te Neerbosch, bisdom 's-Bosch. Bestek en teek. van 13 Jan. af ad f 1,50 verkrijgb. bij L. C. G. Malinberg te Nijmegen. Inl. geeft de architect A. J. Jaling, v. Helmersstraat 144 te Amsterdam.

Alleen voor R.K. aannemers.

Zundert (Herbest.). Het verbouwen en uitbreiden van schoolgebouw en onderwijzerswoning in de kom der gemeente een en ander met bijlevering van al de benoodigde materialen. Raming f 7700.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestek en teek. zijn ter gemeente-secretarie tegen betaling van f 1 per ex. te verkrijgen. Nadere inl. zijn te verkrijgen ter gemeente-secretarie alsmede bij den architect F. P. Bilsen. Aanw. op 18 Jan. v.m. 11 u.

VRIJDAG 29 JANUARI.

Kampen. Het bouwen van 11 woonhuizen op een terrein aan het plantsoen nabij de Patrimoniumstraat.

De bouw.opz. H. J. v. Werven, v.m. 11 u., in het café van Dalen, B. Nieuwstraat. Bestek en teek. à f 0,60 te bekomen bij H. J. v. Werven. Aanw. 26 Jan., v.m. 11 u.

ZATERDAG 30 JANUARI.

Bussum. Het bouwen van een vereenigingsgebouw c. a. op een terrein gelegen in het Spiegel. voor de naaml. Venn. „Concordia".

De architecten Van der Goot en Kruisweg, 's midd. 12 u., in hotel „De Rozenboom". Bestek en teek. van 20 Jan. af ad. f 5 verkrijgb. bij gen. architecten. Aanw. 27 Jan., v.m. 11 u.

DINSDAG 2 FEBRUARI.

Utrecht. Het wijzigen van het hoofdgebouw. het verplaatsen en wijzigen van de goederenloods, het uitbreiden van de verhoogde los- en laadplaats en eenige diverse werken op het station Assen. Begrooting f 6900. De Mij. tot Expl. van S. S. des n.m. ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek. Het bestek ligt van den 11den Januari 1897 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur J. W. Klerk de Reus te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten Januari 1897 ten 11 ure voorm. (West Europeesche tijd.)

WOENSDAG 3 FEBRUARI.

Tegelen (Herbest.). Het bouwen van een postkantoor met bijlevering van alle bouwmaterialen.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Plans en gewijzigd bestek liggen van 9—12 u. ter secretarie ter inzage.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

6 JANUARI.

Den Bommel. Het bouwen van een bouwmanswoning met graanschuur, benevens varkens- en kippenhok in den polder De Tille aldaar. Door den heer C. van Schouwen te Oud-Beijerland.

Laagste inschrijver L. Stapel, Middelharnis, f 14032.

Tegelen. Het bouwen van een postkantoor met bijlevering van alle bouwmaterialen. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver H. Limburg, Venlo, f 9600.

7 JANUARI.

Helpman (Gr). Het bouwen van een winkelbehuizing met bovenwoning, aan den

ONUITGEVOERD ONTWERP VOOR EEN LANDHUIS

Doorsnede A B

Situatie

Straatweg

Tuin

Doorsnede C D

Kapgrond

Insteekverdieping

Linnenkamer

Dienstboden kamer

Billardkamer

Begane Grond

Renvooi

a Doorrit
b Entree
c Hall
d Huiskamer
e Bibliotheek
f Spreekkamer
g Salon
h Boudoir
i Eetkamer
k Serre
l Dessertkamer
m Eetkeuken
n Provisiekamer
o Dienstrap
p Knechtskamer
q Keuken
r Bijkeuken
s Lavabo
t WC
u Hoofdtrap
v Veranda's
w Terras

Kelderverdieping

Renvooi

a Provisiekelders
b Calorifère
c Wijnkelder
d Gang
e Ingang Kelders
f Keldertrappen
g Brandstofkelder
h Koele Kelder
i Versche luchtkanalen

Verdieping

Renvooi

a Slaapkamers
b Logeerkamers
c Kleine slaapkamers
d Balcons
e Badkamers
f WC
g Dienstrap
h Hoofdtrap
i Corridor
k Kamenier
l Zolders

Meter

Arch.

Juni 1894

PHOTO LITH WEGNER & MOTTU AMST

BEHOORENDE BIJ HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD VAN 23 JANUARI 1897 No 4

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

23 JANUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 4.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

BIJ DE PLAAT.

Op de plaat, bij dit nummer van het Weekblad gevoegd, is een onuitgevoerd ontwerp voor een landhuis voorgesteld, ontworpen door den heer C. Muysken.

Tot toelichting der plannen behoort er uitdrukkelijk op gewezen te worden, dat bij het ontwerpen, wat betreft de rangschikking der lokalen, rekening is gehouden met het fraaie uitzicht van af het terrein naar het oosten, en tevens met de windstreken.

GEMEENTELIJKE BOUWKUNST IN AMSTERDAM EN ELDERS.

„Alles Tröstende ist Kunst", zegt een Duitsch geleerde. Ik zou dezen zin willen voltooien met te zeggen „Trostlos ist das Fehlen der Kunst!"

Tot deze ontboezeming werd ik gedreven door het met gerechte verontwaardiging geschreven artikel: „Gemeentelijke Bouwkunst in de Hoofdstad" door D, in het Bouwk. Weekbl. No. 2 van dit jaar.

Ten volle deel ik de meening van den mij onbekenden schrijver en wil derhalve niet nalaten door tegenoverstelling van eenige daadzaken, betrekking hebbende op eene andere gemeente, die zoowel in grootte als beteekenis met de gemeente Amsterdam kan worden vergeleken, te toonen, hoe zeer het artikel van D op zijn plaats is.

'k Heb hier 't oog op de stad München, binnen welker muren ik gedurende 10 jaren geleefd heb. In dat tijdsverloop had ik volop gelegenheid op te merken wat *kunst* beteekent bij de ontwikkeling eener groote stad.

München telde voor 10 jaren nog geen 300.000 inwoners; thans heeft het c.a. 410.000 inwoners. Ook Amsterdam heeft zich *quantitatief* in ongeveer gelijke mate uitgebreid; doch hoe is de verhouding qualitatief? Deze valt voor onze, door onze voorvaderen zoo voortreffelijk uitgebreide stad, in menig opzicht zeer ongunstig uit! Waarom? Omdat het Amsterdamsch regime onbegrijpelijker wijze, ondanks de heerlijke voorbeelden door de vroede mannen en de in hunne opdracht werkende kunstenaars van de 17de eeuw aan het nageslacht gegeven, nagenoeg *geen* begrip daarvoor toonde te bezitten, noch voor de hooge begrippen van kunst, die elders bij de uitbreiding van groote steden langzamerhand bijna algemeen ingang gevonden hebben. 'k Behoef hier slechts aan een Camillo Sitte, Henrici, Stübben en anderen te herinneren, die veelal terdege het praktische met het schoone weten te vereenigen.

Niet alleen, zooals D terecht zegt, dat bijna geene pogingen werden gedaan om nieuwe kunstscheppingen te doen ontstaan, maar zelfs de bestaande karacteristieke, in hooge mate origineele en door een machtigen „einheitlichen Zug" zich onderscheidende scheppingen werden op de eenzijdigste wijze „ter wille van 't verkeer" of ook wel uit misplaatste zuinigheid voor altijd bedorven. Voorbeelden genoeg staven dit beweren.

Waarom nu niet, nadat bijna alle groote steden ons het voorbeeld daartoe gegeven hebben, tot inkeer gekomen en indachtig aan het ware woord „Selbst-erkentniss ist der erste Schritt zur Besserung" althans getracht te redden, wat nog te redden valt, en bij de uitbreiding onzer stad ons zooveel als mogelijk schadeloos gesteld voor 't geen in 't binnenste der stad helaas niet meer te herstellen is?

Doch juist het tegendeel geschiedde. De aanblik onzer nieuwe stad is, afgezien van enkele oasen, werkelijk „trostlos", en wél, omdat de kunst bijna niet heeft medegewerkt om haar te doen ontstaan, geheel in tegenstelling met de hierboven aangehaalde voorbeelden uit ouden en nieuwen tijd.

In het Bouwk. Weekbl. No. 22, Jaarg. 1896, schreef ik in een artikel: „De uitbreiding der stad München en eenige algemeene beschouwingen" o. a.: „De uitbreiding (van München) is voor een groot deel zonder of wél naar een rein schematisch systeem geschied, zoodat zij uit een aesthetisch, veelal ook uit een praktisch en hygienisch oogpunt veel te wenschen overlaat." Dit hadden de mannen, die in München aan 't roer zaten, dan ook ten volle ingezien; van daar het uitschrijven der prijsvraag voor een „Stadterweiterungsplan". Na bespreking van de prijs-

vraag en haar resultaat, drukte ik aan 't slot van genoemd artikel nog de hoop uit, dat het goede voorbeeld door München en andere steden gegeven, in Amsterdam navolging mocht vinden! Wat sedert in onze vaderstad geschied is, weten we maar al te goed.

Wat is echter in dien tijd in München geschied? Als gevolg van bovenbedoelde prijsvraag ontstond het „*Stadterweiterungsbureau*" met een goed gesalarieerd, zelfstandig handelend, technisch en „kunstlerisch" ervaren architect aan 't hoofd. Dit bureau heeft de opdracht, de uitbreiding der stad (op grond van het door de prijsvraag verkregen voortreffelijk materiaal) te ontwerpen, daarbij met alle verkeersbehoeften en lokale toestanden rekening houdend. Ook het in de oude stad verlangde doortrekken van nieuwe straten en wegen wordt door het Stadterweiterungsbureau voorbereid of wel onderzocht, wanneer het van particuliere zijde wordt voorgesteld. Nu bezit echter München buitendien reeds veel langer een zelfstandig „Stadtbauamt" met vele theoretisch en praktisch goed geschoolde ambtenaren en beambten, waarbij twee hoofdafdeelingen ieder met een eigen chef zijn, te weten: „Hochbau-" en „Tiefbau-" afdeeling. Tot het eerste ressort behooren alle openbare gebouwen, tot het tweede de kanaliseering en waterverzorging der stad; beide ressorten vereenigen zich bijv. bij brugbouw enz. Boven beide ressorten, dus aan 't hoofd van 't geheele „Stadtbauamt", staat een *Oberbaurath* (in dezen titel alleen ligt reeds een geheel andere waardeering dan in het, zooals D terecht opmerkt, reeds in den naam niet met de beteekenis van het amt overeenstemmende Adjunct-Architect). Tegenwoordig is Schwiening Oberbaurath van München; onder hem staan de „Bauamtmänner" voor de bovenbedoelde ressorten (architecten, zoowel als ingenieurs), onder deze de „Assessoren" en als hun helpers de Assistenten; dan volgen de „Bauführer" en „Techniker."

Alle deze ambtenaren en beambten worden betrekkelijk hoog gesalarieerd, doch daarvoor wordt ook werkelijk veel van hen verlangd. Stadterweiterungsbureau en Stadtbauamt, evenals de „Localbaucommission" (bouwpolitie) worden natuurlijk evenals alle gemeentelijke inrichtingen, door den „I Bürgermeister" als hoofd van de gemeente geleid. zijn echter geene werktuigen, maar zelfstandige factoren, die alleen aan de gemeente, d. w. z. aan hare afgevaardigden (Magistrat und Gemeindebevollmächtigten) verantwoording schuldig zijn. Onder deze omstandigheden kunnen ze ook werkelijk met lust en liefde hun taak vervullen tot zegen der gemeente.

Het „Stadtbauamt" heeft alle gemeentelijke werken (ook de door het „Stadterweiterungsbureau" ontworpen plannen) uit te voeren en buitendien in vereeniging met de bovengenoemde „Localbaucommission" de bewaking over die werken van particulieren, die direct met de gemeentelijke werken op de eene of andere wijze in verband staan. Wanneer het ook niet te loochenen valt, dat de particuliere bouwontwikkeling wel eens wat te veel in eene speciale richting gedreven wordt, zoo hebben toch deze werkelijk grootsteedsche inrichtingen zeer veel bijgedragen tot de gezonde en „künstlerische" ontwikkeling van München. Dingen, als waarover D met recht in zijn artikel klaagt, dat eene grootsche idee door eene kleingeestige uiting in haar glanspunt gestoord, ja zelfs verstoord wordt, behooren dan ook tegenwoordig op bouwkundig gebied in München gelukkig tot de uitzonderingen. Aan een grootsch ontworpen straat *moeten* waardige gebouwen staan; er *moet* eene goede afsluiting der perspectief verkregen worden; er *moet* systeem en samenhang in den aanleg der straten en wegen, pleinen en parken zijn. Dit zijn de juiste gezichtspunten van welke men in München (en in de meeste groote steden) tegenwoordig uitgaat, en waarvan reeds de oude steden ten deele zoo heerlijke voorbeelden leveren. Omdat de gemeente het voorbeeld geeft, tegelijk aanmoedigt (veelal zelfs door prijsvragen!), volgen de particulieren van zelf; ze vertrouwen hunne opdrachten aan geoefende architecten toe, om redenen van aesthetischen en praktischen aard. In de eerste plaats *willen* ze zelf iets leveren, dat niet achter staat bij 't geen de gemeente hun te aanschouwen geeft, in de tweede plaats *weten* ze, dat alleen werkelijke architecten hun dat werk *kunnen* leveren. De lastgever, zoowel als de kunstenaar, staan daardoor in aanzien; het goede dat ze leveren, wordt geschat, meer en meer begrepen, en spoort voortdurend tot navolging aan. *Het is van 't grootste belang, dat de gemeente vooraan ga!* De *offers* die zij brengt, worden op de meest verschillende wijzen vergoed door de *resultaten* die zij bewerkt. Veel geld wordt, evenals door de gemeente, door particulieren besteed voor 't werkelijk verfraaien en verbeteren der stad en hare verkeersinrichtingen. Deze werkzaaamheid strekt zich nog verre uit in technischen en „künstlerischen" zin, zoo bijv. bij bestrating, verlichting, beplanting, decoratieve versiering enz. Veel geld wordt echter ook op deze wijze verdiend door de arbeidende klassen, die leeren *goed werk* te leveren; veel wordt door de bevolking in 't algemeen verdiend aan de gegoede burgers die zich komen vestigen, zoowel als aan de vele vreemdelingen, die jaar in, jaar uit. de stad bezoeken terwille harer aantrekkelijkheden, harer bezienswaardigheden en kunstschatten! Bij deze aangename materieele gevolgen komen nog de rechtmatige vreugde en het gevoel van zelfbewustzijn die langzamerhand aan de geheele bevolking worden ingeboezemd door de algemeene erkenning die de werken harer kunstenaars van overal ondervinden, zoowel als hoofdzakelijk ook door deze kunstwerken zelf!

Met één woord: *de kunst heeft een opvoedend en verheffend karakter;* Münschen levert hiervoor de onomstootelijke bewijzen. Doch ook andere steden hebben, al zijn ze niet zoo bij uitstek *kunststad* als München, op groote werken en schoone resultaten te wijzen. Men leze en aanschouwe slechts de door verschillende „Architecten- und Ingenieurvereine" uitgegeven lijvige boekdeelen over de bouwwerken van Hamburg, Keulen, Dresden, Strassburg enz. en oordeele dan zelf.

Dikwerf kwam de gedachte bij mij op, of het voor Amsterdam en andere steden in ons land niet van nut zou kunnen zijn, zoo eene of andere corporatie, bijv. de M. t. B. d. B., het initiatief name een dergelijk werk over Amsterdam uit te geven, waarin de bouwwerken dezer stad in den uitgebreidsten zin beschreven, verklaard en afgebeeld zouden moeten worden. Voor elk ressort zou eene specialiteit het referaat op zich moeten nemen. Het geheel zou bij de eene of andere passende gelegenheid als feestgave kunnen verschijnen en zekerlijk in stad en land van vele zijden een zeer goede ontvangst vinden, die het ondernemen materieel konde doen slagen. Tegelijk zou het een schrede op den weg tot beterschap zijn, het goede toonend wat Amsterdam bezit (waarbij gewis ook veel, wat het regime onzer tijdgenooten tot stand gebracht heeft, zoo bijv. hoofdzakelijk op commercieel en hygienisch gebied, een eereplaats moest innemen!); aan den anderen kant door vergelijking met andere steden van ongeveer gelijke beteekenis als Amsterdam, het vele toonend, dat nog ontbreekt en toch van eene stad als Amsterdam verwacht mag worden. Terecht schreef voor ongeveer een jaar een correspondent

in de „Frankfurter Zeitung" in een zeer objectief gehouden artikel: „In Amsterdam unterbleibt so Manches, was in jeder anderen Stadt von dieser Bedeutung als *selbstverständlich* erscheint."

Na er nog van te voren op gewezen te hebben, dat in München zoowel de gemeente zelf alsook vele particulieren de stad, vooral in de laatste jaren, verrijkt hebben met verschillende inrichtingen „voor practische en aesthetische doeleinden", zoowel als met waarlijk schoone monumenten ter herinnering aan groote patriotische en locale feiten, zij het mij veroorloofd nog eenige woorden aan te halen uit een bericht, hetwelk de „I. Burgermeister" Ritter von Borscht dezer dagen aan de vertegenwoordigers der gemeente gaf over de „Gemeindeverwaltung" in de laatste drie jaren.

Hij zeide o.a. „ „den sichersten Gradmesser der wirthschaftlichen Verhältnisse einer grösseren Stadt bietet deren *baulichen* Ausgestaltung." " Verder, waar sprake is van bovengenoemde monumenten, en de onthullingsfeesten daarvan: „ „Wenn München's Gemeindecollegien bei all'diesen Festen einer würdigen Durchführung beziehungsweise Vertretung ihr besonderes Augenmerk zuwandten, so leitete sie wahrlich nicht die Sucht, mit Festgepränge zu glänzen, als vielmehr die Erkenntniss des hohen *ethischen Zweckes dieser Veranstaltungen, die dazu dienen solten, dem Volke seine Ideale lebendig zu halten, ihm den unendlichen Werth seiner höchsten, heiligsten Güter vor Augen zu führen!*" " Dat zijn woorden, die duidelijk uitspreken, hoe men in München over kunst met betrekking tot de taak des gemeentebestuurs denkt en die tot navolging opwekken door hunne waarheid en schoonheid!

In het artikel dat mij tot aanleiding dezer regelen strekte, zegt D aan 't slot: „goed voorbeeld doet goed volgen!" Moge zulks ook in Amsterdam eens meer algemeen begrepen en toegepast worden; er zijn toch waarlijk mannen genoeg, die in staat zijn *goede voorbeelden* te geven, zooals zoovele scheppingen, die ondanks de ongunstige omstandigheden onstaan zijn, duidelijk aantoonen; maar de gemeente behoort vooraan te gaan met naar groote, doeltreffende beginselen gelegenheid te geven tot het scheppen van kunstwerken, die tot navolging van particuliere zijde aansporen, en dan kan het Amsterdam van heden in de kunst de plaats blijven innemen, die onze voorvaderen het wisten te verschaffen voor zich en hunne nakomelingschap door de heerlijke scheppingen, die nog heden ten dage de bewondering van landgenoot en vreemdeling wekken!

Januari 1897. Deutsch Krone. J. D. LANDRÉ.

DE VEILIGHEIDSWET.

De Wet van den 20sten Juli 1895 (Staatsblad n° 137), houdende bepalingen tot beveiliging bij het verblijven in fabrieken en werkplaatsen, welke Wet — wier titel nog al lang is — mag worden aangehaald onder den titel van „Veiligheidswet", is met 1 Januari 1897, in werking getreden.

Bij deze Wet behoort een Koninklijk Besluit van 7 December 1896 (Staatsblad n° 215), tot vaststelling van eenen algemeenen maatregel van bestuur, zooals die bedoeld is bij de artikelen 6 en 7 der Veiligheidswet.

In genoemd artikel 6 worden de eischen aangegeven, waaraan een fabriek of werkplaats moet voldoen, — eischen die bij algemeenen maatregel van bestuur, ook later nog, kunnen gesteld worden, hetzij in het algemeen ten opzichte van alle bedrijven, hetzij in het bijzonder ten opzichte van sommige bepaalde bedrijven, ten aanzien van:

a. de vrije luchtruimte (dat is de luchtruimte na aftrek der roerende goederen in het lokaal aanwezig) voor elken arbeider in verband met de hoogte van de werklokalen;

b. de luchtverversching;

c. de verlichting;

d. het voorkomen van brand en van ongevallen bij brand;

e. kleedkamers en schaftlokalen;

f. de privaten.

Voor fabrieken en werkplaatsen, in werking gebracht vóór het in werking treden van deze wet, kunnen minder strenge voorschriften worden gegeven dan voor fabrieken en werkplaatsen in werking gebracht nà dat tijdstip.

Art. 7 der Veiligheidswet zegt, dat bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald, wat, met inachtneming van de voorschriften te geven door den inspecteur voor het *toezicht* op de uitvoering van de Arbeidswet en van de Veiligheidswet, moet worden aangewend:

a. tot het bevorderen van zindelijkheid;

b. tot het bevorderen van een dragelijke temperatuur;

c. tot het verwijderen van schadelijke dampen, gassen en stof;

d. tot het voorkomen van ongevallen door werktuigen, enz.

De algemeene maatregel van bestuur bepaalt tevens, in welke gevallen door den inspecteur voorschriften gegeven kunnen worden:

1° ten aanzien van den tijd gedurende welke personen mogen vertoeven in ruimten, waar het overmijdelijk is, dat hooge of lage temperaturen, schadelijke dampen, gassen of stof voorkomen;

2°. ten aanzien van het verstrekken van goed drinkwater.

Elk mondeling of schriftelijk voorschrift bepaalt tevens den termijn, binnen welken er aan voldaan behoort te zijn.

Deze algemeene maatregel van bestuur, het eerste supplement der Veiligheidswet, treedt evenwel niet eerder in werking dan een jaar na den dag zijner afkondiging, die plaats had op 31 December 1896. Aan de nijverheid wordt dus den noodzakelijken tijd gelaten om hare inrichtingen in overeenstemming te brengen met de voorschriften.

Zooals blijkt uit de opsomming in de artikelen 6 en 7 van de Veiligheidswet, zijn er vele voorschriften die onmiddellijk het ontwerp en den bouw eener fabriek of werkplaats, als gebouw en inrichting daarvan raken. Wij achten het dan ook hier de plaats daarop zoo spoedig mogelijk te wijzen. Veel vroeger kon het niet, want de maatregel van bestuur is eerst enkele dagen geleden in het bereik van het algemeen gekomen. Wel verscheen reeds in Juni 1896 in enkele bladen een ontwerp Koninklijk Besluit ter uitvoering der Veiligheidswet, zijnde de ontwerp-algemeene maatregel van bestuur, maar dit blijkt naderhand op vele punten te zijn gewijzigd. Ook naar aanleiding van adviezen, ingekomen van enkele Kamers van Koophandel hier te lande; aan deze o. a. werd het ontwerp ter overweging toegezonden.

Er wordt in den algemeenen maatregel zelfs in details getreden, waarop de ontwerper van een fabrieksgebouw te letten heeft. Maar hij die eene fabriek of werkplaats wenscht op te richten of uit te breiden, is *bevoegd* vooraf het bouwplan aan de beoordeeling van den inspecteur in de betreffende inspectie te onderwerpen. Dit wordt bepaald in art. 2 der Wet, terwijl art. 3 aangeeft, wat bij het verzoek om beoordeeling moet worden overgelegd.

De ontwerper eener fabriek of van een uitbreiding

daarvan, zal dus steeds goed handelen, van nu af de plannen aan den inspecteur ter beoordeeling te zenden, die zijn oordeel daarover binnen een maand moet mededeelen. Deze vertraging in den bouw kan misschien dikwijls opwegen tegen latere met kosten gepaard gaande voorgeschreven wijzigingen.

BOEKAANKONDIGING.

A. E. O. GLÜHLAMPE.

Men weet, dat Edison de eigenlijke uitvinder is van de gloeilamp voor electrisch licht, die in Europa het eerst aan het publiek vertoond werd op de Internationale Electrotechnische Tentoonstelling in 1881 te Parijs gehouden. Deze uitvinding, waarvan de beteekenis toen door nog slechts weinigen werd vermoed, werd eigenlijk het eerst naar waarde geschat door eene Duitsche maatschappij, opgericht met het doel om de inrichting en verbetering der lamp nader te bestudeeren en te onderzoeken. Het is uit deze vereeniging, dat zich in het jaar 1883 de Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft ontwikkelde, met een kapitaal van 5 millioen mark, eene industrieele onderneming die een afspiegeling kan genoemd worden van de groote beteekenis der ontwikkeling van de electrotechniek, hoofdzakelijk in het korte tijdsverloop tusschen de genoemde tentoonstelling en heden; alleen hare afdeeling voor de vervaardiging der gloeilampen telt ruim 500 werklieden, en kan 30.000 lampen per dag afleveren.

De Allg. Elektr. Gesellschaft, gevestigd te Berlijn, heeft nu onlangs een klein boekje uitgegeven, getiteld „A. E. O. Glühlampe", waarin een zeer populaire, prachtig geïllustreerde beschrijving wordt gegeven van de wijze waarop gloeilampjes voor electrische verlichting worden gemaakt in de daarvoor afzonderlijk ingerichte afdeeling van de uitgebreide werkplaatsen dezer maatsehappij. Het is een werkje dat niet in den handel is, maar aan vrienden en bekenden der A. E. O. is gezonden. Zoo kwam het ook in de bibliotheek van de Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst.

Eenigen tijd geleden verscheen ook het verslag over het 14e exploitatiejaar (1895—1896) van de A. E. G.; om een denkbeeld te geven van hare reusachtige ontwikkeling voornamelijk in de tien laatste jaren, behoeven wij slechts te vermelden, dat aan de 17 thans bestaande in- en buitenlandsche vertakkingen der inrichting 6711 ambtenaren en werklieden verbonden zijn; dat meer dan 4000 dynamos en electromotoren met in 't geheel 50 millioen Watts (74000 P.kr.) werden afgeleverd; dat reeds 34 electrische trams volgens haar systeem zijn aangelegd, hebbende een baanlengte van 533 KM., waarvoor 918 motorwagens benoodigd zijn. Dat het der inrichting overigens goed gaat, bewijst wel, dat, niettegenstaande hooge uitkeeringen van tantièmes aan commissarissen en directie, van gratificatiën aan beambten, en van toelagen aan haar pensioenfonds en weldadigheidsafdeelingen, nog 13 pCt. over een kapitaal van 22 millioen mark wordt uitbetaald, voor het laatste exploitatie-jaar. R.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht. 19 Januari 1897. Daar de Voorzitter onverwacht verhinderd was de vergadering bij te wonen, werd de leiding voor dezen avond waargenomen door den heer Alb. Nijland.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering, werd mededeeling gedaan van eenige ingekomen stukken, waarna het woord werd verleend aan den heer H. Kersemaekers, die de taak op zich had genomen eenige mededeelingen te doen over fundeeringen. De behandeling daarvan werd door spreker in twee afdeelingen gesplitst n.l. de fundeeringen voor gebouwen en de pneumatische fundeeringen voor bruggen. Een en ander werd door vele, goed uitgewerkte teekeningen toegelicht.

In het bijzonder lokten de mededeelingen over fundeeringen van gebouwen zeer vele en gewichtige besprekingen uit.

De Voorzitter was de tolk van alle aanwezigen toen hij spreker dank bracht voor de zoo nuttige mededeelingen en de uitstekende wijze waarop deze hadden plaats gehad.

Wegens gebrek aan plaatsruimte kan het uitgebreide verslag van de vergadering der Afdeeling Groningen, nog niet in dit nummer worden opgenomen.

BERICHTEN.

Wij ontvingen het verslag van den Arbeidsraad voor de Bouwvakken te 's-Gravenhage over 1896. en zien daaruit, dat de werkzaamheden van den Raad zich wederom op zeer verschillend gebied hebben bewogen, maar zij zich uit den aard der zaak veelal moesten bepalen te trachten de naleving te bevorderen van het in de loontabel vastgestelde. Dit laatste was o a. noodig voor de smeden.

Ernstige pogingen werden aangewend om bij de arbeiders het besef te verlevendigen, dat zij zelf veel vermogen om hunnen stand te verheffen door het misbruik van sterken drank tegen te gaan. De besprekingen over hetgeen in dezen staat te doen, duren nog voort.

Herhaaldelijk werden gewichtige vragen behandeld, o. a. het toezicht der bouwpolitie op steigers, ongevallen aan arbeiders overkomen, de toestand der werklieden aan de gemeentewerf, enz.

Het streven van den Raad vond algemeen waardeering.

PERSONALIA.

Tot Adjunct Ingenieur aan het 2e Hoofdbureau bij den dienst der Publieke Werken van de Gemeente Amsterdam is benoemd de heer P. J. Kapteijn.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 14.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Assistent-Opzichter-teekenaar 1.

VERBETERING.

In het artikel „Kaiserhaus en Dom te Goslar", voorkomende in het Bouwkundig Weekblad no. 3 van 1897, zijn een paar zetfouten onverbeterd gebleven.

Op bladz. 16 regel 14 van boven leze men voor „teekenaarde": „teekenende".

In dateering moet de s van Harsburg in een z veranderd worden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

30 JANUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 5.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

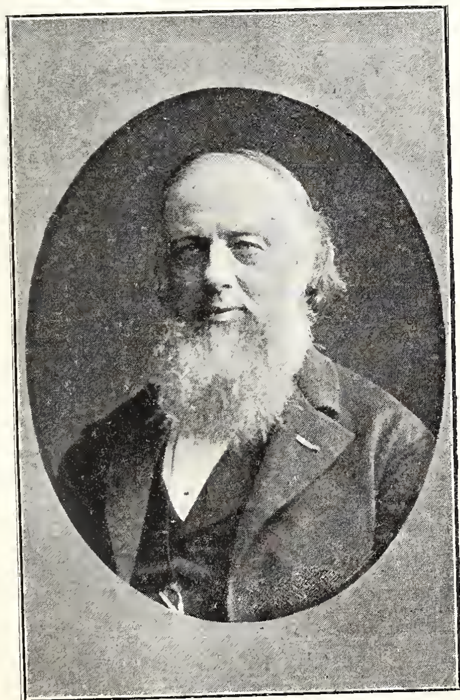

JOHAN FREDERIK METZELAAR.

Den 22sten Januari 1897 is in den ouderdom van ruim 78 jaren op zijne villa aan den ouden Scheveningschen weg overleden de heer J. F. Metzelaar, oud Ingenieur-architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen.

De overledene was Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw en Ridder der Wasa-orde van Zweden; hij was lid der Koninklijke Academie, afdeeling Kunst, reeds sinds geruimen tijd opgeheven; hij was Eerelid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van hare Afdeeling te Rotterdam, van het Genootschap Pulchri Studio te 's Gravenhage, enz.

Deze onderscheidingen, hem op lateren leeftijd toegekend, leveren het bewijs, dat hij zich in vele opzichten verdienstelijk heeft gemaakt, en geen gewoon man is geweest.

Reeds op jeugdigen leeftijd echter, blonk hij boven anderen uit.

Metzelaar werd den 21en Juli 1818 te Rotterdam geboren.

Als jongeling ontving hij zijn opleiding aan de aldaar gevestigde Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, en was daar een der beste leerlingen. De Academie kende hem o. a. een gouden medaille toe voor zijn ontwerp, ingezonden op eene door haar uitgeschreven prijsvraag. Nauwelijks zijne studie aan deze inrichting geëindigd hebbende, werd hij in 1839 benoemd tot leeraar in de bouwkunst aan de Academie; hij bleef dit tot in 1850; van 1860 tot 1868 was hij er leeraar in de geschiedenis der bouwkunst.

Ook op vrij jeugdigen leeftijd reeds, jeugdig vooral voor die dagen, trad hij als zelfstandig bouwmeester van een belangrijk werk op; in 1847 namelijk werd hem den herbouw opgedragen van de groote suikerfabriek te Rotterdam, die kort te voren, in 't zelfde jaar, was afgebrand.

Na dit vrij omvangrijke werk volgden een aantal stoomfabrieksgebouwen die naar zijn ontwerpen en onder zijne leiding werden uitgevoerd.

Zoolang Metzelaar te Rotterdam was gevestigd, was die stad ook het middelpunt van zijn uitgebreide werkzaamheden; hij bouwde daar onder anderen het gebouw der bijbank van de Nederlandsche Bank, het Leeskabinet, de Officieren-Societeit, de Wasch-, bad- en zweminrichting, enz.

Maar ook heeft hij een aantal villa's, waaronder met boerderijen, stal- en koetshuizen, gebouwd, en heerenhuizen waarbij er zijn op grootsche schaal.

Talrijk zijn de onderscheidingen die Metzelaar werden toegewezen voor zijn ontwerpen op prijsvragen of voor zijn uitgevoerde werken. Zoo ontving hij o. a. een gouden, een zilveren en een bronzen medaille van het Fransche Gouvernement bij gelegenheid van de Wereldtentoonstelling te Parijs, in 1867, waaronder eene voor een der beste etalages, door hem ontworpen. Hierbij mag zeker ook nog in herinnering worden gebracht, dat omstreeks

1845 de tweede prijs werd toegekend aan zijn prijsvraagontwerp voor de Zuiderkerk te Rotterdam; zijn ouderen vakgenoot, de heer A. W. Van Dam, aan wiens ontwerp de eerste bekroning ten deel viel, werd bouwmeester van het omvangrijke werk.

In 1870 werd Metzelaar door de Nederlandsche Regeering benoemd tot Ingenieur-Architect bij het Departement van Justitie voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, welke betrekking hij heeft waargenomen tot in 1886, en zijn zoon hem in dit ambt opvolgde.

In genoemde betrekking bouwde Metzelaar o. a. het tuchthuis te Leeuwarden, de cellulaire gevangenisssen te Groningen, 's Gravenhage, Breda, enz.; de beide laatstgenoemde zijn volgens een nieuw systeem, geheel rond en met koepelvormige ijzeren overkapping gebouwd. Verschillende bestaande gevangenissen werden volgens zijne plannen uitgebreid. Van de door hem gebouwde rechtsgebouwen behooren vermeld te worden het Rechtsgebouw te Tiel, voltooid in 1882, en de gebouwen voor de Kantongerechten te Hilversum, Alphen, Apeldoorn en Geldermalsen.

Zijne ontwerpen voor de nieuwe gevangenissen, die aan zoovele meerdere eischen in allerlei opzichten moesten voldoen als vóór zijn optreden bij het Departement van Justitie, trokken al spoedig de aandacht van buitenlandsche regeeringen, die het nieuwe systeem daarvan geheel of gedeeltelijk navolgden. Dit gaf ook aanleiding, dat Metzelaar in 1872 eene aanbieding ontving van het Zweedsche Gouvernement, om daarbij in dienst te treden in denzelfden rang van hoofdambtenaar, dien hij bij het Nederlandsche Gouvernement bekleedde, terwijl hem een jaarwedde zou worden toegekend, dubbel zoo groot als zijne bezoldiging hier te lande. Maar het aanbod werd door hem afgewezen, daar hij meende zijne diensten niet aan zijn vaderland te mogen onttrekken.

Metzelaar was van af 1842, dus van de oprichting af, lid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; gedurende de jaren 1881 en 1882 tot einde Mei 1883 was hij lid van het Bestuur.

Steeds was hij een ijverig en zeer belangstellend lid. Toen voor 't eerst, in 1842, prijsvragen door de Maatschappij werden uitgeschreven, was het Metzelaar aan wien voor een daarvan, „Een groote boerderij met aanhoorigheden," waarop 6 antwoorden waren ingekomen, de prijs werd toegekend, bestaande uit een Getuigschrift en eene som in geld.

Hij was het, die in vroegere jaren meermalen in de Algemeene Vergaderingen er op aandrong, dat de Maatschappij zich langs gepasten weg krachtiger moest doen gelden in zaken die hij meende dat tot haren werkkring behoorden. Telkens ontmoeten wij zijn naam in de geschiedenis der Maatschappij, en altijd werd gaarne zijn raad gevolgd of van zijn helder inzicht partij getrokken. Het was dan ook als hulde aan zijn buitengewone verdiensten, dat hij in de vergadering van de leden der Maatschappij op 30 Mei 1892 benoemd werd tot Eerelid der Maatschappij. Haar droeg hij steeds een goed hart toe; tot zelfs in zijn laatsten dagen verscheen hij als een harer meest belangstellende leden op de vergaderingen, zoo o. a. nog te Delft, in September 1896. Zooals hij de Maatschappij steeds in gedachten had, zoo zal zijn naam ook onafscheidelijk aan de Maatschappij verbonden blijven.

Metzelaar gaf van jongs af de voorkeur aan de Helleensche Renaissance; hij gevoelde zich zeer beslist aangetrokken tot de toenmaals toongevende richting van Schinkel. Een zijner eerste werken, het groote, deftige winkelhuis der firma Bonnekamp en Mähler aan de groote markt te Rotterdam strekt daarvoor als bewijs. Was de gevel bijna geheel in pleisterwerk uitgevoerd, aan den Schiedamschen Dijk te Rotterdam bouwde hij in de jaren 1849—1850 een statig buitenverblijf voor den heer J. van Hoboken, met de bijgebouwen hoofdzakelijk in gebakken steen uitgevoerd. Zijn Grieksch-klassieke opvatting blijkt ook duidelijk uit de reeks deftige heerenhuizen die hij gebouwd heeft, waaronder twee in de Westerstraat te Rotterdam die van natuur- en baksteen zijn opgetrokken, en de woon- en kantoorgebouwen van de heeren S. A. Chabot en W. Schooy, waarvan de gevels geheel in bergsteen zijn uitgevoerd. Het meest opvallende zijner bouwwerken, aantrekkelijk door schoonheid van verhoudingen en zuivere uitvoering der details, is het gebouw van het Rotterdamsche Leeskabinet, in de jaren 1861—1862 uitgevoerd; de voorgevel is geheel van fijnen zandsteen. De inrichting van dit gebouw wordt nog heden ten dage geroemd en als voorbeeld aangehaald.

Na de voltooiing van dit werk heeft de richting van den bouwmeester zich gewijzigd; reeds uit het in 1863 voltooide gebouw der bijbank of Agentschap der Nederlandsche Bank spreekt een geheel anderen geest, een romantische, die ook zijn latere werken, meest allen in zuiveren baksteenbouw, bleven kenmerken.

In den bouw der nieuwe gevangenissen vooral, heeft hij zich tevens doen kennen als een uitnemend constructeur; als een bewijs daarvoor behoeft slechts gewezen te worden op de ijzeren koepel boven de centrale zaal der cellulaire gevangenis te Breda, die een spanwijdte heeft van 56 M. De stoute constructie daarvan is eenvoudig en sierlijk, en zij draagt het kenmerk van een juiste toepassing van materiaal.

In Metzelaar is een man heengegaan, toegerust met een grooten schat van kennis en practische ondervinding, een architect uit wiens werken veel was, maar ook nog blijft te leeren.

Dinsdag 26 Januari j.l. had de begrafenis plaats; op het kerkhof hadden zich een aantal personen vereenigd om de laatste eer aan den overledene te bewijzen.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat een krans op de lijkbaar had doen neerleggen, was er door Voorzitter en Secretaris vertegenwoordigd; insgelijks de Besturen der Afdeeling Rotterdam, waarvan de overledene Eerelid was, en der Afdeeling 's-Gravenhage van die Maatschappij. Ook het Bestuur van Pulchri Studio was vertegenwoordigd.

Verder brachten een aantal heeren, verbonden aan den dienst waarvan de overledene eenmaal het hoofd was, hem een stillen laatsten groet; zij die nog onder hem gediend hebben, zullen zeker hun sympathieken chef nimmer vergeten.

Aan het graf werd op verzoek der familie niet gesproken. De heer W. C. Metzelaar bedankte de aanwezigen voor de laatste eer aan zijn onvergetelijken vader bewezen.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

BOEKAANKONDIGING.

„Moderne Architectur."

Eenige weken geleden verscheen bij Anton Schroll & Co. in Weenen over bovenstaand onderwerp eene lijvige brochure van de hand van den bekenden Architect Wagner, Professor aan de Academie aldaar.

Het onderwerp als zoodanig, zoowel als de reputatie welke Prof. Wagner allerwege geniet, waarborgen, dat hoe ook de opvattingen mogen verschillen, dit werkje in elk geval met aandacht mag worden gelezen.

Lichte lectuur, geschikt om in een anders verloren halt uurtje wat over moderne bouwkunst te lezen, is deze brochure geenszins. Integendeel, men moet de korte, kernige zinnen met alle attentie lezen, wil men er uit halen wat er al in staat. De uit der aard korte bespreking in dit weekblad moge velen aansporen zich dit werkje aan te schaffen, immers, de prijs (f 1.95) mag geen reden zijn het zich te onthouden.

Prof. Wagner verdeelt zijn onderwerp in vijf hoofdstukken: Der Architect, der Stil, die Construction, die Composition, die Kunstpraxis. Een voorrede en een slotwoord bevatten zijne grondbeginselen en conclusies. *Alle* kwesties van modernen huizenbouw en stedenaanleg, en dit zijn er vele, men denke slechts aan Stadtbahnen, Telephoon-aanleg, enz. enz. komen ter sprake; op bijna elke der ruim 100 bladzijden vinden wij nieuwe stellingen of inzichten, die, komen ze in vervulling, zeker de bouwkunst op nieuwe paden zullen leiden. Aanhalingen te geven zou me zeer moeilijk vallen. L'embarras du choix weerhoudt mij en misschien ook is het minder geraden. Vooral hier, waar meeningen verkondigd worden, soms geheel afwijkend van de door velen gehuldigde, zouden uit hun verband — en dit verband is hier hecht — gerukte zinnen veel heillooze verwarring kunnen stichten. Intusschen raad ik ieder belangstellende nogmaals aan zich dit werkje aan te schaffen, dat door Professor Wagner geschreven is: „Seinen Schülern ein Führer auf diesem Kunstgebiete", maar dat daarom voor grooter kring niet minder belangrijk is.

W. L.

VERHEFFING VAN HET METSELVAK.

Door het Bestuur der Ambachtsschool te Arnhem waren verschillende patroons in het metselvak en besturen van Vak-vereenigingen uitgenoodigd, om den 19den j.l. bijeen te komen, ter bespreking van een zeer belangrijk onderwerp. Een dertigtal, dus al de genoodigden uitgezonderd een paar die door ziekte verhinderd waren, was opgekomen. De heer V. G. A. Bosch nam de leiding der vergadering, gehouden in de Bestuurskamer der Ambachtsschool, op zich, en opende die met in 't kort het doel der bijeenkomst te schetsen.

Ongeveer een jaar geleden werd door den heer D. A. Roskam in de afd. Arnhem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de wenschelijkheid besproken, om het metselvak, dat indertijd zeer in aanzien was en zich in een grooten bloei mocht verheugen, van zijn diep verval te verheffen. Zijn wensch, die na zijn pleitrede door de afdeeling werd gedeeld, werd op zijn verzoek aan het bestuur der Ambachtsschool kenbaar gemaakt. Dit bestuur ten volle bereid, zoo mogelijk, het denkbeeld van den heer Roskam te verwezenlijken, besloot een leerstoel ook voor het metselvak aan de ambachtschool te stichten. Bij de oproeping van nieuwe leerlingen in het begin van het vorige jaar werd dit plan bekend gemaakt, maar geen jongen meldde zich aan, om als leerling in dat vak te worden aangenomen.

In een vergadering van het bestuur kwam dit punt opnieuw ter sprake en werd besloten te trachten dit jaar beter te slagen en de zaak met alle kracht voor te bereiden, terwijl een samenspreking met patroons, die in het metselvak betrokken zijn, werd geacht een uitstekend punt van uitgang te zijn.

De heer Bosch stelde voor, in de eerste plaats de *wenschelijkheid* te bespreken om te trachten den metselaarsstand *intellectueel* en *moreel* te verbeteren, door een leerstoel daarvoor aan de ambachtsschool te stichten, en daarna van de vakmannen wenken te ontvangen, hoe die verbetering zou kunnen worden verkregen.

Op verzoek van den voorzitter lichtte de heer Roskam zijn denkbeeld nader toe. Hij betreurde het, dat in onzen tijd, nu de bepleisterde gevels bij nieuwe gebouwen gelukkig tot de zeldzaamheden beginnen te behooren, goede metselaars toch zeer moeilijk zijn te vinden. Vroeger was het metselvak boven het timmervak verheven, toen de metselaar het voor de uitvoering van zijn werk benoodigde timmerwerk zelf vervaardigde en stelde; terwijl hij thans de hulp van een timmerman niet kan ontberen.

Het is bovendien te verwachten, dat de intellectueele ontwikkeling hand aan hand zal gaan met moreelen vooruitgang.

Nadat vele der aanwezigen hun gevoelen over deze zaak hadden kenbaar gemaakt, kon de Voorzitter tot zijn genoegen verklaren, dat allen instemden met het eerste punt: de wenschelijkheid om het metselvak te verheffen.

Het tweede punt: *hoe het nieuwe leervak aan de Ambachtsschool zou moeten worden gegeven,* werd ter nadere uitwerking gaarne overgelaten aan haar bestuur en haar bekwamen Directeur.

Daartoe aangemoedigd, gaven enkelen nog eenige wenken en kwam men tot het besluit, dat een gewenscht klein aantal leerlingen bij den aanvang van den nieuwen cursus zich wel zal aanmelden, als de patroons daartoe hun invloed willen gebruiken.

Een mededeeling van een bestuurslid van den R. C. Volksbond, dat deze zaak in die Vereeniging reeds was besproken en eenige jongens zich bij oproeping zeker zouden aangeven, werd met ingenomenheid vernomen.

De besturen der andere vertegenwoordigde vereenigingen namen op zich, eveneens voor hetzelfde doel op te wekken; ook werd besloten het plan opnieuw bekend te maken aan de Hoofden van scholen.

Nadat de Voorzitter een warm woord van dank had gericht tot de aanwezigen, ging de vergadering uiteen met het volle vertrouwen op de vervulling van haren wensch: dat het metselvak weder tot zijn vorigen roem en bloei moge terugkeeren.

Velen zullen ongetwijfeld met ingenomenheid den stap begroeten, door het Bestuur der Arnhemsche Ambachtsschool gedaan; mogen ook andere inrichtingen dit goede voorbeeld volgen.

PARTICULIERE ARBEIDSRAAD DOOR DE BOUWVAKKEN TE AMSTERDAM OPGERICHT.

Den 21sten Januari had de 4e Algemeene Vergadering van bovengenoemden Raad plaats, onder voorzitterschap van den heer C. Muysken. Het verslag over de werkzaamheden van den Raad in 1896 werd door den Secretaris Mr. J. H. Boudewijnse uitgebracht, en door de vergadering goedgekeurd. In plaats van het lid van den Raad, den heer Crabbendam, die bedankt had, kon nog geen nieuw lid worden gekozen, aangezien de eenige gestelde candidaat het vereischte aantal stemmen niet had verworven, zoodat die verkiezing tot een volgende vergadering is uitgesteld.

In art. 10 der statuten werd vervolgens eenige wijziging gebracht, zoodat de Raad voortaan alleen dan zal vergaderen, wanneer daartoe de behoefte bestaat.

De Voorzitter brengt daarop den Secretaris, die de stad zal verlaten, den dank der vergadering voor hetgeen hij voor den Raad deed, en installeert den nieuwen Secretaris, Mr. Ph. Falkenburg, die in de voorafgaande vergadering van den Raad als zoodanig was benoemd.

Aan het *Vierde Jaarverslag van den Particulieren Arbeidsraad door de Bouwvakken te Amsterdam opgericht.* ontleenen wij het volgende:

In het begin van 1896 werd het toen ingediende wetsontwerp op de Kamers van Arbeid, in den Arbeidsraad aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. Van dit onderzoek werd verslag uitgebracht aan de Centrale Commissie voor de arbeidsraden in Nederland, welke Commissie de resultaten van dit onderzoek en van dat gehouden in andere Arbeidsraden, ter kennis bracht van de Regeering.

Bij het thans ingediende gewijzigde ontwerp van Wet werd aan eenige der geopperde bezwaren tegemoet gekomen, terwijl wij vernemen, dat sedert, ter tegemoetkoming aan de overige bezwaren, door de Centrale Commissie opnieuw een adres aan de Tweede Kamer is gezonden.

Slechts twee klachten werden aan den Raad ter beslissing voorgelegd. Een dier klachten werd in der minne geschikt.

Het bureau van den Raad onderging in het begin van het jaar wijziging. Mr. Elias, die wegens verandering van betrekking eene andere woonplaats kreeg, werd op zijn verzoek eervol ontslagen

als Secretaris van den Raad en vervangen door Mr. J. H. Boudewijnse te Amsterdam.

De Raad telt thans, buiten den Voorzitter, den heer C. Muysken, en den Secretaris, elf leden.

Van de contribueerende aangesloten Vereenigingen zijn drie Patroons- en vier Werkliedenvereenigingen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 16 Januari 1897. De Voorzitter, de heer Raammaker, opende deze eerste vergadering in dit jaar met eenige hartelijke woorden en een heilwensch aan de ter vergadering zijnde leden en introducé's, en wijdt daarbij eenige woorden aan de Afdeeling en de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Hij wees er op, dat dit de 13de keer is, dat de Voorzitter met dusdanige woorden voor de Afdeeling optreedt, dat echter deze vergadering in belangrijkheid het van hare voorgangsters wint, doordien thans het $12\frac{1}{2}$ jarig bestaan der Afdeeling wordt herdacht, getuige de versierde zaal, waar het borstbeeld van onze geliefde Koningin en dat van de Koningin-Regentes, Beschermvrouw onzer Maatschappij, omstrengeld met groen en tropeeën, van met onze Nationale, Oranje en Gruno's kleuren dooreengevlochten vlaggen, de eereplaats is gegeven.

Hij wees op de belangrijkheid der vergaderingen en hoopte, dat de leden door eendrachtig samenwerken en met waardeering van elkanders streven, mogen voortgaan den bloei der Afdeeling en der Maatschappij te bevorderen, en eindigde met een: lang leven de Koninginnen, tot heil van ons dierbaar Vaderland! waarmede de vergadering door een daverend en langdurig applaus instemde.

De notulen der vorige vergadering werden daarna gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Vervolgens bracht de 1e Secretaris verslag uit van het afgeloopen vereenigingsjaar, waarbij in 't kort de lotgevallen, de toestand en hetgeen door hare leden is verricht, de revue passeerden.

Het voormalig lid en eerste Secretaris der Afdeeling, de hr. F. M. Oortgijsen, die door vertrek naar elders aan haar was ontvallen, werd in hartelijke en zeer waardeerende woorden herdacht.

In aansluiting met dit verslag volgde dat van het $12\frac{1}{2}$ jarig bestaan der Afdeeling.

In korte trekken werd het ontstaan der Afd. weergegeven en kwam ter kennis, dat van de oprichters thans nog 3, leden der Afdeeling zijn, en wel de heeren H. Raammaker J. B. Jager en A. Eisses, en voorts dat de heeren J. W. Sips en L. de Vogel, hoewel niet bij de oprichters genoemd, toch dadelijk na de oprichting als lid zijn toegetreden en met de 3 eerstgenoemden het Vaandel der Afdeeling getrouw zijn gebleven.

Het eerste bestuur bestond uit de heeren J. B. Jager, E. D. J. de Jong, H. Raammaker, M. Viets en A. Eisses.

Het ledental was in het verloopen tijdvak nog al aan schommelingen onderhevig, echter meer in dalenden dan in rijzenden zin, „een verschijnsel, dat zich bij bijna iedere vereeniging voordoet"; doch gelukkig kan worden geconstateerd, dat het laatstgenoemde verschijnsel thans weer overheerschend is.

Donateurs welke de Afd. het voorrecht had eenige jaren te bezitten, had zij op het einde van 96' niet meer. Door sterfgeval en door vertrek naar elders, heeft zij allen verloren; de hoop bestaat echter, dat zij in dat opzicht ook weer in beter conditie komt.

Wegens belangrijke bewezen diensten aan de Afd. heeft zij sedert eenige jaren een Eerelid, n.l. de heer Joh. G. Kramer alhier.

De gehouden voordrachten door de leden werden herdacht, zoo ook de lezingen en voordrachten van niet leden der Afd., o. a. die van de heeren Dr. P. J. Blok, voormalig Hoogleeraar alhier, C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, J. Gosschalk architect te Amsterdam en Dr. L. Steenhuis alhier.

Leden en niet leden der Afd. werden genoemd, welke zich door het leveren van teekeningen, plaatwerken en photographieën verdienstelijk hebben gemaakt.

In herinnering werd gebracht, hoe en wat de Afd. in haar verleden zoo al heeft gewerkt en werd er op gewezen, dat zij evenals dit in het menschelijk leven voorkomt, voor- en tegenspoed heeft gekend, dat er storm over haar is heengegaan, waardoor zij tot brekens toe gebogen, toch niet is geknakt, maar fier is herrezen, en door dien strijd aan innerlijke kracht heeft gewonnen.

Hiermede was in 't kort het een en ander van de Afd. over haar $12\frac{1}{2}$ jarig bestaan weergegeven, waarna nog een kort woord aan onze Maatschappij, het hoofd, of liever gezegd het geheel der gezamenlijke Afdeeling, werd gewijd.

Ook zij, zoo werd gezegd, moet den laatsten tijd worstelen om staande te blijven, en al wordt nu wel beweerd, dat zij nog niet ten grave is gedaald, tengevolge van de taaiheid des ouderdoms, wij hopen, dat dit beweeren beschaamd moge worden, doordat opnieuw levenskracht van haar uitga, dat ook zij, hoe ook moetende worstelen, de overwinning behale. Dat het met haar moge gaan, zooals met alle grooten arbeid der wereld, die door moeite en volharding ten uitvoer wordt gebracht en dat de leerjaren in de school van den tegenspoed, haar sterker mogen maken; dat zij te midden van alles wat beleedigt en vernietigt, te midden van alles wat haar leven van glans tracht te berooven, met opgerichten hoofde moge blijven bestaan, gespleten doch niet ontworteld, een monument, dat niet het medelijden maar het ontzag opwekt; dat zij moge groeien en bloeien en dat onze Afd. door eendrachtig samenwerken der leden. Gruno tot sieraad moge worden, veel moge stichten en daardoor en ook door een gezellig samenzijn aan hare leden veel genoegen moge schenken. Door een daverend en herhaald applaus stemde de vergadering hiermede in.

De penningmeester wiens rekening door eene commissie van 3 leden nagezien en in orde bevonden werd, kon op een klein voordeelig saldo wijzen; de bibliothecaris bracht verslag uit van zijne werkzaamheden.

In de pauze die nu volgde, werden de fraaie plaatwerken bezichtigd van het prachtwerk, onlangs verschenen over het Rijksmuseumgebouw, welwillend door den Secretaris der Mij., den heer Louis Rieber uit zijn particuliere bibliotheek aan de Afd. ter leen verstrekt. Op Zondag 23 Januari e. k. zal daarvan een publieke tentoonstelling worden gehouden.

Na de pauze trad de heer Joh. Kramer op met het onderwerp:

„*Vorm en Constructie der Werkplaats van den photograaf.*"

Deze tot in details uitgewerkte voordracht, door een serie van voor dit doel vervaardigde teekeningen toegelicht, kan ter wille van de beperkte plaatsruimte slechts in hoofdtrekken worden weergegeven.

Als inleiding deelde spreker mede, dat over dit onderwerp slechts in verschillende tijdschriften verspreide en in een paar werkjes over photographiesche ateliers, mededeelingen voorkomen, maar dat daarin de constructie slechts als terloops wordt behandeld.

Wat is, zoo begon spreker, de beste vorm voor een photographiesch atelier en hoe moet dit gelegen zijn, aangezien dit toch een levenskwestie is voor hem die er zijn brood in moet verdienen. De donkere kamer dient ook te worden besproken; andere onderdeelen, als de drukkerij, wacht- en toiletkamer etc. zullen, als van ondergeschikt belang, terloops worden aangeroerd.

Voor het maken van een goed portret, zoo vervolgde spreker, is eene combinatie van boven-, voor- en zijlicht noodig, welke naar gelang van behoefte geregeld moet kunnen worden.

Tot dit doel laat men gewoonlijk het bovenlicht onder een hoek van 45^0 invallen; gordijnen, schermen, enz. zijn de hulpmiddelen om de belichting naar eisch te regelen, om daardoor, evenals op een schilderij, de schaduwen en lichtpartijen aan te brengen.

Uitvoerig werd de vorm van het atelier besproken en werden de voor- en nadeelen aangetoond van de afdak-, of lessenaar-, met frontbelichting, den zadelvorm met gedeeltelijke front- en zijbelichting en den tunnelvorm, waar een der voorgaande vormen verbonden is met een tunnelachtige gang, waarin het toestel voor de opneming is geplaatst.

De gunstigste belichting is die van den noordkant en zoodanig, dat de horizontale daklijn van oost naar west loopt.

Het glas van de bedekking moet zóo weinig mogelijk de chemische stralen beletten binnen te treden. Zuiver wit glas beantwoordt het best aan dit doel. Alle andere glassoorten, van welke kleur ook, zijn minder goed.

In ateliers, waarin door eene ongunstige ligging de rechtstreeksche zonne- of reflecteerende stralen moeten worden geweerd, wordt dit door matglas of andere materialen verkregen.

Over de middelen van het lekvrij houden, zoo weinig mogelijk lichtverlies door de constructie en het verwijderen en het voorkomen van het condensatiewater tegen de ruiten van de bovenbedekking, werden door spreker wenken en inlichtingen gegeven. De wijze waarop de ventilatie en verwarming van een goed

atelier moet plaats hebben, werd aangetoond; en dat de kleur der binnenwanden geen onverschillige zaak is, daarop werd ook gewezen. Matgrauw of blauwgroen zijn voor het doel boven andere kleuren te verkiezen.

Veel werd door spreker gezegd over het temperen en verdeelen van het licht door gordijnen en schermen en daarvan werden verschillende methoden en constructies aangegeven, zoomede van de beste lengte- en breedte-afmetingen van ateliers en de meubileering.

De donkere kamer, als een zeer belangrijk onderdeel van een atelier, kreeg ten slotte een beurt. Vooral werd hierbij gewezen op een doelmatige ventilatie, zoo noodzakelijk voor afvoer van voor de gezondheid schadelijke dampen, een doelmatige afvoer van het gebruikte water, het tegengaan van stof, en dat bij het in- en uitgaan van de kamer, het licht belet wordt binnen te komen.

Met eenige waardeerende woorden bedankte de Voorzitter den spreker voor zijne leerzame voordracht en de vele moeite welke hij zich daarvoor had getroost, om ook diegenen van zijn gehoor, die uit den aard der zaak minder voor dusdanig onderwerp kunnen gevoelen, door de onderhoudende voordracht te boeien.

Daar het inmiddels nog al laat was geworden en nadat een der introducé's zich als Donateur had laten inschrijven, werd de officieele vergadering, die door nagenoeg al de leden en eenige introducé's was bezocht, door den Voorzitter met een hartelijk woord besloten, waarin nogmaals de Afd., onze Mij. en de Koninginnen werden herdacht, en waarna onder het zingen van het Nationale en Oranje-lied, begeleid door pianomuziek, over werd gegaan tot de feestelijke varia. Onder gezelligen kout en het houden van humoristische voordrachten bleef men tot over middernacht bijeen.

A. Eisses,
Secretaris.

Afdeeling Delft 20 Januari 1897. De algemeene vergadering van September 1896 heeft voor Delft goede vruchten afgeworpen. Dit ontwaarden wij den 20en Januari j. l., toen velen van Delfts bouwkundigen, leden der Afdeeling, benevens eenige genoodigden, waaronder geneesheeren en regenten van het gasthuis zich met het eerelid, den burgemeester van Delft, vereenigden in de Concertzaal van Stads-Doelen welke, dank zij de goede zorgen van het bestuur eenvoudig maar smaakvol versierd was, teneinde van den heer A. C. Bleijs, lid van het Bestuur der Maatschappij eenige hoogst belangrijke mededeelingen omtrent het in aanbouw zijnde gebouw der R. K. Ziekenverpleging te Amsterdam te vernemen.

Zooals men weet is voor dit werk eene besloten prijsvraag uitgeschreven en is het project van den heer A. C. Bleijs met den 1en prijs bekroond. Hieromtrent vinden wij de meest uitvoerige mededeelingen in het „Bouwkundig Weekblad Nos. 34 en 46, jrg. 1895. Spreker verdeelde zijne rede in 2 afdeelingen, indeeling en constructie, waarbij de uitstekende teekeningen omtrent platte gronden, doorsneden, façaden en details ons de overtuiging gaven, dat wij een hoogst ervaren bouwmeester voor ons hadden, die rekening houdt met de eischen der nieuwere techniek omtrent verwarming en ventilatie. Verder trokken onze aandacht, teekeningen van de stichtingsoorkonde en photographiën omtrent de gebruikelijke plechtigheid der eerste-steenlegging.

Na eene pauze werden den spreker eenige vragen gesteld door de heeren Hartman, Dr. Scheltema, Labouchère en Schelling, welke zich hoofdzakelijk bepaalden tot de constructie der vloeren en de kosten per bed van zulk eene inrichting. De zeer uiteenloopende prijzen der verschillende groote ziekenhuizen bewezen, dat bij de hoogst doelmatige inrichting van dit ziekenhuis, de prijzen per bed zeer bescheiden zijn, ongeveer 10 maal minder dan die van het hotel Dieu te Parijs.

Huishoudelijke werkzaamheden behalve de stemming over een nieuw lid, waren niet aan de orde, zoodat de Voorzitter na eene hartelijke dankbetuiging aan den spreker te ongeveer 11 uur de vergadering sloot.

BERICHTEN.

Uit zeer goede bron vernemen wij, dat in dit jaar wederom een prijskamp in de schoone bouwkunst zal gehouden worden door de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Wij meenen de aandacht van hen, die aan dezen wedstrijd wenschen deel te nemen, zoo spoedig mogelijk daarop te moeten vestigen.

Het „Ruitershofje" te Zutphen, sedert het begin der 16e eeuw bestaande, toebehoorende aan de Groote St.-Antonie Broederschap en bestemd tot oude mannen- en vrouwenhuis, zal worden gesloopt.

De Académie royale des Beaux-Arts de Belgique heeft tot leden harer afdeeling „Architecture" verkozen de heeren Charles Garnier, lid van het Institut de France, en George Attchison, voorzitter van het Britsche Instituut van architecten.

Tot voorzitter van de Vereeniging „Arti et Industriae" alhier is gekozen de heer Joh. Mutters jr.; tot 1en secretaris, de heer F. J. Belinfante en tot bestuursleden de heeren W. Th. Kokx, P. den Hertog en J. M. Kippel.

De afgetreden bestuursleden, de heeren J. J. Van Nieukerken, H. L. Boersma en W. van Vliet, werden gehuldigd in de vergadering waarin bovengenoemde bestuurskeuze plaats had.

De Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord" te 's-Gravenhage heeft een fraai album uitgegeven, waarin een korte toelichting aan het bouwplan voorafgaat aan een viertal platen, op elk waarvan vier der voornaamste punten van het reeds bebouwde gedeelte van Duinoord in lichtdruk zijn afgebeeld.

Voorts bevat het album vier duidelijk en goed uitgevoerde kaarten: 1e 's-Gravenhage op duin- en poldergrond, anno 1712; 2e. idem, anno 1896; 3e hoogteligging van 's-Gravenhage ten opzichte van Delflands-peil; 4e. bouwplan der Maatschappij „Duinoord", waarop zijn aangegeven de bouwgronden in exploitatie, en de nader voorgenomen uitbreiding.

De fraaie titelplaat van het album is geteekend door den heer W. L. Bruckman.

Een exemplaar van dit sierlijk uitgevoerde werk, uit het atelier van den heer Alex van Dijck te 's Gravenhage, is van het Bestuur der Maatschappij „Duinoord" ten geschenke ontvangen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Vereeniging „Die Haghe" had hare leden uitgenoodigd om Donderdag j.l. de fundamenten te bezichtigen van het oude Kasteel Westerbeek nabij de tol aan den Loosduinschen weg, een der drie oud-adelijke huizen uit de omgeving van 's Gravenhage. De beide andere waren: het huis ter Noot aan den Bezuidenhout en het huis de Binkhorst aan de trekvaart naar Delft, alleen van dit laatste gebouw is nog een gedeelte over.

Op ongeveer 1.60 M. beneden den beganen grond heeft men onder het puin van den afbraak de fundamenten (dagteekenende uit 1430) van Westerbeek gevonden, eenige stukken van voorwerpen van weinig waarde en enkele munten.

PERSONALIA.

Bij Min. beschikking van 23 dezer is te rekenen van 1 Februari a.s.:

1e. de met ingang van dien datum tot hoofdingenieur voor het stoomwezen benoemde ingenieur voor het stoomwezen 1e kl. in het 2e district ter standplaats Rotterdam, W. A. M. Piepers, werkzaam gesteld in het 4e district ter standplaats Arnhem, en aangewezen als hoofd van dat district;

2e. de ingenieur voor het stoomwezen 2e kl. in het 5e district ter standplaats Zwolle, J. N. Kooy, werkzaam gesteld in het 2e district ter standplaats Rotterdam, en aangewezen als hoofd van dat district;

3e. de ingenieur voor het stoomwezen 2e kl., werkzaam in het 5e district ter standplaats Zwolle, D. Okhuizen, aangewezen als hoofd van dat district.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 18.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Assistent-Opzichter-teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig hoofd-opzichter 1
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 1 FEBRUARI.

Appingadam. Het bouwen van een stoomsteenfabriek aan de „Groote Heekt" nabij Appingadam met bijlevering van alle materialen, arbeidsloonen, transporten enz. voor den heer H. Veendorp.

De heer J. Stevens, n.m. 3 u., in het logement van E. Vos, alw. de teek. ter inz. liggen en bestekken ad 75 ct. verkrijgb. zijn. Inl. geeft J. Stevens. Aanw. 1 Febr., v.m. 10 u. Samenkomst bij het station.

Breda. 1⁰. het maken en leveren van twaalf stuks gegoten ijzeren meerpalen; 2⁰. het leveren en gedeeltelijk verwerken van 200 M³. kiezelzand: 3⁰. het leveren van ongeveer 100 M³. steenslag en ongeveer 140 M³. riviergrint.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. liggen ter gemeente-secretarie ter inzage en inl. zijn te verkrijgen op het kantoor der gemeentewerken, elken werkdag van 9 tot 12 u.

Groningen. Den verbouw van een behuizing en het daarop bouwen eener bovenwoning.

De architect K. H. Holthuis, 's av. 8 u., in het café van W. Swama, Harderwikerstraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Muntendam. *a.* Het bouwen van een woonhuis met schuur aan het Oude Verlaat te Muntendam. *b.* Alle benoodigde glas-, verf- en behangerswerken van dat perceel.

De bouwk. A. Woldendorp, te Veendam, 's av. 7 u., in het hotel „de Munte", te Muntendam, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

Musselkanaal. De bovenbouw van een boerenbehuizing enz. op de plaats No. 18 in de Vetstukken met bijlevering van al het benoodigde behalve steen.

De heer H. Bosscher Jr. te Stadskanaal n.m. 3 u. in hotel „De Boer" te Musselkanaal, alw. van 20 Jan. af bestek en teek. ter inz. liggen. Bilj. in te zenden vóór 1 Febr. bij den aanbesteder. Inl. geeft de architect J. H. Mulder te Stadskanaal.

Slikkerveer. Het bouwen van een woonhuis met bakkerij, winkelhuis en schuur te Slikkerveer.

De heer J. Huijser. Bestek en teek. liggen ter inzage in het koffiehuis van Rietschoten. Inl. te bekomen bij G. Bodegom te Bolnes. Aanw. gedaan.

Valtermond. Het bouwen van vier arbeiderswoningen met bijlev. van materialen, waarvan 2 aldaar, 1 te Weerdingermond en 1 te Zuider-Exloërmond.

De Heeren Bosscher, 's midd. 12 u. ten huize van P. J. Smit, alwaar van af 20 Jan. bestek en teek. ter inz. liggen. Bilj. vóór 1 Febr. in te zenden aan den heer H. Bosscher te Stadskanaal. Inl. geeft T. Kleinenberg te Valtermond.

DINSDAG 2 FEBRUARI.

Arnhem. *a.* Het bouwen van een winkelhuis, vier onder- en 5 bovenwoningen aan de Java- en Atjehstraat; *b.* het bouwen van een winkel- en pakhuis met twee bovenwoningen aan de Hovenier- en Putstraat.

De heer A. Nieuwkamp, 's av. 7 u., in het café „Burgerlust" Hommelscheweg, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1 te bekomen zijn bij voorn. heer Nieuwkamp, Hommelscheweg 240.

Haarlem. Het bouwen van een woonhuis aan de Overveenschen weg te Overveen.

De architect S. J. W. Mons, n.m. 2 u., in het café „Neuf". Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 1 te verkrijgen ten kantore van den architect, Groote Houtstraat 103, waar tevens inl. zijn te bekomen.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van 2 woonhuizen, op een terrein. gelegen aan den Enschederweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga. 's av. 8 u., in het café van J. W. v. Wezel, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 2 Febr., v.m. 10 u.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van een woonhuis, op een terrein. gelegen aan den Enscheder weg te Hengelo.

De architect W. Elzinga 's av. 8 u. in het café van J. W. v. Wezel, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 2 Febr. v.m. 10½ u.

Hengelo (Ov.). Het vervoeren van steen, hout, puin, cokes enz., binnen de gemeente, gedurende 't dienstjaar 1897.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. De voorw. liggen ter secretarie ter inzage. Inl. worden verstrekt door den opzichter der gemeentewerken.

Ter-Apelkanaal. Het bouwen van vier arbeiderswoningen aan het Blokkerdiep en het bouwen van een brugwachterswoning op het vooraf der Oostel. dw. pl. no. 1, en twee arbeiderswoningen aan het Westerdiep te Emmer-Compascuum.

Het bestuur der Mij. het „Emmer-Compascuum", v.m. 11 u., bij de erven wed. H. E. Timmerman. Bilj. in te zenden voor 2 Febr. bij den directenr der Mij. J. Oostinjer Rzn. te Stadskanaal.

Utrecht. Bestek no. 721. Het wijzigen van het hoofdgebouw, het verplaatsen en wijzigen van de goederenloods, het uitbreiden van de verhoogde los- en laadplaats en eenige diverse werken op het station Assen. Begrooting f 6900.

De Mij. tot Expl. van S. S. des n.m. ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraal-bureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur J. W. Klerk de Reus te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanwijzing gedaan.

WOENSDAG 3 FEBRUARI.

Assen. Het bouwen van eene villa aan de Stationsweg in 3 perc.

De architect T. Boonstra, 's av. 7 u., in het café „Drenthina". Bestek en 3 teek. à f 2,50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Arnhem. Het amoveeren van 2 perceelen op het Roermondsplein nos. 28 en 29 en het bouwen van twee heerenhuizen door C. G. de Roos.

De architect A. R. Freem, n.m. 2 u., in café „Waterreus" alwaar bestek en teek. ter inz. liggen, en zijn deze ad f 1.50 verkrijgb. bij gen. architect, alsmede inlicht. Aanw. gedaan.

Alfen (Z.-H.). Het bouwen van een arrestantenlokaal.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. liggen ten raadhuize ter visie, terwijl nadere inl. zijn te bekomen bij den gemeente-architect, J. Hengeveld Sr. Aanw. 1 Febr. v.m. 10 u.

Breda. Het verbouwen van het huis gelegen aan de Ginnekenstraat, wijk B. no. 130 te Breda.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Plas, 's av. 7 u.. in het café van de wed. Segers. Bestek en teek. liggen in bovengemeld koffiehuis ter inzage. Nadere inl. geven de architecten. Aanw. gedaan.

Joure. Het afbreken en weder opbouwen van een huizinge in de Mildstr. aldaar met bijlevering van materialen.

De heer A. E. en Mejuffr. G. E. Bouma, 's av. 8 u., in hôtel Cats, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft B. Overwijk te 't Meer bij Heerenveen. Aanw. 1 Febr., vm. 11½ u.

Musselkanaal. Het bouwen van een winkelbehuizing te Ter-Apelkanaal nabij het postkantoor, met bijlevering van materialen.

De heer H. Paas, 's av. 7 u., in het café der wed. J. Hovenkamp. alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de stadsopzichter Meek te Ter-Apel.

Stadskanaal gem. Wildervank. Het bouwen van een woonhuis met smederij met al het benoodigde.

De heer R. Roosjen, 's av. 6 u., in café G. H. Baas, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

Tubberge. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aldaar voor Gez. Tasse.

De heer Sinjorgo, n.m. 3 u., in het logement der Wed. Hollink, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de besteder.

DONDERDAG 4 FEBRUARI.

Heerenveen. Het afbreken eener oude boerenhuizinge en het bouwen eener nieuwe Stelphuizinge te Baijum met bijlev. van materialen enz.

De administrateur J. Wierda q. q. bij wien ad f 1 bestekken verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

Nijmegen. Het bouwen van een heerenhuis aan de Nijhoffstraat te Nijmegen.

De bouwk. H. J. Delgijer, 's av. 7 u., in het hotel Burgers. Bestek en teek. liggen in genoemd hôtel ter inzage. Bestekken te bekomen bij voorn. bouwk. à f 1.

Oude-Tonge (Goeree-Overflakkee). Het bouwen eener R. K. kerk volgens ontwerp van den arch. civiel ingen. J. Th. J. Cuijpers, te Amsterdam.

Het R. K. parochiaal kerkbestuur van den H. Maria Hemelvaart, n.m. 6 u., in het café van A. Waarde. Bestek en teek te bekomen bij voorn. architect.

VRIJDAG 5 FEBRUARI.

Bruinisse. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen van de kerk en consistorie aldaar.

Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente, v.m. 11 u., in de consistorie. Bestek en teek. ad f 3 verkrijgb. alsmede inl. bij den architect J. H. Hannink te Goes en J. M. Krijger Jr. te Bruinisse. Bilj. in te leveren tot v.m. 10½ u. bij C. Bolier Czn. Aanw. 4 Febr., n.m. 3 tot 5 uur.

Dinxperlo. De verbouw en inrichting der vroegere dorpsschool tot gemeentehuis.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. liggen ter inz. ter secretarie, alw. bestekken ad 50 ct. verkrijgb. zijn. Aanw. 3 Febr., n.m. 3 u.

Gouda. Het bouwen van een schoolgebouw voor 400 kinderen, op een terrein aan de Westhaven.

Het bestuur der R. K. inrichting van liefdadigheid, v.m. 11 u., in het lokaal der R. K. leesvereeniging. Bestek en teek. liggen ter inzage in bovengen. lokaal en zijn te verkrijgen ad f 2 bij den boekh. H. Goorissen aan de markt. Inl. worden verstrekt door C. P. W. Dessing, architect, Gouda.

's-Gravenhage. De bouw van een Post- en Telegraafkantoor. met Directeurswoning, te Wageningen. Raming f 30480.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, des n.m. 1 u., aan het lokaal van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Binnenhof te 's-Gravenhage.

Het bestek no. 2, ligt ter lezing aan het lokaal van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Gelderland, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks. Nadere inl. worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester. Aanw. gedaan.

Tiel. Het verbouwen van perc. F. no. 1.

De architect G. Tormijne, 's av. 8 u., in café „De Beurs", alw. bestek en teek. alsmede in het café van G. G. Augustinus ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect.

ZATERDAG 6 FEBRUARI.

Delft. Het gedeeltelijk amoveeren der bestaande en uitbreiden der Stoom-Blik-Emballage- en Metaalwarenfabriek met bijkomende werken.

De heer A. Lorrewa, v.m. 11 u., in het „Nederl. koffiehuis", markt. Bestek met een teek. à f 1 verkrijgb. bij de boekh. A. M. van Dijk en Zn. te Delft en ter inzage in bovengen. koffiehuis. Inl. geeft de architect B. Groenewegen.

Veenklooster (Fr.). Het bouwen van een nieuwe stelphuizinge aldaar voor de fam. Smeding.

De gem.-architect van Buitenpost, A. Velding. Bestek en teek. liggen ter inz. bij J. Koopmans. Bestekken ad 50 ct. verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. 3 Febr., n.m. 3 u.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

6 FEBRUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 6.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aan de leden wordt bericht, dat over de contributie, 1e halfjaar 1897, een dezer dagen zal worden beschikt.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Het examen tot het verkrijgen van diploma van Bouwkundig Opzichter, volgens besluit van de Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891, zal worden afgenomen op 24, 25, 26 en 27 Februari 1897, des morgens van 9 tot 12 en des namiddags van 1 tot 4 uur.

De kandidaten worden uitgenoodigd zich vóór den 15den Februari 1897 schriftelijk aan te melden bij den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

DE ARCHITECT EN DE WET.

(Een voordracht.)

Terwijl ik den bestuurders dezer vereeniging dank zeg voor de vereerende gelegenheid namens hen aan mij geschonken om heden avond op te treden, gevoel ik, thans op het punt aan die uitnoodiging te voldoen, dat een soort van beklemdheid zich van mij meester maakt.

Het verschil in werkkring en studie, dat tusschen u en mij bestaat, doet mij de vraag stellen, of een juridieke verhandeling, ook al betreft zij den architect, voor mijn auditorium genoeg belangwekkends kan leveren om mij een gehoor te verzekeren. Het doet mij met den meesten aandrang uw toegevendheid inroepen voor onderwerpen, die hoe belangrijk ook, toch niet met een waas van poëtische romantiek zijn overtrokken. Het nuttige met het aangename te kunnen vereenigen, wie vindt het niet zijn ideaal? Waar het tweede onbereikbaar is, wilt ook gij misschien wel met het eerste genoegen nemen. En zoo wij aan het einde van dezen avond gekomen, samen eenig nut hebben getrokken, gij uit mijn voordracht, ik uit uw opmerkingen, dan reken ik mij meer dan voldaan.

Hoe groot het verschil tusschen mijn vak van wetenschap en het uwe ook moge zijn, gelooft niet dat alle overeenkomst ontbreekt!

Anche io sono pittore! Ook wij construeeren! Zelfs blijkt na optrekking van het gebouw de geheele constructie wel eens onjuist; ook in *onze* wetenschap hebben wetenschappelijke instortingen en verzakkingen plaats; ons vak kent begrootingen niet minder hoog dan het uwe; plannen niet minder grootsch van conceptie doch helaas onuitvoerbaar in de praktijk; ook het overwerk is bij ons geen zeldzaamheid; alleen de gevolgen zijn van ernstiger aard dan bij u.

Ook *wij* construeeren en ontwerpen!

Welke juridieke kasteelen zijn in den loop der eeuwen niet al opgetrokken in de wereld der gedachte om weer door beeldstormers te worden omvergehaald! Ziet hoe ook de juridische Gothiek een strijd voert tegen het Scepticisme der moderne maatschappij en bewijst niet het revolutionnaire plan van een Hébert, om kerktorens als in strijd met de gelijkheid aftebreken, hoe dicht de juridieke droomer tot den bouwkundigen fantasticus kan naderen?

Of ik dan heden avond veel juridieke constructies zal toonen? Vele niet, maar toch enkele. Zij zijn naar ik mij vlei eenvoudig van aard en gij zult ze sneller vatten, dan *ik* de meeste bouwkundige constructies begrijp.

Ik zou spreken over *de architect en de wet*. Tal van onderwerpen zijn bij deze opgave betrokken. Vraagstukken te groot om in één avond behoorlijk te behanden. Daar is vooreerst: de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van den architect; dan de strafrechtelijke verantwoordelijkheid; verder zijn rechten en verplichtingen jegens hen voor wie hij zijn werken verricht; eindelijk zijn eigendomsrecht van door hem gemaakte plannen — ziehier tal van

onderdeelen, die bij het onderwerp: *de architect en de wet* in meer of minder mate zijn betrokken.

Nu wensch ik voor alles te constateeren, dat de verantwoordelijkheid — zoowel ten civiele als ten crimineele — van technici in het algemeen en van architecten in het bijzonder — zoo al niet in deze vergadering, dan toch in de vereeniging voor burgerlijke Ingenieurs een jaar of 10 geleden, een voorwerp van onderzoek heeft uitgemaakt. Doch over de *rechten* van den architect is zoover ik meen nog nooit in den breede een verhandeling gegeven. Ik hoop dus daarmee te beginnen om straks bij des architects plichten en bij zijn verantwoordelijkheid stil te staan.

Een enkele historische bijzonderheid ga hier vooraf. Een ieder weet, dat het uit het Grieksch stammende woord *architect* beteekent *overste* der *werklieden*; die etymologische beteekenis beantwoordt dus al zeer weinig aan hetgeen wij tegenwoordig onder het begrip architect verstaan. En nu is het opmerkelijk hoe weinig niet alleen onze, maar ook de buitenlandsche wetgeving van den *architect* melding maken. In ons geheele burgelijk wetboek komt het woord *bouwmeester* slechts in drie artikelen voor en het is zeer de vraag — ik hoop hierop straks terug te komen — of in die artikelen met die uitdrukking wel den architect bedoeld is. In den Franschen Code Civil is het evenzoo. Wenden wij ons naar Engeland, dan ontwaren wij daar denzelfden toestand. Ondanks alle moeite is het mij niet gelukt in het Engelsche recht bepalingen van den Rijkswetgever te vinden omtrent de burgerrechtelijke verhoudingen, waarin de architect is betrokken en ook bij onze Duitsche naburen is hier het terrein grootendeels onontgonnen.

De reden van dit alles ligt voor de hand; de architect in modernen zin is jonger dan de wetgevingen. Het moderne begrip architect is een kind onzer eeuw; het kwam vroeger niet of althans niet in de tegenwoordige beteekenis voor. In den zeventienden eeuw — aldus lees ik in de Dictionnaire des lettres et des arts van *Desplats en Grégoire* — werd voor het eerst het woord architecte in Frankrijk gebruikt: „ce nom fut donné pour la première fois aux ingénieurs militaires". En de oude Fransche juristen, zelfs de bekende Pothier die leefde in de 2e helft der vorige eeuw, verstaan onder „architecte" eenvoudig aannemer. De aannemer en architect waren in den ouden tijd één. Zoo zei reeds het Romeinsche Recht, dat allen, wien de bouw van een werk was opgedragen 15 jaar aansprakelijk zouden zijn zonder ook met een enkel woord van den architect naast den aannemer te gewagen. Den architect als den bouwkundigen denker en artistieken schepper kende men niet. Nog heden ten dage is architect evenmin als ingenieur een titel dien alleen *hij* mag dragen, die krachtens Staats-examen of Universiteits-diploma daartoe is gerechtigd. Het spreekwoord omtrent het dragen van lange messen is ook hier niet zonder toepassing.

Wat voor definitie nu gegeven moet worden van den modernen *bouwmeester* vinden we in de Dictionnaire van het lid der Académie française *Littré*. Hij omschrijft architecte met de gewone helderheid den Franschen eigen als „celui qui exerce en qualité de maître l'art de bâtir, „traçant les plans et surveillant l'exécution des constructions". En het Nederlandsche Woordenboek geeft op het woord architect nagenoeg dezelfde omschrijving: „bouwmeester, „bouwkundige die de plannen van een gebouw ontwerpt „en teekent en de uitvoering van het werk bestuurt". Deze omschrijving kan ik niet verbeteren; ik houd haar voorloopig vast als basis van operatie.

Thans overgaande tot de behandeling van de *rechten* van den architect hebben we hem derhalve te beschouwen in zijn betrekking tot den *bouwheer* en *aannemer*.

Vergis ik mij niet, dan is de regel, die bij bouwwerken het meest wordt gevolgd deze: de *bouwheer* d. i. de *aanbesteder* draagt aan een architect op het maken van plannen, bestek en begrooting. Daarvoor krijgt de architect zijn loon. Worden die plannen later uitgevoerd (wat niet altijd het geval is), dan is de architect met het toezicht op de uitvoering belast. Doch hierop kom ik straks weder terug.

Alzoo: de *bouwheer, aanbesteder* draagt op het maken van plannen en bestek tegen loon.

Nu is de vraag: wat hebben wij in deze overeenkomst tusschen aanbesteder en architect voor een rechtsfiguur te zien?

Zie M. d. V. hier nu gaat de jurist construeeren en ontstaan die bewonderenswaardige juridieke gebouwen, die hun Gothiek en Renaissance kennen, zoo goed als de geschiedenis der bouwstijlen de hare.

Wat is dit voor een contract?

Er zijn twee contracten, die veel gemeenschappelijke eigenschappen vertoonen, *huur van diensten of werk* en *lastgeving*. De Hoogleeraar Drucker leverde onlangs in het Rechtsgeleerd Magazijn een vermakelijke bijdrage tot de kennis over de wijze, waarop de rechterlijke macht in de laatste 40 jaar met beide contracts-begrippen heeft gesold.

Wanneer noemde de Nederlandsche rechtspraak een contract *huur van diensten* of *van werk* en wanneer *lastgeving?* Het klinkt zonderling, maar zij liet het voornamelijk afhangen van het al of niet aanzienlijke van de verrichting, die plaats had. Was het ambt nederig, er was huur van diensten; was het ambt hoog in aanzien, dan was er lastgeving! Een dokter was lasthebber, een docent had dikwijls last van zijn auditorium in dubbelen zin, maar een baker verhuurde zich, een klerk eveneens. Moeielijker werd het bij beroepen die op de grens stonden. Hoe was het b.v. met den tenor in de opera? Was hij chique genoeg voor lasthebber of naderde hij den lijfeigene door zijn diensten te verhuren? De beslissingen der jurisprudentie toonen een staalkaart zonder eenige consequentie; de bureaulist in den schouwburg wordt tot lasthebber gepromoveerd door de eene Rechtbank; de handelsreiziger vindt in de oogen eener andere Rechtbank geen hooger genade dan zijn diensten te mogen verhuren!

Wat is de architect? Is hij nu aanzienlijk genoeg voor lasthebber? Reeds de beleefdheid tegenover dezen kring eischt van mij een bevestigend antwoord. Doch men zij gerust; ook de rechtspraak is met mijn beleefdheid van dezen avond veelal in harmonie: ja de architect wordt dikwijls de lasthebber genoemd van den bouwheer.

Nu zult ge echter misschien wel willen gelooven M. d. V., dat ik het vreemd vind een contract anders te construeeren naarmate het emplooi op den maatschappelijken ladder wat hooger staat of wat minder in aanzien is. Ge zult u kunnen voorstellen, dat evenmin als de kleeren den man maken, de aanzienlijkheid de juridieke figuur bepaalt. Ik althans kom er rond vooruit, dat bij de bepaling van den juridieken aard eener overeenkomst de maatschappelijke positie der contracteerende partijen bij mij *geen* invloed heeft. Doch ik ga verder. Naast het gezond verstand verzet zich zelfs onze Grondwet tegen een dergelijk feodaal drijven door alle Nederlanders gelijk te verklaren voor de wet, en grondwetschennis — zij was zelfs in een kieswet niet te gedoogen — staat den juridieken architect even slecht als het omverloopen der kunstbeginselen den bouwmeester.

Ik zoek dus het verschil tusschen *lastgeving* en *huur van diensten* elders en ik zal u het verschil dat beide contracten gescheiden houdt *niet* noemen om de eenvoudige reden, dat het van zoo technisch-juridieken aard is, dat het mij heden avond niet kan dienen. Maar ik voeg er onmiddellijk aan toe: dat verschil is voor mij niet *zoo* groot, dat ik den architect eenmaal inlijvende bij het *eene* contract, niet zou willen doen overloopen naar het andere, wanneer hem dit met het oog op de bepalingen van de wet gemakkelijker en voordeeliger is.

Ik zie in het contract tusschen *bouwheer* en *architect* niet altijd dezelfde figuur. Wanneer de bouwheer den architect belast met het maken van plannen, bestek en begrooting en meer niet van hem vraagt, dan noem ik dat contract *huur van werk* of *aanneming van werk*, van huur van diensten geen ander onderscheid vertoonende dan dat *huur van werk* ziet op een *resultaat*, huur van diensten *niet*; huur van werk op eindarbeid, huur van diensten op quantitatieven arbeid. Vraagt echter de aanbesteder van den architect daarna het toezicht op het werk dan is dit een tweede betrekking, waarin de architect tot zijn bouwheer wordt geplaatst en dit zou ik in tegenstelling met het proefschrift van den heer D. E. van Lennep — die hierin lastgeving ziet — *huur van diensten* willen noemen. De vergadering weet nu, dat ik niets onbeleefds bedoel!

Ik moest mijn oordeel omtrent den aard der rechtsfiguur tusschen architect en bouwheer wel vaststellen omdat wij nu pas zijn rechten kunnen nagaan. Immers de huur zoowel als de lastgeving vinden in ons Wetboek een plaats, maar de bepalingen van beide contracten in de wet verschillen.

Van de *aanneming van wèrk* spreekt het Burgerlijk Wetboek in de artt. 1649—1653 en meer speciaal de artt. 1645—1648 hebben voor ons op dit oogenblik belang.

De *aanneming van werk* wordt door onzen wetgever volgens het oud Romeinsche stelsel nog altijd beschouwd als een onderdeel van het *huurcontract* in ruimen zin. Het is hier de plaats niet in den breede critiek op dit stelsel uit te oefenen. 't Is bij onze naburen niet beter zal men zeggen. Voor het oogenblik is dit nog waar, doch wanneer onze wetgever zich slechts wil spiegelen aan de uitnemende bepalingen van het nieuwe nog niet ingevoerde Duitsche Burgerlijk Wetboek, zullen wij de vrucht dier bepalingen misschien nog eerder genieten dan de Duitschers zelf.

Het eenvoudigste recht van den architect is, dat hij krachtens de algemeene beginselen van ons contractenrecht het bedongen loon kan vorderen, wanneer hij zijn plannen heeft voltooid of wanneer het werk is uitgevoerd. Maar heeft hij voor dit loon eenigen waarborg? Heeft hij op de opbrengst van het door hem gebouwde een privilege m.a.w. verklaart de wet hem preferent? In geenen deele. Art. 1185 B. W. verklaart wel preferent „metselaars, timmerlieden en werkbazen" voor het door hen gebouwde, maar onder deze begrippen is de *architect* niet thuis te brengen. De reden van het gemis aan privilege zoek ik weer hierin, dat bij het tot stand komen van ons wetboek in 1838 architect en werkbaas meestal dezelfde persoon was. Dat het onbillijk is den architect een privilege te onthouden, dat men den aannemer toekent behoeft geen nader betoog. De architect is de ware schepper van het gebouw, de aannemer de uitvoerder. Zonderling is het gemis van preferentie nog meer indien men bedenkt, dat de code civil waarvan ons wetboek de meeste dezer bepalingen heeft overgenomen, den architect *wel* een privilege toekent. (art. 2103) Het Duitsche B. W. dat zooals ik reeds zeide uitnemende bepalingen bevat omtrent het contract van aanneming van werk in het algemeen, veel ruimer dus dan het bouwcontract, geeft *ieder ondernemer* dus ook den architect een pandrecht of hypotheek §§ 647 en 648.

Voordat ik nu de verdere rechten van den architect bij oneenigheid met den bouwheer nader in oogenschouw neem, wensch ik een opmerking te maken over de artt. 1645—1648 B. W. [1]) Ik zeide reeds in den aanhef van mijn rede, dat alleen *daar* het woord *bouwmeester* voorkomt en dat het zelfs de vraag is of het daar wel *architect* beteekent *in modernen zin* of dat het niet veeleer is een pleonasme voor het woord aannemer. Onze groote schrijvers over Burgerlijk Recht, wijlen de professoren *Opzoomer* en *Diephuis* beschouwen het woord „bouwmeester" werkelijk als zoodanig, zonder te onderzoeken of dit wel volkomen in harmonie is met logica en historie. De Heer D. E. van Lennep heeft in zijn Acad. proefschrift over de „Civielrechtelijke verantwoordelijkheid van architecten en ingenieurs" deze vraag zeer moedig onder de oogen gezien. Hij toont aan, dat in het artikel uit de Fransche wet, waaraan onze bepaling van art. 1645 B. W. is ontleend, oorspronkelijk heeft gestaan: „les *architectes* sont responsables durant dix ans," architecte natuurlijk, gelijk ik straks reeds opmerkte, genomen in de beteekenis der oude juristen n.l. van aannemer. Eerst toen men opmerkte in de zitting van het Tribunat dat: „en certains lieux le mot archi- „tecte est à peine connu; on se sert habituellement du „mot entrepreneur" is het woord entrepreneur naast architecte geplaatst en zoo komt in art. 1645 van ons B. W. te staan: bouwmeester en aannemer.

Nu is art. 1645 B. W. waarop ik aanstonds bij de behandeling van de plichten en verantwoordelijkheid van den architect terugkom, de bête noire van u allen. Zou men derhalve kunnen bewerken dat de rechterlijke macht het artikel op den modernen bouwmeester niet toepasselijk verklaarde, er was voor den architect veel gewonnen. Ik vestig er derhalve uw aandacht op, dat het zeer de moeite waard is in de toekomst een uitspraak van onzen Hoogen Raad uittelokken of werkelijk met het woord bouwmeester wel den architect is bedoeld.

Let men op de wetenschappelijke taak van den architect, die geëindigd is waar de aannemer begint, dan is er veel

---

[1]) **1645.** Indien een gebouw, voor een bepaalden prijs aangenomen en afgemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de samenstelling, of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvoor, gedurende tien jaren aansprakelijk.

1646. Indien een bouwmeester of aannemer op zich genomen heeft om een gebouw bij aanneming te maken, volgens een bestek, met den eigenaar van den grond beraamd en vastgesteld, kan hij geene vermeerdering van den prijs vorderen, noch onder voorwendsel van vermeerdering der dagloonen of bouwstoffen, noch onder dat van gemaakte veranderingen of bijvoegselen die niet in het bestek begrepen zijn, indien die veranderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn ingewilligd, en over derzelver prijs met den eigenaar geene overeenkomst is getroffen.

1647. De aanbesteder kan, des goedvindende, de aanneming op zeggen, ofschoon het werk reeds begonnen zij, mits hij den aannemer, volgens alle deszelfs gemaakte kosten, arbeid en winstderving, volkomen schadeloos stelle.

1648. Huur van werk houdt op door den dood van den werkman, bouwmeester of aannemer.

Maar de eigenaar is gehouden aan de erfgenamen naar evenredigheid van den bij de overeenkomst bedongen prijs, te betalen de waarde van het gedane werk en die der in gereedheid gebrachte bouwstoffen, mits dat werk of die bouwstoffen hem tot eenig nut kunnen verstrekken.

voor te zeggen den architect niet aansprakelijk te stellen voor een gebouw dat hij niet heeft gezet; nog vreemder hem te noemen in art. 1646 (bijwerk buiten het bestek, waarmee hij dikwijls niets heeft te maken) en allerzonderlingst dat hij niet genoemd wordt in art. 1647 (opzegging) maar wel in art. 1648. (dood).

Ik moet deze beschouwing hier haar plaats geven om u te doen zien, dat de heerschende meening tot nog toe den architect bij genoemde artikelen inlijft, maar dat in deze oude vesting misschien wel bres is te schieten, zoo men het waagt. Ik behandel dus nu de wet in overeenstemming met de heerschende leer. Viel de architect buiten deze artikelen, mijn beschouwingen die nu volgen, waren althans voor een deel niet ter zake dienende.

Ge zult u herinneren M. d. V., dat ik een oogenblik gewaagde van de vraag of het bouwcontract *huur* of *lastgeving* vormt. Een verschil tusschen beide komt al dadelijk te voorschijn bij de vraag of het contract mag worden *opgezegd*. Is het lastgeving, zoo is opzegging door beide partijen, zoowel door bouwheer als architect toegelaten. Is het *huur*, zoo is opzegging in het algemeen verboden. Nu bepaalt de wetgever uitdrukkelijk in art. 1647. dat de bouwheer den *aannemer* mag opzeggen, al is het werk ook begonnen, indien hij hem slechts volkomen schadeloos stelt voor arbeid en winstderving. Van den *bouwmeester* wordt in dit artikel — waarom weet niemand — niet gesproken. Ergo wanneer de aanbesteder eenmaal het maken van plannen en bestek aan den architect heeft opgedragen, is hij tot opzegging niet bevoegd; evenmin mag zijnerzijds de architect het werk laten varen. Maar wat is des architects recht zoo opzegging door zijn bouwheer toch plaats heeft? Dan is de architect mijns inziens bevoegd toch zijn volle loon te eischen of duidelijker de architect stoort zich aan die opzegging niet; hij beschouwt haar als niet-gedaan, hij voltooid zijn plannen en dient daarna zijn declaratie in.

(Wordt vervolgd.)

J. LIMBURG.

PRIJSVRAGEN.

Door de Kerkbouw-commissie te Aussersihl—Zürich is een prijsvraag uitgeschreven voor het verkrijgen van ontwerp-schetsen op een schaal van 1 à 200, voor den bouw eener Gereformeerde kerk der gemeente Aussersihl—Zürich.

Deze prijsvraag is een algemeene, dus ook opengesteld voor Nederlandsche architecten.

Het programma, situatie van het bouwterrein en de voorwaarden voor mededinging zijn kosteloos verkrijgbaar bij de Kerkbouw-Commissie, voorzitter de heer C. Denzler, predikant ter plaatse.

Een bedrag van frs. 5000 is ter beschikking voor het toekennen van premiën, drie of vier in getal, aan de beste plannen. De eerste prijs zal minstens frs. 2000 bedragen.

De antwoorden worden ingewacht bij de Kirchenbau-Kommission te Aussersihl—Zürich. Président C. Denzler, Pfarrer, vóór 15 Mei a.s.

De Jury bestaat uit de heeren: Prof. F. Bluntschli, architect, A. Geiser Stads-architect en C. Denzler, predikant, te Zürich; H. Reese, Regeeringsraad, architect, te Bazel, en H. Segesser-Crivelli, architect te Luzern.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem en Omstreken. 21 Januari 1897. Deze eerste vergadering in het nieuwe jaar werd door den Voorzitter geopend met een welkom aan de leden en met den wensch, dat het jaar 1897 zich voor hen, zoowel als voor de afdeeling, moge kenmerken door frisch leven en voorspoed in de ondernemingen.

Voorts werd aangedrongen op een trouw bezoek van de vergaderingen, niet wijl deze afdeeling in dat opzicht bij haar zusterafdeeling zou achter staan, maar omdat de werklust, de aangename toon en de goede geest, die hier steeds heerschen, bij een nog ruimere opkomst van de leden, deze Afdeeling haar plaats met eere zal doen innemen en haar het doel, d. i. bevordering der Bouwkunst, meer nabij zal brengen.

Met algemeen applaus werden deze woorden van den Voorzitter begroet.

Thans wachtte een welvoorziene agenda op afdoening.

Van de ingekomen stukken werden achtereenvolgens voor kennisgeving aangenomen: de berichten van een vijftal leden, dat zij door ongesteldheid verhinderd waren de vergadering bij te wonen; het jaarverslag van den Particulieren Arbeidsraad, en het reglement van de afdeeling 's Gravenhage.

Eenige prospectussen van een prijsvraag voor een publiek telephoonstation, uitgeschreven door de vereeniging t. bev. d. Bouwkunst te Leiden, en door haar aan de Afdeeling hier ter mededeeling toegezonden, werden aan de belangstellenden uitgereikt.

Eenig debat lokte daarna uit een schrijven van het Hoofdbestuur, waarin der afdeeling herinnerd werd aan het verhandelde op de laatste Meivergadering, met betrekking tot het aanstellen van een verslaggever voor het Bouwkundig Weekblad, de plaatsruimte voor de afdeeling, in dat blad gereserveerd, en de gelegenheid tot het opnemen van advertenties. Dit laatste gaf den Voorzitter aanleiding om de belangen van het Weekblad bij de leden aan te bevelen.

Hierop werd door den heer Kleiweg Dyserinck namens de afgevaardigden naar de in December jl. gehouden algemeene vergadering van den Particulieren Arbeidsraad, verslag uitgebracht.

Het door den Secretaris opgemaakte jaarverslag der afdeeling werd, na voorlezing, onveranderd goedgekeurd. Het verslag zal gedrukt, en den leden, benevens het Hoofdbestuur, zoo spoedig mogelijk toegezonden worden.

Thans was aan de orde de verkiezing van een Voorzitter, noodig door het aftreden van den tegenwoordigen titularis, den heer Jacques Leijh, die volgens het reglement niet herkiesbaar is. In zijn plaats werd met groote meerderheid gekozen de heer J. van den Ban Pz., wien, als niet ter vergadering aanwezig, bericht van de op hem gevallen keuze zal gezonden worden.

Ruime stof tot gedachtenwisseling gaf het volgende punt der agenda, n.l.: rapport der Commissie voor het opstellen van een concept-prospectus van een prijsvraag voor het meubelair eener arbeiderswoning.

De gevoelens over de voorgestelde bepalingen liepen tamelijk wel uiteen; doch ten slotte werd in hoofdzaak vastgesteld, dat de prijsvraag zal inhouden: het ontwerpen van de noodige meubelen voor een arbeiderswoning, bestemd voor een gezin, bestaande uit man, vrouw en vier kinderen. De meubelen behoeven juist niet alle losse meubelstukken te zijn; zij kunnen voor een deel ook bestaan uit — of in verband gebracht worden met de vaste kamerbetimmeringen, als kast, bedstede enz.

Alles moet op de meest practische en minst kostbare wijze ingericht en samengesteld zijn, waarbij echter vooral op goede verhoudingen en vormen gelet moet worden.

De ontwerpen moeten ingezonden zijn vóór den 1sten November 1897 bij den Secretaris der Afdeeling.

De deelneming is opengesteld voor allen.

Als prijs voor het best gekeurde ontwerp wordt van wege de Afdeeling een bedrag van f 50 uitgeloofd; terwijl door de vrijgevigheid van den heer P. Kleiweg Dyserinck een som van f 10 beschikbaar is gesteld voor het tweede in aanmerking komende ontwerp.

De Jury zal bestaan uit vijf leden, waarvan één architect, twee meubelmakers en twee werklieden.

De namen dezer leden zullen vooraf bekend gemaakt worden.

Het prospectus zal van af nader aan te geven datum op aanvraag gratis verkrijgbaar zijn bij de Secretaris der afdeeling, terwijl bovendien de medewerking van Dag- en Weekbladen zal ingeroepen worden voor het opnemen van het prospectus en de vereischte aankondigingen.

Deze punten vastgesteld zijnde, brengt de Voorzitter een woord van dank tot de Commissieleden voor de moeite die zij zich in deze getroost hebben en wenscht hij der afdeeling toe, dat de stap, die hiermede gedaan wordt om degelijke practische en toch goedkoope meubelen onder het bereik van den werkman te brengen, met een goeden uitslag bekroond moge worden.

Daar de tijd reeds te ver gevorderd was voor de behandeling

van de twee laatste punten der agenda, zoo werd die behandeling tot een volgende bijeenkomst uitgesteld en de vergadering door den Voorzitter gesloten.

Afdeeling Amsterdam. 29 Januari 1897. Na opening van de vergadering herdacht de Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meijjes het verlies, dat de Maatschappij geleden heeft door den dood van het Eerelid der Mij, den heer W. F. Metzelaar en van het lid der Afdeeling den heer L. Berghuis.

Hierna werden de notulen gelezen en goedgekeurd en medegedeeld, dat van het Hoofdbestuur der Maatschappij een schrijven was ingekomen, om gezamenlijk met andere lichamen maatregelen te nemen voor de versieringen van de stad Amsterdam bij gelegenheid der Kroningsfeesten in 1898.

Door afgevaardigden van de Besturen van het Genootschap Arti en Amicitiae. van Architectura et Amicitia en van St. Lucas, van de Maatschappij en van de Afdeeling Amsterdam, was daartoe eene vergadering gehouden, en als gevolg daarvan zullen de volledige Besturen van bovengenoemde vereenigingen zich tot eene Commissie vereenigen, om in overleg met de reeds bestaande Commissie door het Gemeentebestuur ingesteld, prijsvragen uit te schrijven voor sommige gedeelten der stad.

De Afdeeling Amsterdam had reeds een tweetal prijsvragen gereed liggen voor een versiering van de kruising van twee straten met eene overbrugde gracht en van twee straten. Het zal die prijsvragen nu intrekken en de daarvoor beschikbare prijzen afstaan aan de groote Commissie.

Van de Vereeniging voor fabrieks- en handwerksnijverheid was ingekomen een uitnoodiging voor eene lezing van den heer v. d Wall Bake over Djattie-hout. welke uitnoodiging gaarne was aangenomen.

Voorts werd medegedeeld, dat door Mr. Verkouteren in de April-vergadering vraag 8 zal worden ingeleid. Ingevolge de Wetswijziging van de Afdeeling trad het geheele Bestuur af, doch werd herkozen, evenals de Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meijjes.

Door den Secretaris, den heer B. J. Ouëndag, werd het jaarverslag uitgebracht over 1896, dat door de vergadering werd goedgekeurd.

De penningmeester, de heer J. N. Landré gaf rekening en verantwoording over het jaar 1896, groot in uitgave en ontvangsten f 458.76[5] welke door eene commissie bestaande uit de heeren Haverkamp, Rood en Brüning nagezien en goedgekeurd werd; den Penningmeester werd voor zijn gehouden beheer dank betuigd.

De begrooting van het jaar 1897, groot f 467.28[5], werd vervolgens besproken en goedgekeurd.

Hierna verkreeg de heer L. van der Meulen het woord om eene voordracht te houden over:

Het hout en den houthandel.

Spreker zou zich in hoofdzaak tot practische kwesties bepalen. Het hout kan verdeeld worden in hard hout, (zooals: eiken-, noten-, mahonie-, iepen-, esschen-, palmhout, enz.) en zacht hout, (zooals: vuren. greenen, dennen, populieren, enz.)

Het harde hout is duurder wegens de langeren groei, de meerdere transportkosten. enz.

In Nederland is veel houthandel, omdat het eigen land weinig meer oplevert dan eiken-, iepen- en esschenhout en de zoogenaamde inlandsche heimasten.

Hoofdzakelijk Zweden, Noorwegen, Rusland en Amerika voeren hout in, vooral gezaagd en bewerkt hout.

In die landen toch staat maanden lang de uitvoer stil, en dan kan men daar voor weinig kosten en met groote zuinigheid het hout laten bewerken, te meer daar bij ons geen beschermende rechten op bewerkt hout bestaan. Spreker stond nu stil bij de kwaliteiten en maten van hout, die uit Europa en Amerika worden ingevoerd. De prijs hangt niet alleen af van de kwaliteit, doch ook van de breedte en van de gemiddelde lengte, die afwisselt tusschen 1.70 M. en 7.30 M.; langere planken zijn zeldzaam.

In het vervolg zijner rede deelde spreker een groot aantal bijzonderheden omtrent verschillende houtsoorten mede.

Ook de kwestie van droog en nat hout werd uitvoerig behandeld en daarbij de verschillende wijzen om hout te drogen besproken.

Eindelijk stond spreker stil bij de verschillende soorten van rondhout (sparren, juffers, kolders en ellens) van eiken kromhout (knieën en krommers of bochten), dat voor scheepsbouw en windmolens werd gebruikt.

Ten slotte liet spreker een groot aantal houtmonsters rondgaan.

Nadat de heeren Derlas en Smit met spreker van gedachten hadden gewisseld, werd de druk bezochte vergadering onder dank aan den spreker gesloten.

BERICHTEN.

Bij de firma Van Wisselingh te Amsterdam is een nieuw soort van aardewerk te zien. dat uit Amsterdamsche klei wordt vervaardigd door den beeldhouwer, den heer I. Mendes da Costa, die de voorwerpen. als vaasjes, kruikjes, kannetjes enz. zelve boetseert. Men zal ongetwijfeld vroeger wel eens op tentoonstellingen, werk van Da Costa hebben gezien, als: geboetseerde en uit hout gesneden dieren, beeldjes enz. die van een zeer bepaald karakter zijn. Ook zijn aardewerk is van karakteristieken vorm, is mooi van kleur en smaakvol versierd.

De fraaie kleuren in harmonieuse tegenstellingen zijn niet verkregen door een verfstof die onder het glazuur is aangebracht, maar door het opbrengen van verschillende kleisoorten, die door hare bijmengselen na het bakken verschillende kleuren vertoonen.

Zoowel artistiek als technisch is dit aardewerk zeer merkwaardig.

In de zitting van den Amsterdamschen gemeenteraad, gehouden op 3 Febr. j.l., is de voordracht goedgekeurd tot verbouwing van een gedeelte van het Binnengasthuis.

Het werk, geraamd op 353.000, zal worden uitgevoerd onder leiding en volgens de plannen van den heer F. W. M. Poggenbeek. architect te Amsterdam.

In de memorie van antwoord van den Minister van Binnenl. Zaken betreffende het wetsontwerp tot wijziging van het Bestuur der Polytechnische School te Delft, blijft de Minister dit ontwerp verdedigen.

Vele der ingebrachte bedenkingen komen den minister voor, het gevolg te zijn van de toekenning van eene te verre strekking aan het ontwerp. Het beoogt slechts eene administratieve verbetering, welke ook bij hervormingsplannen nuttig kan werken, doch is niet op zich zelf als eene hervorming te beschouwen.

Het voorgedragen wetsontwerp strekt om verbetering te brengen in het beheer en toezicht.

De aard der inrichting en der daaraan verbonden leerkrachten deed de keuze bepalen op de instelling van een curatorium.

De bezwaren. tegen de instelling van zoodanig college ingebracht, komen den minister deels ongegrond, deels overdreven voor. Hij wijst er op, dat het bestuur der buitenlandsche polytechnische hoogescholen, evenals dit bij dit ontwerp geschiedt ten aanzien der Polytechnische school te Delft zooveel mogelijk is georganiseerd naar dat der universiteiten en de bij dit ontwerp gekozen bestuursorganisatie vindt zijne verklaring in de onderwijstoestanden hier te lande.

De instelling van een college van curatoren zou, indien het wenschelijk ware eene staatscommissie met het maken van een ontwerp te belasten, aan de benoeming van eene zoodanige commissie niet in den weg staan, al komt het den minister ook voor, dat de benoeming van eene staatscommissie onnoodig is en het tot stand brengen van ingrijpende hervormingen geenszins zou bespoedigen. Ook ziet de minister in de instelling van een curatorium geen beletsel om zoo spoedig doenlijk verbeteringen tot stand te brengen, waaromtrent regeering en Kamers geen nadere voorlichting behoeven.

De Minister weerspreekt overigens in de memorie. de bezwaren tegen het wetsontwerp van verschillende zijden ingebracht.

In de eerste dagen van het vorige jaar werd een der oudste gebouwen van Gent, het Stapelhuis aan de Graslei. door brand vernield. Het vuur heeft slechts de buitenmuren gespaard, waaronder den hoogst belangrijken voorgevel langs de kaai, die, van Romaanschen bouwtrant zijnde, dagteekent van de elfde eeuw, en niet van de dertiende, zooals Schays in zijne geschiedenis der Belgische architectuur aangeeft.

Het college van Burgemeester en Schepenen heeft, ingevolge den kenbaar gemaakten wensch van den raad, onderhandeld over den aankoop der ruïne; volgens schatting van bevoegde personen is de waarde daarvan 30.000 frs.

De Belgische regeering heeft toegestemd een derde der kosten te betalen, mits het te restaureeren gebouw zal bestemd worden tot een openbaren dienst.

Het College heeft nu den raad voorgesteld. dezen aankoop goed te keuren.

Het bestuur van de vereeniging „Voor de Kunst" te Utrecht heeft eene hoogst belangrijke tentoonstelling georganiseerd van oude textiele kunst. De commissie is — blijkens hetgeen daarover in het „U. D. wordt gezegd — er in geslaagd een rijk overzicht te geven van de vele soorten van geweven stoffen, in zijde, fluweel en goud uit verschillende tijdvakken. en eveneens van kunstnaaldwerken in de meest toegepaste verscheidenheden der techniek.

PERSONALIA.

Bij Kon. besluit is Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, met 1 Februari benoemd tot Hoofddirecteur van 's Rijks Museum te Amsterdam, tevens directeur van het Nederlandsch Museum voor geschiedenis en Kunst.

De opzichter 1e kl. bij de Publieke Werken te Amsterdam. de heer H. J. C. Pfeiffer is tot hoofdopzichter bij dien tak van dienst bevorderd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig hoofd-opzichter 1
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 8 FEBRUARI.

Apeldoorn. Het verbouwen van een woonhuis aan de Kanaalstraat.

De heer C. Eikendal. Bestek en teek. ter inz. in het café Bruins. Aanw. gedaan.

Dragten. Het bouwen van een woonhuis te Noord-Dragten voor Mevr. de wed. Dr. P. v. Blom.

De architect D. D. Duursma, 's av. 6 u., ten huize van Mevr. v. Blom, Ureterperverlaat. Bestek à f 0.75 te bekomen bij den boekh. J. Plantinus te Dragten. Aanw. en inzage der teek. ten huize van voorn. architect.

Groningen. Het afbreken van een pakhuis en het bouwen van eene stalling met wagenhuis en bovenwoning. aan den Zuiderbinnensingel te Groningen, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.

De architect K. Hoekzema, 's av. 8 u., in het café van B. Vos, N. Boteringestraat, alw. bestekken en teek., ter inzage liggen en bestekken à f 0,50 te bekomen zijn, alsmede bij voorn. architect. Bilj. in te leveren tot 's av. 7 u. Aanw. gedaan.

Hengelo. (Ov.) Het bouwen van een magazijn met winkel en eene belangrijke verbouwing aan een perceel in de Brinkstraat.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u., in het café „Weischedé", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van een pakhuis met bovenwoning aan de Zuid-Willemsvaart.

De heer Bern. van Vught, 's av. 8 u., in het café „Central", alw. bestek en teek. ter inzage liggen terwijl zij à f 1,50 te bekomen zijn bij den architect F. H. J. Pastoors. Aanw. gedaan.

Hattum. Het bouwen van een pastorie met lokaal op een terrein aan de Achterstraat.

De kerkeraad der Geref. kerk. Bestek á f 1. en inl. te bekomen bij A. Rouwenhorst, Mr. timmerman. Aanw. gedaan.

Kampen. De verzekering der gemeentewerklieden tegen invaliditeit en ongelukken.

Het gemeentebestuur. Bilj. in te leveren vóór 8 Febr. Van de naamlijsten der te verzekeren personen en de grondslagen, waarop de verzekering moet geschieden, kan door belanghebbende dagelijksch worden genomen ter secretarie van 10 tot 2 uur.

Loppersum. Het bouwen van een heerenbehuizing op een open terrein aan den Stationsweg.

De architect O. de Leeuw-Wieland, n.m. 5 u., in het hotel „Spoorzicht". Bilj. in te tot 8 Febr., v.m. 3 u. (Greenw. tijd) en bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. architect.

Makkum. Eene belangrijke vertimmering aan de boerenhuizinge, bewoond door Wesselius te Engwier.

De heer Jan Tichelaar. Bestek en teek. ad f 1,50 en inl. verkrijgb. bij den architect M. K. de Jong te Oldeboorn. Aanw. gedaan.

Rotterdam Het bouwen van twee heerenhuizen aan de Van Vollenhovenstraat.

De architecten H. D. v. Hoogstraten en P. Vermaas, n.m. 2 u., in het hotel „Coomans". Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij den architect H. D. van Hoogstraten, Leuvehaven 46.

DINSDAG 9 FEBRUARI.

Elst. Het amoveeren van een schuur en weder bouwen van een schuur op den bouwhof „De Laars".

De heer T. J. H. Smits, n.m. 5 u., in het koffiehuis van J. F. Hoogveld, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft A. H. Hoorneman. Aanw. 9 Febr.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woningen, op een terrein, gelegen aan den 2en Weemendwarsweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u. in het café van Prevót. Bestek en teek. liggen in bovengenoemd koffiehuis ter inzage. Nadere inl. geeft de architect. Aanw. op 9 Febr. v.m. 10 u.

Herpt. De bouw eener pastorie, volgens ontwerp van den architect-civiel-ingenieur Joseph Th. J. Cuypers te Amsterdam.

Het R.-K. Paroch. Kerkbestuur van de H. Catharina van Alexandrië te Herpt (bispom 's-Hertogenbosch). n.m. 5 u. in den bijbouw bij de Pastorie. Bestek en teek. à f 2.50 zijn te verkrijgen aan het bureau van den archit. voorn., waar tevens elken werkdag de noodige inl. zijn te bekomen van 's morg. 9—12 u. Aanw. 9 Febr. v.m. $11^1/_2$ u.

Nijmegen. Het bouwen eener zesklassige school voor openbaar lager onderwijs met vrijstaande woning, aan de Koninginnelaan aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestekken met teek. zijn verkrijgb. ter gemeente-secretarie tegen f 1,50 per stel. Inl. geeft de gemeente-architect.

Stadskanaal. Het bouwen van een boerenbehuizing aan het Boerendiep, achter de eerste school te Musselkanaal, onder bijlevering van al het benoodigde.

De heer J. Dun, n.m. 5 u., in het café van J. Linzel, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de bouwk. J. Linzel.

Steenwijkerwold (Tnk). Het bouwen eener zuivelfabriek voor handkracht op een terrein in de buurtschap Zuidveen met bijlevering van materialen enz.

De heer J. B. Frank, 's midd. 12 u., in het café van de Wed. Jac. Veurman, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 9 Febr. door en inl. te bekomen zijn bij den architect T. F. Hulstijn, te Steenwijkerwold.

Utrecht. Bestek no. 722. Het maken van een seinhuis op het station IJsselmonde.

De Maats. tot Expl. van Staatsspoorw. nam. 2 u. (loc. tijd) aan het Centraal bureau in het Moreelse park. Het bestek ligt ter lez. aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den sectie-ingenieur A. J. Buijs te Rotterdam en is aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau en door den sectie-ingenieur voorn. Aanw. gedaan.

Utrecht (Herbest.). Bestek no. 712. Het maken van een tweeden doorgang onder den spoorweg in den Roermondsche straat op het station Venlo. Raming f 9900.

De Maats. tot Expl. van Staatsspoorw., nam. 2 u. (loc. tijd) aan het Centraalbureau in het Moreelse Park. Het bestek ligt ter lez. aan het Centraal-bureau in het Moreelsche Park en aan het bureau van den sectie-ingenieur A. van Liebergen te Venlo en is aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1. Inl. worden gegeven aan het Centraal-bureau en door den sectie-ingenieur voorn. Aanw. gedaan.

Zwolle. Het afbreken en herbouwen van het perceel No. 110 aan wijk L., Groote Weezenland.

De architect S. J. H. Trooster BHzn., n.m. 2 u. in het café van Doorn, Voorstraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl bestekken a f 0,50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 10 FEBRUARI.

Best (N.-Br.). Het vergrooten der school met gang, het afbreken van privaten en urinoirs, en weder opbouwen van dezelfde met bijlevering van materialen, stijgers enz.

Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. Bestek en teek. à f 1. te bekomen op de secretarie. Inl. geeft de bouwk. W. J. v. d. Wildenberg, te Statum. Aanw. 10 Febr. v.m. 10 u.

Enschedé. Het bouwen van 3 woningen aan de Minkmaatsteeg.

De architect R. van der Woerd Hzn., 's midd. 12 u. in het café van J. Hemning, alw. van 3 Februari af bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 10 Febr., v.m. 9 u.

Groningen. Het afbreken der gebouwen get. S no. 51—52 aan het Gedempte Zuiderdiep en het daar ter plaatse bouwen eener behuizing bestemd voor pakhuis en kantoren.

De architect G. Nijhuis, 's av. 8 u. in het café Struvé, Groote Markt, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl het bestek aldaar à f 0,50 te bekomen is alsmede bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van een heerenhuis aan de Parklaan aldaar.

De architect H. D. van Hoogstraaten, n.m. 2 u., in het hotel Coomans. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. architect.

Rogat (Dr.) Het bouwen van een boerenbehuizing op 't Loo, gem. Ruinerwold, met bijlevering van materialen.

De heer W. Arends, n.m. 3 u. bij D. Kloeten. Bestek en teek. liggen ter inz. bij L. v. d. Woude te Ruinerwold en D. Kloeten te Rogat. Aanw. 10 Febr., n.m. 2 u.

Winschoten. Het bouwen van een nieuwe werkplaats c a.

De firma B. v. d. Berg, n.m. 6 u., in het café „de Harmonie" alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 6 Febr., v.m. 11 u.

DONDERDAG 11 FEBRUARI.

Amsterdam. Het bouwen van eene stoomsteen- en handelsdrukkerij met woonhuis, op een terrein gelegen aan den Omval, gemeente Ouder Amstel.

De heer F. A. Reimeringer, in het café „de Roode Leeuw" Vijgendam Bestek en 3 teek. zijn ad f 3 per stel te verkrijgen ten kantore van Gebrs. Reimeringer. Rokin 91. Inl. geeft de heer W. H. Ofeigsen Jr., timmerman en makelaar. O.-Z. Achterburgwel 82.

Culemborg. 1°. Het bouwen van twee schoollokalen op een terrein gelegen naast de school met bijlevering van materialen, loonen, transporten enz. 2°. Het leveren van het noodige ameublem.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ad. f 1,50 verkrijgh. ter gemeentesecretarie. Inl. geeft de gemeentearchitect. Aanw. 10 Febr., n.m. 2 u.

Haarlem (Herbest.). Het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan de gebouwen van het paviljoen „Welgelegen" te Haarlem, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 Dec. 1898. Raming f 15550.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het Min. van Binnenl. Zaken. aan dat van het prov. bestuur van Noordholland te Haarlem. en is te komen bij den boekh. M. Nijhof. te 's-Gravenhahe. Inl. te bekomen bij den rijksbouwk. en bij den hoofdopzichter der universiteitsgebouwen K. de Boer Hzn. te Leiden. Aanw. gedaan.

Scherpenzeel. Het bouwen van een woonhuis in de gemeente Woudenberg.

De bouwk. W. Salomons te Amersfoort, 's av. 7 u., in het hotel „de Hoievoet te Scherpezeel alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

Uithuizermeede. Het herbouwen van de afgebrande toren, hoogte pl.m. 48 M.

De kerkvoogden der Ned. Herv. Gem., n.m. 3 u., in het café van Klugkist. Bestek à f 1,50 en teek. alsmede den toren in miniatuur op $^1/_{10}$ te bezichtigen bij de architect O. de Leeuw-Wieland te Loppersum. Aanw. 11 Febr., n m. 1 u.

VRIJDAG 12 FEBRUARI.

Apeldoorn. Het bouwen van een winkelhuis met woning en bovenhuis aan de Dorpstraat, aldaar.

De bouwk. Johs. vau Oostveen, te Amsterdam, n.m. 3. u., in café „Park Tivoli", alw. ad. f 2. bestek en teek. verkrijgb. zijn.

Sloten (Fr.) Het afbreken eener schuur en het bouwen van een kaaspakhuis met pekelkamer, groot 17,60 bij 8,75 M.

De heer J. J. Huisman, directeur der stoomzuivelfabriek aldaar. Van 3 Febr. af liggen bestek en teek. ter inzage bij den kastelein B. Polder en zijn ad. f 12 verkrijgb. bij den architect W. de Jong. Aanw. 10 Febr. van v.m. 10 tot n.m. 2 u.

Winschoten. Het bouwen eener stoommeubelfabriek, winkelbehuizing met twee bovenwoningen, alles op aan te wijzen plaats te Winschoten, onder bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen, werkloonen, transporten, enz., enz.

De architect C. Brill, n.m. 5 u. in het café „de Beurs". Bestek en teek. liggen in bovengen. café ter inzage, terwijl eerstgenoemde tegen betaling van f 1,50 en een stel teek. tegen betaling van f 3 aldaar verkrijgb. zijn. Inl. ten kantore van den heer C. Brill, van 3 tot 5 u. Aanw. en inzage van monsters op 8 Febr. v.m 10 u.

MAANDAG 15 FEBRUARI.

Winschoten. Het verbouwen van café „Tivoli" het sloopen van het voorgebouw van een hotel met bovenwoning en logeerkamers voor G. Smid.

De architect K. de Grooth, 's av. 8 u., in „Tivoli" alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad. 50 ct. verkrijgb. zijn. Aanw. 8 Febr., n.m. 10 u.

DINSDAG 16 FEBRUARI.

Enschedé. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen van de Villa „De Hof-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

13 FEBRUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 7.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE ARCHITECT EN DE WET.

(Een voordracht.)

Vervolg van Bladz, 38.

Wij zeiden zooeven, dat de architect na afloop van het werk recht heeft op zijn honorarium. De som, die dat honorarium bedraagt, wordt, zoo ik mij niet vergis, niet vooruit vastgesteld, omdat eerst de begrooting die kan uitwijzen. Is dus de architect bevoegd een honorarium te vorderen gelijk hem goeddunkt? Onze wet bepaalt helaas — en zij wijkt hierin zeer sterk van het door mij op dit punt bewonderde Duitsche Wetboek af, — omtrent dit punt geen enkel woord. De bepaling van de grootte der declaratie is dus overgelaten, zoo partijen zich niet verstaan, aan den rechter. Deze moet zich door deskundigen laten voorlichten en zal waarschijnlijk weinig afwijken van hetgeen te declareeren gebruikelijk is. Ik meen dat er in de honorarium-tabellen van uw Maatschappij een vaste basis ligt, volgens welke gedeclareerd wordt.

Wil de *aanbesteder* het bedongen loon niet betalen, dan kan de architect hem natuurlijk dagvaarden tot nakoming. Maar hij kan ook een anderen weg inslaan en hier zien we weer een verschil met *lastgeving*. Van een huurcontract kan men bij den rechter ontbinding vragen, van een *lastgeving niet*. Wordt het contract ontbonden dan moeten partijen weer gebracht worden in den toestand als ware er tusschen hen nooit een overeenkomst geweest. Tevens moet degeen, die schuld heeft — in ons geval de aanbesteder-wanbetaler — aan den ander de schade vergoeden. Een constante rechtspraak bepaalt die schade op het bedrag van het bedongen honorarium.

Wat zal de architect nu doen: Dagvaarden tot betaling zijner declaratie, of ontbinding vragen met schadevergoeding? Is het werk reeds uitgevoerd; staat het gebouw al, dan zou het natuurlijk een absurde consequentie zijn om de wet zoo uit te leggen, dat — aangezien na ontbinding partijen komen in den toestand als hadden zij nooit gecontracteerd — het huis weer zou moeten worden afgebroken. Die leer zal geen Nederlandsche Rechtbank omhelzen. In dit geval zie ik voor den architect geen reden ontbinding van het contract te vragen. Dagvaarding tot betaling is eenvoudiger. Doch zoo het werk nog moet beginnen of niet wordt uitgevoerd? Wat dan? Dan moet ik den bouwmeester aanraden de actie tot ontbinding te kiezen. Immers partijen komen zoodra de rechter de ontbinding uitspraak in den *ouden* toestand van vóór het contract terug. De architect kan derhalve zijn plannen en bestek van den bouwheer weer terugeischen. Zij zijn zijn eigendom gebleven — ziedaar het voordeel dat hij met de ontbindings-actie heeft boven eenvoudige dagvaarding tot betaling.

Ik ga nu over tot de bespreking van art. 1646 B. W. dat voor de rechten van den architect mede van overwegend belang is.

Dit artikel zegt: wanneer er een *bestek* bestaat, volgens hetwelk een gebouw moet worden gemaakt, dan kunt gij *aannemers* of *bouwmeesters* geen vermeerdering van prijs vorderen onder voorwendsel van gemaakte veranderingen of bijvoegsels, of *die veranderingen* moeten schriftelijk door den eigenaar worden ingewilligd.

Het artikel spreekt van *bouwmeester* of *aannemer*. Meestal zal de aannemer met het artikel te maken hebben en duidelijk is dit te zien uit de verschillende bepalingen der „Algemeene Voorschriften" (§ 445) omtrent dit onderwerp. De aannemer toch moet werken volgens het bestek. Wijkt hij er van af, hij krijgt geen vermeerdering van loon. Wat is de grond van deze bepaling?

Laat ik het u zeggen met de woorden waarmee de Franschen het overeenkomstig artikel uit hun wet verdedigen. „Les architectes avaient coutume de suggérer au „propriétaire l'idée de faire quelques changements au plan „adopté et quelques légers que ces changements fussent, les architectes soutenaient que le devis se trouvait annulé."

Behelzen deze woorden waarheid dan hadden dus aannemers of bouwmeesters de opneming van het artikel aan hen zelven te wijten.

Intusschen is het nu voor den eigenaar, die niet gaarne betaalt, een geducht wapen geworden en ik druk derhalve

ieder architect ten zeerste op het hart geen veranderingen in het eenmaal vastgestelde bestek te maken, al vindt de eigenaar het ook goed, of de eigenaar moet zich schriftelijk er toe verbinden. Want zonder *schrift* geen *geld*; ziedaar de korte en krachtige moraal van het artikel. En de Nederlandsche rechtspraak houdt duchtig de hand aan dit artikel. Kwam b. v. een architect, die de fout had begaan, uit onbekendheid met dit artikel, veranderingen in het bestek te maken *zonder* dat de eigenaar schriftelijk had toegestemd, van den rechter vragen om door *getuigen* of door *deskundigen* te laten bewijzen, dat de veranderingen *noodig* waren en *mondeling* door den eigenaar waren goedgekeurd, dan werd hij door den rechter eenvoudig naar huis gestuurd met de mededeeling, dat hier geen bewijs door *getuigen* en evenmin door *deskundigen* is toegelaten. Mag men dan soms den aanbesteder den *eed* opleggen, dat hij de veranderingen *niet* heeft goedgekeurd? Zelfs *dat* weigeren onze rechtbanken op grond, dat dan het eischen van schriftelijke toestemming in art. 1646 een overbodig voorschrift zou zijn.

Nu heeft zich de vraag voorgedaan: als de eigenaar een geheel *ander* gebouw wil hebben, en men dus het eenmaal gemaakt bestek geheel terzijde laat, moet dan de bouwmeester of aannemer ook *daarvoor* schriftelijke vergunning hebben? De Hooge Raad besliste — en ik geloof terecht — dat dan art. 1646 *niet* van toepassing is.

Het is *ook* voorgekomen, dat er gebouwd was zonder eenig bestek. Het spreekt van zelf, dat het artikel met dit geval niet heeft te maken.

Een andermaal had de rechter uit te maken de vraag of er schriftelijk bewijs moet zijn, wanneer de *aanbesteder* zelf van het bestek afwijkt.

In dit geval was de aanbesteder òf zelf deskundige òf amateur en had hij den aannemer doen bouwen met afwijkingen van het bestek. Toen nu de dag van betaling was aangebroken en de som hem tegenviel, ging hij, n.b. de man die zelf het bestek had ter zijde geschoven, zich beroepen op gemis aan schriftelijke toestemming. Het behoeft geen betoog dat de rechter dit beroep afwees.

Eindelijk nog één opmerking. Wanneer de aanbesteder zich in rechten beroept op een *bestek*, dan moet hij het bestaan van dat bestek bewijzen. Dat bewijs zal niet altijd gemakkelijk zijn te leveren, omdat onze wet niets bepaalt omtrent de bewijskracht van teekeningen, die onderteekend zijn. De rechter zal hier het best doen met uit het feit, dat een door den bouwmeester onderteekend plan — en de handteekening is natuurlijk precies als de zijne vast te stellen — aanwezig is, een vermoeden te putten ten voordeele van den eigenaar.

M. d. V. ik hoop de vergadering met deze zuiver juridieke beschouwingen niet al te zeer te hebben vermoeid en verveeld. Ik wensch nu nog, alvorens van de rechten van den architect af te stappen, een oogenblik uw aandacht te vragen voor een vraagstuk, mijns inziens van het hoogste gewicht, waar het de rechten van den architect geldt.

Ik heb in mijn praktijk een geval ontmoet — en ziedaar de aanleiding die mij dit vraagstuk doet bespreken — dat aan een bouwmeester het maken van bestek en plannen was opgedragen; dat die teekeningen eenvoudig door den bouwheer werden behouden, den architect de dienst werd opgezegd, en deze oorspronkelijke plannen ter uitwerking werden gegeven aan een *ander* architect! Dit eigenaardige geval deed mij een onderzoek instellen — ge raadt het waarnaar — naar het *auteursrecht* van den bouwmeester en ziedaar een onderwerp waarmee ik u thans enkele oogenblikken hoop bezig te houden.

De wet op het auteursrecht van 1881 beschermt volgens art. 1: „het recht om geschriften, plaat-, kaart-, muziek-, „tooneelwerken en mondelinge voordrachten door den druk „gemeen te maken, alsmede om dramatisch-muzikale werken „en tooneelwerken in het openbaar uit- of op te voeren".

De *beeldende kunst* waartoe de *bouwkunst* behoort, is dus zonder bescherming en ons vaderland deelt deze twijfelachtige eer alleen met het Turksche rijk. Alle andere landen in Europa beschermen de producten der beeldende kunst in meer of mindere mate. In ons land bleef men doof. Wel werd in 1879 vóór de behandeling der tegenwoordige wet in de Tweede Kamer, door de voornaamste kunstschilders te 's-Gravenhage een adres gezonden aan de Staten-Generaal, doch succes had dit adres even weinig als de meeste verzoekschriften, die jaarlijks dit Staatslichaam onder een lawine van papier bedelven. Wij laten de motieven der toenmalige Regeering van 1881 ter zijde, maar genoeg zij het te vermelden, dat de minister Heemskerk in 1884 een wetsontwerp indiende om de wet van 1881 te herzien en het auteursrecht ook te erkennen van *beeldende kunstwerken*. Dit ontwerp leidde tengevolge der politieke wisseling een kwijnend bestaan en door de kamerontbinding van 1887 werd het voor goed in nog embryonischen toestand ter dood gebracht.

De toestand is dus gebleven, zooals hij sinds 1881 was. Doch hoe zou het nu met den architect zijn gesteld indien het ontwerp-Heemskerk van 1884 eens tot wet ware verheven?

M. d. V. vlei u niet met een illusie! Het ontwerp sloot uitdrukkelijk auteursrecht van *bouwkundige* werken uit. En de meeste Buitenlandsche wetgevingen huldigen hetzelfde stelsel, al worden ook de auteurs van schilder- en beeldhouwwerken *wel* beschermd.

Onder die omstandigheden wenscht de vergadering zeker de argumenten te hooren waarmee de schrijvers over dit vraagstuk en ook het ontwerp van 1884 die uitsluiting verdedigen.

De toestand is dus als volgt: bouwt een architect een gebouw, dan heeft hij geen auteursrecht en mag een ander het copieëren.

Men heeft vooreerst als argument aangevoerd, dat een wet omtrent auteursrecht op *kunstwerken* de bouwkundige werken er buiten moet laten, daar hier het doel niet is een kunstwerk te scheppen, doch een materieel nut te voorschijn te roepen. Van dit argument ontsnapt mij de kracht en volkomen juist is gezegd, dat bij een zoodanige opvatting aan de architectuur den naam van kunstvak zou worden ontzegd.

Doch meer gevoel ik voor de andere argumenten, die meer aan het praktische leven zijn ontleend. Mechanische reproductie — zoo zei men — is bij bouwwerken toch niet anders mogelijk dan door *afbeelding* en gaat de wetgever zich tot taak stellen dit te verbieden, dan maakt hij feitelijk het fotografeeren van stadsgezichten onmogelijk.

Daar komt bij — en dit werd in de Toelichting tot het Ontwerp-Heemskerk van 1884 duidelijk gezegd — dat men door hier auteursrecht toe te kennen — feitelijk een monopolie zou geven voor een bepaald soort woonhuizen aan den een, voor bepaalde kerkgebouwen aan den ander, een bepaald soort stationsgebouw aan een derde enz.

Vooralsnog maken deze bedenkingen op mij indruk. Het is mogelijk, M. d. V., dat die bedenkingen in het debat, dat straks volgt, worden opgeheven.

Maar gaf het ontwerp-Heemskerk geen auteursrecht voor bouwkundige werken, „bouwkundige teekeningen en modellen" werden er *wel* door beschermd. Misschien waren de bepalingen houdende de *wijze* van bescherming minder

doelmatig, maar in ieder geval was de bedoeling goed en, werd die bedoeling op de juiste manier in de wet belichaamd, dan zou niet straffeloos de ééne architect de plannen van den ander gebruiken. De architect die zich hiertoe verstoutte zou strafbaar zijn en nog tot schadevergoeding worden verplicht bevonden.

Het geval uit de praktijk, dat mij tot deze beschouwingen aanleiding gaf, behoeft echter geen speciale wet; het valt gelukkig onder bereik van ons bestaand Burgerlijk Wetboek, misschien wel onder de Strafwet. Het geval toch, dat ik u voorstelde was, dat de bouwheer den architect had afgedankt en het werk door een ander had doen uitvoeren. Het spreekt natuurlijk van zelf, dat dit uitdrukkelijk tusschen aanbesteder en bouwmeester kon zijn afgesproken; in dat geval zou de architect niet kunnen klagen. Doch dit was *niet* geschied; integendeel den architect was de *geheele* uitvoering voorgespiegeld. Welnu ik aarzel niet in het achterhouden van plannen en bestekken, die alleen het eigendom zouden worden van den bouwheer, zoo de ontwerper tevens met de leiding der uitvoering zou belast zijn, te zien een *onrechtmatige daad* bedoeld in art. 1401 B. W [1]). Ja zelfs is art. 321 Strafwetboek (verduistering) van toepassing [2]).

Ik heb hiermede een overzicht gegeven van de vraag: in hoeverre de rechten van den architect zijn gewaarborgd. Wetswijziging is noodig: om den bouwmeester te verzekeren een *privilege* en een *auteursrecht* van zijn *ontwerpen* en om precies de rechtsfiguur tusschen bouwheer en architect te bepalen.

Afzonderlijk de rechten na te gaan van den architect als leider van de uitvoering van het werk is onnoodig. Soms wordt hem die leiding reeds dadelijk opgedragen tegelijk met het maken der noodige ontwerpen. In dit geval is er dus één contract. Soms ook is het een nieuwe overeenkomst tusschen hem en den bouwheer, die ik beschouw als een *huur van diensten*, gelijk ik hierboven reeds opmerkte.

Bestaat er nu een juridische verhouding tusschen den *architect* en den *aannemer*? Het antwoord hierop is zeer eenvoudig. De *aanbesteder* gunt het werk aan den laagsten inschrijver, die belooft volgens het bestek te zullen werken. Tusschen aannemer en aanbesteder (bouwheer) bestaat dus een contract; de architect is daar aan vreemd. Heeft hij bij het werk de opperste leiding, dan geschieden zijn bevelen aan den aannemer eenvoudig op last van den aanbesteder.

Is hij oorzaak, dat de aannemer het werk te laat oplevert, doordien hij de plannen te laat détailleert, de aannemer moet het vinden met den bouwheer, die zijnerzijds natuurlijk de schade op den architect verhaalt. De rechtspraak geeft den aannemer dan ook het recht in dat geval tegen den aanbesteder ontbinding te vragen.

M. d. V. Ik herhaal wat ik in den aanvang zeide; ik heb wat lang bij de *rechten* van den bouwmeester stilgestaan, wijl deze nog nooit zijn besproken.

Beknopter kan ik nu behandelen de *verplichtingen*; de *aansprakelijkheid* van den architect, die al eens het onderwerp van gedachtenwisseling heeft uitgemaakt; intusschen dit is al 10 jaar geleden en daarbij komt, dat ik mij met vele toen genomen conclusiën niet kan vereenigen. Ik vraag dus ook voor dit hoogst belangrijke vraagstuk een kort oogenblik uw aandacht.

(Wordt vervolgd.)

J. Limburg.

[1]) Art. 1401 B. W. „Elke onrechtmatige daad, waardoor aan „een ander schade wordt toegebracht, stelt dengenen door wiens „schuld die schade veroorzaakt is in de verplichting om dezelve „te vergoeden."

[2]) Immers dit artikel luidt: „Hij die opzettelijk eenig goed dat „geheel of ten deele aan een ander toebehoort en dat hij anders „dan door misdrijf onder zich heeft, wederrechtelijk zich toeeigent." Een dergelijke wederrechtelijke toeeigening heeft hier zeker plaats.

PRIJSVRAGEN.

Uit de zooeven verschenen 2e aflevering van het Tijdschrift der Ned. Mij. ter bevordering van Nijverheid blijkt, dat het Hoofdbestuur dier Maatschappij de volgende mededeeling ontving van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Door de Regelingscommissie van de tweede in 1898 te München te houden kracht- en werkmachine-tentoonstelling, is een prijsvraag uitgeschreven voor een aankondigingsbiljet.

Aan dezen wedstrijd kunnen artisten van alle natiën deelnemen. De tentoonstelling heeft ten doel, voor de beoefenaars der ambachten en der kleine industrie al datgene op het gebied der kracht- en werkmachines aanschouwelijk voor oogen te stellen, wat hun arbeid kan verlichten, hunne voortbrengselen goedkooper maken en verbeteren. Dit doel van de tentoonstelling moet duidelijk uit de teekeningen blijken.

Op het biljet moet in duidelijk leesbaar Duitsch schrift reeds op eenigen afstand in 't oog vallen het opschrift:

„Unter dem Allerhöchsten Protektorate Seiner Königlichen Hoheit des Prinzen Luitpold, des Königreichs Bayern Verweser.

Zweite Kraft- und Arbeitsmaschinen-Ausstellung München 1898.

Veranstaltet unter Mitwirkung des Polytechnischen Vereins zu München. Dauer 11 Juni bis 10 October 1898."

Het biljet, ter grootte van ongeveer 90 d.M^2., moet dienen om aangeplakt te worden langs de openbare straat, aan stations enz. Er zal dus in 't bijzonder gelet worden op groote duidelijkheid, reeds op grooten afstand.

Naar het ontwerp zal onmiddelijk gereproduceerd moeten worden. Schetsen komen dus niet in aanmerking. Niet meer dan drie kleuren zullen gebruikt mogen worden.

De prijzen zijn: 1e pr. *f* 360.—, 2e pr. *f* 240.—, 3e pr. *f* 120.—

Voor den aankoop van nog drie ontwerpen, buiten de drie bekroonden, zijn bedragen elk van *f* 60.— ter beschikking van de jury gesteld.

De bekroonde en aangekochte ontwerpen zijn het eigendom van de tentoonstellingsonderneming. Naar die ontwerpen kunnen vignetten, briefhoofden enz. vervaardigd worden.

Er wordt een openbare tentoonstelling van de ontwerpen gehouden.

Inzending vóór 1 April 1897 aan het bestuur van de II Kraft- und Arbeitsmaschinen Ausstellung München franco, voorzien van een motto en vergezeld van een gesloten couvert, dat van buiten het motto draagt en van binnen naam en adres van den inzender.

De jury bestaat uit: Anton Genewein, Voorzitter der afdeeling vakonderwijs aan de Gewerblichen Fortbildungsschulen, Leopold Gimelin, Professor aan de Kunstnijverheidsschool en architect; Anton Huber, Herzogl. Bayer. Hoflithograph; Max Nonnenbruch, kunstschilder; Joseph Ritter von Schmädel, architect; Hubert Steinach, ingenieur; Joseph Wagner, Kgl. Commerzienrath; Franz Widemann, professor aan de Kunstnijverheidsschool; Ernst Zimmermann, kunstschilder, eerelid der Kon. Academie van Beeldende Kunsten.

Wij betreuren het, niet ook eene mededeeling van het Ministerie te hebben ontvangen, waardoor deze prijsvraag allicht eerder onder de oogen van belanghebbenden had kunnen komen.

TENTOONSTELLING TE PARIJS IN 1900.

De staatscourant no. 32 bevat het Kon. Besl. van 6 Febr. no. 13, waarbij worden benoemd:

tot commissaris-generaal voor Nederland bij de in 1900 te Parijs te houden wereldtentoonstelling, de heer J. T. Cremer, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage;

en tot leden van de centrale commissie tot inrichting van de afdeelingen van Nederland en zijne koloniën en tot behartiging van de belangen der inzenders in die afdeelingen op genoemde tentoonstelling:

de heer J. T. Cremer voornoemd, voorzitter; de heeren Aug. M. J. Hendrichs, voorzitter van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam, en M. M. de Monchy, voorzitter van de Kamer van Koophandel en fabrieken te Rotterdam, ondervoorzitters; en voorts de heeren G. H. Hintzen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Rotterdam; C. Lely, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, oud-minister van waterstaat handel en nijverheid. te 's-Gravenhage; S. J. graaf van Limburg Stirum, voorzitter van den raad van Bestuur van het Museum van kunstnijverheid te Haarlem; H. W. Mesdag. voorzitter van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" te 's-Gravenhage; mr. L. P. M. H. baron Michels van Verduynen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; J. D. Onderwater, voorzitter van de Nederlandsche Maatschappij voor tuinbouw en plantkunde te Heeemstede: mr. N. G. Pierson, oud-minister van financiën, te 's-Gravenhage; mr. C. J. Sickesz, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, oud-voorzitter van het Nederlandsch Landbouwcomité te Lochem; G. A. baron Tindal, te Amsterdam; J. W. IJzerman, oud-hoofdingenieur der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië. te 's-Gravenhage; mr. H. Zillesen, commies-griffier van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage, tevens secretaris; jhr. S. van Citters, Hoofdcommies bij het ministerie van waterstaat, handel en nijverheid te 's-Gravenhage. tevens penningmeester; D. baron van Asbeck. ingenieur te Parijs.

De minister van waterstaat, handel en nijverheid is gemachtigd bijzondere commissiën, in te stellen, tot het bijeenbrengen der inzendingen, behoorende tot de verschillende groepen en klassen, waarin volgens het reglement der tentoonstelling het ingezondene wordt gerangschikt. en de leden daarvan te benoemen. Door hem zal een reglement tot regeling der werkzaamheden van de centrale commissie en der bijzondere commissiën worden vastgesteld.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 27 Januari 1897. Bij afwezigheid van den Voorzitter werd de vergadering door den Onder-Voorzitter, den heer J. Perzijn Jr. geopend en geleid.

Na lezing en goedkeuring der notulen en kennisneming der ingekomen stukken, werd den secretaris opgedragen, namens de afdeeling, het bestuur van de schildersvereeniging „Arnhem en Omstreken" schriftelijk dank te betuigen voor de uitnoodiging tot het bezichtigen der teekeningen, ingekomen op eene prijsvraag van de Dordrechtsche vereeniging „Vak en Kunst."

Tot bestuursleden werden herkozen de aftredende leden W. G. Lensink en A. R. Freem, terwijl bij ballotage tot lid werd aangenomen de heer J. H Müller.

Hierna werd in behandeling genomen de door het hoofdbestuur gestelde vraag:

„Wat kan er van overheidswege gedaan worden, om bij den aanleg van nieuwe straten en stadsgedeelten, het bouwen van fraaie huizen te bevorderen en verdient het voorbeeld van verschillende buitenlandsche steden. waar van stadswege bij den aanleg van nieuwe wijken, premiën voor de mooiste voorgevels worden uitgeloofd, aanbeveling ook voor Nederlandsche steden?"

De heer J. Persijn jr.. rapporteur. is van oordeel, dat de aanleiding tot deze vraag is, het feit dat in elken stad, die door het bouwen van nieuwe wijken uitgebreid wordt, men de voorbeelden voor oogen heeft dat deze bouwondernemingen in handen van den speculatiebouw komen en de treurigste ontsieringen daarvan het gevolg zijn. De zorgen van de stadsbesturen op het punt van bouwverordeningen, mogen zich in de eene plaats wat verder uitstrekken dan in de andere, de meeste verordeningen betreffen alleen de zaken die uit een sanitair oogpunt of in het belang der veiligheid of der goede orde zijn. Omtrent de constructie der gebouwen laat de overheid. voor zooverre de eischen der veiligheid tegen brandgevaar hierbij niet betrokken zijn, den bouwer vrij. De bouwverordeningen stellen geen eischen omtrent het uiterlijk der gebouwen. en er is ook nog van geene zijde aangedrongen op het maken van bepalingen hieromtrent.

Volgens spreker kan evenwel van overheidswege in dien zin veel goeds worden gedaan, bijv. door milde toepassing van het in de meeste verordeningen voorkomende artikel betreffende de rooilijn. Het belang en de noodzakelijkheid van de rooilijn zal wel niet ontkend worden, maar evenzeer zal erkend moeten worden, dat er zich gevallen kunnen voordoen en zich zeker meermalen zouden voordoen, wanneer men dit art. minder streng handhaafde, waarbij de straat zeer verfraaid zou worden, wanneer afwijking van de rooilijn ten behoeve van sommige ontwerpen die hiervoor in aanmerking konden komen, werd toegestaan.

Ook doet het geval zich dikwijls voor, dat de gemeente eigenaresse van bouwterreinen is. o. a. in de vroeger ontmantelde steden, waar de voormalige vestinggronden als bouwterreinen beschikbaar komen. Overal waar onder deze of andere omstandigheden de gemeente als verkoopster optreedt, ligt het aan haar, de verkoopvoorwaarden te stellen en heeft zij het geheel in hare macht om voor een fraaie uitbreiding der gemeente te zorgen.

De gemeentebesturen zouden ook het bouwen van fraaie huizen kunnen bevorderen door een premiestelsel wanneer van particuliere zijde groote bouwterreinen in exploitatie worden gebracht. Dat men in het buitenland de gunstigste resultaten van een dergelijke opvatting van de taak der overheid heeft gezien, getuigen o. a. de steden München, Keulen en Brussel. Voor de bebouwing van den Boulevard Anspach in laatstgenoemde stad, werd een concours voor de beste en fraaiste gevels geopend waaraan door verscheidene architecten van naam werd deelgenomen; door het schitterend succes van deze prijsvraag werd die stad met eenige fraaie gebouwen verreikt.

Het bestuur der Haagsche Bouwgrond Maatij. „Duinoord" schreef in 1892 een concours uit voor de mooiste gevel en mocht daarvan de beste resultaten inoogsten.

Waar dergelijke uitkomsten bestaan, is er geen reden te veronderstellen, dat eene gemeente, op de wijze als „Duinoord" de zaak aanpakkende, minder succes zou hebben.

De plaatselijke toestanden zullen vanzelf allerlei variaties brengen in het programma. De belangrijkheid der gebouwen moge in de eene plaats veel verschillen van de andere, de hoofdzaak blijft toch hierbij hetzelfde.

Een zoodanig concours zou zeker bijdragen tot het verkrijgen van fraaie wijken, en wanneer dit van gemeentewege uitgaat, is het van des te grooter belang, omdat zij daarmede te kennen geeft, dat zij hare zorgen ook in die richting wil uitstrekken. Geeft zij daarbij ook bij het stichten harer eigene gebouwen het goede voorbeeld, dan is in deze reeds een merkelijke stap vooruit gedaan.

De heer A. R. Freem was het omtrent de beantwoording niet geheel met spreker eens. Z. i. zou het premiestelsel, door de gemeente uit te schrijven, niets tot het maken van fraaie gevels bijdragen. Dat het op „Duinoord" goede resultaten heeft gegeven. is te danken aan de groote uitbreiding der bevolking in den Haag in de laatste jaren. De exploitatie dezer Maatschappij vlotte in den aanvang niet, doch toen de strooming kwam en de winsten in 't verschiet lagen, kon men iets meer doen en schreef een wedstrijd uit. Ware het tegenovergestelde 't geval geweest, dan zou ook wellicht de opwekking zijn weggebleven. Zoodra er finantieel belang in 't spel is. verdwijnen meestal plotseling de gevoelens voor het schoone. Een voorbeeld hiervan levert de exploitatie van de Boulevard-terreinen hier ter stede. Op een klein gedeelte na is het geheele plan, wat bebouwing betreft, verknoeid. En zoo ooit, dan had men hier het in de hand gehad om, al ware het dan ook maar bescheiden, eenige eischen van uiterlijken welstand te stellen. Daarom is spreker het niet eens met de beantwoording en zou hij den raad geven: verhef op het gebied van smaak, kunstzin en hygiëne eerst de overgroote meerderheid van het publiek, dan zullen vanzelf de eischen hooger worden gesteld.

De door het Hoofdbestuur gestelde vraag:

Hoe moeten scheidingsmuren van perceelen, waarin tevens de balken dragen, geconstrueerd worden om volkomen het geluid, veroorzaakt door pianospel, zang enz. te isoleeren?"

werd beantwoord door den heer Freem.

Over het algemeen, zeide spreker, wordt er over dit euvel weinig geschreven en nog minder voor gedaan. Een afdoend en goedkoop middel is niet gemakkelijk te vinden en de meer ingewikkelde en daardoor meer kostbare middelen zullen door de bouwspeculanten niet worden toegepast, zooals daar zijn:

1°. Het metselen van de scheiding van 3 halve steenen met twee spouwen en het opvullen der ruimten met droog zaagsel. turfmolm, houtasch, asbest enz.; men zorge hierbij, dat de balken

niet tegen elkaar komen te liggen en de verbinding der spouwen niet plaats heeft met steenen, doch met vlakke plaatjes van gegalvaniseerd ijzer met een kwartslag in het midden. Dat bij het niet opvullen der spouwen het resultaat slechts gedeeltelijk wordt bereikt, heeft spreker bij een paar woonhuizen aan den Boulevard alhier, door hem gebouwd, ondervonden. Hier is de isolatie niet volkomen en hoort men, hoewel zwak, de piano

2o. Het metselen van twee 1 steens muren met een spauw van 11 cM., opgevuld op dezelfde wijze en de balken niet doorgaande of met de koppen tegen elkaar liggende.

3o. Het metselen van een 1 steens muur en het aan beide zijden met tusschenruimten van 5 cM. (opgevuld als boven) opstellen van wanden van rietplanken, echter ook onder nog scherper voorbehoud, dat de balken niet doorgaan of tegen elkaar liggen en in het laatste geval, zoo dit niet te vermijden is, tusschen de balkkoppen een strook lood gelegd wordt.

Verder verdient het aanbeveling onder de draagvlakken der balken een strook lood te leggen of den balkkop met een looden muts te voorzien. Hout is namelijk een zeer goede geleider voor het geluid.

Elk huis moest wettelijk eigen muren hebben van ten minste 1 steen dik: het meerendeel der speculatiehuizen bezit echter een 1 steens muur voor beide perceelen. Indien de indeeling zoo wordt gemaakt dat de kamers van het eene perceel naast de gang van het andere huis komen te liggen bereikt men, al is het resultaat niet schitterend, toch iets.

Bij de heerschende „onder- en bovenhuizen-woede" is de gehoorigheid tusschen beide woningen nog veel sterker. Hier zijn met betrekkelijk geringe opofferingen goede resultaten te verkrijgen. Bij de thans algemeen toegepaste constructie; een balklaag van hoogstens 8 × 24 cM. met vloer boven en tengels met riet en gips van onderen, hoort men de onderwonende familie loopen, praten, zingen, spelen ja zelfs eten en ruikt men den tabaksrook van den onderbewoner.

Wanneer men de balken iets hooger nam en op halve hoogte rietplanken of isoleerplaten aanbracht, dichtgevoegd en tot den onderkant der vloeren opgevuld met een of ander geluidwerend materiaal, verkrijgt men gunstige resultaten op het punt van gehoorigheid en zouden de bouwkosten niet zoo veel verhoogd worden.

Beter is het en meer afdoende, eenige ruimte te laten tusschen vloer en plafond door het gebruiken van plafondhangers, en bovendien de isolatie in de balklaag te brengen; maar het allerbeste is wat onze naburen, de Duitschers, doen voor hunne étagewoningen, n.l. het maken van ijzeren balklagen met gewelven en afzonderlijke onderplafonds.

Met eene kunstbeschouwing van het werk „Dessins inédits de Viollet-le-Duc" en eene gratis verloting onder de aanwezigen van eenige bouwkundige plaatwerken door een der leden daartoe welwillend afgestaan, werd de vergadering besloten.

BERICHTEN.

Graftombe in de kerk te Midwolde. Te Midwolde is, volgens het N. v. d. Dag, ernstig sprake geweest het beroemde beeldhouwwerk in de kerk aldaar — een meesterwerk van Rombout Verhulst, uit het jaar 1669, en toebehoorende aan Jhr. Mr. J. Æ. A. van Panhuijs, den oud-vice-president van den Raad van State — te verplaatsen naar het buiten „Nienoort". Men had namelijk opgemerkt, dat de muren der kerk eenigzins begonnen uit te wijken en dat het gewelf gevaar liep om neder te storten.

Het plan is nu het steenen gewelf door een ijzeren te vervangen, waarmede dan het gevaar wordt opgeheven en de kerk in het bezit van de schoone graftombe zal blijven.

Wij ontvingen het tweede jaarverslag van den Arbeidsraad voor de bouw- en aanverwante vakken te Leiden, uitgebracht in de algemeene vergadering van 15 Januari 1897.

Daaruit blijkt, dat de contribueerende vereenigingen, evenals in het vorige jaar, tot zeven beperkt bleef, zoodat het budget weder zeer bescheiden was. Elke maand werd vergaderd.

De in 't vorige jaar vastgestelde loontabel blijkt, behoudens zeer enkele uitzonderingen, vrijwel gevolgd, en zeer op prijs gesteld te worden.

Klachten van beteekenis kwamen bij den Raad niet in. Mocht het waar zijn zooals beweerd werd, dat het geringe beroep op den Raad veroorzaakt wordt doordat de toestanden in de bouwvakken te Leiden zoo bevredigend zijn, dan zal de Arbeidsraad zich om die redenen zijne gedwongen werkloosheid, getroosten.

Ook dit verslag spreekt van het overleg van eenige arbeidsraden, dat een adres aan de Tweede Kamer (van 17 Febr. 1896) tengevolge had, omtrent wijzigingen in het aanhangige wetsontwerp op de Kamers van Arbeid, welk adres reeds tot verschillende veranderingen in het oorspronkelijke ontwerp aanleiding heeft gegeven.

Deze Arbeidsraad hoopt evenals de andere uit wier verslagen wij het een en ander mededeelden, dat spoedig in de Tweede Kamer eene beslissing moge worden genomen die het bestaan en de werkzaamheid der „Kamers van Arbeid" wettelijk regelt.

De heeren A. W. de Flines en J. F. von Glahn geven hun inzichten omtrent een nieuwe Koopmansbeurs te Amsterdam nog geenszins op. Zij hebben zich thans andermaal tot den gemeenteraad gewend met een adres, vergezeld van twee plattegronden en een afbeelding van het Damrak, volgens het oude plan W. P. W., dat door den Raad nu zes jaren geleden, op 25 Febr. 1891 werd aangenomen. Zij bepleiten, zooals vroeger, de voordeelen van dat oudere plan boven het thans aangenomen plan, en zijn nu in staat hun voorstel voldoende toe te lichten.

De benoodigde perceelen aan de stille zijde van het Damrak hebben adressanten in handen voor f 985.500, en zij bieden die voor genoemde som aan de gemeente aan.

Zij meenen, dat tegenover die meerdere uitgaven de volgende voordeelen staan: 1⁰. De opbrengst van vrijkomend bouwterrein getaxeerd op f 560.000. 2⁰. De waarde der amotie van de aan te koopen huizen: 3⁰. Mindere bouwkosten wegens een korteren, gevel aan 't Damrak: eenvoudiger behandeling van de gevels aan de noord- en de zuidzijde. 4⁰. Grooter oppervlakte van het bouwterrein. 5⁰. Een betere verhouding tusschen de lengte- en breedtegevels is op het aangeboden terrein mogelijk, waardoor ook een betere indeeling mogelijk is. 6⁰. De betere situatie, waardoor — volgens adressanten een fraaie toegang voor Amsterdam tot stand kan worden gebracht.

Wij gelooven niet, dat het aanbod van de adressanten den gemeenteraad zal verlokken, andermaal op een genomen besluit omtrent beursbouw terug komen. Bovendien: het plan der heeren kost meer geld dan de beurs in bewerking belooft te zullen kosten; en dit zal voor den raad afdoende zijn.

Aan de Tweede Kamer is ingediend een wetsontwerp tot goedkeuring eener overeenkomst waarbij, uitsluitend ten behoeve van den bouw van een ziekenhuis met aanhoorigheden, het stuk geslechte vestinggrond, groot ongeveer 3,52 hectaren, kadastraal bekend gemeente Groningen, sectie G, gedeelte van no. 3485, kosteloos in eigendom wordt afgestaan aan de provincie Groningen en de gemeente Groningen.

De provincie en de gemeente hebben zich verbonden, elk de helft der kosten te dragen. Daar dit ziekenhuis zal worden toegankelijk gesteld voor, en dienstbaar gemaakt aan het geneeskundig onderwijs aan de Rijks-universiteit te Groningen, en de kosten daardoor zullen stijgen, en zal de Staat in de exploitatie kosten bijdragen, en geeft zij den grond kosteloos, getaxeerd op f 137.000.

Het gebouw is ingericht voor 350 bedden. De stichtingskosten zullen f 970,838 bedragen. De kosten per bed zullen zijn, zonder de kliniekgebouwen, f 2406, en met de kliniekgebouwen f 2774.

Tot bouwmeester is aangewezen de heer J. J. Van Nieukerken, architecten te 's-Gravenhage.

De heer Dr. A. Bredius heeft ontslag aangevraagd als Directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's-Gravenhage. Die aanvrage is het gevolg van het benoemen van den heer Waller tot onder-directeur van dat Kabinet, zonder medeweten van den Directeur.

Naar aanleiding van een bericht daaromtrent in het Haagsche Dagblad verzocht Dr. Bredius aan dit blad te melden, dat de benoeming van den heer Waller, die hem totaal onbekend was, heeft plaats gehad geheel buiten zijne voorkennis en dat terwijl door hem iemand anders was voor gedragen en de Regeering hem uitdrukkelijk had gezegd, dat een door hem voor te stellen candidaat „natuurlijk voorgedragen zou worden."

Voorts wordt aan het Dagbl. nog uit goede bron verzekerd, dat de heer Waller zelfs niet gesolliciteerd had.

Algemeen wordt in den lande betreurd, dat de hoogverdienstelijke heer Bredius, een man aan wien het land zoo veel verplicht is, op wien zich buitenlandsche geleerden beroepen als een man van gezag op het gebied der Nederlandsche kunstgeschiedenis — algemeen wordt diep betreurd, dat de heer Bredius zich genoopt ziet ontslag te nemen uit zijne betrekking, die hij met buitengewone liefde en ijver voor de kunst heeft waargenomen.

Wij stellen ons voor om in een volgend blad het een en ander mede te deelen over de eischen waaraan de kandidaten behooren te voldoen, die wenschen mede te werken aan een prijskamp in de schoone bouwkunst aan de Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

PERSONALIA.

Bij kon. besluit zijn met ingang van 16 dezer benoemd: 1⁰. tot onder-directeur bij 's rijks museum van schilderijen te Amsterdam, C. G. 't Hoofd, kunstschilder aldaar; 2⁰. tot assistent bij 's rijks prentenkabinet te Amsterdam, J. Ph. van der Kellen Dzn., volontair bij dat kabinet.

Bij kon. besluit is met ingang van 16 dezer; 1⁰. F. G. Waller, te Amsterdam, benoemd tot onder-directeur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen te 's-Gravenhage; 2⁰. F. G. Waller voornoemd, buiten bezwaar van 's rijks schatkist, tijdelijk belast met het beheer van 's rijks prentenkabinet te Leiden.

Bij beschikking van den minister van waterstaat is de heer P. B. Sips benoemd tot buitengewoon opzichter bij de vernieuwing van den kaaimuur te Feyenoord.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Assistent-Opziehter of teekenaar 1.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig hoofd-opzichter 1
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

DONDERDAG 11 FEBRUARI.

Hertme (Ov.). Het bouwen van een boerenwoonhuis, op het erve de „Zwarte" te Hertme.

De heer J. Misdorp, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft F. Marselt te Borne

Winterswijk. Het verbouwen van een pand a d Lappenbrink aldaar tot 2 woningen.

De heer H. A. S. Egberts, 's av. 7 u., in „De Zwaan", alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

VRIJDAG 12 FEBRUARI.

Almeloo. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis voor de Wed. G. J. Lens aan de Grootestraat, ald.

De heer C. Eckhart, 's av. 8 u., in café „Doelen", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de aanbesteder. Aanw. gedaan.

Arnhem. Het gedeeltelijk verbouwen van perceel no. 52 aan de Hommelstraat, aldaar.

De bouwk. A. J. Scheefer, v.m. 11 u., in café „Petri", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. verkrijgb. in de Sloetstr. 271. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 13 FEBRUARI.

Avereest. Het bouwen van een geheel nieuwe boerenplaats te Avereest, onder bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen, transporten, arbeidsloonen, enz. enz.

De architect J. Siccama te Wildervank, n.m. 4½ u.. in hôtel „Keuken", alw. bestek en teek. ter inzage liggen en zijn ad f 1,50 verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. gedaan.

Nijmegen. Het verbouwen en restaureeren van een woonhuis staande in het dorp Oosterhout.

De heer J. van Woerkom, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. A. W. van 't Hullenaar, Bemmel.

Zwagerveen (gem. Westergeest). Het bouwen van een arbeiderswoonhuis.

De heer R. v. d. Zwaag. Bestek en teek. liggen ter inzage bij den kastelein Sj. v. d. Berg aldaar. Inl. te bekomen bij S. P. Kuipers te Driesum. Aanw. gedaan.

MAANDAG 15 FEBRUARI.

Alkmaar. Het bouwen van een pakhuis aan het Payglop.

De heer J. v. d. Berg, 's midd. 12 u.. in het café van mej. de wed. J. Benedict. alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Amsterdam. Het maken van twee funderingen voor petroleumtanks en een tanksteiger, op het terrein van het gemeentelijk petroleum-entrepôt aan de petroleumhaven.

Het gemeentebestuur, 's middags 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,25 Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-ingenieur in het gebouw voor algemeenen dienst op den kop der Handelskade, van 10 tot 12 u. gedurende de week welke der besteding voorafgaat.

Amsterdam. Het uitvoeren van bestratingswerken in de Nieuwe Leliestraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,25. Inl worden gegeven aan het 2e hoofdbureau van de publieke werken op het raadhuis, kamer no. 106, van 10—12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.

Assen. Het verbouwen van een huis a/d Ged. Singel, tot winkel en woonhuis.

De architect J. v. Houten, 's av. 8 u., in de zaal van W. v. Houten. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. architect.

Dordrecht. Het maken en ter aan te wijzen plaatsen opstellen van 114 schooltafels met banken, in twee perceelen.

Het gemeentebestuur. Bestek met teek. liggen ter inzage aan het bureau der gemeente alw. tevens nadere inl. worden verstrekt.

Dieren. Het maken, leveren en stellen van een gesmeed ijzeren hekwerk voor het kerkgebouw, aldaar.

De architect E. Lofvers, n.m. 2 u., in hotel „De Kroon", alw. bestek en teek ter inz. Inl. geeft gen architect.

Groningen. Het verbouwen van de behuizing S 253, aan het Gedempte Zuiderdiep, op den hoek van de Zuidersingelstraat.

De architect W. P. Ros, 's av. 8 u.. in het café „Harry" Oosterstraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij aldaar à f 0,80 te bekomen zijn. Inl. geeft voorn. architect.

Hasselt. *a.* Het verharde gedeelte stouwen vanaf hectometerpaal 22 tot Baarlo in 2 perc.; *b.* Het leveren en stellen van een ijz. afrastering langs de paal en Plankendijk te Zwartsluis in één perceel.

Het bestuur van het waterschap Hasselt en Zwartsluis, n.m. 2 u., in „de Herderin". Bestek sub. *a.* vanaf 7 Maart verkrijgb. bij den opzichter en den secr. H. Schummelketel ad 10 ct.; voor sub. *b.* geeft gen. opzichter inl. Aanw. sub. *a.* 8 Maart, v.m. 10 u., te beginnen bij hectometerpaal 22, sub. *b.* 9 Maart, v.m. 11 u.

Harkstede (Gr.). Het bouwen van een boerenbehuizing, met bijlevering der benoodigde bouwstoffen enz.

De heer J. Freije 's midd. 2 u., bij H. Alting, bij wien bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 15 Febr. 's midd. 12 u.

Huizen (N H). Herbest.). Het bouwen van een woonhuis, voor rekening van den heer K. Honing Jz.

De architect W. Kooij, n m. 5 u. Bestek en teek. ter inzage bij voorn. architect.

Winschoten. Het verbouwen van café „Tivoli", het sloopen van het voorgebouw van een hotel met bovenwoning en logeerkamers voor G. Smid.

De architect K. de Grooth, 's av. 8 u., in „Tivoli" alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad. 50 ct. verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

Workum. Het uitvoeren van vernieuwingen aan de weeshuiskamers Nonnestraat.

De voogden van het stads burger-weeshuis 's av. 7 u. Bestek en voorw. ter inz. in het gesticht. Inl. geeft J. Bogtstra.

DINSDAG 16 FEBRUARI.

Enschedé. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen van de Villa „De Hofstede" aldaar voor den heer A. Warnaars.

De architect R. v. d. Woerd Hzn., 's midd. 2 u. in hotel De Graaff, alw. van 5 Febr. af bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 1.25 verkrijgb. bij gen. architect, alsmede inl. Aanw. 16 Febr., v.m. 9 u.

Haarlem. Bestek No. 2. Het maken van machinegebouw en ketelhuis, filter- en ontijzerings-inrichtingen, watertoren, dienstwoningen en van grond- en andere werken onder Bloemendaal, ten dienste van de duinwaterleiding der gemeente Haarlem.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en 7 teek. liggen ter inzage ter secretarie van Haarlem en ten kantore van den ingenieur J. Schotel te Rotterdam, alw. exempl. van bestek en teek. tegen overmaking van f 10. per stel verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woningen, op een terrein, gelegen aan den 2den Weemendwarsweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u.. in het café van Prevôt, aan de Markt, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 16 Febr., v.m. 10 u.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van 34 heerenhuizen onder directie van den ingenieur J. Dony, in 4 blokken.

De Maatsch. „De Stationsweg", nam. 2 u. in het hotel „Noord-Brabant". Bilj. in te leveren tot 15 Febr. 's midd. 12 u. ten huize van voorn. ingenieur, alw. bestek en teek. à f 2 per blok te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van een Godshuis bestemd tot verpleging van 13 oude mannen, aan de Gerard Scholtenstraat aldaar.

Het bestuur van het Heilige-Geesthuis, v.m. 11 u., in het Poolsche koffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inz. liggen. terwijl zij à f 2 te bekomen zijn bij de wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. geeft de architect J. Verheul Dzn.

Stadskanaal. Het bouwen van een burgerbehuizing nabij het Buinerverlaat aldaar, met bijlevering van al het benoodigde.

De heer G. Pot, n.m. 4½ u. in café J. Linzel, alw. bestek en teek. ter inzage liggen en inl. te bekomen zijn.

Utrecht. Het maken van een stationsgebouw met bijbehoorende werken op het station Ermelo-Veldwijk. Raming f 13500. volgens Bestek C. C

De directie der Nederl. Centraal-Spoorweg Maatschij., n m. 2 u. (loc. tijd) aan het hoofdbureau, in het Moreelse Park, alw. het bestek ter inz. ligt en à f 1 te bekomen is. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 17 FEBRUARI.

Bolsward. Het afbreken van het café „de Halve Maantjes" en het bouwen van een nieuw café.

De heer Gerben Mulder. Bestek en teek. ter inzage in voorn. café.

Deventer. Het bouwen van een woonhuis op een terrein no. 12 aan de Rozenstr. voor G. Vredenberg.

De architect M. v. Harte, v.m. 11 u., bij J. Smeenk, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 15 Febr., v.m. 11 u.

Geldermalsen. 1e. Het bouwen van een veldwachterswoning met bergplaats van brandspuiten en het maken van cellen. 2e. Het leveren en stellen van ijzeren hekken bij de begraafplaats en den brandkuil.

Het gemeentebestuur, 's midd. 3 u. Bestekken en teek. ter inzage op het gemeentehuis. Bestekken zijn à 75 cts. per ex. te verkrijgen aan de secretarie der gemeente en bij den architect J. Dik te Leerdam. Aanw. gedaan.

Prinsenhage. Het bouwen van een woonhuis met stalling, op een perceel gelegen aan den Schutsboom te Prinsen.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Plas. te Breda, 's av 7 u., in het café van W. Dirven. te Prinsenhage, alw. bestek en teek ter inzage liggen. Inl. geven voorn. architecten. Aanw. 15 Febr. n m. 2 u.

Terneuzen. De levering vóór 1 Juni, franco wal van 300 M³. grint van 1—3 cM.

Het bestuur van den polder „Loven en Willemskerke". Bilj. in te leveren tot v.m. 11 u., bij den heer J. Sturm.

Vlaardingen. Het bouwen van een woonhuis en van vier kleinere woningen op een terrein gelegen Noordelijk van den Schiedamschen weg en Zuidelijk van de Emmastraat aldaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

20 FEBRUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 8.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Voor het examen tot het verkrijgen van het diploma als **Bouwkundig Opzichter**, dat 24 Februari a. s. zal aanvangen, hebben zich 16 kandidaten aangemeld.

PRIJSKAMP IN DE SCHOONE BOUWKUNST.

In een vorig blad deelden wij mede uit goede bron vernomen te hebben, dat in dit jaar een prijskamp in de schoone bouwkunst zal plaats hebben. Officieele zekerheid is daaromtrent echter nog niet verkregen.

Men zal zich herinneren, dat de laatste prijskamp in de schoone bouwkunst in 1894 werd gehouden, en de eenige kandidaat die toen was opgekomen zich tijdens het examen terugtrok.

Als een der redenen van het mislukken van dien prijskamp mag wellicht genoemd worden, het laat bekend worden van de eischen waaraan de kandidaten moesten voldoen; deze werden openbaar gemaakt in de Staatscourant van 3 en 4 Mei, terwijl het examen, voorafgaande aan den prijskamp, reeds den 12den Juli d. a. v. zou aanvangen.

Voor 't geval dat de door ons aangekondigde prijskamp in dit jaar mocht doorgaan, laten wij hieronder de eischen volgen zooals die vastgesteld waren voor den prijskamp in 1894; deze zullen voor 1897 weinig of geen wijziging ondergaan, daar examen en prijskamp bij de wet zijn geregeld.

De eischen voor het *examen*, voorafgaande aan den wedstrijd, zijn ten aanzien van:

a. *de aesthetica:*
kennis van de hoofdbeginselen der schoonheidsleer met betrekking tot de bouw-, de schilder- en de beeldhouwkunst;

b. *de kunstgeschiedenis:*
kennis van de hoofdtrekken der algemeene en der Nederlandsche kunstgeschiedenis;

c. *de ontleedkunde:*
kennis van het menschelijk geraamte en der oppervlakkige spieren;

d. *de doorzichtkunde:*
kennis van de beginselen der doorzichtkunde.

Het wordt mondeling en, zoo noodig, buitendien schriftelijk afgelegd; voor het mondeling examen wordt in elk der vakken per candidaat hoogstens een uur gesteld.

Buitendien worden gevorderd voor het vak *c* (ontleedkunde):

1o. de schets van een proportiebeeld met geraamte, waarvoor 6 uren toegestaan worden;

2o. eene spierteekening van een onderdeel van het menschelijk lichaam, waarvoor 2 uren worden toegestaan;

3o. eene teekening van een stand naar het naakt model (het opgerezen beeld ter hoogte van ongeveer 50 cM.), waarvoor 10 uren toegestaan worden;

en voor het vak *d* (doorzichtkunde) het in perspectief brengen met schaduwbepaling van eenige voorwerpen volgens opgave, waarvoor 6 uren worden toegestaan.

II. Tot het afleggen van dit examen worden toegelaten Nederlanders van beiderlei geslacht, ook niet-leerlingen der Academie, doch alsdan niet jonger dan 20 en niet ouder dan 30 jaren.

III. De candidaten zijn verplicht van hun voornemen minstens vier weken te voren bij vrachtvrije brieven kennis te geven aan den directeur (1), met overlegging van een uittreksel uit het geboorteregister van den burgerlijken stand hen betreffende.

IV. Het examen wordt ten overstaan der commissie van toezicht in het openbaar, onder leiding van den directeur, afgenomen door examinatoren, aangewezen door den Minister van Binnenlandsche Zaken.

V. Zij die het examen met goeden uitslag hebben afgelegd, worden toegelaten tot den wedstrijd bedoeld sub VI. Hun wordt binnen acht dagen door de commissie van examinatoren een getuigschrift uitgereikt.

VI. Op (nader te bepalen datum) wordt aan de Rijks-academie een *wedstrijd* geopend in de schoone bouwkunst.

Zij die er aan wenschen deel te nemen, melden zich twee weken vóór dat tijdstip schriftelijk bij vrachtvrije brieven bij den directeur aan, onder overlegging van het getuigschrift sub V bedoeld, dat evenwel het examen in de ontleedkunde niet behoeft te omvatten.

VII. Aan elken mededinger wordt bij het lot eene afzonderlijke loge aangewezen voor den duur van den wedstrijd.

De mededingers hebben alleen aanspraak op kostelooze verwarming; alle uitgaven door hen te doen blijven voor hunne rekening.

VIII. De mededingers onderwerpen zich, op straffe van uitsluiting, aan de maatregelen van orde, door den directeur, onder goedkeuring van de commissie van toezicht, vastgesteld of vast te stellen.

IX. De wedstrijd bestaat in:

(1) Waar van den directeur gesproken wordt, is bedoeld de Hoogleeraar Directeur der Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

a. een proefkamp;
b. een eindkamp.

Hoogstens ten getale van zes worden de mededingers die het best in den proefkamp voldeden, tot den eindkamp toegelaten.

Alleen indien de jury beslist dat geen der mededingers voldoende bekwaamheid in den proefkamp bewees, wordt de eindkamp niet gehouden.

X. De proefkamp bestaat in:

1o. het afleggen van een voorafgaand examen betreffende.

a. de lagere wiskunde;

b. de beschrijvende meetkunde :

c. de statica. wat betreft de berekening van eenvoudige constructiën;

d. de burgerlijke bouwkunst (houtverbindingen, steenverbanden, ijzerconstructiën, onderdeelen van gebouwen);

e. de kennis van bouwstoffen gebruikelijk voor bouwkundige werken;

f. de leer van het ornament;

2o. het vervaardigen van een ontwerp voor een eenvoudig gebouw (woonhuis, villa):

3o. het ontwerpen van een bouwkundig decoratief détail.

De opgegeven onderwerpen zijn voor alle mededingers dezelfde.

Zij die in het bezit zijn van het diploma wegens goed afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met 5jarigen cursus, zijn vrijgesteld van de vakken sub 1o., *a—b*.

Zij die in het bezit zijn van het diploma B, bedoeld in art. 61 van de wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 *(Staatsblad* no. 50), zijn vrijgesteld van de vakken sub 1o.. *a—e*.

Zij die in het bezit zijn van het diploma C, bedoeld in art. 62 van gemelde wet. zijn vrijgesteld van de vakken sub 1o., *a—f*.

Behoudens deze vrijstellingen worden alleen zij die met goed gevolg het voorafgaand examen in elk der sub 1o. vermelde vakken aflegden, toegelaten tot de proeven sub 2o. en 3o.

XI. De eindkamp bestaat in het vervaardigen van een ontwerp voor een monumentaal gebouw.

De schetsen daarvoor op de schaal 1 : 200, bestaande in platte gronden, doorsneden en de voornaamste opstanden, worden door den directeur in tegenwoordigheid van den mededinger, gewaarmerkt en behooren ten grondslag te liggen aan de definitieve ontwerpen.

Gedurende het vervaardigen daarvan wordt niemand tot den mededinger toegelaten.

De definitieve ontwerpen moeten bestaan in:

a. de plattegronden der verschillende verdiepingen op de schaal van 1 : 100;

b. de teekening van vóór en achtergevel en van een der zijgevels op dezelfde schaal;

c. eene doorsnede op dezelfde schaal;

d. twee détailteekeningen tot verklaring der constructie op dezelfde schaal;

e. minstens twee détailteekeningen van voorname decoratieve onderdeelen op de schaal van 1 : 20;

f. eene perspectief-teekening in aquarel uitgevoerd;

g. eene beknopte technische beschrijving van het gebouw en van de te bezigen materialen.

De overige bepalingen omtrent den wedstrijd betreffen de jury, die benoemd wordt door de commissie van toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten, en uit 7 leden bestaat. Er is een jury voor het theoretisch examen in den proefkamp, bedoeld sub X, 1o, en een jury voor het practisch examen in den proefkamp, bedoeld sub X. 2o. en 3o., die uit dezelfde heeren bestaat als de jury bedoeld sub XI.

Verder meenen wij te moeten herinneren aan de volgende bepalingen.

Aan de bekroonden wordt eene vergoeding voor gemaakte kosten uitgekeerd, hoogstens tot een bedrag van *f* 200 voor ieder.

Hij die den gouden eereprijs is waardig gekeurd en blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg, kan, op gemotiveerde aanbeveling van de commissie van toezicht, door Hare Majesteit de Koningin hoogstens gedurende vier achtereenvolgende jaren met een jaargeld van *f* 1200 worden begunstigd, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken. Die ondersteuning wordt telkens voor een jaar verleend.

In de *Staatscourant* geschiedt mededeeling van het daartoe strekkend Koninklijk besluit, zoowel als van de aanbeveling der commissie.

Aan den begunstigde kan tevens eene vergoeding voor uitgaven wegens werkplaatsen en modellen worden toegekend, tot een bedrag van hoogstens *f* 600 's jaars.

Van goed ingelichte zijde wordt ons uitdrukkelijk verzocht, naar aanleiding van den vorigen prijskamp het volgende mede te deelen.

Wat het *examen* in de kunstgeschiedenis, sub b. betreft, — dit zal voor de kandidaten omvatten de geschiedenis der bouwkunst.

Voor c., de ontleedkunde, wordt geen diepgaande kennis vereischt.

De sub 3 van het *examen* gevraagde teekening van een stand naar het naakt model, wordt facultatief gelaten. De kandidaat kan die dus maken, indien hij het wenscht.

ACUSTIEK.

Niet altijd is 't, dat geleerde vertoogen, vraagstukken de acustiek betreffende, kunnen oplossen.

Middelen, eenvoudig toegepast voor een of ander doeleinde in een gehoor of- concertzaal kunnen, zelfs zonder de minste aanleiding, verrassend werken.

Zoo schijnt het ook te zijn met de groote zaal van het Harmonie-gebouw te Groningen, alwaar de acustiek te wenschen overliet.

Om deze zaal een meer huiselijk karakter te geven, en tevens het geluid ontstaan door het loopen der bedienden op te heffen, besloot men tot het leggen van kleeden in de looppaden.

Na het toepassen hiervan is het euvel opgeheven; de trillingen van het geluid over den vloer, die als 't ware een tweeklank vormden, zijn zonder het te weten, weggenomen.

Of dit nu overal zoo'n uitwerking zal hebben, is nog niet te zeggen; allicht is het echter te beproeven in andere zalen waar veel over de acustiek geklaagd wordt.

Daar ik het uit goede bron vernam, vond ik het wel de moeite waard om er de aandacht op te vestigen.

W. de Jong.

PRIJSVRAGEN.

Door H. M. de Koningin-Regentes is een prijsvraag uitgeschreven voor een:

Gedenkpenning 1898.

H. M. noodigt Nederlandsche en in Nederland gevestigde kunstenaren uit tot deelneming aan een prijskamp voor een gedenkpenning, welken de Koningin zou wenschen te doen slaan bij gelegenheid van Hare Plechtige Inhuldiging te Amsterdam in 1898.

De voorzijde van dezen gedenkpenning moet vertoonen de beeltenis van Koningin Wilhelmina en het opschrift: Wilhelmina, Koningin der Nederlanden.

De keerzijde moet vertoonen het Koninklijk wapen met de schildhouders en den mantel, of wel eene symbolische of allegorische voorstelling. Het wapen mag omgeven zijn van de blazoenen der provinciën. Het opschrift moet luiden: Ingehuldigd . . . . . . September 1898.

De modellen moeten zijn vervaardigd in gips, op een diameter van 20 centimeter; de penning zal geslagen worden op een diameter van 6 centimeter.

Eene photographische afbeelding van Koningin Wilhelmina, in

ofiel genomen en ter hoogte van 10 centimeter, is voor ieder ededinger verkrijgbaar op schriftelijke aanvrage, gericht tot den rticulier-secretaris der Koningin-Regentes. Jhr. S. M. S. de nitz. Deze photographieën behooren bij het in te zenden model ruggezonden te worden.

De modellen behooren ingezonden te zijn uiterlijk op 1 Juli 1897, n het adres van genoemden particulier-secretaris, Koninklijk leis, 's-Gravenhage. Op het adres te stellen „Gedenkpenning."

Elke inzending moet van eene spreuk voorzien zijn en begeleid or een verzegeld couvert, bevattende den naam en de woonaats van den ontwerper. Op het couvert moet de spreuk herald en een correspondentie-adres vermeld zijn.

Aan elk der drie best gekeurde ontwerpen zal een prijs van 100 toegekend worden.

Het zal vrijstaan de voor- en keerzijde afzonderlijk te beoorelen en slechts aan één daarvan den prijs toe te kennen, die dat geval tot de helft van genoemd bedrag wordt uitgekeerd.

De vervaardigers der drie beste ontwerpen zullen worden uitenoodigd om een definitief ontwerp te vervaardigen.

Voor het beste definitief ontwerp wordt een prijs van *f* 400 egekend, onder verplichting om bij de uitvoering van den penng, voor zooveel noodig, bijstand te verleenen; voor het daarop waarde volgend een prijs van *f* 250; voor het derde een prijs in *f* 150.

Al de bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van H. M. Koningin.

De overige worden aan de correspondentie-adressen terugezonden.

De beoordeeling zal geschieden door eene jury, welke aan de oningin en aan de Koningin-Regentes een verslag van hare evindingen zal uitbrengen, waarop de Koninginnen zich uitrukkelijk de eindbeslissing voorbehouden.

De jury zal bestaan uit de heeren: *A. J. van Delden*, Directeur er Academie van Beeldende Kunsten; — *Dr. H. J. de Dompierre e Chaufepié*, Directeur van het Koninklijk Kabinet van Munten, enningen en Gesneden Steenen; — *J. Ph. van der Kellen*, Raadadviseur bij 's Rijks-Museum; — *Jhr. S. M. S. de Ranitz*, Partiulier Secretaris van Hare Majesteit de Koningin-Regentes; — *hr. Mr. Victor de Stuers*, Referendaris bij het Departement van innenlandsche Zaken, allen te 's-Gravenhage.

Door de Vereeniging „Amsterdam Vooruit" wordt een Nationale rijsvraag uitgeschreven voor het ontwerp van een Geïllustreerd Reclame-Biljet, ten dienste der door haar in het Paleis voor Volkslijt, te Amsterdam, te houden Internationale Tentoonstelling van Reclame-Middelen.

Programma. Alle Nederlandsche Kunstenaars worden bij deze itgenoodigd aan den wedstrijd deel te nemen.

Het Biljet zal de afmetingen hebben van 90 × 120 centimer, en le volgende opschriften moeten bevatten:

Vereeniging „Amsterdam Vooruit!" Internationale Tentoonstelling van Reclame-Middelen, 1 Augustus—1 September 1897, Paleis voor Volksvlijt, Amsterdam.

In het ontwerp moet èn door voorstelling èn door behandeling le idee: Reclame sterk spreken.

Voor de reproductie is het procédé van lithografischen kleurendruk aangewezen. Niet meer dan zes kleuren — die van de eventueële contours meegerekend — mogen in de compositie worden gebezigd. De grenzen der tinten en hun verdeeling moeten in het ontwerp duidelijk zijn te onderscheiden.

Alle ontwerpen worden na de beoordeeling eenige dagen publiek tentoongesteld. Inzenders die hun ontwerpen daarna terug verlangen, kunnen ze gedurende acht dagen na de sluiting dezer voorloopige Tentoonstelling terug doen halen aan het Tentoonstellingslokaal. De niet binnen dat tijdsverloop afgehaalde projecten zullen, behoudens goedkeuring van het Uitvoerend Comité der Tentoonstelling van reclame-middelen, ook op die Tentoonstelling worden geëxposeerd. Van 1—8 September heeft de afgifte plaats van alle voorwerpen op laatstgenoemde Tentoonstelling aanwezig.

De ontwerpen moeten vóór of op den 22sten Maart a. s. vóór 12 uur v.m. vrachtvrij worden ingezonden bij den Heer W. Kromhout Czn, 120, Reguliersgracht, Amsterdam, en vergezeld gaan van een eveloppe, waarin een briefje, bevattende den naam van den Ontwerper. Op de eveloppe moet een motto of leuze worden vermeld, ook voorkomende op het ontwerp. Alleen het naambriefje, behoorende bij het bekroonde ontwerp, zal worden geopend.

Aan den vervaardiger van het ontwerp dat naar het oordeel der jury het best aan de gestelde eischen voldoet, zal worden uitgekeerd een som van twee honderd gulden, vóór den 1en Juni uit te betalen door den heer P. J. H. Kuiper van Harpen, penningmeester der finantieele commissie voor de Tentoonstelling van reclame-middelen.

Het bekroonde ontwerp wordt eigendom der vereeniging „Amsterdam vooruit!"

Als jury treden op de ondergeteekenden, vormende de commissie belast met de bezorging van een reclame-biljet voor de bovengenoemde Tentoonstelling.

De uitspraak der jury zal zoo spoedig mogelijk in de hoofden vakbladen worden bekend gemaakt.

Amsterdam, 15 Februari 1897.

G. H. Breitner.
W. Kromhout Cz.
A. Reyding.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage 12 Februari 1897. De vergadering, die goed bezocht was en ook door eenige introducés werd bijgewoond, werd na voorlezing der notulen ingeleid door den Voorzitter met een woord van eerbiedige hulde aan den heer J. F. Metzelaar, eerelid der Maatschappij en tevens lid der Haagsche afdeeling, waarbij hij mededeelde, dat het bestuur door den voorzitter en den secretaris bij de begrafenis was vertegenwoordigd. Een tweede minder droevig feit werd door hem medegedeeld, n.l. de aanstaande herdenking van den 70sten verjaardag van een onzer bekwaamste architecten Dr. P. J. H. Cuijpers. Namens het bestuur stelde hij voor de Afdeeling aan die huldiging te doen deelnemen, en het bestuur te machtigen daartoe de noodige stappen te doen, waarmede de vergadering onder applaus instemde.

Hij bracht hierna ter sprake de prijsvraag der Afdeeling, waarvan de uitschrijving eenige vertraging ondervond, wegens formaliteiten bij het Gemeentebestuur; het bestuur blijft echter diligent en zal zoodra mogelijk die zaak in het reine brengen.

Den 1en Secretaris werd dank gebracht voor de goede en snelle bewerking van het jaarverslag, dat bereids aan alle leden is toegezonden. Op voorstel van den heer Bauer zal dit ook, voor zoover de voorraad strekt, aan de leden die in 1896 bedankt hebben, worden toegezonden.

De Voorzitter sprak nu de aanwezige aspirant-leden toe, om hen op te wekken niet te lang te aspireeren, maar zoodra mogelijk de zuigflesch voor het meer vastere voedsel te verwisselen.

De heer W. Neelmeijer antwoordde hierop namens de aspireerenden met een woord van erkentelijkheid.

Onder de ingekomen stukken behoorden het verslag van den Arbeidsraad te 's-Gravenhage, en een kaart van de terreinen toebehoorende aan de Haagsche bouwgrondmaatschappij „Duinoord"; den secretaris werd opgedragen, voor dit geschenk den dank der Afdeeling over te brengen.

De heer H. L. Boersma, Directeur der Ambachtsschool alhier, werd nu het woord gegeven tot het houden zijner voordracht, getiteld „Indrukken van steden om en bij den Harz, meer bepaaldelijk van haren vakwerkbouw". Alvorens tot de eigenlijke behandeling over te gaan, roept spreker de toegevendheid der vergadering in, uitsluitend uit vakmannen bestaande, waartoe hij niet geheel behoort; hij had echter den moed niet het verzoek van het bestuur af te slaan, wel wetende de moeielijkheden waarmede dit te kampen heeft om liefhebbers voor den katheder te vinden.

De Harz is langs twee verschillende wegen te bereiken, beide uitkomende op Münster; beide werden door hem gebruikt op de heen en terugreis. Behalve Münster werden de voornaamste plaatsen waar de vakwerksbouw in den Harz gebloeid heeft, door hem besproken, als Hannover, Brunswijk, Halberstadt, Goslar en Hildesheim, aan de hand van een reeks platen, photographien en plaatwerken met veel zorg en opoffering van tijd door hem bijeengebracht, en die op oordeelkundige wijze in volgorde langs de wanden der zaal waren tentoongesteld. Bij sommige gebouwen en stadsgezichten werd meer uitvoerig stilgestaan, de verschillende bijzonderheden er van nagegaan, en de uit- en inwendige verdeeling in constructie toegelicht, waaruit bleek, dat de spreker niet alleen met vrucht gereisd heeft, maar ook eene scherpe opmerkingsgave bezit. Zijne uitgebreide voordracht, die met aandacht werd gevolgd, deed den Voorzitter den wensch uitspreken, dat de heer Boersma nog menig studiereisje zou maken om de Afdeeling van de vruchten te laten genieten, waarmede de vergadering volkomen instemde.

De overblijvende tijd was te beperkt om nog voor eene degelijke

behandeling van het praeadvies over Vraag 7, uitgebracht door de heeren B. de Baan en H. van Bergen Henegouwen te kunnen dienen, de Voorzitter gaf dus in overweging, dit tot de volgende vergadering uit te stellen, en liever de aanwezige platen aandachtiger te beschouwen, waarbij de heer Boersma, zoo noodig, verklaringen zou geven. Alvorens daartoe over te gaan, sloot hij de vergadering.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, 16 Februari 1897. Als spreker trad op de heer A. D. Heederik, ingenieur alhier, met het onderwerp:

„Een en ander over grondwater en putten".

Wanneer men — aldus Spr. — een put maken moet, heeft men acht te geven op verschillende zaken; men plaatst bijv. een put liefst niet te dicht bij een rivier, daar het vandaar indringende water de put zou verontreinigen enz. Ten einde een put goed te plaatsen is het noodig te weten, hoe het water in den grond komt; hiervoor bestaan verschillende theoriën. Een dezer is, dat het water der zeeën en rivieren door spleten in den bodem dieper in de aardkorst doordringt en, door de daar heerschende grootere hitte, op andere plaatsen weer opstijgt en zich in de koudere aardlagen weder tot water condenseert. Een andere theorie is, dat de met water verzadigde lucht doordringt in den poreuzen bodem en zich daar tot water condenseert. Dit krijgt eenige waarschijnlijkheid, waar, als in duinstreken, het niveau van het grondwater de rijzingen en dalingen van den bodem ongeveer volgt.

Verreweg de eenvoudigste en waarschijnlijk ook de meest juiste theorie is, dat het in den bodem aanwezige water ontstaat door den regen. Het regenwater n.l. zakt in den bodem tot het stuit op bijna — of geheel ondoordringbare lagen, als fijn zand, leem of klei; daar verzamelt het zich en beweegt zich naar het laagste punt dezer lagen. Dat deze hoeveelheid aanzienlijk is, blijkt, als men nagaat, dat per jaar in ons land ± 60 cM. regen valt; hiervan dringt 20 à 30 % in den bodem, dus per H.A. verzamelt zich jaarlijks 12000 à 18000 M^3. water. Vormt de leemlaag hier of daar een holte, dan zal het water daar tengevolge van regens rijzen; deze rijzing toont zich soms direct, soms eerst na weken, naar gelang het grondwater dieper of minder diep ligt en naar gelang de soort der te doordringen aardlagen.

De soort der aardlagen heeft ook grooten invloed op de snelheid, waarmede zich het grondwater beweegt. Dit blijkt o.a. hieruit, dat daar, waar het water overgaat uit grof zand in fijn zand, een plaatselijke verhooging van het peil plaats heeft, door de mindere poreusheid van dit laatste. Ook rivieren zijn soms van invloed, want daar waar een grondlaag doorsneden wordt door een rivier met hooger niveau, zal zich een zijdelingsche indringing van het rivierwater vertoonen, in hoogte afnemende naarmate zij zich verder van de rivier bevindt. Dit water is natuurlijk niet zuiver.

Ten einde de gunstigste plaats te bepalen voor een put, die veel water moet leveren, onderzoekt men eerst in bestaande of daartoe geboorde putten, in welke richting zich het grondwater beweegt. Op de laagst mogelijke plaats maakt men dan de put. Somtijds gebeurt het, dat wanneer een put door een leemlaag wordt heengebracht tot aan een volgende, deze laatste put hooger water geeft, ja soms boven het terrein uit, vermoedelijk doordien het water, afkomstig van hooger streken, opgesloten is tusschen de beide leemlagen en zijn oorspronkelijke hoogte tracht te bereiken.

De beste manier om den grond te onderzoeken, is het doen van grondboringen. De boor, een getrokken ijzeren pijp van ± 2 M. lengte, wordt in een gegraven gat gesteld en zuiver te lood geplaatst. Vervolgens wordt een iepenhouten tafel, voorzien van oogen, om de pijp geklemd; door de oogen worden stangen gestoken en met behulp hiervan de pijp rondgedraaid. Ten einde de grond, welke in de pijp komt, te verwijderen, plaats zich op de tafel een man met een z.g.n. puls, een holle koperen cylinder met klepje aan de onderzijde, welke puls in den grond wordt gestoken en telkens, wanneer hij vol is, wordt geledigd. Door voorzichtig ophalen en uitstorten kan men achtereenvolgens de verschillende aardlagen erkennen. Is de pijp ter hoogte van het land gezakt, dan wordt een nieuw stuk opgeschroefd enz.

Wordt de weerstand tegen draaiing te groot, dan wordt de buis verder ingedrukt door middel van een zwaren eiken met balkijzer versterkten hefboom, die door een ring met verstelbare staven aan de pijp wordt bevestigd en de buis eerst door zijn eigen gewicht en daarna door aangebrachte belasting van menschen enz. dieper in den bodem drukt.

Is het gat geboord en gebleken op welke hoogte goed en voldoende water kan verkregen worden, dan word de put geplaatst.

Deze bestaat uit koperen of ijzeren pijpen, welke op de verlang hoogte voorzien zijn van gaten ter opname van het water. O nu te beletten, dat zand enz. in de buis komt en deze versto wordt ter hoogte van de gaten de buis omgeven door fijn kope gaas, op eenigen afstand gehouden door koperen staven, zood het doorstroomings-oppervlak zoo groot mogelijk is en het zan rondom de buis niet in beweging zal komen. De overblijvend ruimte tusschen put en boorbuis wordt nu aangevuld met g wasschen grind en tegelijkertijd de laatste verwijderd.

Om nu nog te beletten, dat de put door te hard pompen ve stopt, wordt een korte zuigbuis in de put gehangen of we wanneer men direct op de put pompt, een dun open buisje t zekere hoogte in de put gebracht, zoodat steeds een flinke ho veelheid water in de put blijft.

Een en ander toont duidelijk het voordeel van deze manier va werken boven het inheien van Norton wellen, door minder kan van beschadiging zoowel als van verstoppingen.

Afdeeling Utrecht 16 Februari 1897. Door den Voorzitter wer de vergadering geopend; de notulen werden voorgelezen en goed gekeurd; mededeeling werd gedaan van eenige ingekomen stukken o.a.: van een schrijven van het hoofdbestuur, inhoudende goed keuring van het reglement der afdeeling.

Verder was ingekomen het verslag der afdeeling 's-Gravenhage

Aan de orde was nu de behandeling der rapporten ingekome op de, door het hoofdbestuur der Maatschappij gestelde vragen

Door den heer W. de Jong werden, alvorens tot behandelin der rapporten over te gaan, in welgekozen woorden eenige be schouwingen ten beste gegeven betreffende vraag 7, over „he verval en de verheffing van het vak van den metselaar;" ge noemde beschouwingen lokte verschillende besprekingen uit ofschoon men het ten slotte met sprekers opvatting geheel een was, en daarom ook werd goedgekeurd, dat het rapport o bedoelde vraag overeenkomstig zijne beschouwingen werd opge maakt. Door den heer Vreeswijk werd het rapport op vraag 4 opgemaakt door de heeren J. T. Kok, A. J. Vreeswijk en H. G Frijlink, door teekeningen toegelicht, voorgelezen.

Zooals wel te verwachten was, hadden over dit belangrijk onderwerp verschillende discussiën plaats, waarvan evenwel he resultaat was, dat men het geheel met de rapporteurs eens was en dus besloten werd dit rapport met teekening onveranderd aa het hoofdbestuur toe te zenden.

Na bespreking van nog enkele bouwkundige onderwerpen werd de vergadering door den voorzitter gesloten.

Technische Vakvereeniging, afdeeling Amsterdam. In de vergadering van Woensdag 17 dezer hield de heer L. A. Sanders eene lezing, toegelicht met proeven en photographiën, over:

Cement-ijzerwerken in het algemeen.

Spreker begon met eene inleiding, waarin hij er op wees, da het niet in zijne bedoeling lag eene streng wetenschappelijk lezing te houden, doch dat hij trachtte een globaal overzicht va den tegenwoordigen stand van zaken op dit gebied te geven.

Het doel zijner lezing was tweeledig:

1°. Hij beoogde in zeker opzicht nuttig te zijn voor de leden der T. V. V.

2°. Hij wenschte eenige wanbegrippen over de toepassing va cement-ijzerwerken benevens eenige misstanden op dit gebie in een helder daglicht te stellen.

Overgaande tot het onderwerp der lezing gaf de heer S. eers een uitgebreid overzicht van de geschiedenis dezer uitvindin en toonde aan dat, ondanks vele pogingen van anderen om de heer Monier de eer van zijne uitvinding te betwisten, de laatst toch als de uitvinder, feitelijk als de vader der cement-ijzer constructie moet beschouwd blijven.

Hij toonde aan, dat de heer Monier reeds vóór men er in Duitschland over droomde, groote werken uitvoerde, die in alle opzichten voldeden, en tevens, dat de heer Monier in tegenstelling met de beweringen van den Ingenieur S. des Wallins en van den architect Beileau reeds het denkbeeld in toepassing had gebracht om het ijzeren netwerk in cement-ijzer constructies hoofdzakelijk te bezigen tot het opnemen van trekspanningen. Hij bewees dit door de toepassing van vlakke, flink weerstand biedende wanden voor reservoirs te maken.

Spreker noemde een aantal werken op die allen van vóór 1886 dateerden en door de werkgevers als het ware om het hardst geprezen waren, zoodat een bewering van andere zijde, als zoude het stelsel in diskrediet gekomen zijn door *niet* wetenschappelijke toepassing, als onwaar moet worden beschouwd.

Door vergelijking van de draagkracht van eenvoudige cement-beton balkjes met die van cement-ijzeren balkjes ter vergadering meegenomen, toonde spreker duidelijk en tastbaar, voor leeken zelfs op dit gebied, hoe het aanbrengen van eenige staven ijzer in den kern de draagkracht van cement-beton balkjes kan verhoogen.

Verder toonde hij aan, dat niet alleen de *proeven* in Duitschland genomen het systeem ingang deden vinden, doch dat daartoe vele omstandigheden gunstig moesten medewerken.

Ook bracht hij in 't midden, dat het een ongerijmdheid mag genoemd worden dat de heer Hennebique een octrooi kreeg op zijn zoogenaamde uitvinding en bewees hij, dat „Hennebique-vloeren" feitelijk „Monier-vloeren" zijn en men moeilijk de eerste een anderen naam kan geven, omdat daarin beugels worden gebruikt, die ten eenenmale in die vloeren overbodig zijn, of omdat men de samenstelling van de cement-beton daarin eenigszins wijzigde.

Na de algemeene zoowel als de financieele bezwaren waarmede de fabrikanten van cement-ijzerwerken te kampen hebben uitvoerig te hebben besproken, ging spreker over tot de beschrijving van door hem genomen proeven met balken, eivormige riolen, vloerplaten enz., en waren uitgewerkte staten van de resultaten van een *zeer* groot aantal belastingproeven aanwezig. Hieruit was duidelijk te zien, hoeveel moeite en kosten zich sommige fabrikanten ten onzent getroosten om boven alles zeker te zijn van de te maken ontwerpen en bewees de onderteekening van een proces-verbaal van de beproeving eener vloerplaat, hoe men zich de resultaten dier proefnemingen weet te nutte te maken.

Hierna ging spreker over tot een meer theoretische beschouwing en toonde hij aan, dat in de eerste plaats tot nu toe geen „*rationeelen grondslag*" in wetenschappelijken zin aan het stelsel gegeven is, niettegenstaande de Duitschers meenden dit in 1886 reeds gedaan te hebben.

In de tweede plaats ging hij er toe over een uitlegging te geven van de zaken waarmede men heeft rekening te houden om langs theoretischen weg de sterkte van cement-ijzeren platen te bepalen en bleek hieruit, dat op zijn minst aan een 16tal zaken moet gedacht worden.

Hierna ging de heer S. over tot het bespreken der van Duitsche, Fransche, Oostenrijksche en Nederlandsche zijde geopperde theoriën, en wees hij achtereenvolgens op grove gebreken en de onbetrouwbaarheid van constructiën naar die theoriën vastgesteld.

Hij kwam tot de conclusie, dat hoewel de theorie van onze landgenooten nog onvoldoende mag worden geacht, die theorie toch in *alle* opzichten de meest doordachte is en men, voortbouwende op die theorie, éénmaal werkelijk voor de praktijk nuttige gegevens kan verstrekken. Hiertoe zullen echter nog vele proeven moeten worden genomen en zal men voorloopig het vaststellen van de détails nog wel aan de fabrikanten moeten overlaten.

Over het algemeen kan men uit de lezing van den heer S. de conclusie trekken, dat het niet alleen totaal overbodig maar zelfs beter zal zijn, wanneer men in plaats van zich tot buitenlandsche firma's te wenden, zich bij Hollandsche firma's vervoegt, die minstens even ver in de praktijk en zeker even ver in de theorie zijn.

Ten slotte behandelt spreker eenige vermakelijke staaltjes van verkeerde beoordeeling, en vergelijkt hij b.v. cement-ijzeren vloeren zonder of met dito balken met vloeren van I balken en trogwelfjes.

Na ook de voordeelen van eerstgenoemde vloeren te hebben opgenoemd, zegt hij, dat naar zijne meening en ook naar de meening van bevoegde autoriteiten op technisch gebied van dit systeem, niettegenstaande de talrijke bezwaren die het worden in den weg gelegd, de toekomst schitterend mag worden genoemd.

Een krachtig applaus van de aanwezigen bewees, dat de lezing van den heer S. met aandacht was aangehoord, niet alleen door de leden maar mede door de vele aanwezige genoodigden, waaronder verschillende technici van naam.

Een woord van dank en waardeering van den President bleef dan ook niet achterwege.

BERICHTEN.

Zeker het overgroote deel der Nederlandsche pers, daarbij ook buitenlandsche bladen, betreuren het, dat er voor den heer Dr. A. Bredius redenen zijn ontstaan, nog wel van Regeeringswege, die hem zijn ontslag hebben doen nemen als Directeur van het Mauritshuis. Hoogst zelden ongetwijfeld is er zooveel eenstemmigheid in week- en dagbladen geweest over eenig gewichtig onderwerp, als in dit geval.

In het einde der vorige week is in het Vaderland aan de verdiensten van Dr. Bredius een hartig woordje gewijd; de schrijver spreekt aan het slot de hoop uit „dat het H. M. de Koningin-Regentes, die steeds een warm hart voor onze kunst toont te bezitten, moge behagen het aangevraagde ontslag niet te verleenen".

Aan het hartelijke artikel voegde de redactie het volgende toe: „Moge er een weg gevonden worden om te verhoeden, dat een groot landsbelang opgeofferd wordt tengevolge van 't despotisch optreden en het ergerlijk favoritisme van een bewindsman, die beter dan iemand weet, wat wij in dr. Bredius zouden verliezen."

Het Handelsblad was ook niet te spreken over de zaak; maar het vond „het ergerlijk nepotisme" door het Vaderland aan den Minister toegedacht wat kras; het verwarde nepotisme met favoritisme, zooals het Vaderland werkelijk schreef. Het laatste blad trok niets terug, en vond eigenlijk nepotisme hier even goed als 't woord wat oorspronkelijk was gebruikt.

Ook de Nieuwe Rotterdamsche Courant toonde zich verontwaardigd.

Jan Veth, in de Kroniek, hoopt, dat de heer Bredius benoemd zal worden voor de nog opengebleven plaats van Directeur der schilderij-afdeeling van het Rijks-Museum. Indien, zegt o. a. de schrijver, na dit ontstichtelijk standje, dat enkel door een ambtelijk misverstaan van de positie van den directeur mogelijk werd, de regeering eindelijk eens grondig begrijpen leerde, dat men een museum-beheerder niet te behandelen heeft als een bureau-ambtenaar van wien men af is als men zijn stiptelijk geschreven acten met zijn volle tractement en op zijn tijd ook eens met een lintje honoreert, — maar dat men mannen van deze moeilijke bemoeiingen de gelegenheid moet laten, hun talenten en inzichten naar hun eigen beste weten aan de hun toevertrouwde verzamelingen en daarmede aan de kunst in het algemeen dienstbaar te maken.

De Vossische Zeitung, die gezag heeft in artistieke kringen, schrijft over deze zaak o. a. het volgende:

„Wie zich herinnert hoe laksch vroeger het bestuur over de Hollandsche verzamelingen werd gevoerd, zal inzien met welk een lichtzinnigheid een ernstig gevaar is in het leven geroepen. Bredius en Hofstede de Groot gaan, niet slechts in Nederland, door voor ongetwijfeld de beste kenners van Hollandsche schilderkunst, en Bredius heeft tevens door zijn onderzoek in de archieven voor de geschiedenis der Hollandsche kunst meer gedaan dan al zijn landgenooten te zamen."

Ook van andere zijden ontvangt de heer Bredius de ondubbelzinnigste bewijzen van sympathie.

Het volgend adres, door een vijftigtal Haagsche schilders, schilderessen en eenige beeldhouwers onderteekend, is aan Dr. A. Bredius gezonden:

„De ondergeteekenden hebben met leedwezen kennis genomen van het bericht, dat dr. A. Bredius zijn ontslag heeft aangevraagd als directeur van het Mauritshuis.

„De redenen eerbiedigende, die hem daartoe mochten hebben genoopt, meenen zij toch, overtuigd van het groot verlies, dat het Museum door zijn heengaan zou lijden, een poging te moeten aanwenden om hem van zijn besluit te doen terugkomen.

„Zij erkennen dankbaar de groote verdiensten van dr. A. Bredius voor onze oud-Hollandsche kunst en spreken den innigen wensch uit, dat hij zijn uitgebreide kennis en groote werkzaamheid aan het Mauritshuis blijve wijden."

De „Haagsche Kunstkring" heeft een adres verzonden aan H. M. de Koningin-Regentes, ten einde Hare Majesteit te bewegen om het ontslag van dr. Bredius niet aan te nemen.

In verband met de door H. M. de Koningin Regentes uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerpen van eene medaile bij de inhuldiging van Koningin Wilhelmina in 1898 zijn op het penningkabinet te 's-Gravenhage tentoongesteld de aanwezige medailles met borstbeelden van Vorstinnen, of symboliseerende vrouwengestalten.

Tevens zijn aldaar tentoongesteld de artistiek belangrijkste Nederlandsche historiepenningen der 17e en 18e eeuw.

Zooals in het vorige Weekblad werd meedegedeeld, hebben de heeren de Flines en von Glahn zich tot den gemeenteraad van Amsterdam gewend met een aanbod dat den bouw mogelijk kan maken volgens het plan W. P. W.

Thans is een adres van adhaesie aan het beursplan de Flines — von Glahn tot heden reeds door ruim 1000 personen onderteekend, waaronder de groote meerderheid der handelaren in effecten en andere beursbezoekers, vele leden van het bestuur der Vereeniging voor den Effectenhandel, de heer Jac. Ankersmit, ex-wethouder van publieke werken, de heer D. Cordes, ex-voorzitter der Kamer van koophandel, de heer C. W. R. Scholten, Jr., commissaris der Groote Koopmansbeurs, enz.

De Vereeniging „Amstels Bouwkring" te Amsterdam, zal op Dinsdag 23 Februari a.s. 's avonds 8 uur, een vergadering houden in het Gebouw van de Mij. „Tot Nut van 't Algemeen", N. Z. Voorburgwal 212, Amsterdam.

Het volgende punt van behandeling zal in die vergadering worden ingeleid door den heer Mr. H. Verkouteren, Advocaat-Procureur te Amsterdam: *Hoe moet verbetering verkregen worden in de bepalingen omtrent bouwen en sloopen, voorkomende in de Politie-Verordening der Gemeente Amsterdam.*

Tot deze vergadering zullen mede toegang hebben op vertoon van hun diploma, de leden der vereenigingen: Architectura et Amicitia; Afd. Amsterdam der Mij t. Bev. d. Bouwkunst; Afd. Amsterdam v. d. R. K. Gildenbond; Afd. Amsterdam van de Patroons-Vereeniging Boaz.

Bovendien zijn voor belangstellenden die niet tot de leden van bovengenoemde vereenigingen behooren, op franco aanvrage introductie-biljetten te verkrijgen bij de heeren J. N. Hendrix, Voorzitter, en Th. Ligthart, Secretaris der Vereen. „Amstels Bouwkring."

PERSONALIA.

De heer M. de Jongh, zoon van den directeur der gemeentewerken te Rotterdam, laatstelijk werkzaam als ingenieur bij den aanleg van de stoomtram Eindhoven—Belgische grens, is benoemd tot ingenieur bij de publieke werken te Amsterdam.

De heer G. H. Brandt, adjunct-ingenieur 2e kl. der Staatsspoorwegen te Zwolle is overgeplaatst naar Tilburg.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 4. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16. Bouwkundig Teekenaar 4 Assistent-Opzichter of teekenaar 1. — *Aantal aanvragen voor:* Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1. — *Aantal geplaatste sollicitanten:* Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 22 FEBRUARI.

Amsterdam. Het maken van een vaste brug over de da Costagracht in de Potgieterstraat en de aansluitende kademuren langs de da Costagracht tusschen de Potgieter- en de de Clerqstraten met bijbehoorende werken.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1,50 (met twee teek.). Inl. worden gegeven ten kantore van den ingenieur, chef van het 1e hoofdbureau van de publieke werken op het raadhuis, kamer no. 96, van 10—12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.

Delden. Een belangrijke verbouwing van het hotel „de Zwaan".

De architecten V. d. Goot en Kruisweg te Hengelo, n.m. 1 u., in voorn. hotel, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Groningen. Het afbreken van het „Hotel Friesland" en het daar ter plaatse bouwen van een café-hotel, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.

De architect A. Th. van Elmpt, 's av. 8½ u., in het „Hotel Vriesland", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl het bestek à f 0,50 te bekomen is bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Grootegast. Het bouwen van een nieuwe schuur bij het Werkhuis te Opende.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestek en en teek. liggen ter inzage ten gemeentehuize en zijn à f 0,75 verkrijgbaar.

's-Hertogenbosch. Het gedeeltelijk afbreken van een pand en het daarop bouwen van een distilleerderij, het maken van een winkelpui in een gebouw aan de Molenstraat.

De architect H. Lamers, v.m. 11 u., in café van Jan de Leeuw, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 1 verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. gedaan.

Klaaswaal. Het bouwen van een woning met koetshuis enz., onder de gemeente Klaaswaal.

De heer W. F. Altevogt, n.m. 3 u., in de herberg van J. Vos. Bestek en teek. zullen in voorn. herberg ter inzage liggen. Inl. te bekomen bij den architect A. Simons te Zuid-Beierland. Aanw. 22 Febr., v.m. 10 u.

Roermond. Het verbeteren van het huis nabij de Maasbrug tot woning voor den directeur der gasfabriek.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. ter inzage bij den gemeente-architect. Bilj. in te leveren tot v.m. 9 u.

DINSDAG 23 FEBRUARI.

Alkmaar. Het bouwen van een kaaspakhuis met kantoor, beneden- en bovenwoningen, aan de Kanaalkade.

De bouwk. H. J. de Vries en C. J. Ooms, 's av. 7 u., in het café „de Posthoorn", a/d Dijk. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen Wildemanstraat D. no. 36. Aanw. 22 Febr., 's midd. 12 u.

Assen. Het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan de gebouwen der Rijks- hoogere burgerschool te Assen, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 Dec. 1898. Raming f 1600.

Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov. bestuur van Drenthe, te Assen, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwk. en bij den hoofdopzichter der Universiteitsgebouwen J. C. Hubscher te Groningen. Aanw. gedaan.

Bergen-op-Zoom. Het vergrooten van den ziekenstal te Bergen-op-Zoom. met 7 standplaatsen, onder het beheer der genie aldaar. Raming f 2600.

De genie, v.m. 10 u., in het „Nederl. koffiehuis", alw. het bestek ter inz. ligt. Bilj. in te leveren tot 22 Febr., n.m. 3 u., op het bureel der genie Bestekken en inl. te bekomen bij den opzichter van fortificatiën aldaar. (De tijd is West Europ. tijd).

Musselkanaal. Het bouwen van een burgerbehuizing met bakkerij voor den heer H. K. de Boer te Musselkanaal.

De heer L. Postma te Emmercompascuum, v.m. 10 u. bij J. Rubing te Musselkanaal, alw. het bestek ter inzage ligt.

Nijehaske (Fr.). Het afbreken van een dubb. arbeiderswoning en het bouwen een nieuwe dubb. arbeiderswoning te Nijehaske, aan de tramlijn Heerenveen—Joure.

De diaconie der Herv. gem. 's av. 8 u., bij D. T. Bijlsma. Het bestek met teek. A. en B ligt ter inzage bij Mej. de Wed. L. Woudstra, in de Schans bij Heerenveen. Inl. verstrekt J. K. de Ruiter. te Heerenveen. Aanw. 22 Febr., 's midd. 3 u.

Kampen. Het bouwen van 16 woningen a/d Ebbingestraat bij de Broërpoort.

De erven G. v. Dijk, v.m. 11 u., in het café van C. Diepenveen. Bestek en 2 teek. à f 0,70 te bekomen bij H. J. v. Werven. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van 2 scholen aan de Koepelstraat.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inzage op de secretarie en in het stadstimmerhuis en à f 1,50 te bekomen bij de wed. P. v. Waesberge en Zn. Aanw. gedaan.

Sleeuwijk (Z.-H.). Het verbouwen van de pastorie.

Het kerkbestuur der Geref. gemeente, v.m. 11 u. Het bestek met teek. ter inz. in de consistoriekamer. Inl. te bekomen bij P. Baggerman Jr., te Werkendam. Aanw. gedaan.

Zenderen (Ov.). Het bouwen van een winkel- en koffiehuis voor C. Rikken.

De heer B. K. Morselt, n.m. 4 u., bij C. Rikken, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 23 Febr., n.m. 3 u.

WOENSDAG 24 FEBRUARI.

Dordrecht. Het bouwen van een kalkbluscherij, pakhuizen en kantoor op een terrein bij de Lijnbaan aan den Biesbosch.

De architect H. E. v. d. Kaa, n.m. 3 u., in het café van J. C. v. d. Horst, alw. bestek en teek. ter inzage en het bestek à f 0.75 te bekomen is. Aanw. 23 Febr., v.m. 11 u.

Hoorn. Het maken van een onderpui, slachtplaats enz. met bijlevering van materialen enz.

De heer D. Dell, 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage in het café „Spoorzicht". Inl. geeft de opzichter H. Kolkman. Aanw. gedaan.

Nijverdal. Het bouwen van een woon- en winkelhuis met annex stalling en rookerij op een terrein aldaar.

De bouwk. J. G. Jansen Jr., 's av. 7 u.. in het café van E. Teeselink. Bestek à f 0,50 en inl. te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. 24 Febr., n.m. 5 u.

Tegelen (Herbest.) Het bouwen van een postkantoor met directeurswoning.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. ter inzage op de secretarie.

Rotterdam. Het verder afbreken en weder opbouwen van het door brand vernielde perceel a/d Boompjes No. 57 te Rotterdam.

De architect W. C. Mulder te Leiden, 's midd. 12 u., in het café „Fritschy", alw. bestek en teek. ter inzage liggen en à f 1,50 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Vlissingen. Het bouwen van een vrijstaand brandspuithuis bij de bomvrije kazerne te Vlissingen, onder beheer der genie te Bergen-op-Zoom. Raming f 525.

De genie, n.m. 1 u., in het koffiehuis „De Oude Vriendschap" te Vlissingen, alw. het bestek ter inzage ligt, alsmede in het café „de Vriendschap" te Middelburg. Bilj in te leveren tot 23 Febr... n.m. 3 u., op het bureel van den opzichter van fortificatiën, a/d Dokkade aldaar, alw. ook bestekken en inl. te bekomen zijn. (De tijd is Amsterdamsche tijd).

Waalwijk. Het bouwen van twee winkelhuizen met verdiepingen en 17 burgerwoningen op een perceel gelegen aan den Stationsstraat aldaar.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Plas te Breda, n.m. 4 u., in het café van de Erven van Riel te Waalwijk, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 2 te bekomen zijn. bij voorn. architecten. Aanw. 24 Febr., n.m. 1 u.

Winsum. Het bouwen van een gebouw voor kaasmakerij.

Het bestuur van de stoomzuivelfabriek „Winsum-Obergum" in het logement van H. Reijer, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 24 Febr., n.m. 3 u. Inl. geeft de archit. J. Timmer, te Obergum.

DONDERDAG 25 FEBRUARI.

Medemblik. Bestek No. 3 De verbouwing van het stoomgemaal de Vier Noorder Koggen bezuiden Medemblik en het graven van een nieuw en het verruimen van een bestaand toeleidingskanaal.

Dijkgraaf en heemraden van het ambacht „De Vier Noorder Koggen.", n.m. 2 u.. in het „Koggenhuis". Bestek en teek. zijn tegen f 3 per stel verkrijgb. bij den heer ingenieur H. P. N. Halbertsma. Van Speijkstraat 5 te 's-Hage, bij wien verdere inl. zijn te bekomen. Aanw. 22 Febr., n.m. 2 u. bij het stoomgemaal.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

6 FEBRUARI.

IJmuiden. Het bouwen van een smederij met 2 bovenwoningen aan de Zeestr. aldaar, met bijlev. van materialen en arbeidsloonen. Door den architect G. H. Philips.

Laagste inschrijver M. Kistemaker, IJmuiden, f 6939.

8 FEBRUARI.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van een magazijn met winkel en eene belangrijke verbouwing aan een perceel in de Brinkstraat. Door den architect W. Elzinga.

a. Laagste inschrijver W. v. Leeuwen, f 4875.

b. Laagste inschrijver R. Markslag f 7886.

9 FEBRUARI.

Elst. Het amoveeren van een schuur en weder bouwen van een schuur op den bouwhof „De Laar". Door den heer T. J. H. Smits.

Laagste inschrijver F. T. Span, f 3879. Gegund aan A. H. Hoorneman voor de begrooting.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woningen, op een terrein. gelegen aan den 2den Weemendwarsweg te Hengelo. Door den architect W. Elzinga.

Langste inschrijver Gebr. Thomasson, f 2750.

Herpt. Den bouw eener pastorie, volgens ontwerp van den architect-civiel-ingenieur Joseph Th. J. Cuypers te Amsterdam. Door het R. K. Paroch. Kerkbestuur van de H. Catharina van Alexandrië te Herpt (bisdom 's-Hertogenbosch).

Laagste inschrijver Gebrs. Schonk, Oisterwijk, f 11418.

Stadskanaal. Het bouwen van een boerenbehuizing aan het Boerendiep, achter de eerste school te Musselkanaal, onder bijlevering van al het benoodigde, raming van J. Linzel f 4130,72. Door den heer J. Dun.

Laagste inschrijver A. Bolt, Stadskanaal, f 3754, gegund.

Steenwijkerwold (Tuk). Het bouwen eener zuivelfabriek voor handkracht op een terrein in de buurtschap Zuidveen met bijlevering van materialen enz. Door den heer J. B. Frank.

Laagste inschrijver H. Pen, Steenwijkerwold, f 1287, gegund.

Zwolle. Het afbreken en herbouwen van het perceel No. 110 aan wijk L.. Groote Weezenland. Door den architect S. J. H. Trooster B.Hzn.

Laagste inschrijver Gebr. Bollen, f 9732.

10 FEBRUARI.

Best (N.-Br.). Het vergrooten der school met gang, het afbreken van privaten en urinoirs, en weder opbouwen van dezelfde met bijlevering van materialen, stijgers enz. Door het gemeentebestuur.

Vergrooting school. Laagste inschrijver J. Hoppenbrouwer. Best, f 1894.29.

Meublement. Laagste inschrijver Heeswijk, f 123.

Enschedé. Het bouwen van 3 woningen aan de Minkmaatsteeg. Door den architect R. van der Woerd Hzn.

Laagste inschrijver wed. D. Reudink, f 4154.

Leiden. Het bouwen van 2 woonhuizen aan den Hoogen Rijndijk nabij Leiden. Door den architect H. J. Jesse.

Massa. Laagste inschrijver B. M. H. Keller, Leiden, f 5100.

't Zelfde werk in perceelen.

Metselwerk en Steenhouwwerk. Laagste inschrijver Gebr. Reeuwijk, Zoeterwoude. f 2300.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

27 FEBRUARI 1897. 17e JAARGANG. No. 9.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

DE ARCHITECT EN DE WET.

(Een voordracht.)

(Vervolg en slot van blz. 45.)

Ik zal eerst behandelen de *civielrechtelijke* en daarna met een enkel woord de *strafrechtelijke* aansprakelijkheid.

In de *Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs* van 23 Augustus 1884 werd aan een Commissie bestaande uit de H.H. P. H. Kemper, A. W. Mees en J. v. Hasselt opgedragen een onderzoek intestellen „naar de verant- „woordelijkheid van *ingenieur*, *architect* en *opzichter*, voor „ongelukken, door minder hechte samenstelling van een „werk ontstaan." Genoemde heeren brachten den 30sten Januari 1887 een rapport uit, waaraan door Mr. van Ittersum, president der Rechtbank te Utrecht in het 7de deel van het Rechtsgeleerd Magazijn een rechtmatige hulde is gebracht.

Het grootste deel van het belangrijk rapport is gewijd aan de bespreking van art. 1645 B. W., dat ik den cauchemar noemde van de architecten en aannemers. Ik wil omtrent de verschillende kwestiën van dit artikel vluchtig mijn meening zeggen.

Wanneer art. 1645 B. W. niet in de wet stond, dan golden voor aannemers en bouwmeesters dezelfde regelen als voor ieder ander, die een contract heeft gesloten, t. w. hij heeft bij de uitvoering van het contract met alle zorg — zooals de wetgever het nog aartsvaderlijk noemt: als een goed huisvader — zich van zijn taak te kwijten. Maar heeft men dit gedaan en is het contract afgeloopen, dan is men bevrijd, en dit nog te meer, wanneer de afloop uitdrukkelijk door den anderen contractant is goedgekeurd. Zonder art. 1645 B. W. zou dus de architect of aannemer na *oplevering* en *goedkeuring* bevrijd zijn.

Die zoete waan nu wordt door art. 1645 B. W. aan architect en aannemer wreedaardig ontnomen. Zij zijn in afwijking van den regel nog 10 jaar aansprakelijk. De wetgever vond het contract van aanbesteding van zulk een algemeen belang, dat hij zich hier in de contractsvrijheid mengde. Art. 1645 is dus een voorbeeld van Staatsinmenging, gelijk er zooveel voorbeelden zijn die de meest verstokte tegenstanders van het ingrijpen van den Staat bij het oplossen der zoogenaamde sociale kwestie, dagelijks onbewust toepassen. Dat de wetgever gelijk had, bewijst een treurig ongeval als eenigen tijd geleden te 's-Gravenhage heeft plaats gehad; een ongeval dat naar ik van harte hoop in de toekomst onmogelijk zal worden doordien, naar we verwachten, het woning-vraagstuk een nieuwe phase zal intreden.

Was nu art. 1645 B. W. *duidelijk*, er zou veel zijn gewonnen. Maar het is alsof de wetgever met den bekenden diplomaat van oordeel was, que la langue nous est donnée pour cacher les pensées; ten minste achter nagenoeg ieder woord is een vraagteeken te plaatsen en het rapport der 3 ingenieurs laat zich dan ook niet onbetuigd.

1⁰. Wat verstaat men onder een „*gebouw*"? Moet hieronder ook worden gebracht een *dijk*, een *brug* een *sluis?* De rechtspraak zwijgt.

2⁰. Er staat „*voor een bepaalden prijs aangenomen en afgemaakt*". Geldt het artikel nu ook wanneer geen bepaalde prijs is bedongen? Wordt hier bepaald geëischt, dat het gebouw is voltooid? Of moeten we het artikel ook toepassen op gebouwen die nog niet zijn afgemaakt? Ziedaar alle vragen waarop geen positief antwoord is te geven. Wij zetten onzen tocht door het hoogst onduidelijke artikel voort en ontmoeten de uitdrukking: *geheel of gedeeltelijk vergaat.* Maar hoe nu wanneer b. v. verzakking *dreigt*, voor iedereen in de toekomst reeds duidelijk is; moet men de verzakking dan eerst kalm afwachten en kan men voor dien tijd den architect niet aanspreken? De rechtbank te Rotterdam beweerde het en maakte zich hiermee schuldig aan letterknechterij van de ergste soort.

Den tocht voortzettende, komen wij tot de vraag, of het billijk is aannemers en architecten aansprakelijk te stellen voor *ongeschiktheid van den grond.* Ik moet mij hierin voorloopig van het uitspreken eener meening onthouden.

Wanneer het waar is wat door velen wordt beweerd, dat *grondwerkingen* onmogelijk kunnen worden voorzien,

dan is het onrechtvaardig voor een dergelijke overmacht den architect aansprakelijk te stellen.

Wij naderen het eind van den langen weg moeielijkheden van dit artikel, het gaat langzaam door dit oerwoud van wetswoorden. Immers er blijven nog drie vragen — en zeer belangrijke — over. Eerst dan zijn we weer op een gebaand pad. Die vragen zijn:

1°. Worden hier met bouwmeesters wel architecten bedoeld of is hier een pleonasme? Deze vraag heb ik straks behandeld aan de hand van de dissertatie van den heer van Lennep en ik herhaal mijn uitnoodiging eventueel die vraag eens voor den rechter te brengen.

2°. Wat bedoelt men met 10 jaar? Zijn de architecten 10 jaar na het bouwen van alles af, of is het voldoende, dat voor het verstrijken der 10 jaar het gebrek wordt ontdekt, en heeft men van dat oogenblik gedurende 30 jaar — de gewone tijd voor alle rechtsvorderingen — een actie tegen den architect?

Ik voor mij geloof stellig het laatste. De wetgever drukt zich misschien minder juist uit, hij bedoelt zeer stellig, dat de architect volgens de gewone regelen, dus 30 jaar aansprakelijk is voor gebreken binnen 10 jaar aan het licht gekomen. Ik heb er mij altijd over verbaasd, dat bekwame juristen het tegendeel konden beweren. Was dit het geval, art. 1645 zou den architect en aannemer een privilege geven boven ieder ander mensch. Een ieder kan 30 jaar voor zijn verbintenissen worden vervolgd. De aannemer en architect, die men strenger wilde behandelen, zouden reeds na 10 jaar zijn bevrijd!?

Het rapport der Commissie vindt 10 jaar een veel te langen termijn. Ik voor mij kan dit niet inzien.

En eindelijk de 3de vraag. Mag men bij overeenkomst van art. 1645 B. W. afwijken, m. a. w. kan de architect reeds van te voren met den aanbesteder overeenkomen, dat hij *niet* 10 jaar de aansprakelijkheid behoeft te torschen? Dat is geoorloofd, zei de Hooge Raad den 28 Nov. 1862. Toegegeven, maar dan beteekent het geheele artikel ook niets, zoo slechts alle architecten zich verbinden niet te contracteeren dan met uitsluiting van art. 1645!

Al deze vragen worden in het rapport van de heeren Kemper, Mees en v. Hasselt met zorg behandeld, en al komen zij dikwijls tot een ander resultaat dan ik, ik sluit mij bij de hulde voor dit juridieke werk aan nietjuristen, door Mr. v. Ittersum, gebracht van harte aan. Doch minder ben ik ingenomen met hetgeen zij aanbevelen in de plaats van art. 1645 B. W. Zij zouden n.l. wenschen dat hier werden ingevoerd de bepalingen die de *Deutsche Architecten Verein* in Duitschland als grondslag voor haar contracten aanneemt. Ik vind die bepalingen voor ons land deels overbodig, daar zij bij ons reeds nu in de wet staan [1], of niets zeggend [2], of strijden met algemeene rechtsbeginselen [3] of bepalingen bevatten, die hoogst ongewenscht zijn. [4])

Daarentegen ben ook ik van meening, dat hoogst onbillijk (voornamelijk tegen den aannemer) zijn de bepalingen van de Algem. Voorschriften van Waterstaat. Trouwens dit raakt meer den aannemer dan den architect en ligt dus eigenlijk buiten ons onderwerp. Genoeg zij het te vermelden, dat vooral de § 475 en § 453 zooveel tegenstand hebben ondervonden en dat zoowel de bepalingen van den Duitsche Architecten-Verein als het ontwerp dat den 28 Nov. 1888 op last van de Vereenig. van Burg. Ingenieurs is vastgesteld, mijns inziens verre de voorkeur verdienen.

En zoo ben ik dan thans genaderd tot de *strafrechtelijke* verantwoordelijkheid waarmede ik wil besluiten.

Het is bekend, dat ons Strafwetboek in den regel alleen iemand straft, die opzettelijk een misdrijf begaat.

De Strafwetgever heeft gemeend in sommige gevallen niet alleen het *opzettelijk* plegen van een misdrijf te moeten straffen, maar zelfs grove onkunde of onvoorzichtigheid te moeten treffen.

De artikelen van ons Strafwetboek waarmede de architect in aanraking kan komen zijn: 163—165—167—171—307—308—309—351bis.

Uit de lezing van die artikelen blijkt, dat van den architect speciaal niet wordt gesproken; alleen zegt art. 309, dat in de gevallen van de artt. 308—309 hij die in zijn ambt of beroep het misdrijf begaat, daaruit kan worden ontzet; § 330 (cf § 222 en § 230) van het Duitsche Rijkstrafwetboek doet dit wel. Het luidt: „Wer bei der „Leitung oder Ausführung eines Baues wider die allgemein „anerkannten Regeln der Baukunst dergestalt handelt, dasz „hieraus führ Andere Gefahr entsteht, wird mit Geldstrafe „bis 900 M. oder mit Gefängnisz bis zu 1 Jahre bestraft."

Wanneer ik aan ons Strafwetboek op dit punt de voorkeur geef, geschiedt dit niet uit nationalen trots. Zoodra men mij kan aantoonen wat „allgemein anerkannten Regeln „der Baukunst" zijn, zal ik het artikel goedkeuren; doch eerder niet. Zooals de meeste schrijvers moeten toegeven, die regelen bestaan niet of het moesten zulke fundamenteele waarheden zijn, die niemand in den wind kan slaan of hij valt onder het begrip „*schuld*" van ons strafwetboek. Wij komen dus voor dit dilemma: of wij hebben aan ons Strafwetboek voldoende, want de in den wind geslagen regel was zóó elementair, dat men mocht zeggen: *dat* de architect de *schuld* was b.v. van de instorting van het gebouw, die menschenlevens kostte; òf er zijn geen allgemein anerkannten Regeln aan te wijzen en dan is § 330 van het Duitsche Wetboek toch niet toe te passen en blijft de Duitsche architect dus even straffeloos als zijn Nederlandsche collega. Ik voor mij acht dus een artikel als § 330 van het Duitsche Strafwetboek overbodig en nutteloos en vereenig mij dus ook op dit punt niet met het rapport der HH. Kemper, Mees en v. Hasselt.

Zijn nu de door mij aangehaalde artikelen onzer wet al eens op technici toegepast en zoo ja, wat voor beteekenis hechtte dan bij die toepassing de rechter aan het woord *schuld?*

Ons strafwetboek dat sinds 1886 in werking is, heeft nog geen toepassingen geleverd op architecten. Ik behelp mij dus met andere voorbeelden.

In 1884 gebruikte een werktuigkundig ingenieur bij het waterpas plaatsen van een ketel in het stoomschip Soerabaja een ketting van te gering draagvermogen. De ketting brak en de ketel viel op den arm van een werkman, die zwaar werd gewond. De rechter zag hier genoeg *schuld* aanwezig om den ingenieur te veroordeelen.

Van veel meer belang is het bekende arrest van den Hoogen Raad van 14 Nov. 1887 omtrent den machinist van den stoomtram, die niet tijdig genoeg had geremd en een wagen had aangereden waarvan de voerman zwaar werd gekwetst.

[1]) Aansprakelijkheid voor onderhebbenden.

[2]) Verplichting te werken naar de algemeen erkende regelen der bouwkunst.

[3]) Aansprakelijkheid voor vertraging slechts indien het is bedongen.

[4]) Niet aansprakelijk voor schade ontstaande uit wetsbepalingen die niet gelden in de plaats der inwoning. Zie dit alles in Rechtsg. Mag. Dl. VI, blz. 589—581.

In dit arrest werd een principieele beslissing gegeven ntrent het woord *schuld*. De vraag toch is of van technici n grootere mate van voorzichtigheid moet worden geeischt n van een niet-technicus? Of laat ik het duidelijker tdrukken: Moet in de strafprocedure, die op de botsing sschen den tram en wagen volgde, aan den machinist zelfde maatstaf worden aangelegd ten aanzien van de aag of hij *schuld* heeft, als stondet gij of ik als machinist dien tram; of moet die maatstaf een andere, strengere zijn?

De Hooge Raad was den technicus al zeer genegen. Hij sliste, dat het woord *schuld* beteekent *grove schuld*: lat dit begrip niet omvat zelfs de geringste onachtzaamheid f het niet betrachten der alleruiterste voorzichtigheid, naar alleen het *niet in acht nemen van die voorzichtigheid; lie van ieder strafrechtelijk verantwoordelijk persoon nag worden gevorderd*".

Derhalve *geen* bijzondere maatstaf voor technici.

Ik kan mij met dit arrest niet vereenigen en wil mij t genoegen niet ontzeggen u ten slotte de woorden van n minister Modderman omtrent dit punt voor te lezen:

„Zeer zeker, hij die bijv. in zijn beroep handelt, is tot neer nadenken, kennis, beleid verplicht dan de mensch n het algemeen. Maar ook voor hem is het voldoende, lat hij zoóveel nadenken, kennis, beleid openbaart als van le leden dier beroepsklasse *in het algemeen* gevorderd wordt.

„Een geneesheer kan niet wegens culposen doodslag worden vervolgd, op grond dat wellicht de uitmuntendste medicus, een beroemde specialiteit, den patient in het leven zou hebben gehouden, maar alleen dan wanneer hij niet onderzoekt, niet wist, of niet deed datgene wat goede medici *in 't algemeen* onderzoeken, weten, doen. Dezelfde onnadenkendheid, onkunde, onvoorzichtigheid die voor den niet-medicus nog slechts culpa levis zou zijn, kan voor den medicus culpa lata wezen. Maar culpa lata is steeds en voor allen noodig." Ook de minister eischte ier dus grove nalatigheid, maar bij een technicus — het gt in zijn woorden — kan grove nalatigheid zijn, wat ij een leek moet worden geëxcuseerd. En dit stelsel nu s door den H. R. ten *voordeele* van den technicus verlaten.

En hiermee is mijn tocht door het architecten-recht ten inde. Meer dan een tocht à vol d'oiseau was het niet; vant het gaat met belangrijke vraagstukken als met de ezienswaardigheden eener stad. Hoe dichter men er bij , hoe langer tijd het blijkt dat men voor grondig onderoek zal noodig hebben. Maar daarom stelt de reiziger lie slechts één avond tot zijn beschikking heeft zich ook net het belangrijkste tevreden en laat de rest ter zijde. Straks als hij weer komt, zal hij alles nauwkeuriger opnemen. Een algemeenen indruk heeft hij ten minste. Ik hoop dat lie algemeene indruk ook bij u allen zal zijn ontstaan en een impulsie zal wezen tot nader onderzoek en behandeling dezer zoo belangrijke vraagstukken.

J. Limburg.

EENIGE BESCHOUWINGEN OVER HET VERVAL EN DE MISKENNING VAN HET VAK VAN DEN METSELAAR.

Mededeelingen van den heer W. de Jong, *gedaan in de afdeeling Utrecht van de Mij. t. bev. d. Bouwkunst.*

Mijnheer de Voorzitter!

Het zij mij vergund eenige oogenblikken uwe aandacht te vragen voor eenige beschouwingen die ik wenschte te houden over het verval en de miskenning van het vak van den metselaar. Tal van omstandigheden hebben mij hiertoe geleid, en nog het meest toen mij het verzoek gedaan werd, om een vraag betreffende dat zelfde onderwerp te willen beantwoorden.

Vóór een antwoord is het noodig deze zaak van alle kanten te beschouwen, om daaruit dan vervolgens door discussie tot een goed resultaat te kunnen komen.

Het onderwerp „*verval en miskenning*" van het vak van den metselaar is te gewichtig, dan dat men daaraan niet de bijzondere aandacht zou wijden. Er ligt veel in opgesloten, en mag het op het eerste gezicht alledaagsch gelijken, bij nader inzien zal men ontwaren, dat het werkelijk niet overbodig is er eens een oogenblik bij stil te staan.

Voor een jaar of vier heb ik in deze afdeeling er reeds met nadruk op gewezen, dat het metselaarsvak te weinig wordt geacht.

Men is nu overtuigd van het verval en de miskenning van het metselvak, en tracht dat ambacht te verheffen. Maar hoe? Alvorens hiertoe te geraken moet men den toestand van het oogenblik, dat verval en miskenning intreedt, gaan bezien.

Sedert een 25tal jaren, toen men zich beijverde een vak te leeren, en er prijs op stelde een mooi stuk werk te leveren, werd er een geest wakker geschud, die de manieren van leeren verkeerd vond; dat ouderwetsche moest veranderd worden. Elders was men dat ook gaan inzien, en in plaats aan den patroon of meester over te laten, wat zij voor verbetering goed vonden, heeft men hen voorschriften gegeven.

Uit die voorschriften sproot eene wijziging voort voor het onderwijs. Burger dag- en avondscholen, vak- en ambachtsscholen verrezen, maar met dat al achtte men het resultaat niet voldoende. Alles werd beproefd, totdat men eindelijk prijsvragen uitschreef voor werkstukken door den ambachtsman vervaardigd, en een congres hield om bepaald aan te wijzen, wat tot veredeling van het ambacht kon strekken. Alleen lette men op de z.g. hoofdambachten, die van den timmerman, meubelmaker, smid, schilder, enz, maar aan metselaar of steenhouwer te denken, daartoe kwam het niet. Kan men door het aanwenden van al die pogingen constateeren, dat zij veel goeds tot stand hebben gebracht, de volkswelvaart eischte toch ook, dat men aan den metselaar en steenhouwer dacht. Door hen buiten te sluiten ontstond minachting en daarmede verval.

Waarom hem buitengesloten? Is 't omdat hij, en ik heb hier speciaal den metselaar op 't oog, niets aan het materiaal, waarmede hij werkt, vervormt? Is hij dan een onnutte in de maatschappij? Wij oordeelen gewoonlijk te vernederend. Wel degelijk hebben wij hem noodig, en een groot deel van het verval en de miskenning is aan ons zelven te wijten

Nu wij echter voor het feit staan, dat ondergang voorkomen moet worden, nu geve men acht op de omstandigheden, en lette in de eerste plaats op den leerling.

Het welslagen van een ambt of beroep hangt in de meeste gevallen af van wat men als leerling is geweest. Begint een jongen als opperman of kalkmaker, dan is het niet zijn bedoeling metselaar te worden. Wil hij leerling metselaar zijn, dan moet hij staan onder strenge leiding, en toegerust zijn met eenige vakkennis.

De geest des tijd is zoo geheel anders. Men gaat redeneren: als de jongen maar een vak leert, dan geeft dat vermeerdering van inkomsten in de huishouding. Hij wordt met den leeftijd van 12 à 13 jaren van de lagere school

genomen, en dan aan zich zelven overgelaten wat het opdoen van kennis aangaat. Een hand die hem beschermd, bestaat er niet, en zoo het gaat, gaat het; de gevolgen . . ., wij zien het nu, zijn niet uitgebleven.

Zijn er zoons van ambachtslieden, wier vader zelve het vak van metselaar verstaat, nu ja, dan kunnen zij onderscheid maken, doch dat zijn uitzonderingen van den tegenwoordigen tijd.

Naar de tijden, — de toestanden. Had men vroeger metselaars die als meester voor den aannemer optraden, toezicht op het werk hielden, of de leiding in handen hadden, dan stelden zij er prijs op het zoo te leveren, dat het overeenkwam met dat onzer voorouders. Getuige zoo menig kunstwerk, dat in navolging der Holl. renaissance is opgetrokken. Een zucht tot verheffing, tot opbouwing was bij hen levendig, en een strijd van beter kunnen drong hen niet op te houden, voordat zij hun ideaal bereikt hadden.

Had de aannemer (metselaar) zelve een zoon, die het vak van zijn vader eventueel zou overnemen, dan werd alles in 't werk gesteld, om hem, theoretisch goed ontwikkeld, met het werk en de knechten vertrouwd te doen geraken. Was hij het vak meester, dan stelde hij zich in de plaats van zijn vader, en de knechts, — zij hadden ontzag voor den zoon, omdat zij wisten wie hij was, en met hem lachte hen eene onbezorgde toekomst tegen.

Doch nu, niets van dat ouderwetsche meer. Niet afhankelijk te zijn, dat op den voorgrond. Van ondergeschiktheid geen sprake meer. Men spant alles in om zich niet te laten gezeggen. Vereenigingen rijzen als paddestoelen uit den grond, en met hen de koffiehuizen. Hoe kan 't ook anders, als men geen leiding heeft, en zelf niet de capaciteit bezit om meester van zich zelven te zijn.

Zij die nog een gevoel van waarde aan zich zelven toekenden, zijn met den stroom medegevoerd, en de zucht van meedoen in alles wat maar aan verstrooiing kan doen denken, heeft hen parten gespeeld.

Ook de verschrikkelijke mode heeft het hare bijgedragen om den geest te doen verslappen en den lust tot opleiden doen wegnemen.

Wat nood, zoo denkt men. Des zomers metselaar, en 's winters straatveger, als er maar geld verdient wordt. Sparen voor den kwaden dag, och dat is niet meer noodig; er zijn thans gelegenheden en commissies genoeg die zich tot taak stellen, armoede te lenigen.

Is hiermede aan verval een grondslag gelegd, met nadruk dient er ook op gewezen te worden dat de aannemer en zij die zich uitgeven voor metselaar, in veel gevallen te weinig hun vak verstaan.

Heeft de geest van onverschilligheid zich bij den knecht geopenbaard, bij vele patroons is dat niet minder. Zij die het oude nog zijn toegedaan, worden beschouwd als niet met den tijd medegaande.

Het metselaarsvak is een edel vak.

Wat kan niet door samenvoegen van steen en kalk tot stand worden gebracht? Aanschouwt slechts de kunstwerken der ouden, beziet de cathedralen met hunne gewelven: boezemen zij geen ontzag in, en is hunne kunstige samenstelling dikwijls niet waard er de aandacht aan te wijden? Zijn het niet onze monumentale gebouwen uit den bloeitijd der Holl. Renaissance, die u een oogenblik den hoed doen afnemen?

Wordt niet onwillekeurig de vraag gesteld, hoe kan men met zoo'n eenvoudige steen zoo'n gewrocht zamenstellen. De ontwerper mag het zeggen, maar de metselaar moet het doen.

Heb ik getracht hiermede eenigszins de oorzaak aan te geven van het verval: — de miskenning is ook niet ver te zoeken. In den aanhef mijner beschouwingen heb ik 't reeds gezegd: te weinig belangstelling. Ieder, wie ook, is gaarne gekend, en acht eene belangstelling in zijn ambt of beroep als eene vereering. Dit moet bevorderd worden, en het wil mij voorkomen, dat als men begint met de miskenning op te heffen, door belangstelling te toonen, reeds een goede stap is vooruit gedaan.

Neem het metselaarsvak op onder de andere ambachten, bespreek hun belangen, en acht hunne werkkring niet het minste.

De metselaar is nu niet iemand die een steen vervormt zooals een timmerman een stuk hout, hij moet weten samen te stellen, de constructie kennen, m. a. w. de voorwaarde kennen waaronder de steenen verwerkt moeten worden.

Dit is niet gemakkelijk.

De leerling metselaar moet, voor dat hij het vak aanvaardt, voldoende waarborgen geven, dat hij met nauwgezetheid zijn werk verricht. Hij moet, zonder beschroomd te zijn, de opzichter of meester kunnen toelaten bij hetgeen hij doet. Hij moet eerlijk zijn, d. w. z. hij moet volgens de eischen werken. Niet altijd staat 't aan hem deze aan eene uitvoering te geven, omdat hij, onderdanig zijnde, moet handelen naar dat hem gelast wordt. Is hij toegerust met de noodige eischen der construtie, dan valt 't hem moeilijk iets onpractisch toe te passen. Het komt met zijn waardigheid in strijd. Hij maakt opmerkzaam, en wekt vertrouwen.

Hiertoe kan het onderwijs veel bijdragen, maar dan moet het ook goed zijn, het moet praktisch wezen. Men heeft getracht het z.g. cachet van den werkman te verbeteren door de tegenwoordige methode van onderwijs, doch juist het tegendeel werkt het uit.

Al de wijsheid buiten het ambacht, waarvoor een jongen wil opgaan, maakt hem prat en doet hem een tegenzin krijgen in het werk. Arbeiden is schande; mijnheer moet hij spelen, en al lijdt hij daardoor ook gebrek —, liever dat, dan flink de hand uit de mouw te steken.

Overdriiving aan den eenen en te kort schieten aan den anderen kant van het onderwijs, is aan de orde.

Het onderwijs voor den metselaar moet op de vakschool geregeld worden. Het moet in verband staan met herhalingsonderwijs der lagere school, en onderwijs in constructie- en materialenkennis mag in geen geval ontbreken.

Kan door huiselijke zorgen de jongen overdag niet van dat onderwijs gebruik maken, dan moet er gelegenheid zijn voor 's avonds.

De onderwijzer moet toegerust zijn met algemeene vakkennis, hij moet kunnen wijzen op goed en slecht werk, hij moet opmerkzaam maken op de werken der ouden, hoe zij geconstrueerd hebben, en wat is gebleken proefhoudend te zijn.

De leerling zal hieruit wijsheid putten die aanmoedigt, en tot inzicht komen, dat het niet aangaat alleen maar steenen te leggen.

Is hij toegerust, dan is het ook noodig, dat de boven hem staande opzichter de vereischte kennis bezit, want anders zal het gevolg zijn, dat deze zonder rede den knecht verwenscht. De opzichter moet kunnen waardeeren en niet vervloeken. Hij moet den werkman verheffen, opdat deze gevoelt ook iets te beteekenen, en hij noodig kan zijn tot opbouwing en verbetering van de maatschappelijke toestanden. De werkman zal tot besef komen van plicht, en anderen aansporen met hem mede te gaan.

Het werk loont den meester. De waarde zal rijzen, de aannemingen beter worden, en de metselaar vruchten plukken van het passend onderwijs door hem genoten.

Onmiddelijk op het doel afgaan, is beter dan de leerlingen volproppen met wijsheid die hen overheerscht. De geest van verzet zal wijken, te meer als men let op de omstandigheden. Wat baat het, wijsheid te bezitten en niet in staat te zijn iets er mede te doen, nog ze op de eene of andere manier toe te passen.

Nog is het de tijd om verbeteringen aan te brengen, want het verval is nog niet zoo groot, dat men het uit de diepste diepte moet ophalen. Onder de kudde zijn er gelukkig altijd nog die het begrijpen, dat meedoen met den grooten hoop verkeerd is.

Wil men slagen, dan dienen ook de anderen gesteund te worden, opdat zij een goed voorbeeld aan den leerling kunnen geven.

Leer hen allen te vreden te zijn met hun lot. Niet ieder kan heer en meester zijn.

In 't kort kan ik dus voorstellen:

Geef goed en degelijk en passend vakonderwijs, met herhaling van dat der lagere school. Zorg, dat patroon of opzichter toegerust zij met de noodige kennis van hun beroep, opdat niet onnoodig verwijten worden gedaan die van onkunde spreken.

Respecteer den ambachtsman en tracht hem te overtuigen, dat misbruik van sterken drank verkeerd is.

Mij dunkt met dezen weg in te slaan zal de werkman (metselaar) in beter toestand geraken, vredelievender omgang krijgen met zijn patroon, en de vruchten van beter werk niet uitblijven.

Ik heb gezegd.

PRIJSVRAGEN.

Vereeniging voor Bouwkunst en aanverwante vakken te Alkmaar. Door de Vereeniging worden voor 1897 de volgende prijsvragen uitgeschreven.

1. Het maken van een ontwerp voor een eenvoudig getuigschrift. Prijs f 25,00.

2. Het maken van een ontwerp voor een halte-gebouw van een stoomtram, in eene landelijke omgeving. Prijs f 15,00 en het getuigschrift der Vereeniging. Premie, het getuigschrift.

Bepalingen.

De deelneming aan de eerste prijsvraag staat open voor inwoners van de Provincie Noord-Holland, en de tweede prijsvraag is uitsluitend voor bouwkundigen, te Alkmaar wonende, bestemd.

De ingezonden ontwerpen moeten vergezeld zijn van eenen verzegelden naambrief, gewaarmerkt met het motto waaronder is ingezonden en voorzien zijn van een Correspondentie adres.

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht voor of op 1 Juni 1897 aan het adres van den heer G. Looman, Secretaris der Vereeniging te Alkmaar.

De beoordeeling der prijsvragen geschiedt door de heeren:

G. N. Itz, Directeur van gemeentewerken te Vlaardingen.

G. P. J. Kalemink, Leeraar in het handteekenen aan de Amb. school en B. A. S. te Alkmaar.

J. Cock, Leeraar in het handteekenen aan de Cadettenschool te Alkmaar en G. Looman, Gemeente architect te Alkmaar.

Programma van het getuigschrift.

Een ontwerp wordt gevraagd van een getuigschrift groot 41 × 33 c.M., dat dienen moet om te worden uitgereikt aan hen, die bekroond worden bij het uitschrijven van prijsvragen.

De teekening moet voor photolitographische reproductie geschikt zijn.

De volgende beschrijving moet daarop voorkomen:

„Vereeniging voor Bouwkunst en aanverwante vakken te Alkmaar.

„Getuigschrift. toegekend aan . . . voor . . . ".

De noodige ruimte voor onderteekening van Bestuur en Jury moet openblijven.

Programma voor een haltegebouw van een Stoomtram.

De halte wordt geacht te staan op een vrij terrein met boschrijke omgeving en eenvoudige gebouwen. Het gebouwtje moet bevatten:

Een wachtlokaal groot 4 × 4 Meter, benevens urinoir met privaat voor mannen, en privaat voor vrouwen.

Vaste meubelen moeten aanwezig zijn.

Plattegrond, voorgevel, zijgevel en dwarsdoorsnede worden verlangd.

Opvatting en wijze van teekenen zijn overigens vrijgelaten.

Namens het Bestuur.

H. J. de Groot. *Voorzitter.*
G. Looman, *Secretaris.*

KORTE TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Spoorstaven van Ferro-Nikkel. Voor het maken van spoorstaven voor spoor- en tramwegen wordt in Frankrijk tegenwoordig ook ferro-nikkel gebruikt, zijnde eene verbinding van ijzer met houtskool, geringe hoeveelheid mangaan, ongeveer 2 pCt. nikkel en een weinig titaan. Dit materiaal heeft voornamelijk groote voordeelen bij electrische beweegkracht; de breukvastheid is 55 à 56 Kgr. per m. M^2., en de weerstand tegen afslijten door het rollen der wagenwielen is 10 malen grooter dan bij stalen rails. Als een ander voordeel wordt genoemd, dat oude spoorstaven gebruikt kunnen worden voor het maken dezer nieuwe soort.

L'industrie électrique.

Geleidingsvermogen van cement en beton voor electriciteit. De vraag, op welke wijze natuurkundige laboratoria te beschermen tegen den invloed van electrische aardstroomen, die door electrische tramwegen ontstaan, is een vraag van den dag, die men reeds op verschillende wijzen heeft trachten op te lossen.

Het eenvoudigste middel om het euvel tegen te gaan, schijnt wel dit: de electrische stroomen te verhinderen in den bodem over te gaan. Dit denkbeeld leidde er toe. het geleidingsvermogen voor electriciteit te onderzoeken van de stof, waarin de spoorstaven gelegd worden, dus cement en cement-beton.

De proeven werden genomen met blokken van zuiver cement, en van mengsels van cement met 3 deelen zand, of 5 of 7 deelen kies, op 1 deel cement. Het bleek nu. dat zoowel cement als beton in 't algemeen goede aardverbindingen gaven. De geleidingswêerstand is bij winddroog materiaal tamelijk gering; zij is 't geringst bij zuiver cement, maar neemt toe met de bijgevoegde hoeveelheid zand of kies, waarmede echter ook de poreusiteit aangroeit, die weder een vermindering van weerstand veroorzaakt nadat het materiaal eenigszins vochtig is geworden.

De zoogenaamde asphaltbeton is beter voor het doel geschikt dan de gewone beton. Die asphalt-beton bestaat uit 50 pCt. steenslag, 20 pCt. grove kies, 12 pCt. asphalt-mastiek. 8 pCt. steenkoolpek en 10 pCt. steenkoolteer. Uit de proeven bleek, dat de weerstand bij dit materiaal buitengewoon groot is en bij het vochtig worden slechts in zeer geringe mate daalt.

Volgens Dr. Lindeck, die de genoemde proeven nam, is het zeer waarschijnlijk, dat bij gebruik van asphalt-beton als bedding voor de rails van electrische spoorwegen en trams, deze staven zoo duurzaam en goed geïsoleerd worden, dat geen aardstroomen van belang zullen optreden. De asphalt-beton behoeft daarbij slechts in een betrekkelijk dunne laag op de bedding van cementbeton te worden aangebracht, zoodat de kosten van aanleg der baan daardoor niet belangrijk verhoogd zullen worden. De bruikbaarheid van het materiaal, wat het doel betreft, behoort echter nog door een langdurige ondervinding te worden aangetoond.

Zeitschr. d. Ver. Deutsch. Ing.

BERICHTEN.

De gemeenteraad van Amsterdam heeft in zijne zitting van 24 Februari, in antwoord op het adres der heeren de Flines en von Glahn en ruim 1500 mede-onderteekenaars, met 29 tegen 4 stemmen gehandhaafd, het in 't laatst van het vorige jaar genomen besluit tot plaatsing van de nieuwe Koopmansbeurs op het Damrak. De verwachting, dat dit zoude geschieden, hadden wij reeds hier ter plaatse uitgesproken.

De Wethouder van P. W., de heer Blooker, deed o. a. uitkomen, dat het plan-de Flines volstrekt niet was het in 1891 door den Raad gewijzigd aangenomen plan-W. P. W. Volgens dit laatste plan zou de Beurs slechts voor een klein gedeelte uit de huizenrij te voorschijn springen, terwijl de Beurs-de Flines, tot op 10 M. na, de huizen van de levendige zijde van het Damrak evendicht nadert als de Beurs-Berlage.

De heeren De Flines e.s. boden dan ook maar de helft aan van het getal perceelen, dat noodig was voor het gewijzigd plan-W. P. W.

Met ingang van 1 Mei a.s. kunnen twee adspirant-ingenieurs bij den Rijkstelegraafdienst worden geplaatst op eene bezoldiging van f 1200 's jaars.

Zij die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen moeten vóór 15 Maart a. s. daarvan aan het Departement van Waterstaat doen blijken bij een op zegel geschreven adres, met nauwkeurige opgaaf van naam voornaam en woonplaats. Daarbij moeten worden overgelegd:

1e. een bewijs, dat de candidaat is Nederlander en geboren in de jaren 1869 tot en met 1877;

2e. een getuigschrift van goed zedelijk gedrag, na 1 Maart 1897 afgegeven door of vanwege het gemeentebestuur van zijne woonplaats:

3e. het diploma van civiel-ingenieur, verkregen aan de Polytechnische School te Delft. Het verdient aanbeveling bij dit diploma tevens over te leggen eene lijst van de bij de examina aan bedoelde school verkregen cijfers, alsmede de lijst van de bij het examen A of bij het eind-examen van een hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus in de verschillende vakken behaalde punten.

De candidaten moeten zijn van een gezond lichaamsgestel, vrij van gebreken, en bepaaldelijk in het bezit van goede gezichts-, spraak- en gehoororganen. In hoever die vereischten aanwezig zijn, wordt onderzocht door een geneeskundige, daartoe van rijkswege aan te wijzen.

PERSONALIA.

De heer J. A. Gischler, assistent-ingenieur 1e kl. bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, is met ingang van 15 dezer benoemd tot onderafdeelingschef bij den dienst van treinen en materieel dier Maatschappij.

Bij Kon. besl. is, met 1 April a.s. benoemd tot ingenieur 1e kl. voor het stoomwezen J. N. Kooij, thans ingenieur 2e kl.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 2 van 15 Februari 1897. De gewerfelde dieren van Java, door Dr. H. J. Calkoen. — Bezoek aan een glasslijperij en spiegelfabriek, door D. Ingerman. — Het Westfaalsche kolenrevier, door F. E. L. Veeren. — Immuniteit voor vergiften, door Dr. R. G. Rijkens. — De bloemenstad en hare bolplanten (vervolg), door J. Sturing. — De poolballon van Andrée, door Dr. L. Bleekrode. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 5. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16. Bouwkundig Teekenaar 4. Assistent-Opzichter of teekenaar 1. — *Aantal aanvragen voor*: Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1. — *Aantal geplaatste sollicitanten*: Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 1 MAART.

Alkmaar. Het bouwen van 5 heerenhuizen aan de Metiusgracht, aldaar.

De architect K. Bakker Dzn., 's av. 7 u., in het café „Suisse". Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis van Johan Schaufele.

De architect P. J. de Bruin, 's av. 6 u., in het koffiehuis van W. Vloon, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect.

Bathmen. Het afbreken van het huis „De Pol" aldaar en het daar bouwen van een villa voor J. E. U. Borgerink Fenema.

De architect M. v. Hart, n.m. 2 u. in 't café van H. Wevers, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Breda. Het verbouwen en bijbouwen van een heerenhuis in de Wilhelminastraat, bij de Loopschans.

De heer P. J. Heesselt, Gouda, v.m. 11 u., in hôtel „Van Ham", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft voorn. architect. Aanw. gedaan.

Enschedé. Het bouwen van vier woningen op een terrein nabij de Glanerbeek te Lonneker voor W. Voogsgeerd te Loosdrecht.

De architect H. E. Zeggelink, n.m. 2 u., in het koffiehuis van G. Gerritsen, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft gen. archit. Aanw. 1 Maart, v.m. 9 u.

Groningen. Het vertimmeren en bijbouwen van de behuizinge in de Haddingestraat aldaar met bijl. van materialen voor R. Straat.

De architect K. Hoekzema, 's av. 8 u., in het logement van H. Plenter, alwaar bestek en teek. ter inz. liggen en het bestek ad 50 ct. verkrijgb. is, alsmede bij gen. archit. Bilj. in te zenden aan gen. archit. vóór 1 Maart, 's av. 7 u. Aanw. gedaan.

Roosendaal (N.-Br.). Het verbouwen van een perceel in de Molenstraat.

De heer A. v. Osta, n.m. 3 u. Teek. en omschrijving liggen ter inzage ter herberge van W. Vermeulen, aan de Kade, alw. ook aanw. en aanbesteding zullen plaats hebben. Inl. geeft de architect M. Vergouwen. Aanw. gedaan.

Steenderen. Het bouwen van een onderwijzerswoning te Bronkhorst en het vernieuwen van het dak op de onderwijzerswoning te Baak.

Het gem.-best., v.m. 10 u. Bestekken en voorw. ter inz. bij C. Boogman. Aanw. gedaan.

Velp. Het verbouwen van het perceel bewoond door D. W. Pieper te Roosendaal.

De architect W. Hönig te Velp, bij wien inl. te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

DINSDAG 2 MAART.

Eede (Zeel.). 1⁰. Het verbouwen en vergrooten der openbare school met bijlevering der daarvoor benoodigde bouwstoffen. Ram. f 6678.70. 2⁰. Het leveren en plaatsen van schoolmeubelen in bovengenoemde school. Raming f 600.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen op de gemeentesecretarie ter inzage en zijn aldaar verkrijgb. tegen betaling van f 1,50. Aanw. gedaan.

Gorsel. Het wederopbouwen van de daghuurderswoning „De Beuker" in de Rouwenhorst te Hengevelde gem. Haaksbergen met lever. van alle materialen.

Den hoogwelgeb. heer Jhr. Bosch van Drakenstein op de huize „Walzak". Bestek en teek. van af 21 tot 28 Febr. ter inz. bij G. Spekreis, op het gymnink te Goor en herbergier Brummelhuis te Hengevelde.

Oude-Pekela. 1. Het amoveeren eener oude en het bouwen eener nieuwe winkelbehuizing met bijlevering van materialen enz. 2. Het verf- en behangwerk en benoodigd glas voor den heer B. G. Meijer Jr.

De archit. C. Brill, te Winschoten 's av. 7 u., in het hotel „Fijen", te Oude-Pekela, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 1.25 verkrijgb. bij gen. B. G. Meijer Jr., bij wien bilj. in te leveren vóór 2 Maart, 's midd. 12 u. Inl. geeft gen. architect.

Nijmegen. Het bouwen van eene loods op het glacis van het fort bij Pannerden, onder het beheer der Genie te Nijmegen. Raming f 4200.

De Genie v.m. 10 u. te haren bureele, alw. biljetten in te leveren tot 1 Maart n.m. 3 u. Bestekken ter inzage liggen en inlicht. en biljetten verkrijgbaar zijn. Het bestek ligt ter inzage in de koffiehuizen van Kros in de Platenmakersstraat te Nijmegen en van de wed. Boerboom te West-Pannerden.

Zwolle. Het verbouwen van 2 perceelen a/d Hoogstraat.

De architect D. de Herder, n.m. 4 u., in het café van J. H. Vierdag, Ossemarkt, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1.25 per stel (bestek alleen f 0,30) te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Overveen bij Haarlem. Het bouwen van twee woonhuizen aan den Zijlweg aldaar.

De architecten Roog en van den Ban te Haarlem in het logement „van Ouds het Raadhuis" te Overveen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 2.50 bij gen. archit. verkrijgb.

WOENSDAG 3 MAART.

Lichtenvoorden. Het bouwen van een woonhuis met bijlevering van alle materialen.

Notaris D. Hesselink n.m. 2 u. in hotel „Koppelpaarden", alwaar bestekken en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geeft de architect L. G. Richter te Winterswijk. Aanw. 3 Maart n.m. 1 u.

Sneek. Het afbreken en opnieuw opbouwen van een huis en het verbouwen van het aangrenzende winkelhuis, staande op den Oosterdijk te Sneek, W. 3, n⁰. F 107 en 106.

De firma C. en A. Brenninkmeijer, n.m. 1½ u. Bestek en teek. liggen ter visie in de Nieuwe Doelen bij de wed. Meijer en zijn tegen betaling van f 1,50 verkrijgb. bij den architect A. Breunissen Troost.

Ter Neuzen. Het bouwen van een school en onderwijzerswoning met bijlev. van materialen, bij het gehucht Driewegen.

De aanbesteder, n.m. 5 u., in de herberg „De Zwaan", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft M. Biemens Dz. en J. Wisse

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

6 MAART 1897. 17e JAARGANG. No. 10.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Diploma van Bouwkundig Opzichter.

Voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld volgens besluit van de Algemeene Vergadering van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst van 28 Mei 1891, hadden zich 16 kandidaten aangemeld, waarvan door 15 aan het examen werd deelgenomen.

Het diploma kon door de examen-commissie worden toegekend aan de heeren:

Chr. Geldof,
P. N. Leguit,
J. W. Nagelvoort,
R. del Prado, en
G. L. Toekamp Lammers.

Tentoonstelling van Bouwkunst 1897.

Het Bestuur der Maatschappij vestigt de aandacht van alle belanghebbenden, zoowel leden als niet-leden der Maatschappij, op de aanstaande Tentoonstelling van Bouwkunst te houden in het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam, waarvoor het reglement hieronder volgt.

REGLEMENT.

1⁰. De Tentoonstelling zal geopend worden op Woensdag 21 April, en gesloten worden op Donderdag 22 Mei 1897, des namiddags te 4 uur.

De kunstwerken moeten, vergezeld van eene duidelijke omschrijving, *vrachtvrij* ingezonden zijn vóór 17 April a. s., aan het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, gelijk mede alle brieven de tentoonstelling betreffende.

De naam des vervaardigers en het onderwerp der inzending moeten duidelijk op de keerzijde van elke inzending worden vermeld.

2⁰. Het Bestuur der Maatschappij benoemt vóór de tentoonstelling een Commissie van toelating, welke besluit omtrent het al of niet toelaten der inzendingen.

Geene werken zullen geplaatst worden zonder schriftelijke toestemming van de vervaardigers.

3⁰. Tot de tentoonstelling worden toegelaten, ontwerpen voor gebouwen, uitgevoerd binnen de laatste tien jaren, of ontwerpen voor onuitgevoerde gebouwen, waarvan de plannen zijn vervaardigd binnen de laatste zes jaren, onderdeelen daarvan, ontwerpen voor monumenten, voor voorwerpen op het gebied van kunstindustrie en decoratief schilderwerk, schetsen of opmetingen van oude of nieuwe belangrijke bouwwerken, studiën op het gebied van teeken-, schilder- en boetseerkunst, en, zoo de plaatsruimte het toelaat, uitgevoerd beeldhouwwerk, en wat het Bestuur verder ter opluistering noodig oordeelt.

4⁰. De teekeningen, van een *uitgevoerd* ontwerp, zoowel van bouwkundigen als van kunstindustrieelen aard, moeten zoo mogelijk vergezeld zijn van een photographische afbeelding, genomen naar het uitgevoerde werk.

Afzonderlijke photographische afbeeldingen van uitgevoerde bouwwerken moeten van plattegronden, op kleine schaal geteekend, vergezeld zijn.

5⁰. Teekeningen, enz. mogen niet *opgerold* voor de tentoonstelling worden ingezonden; teekeningen die niet op zwaar papier zijn uitgevoerd, moeten op carton geplakt worden ingezonden. Photographiën moeten van een lijst of passe-partout voorzien zijn.

6⁰. Ieder inzender heeft het recht meer dan één ontwerp in te zenden.

Het Bestuur behoudt zich echter het recht voor, om in overleg met de Commissie van toelating, en bij mogelijke toezending van een grooter aantal kunstwerken dan waarvoor plaatstruimte beschikbaar is, eene keuze uit de inzendingen te doen.

7⁰. Die werken, welke voor het belang der tentoonstelling niet genoegzaam geschikt worden geacht, zullen niet worden geplaatst en onder geheimhouding aan de opgegeven adressen worden teruggezonden.

8⁰. Geplaatste werken zullen niet vóór de sluiting der tentoonstelling worden teruggezonden; het Bestuur heeft echter het recht in bijzondere gevallen van deze bepaling af te wijken.

9⁰. Het Bestuur looft de volgende medailles uit, geslagen op den stempel der Maatschappij: een verguld zilveren voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een *uitgevoerd* bouwwerk, een zilveren medaille voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een *onuitgevoerd* bouwwerk, voorts een bronzen medaille voor de beste en daartoe waardig gekeurde teekening van een bestaand oud Nederlandsch gebouw, en een medaille voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp op het gebied der kunstnijverheid.

Van mededinging naar deze medailles kunnen worden uitge-

sloten, ontwerpen voor onuitgevoerde bouwwerken, vervaardigd naar aanleiding van prijsvragen, uitgeschreven in de twee aan deze tentoonstelling voorafgaande jaren.

10°. De inzendingen van leden der Maatschappij worden kosteloos teruggezonden aan de opgegeven adressen binnenslands, en tot aan de grenzen voor buitenslands wonende leden.

Namens het Bestuur:

C. Muysken, *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

VERORDENINGEN OP HET BOUWEN EN SLOOPEN.

Op verzoek van het bestuur der Vereeniging „Amstels Bouwkring" te Amsterdam trad den 23sten Februari j.l. voor hare leden als spreker op de heer Mr. H. Verkouteren, advocaat en procureur te Amsterdam, om het onderwerp „bouwen en sloopen" in te leiden.

De vergadering was belegd, hoofdzakelijk met het doel om de vele bestaande grieven tegen de bepalingen op het bouwen tot een onderwerp van bespreking te maken; onlangs toch was eene herziening tot stand gekomen van de algemeene politie-verordening van Amsterdam, maar daarbij was het onderwerp „bouwen en sloopen" nog aangehouden. De eigenlijke „bouwverordening" wenschte men eerst later aan een afzonderlijke herziening te onderwerpen.

De Vereeniging bleek gaarne veler oordeel te vernemen, en had met het oog daarop vrije introductie toegestaan aan de leden van aanverwante vereenigingen en andere belangstellenden. Dit is een goede gedachte geweest, die zeker zeer op prijs is gesteld, en waarvoor Amstels Bouwkring een woord van bijzonderen dank verdient.

De heer Verkouteren, tot zijne inleiding overgaande, stelde allereerst in het licht, dat eene politieverordening wordt vastgesteld door den gemeenteraad, en daarna B. en W. zorg moeten dragen, dat deze verordening behoorlijk wordt toegepast.

Vervolgens deed de inleider uitkomen, dat daar waar in het algemeen belang onteigend moet worden, volgens de Grondwet ook schadeloosstelling moet worden verstrekt, bepalingen van eene politieverordening kunnen echter nimmer tot onteigening aanleiding geven, wel de vrije beschikking over het eigendom beperken in het alleenstaande geval, dat het algemeen belang dit noodig maakt.

Na deze fondamenteele zaken in het licht te hebben gesteld, volgde des sprekers kritiesche beschouwingen over eenige der bestaande bepalingen op het bouwen te Amsterdam. Deze zijn evenwel niet enkel van Amsterdamsch belang; wij meenen daarom goed te handelen door een eenigszins uitvoerig verslag der belangrijke besprekingen te geven.

De Amsterdamsche verordening schrijft o. a. een maximum-hoogte van te bouwen perceelen voor; de gemeenteraad heeft evenwel het recht toe te staan, dat in bijzondere gevallen, ter zijner beoordeeling, van de bindende bepaling kan worden afgeweken. Dit laatste gebeurt nog al vaak, en in 't algemeen mag men zeggen, dat tot nu toe de opvatting omtrent deze bepaling zeer humaan is.

Er bestaat ook eene bepaling, dat een vierde gedeelte van het terrein onbebouwd moet blijven. Ten eerste geldt hier de vraag, waarom juist een vierde? Ten andere, waarom heeft de gemeenteraad ook hier niet het recht tot een schikking te geraken? Het is immers duidelijk, dat het somwijlen in het belang der hygiëne voldoende kan zijn een kleiner gedeelte onbebouwd te laten, wanneer men let op de omgeving; soms zal het zelfs wenschelijk zijn om nog grooter open terrein te houden dan het vereischte één vierde.

De bepaling, volgens welke het iemand niet vrij staat om zijn erf af te sluiten van den openbaren weg op de wijze zooals hij zelf dit goed vindt, ook zelfs wanneer die afsluiting niet kan worden belet uit een oogpunt van openbare orde of veiligheid, — deze bepaling is een werkelijke grief in rechten.

Spreker wenschte ook, dat het niet verboden zou zijn op achter-terreinen te bouwen; er zijn in Amsterdam gedeelten der stad, waar enorme tuinen achter de huizen *moeten* blijven bestaan, en voor andere terreinen zijn dergelijke bepalingen gemaakt in het belang van brandweer, politie en stadsreiniging. Maar, waar zulke eischen tegenover particulieren gehandhaafd worden, moet de gemeente zelve voorgaan; er zijn echter o.a. een drietal openbare scholen, die men niet dan door een achterpoortje en een gang kan bereiken. Waarom kan nu een particulier niet eene vergunning verkrijgen om op een hem toebehoorend achter-terrein te bouwen, terwijl dan zoodanige schikkingen met hem getroffen worden, dat het gebouw steeds behoorlijk bereikbaar zij voor brandweer, politie en stadsreiniging.

Een grief noemde spreker het ook, dat huizen, eertijds gebouwd op een door de gemeente zelve aangegeven niveau, tengevolge van het ophoogen van den openbaren weg van gemeentewege in de diepte zijn komen te liggen, zonder dat dan door de gemeente daarvoor eenige schade wordt vergoed, ook niet bij herbouw van het perceel, wanneer het toch op het verhoogde niveau *moet* worden gebracht.

De bouwverordening vervat ook de bepaling, dat men niet mag bouwen zonder verkregen vergunning van B. en W. Deze bepaling achtte de heer Verkouteren *onwettig*. Het kwam hem raadselachtig voor, hoe een gemeenteraad er toe is kunnen geraken om voor te schrijven, dat men vergunning noodig heeft om bepalingen na te komen die door dien raad zijn opgemaakt. Neen —, een ieder die wenscht te bouwen, is vrij om daartoe over te gaan, mits overeenkomstig die bepalingen; en dan eerst, wanneer B. en W. meenen, dat genoemde bepalingen zijn overtreden, kunnen zij gelasten een bouw te staken in afwachting van eene uit te lokken uitspraak van den kantonrechter. De gemeente Utrecht heeft reeds ingezien, dat de bepaling over de vergunning tot bouwen niet in eene politieverordening te huis behoort, en heeft haar reeds doen verdwijnen uit de bouwverordening. Zulk eene vergunning — zoo zeide de spreker — is niet anders dan een middel in de hand der gemeente, om den bouwer te dwingen tot het doen van concessies; dit was uit vele voorbeelden te bewijzen. In vele gevallen toch wordt de vergunning niet gegeven, dan tegen afstand van grond aan de gemeente, teneinde daardoor den openbaren weg te kunnen verbreeden. Zoo iets strijdt tegen alle recht; de vergunning toch *mag* niet geweigerd worden om redenen, *buiten* de verordening gelegen.

Wat een aantal artikelen betrof, achtte de heer Verkouteren het bepaald *onwettig*, dat daarin het „hebben" van het een of ander strafbaar is genoemd; zoo b.v. is het verboden om zonder vergunning in den openbaren weg „rails te leggen of te hebben". Wanneer nu echter, zonder dat het ontdekt is, die rails reeds een jaar gelegen hebben, dan is de strafbaarheid van het feit reeds verjaard. Met betrekking tot andere gemeenten hebben Ged.

Staten reeds meermalen in dien zin uitspraak gedaan, wijl het volgens dat college ongeoorloofd is een *toestand* strafbaar te stellen; alleen een *daad*, immers, kan gestraft worden.

Wanneer het wetsontwerp van den Minister Van Houten, tot toekenning van onteigeningsrecht aan de gemeenten, werkelijk tot wet ware verheven, zou spreker dit toegejuicht hebben; nu kan hij echter niet anders dan er zijn afkeuring over uitspreken, dat de gemeenten trachten langs een onwettigen weg te verkrijgen wat hen langs wettigen weg niet mogelijk of niet toegestaan is.

Na deze beschouwingen gaf de heer Verkouteren den raad aan de vergadering:

1°. dat zij zich zou wenden tot het Gemeentebestuur met het eerbiedig verzoek om herstel van grieven;

2°. dat zij tevens aan den Rijks wetgever zou vragen:

a. een betere onteigeningswet;

b. een wet, die schadeloosstelling waarborgt, waar de gemeenten de vrije beschikking over het eigendom te ver beperken;

c. Invoering van administratieve rechtspraak.

Slechts een korte gedachtenwisseling volgde, waarna besloten werd den raad van den inleider op te volgen.

Niet alleen uit de beperktheid van dit debat bleek, dat de vergadering het met den heer Verkouteren eens was, maar eenige sprekers gaven dit ook te kennen. Zoo de heer Mr. Egbert Goseling, die wel niet veel bezwaar had tegen de verordening zelve, maar tegen haar toepassing sterk gekant was, omdat zij die de bepalingen hadden uit te voeren, volgens hem voor de gemeente uithaalden, wat er uit te halen was. Zijns inziens moet de verordening op het bouwen loyaal worden toegepast, en niet op kinderachtige wijze, zooals wel eens geschied was. Een wethouder van publieke werken moet zich dan ook weten los te maken van de meening, dat hij moet vechten alleen voor zijn gemeente.

De heer L. Serrurier, oud Wethouder van Amsterdam, wees op de groote moeilijkheid om een goede grens te trekken tusschen het algemeen en het particulier belang, vooral als men aan een der zijden partij is; en daarbij moet men er wel indachtig aan zijn, dat er eigenlijk niemand is die zich uitsluitend het algemeen belang aantrekt. Het is bovendien billijk, dat particulieren in vele zaken bijdragen, zoo o. a. in de zorg voor rioleering, goede wegen enz.; niet *alleen* de gemeente moet zorgen voor ieder die bouwt.

Een ander spreker wenschte, dat men geen vergunning meer zou vragen om te bouwen, maar eenvoudig kennis gaf van den aanvang van den bouw op een bepaald tijdstip.

Bij dit laatste sloot de heer Verkouteren zich aan, daarbij opmerkende, dat een vergunning tot bouwen nooit als *gunst* kan gegeven worden; men heeft hier met een *recht* te doen, als men bouwt in overeenstemming met de bouwverordening. Thans, beweerde spreker, wordt eene vergunning wel eens gebruikt om langs een niet wettigen weg de bepalingen aan te vullen die door den raad zijn gemaakt, en om voor te schrijven wat men eigenlijk niet in een verordening mag eischen; deze toestand is een gevolg daarvan, dat zij die de politieverordeningen opstellen ook de mannen zijn die de financieele belangen der gemeente hebben te behartigen.

De toestand zal in dit opzicht hier te lande zuiverder worden, indien de genoemde verschillende belangen behartigd worden door verschillende personen, zooals dit in Duitschland o. a. het geval is.

PRIJSVRAGEN.

In het vorig nommer van het Bouwkundig Weekblad is het programma opgenomen van twee prijsvragen, uitgeschreven door de „Vereeniging voor Bouwkunst en aanverwante vakken te Alkmaar."

Het Bestuur der Vereeniging verzoekt ons, nader mede te deelen:

10. dat de photolithographische reproductie waarvoor het „Getuigschrift" geschikt moet zijn, in zwart bedoeld is:

20. dat de teekeningen voor de tweede prijsvraag op de schaal van 1 à 20 moeten zijn.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 20 Februari 1897. — Na opening der Vergadering werden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd.

Hierna herdacht de Voorzitter, de heer H. Raammaker, het verlies dat de Mij. geleden heeft door den dood van haar Eerelid den heer J. F. Metzelaar. In korte trekken werden de verdiensten van den overledene als lid der Mij. geschetst, als ook zijn werken in het openbare leven, getuige o. a. daarvan de Cellulaire gevangenis hier ter stede.

Vervolgens werden eenige huishoudelijke zaken afgehandeld en na ballotage de heeren J. van Dam. P. Schotel, P. P. Matzveldt en H. Schut met algemeene stemmen als lid aangenomen.

In de pauze, die nu volgde, werden de fraaie plaatwerken van stadsgezichten van Amsterdam en van moderne en antieke meubels, uit de portefeuilles van de heeren H. Raammaker en J. A. Huizinga, meubelfabrikant alhier, bezichtigd.

Daarna werd overgegaan tot het behandelen van de vragen, door het Hoofdbestuur aan de afdeelingen gesteld.

Vraag 1. Wat kan er van overheidswege gedaan worden, om bij den aanleg van nieuwe straten en stadsgedeelten het bouwen van fraaie huizen te bevorden?

Verdient het voorbeeld van verschillende buitenlandsche steden, waar van stadswege bij den aanleg van nieuwe wijken, premien voor de mooiste voorgevels worden uitgeloofd. aanbeveling ook voor Nederlandsche steden.

De heer J. A. Huizinga die daarover het eerst het woord verkreeg, was van meening, dat wat het eerste gedeelte der vraag betreft, van wege de gemeentebesturen daarvoor niets kan worden gedaan, aangezien wettige dwangmiddelen niet kunnen worden toegepast. en wat het tweede gedeelte betreft, het moeilijk zal gaan voor dit doel gelden uit de gemeentekas disponibel te stellen.

Aan het debat dat hierop volgde, werd door eenige heeren deelgenomen. Wat aangaat het eerste gedeelte der vraag waren allen het met den heer Huizinga eens, dat waar de gemeente geen eigenares is van den grond, waarop gebouwd wordt, noch tot dat doel door haar is verkocht. het onmogelijk is de speculatiebouwers te beletten hunne onooglijke producten te doen verrijzen, of tot verfraaiing te dwingen. Alleen in geval de gemeente eigenares is van het bouwterrein, kan zij bij verkoop van den grond aan den kooper zulke voorwaarden stellen, dat aan billijke eischen van aesthetiek wordt voldaan.

Hoogst wenschelijk werd het daarom geacht, dat een wet tot stand komt, naar het plan van Mr. S. van Houten, om aan de gemeentebesturen het recht te geven tot onteigening van gronden par Zone.

Over het tweede gedeelte der vraag was de meerderheid van gevoelen, dat het uitloven van premiën aanbeveling verdient, maar liepen de meeningen uiteen of dit van gemeentewege of door particuliere corporaties moet geschieden. Door het stellen van premiën wordt den bouwer de mogelijkheid op geldelijk voordeel in het vooruitzicht gesteld, iets wat over het algemeen gunstig werkt, en waarschijnlijk wel invloed zal uitoefenen op bouwers van woningen voor de meer gegoeden.

Het werd echter betwijfeld of dit wel het geval zal zijn met bouwers van woningen voor de minder gegoeden, welke veelal met weinig of geen eigen middelen en dus met geld van anderen werken en daardoor trachten eenige bij inkomsten te verkrijgen of daardoor een bestaan trachten te veroveren, maar helaas te

vaak het weinige dat zij bezitten daardoor kwijtraken en te laat beseffen, dat zij voor anderen zich hebben afgesloofd.

Als hoofdschuldigen werden genoemd de geldschieters, vooral Notarissen, welke door het beschikbaar stellen van gelden voor die producten de revolutiebouw zoo welig doen bloeien.

Wat de plaats onzer inwoning betreft, werd opgemerkt, dat vroeger door iemand aan de gemeente een legaat was vermaakt, om daarmede uitgaven als voren bedoeld te bestrijden, waarop door een ander werd aangevoerd, dat hij vermeende, dat dit geld reeds voor een ander nuttig doel is verbruikt.

Ten slotte werd de wensch uitgesproken, dat de afdeeling pogingen moge aanwenden, om de plaatselijke vereeniging, de vereeniging tot verfraaiing en andere daarvoor in aanmerking komende corporatiën tot het onderwerpelijke doel op te wekken, en zoo mogelijk tot samenwerking zich met haar te vereenigen, teneinde te beproeven verbetering in den zoo terecht gewraakten toestand te brengen.

Vraag 2. Welke middelen zijn aan te wenden om het bouwen van slechte huizen en het gebruik van slechte materialen tegen te gaan.

De heer A. Eisses bekomt hierover het eerst het woord en zegt, dat, aangezien deze vraag onmiddelijk in betrekking staat tot de gezondheid en veiligheid der ingezetenen, het antwoord daarop zoude kunnen zijn, dat het daarom dringend noodzakelijk is, dat in de bouwverordeningen bepalingen voorkomen, waarmede zij die uit oorzaak van onkunde, uit misplaatste zuinigheid of andere motieven slecht werk zouden willen maken, gedwongen kunnen worden dit niet te doen. Eene goede bouwpolitie is daarvoor echter een vereischte.

De heer H. Raammaker merkt op, dat zijns inziens voor het woord „*goede*", in den laatsten zin, het beter zoude zijn de woorden „*degelijk, practisch ervaren bouwkundige*" te stellen, waarmede de andere heeren zich wel kunnen vereenigen.

Na eenige discussie over de oorzaken welke tot het bouwen van slechte huizen en het gebruik van slechte materialen leiden, was de conclusie, dat hiervoor het zelfde geldt, als in het antwoordt op vraag één is gegeven, waarbij echter nog werd aangevoerd, dat de prijs waartoe de bouwgrond vaak wordt opgedreven, b. v. zooals hier ter stede waar f 14 à f 18 per M^2. wordt betaald voor grond waarop woningen voor den werkmansstand worden gebouwd, veel te hoog is, want dat daarvan het noodzakelijk gevolg moet zijn, dat wat voor den grond te veel wordt betaald, op het bouwwerk moet worden uitgezuinigd, van zelf ten koste van de soliditeit.

Het idee werd geopperd, of het geen aanbeveling zoude verdienen, dat ieder lid der afdeeling, die het een of ander opmerkte dat niet of minder goed aan bouwwerken werd uitgevoerd, dit in de afdeelingsvergadering mededeelde, om zoodoende door de verslagen het publiek daarmede in kennes te stellen waardoor eventueele huurders of koopers vooraf met die gebreken bekend kunnen zijn en zich dus voor onaangenaamheden of schade kunnen vrijwaren.

Hoewel ten gunste van dit denkbeeld wel iets werd aangevoerd, kon de meerderheid zich toch daarmede niet vereenigen.

Het slot van al het over deze materie verhandelde was, dat allen het eens waren, dat doelmatige bouwverordeningen noodig zijn en bij strenge handhaving veel goeds kunnen uitwerken, en werd de wensch uitgesproken, dat de in de buitengewone vergadering der afdeeling van 2 December j.l. aangebrachte wijzigingen en aanvullingen, in de voordracht van Burg. en Weth. van Groningen, tot wijziging van eenige bepalingen in het reglement van politie, den 4den d. a. v. per adres aan den gemeenteraad aangeboden, in gunstige overweging mogen worden genomen.

Vraag 3. Hoe moeten scheidingsmuren van perceelen, waarin tevens de balken dragen, geconstrueerd worden om volkomen het geluid (veroorzaakt door pianospel, zang enz.) te isoleeren?

Het over deze vraag verhandelde kan worden samengevat in het navolgende. Geef ieder perceel eigen muren van minstens een steen dikte, met een weinig tusschenruimte tusschen de belendende perceelen; alle andere middelen, hoewel de voortplanting van het geluid minder of meer kunnende temperen, zullen aan den gestelden eisch, dit leert de ondervinding, niet voldoen.

Vraag 4. Welke is de meest practische wijze om baksteenbogen van groote spanning (10 à 20 M) en van zware belasting zonder schokken te ontdoen van de formeelen die tot hun constructie hebben gediend?

Is het wenschelijk dergelijke bogen onmiddelijk na hun sluiting, tijdelijk te lossen, of hiermede te wachten tot genoegzame versteening der specie heeft plaats gehad?

Welke specie is het meest gesehikt?

Op grond van opgedane ondervinding bij bogen van minder groote spanning, werd het stellen van de formeelen op vijzels met tragen spoed aanbevolen, als een rationeel middel om eene gelijkmatige en zoo gering mogelijke zakking der formeelen zonder schokken naar eisch te bewerkstelligen.

Wenschelijk werd het geacht dergelijke bogen na hun sluiting, tijdelijk een weinig te lossen, voor dat de versteening der specie is ingetreden.

Als de beste soort van specie werd diegene geacht, welke bij een voldoend verhardings- en aanhechtingsvermogen, het minst aan krimpen onderhevig is.

Vraag 5. Waarom wordt in ons land weinig gebruik gemaakt van waterkalk (Doorniksche kalk)?

Aangezien schelpkalk hier van goede qualiteit en tegen billijke prijs verkrijgbaar is, wordt er geen behoefte gevoeld aan andere kalk. Algemeen was men van gevoelen dat dit de oorzaak is, dat hier weinig of geen gebruik van bedoelde kalk wordt gemaakt.

Vraag 6. Wat is bekend omtrent hier te lande uitgevoerde werken van Cementijzer (systeem Monier)?

De ondervinding door enkelen van dit bouwmateriaal opgedaan, was van nog te korten duur om daarover nu reeds een beslissend oordeel te kunnen uitspreken.

Vraag 7. Wat kan gedaan worden tot verheffing van het vak van den metselaar, dat hier te lande in verval is en miskend wordt?

Over het beantwoorden van deze vraag ontspon zich eene geanimeerde discussie. In hoofdzaak was men het eens, dat de metselaar even goed ontwikkeld dient te worden en vakonderwijs moet genieten als andere ambachtslieden en er volstrekt geen redenen te vinden zijn, waarom hij in dat opzicht bij den timmerman, smid, etc. zoude moeten achter staan. Het is echter de vraag op welke wijze hieraan het best kan worden voldaan.

Wat het theoretisch gedeelte betreft, hiervoor zouden de Ambachtsscholen, en hier ter stede ook nog de Avondteekenklasse aan die school, waar in de vijf wintermaanden onderwijs in het vakteekenen wordt gegeven, en de Burgeravondschool, de aangewezen inrichtingen zijn, waar dit doel kan worden bereikt.

Algemeen was men van oordeel, dat practisch onderwijs aan een Ambachtsschool, zooal uitvoerbaar, toch uit den aard der zaak niet het gewenschte resultaat zal opleveren.

Als het meest doelmatige werd geacht, jongelieden die voor dit vak zullen worden opgeleid, onder eene commissie van toezicht te plaatsen bij aannemers van melselwerken (onderaannemers), en zonder hen nu juist oppermanswerk te laten verrichten, hen toch voor die bezigheden te gebruiken, welke uit hunnen aard en voor hunne krachten en ontwikkeling geschikt zijn, b.v. handlangen, voegen, steenen behakken, hulp verleenen bij het stellen van profiellatten, formeelen enz., kortom al datgene te verrichten, waardoor zij zich de hand- en kunstgrepen eigen kunnen maken, om geleidelijk tot het eigenlijke metselen over te gaan.

De cursus zoude kunnen loopen over een tijdvak van drie jaren en bij een en denzelfden patroon moeten worden doorloopen.

Teneinde te voorkomen, dat van hen werkzaamheden boven hunne krachten worden gevergd, of dat zij voor eigenlijk oppermanswerk worden gebruikt, zoude de patroon voldoende waarborg aan de bovengenoemde commissie moeten geven.

Van geld verdienen mag in het eerste leerjaar geen sprake zijn, in de volgende leerjaren zou, in overleg met de commissie, naargelang van bekwaamheid, een gering loon gegeven kunnen worden.

Aan den patroon zoude behalve het voordeel dat hij geniet van hunnen arbeid, een premie in het vooruitzicht kunnen worden gesteld, jaarlijks te betalen na voldoende gebleken vorderingen van den leerling.

Minvermogende ouders welke de verdiensten van hun jongen moeilijk kunnen missen, zouden eenige schadeloosstelling kunnen ontvangen.

Daar het inmiddels reeds zeer laat was geworden werd hierde de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

Bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen Nederlandsch-Indië is vacant de betrekking van inspecteur r derde klasse, waaraan is verbonden eene bezoldiging van 900 's jaars.

Zij die hiervoor in aanmerking wenschen te komen, behooren h vóór 1 April, bij gezegeld adres, te wenden tot het departnent van Koloniën. Verdere inlichtingen geeft de Stct. no. 50.

Jongstleden Zaterdag had de overdracht aan de ingenieurs van n Rijks-waterstaat plaats, van de inrichting voor electrische weegkracht van de sluizen te IJmuiden. De installatie is geerd door de Haarlemsche machinefabriek, voorheen Gebr. Figée laar, en betreft voorloopig 2 stel deuren in de nieuwe groote nis.

Aan deze oplevering is intusschen veel voorafgegaan. Wij bren-n hier nog eens in het kort in herinnering wat vroeger in dit ad werd medegedeeld over de beweegkracht voor de sluisdeuren. et was de groote moeilijkheid om eene beslissing te nemen, welke weegkracht zou worden aangenomen.

In Juli 1893 werd door den Minister van Waterstaat, toenmaals n heer C. Lely, een prijsvraag uitgeschreven voor eene oplosng, onverschillig welke, omtrent een beweegkracht voor de sluisuren. Reeds in November van dat jaar werden de antwoorden gewacht en kwamen die dan ook in.

Behalve 14 buitenlandsche ingenieurs dongen ook mede de heen J. F. Hulswit en F. C. Dufour, werktuigkundige ingenieurs Haarlem, en het was aan hen, dat op 30 Maart 1894 de prijs, 200, werd toegekend. Daarbij werd toegezegd, dat aan hen — t is de fabriek waaraan zij verbonden waren — de levering n de inrichting voor de beweegkracht zou worden gegund, mits in het programma van de prijsvraag voorgeschreven proefming zoude slagen.

In September 1895 had eene eerste beproeving der installatie aats, en deze slaagde op uitstekende wijze.

Daarop werd aan de Haarlemsche machinefabriek, bovengeemd, de levering opgedragen; haar werk is thans aan het Rijk ergedragen, en door electrische beweegkracht is men thans staat in den tijd van één minuut, één paar der enorme sluisuren te openen of te sluiten.

Wanneer deze inrichtingen voor twee deuren gedurende eenige aanden goed gewerkt hebben, zullen ook de overige deuren van rgelijke bewegingswerktuigen voorzien worden, en dan vervaln de handlieren, die voor het oogenblik slechts een zeer onlkomen bediening der sluizen mogelijk maken.

„De Veiligheidswet met inleiding en aanteekeningen in verband et de Arbeidswet en Hinderwet en als bijlage de Stoomwet, bevens de besluiten ter uitvoering, door mr. H. Goeman Borgeus, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Tevens uitgeven als 2de supplement op de Arbeidswet van den schrijver." Dit is de titel van een werkje, verschenen bij den uitgever P. van Druten te Sneek, dat alle noodzakelijke inlichtingen eft omtrent de bescherming van in fabrieken en werkplaatsen rtoevende werklieden. Voor hen die fabrieken of werkplaatsen ebben te bouwen of in te richten, is het een volkomen handiding.

Naar aanleiding van de aanvraag om ontslag van den heer . A. Bredius als Directeur van het Mauritshuis te 's Gravenage heeft zich ook de Maatschappij „Arti et Amicitiae" te msterdam doen hooren.

Door de stemhebbende leden is het volgende aan dr. Bredius ericht geworden:

„De vergadering van stemhebbende leden der Maatschappij Arti et Amicitiae" gevestigd te Amsterdam:

Vernomen hebbende dat de heer dr. A. Bredius aan H.M. de oningin-Regentes zijn ontslag heeft aangevraagd als directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage. De ontslagaanvrage en de oorzaken daartoe leidende, betreurende, en overwegende dat bij de buitengewone verdiensten van dr. A. Bredius voor de kunst en de kunstgeschiedenis, zijn aftreden een groot verlies voor de Nederlandsche kunst zal zijn, dat de belangen daarvan medebrengen dat de toewijding en kennis van dr. A. Bredius voor ons Vaderland behouden blijven.

Spreekt haar diep leedwezen uit over het verlies dat door zijn heengaan de kunst dreigt, en machtigt het Bestuur om van deze motie aan dr. A. Bredius kennis te geven."

De dagbladen van 2 Maart j.l. brachten daarna de mededeeling, dat de heer Bredius van den Minister van Binnenlandsche zaken, krachtens machtiging van Hare Majesteit de Koningin-Regentes, bericht ontvangen heeft dat zijn verzoek om ontslag als directeur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen buiten beschikking blijft.

Nader wordt vernomen, dat de heer Bredius naar aanleiding van deze Koninklijke beschikking, waardoor hem algeheele voldoening wordt geschonken, niet zal volharden bij zijne ontslagaanvrage.

De heer J. F. W. Conrad, Voorzitter aan de permanente commissie voor het Internationaal Congres voor binnen-scheepvaart, heeft in eene circulaire bericht, dat het zevende Congres in Augustus 1898 zal gehouden worden te Brussel.

Naar men verneemt, bestaat te Arnhem het plan, uitgaande van de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, van de Afdeeling Arnhem der Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingen verkeer, en meerdere Vereenigingen, tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een ontwerp van versiering van een stadsgedeelte ter gelegenheid der Kroningsfeesten in September 1898. B.

In een onlangs gehouden vergadering van genoodigden en vele werkbazen, in de Arnhemsche Ambachtsschool, waar ter sprake kwam een Cursus te openen ter beoefening van het metselvak, hebben zich slechts 2. (zegge twee) candidaten aangemeld. Men zou toch kunnen zeggen het metselvak is te Arnhem bijzaak, of staat het vak daar daar zoo hoog? Schrijver betwijfelt beiden.

B.

Te Arnhem is een prijsvraag uitgeschreven voor een getuigschrift, voor de leerlingen die met goed gevolg eind-examen afleggen aan de Ambachtsschool en Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden. Deze prijsvraag, alleen opengesteld voor leeraren van genoemde inrichting, moet naar men verneemt uitstekend geslaagd zijn. Later hoop ik hierop terug te komen.

B.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 9.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 8 MAART.

Almeloo. Het bouwen eener stoombriquettenfabriek c. a. op een terrein te Vriezenveen.

De aanbesteder J. Hegener te Amsterdam en B. Vixseboxse Bzn. te Almeloo, 's midd. 12 u., in het café Ludeking. Bestek en teek. liggen ter inzage in genoemd café en in de koffiehuizen van Ter Brake en Schuurman te Vriezenveen. terwijl zij tegen betaling van f 2,50 per stel bij de architecten verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

Amsterdam. Het sloopen van perceel Oostenburgermiddenstraat 60, kadaster sectie N. No. 1125.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,20. Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer No. 105, van 2—4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding. Het gebouw kan worden bezichtigd op de werkdagen der week, die aan de besteding voorafgaan, tusschen 9 en 5 uur.

Tegelen. Het bouwen van een buitenhuis met gedeeltelijke bijlevering van materialen, op een terrein te Tegelen.

De heer A. F. Smulders te Brussel. Bestek en teek. te bekomen bij den architect H. Seelen te Venloo. Aanw. 8 Maart, v.m. $10\frac{1}{2}$ u.

Giesbeek (Geld.). Het amoveeren van een woonhuis en het bouwen van een woonhuis met schuur aan de Mentschestraat aldaar, voor den heer G. J. Dibbets, te Arnhem.

De heer H. Teunissen te Rheden, n.m. 3 u., in het koffiehuis van J. Otten, te Giesbeek, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Heusden. Het bouwen van een woonhuis met daarvoor benoodigde materialen.

De heer F. Verhoeven, v.m. 11 u., in de herberg van J. Schepens, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft A. Donkers, timmerman aldaar. Aanw. 8 Maart v.m. 9 u.

DINSDAG 9 MAART.

Alkmaar. Het bouwen van 2 woonhuizen, aan de Kanaalkade te Alkmaar. voor den heer C. Baan.

De bouwk. W. H. Matthijsen, 's av. 7 u. Bestek en teek. à f 0,25 te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. gedaan.

Hoofddorp. Het bouwen van een schoolgebouw met vier lokalen. op een terrein achter de bestaande school no. 9 (Ringdijk nabij Halfweg).

Het gemeentebestuur van Haarlemmermeer 's midd. 12 u. Het bestek en de teek. liggen ter inzage ten raadhuize, en zijn aldaar tegen f 1,25 verkrijgb. Aanw. gedaan.

Nederwetten. (N.-Br.). Het bouwen van een boterfabriek te Nederwetten.

De bouwk. A. J. van Wijck De Vries te Nuenen, n.m. 5 u. Bestek en teek. ter inzage bij C. de Brouwer te Nederwetten. Aanw. 9 Maart, n.m. 3 u.

Vollendam. Het bouwen van eene pastorie met bijlevering der benoodigde materialen.

Het R. K. Paroch. kerkbestuur, n.m. $2\frac{1}{2}$ u., in het café van Jan Groot. Bestek en teek. zullen tegen betaling van f 2,50 te verkrijgen zijn bij den architect J. H. Tonnaer te Delft. waar ook inl. te verkrijgen zijn. Aanw. den dag der besteding, n.m. 1 u.

WOENSDAG 10 MAART.

Baambrugge. Het amoveeren en weder opmetselen van de achterwaterloopsmuren en steenen walbeschoeiingen langs den voorwaterloop, benevens eenige diverse werken aan den vijzelmolen van gezegd waterschap met inbegrip van alle daarvoor benoodigde materialen. arbeidsloonen. transporten, enz., benevens het onderhoud tot ultimo April 1898.

Het gemeentebestunr van het Oostzijdsche waterschap, n.m 2 u., in het raadhuis. Bestek en voorw. liggen ter inzage op het gemeentesecretarie en bij den logementhouder G. v. Wees te Baambrugge en zijn tegen betaling van 50 cent verkrijgb. ter secretarie vorengenoemd. Inl. te bekomen bij den heer J. Brouwer te Wilnis. opzichter van het waterschap. Aanw. gedaan.

Breda. Het bouwen van een bovenhuis met smederij aan de Beijerd met bijlevering van materialen.

De architect F. P. Bilsen, 's av. 7 u., in het café van de Wed. Simons, Groote Markt, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Beverwijk. Het gedeeltelijk amoveeren en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis.

De gem. architect N. de Wolf, v.m. 11 u., in het café „Kennemerland", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 8 Maart, v.m. 11 u.

Dordrecht. 1e. Het maken van een woonhuis en een pakhuis, met twee bovenwoningen op het terrein aan de Binnen Kalkhaven No. 9. 2e. Het afbreken van het binnenwerk en het inrichten tot pakhuis van de bestaande kantoren aan de Buiten Kalkhaven No. 2. 3e. Terwijl, afhankelijk van den voortgang der werkzaamheden sub. 1 onderhands zal worden aanbesteed, het verbouwen en inrichten tot ijzerpakhuis en paardenstal van het pand No. 5 aan de Kalkhaven.

Eliecom. Het verbouwen van het pension „Buitenzorg", aldaar voor H. Geerlings.

De architect G. J. Uiterwijk, te Dieren, 's av. 7 u., in hotel Brinkhorst". Bestek en teek. ter inz. in gen. hôtel. Aanw. gedaan.

Groningen. Het amoveeren der bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing en schuur, en verplaatsing der bijschuur, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.

De architect E. v. d. Laan, n.m. 3 u. in het café van H. van Hemmen. Bestek en teek. à f 1,25 te bekomen bij den architect. Aanw. 10 Maart, v.m. 11 u.

Kerkrade. Het graven en metselen van een welput te Vink.

Het gemeentebestuur. Bestek ter inzage op de secretarie.

Nijeholtpa (Fr.). Het bouwen van een klein boerderijtje met woning te Nijeholtpa.

De heer S. W. Siegersma, te Makkinga, v.m. 11 u., bij V. d. Akker, te Nijeholtpa, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 8 Maart, v.m. 11 u.

Tiel. Het verbouwen van het winkelhuis E. no. 22, Westluidensche straat, Tiel, voor rekening van den heer Johs. van den Bergh te Haaften.

De architect G. Formijn, v.m. 11 u., in het café „Augustinus", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 8 Maart, n m. 2 u.

Urk. Het doen van eenige herstellingen en van schilderwerk aan en in het kerkgebouw van de Herv. gemeente te Urk.

De architect R. De Boer van der Leij, 's midd. 12 u., bij den kerkvoogd H. ten Napel, bij wien bestek ter lezing ligt. Aanw. 10 Maart.

DONDERDAG 11 MAART.

Alkmaar. Het bouwen van een ziekenhuis met annexe werken, en twee dubbele villa's, op een terrein, gelegen aan de Emmastraat te Alkmaar. De besteding geschiedt in massa en elk afzonderlijk.

De architect J. H. Tonnaer te Delft, n.m. 3 u.. in het hotel „de Toelast" te Alkmaar. Teek. en bestek zijn verkrijgb. van af 1 Maart bij voorn. architect, van het ziekenhuis, met annex werken à f 5 en van beide dubbele villa's à f 2 per stel.

Verder liggen zij ter inzage in het lokaal van aanbesteding. Aanw. 11 Maart, n.m. 1 u.

Amsterdam. Het bouwen van 39 woonhuizen ingericht tot 156 woningen, op een terrein aan de 2e Hugo de Grootstraat te Amsterdam.

Het bestuur der Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woning te Amsterdam 's avonds ten 8 uur in het gebouw de Amsterdamsche Werkmansbond „de Geelvinck" Singel 530.

Bestek en voorwaarden te verkrijgen bij den Heer J. C. van der Breggen Czaar-Peterstraat 6 tegen betaling van f 3— (met drie teekeningen).

Eext. Het bouwen van eene behuizing met schuur en bakkerij op een open terrein te Eext.

De heer H. Hogenesch, n.m. 2 u., in het café van J. Cornelis. Het bestek is vanaf 6 Maart te verkrijgen à 50 cent bij J. Steenstra te Zuidlaren en ten huize van aanbesteding, waar het ook met eene teek. ter inzage ligt. Nadere inl verstrekt J. Steenstra. Aanw. op den dag van aanbesteding, v.m. 11 u.

Geldorp. Het bouwen van een fabrieksgebouw met graincerzaal, verfkamer, kantoor-, machinekamer, kolenbergplaats, enz., met bijlevering van alle benoodigde materialen.

De heer Adr. v. Beers, te 's-Bosch, n.m. $5\frac{1}{2}$ u., in het café van de wed. v. Gaal, te Geldrop. Bestek en teek. tegen betaling van f 1.50 verkrijgb. in het Nederlandsch koffiehuis te 's-Bosch en het Noordbrabantsch koffiehuis, Mej. de Wed. van Gaal te Geldrop. Aanw. op het terrein te Geldorp 11 Maart v.m. $11\frac{1}{4}$ u.

Steenwijk. Het bouwen van eene nieuwe boerderij, met bijlevering van de daartoe benoodigde materialen, aan den straatweg te Onna gem. Steenwijkerwold, voor rekening van den heer H. Veurman te Zuidveen.

De architect A. Mol, v m. 11 u., in het café van F. Köss, Oosterstrat. De teek. ligt ter inz. in bovengen. café. Bestekken zijn te verkrijgen tegen betaling van 50 ct. bij den architect, die tevens de noodige inl. zal verstrekken. Aanw. op het terrein 5 Maart v.m. 2.30 u.

Oud-Beijerland. Het afbreken en weder herbouwen van eene landbouwerswoning in den Groot-Zuid-Beijerlandschen polder.

De heer C. v. Schouwen, n.m. 3 u., in het hotel „De oude Hoorn". Bestek en teek. zijn verkrijgb. tegen betaling van f 2 bij den architect Joh. Smit te Oud-Beijerland, bij wien nadere inl. zijn te bekomen.

VRIJDAG 12 MAART.

Winterswijk. Het gedeeltelijk amoveeren en weder opbouwen van de bouwmanswoning op Warnshuis in Heuxel.

De diakenen der Ned. Herv. Gemeente n.m. 5 u. Bestek en teek. liggen ter inz. bij den koster Poppink.

ZATERDAG 13 MAART.

Breda. Het verbouwen en uitbreiden van het pand geteekend E 226, gelegen aan de Wilhelminastraat te Breda, cen en ande[r] met bijlevering van de benoodigde materialen.

De architect F. P. Bilsen. v.m. 11 u., in het café van A. W. Den Doop, v. Cooth plein, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 8 Maart, v.m. 11 u.

Oosterhout. Het sloopen en weder opbouwen van een woonhuis aan de mark[t] met bijl. van materialen en het verrichten van eenige bijkomende werken.

De heer P. J. H. van Etten, 's av. 7 u. in 't café van G. De Roos, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. C. A. Oomen Azn. Aanw. gedaan.

MAANDAG 15 MAART.

Amsterdam. Het maken en plaatsen va[n] negen houten politieposthuizen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. D[e] voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen te[r] Stads-drukkerij, tegen betaling van f 2,2[.] (met vier teek.) Inl. worden gegeven te[n] kantore van den adsistent gemeente-architec[t] op het raadhuis, kamer No. 105, van 2 to[t] 4 u., gedurende de drie laatste werkdage[n] vóór den dag der aanbesteding.

Boekelo. Het bouwen van een magazij[n] en het vergrooten der bleekerij en pakkame[r].

De directie der Boekelosche stoombleekeri[j] v.m. 10 u. (Greenw. tijd) te haren kantor[e]. Bestek en teek. à f 2.50 per stel te bekome[n] bij den architct G. Beltman AGzn. Aanw. 15 Maart v.m. $9\frac{1}{2}$ u. (Greenw. tijd).

Zeist. Het opbouwen van vier schoollokalen met hoofdtrap enz. aan de openb. schoo[l].

Het gemeentebestuur, v.m. $10\frac{1}{2}$ u., Beste[k] en teek. à f 1.75 te bekomen op de secretari[e]. Aanw. 6 Maart v.m. 10—11 u.

DINSDAG 16 MAART.

's-Gravenhage. Het bouwen van 6 be[waar]derswoningen bij de strafgevangenis t[e] Arnhem en het uitvoeren van daarmede i[n] verband staande werken. Raming f 1545[.]

Het Ministerie van Justitie n.m. 2 u. H[et] bestek met teek. ligt ter inzage in de stra[f]gevangenis te Arnhem, en is tegen betalin[g] van f 1,10 verkrijgb. bij de Gebr. van Clee[f] boekh. 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekome[n] bij den ingenieur architect voor de ge[vangenissen] en rechtsgebouwen te 's-Gr[a]venhage. Departement van Justitie. Aanw. op 12 Maart n.m. $1\frac{1}{2}$ u.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3 MAART 1897. 17e JAARGANG. No. 11.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

AFDEELING AMSTERDAM.

543ste Vergadering op Vrijdag 19 Maart 1897, des avonds ten 8 ure, in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.

Agenda:

1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Lezing van den Heer J. G. VAN NIFTRIK, Stads-Ingenieur van Amsterdam.
   Onderwerp: „*De Havenwerken te Amsterdam.*"
3. Ballotage van den Heer H. BAUCKE, Technoloog te Amsterdam, lid der Maatschappij, voorgesteld door de Heeren C. B. Posthumus Meijjes en B. J. Ouëndag.

Namens het Bestuur:

B. J. OUËNDAG, *Secretaris.*

MASTIX-CEMENT DAKBEDEKKING.

In de zalen der Permanente Tentoonstelling van bouwartikelen in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is sinds eenigen tijd een model ter bezichtiging gesteld van een Mastix-Cement Doppeldach of ook genoemd Silberkiesdach.

Dit model geeft een volkomen beeld van de wijze hoe eene dergelijke dakbedekking, hier kortheidshalve Mastix-Cementdak genoemd, is samengesteld.

Het Mastix-Cementdak is eene van die dakbedekkingen, die beschouwd kunnen worden als de meest weerstandbiedende tegen de invloeden van het weder en de inwerking van vuur; verder komt het in aanmerking als een der lichtste bedekkingen, tevens de meeste waarborgen aanbiedende voor duurzaamheid. Het is tevens een groot voordeel, dat deze bedekking in elk jaargetijde, bij elke weersgesteldheid, niettegenstaande regen, sneeuw, enz. kan aangebracht worden, zonder dat dit van eenigen invloed is op de duurzaamheid.

Dit leggen van de dakbedekking kan bovendien zeer snel geschieden. Een in aanbouw zijnd gebouw kan dus zeer spoedig en, niettegenstaande die snelheid van werken, toch met zekerheid waterdicht afgeleverd worden, zoodat inwendig met volkomen gerustheid kan aangevangen worden met afpleisteren, schilderen, enz., en de afwerking van geen enkel inwendig onderdeel behoeft vertraagd te worden.

Reeds de eerste laag van sterk Ixolyt-dakvilt, dat bij de Mastix-cementdaken wordt gebruikt, levert voldoende waarborgen vóor een onberispelijk dak. De Mastix-kleefstof voor het aanhechten der tweede laag Ixolyt-dakvilt is van een zoodanige samenstelling, dat het ontstaan van lekken is uitgesloten. De laatste overdekking met Mastix-cement en daarop een min of meer sterke laag fijne kiezel, beschermt niet alleen de dakbedekking tegen uitwendige invloeden en inwerkingen, daarbij de duurzaamheid verhoogende, maar levert bij brandgevaar ook een uitstekende beschutting tegen de verbreiding van het vuur.

Bij mogelijkerwijze voorkomend lekken kan de te herstellen plaats zeer spoedig gevonden, en het euvel terstond zoodanig verholpen worden, dat de dakbedekking weder volkomen goed is.

De zwaardere dakconstructie, die bij andere dakbedekkingen den bouw zonder noodzaak duurder doet zijn, is hier niet noodig, daar een laagje van 2 cM. grind voldoende is; evenwel is het voor liefhebbers van zware dak-constructies geen beletsel, om de Mastix-cementdakbedekking met een 6 cM. dikke laag kiezel te belasten. Ook bij aanhoudenden regen zal de belasting van dit dak nimmer te groot worden, daar het regenwater voldoende kan wegstroomen; de grind wordt namelijk in de laatste laag der afdekkingsstof vastgeplakt. Bovendien is men geenszins gedwongen *slechts* horizontaal liggende daken te maken, daar deze dakbedekking ook met succès bij schuine daken is aangewend.

Een niet onbelangrijke deugd van het Mastix-cementdak is, dat het in den winter tegen koude en des zomers

tegen overmatige warmte beschut; bovendien dempt het alle hinderlijk geluid door hagel, plasregens, storm, enz. veroorzaakt.

Hoofdzaak evenwel voor een onberispelijk en duurzaam Mastix-cementdak is de deugdzaamheid van de voor de samenstelling ervan gebruikte materialen. Luidens een ambtelijk rapport van Dr. G. Burckhardt, beëedigd deskundige van de „Königliche Land- und Amtsgerichte," te Berlijn, is het uitsluitend voor deze daken aan te wenden Ixolyt-dakvilt uit de allerbeste grondstoffen samengesteld, en is de impraegneering daarvan zoodanig geschied, dat het vilt bij wisseling van temperatuur aan geen verandering onderhevig is, en steeds buigzaam, taai en zacht blijft. Zoo zijn ook de Mastix-cement kleefmassa en de laatste afdekkings- of bestrijkingsstof, materialen van een voor het doel werkelijk nog onovertroffen weerstandsvermogen tegen afslijting en temperatuursinvloeden. Zij steken in dit opzicht zeer gunstig af bij asphaltfabricaten, omdat zij geen nadeel ondervinden van de invloeden door veranderlijke weersgesteldheid.

Deze Mastix-cement dakbedekking is volstrekt niet nieuw. Zij wordt immers reeds gedurende meer dan 15 jaren in het buitenland op uitgebreide schaal toegepast. Zoo zijn o. a. ongeveer 150 der voornaamste villa's en etage-woningen in Hamburg voor den bouwondernemer K. Kohs van die bedekking voorzien door de firma A. A. Haase. Ook een aantal Hamburgsche architecten, zooals de heeren M. Hellwege, G. Thielen, Jurgensen en E. v. Melle, Bach en Schleisser, enz., schrijven bij voorkeur deze bedekking voor; zij is ook aangewend, wat de nieuwste groote gebouwen in Hamburg betreft, bij de „Hofburg," een complex van zes groote étage-woningen met een dakvlak van meer dan 2600 M²., en gebouwd door de architecten Schlepps en Rzekowski. De Pruisische militaire fiscus heeft o. a. de gezamenlijke gebouwen op de Lockstedter Lager, die een dakoppervlak van ± 6000 M². hebben, met Mastix-cementdaken doen dekken door den loodgieter A. Butenop te Krempe in Holstein.

In ons land zijn in drie jaren tijds reeds meer dan 16000 M². gelegd geworden, o. a. voor de heeren van Exter en Sandmann, 1200 M².; Ouderkerk en Kieltjes, 1200 M².; voor de architecten de heeren J. L. Neumeijer, 900 M². op het Café Parkzicht; P. J. Smidt, voor de bouwvereeniging Da Costa-kade, van den heer Dr. C. W. Jansen, beiden te Amsterdam; voor de heeren J. W. Eshuis, voor gebouwen aan de Groothertoginnelaan te 's Gravenhage; F. en A. van Beers te Rotterdam, H. van Worth te Scheveningen, enz. Ook heeft de gemeente Amsterdam deze dakbedekking reeds toegepast.

In den laatsten tijd is zij voorgeschreven in bestekken van den Rijks-bouwmeester D. E. C. Knuttel, te 's Gravenhage, van den ingenieur architect J. A. G. van der Steur in Haarlem, van den architect J. A. Van Straaten te Utrecht, enz.

Aan deze gegevens kunnen wij, ook onder verwijzing naar de in dit blad voorkomende advertentie, nog toevoegen, dat eene ruim vijftienjarige ondervinding bewezen heeft, dat de Mastix-cement dakbedekking vertrouwen verdient, omdat zij tot heden steeds aan werkelijk hooggestelde verwachtingen heeft voldaan; omdat nog nimmer herstellingen bij zorgvuldig gelegde bedekkingen noodig zijn gebleken, zelfs niet waar een beschuttende laag van kiezel ontbrak. Van eenige der langst bestaande daken zijn gedeelten opgebroken, om na te gaan hoe de ondervinding nu reeds kon spreken; naar aanleiding van de daarbij gedane waarnemingen mag gerust worden gezegd, dat aan deze soort dakbedekking een buitengewone duurzaamheid kan voorspeld worden.

R.

CEMENT-IJZERWERKEN, SYSTEEM MONIER.

Bij het inwinnen van inlichtingen over de waarde van en de opgedane ondervinding omtrent werken in cementijzer, systeem Monier, uitgevoerd, moet men herhaalde malen vernemen, dat voor het bijzondere geval waarvoor men eenige toelichting wenscht, nog geen onderzoekingen zijn gedaan, of wel, dat de ondervinding betreffende dit constructie-materiaal opgedaan nog van te geringen duur is om daarover nu reeds een beslissend oordeel te kunnen uitspreken.

Toch dunkt ons het materiaal van zulk een soliede samenstelling, dat men reeds van ondervinding mag spreken, afgezien van de gevallen waar de toepassing plaats vond onder zeer ongunstige omstandigheden, onder gestadige inwerkingen die verderfelijk kunnen worden; waar men het materiaal onder zeer gewone en gunstige omstandigheden wenscht te gebruiken, mag men gerust een proefneming gelijkstellen met ondervinding; dit geldt in hoofdzaak de toepassing in de burgerlijke bouwkunde.

Deze overweging, en het streven om de kennis te vermeerderen omtrent dit constructie-materiaal, dat van zoo veelzijdige toepassing kan zijn, geven ons aanleiding om het een en ander te ontleenen aan de beschrijving der beproeving van een vloerplaat van cement-ijzer.

De beproefde vloerplaat werd den 16en October 1896 vervaardigd; zij moest na twee maanden verharding eene viervoudige zekerheid aantoonen. De beproeving had door verschillende omstandigheden echter eerst plaats op 22 December 1896.

De proef-vloerplaat had een lengte van 7.30 M. tusschen de vrije oplegging, een breedte van 0.25 M. en een dikte van 16 c.M.

Door de proefneming wilde men aangetoond zien, met welke minimum-dikte van vloerplaten men kon volstaan bij een afstand der steunpunten van 7.30 M. en vrije oplegging, voor eene belasting van hoogstens 200 K.G. per M²., en een gewenschte vier à vijfvoudige zekerheid.

De beproeving geschiedde met zakken gevuld met zand, waarvan het gewicht zoodanig was gekozen, dat een laag van 28 zakken een gewicht van 200 K.G. per M². vertegenwoordigde, en elke zak dus 27.125 K.G. woog.

Bij eene gelijkmatig verdeelde belasting van 200 K.G. per M². was de doorbuiging 11 m.M.; na de ontlasting der plaat toonde deze een blijvende doorbuiging van 1 m.M. aan. De wederbelasting moest wegens gebrek aan tijd te vlug plaats hebben om te kunnen waarnemen of die blijvende doorbuiging niet geheel zou verdwijnen.

Bij wederbelasting was de doorbuiging als volgt:

bij 400 K.G. per M². = 30 m.M.
„ 600 „ „ „ = 50 „
„ 650 „ „ „ = 55 „
„ 700 „ „ „ = 61 „
„ 750 „ „ „ = 67 „
„ 800 „ „ „ = 74 „
„ 850 „ „ „ constateerde men eerst 81 m.M., vervolgens vergrootte zich de doorbuiging gelijkmatig, en na eenige minuten ontstond de breuk, tengevolge van verbrijzeling van de cement-beton aan de bovenzijde der

aat. Even voor het breken nam men een kleine scheuring n de cement-beton aan de onderzijde der plaat waar. Uit deze proefneming is gebleken, dat de breukbelasting ılkomen in overeenstemming was met de vooraf bepaalde; ›vendien werd daaruit met behulp van de uitkomsten .n andere proefnemingen aangetoond, dat wanneer de aat drie maanden tijd, in plaats van twee, voor hare :rharding had gehad, zij dan waarschijnlijk in overeen-emming met de gevolgde theorie eerst zou gebroken zijn j eene gelijkmatige belasting van 1000 K.G. per M^2.

De proefneming hierboven beschreven, werd o.a. bij-:woond door de heeren C. L. M. Lambrechtsen van itthem, Directeur der Publieke Werken, J. G. Van Niftrik :ads Ingenieur, H. de Vroede assistent ingenieur der ublieke Werken, J. M. K. Pennink en W. F. O. Schaalje, genieurs der Gemeentelijke Waterleiding, H. P. Maas eesteranus, werktuigkundig ingenieur en F. W. M. Pog-:nbeek, architect, allen te Amsterdam.

Wij kunnen hieraan nog toevoegen, dat in Augustus 896 brandvrije balklagen en vloerplaten als boven van :ment-ijzer werden geleverd en gesteld, ter gezamenlijke ›pervlakte van 365 M^2., in het te 's-Gravenhage in ınbouw zijnde gebouw voor het Huisarchief van H. M. oningin Wilhelmina. De vrije lengte der voor dit bouw-erk bestemde grootste balken bedraagt 5.28 M. en 5.48 M.

UIT VERSCHILLENDE TIJDSCHRIFTEN.

The Studio. Nummer 43, 15 Februari 1897.

Hoofdinhoud: Andream painter M. L. Levy Dhurmer, Early candinavian Wood cawings, Pencil Drawing at Bushey, A letter om Japan, The decoration of a commonplace Room, Some :cent bookbindings by T. J. Cobden. Sanderson and miss E. M. Iacoll, A. Spanish writing book of the sixteenth century. Letter om Mr. J. D. Batten concerning his watercolour print „The Iarpies" Studio-talk, Revieuws of Recent Publications.

Met dit nummer begint weder een nieuw deel van de Studio. 'an belang voor den bouwkundige zijn maar eenige artikels van eze volumineuse aflevering, en zelfs op kunstnijverheids-gebied inden we. bij uitzondering, eens niets. Jammer dat de serie rtikels over: „The Revival of English Domestic Architecture" iet is voortgezet, maar reeds ophield toen slechts het werk van en architect Norman Shaw en van Ernest George en Peto was esproken, en vooral geïllustreerd. Dit is evenwel reeds vijf naanden geleden. De hoop, dat hierop wordt teruggekomen, mag lus wel worden opgegeven.

In het tweede artikel belooft de schrijver, J. Romilly Allen, in olgende afleveringen aan te toonen welke rol het Saxisch en Celtisch speelden bij het ontstaan van een nationalen stijl in Engeland. Thans geeft hij na eene inleiding, eene beschouwing over een tweetal gesneden Noorweegsche (Bisschops?) stoelen uit de 12de eeuw, welke geïllustreerd is met een achttal reproducties van photo's. Deze reeks belooft zeer belangrijk te worden, mis-schien het meest door de afbeeldingen: want voor de illustratie schijnen den uitgever van de „Studio" geen kosten te groot.

De „Decoration of a Commonplace Room", van C. H. B. Ques-nell is van het bekende model: driekwart van de kamerhoogte met paneelen betimmerd en op het bovenste vierde gedeelte een doorloopend fries. Neemt men dit fries weg, dan blijft niets over.

De gedachte van dit fries is de volgende. Boven den schoor-steenmantel troont de Jame Queen; van weerszijden naderen haar een stoet Ridders te paard, die in groepen van twee uit een kasteel komen, dat op den tegenoverstaanden wand is gelegen.

De hooge lambrizeering, die op zeer eigenaardige en naïve wijze uit latten van zooveel cent de voet is in elkaar getimmerd, ontleend haar schoon aan een ijselijk gestijleerd bladornament.

De „Letter from Japan", facsimile van een geïllustreerden brief, is evenals het artikeltje over een „Spanish Writing-Book of the sixteenth century," een dier merkwaardige stukken, waarvan de Studio het monopolie schijnt te hebben. Moderne boekbanden zijn reeds beter en uitvoeriger behandeld in voorgaande afleveringen dan in die, welke thans voor mij ligt.

De overige artikels zijn evenzoo van minder belang uit een zuiver bouwkundig standpunt. Laat ons hopen, dat een volgende aflevering, evenals reeds zoo dikwijls geschiedde, meer zal bren-gen dat voor bespreking geschikt is.

W. L.

PRIJSVRAGEN.

Na de onder de leden der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen uitgeschreven prijsvraag voor een diploma, is door het bestuur de uitgeloofde prijs toegekend aan het door de jury, no. 1 geplaatste ontwerp, ingezonden onder het motto „Poësie", waarvan vervaardiger bleek te zijn den heer Alex van Maasdijk, kunstschilder alhier.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 3 Maart 1897. Na lezing en goedkeuring der notulen werd door den Voorzitter mededeeling gedaan van een schrijven van het Hoofdbestuur, houdende goedkeuring van het gewijzigd reglement der Afdeeling.

Op voorstel van den Voorzitter werd besloten, met het oog op de aanstaande Kroningsfeesten, een prijsvraag uit te schrijven voor de versiering van een Stadsdeel en een uitnoodiging te zenden tot nadere bespreking van dit onderwerp aan de besturen van „het Vreemdelingen Verkeer", „Artibus Sacrum", de „Schil-dersbond" en enkele particulieren, bekend door hun smaak en liefde voor versierkunst.

Voorts deelde de Voorzitter mede, dat van de 145 nieuw aan-gegeven leerlingen op de Ambachtsschool alhier, zich slechts 2 hadden aangegeven voor het metselvak, en bracht in herinnering, dat met veel moeite en in overleg met de patroons, de gelegen-heid om in dit vak onderwijs te ontvangen, nog kortelings was opengesteld, terwijl de behoefte aan goede opleiding, dagelijks onder de werklieden van dit ambacht, blijkt.

Door den heer J. G. van den Berg werd de door de Maatschappij gestelde vraag over het „Systeem Monier" behandeld.

Spreker ontwikkelde het ontstaan en den vooruitgang van dit nieuwe materiaal, gaf een beschrijving van de samenstelling, en deed eenige mededeelingen der uitkomsten van de belastings-proeven met aanwijzing van eenige bouwwerken waar het is toegepast.

Bij de bespreking die over dit onderwerp volgde, toonde de heer Crollaer aan, dat voor omvangrijke werken het systeem Monier geen toekomst had. Op verzoek van den Voorzitter verklaarde dit lid zich bereid op een volgende vergadering hier-omtrent eenige mededeelingen te doen, terwijl den heer van den Berg werd dank gezegd voor zijn belangrijke bijdrage.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. 9 Maart 1897. In deze vergadering trad als spreker op, de heer F. W. Braat Jr., met het onderwerp „Fabrikatie van voorwerpen in zink, brons, en ijzer".

Tot voor ongeveer 60 jaar, was het in ons land een gulden tijd voor de loodgieters; geen ander materiaal voor metalen dakbedekking bestond, dan lood of koper. materialen die den loodgieter in de gelegenheid stelden om flinke rekeningen te maken, te meer, daar het toen gebruikte lood, van hoog zilver gehalte, en dientengevolge duur was.

Een rilling ging dan ook door de leden der loodgieters, toen het zink in ongeveer 1835 zijn intrede in ons land deed; eerst werd het harde, weinig buigzame materiaal eenvoudig afgekeurd; het was zoo moeielijk te bewerken, en de knechts scheurden zich het goed en vel zeer dikwijls aan de scherpe kanten. Lang-zamerhand bracht echter de concurrentie van zelf mede, dat men zich meer voor het eerst zoo sterk afgekeurde materiaal ging interesseeren.

Veel fouten in de bewerking werden natuurlijk in het begin gemaakt; zoo spijkerde men alles. uit angst voor wegwaaien goed vast, zoodat na eenigen tijd alles stuk scheurde enz.

Terwijl het zink verbeterde, ging het lood in kwaliteit achteruit, doordien niet meer het zuivere bloklood, doch veel afval van lood en ook oud lood werd omgesmolten tot nieuw; daar er dan vuil e. d. inkomt, en het niet voldoende wordt afgeroomd, wordt het lood hard en bros, en verteert spoedig. De meeste waarborg levert nog het gestreken of gegoten lood; daar voor het gieten het lood zeer vloeibaar moet zijn, en er dus weinig bijmengselen in kunnen zijn. Uit een hierover met eenige leden gevoerde discussie bleek ten slotte, de eenige waarborg voor het verkrijgen van goed lood, ligt in een chemisch onderzoek.

Voor zink, dat langzaam beter werd, door de verbeterde walsen en ertsen. prefereerde spr. nog steeds het Silezische zink, hoewel ook het Belgische en Spaansche, alsook het Duitsche zink, soms van zeer goede kwaliteit zijn. Men zorge echter steeds, dat het afkomstig zij van een solied vertrouwbaar fabrikant.

Wat betreft het gebruik van lood of zink voor daken b.v. van torens, raadde spr. aan, wanneer geen geld genoeg beschikbaar is voor 35 ponds lood, liever zwaar zink b. v. No. 18 of 20 te nemen.

Omzetten tot haken of klangen is dan bij zulk zwaar zink natuurlijk niet geraden, en zal het zink op zeer oordeelkundige wijze moeten worden toegepast.

De kleur van het zink, in het begin leelijk, wordt na een paar jaar aangenaam. Op een vraag van den Voorzitter, of deze leelijke kleur niet direct was weg te nemen, werd door spr. na eenige discussie met sommige leden opgenoemd zoogenaamd plombagine een soort verfstof indertijd ingevoerd, doch waaromtrent alleen ongunstige resultaten bekend waren; verder silicaat, dat langen tijd goed blijft. voorts beste verfstoffen, die goed worden gewreven, en vervolgens als damponeerwerk worden opgebracht, iets waarvan spr. zeer goede resultaten had gezien.

Ook voor imitatie-brons is het zink zeer geschikt; de bronslaag wordt langs galvanische weg opgebracht, en de producten zijn soms zeer moeielijk van echt bronzen te onderscheiden.

Het ijzer is een mooi, doch zeer moeielijk te verwerken materiaal; de kunst om dat materiaal recht te doen wedervaren, zoo hoog gestegen in de middeleeuwen, raakte in verval tot voor ongeveer 30 jaar.

Sedert dien tijd, is een goede vooruitgang merkbaar, en ziet men meer en meer goede producten, zoo van aesthetische als van technische waarde. Spr. toonde aan verscheidene voorwerpen, in de zaal geëxposeerd, deze beide eischen vereenigd, en de technische waarde bij verschillende dezer werkstukken, door een beschrijving te geven op welke wijze b. v. uit één staaf ijzer, een roos, een kelk enz. door opstuiken, kloven, buigen en rekken, zoodat het geheel, als technisch kunstwerk verre staat boven de bloemen enz. met losse geperste bladen enz.

Verscheidene teekeningen. photographiën en werkstukken in de zaal aanwezig, dienden verder tot bespreking en gedachtenwisseling tusschen spr. en toehoorders.

Nadat de Voorzitter den spreker had dank gezegd voor zijne voordracht, deelde hij mede. dat de interessante collectie teekeningen en werkstukken gedurende 2 dagen in het lokaal zouden blijven tentoongesteld voor de leden en het publiek.

TENTOONSTELLINGEN.

Bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam hebben per circulaire aan de Nederlandsche kunstenaars bericht, dat ingevolge eene uitnoodiging. daartoe ontvangen van de „Société Imperiale d'encouragement des Arts" te St. Petersburg, door hen de opdracht is aanvaard om de vorming op zich te nemen der Nederlandsche Afdeeling voor de Internationale tentoonstelling van *Affiches Illustrées* te St. Petersburg, te houden in November 1897.

Het programma der Nederlandsche Afdeeling ligt ter inzage in de leeszaal der bibliotheek van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, en is, voor zooverre de voorraad strekt, op aanvraag aldaar verkrijgbaar.

De in te zenden kunstwerken kunnen bestaan uit: gedrukte aanplak- en andere reclamebiljetten, teekeningen, maquets en orgineele schetsen op het gebied van reclame. Copieën worden niet aangenomen.

De kunstwerken moeten behoorlijk verpakt, vrachtvrij aan het gebouw der Maatschappij „Arti et Amicitiae" worden ingezonden van 25 Juni tot uiterlijk 30 Juni 1897.

Voor verdere voorwaarden raadplege men het programma.

Aan de leden wordt bekend gemaakt, dat van af 17 tot en met 27 Maart in het lokaal „Eensgezindheid", Spui te Amsterdam eene tentoonstelling zal gehouden worden van artistique cretonnes, muslins en velveteens naar teekeningen van den Heer M. Duco Crop te Haarlem, vervaardigd in de fabriek van de Heeren P. F. van Vlissingen & Co. te Helmond.

Aan deze tentoonstelling zal tevens een compleet slaapkamer-ameublement worden toegevoegd, ontworpen door den architect H. P. Berlage Nzn.

De tentoonstelling zal van 10 uur v.m. tot $4^1/_2$ uur n. m. geopend zijn.

BERICHTEN.

Het bestuur der vereeniging „Arti et Industriae", te 's Gravenhage, heeft een adres aan den gemeenteraad aldaar gericht, waarin het er aan herinnert, dat die vereeniging eene commissie benoemd heeft tot het voorbereiden eener tentoonstelling van beschrijvingen en afbeeldingen van versieringen, aangewend bij intochten en andere feestelijke gebeurtenissen, zoowel in Nederland als in het buitenland, zoomede tot het uitschrijven van prijsvragen voor concepten van versieringsmotieven van straten, pleinen, bruggen en huizen te 's Gravenhage, bij gelegenheid der inhuldigingsfeesten in 1898.

Het bestuur ontving van de commissie voor deze tentoonstelling een uitvoerig plan met begrooting van kosten, onder mededeeling, dat de commissie de kostelooze toezegging heeft bekomen voor het gebruik voor een uiterst geschikte zaal voor de expositie, maar daar de kas der vereeniging niet toelaat om tot de verwezenlijking dier plannen voldoende geldelijken steun te verleenen, verzoekt het bestuur in zijn adres tot gezegd doel aan de vereeniging geldelijken steun toe te zeggen tot hoogstens f 2000.

Den 16en December 1896 besloot de gemeenteraad van Franeker tot den verkoop van den aan die gemeente behoorenden Globe-beker.

Thans is echter, op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij Kon. besluit van 24 Febr. j.l. dat raadsbesluit vernietigd.

Die vernietiging heeft plaats op de volgende gronden:

dat deze beker in 1607 aan de gemeente Franeker ten geschenke is gegeven door de gezamenlijke huurders der stadslanderijen onder St. Jacob op het Bildt gelegen, en prijkt met een randschrift, doelende op de standvastige verdediging van Franeker in het jaar 1500. onder Hendrik van Saksen, en op de in het volgend jaar door de Hertogen Hendrik en George van Saksen aan Franeker gedane gift van 200 morgen Bildtlandt, welke met andere gunsten als een belooning aan die gemeente werden geschonken;

dat deze beker van verguld zilver is gedreven in de gedaante van een globe of bol, waarop de gesteldheid der aarde met zeer groote nauwkeurigheid en tal van bijzonderheden, volgens de allerlaatste, tijdens de vervaardiging in 1607 gedane ontdekkingen en bekende gegevens, hoogstwaarschijnlijk door Pibo Gualtheri gegraveerd is en dit voorwerp mitsdien een document is voor de geschiedenis van de kennis der aarde;

dat deze globe-beker wegens zijne smaakvolle vormen en zijne voortreffelijke uitvoering onder de voornaamste voortbrengselen der goud en zilversmidskunst te rangschikken is;

dat mitsdien deze beker, uit het oogpunt zoowel van geschiedenis als van wetenschap en kunst, een voorwerp van bijzonder groote waarde en beteekenis is;

dat het in strijd is met het algemeen belang, dat zulke voor de vaderlandsche geschiedenis en kunst belangrijke gedenkstukken aan openbare besturen niet als voorwerpen van geldswaarde maar ter herinnering aan belangrijke gebeurtenissen geschonken door deze in den handel worden gebracht.

In den koepel van het museum Oud-Dordrecht op de Groo[illegible] hoofdpoort te Dordrecht, wordt sedert eenige dagen een te[illegible] toonstelling gehouden van miniatuur-portretten uit de collect[illegible] van jhr. Victor de Stuers.

De belangwekkende verzameling omvat proeven van miniatu[illegible]

childerkunst van de 1ste helft der 15de tot het begin der 19de euw. De rij opent met een émail champlevé uit het Bourgondische tijdvak, en sluit ongeveer met het portret van kroonprins Villem. Daardoor wordt eenigszins een beeld gegeven van hetgeen op dit gebied is voortgebracht tusschen deze grenzen.

De tentoonstelling omvat het werk voornamelijk van Hollanders n Franschen, verder van Vlamingen, een Zwitser enz.

Tot 25 Maart blijft deze tentoonstelling geopend.

PERSONALIA.

Aan den heer J. de Koning, civiel-ingenieur te Nijmegen, is door den minister van landbouw der Fransche Republiek geschonken het kruis van ridder du mérite agricole.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Uitvoerend Opzichter 5.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.
BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:
1. Kantoorgebouw der firma Kerkhoven & Co. te Amsterdam. Architekt H. P. Berlage Nz.
2. St. Elisabeth gesticht te Amsterdam, Architekt A. C. Bleys.
3. Winkelgebouw te Amsterdam. Architekt E. Breman.
4. Woonhuis van mevrouw Teixeira de Mattos te Amsterdam. Architekt Eduard Cuypers.
5. Woning van den Hoofd-Directeur der Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam Architekt Dr. P. J. H. Cuypers.
6. Gebouw der Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te Amsterdam. Architekt A. L. van Gendt.
7. Panoramagebouw te Amsterdam. Architekt I. Gosschalk.
8. Sarphatimonument te Amsterdam. Architekt J. R. de Kruyff.
9. Winkelgebouw van den heer Allert de Lange te Amsterdam. Architekt J. van Looy.
10. Kantoorgebouw der firma Labouchère Oyens & Co. te Amsterdam. Architect F. W. M. Poggenbeek.
11. Maatschappelijk Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Architekten Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
12. Woonhuizen te Amsterdam. Architekt. J. C. Spakler Jr.
13. Woonhuis op het landgoed Uytenbosch te Baarn, van den heer J. L. Pierson. Architect C. Muysken.
14. Huize Oostbroek te de Bilt, van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham. Architect I. H. J. van Lunteren.
15. Villa Kennemerheuvel te Bloemendaal bij Haarlem, van den den heer L. H. Prætorius. Architekt L. Ritter.
16. Kantoor- en Winkelgebouw in het Agnetapark te Delft. Architekt F. M. L. Kerkhoff.
17. Gebouw der Studentensocieteit Phoenix te Delft. Archit. F. J. Nieuwenhu
18. Stationsgebouw der Holl. IJz. Spoorweg Maatschappij, te Delft. Architekt C. B. Posthumus Meijjes.
19. Arbeiderswoningen te 's-Gravenhage. Architekt W. B. van Liefland.
20. Villa in het Prinsen Vinkenpark te 's Gravenhage. Architekt J. P. J. Lorrie.
21. R. K. Parochiekerk, Pastorie enz., van den H. Joseph, te 's Gravenhage. Architekt E. J. Margry.
22. Winkelgebouw te 's Gravenhage. Architekt J. H. A. Mialaret.
23. Winkelgebouw der Vereeniging Eigen Hulp te 's Gravenhage. Architekt H. J. Mondt.
24. Gebouw der industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te 's Gravenhage. J. J. van Nieukerken.
25. Villa aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage. Architekt P. du Rieu Fzn.
26. Physisch Laboratorium der Rijks Universiteit te Groningen. Architekt J. van Lokhorst.
27. Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
28. Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
29. Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
30. Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
31. Gebouw der Studenten Secieteit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 15 MAART.

Amsterdam. Het maken en plaatsen van negen houten politieposthuizen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stads-drukkerij, tegen betaling van f 2,25 (met vier teek.). Inl. worden gegeven ten kantore van den adsistent gemeente-architect op het raadhuis, kamer No. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Assen. Het afbreken van eene woning en het weder bouwen van een winkelhuis met de daaraan verbonden werken, in één perceel.

De architect G. Stel, 'sav. 8 u., in het café Busscher, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 0,25 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 15 Maart, v.m. 11 u.

Boekelo. Het bouwen van een magazijn en het vergrooten der bleekerij en pakkamer.

De directie der Boekelosche stoombleekerij, v.m. 10 u. (Greenw. tijd) te haren kantore. Bestek en teek. à f 2.50 per stel te bekomen bij den architct G. Beltman AGzn. Aanw. 15 Maart v.m. $9^1/_2$ u. (Greenw. tijd.)

Groningen. Het maken en leveren van een brugwachtershuisje, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

Het gemeentebestuur, n.m. $12^3/_4$ u. Bilj. in te leveren tot 13 Maart, n.m. $4^1/_2$ u. De voorw. liggen ter secretarie (afdeeling financiën en onderwijs) ter lezing en zijn daar à f 0,25 per ex. verkrijgb., terwijl nadere inl. te bekomen zijn aan het bureau der gemeentewerken.

Haarlem. Het sloopen van eene bestaande draaibrug, liggende over het kanaal bij de fabriek der „Werf Conrad" aan den Spaarndammerweg en het daar ter plaatse maken van nieuwe landhoofden enz., voor eene nieuwe dubbele ophaalbrug.

De directie van de „Werf Conrad". 's midd. 12 u., in café „Lion d'or". Bestekken à f 0,50 en inl. te verkrijgen aan de „Werf Conrad" dagelijks tusschen 10 en 12 u.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van een winkelhuis in de Vuchterstraat G. no. 4 te 's-Bosch.

De architect J. Dony, n.m. 2 u., in het café „Central". Bestek en teek. zijn verkrijgb. ten kantore van genoemde ingenieur tegen betaling van f 1 per stel. Aanw. gedaan.

Leiden. 1^0. Het vernieuwen van één juk met bovenbedekking van de Rijnstraatsbrug. 2^0. Het verdekken der leien daken en het herstellen van goten, nokken enz. op de Stadswaag. 3^0. Het maken en herstellen van een Abri op de algemeene zwemplaats. 4^0. Het doen van buiten- en binnen verfwerken aan gemeente-gebouwen, in drie perceelen. 5^0. Het verrichten van timmer- en metselwerken ten dienste van Gemeente-gebouwen, in vijf perceelen. 6^0. Het leveren van een diepschuit.

Het gem.-best., 's midd. 12 u. De bestekken liggen ter inzage op het bureau der gemeentewerken op elken werkdag de besteding voorafgaande, van v.m. 9 u. tot n.m. 4 u., terwijl aldaar inl. worden verstrekt dagelijks van 11—12 u. en bestekken zijn te bekomen à f 0.50 per stuk (franco per post met 5 cents verhooging). Aanw. gedaan.

Maastricht. Den bouw van een patronaatgebouw.

Het armbestuur van O. L. V. Parochie, 's midd. 12 u. Bestek, teek. en inl. verstrekt de secretaris L. A. J. Keuller.

Winterswijk. Het bouwen van een woonhuis in de nabijheid van Drubers.

De heer G. W. ter Heurne. Bestek en teek. liggen ter inzage bij Gebr. Bekkers aan de Harmonie. Inl. geeft J. G. Scharenborg.

DINSDAG 16 MAART.

Deventer. Het bouwen van eene keuken voor 3 eskadrons op het terrein achter de kazerne te Deventer, en inrichten van de bestaande manschappenkeukens der cavalerie tot onderofficierseetzaal en onderofficierskeuken, onder het beheer der genie te Zutphen, Raming f 4900.

De genie, v.m. 11 u., in het hotel „De Keizer", te Deventer, alw. het bestek ter lezing ligt. Bilj. in te leveren tot 15 Maart, n.m. 3 u., bij den hoofdopz. van fortificatiën, alw. bestekken en inl. te bekomen zijn.

Enkhuizen. Het bouwen van eene bergplaats voor wijnen, te plaatsen in de Molenaarssteeg.

De heer P. Sijbrandij. Bestek en teek. liggen ter inzage in het park van den heer F. v. d. Deure, alw. ook de aanbesteding zal gehouden worden. Inl. geeft T. Korff.

's-Gravenhage. Het bouwen van 6 bewaarderswoningen bij de strafgevangenis te Arnhem en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken. Raming f 15450.

Het Ministerie van Justitie n.m. 2 u. Het bestek met teek. ligt ter inzage in de strafgevangenis te Arnhem, en is tegen betaling van f 1,10 verkrijgb. bij de Gebr. van Cleef, boekh. 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den ingenieur architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage. Departement van Justitie. Aanw. gedaan.

Hoogeveen. Het bouwen van een woon- en winkelhuis.

De heer S. van Zuiden Hzn., n.m. 3 u., in hotel Luinge, alw bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect J. Carmiggelt. Aanw. 16 Maart, v.m. 9 u.

Hengelo (Ov.) Het bouwen van twee woningen, op een terrein gelegen aan den tweeden Weenendwarsweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u.. in het café van Prevôt, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 16 Maart, v.m. $9\frac{1}{2}$ u.

Noordsleen (Dr.) Het bouwen met levering der materialen van een heerenboerenbehuizing met daaraan verbonden stookhuis.

Mej. de Wed. W. Lanning, 's midd. 12 u. in het café van W. Strootker. Bestek en teek. liggen ter visie in het logement van W. Strootker. Het bestek wordt tegen toezending van postwissel à f 1 franco toegezonden, terwijl dit ook ter lezing ligt in de logementen: Wielens te Emmen, Abels te Coevorden, hotel Luinge te Hoogeveen, heeren-logement-Bontekoe te Meppel. Bosman te Beilen en Kuipers a/d Vaart te Assen. Verdere inl. te verkrijgen bij den Heer H. Kuipers, architect te N.-Barge (Emmen), alw. ook het bestek verkrijgb. is. Aanw. op den dag der aanbesteding v.m. 11 u.

WOENSDAG 17 MAART.

Aalten. Het weder opbouwen van een fabrieksgebouw aldaar voor Gebr. Driessen.

De architect J. W. Boerbooms, te Arnhem, n.m. 3 u., in de Societeit „Op het Blik", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek ad. 75 ct. en teek. ad. f 1. verkrijgb. bij den boekh. J. J. v. Mastrigt. te Arnhem.

Bolsward. Het verven van het in aanbouw zijnde huis in de Kerkstraat.

De voogden van het weeshuis. Bestek ter inz. in „Amicitia".

Alleen voor inwoners.

Breda. Het afbreken en opnieuw opbouwen van een huis, staande en gelegen aan de Lange Brugstraat, wijk B, no. 251 te Breda, met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen.

De architect J. A. v. Dongen, n.m. 3 u., in het café van A. Vermonden, Torenstraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Dongen. Het bouwen van een leerlooierij, met bijlevering van alle materialen

De heer A. J. Aarts. Bestek en teek. ter inz. bij C. J. Sprangers. Inl. geeft H. Wagner, bouwk. aldaar.

Dongen (N.-Br.) Het bouwen en vergrooten van het pensionaat „St. Joseph" en de R.K. bijz. kweekschool.

Het bestuur van het pensionaat, n.m. 2 u.. in café „De Looiersbeurs", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Bestekken ad f 1,50 verkrijgb. bij den boekh. Eduard van Wees, te Breda. Inl. geeft de architect P. J. van Genk, te Leur bij Breda. Aanw. gedaan.

Eelde. 1e. Het bouwen van een schoollokaal bij de bestaande school aldaar, met bijlev. van alle materialen; 2e. Het leveren van schoolmeubelen in gen. lokaal.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en teek. liggen ter inz. en ter secretarie en zijn sub. 1 ad 50. sub. 2 ad 25 ct. verkrijgb. Aanw. 17 Maart, 's midd. 12 u. Inl. geeft architect Joh. Hartliet.

Grootegast. Het afbreken van een oud en het bouwen van een nieuwe huizinge aan den grintweg

De heer H. Dijk, zuivelfabrikant. Bestek en teek. liggen ter inz. ter herberge Jakkerman en zijn ad. 50 ct. verkrijgb. bij F. Slagter, Kollum. Aanw. gedaan.

Hengelo. (Ov.) Bestek 1. Het bouwen van 8 lokalen met portalen enz. op en aan de 4 scholen in het dorp. Bestek 2. Het maken, leveren enz. van de schoolmeubelen en in massa.

Het gemeentebestuur, n.m. $12\frac{1}{2}$ u., van 9 Maart af bestek en teek. van sub. 1 ad f 1 en sub. 2 ad. 25 ct. ter secret. verkrijgb. Inl. geeft de gem. architect J. Haarhendriks. Aanw. 13 Maart. n.m. 2 u.. en 17 Maart, v.m. 9 u., te beginnen aan school a. Veldbleekstraat.

Hoorn. Het afbreken van een oud en het wederopbouwen van een nieuw woonhuis enz. in het Dal aldaar.

De heer J. Winkel Lzn. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij den architect A. Stoutjesdijk te Hoorn. Aanw. gedaan.

Schore (Zeel.). Het restaureeren der consistoriekamer en bijkomende werken.

De kerkvoogden der Ned. Herv. Gem., n.m. 5 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in de herberg bij A. op 't Hof. Inl. geeft de architect A. Le Clerq. Aanw. 17 Maart, n.m. 3 u.

Zwolle. Het verbouwen van „De Moriaan" tot winkelhuis met bovenwoning in de Sassenstraat.

De architect D. de Herder, n.m. 4 u., in het Poolsch koffiehuis, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek ad 30 ct. en teek. ad f 1,25 verkrijgb.. bij gen. architect. Aanw. 16 Maart, v.m. 11 uur.

Zutphen. Het bouwen van 2 heerenhuizen in de Rozenhoflaan.

De heer F. Schultz, n.m. 6 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in het café „De Klok". Inl. geeft J. J. Melink. Aanw. 16 Maart, 's midd 12 u.

DONDERDAG 18 MAART.

Enschedé. Het bouwen eener machinekamer, het vergrooten der weverij en verdere werken aan de Brinkstraat voor de firma N. J. Menko.

De architect G. Beltman AGzn., 's midd. 12 u., in het café van Wertheim. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. 18 Maart, v.m. 9 u.

Geldermalsen. Het bouwen van eene Hofstede met bijlevering van materialen.

De heer N. J. Lakenveld n.m. 3 u. in het koffiehuis van P. J. W. W. van Aken, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 1.50 verkrijgb. bij A. Huigen te Tricht. Aanw. 16 Maart van n.m. 3 tot 4 u.

Gorredijk. Het bouwen van een nieuwe werkplaats in de Dubbelestraat aldaar.

De heer Joh. J. de Jong. 's av. 8 u., bij wien de teek. ter inz. ligt en bestek à f 0,50 verkrijgb. is. Aanw. 15 Maart, v.m. 10 u.

Rotterdam. Het bouwen van eene ketelmakerij op het etablissement Feijenoord te Rotterdam.

De directie van de Maatschappij voor Scheeps- en Werktuigbouw Feijenoord, v.m. 12 u., te haren kantore. Het bestek met 5 teek. is à f 4 verkrijgb. ten kantoorboekh. van J. P. Bladergroen, Nieuwehaven 153. De ingenieur-architect J. S. C. van de Wall, te Rotterdam, geeft inl. en aanw. op het terrein op 12 en 16 Maart telkens 's midd. 12 u.

Rottevalle (Fr.) Het maken en opbouwen van een nieuwe wipbrug over de Compagnonsvaart bij de sluis, aldaar.

De bestuurders van de Comp. Vaarten en Vallaat. Bilj. in te leveren bij den heer S. R. Atsma. Bestek en teek. ter inzage bij Gebr. v. d. Meulen. Inl. geeft Reitze Bloembergen Aanw. 15 Maart. n.m. 2 u.

Sappemeer. Het bouwen van een schuurtje en het maken van afrasteringen.

Het gemeentebestuur, 's av. $7\frac{1}{2}$ u., in het „Bontehuis", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geeft de architect E. Schreuder. Aanw. 15 Maart, v.m. 10 u.

Sappemeer. Het afbreken van een schuur en het bouwen van een bewaarschool aldaar.

Het bestuur van de Vereeniging tot Plaatselijk Nut te Hoogezand-Sappemeer, 's av. $7\frac{1}{2}$ u., in het „Bontehuis", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestekken à f 1 verkrijgb. bij den architect E. Schreuder.

VRIJDAG 19 MAART.

Bergen-op-Zoom (Herbest). Het vergrooten van den ziekenstal te Bergen-op-Zoom, met zes standplaatsen, onder beheer der genie aldaar. Raming f 2600.

De genie, v.m. 10 u., in het Nederl. koffiehuis, alw. het bestek ter inz. ligt. Bilj. in te leveren tot 18 Maart, n.m. 3 u., op het bureel der genie alw. bestekken en inl. te bekomen zijn. (De tijd is West. Europ. tijd).

's-Gravenhage. Het onderhoud van het post- en telegraafgebouw te Gemert, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1899. Ram. f 610.

Het min. van W., H. en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan het min. van W., H. en N., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16, te 's-Gravenhage; aan dat van het prov. bestuur van Noordbrabant, en is te bekomen bij de boekh. Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage. Nadere inl. zijn te bekomen bij voorn. rijksbouwmeester en bij den opzichter voor de landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk te 's-Hertogenbosch. Aanw. gedaan.

Nieuw- en St. Joosland. Het bouwen van een woning voor den gemeente geneesheer.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen ter inz. ter gemeente-secret. en is bestek ad. 50 ct. en teek. ad f 2. ald. verkrijgb. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 20 MAART.

Angeren (Geld) Het arbeidsloon van metsel- en timmerwerk, alsmede van het rietendak der te herbouwen schuur aan de boerderij „Kuilenburg" aldaar voor Arn. Terwindt te Utrecht.

De bouwk. A. W. van 't Hullenaar, n.m. 1 u., in het koffiehuis van Theod. Derksen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. bouwk. Aanw. 20 Maart, v.m. 10 tot 11 u.

Arnhem. Het doen van herstellingen en vernieuwingen aan het perceel Velperplein No. 15 te Arnhem.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

o MAART 1897. 17e JAARGANG. No. 12.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * * .

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 2/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897.

Door bemiddeling van den heer Ed. Cuypers, lid van het Bestuur der Maatschappij en lid van het Comité tot behartiging der belangen van de Nederlandsche inzenders op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897, en door de welwillende medewerking van laatstgenoemd Comité, is een afzonderlijke, zeer gunstig gelegen plaatsruimte kosteloos door dat Comité afgestaan ten behoeve van eene afdeeling voor de Nederlandsche bouwkunst.

Deze afdeeling, een bruikbare wandvlakte aanbiedende van 65 M²., maakt een afgesloten deel uit van de Nederlandsche Afdeeling op de Tentoonstelling.

De Nederlandsche architecten, die teekeningen, of photographiën naar hunne werken wenschen ten toon te stellen, worden uitgenoodigd zoo spoedig mogelijk opgave van hunne inzendingen te doen aan den heer Ed. Cuypers architect te Amsterdam, die zich belast met de plaatsing daarvan te Brussel.

Aan de inzenders zullen geen andere kosten in rekening worden gebracht, dan die van het vervoer *naar* Brussel, en van een gedeelte — voor ieder inzender berekend naar evenredigheid van de door hem ingenomen plaatsruimte — van de kosten der installatie van de afdeeling, die echter niet anders dan uiterst gering kunnen zijn.

De inzendingen, behoorlijk verpakt, van lijsten voorzien of op stevig carton opgezet, worden ingewacht, uiterlijk vóór den 20en April a.s., aan het adres van het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402.

De heer Ed. Cuypers heeft zich bereid verklaard, op aanvrage, nadere inlichtingen te verschaffen.

EEN PRIVILEGIE TEN BEHOEVE VAN HET BOUWVAK.

Onder bovenstaande titel wordt in het Nieuws van den Dag van 11 Maart j.l. de aandacht gevestigd op een door Mr. Beguin in het „Paleis van Justitie" geschreven belangrijk artikel, dat zeer verdient in ruimeren kring bekend te worden dan in dien der lezers van dit rechtskundig blad. Wij meenen er dan ook op te moeten wijzen en ontleenen het volgende aan het artikel van Mr. Beguin en aan de beschouwingen daarover van de schrijver W. in het Nieuws van den Dag.

Men weet, de wet verklaart bepaalde goederen bij voorkeur verbonden ten behoeve van sommige schuldeischers, terwijl de roerende en onroerende goederen van een schuldenaar in het algemeen voor zijne persoonlijke verbintenissen aansprakelijk zijn. Dit noemt men een privilege.

De privileges — want er zijn meerdere — berusten op billijkheidsgronden; zij geven een schuldeischer onder zekere omstandigheden en wanneer de boedel van den schuldenaar te gelde moet worden gemaakt, het recht om vooruit betaald te worden uit de opbrengst van het goed. Bestaat dit recht voor een schuldeischer, dan is hij preferent, tegenover andere crediteuren, die dan concurrent zijn.

Deze privileges, nog afkomstig uit het oud-Romeinsche recht, zijn meerendeels niet meer in overeenstemming met onze zienswijzen, en behooren dus in het algemeen te worden afgekeurd. Heden ten dage geldt immers het begrip, dat de eene crediteur niet mag achterstaan bij een andere, tenzij eene voorafgegane overeenkomst daaromtrent bij iedereen bekend kan zijn, en dus niemand dupe behoeft te worden van omstandigheden waarvan hij geen kennis kon dragen.

Zoo is het volgende een zeer verdedigbaar privilege:

„Op de opbrengst van het opgebouwde, aangebouwde of herstelde perceel is bevoorrecht, hetgeen aan metselaars, timmerlieden en andere werkbazen is verschuldigd wegens den opbouw, aanbouw en de reparatiën van onroerende goederen, mits die schuldvordering niet ouder zij dan drie jaren en het perceel aan den eigenaar is blijven toebehooren."

Op de vraag nu, of dit voorrecht het belang der werkgevers wel voldoende verzekert, wordt door Mr. Beguin de aandacht gevestigd.

De schrijver wijst er allereerst op, dat de privileges

niet *altijd* valsche toestanden doen ontstaan, maar wel degelijk het geval zich voordoet, dat de hypotheekhouder allerminst verdient voor te gaan.

De in de laatste jaren ontstane bouwwoede heeft eensdeels ten grondslag een speculatie in bouwgrond, anderdeels een even groote speculatie om, zelve niet van genoegzame middelen voorzien, met geld van anderen de grootst mogelijke winsten te maken. Het geval waarop de schrijver voornamelijk de aandacht vestigt, is dit, dat een speculant grond koopt, die hij in perceelen verdeelt, en dan bouwondernemers zoekt. Meestal gelukt dit laatste, soms door niet al te kieskeurig te zijn met de middelen. Meer dan een jong werkman is daardoor het slachtoffer geworden van maar al te verleidelijke voorspiegelingen. Hem wordt een perceel aangeboden ter bebouwing, dat hij slechts gedeeltelijk behoeft te betalen; de bouw-speculant neemt daarentegen voor het overige een eerste hypotheek op den bouwgrond. Zijn er dan nog bezwaren, dan kunnen de noodige gelden, natuurlijk ook onder hypothecair verband, door een of andere Bank verschaft worden. Des werkmans hoop is daarbij deze, dat het eenmaal afgewerkte perceel zal verkocht worden voor een prijs, hooger dan het bedrag der hypotheken, en met die hoop vervuld, wordt aanbesteed. Doet zich echter geen kooper op, en vertegenwoordigen de door de Bank voorgeschoten gelden geen hoogere waarde dan — zooals in zeer vele gevallen — twee derde van de vermoedelijke waarde van het perceel, dan kan al spoedig niet voldaan worden aan de verbintenissen. Weder worden gelden opgenomen, nu op een ander bouwterrein; schuldeischers voor het eerste perceel worden afbetaald en de geldschieter voorloopig bevredigd. Het zijn echter de onderaannemers die er het slechts bij varen, omdat zij veel crediet moeten geven.

Men kent de rest: het volgende gat wordt gegraven om het vorige te kunnen stoppen, zoolang dergelijke handelingen mogelijk zijn, totdat eindelijk de faillietverklaring de speculatie bekroont.

Nu komen allen op, die crediet verleenden; niet alleen de handelaar in bouwmateriaal, maar dikwijls ook werklieden en bazen, die soms niet anders konden dan telkens weer toe te stemmen in een uitstel van betaling.

Het voorrecht door de wet toegekend, komt hier echter niemand van dezen ten goede. De geldschieter, de Bank en de eigenlijke speculant zijn gedekt door hun hypotheken, die volgens de zelfde wet zich zelfs uitstrekken tot alle latere verbeteringen van het bezwaarde goed en hetgeen door opbouw daarmede één geheel zal uitmaken. Het zijn deze hypotheken die preferent zijn boven het privilege der werkbazen, die onderaannemers van het werk waren; zij zijn dus in werkelijkheid concurrente schuldeischers geworden.

Om aan dergelijke toestanden een einde te maken, zou Mr. Beguin wenschen, dat het bedoelde privilege zelfs *boven* hypotheek werd uitgeoefend, ter wille van billijkheid, en ook van de soliditeit in het bouwvak.

De schrijver in het N. v. d. Dag is die meening ten volle toegedaan; en ook wij zouden wenschen de wet gewijzigd te zien, zoodanig dat de wensch van den heer Beguin in vervulling kwam.

De verouderde wettelijke bepalingen eischen noodzakelijk herziening, om ze in overeenstemming te brengen met de nieuwe toestanden, vooral in groote steden opgedoken, tengevolge van een speculatie-woede die men vroeger niet kende.

Die verouderde bepalingen, hiervoren besproken, geven aanleiding tot ergerlijk geknoei, tot immoreele handelingen, waarvan in de eerste plaats dupe wordt de man die, door zijn arbeid te geven, op eerlijke wijze zijn kost wil verdienen.

De wet is daar om den eerlijke te beschermen. Nu is het volstrekt niet vreemd, dat wettelijke bepalingen — zooals uit het voorgaande blijkt — tot zeer ongewenschte toestanden aanleiding kunnen geven; maar dan vragen wij of het niet dringend gewenscht is, dat de wetgever dergelijke bepalingen vernietige, en betere, in overeenstemming met de tijdsomstandigheden, er voor in de plaats stelle, opdat niet langer de economisch zwakkere benadeeld kunne worden door de speculatie van een sterkeren, die verscholen kan blijven en, als 't ware gesteund door de wet, zich voor verliezen kan dekken.

Men make er zich niet van af door te zeggen: laat hij die zijn arbeid geeft dit niet doen zonder grondig onderzoek waarvoor hij werkt, en laat hem aan de verleiding weerstand bieden. Men denke echter liever na over den toestand waarin de meer afhankelijke zich bevindt. De economisch zwakkere heeft bescherming noodig tegenover de trucs van den sterkeren.

Het ligt ook voor de hand, dat men zegt: laat de zwakkere zich mede dekken door inschrijving van hypotheek. Die tegenwerping op een aandringen om wetswijziging heeft Mr. Beguin voorzien, en hij wijst er terecht op, dat men den onderaannemer, die deze voorwaarde wil stellen, niet met eenig werk zal belasten.

Het is immers den speculant niet van huis uit te doen om in elk geval de geleverde diensten te betalen; dat is bewezen. Als het hem mogelijk is, als de speculatie gelukt, dan zal hij loon naar werken geven; maar valt de speculatie tegen, dan kan hij dat immers niet. Met dat niet *kunnen* en „alles gaat verder volgens de wet", sust hij zijn geweten.

Zoodra evenwel het privilege preferent wordt gesteld boven de hypotheek, zal het aantal der bouw-speculanten verminderen en de gulle hypotheek-gever wel wat meer voorzichtig en terughoudend worden. Al is daardoor nog niet alles verkregen, de toestand zal er toch beter door worden. Niet alleen zal de man die door zijn arbeid een eerlijk bestaan zoekt, beter dan thans in deze gevallen door de wet beschermd worden, maar ook de hier ter plaatse zoo vaak besproken en verafschuwde revolutiebouw, de speculatie-bouw in zijn misselijkste uiting, grootelijks worden tegengegaan. Dikwijls is er hier ook op gewezen, dat de hypotheek niet zoo lichtvaardig moest worden verleend; maar wie is in staat een bank en particulier, die het niet te nauw nemen, te noodzaken hun geld niet met winst voor het speculatieve doel te gebruiken!

De onbekende schrijver die in het N. v. d. D. op het artikel van Mr. Beguin wijst, eindigt aldus:

„Wij hebben vakvereenigingen, en wij hebben eene Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en allerlei bouwkundige vereenigingen. Zouden de opmerkingen van Mr. Beguin haar niet een geschikt onderwerp ter practische behandeling kunnen verschaffen?"

Ligt daarin opgesloten, dat de schrijver die vereenigingen voor de zaak wil spannen?

Zij wenschen zeer zeker verandering, en hebben al dikwerf gevraagd: Is er geen paal en perk te stellen aan de gewraakte toestanden door bouw-speculanten in de wereld geroepen?

Nu van rechtskundige zijde wordt verzekerd, dat veel gewonnen kan worden door een wijziging der wet, zijn zij dankbaar voor dat nieuws. Maar . . . . is 't geen

ıast onbegonnen werk om op een „wetswijziging" aan · dringen?

Wij willen intusschen doen wat ons om zoo te zeggen ›evraagd werd; wij verzoeken de aandacht voor de be- ngrijke kwestie.

R.

PRIJSVRAGEN.

Door den heer W. G. Boele, Senior, te Kampen, is een prijsvraag ıitgeschreven voor een Reclamekaart, waarvan wij het volledige rogramma hieronder in zijn geheel afdrukken.

1. Door deze prijsvraag, die wordt uitgeschreven bij gelegenheid an het vijftigjarig bestaan zijner sigarenfabriek, wenscht de onder- eteekende in het bezit te komen van een ontwerp voor een eclamekaart, die hoofdzakelijk moet dienen om in winkels te vorden opgehangen.

2. Tot deelneming aan dezen wedstrijd worden alleen toegela- en de werken van Nederlandsche en in Nederland gevestigde unstenaars.

3. De ontwerpen moeten zijn oorspronkelijke teekeningen en de fmetingen, daaraan te geven mogen niet meer bedragen dan 6 × 55 cM, en niet minder dan 64 × 50 cM.

4. In elke teekening moet op zeer duidelijke wijze zijn uitgedrukt, at deze winkelkaart de aandacht zal hebben te vestigen op het ıandelsartikel: Sigaren.

Dit moet in letters duidelijk zijn aangegeven, en de kaart mo et evens op duidelijke wijze vermelden den naam en de woonplaats an hem, die dezen wedstrijd uitschrijft: W. G. Boele, Senior, Iofleverancier, Kampen 1847—1897.

5. De teekeningen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto n vergezeld gaan van een gesloten en verzegelden briefomslag, vaarop van buiten dezelfde spreuk of datzelfde motto moet zijn ıerhaald en waarin den naam en de woonplaats van den vervaar- liger van dat ontwerp zijn opgegeven. Op dien omslag moet evens zijn geplaatst een correspondentie-adres, om briefwisseling net een inzender, zoo die mocht noodig blijken, mogelijk te maken zonder de anonymiteit op te heffen.

6. Bij ieder ontwerp moet — aan den achterkant der teekening f bij afzonderlijk, niet gesloten, briefje — duidelijk worden aan- egeven, aan welke wijze van uitvoering in druk, bij eventueele eproductie, de vervaardiger heeft gedacht, en met de mogelijk- ıeid om van die soort van reproductie gebruik te maken, dient ıij bij de vervaardiging van zijn ontwerp rekening te houden.

7. Verder worden de inzenders verzocht op den gesloten riefomslag een geheim teeken te plaatsen dat kan dienen om — wanneer aan de inzenders der niet bekroonde of niet aangekochte eekeningen (§ 10 en 18), door middel van het correspondentie- adres, zal worden bericht, dat hun inzending ter hunner beschik- king is — bij het afhalen daarvan als herkenningsteeken van den eigenaar te dienen.

8. De ontwerpen moeten worden geadresseerd aan de Oefen- school bij 's Rijks Museum, Hobbemastraat 25 te Amsterdam en franco zijn ingekomen vóór 21 Mei 1897.

9. Zoodra de termijn van inzending zal zijn gesloten wordt den inzenders door middel van hun correspondentie-adres de ontvangst van hun ontwerp bericht.

10. Drie prijzen worden uitgeloofd: 1e Prijs f 500.— 2e Prijs 300.— 3e Prijs f 200.

11. De beoordeeling der ingezonden ontwerpen zal plaats hebben te Amsterdam, door een Jury van zeven leden, n.l. de Heeren:

Aug. Allebé, Hoogleeraar-Directeur der Rijks-Academie van Beeldende-Kunsten te Amsterdam, A. le Comte, Kunstschilder te Delft, Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, Josef Israëls, Kunstschilder te 's Gravenhage, Ferd. Leenhoff, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beel- dende Kunsten te Amsterdam, W. B. G. Molkenboer, Directeur der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam, B. W. Wierink, Directeur der Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam.

12. De Jury heeft het recht om die werken, die zijn ingezonden onder motto's, die aan advertenties herinneren, van de beoordeeling uit te sluiten, en ook in zake het tentoonstellen der ingekomen werken (zie § 15) heeft zij het recht om die teekeningen, die in kunstwaarde al te ver staan beneden hetgeen hier met billijkheid kan worden verwacht, van die tentoonstelling uit te sluiten.

13. De Jury zal bij hare beoordeeling in de eerste plaats acht geven op de kunstwaarde der ontwerpen, maar zij sluit van de bekroning uit alle teekeningen, die voor Reclamekaart ongeschikt zijn.

14. In ieder geval worden uit de ontwerpen, die na boven- genoemde schifting — zoo die noodig mocht zijn geweest — overblijven, aan de drie teekeningen, die relatief de beste worden gekeurd, resp. de eerste, de tweede en de derde prijs toegekend.

15. Na de uitspraak der Jury zullen alle ingekomen ontwerpen, behoudens hetgeen daaromtrent in § 12 is vermeld, te Amsterdam openbaar worden tentoongesteld. Op de bekroonde ontwerpen zal alsdan de naam van den vervaardiger zijn geplaatst.

16. De ondergeteekende wenscht ook op de niet bekroonde ont- werpen de namen te vermelden der kunstenaars, die ze inzonden, voor zoover zij daartoe verlof willen geven. Daarom worden die inzenders — als zij toestemmen in het opheffen der anonymiteit — verzocht daarvan blijk te geven door het aanbrengen van een teeken — kruisje in cirkel — in den rechterbovenhoek hunner teekening. Dan zal daags nadat de Jury haar uitspraak schrifte- lijk aan den ondergeteekende zal hebben meegedeeld, van deze inzenders den verzegelden brief worden geopend en hun naam en woonplaats onder hun werk worden geschreven.

De inzenders der ontwerpen, waarop bedoeld teeken ontbreekt, ontvangen die brief ongeopend terug aan het door hun opgegeven Correspondentie-adres.

17. Opdat het opstellen der ingekomen werken ten behoeve van beoordeeling en tentoonstelling op geregelde en eenigszins smakelijke wijze kunnen geschieden, zullen alle deze teekeningen te Amsterdam zorgvuldig worden opgezet op geel-grijze cartons alle van dezelfde grootte (± 1 M. × 79 cM.)

Daarom worden de deelnemers aan dezen wedstrijd verzocht hunne teekeningen onopgezet in te zenden en daarom ook mag het maximum der opgegeven afmetingen niet worden overschreden.

18. Alle inzendingen bekroond volgens § 10 blijven het eigen- dom van den ondergeteekende. Wanneer de ondergeteekende, behalve de bekroonde teekeningen, ook nog andere der ingekomen ontwerpen voor zich zal wenschen te behouden, zal hij over den aankoop daarvan onderhandelen met de inzenders van die ont- werpen,

19. Bij uitvoering in druk zal den ontwerper worden verzocht de drukproeven van zijn werk na te zien en eene zorgvuldige en goede bewerking dier reproductie te bevorderen. Daarvoor wordt geene afzonderlijke vergoeding toegekend.

20. De beoordeeling (in § 10 genoemd) der ingezonden ontwerpen zal plaats hebben uiterlijk 14 dagen na den termijn van sluiting van dezen wedstrijd.

De uitslag van deze beoordeeling zal, onmiddelijk nadat de beslissing gevallen is, den bekroonde schriftelijk worden mede- gedeeld, en zij zal bekend gemaakt worden in de voornaamste Nieuwsbladen van Nederland.

W. G. Boele Senior.
Hofstraat Kampen.

18 Maart 1897.

TENTOONSTELLINGEN.

Door de Commissie tot behartiging van de Studiebelangen uit het Delftsch Studentencorps is aan de oud-leerlingen der Konink- lijke Academie en Polytechnische School de volgende circulaire verzonden:

L. S.!

Namens de Commissie tot behartiging van de Studiebelangen uit het Delftsch Studentencorps veroorloven wij ons het volgende onder uwe welwillende aandacht te brengen.

In het afgeloopen jaar werd op initiatief onzer Commissie in de Vergadering van het Delftsch Studentencorps in principe het houden van eene tentoonstelling, ter gelegenheid van het in den zomer 1898 te vieren 50-jarig bestaan van het D. S. C., van teekeningen van uitgevoerde werken en ontwerpen, alsmede van de vruchten van technischen arbeid op het gebied der verschillende ingenieurs, architecten en technologen, door oud-leerlingen der Koninklijke Academie en Polytechnische School vervaardigd, goedgekeurd.

Aan onze Commissie werd opgedragen voorloopige plannen voor deze te houden tentoonstelling te ontwerpen en deze aan de goedkeuring van de Corpsvergadering te onderwerpen.

Gaarne heeft de Commissie deze opdracht van het Corps aanvaard; zij heeft echter gemeend, reeds dadelijk in beginsel te moeten vaststellen, geene plannen aan het Corps aan te bieden zoo niet mocht gebleken zijn, dat de tentoonstelling in alle opzichten kans van slagen zal hebben.

Allereerst heeft de Commissie zich tot den Raad van Bestuur der Polytechnische School gewend tot verkrijging van de zoo noodige medewerking van dit hooggeacht College. Bij ons verzoek is op den voorgrond geplaatst, of er mogelijkheid bestaat, dat de tentoonstelling in de lokalen der Polytechnische School zou kunnen gehouden worden. Door eventueel onoverkomelijke bezwaren om dit verzoek in te willigen, zou eensdeels eene groote eigenaardigheid van deze tentoonstelling verdwijnen, anderdeels zouden bezwaren zoowel van praktischen als van finantieelen aard een beletsel zijn voor het D. S. C. om een plan als door ons te ontwerpen goed te keuren.

Met genoegen is het, dat wij U kunnen mededeelen, dat de Raad van Bestuur met belangstelling kennis heeft genomen van onze missive en zich gaarne bereid heeft verklaard zijne medewerking te verleenen tot het doen slagen der tentoonstelling. De Raad van Bestuur beseft met ons de groote beteekenis welke aan de beschikking over lokalen der P. S. voor de tentoonstelling moet worden toegekend, en stelt zich voor dienaangaande een onderzoek in te stellen, ten einde. als de uitslag daarvan zooals hij hoopt gunstig luidt, een voorstel tot de bedoelde beschikbaarstelling aan het oordeel van den Minister van Binnenlandsche Zaken te onderwerpen.

Bij het maken van plannen voor bedoelde tentoonstelling komt het ons hoogst wenschelijk voor, het oordeel van personen buiten Delft hieromtrent te vernemen niet alleen, maar overtuigd te zijn van op hunne medewerking te mogen rekenen.

Ons hoofddoel bij het houden dezer Tentoonstelling zal zijn een overzicht te geven van al wat zij, die in Delft studeerden aan Kon. Academie of Polytechnische School hebben gepresteerd.

Waar we nu deze tentoonstelling kunnen laten samenvallen met de viering van het tiende lustrum van het Delftsche Studentencorps, de vereeniging der toekomstige Ingenieurs, daar hopen wij op den steun der Oud-Delftenaren, de technische wereld in Nederland te mogen rekenen.

Daarom nemen wij de vrijheid ons tot U te wenden met het beleefd verzoek aan eene eventueel in 1898 te houden tentoonstelling, in den geest als boven omschreven, uw steun en medewerking, hetzij persoonlijk, hetzij moreel, te willen verleenen.

Aangenaam zou het onze Commissie zijn, zoo wij voor het einde dezer maand Uw antwoord zouden mogen te gemoet zien.

Met de meeste hoogachting hebben wij de eer te zijn

Namens de Commissie tot Behartiging van de Studiebelangen,

Uw Dw. Drn.,

L. F. Teixeira de Mattos, *Civ. Ing., President.*

Jan van Poelgeest, *Secretaris.*

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht, 16 Maart 1897. Nadat door den Voorzitter de vergadering geopend was en de notulen voorgelezen en goedgekeurd, werd mededeeling gedaan van eenige ingekomen stukken, o. a. van een uitnoodiging van den heer Dumont, ingenieur van de Utrechtsche Waterleiding-maatschappij, tot het bezichtigen van den nieuw gebouwden watertoren met aanhoorigheden, welke uitnoodiging met genoegen vernomen werd.

Door den secretaris werd het door hem opgemaakt verslag over 1896 voorgelezen; niemand daarop eenige aanmerking hebbende, werd dit goedgekeurd.

Benoeming had plaats van afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen; daartoe werden gekozen de heeren W. A. G. Jansen en A. J. Vreeswijk, laatstgenoemde nam de benoeming aan, terwijl eerstgenoemde niet ter vergadering aanwezig was.

Aan de orde was nu de voortzetting der behandeling van de rapporten over de door het Hoofdbestuur der Maatschappij gestelde vragen.

Vraag 2 werd beantwoord door eene commissie bestaande uit de heeren J. N. Breebaart, W. A. G. Jansen en A. J. Vreeswijk; vraag 5, door de heeren W. A. G. Jansen en H. Kersemakers, en vraag 7, door den heer W. de Jong. Na voorlezing der rapporten had hierover zeer veel en gewichtige discussie plaats doch werden deze met slechts zeer geringe wijzigingen goedgekeurd. [1])

Door den Voorzitter werd aan de verschillende heeren rapporteurs dank gebracht voor de genomen moeite.

Bespreking had plaats over de dezen zomer te houden excursie en men besloot daartoe Tilburg aan te wijzen, waarna de vergadering, niets meer ter behandeling hebbende, door den Voorzitter werd gesloten.

VRAAGBAAK.

Een lid der Maatschappij verzoekt ons de volgende vraag te plaatsen:

„Is er een systeem van kachels bekend, welke bij den kleinsten omtrek dienen kunnen om twee magazijnen van circa 6 bij 8 M tegelijk te verwarmen, en welk is daarvoor het beste adres?"

Wij belasten ons gaarne de ingekomen antwoorden aan den steller der vraag op te zenden.

BERICHTEN.

De Polytechnische School te Delft heeft een uiterst gevoelig verlies geleden. In den vroegen ochtend van den 17en j.l. overleed plotseling, aan een hartverlamming, Dr. Charles Mari Schols, hoogleeraar in het landmeten en waterpassen aan de Pol. School een der beroemdste wiskunstenaars van zijnen tijd.

Schols werd 28 Maart 1849 te Maastricht geboren, ontving daar zijn eerste opleiding, en studeerde vervolgens aan de Pol. School te Delft, waar hij in 1871 het diploma behaalde van civiel-ingenieur, waarop zeer zeker — als dit te doen gebruikelijk ware geweest — vermeld zou zijn geworden: met den hoogsten lof

Kort daarna benoemd tot leeraar aan de Kon. Militaire Academie, werd hij in 1878 tot hoogleeraar in de zuivere en toegepaste wiskunde benoemd aan de Pol. School. Het was vooral hier, dat zijn groote geleerdheid tot haar recht kwam. Laatstelijk hoogleeraar in het landmeten en waterpassen, werd een zijner meest geliefkoosde denkbeelden verwezenlijkt door de stichting van het afzonderlijke gebouw voor geodesie te Delft.

Schols was lid van de Koninklijke Academie van Wetenschapen en lid en secretaris van de commissie voor 's Rijks graadmeting. Vele geleerde genootschappen telden hem onder hunne leden. Als onderscheiding werd hij dan ook door de Leidsche Universiteit honoris causa benoemd tot doctor in de natuurwetenschappen. Bovendien eerde de Nederlandsche Regeering hem, door het schenken van den Nederlandschen Leeuw, terwijl in 1895 de Keizer van Duitschland zijne verdiensten voor de internationale Graadmeting beloonde met het ridderkruis van den Rooden Adelaar 3e klasse.

Schols was niet alléén wiskunstenaar; op velerlei gebied bezat ij een buitengewone kennis. Zoo was, reeds als student, de botanie een zijner geliefkoosde studievakken.

Hoogst ernstig van karakter, streng en godsdienstig opgevoed, is Schols van zijn jeugd af eenvoudig en behulpzaam geweest, steeds bereid om de meerdere kennis die zijn heldere geest zoo gemakkelijk in zich opnam, welwillend aan anderen deelachtig te doen worden, geholpen door een glashelder, duidelijk betoog. Hoewel een zwakke gezondheid hem veel heeft ontzegd, bleef hij steeds de welwillende man, helpende waar hem dit gevraagd werd.

Op wetenschappelijk gebied wordt in hem, die nog zooveel beloofde, een groot verlies geleden; als mensch geacht en bemind, wordt hij betreurd door allen die met hem in aanraking kwamen.

De examens der Polytechnische School, vermeld onder B en C in artt. 60—65 van de wet op het Middelbaar Onderwijs, zullen in de laatste week der maand Mei en in de maand Juni a. s. te Delft worden afgenomen.

[1]) De verslaggever acht het niet wenschelijk de rapporten nu reeds in het Weekblad te doen opnemen, met het oog op de behandeling daarvan in de algemeene vergadering.

Vie een of meer dezer examens wenscht af te leggen, moet 1 daartoe vóór 10 April e. k. schriftelijk bij het Departement 1 Binnenlandsche Zaken aanmelden, met nauwkeurige opgave welke examens hij wenscht te worden toegelaten. Hij, die chts een gedeelte der examens B wenscht af te leggen, heeft rvan mede in zijn verzoekschrift te doen blijken.

3ij de aanmelding tot de examens B. moet worden overgelegd getuigschrift wegens voldoend afgelegd eindexamen der hoogere -gerschool met 5 jarigen cursus, vermeld in art. 57, en bij de nmelding voor examen C het getuigschrift wegens voldoend elegd examen B, vermeld in artt. 61—65 der genoemde wet

Te Brussel zal — vóór het congres ter bespreking van maat-elen tegen ongelukken bij den arbeid, van 23 tot 25 Juli te ıssel, en als vervolg op de congressen van 1889 in Parijs, 1894 Antwerpen en 1895 te Bordeaux — een internationaal congres 1ouden worden over het vraagstuk der goedkoope woningen. Hiervan is de heer A. Beernaert, Minister van Staat, enz., voorzitter, wijl de heer I. Dubois, 2 Rue Latérale te Brussel, secretaris is. eder belangstellende kan zich, onder toezending van 10 franken ntributie. als lid van het congres doen inschrijven.

Boterhal te Zutphen. Nog eenig werk is te verrichten aan de vels. door beeldhouwer en verver. en Zutphen heeft een boter-rkt gekregen, gevestigd in een gerestaureerde middeleeuwsche . Die hal, een vleeschhal, zooals in vele andere plaatsen toen-als naast het raadhuis gelegen, is verrezen in de jaren 1450—2. en behoorde een tiental jaren geleden nog tot het gebouw arrondissements rechtbank. dat met het in dezelfde jaren ge-chte raadhuis een geheel uitmaakte, en in 1886 weder aan de d kwam. Men wilde toen het raadhuis en het herkregen gebouw breken en een nieuw raadhuis bouwen. Hiertoe kwam het echter t, en de raad besloot in 1891 het oude raadhuis te restaureeren. lang dralen werd in 1895 ook tot restauratie der oude vleesch-l besloten, waarbij deze tevens tot botermarkt zou worden in-richt. Den 4en Mei 1896 deed de voorzitter in den gemeente-raad van Zutphen de mededeeling, dat de restauratie was opgedragen aan den heer Jos. Th. J. Cuypers. en den 18den Mei d. a. v. werd diens ontwerp en begrooting tot een bedrag van f 13,000 door den raad goedgekeurd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Uitvoerend Opzichter 5.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 3
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.

VERBETERING.

Het medegedeelde onder het hoofd *„Uit verschillende Tijdschriften"* werd in het vorige blad bij vergissing opgenomen zonder gecorrigeerd te zijn. Wij noodigen den lezer daarom uit de volgende correcties in aanmerking te willen nemen:

In regel 2 der bijdrage staat: Andream: dit moet zijn: A dream; in regel 3 staat: cawings, moet zijn: carvings; in regel 8 staat: Revieuws, moet zijn: Reviews; in regel 10 van onderen staat: Jame Queen; dit moet zijn: Faierie Queen.

In de bijdrage, in het vorige blad opgenomen, over Cementijzerwerken, systeem Monier, werd de breedte der proef-vloerplaat opgegeven te zijn 0 25 M.; dit moet veranderd worden in: 0.52 M.

AANKONDIGING AN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 22 MAART.

Dordrecht. De verbouwing eener fabriek het bouwen van pakhuizen met steiger een terrein gelegen aan het Willigebosch Dordrecht.

De architect C. v/d. Hoogenband, n.m. 2 in hotel Ponsen, 3 teek. en bestek zijn gen betaling van f 2,50 te verkrijgen aan t bureau van den architect, Voorstraat 6. Aanw. gedaan.

Dordrecht. Het afbreken van het bestaande het weder opbouwen van een beneden-bovenwoning op paalfundeering, uitgezon-rd het schilder- en glaswerk. op een ter-in aan den St. Jorisweg te Dordrecht.

De bouwk. H. v/d. Elst. Bestek en teek. inzage in het café Zomerlust aan de bulonschelaan van den heer J. Vlemmings. adere inl. verstrekt H. v. d. Elst. bouwk. 126. Aanw. gedaan.

Eindhoven. Het bouwen van 2 heeren-izen met bijlevering van al het daartoe noodigde in de Paradijsdreef, aldaar.

De bouwk. M. G. v/d. Hurk, te Gestel, m, 6 u., in het café van F. v/d. Ven, Markt, ndhoven, alw. bestek en teek. ter inzage gen. Aanw. 22 Maart, v.m. 10 u.

Haastrecht. Den herbouw van den ge-eentetoren met bijkomende werken.

Het gemeentebestuur v.m. 10 u. Bestek teek. ad f 1,50 verkrijgb. ter secretarie J. van Bentuin & Zn., te Gouda. Inl. geven archit. F. van der Straaten en H. J. ederhorst Jr. te Gouda.

Hengelo (Ov.). Het amoveeren der por-erswoning en het maken van een vergrooting n het bestaande magazijn en pakplaats, et bijbehoorende werken. aan hunne ma-inefabriek.

De heeren Gebr. Stork en Co., 's midd. 2 u., in het Vereenigingsgebouw. Bestek en ek. in bovengen. gebouw, ter inzage en bij en portier der machinefabriek, à f 1 50 per el verkrijgb. Inl. geeft de opzichter der achinefabriek J. de Morree Hz. Aanw. op en dag der besteding des v.m. 9 u.

Hulst. Het afbreken van een schuur en oonhuis gemerkt A 88. en het ter plaatse pbouwen van vier nieuwe woonhuizen.

De heer M. A. de Maat. n.m. 4 u., in het afé van J. v. Gijsel. Bestek en teek. liggen r inz. in het bestedingslokaal. Nadere inl. verkrijgen bij J. v. Gijsel, bouwk. „café ivoli" te Hulst. Aanw. gedaan.

Martenshoek. Het afbreken van een ge-eelte zijner werkplaatsen te Martenshoek n bouwen eener borstelfabriek te Hoogezand N.zijde lett. B. 85, met bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De heer H. Molenaar Jzn., 's av. 7 u., in het café Poppens. Bestek en teek. liggen ter inzage ten huize van aanbesteding, alw. tevens bestekken à 50 ct. verkrijgb. zijn. Verdere inl. bij H. Wolrich te Hoogezand. Aanw. gedaan.

Nieuwbuinen. Het bouwen eener boerenbehuizing met bijl. van alle materialen (oplevering 1 Augustus.)

De heer S. Meijer n.m. 3 u. bij de Wed. Hokkelman, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwkundige P. Petersen. Aanw. 22 Maart n.m. 2 u.

DINSDAG 23 MAART.

Alkmaar. Het wegbreken en daar ter plaatse bouwen van een nieuw woonhnis in de Achterstraat no. 23, voor den heer A. Englander.

De bouwk. W. H. Matthijsen, 's av. 8 u. Bestek en teek. à f 0.25 te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. gedaan.

Naarden. Het sloopen van een huis in de Kattehaagstraat en het ter plaatse bouwen van 5 woonhuizen.

De heer T. Stork te Weesp, n.m. 3 u., in het logement »De Doelen" te Naarden. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. heer Stork en ter inzage in voorn. logement. Aanw. gedaan.

Olst. Het bouwen van een woonhuis, annex bakkerij winkel en café, aan de Boskamp te Olst.

De heer H. J. Pijnappel, 's midd. 12 u, te zijnen huize op de „Boschkamp". Bestek en teek. zullen ter inzage liggen bij den heer A. Duym in de Keizerstraat te Deventer en J. van Vilsteren in de Luttekestraat te Zwolle. Inl. worden dagelijks aan het terrein verstrekt, alw. ook bestek en teek. aanwezig is. Aanw. 23 Maart, v.m. 11 u.

Utrecht. Bestek No. 723. Het maken van een seinhuis op het station Groningen.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. van Hoorn te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau, (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 24 MAART.

Amsterdam. Het maken van een Schaftlokaal naast het bestaande kantoorgebouw aan de De Ruijterkade met bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De Directie van den Kon. West-Indischen Maildienst n.m. 2½ u. in het koffiehnis „De Roode Leeuw. Bestek à f 0,40 te bekomen bij Roeloffzen en Hübner, N.Z. Voorburgwal Inl. geven de architecten A. L. van Gendt en Zonen.

's-Hertogenbosch. Het bouwen eener stalhouderij bestaande uit remise met 2 aparte bovenwoningen, stalgebouw, wagenmakerij en verdere werken, aan den stationsweg.

De Ingenieur-Architect J. Dony n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij voorn. Architect Aanw. gedaan.

Visvliet. Het afbreken van de bestaande en het weder opbouwen van een nieuwe voorbehuizing bij het dorp.

De heer T. Meijer. Bestek à f 0,50 te bekomen en teek. ter inzage in het logement van D. Kits. Inl. geeft de architect A. Velding te Buitenpost. Aanw. gedaan.

Wilhelminadorp. Het bouwen van een nieuwen Duiker in den binnendijk bij de hofstede „Oost Beveland" met bijbehoor. werken.

Het Dijkbestuur van den Wilhelminapolder v.m. 11 u. op het Gemeentehuis. Bestek en teek. liggen ter inz. in de herberg van J. Dijke. Inlicht. geeft S. van der Vegt, Sas van Goes. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 25 MAART.

Amsterdam. Het verbouwen van een perc aan de Bloemgracht No. 77 te Amsterdam. Voor rekening van den Weled. Heer Th. Cool te Bussum.

De bouwk. A. Diks Rzn. te Utrecht, in het Hotel „American", Leidscheplein Amsterdam. Bestek en teek. à f 1 te bekomen in voorn. perceel en bij den bouwk. Aanw. gedaan.

Amerongen. *a.* Het vergrooten der school met 2 lokalen; *b.* het uitvoeren van eenige daarmede in verband staande werken en de levering van nieuw ameublement.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den boekh. F. F. Kuiper. Inl. geeft de architect J. v d. Pol, aldaar. Aanw. gedaan.

Deventer. Het bouwen van een weverij en magazijn met bijkomende werken bij hare fabriek aan de Lange Zandstraat, aldaar, voor de firma Ankersmit en Co.

De architect G. Beltman AGzn. te Enschedé, 's midd. 12 u., in hotel „De Keizer". Bestek en teek. van 15 Maart af ad f 10 verkrijgb bij gen. archit. en worden op 25 Maart van de inschrijvers ad f 7,50. terruggenomen. Inl. geeft gen. archit. Aanw. 25 Maart, v.m. 9 u.

Nieuwbuinen. Het bouwen eener boerenbehuizing op plaats No. 51 zuidkant aldaar. Met bijlev. van materialen. Het verf- en glaswerk is uitgezonderd.
De Heer W. Dumon s'av. 7 n. in het logement van R. Dik, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 25 Maart n.m. 3 u.
Roosteren. Het maken van nieuwe plafonds met annexe timmerwerken in de kerk, toren, enz.
Het paroch. kerkbestuur. Bilj. in te leveren bij den pastoor. Bestek ter inzage in de pastorie. Inl. geeft de bouwmeester Jean Lemmens te Beek.
Zaandam. Het sloopen en weder opbouwen van twee aaneengebouwde woon- en winkelhuizen, uitkomende aan de westzijde en gedemptegracht aldaar.
De aanbesteder. Best. en teek. ad f 1 verkrijgb. bij A. Kok te Wormerveer, bij wien ook inlicht. zijn te bekomen.

VRIJDAG 26 MAART.

Aalden bij Zweeloo. *a.* Het bouwen van een boerenhuis met bijlevering der benoodigde materialen enz. *b.* Het leveren van 136 vim giethoorn. 1e. soort dekriet, dunband met daarbij benoodigde wilgengarden en taaie twijg en het dekloon. *c.* het verf-, glas- en behangerswerk.
De heer E. Sikken, landbouwer te Aalden, 's midd 12 u., in het café van H. Oldenhuizing, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect B. Warringa. Aanw. 26 Maart, v.m. 11 u.
Zwolle. Het maken van vier vaste rijbruggen en een vonder over het afwateringskanaal tusschen het Coevorderkanaal en de Vecht bij Ane. Raming f 5600.
Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek met de daarbij behoorende platen ligt ter lezing te Zwolle aan het lokaal van het prov. bestuur en is à f 0,75 verkrijgb. bij de erven J. J. Tijl te Zwolle. Nadere inl. kunnen verkregen worden bij den prov. hoofdingenieur A. Deking Dura te Zwolle, alsmede bij den hoofdopzichter P. de de Kiewit te Zwolle. Aanw. gedaan.
Zwolle. Het maken van vier ijzeren ophaalbruggen met steenen landhoofden over het Coevorderkanaal, ter vervanging van de bestaande drie houten ophaalbruggen en het draaivonder. Raming f 14600.
Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek met de daarbij behoorende plaat ligt ter lez. te Zwolle aan het lokaal van het prov. best. en is à f 0,50 verkrijgb. bij de erven J. J. Tijl te Zwolle. Nadere inl. kunnen verkregen worden bij den provincialen hoofdingenieur A. Deking Dura te Zwolle, alsmede bij den hoofdopzichter P. de Kiewit te Zwolle. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 27 MAART.

Dordrecht. Het afbreken van een woonhuis, het opbouwen van een winkelhuis met bovenhuis. 5 dubbele woonhuizen, pakhuizen en aanleg straat op een terrein gelegen aan den singel (vroeger Ferdinand Bol Singel) te Dordrecht.
De architect C. v. d. Hoogenband, n.m. 2 u, te zijnen kantore. Teek. en bestek zijn te verkrijgen tegen betaling van f 2. aan het bureau van den architect.. Aanw. 24 Maart, n.m. 2 u., op het terrein.
Rotterdam. Het bouwen van een pakhuispand enz. aan het olieslop a/d. Oostzeedijk, aldaar.
De architect W. C. Coepijn, v.m. 11 u., in het hotel Allard. Nieuwehaven, alw. bestek en teek ter inz. liggen en à f 1.50 te bekomen zijn. Inl. geeft voorn. architect. Aanw. 24 Maart, v.m. 10 u.

MAANDAG 29 MAART.

Amsterdam. Bestek 681. Het uitvoeren van onderhoudswerken op den Geldersch-Overijsselschen Locaalspoorweg en den Kon. Ned. Locaalspoorweg, in 3 perceelen, raming f 14000. Bestek 682. Het uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen Amsterdam—Rotterdam, Schiedam—Hoek van Holland, en op het gemeenlijk station Rotterdam Maas, in 7 perceelen. raming f 60100. Bestek 688. Het uitvoeren van verfwerken op den spoorweg Leeuwarden—Stavoren, raming f 1600.
De Holl. IJz. Spoorw.-Maatsch., n.m. $1^1/_2$ u. (Greenw. tijd), in het centraal Personenstation. Bestekken zijn à f 2. voor de bestekken 681 en 682 en à f 1. voor bestek 688 te bekomen aan het Contraal-Administratiegebouw aan het Droogbak, bureau van „Weg en Werken" kamer 154. Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algem. Voorw. der H. IJ, S. M. d.d. 31 Jan. 1885 (gewijz. herdruk van 20 Febr. 1895.), die à f 0,50 aan voorn. bureau te bekomen zijn. Aanw. bestaat in inl. bij de respectieve ingenieurs en opzichters.
Amersfoort. Het bouwen van een dubbel heerenhuis te Amersfoort.
De bouwk. W. Salomons, 's av. 7 u., in het café „Bellevue", alwaar bestek en teek. ter inz. liggen.
Groningen. Den bouw van woningen en de uitvoering van eenige andere werken op het terrein der Maatschappij nabij de in aanbouw zijnde fabriek te Hoogkerk.
De directeur der Noord Nederl. Beetwortelsuikerfabriek, n.m. $1^1/_2$ u. te zijnen bureele. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2.50 te verkrijgen ten kantore der Mij. te Groningen en bij den heer R. de Graaf te Hoogkerk. Nadere inl. bij de ingenieurs J. van Hasselt en de Koning te Nijmegen en bij den heer R. de Graaf, te Hoogkerk. Aanw. gedaan.
Oosterbeek. Het bouwen van een buitenverblijf, koetshuis, stal, enz. aldaar.
De architect J. v. d. Burk, n.m. 3 u., in het café van A. v. d. Velden. Bestek met zeven teek. à f 3.50 per stel, afzonderlijke bestekken à f 1, bij voorn. architect en liggen in bovengen. café ter inzage. Aanw. 24 Maart, n.m. 1 u.

DINSDAG 30 MAART.

Beetsterzwaag. Een belangrijke vertimmering aan een boerenbehuizing en schuur op de zathe, te Lippenhuizen.
De Heer J. Vrijburg te Beetsterzwaag. Bestek en voorw. ter inz. bij S. M. Jelsma te Lippenhuizen.
Rotterdam. De vergrooting van het gebouw voor de Academie van Beeldende-kunsten en Technische Wetenschappen aan de Coolvest.
Het Gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inz. in het Timmerhuis en à f 1 te bekomen bij de Wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. te bekomen aan het Timmerhuis. Aanw. 26 Maart v.m. 11 u.

WOENSDAG 31 MAART.

Rotterdam. Het bouwen van een kerkgebouw met predikantswoning en twee woonen winkelhuizen aan de Oranjeboom — en persoonstraat te Feyenoord ten behoeve der Ned. Herv. Gem. aldaar.
De architect B. Hooykaas, bij wien ad f 10 bestek en teek. ter inz. liggen.
St. Maartensdijk (Zeel). Het bouwen van een landbouwschuur, met bijbehoorende werkzaamheden, levering van bouwstoffen. enz.
De Heer P. Hage Czn. v m. $10^1/_2$ u. ter herberge van C. Gaakeer. Inl. worden verstrekt door en bestekken met teek. zijn tegen f 1,25 per stuk verkrijgb. bij den bouwkundige J. J. de Jonge te St. Maartensdijk, Aanw. 30 Maart n.m. 3 u. op de hofstede.

DONDERDAG 1 APRIL.

Assen. Bestek 1. Het bouwen van een Watertoren op een terrein nabij het station. Bestek 2. Het bouwen van een machine- en ketelhuis met schoorsteen. Ontijzeringsgebouw. met klaarbakken, reinwaterput, machinistenwoning, steenkolenloods enz. Op een terrein aan de Rooverstraatweg op 20 minuten afstand van het station, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.
De Maatsch. „De Asser Bronwaterleiding" n.m. 3 u. in het stationskoffiehuis. Bestek no. 1 met 1 teek. à f 1,25 en bestek no. 2 met 3 teek. à f 2,50, te bekomen bij den architect J. P. Hazen te Groningen bij wien ook inl. te bekomen zijn. Aanw. 22 en 24 Maart n.m. 2 u. op het terrein van den Watertoren.
Musselkanaal. 1e. Het bouwen van een school met bijlev. van materialen en benoodigde meubelen. 2e. Het bouwen van een onderwijzerswoning met bijlev. van materialen.
Het Bestuur van de school met den Bijbel te Stadsmusselkanaal 's av. 6 u. bij de Wed. J. Hovenkamp, alw. de teek. ter inz. ligt en bestek ad f 1 verkrijgb. is.

ZATERDAG 3 APRIL.

Avereest. Bestek No. 9. Het bouwen van een station met woning en goederenloo[ds] een rijtuigloods, met de daarbij behooren[de] werken, op het tram-emplacement te Co[e]vorden.
De directie der Dedemsvaartsche stoo[m]tramweg Maatschappij, n.m. $1^1/_2$ u. (gr. w. [t.]) in hôtel „Steenbergen". Het bestek is teg[en] f 1,50 te bekomen ten kantore der Maatschap[pij] te Avereest. Inl. worden gegeven door d[en] directeur der maatschappij. Aanw. op h[et] terrein te Coevorden, 30 Maart, n m. $1^1/_2$ (Gr. w. t.).
Osdorp. 1e. Het bouwen van een hout[en] schutsluis. 2e. Het bouwen van een stal[en] draaibrug.
De commissie tot vervening van den O[s]dorper bovenpolder in het koffiehuis v[an] P. Kramer. Bestek en teek. ad f 2 verkrijg[b.] bij J. v. d. Laarse te Osdorp en S. N. [la] Croix te Sloterdijk.

DINSDAG 6 APRIL.

Utrecht. Bestek No. 724. Het inrichten v[an] het hoofdgebouw op het lokaalstation (voo[r]malig) te Vlissingen tot zes dienstwoninge[n]. Begrooting f 9200.
De Maatschappij tot Exploitatie van Staat[s]spoorwegen n.m. 2 u. (lokale tijd), aan h[et] Centraalbureau in het Moreelse Park.
De besteding geschiedt volgens § 86 v[an] het bestek. Het bestek ligt van den 13 Maa[rt] 1897 ter lezing aan het Centraalbureau in h[et] Moreelse Park en aan het bureau van de[n] Heer Sectie-Ingenieur H. van der Kun [te] Breda en is op franco aanvraag (per brief) a[an] genoemd Centraalbureau (Dienst van We[g] en Werken) te bekomen, tegen betalir[g] van f 1,50. Inl. worden gegeven aan h[et] Centraalbureau (Dienst van Weg en Werke[n]) en door den Sectie-Ingenieur voornoem[d].
Aanw. 27 Maart n.m. 1 u. (West Eur[o]peesche tijd).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

28 FEBRUARI.

Huizum. Het bouwen eener departement[s] bewaarschool aan de Huizumerlaan. Do[or] den architect W. Vonk.
Laagste inschrijver A. Kool, Leeuwarde[n] f 5605, gegund.
Roosendaal (N.-Br.). Het uitbreiden e[n] verbouwen van het „Hôtel de Brabant". Do[or] den architect J. Stevens Jr.
Laagste inschrijver Adr. Buysen, f 289[.] gegund.

4 MAART.

Prinsenhage. Het bouwen van een woo[n]huis. Door de architecten P. A. Oomes e[n] L. v. d. Pas te Breda.
Metselwerk. Laagste inschrijver T. Beeker[,] f 2751.
Timmerwerk. Laagste inschrijver A. No[...]ren, f 2644.
Massa. Laagste inschrijver M. Bakkere[n,] f 5276, gegund in massa.

6 MAART.

Barneveld. Het bouwen van eene boe[r]derij op den „Briellaerd". Door den archite[ct] Haanschoten, voor rekening van den lan[d]bouwer T. Ring.
Metselwerk. Laagste inschrijver G. v. d[en] Broek, f 1464,50*.
Timmerwerk. A. v. de Fliert, f 1575. (Nie[t] gegund).
Smidswerk. Laagste inschrijver G. van d[er] Mheen, f 175,25*.
Loodgieterswerk. Laagste inschrijver Wed[.] H. Westerveld, f 39*.
Schilderw. Laagste inschrijver N. Schoon[]beek, f 79*. (Bij loting). *Gegund.

9 MAART.

Nederwetten (N.Br.). Het bouwen va[n] een boterfabriek te Nederwetten. Door de[n] bouwk. A. J. van Wijck De Vries te Nuenen[.]
Laagste inschrijver M. de Vries Thzn[.] f 710,50. Zonder bijlevering van metselsteenen[.]
Volendam. Het bouwen van eene pastori[e] met bijlevering der benoodigde materiale[n.] Door het R.-K. Paroch. kerkbestuur.
Laagste inschrijvers H. Bloem en A. Steu[r,] Volendam, f 18995, gegund.

10 MAART.

Baambrugge. Het amoveeren en wede[r] opmetselen van de achterwaterloopsmure[n]

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

7 MAART 1897. 17e JAARGANG. No. 13.

UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor ndië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De vergadering, volgens art. 36 der Wet, van de Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen met het Bestuur der Maatschappij, zal gehouden worden op Donderdag 22 April a. s. des namiddags te één uur in het gebouw Marnixstraat 402, te Amsterdam.

De algemeene Vergadering van de leden der Maatschappij, in Mei a. s., is vastgesteld op Donderdag 20 Mei, te Amsterdam.

De inzendingen voor de *Tentoonstelling van Bouwkunst* 1897, te houden in het Gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam, worden ingewacht vóór 17 April a. s. Het reglement dezer tentoonstelling is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 5 Maart j.l.

Tegelijk met deze jaarlijksche tentoonstelling wordt in het zelfde gebouw eene tijdelijke tentoonstelling gehouden van kunstindustrieele voorwerpen, waaronder faience, tapijten, meubelen, smeedwerk, koperwerk, enz.

IETS OVER KUNST.

In eene lezing over Godsdienst en Kunst werd door Dr. J. W. Pont te Utrecht, omtrent kunst o. a. het volgende medegedeeld:

Het is een merkwaardig verschijnsel van den tegenwoordigen tijd, waarin de wetenschap tot eene ontzaglijke hoogte wordt opgevoerd, dat er zoo weinig geestdrift voor kunst wordt gevonden. Dit heeft zijn grond in de omstandigheid, dat men alles gaat ontleden door de wetenschap, en ook de kunst hiervan niet vrij maakt.

Bij het aanschouwen van een schilderij, van een gebouw, of van welk voorwerp ook, wordt wel de kennis van den vervaardiger beschouwd, doch niet de uiting van den geest, en waar dit zoo is, kan onmogelijk het ware gevoel voor kunst worden opgewekt.

Kunst staat in nauw verband met den godsdienst; waar deze samengaan, wordt de hoogste kunstwaarde opgemerkt.

De eischen van vorm en grondstof zijn mede onafscheidelijk van elkander. Indien de kunstwaarde van de versiering van den vorm grooter is dan die van den vorm zelf, werkt dit ten nadeele van de stof. Er moet evenredigheid bestaan. Een eenvoudig arbeider die de aarde vervormt, kan evengoed kunstenaar zijn als een staatsman.

Kunst is uiting van gedachten en in dezen zin ook die der Bouwkunst. Kunst omtoovert de natuur; „naar boven" moet het streven zijn, niet: — naar beneden.

De geest des tijds zegt „nabootsen", realistisch te zijn; eenigszins heeft dit nabootsen recht van bestaan, omdat het de natuur moet weergeven. Doch de vraag komt als van zelf voor den dag: is dan alles wat in de natuur gezien wordt, schoon?

Schoppenhauer heeft eens gezegd: niet het recht om het min goede weêr te geven, niet de deelen maar het geheel te zien, is hoofdzaak.

Bouwkunst mag dus niet „nabootsen" zijn.

Beethoven werd doof, hij was dus verstoken iets te hooren, althans niet zoo als vroeger; en juist in dezen tijd schiep hij de schoonste werken.

De uitdrukking „oefening baart kunst", die veel als devies van vereenigingen gebruikt wordt, is onzinnig, omdat kunst van God geboren is. Zij leeft, of leeft niet in den mensch.

Toen de jonge Correggio, eene eenvoudige jongen, voor het eerst eene schilderij zag, riep hij uit: „ik ben schilder". Door zien werd de kunst bij hem ontwaakt, en hij is werkelijk een kunstenaar geworden.

Kunst is niet door studie te verkrijgen, naar mate de geest grooter is, naar die mate wordt zij ook openbaar. Getuige zoo menig kerkgebouw.

Michel Angelo werd het grootst toen hij zich afzonderde en de tafereelen ontwierp voor de Pieterskerk te Rome.

Spreker achtte het zeer gewenscht, dat ook de protestantsche kerken wat meer indruk maakten; waarom werden die zoo sober behandeld, als of het gewone gehoorzalen zijn?

Ten slotte wees de geachte spreker nog op de ontwikkeling der Bouwkunst; de Gothische stijl, zonder Christelijken godsdienst, zoude dan nooit zijn ontstaan.

J.

PAKHUIS EN KANTOOR DER FIRMA K. SCHAEDLER EN Co. TE ROTTERDAM.

In afwachting van een meer uitgebreide publicatie in een der eerstvolgende afleveringen van het Bouwkundig

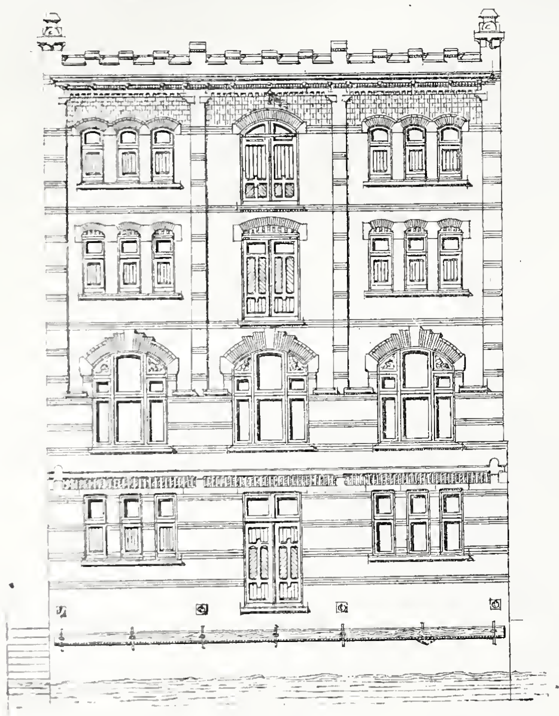

Achtergevel.

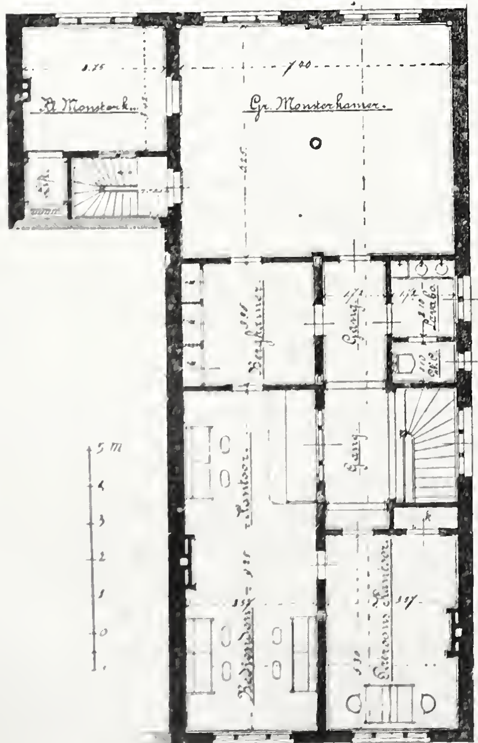

Plattegrond der 1e Verdieping.
PAKHUIS EN KANTOOR DER FIRMA K. SCHAEDLER EN CO. TE ROTTERDAM.

Tijdschrift, worden hier de afbeeldingen gegeven van den achtergevel, en van de indeeling op de eerste verdieping van een pakhuis voor tabak, met kantoor, onlangs naa de plannen en onder leiding van den heer J. Verheul Dzn te Rotterdam gebouwd.

De achtergevel, boven afgebeeld, grenst aan een sma binnenwater, het Steiger genoemd, de voorgevel aan een smalle straat in het handelscentrum van Rotterdam, de Houttuin N. Z.

De gevels zijn in hoofdzaak opgetrokken van nageperste bezande klinkers, met gele siersteenen voor de vakken tusschen de penanten der eerste en hooger gelegen verdiepingen, en lichtgroene verglaasde steenen voor banden en gevelbekroningen. Sokkel, cordonlijst, dorpels, sluit- en hoeksteenen zijn van hardsteen. Het geheele gebouw is met houtcement gedekt.

Ter beganegrond is onder het patroonskantoor een gang gelegen, gaande naar de trap in het plan der eerste verdieping zichtbaar, en uitkomende op de gang aldaar; onder het bediendenkantoor is een inrit, breed 2.50 M. en diep 4.50 M.; onder de kleine monsterkamer is een knechtskamer gelegen. De overige ruimte ter beganegrond en de geheele oppervlakte der tweede en derde verdiepingen zijn bestemd voor pakhuisruimte.

De bouw, waarmede in Maart 1896 werd begonnen, werd aangenomen voor de som van f 32.550 door den aannemer J. H. Stelwagen te Rotterdam.

PRIJSVRAGEN.

EEN RECLAME BILJET.

In een der tuinzalen van het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam zijn 52 inzendingen tentoongesteld, ingekomen op de prijsvraag voor een reclame-biljet voor de aanstaande Reclame-Tentoonstelling, die gehouden zal worden op initiatief van de vereeniging „Amsterdam vooruit".

Het bekroonde, met een krans omhangen ontwerp Idylle, is van den heer J. Döhrn te Rotterdam.

Het ontwerp is zeker goed geteekend, maar een reclame-biljet zit er niet in. Het is een stuk prachtig behangsel, een beetje Engelsch, maar zelfs als zoodanig nog veel te gedetailleerd. Op eenige palmen afstands ziet men er zoo waarlijk menschenkoppen, later lichamen, bij nog nader onderzoek ook armen en beenen in, allen konstig verscholen achter bloemen en bladeren, — maar op eenige passen afstands ziet men die onderdeelen niet meer.

Een zelfde opvallendheid in kleuren had verkregen kunnen worden met heel wat minder detail.

Het opschrift . . . . o, ja; het opschrift voor de reclame; men ziet het zoowaar over 't hoofd, zoo sterk trekt het behangsel de aandacht; daarboven en daaronder in te kleine onduidelijke letters is de tentoonstelling geannonceerd.

Dit is geen reclame-biljet.

Onder de andere ontwerpen — waarbij er natuurlijk zijn met verwrongen vrouwenfiguren en akelig realistische manspersonen; waarbij er zijn à la Fransche chique, Duitschachtige en à la firma A . . . stoomkleurendrukkerij te B . . . , — onder die andere zijn er een paar wier ontwerpers beter begrepen hebben wat een reclame-biljet eischt. Er zijn er bij die met een kleine verbetering een goed biljet zouden zijn.

Van het Gemeentebestuur te Triëst ontvingen wij het verzoek bekend te willen maken, dat de uiterste termijn van inzending der antwoorden op de prijsvraag voor een krankzinnigengesticht (zie Weekblad van 15 Aug. 1896) van 10 April is uitgesteld tot 30 April a. s.

De inzendingen behooren op dien datum aanwezig te zijn te Triëst.

BOEKAANKONDIGING.

...er deutsche Cicerone, Führer durch die Kunstschätze der Länder deutscher Zunge. von G. Ebe. Leipzig. Verlag und Druck von Otto Spamer 1897.

Onder dezen titel zullen een viertal boekdeelen verschijnen, ...aarvan er evenwel nog maar één het licht zag, en wel: Archi...ctur, eerste stuk. Spoedig zullen volgen:

Architectur, tweede stuk, Plastik, Malerei en Kunstgewerbe in ...erbinding mit der Dekoration.

Wat is „der Deutsche Cicerone"?

Een zeer gemakkelijk handboek waarin, min of meer in telegram...ijl, vrij uitvoerige mededeelingen gedaan worden over bijna ...*le* gebouwen, waarover maar iets te vertellen valt.

Ik wensch bijv. iets te weten van den Dom te Brunswijk. Hiervoor ...a ik op: Spät romanisch-Kirchen-Braunschweig — echt Duitsche ...aar toch handige indeeling — en lees daar:

Der Dom St. Blasien in Braunschweig, Romanisch 1173—1194, ...27 geweiht; oberteil der Türme und das Glockenhaus früh ...tisch gegen 1300; südliches doppeltes Seitenschiff, aus der ersten ...elfte des 14. Jahrhunderts, nördliches spät gotisch, 1469 begonnen. ...er Dom ist eine gewölbte, kreuzförmige Pfeiler Basilica mit ...albrunden Absiden am Chor und an den Kreuzarmen, und mit ...estlichem Doppelturmbau. Unter Chor und Querschiff befindet ...ch eine Krypta. Die Pfeiler im Schiff sind abwechselnd kreuz...rmig und viereckig und tragen schwach spitzbogige rippenlose ...reuzgewölbe in den ältern Teilen. Der Westbau bildet im ...rdgeschosze eine ungegliederte Masse über der zwei rechteckige ...ürme und ein Glockenhaus mit hohen Giebeln aufsteigen.

Een alphabetisch register, dat zeer gemist wordt. had den ...nvang van het werk bedenkelijk vermeerderd en is zeker om die ...den weggelaten. Bovenstaande beschrijving v. d. Dom te Bruns...ijk geeft genoegzaam aan hoe de heer G. Ebe het ontzettende ...ateriaal verwerkt heeft.

Nu het reisseizoen nadert, kan deze Cicerone voor menig bouw...ndige van nut zijn, daar het boek hem volkomen op de hoogte zal ...engen van de geschiedenis en van de voornaamste eigenaar...gheden van de gebouwen, die hij gaat bezoeken.

W. L.

KORTE TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Kurkbestrating. In Londen wordt sedert eenige jaren een ...roef genomen met eene bestrating, die bestaat uit korrelige ...urk, vermengd met asphalt of eenig ander bindmiddel. Dit mate...iaal schrijft men de voordeelen toe van rein, duurzaam en elastisch ...e zijn; daarenboven wordt het nimmer glibberig, noch absorbeert ...et vocht.

Men is tevreden over de genomen proeven; het rijden op deze ...estrating is gemakkelijk en veroorzaakt geen hinderlijk gedruisch. ...ij een der straten in Londen, welke naar het station van den ...reat-Eastern spoorweg leidt en van deze bestrating is voor...ien, is opgemerkt, dat na twee jaren slechts 3 m.M. van de ...estrating is afgesleten.

Le Génie civil.

Verlichting van waggons. Het door de „London Tilbury en ...outhern Railway" met goed gevolg ingevoerde systeem van ...lectrische verlichting van personentreinen, is nu ook door 18 ...ndere Engelsche Spoorwegmaatschappijen aangenomen.

Elke wagen is voorzien van een dynamo- en een accumulatoren ...atterij, en kan dus in rust zoowel als in de vaart, aangekoppeld ...f alleenstaande, verlicht worden. De dynamo-machine en de ...ccumulator zijn zoo aangebracht, dat deze geen ruimte innemen, ...orspronkelijk voor de reizigers bestemd; de eerste behoeft slechts ...en derde paardekracht en wordt bewogen door transmissie van ...f de wagenas. Bij stilstand van den wagen wordt de dynamo ...uiten werking gesteld en de verlichting op den accumulator ...vergeschakeld. Dit geschiedt zelfstandig, zoodra de snelheid van ...len trein vermindert tot 20 K.M. per uur, en omgekeerd, zoodra ...le snelheid grooter dan de genoemde wordt. Een tweede wissel...kruk geeft den remmer gelegenheid het halve aantal lampen of allen buiten den stroom te stellen. De waggons eerste en tweede klasse worden elk door twee lampen van acht normaalkaarsen. en de waggons derde klasse door lampen van vijf normaalkaarsen verlicht.

Door deze inrichting wordt elke waggon met 225 Kgr. verzwaard. De kosten van de inrichting voor de geheele verlichting bedragen per waggon van vijf à zes afdeelingen, gemiddeld f 600.

Engineering.

Tijd van vellen der boomen. Het is voor den houtkooper van belang te weten, in welk jaargetijde een boom geveld werd, vooral wanneer het hout daarvan bij huizenbouw gebruikt moet worden. Het is immers bekend, dat het hout van de in den zomer gevelde stammen minder waarde heeft dan dat van in den winter gevelde. Gedurende het tijdperk tusschen October en April bevat het hout talrijke zetmeeldeeltjes, die bij het in den zomer gevelde niet te vinden zijn. Door dat gehalte aan zetmeel is het winterhout dichter en meer ondoordringbaar, daar het zetmeel de poriën afsluit. Daarom b.v. wordt voor duigen van vaten, uitsluitend winterhout gebruikt; duigen van zomerhout laten een verdamping van het vocht uit de vaten toe.

Het zetmeel neemt in verbinding met iodium een violette kleur aan. Wordt dus het te onderzoeken hout met een iodium-oplossing bestreken en wordt het daar ter plaatse geel, dan is dit het bewijs, dat dit hout in den zomer werd geveld. De hel-gele lijnen zijn dan de vochtigheidsstralen, terwijl cellen, weefsels en houtvezels eenvoudig geel worden. Bij het in den winter gevelde hout daarentegen, vertoonen de zetmeelhoudende stralen zich, op den gelen ondergrond, als donkerder, violetzwarte streepjes.

Deutsche Forst- u. Jagd-Zeitung.

Beschutting van telegraafpalen. Houten telegraafpalen verrotten gewoonlijk spoedig dicht onder den grond. In Frankrijk voorkomt men dit tegenwoordig door de paal op dit gevaarlijke gedeelte te omgeven door een verglaasde aarden buis, en de ruimte tusschen paal en buis op te vullen met een mengsel van zand, kiezel en teer of een andere waterdichte stof. De bovenkant der buis wordt gelijk met den grond gelegd, en de opvulling daarboven schuin tegen de paal opgestreken.

Aldus behandelde palen houden het vijfmalen langer uit dan andere; de kosten dezer beschutting bedragen ongeveer f 1.50 per paal.

Conserveering van hout. Volgens de Haskin Wood Vulcanising Comp. wordt aan hout eene onbegrensde duurzaamheid verleend door het gedurende 8 à 12 uren onder een druk van 10 tot 14 atmosfeeren bloot te stellen aan eene temperatuur van 150^0 à 250^0 C.

De „onbegrensde" duurzaamheid moet natuurlijk als hyperbolisch worden opgevat, daar het bij houtconserveering te doen is om het onschadelijk maken van organische stoffen. Toch kan de bewerking een goed resultaat geven, daar hierdoor de gevaarlijke in het hout aanwezige eiwitstoffen, zouten van organische zuren en dergelijke, ontleed worden, waardoor zij minder aanleiding tot bederven van het hout geven.

Berg- u. Hüttenmänn-Zeitung.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam 19 Maart 1897. Na lezing en goedkeuring der notulen en nadat de heer H. Baucke, Technoloog te Amsterdam als lid der Afdeeling was aangenomen, werd het woord verleend aan den heer J. G. van Niftrik, Stads Ingenieur te Amsterdam, tot het houden eener lezing over „De Havenwerken te Amsterdam".

De heer van Niftrik wenschte geen bepaald historisch overzicht te geven van de havenwerken te Amsterdam, doch slechts in korte trekken een overzicht van onze handelsinrichtingen die naar sprekers meening echter zoo belangrijk waren, dat wanneer de nieuwe werken te IJmuiden geheel gereed zijn, zij onze haven zullen maken tot een van de belangrijkste havens van het vaste land van Europa.

Spreker trad vervolgens in eene korte beschouwing over de

toestand van het Y voor de afsluiting bij Pampus en de primitieve havenwerken uit dien tijd, die meestal bestonden uit paalwerken waaraan de schepen lagen vastgemeerd of die dokken omsloten.

Onder de plannen tot verbetering der havenwerken welke langzamerhand ontstonden, was vooral merkwaardig een door den Ingenieur Goudriaan opgemaakt ontwerp uit het jaar 1803, waarin reeds de grondgedachte was neergelegd voor de doorgraving van Holland op zijn smalst.

Het Noord-Hollandsch kanaal, hoewel met zeer groote kosten tot stand gebracht. beantwoordde niet aan het doel, omdat de zee-schepen, in den Helder aankomende, van lichters moesten gebruik maken om hunne waren naar Amsterdan te vervoeren.

Toen nu het Noord-Zeekanaal voltooid was, werd in dien toestand wel verbetering gebracht. doch waren onze haveninrichtingen geheel onvoldoende. De verschillende werken, die tot verbetering van deze haven waren tot stand gebracht, behandelde spreker alsnu, waartoe ter verduidelijking een groot aantal goed geteekende plannen en kaarten in de zaal waren opgehangen. De heer van Niftrik trad daartoe in eene nadere beschouwing over de afdamming van het Y, om daarna achtereenvolgens te bespreken de navolgende werken:

Het spoorwegbassin en de Rietlanden, de Handelskade met hare hydraulische inrichtingen en golfbreker, het Oosteren Westerdok, hoewel behoorende tot de oude periode, de Veestijgers, ds Suezsteigers, de Houthaven, de Petroleumhaven en de verschillende dokken.

Spreker besloot deze warm toegejuichde lezing met de hoop uit te spreken. dat wij steeds trachten zullen onze haven ook in verband met het Rijnvaartkanaal te verbeteren en, dat die haven bij voortduring in bloei moge toenemen.

Van de gelegenheid om aan den spreker inlichtingen te vragen werd door de heeren Klinkhamer en de Groot gebruik gemaakt.

De heer Leliman verzocht den spreker zijne lezing af te staan voor het Bouwkundig Weekblad en dan ook wel te willen melden de sommen, die deze havenwerken hebben gekost, waartoe de heer van Niftrik welwillend besluit.

De heer Jansen en ook de Voorzitter bedankten namens de leden den heer van Niftrik bijzonder voor zijne met veel belangstelling aangehoorde lezing, waarbij de Voorzitter den wenseh voegde, dat de heer van Niftrik nog vele jaren aan het hoofd mocht staan van het Ingenieurs-bureau van Amsterdam.

De heer Leliman wees er ten slotte nog op, dat de leden der Mij. spoedig voor de keuze van een nieuwen Voorzitter zullen staan en hoopt, dat de Afdeeling Amsterdam, als oudste en meeste krachtige Afdeeling, die keuze ernstig ter harte zal nemen.

Nadat de Voorzitter de heer Leliman verzekerd had, dat het Bestuur gaarne die zaak nader wil overleggen, werd deze bijzonder goed bezochte vergadering gesloten.

's-Gravenhage 19 Maart 1897. Na voorlezing der notulen deed de Voorzitter mededeeling, dat de pogingen door het bestuur gedaan om de noodige gegevens van het Dagelijksch Bestuur te verkrijgen voor de prijsvraag van de verlaging der Wagenbrug alhier, met eene weigering zijn beantwoord. Hij betreurt deze zeer onwelwillende houding; het bestuur is er echter in geslaagd iemand te vinden. die zich met de noodige opname wil belasten en hoopt dus weldra tot de uitschrijving te kunnen overgaan. Van de afdeeling 'sGravenhage der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid was een verzoek ingekomen, twee bestuursleden aan te wijzen voor het samen te stellen comité van alle Nijverheidscorporaties, ter bespreking van belangrijke vraagstukken de Nijverheid betreffende; als zoodanig zijn door het bestuur aangewezen de heeren Knuttel en Bremmer, en als hunne plaatsvervangers de heeren Mondt en Brouwer.

De heer de Baan verkreeg daarna het woord ter voorlezing van zijn praeadvies over vraag 7: „Wat kan gedaan worden tot verheffing van het vak van den metselaar. dat hier te lande in verval is en miskend wordt"? Zijne conclusie strekt, dat het werk meer nauwlettend door den opzichthebbende moet worden gecontroleerd, en van die zijde meer belangstelling in zijn werk moet worden getoond. De heer Hoek is het daarmede niet geheel eens; hij schrijft het verval voornamelijk toe aan de gebruikelijke wijze van uitbesteding van het metselwerk, waardoor, om veel geld te verdienen, het werk zoo spoedig mogelijk wordt afgerafeld.

De heer v. Malsen meent, dat er te weinig studie van het vak wordt gemaakt; de meeste werklieden kennen de theorie niet, en die degelijk te onderwijzen moet het begin der verbetering zijn.

Daar de discussie zich op te breed terrein begint te bewegen e de beschikbare tijd daartoe te kort is, stelt de Voorzitter voo vraag 7 aan te houden en in de volgende vergadering nogmaal ter sprake te brengen.

Hij gaf daarop het woord aan den heer A. W. Weissman, arch tect te Nijmegen, die tot onderwerp zijner voordracht had gekozen

„De Bouwkunst in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika".

Aanleiding tot dit onderwerp gaf hem de bestudeering va eenige Amerikaansche plaatwerken, noodig bij de samenstelling va zijne Nederlandsche bewerking van Lübke's Kunstgeschichte, e ook de invloed der Amerikaansche bouwkunst, die zich bij onz bouwwerken doet gevoelen. Van een eigenlijken Amerikaansche bouwstijl kan niet gesproken worden vóór de eerste helft de 19e eeuw. De bouwwijze der oudste volkplanters, als Neder landers, Franschen en Spanjaarden, heeft geen sporen achte gelaten, en die bestaan hebben, zijn reeds vernietigd. De Engelsch invloed in den tijd toen het land eene Engelsche kolonie wa heeft zich langer staande gehouden; de zoogenaamde Colonial style is er een uitvloeisel van. Princetown, gelegen tussche New-York en Philadelphia, is de plaats waar ze het best bestudeer kan worden. De Colonial style is een soort Louis XVI, maa eenvoudiger, meer in den geest van Palladio. Ook in het begi der 19e eeuw volgen de Amerikanen de Engelsche voorbeelden Klassiek en nog eens klassiek is het parool, maar op droog wijze behandeld; het nationale karakter ontbreekt ten eenenmale Er is dan ook geen land waar, als in Noord-Amerika, Vitruviu zoolang in eere is gehouden; de tentoonstelling in 1893 te Chicag gehouden is er wel het beste bewijs van. Naast deze klassiek richting heeft zich ook eene romantische gevormd, gebaseerd o de Engelsch Gothische; enkele gelukkige voorbeelden zijn daarva bekend en worden door spreker beschreven. Van eene toepas sing der Italiaansche en Fransche renaïssance-motieven ware sommige Amerikaansche architecten ook niet afkeerig; ten bewijz strekken de huizen van sommige New-Yorksche millionairs, me kwistigen rijkdom gebouwd.

Eerst met het optreden van Richardson ontstaat nieuw leven Door zijne studiën in Frankrijk raakte deze bekend met de Ro maansche kunst in Zuid-Frankrijk, en paste het juiste karakte daarvan toe op zijn ontwerp voor de Trinity-church te Boston Bijzonder geschikt is deze stijl voor de torenhooge gebouwen de hedendaagsche handelshuizen van Amerika, welker constructie e inrichting door hem nader worden toegelicht en de meer of minde gelukkige architectuur besproken. Achtereenvolgens leidde hij he auditorium door de voornaamste steden als New-York, Philadel phia, Boston en Chicago, en wees daarbij op het sterk sprekend Amerikaansch karakter, n l. van binnen naar buiten te werken d.w.z. de inwendige inrichting en verdeeling in den gevel te doer spreken. Praktische inrichting is voor den Amerikaan hoofdzaak de aesthetica komt eerst in de tweede plaats.

Ook in de houtarchitectuur der Amerikanen ligt iets nationaals en is geheel verschillend van die uit den Harz, Zwitserland, Noor wegen of Rusland. Dit kenmerkend karakter ontstaat door de toe passing der „shingles" of schaliën, als leien op daken en tege muren gespijkerd, die door impregneeren groote duurzaamheid verkrijgen en, beschilderd met heldere kleuren, een levendig karakter doen ontstaan.

Met eene beschouwing in hoeverre de Amerikaansche bouwtran in Europa navolging verdient, eindigde spreker zijne zeer onder houdende voordracht, die van het begin tot het einde met onver deelde aandacht werd gevolgd, en waarvoor de Voorzitter der spreker een kernachtig woord van dank bracht.

Ook aan den heer Nooyen, den kunstgever van den avond wijdde hij een woord van hulde voor zijne keurige collecti affiches van verschillende Fransche en Engelsche meesters, di door hun kleurig uiterlijk de wanden der zaal effectvol versier den. De heer Nooyen was daarbij zoo beleefd de noodige toe lichting te geven, waarna de vergadering door den Voorzitte werd gesloten.

BERICHTEN.

Volgens het dagblad „De Tijd" is aan de architecten Jos. Th J. Cuypers en W. Kromhout Czn. te Amsterdam door kerkvoog

der Ned. Herv. kerk te Gouda opgedragen een voorloopig n van herstelling van dit eerbiedwaardig gebouw te maken.

---

n het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zijn tentoongesteld een muurschildering met vier plafondstukken en fragmenten van het beeldhouwwerk, afkomstig uit een huis aan het arne te Haarlem. Het schilderwerk is van den schilder G. gelaar, geboren omstreeks 1720 te Loenen, die gedurende een ot aantal jaren te Amsterdam werkzaam was en in 1790 te olle is overleden.

Het tentoongestelde is nu nog het eigendom van een gesticht, zeker wel van plan is zich van deze kunstschatten te ontdoen.

De algemeene vergadering van de Nederlandsche Vereeniging voorkoming van ongelukken in Fabrieken en Werkplaatsen. gehouden worden op Zaterdag 10 April a. s. des namiddags twee uur in het Gebouw der Loge, Fluweelen Burgwal te Gravenhage.

Blijkens de agenda zal op die vergadering door het Bestuur rden voorgesteld om, zoolang het tegendeel niet zal noodig ken, de contributie jaarlijks slechts te heffen tot een minimum drag van b.v. f 0.25. De aanleiding tot dit voorstel is daarin egen, dat — nu de Veiligheidswet is tot stand gekomen — de reeniging rekening heeft te houden met de verandering van standen, ontstaan door de vervulling van een belangrijk deel r wenschen die de Vereeniging zich tot nu toe had gesteld.

Het Bestuur meent, dat de werkzaamheden der Vereeniging or het oogenblik behooren te blijven rusten, maar dat een tbinding der Vereeniging niet gewenscht is, daar het toch gelijk blijft, dat zij nog nut kan stichten; anderzijds acht het stuur het niet gewenscht de Vereeniging te laten voortbestaan nder direct werkzaam te zijn en daarbij de gewone contributie blijven heffen. Daarom wordt door het Bestuur een middeneg aan de algemeene vergadering in overweging gegeven.

In de lokalen der Ambachtsschool aan den Boulevard te Arnhem llen op zondag 28 Maart, van 1 tot 5 uur, en op Maandag 29 aart, van 10 tot 12 en van 1 tot 5 uur, de oefeningsstukken en ekeningen ter bezichtiging worden gesteld van de leerlingen r Ambachtsschool en der Gemeente-Avondschool voor Handerkslieden.

Gedurende de voorbereidende werkzaamheden voor eene beschildering van het koor der St. Gereons-Kerk te Keulen, zijn ogst merkwaardige muurschilderingen in de apsis gevonden. uit de 13de eeuw dateeren, in de 15e eeuw zijn voortgezet in 1693 van een barokke omlijsting zijn voorzien. Deze laatste erkzaamheden hebben aanleiding gegeven tot een gedeeltelijke rnieling van het kunstwerk.

Het blootgelegde schilderwerk stelt voor Christus op den meltroon, omgeven door de symbolen der vier Evangelisten. echts staat Maria, links — vermoedelijk — Johannes de Dooper. Oorspronkelijk moeten echter meer figuren aan weerszijden van den troon gestaan hebben.

Ook op andere plaatsen aan den wand zijn fragmenten van deze beschildering gevonden, o. a. twee ridders in tweemaal levensgrootte, denkelijk St. Gereon en St. Gregorius Maurus, die getuigen van de grootsche en karakteristieke opvatting van den kunstenaar, stellig een der belangrijksten van zijn tijd.

PERSONALIA.

De Oost-Indische ambtenaar met verlof J. A. Kerkhoven, laatstelijk ingenieur 2e klasse bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, is op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, met 1 April a. s. eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 3
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.

Aantal geplaatste sollicitanten:
Uitvoerend Opzichter-teekenaar 1.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur" aflevering 3 van 15 Maart 1897. Schepen met doorboorde zeilen, door H. — Zijn korstmossen aan stammen en takken voor de boomen schadelijk? (vervolg en slot), door W. W. Schipper. — Bezoek aan een glasslijperij en spiegelfabriek (vervolg en slot), door D. Ingerman. — De gewervelde dieren van Java. door Dr. H. J. Calkoen. — Visschen uit China, door J. C. Bosch. — Het gebruik van gekleurde glazen bij het waarnemen van kringen en kransen om de zon, door Chr. A. C. Nell. — De bloemenstad en hare bolplanten (vervolg), door J. Sturing. — De poolballon van Andrée (vervolg), door Dr. L. Bleekrode. — Boekaankondiging, door H. J. C. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

AANKONDIGING AN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 29 MAART.

Amersfoort. Het bouwen van een dubbel eerenhuis te Amersfoort.

De bouwk. W. Salomons, 's av. 7 u., in t café „Bellevue", alwaar bestek en teek. r inz. liggen.

Dordrecht Het afbreken van het bestaande n het weder opbouwen van een benedenn bovenwoning op paalfundeering, uitgeonderd het schilder- en glaswerk, op een rrein aan den St. Jorisweg te Dordrecht.

De bouwk. H. v. d. Elst, 's av. 7 u. Bestek n teek. ter inzage in café Zomerlust aan e Toulonschelaan van den heer J. H. Vlemings. Nadere inl. verstrekt H. v. d. Elst, ouw., Kromhout no. 126. Aanw. gedaan.

Groningen. Den bouw van woningen en e uitvoering van eenige andere werken op et terrein der Maatschappij nabij de in anbouw zijnde fabriek te Hoogkerk.

De directeur der Noord Nederl. Beetwortelsuikerfabriek, n.m. $1\frac{1}{2}$ u. te zijnen bureele. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2.50 e verkrijgen ten kantore der Mij. te Groningen en bij den heer R. de Graaf te Hoogkerk. Nadere inl. bij de ingenieurs J. van Hasselt n de Koning te Nijmegen en bij den heer R. de Graaf, te Hoogkerk. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het bouwen van een heerenhuis, bloembollenschuur met stellingen, annex kantoren, kamers enz., een arbeiderswoning, 8 stuks broeibakken, broeikast, loods enz., alles op een terrein gelegen aan den Rijksstraatweg nabij den tol te Heemstede.

De architect C. L. M. Robbers, v.m. 11 u., in het café Neuf. De teek. liggen ter inzage in bovengen. „café Neuf". Bestek en teek. van het heerenhuis à f 1.25 en van de bollenschuur enz. à f 1.50 te bekomen bij den architect, Raamsingel 38. Aanw. gedaan.

Oosterbeek. Het bouwen van een buitenverblijf, koetshuis, stal, enz. aldaar.

De architect J. v. d. Burk, n.m. 3 u., in het café van A. v. d. Velden. Bestek met zeven teek. à f 3.50 per stel, afzonderlijke bestekken à f 1, bij voorn. architect en liggen in bovengen. café ter inzage. Aanw. gedaan.

Elst. Het leggen van riolen enz. te Lent, achter de veldwachterswoning.

Het gemeentebestuur. Bestek en voorw. ter lezing ter secretarie. Aanw. gedaan.

Maartenshoek. Het afbreken van een aanwezige en het bouwen van een nieuwe schuur te Maartenshoek.

De Heer H. Jonker, 's av. 7 u. bij R. Pappens, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geven Gebr. Wolrich te Hoogenzand. Aanw. gedaan.

Muntendam. Het onderhouden en repareeren van de gemeentegebouwen en verdere objecten voor zoover de timmerwerken betreft, met de levering der materialen, over 1897.

Het gemeentebestuur n.m. 6 u. Het bestek ligt ter lezing in het gemeentehuis. Aanw. gedaan.

Vorthum-Mullum. (N. Br.) Het maken van een gebouw, waarin de noodige bewerkingen kunnen geschieden voor de bereiding en bewaring van boter.

Het bestuur der vereeniging voor de certrifugale boterbereiding. Bestek en teek. ter inz. bij den architect H. Kerstjens, bij wien inlicht. zijn te bekomen.

DINSDAG 30 MAART.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonen winkelhuis met bovenwoning aan de Dorpstraat.

De architect J. A. Wijn. Bestek en teek. ter inz. in café Overvelde.

Beetsterzwaag. Een belangrijke vertimmering aan een boerenbehuizing en schuur op de zathe, te Lippenhuizen.

De Heer J. Vrijburg te Beetsterzwaag. Bestek en voorw. ter inz. bij S. M. Jelsma te Lippenhuizen.

De bouwk. An. Stuy, ten herberge van L. W. van Houwelingen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Engelon (N.Br.) *a.* Het plafoneeren van drie in aanbouw zijnde directiekeeten aldaar, oppervl. pl.m. 480 M². *b.* Het lood- en zinkwerk van bovengen.

De aannemers V. d. Meijden en V. der Plas. Bilj. in te zenden vóór 30 Maart.

Nijmegen. Het bouwen van een stal voor zes paarden met woning en eenige verdere bijkomende werken.

Het bestuur der Nijmeegsche Tramweg Maatsch., n.m. 1½ u. te haren kantore. Het bestek met teek. is ad. f 1 te verkrijgen ten kantore der Maatij. en bij de ingenieurs H. P. N. Halbertsma en W. E. Cramer, van Speijkstraat 5, te 's-Gravenhage, alw. tevens inl. zijn te bekomen. Aanw. 29 Maart, n.m. 1 u., aan het hotel Hoefnagels te St. Anna.

Rotterdam. De vergrooting van het gebouw voor de Academie van Beeldende-kunsten en Technische Wetenschappen aan de Coolvest.

Het Gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inz. in het Timmerhuis en à f 1 te bekomen bij de Wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. te bekomen aan het Timmerhuis. Aanw. gedaan.

Winterswijk. Het bouwen eener behuizing c. a. aan de Torenstraat.

De architect R. de Grooth, 's av. 8 u., in het café van J. Ruibing, alw. de teek. ter inz. ligt. Bestek à f 0.25 te bekomen bij voorn. archit. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 31 MAART.

Abcoude. Het amoveeren van het achterhuis en gedeeltelijk het voorhuis en het weder opbouwen van dezelve. met bijlevering van alle materieelen, op de boerderij bewoond door B. Eijkelboom, aldaar.

De bouwk. R. v. Holten. te Elst (Geld.), n.m. 3 u., in het café van de Wed. C. Vink in 't Gein. bij Abcoude, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 31 Maart, 's midd. 12 u.

Borne. Het bouwen van een school met woonhuis.

Het Israëlit. kerkbestuur, 's midd. 12 u., in hôtel „De Keizerskroon", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft F. Morselt. Aanw. 31 Maart, v.m. 10½ u.

Breda. Het verbouwen van een huis, staande en gelegen Nieuwe Boschstraat alhier, tot winkel en bakkerij.

De architect J. M. Marijnen, 's av. 8 u. in het café van Van Stokkum, Korte Boschstraat. Bestek en teek. liggen in gen. koffiehuis ter inz. en nadere inl. zijn te bekomen bij gen. architect. Aanw. 29 Maart, v.m. 10½ u.

Eexta. *a.* Het bouwen eener nieuwe schuur, hals met voorgebouw, op aan te wijzen plaats, ongeveer tegenover het station te Eexta, gemeente Scheemda, met bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen, transporten, werkloonen, enz. *b.* alle glas-, verf- en behangwerk aan bovengen. behuizing.

De heer F. Kloosterboer, n.m. 4 u. in het café van A. Crol. Bestek en teek. liggen van af heden in bovengen. café ter inzage, terwijl bestekken, *a* voor f 1 en *b* voor f 0.25, en een teek. voor f 2. aldaar verkrijgb. zijn. Inl. worden verstrekt ten kantore van G. Brill, architect te Winschoten. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het amoveeren van een winkelhuis en het ter plaatse bouwen van een nieuw winkelhuis aan de Lange Veerstraat no. 35, te Haarlem.

De architect W. F. Docglas, n.m. 2 u., in het café Bosman. Bestek en teek. zijn à f 0,75 verkrijgb. bij H. van Zandvoord, Schachelstraat no. 41. De teek. liggen ter inzage in bovengen. café. Inl. zijn te bekomen bij den architect Kleine Houtstraat no. 53. Plaatselijke aanw. 30 Maart, n.m. 2 u.

St. Maartensdijk (Zeel). Het bouwen van een landbouwschuur, met bijbehoorende werkzaamheden, levering van bouwstoffen, enz.

De Heer P. Hage Czn. v.m. 10½ u. ter herberge van C. Gaakeer. Inl. worden verstrekt door en bestekken met teek. zijn tegen f 1,25 per stuk verkrijgb. bij den bouwkundige J. J. de Jonge te St. Maartensdijk, Aanw. 30 Maart n.m. 3 u. op de hofstede.

Rotterdam. Het bouwen van een kerkgebouw met predikantswoning en twee woonen winkelhuizen aan de Oranjeboom — en persoonstraat te Feyenoord ten behoeve der Ned. Herv. Gem. aldaar.

De architect B. Hooykaas, bij wien ad f 10 bestek en teek. ter inz. liggen.

Sneek. Het verbouwen van het perceel, get. Wijk 10, No. 35 aan het Grootzand aldaar.

De architect Ph. Hoogendijk, n.m. 2 u. in café „Onder de Linden". Het bestek, met 2 teekeningen ad. f 1 verkrijgb. bij den architect J. Ph. Hoogendijk te Sneek. Aanw. gedaan.

Zaandam. Het bouwen van een meubelmakerswerkplaats met bovenwoning.

De firma Kuiper en van Schaick. Inl. geeft J. C. Francken, 's midd. na 4 u., te zijnen kantore.

DONDERDAG 1 APRIL.

Alkmaar. Het verven der achtergevels van het gesticht.

Regenten van het burgerweeshuis, 's av. 8½ u. in de regentenkamer. De voorw. liggen ter lezing op het kantoor van den weesvader. Aanw. gedaan.

Assen. Bestek 1. Het bouwen van een Watertoren op een terrein nabij het station. Bestek 2 Het bouwen van een machine- en ketelhuis met schoorsteen. Ontijzeringsgebouw. met klaarbakken, reinwaterput, machinistenwoning, steenkolenloods enz. Op een terrein aan de Rooverstraatweg op 20 minuten afstand van het station, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De Maatsch. „De Asser Bronwaterleiding" n.m. 3 u. in het stationskoffiehuis. Bestek no. 1 met 1 teek. à f 1,25 en bestek no. 2 met 3 teek. à f 2,50, te bekomen bij den architect J. P. Hazen te Groningen bij wien ook inl. te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het doen van voorzieningen aan het gebouw voor de Hoogere Krijgsschool te 's-Gravenhage, onder het beheer der genie aldaar. Raming f 1309

De genie, v.m. 10 u, op het bureel der genie, alw. bilj. in te leveren tot 31 Maart, n.m. 3 u., de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn.

Musselkanaal. 1e. Het bouwen van een school met bijlev. van materialen en benoodigde meubelen. 2e. Het bouwen van een onderwijzerswoning met bijlev. van materialen.

Het Bestuur van de school met den Bijbel te Stadsmusselkanaal 's av. 6 u. bij de Wed. J. Hovenkamp, alw. de teek. ter inz. ligt en bestek ad f 1 verkrijgb. is.

Winterswijk. Het bouwen van een magazijn met kantoor bij hare fabriek aldaar, door de firma J. H. Meijerink en Zonen.

De architect G. Beltman Azn. n.m. 5 u. in de sociteit „De Eendracht". Bestek en teekening liggen ten kantore der firma en van den architect ter inzage. Inlicht. zijn te bekomen bij den architect. Aanw. 1 April n.m. 2 u.

Zaandam Het bouwen van een koffiehuis met woning in de Oostzijde bij de Zaanbrug.

De heer K. Ouwejan. Bestekken ad 50 ct. en inl. verkrijgb. bij den architect J. van der Koogh.

VRIJDAG 2 APRIL.

Glanerbrug bij Enschede. Het bouwen van een magazijn met werkplaats, en bijkomende werken op een terrein nabij Glanerbrug.

De firma Tattersall en Holdsworth te Enschede, n.m. 6, u., ten huize van F. Verspohl te Glamerbrug. Bestek en teek. ter inzage ten kantore der firma. Aanw. op het terrein, onmiddelijk voor de aanbesteding.

ZATERDAG 3 APRIL.

Avereest. Bestek No. 9. Het bouwen van een station met woning en goederenloods, een rijtuigloods, met de daarbij behoorende werken, op het tram-emplacement te Coevorden.

De directie der Dedemsvaartsche stoomtramweg Maatschappij, n.m. 1½ u. (gr. w. t.), in hôtel „Steenbergen". Het bestek is tegen f 1,50 te bekomen ten kantore der Maatschappij te Avereest. Inl. worden gegeven door den directeur der maatschappij. Aanw. op het terrein te Coevorden, 30 Maart, n.m. 1½ u. (Gr. w. t.).

Nieuw- en St. Joosland. (Herbest.) Het bouwen van een woning voor den gemeentegeneesheer, aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter inz. in de gemeentekamer. Bestekken ad. 50 ct. en teek. ad. f 2. verkrijgb. ter gemeente-secretarie. Aanw. 1 April, 's midd. 12 u.

IJzendijke. Het bouwen eener zuivelfabriek met bijlev. van alle materialen.

De heer Philibert Temmerman, v.m. 11 u. u., ter herberge van A. Cauwels. Inl. geeft de besteder.

MAANDAG 5 APRIL.

Benschop. Het afbreken der bestaande en het leggen van een nieuwe dorpsbrug met daaraan verbonden beschoeiingen, stoepen enz

Het bestuur van het waterschap Benschop, v.m. 11 u., in de raadkamer. Bestek en teek. à f 0,75 te bekomen bij den secretaris en bij den bouwk. D. Barneveld te Utrecht. Aanw. 29 Maart, v.m. 11 u.

DINSDAG 6 APRIL.

Amsterdam. Het bouwen van eene benedenhuis met winkel en twee woningen op de bestaande fundeering en het verbouwen van een bestaand perceel, op den hoek van den Nieuwendijk en Brouwersteeg.

De architect L. v. d. Laan, te Leiden, v.m. 11 u., in café „De Roode Leeuw", te Amsterdam, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad. f 1 verkrijgb. zijn. Inl. verkrijgb. bij gen. architect en teek. ter inz. van 12—2 u., bij gen architect Breestraat 88, Leiden. Aanw. 30 Maart, v.m. 11 u.

Rotterdam. Het bouwen van een bewaarschool aan de 3e Pijnackerstraat.

Het gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inzage in het Timmerhuis en à f 1 te bekomen bij de Wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. te bekomen aan het Timmerhuis. Aanw. 2 April v.m. 11 u.

Oosterend (Fr.). Het bouwen van eene stoomzuivelfabriek met directeurswoning etc.

Het bestuur der coöp. vereeniging tot oprichting eener stoomzuivelfabriek. Bilj. in te leveren bij den voorzitter A. R. Sijbrandij, aldaar. Bestek en teek. ter inzage bij Heeringa en à f 2,50 te bekomen bij den opzichter Jac. Timmenga. Aanw. 1 April, v.m. 11 u.

Utrecht. Bestek No. 724. Het inrichten van het hoofdgebouw op het lokaalstation (voormalig) te Vlissingen tot zes dienstwoningen. Begrooting f 9200.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (lokale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 86 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. van der Kun te Breda en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1,50. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. gedaan.

Utrecht. Bestek No. 176. Levering van stalen platen en bestek No. 177. Levering van dwarsliggers.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt resp. volgens Art. 15 en 12 van de bestekken. De bestekken liggen ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen G. J. F. Van Vrijberghe de Coningh te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 0,50 elk. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht Bestek No. 178. Levering van eiken wisselhout en eiken brugliggers.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens Art. 10 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen G. J.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3 APRIL 1897. 17e JAARGANG. No. 14.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 2/3 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Van af Zondag 4 April, tot en met Zondag 11 April a. s., worden in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, tentoongesteld de antwoorden ingekomen op de prijsvraag voor een reclame-biljet, uitgeschreven door het Comité der in Dordrecht te houden Tentoonstelling van Kunstnijverheid.

De inzendingen voor de afzonderlijke afdeeling Nederlandsche Bouwkunst in de Ned. Afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897, worden ingewacht, uiterlijk vóór den 10den April a. s., aan het adres van het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

NEDERLANDSCHE BOUWKUNST TE BRUSSEL.

In een ingezonden stuk in „Architectura" wekt de heer Paul J. de Jongh tot deelneming op in het vormen van eene afdeeling Nederlandsche Bouwkunst op de in dit jaar te Brussel te houden Wereldtentoonstelling. De schrijver doet dit naar aanleiding van het besluit van het Genootschap Architectura et Amicitia, om van medewerking aan het totstandkomen dier afdeeling af te zien.

Tot toelichting van dit besluit diene, dat het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, evenals dat van het Genootschap A. et A. een uitnoodiging ontving van het Comité der Ned. afdeeling voor de Wereldtentoonstelling, om eene architectuur-inzending bijeen te brengen. Eerstgenoemd Bestuur haastte zich daarop het Bestuur van A. et A. uit te noodigen twee leden af te vaardigen om, met twee leden van het Bestuur der Mij., „de te nemen maatregelen te bespreken."

Het Bestuur van het Genootschap antwoordde echter, dat het van medewerking afzag. Het had toen, zoo blijkt, nog geen kennis genomen van de uitnoodiging van het Nederlandsche Comité, hoewel die reeds een paar dagen op het bureau van het Genootschap moet aanwezig geweest zijn. Het motiveerde zijn besluit aldus: gebrek aan voldoenden tijd van voorbereiding.

Het is daartegen, dat de heer de Jongh opkomt, er o. a. op wijzende, dat bij tentoonstellingen die meer dan een half jaar geopend blijven, niet strikt op den openingsdag behoeft te worden gelet, en dat in ieder geval beter is veertien dagen te laat, dan in het geheel niet te exposeeren.

Verder zegt de heer de Jongh: „Buitendien kan in 4 à 5 weken genoeg worden gedaan om zulk een Bouwkunstafdeeling te vormen. De uitnoodigingen voor Berlijn b.v., in 1886, werden verzonden op 22 Maart, terwijl de inzendingen uiterlijk 15 April werden ingewacht, en ieder die zich de collectie voor deze tentoonstelling herinnert, zal weten, dat quantiteit noch qualiteit door dien betrekkelijk korten termijn van voorbereiding zijn geschaad geworden."

Aan dit woord van opwekking, dat ik ten volle onderschrijf, wil ik ook het mijne voegen. Er is immers voldoende tijd van voorbereiding.

De tentoonstelling, die in 't laatst dezer maand moet geopend worden, is dan ongetwijfeld nog lang niet gereed; de bezoekers rekenen daar al op in dergelijke gevallen, want het is bewezen, dat bij elke tentoonstelling hunne komst eerst veel later aanvangt en het grootst is in de maanden Augustus en September.

In 1894 te Antwerpen was er een werkelijk goede inzending van Nederlandsche architecten; zij gaf een beter overzicht dan de inzendingen in de afdeelingen van andere landen, omdat deze er verspreid hingen tusschen nijverheidsproducten. De afdeelingen van andere rijken waren zelfs afgunstig op de collectieve en afgesloten Nederlandsche afdeeling bouwkunst. Thans is er door de vrijgevigheid van het Nederlandsche Comité een werkelijk prachtige ruimte, een eereplaats in de Nederlandsche afdeeling aan de Bouwkunst afgestaan, omringd van de beste

producten onzer kunstnijverheid. Moet die ruimte nu ongebruikt blijven liggen?

De kosten mogen geen bezwaar zijn. De inzendingen toch worden kosteloos naar Brussel en van daar terug naar Amsterdam verzonden. Een kleine bijdrage zal moeten verstrekt worden voor het inrichten der afdeeling; in 1894 te Antwerpen waren die geraamd op f 2, maar hebben slechts f 1.25 per M². oppervlak der inzending bedragen. Dat er inzenders zijn geweest, die grooter kosten gemaakt hebben, ligt aan de hooge bedragen waarvoor hunne inzendingen op hun eigen verlangen moesten verzekerd worden tegen brandschade; daarvoor moest 3% der opgegeven waarde betaald worden.

Onbevredigend is de uitslag voor de inzending te Antwerpen evenmin geweest, niettegenstaande — laat ik het maar eens openlijk zeggen — hard moest gestreden worden voor de belangen der Nederlandsche architecten tegenover Jury-leden van andere nationaliteit. In onze afdeeling bouwkunst werden namelijk 6 gouden **2** zilveren en 3 bronzen medailles toegekend.

Waarom zouden de Nederlandsche architecten, nu er nog *ruimschoots* tijd voor inzenden is, nu ook photographische afbeeldingen mogen ingezonden worden, nu op zoo voordeelige voorwaarden een welingerichte eereplaats voor eene expositie hen wordt aangeboden — waarom zouden zij thans achterblijven?

Ook op vorige tentoonstellingen is het duidelijk gebleken, dat de Nederlandsche bouwkunst zeer de aandacht trekt; laten daarom zij die in de gelegenheid zijn haar goeden naam hoog te houden, daartoe ook thans weder medewerken!

C. T. J. LOUIS RIEBER.

ONTSLAGBEWIJZEN VOOR WERKLIEDEN.

Gedurende den afgeloopen winter werd in verschillende vergaderingen van de Amsterdamsche Aannemers Societeit „Amsterdam" de vraag besproken, welke maatregelen konden genomen worden om de goede orde en den geregelden voortgang op werken te bevorderen. Algemeen toch werd erkend, dat het geheel willekeurig ontslagnemen van werklieden, waarbij meestal slechts het oogmerk voorzat, om de loonen verre boven het eenmaal vastgestelde minimum te doen rijzen, het meeste bijdroeg om die orde en geregelden voortgang te verstoren; het was daartegen, dat krachtige, afdoende maatregelen getroffen behoorden te worden.

Om nu daartoe te geraken werd overleg gepleegd tusschen de volgende vereenigingen: de genoemde Aannemers Societeit, Amstels Bouwkring, de Afd. Amsterdam van den Ned. Aannemersbond, de R. C. Gildebond afd. timmerlieden en metselaars, de Metselaars-Patroonsvereeniging „Eensgezindheid", en de Vereeniging van Aannemers van fundeeringwerken, welke vereenigingen eene overeenkomst hebben getroffen, die op 1⁰ April j.l. is in werking getreden, en waarbij onder meer bepaald wordt:

1e. dat ieder patroon verplicht is aan den werkman, die door hem wordt ontslagen — om welke reden dan ook — een bewijs van ontslag uit te reiken, zonder vermelding van die redenen;

2e. dat geen werklieden in dienst mogen worden genomen, tenzij voorzien van het ontslagbewijs sub. 1, vermeld;

3e. dat aan werklienen, die ontslag wenschen te nemen, evenzeer een ontslagbewijs wordt uitgereikt, indien dat ontslagnemen niet collectief plaats vindt en niet klaarblijkelijk gegrond is op willekeurige opdrijving der loonen of verzet tegen bepalingen, in het belang der goede orde in het leven geroepen.

Een Commissie is benoemd, die uitspraak heeft te doen als tengevolge dezer regeling geschillen ontstaan tusschen patroons en werklieden.

Met hoeveel ingenomenheid deze maatregel is begroet bewijst het feit, dat reeds 145 patroons in de bouwvakken zich onderling verbonden hebben tot handhaving van de bepalingen van het reglement, dat het ontslagnemen der werklieden regelt.

De hoofdbepalingen van dat reglement namen wij hierboven reeds over. Teneinde ontduiking van deze te voorkomen, bevat het reglement o.a. de bepalingen: dat een patroon het ontslagbewijs moet inhouden van den werkman dien hij aanneemt, waardoor voorkomen wordt, dat de werkman zulk een bewijs kan aanbieden dat hem door een voorlaatsten of vroegeren patroon werd verstrekt. De patroons zijn daarbij verplicht, desverlangd de ontslagbewijzen over te leggen aan de reeds genoemde Commissie, tenzij kan worden aangetoond, dat die werklieden reeds meer dan drie achtereenvolgende weken bij dien patroon werkzaam zijn.

Indien nu een werkman willekeurig ontslag heeft genomen, kan hij zich bij zijn vorigen patroon vervoegen ter verkrijging van dat ontslagbewijs, wanneer alsdan ten minste 14 dagen zijn verloopen sedert hij ontslag nam; de patroon is dan verplicht na dat tijdstip het ontslagbewijs af te geven.

De aannemer is ten opzichte van deze bepalingen ook voor zijne onder-aannemers aansprakelijk, tenzij deze laatsten door mede-onderteekening van het reglement zich tot handhaving daarvan verbonden hebben.

Dat de patroons het ernstig meenen met dit optreden, bewijst de verplichting van de onderteekenaars van het reglement, dat zij zich verbinden aan de bovengenoemde Commissie kennis te geven van feiten die hen bekend worden omtrent het niet opvolgen van-, of in strijd handelen met de bepalingen. Zijn die mededeelingen juist bevonden, dan wordt des overtreders naam bekend gemaakt aan de mede-leden zijner Vereeniging, welker bestuur hem dan ter royeering kan voordragen.

„Geen der onderteekenaars mag zich vóór 1 April 1898 aan de overeenkomst onttrekken. Vóór of op 1 Februari 1898 zal een rapport worden uitgebracht over de werking dezer bepalingen en desnoods zullen voorstellen tot wijziging daarvan worden gedaan.

De patroons, eindelijk tot strenge maatregelen tegen onwilligen gekomen, nemen alzoo een eerste proef, die zeer zeker ook meer algemeen zal worden toegejuicht. In den laatsten tijd toch is het voorgekomen, dat werkzaamheden aan een bouwwerk tijdelijk moesten worden gestaakt waardoor de oplevering werd vertraagd, of dat door patroons onvoorziene verliezen werden geleden door de hoogere eischen der werklieden en die wel moesten toegegeven worden, wilde de patroon aan zijne verplichtingen omtrent tijdige oplevering voldoen. En dat alles was meestal het gevolg van het streven der werklieden om in vereeniging met elkaar de loonen hooger op te voeren, hooger dan billijk was.

Het groote aantal der patroons, 145 in getal — waaronder er zijn die *algemeen* bekend staan als het goed met hunne werklieden te meenen, — maar ook het feit, dat

e grootere werkgevers van Amsterdam tot deze regeling n toegetreden, geven daaraan eene des te grootere be- kenis.

PRIJSVRAGEN.

De Pianoforte-fabriek van Ernst Kaps te Dresden heeft een ernationale prijsvraag uitgeschreven voor een reclame-biljet in euren. De termijn van inzending is 20 Mei a. s. De afmetingen n 64 bij 95 c.M.; de kleinste afmeting in de hoogte of in de eedte; voor het drukken mogen niet meer dan 5 steenen noodig n. Er zijn prijzen beschikbaar van 1000, 600 en 400 Mark; vendien kunnen ontwerpen aangekocht worden voor 200 Mark r stuk. Voorts worden 500 M. beschikbaar gesteld voor den nstenaar wiens ontwerp gekozen wordt, en die toezicht moet uden over de uitvoering daarvan.

De ontwerpen worden tentoongesteld op de intern. Kunsttentonstelling te Dresden in 1897.

Beoordeelaars zijn de heeren: Prof. C. N. Bantzer, G. Kühl, r. P. Schumann, Dr. J. L. Sponsel en E. E. Kaps, (fabriekant) len te Dresden.

BOEKAANKONDIGING.

Moderne Neubauten. Fortlaufend erscheinende illustrierte Blätter für Architektur.

Het werk met bovenstaanden titel, waarvan de 2de jaargang verschenen, is bij ons te lande — naar ik meen — nog vrij el niet bekend. Wijl dit plaatwerk echter, zoowel door uitvoeng als om den prijs, het tegendeel verdient, wil ik er de aanacht op vestigen, te meer daar het binnen kort hier zal worden eïntroduceerd.

Van dit werk, in folio formaat, verschijnen elk jaar vijf afleve- ngen, elk van twintig platen: dat zijn dus honderd platen per ar. Elke aflevering bevat echter bovendien nog vier bladzijden et een korte beschrijving van het gereproduceerde bouwwerk, aarbij ter opheldering de voornaamste plattegronden zijn gevoegd.

De platen zijn allen in lichtdruk uitgevoerd door de bekende nstinrichting van Carl Ebner te Stuttgart. De uitgever, de chitect Wilhelm Kick te Stuttgart, maakt de negatieven zelf, en ekt daarbij de beste standplaatsen op, om het te photograeeren bouwwerk op zijn voordeeligst te doen uikomen. De htdrukken daarnaar zijn uitmuntend.

Onder de afbeeldingen zijn opnamen naar de natuur van geeele gevels en vertrekken, kerken, in- en uitwendig, monumenn, enz., maar ook van voorname details — deze op grooter haal — van de gereproduceerde onderwerpen. De keuze daaror is gedaan uit eenvoudige en rijk uitgevoerde bouwwerken an de meest bekende architecten uit den nieuweren tijd, en biedt n zeer groote verscheidenheid, van veel tact en goeden smaak etuigende.

Het schijnt, dat de uitgever het plan heeft om zich niet alleen beperken tot de landen van de Duitsche taal, zooals tot nu e, maar ook daarbuiten in zijn toestel iets wil opvangen om et meer wereldkundig te maken en voor anderen van nut. Dit l ongetwijfeld zeer veel bijdragen tot eene nog grootere verscheidenheid van inhoud.

De prijs van dit plaatwerk, dat wij zeer kunnen aanbevelen, s slechts *f* 20 per jaargang. Het is in den boekhandel echter niet erkrijgbaar, maar alleen bij Carl Ebner te Stuttgart.

R.

Academy Architecture and Architectural Review. Volume 10. 1896. II.

Over de gebouwen in deze publicatie opgenomen, kan niet dan nder voorbehoud een oordeel worden uitgesproken; immers we rijgen in hoofdzaak sterk verkleinde schetsen of reproducties aar photo's onder oogen.

Het 10de deel — onlangs verschenen — onderscheidt zich, m. i. unstig, van zijne voorgangers, doordat we, op een enkele uitondering na, niet vergast worden op villa-projecten, die zich in niets van boerenwoningen, of dikwert zelfs van stalgebouwen, onderscheiden. Een van die uitzonderingen vinden we op blz. 19, waar R. Barry Parker in één vertrek zoekt te vereenigen hall, eetkamer en salon.

Toch is er natuurlijk veel dat iemand, aan de continentale opvattingen gewoon, vreemd of minder gewenscht voorkomt. Voor hem is een rubriek bouwkunde „Abroad". Ook Nederland is daarbij vertegenwoordigd en wel door 't Stadhuis van Bolsward, het kantoor van de firma Schaedler en Cie. etc., de boekwinkel van J. G. Stemler in Amsterdam. Een schrale oogst wat 't getal betreft. Bij Frankrijk merken we op het trappenhuis van 't Hotel du Prince R. B. (Roland Bonaparte?), welk vorstelijk paleis — gebouwd door den Architect Jansy — zeer uitvoerig is beschreven en geïllustreerd in de Construction Moderne van dit jaar.

Een viertal grafkapellen — alle uitgevoerd en wel in Konstantinopel, Milaan, Barcelona en St. Petersburg — behoort wel tot het merkwaardigste van dit plaatwerkje. Naar Rusland verplaatsen ons mede een tweetal intérieurs van 't Keizerlijk Jachtslot Rialowiege.

Duitsche bouwkundigen stuurden evenzoo belangrijke werken in, waaronder evenwel oude bekenden uit andere tijdschriften voorkomen.

Ook phantasiën worden opgenomen: zoo zie ik op blz. 80 the Design for a village church, waarvan het gezocht-schilderachtige mij evenwel hoegenaamd niet verleiden zal dit ontwerp mooi te vinden; de schetsen van Gyula Kann uit Budapest leggen het af tegen die van zijn Duitschen collega Otto Rieth, wiens Architectur Skizzen ge toch zeker wel kent.

Hier en daar een enkel woordje tekst was misschien wel wenschelijk geweest. Dit had bijv. kunnen ophelderen, waarom in de villa van Professor Crossley, te Bordighera (Italië) in absoluut niets is afgeweken van het Engelsche landhuis. Evenzoo was aan mij — en ongetwijfeld ook anderen — het vergeefsche peinzen bespaard over de beteekenis van het plaatje op blz. 84: The Greshambury Institute, Chilworth, Surrey.

Een tweede boekwerk, dat ik even wensch te memoreeren, heeft een titel, die in hoofdzaak de volgende is:

Suggestions in Architectural Design, prefaced with thoughts on Architectural Progress by John Cotton.

Het is verschenen bij B. T. Batsford, London, 94 High Holbern, in 1896. Prijs fl. 26,50.

Bovenstaand boekwerk bevat op 101 platen een zeer groot aantal motieven van alle mogelijke onderdeelen, eenvoudig — ja zelfs nuchter — geteekend, waar ze evenwel slechts duidelijker om zijn.

Hoewel er geen enkel koestal-motief in voorkomt, is de geest van dit werk toch Engelsch genoeg om te maken, dat velen onzer bouwkundigen er zich niet mede zullen vereenigen.

W. L.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen, 20 Maart 1897. (*) — Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering en behandeling van de ingekomen stukken, werden door den Voorzitter, den heer H. Raammaker, de heeren D. de Clercq van Nunspeet en D. Dooijes alhier, respectievelijk als vertegenwoordiger en agent van de Chemische fabriek van de Maatschappij de Veluwe te Nunspeet, geïntroduceerd.

Door deze werden stalen en monsters van

Japanverven,

zoo genoemd om de overeenkomst met Japansch lakwerk, welke oppervlakken deze verf vertoonen, ter tafel gebracht.

De in verschillende kleuren, op vertind ijzerblik aangebrachte verven hadden allen een fraai aanzien, en de afzonderlijk door drie à viermalen bestrijken verkregen huidjes, gaven gelegenheid de taaiheid gepaard aan eene merkbare vastheid te leeren kennen.

Uit de mondelinge toelichtingen bleek, dat bij het vervaardigen van deze verven in de allereerste plaats er naar is gestreefd een zoo deugdzaam mogelijk materiaal te bereiden, dat bij billijken

(*) Wegens gebrek aan plaatsruimte kon dit verslag niet in het vorige nummer worden opgenomen.

prijs een goed resultaat oplevert, spoediger en beter dan bij het gebruik van andere verf- en laksoorten mogelijk is.

Als eene bijzondere eigenaardigheid dezer verven werd opgegeven, dat trekken en krimpen van het materieel waarop zij zijn aangebracht, op haar geen invloed hebben, waardoor er geen barsten ontstaan en dat zij na het opstrijken schijnen te zwellen, zoodat alle oneffenheden in den grond als het ware vol vloeien en daardoor aan het gronden, plamuren en schuren, niet die moeite en zorg behoeft te worden besteed, als bij het aanwenden van de tot nu toe gebruikte verf- en laksoorten, en bovendien met eenmaal oververven kan worden volstaan, waar anders, om hetzelfde resultaat te bekomen, meermalen moet worden overgestreken.

Het laatste werd door den Voorzitter bevestigd, daar in diens bijzijn een proef is genomen op een schotwerk, waarop van vroeger een dunne verflaag aanwezig was en waarover zonder de minste voorbereiding, met uitstekend gevolg, eenmaal werd overgeverfd. Bij deze proef bleek, dat voor 12,615 M². benoodigd is ± 2 KG. verf à *f* 1.25 per KG. en dit voor het eenmaal bestrijken van die oppervlakte 2½ uur noodig is.

Na nog eenige vragen en opmerkingen, o a. dat de verflagen nog maar enkele dagen oud waren, en ook of zij tegen sterke zuren bestand zijn, evenals dit met de verf van den heer H. Reijenga Tzn. het geval is, waarvan dit in de jl. October-vergadering door proeven werd bewezen, en deze vragen door den heer de Clercq waren beantwoord, verklaarde deze de verven vol vertrouwen op de toekomst te durven aanbevelen, daar zij bij meerdere bekendwording door de goede eigenschappen die zij bezitten, als van zelf hunnen weg zullen vinden.

Hierna bood de heer de Clercq eene geïllustreerde brochure aan van

Patent olie-urinoirs,

van den heer Wilhelm Breats te Weenen.

Het gunstig onthaal, dat deze in het gebruik volkomen reukelooze urinoirs in het buitenland ten deel is gevallen, doordien hierbij het gebruik van spoelwater geheel is buiten gesloten en waardoor bijv. de stad Weenen jaarlijks ettelijke duizende guldens bespaart, zullen, zoo verklaarde de heer de Clercq, ook hier te lande voorzeker het gebruik daarvan doen toenemen.

Voor plaatsen waar geen waterleiding aanwezig is, zijn het als het ware de eenige toestellen die aan het betrekkelijk doel volkomen beantwoorden.

Na toelichting op enkele punten en beantwoording in gunstigen zin van de vraag of de toestellen bij felle vorst hunne goede werking niet zullen verliezen, bedankte de Voorzitter de beide heeren voor hetgeen zij op deze bijeenkomst ten beste hadden gegeven; hij hoopte, dat de vele moeite die zij zich hadden getroost, goede vruchten voor hen mogen voortbrengen.

Bij de Varia die nu volgde, werd een naamlijst ter tafel gebracht van de Leden der Mpij. t. bev. d. Bouwkunst van het jaar 1856, waarin de Voorzitter der afd., de heer H. Raammaker, toen reeds als Lid is vermeld, hetgeen wijst op een onafgebroken Lidmaatschap van minstens 41 jaren. De opmerking werd gemaakt, dat dit feit in het j.l. Januari-verslag bij de vermelding van het 12½ jarig bestaan der Afdeeling, had vermeld dienen te worden, hetgeen de Secretaris volkomen beaamde, die daarbij verklaarde, dat dit zeer zeker geschied zoude zijn, als hem dat feit bekend ware geweest.

Een der nieuwe leden vroeg, waarom bij deze vereeniging geen vragenbus bestond, zooals bij enkele andere vereenigingen.

Hierop werd door een der oudste leden geantwoord, dat het doen van vragen in een vragenbus, vroeger bij de afdeeling heeft bestaan, maar om redenen van overwegenden aard daarmede was opgehouden; dat daarvoor thans gelegenheid is bij de Varia en dat, indien het belangrijke onderwerpen betreft, deze op de agenda voor een volgende vergadering worden gebracht en ook, dat de leden schriftelijk en onderteekend, aan het bestuur vragen kunnen inzenden, aan wiens beoordeeling het is overgelaten of het gevraagde al dan niet ter behandeling op de vergadering zal worden gebracht.

De kunstbeschouwing bestond uit een gedeelte van het prachtplaatwerk J. van IJzendijck, Documents classés de l'ait etc., uit de bibliotheek der Mij.

Nadat nog de verdeeling van de surveillance voor de te houden publieke kunstbeschouwing had plaats gehad, werd de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

Den 25sten Maart j.l. werd te Rotterdam eene vergaderi[ng] gehouden van den R. K. Gildebond, waarin o.a. een voorstel we[rd] behandeld van de Afd. Rotterdam, luidende als volgt:

„De organisatie van den arbeid vordert:

a. vakonderwijs te geven, *theoretisch* in de school, *praktisch* [in] de werkplaats;

b. het uitreiken van diplomata voor den leerling, gezel en meeste[r];

c. het verplichtend stellen van het diploma van meester om zi[ch] als patroon te vestigen".

Dit voorstel werd ingeleid door pater Verhoeven, die het g[e]noemde vakonderwijs en het uitreiken van diplomata vereenigba[ar] achtte met het streven van den Gildebond. Het moest nameli[jk] dienen om de gilden zooveel mogelijk in eere te herstellen.

Na eenig debat werd met algemeene stemmen de volgende mo[tie] aangenomen:

De vergadering, enz., besluit als hare overtuiging uit te spreke[n] dat de organisatie van het handwerk vordert: *a.*, *b.* en *c.* (zie bove[n]

Een twintigtal leden der Afdeeling Utrecht van de Maatschap[pij] tot bevordering der Bouwkunst, daartoe uitgenoodigd door [de] Directie der Utrechtsche waterleiding-maatschappij, smaakte [...] Maart j.l. het genoegen de inrichting van den watertoren alhi[er] te bezichtigen en dezen, door de inlichtingen en aanwijzingen va[n] den architect van het werk, de heer L. C. Dumont, en van de[n] heer W. J. H. van Stokkum, Technisch ambtenaar, in alle onde[r]deelen te leeren kennen.

De watertoren is daargesteld, ten einde op enkele dagen b[ijv.] Zaterdags wanneer het waterverbruik zeer groot is, of ingev[al] van brand, zooveel mogelijk den normalen druk te kunnen be[houden].

Na vooraf de benedenruimte te zijn doorgegaan, waarva[n] zooveel mogelijk is partij getrokken, door inrichting daarvan t[ot] werkplaatsen, en na de toestellen voor de verificatie van het wate[r]verbruik en de constructie der watermeters te hebben in ooge[n]schouw genomen, komt men langs verschillende trappen in ee[n] gang, welke wordt gevormd tusschen het eigenlijke reservoir e[n] den muur welke het geheel omsluit.

Van uit die gang bereikt men langs ijzeren ladders een omga[ng] vanwaar men een blik werpt in het reservoir, hetwelk een hoevee[l]heid van 1500 M³ water kan bevatten en waarvan de maximu[m] hoogte-peil wordt geregeld door een zelfwerkenden afsluiter.

Weder langs een ijzeren laddertje opklimmende betreedt me[n] het hellende zinken dak, vanwaar een prachtig panorama ov[er] stad en omgeving het oog boeit.

Het geheele gebouw doet, uit een architectonisch oogpunt e[n] niet minder wat soliditeit betreft, den bouwmeester alle eer aa[n] en laat een aangename herinnering achter bij allen die h[et] mochten aanschouwen.

Door de firma Vos en Le Grand te Amsterdam werd onlang[s] voor de Leden van *St. Lucas* een prijsvraag uitgeschreven vo[or] een ontwerp van een tapijt. Uit de daarop ingekomen inzendinge[n] is bekroond het ontwerp van den heer E. R. D. Schaap, t[e] 's-Gravenland. De jury was eenparig in haar oordeel, dat dit ontwer[p] zeldzame verdiensten bezit. De firma Vos en Le Grand zal h[et] doen uitvoeren aan de Vlaamsche Tapijtweverij te Westerlo (Kempen), België, welke fabriek de bescherming geniet van h[et] Belgische Hof. Op de tentoonstelling te Brussel zal het aldu[s] uitgevoerde tapijt door de firma Vos en Le Grand worden ge[ëxposeerd].

In de Union centrale des Arts décoratifs te Parijs heeft de hee[r] Louis Gonse een voordracht gehouden over den invloed de[r] Japansche kunst op de moderne Europeesche kunst. Met nuttige[n] nadruk schijnt de spreker daarbij gewezen te hebben op al de[n] namaak, of juister: op al het nijverheidswerk, de snuisterijen, di[e] inderdaad uit Japan naar Europa gebracht, maar daarom no[g] geen Japansche kunst zijn.

Die kunst zelve — ging hij voort — heeft een invloed geha[d] die nu niet meer te loochenen is. In de zijde-kunstnijverheid, d[e] Lyonsche vooral heeft de Japansche dissymetrie warmte gebrac[ht] in de koude lijnen van het Europeesche classicisme; de Eur[o]peesche pottenbakkers hebben getracht achter de geheimen de

te Japansche te komen, en zoo die kunst-van-den-vuurgloed in Frankrijk herleeft, dan is dat in de eerste plaats dank zij in. Hoe leelijk waren onze ruikers: stijve dingen die er uit- en als groote knoopen — van de Japanners hebben onze nkunstenaars geleerd lichte schoven te maken, waarin men die schoonheid waarmee de bloem op haar stengel staat.
og andere dingen, o. a. de tapijtpatronen, werden door den r Gonse besproken, in een rede waarvan de Débats een kort slag geeft.

N. Rott. C.

PERSONALIA.

De heer J. W. van der Vegt, adjunct ingenieur 1e klasse bij Maatsch. tot Expl. van Staatsspoorwegen, is benoemd tot Chef exploitatie van de nieuw aan te leggen tram van de Rotter- nsche tram-Maatschappij.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 7.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 5 APRIL.

Aalten. Het bouwen van een ketelhuis en t verbouwen der fabriek.
De firma Ten Dam en Manschot, v.m. 11½ in het café van J. Vrede, alw. bestek en ek. ter inz. liggen. Inl. geven de besteders de architect G. Beltman AGzn., te Enschedé.

Benschop. Het afbreken der bestaande het leggen van een nieuwe dorpsbrug et daaraan verbonden beschoeiingen, stoe- en enz.
Het bestuur van het waterschap Benschop, m. 11 u.. in de raadkamer. Bestek en teek. f 0,75 te bekomen bij den secretaris en j den bouwk. D. Barneveld te Utrecht. anw. gedaan.

Groningen. Het afbreken van een winkel- uis aan de Vischmarkt, en het bouwen van en heerenhuis met bijlev. van alle materialen.
De Heer Dr. R. J. Escher 's av. 8 u. in De Porte van Cleve", alw. bestek en teek. r inz. liggen. Bilj in te zenden bij den rchitect N. W. Lit, bij wien bestek en teek. d f 1,50 en inl. verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

Heerde. Het bouwen van een woon- en winkelhuis.
De Heer A. Dekker, Mr. Timmerman, n.m. u. in het logement van H. Vorderman, lw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. April.

Hulst. Het verbouwen van het woon- en winkelhuis, staande naast het Estaminet, gemerkt C. 142.
De heer J. F. Rottier, n.m. 5 u., in het estaminet van Honoré Neefs, alw. bestek en eek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.
Alleen voor inwoners.

Lemmer. Het verbouwen eener Bakke- rij enz.
De Heer J. Brouwer, Bakker. Bestek ad 50 ct. verkrijgb. bij den architect J. Kuipers. Aanw. gedaan.

Martenshoek. Het afbreken van een be- huizing aldaar en het bouwen eene nieuwe behuizing.
De firma D. H. Landeweer en Zn., 's av. 7 u., in café B. Poppens, alw. bestek en teek. ter lezing liggen en zijn ad. f 1. alsmede inl. verkrijgb. bij den architect A. Schreuder, te Hoogenzand. Aanw. gedaan.

Voorst (Geld.). Het bouwen van een koren- maalderij enz. met annex woonhuis in den Voorster Enk.
De architect J. Beltman JWzn., te Deven- ter, n.m. 4 u., in het koffiehuis van Wijers te Voorst, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 5 April, n.m. 2 u.

DINSDAG 6 APRIL.

Amsterdam. De timmer- en metselwerken voor vijf fabriekloodsen op een terrein aan het IJ, naast het Koningsdok.
De architect G. Krook, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage aan het tolhuis. Inl. geeft voorn. architect, 1e Boerhavestraat 58.

Amsterdam. Het bouwen van eene be- nedenhuis met winkel en twee woningen op de bestaande fundeering en het verbouwen van een bestaand perceel, op den hoek van den Nieuwendijk en Brouwersteeg.
De architect L. v. d. Laan, te Leiden, v.m. 11 u., in café „De Roode Leeuw", te Am- sterdam, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad. f 1 verkrijgb. zijn. Inl. verkrijgb. bij gen. architect en teek. ter inz. van 12—2 u., bij gen. architect Breestraat 88, Leiden. Aanw. gedaan.

Beverwijk. Het bouwen van een pakhuis voor ruw zout op den hoek der Nepthunus- en Adrianastraat te IJmuiden voor rekening van de firma D. Bosman en Zn., te Alkmaar.
De architect G. H. Philips, te IJmuiden, n.m 3½ u., in het hotel Ter Burg te Bever- wijk. Bestek en teek. à f 1. en inl. te bekomen bij voorn. architect.

Giessendam. Het afbreken van een oud- en het bouwen van een nieuw woonhuis te Neder-Hardinxveld in 3 perc.
De bouwk. K. Leenman, 's av. 7 u., in het logement van R. Dekker, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

Groningen. Het verbouwen van het per- ceel, Guldenstraat K no. 2, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.
De architect P. M. A. Huurman, 's av. 7 u.. in het café „de Beurs", alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1,25 te bekomen zijn bij voorn. architect.

Ierseke. Het bouwen van een magazijntje bij het hulpstoomgemaal.
Het bestuur van het waterschap „Breede Watering bewesten Ierseke", 's midd. 12 u., ten kantore van den heer J. M. Kakebeeke, alw. bilj. in te leveren. Bestek en teek. ter inz. bij den opzichter van het waterschap te Wemeldinge.

Oosterend (Fr.). Het bouwen van eene stoomzuivelfabriek met directeurswoning etc.
Het bestuur der coöp. vereeniging tot oprichting eener stoomzuivelfabriek. Bilj. in te leveren bij den voorzitter A. R. Sijbrandij, aldaar, Bestek en teek. ter inzage bij Heeringa en à f 2,50 te bekomen bij den opzichter Jac. Timmenga. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van een bewaar- school aan de 3e Pijnackerstraat.
Het gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inzage in het Timmerhuis en à f 1 te bekomen bij de Wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. te bekomen aan het Timmerhuis. Aanw. gedaan.

St. Pieter bij Maastricht. Het bouwen eener nieuwe pastorie.
Het Paroch. kerkbestuur van St.-Pieter, n.m. 4 u. (Greenw. tijd). Bilj. in te leveren tot 6 April, n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage en bestek à f 0,50 te bekomen op het gemeentehuis.

Uithoorn. Het amoveeren en weder op- bouwen van de woning genaamd „Ada Hoe- ve", in de Mijdrechtsche droogmakerij de eerste bedijking.
De opzichter J. v. d. Breggen, in het hotel van W. Verhoek, alw. het bestek ter inzage ligt. Teek. ter inzage bij voorn. opzichter. Aanw. gedaan.

Utrecht. Bestek No. 724. Het inrichten van het hoofdgebouw op het lokaalstation (voor- malig) te Vlissingen tot zes dienstwoningen. Begrooting f 9200.
De Maatschappij tot Exploitatie van Staats- spoorwegen n.m. 2 u. (lokale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.
De besteding geschiedt volgens § 86 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. van der Kun te Breda en is op franco aan vraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1,50. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voor- noemd. Aanw. gedaan.

Wouw. Het herstellen der St. Lambertus- kerk, aldaar.
Het R. K. Paroch. kerkbestuur van den H. Lambertus, n.m. 5 u. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij Jan. A. G. Juten, te Bergen- op-Zoom. Inl. geeft de architect Dr. P. J. H. Cuypers, te Amsterdam. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 7 APRIL.

Doesburg. Het afbreken en weder op- bouwen van een woonhuis en schuur op de bouwplaats Voorthuijzen onder Drempt.
De gecommitteerden tot de administratie der gestichten van Weldadigheid, n.m. 3 u., in het hotel „Hof Gelria", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bilj. in te leveren bij den rentmeester van het gasthuis of op 7 April van 2½ tot 3 u., in voorn. hotel. Aanw. gedaan.

Groningen Het verbouwen van een gedeelte eener behuizing, get. lett. D, no. 101, in de Peperstraat te Groningen, onder bijlevering van al de benoodigde materialen, enz.

De architect J. J. Woldendorp, 's av. 7 u., in het café van E. Medendorp, Zwanestraat, alw. bestek en teek. à f 1 te bekomen zijn. Aanw. 6 April, v.m. 10 u.

Hoogeveen. Het bouwen van 4 burgerwoningen voor het bestuur der Israël. gemeente.

De archit. J. Carmiggelt in het hotel Luinge. Bestek en teek. à f 1. te bekomen bij voorn. architect. Aanw. 7 April, v.m. 9 u.

Ulft Het bouwen van verschillende fabrieksgebouwen, beslaande een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 1100 M²., met bijlevering van alle materialen, uitgezonderd de metselsteenen.

De Ulftsche ijzergieterij, n.m. 2 u., in café „Sluis". Bestek en voorw. liggen van 31 Maart ter inzage in gen. café. Inl. geeft de architect G. Rosier te Gendringen. Aanw. 7 April, n m. 1 u.

Uithuistermeeden. Het opbouwen van een windwatermolen, groot in vlucht 23.50 M. met twee schroeven, op een bestaand fondament, onder bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen.

Het bestuur van het waterschap „De Eemspolder", n.m. 3 u., in het gemeentehuis. Bestek en teek. liggen ter inzage ten huize van aanbesteding, eerstgenoemde alsdan verkrijgb tegen f 1. bij den secretaris van het waterschap. Inl. te bekomen bij den heer J. Klippus Bedom. Aanw. gedaan.

Valkenswaard. Het gedeeltelijk afbreken en het weder opbouwen van een woonhuis, werkplaats enz. met bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De kinderen Fasol, n.m. 6 u., in het café „Het Anker", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft A. van Himbergen, te Woensel. Aanw. 7 April, n.m. 3 u.

Wijk bij Duurstede. Het gedeeltelijk afbreken en vernieuwen van een schoollokaal in de Volderstraat no. A, 190.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage op het gemeentehuis. Inl geeft de gemeente-opzichter.

Winterswijk Het afbreken en weder opbouwen van de bouwplaats „De Scheperses" in 't Woold.

De heer G. Rosen te Miste, 's av. 7 u. bij A. Poppink aan de Markt. Inl. geeft. W. J. Streek. Aanw. 5 April 's av. 6 u.

DONDERDAG 8 APRIL.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis aan de Kerklaan.

De architect J. A. Wyn in het hotel „Apeldoorn", alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

Baarland (Zeel.). Het bouwen eener onderwijzerswoning.

Het gemeentebestuur. n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inz. op de secretarie en à f 0,50 te bekomen bij de firma F. Kleeuwens en Zn. te Goes Inl. geeft de architect D. de Koning te Goes. Aanw. 5 April, n.m. 2 u.

Bussum. Het bouwen van twee villa's op een terrein gelegen aan de Nieuwe 's-Gravenlandsche weg en Wichmanlaan aldaar.

De architect J. F. Everts 's midd. 12 u. in het hotel „De Rozenboom" alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 7 April v.m. 11 u.

's-Hertogenbosch Het bouwen van eene sigarenfabriek en het doen van eenige veranderingen aan een woonhuis gelegen aan den Vuchterdijk I, 104.

De Heer Ancion Latour n.m. 3 u. in het café van Gebr. Weijfjes Bestek en teek. liggen ter inz. in boveng. café en zijn à f 1,50 verkrijgb bij den architect H. Lamers te 's-Bosch, welke tevens nadere inl. verstrekt. Aanw gedaan

Dinteloord Het bouwen van een heerenhuis met bijlevering van alle materialen.

De bouwk. C. Vriens, 's midd. 12 u., ten huize van L. Vrolijk. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. 5 en 6 April. 's midd. 12 u.

VIJRDAG 9 APRIL.

Borne Het bouwen van 2 woningen onder een dak voor rekening van den heer R. W. H. Hofstede Crull te Borne.

De architect v. d. Goot en Kruisweg, te Hengelo, n.m. 1 u., in het hotel „de Keizerskroon" te Borne, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 9 April, n.m. 12¼ u.

's-Hertogenbosch. Het verbouwen der afgebrande schuur bij het Rijksveerhuis, behoorende tot het schipbrugveer te Hedel. Raming f 3100.

Het prov. bestuur, v.m. 10½ u. Het bestek, no. 60, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur in het 6de district, den arrondissements-ingenieur de Jong van Beek en Donk, beiden te 's-Hertogenbosch, alsmede bij den opzichter Enthoven te Crevecœur. Aanw. gedaan.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van eene woning voor het personeel bij de Zuid-Willemsvaart in Noordbrabant. Raming f 3040.

Het prov. bestuur v.m. 11½ u. Het bestek, no. 61, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur in het 6de district, den arrondissements-ingenieur de Jong van Beek en Donk, beiden te 's-Hertogenbosch, alsmede bij den opzichter Brouwer te Aarle-Rixtel, Aanw. gedaan.

Kommerzijl. Het vergrooten en vertimmeren van zijn behuizing, met bijlevering der materialen, enz.

De heer R. de Vries, n.m. 5., te zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. n.m. 3 u.

Sellingen, (Gron.) Het afbreken eener bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing, onder bijl. der benoodigde materialen.

De Erven Kuipers, n.m. 2 u. in het logement van J. Timmer, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geeft de gem. architect N. Doornbos.

Steenbergen. Het vergrooten van de schuur, het bouwen van een nieuwen veestal en verdere werken, met bijlevering van materialen, op de hofstede „Louisa's Hof", gelegen in den Westlandschen polder, in pacht bij G. Koenraadt.

De Heer A. Prinzen te Helmond n. m. 2 u. in hotel der Wed. Franken te Steenbergen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft C. Vriens te Dinteloord. Aanw. 9 April v.m 10 u.

Tilburg. Den bouw eener R. K. kerk te Tilburg (Noordhoek), volgens ontwerp van den architect Dr. P. J. H. Cuypers te Amsterdam.

De architect. v.m. 11 u., in het café Broeckx, Spoorlaan. Bestek en teek. zijn te verkrijgen tegen betaling van f 5, bij den boekh. C. L. van Langenhuysen, Amsterdam. Inl. worden gegeven aan het bureau van den architect, elken werkdag van 9—12 u. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 10 APRIL.

Goes. Het bouwen van een paardenstal en karrenschuur en andere werken behoorende tot den aanleg van eene mestvaalt.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en voorw. van af 27 Maart ter secret. ad. 25 ct. verkrijgb. Aanw. 6 April, n.m. 1 u. op het terrein.

Klimmen. (Limb.) Het bouwen van een nieuwe school met privaten en het maken van een welput.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. ter secretarie en bestek ald. ad. 50 cts. verkrijgb. Bilj. in te zenden aan den burgemeester op 10 April. v.m. 10 u.

Musselkanaal. Het amoveeren van een oud en het bouwen van een nieuw Hôtel onder bijl. van al het daartoe benoodigde.

De Heer P. De Boer n.m. 4 u. bij wien bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 April n.m. 1 u.

Utrecht Het bouwen van twee barakken voor lijders aan besmettelijke ziekten op het terrein bij het stedelijk ziekenhuis ziekenhuis aan den Catharijnen Singel.

Het gemeentebestuur, n.m. 1½ u. Het bestek met teek. liggen ter inzage aan het bureau der gemeentewerken, Achter Klarenburg en zijn aldaar, ten stadhuize en bij de boekh. Van Terveen en Zoon verkrijgb. tegen betaling van f 1. Aanw. 5 April, v.m. 11½ u.

Woerden. Het bouwen van drie heerenhuizen onder éene bekapping met bijkomende werken te Woerden.

De architect J. Hengeveld Jzn., te Alfen a/d Rijn, 's midd. 12 u.. in het café Nei[...] Woerden. Bestek en teek. zijn à f 2[...] stel verbrijgb. en ook de verdere in[...] bekomen bij J. Hengeveld Jzn. Aanw[...] April, v.m. 10½ u.

MAANDAG 12 APRIL.

Breda. Het bouwen van een nieu[...] duiker in de Kade op het rijkschor vóór [...] Heemschen polder, gemeente Steenber[...]

De rentmeester der domeinen voor [...] rentambt Steenbergen, n.m. 1., in het ko[...] huis van de wed. F. Segers Reigerst., Br[...] Bestek en teek. liggen ter inz. bij gen. r[...] meester, bij den hoofdopzichter der domei[...] in Zeeland van Wuynckhuize, te Middelb[...] en in het café der wed. Franken, te Ste[...] bergen. Inl. geeft gen. hoofdopziener. Bes[...] ad. 10 ct. verkrijgb. bij gen. rentmees[...] Aanw. 8 April, n.m. 2 u.

Gronau i/W. Het bouwen van zes wo[...] huizen in 3 blokken op een terrein gele[...] aan de nieuwe Dinkelbrug aldaar, voor [...] Baumwoll-Spinnerei „Gronau".

De architect G. Beltman A.Gzn te Ensc[...] dé, n.m. 4 u. (M. E. T.) in hotel „Zum Eng[...] Bestek en teek. ad. f 1,80 van 1 April [...] verkrijgb. bij gen. architect, alsmede [...] Aanw. 12 April, n.m. 1 u. (M. E. T.)

Stavenisse. Het afbreken en opnie[...] weder opbouwen van het afdak van [...] achtergevel van het gemeentehuis aldaar [...] bijlevering van materialen en loonen.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Inl. ge[...] de opzichter der gemeentewerken J. van O[...] en zijn bestekken ad. f 1,25 ter secret. v[...] krijgb. Aanw. 5 April, v.m. 11 u.

DINSDAG 13 APRIL.

Alkmaar Het bouwen van een loods [...] de cadettenschool. Ram. f 1750.

De genie te Helder, ten bureele van d[...] adj. onderofficier der cadettenschool. Beste[...] ken verkrijgb. bij den opzichter van fo[...] tificatiën E. H. Oudt te Helder.

Utrecht. Bestek No. 725. Maken van ee[...] reservoirgebouw met waterleiding en eeni[...] diverse werken op het station Waspik. E[...] grooting f 5450.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staat[...] spoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan h[...] Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 50 v[...] het bestek. Het bestek ligt ter lezing a[...] het Centraalbureau in het Moreelse Park [...] aan het bureau van den Heer Sectie-Ing[...] nieur A. J. Buis te Rotterdam en is op franc[...] aanvraag (per brief) aan genoemd Centraa[...] bureau (Dienst van Weg en Werken) [...] bekomen, tegen betaling van f 1. Inl. worde[...] gegeven aan het Centraalbureau (Dienst va[...] Weg en Werken) en door den Sectie-Ing[...] nieur voornoemd. Aanw. 6 April v.m. 9.[...] u. (West Europeesche tijd).

WOENSDAG 14 APRIL.

Vreeswijk. Het sloopen van eenige g[...] bouwen en weder opbouwen van bijgebouwe[...] op het terrein achter het café Meufhen.

De bouwkundige A. J. v. Bentum n.m. [...] u. in gen. café. Bestek en teek. ad 50 c[...] verkrijgb. bij den uitgever Nikerk te Utrech[...] Aanw. 12 April n.m. 3 u.

DONDERDAG 15 APRIL

Gennep (N.Br.). Het afbreken van het be[...] staande en het maken van een nieuw hoofd[...] gebouw op het station Stedem nabij Goc[...] (Pruisen). Ram. f 14700.

De directie der Noord-Brab. Duitsche Spoor[...] weg Maatij, 's midd. 12 u. (West Europ. tijd[...] Bestek en teek. ter inzage en à f 1 te bekome[...] aan het directiegebouw, afd. Weg en Werke[...] Inl. worden gegeven door den ingenieu[...] P. v. d. Weiden te Gennep. Aanw. op he[...] terrein 8 April, 's midd. 12 u. (West Europ[...] tijd), na aankomst van den trein welke 9,3[...] u. uit Boxtel vertrekt.

WOENSDAG 21 APRIL.

Woensdrecht. Het bouwen van een woning met aanhoorigheden en bijlever. der materia[...] len.

De Erven Ant. Kuijlen v.m. 11 u. in he[...] koffiehuis van Adr. Kuijlen alw. de teek. te[...] inz. ligt. Bestekken ad. f 1 verkrijgb. bij H. P. M. Vereinden te Bergen op Zoom. Inlicht geeft de architect C. P. v. Genk te Bergen op Zoom. Aanw. 17 April v.m. 8 u.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

o APRIL 1897. 17e JAARGANG. No. 15.

UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
ITGEVERS: MOUTON & Co, — 'S GRAVENHAGE.
BONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor ndië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

GERLOF BARTHOLOMEUS SALM.

Op ruim 65 jarigen leeftijd is den 5den April aan de evolgen van een hartlijden vrij onverwacht overleden de eer G. B. Salm, architect te Amsterdam.

G. B. SALM.

Amsterdammer van geboorte, zoon uit een kunstzinnige familie, werd hij in zijn geboortestad tot architect gevormd, en werd hij een der meer bekende en meest bedreven bouwkunstenaars van goeden naam onder de thans tot de ouderen behoorende collegas.

Salm heeft dan ook een groot vertrouwen genoten en veel in zijn vaderstad gebouwd. Onder de verschillende werken door hem uitgevoerd voor het Genootschap „Natura Artis Magistra" moet in de eerste plaats, ook als het gewichtigste onder zijne bouwwerken, genoemd worden het „Aquarium" aan de Plantage Middenlaan. Het is een der weinige gebouwen van beteekenis die in den aanvang van het laatste vierde gedeelte dezer eeuw (1881) nog in klassieken geest hier te lande zijn verrezen; een antieke zuilen-porticus als voor de midden-partij van den hoofdgevel, vond toen weinig toepassing meer. Dit bouwwerk blijft echter ongetwijfeld een van de architectonische beteekenis.

Een ander belangrijk werk, in samenwerking met zijn zoon den heer A. Salm G.Bzn. gebouwd, is het Blinden-Instituut aan de Vossiusstraat te Amsterdam; in geheel anderen geest opgevat, vertoont de gevel daarvan een aantal motieven die zijn terug te voeren tot eerste uitingen van den modern-Franschen baksteenbouw.

Onder de vele andere stichtingen van den overledene moeten nog genoemd worden de Spaarbank der stad Amsterdam, omstreeks 1880 verrezen; de in bak- en bergsteen opgetrokken gevel daarvan is over de beide verdiepingen door jonische en corinthische pilasters van zandsteen in drie travéeën verdeeld. Wederom geheel verschillend van opvatting daarmede is het eveneens door hem gebouwde Vereenigingsgebouw der Vrije Gemeente, aan den Weteringschans bij het Leidsche Plein; voor deze in den geest van den rondbogenstijl ontworpen stichting is slechts uiterst spaarzaam van bergsteen gebruik gemaakt, maar hoofdzakelijk van baksteen, waarbij van meer sprekende kleur om de raam- en deuropeningen eene meer op den voorgrond tredende omlijsting te geven, en tevens van vormsteen.

Ook de gebouwen der groote bierbrouwerij „De Amstel" werden door hem ontworpen en onder zijne leiding uitgevoerd.

Door het Russische hof was Salm ook belast met de instandhouding van het Czar Peter-huisje te Zaandam, en werd deze historische woning volgens zijne plannen van eene ombouwing voorzien om haar voor verval te vrijwaren.

In 1862 werd G. B. Salm gekozen tot lid van het Bestuur van de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst; bij zijn volgens de wet verplicht aftreden in 1866 werd hij herkozen en bleef zitting houden tot 1870, toen hij niet herkiesbaar was. In 1873 andermaal gekozen, vervulde hij van toen af tot in 1876 de functie van Vice-Voorzitter, en was hij gedurende het jaar 1876—1877, Voorzitter der Maatschappij, waarvan hij sinds Januari 1849 lid was. Eenigen tijd heeft hij ook deel uitgemaakt van het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij.

Salm was o.a. sedert 1876 Eerelid van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam, daartoe benoemd om zijne groote verdiensten in zake het ambachtsonderwijs,

dat die Maatschappij steeds ernstig ter harte heeft genomen. Geheel belangeloos werd het gebouw der eerste Ambachtsschool door hem in den tegenwoordigen toestand herbouwd.

Hij was een ijverig en degelijk lid van de Gezondheids-Commissie van de Gemeente Amsterdam.

Door den Keizer aller Russen werd hij begiftigd met de gouden médaille pour la Mérite, aan het lint van den H. Stanislas te dragen.

Hoewel Salm na zijn aftreden als Voorzitter der Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst weinig meer deelnam aan hare werkzaamheden, bleef hij haar steeds een goed hart toedragen; de Maatschappij betreurt in hem een ernstig, kundig en zeer gewaardeerd lid en oud-Bestuurslid, dat in vroegere jaren veel heeft helpen bijdragen tot het streven der Maatschappij.

Den 8sten dezer had de begrafenis plaats; zeer groot was het aantal van hen, die de laatste eer kwamen bewijzen aan den overleden vriend of collega; tal van bloemen die de groeve dekten, waaronder ook die door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gezonden, waren even zoovele bewijzen voor de achting en vriendschap die de overledene zich in zoo ruime mate had verworven.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aan de Gewone Leden van de Maatschappij zijn afgezonden de stembiljetten voor de verkiezing van drie Bestuursleden, wegens het aftreden volgens rooster van de Heeren: C. Muysken, D. E. C. Knuttel en Henri Evers. De beide eerste Bestuursleden zijn volgens de Wet niet herkiesbaar, de heer Evers heeft in een schrijven, hieronder volgende, verzocht niet voor herkiezing in aanmerking te komen.

Rotterdam, 30 Maart 1897.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Mijne Heeren,

Tot mijn spijt kan ik de vergadering van Donderdag a.s. niet bijwonen. Gebrek aan tijd deed mij in de laatste maanden herhaaldelijk de bestuursvergaderingen verzuimen, en daar ik voorzie dat zulks in 't vervolg niet minder het geval zijn zal, verzoek ik U beleefd in het Weekblad te willen vermelden, dat ik mij bij de aanstaande verwisseling van bestuur niet meer herkiesbaar kan stellen.

Inmiddels hoogachtend,

Uw dw. dr.,
Henri Evers.

De inzendingen voor de afzonderlijke afdeeling Nederlandsche Bouwkunst in de Ned. Afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897, worden ingewacht vóór **20 April** a.s., aan het adres van het gebouw der Maatschappij t. Bevordering d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

HET 25-JARIG BESTAAN VAN DE SOCIÉTÉ CENTRALE d'ARCHITECTURE.

Een buitenlandsche zuster-vereeniging, de Société Centrale d'architecture de Belgique, te Brussel gevestigd, herdenkt in den loop van dit jaar haar 25 jarig bestaan op feestelijke wijze.

Het voornaamste nummer van het feestprogramma is evenals bij de viering van het 50-jarig bestaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in 1892, een Congres, niet echter een nationaal, maar een internationaal. Dit staat onder de hooge bescherming van Z. M. den Koning van België; Eere-Voorzitters zijn de heeren L. de Bruyn, Minister van Landbouw, Openbare werken en Schoone kunsten, Graaf d'Oultremont, Commissaris Generaal van de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897, A. Vergote, Gouverneur van Brabant, en Ch. Buls, Burgemeester van Brussel.

Het Congres zal gehouden worden te Brussel, van af 28 Augustus tot 2 September.

Afgezien van de onbetwistbare waarheid, dat onze zuidelijke buren bijzonderen aanleg bezitten voor feestviering, die in dit geval wel evenzeer doel zal zijn als het bespreken van internationale belangen van de bouwkunst en bouwkunstenaars, belooft de bijeenkomst van veel belang te zijn, ook door de Wereldtentoonstelling van Brussel, die werkelijk verzekert veel goeds te zullen geven, en door eene aan het Congres verbonden retrospectieve tentoonstelling van bouwkunst.

De nu eenmaal bij Congressen onmisbare feestmaaltijden en dergelijke vooreerst daargelaten, meenen wij dit internationale Congres, dat zoo in onze onmiddelijke nabijheid wordt gehouden, onder de aandacht der Nederlandsche architecten te moeten brengen.

In de oproeping voor dat samenzijn lezen wij, dat o.a. de volgende vragen zullen behandeld worden.

1e. Moet het onderwijs in bouwkunst eclectisch zijn, of moet het begrensd blijven tot beginselen van een bepaalde school? Welk moet het programma van dat onderwijs zijn?

2e. Is een diploma voor architecten noodzakelijk?

3e. Moet men bij de herstelling van monumenten:

a. De onnauwkeurigheden, de fouten in de constructie eerbiedigen of verbeteren?

b. Het werk der oude bouwmeesters voltooien, waar dit onafgewerkt bleef?

c. Sommige deelen van constructie of meubels opofferen om redenen van eenheid van stijl?

4. Welke zijn de middelen om het artistieke eigendomsrecht van de werken van den architect te verzekeren?

5. Welke zijn de middelen om het oprichten van onderlinge verdedigingskassen van architecten meer algemeen te maken?

Onder deze onderwerpen zijn er, die al meermalen op andere congressen besproken zijn geworden, vooral het „onderwijs", en het „diploma"; maar eene herhaalde bespreking kan haar nut afwerpen, als daardoor een stap nader tot een oplossing zal worden gekomen.

Het is tevens te verwachten, dat nog een aantal andere onderwerpen zullen worden behandeld, daaronder zeker ook nieuwere; het programma van het Congres biedt daartoe bepaalde gelegenheid aan; bovendien zullen er voorlezingen plaats hebben over bouwkunst en constructie.

Gedurende het Congres zal eene retrospectieve tentoonstelling van bouwkunst gehouden worden; zij wordt geopend op 29 Augustus en gesloten op 30 September. Zij zal bevatten teekeningen, photographiën en andere reproducties of modellen van uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen uit de tweede helft van de XIXe eeuw.

Onafhankelijk van de bijeenkomsten van het Congres, zullen bezoeken worden afgelegd aan de Wereldtentoonstelling, aan Tervueren en de monumenten van Brussel; zullen in oogenschouw worden genomen het in aanbouw zijnde stationsgebouw te Antwerpen, en de zeer belang-

e ruïnen van de abdij van Villers (XIIe tot XVIIIe eeuw).
Vat de echte feestelijkheden betreft, vermelden wij: raoût in het stadhuis te Brussel, door het gemeente-uur aangeboden; een receptie in het stadhuis te Antpen en het museum Plantin aldaar, en een bezoek aan voornaamste monumenten van Antwerpen, onder gee van de daar ter plaatse gevestigde Architecten Vereiging; ten slotte nog een feestmaal.
Ien kan zich voor frs. 30 als lid van het Congres doen chrijven, waartoe de biljetten o.a. verkrijgbaar zijn op bureau van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst. Dit lidmaatap geeft recht op kosteloos bezoek aan de Wereldtoonstelling en een vrijplaats voor een voorstelling in Théatre de la Monnaie, op kostelooze deelneming aan in het programma genoemde feestelijkheden, op rectie der prijzen in hotels en die voor het vervoer per orweg.
Het is te hopen, dat de Nederlandsche architecten, nstens voldoende vertegenwoordigd zullen zijn op dit ngres der Belgische Vereeniging, die ons geenszins onkend is al ware het alleen door hare uitgave l'Émulation; is te hopen, ook als een blijk van belangstelling in zilveren feest dat de Vereeniging viert.

GOEDKOOPE WONINGEN.

Van 23 tot 25 Juli a. s. zal te Brussel een internationaal ngres over goedkoope woningen worden gehouden, in rvolg op dergelijke congressen gehouden te Parijs in 89, te Antwerpen in 1894 en te Bordeaux in 1895.
De belangrijke besprekingen die in laatstgenoemde bijeenmsten werden gehouden, zijn niet zonder gevolg geweest, hebben een werkelijk gunstigen invloed gehad op de twikkeling van de administratieve en constructieve eischen aarop bij het vraagstuk der goedkoope woningen behoort let te worden. Mannen van erkend gezag hebben er de sultaten hunner studiën en proefnemingen bekend geaakt, of het gewichtige vraagstuk wetenschappelijk bendeld. Toch zijn er leemten blijven bestaan, in de toen ngenomen of voorgestelde oplossingen, zoowel door enbare lichamen als particulieren aan de hand gedaan. elfs daar, waar men reeds jaren geleden gekomen scheen t een verwezelijking van sterk opgehemelde theoriën, n onverwachte moeilijkheden in den weg getreden, die ederom een punt van overdenking uitmaken van hen die ijven ijveren voor een betere oplossing van het in zijne evolge zoo nuttige vraagstuk.
De kwestie der goedkoope woningen is ook bij ons te nde aan de orde van den dag; zij die zich meer van abij er mede bemoeid hebben, zullen allicht aanleiding nden daarom de besprekingen van het Congres te Brussel ij te wonen of er aan deel te nemen. De kosten kunnen aarvan niet afschrikken; zij bedragen frs. 10, waarvoor en ook het verslag van het verhandelde ontvangt.
Het Bestuur van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst eeft tot afgevaardigde der Maatschappij naar dat Congres enoemd de heer G. E. V. L. Van Zuijlen, oud-Kolonel er Genie van het O. I. Leger, Eerelid der Maatschappij.
Onder de vragen welker behandeling op het Congres uitzicht is gesteld, zijn er vele van algemeen belang, ok voor toestanden hier te lande. Wij noemen er slechts enige:
Is er voor openbare besturen en instellingen aanleiding om:

a. zelve goedkoope woningen te stichten met het doel deze te verhuren of te verkoopen aan werklieden of andere personen met een beperkt inkomen?
b. invloed uit te oefenen op de stichting van dergelijke woningen?
Is er aanleiding voor de openbare macht om een toezicht in te stellen op de goedkoope woningen, en onder welken vorm?
Welke zijn de aanbevelenswaardige practische maatregelen tot instelling van eene permanente statistische enquête naar de hygiënische gesteldheid der werkmanswoningen?
Welke zijn de algemeene regelen uit technisch, hygiënisch en financieel oogpunt, die geldend behooren te zijn bij den bouw van goedkoope woningen tot huisvesting van meerdere gezinnen?
Welken zijn de voor- en nadeelen van het stellen van premiën op ordelijke en nette bewoning van goedkoope woningen?
Dit zijn slechts enkele van de 12 nu reeds aangekondigde te behandelen vraagpunten. Zij mogen als aanbeveling strekken tot deelneming aan het Congres.

PRIJSVRAGEN.

De Vereeniging „Nijmegen Vooruit" schrijft eene prijsvraag uit voor het ontwerp van een reclame-biljet volgens onderstaand programma.
1. Alle kunstenaars in Nederland geboren of met ter woon gevestigd, kunnen aan den wedstrijd deelnemen.
2. De breedte van het biljet moet minstens 60 en mag ten hoogste 80 centimeters bedragen.
De hoogte is beperkt tusschen de grenzen van 90 en 120 centimeters.
3. Het biljet moet duidelijk leesbaar de woorden bevatten: *Nijmegen Vooruit, Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer,* en zal dienen om de aandacht op Nijmegen te vestigen.
4. De ontwerper is vrij in de wijze van behandeling der teekening.
5. Voor de twee beste ontwerpen, die tevens aan de gestelde eischen voldoen, worden, — ter beoordeeling door ondergeteekenden, die de Jury vormen, — uitgeloofd de volgende prijzen:
Een eerste prijs groot tweehonderd vijftig gulden (f 250.)
Een tweede prijs groot honderd gulden (f 100.)
6. De ontwerpen moeten vóór of op den 1 Juni 1897, onder bijvoeging van een correspondentie-adres, vrachtvrij zijn ingezonden aan den heer F. C. W. Noorduijn, Secretaris der Vereeniging „Nijmegen Vooruit", Van der Brugghenstraat te Nijmegen, door wien het programma op aanvrage aan belangstellenden zal worden toegezonden.
7. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto, en vergezeld gaan van een verzegelden naambrief, waarop van buiten het motto is herhaald en van binnen naam en woonplaats van den vervaardiger moeten zijn vermeld. (*)
8. Alle ontwerpen worden publiek in Nijmegen ten toon gesteld, nadat de Jury haar uitspraak aan het Bestuur der Vereeniging „Nijmegen Vooruit" heeft bekend gemaakt.

De Jury-Leden,
J. R. de Kruijff.
A. Le Comte.
J. J. Weve.

BEPALINGEN *betreffende de uitvoering van het Reclame-biljet.*

a. Het Bestuur der Vereeniging „Nijmegen Vooruit" behoudt zich het recht voor om voor Uitvoering een ander ontwerp te kiezen dan hetwelk door de Jury met een prijs is bekroond.
b. Aan den vervaardiger van het door het Bestuur voor uitvoering bestemde ontwerp zal een bedrag van *honderd gulden*

(*) Ter gemakkelijke vermelding in de dagbladen enz., wordt dringend verzocht het motto vooral tot *één enkel woord* te beperken en geen figuren enz. als merkteekens te bezigen.

worden uitgekeerd, tenzij dit ontwerp door de Jury mocht zijn bekroond, in welk geval boven het bedrag van den toegekenden prijs, aan den vervaardiger *vijftig gulden* zal worden toegekend.

c. Het ter uitvoering gekozen ontwerp blijft het eigendom der Vereeniging „Nijmegen Vooruit".

De overige ontwerpen worden aan de opgegeven correspondentie-adressen teruggezonden.

Het Bestuur der Vereeniging „Nijmegen Vooruit",

J. DE KONING,
Voorzitter.
F. C. W. NOORDUIJN,
Secretaris.

Nijmegen, 31 Maart 1897.

PRIJSVRAAG *uitgeschreven in het jaar 1897 door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.*

HET ONTWERP VOOR DE VERLAGING EN DE VERNIEUWING VAN DE WAGENBRUG TE 's-GRAVENHAGE.

De nieuwe brug wordt gedacht in steen of ijzer te zijn uitgevoerd of in eene combinatie van beiden.

De doorvaartwijdte moet bedragen 5.00 Meter.

De hoogte van onderkant brugligger boven den waterlijn moet bedragen 1.90 Meter.

De breedte van rijvlak en trottoir wordt aan het oordeel van den ontwerper overgelaten.

Er wordt verlangd:

1°. Eene situatieteekening van den nieuwen toestand der brug en omgeving, waarop tevens is aangegeven de bestaande toestand van beiden. Schaal 1 : 1000.

2°. De noodige langs- en dwarsprofillen van de opritten en aangrenzende straten of pleinen. Schaal 1 : 200.

3°. Een lengteaanzicht van de brug. Schaal 1 : 50.

4°. Een of meer détails van den bovenbouw der brug, waaruit de constructie duidelijk blijkt. Schaal 1 : 10.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Voor de ter bekrooning waardig gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd als:

1e. Prijs: het Getuigschrift der Afdeeling en f 40.— en als

2e Prijs: genoemd Getuigschrift en f 10.—

„Situatiekaarten van de bestaande brug met omliggend terrein, waarop zijn aangegeven de perceelen, benevens de verschillende hoogtepunten, zijn bij den 1en Secretaris beschikbaar en zullen op franco aanvrage door hem aan de mededingers worden toegezonden".

Algemeene Bepalingen.

Art. 1. De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlandsche Bouwkundigen.

Art. 2. Alle ontwerpen moeten vóór of op 15 September 1897 vrachtvrij worden ingezonden aan den 1en Secretaris. (88 Atjehstraat, 's-Gravenhage).

Art. 3. Het schrift op de teekeningen en de daarbij te voegen toelichting mag niet dat van den ontwerper zijn.

Art. 4. Alle ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto, dat herhaald is op een bij te voegen verzegelden brief bevattende den naam en de woonplaats van den vervaardiger. Buiten op den brief moet een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn en tevens een correspondentie-adres gevoegd om zoo noodig indirect met den inzender in briefwisseling te kunnen treden.

Art. 5. De Jury van beoordeeling zal bestaan uit eene Commissie van 3 leden, zijnde de H.H. J. J. v Nieukerken, architect G. Brouwer Jr., architect-ingenieur en J. van Heurn, ingenieur, allen alhier.

Art. 6. Alle ontwerpen blijven het eigendom der vervaardigers. De bekroonde en ook andere daarvoor geschikte ontwerpen worden door de afdeeling aan de Maatschappij ter uitgave aangeboden, zonder dat daarvoor eenige vergoeding aan de vervaardigers wordt gegeven. De niet bekroonde ontwerpen worden aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

's-Gravenhage. April 1895.

Het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage:

D. E. C. KNUTTEL, *Voorzitter*.
F. J. BREMMER Hz., *1e Secretaris*.

PROGRAMMA *van de Prijsvraag, uitgeschreven door de Af deeling „Haarlem en Omstreken" van de Maatschappij Bevordering der Bouwkunst.*

De Prijsvraag omvat: Ontwerpen voor het Meubilair ee Arbeiderswoning.

De beantwoording is voor ieder opengesteld.

Er worden verlangd:

1°. Teekeningen op $^1/_{10}$ der ware grootte van de verschille meubelstukken, benevens eenige detailteekeningen, op ware groo voor vorm en constructie.

Isometrische perspectiefteekeningen zijn wel gewenscht, d niet vereischt.

2°. Een plattegrondteekening op $^1/_{20}$ der ware grootte van woning als situatie, waarop de plaatsing van de meubelen aangegeven.

3°. Een gedetailleerde begrooting van kosten.

De meubelen kunnen in verband gebracht worden met — deels bestaan in de vaste betimmering der woning, als kast bedstede enz., in welk geval teekeningen daarvan gevraagd word op gelijke schaal, als voor de losse meubelen is bepaald.

Uit den aard der zaak moet het meubilair zijn: soliede, go koop, eenvoudig, doch van goede verhoudingen en degelij samenstelling.

Voor het beste, voldoende antwoord word een prijs van f 50. uitgeloofd, terwijl aan het daarop in waarde volgende een prem van f 10.— zal worden toegekend.

Wanneer geen der ingezonden ontwerpen ten volle der bekroni waardig gekeurd wordt, heeft de Afdeeling het recht, op voors van de Jury òf geen prijs toe te kennen òf deze te verdeel onder de inzenders van de best gekeurde ontwerpen.

De antwoorden, waarvoor de prijs of een premie wordt to gekend, worden, zonder eenige beperking, het eigendom van Afdeeling, wanneer de betreffende inzenders de toegeken gelden aanvaarden.

De Jury bestaat uit de heeren:

J. Wolbers, Architect, P. van Thiel, Meubelfabrikant, J. Baro Leeraar aan de Ambachtsschool, H. Scholten, en A. J. Scherpe huizen, Werklieden, allen te Haarlem

De ingezonden antwoorden moeten voorzien zijn van een mott

Voorts moet bij elke inzending gevoegd zijn een gesloten verzegeld naambriefje, waarop aan de buitenzijde het motto e een correspondentie-adres zijn aangegeven.

De stukken moeten uiterlijk 1 November 1897 vrachtvrij ing zonden zijn bij den Secretaris der Afdeeling, den heer J. W. Droste Architect, Klein Heiligland 24, te Haarlem.

Zoolang de stukken onder berusting van de Afdeeling zij zullen zij ter harer kosten tegen brandschade verzekerd zijn, e voor een bedrag van f 50.

De Afdeeling heeft het recht, de ingezonden antwoorden p bliek ten toon te stellen.

Na afloop van deze tentoonstelling moeten de inzendingen, d niet aan de afdeeling in eigendom zijn overgegaan, afgehaa worden binnen veertien dagen, nadat aankondiging daarvan de Dag- en Weekbladen is geschiedt.

Namens de Afdeeling:

J. VAN DEN BAN, *Voorzitter*.
Haarlem, Maart 1897. J. W. G. DROSTE, *Secretaris*.

BOEKAANKONDIGING.

Adam Kraft und die Künstler seiner Zeit. Ein Beitrag zur Kuns geschichte Nürnbergs von Dr. Berthold Dann, mit 48 Lichtdruc bildern auf 10 Tafeln.— Berlin, Verlag von Wilhelm Hertz (Resse sche Buchhandlung) 1897. — Preis 7 Mark.

Bovenstaande titel maakt verdere omschrijving vrijwel ove bodig. Ik wensch slechts bij te voegen, dat mede besproke worden: Dürer, Wohlgemut, Veit Stosz, Peter Fisscher, Tilma Riemenschneider, namen die allicht de belangstelling voor d boekje kunnen verhoogen.

Van: *Kellers Unterrichtshefte für das gesammte Bauwesen fü Praxis, selbstunterricht und Schulgebrauch,* verscheen Afl. 4, 5,

7, waarin behandeld worden constructies in steen, hout, ijzer Feuerungsanlagen. — Uitgever is A. Nugel te Gera.

k wenschte tevens de aandacht der lezers te vestigen op de ıuari-Aflevering van 't Maandblad: *Art et Décoration*, waarin n lezenswaardige bijdrage voor de Belgische kunst, die tot titel eft: „Un Novateur Victor Horta."

Hoofdzakelijk wordt aan de hand van vele illustraties gesproken 'er een Brusselsch woonhuis — Maison Tassen, Quartier Louise, ıe de Turin 12 — waarvan vroeger reeds eenige intérieurs n opgenomen in de Emulation 1895 Afl. 12. W. L.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap 30 Maart 1897. In ze vergadering trad als spreker op de heer L. A. Sanders van nsterdam, met het onderwerp:

Cement-ijzerwerken in het algemeen, toegelicht door proeven en otographiën.

Door de treurige ervarig. opgedaan met houten en cementen ipen, kwam de tuinman Monier in 1876 op het denkbeeld om r versterking ijzeren staven in de beton te werken en verkreeg zoodoende licht verplaatsbare en stevige kuipen; door toeıssingen op eenigszins grootere schaal werden spoedig de groote ordeelen van deze manier van werken bekend, en was de ondslag gelegd voor een geheel nieuwe industrie. Dikwijls is weerd, dat niet Monier de uitvinder was; doch in werkelijkheid n de andere systemen van cement-ijzerwerken slechts verteringen van het zijne.

Tot heden bestaat echter geen bruikbare theorie, en zullen nog rscheidene proeven moeten genomen worden vóór men een eden grondslag voor berekening vindt, en doet men het best, t vervaardigen van Monier-werken over te laten aan ervaren brikanten, daar niet alleen de hoeveelheid en doorsnede der eren staven invloed hebben op de sterkte, doch ook de plaats aar zij in het werk worden aangebracht, daar zij natuurlijk alleen ogen dienen om de trekspanningen, de beton echter om de ukspanningen op te nemen.

Dit toonde spr. aan door eenige proeven, waarbij de sterkte ın een beton-balkje (0.04 × 0.08 M., afstand der steunpunten M.) ruim 10 maal grooter werd door drie daarin aangebrachte eren staafjes.

Van verschillende zijden werden bezwaren tegen het cementerwerk ingebracht; 1e. de vrees voor roesten; deze vervalt door 25 jarige ondervindig, dat de cement niet alleen het roesten et bevordert, doch zelfs de bestaande roest doet verdwijnen; . de vrees voor slechte aanhechting van het cement aan het zer; uit proeven blijkt, dat deze aanhechting ± 40 K.G. bedroeg, ıs grooter dan die van het cement zelf is; 3e. de vrees voor het ter loslaten van cement en ijzer door temperatuursveranderingen; aar echter de temperatuursverschillen gewoonlijk niet zeer groot ijn, en de uitzettingscoëfficienten van cement en ijzer nagenoeg elijk zijn (0.000137 en 0.000175) vervalt ook dit bezwaar. Volgens preker is dan ook de duurzaamheid der Monier-constructie bij oede uitvoering grooter dan die der Romeinsche.

De bezwaren, speciaal voor Holland geldig, tegen het op grooter chaal invoeren der cement-ijzerwerken, bestaan in hoofdzaak uit: ooge percentages voor de aannemers en daardoor ongelijke oncurrentie met buitenlandsche fabrieken; 2e. het gebruikelijke ooroordeel tegen het nieuwe, en 3e. het geven van gedetailleerde pgaven in bestekken, waardoor het werk volgens die voorschriften ikwijls wordt uiigevoerd door aannemers, die niet genoegzaam p de hoogte zijn, en het werk daaronder lijdt.

Na eene pauze beschreef spreker nog de beproevingen van erschillende Monier-constructies en wees op de vele in de zaal entoongestelde photographiën en teekeningen van uitgevoerde verken, welke een denkbeeld gaven van de groote vlucht, in korten ijd door deze industrie genomen, en van de groote toekomst, die vaarschijnlijk daarvoor nog is weggelegd.

CONGRESSEN.

Van af 17 tot en met 24 April a.s. zal te Monaco het 19e Conres worden gehouden van de Association littéraire et artistique internationale, opgericht in 1878 onder het voorzitterschap van Victor Hugo.

Het programma der werkzaamheden kondigt 17 te behandelen onderwerpen aan, allen over het eigendomsrecht van letterkundigen en kunstenaars. Zoo zullen de desiderata der architecten er besproken worden door den heer Charles Lucas uit Parijs.

Een ander gewichtig vraagpunt dat ter sprake zal komen, is de instelling van nationale comités om propaganda te maken voor den letterkundigen en artistieken eigendom.

Voor Nederland zal dit Congres worden bijgewoond door den heer G. E. V. L. van Zuylen, te 's Gravenhage.

Het zesde Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres zal van 22 tot en met 24 April a.s. te Delft worden gehouden, in Stads-Doelen en in lokalen van de Polytechnische School.

Ook op dit Congres, evenals in het voorgaande in 1895 te Amsterdam gehouden, zullen verschillende technische onderwerpen door ingenieurs behandeld worden, o.a.: door den heer J. W. Welcker, die spreken zal over de middelen, hier te lande aangewend tot behoud en zoo noodig herwinning van het strand en van de daaraan grenzende buitenste duinketen langs het strand;

door den heer Schroeder van der Kolk, over het kwantitief, mikroskopisch onderzoek onzer zandgronden bij geologisch onderzoek;

door den heer A. A. Beekman, over grondverlies in Zeeland;

door den heer J. F. W. Conrad, over onderzeesche oeververdediging;

door den heer H. A. van IJsselstein, over Gemeentelijke Telefonie;

door den heer F. L. Ortt, over getijvoorspellingen.

In eene der algemeene vergaderingen zal door den heer J. van Hasselt, directeur der Gemeentelijke Waterleiding van Amsterdam, gesproken worden over: Grondwater in verband met waterleidingen.

Door de Congres-leden zullen verschillende te Delft gevestigde inrichtingen worden bezocht, o.a. eenige der Artillerie-inrichtingen, de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, de Plateelbakkerij „De Porseleyne Fles", en het atelier van gebrand glas „'t Prinsenhof' van den heer J. L. Schouten.

BERICHTEN.

Naar aanleiding van het Kon. besluit van 16 Febr. j.l. tot benoeming van eene Centrale Commissie voor de in 1900 te Parijs te houden Wereldtentoonstelling, heeft de Minister van Waterstaat enz., voor de verschillende groepen der tentoonstelling, 17 in getal, bijzondere Commissiën ingesteld.

Wij vermelden hiervan de volgende:

II. Groep II (Oeuvres d'Art): tot lid en voorzitter H. W. Mesdag, lid der centrale commissie; — tot leden: dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijks-Museumgebouwen te Amsterdam; Bart van Hove, beeldhouwer, voorzitter der Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam; Jozef Israëls, kunstschilder, voorzitter der Holl. Teekenmaatsch. te 's Gravenhage; H. W. Jansen, kunstschilder, onder-voorz. der Maatsch. „Arti et Amicitiae" te Amsterdam; P. de Josselin de Jong, kunstschilder te 's Gravenhage; J. Maris, kunstschilder te 's Gravenhage; Willy Martens, kunstschilder, secretaris van het schilderkundig genootschap „Pulchri Studio" te 's-Gravenhage; C. Muysken, voorzitter der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst te Amsterdam; Ph Zilcken, kunstschilder te 's-Gravenhage;

VIII. groep XII (Décoration et mobilier des édifices publics et des habitations): tot lid en voorzitter S. J. graaf van Limburg Stirum, lid der centrale commissie; — tot leden: A. le Comte, oud-leeraar aan de Polytechnische School te Delft; Th. G. Schill, civiel en bouwkundig ingenieur te Amsterdam; E. von Saher, directeur der school voor kunstnijverheid te Haarlem; F. K. L Sluyterman, leeraar aan de Politechnische school te Delft.

De Staatscourant van 7 dezer bevat een kennisgeving van den directeur van bovengenoemde instelling, prof. Aug. Allebé, betreffende het reeds eenigen tijd geleden door ons aangekondigde examen dat, te beginnen met Maandag 5 Juli a. s. zal plaats hebben in het gebouw der Academie alhier, gevolgd door een prijskamp in de schoone bouwkunst.

De eischen voor het examen zijn ten aanzien van: *a.* de aesthetica: kennis van de hoofdbeginselen der schoonheidsleer met betrekking tot de bouw-, de schilder- en de beeldhouwkunst; *b.* de kunstgeschiedenis: kennis van de hoofdtrekken der algemeene en der Nederlandsche kunstgeschiedenis; *c.* de ontleedkunde; kennis van het menschelijk geraamte en de oppervlakkige spieren; *d.* de doorzichtkunde: kennis van de beginselen der doorzichtkunde.

Tot het afleggen van dit examen worden toegelaten Nederlanders van beiderlei geslacht, ook niet-leerlingen der Academie, doch alsdan niet jonger dan 20 en niet ouder dan 30 jaren.

De candidaten zijn verplicht van hun voornemen minstens vier weken te voren, bij vrachtvrije brieven, kennis te geven aan den directeur, met overlegging van een uittreksel uit het geboorteregister van den burgerlijken stand hen betreffende.

Zij die het examen met goeden uitslag hebben afgelegd, worden toegelaten tot den wedstrijd in de schoone bouwkunst, welke op Donderdag 29 Juli a. s. aan de Rijksacademie wordt geopend. Zij die er aan wenschen deel te nemen, moeten zich twee weken vóór dat tijdstip schriftelijk aanmelden bij genoemden directeur. De wedstrijd is verdeeld in een proefkamp en een eindkamp. De proefkamp bestaat in: 1⁰. het afleggen van een voorafgaand examen betreffende: *a*. de lagere wiskunde; *b*. de beschrijvende meetkunde; *c*. de statica, wat betreft de berekening van eenvoudige constructiën; *d*. de burgelijke bouwkunst (houtverbindingen, steenverbanden, ijzerconstructiën, onderdeelen van gebouwen); *e*. de kennis van bouwstoffen gebruikelijk voor bouwkundige werken; *f*. de leer van het ornament; 2⁰. het vervaardigen van een ontwerp voor een eenvoudig gebouw (woonhuis, villa); 3⁰. Het ontwerpen van een bouwkundig decoratief détail.

De eindkamp bestaat in het vervaardigen van een ontwerp voor een monumentaal gebouw.

De jury is samengesteld uit de heeren dr. P. J. H. Cuypers, H. P. Berlage N.zn., prof. Aug. Allebé, L. Beirer, J. F. Klinkhamer, Th. G. Schill. J. Versluys en A. Salm G.B.zn.

Aan de bekroonden wordt eene vergoeding voor gemaakte kosten uitgekeerd, te begrooten door den jury, hoogstens tot bedrag van f 200 voor ieder.

Te 's-Gravenhage is in den ouderdom van 72 jaren overle[den] de heer L. H. J. J. Mazel, oud-hoofdingenieur van den Rijkswa[ter]staat.

De tentoonstelling der ontwerpen voor het reclame-biljet voor Tentoonstelling van oude en nieuwe Kunstnijverheid, dit jaar Dordrecht te houden, blijft nog tot en met 11 April a. s. geope[nd] in het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTE[RS] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Bouwkundig Teekenaar 3
Assistent-Opzichter of teekenaar 2.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 8.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 12 APRIL.

Amsterdam. Het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse No. 83, aan de Jan Steenstraat bij de Ruijsdaelkade, tot een school voor 600 leerlingen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1, met éen teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer 105, van 2—4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóor den dag der aanbesteding.

Amsterdam. Het amoveeren en weder bouwen van een stalgebouw voor 48 stuks hoornvee, met woning en schuur, aan den Sloterweg A. no. 36, benevens het amoveeren en bouwen van een schuur op de hofstede A. no. 27 gem. Sloten.

Regenten van het Burgerweeshuis. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen aan de lichtdrukinrichting, Reguliersgracht 134. Inl. geeft de bouwk. P. Heijn, N. Looierstraat 12. Aanw. gedaan.

Breda Het bouwen van een nieuwen duiker in de Kade op het rijkschor vóor den Heemschen polder, gemeente Steenbergen.

De rentmeester der domeinen voor het rentambt Steenbergen, n.m. 1, in het koffiehuis van de wed. F. Segers, Reigerst., Breda. Bestek en teek. liggen ter inz. bij gen. rentmeester, bij den hoofdopzichter der domeinen in Zeeland van Wuynckhuize, te Middelburg en in het café der wed. Franken, te Steenbergen. Inl. geeft gen. hoofdopziener. Bestek ad. 10 ct. verkrijgb. bij gen. rentmeester. Aanw. gedaan.

Eelden (N.-Br.). Het bouwen van een bovenhuis.

De Heer D. Geurtsen te Oosterhout n.m. 4 u. in het café „De Betuwe" alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geeft de bouwk. H. Gerritsen. Aanw. 12 April n.m. 2 u.

Gronau i/W. Het bouwen van zes woonhuizen in 3 blokken op een terrein gelegen aan de nieuwe Dinkelbrug aldaar, voor de Baumwoll-Spinnerei „Gronau".

De architect G. Beltman A.Gzn. te Enschedé, n.m. 4 u. (M. E. T.) in hotel „Zum Engel". Bestek en teek. ad. f 1,80 verkrijgb. bij gen. architect, alsmede inl. Aanw. 12 April, n.m. 1 u. (M. E. T.)

Harkstede. Het afbreken van de oude molenaarswoning en het bouwen van eene nieuwe behuizing, met bijlevering van materialen enz.

Het bestuur van den Kloosterpolder, n.m. 3 u., bij H. Alting, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 12 April, n.m. 1 u.

Loosduinen. Het bouwen van een tuinderswoning, druivenkast en tuinmuur te Poeldijk.

De bouwk. W. v. d. Molen Kuipers 's av. 6 u. in café „De Vergulde Roskam" alw. ad f 1 bestek en teek. ter inz. liggen. Inlicht. geeft genoemde Bouwk. Aanw. gedaan.

Stavenisse. Het afbreken en opnieuw weder opbouwen van het afdak van den achtergevel van het gemeentehuis aldaar met bijlevering van materialen en loonen.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Inl. geeft de opzichter der gemeentewerken J. van Oost en zijn bestekken ad. f 1,25 ter secret. verkrijgb. Aanw. gedaan.

DINSDAG 13 APRIL.

Alkmaar. Het bouwen van 8 burgerwoonhuizen aan de Tuinstraat.

De bouwk. W. H. Matthijsen, 's av. 8 u. Bestek en teek. à f 0,25 te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. gedaan.

Alkmaar Het bouwen van een loods bij de cadettenschool te Alkmaar, onder het beheer van de genie te Den Helder. Ram. f 1750.

De genie, v.m. 11 u. op het bureel van den adj. onderofficier der cadettenschool. alw. bilijetten in te leveren tot 12 April. n.m. 3 u. Bestekken en gezegelde inschr.form. zijn voorw. verkrijgb. bij den opzichter van fortificatiën E. H. Oudt te den Helder, en ten bureele bovengen. Bestek ter lezing in het wachtlokaal der cadettenschool. Inl. bij den besteder, bureel Westplein te den Helder.

Haarlem. Het bouwen van een woonhuis aan den Koninginneweg aldaar.

De architect J. Wolbers v.m. 11 u. in het café „Neuf", Groote Houtstraat. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen aan de drukkerij van Ruigrok, Ged. Oude Gracht.

Utrecht. Bestek No. 725. Maken van een reservoirgebouw met waterleiding en eenige diverse werken op het station Waspik. Begrooting f 5450.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. Buis te Rotterdam en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1 Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. gedaan.

Utrecht Het amoveeren van de gebouwen gelegen N.Z. van de Heerenstraat 6—8, en het ter plaatse bouwen van een woonhuis met schoollokalen en werkplaatsen.

Het bestuur der St. Gregoriusstichting v.m. 11 u. In het café „'t Metalen Kruis". Bestek en teek. zijn à f 2.50 te verkrijgen in den boekh. van wed. J. R. van Rossum te Utrecht. Nadere inl. te bekomen ten kantore van den architect W. J. van Vogelpoel, Lange Nieuwstraat 103 Aanw. gedaan.

Venloo. Het bouwen van een schuur.

Het bestuur der R. C. Burgelijke Godshuizen, 's av., 8 u., in het weeshuis, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft P. J. Geeraedts, Spoorstraat. Aanw. 13 April, n.m. 6 u.

Zwijndrecht. Het verbouwen der openba[re] lagere school te Groote Lindt.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Best[ek] en teek. ad f 1 ter secretarie verkrijgb. Nade[re] inl. worden door den architect W. Vog[...] verstrekt. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 14 APRIL.

Middelburg. Het bouwen van kantoren [en] magazijnen.

De firma M. H. Boasson en Zonen, 's a[v.] 7 u. in het Nederl. Koffiehuis, alw. best[ek] en teek. ter inz. liggen. Het bestek ad 50 [ct.] verkrijgb. bij de boekh. J. C. W. Altorffe[r]. Aanw. gedaan.

Nieuwerkerk (Zeel.). Het verlengen va[n] de beschoeiïng aan de Oostzijde van h[et] buitenfront van de Stevensluis.

Het bestuur van den polder „De vier Banne[n] van Duiveland". Inlicht. geeft de Dijkbaas J. Vijverberg Czn., te Ouwerkerk, bij wien h[et] bestek ter lezing ligt en bij den machini[st] van het stoomgemaal te Stevensluis. Aanw 14 April, n.m. 4½ u.

Vorden. Het bouwen van een woonhui[s] bij het dorp Vorden, met bijlevering van all[e] materialen.

De heer H. Mellink, n.m. 2 u. Bestek e[n] teek. ter inzage bij L. Brandenborg. Aanw 14 April, n.m. 1 u.

Vreeswijk. Het sloopen van eenige ge[-]bouwen en weder opbouwen van bijgebouwe[n] op het terrein achter het café Meuhlen.

De bouwk. A. J. v. Bentum te Jutfaa[s] n.m. 1 u. in gen. café. Bestek en teek. a 50 ct. verkrijgb. bij den uitgever Nikerk t[e] Utrecht. Aanw. 12 April n.m. 3 u.

Zeerijp (Gr.). Het vergrooten der schoo[l] aldaar.

Het gemeentebestuur van 't Zandt, n.m 4 u. in 't gemeentehuis, alw. bestekken [à] f 0,25 te bekomen zijn. Aanw. 12 April, n.m. 2 u.

Zutphen Het afbreken der herberg „D[e] oude Ploeg" c. a., staande in de Frankensteeg en het daar ter plaatse bouwen van ee[n] nieuw café met bovenwoning c. a.

De bouwk. Jb. van Keulen, n.m. 3 u., i[n] het café „Wandelzicht", Warnsveldsche weg alw. bestek en teek. ter inzage liggen, als[-]mede bij J. W. Beijers in „de Klok". Aanw 12 en 14 April, v.m. 10 u.

DONDERDAG 15 APRIL

Aalten. Het bouwen van een notarishuis aldaar.

De architect D. Semmelink, te Nijmegen n.m. 2 u., in café M. Voorderman, alw. bestek en teek. ter lez. liggen en zijn ad f 1,50 verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. 15 April v.m. 11 u.

Delft. Het doen van herstellingen en verbeteringen aan militaire gebouwen enz. te Delft, onder het beheer der genie te 'sGravenhage. (Raming f 1140).

De genie, v.m. 11 u., op het geniebureel. Korte Geer II, alwaar bilj. in te leveren tot 14 April, n.m. 3 u. Bestekken en gezegelde gedrukte inschrijvingsformulieren zijn voorw. verkrijgb. bij den hoofdopzichter van fortificatiën te Delft. Het bestek ligt ter lezing

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

7 APRIL 1897. 17e JAARGANG. No. 16.

UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
ITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
BONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor
dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Andermaal wordt de aandacht gevestigd op de afzonderjke afdeeling Nederlandsche Bouwkunst in de Nederndsche Afdeeling op de aanstaande *Wereldtentoonstelling Brussel.*

De inzendingen daarvoor worden nog ingewacht vóór 0 Mei a.s. aan het adres van het gebouw van de Maatsch. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Op Donderdag 22 April a.s. wordt in het gebouw van e Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst eene tentoonstelling eopend van tapijten, faience en aardewerk, haarden, chtkroonen, kunstsmeedwerk, schoorsteenmantels enz.

De leden der Maatschappij hebben vrij toegang.

WAT MEN VAN EEN ARCHITECT VERWACHT.

„Ik ben de premier, mijn naam is Jowett. Wat er ter „wereld kan geweten worden, weet ik." Deze buitensporige pretensie, werd door eenige vroolijke studenten oegedicht aan wijlen Mr. Balliol. De architect van den egenwoordigen tijd kan haar, met een klein verschil echter, volkomen op zich zelf toepassen. Voor al zijn vakgenoten zou het motto passend zijn: „Men verwacht „van mij, dat ik alles weet, wat er ter wereld geweten „kan worden."

Zijn eigen wensch is evenwel van meer bescheiden aard. Hij zou tevreden zijn, evenals zijn grootste voorgangers, met eenvoudig een bouwmeester te zijn. Een Parthenon, of een Pantheon gebouwd te hebben, is voldoening genoeg voor een man van de grootste bekwaamheid; veel meer voldoening verschaft het hem nog een toren zooals die van Freiburg of een interieur zooals dat te Chartres te hebben tot stand gebracht.

Doch, als de meesters, die deze bouwwerken uitvoerden, heden ten dage konden terugkeeren, is het niet onwaarschijnlijk, dat zij meer blaam dan lof ontvingen van een oordeelkundig publiek. Hunne onkunde zou telkenmale aan de kaak worden gesteld, want zij beoefenden maar één handwerk doch kenden dit goed, terwijl nu het wikken en wegen der kansen, hoe in het vak te slagen, er toe leidt om te beproeven er 50 te leeren kennen, wat ten gevolge heeft, dat men ze alle slecht kent.

Het ingewikkelde van het moderne leven heeft als van zelve er toe geleid om de plichten van den architect ontzaglijk veel moeilijker te doen worden dan zij plachten te zijn. In den tijd der middeleeuwen was het bijna voldoende, indien hij, op het stuk van plannen maken, een kerk, een kasteel of een landhuis wist te ontwerpen. Tegenwoordig, tenzij hij gelukkig genoeg is eene specialiteit te worden met een groote reputatie, moet hij van daag een kookschool ontwerpen, morgen een concertgebouw, over een maand een beurs, een paar maanden later een modelboerderij, en vóór het jaar uit is misschien een groot hotel.

Verder kan hij worden uitgenoodigd tot het restaureeren van een dorpskerk, tot het indienen van plannen voor wasch-, bad- en zweminrichtingen, tot het aanleggen van wegen en draineerleidingen op een heerenboerenplaats, tot het veranderen en moderniseeren van een interieur van een heerenhuis in de stad; voorts mag hij soms mededingen naar het ontwerpen van een museum, een raadhuis en een justitiegebouw.

In het vorenstaande wordt al genoeg aangetroffen om zelfs een bekwaam bouwmeester een beetje van streek te brengen, maar het is nog slechts een begin der moeielijkheden. Men kan zich nauwelijks een menschelijken geest denken, zoo alles omvattend en alzijdig ontwikkeld, dat hij dit alles naar behooren zou kunnen verwezenlijken en voorzien in alle zoo verschillende behoeften, welke in het oog moeten worden gevat bij het ontwerpen van deze en nog een menigte andere gebouwen.

Een bijna ondenkbaar genie, met veel ruimte van beweging in stoffelijken zin en volkomen vrij zijn eigen weg

te gaan, kan het misschien volbrengen. Doch deze volkomen vrijheid wordt den modernen architect bijna nooit geschonken. De belemmeringen waaronder hij vaak moet werken, zijn hem voortdurende hindernissen. Als een bewijs daarvan vinde hier vermelding de bijna ongelooflijk dwaze opdracht, die destijds gegeven werd aan wijlen Mr. Street, den architect der Gerechtsgebouwen.

De bedoeling van zijn groote centrale hal in het gerechtshof was, een groote ruimte te verkrijgen waarin alle verschillende hoven konden uitkomen, en waardoor rechters en betrokken personen gemakkelijk en eenvoudig van het eene hof naar het andere konden gaan, zonder dat er ooit eenige opeenhooping in- of versperring door het zeer drukke personenverkeer kon ontstaan.

De heer nu, onder wiens bevelen de architect werkzaam was, stond er bepaald op, dat de vloer van de centrale hal minstens één verdieping lager werd gemaakt dan de vloer der verschillende gerechtszalen. Overbodig hier op te merken, dat daardoor de centrale hal volkomen nutteloos werd. Nu hebben de hoven uitgangen op volgepropte corridors, en den weg te vinden van het eene hof naar het andere, door een labyrinth van gangen, dit is een zeer gewichtig vraagstuk voor iedereen, wiens zaken hem niet herhaaldelijk daarheen roepen. De bewerkers van dit beruchte broddelwerk liggen op het kerkhof en zeggen niets. Iedereen berispte Mr. Street, nu ook dood en onmachtig zich te verdedigen, en eerst dezer dagen hoorden wij voor het eerst hoe de zaak zich werkelijk had toegedragen, welke in Londen deze architectonische misgeboorte heeft doen ontstaan.

Dit is nu, wel is waar, een reusachtig voorbeeld, maar soortgelijke dingen gebeuren er overal en iederen dag.

Des architects eigen oordeel wordt vaak aan banden gelegd. Hem wordt gezegd dit te doen en dat te doen, en het dan weer anders te doen, en wanneer het niet goed uitvalt, zooals door hem was voorspeld, roepen toch de personen, die hem hebben gedwongen zijn eigen meening prijs te geven, tot hunne vrienden uit: „Kijk eens, wat een poespas mijn architect heeft gemaakt."

Aannemende, dat er niet zulk een tusschenkomst van privaten aard is, dan heeft men nog rekening te houden met een inmenging van overheidswege, en dit dikwijls in niet geringe mate. Als de steden grooter worden en de bevolking daarvan zich steeds uitbreidt, zitten wij elkander al meer en meer in den weg. Dan ontstaat er een algemeen gevoelde behoefte aan ruimte en door een steeds aangroeiende reeks van verordeningen en voorschriften wordt ons verhinderd duizenderlei dingen te doen, welke vroeger geoorloofd en onschadelijk waren, maar nu beschouwd worden als evenzooveel zaken welke anderen verlies berokkenen of onrecht aandoen. Wij moeten angstvallig zorgen, de buren niet van lucht of licht te berooven, of de fondeeringen hunner huizen niet te verzwakken, of deze huizen een zijdelingschen steun te ontnemen, welken zij in onzen tijd maar al te veel, helaas! in het geheel niet kunnen missen.

Wij moeten muren maken van een voorgeschreven dikte, mogen niet bouwen boven een voorgeschreven hoogte, en in bijzondere gevallen moeten vloeren en trappen worden gemaakt van een materie, welke met bittere ironie wordt genoemd „vuurvast."

Wij moeten de plaatselijke verordeningen op het stuk van borstweringen, scheidingsmuren, penanten, openingen, schoorsteenen enz. op ons duimpje kennen. Wij moeten de opmerkingen en bezwaren weten te wederleggen, welke worden ingebracht tegen een bouwwerk, vallende onder de inrichtingen bedoeld bij de zoogenaamde Fabrieks-Hinderwet.

Wij moeten voldoende onderlegd zijn om zoo nood bouwwerken van zeer gevaarlijken aard te kunnen uitvoer en op de hoogte zijn van hetgeen mag en niet mag g daan worden bij het bouwen op laag- en onder polde verband gelegen terreinen.

Het is onze plicht voortdurend de besluiten na te gaa van de Gemeenteraden, ten einde de bepalingen der Bouv verordeningen te kunnen naleven, zoo dikwerf deze b palingen worden gemaakt, aangevuld of gewijzigd. W moeten dit niet alleen doen van één stad of plaats, ma van elke stad of plaats van het land, waarheen onze zake ons voeren, en ons goed herinneren, dat elke gemeen haar eigen plaatselijke voorschriften heeft.

Terwijl de eene Gemeente nauwelijks tegen iets ande waakt dan tegen den dood, door vuur veroorzaakt, schijn een andere niets zoozeer te vreezen dan het instorten va gebouwen, en een derde ducht alleen de uitwerkselen va rioolgassen. Inderdaad om van deze dingen goed op d hoogte te zijn, zouden wij onze ochtenden behooren doo te brengen met het doorlezen van gezondheids-politie voorschriften en bouwverordeningen van verschillend steden en plaatsen. Onze middaguren zouden wij kunne wijden aan de voorschriften voor fabrieksgebouwen, ver ordeningen regelende den aanleg van straten enz., e keuren van polders, terwijl de berichten over rechtszake uit de bouwwereld des avonds ons een lichte leessto zouden kunnen verschaffen, voordat wij ter ruste gaan

En als wij des nachts slapeloos liggen, een niet onwaar schijnlijk resultaat van dagen, zóó doorgebracht, kunne wij den tijd passeeren door allerlei kwestie's ons nog eens door het hoofd te laten gaan en door te beproeven of wij niet nog eens eenige besteksbepalingen kunner uitdenken, welke architecten en aannemers beiden ir gelijke mate zullen bevredigen en waarmede de aanbestede ook ten hoogste is ingenomen.

Het vorenstaande nu, hetwelk reeds een voldoende wetskennis als van een advocaat vereischt, is slechts één var de bijkomende kundigheden welke men verwacht, dat een architect bezit. Het heeft eigenlijk met dezen wezenlijken aard zijner studies niets te maken. Deze worden geacht te bestaan in het beter kunnen metselen dan een metselaar, beter kunnen timmeren dan een timmerman, beter kunnen pleisteren dan een stucadoor, en zoo voorts, de gansche reeks van beroepen door, welker aanwending noodig is om een modern gebouw van de eerste klasse te bouwen en geheel in orde te brengen. Dit is op zich zelf reeds een zware eisch. Hij die zich verbeeldt dit alles te kunnen voordat hij sterft, moet al zeer optimistisch gestemd zijn. Doch al is het volslagen onmogelijk om zich die vakken eigen te maken, de architect ondervindt weldra, dat hij geroepen is om zich te houden alsof hij daarvan alles weet en kent. Men verdenkt hem van totaal onbevoegd zijn vak uit te oefenen, wanneer hij niet ieder werkman bij voorkomende gelegenheden beproeft te overtreffen in zijn ambacht. Vroeger of later kan hij het dan soms ook na veel te hebben opgemerkt en nagedacht, en vindt het dan mogelijk, hun iets te onderwijzen en, tenzij de architect bepaald dom is of een hard hoofd heeft, leert hij geen klein beetje van hen in ruil terug. Indien de tegenwoordige ambachtslieden en hunne bazen volkomen goed hun vak verstonden, en indien zij, zooals die in vroeger dagen het geval was, over die volledige geoefendheid van hand en oog konden beschikken, welke men verwachten mag, dat ieder handwerksman bezit, dan, ja dan zou met hen en

architect als algemeen bestuurder en directeur van een
wwerk, uitstekend werk worden geleverd. Hij dan, zou
zijn geest hebben vastgesteld het doel, dat bereikt
est worden, en zij, door hunne wezenlijk degelijke
nis der details zouden hem het doel helpen bereiken op
gemakkelijkste meest practische wijze.

Doch de geoefende handwerksman, van de soort als
oeld, stierf al eenige geslachten geleden uit. In het
emeen gesproken kan geen werkman tegenwoordig iets
er uit zichzelf maken. De moderne architect moet laten
ı, zoo goed als hij het vermag, hoe ieder ding gemaakt
et worden, van het grootste af tot het kleinste toe,
in aanmerking nemende, dat hij een mensch is, en niet
hooger wezen, zoo is het onvermijdelijk, dat hij niet
jd wat idealistisch het beste is, zal laten zien. Boven-
n is hij ook nog verplicht de nieuwe beroepen te
ren, waarvan elk jaren van persoonlijke werkzaamheid
oeft om het volledig en naar den eisch te leeren,
dat bij het bewustzijn, dat geen sterveling de nieuwe
vindingen en de kennis der nieuwe materialen zelfs in
oude beroepen kan bijhouden.

Moet hij Wiggin's cement gebruiken? Het is goedkoop,
ch zal het bestand zijn tegen vocht en vorst, of zal
uitzetten, bladderen en stuk gaan? Is het beter dan
mson's cement, of Williamson's pleister, of Richardson's
draulische kalk?

Wat moet hij zeggen van het nieuwe „Krokodil"-keuken-
nuis, (één van de honderden, waarvan hij nooit heeft
hoord,) als de vrouw van zijn principaal dienaangaande
n advies vraagt? Hoe moet hij zeggen of het een be-
orlijk goed soort is en wat moet hij doen als het ver-
erd uitpakt? „Ik vrees," merkt de vrouw haren echt-
noot op, „dat uw architect een zeer onpractisch man is.
Hij kent nauwelijks de namen van verschillende kachels
n fornuizen, waarnaar ik hem vroeg." Natuurlijk, hij
hoort ze alle naarmate zij achtereenvolgens uitkwamen,
derzocht en gestookt te hebben, en gebrek aan tijd
geen verontschuldiging voor hem. Zoo gaat het nu met
lere nieuwe uitvinding en de invoering daarvan in elk
roep. De nieuwe beroepen op zich zelf beduiden al
oveel, dat hij het nauwelijks met zijn geest kan omvatten,
hij heeft het daarin bezwaarlijk tot een voldoende
ogte kunnen brengen, ook niet in het groote vraagstuk
r electrische draadverbindingen. Hij droomt van iso-
rende en geleidende buizen, hij wordt bespookt door
lts en de wet van Ohms, hij krijgt een nachtmerrie
n aardverbindingen, korte kringloopen en bovengrondsche
eidingen.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAGEN.

De „Vereeniging tot bevordering der bouwkunst" te Groningen
hrijft uit voor rekening van den heer J. A. Huizinga, meubel-
orikant en décorateur, te Groningen, de volgende Nationale
ijsvraag voor een Salon-ameublement:

1⁰. Er wordt gevraagd een ontwerp van een compleet Salon-
neublement voor eene kamer groot ± 25 M². Voor dit ameu-
ement moeten geleverd worden teekeningen van 3 verschillende
plaatsen, van één canapé, van twee tafels en van een meubel-
ik voor berging. Uit dit aantal kunnen de mededingers eene
uze doen voor de meubelen, die zij zich voorstellen in de ka-
er te zullen plaatsen.

2⁰. De vorm van de kamer en de plaatsing van de meubelen
orden geheel aan den ontwerper overgelaten; eveneens de keuze
welken stijl hij het ameublement, met of zonder gordijnen etc.,
l ontwerpen.

3⁰. Het ameublement, zonder gordijnen, moet gemaakt kunnen worden voor f 700 à f 800 (verkoopsprijs).

4⁰. De ontwerpen mogen niet gekleurd, maar moeten in zwarte lijnen geteekend worden op 1/10 der ware grootte, terwijl er détails, aangevende bewerking en constructie, ter verduidelijking op ware grootte moeten worden bijgevoegd.

5⁰. De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto of teeken en met bijvoeging van een correspondentie-adres vóór 15 October 1897 franco ingezonden worden aan den heer G. Nijhuis, Zuiderdiep Groningen, secretaris der „Vereeniging tot bevordering der bouwkunst" te Groningen.

6⁰. Een prijs van f 150.— en eene premie van f 75.— zullen worden toegekend aan die ontwerpen, welke door de jury daarvoor worden waardig gekeurd; bovendien wordt aan iederen prijs een diploma van de „Vereeniging tot bevordering der bouwkunst" te Groningen toegevoegd.

7⁰. De jury zal bestaan uit de heeren:
F. H. Bach, leeraar in het teekenen en kunstschilder, Groningen.
W. Kromhout Czn., architect, ... Amsterdam.
A. Salm G.Bzn., „ . . . . „
P. v. d. Wint, „ . . . . Groningen,
J. A. Huizinga, meubelfabrikant, ... „

8⁰. De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van den heer J. A. Huizinga te Groningen.

9⁰. De mededingers staan stilzwijgend toe, dat hunne ontwerpen gedurende uiterlijk 6 maanden in verschillende plaatsen van ons land worden tentoongesteld.

L. M. Moolenaar, *Voorzitter.*
G. Nijhuis, *1e Secretaris.*

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's Gravenhage. 9 April 1897. Na voorlezing en goedkeuring der notulen werd medegedeeld een ingekomen schrijven van de Vereeniging-Arti et Industriae met vermelding der namen van het nieuwe bestuur, benevens dat het programma der prijsvraag, de verlaging van de Wagenbrug, aan alle leden der Afdeeling was toegezonden.

De Voorzitter herinnerde hierna aan het verlies dat de Maatschappij geleden heeft in den persoon van den heer G. B. Salm, een welbekende figuur onder de Amsterdamsche bouwmeesters; aan zijne nagedachtenis wijdde hij een woord van eerbiedige hulde. Tot de eigenlijke werkzaamheden overgaande, de behandeling van enkele door het Hoofdbestuur gestelde vragen, werd allereerst aan de orde gesteld Vr. 3.

„Hoe moeten scheidingsmuren van perceelen, waarin tevens de balken dragen, geconstrueerd worden, om volkomen het geluid (veroorzaakt door pianospel, zang enz.) te isoleeren?"

Praeadviseurs van deze vraag waren de heeren Ehnle en Rademakers. Bij monde van laatstgenoemde werd hun zeer zaakrijk schriftelijk rapport voorgelezen, waarvan de korte inhoud was, dat zij volkomen isolement bij de hedendaagsche bouwwijze niet mogelijk achten. Hunne conclusie strekt voor een zoover mogelijk bereikbaar resultaat, spouwmuren met een isoleerende stof opgevuld te gebruiken, liefst van zachte steen gemetseld en alle contact van de binten zoowel met de aanliggende perceelen als onderling te vermijden.

De heer Olthuis heeft met goed gevolg aangewend de muren te behangen met geplooide wol, wat verscheidene leden uit een hygiënisch oogpunt afkeuren. De heer Hoek deelt mede, dat hem een geval bekend is van eene gevangenis, waarbij voorgeschreven werd: den spouwmuur niet op te vullen, om gesprekken tusschen gevangenen tegen te gaan.

De heer Olthuis heeft hiervan geen afdoend gevolg ondervonden; het best acht hij zeer los opgevulde spouwmuren om de luchtlaag zooveel mogelijk te verdeelen en hierin gaat de vergadering grootendeels met hem mede. Na een zeer geanimeerde discussie stelt de Voorzitter voor de conclusie der heeren praeadviseurs aan te nemen, waartoe met algemeene stemmen besloten wordt. Na een woord van dank voor de zorgvolle behandeling van hun rapport brengt hij Vr. 4 in discussie:

„Welke is de meest practische wijze om baksteenbogen van groote spanning (10 à 20 M.) en van zware belasting, zonder schokken te ontdoen van de formeelen die tot hun constructie hebben gediend?

Is het wenschelijk dergelijke bogen onmiddelijk na hun sluiting,

tijdelijk te lossen, of hiermede te wachten tot genoegzame versteening der specie heeft plaats gehad?

Welke specie is het meest geschikt?"

Door de heeren v. d. Water, Metzelaar en Lorrie was over deze vraag praeadvies uitgebracht, waarvan de eerste als inleider optrad. Hunne conclusie strekt, om eene snel verhardende, weinig samendrukbare specie te gebruiken, niet te lossen vóór de zijkanten voldoende zijn verhard, maar dan ook direct te lossen zonder echter de formeelen weg te nemen. Met dit laatste kan de heer Metzelaar echter niet medegaan; hij voor zich wenscht zoo lang te wachten tot de versteening der specie zoo volkomen mogelijk is.

De heer Olthuis legt het zwaartepunt voornamelijk op de aanraseering; is die goed, dan kan zijns inziens bij lossing het spatten niet plaats hebben, iets, wat de heer v. d. Water niet kan beamen. De heer Lorrie meent, dat men hier degelijk onderscheid moet maken tusschen puntbogen en rondbogen; de eerste vereischen onmiddelijk aanraseering, en moet tevens gezorgd worden dat de sluitsteen op zijn plaats blijft.

Na er op gewezen te hebben, dat trilling bij het lossen absoluut vermeden moet worden, wordt het debat gesloten en de heeren praeadviseurs door den Voorzitter dank gezegd.

Ook voor Vr. 5. „Waarom wordt in ons land weinig gebruik gemaakt van waterkalk (Doorniksche kalk)?" verkrijgt de heer v. d. Water het woord tot het uitbrengen van zijn praeadvies, dat hij met den heer Frowein heeft opgemaakt. Spreker heeft dit materiaal veel gebruikt en altijd met het beste succes, bij de werken der genie hier te lande wordt haast niets anders gebruikt.

Twee voorname bezwaren zijn er aan verbonden; de bewaring vereischt veel ruimte en de prijs is zeer hoog, twee factoren die in den tegenwoordigen tijd bij het bouwen zwaar wegen.

De heer Olthuis kan met het materiaal niet zoo dwepen; hij heeft het voor bepleistering toegepast en bevonden, dat het volstrekt niet waterdicht is. De heer v. d. Water kan dit niet toegeven; slecht materiaal moet volgens hem daarvan de oorzaak zijn of veel te natte bewerking; dit laatste maakt de specie totaal dood. Nauwlettend toezicht is hierbij dus zeer noodig. De heer Lorrie heeft er een proef mede genomen bij het plaatsen van tegels, die met deze specie telkens loslieten, zoodat hij tot de gewone wijze is moeten overgaan. De oorzaak hiervan schrijft de heer v. d. Water toe aan te snelle versteening.

Na deze discussie bleef nog genoeg tijd over tot behandeling van Vr. 2. „Welke middelen zijn aan te wenden om het bouwen van slechte huizen en het gebruik van slechte materialen tegen te gaan?" toevertrouwd aan de zorgen van de heeren Hoek en Wouters, welke bij monde van de laatste in een lijvig praeadvies hunne denkbeelden daaromtrent mededeelden. Genoemde heeren hebben hier voornamelijk op het oog, Haagsche toestanden, die echter ook als voorbeeld kunnen dienen van die in andere groote steden van ons land.

De bestaande ziekte is de z.g. revolutiebouw, ontstaan door de zucht om snel en veel geld te verdienen. Om dien den kop in te drukken, achten zij het beste geneesmiddel het instellen van een bouwraad, samengesteld uit mannen van erkende bekwaamheid en zoodanig gesalarieerd, dat hunne onafhankelijkheid onaantastbaar is. Alle aanvragen tot het bouwen, het projecteeren van uitbreidingen, het bewoonbaar verklaren der gereed zijnde huizen, zou tot hun werkkring moeten behooren. Die raad zou ook moeten staan boven de eigenlijke bouwpolitie en alle geschillen tusschen bouwondernemers en bouwpolitie moeten vereffenen.

Afkeuring van huizen door dezen raad zou tengevolge hebben, dat banken, particulieren, notarissen, geen hypotheek op zulke panden verstrekken en dus het bouwen onmogelijk gemaakt werd. Ook uitbreiding der bouwpolitie achten zij zeer noodig; de werkkring van deze is veel te uitgebreid en de bezoldiging te gering, om behoorlijk controle te kunnen uitoefenen.

Hoewel in veel met deze denkbeelden instemmende, komt het toch sommige leden voor, dat de kosten aan zulk een bouwraad verbonden, vele gemeenten zullen afschrikken, ooit daartoe over te gaan. Afgescheiden hiervan is de beperking van de persoonlijke vrijheid een niet gering te noemen bezwaar en vele rechtskwesties, die nu zelfs reeds ontstaan, zullen er het gevolg van zijn

De Voorzitter brengt de heeren Hoek en Wouters een woord van hulde voor hun uitgewerkt rapport, dat met de reeds uitgebrachte aan het Hoofdbestuur zal worden toegezonden; waarna de vergadering wordt gesloten.

Een uitgezochte collectie platen, ontleend aan het Rijks-museum te Amsterdam, het Palais de Justice te Brussel en van decoratieven aard, welwillend beschikbaar gesteld door den heer Mondt uit zijne wel voorziene bibliotheek, vormden de kunstbeschouw[ing] van dezen avond, die door de aanwezige leden met aanda[cht] bezichtigd werd.

BERICHTEN.

Den 10en dezer vergaderde de Ned. Vereeniging ter voorkom[ing] van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen.

De vergadering besloot o. a. de contributie tot op één tie[nde] daarvan voor het vervolg te verminderen. Op dit besluit wa[s] van invloed de gunstige toestand der kas en de invoering van [de] Veiligheidswet.

De ontbinding der Vereeniging werd ongewenscht geacht, op de vraag op welke wijze zij zou kunnen medewerken tot bet[ere] beveiliging van het werkvolk op het werk, werd geantwoord [...] b. v. de vereeniging steun zou kunnen verleenen aan vakveree[ni]gingen die bij de gemeentebesturen opneming vragen van veil[ig]heidsmaatregelen in de bouwverordeningen. En ook voor [...] doel stelden de werklieden het voortbestaan dezer vereenigi[ng] op hoogen prijs.

Namens de Rotterd. Timmerliedenvereeniging werd dan [...] dank aan het bestuur betuigd voor zijne bemoeiingen bij de [tot]standkoming der veiligheidswet en voor de gegeven wenken. H[et] Bestuur verklaarde zich bereid de werklieden zooveel mogel[ijk] behulpzaam te zijn wanneer zij bij regeering of andere collegi[ën] op maatregelen aandringen.

Aan het einde der vergadering deelde de voorzitter mede [...] het bestuur, nog niet wenschende te gaan rusten, besloten he[eft] te trachten te bevorderen de uitvinding van inrichtingen tot vo[or]koming van ongelukken, en eene prijsvraag denkt uit te schrijv[en] voor de uitvindingen tot bescherming van de werklieden in e[en] of ander vak tegen ongelukken.

Naar het Nieuws van den Dag verneemt, heeft zich te Amste[r]dam eene commissie gevormd met het doel te trachten de noodi[ge] gelden bijeen te brengen, om bij de Inhuldigingsfeesten in 18[..] in de Nieuwe Kerk een gedachtenisraam van geschilderd gebra[nd] glas te doen plaatsen in den Zuidertranseptgevel aan den Da[m].

Deze commissie heeft, op advies van de hh. Jozef Israëls, Au[g]. Allebé en Jhr. B. W. F. van Riemsdijk den Heer O. Mengelber[g] te Rijzenburg, uitgenoodigd een schetsplan voor het te beschilder[en] raam te maken. Indien dit plan de goedkeuring der kerkelij[ke] autoriteiten heeft verkregen, zal 't worden uitgevoerd in het gla[s]schilder-atelier van den heer J. L. Schouten, te Delft.

In België zijn meermalen door gemeentebesturen prijsvrage[n] op het gebied der burgerlijke bouwkunst uitgeschreven, die t[ot] iets goeds geleid hebben. Zij blijven dan ook een toevlucht vo[or] verschillende gemeenten.

Nog onlangs schreef het gemeentebestuur van St. Gilles ee[n] prijsvsaag uit voor een raadhuis. Er kwamen 20 antwoorden i[n], waarvan de jury er 9 dadelijk voor verder onderzoek kon afkeure[n]; de 11 andere hebben echter zooveel goeds, dat het zeer b[e]zwaarlijk is daaruit een keuze te doen.

In eene andere voorstad van Brussel is eenige dagen gelede[n] een prijsvraag uitgeschreven voor plannen van facades van g[e]bouwen aan de place Colignon.

De ontwerpen worden 1[0] Juni a.s. ingewacht.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTER[S] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 8.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Assistent-Opzichter of teekenaar 2.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.

Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

AANKONDIGING
[.]I AANBESTEDINGEN

MAANDAG 19 APRIL.

[.]erpenzeel (Fr.). Het vertimmeren en [.]ooten der woning van den geneesheer. [.] heer P. de Vries, bij wien bilj. onder [.] zijn in te zenden. Aanw. gedaan.

DINSDAG 20 APRIL.

[.]msterdam. Volgens bestek no. 689. Het [.]n van eene enkele steenen wachters[.]ng met bloklokaal, post no. 24 aan den [.]tweg van Hengelo naar Oldenzaal op [.]spoorweg Almelo-Salzbergen, met bijbe[.]ende werken. Begrooting f 2400.

[.] Holl. IJz. Spw. Maat. n.m. $1^{1}/_{2}$ u. (Gr.w. [.] in het centraal personen station. Het [.]k is tegen betaling van f 0.75 ver[.]baar aan het centraal-administratie ge[.] der maatschappij aan het Droogbak [.]Amsterdam, bureau weg en werken, [.]r 154. Aanw. gedaan.

[.]epenveen. Het bouwen van 6 arbeiders[.]ngen bij de Deventer Stoomsteenfabriek. [.] Heer G. Burgers n.m. 4 u. bij de Wed. [.]Vaerdman, alw. bestek en teek. ter inz. [.]n. Aanw. 20 April n.m. 2 u.

[.]roningen. Het afbreken van eene behui[.], staande en gelegen Oostzijde in de [.]dingestraat te Groningen, gem. lett. F [.]101, en het daar ter plaatse bouwen van [.]burgerwoonhuis, met afzonderlijke boven[.]ing, met de leverantie van al het daartoe [.]oodigde.

[.]e architect A. Th. van Elmpt, 's av. 8 [.]n het café „Veening", alw. bestek en [.]. ter inz. liggen, terwijl zij à f 1.75 te [.]omen zijn bij den architect.

[.]aarlem. Het bouwen van een kantoor [.] magazijn waarboven woonhuis, op een [.]ein aan de Parklaan.

[.]e architect J. H. Welsenaar, n.m. 3 u., [.]iet hotel „Lion d'or". Bestek en teek. à [.]50, alsmede inl. te bekomen bij den archi[.], Kruisweg 51.

[.]emmer. Het bouwen van een Mastmakerij [.] bovenwoning op het einde van de Vis[.]ersburen aldaar.

[.]ej. de Wed. S. J. de Vries. Bestek ver[.]gb. bij den architect J. Kuipers, die ook [.] geeft.

[.]eppel. Het bouwen van een woonhuis [.] een winkelhuis met pakhuis en annexe [.]rken, voor den heer B. van Sloten, op [.]Maatkade aldaar.

[.]e architect G. Otten Jzn., 's av. $8^{1}/_{2}$ u., [.]„Stadsherberg", alw. bestek en teek. ter [.] liggen en ad f 1.50 verkrijgb. zijn. Inl. [.]ft gen. architect. Aanw. gedaan.

[.]pënde (Gr.). Het afbreken van een [.]uurtje, op zijn land te Grootegast en het [.]bouwen weder bij een winkel te Opënde. [.]e heer E. van Houten, te Grootegast, [.]n. 6 u., in het café Neiboer, te Opënde, [.]. het bestek ter inzage ligt.

[.]ansdorp (N.-H.). Het bouwen van een [.]ool w.i. 2 lokalen enz. met onderwijzers[.]ning.

[.]et bestuur der Vereeniging voor Geref. [.]erwijs. Bestek en teek. à f 1.25 te bekomen [.]mede inl. bij den architect Tjeerd Kuipers, [.]ssiusstraat 18, Amsterdam.

[.]aandam. Het bouwen van een winkel[.]is met twee woningen.

[.]Mejuff. de Wed. T. De Boer, 's av. 8 u. in [.]é „Neuf" alw. ad. f 1. bestek en teek. [.]rkr. is.

WOENSDAG 21 APRIL.

[.]everwijk. Het bouwen van 2 villa's te [.]ijk aan Zee, voor den Hoog Welgeb. heer [.]r. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden [.] Haarlem.

[.]De architect A. H. D. Rups te Edam, bij [.]en bestekken à f 1 te bekomen zijn als[.]ede inlichtingen.

[.]Borger. Het verbouwen van een heeren[.]huizing, met het geheel afbreken en weder [.] bouwen van eene nieuwe schuur, zwettende [.]n gen. behuizing, benevens verdere werken, [.] der bijlevering van al het daartoe benoo[.]gde.

[.]De architect J. P. Hazeu te Groningen, [.]n. 4 u., ten huize van Dr. J. Frima te [.]rger. Bestek en teek. ad f 1.25 te ver[.]ijgen ten huize van den aanbesteder en aan [.] bur. van de „Prov. Drentsche en Asser Courant" en „Nieuwe Veendamer Courant" en bij den architect. Voor gadingmakenden is iederen dag gelegenheid tot bezichtiging van het perc., alw. het plan van opmeting ook ter inzage ligt. Inl. alle werkdagen van 9—12 en 2—4 u. te bekomen ten kantore van den architect.

Enkhuizen. Eenige timmeratie en verfwerken aan hun kerkgebouw a/d Havendijk en aan het lijkenhuisje op de begraafplaats a/d Burgwal.

De kerkmeesteren der Israël. gemeente. Bestek en voorw. ter lezing in de Oranjezaal. (Alleen voor inwoners).

Leek (Gr.). Het bouwen eener school en woning voor Chr. onderwijs, op een nieuw terrein nabij De Leek, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

De heer J. W. Schuil, 's midd. 12 u., ten huize van G. Engels. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij J. W. Schuil. Aanw. 21 April v.m. 10 u.

Purmerend. I. Het amoveeren van perc. wijk A. no. 57 op den Beemsterburgwal. II. het bouwen van een woon- en winkelhuis en twee bovenwoningen.

De architect H. P. v. d. Aardweg, n.m. 6 u. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij den architect.

Woensdrecht. Het bouwen van een woning met aanhoorigheden en bijlever. der materialen.

De Erven Ant. Kuijlen v.m. 11 u. in het koffiehuis van Adr. Kuijlen alw. de teek. ter inz. ligt. Bestekken ad. f 1 verkrijgb. bij H. P. M. Vereinden te Bergen op Zoom. Inlicht. geeft de architect C. P. v. Genk te Bergen op Zoom. Aanw. 17 April v.m. 8 u.

Wormerveer. Het bouwen van een nieuwe pastorie.

De kerkvoogdij der Ned. Herv. gemeente, n.m. 2 u., in het lokaal bij de kerk. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij Gebr. Gorter, die tevens nadere inl. geven.

DONDERDAG 22 APRIL.

Asperen. Het herstellen van den stadstoren. Het gemeentebestuur, n.m. $12^{1}/_{2}$ u. Bestek en teek. à f 1. te bekomen bij Wouters boekh. Alex. Boersstraat 37, Amsterdam. Inl. geeft de architect L, Beirer, Alex. Boerstraat 73, Amsterdam.

Bladel (N.-B.). Het bouwen van een liefdegesticht met school, oudmannen- en vrouwenhuis en aankomende werken, nabij de R.-K. kerk aldaar, met bijlevering van alle daarvoor benoodigde materialen.

Het R.-K. kerkbestuur, n.m. 3 u., in het café van P. Vosters. Bestek en teek. zullen ter inzage liggen in bovengen. koffiehuis en na den 10 April zijn bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij vooorn. kerkbestuur en bij J. Heijkants, bouwk. te Erp, door wien ook de noodige inl. worden gegeven. Aanw. op 22 April, v.m. 11 u.

Enschedé. Het vergrooten der bestaande magazijnen, gelegen aan de Waalstraat.

De firma Gerh. Jamink en Zn., 's midd. 12 u., in het hotel de Graaff, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à f 2,50 te bekomen zijn bij den architect H. Reijgers. Aanw. 22 April, v.m. 9 u.

Hardinxveld. Het bouwen van eene fabriek te Neder-Hardinxveld.

De architect J. A. v. d. Meijden, v.m. 10 u. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 23 APRIL.

Nieuw-Amsterdam, (Dr.). Het maken vun twee ijzeren draaibruggen met houten onderbouw, onder bijlev. van alle materialen.

Het bestuur van het waterschap „Bargen-Westerveen" n.m. 2 u. ten huize van J. v. Dalen, alwaar bestek en teek. ter inz. liggen en bestekken allen in hotel „Dopper" te Stadskanaal. Bestekken à f 0,50 te bekomen bij den secret. G. L. Gratama. Aanw. 23 April v.m. 11 u.

Hengelo (Ov.). Het amoveeren van eenige woningen aan de Enschedéschen straatweg en het daar ter plaatse bouwen van een dubbel woonhuis.

De architecten v. d. Goot en Kruisweg. 's av. 8 u. in het hotel „De halve maan", Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. architecten. Aanw. 22 April, n.m. 4 u.

Zeist. Het bouwen van eene inrichting voor ziekenverpleging, aldaar.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. zijn à f 1.50 ter gemeente-secretarie verkrijgb. Aanw. 23 April op het terrein, v.m. van 10—11 u.

ZATERDAG 24 APRIL.

Amsterdam. Het amoveeren der perceelen aan de Keizersgracht no. 438 en 440 en het aanstellen van een nieuw gebouw, bevattende kantoren, magazijnen en ateliers, dienende tot vergrooting van de daarachter gelegen fabriek aan de Prinsengracht no. 59—607.

Firma M. J. v. d. Waal en Co., 's midd. 12 u. in het gebouw der Maat. tot bevordering van bouwkunst. Bestek en teek. à f 3. te bekomen bij den architect W. Hamer, Singel 290, die tevens inl. geeft.

Babberich (Oud-Zevenaar.). Het timmeren metselwerk van een woonhuis met remise aan den Grootenweg van Zevenaar naar Elten met bijlevering van eenige materialen volgens bestek.

De bouwk. J. H. Verheijen, te Pannerden, n.m. 5 u., in het koffiehuis van J. Tenbach, alw. van 19 April af bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. bouwk. Aanw. 24 April, n.m. 2 u.

Oosterhout. Het bouwen eener bakkerij met bergplaats, het maken van een winkelpui met bijkomende werken in het pand gelegen aan den Leysenhoek, aldaar.

De heer Willem Huyben, 's av. 7 u., in het café van A. W. Verlegh, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. C. A. Damen. Aanw. 21 April, 's av. 6 u.

Joure. Het bouwen van een pakhuis.

De firma G. P. Cath en Zonen. Bestek en teek. ter inz. in café Molenaar. Bestekken ad 50 ct. alsmede inl. verkrijgb. bij den architect Johs. H. Borger. Aanw. gedaan.

Vlaardingen. De levering van straatklinkers gedurende het jaar 1897.

Burgemeester en Wethouders n.m. 1 u., bij enkele inschrijving ten Raadhuize.

De voorwaarden voor deze levering liggen ter lezing op de Gemeente-secretarie, alwaar tevens gedrukte exemplaren tegen betaling van 25 cent per stuk verkrijgbaar zijn.

Wateringen (Z.-H.). Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor en de Directeurswoning aldaar.

Het Gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. zijn à f 1 verkrijgb. ter secretarie. Aanw. gedaan.

MAANDAG 26 APRIL.

Amsterdam. Bestek no. 686. Het maken van eene houten voetbrug over den spoorweg bij den Kruisweg te Haarlem. Begrooting f 3850.—.

De Holl. IJ. Spoorweg Maatij. n.m. $1^{1}/_{2}$ u. (Grw. tijd) in het centr.-personenstation. De bestekken zijn tegen betaling van f 1 per exempl. verkrijgb. aan het centr.-administratiegeb. der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 154. Aanw. 21 April v.m. 11 u, (Grw. tijd.)

Amsterdam. Bestek no. 671. Het maken van een loswal langs de Spoorweghaven, het wijzigen van sporen en wissels, het plaatsen van een dubbel urinoir en het maken van de fundeering voor eene weegbrug op het stationsemplacement Zaandam, in 2 perceelen. Begrootingen f 1925, en f 1240.

De Holl. IJ. Spoorw. Mij., n.m. $1^{1}/_{2}$ u., (Grw. tijd) in het centr.-personenstation. Bestekken ad. f 1. verkrijgb. aan het centr.-administratiegebouw te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 154. Aanw. 22 April, v.m. 11 u. (Grw. tijd).

ZATERDAG 1 MEI.

Vlaardingen. Het verrichten van grond- en baggerwerk, het maken van beschoeiingen en bekleedingsmuren, benevens het daarstellen van een gemetselden onderbouw van een ongelijkarmige draaibrug, alles noodig ten behoeve van een te maken verbinding tusschen de Oude en Nieuwe Haven te Vlaardingen.

Burgemeester en Wethouders n.m. 1 u. op het Raadhuis. Bestek en voorwaarden liggen ter lezing op de Gemeente-Secretarie, alwaar alsdan gedrukte exemplaren tegen betaling van f 2 per stuk verkrijgbaar zijn. Aanw. 27 April v.m. 11 u.

WOENSDAG 5 MEI.

's-Gravenhage. Het maken van eene nieuwe

brug over de Bezuidenhoutsche sloot, tegenover de 1e van den Boschstraat te 's-Gravenhage. Raming f 7000.

De Ontvanger van het Recht van Successie No. 2 en van de Domeinen te 's-Gravenhage te zijnen kantore, Buitenhof No. 38 n.m. 2 u. Het bestek met de teekeningen is ten kantore van genoemden Ontvanger verkrijgbaar voor f 0.50. Inlichtingen worden gegeven door den Rijksbouwmeester in het 2de District, Fluweelen Burgwal No. 16 te 's-Gravenhage. Aanw. 28 April v.m. 11 u.

DINSDAG 11 MEI.

Utrecht. Bestek No. 726. Het wijzigen der geleidingen voor de electrische verlichting op de Stations-emplacementen Venlo en Blerik, en het leveren en stellen van daarbij benoodigd ijzerwerk. Begrooting f 3140.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan hetCentraalbureau in het Moreelse Park. De besteding geschiedt volgens § 21 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. van Liebergen te Venlo en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2 met de teekening en van f 0.50 zonder de teekening. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. 4 Mei n.m. 1 u. (West Europeesche tijd).

Afloop van AANBESTEDINGEN.

6 APRIL.

Beverwijk. Het bouwen van een pakhuis voor ruw zout op den hoek der Nepthunussen Adrianastraat te IJmuiden voor rekening van de firma D. Bosman en Zn., te Alkmaar. Door den architect G. H. Philips, te IJmuiden.

Laagste inschrijver W. Greve, Amsterdam, f 1800, gegund.

Giessendam. Het afbreken van een ouden het bouwen van een nieuw woonhuis te Neder-Hardinxveld in 3 perc. Door den bouwk. K. Leenman.

Perc. 1, metselwerk. Laagste inschrijver F. Dankers, Hardinxveld, f 925.

Perc. 2, timmerwerk. Laagste inschrijver W. van Tuijl, Hardinxveld, f 1120.

Perc. 3, glas- en verfwerk. Laagste inschrijver J. J. Verhoeff, Giessendam, f 105.

Groningen. Het verbouwen van het perceel, Guldenstraat K no. 2, met de leverantie van al het daartoe benoodigde. Door den architect P. M. A. Huurman.

Laagste inschrijver L. H. Reintjes, f 6227.

Oosterend (Fr.). Het bouwen van eene stoomzuivelfabriek met directeurswoning etc., raming f 30100. Door het bestuur der coöp. vereeniging tot oprichting eener stoomzuivelfabriek.

Laagste inschrijver IJ. Timmenga, IJtens, f 29680, gegund.

Wouw. Het herstellen der St. Lambertuskerk, aldaar. Door het R.K. Paroch. kerkbestuur van den H. Lambertus.

Laagste inschrijver F. Raaymakers, Nieuwer-Amstel, f 32640, gegund.

Uithoorn. Het amoveeren en weder opbouwen van de woning genaamd „Ada Hoeve", in de Mijdrechtsche droogmakerij de eerste bedijking. Door den opzichter J. v. d. Breggen.

Laagste inschrijver P. W. Dankloff, Uithoorn, f 2869, gegund.

7 APRIL.

Doesburg. Het afbreken en weder opbouwen van woonhuis en schuur op de bouwplaats Voorthuijzen onder Drempt. Door de gecommitteerden tot de administratie der gestichten van Weldadigheid.

Laagste inschrijver H. Snelder, Drempt, f 4047.

Groningen. Het verbouwen van een gedeelte eener behuizing, get. lett. D, no. 101, in de Peperstraat te Groningen, onder bijlevering van al de benoodigde materialen, enz. Door den architect J. J. Woldendorp.

Laagste inschrijver R. Jeltes, f 3266.

Hoogeveen. Het bouwen van 4 burgerwoningen voor het bestuur der Israël. gemeente. Door den architect J. Carmiggelt.

A. en B. Laagste inschrijver R. Rozendal, Hoogeveen, f 5929. en f 5179.

A. is volgens bestek; B. is met afbreken van het geheele perceel in eens.

Uithuistermeeden. Het opbouwen van een windwatermolen, groot in vlucht 23.50 M. met twee schroeven, op een bestaand fondament, onder bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen. Door het bestuur van het waterschap „De Eempolder".

Laagste inschrijver G. Struivenga, Warfum, f 7786, gegund.

Ulft. Het bouwen van verschillende fabrieksgebouwen, beslaande een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 1100 M²., met bijlevering van alle materialen, uitgezonderd de metselsteenen. Door de Ulftsche ijzergieterij.

Laagste inschrijver A. van Praag, Ulft, f 8393, gegund.

Winterswijk. Het afbreken en weder opbouwen van de bouwplaats „De Scheperses" in 't Woold. Door den heer G. Rosen te Miste.

Laagste inschrijver J. W. Lammers, f 995, gegund.

Wijk bij Duurstede. Het gedeeltelijk afbreken en vernieuwen van een schoollokaal in de Volderstraat no. A, 190. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver J. W. van Bekkum, f 980. Gunning aangehouden.

8 APRIL.

Aalten. Het bouwen van een ketelhuis en het verbouwen der fabriek. Door de firma Ten Dam en Manschot.

Laagste inschrijver J. B. v. Eerden, Bredevoort, f 10879.

Baarland (Zeel.). Het bouwen eener onderwijzerswoning. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver Adr. Goedemond, Hansweert, f 4250. Voorloopig gegund.

Dinteloord. Het bouwen van een heerenhuis met bijlevering van alle materialen. Door den bouwk. C. Vriens.

Laagste inschrijver A. C. Korteweg, Willemstad, f 14555. Nog niet gegund.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van eene sigarenfabriek en het doen van eenige veranderingen aan een woonhuis gelegen aan den Vuchterdijk I, 104. Door den Heer Ancion Latour.

Laagste inschrijver J. Paashuis, Vucht, f 5979.

9 APRIL.

Borne. Het bouwen van 2 woningen onder één dak voor rekening van den heer R. W. H. Hofstede Crull te Borne. Door de architecten v. d. Goot en Kruisweg, te Hengelo.

Bornsche steen. Laagste inschrijver G. J. Braakhuis f 2960.

Waalsteen. Laagste inschrijver J. Kuipers, f 3165.

'sHertogenbosch. Het bouwen van eene woning voor het perceel bij de Zuid-Willemsvaart in Noordbrabant. Raming f 3040. Door het prov. bestuur.

Laagste inschrijver P. Weijts, Berlicum, f 3010.

'sHertogenbosch. Het herbouwen der afgebrande schuur bij het Rijksveerhuis, behoorende tot het schipbrugveer te Hedel. Raming f 3100. Door het prov. bestuur.

Laagste inschrijver G. Schippers, Alem, f 2482.

Kommerzijl. Het vergrooten en vertimmeren van zijne behuizing met bijlevering der materialen enz. Door den heer R. de Vries.

Laagste inschrijver A. Hamstra, Kommerzijl, f 1460, gegund.

Sellingen, (Gron.). Het afbreken eener bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing, onder bijlev. der benoodigde materialen. Door de Erven Kuipers.

Laagste inschrijver H. Kuilman, Wedde, f 4759. Gunning eenige dagen voorbehouden.

Tilburg. Den bouw eener R. C. kerk te Tilburg (Noordhoek) volgens ontwerp van den architect Dr. P. J. H. Cuypers te Amsterdam. Door den architect.

Zonder verwarmingstoestel. Laagste inschrijver H. P. Versteijnen, Oisterwijk f 161000.

Met verwarmingstoestel. Laagste inschrijver Math. Kuipers, Tilburg, f 165900.

10 APRIL.

Goes. Het bouwen van een paard en een karrenschuur en anderen w behoorende tot den aanleg van eene mest Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver F. van Riet Jr., f gegund.

Musselkanaal. Het amoveeren van oud en het bouwen van een nieuw onder bijl. van al het daartoe benood Door den Heer P. de Boer.

Laagste inschrijver B. Borgers, Ar veenschekanaal, f 8670, gegund.

Woerden. Het bouwen van drie he huizen onder éene bekapping met bijkom werken te Woerden. Door den archite Hengeveld Jzn., te Alfen a/d Rijn.

Laagste inschrijver G. v. d. Wal, O hoorn, f 17950, gegund.

12 APRIL.

Amsterdam. Het amoveeren en w bouwen van een stalgebouw voor 48 s hoornvee, met woning en schuur, aan Sloterweg A. no. 36, benevens het amove en bouwen van een schuur op de hofs A. no. 27 gem. Sloten. Door regenten het Burgerweeshuis.

Laagste inschrijver B. Steenweg, f 16

Amsterdam. Het verbouwen van de o bare lagere school der 1e klasse No. 83, de Jan Steenstraat bij de Ruijsdaelkade, een school voor 600 leerlingen. Door gemeentebestuur.

Laagste inschrijver R. Cruijf, f 17430.

Breda. Het bouwen van een nieu duiker in de Kade op het rijkschor vóór Heemschen polder, gemeente Steenberg Door den rentmeester der domeinen voor rentambt Steenbergen.

Laagste inschrijver J. Geluk J.Lzn. Tho f 997.

Gronau i/W. Het bouwen van zes wo huizen in 3 blokken op een terrein geleg aan de nieuwe Dinkelbrug aldaar, voor Baumwoll-Spinnerei „Gronau". Door architect G. Beltman A.Gzn. te Enschedé.

Laagste inschrijver B. Plasman, Epe Westphalen, 261500 Mark.

Loosduinen. Het bouwen van een tuinde woning, druivenkast en tuinmuur te Poeld Door de bouwk. W. v. d. Molen Kuipe

Woning. Laagste inschrijver D. Witkan Poeldijk, f 3100.

Druivenkast. Laagste inschrijver G. Gri bergen, Poeldijk, f 890.

Stavenisse. Het afbreken en opnieu weder opbouwen van het afdak van d achtergevel van het gemeentehuis aldaar n bijlevering van materialen en loonen. Do het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver D. Roozemond (f 920.

13 APRIL.

Alkmaar. Het bouwen van 8 burgerwoo huizen aan de Tuinstraat. Door de bou W. H. Matthijsen.

Laagste inschrijver C. de Wijs, f 93 gegund.

Alkmaar Het bouwen van een loods l de cadettenschool te Alkmaar, onder h beheer van de genie te Den Helder. Ra f 1750. Door de genie.

Laagste inschrijver Jan Dorregeest, Al maar, f 1733.

Haarlem. Het bouwen van een woonhu aan den Koninginneweg aldaar. Door de architect J. Wolbers.

Laagste inschrijver H. van 't Woud, f 626

Utrecht. Bestek No. 725. Het maken van ee reservoirgebouw met waterleiding en eenig diverse werken op het station Waspik. B grooting f 5450. Door de Maatschappij t Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Laagste inschrijver Th. Rovers, Made f 517

Utrecht. Het amoveeren van de gebouwe gelegen N.Z. van de Heerenstraat 6—8, e het ter plaatse bouwen van een woonhu met schoollokalen en werkplaatsen. Door he bestuur der St. Gregoriusstichting.

Laagste inschrijver J. M. Wolff, f 2626

Twee biljetten te laat ingekomen.

Zwijndrecht. Het verbouwen der openbar lagere school te Groote Lindt. Door he gemeentebestuur.

Laagste inschrijver B. Bakker, f 7023. Gun ning aangehouden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

[M]AATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

[2]4 APRIL 1897. 17e JAARGANG. No. 17.

[B]UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
[B]UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
[U]ITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
[A]BONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. f 15.— 's jaars, voor [In]dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der [B]ouwkunst te Amsterdam is eene *Tentoonstelling van [K]unstindustrie* geopend, samengesteld uit de volgende [in]zendingen:

Amersfoortsche Tapijtfabriek, 's Gravenhage. Tapijten.
Bazel en Lauweriks, Amsterdam. Ontwerpen voor [m]eubelen, enz.
Becht en Dijserinck, Amsterdam. Kronen voor gas- [e]n electrisch-licht, Lampen, Haarden, giet- en smeedwerk.
G. en J. Cool, Amsterdam. Marmeren Schoorsteenmantels.
J. J. Goettsch, Utrecht. Haarden.
Joz. Merckelbach, Utrecht. Drijfwerk in leder.
J. W. Mijnlief, Utrecht. Faïence.
Gebr. Ravesteijn, Westraven bij Utrecht. Tegels.
J. T. van Vuuren, Amsterdam. Smeedwerk.
J. Wijdoogen Jzn, Amsterdam. Engelsch behangselpapier.

Deze tentoonstelling is dagelijks geopend van 10 tot 4 [u]ur. De toegang is kosteloos.

Wereldtentoonstelling te Brussel.

De opening der Wereldtentoonstelling te Brussel, die 24 [d]ezer zou plaats hebben, is minstens 14 dagen uitgesteld.

Dit uitstel in aanmerking genomen, worden de Neder[l]andsche architecten andermaal dringend aangespoord, in [r]uime mate mede te werken om de Nederlandsche Afdee[l]ing Bouwkunst, waarvoor reeds vele inzendingen zijn in[g]ekomen, te helpen opluisteren.

Hunne inzendingen kunnen nog worden ingewacht tot 14 Mei a.s, aan het adres der Maatschappij Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Aan de Gewone Leden van de Maatschappij zijn den 9en dezer de stembiljetten afgezonden voor de verkiezing van drie nieuwe bestuursleden.

Op die biljetten is tijd en wijze van inlevering daarvan vermeld.

Verloren geraakte biljetten kunnen door andere vervangen worden, aan te vragen aan het bureau der Maatschappij.

In dit blad komt eene advertentie voor, waarin kandidaten voor het lidmaatschap van het Bestuur worden aanbevolen door de gezamenlijke Afdeelingen van de Maatschappij.

WAT MEN VAN EEN ARCHITECT VERWACHT.

(Vervolg en slot van blz. 117.)

Intusschen is al deze kennis — indien de architect ze al kon deelachtig worden — op zich zelf hem tot niet veel nut. Zijn zaak is niet zoozeer veel te weten, maar meer te doen, en hij begint van al deze kennis eerst dan eenig nut te hebben, als hij een geheel ander soort van kundigheden beoefent, waarvan wij nu nog geen woord gerept hebben. Zijn werk in de wereld is: plannen ontwerpen, rangschikken, teekenen, éénheid bij verscheidenheid in zijn werk te leggen. Indien hij dit naar behooren zal doen, moet het gewicht van al zijn kennis hem niet meer drukken dan het gewicht eener bloem. Sommige lui gaat het teekenen vlug en gemakkelijk af, anderen bezorgt het langdurigen moeielijken arbeid en veel werk aan uitpoetsen.

Een dertig jaar geleden waren er twee architecten, die meer speciaal kerken bouwden, beiden, mannen van groote bekwaamheid. De een ontwierp zijn plannen als bij tooverslag, zij vielen goed uit en hij werkte veel. De ander moest radeeren, totdat hij met al zijn uitkrassen door het papier heengewerkt had. Dan plakte hij een ander stuk

papier er achter en ging er eveneens doorheen. Intusschen, de laatste maakte ook zeer goede projecten, ofschoon weinig in aantal, en zijn schitterende collega plaatste ze in oprechtheid zoowel als in bescheidenheid boven zijn eigen werken. Op beide wijzen alzoo kan uitnemend werk geleverd worden, doch de vlugge teekenaar zal het meest voldoen aan zijn principalen en makkelijker slagen. De andere besteedt meer tijd aan zijn teekeningen dan hun aangenaam is. Zij zien hem niet aan zijn werk en verdenken hem daarom spoedig van hun zaken niet met bekwamen spoed te behandelen.

Over 't algemeen denkt men, dat een architect niet meer heeft te teekenen dan één plattegrond en één gevel-teekening, de laatste vooral in waterverf. En het is toch een feit, dat hij een plattegrond van elke verdieping noodig heeft en bovendien een opstand van elken gevel, twee zijden en mogelijk vier zijden van elk belangrijk vertrek, details op grootere schaal van de voornaamste dingen, en uitslagen, op ware grootte, van de lijst- en ornamentwerken. In doorslag berekend, zal elke teekening van het algemeene plan en de details minstens een dag, sommige twee dagen arbeids kosten om ze te ontwerpen en behoorlijk op papier te brengen. Van een kerk of een huis kostende 10.000, zullen ongeveer 50 tot 100 teekeningen en details noodig zijn. Als de bouwkunst haar naam waard zal blijven, rest den architect geen andere keus dan het grootste aantal dezer teekeningen zelf te maken. Is de architect er een van de inférieure soort, met geen ander oogmerk dan dubbeltjes te verdienen en geen hooger levensdoel bezittende dan een onmogelijk aantal rentegevende „woonkazernes" te bouwen, dan zal hij het overlaten aan zijn teekenaars, en hij zal rijk worden en geacht zijn. Zulk een man kan vooral in handelsplaatsen worden gewaardeerd, want ook hij werkt naar koophandels beginselen. Hij krijgt een zetel in verschillende colleges en in den Raad, en ook dit brengt hem voordeel aan. Hij is het ideaal van een architect voor de bezittende middenklasse. Hij krijgt 95 pCt. van het werk dat er is, en aan hem danken wij die heerschende platheid, die oppervlakkige pronkerigheid welke de Londensche straten zijn gaan karakteriseeren. Maar hij kent zijn „Pappenheimers". De ondervinding heeft hem geleerd, dat zijn cliënten gansche-lijk niet schrikken als er door hem zwaar tegen den goeden smaak gezondigd is. Als hij slechts zorg draagt voor hun lichamen en hunne beurzen, dan zullen ze hem er nooit eenig verwijt van maken, dat hij hun kunstzin geweld heeft aangedaan. Daarom draagt hij zorg hunne gebouwen vooraf volgens hunne vaste gewoonte in te richten, verzamelt te hooi en te gras genoeg wetskennis om ze uit de handen van het gerecht te houden en bezit in den regel kennis genoeg van riolen om stank te voorkomen. Met deze kundigheden en een zekere welbespraaktheid, waarin de echte architect een kruk kan zijn, gaat de charlatan, die den titel draagt, het leven door met voldoening voor zich zelf en anderen.

Na het ontwerpen komt het hoofdtoezicht op de uitvoering. Het is veler meening, dat men eigenlijk daar alleen den architect voor noodig heeft. Noodig of niet, zij zijn er op gesteld hem veelvuldig bij hun bouwerij te zien. Het geeft hun een gevoel van eigendomsrecht op hem, en zij geven de voorkeur aan dien architect, die, evenals Boffin's secretaris „altijd bij de hand is." Zijn plicht, zooals zij die begrijpen, is gelijk aan die van een nimmer rustende detective. Indien iemand verzuimt een steen nat te maken of een vertind spijkertje in te slaan, dan draagt de architect de schuld. Vóór dat het bouwen aanvangt, verwachten zij van hem *alwetendheid*, en onc het bouwen *alomtegenwoordigheid*. Zelfs personen, beter behoorden te weten, geven voet aan deze onuitvo bare denkbeelden. Jonge lieden van het beroep, nauw lijks oud genoeg om te leeren, maar buitengewoon vl om te onderwijzen, denken, dat het voor een archite niet voldoende is de bouwstoffen te beproeven of af keuren, als zij op het werk aangevoerd worden. Hij b hoort — zeggen zij — zijne meening te zeggen ov elken steen aan den steenoven, en over elk steenblok a de carrière, want als hij dit niet doet, moet de aanneme die van plan is zijn bestek te ontduiken, de kosten drag van eerst slechte materialen naar het bouwwerk te ve voeren, en ze dan verwijderen voor zijne rekening nad zij zijn afgekeurd.

Mij dunkt, de aannemer heeft daarvoor de remedie eigen handen, en de meesten onzer zijn volkomen tevrede met ze daarin te laten. Na het een paar maal beproe te hebben, ondervindt hij dat zijn stelsel de moeite ni loont, en dan marcheeren de zaken verder met me vertrouwen in hem zelf en meer voldoening voor elkande

Wij hebben wederom slechts een deel geschetst va hetgeen van des architects weten en doen wordt verwach Kennis van prijzen en begrootingen kan hij niet opdoe in een dag, noch in een maand, zelf niet in een jaar, e toch wordt hij zeer onbekwaam geacht, indien hij beproe van dit gedeelte zijner taak soms voor een onderdee ontslagen te worden. Hij heeft die kennis dringend noodi wanneer hij voor het eerst geroepen wordt, en hij hee ze niet minder noodig wanneer het gebouw voltooid i en de besteks-afwijkingen moeten opgemeten en verreken worden.

Bovendien moet hij kennis hebben van verwarming e ventilatie, twee dingen welke de hardst schreeuwend specialiteiten, te oordeelen naar de resultaten-zelf, nie kennen; maar de architect zal niet minder dan zij aan d kaak gesteld worden als hun stelsels of systemen falen ook behoeft hij kennis van de „gezondheidsleer", ee mooi woord, hetwelk meestal in de praktijk neerkomt o de kunst om verderfelijke gassen in 't groot voort te doe brengen, en dan om al zijn geest en vernuft aan te wende om te zien of er geen spleet of reetje in het huis is waardoor het kan binnen komen. Maar wanneer het e op aan komt om op spleetjes en reetjes acht te geven dan is de architect, die duizend dingen moet leeren e over allerlei zaken moet tobben, nauwelijks een bruikbaar man.

Hij is wel ten volle verantwoordelijk voor een algemee plan van drooglegging, en in zooverre zijn wij het een met Mr. Cooper. Doch in belangrijke gevallen zal ee dagelijks-opzichter moeten toezien op het leggen en beproeven van elke draineerbuis. Om behoorlijk bevoegde architecten te verkrijgen, dit is een belangrijke zaak, doc die zal op zich zelf niet voldoende zijn om zulke gebreke te voorkomen als waarover men wel eens klaagt.

De dingen, welke nu van een architects kennis, werk en toezicht verwacht worden, gaan inderdaad boven zijne krachten, zelfs al ware hij „als Cerberus, drie mannen tegelijk".

De werkelijke ramp van het beroep is, dat het aan het publiek veroorlooft van ieder architect datgene te verwachten waar minstens een half dozijn geschikte en hard werkende menschen voor noodig zijn. Er zijn genoeg onbevoegde personen die den naam van architect dragen, maar de meestbevoegde, die er leeft, al zou hij al zijn energie er aan geven, kan niet meer kennis meester

rden dan een klein deel van hetgeen een gedachtenze wereld bereid is te verwachten van elkeen, die den el van architect draagt.

Uit het Engelsch door
W. J. DE GROOT.

DE BESCHILDERING DER OUDE MUNSTER-ABDIJ TE ROERMOND.

In het 2e nummer, een paar dagen geleden verschenen, n het Maandblad van het Genealogisch-heraldiek geotschap „De Nederlandsche Leeuw", 15e jaargang, komt ne bijdrage voor over „Roermonds oudheden", van de nd van den heer A. F. Van Beurden te Roermond, aarin een beschrijving wordt gegeven van de beschildeng, uit de 17e eeuw afkomstig, van de oude Munsterdij te Roermond. Gedeeltelijk laten wij deze bijdrage er volgen.

Uiterlijk is er van het kloosterverblijf der adellijke nkvrouwen bij de Munsterkerk weinig overgebleven.

Langs de Hamstraat komende, ziet men alleen nog in et spitsgeveltje het wapen der XXVIIste abdis, Maria agaretha van Weijenhorst, met het devies Nil sine Deo, iets zonder God.

In de zestiger jaren heeft de omgeving der Munsterkerk ene geheele verandering ondergaan; veel is weggebroken 1 een fraai plein, een sieraad der stad, is geschapen. lgeheele vrijlegging der kerk volgde niet en daardoor erd dat blok van 't oude klooster behouden, waarin de oren zijner oorspronkelijke bestemming nog niet te loor jn gegaan.

Treedt men op het ruime binnenplein, dan ziet men in en gevel van 't gebouw ook een wapen, dat evenals elders eer waarschijnlijk door de schendende hand der Fransche evolutionairen onherkenbaar geworden is.

De wapens, adellijke en burgerlijke familiewapens, speelden roeger een groote rol in 't leven.

De adellijke, door den vorst verleend ter belooning van roote daden of verder opgaand, eeuwenheugende merkekenen der familie, vond men op de burchten, en daarbij ehoorende molens, hoeven en poorten. Ook de adellijke bdijen werden bij herbouw of stichting daarmede versierd, er herinnering aan den bouwheer of de dame, die het eheer voerde.

De burgers, door het gildewezen tot het bestuur gekomen, oerden ook hunne zegels, en zegelden daarmede, wanneer ij openlijk een stuk te bekrachtigen hadden.

De burgerij in macht, invloed en rijkdom stijgende, aarmate de adel terug ging, maakte van die zegels wapens, vaarmede men gaarne de grafsteenen versierde.

Hierbij was men steeds kwistig in het aanbrengen van len ridderlijken tornooihelm en de zwierige helmbedekking, ls hadden de daaronder begravenen en hunne voorzaten eeuwen de strijdbijl en den vechthamer gehanteerd. Daar et eenmaal gebruik geworden was, kon dit er nog al door, eter dan de helm met de pauwenveeren, die boven het onersoonlijk, stedelijke Roermondsche wapen thans nog rijkt, in plaats van de passende Stedekroon.

De Fransche revolutionairen, mannen geworden in de school der onverschilligheid van de laatste helft der vorige eeuw, haatten alle gezag, vooral dat van den adel. De wapens dier regeerders waren hun een gruwel. Daarom verscheen er een decreet, waarbij de steenhouwers aan 't werk gezet werden en die overblijfselen verhakt en vernield moesten worden.

In de kerken ging dit moeielijk; daar lagen er te veel en men liet de zerken dus met rust.

Dat aan de poort van 't Munster stond te hoog, daarbinnen echter verdween het, want nog op eene andere plaats vond men die verschrikkelijke beleediging van den geest van „vrijheid, gelijkheid en broederschap," die overal als een wervelwind rondtrok en het volk in wilde rondedans de Carmagnole deed hossen rondom het beeld van de Godin der rede.

De adellijke juffers toch hadden hunne kloostergangen, gelegen in de schaduw van de thans zoo schoone, maar vroeger zoo ontsierde Munsterkerk, met levendige kleuren willen tooien en hadden dit op zeer eigenaardige wijze gedaan. De kruisgang was hoog ongeveer 4 meter en breed 3 m. 60 c.m. Het gewelf was door op hun schuinen kant liggende balken in vakken van 1 m. 30 c.m. gedeeld en de tusschenruimten waren met tonbogen, in fraai metselwerk, gevuld. Om den anderen vond men een vischgraatboog of een boog met concentrisch metselwerk.

Twee der vrijblijvende balkzijden werden nu beschilderd op een manier, die niet zoo dikwijls voorkomt.

Op grijzen grond plaatste men vier aan vier de stamwapens der adellijke juffers, na hunne intrede; de wapens waren in frissche kleuren gemaald, gescheiden door een ornament, terwijl een schild of cortouche in gouden letteren den naam en het jaartal bevatte.

De Franschen hebben ook hier aan geschaaft en gehakt, maar veel hebben zij niet kunnen bederven; het materiaal was hun te hard.

Wel verdween een groot deel der wapens onder den kalk, door de verandering van bestemming van het gebouw, maar op een zestal balken zijn zij nog uitnemend waar te nemen.

De gang, waarin zich de beschilderde balken bevinden, dient thans tot verschillende doeleinden.

In het noordelijk gedeelte is de onderofficierscantine gevestigd. Het plafond is hier geheel en al met lijmverf bestreken.

Het zuidelijk gedeelte is als paardenstal in gebruik. Hier is het plafond proper gewit en zijn de schilderingen door een kalklaag aan het oog ontrokken. Door afkrabben of afschilferen zou men de oorspronkelijke vormen terug kunnen bekomen.

In het middendeel, lang 7 meter, eerst een leegstaande paardenstal, nu — horribile dictu — een smederij, is de schildering over het algemeen zeer goed bewaard.

De kleuren zijn heldere tinten in olieverf op grijzen grond. Het goud en zilver heeft geleden.

De schilden zijn met helmen, helmteekens en lambrequins versierd.

Hierna geeft de heer Van Beurden eene beschrijving van de opschriften der balken, met eenige genealogische aanteekeningen, om ook daarmede te bewijzen, dat deze oude overblijfselen niet van belang ontbloot zijn. Hij betreurt het, dat de overige versieringen nog onder de kalklaag verscholen zijn.

De hoop, zoo eindigt de schrijver, dat deze beschildering bewaard zou blijven, is, helaas, verdwenen. In het lokaal is nu de Garnizoens-smidse gevestigd, zoodat zij in rook en smook vergaan zal.

STOOMWEZEN.

Uit de Staatscourant. De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid vestigt de aandacht van gebruikers van stoomtoestellen, andere dan stoomketels, als bedoeld bij art. 1 der Stoomwet (wet van 15 April 1896 St. no. 69) er op:

1e. dat blijkens art. 61 van het Koninklijk besluit van 19 October 1896 St. no. 163) tot deze stoomtoestellen worden gerekend te behooren:

a. Voorwarmers, dienend om de temperatuur van het voedingswater te verhoogen en waarvan de middellijn der pijpen, waaruit zij zijn samengesteld, meer dan 15 centimeter bedraagt;

b. Stoomverhitters, dienende om de temperatuur van den stoom te verhoogen;

c. Stoomvaten, waarin stoom uit een stoomketel wordt aangevoerd en waarvan de inhoud uitgedrukt in kubieke decimeters vermenigvuldigd met de drukking, die de stoom tegen de wanden uitoefent, uitgedrukt in kilogrammen op den vierkanten centimeter, het getal zeshonderd overschrijdt;

2e. dat, indien zulke toestellen, na het tijdstip van het in werking treden der bovengenoemde wet (1 December 1896) in gebruik zijn genomen, de krachtens deze wet ten aanzien van die toestellen gestelde regelen ten volle van toepassing zijn en dat, blijkens art. 62 van bovenaangehaald Koninklijk besluit, aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid door de gebruikers een op gezegeld papier geschreven aanvrage, bevattende de in dat artikel genoemde opgaven en vergezeld van eene teekening als aan het slot van dat artikel bedoeld, moet worden gericht, ten einde de in art. 4 der stoomwet bedoelde akte van vergunning te verkrijgen:

3e. dat, indien toestellen, als sub 1 bedoeld, op het tijdstip van het in werking treden van bovengenoemde wet (1 December 1896) reeds in gebruik zijn genomen, blijkens art. 36 dier wet aan de gebruikers eene akte van vergunning zal worden verleend *voor het onveranderd gebruik hunner toestellen*, tenzij bij onderzoek blijkt, dat het verder gebruik direct gevaar oplevert;

dat het derhalve in hun belang gewenscht moet geacht worden, dat zij zoo spoedig mogelijk aan den ingenieur voor het stoomwezen, geplaatst aan het hoofd van het district, waarin hunne toestellen gebruikt worden, kennis geven van de omstandigheid, dat deze toestellen bij hen in gebruik zijn.

PRIJSVRAGEN.

Door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam zijn 4 prijsvragen uitgeschreven met het doel ontwerpen te verkrijgen voor versieringen van eenige punten der Stad Rotterdam, met het oog op de in 1898 te verwachten feesten, ter gelegenheid der Kroning van H. M. de Koningin.

Het programma met de bijbehoorende situatie-teekening worden bij franco aanvrage kosteloos toegezonden door den heer C. N. Van Goor, architect, 1e Secretaris der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Jonkerfransstraat 49 te Rotterdam.

Als eerste prijzen worden uitgeloofd zilveren medailles benevens 50, f 75, f 35 en f 25 en als tweede prijzen bedragen van f 20 30 en f 15.

Alle Nederlanders worden ter mededinging uitgenoodigd.

De Jury bestaat uit de heeren: G. J. de Jongh, Dir. der Gemeentewerken; J. Hudig; C. A. P. van Stolk, Voorz. v. d. Rotterd. Kunstkring; G. A. Schipperus, schilder; Henri Evers; J. Verheul Dzn. en A. Spoon Jzn.

De antwoorden worden ingewacht vóór of op 15 September a. s.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Delft. 20 April 1897. Na de opening der Vergadering deelde de Voorzitter mede, dat voor belangstellenden, terreinteekeningen van de Wagenbrug te 's-Hage waren beschikbaar gesteld door de Afdeeling daar ter plaatse, welke afdeeling ook haar verslag omtrent het afgeloopen jaar had toegezonden.

Drie leden werden bij acclamatie aangenomen en de hoogleeraren E. Gugel en G. J. Morre tot eereleden der afdeeling benoemd.

Volgens art. 36 der Wet werden leden en plaatsvervangende leden voor de vergadering op 22 April benoemd. De verschillende vragen, door het Hoofdbestuur aan de afdeelingen, werden besproken, waarbij men over 't algemeen tot dezelfde conclusies kwam, als van de verschillende afdeelingen die ze besproken hebben, en waarvan wij de verslagen in het Weekblad terugvinden.

Na bezichtiging van eene keurige collectie photographieën door het bestuurslid, den heer Leliman, ter beschikking gesteld, werd de vergadering ten 11 uur gesloten, na mededeeling dat binnen kort de gobelins in het huis van wijlen mevr. de douairière v. d. Goes van Naters, voor de leden te bezichtigen zullen zijn.

BERICHTEN.

De heeren Fr. Anderheggen Jr. electrot. ing. en L. J. Neumeijer Jr. architect, te Amsterdam, hebben concessie aangevraagd voor eene electrische tramlijn van af de N. Z. Voorburgwal bij den Dam, door de nieuwe Raadhuisstraat, naar Sloterdijk, en verder langs de Haarlemmervaart tot nabij Haarlem, van daar over het Spaarne door middel van een electrisch gedreven rollende pont verder naar het Houtplein en langs Heeren en Zandvoortsche straatweg naar Zandvoort.

Ter verduidelijking en aanbeveling der plannen is een brochure verschenen, „Amsterdam Zeebadplaats", door de concessie-aanvragers, met illustraties van den heer A. Molkenboer, en een paar platen naar photographische opnamen.

De heeren Van den Berg en Co. te Amsterdam hebben dit jaar wederom een tweetal albums uitgegeven, praktisch voor het gebruik ingericht en prachtig van uitvoering.

Het eene album is een catalogus met prijscourant van Geijsers, compleete badinrichtingen, badkuipen van allerlei soort, mengtoestellen, douche-armen, bad-, waschtafel- en Shampooingkranen.

Het andere, in 3 afdeelingen, geeft een groot aantal afbeeldingen van waschtafels, handwaschbakken, nisfonteinen, urinoir- en closetinrichtingen, alles afkomstig uit de best erkende Engelsche aardewerk-fabrieken op sanitair gebied. Bij dit bijzonder kostbaar en goed uitgevoerde album behoort een afzonderlijke prijs-courant.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 8.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 5.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN.

Bekroond en uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 5 platen; *f* 0.70.

Afl. 7. (niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen. 5 pl.; *f* 0.70.

9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en Glazen
ti in een vesitbule. 4 pl.; *f* 0.60.
10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graan-
wing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.
11. (1859). Kavallerie-Kazerne met stallingen, overdekte
ol en fourage-magazijn, 3 pl.; *f* 0.80.
12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochèoe, 2 pl.; *f* 0.30. 2e ged.
(1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerpen,
f 0.30.
13. (1863). Woonhuis, 1e ontw.; 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.
14. (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van
er-, bouw-, beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.
15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met be-
rden boezem en haard 2 pl.; *f* 0 30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst.
Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen). 3 pl.; *f* 0.50.
16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren. 4
oofd-ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.70
17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters,
Keijzer en J. van Campen, pl. *f* 0.60
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw,
w.), 2 pl.; *f* 0.50.
18. (1871). Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.
19. (1872). Kazerne voor een bataljon Infanterie, 3 pl.;
-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.
20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen 2 pl.; *f* 1.50.
21. (1876). Station voor omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00
22. (1878). Candelaber, 2 pl.; *f* 0.30.
23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl. Afsluiting
en Wandelplaats, 2 pl.; *f* 1.25.
deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde
ragen gestaakt.
pport over de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoon-
ng te Amsterdam in 1883, met 60 platen; *f* 6.—
vijf bekroonde ontwerpen voor een nieuwe Beurs te Am-
am met 14 dubbele platen; *f* 5.—

TSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

der Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

1. Kantoorgebouw der firma Kerkhoven & Co. te Amsterdam. Architekt H. P. Berlage Nz.
2. St. Elisabeth gesticht te Amsterdam, Architekt A. C. Bleys.
3. Winkelgebouw te Amsterdam. Architekt E. Breman.
4. Woonhuis van mevrouw Teixeira de Mattos te Amsterdam. Architekt Eduard Cuypers.
5. Woning van den Hoofd-Directeur der Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam Architekt Dr. P. J. H. Cuypers.
6. Gebouw der Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te Amsterdam. Architekt A. L. van Gendt.
7. Panoramagebouw te Amsterdam. Architekt I. Gosschalk.
8. Sarphatimonument te Amsterdam. Architekt J. R. de Kruyff.
9. Winkelgebouw van den heer Allert de Lange te Amsterdam. Architekt J. van Looy.
10. Kantoorgebouw der firma Labouchère Oyens & Co. te Amsterdam. Architect F. W. M. Poggenbeek.
11. Maatschappelijk Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Architekten Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
12. Woonhuizen te Amsterdam. Architekt. J. C. Spakler Jr.
13. Woonhuis op het landgoed Uytenbosch te Baarn, van den heer J. L. Pierson. Architect C. Muysken.
14. Huize Oostbroek te de Bilt, van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham. Architect I. H. J. van Lunteren.
15. Villa Kennemerheuvel te Bloemendaal bij Haarlem, van den den heer L. H. Prætorius. Architekt L. Ritter.
16. Kantoor- en Winkelgebouw in het Agnetapark te Delft. Architekt F. M. L. Kerkhoff.
17. Gebouw der Studentensocieteit Phoenix te Delft. Archit. F. J. Nieuwenhuis.
18. Stationsgebouw der Holl. IJz. Spoorweg Maatschappij, te Delft. Architekt C. B. Posthumus Meijjes.
19. Arbeiderswoningen te 's-Gravenhage. Architekt W. B. van Liefland.
20. Villa in het Prinsen Vinkenpark te 's Gravenhage. Architek J. P. J. Lorrie.
21. R. K. Parochiekerk, Pastorie enz., van den H. Joseph, te 's Gravenhage. Architekt E. J. Margry.
22. Winkelgebouw te 's Gravenhage. Architekt J. H. A. Mialaret.
23. Winkelgebouw der Vereeniging Eigen Hulp te 's Gravenhage. Architekt H. J. Mondt.
24. Gebouw der industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te 's Gravenhage. J. J. van Nieukerken.
25. Villa aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage. Architekt P. du Rieu Fzn.
26. Physisch Laboratorium der Rijks Universiteit te Groningen. Architekt J. van Lokhorst.
27. Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
28. Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
29. Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
30. Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
31. Gebouw der Studenten Secieteit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 26 APRIL.

Amsterdam. Bestek no. 686. Het maken van eene houten voetbrug over den spoorweg bij den Kruisweg te Haarlem. Begrooting f 3850.—.

De Holl. IJ. Spoorweg Maatij. n.m. $1^1/_2$ u. (Grw. tijd) in het centr.-personenstation. De bestekken zijn tegen betaling van f 1 per exempl. verkrijgb. aan het centr.-administratiegeb. der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 154. Aanw. gedaan.

Amsterdam. Bestek no. 671. Het maken van een Joswal langs de Spoorweghaven, het wijzigen van sporen en wissels, het plaatsen van een dubbel urinoir en het maken van de fundeering voor eene weegbrug op het stationsemplacement Zaandam, in 2 perceelen. Begrootingen f 1925, en f 1240.

De Holl. IJ. Spoorw. Mij., n.m. $1^1/_2$ u., (Grw. tijd) in het centr.-personenstation. Bestekken ad. f 1. verkrijgb. aan het centr.-administratiegebouw te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 154. Aanw. gedaan.

Amsterdam. Bestek 693. Het maken van een enkele steenen wachterswoning en het vervangen van twee afsluitboomen door een stel wipsluitboomen aan den Soerenschen grintweg op den lokaalspoorweg Apeldoorn-Hattum, met bijbehoorende werken. Raming f 2460.

De H. IJ. S. M. n.m. $1^1/_2$ u. (Greenw- tijd), aan het centr. personenstation. Bestek à f 1 te bekomen aan het centr. adm. gebouw der H. IJ. S. M. Droogbak, bur. Weg en Werken, Kamer 154. Aanw. gedaan.

Assen. Eene vertimmering aan een huis in de Nieuwe Huizen no. 16, zonder verf- en glaswerk.

De heer F. Smit, 's av. 8 u., te zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect G. Stel. Aanw. gedaan.

Eindhoven. Het bouwen van een stoomververij met droogkamer, machinekamer, ketelhuis enz. op een terrein nabij het Klooster met bijlevering der materialen.

De heer J. Schellens, 's av. 8 u., in het café van W. Arts, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect W. H. Booms te Eindhoven. Aanw. 26 April, n.m. 4 u.

Groningen. Het verbouwen van de behuizing get. F. 44 in de Kleine Pelsterstraat te Groningen.

De architect W. P. Ros, 's av. 8 u., in het café „Harry" Oosterstaat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1 te bekomen zijn bij den architect.

Groningen. Het gedeeltelijk verbouwen der perceelen, geteekend E, no. 200 en 201, W.z. Oosterstraat, gem. Groningen.

De architect G. Nijhuis, 's av. 8 u., in het café Struvé, Groote Markt. Bestek met teek. liggen in gen. café en ten kantore van den architect ter inzage en zijn aldaar bestekken tegen betaling van 50 cent verkrijgbaar. Aanw. gedaan.

Harlingen. Het doen van belangrijke herstellingen aan de synagoge.

Het Israël. kerkbestuur, 's midd. 12 u. Bestekken ad 50 ct. verkrijgb. bij F. van der Zwaag. De teek. ligt ter inz. bij de Wed. Fekkes. Inl. geven Gebr. v. d. Meer. Aanw. gedaan.

Harlingen. Het bouwen van acht woningen op een terrein ten noorden van den stoomhoutzaagmolen „De Snelheid".

Het bestuur van De „Vereeniging tot verschaffing van betere en gezondere woningen aan den arbeidersstand", 's midd. 12 u. in „De Korenbeurs", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Stavenisse (Herbest.) Het afbreken en opnieuw weder opbouwen van het afdak aan den achtergevel van het gemeentehuis te Stavenisse, met levering van de daartoe benoodigde bouwstoffen en arbeidsloonen.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Inl. worden verstrekt door J. van Oost, opzichter der gemeentewerken, terwijl bestekken verkrijgb. zijn ter secretarie, tegen betaling van f 1,25 per stuk. Aanw. gedaan.

Randwijk. Het bouwen van een woon-, achter- en pakhuis.

De Erven Rutten, n.m. 5 u. bij de Wed. Gelder, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. S. Geurts te Indoornik. Aanw. 26 April v.m. 4 u.

DINSDAG 27 APRIL.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis, het vergrooten van kolenloodsen en het maken van een afsluitmuur en hekwerken op perceel sectie G, no. 6831, aan de Dorpstraat.

De architect J. A. Wijn. Bestek en teek. ter inzage in het hotel „Apeldoorn", en tegen f 1.25 per stel bij gen. architect verkrijgbaar.

Apeldoorn. Het afbreken en weder opbouwen van het logement „den Smittenberg" te Beekbergen.

De aanbesteder. Bestek en teek. liggen in gen. logement ter inzage.

Hoorn. Het afbreken van een oude en het maken van een nieuwe brug met steenen landhoofden, in het Oosteinde van den Berkhouterweg.

Het bestuur van den Wester-Kogge polder. Bestek ad 25 ct. verkrijgb. bij den architect A. Stoutjesdijk, alsmede inl. Aanw. gedaan.

Kampen. Het bouwen van 2 woningen a/d. Groenestraat

De bouwk. H. J. v. Werven, v.m. 11 u., in het café „de Moriaan". Bestek en teek. à f 0,70 te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 28 APRIL.

Arnhem. Het inrichten van een gedeelte der militaire bakkerij c. a. te Arnhem tot slachterij en koestal, onder beheer der Genie aldaar. Raming f 4450.

De Genie, v.m. 11 u., in het hotel Sluis, Oude Stationstraat. Bilj. in te leveren tot 27 April, n.m. 3 u., op het bureel der Genie. Bestekken zijn voorw. verkrijgb. bij den opzichter van fortificatiën Bovenbeekstraat 31. Bestek ter lezing in het hotel Sluis. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder en bij den opz. van fortificatiën. Aanw. gedaan.

Breda. Het bouwen van een wacht- en kleedkamer, retoucheer-, wasch- en vergrootingskamers, donkere kamers, werk- en bergplaatsen, met alle daartoe behoorende materialen, op een terrein achter het woonhuis, Ginnekenstraat, wijk B, no. 129.

De architect W. J. Slechtriem, 's av. 7 u., in het café van de Wed. Segers, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Enschedé. Het vergrooten der weverij en het bouwen eener ververij met verdere werken bij de fabriek aan de Haaksbergerstraat.

De directie der stoomweverij „Nijverheid", 's midd. 12 u., in hotel „De Graaff". Bestek en teek. ad f 2.50 verkrijgb. bij den architect G. Beltman A.Gzn. Aanw. 28 April, v.m. 9 u.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van een sigarenfabriek ter oppervlakte van pl. m, 1060 M^2. hoog 3 etages.

De firma Eugène Goulmy en Bear. te Amsterdam—'s-Hertogenbosch, v.m. elf u. ten huize van den heer Theodore Goumly. Schapenmarkt A. 449, te 's-Bosch. Bestek en teek. tegen betaling van f 5 verkrijgb. ten kantore der heeren besteders, Rokin Amsterdam, en bij den bouwmeester Stornebrink, Capucijnensingel, 's-Bosch. Aanw. 26 April, v.m. 11 u.

Rotterdam. Het bouwen van een dubbel pand, bestaande in bergplaats voor wagens, paardenstal. met hooizolder, benevens waterstokerij met een beneden- en twee bovenwoningen op een perceel grond aan de Korte Kade Oostzijde naast pand no. 67, (v.m. Kralingen).

De heer Wm. Zuidweer, 's av. $6^1/_2$ u., in het café „den Burg" Korte Kade. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij Mars. Tieleman, Korte Kade 122. Aanw. 26 April. v.m. 9 u.

Ureterp. Het vertimmeren der boerenhuizinge, staande aan de Gude wijk bij Haulerwijk.

De heer H. Akkerman, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen.

Vlissingen. Het uitbreiden en verbouwen van het hotel „Zeeland" en eenige daarbij komende werken.

De firma Meijer, Reuter en Co., n.m. 3 u., te haren kantore. Bestekken ad. f 1,50 verkrijgb bij den boekh. C. N. J. de Veij Mestdagh, teek. liggen ter inz. in hotel Zeeland. Aanw. gedaan.

Zierikzee. Het afbreken en wederopbouwen van den uurwerktoren op de Kleine ... te Zierikzee.

Het gemeentebestuur, n.m. $12^1/_2$ u. ... stekken zijn verkrijgb. ter gemeentesecr... en bij den gemeentebouwmeester, ... cent. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 29 APRIL.

Amersfoort. Het verbouwen van he... teitsgebouw met kegelbaan aan de S... straat.

Het bestuur der sociteit „Vereenig... 's av. $8^1/_2$ u. in voorn. sociteit, alw. b... en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de ... tect Herm. Kroes. Aanw. 26 April, v.m...

Arnhem. Bestek no. 21. Het verbo... van school X, Spijkerstraat. Ram. f...

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. In... alle werkdagen tot en met 27 April ... 10—12 u. aan het bureau gemeentew... ten gemeentehuize, alwaar het bestek ... gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 te... f 0 75 tot dien dag verkrijgb. Aanw. ge...

Kockengen. Het verrichten van e... werkzaamheden aan het gemeentehui... openbare school, de onderwijzerswoni... de brug bij de brouwerij.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. B... en voorw. ter secretarie ter inzage en t... betaling der kosten verkrijgb. Aanw. ge...

Oude-Tonge. Het bouwen van een ni... graanschuur met stalling op de Hofsted... woond door den heer G. Heestersmans ... gemeente Oude-Tongen.

De architect A. le Clercq te Kruinir... n.m. 2 u., in het café v. Dongen te O... Tonge. Bestek en teek. ter inzage in bo... gen. koffiehuis. Aanw. 29 April, v.m. ...

Teuven (Limb.). Het bouwen eener ... voor toegang naar de kerk van Teuve... granit, grillage, metselwerk, enz.) Begroo... frs. 8958,60. Borgstelling frs. 800.

Het gemeentebestuur. Voorw. ter in... op de secretarie.

VRIJDAG 30 APRIL.

Enschedé. Het bouwen van eene spin... van 5 verdiepingen met annexe werke... een terrein aan den Paralelweg aldaar.

De firma van Heek en Co., n.m $12^1/...$ in het hotel de Graaff. Bilj. in te levere... 29 April ten kantore der firma. Bestek ... teek. à f 2,50 te bekomen bij den boekh... J. v. d. Loeff. Inl. geeft de opzichter G... v. d. Meer, aan de fabriek. Aanw. 26 A... n.m. $1^1/_2$ u.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van een w... huis op een terrein gelegen aan den ... schederweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u... het café van G. J. Franke, alw. bestek ... teek. ter inz. liggen. Aanw. 30 April, ... $9^1/_2$ u.

Oudepekela. Het bouwen eener boe... behuizing met schuur, met bijlev. van ... materialen.

De landbouwer D. Hauwink, 's av. 6 u... hotel „Dijkenga", alw. bestek en teek. ... lezing liggen, en zijn ad f 1 verkrijgb. ... den architect L. Hekman, alsm. inlicht. Aa... 28 April v.m. 11 u.

Utrecht. Het bouwen van een vereenigin... lokaal op een terrein gelegen tussc... Kapelstraat en Frederikastraat.

De R. K. werkliedenvereeniging „St. ... seph", v.m. 11 u., in het Haagsche-koffiehu... Bestek en teek. liggen in gen. café ter i... Inl. geeft G. A. Ebbers, architect, Poortstr... 52, bij wien bestek en teek. à f 2.50 verkrij... zijn. Aanw. op 26 en 28 April, telkens v... ten 11 u.

ZATERDAG 1 MEI.

Schiedam. *a.* Het afbreken van een h... en pakhuis aan de Lange Kerkstraat n... 36 en 31; *b.* het bouwen van een huis ... een winkelhuis met bovenhuis en het gede... telijk vernieuwen van een daar achterstaan... loods.

De heer J. F. W. Meijer. Het bestek is ... verkrijgen tegen f 0.50 bij den aanbested... ten wiens huize de teek. ter inzage ligt ... dagelijks van v.m. 10—12 u., en van n... 3—5 u. Aanw. 28 April, n.m. 2. (Alleen vo... ingezetenen van Schiedam).

Sexbierum. Het vertimmeren van de b... zondere school.

De heer J. de Ridder. bij wien bilj. in ... leveren onder motto „School". Bestek ...

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

AATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

IEI 1897. 17e JAARGANG. No. 18.

EAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
EAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
GEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
NEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. f 15.— 's jaars, voor en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

e 75ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden Donderdag 20 Mei 1897, des morgens te elf uur in Maatschappelijk gebouw, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

AGENDA DER VERGADERING.

. Opening der vergadering.
. Verslag van het Bestuur over het afgeloopen jaar.
. Verslag van de Commissie van Financiën.
. Rapport van de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van de Commissie van Financiën, over 1896. Uitloting van 5 obligatiën in de geldleening groot f 65,000.
. Mededeeling van de uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
. Benoeming, door den Voorzitter, van drie leden eener Commissie van stemopneming.
. Verkiezing van een Voorzitter.
. Mededeeling der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der Prijsvragen.
. Uitreiking van de bekroningen voor de Prijsvragen.
. Behandeling der begrooting voor 1897.
. Bepaling van de plaats der Algemeene September vergadering.
. Discussie over vragen of voorstellen, door leden of het Bestuur in de vegadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.
. Voordrachten:
  I. Iets over de oudheden van Creta en het Labyrinth, door den Heer Dr. H. C. Muller.
  II. Mededeelingen over het nieuwe Hôtel de l' Europe te Amsterdam, door den Heer W. Hamer, architect van dat gebouw.
  III. Mededeelingen over den verbouw van het Gebouw der Amsterdamsche Bank, door den Heer Ed. Cuypers, architect van dat gebouw.

Na afloop der vergadering zal een bezoek worden gebracht aan:

a. het Gebouw van de Amsterdamsche Bank.
b. Het nieuwe Hôtel de l' Europe.

Des namiddags te half 6 uur zal gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Hôtel de l'Europe, tegen f 2.50 per persoon, zonder wijn.

Heeren Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden beleefd maar tevens *zeer dringend* verzocht zich uiterlijk vóór 18 Mei a. s. daartoe aan te melden bij den Secretaris der Maatschappij.

Heeren Leden der Maatschappij wordt in herinnering gebracht, dat het stembiljet voor de verkiezing van drie Bestuursleden, vóór den 14en Mei a. s. moet worden opgezonden aan het adres van den Secretaris der Maatschappij.

De concept-begrooting van ontvangsten en uitgaven over het jaar 1897 voor de Maatschappij is in dit blad afgedrukt.

DE DOM VAN HALBERSTADT.

Eenige jaren geleden in Halberstadt zijnde, was men juist bezig met omvangrijke herstellingen aan den dom ten uitvoer te brengen. Thans, nu deze voltooid zijn, en ik in de gelegenheid was het werk te zien tijdens de laatste hand er aan gelegd werd, zij het mij vergund op dit bouwwerk, dat nog niet dikwijls besproken is, terug te komen.

De dom van Halberstadt is een van die gebouwen, waaraan genoeg onderwerpen voor het schetsboek kunnen ontleend worden om een geheele geschiedenis der kunst in de Middeleeuwen te illustreeren. Immers bij weinig bouwwerken zullen we in dezelfde mate als hier, alle perioden terugvinden die de kunst van 1200 tot 1500 heeft doorloopen; ze zijn er alle vertegenwoordigd — al moet men de eene zoeken terwijl de andere zich direkt vertoont — en daarbij niet vermengd of inéengesmolten.

Uitgaande van de torens naar het koor toe maken we bij elke travée een duidelijken sprong naar of in de Gothiek.

Van de torens naar het koor? Zeker, want deze dom behoort tot die weinige uitzonderingen waarbij, lijnrecht

in strijd met den gewonen regel bij kerkbouw, aan te vangen met het koor — „ab oriente ad occidentem" —, gewerkt is van het westen naar het oosten.

Deze afwijking heeft echter de volgende vrij eenvoudige verklaring.

Terzelfder plaatse als de tegenwoordige dom, stond — zooals we zoo straks nader zullen zien — vroeger een andere kerk. Deze werd echter bijna geheel verwoest in het jaar 1179 toen Hendrik de Leeuw ook in Halberstadt den rooden haan deed kraaien.

De volgende jaren waren evenzeer onrustig en de financiëele toestand van het gebrandschatte en geplunderde bisdom was niet van dien aard, dat deze den bouw van een nieuw bedehuis toestond. Wat deed men nu?

Hetgeen was blijven staan, werd zoo goed mogelijk hersteld, en dit was het koor.

Tegelijkertijd werden evenwel ten westen de fundamenten gelegd voor de torens eener nieuwe kerk. Al naar mate deze laatste hare voltooiing naderde, verdween het oude gebouw.

Dit ging evenwel niet dan uiterst langzaam in zijn werk, en we schreven 28 Augustus 1491 voor de plechtige inwijding kon plaats hebben. En zelfs na dien tijd werden belangrijke gedeelten toegevoegd, waarvan eenige zich evenwel meer bepaalden tot het decoratieve gebied.

Vóór over te gaan tot eene korte beschrijving van den dom, zooals deze zich heden aan ons vertoont, eenige historische bijzonderheden.

Eene oude oorkonde bewijst, dat in 814 een Munster in Halberstadt bestond; dit uit hout geconstrueerde gebouw stort 965 in, uit bouwvalligheid; 969 wijding van het eerste altaar van de nieuwe kerk door Bisschop Bernhard. Diens opvolger voltooit zijn werk, maar opgevoed in het beroemde klooster te St. Gallen staat hem de kloosterkerk van daar voor oogen. In 992 wijdt hij dan ook te Halberstadt een nieuwe kerk in — ten noorden van de bestaande — getrouw naar dit voorbeeld gevolgd. Voor de in later tijd gebouwde kerken hield men de plaats van deze laatste vast, zoodat dan ook de tegenwoordige dom niet staat op het hoogste punt van den heuvel — welke plaats was ingenomen door het bouwwerk van 969 — maar op de noordelijke helling.

DOM VAN HALBERSTADT.

In 1060 branden beide kerken af. De oudste wordt niet meer opgebouwd. Alleen de krocht ervan is tot den huidigen dag bewaard gebleven.

Elf jaren later, 1071, inwijding van een nieuwen dom, die in 1113 in vlammen opgaat, bij de bestraffing door Keizer Hendrik V aan Halberstadt's Bisschop toegediend. Gebrekkig hersteld, wordt deze dom in 1179 nogmaals een prooi der vlammen; uit deze puinhoopen verrees het gebouw dat we thans aanschouwen.

Ge ziet, dat deze geschiedenis, ondanks alle eenvormigheid, afbranden en weer opbouwen, ingewikkeld genoeg is.

Wanneer we nauwlettend den plattegrond van den van Halberstadt bezien, dan zal het blijken, dat de le assen van koor en schip een hoek met elkander ma

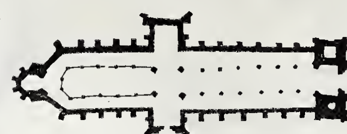

Dom te Halberstadt.
Plattegrond. (1)

Deze onregelmatigheid daaraan, dat de Bisscho uit piëteit jegens hun een voorganger op den Hal stadtschen stoel, langen geen vergunning wilden ven tot afbraak van een kapel, door dezen gesticht.

Een dergelijk onregelmatig grondplan vinden we den dom van Erfurt in veel sterker mate. Want d liggen niet alleen de assen van schip en koor niet elkaars verlengde, maar verschillen letterlijk alle trave merkbaar èn van lengte èn van breedte.

Naar het zuiden sluit zich aan den dom een kruisg aan van twee verdiepingen. De bovenste bevatte een woningen en cellen. Iets beneden het niveau der onde vinden we — hoewel in den loop der tijden zeer ve derd — terug de reeds genoemde krypta, afkomstig de door Hildegrim gestichte Munster. Dit is dus wel oudste gedeelte van de geheele kerk.

Toen men in 1080 nieuw begon te bouw lag het geenszins in plan der bouwheeren e gebouw te stichten de afmetingen, die thans vinden. Een bew hiervan zien we nog den torenwand van noorder zijschip, waar de indeeling duidelijk a toont, dat het oorspr kelijke dak veel lager gedacht; verder heeft bij het dwarsschip a wijzingen gevonden, de oude kerk zich verder dan tot hier naar het oosten uitstrel

Dat deze oorspron lijke maten zoo zeer den overschreden, dan we aan den Domproost Johannus Semeko, die in 1 een plan tot vergrooting en verbouwing opmaakte, wa van ook later niet is afgeweken — „zelfs toen de ku nieuwe banen ging inslaan". zooals we op zijn Eereg in de kruisgang kunnen lezen.

In 1276 heette het schip voltooid. Edoch, het had gro moeite gekost; en om de daartoe benoodigde geldmidde bijeen te brengen, hadden bevriende bisschoppen en p laten hunne medewerking verleend door het inzame van bijdragen en giften.

Ik zeide zooeven *heette* voltooid Immers het bleek, de constructie der pijlers enz. te licht was, en ook veertiende eeuw werd voor een deel in beslag geno door het verzwaren van het uiterlijk voltooide sc Slechts drie travéeën, nl. die welke aan de torens gre den, konden onveranderd gelaten worden.

We zien dus, dat uitermate getalmd werd bij de

(1) Middenschip lang 100 M., breed 8.46 M., hoog 26.10 Zijschepen breed 3.34 M., hoog 12.91 M.

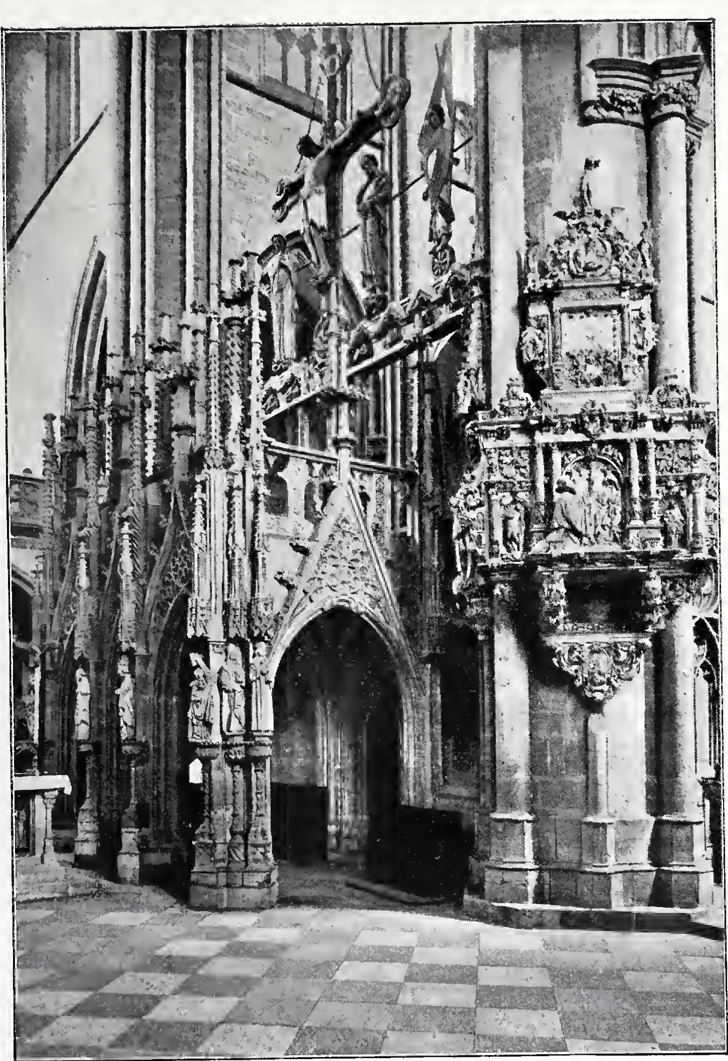

Jubé. Epitaphium van Kannenberg.

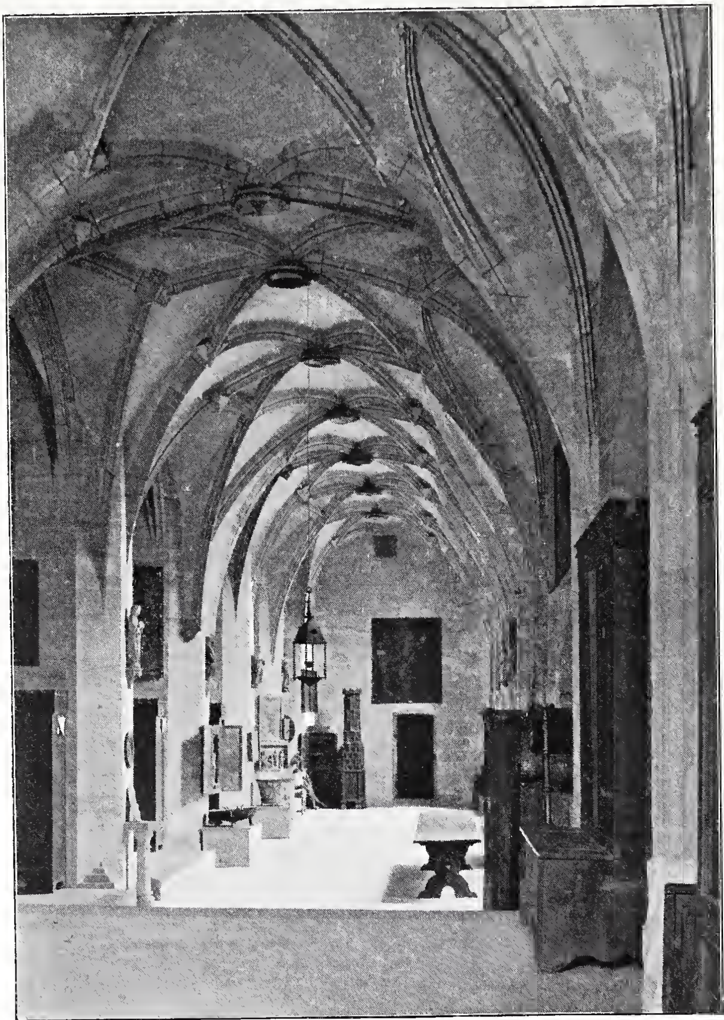

Kapittelzaal.

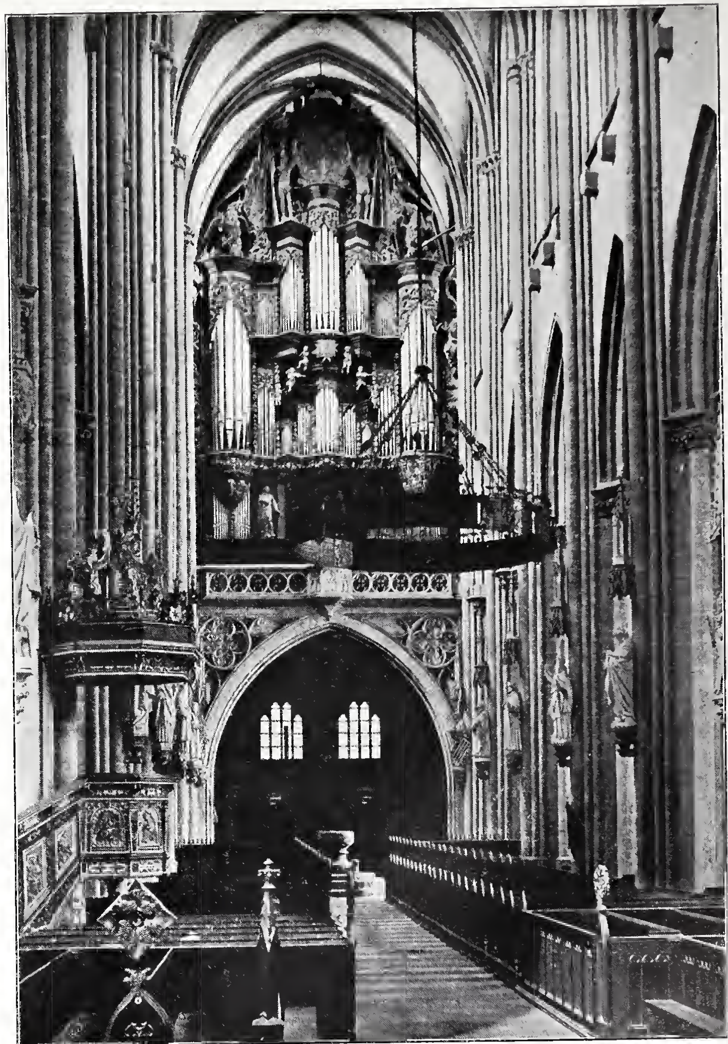

Schip.

DOM TE HALBERSTADT.

, wat toch bevreemdend mag heeten bij de rol die Bisdom speelde, dank zij de capaciteiten van eenige ioppen.

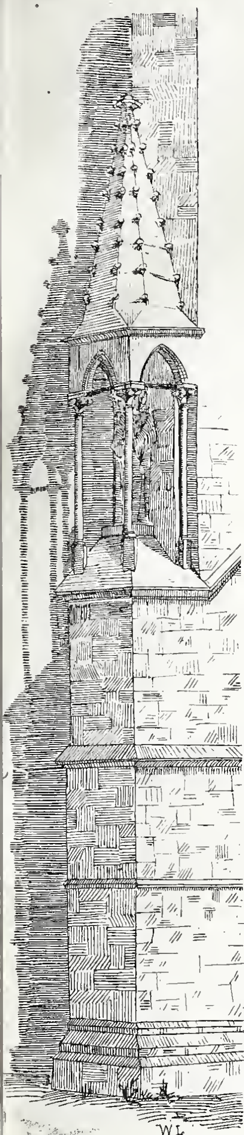

ontrafort van Semeko.

In 1341 werd begonnen met de uitbreiding naar het oosten. Het koor, dat nog dagteekende van vóór 1080, verdween, en een-en-twintig jaren later kon de wijding plaats hebben van de middelste kapel — de zoogenaamde Bisschops- (thans Doop-) kapel. — Deze kapel is ver uitgebouwd en voorzien van een sierlijken steenen dakruiter.

Zoover opgeschoten, deed zich nog eenmaal de oude kwaal, rhumathiek in den geldzak, duchtig voelen. Maar eenige krachtige maatregelen hielpen en men wist zich het ontbrekende op verschillende wijzen te verschaffen; in 1402 was het koor dan ook voltooid.

Nu restte nog het dwarsschip, dat als connecting-link, schip en koor moest vereenigen.

De jaartallen 1442, 1443 en 1444 op eenige pijlers, alsmede eenige wapens in de slotsteenen der gewelven, geven genoegzaam aan, wanneer en onder wiens bestuur dit werk tot stand kwam.

Nog blijft een ongeluk te vermelden. Den 5 December 1454 sloeg de bliksem in den zuidelijken toren. Dit ongeluk, vooral funest voor de klokken, bleek in zoover heilzaam, dat aandacht gevestigd werd op den dom.

t meer kracht doorwerkende, naderde deze ten slotte voltooiing in 1491. Uit later tijd dateeren nog: twee ijen in de armen van het dwarsschip, de jubé (1510), Nuenstadtsche kapel aan de kruisgang (1503), en ten de kapittelzaal (1514).

laatste werd toegevoegd door den zoogen. „Grooten linaal", wiens ontzettende titulatuur ik hier voor de siteit laat volgen (onderschrift van zijn door Albrecht r geteekend portret).

Albrecht, durch Gottes Barmherzigkeit der hochheiligen schen Kirche Kardinalpriester mit dem Titel von St. sogonus, Erzbisschof von Mainz und Magdeburg, ürst, Primas des Reiches, Administrator von Halber-, Markgraf von Brandenburg".

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAGEN.

ROGRAMMA VAN PRIJSVRAGEN *voor de versiering van enkele stadsgedeelten bij gelegenheid der feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen Amsterdam in het jaar* 1898.

---

rt. 1. De Commissie van Vereenigde Kunstenaars te sterdam, daarin gesteund door het Centraal Comité uit de Hoofdcommissie van ingezetenen voor de feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen Amsterdam in het jaar 1898, schrijft uit de navolgende prijsvragen voor de versiering van de lijn: Centraal-Stationsplein—Damrak—Dam—Rokin—Sophiaplein—Binnenamstel—Sarphatistraat —Plein van het station Staatsspoor.

Art. 2. Tot de mededinging aan deze prijsvragen worden alleen toegelaten in Amsterdam gevestigde personen.

Alle leden van de Commissie van Vereenigde Kunstenaars onthouden zich van mededinging.

Art. 3. Gegevens omtrent de stadsgedeelten, hierboven vermeld, liggen ter inzage in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402.

Art. 4. De in Art. 1 vermelde lijn wordt gesplitst in de volgende stadsgedeelten, die elk voor zich het onderwerp eener prijsvraag vormen, welke ieder afzonderlijk, of te zamen kunnen worden beantwoord.

Deze zijn:

I°.	prijsvraag,	Stationsplein—Damrak.
II°.	„	Dam. (*)
III°.	„	Rokin— (met de twee bruggen en oevers) —Sophiaplein.
IV°.	„	de Oranjebrug (tegenover de Halvemaansteeg.)
V°.	„	de Blauwbrug.
VI°.	„	de Magere brug.
VII°.	„	de Hoogesluis.
VIII°.	„	de Sarphatistraat, van Hoogesluis—Weesperplein (voor zoover het gedeelte tusschen de Sarphatistraten betreft) en de brug met Plein voor het Station van den Staatsspoorweg.

Art. 5. Bij het ontwerpen der versieringen zij men er op bedacht, dat deze ook voor avondverlichting (illuminatie) moeten zijn ingericht.

Verlangd worden: schetsen in kleuren op een schaal van 1 à 50, de onderdeelen op eene schaal van 1 à 20; de avondverlichting moet afzonderlijk worden aangegeven; een en ander zoo noodig met perspectieven toegelicht.

Bij het antwoord op iedere prijsvraag moet gevoegd zijn een memorie van toelichting met opgave van de te bezigen grondstoffen, en eene begrooting van kosten waarvoor de inzender zich verbindt zijn ontwerp uit te voeren of te doen uitvoeren.

Het honorarium voor het toezicht en de leiding der uitvoering moet in de begrootingssom begrepen worden.

Art. 6. De in Art. 5 vermelde stukken worden vrachtvrij ingewacht vóór of op 1 October 1897 vóór 's namiddags vier uur aan het adres van den Secretaris der Commissie van Vereenigde Kunstenaars, C. T. J. Louis Rieber, Marnixstraat 402 te Amsterdam, onder bijvoeging van een correspondentie adres.

Elke teekening eener zelfde inzending moet gemerkt zijn met een motto en vergezeld zijn van een verzegelden naambrief waarop dat motto is herhaald en waarin de naam en woonplaats van den inzender zijn vermeld; het schrift op de teekeningen en van de bijgevoegde stukken moet van een andere hand dan die van den ontwerper zijn.

(*) I en II kunnen ook te zamen als een geheel worden beantwoord.

Art. 7. De Jury voor de beoordeeling zal bestaan uit de Heeren:

1. C. MUYSKEN, Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. *Voorzitter.*
2. CAREL L. DAKE, Professor aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten.
3. A. HESSELINK, Voorzitter der Vereeniging St. Lucas.
4. BART VAN HOVE, Voorzitter der Maatschappij Arti et Amicitiae.
5. H. W. JANSEN, Vice-Voorzitter der Maatschappij Arti et Amicitiae.
6. J. R. DE KRUYFF, Directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid.
7. C. B. POSTHUMUS MEIJJES, Voorzitter van de Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst.
8. N. VAN DER WAAIJ, Professor aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten.
9. W. J. GEERTSEMA, } *Leden van de Sub-Commissie*
10. Jhr. Mr. W. G. DEDEL, } *voor de versiering.*
11. JOS. TH. J. CUYPERS, Voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia. *Secretaris.*

Art. 8. Bij de beoordeeling der ingekomen ontwerpen zal door de Jury rekening worden gehouden met de financieele uitvoerbaarheid.

Art. 9. Het ligt in de ernstige bedoeling van het Centraal Comité om de bekroonde plannen te doen uitvoeren door den ontwerper; mocht evenwel door omstandigheden van zijn wil onafhankelijk, het Centraal Comité naar zijn oordeel niet bij machte zijn, hetzij een bekroond plan te doen uitvoeren, hetzij van de plannen en de leiding van andere inzenders op de prijsvragen gebruik te maken, dan is het vrij in de keuze van een ander plan en uitvoerder, buiten de prijsvragen om.

Wanneer het Centraal Comité een of meerdere al of niet bekroonde plannen mocht uitvoeren of doen uitvoeren, en het gebruik maakt van zijne bevoegdheid dit buiten de medewerking van den ontwerper te doen geschieden, dan is het in dat geval verplicht den ontwerper eene gratificatie te geven, gelijk staande voor een bekroonde met den geheelen, voor een niet bekroonde met de helft van den uitgeloofden prijs.

Met het oog op eene mogelijke reproductie der ingediende ontwerpen is het wenschelijk, dat de perspectiefteekeningen in Art. 5 vermeld, zooveel mogelijk in verband met de omgeving worden vervaardigd.

Art. 10. De namen der bekroonden blijven geheim totdat de keuze, in het vorige Art. vermeld, zal zijn geschied; eerst daarna worden de naambriefjes door het Centraal Comité geopend.

Art. 11. De volgende prijzen en premieën, door het Centraal Comité ter beschikking gesteld, worden uitgeloofd:

Voor prijsvraag	I	prijs	*f* 250	premie	*f*	100
„ „	II	„	„ 300	„	„	100
„ „	III	„	„ 250	„	„	100
„ „	IV	„	„ 150	„	„	—
„ „	V	„	„ 150	„	„	—
„ „	VI	„	„ 150	„	„	—
„ „	VII	„	„ 150	„	„	—
„ „	VIII	„	„ 200	„	„	100
			f 1600		*f*	400

Art. 12. De commissie van Vereenigde Kunstenaars, in overleg met de Sub-Commissie voor de versiering, behoudt zich het recht voor de ingezonden ontw
openlijk ten toon te stellen gedurende minstens 14 d

De ontvangen ontwerpen zullen door eerstgeno
Commissie worden verzekerd, elk voor een bedra
den hoogst uitgeloofden prijs.

Het rapport, in het kort vermeldende de mot
die de Jury tot hare beslissing hebben geleid,
openbaar gemaakt.

Alle ingekomen antwoorden op deze prijsvragen blijv
beschikking van het Centraal Comité, totdat door dit C
eene beslissing zal zijn genomen omtrent de uitvoer

De bekroonde ontwerpen die worden uitgevoerd, b
het eigendom van het Centraal Comité.

De bekroonde ontwerpen die voor uitvoering ni
aanmerking komen, kunnen worden terug gevor
nadat door het Centraal Comité omtrent de uitvo
eene beslissing is genomen.

De Jury voornoe

C. MUYSKEN,
Voorzi

JOS. TH. J. CU
Secreta

De Commissie van Vereenigde Kunstenaars:

CAREL L. DAKE. Prof. a. d. Rijks Academie v. Beeldende Ku
Voorzitter.
C. B. POSTHUMUS MEIJJES, Voorzitter v. d. Afd. Amsterdam
Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst. *Penningmeester.*
A. C. BLEIJS, Lid v. h. Hoofdbest. v. d. Maatsch. tot Bevord
der Bouwkunst.
M. CORNELISSEN Jr., Lid v. h. Best. v. h. Genootsch. Archite
et Amicitia.
E. CUYPERS, Lid van het Hoofdbest. v. d. Maatsch. tot Bev
Bouwkunst.
JOS. TH. J. CUYPERS, Voorz. v. h. Genootsch. Architectu
Amicitia.
EDUARD FRANKFORT, 2e Secr. der Vereeniging St. Lucas.
A. HESSELINK, Voorzitter der Vereeniging St. Lucas.
BART VAN HOVE, Voorzitter der Maatsch. Arti et Amicitiae.
JOHN F. HULK, 2e Secretaris der Maatsch. Arti et Amicitiae.
H. W. JANSEN, Vice-Voorz. der Maatsch. Arti et Amicitiae.
J R. DE KRUYFF, Directeur der Rijks School voor Kunstnijve
AUGUST LEGRAS, Vice-Voorzitter der Vereen. St. Lucas.
W. B. G. MOLKENBOER, Directeur der Rijks-Normaalschool
Teekenonderwijzers.
C. MUYSKEN, Voorzitter van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwku
J. VAN OORT, Archivaris der Vereen. St. Lucas.
F. W. M. POGGENBEEK, Lid van het Bestuur v. d. Afd. Amste
v. de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst.
A. C. POORT, 1e Secretaris der Vereen. St. Lucas.
A. M. TRAUTWEIN, Kunst- en decoratie-schilder.
N. VAN DER WAAIJ, Prof. a. d. Rijks Academie van Beeld
Kunsten.
H. J. WALLE Jr., 2e Secretaris v. h. Genootsch. Archite
et Amicitia.
C. T. J. LOUIS RIEBER, Algemeen Secretaris v. d. Maatsch. t.
der Bouwkunst. *Secretaris.*

Dit programma is kosteloos verkrijgbaar in het gebouw van de
schappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amste

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam 23 April 1897. Na lezing en
keuring van de notulen. werd het nieuwe lid, de heer W.
van Geuns, met hartelijke woorden door den Voorzitter ve
komd en werden vervolgens eenige ingekomen stukken behar

Door den Voorzitter werd medegedeeld, dat in de Vergad
van de Besturen der verschillende Afdeelingen van de Ma
gehouden te Amsterdam, op Donderdag 22 April, besloten
om als candidaten voor de vacant komende zetels in het H
bestuur te stellen de heeren A. Salm GBzn. te Amste
J. Verheul Dzn. te Rotterdam en M. A. C. Hartman te
en deze heeren, door middel eener advertentie in het B
kundig Weekblad als zoodanig aan te bevelen.

De heer A. Salm GBzn., voorgesteld door de heeren
Posthumus Meijjes en B. J. Ouëndag, werd met algemeene ste
tot lid van de Afdeeling aangenomen en de heer W. J. de
benoemd als afgevaardigde der Afdeeling voor het nazie
de rekening en verantwoording van de Maatschappij ove
afgeloopen jaar.

Hierna verkreeg de heer Mr. H. Verkouteren, advocaat-proc
alhier, het woord, om eenige van de vragen, door het H
bestuur gesteld, in te leiden.

)mtrent vraag I was spreker van oordeel, dat de overheid :r veel kan doen, om het bouwen van fraaie huizen te bevorderen, lke meening door Spr. uitvoerig werd toegelicht.

Vraag II was door de bespreking van de voorgaande vraag :ds gedeeltelijk beantwoord, zoodat Spr. daarover slechts rt was.

Vraag VIII werd door Spr. uitvoerig behandeld, en wel in de ·ste plaats de positie van den architect tegenover de wet, en in de eede plaats ten opzichte van het contract.

Volgens het oordeel van Mr. Verkouteren moest vooral daarop let worden bij de samenstelling van het contract van aanbe- :ding, waarom spreker in het algemeen aanraadde, om het steeds or deskundigen te laten opmaken, waardoor in vele gevallen oceduren kunnen worden voorkomen of beperkt.

Naar aanleiding van het gesprokene werden door de aanwezigen rschillende vragen tot den spreker gericht of bedenkingen opperd.

Nadat de heer Verkouteren de verschillende sprekers had be- twoord, bedankte de Voorzitter den spreker zeer voor zijne et applaus begroette belangrijke mededeelingen.

Door den heer C. T. J. Louis Rieber werd alsnu eene verhan- ling gehouden over het bouwen in den Frankischen tijd, welke zing door het vergevorderde uur evenwel beduidend moest orden bekort.

In deze van veel onderzoek getuigende lezing, weersprak spreker de eerste plaats de dikwerf geopperde meening dat de Franken staande Romeinsche gebouwen zouden hebben gesloopt. om n de afkomende materialen hunne monumenten te stichten; leen hebben zij. omdat hun eene restauratiewoede vreemd was, e materialen van ruïnes voor hunne bouwwerken gebezigd.

Vervolgens gaf spreker een overzicht van hunne wijze van ouwen, de gebruikte materialen en de bewerkingen daarvan, n daarna verschillende constructies en versieringen te bespreken.

Voor de instandhouding van de eenmaal voltooide bouwwerken aren bepaalde personen verantwoordelijk, terwijl de talrijkheid an de in dien tijd gestichte monumenten uit de laatste onder- oekingen overtuigend is bewezen, waarvan door spreker een root aantal waren genoemd.

Ook ons land bezit in het Valkhof te Nijmegen een belangrijk ionument voor de geschiedenis dezer periode.

Spreker eindigde zijne rede met de opmerking, dat, wanneer nen de kostbare versieringen van enkele der monumenten nader eschouwde, men geneigd was de vraag te opperen. wat er waar vas van den eenvoud waarmede de historie Karel de Groote eeft omhuld.

De Voorzitter betuigde namens de Vergadering zijnen dank aan en heer Louis Riebier voor zijne onderhoudende verhandeling.

Nadat op een vraag van den heer W. J. de Groot betreffende e candidaten voor het Hoofdbestuur de Voorzitter had geant- voord, werd de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, esloten.

BERICHTEN.

Heden, 1 Mei, des namiddags te half drie ure, heeft de officieele pening plaats gehad van de nieuwe gebouwen voor Centraal-bureau en Observatoriën voor het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut op het landgoed Koelenberg bij „de Bildt". Bij die gelegenheid werd eene rede uitgesproken door Dr. Maurits Snellen, Hoofddirecteur van het Kon. Ned. Met. Instituut.

PERSONALIA.

Tot opzichter van den Rijkswaterstaat 4e kl. is met 1 Mei a. s. benoemd de heer L. Bosboom; tevens zijn bevorderd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 1e kl. de heeren W. P. Stratingh, thans opzichter 2e kl.; tot opzichter van den Rijkswaterstaat 2e kl. L. W. van der Made, thans opzichter 3e. kl., en tot opzichter van den Rijkswaterstaat 3e kl. O. Lofvers, thans opzichter 4e kl.

De commissie, welke belast is met het afnemen van de examens B, volgens de artt. 61—65 der wet op het Middelbaar Onderwijs (polytechnische school), zal voor het jaar 1897 zitting houden te Delft;

Tot lid en voorzitter dier commissie is benoemd de heer J. Cardinaal, hoogleeraar aan de Polytechnische school; — tot leden de heeren: Dr. J. C. Kluijver, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden; Dr. P. H. Schoute, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen; Dr. L. Aronstein, H. Cop, G. J. Morre, J. A. Snijders C.Jzn., J. M. Telders en Dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraren aan de Polytechnische school, A. F. Gips, J. A. van der Kloes, Dr. R. Sissingh en Dr. J. de Vries, leeraren aan de Polytechnische school; Dr. G. J. W. Bremer, leeraar aan de Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus te Rotterdam; M. A. C. Hartman, gemeente-architect te Delft; C. Krediet, leeraar aan de Kon. Militaire Academie te Breda; J. N. van Ruyven, ingenieur bij de gemeentewerken te Arnhem; Dr. G. Schouten, leeraar aan de H. B. school met 5-j. cursus te Amsterdam; Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk, tijdelijk lector aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

Het examen zal, op nader aan te kondigen tijd, gehouden worden te Delft.

Bij Kon. besl. is aan dr. J. de Vries, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar aan de Polytechnische School te Delft.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter.
Bouwkundig Teekenaar.
Uitvoerend Opzichter.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar.
Assistent-Opzichter of teekenaar.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

CONCEPT-BEGROOTING *van Ontvangsten en Uitgaven over het jaar 1897 voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgemaakt en voorloopig vastgesteld in de Vergadering van Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen en van het Bestuur der Maatschappij op 22 April 1897.*

VERMOEDELIJKE ONTVANGSTEN:

		1896:		1897:	
1	Contributie van 485 Gewone Leden ad. f 15.—	f 8310	—	f 7275	—
	7 Buitengew. „	105	—	52	50
	85 Kunstl. „	280	—	435	—
	20 Afdeel. „	250	—	20	—
2	Opbrengst doorl. tentoonstelling	1350	—	1250	—
	entre-sol.	200	—	memorie	—
	lokaalhuur	50	—	200	—
	lokaalhuur afd. Amsterdam	100	—	100	—
3	Aandeel der Maatschappij in de opbrengst der advertentiën in het Bouwk. Weekblad	2000	—	2000	—
4	Rente	20	—		
5	Verkoop van Plaatwerken	50	—		
6	Onvoorziene baten	150	—	364	—
		f 12865	—	f 11696	50

VERMOEDELIJKE UITGAVEN:

		1896:		1897:	
1	Weekblad, Tijdschrift, Oude gebouwen	f 3500	—	f 3500	—
2	Redactie-kosten	1600	—	1100	—
3	Prijsvragen	70	—	80	—
4	Toelage aan de Afdeelingen	250	—	160	—
5	Onderwijs	10	—	memorie	—
6	Bibliotheek	100	—	100	—
7	Reiskosten Bestuurs- en Commissieleden	225	—	225	—
8	Drukwerk, schrijfbehoeften, enz.	75	—	75	—
9	Vrachten, diverse onkosten, enz.	25	—	25	—
10	Onderhoud gebouw	150	—	150	—
11	Personeele belasting	466	—	memorie	—
12	Grondlasten	248	50	250	—
13	Assurantie	93	50	93	—
14	Vuur, licht, water	242	—	210	—
15	Schoonhouden	200	—	200	—
16	Tractementen	2600	—	2600	—
17	Portier	300	—	330	—
18	Rente 4 pCts. leening	2580	—	1628	—
19	Aflossing leening	500	—	500	—
20	Tentoonstelling Bouwkunst	20	—	50	—
21	Rente-rekening	—	—	200	—
22	Aflossing van voorgeschoten gelden	—	—	100	—
23	Onvoorziene uitgaven	65	—	120	50
		f 13320	—	f 11696	50

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 3 MEI.

Amsterdam. Het bouwen van een winkel- en woonhuis met magazijnen enz.. aan de Gronigerstraat.

De architect J. v. Houten, 's av. 8 u., in de zaal van W. v. Houten. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Groningen. Het afbreken van eene behuizing, staande en gelegen N.zijde in de Markstraat te Groningen, gem.sectie F. no. 367, en het daar ter plaatse bouwen van een burgerwoonhuis.

De architect A. Th. van Elmpt, 's av. 8 u., in het café „Veening" Groote Markt, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, en het bestek à f 0.50 te bekomen is, alsmede bij den architect.

Hengelo (Ov.). Het maken eener nieuwe verdieping op het gebouw voor magazijn en haspelzaal.

De Nederl. kantoenspinnerij, n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage bij den portier.

DINSDAG 4 MEI.

Boxtel. Het bouwen van een villa met aanhoorigheden te St. Oedenrode.

De architect J. M. Marijnen te Breda, n m. 2 u. in het cafe van de wed. W. v. Dijk te Boxtel. Bestek en teek. liggen in bovengen. koffiehuis en bij den heer Walraven te St.-Oedenrode ter inzage, terwijl bestekken te verkrijgen zijn bij den boekh. Wilhelm van Eupen te Boxtel à f 1 40. Nadere inl. zijn te bekomen bij den architect.

Egmond a/d Hoef (N-H). Het vergrooten van de gemeenteschool in het dorp Egmond Binnen enz.

Het gemeentebestuur van Egmond Binnen v.m. 11 u. op het raadhuis te Egmond a/d Hoef, alw. bestek en teek. à f 1 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Harderwijk. Het vernieuwen van vloeren en dubbelingen in milit. gebouwen aldaar, onder beheer der genie te Amersfoort. Raming f 1450.

De genie, v.m. 10½ u. in hotel „Du Croix" alw. bestekken ter lezing liggen. Bilj. in te leveren tot 3 Mei n.m. 3 u. bij den opzichter van milit. gebouwen te Harderwijk, alw. bestekken, inl. en biljetten verkrijgbaar zijn. Bestekken ook verkrijgb. bij den opzichter van fortific. te Amersfoort en ligt ter inz. in gen. hotel.

Kesteren. Het amoveeren van een bestaand en het bouwen van een nieuw woonhuis te Kesteren.

De heer H. C. van Drumpt n.m. 3 u. bij C. A. van Doorn. Het bestek is tegen f 0.75 verkrijgb. bij N. Lodder, architect te Kesteren, bij wien de teekening ter inzage ligt. Aanw. gedaan.

Kesteren. Het amoveeren van een bestaanden en het bouwen van een zesroedigen berg waaronder mestput.

Mej. de Wed. O. v. d. Pol, n.m. 4 u. bij C. A. v. Doorn. Bestek en teek. liggen ter inz. bij N. Lodder, architect te Kesteren, Aanw. gedaan.

WOENSDAG 5 MEI.

Amsterdam. Het bouwen van een woonhuis aan de Linnaeusstraat aldaar.

De aanbesteder, 's midd. 12 u., in het koffiehuis „De Roode Leeuw". Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. bij den heer P. Rijnja, Reguliersgracht 134.

Apeldoorn. Het stueadoor- en portlandwerk aan de in aanbouw zijnde breifabriek.

De aannemers Corn. Schiere en S. W. de Boer. Voorw. ter inzage en bilj. in te leveren in de keet op het werk.

Haastrecht. Het herbouwen der afgebrande kerk met consistorie.

De kerkvoogden en notabelen der Nederl. Herv. Gemeente. Bestek en 4 teek. à f 3 te bekomen bij den boekh. J. v. Bentum en Zn., te Gouda. Inl. geven de architecten F. v. d. Straten en H. J. Nederhoud Jr. te Gouda.

DONDERDAG 6 MEI.

Blerik. Het bouwen eener nieuwe kerk met bijbehoorende werken.

Het R. K. Paroch. kerkbestuur, n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter inz. op het raadhuis te Blerik. Bestekken zijn verkrijgb. bij het kerkbestuur tegen betaling van f 1.50 Inl. te bekomen bij den heer C. Franssen, architect te Roermond. Aanw. in loco 6 Mei, v.m. 11 u.

Coevorden. Het afbreken van een schuur en het bouwen van een schuur met koetshuis stalling enz. Groote Scheer, gem Gramsbergen.

De Hoog WelGeb. heer van Westervelt, baron Sandberg te Utrecht, 's midd. 12 u. in het café Abels te Coevorden. Bestek en teek. ter inzage in het café Abels. Nadere inl. geeft de architect Rozeman te Coevorden. Aanw. 5 Mei v.m. 10 u.

Haarlem. Het bouwen van een dienstwoning bij de Oranjesluizen nabij Schellingwoude, behoorende tot de werken van het Noordzeekanaal. Raming f 5200.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 95, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. v. Cleef, 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur van Manen te Haarlem, den ingenieur van den Thoorn te Amsterdam en den opzichter te Nuyl te Schellingwoude. Aanw. gedaan.

Nieuw-Hellevoet. Het bouwen van een woonhuis aan de oostzijde van den straatweg te Nieuw-Hellevoet.

De heer P. S. Stoltenkamp, v.m. 10 u. in het café van J. J. v. d. Schilt. Het bestek met teek. liggen ter inz. in voorn. café. Inl. geeft H. Goossens te Brielle. Aanw. op den dag der besteding, v.m. 9 u.

VRIJDAG 7 MEI.

Breda. Het verbouwen van den stal voor officierspaarden van de Kon. Mil. Acad. te Breda, onder het beheer der genie aldaar. Raming f 78000.

De genie, v.m. 11 u., in het café „de Beurs van Breda". Bilj. in te leveren tot 6 Mei, n.m. 3 u. Bestekken zijn voorw. verkrijgb. bij den besteder. Bestekken ter lez. in het bovengen. koffiehuis. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder. Aanw. gedaan.

Echteld. Het maken van een nieuwe kap en plafond met bijbehoorende werken, voor de kerk aldaar.

De kerkvoogden, v.m. 10½ u. Bestek en teek. liggen ter lezing in „Het Wapen van Balveren". Inl. geeft de architect G. Formijne te Tiel. Aanw. gedaan.

Alleen voor leden der Ned. Herv. Kerk.

Hillegom. Het maken van een kerkgebouw aldaar.

De kerkeraad der Geref. Kerk. Bestek en teek. à f 1.50 alsmede inl. te bekomen bij den architect Tjeerd Kuipers, Vossiusstraat 18 Amsterdam. Aanw. 3 Mei.

ZATERDAG 8 MEI.

Harich (Fr.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, machinekamer, ijshuis enz. te Harich.

Het bestuur der coöp. vereeniging stoomzuivelfabriek „Harich". Het bestek met twee teek. tegen f 2.50 te verkrijgen bij W. de Jong, architect te Sloten (Fr.). Aanw. 3 Mei, v.m. 11 u.

Oudenbosch. Het afbreken van een woning en het bouwen van een nieuwe woning met bijlevering van alle materialen enz.

De kerkeraad der Nederl. Herv. gemeente, v.m. 11½ u., in de consistoriekamer. Bestek à f 1 te bekomen bij den president-kerkvoogd te Oudenbosch en bij den heer H. J. v. Daalen te Zevenbergen. Aanw. 4 Mei, v.m. 10 uur.

Purmerend. Het vernieuwen van een gedeelte der rioleering in de Nieuwstraat.

Het gemeentebestuur. Inl. geeft de gemeente-architect.

Schiedam. Het bouwen van een glasfabriek met bijbehoorende werken op een terrein aan de Buitenhaven.

De Naamlooze Vennootschap „Glasfabriek de Schie" n.m. 3½ u. ten kantore van Chr. A. v. Deventer Westvest 78. Bestek en teek. à f 5 te bekomen bij de architecten Mulier en Drooglever Fortuijn. te Rotterdam.

Wapserveen. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, ijshuis met stalling enz. te Wapserveen.

De architect J. E. Mulder, 's midd. 12 u. ten huize van J. Blok. Bestek en teek. ter inz. bij de heeren J. Blok te Wapserveen en F. Köss te Steenwijk, terwijl exem[plaren] verkrijgb. zijn bij den architect Jan Eli Mulder te Noordwelde, tegen betaling v[an] f 2 per stel.

MAANDAG 10 MEI.

Baardwijk. Het bouwen van een woonh[uis] met schoenenfabriek.

De heer A. Pullens, n.m. 4 u., in het ca[fé] van L. v. Cromvoirt, alw. bestek en tee[k.] ter inzage liggen. Inl. geeft de architect J. C. Meulkens te Waalwijk. Aanw. 10 M[ei] n.m. 3 u.

Hoogenveen. Het amoveeren en opbouw[en] van een woon- en winkelhuis voor S. v[an] Zuide Hzn.

De architect J, Carmiggelt, 's midd. 12 in hôtel „Luige". Bestek en teek. van [..] April af ad. f 1.— verkr. bij gen. archite[ct] Aanw. 10 Mei, v.m. 9 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

14 APRIL.

Nieuwerkerk (Zeel). Het verlengen va[n] de beschoeiïng aan de Oostzijde van he[t] buitenfront van de Steevensluis. Door he[t] bestuur van den polder „De vier Banne van Duiveland".

Laagste inschrijver D. T. N. Brouwe[r] Nieuwerkerk, f 437, gegund.

17 APRIL.

Avereest. Het bouwen van eene landbouw schuur met stallen, bergplaatsen enz. Doo[r] de erven J. Oostenbrink.

Laagste inschrijver B. Kip. Avereest f 2796. Het werk wordt waarschijnlijk voo[r] de begrooting gegund aan den heer K. A Hakkert.

Rijen bij Breda Het bouwen van ee[n] woonhuis met aanhoorigheden te Rijen, ee[n] en ander met bijlevering van de daarvoo[r] benoodigde materialen. Door den architec[t] F. P. Bilsen te Breda.

Laagste inschrijver C. v. Leutelaar, Rijen f 2375

20 APRIL.

Groningen. Het afbreken van eene be[-]huizing, staande en gelegen Oostzijde in d[e] Haddingestraat te Groningen. gem. lett. F. no. 101, en het daar ter plaatse bouwen van een burgerwoonhuis, met afzonderlijke bovenwoning, met de leverantie van al het daartoe benoodigde. Door den architect A. Th. van Elmpt.

Laagste inschrijver G. Kuiper f 4793, geg.

Lemmer Het bouwen van een Mastmakerij met bovenwoning op het einde van de Visschersburen aldaar. Door Mej. de Wed. S. J. De Vries.

Laagste inschrijver J. Nijholt, f 5476, gegund.

Meppel. Het bouwen van een woonhuis en een winkelhuis met pakhuis en annexe werken, voor den heer B. van Sloten, op de Maatkade aldaar, raming f 8700. Door den architect G. Otten Jzn.

Laagste inschrijver P. en A. Withaar, f 8866, gegund.

Opënde (Gr) Het afbreken van een schuurtje, op zijn land te Grootegast en het opbouwen weder bij een winkel te Opënde. Door den heer E. van Houten, te Grootegast.

Laagste inschrijver G. v. Dijk, Grootegast, f 71, gegund.

Ransdorp (N-H) Het bouwen van een school w.i. 2 lokalen enz. met onderwijzerswoning. Door het bestuur der vereeniging voor Geref. onderwijs.

School. Laagste inschrijver J. Kakes, Zaandam, f 6094.

Ameublem. Laagste insehrijver J. Plas, Purmerend, f 250.

21 APRIL.

Beverwijk. Het bouwen van 2 villa's te Wijk aan Zee, voor den Hoog Welgeb. heer Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden te Haarlem. Door den architect A. H. D. Rups te Edam.

Laagste inschrijvers V. Ph. Braun & Zonen, Beverwijk, f 12270.

Minimum loon en maximum arbeidstijd. Laagste inschrijvers V. Ph. Braun & Zonen, Beverwijk, f 12470.

Borger. Het verbouwen van eene heeren-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

MEI 1897. 17e JAARGANG. No. 19.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren Leden der Maatschappij wordt in herinnering gebracht, dat het stembiljet voor de verkiezing van drie Bestuursleden, voor den 14en Mei a. s. moet worden opgezonden aan het adres van den Secretaris der Maatschappij.

75ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De 75ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op Donderdag 20 Mei 1897, des morgens te elf uur in het Maatschappelijk gebouw, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Agenda der Vergadering.

1. Opening der vergadering.
2. Verslag van het Bestuur over het afgeloopen jaar.
3. Verslag van de Commissie van Financiën.
4. Rapport van de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van de Commissie van Financiën, over 1896.
5. Uitloting van 5 obligatiën in de geldleening groot f 65,000.
6. Mededeeling van de uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
7. Benoeming, door den Voorzitter, van drie leden eener Commissie van stemopneming.
8. Verkiezing van een Voorzitter.
9. Mededeeling der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der Prijsvragen.
10. Uitreiking van de bekroningen voor de Prijsvragen.
11. Behandeling der begrooting voor 1897.
12. Bepaling van de plaats der Algemeene September vergadering.
13. Discussie over vragen of voorstellen, door leden of het Bestuur in de vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.
14. Voordrachten:
    I. Iets over de oudheden van Creta en het Labyrinth, door den Heer Dr. H. C. Muller.
    II. Mededeelingen over het nieuwe Hôtel de l' Europe te Amsterdam, door den Heer W. Hamer, architect van dat gebouw.
    III. Mededeelingen over den verbouw van het Gebouw der Amsterdamsche Bank, door den Heer Ed. Cuypers, architect van dat gebouw.

Na afloop der vergadering zal een bezoek worden gebracht aan:

a. het Gebouw van de Amsterdamsche Bank.

b. Het nieuwe Hôtel de l' Europe.

Des namiddags te half 6 uur zal gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Hôtel de l' Europe, tegen f 2.50 per persoon, zonder wijn.

Heeren Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden beleefd maar tevens *zeer dringend* verzocht zich uiterlijk vóór 18 Mei a. s. daartoe aan te melden bij den Secretaris der Maatschappij.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam is eene *Tentoonstelling van Kunstindustrie* geopend, samengesteld uit de volgende, inzendingen:

Amersfoortsche Tapijtfabriek, 's-Gravenhage. Tapijten.

Bazel en Lauweriks, Amsterdam. Ontwerpen voor meubelen, enz.

Becht en Dijserinck, Amsterdam. Kronen voor gas- en electrisch-licht, Lampen, Haarden, giet- en smeedwerk.

G. en J. Cool, Amsterdam. Marmeren Schoorsteenmantels.

J. J. Goettsch, Utrecht. Haarden.

Joz. Merckelbach, Utrecht. Drijfwerk in leder.

J. W. Mijnlief, Utrecht. Faïence.

Geb. Ravesteijn, Westraven bij Utrecht. Tegels.

J. T. van Vuuren, Amsterdam. Smeedwerk.

J. Wijdoogen Jzn. Amsterdam. Engelsch behangselpapier.

De Bazel en Lauweriks, Amsterdam. Ontwerpen voor meubels enz.

Deze tentoonstelling is tot 17 Mei a. s. dagelijks geopend van 10 tot 4 uur. De toegang is kosteloos.

Door de welwillende medewerking van de Firma Wegner en Mottu te Amsterdam, worden bij haar tegen *zeer matigen prijs* verkrijgbaar gesteld photographiën van de voornaamste punten in de lijn van het te versieren stadsgedeelte, bij gelegenheid der inhuldiging van H. M. de Koningin in 1898. Deze photographiën dienen als gegevens voor de medewerkers aan de prijsvragen voor de versiering, uitgeschreven door de Commissie van Vereenigde

Kunstenaars. Verkrijgbaar zijn de volgende, van: het plein vóór het Centraal station met een gedeelte Damrak, de Dam, een gedeelte van het Rokin, de Blauwbrug, de Magere brug, de Hooge Sluis, en het Weesperplein met Sarphatistraat bij het station Staatsspoor.

Het programma der prijsvragen is verkrijgbaar op het Bureau van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402.

Verschillende inzendingen zijn reeds ingekomen voor de Afdeeling Bouwkunst op de **Tentoonstelling te Brussel**. Deze zullen na 14 Mei gezamenlijk worden verzonden.

Zij die nog wenschen mede te werken om de Afdeeling belangrijk te doen zijn en de Nederlandsche Bouwkunst waardig te vertegenwoordigen, worden dringend uitgegenoodigd hunne inzending te doen bezorgen aan het Gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam, vóór 14 Mei a. s.

DE DOM VAN HALBERSTADT.

(Vervolg van bladz. 131.)

Deze dom is niet een van die gebouwen, welke door hunne kolossale afmetingen kunnen imponeeren, en nergens hebben wij met afmetingen te doen die aan een goede beschouwing zelfs van de fijnere details, bezwaren in den weg leggen. Rangschikt men de Duitsche kerken naar hunne nuttige oppervlakte, dan komt de dom van Halberstadt met 18,393 □ voet eerst in de zeven en twintigste plaats.

Op gevaar af langwijlig te zijn, wil ik — doch zoo beknopt mogelijk — nog eenige historische bijzonderheden mededeelen, die betrekking hebben op wat er na 1600 voorviel.

In 1591 verklaarde Julius van Brunswijk — die reeds op tweejarigen leeftijd tot Bisschop was verkozen — zich openlijk voor het protestantisme en beriep een Luthersch predikant tot Ober-Domprediger. Eenmaal nog, van 8 Dec. 1629 tot 24 Sept. 1631 kwam de dom in handen der katholicken. De nadering van Zweedsche troepen deed ze de wijk nemen. Deze laatste lieten in eenige grafsteenen van bevelhebbers, het bewijs hunner aanwezigheid achter.

Anderhalve eeuw later, in 1757, sloegen de huzaren van den Hertog van Richelieu in de domkerk hun kwartier op en hielden daarin op ergerlijke wijze huis; in den tijd van Napoleon — na den slag van Jena — herschiep men den kruisgang en een deel van de kerk zelf, in tuighuis en oorlogsmagazijn.

Veel last heeft men steeds — d. i. de laatste twee eeuwen — gehad van de gebrekkige constructie der torens. Hun toestand was eindelijk zoo, dat lapwerk niet langer kon baten en totale afbraak van den bovenbouw tot de eerste verdieping noodzakelijk werd geacht. In 1882 verdween de noordelijke, in 1891 de zuidelijke toren.

In dezen déplorabelen toestand vond ik de kerk bij mijn eerste verblijf in Halberstadt.

Verleden jaar September was de wederopbouw voltooid, volgens een ontwerp van Baurat Varnhagen, dat 470.000 Mark gekost had.

Door de welwillendheid van den koster, die zich zeker gevleid gevoelde door mijne belangstelling, daar die bij de meeste bezoekers zoo klein is, kon ik op mijn eentje zoow[el] kerk zelve als den Domschatz bezien. Deze laatste, besta[ande] uit talrijke geborduurde misgewaden, weefwerk en voortbrengselen van Middeleeuwsche goudsmidskuns[t] opgesteld in de voormalige kapittelzaal.

Wat het inwendige van de kerk betreft, zoo wil i[k] eenige punten den nadruk leggen, die mij bijzonder tro[ffen].

De Jubé verdeelt den dom volkomen in tweeën; [h]eeft deze elders dikwijls het karakter van een doorzich[tige] kolonnade, hier is dit niet zoo; ze is een soort voo[rhal] aan drie zijden open, de achterzijde naar het koor is evenwel op twee deuren na geheel dicht. Het is specimen van de allerrijkste Gothiek en op — zoo over — de grens van 't overladene.

Ze bestaat uit drie traveeën, waarvan de middelste geveer de helft smaller is dan de beide andere.

Geen colonnetje of het is geprofileerd en versierd in het oneindige, geen vlakje of het is bedekt met kantwerk van steenen ornament. Nergens treffen we die versiering herhalingen aan. Kortom het geheel is ingewikkeld en m.i. vermoeiend samenstel.

Treden wij door een der beide zwaarbeslagen deu[ren] het koor binnen. Links en rechts rijkgebeeldhouwde k[oor]banken voor de 64 Geestelijke Heeren, die aan d[e] domkerk verbonden waren. Wanneer we om ons z[ien] bemerken we, dat dit koor als het ware een kerk op z[ich] zelf vormt, die door een vijftal deuren met den eigenlijk[en] dom gemeenschap heeft. Immers de jubé sluit dit k[oor] volkomen af aan de zijde van 't schip, maar even[eens] verbindt een dichte balustrade van 3,5 M. hoog, die dacht is als dichtgemetselde vensterrij, de pijlers van [de] kooromgang, zoodat ook aan die zijden een afscheid ontstond.

De kolommen dragen op consoles een veertiental polychromeerde beelden, voorstellende de apostelen en twee patroons van den dom.

De achterwand van de koorbanken is bedekt door tw[ee] kostbare Byzanthijnsche tapijten van 13,5 M. lengte 1,10 M. breedte. Ze zijn denkelijk door den Bissch[op] Konrad uit Konstantinopel medegebracht, toen deze de[el] genomen had aan den Latijnschen kruistocht. Op het ee[rste] troont Christus, het tweede stelt voor het bezoek [der] engelen aan Abraham.

Een derde tapijt, geschonken door den „Grooten K[ar]dinaal", omkleedt de wenteltrap, die van uit het ko[or] toegang geeft naar het platform van de jubé. Achter [het] altaar vond een vierde tapijt een plaats, waarop weergegev[en] zijn episoden uit het leven van de H. Maria. De vo[or]stellingen zijn reeds veel minder stijf dan op de bei[de] eerstgenoemde tapijten. Het stuk bestaat uit twee deel[en] ter gezamenlijke lengte van 13,78 M. bij een gemee[n]schappelijke breedte van 1,78 M.

De kroon die in het schip hangt, is een imitatie uit [de] 17e eeuw van een der beide „Radleuchter" van den d[om] van Hildesheim, bestaande uit een breede geornamenteer[de] band met 12 torens en 12 poorten. De ontwerper, Bissch[op] Bernward, meende weer te geven het hemelsch Jerusale[m]. De torens bevatten voorheen bij het originaal zilver[en] statuëtjes, welke kostbare versiering echter in den lo[op] der tijden om zoo te zeggen natuurlijk van eigenaar verwisseld.

Een andere kroon, bestaande uit 5 gesmeed ijzer[en] ringen, boven elkander, hangt in het koor, waar bove[n]

n zijn opgericht een drietal driearmige kandelabers van : bekende zware model. Een even opmerkelijk als emdsoortig ontworpen kandelaber bevindt zich in den ds genoemden dom van Erfurt. Het is een bronzen uur van bijna levensgrootte in de kleedij van boeteling. elke hand draagt hij één kaars, terwijl een derde midden zijn hoofd staat.

Voor de kerk te verlaten, wenschte ik nog eenige zaken noemen, meer niet; en wel:

1e. de kansel, onmiddelijk na den overgang tot het otestantisme geschonken door eenige protestansche Domeren. Het is een bontbeschilderd stuk Rennaissance, vallend in zijn Gothische omgeving. De vroegere steenen nsel is afgebroken toen men dezen niet meer noodig had.

2e. eenige zeer rijke epithaphia, eveneens afkomstig het Renaissance tijdperk.

Over de zuidelijke tribune komen we ten slotte in de pittelzaal, het jongste gedeelte van den bouw. Ze is gen het zijschip der kerk aangebouwd, zoodat door de ntraforten groote nissen worden afgescheiden, waarin de rspronkelijke vensters bewaard bleven. Die in den anderen gswand geven uitzicht op het oude kerkhof, en den uisgang.

Wij zijn hier in het laatste tijdperk der Gothiek; van n invloed der Renaissance is evenwel nog niets te bespeuren. Tot 1823 diende deze zaal voor archief; nu is ze iseum van kerkelijke kunst. Daar de overgang tot het otestantisme zeer kalm in zijn werk ging, bleef de dom het bezit van al zijn sieradien en schatten, die in eeuwen n bijeen gebracht, en werd Halberstadt verschoond van verwoestingsscènes, die in zoo vele andere steden menig nstwerk vernielden of verminkten.

Het ligt niet in mijn plan om, waar ik reeds belangker zaken en passant noemde, uitvoerige beschrijvingen geven van alle gouden en gedreven kelken, schotels reliquiënhouders, ivoorsnijwerk, borduurwerk enz., hoe stbaar deze kunstschatten ook mogen wezen.

Ik wil mij mede beperken tot de mededeeling, hoe hier een is alles wat behoorde tot de plechtige kleedij van estelijken en bisschoppen en wel van elk onderdeel tien, intig exemplaren, met edelsteenen en paarlen bezet of et goud geborduurd, zoodat bekende schilders aan deze llectie voorbeelden ontleenden.

Tot ongeveer 't jaar 1850 was de dom omgeven door n complex „Stiftsgebäude," die aan de zuidelijke zijde n den kruisgang zijn afgebroken en vervangen door een n beide zijden open galerij, waaruit men een uitstekend erzicht op den geheelen dom heeft. Eenige stukken eldhouwwerk in hout zijn bewaard, het overige was uwkundig van minder waarde.

Het snij- en beeldhouwwerk van de Domschenke, die k gevallen is onder den breekbeitel, is aangepast aan oude Bisschoppelijke Curie; de Remter is aan het ymnasium als Aula toegewezen.

Nogmaals wensch ik op te merken. dat dit artikel geen nspraak maakt een volledige beschrijving te zijn. Hierede zouden zeer zeker meer bladzijden gemoeid zijn, n ik kolommen in beslag nam. Mocht evenwel een mijner zers in de buurt van Halberstadt komen, dat hij niet rzuime zich met eigen oogen te overtuigen, dat deze ad meer belangstelling verdient dan het meerendeel der izigers er voor voelen.

Delft 19 Februari 1897. J. H. W. LELIMAN.

HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH METEOROLOGISCH INSTITUUT TE DE BILT.

Op den 1en Mei j.l. des namiddags had de plechtige inwijding plaats, in tegenwoordigheid van een klein aantal genoodigden, van de nieuwe gebouwen voor het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, op het landgoed „Koelenberg" onder de gemeente de Bilt, bij Utrecht.

Door den Hoofd-directeur, dr. Maurits Snellen, werd bij die gelegenheid eene rede gehouden over de „Ontwikkelingsgeschiedenis der Meteorologische wetenschap in het algemeen en van die in Nederland in het bijzonder". Wij zullen den spreker, wiens rede met de grootste belangstelling werd aangehoord, niet volgen, omdat de inhoud daarvan zoo geheel buiten het kader van dit blad ligt; bij de hier volgende korte beschrijving der gebouwen is echter voor een deel gebruik gemaakt van de mededeelingen van Dr. Snellen.

Toen in het begin van 1890 Dr. C. H. D. Buijs Ballot, de stichter en Hoofd-directeur van het Instituut, overleed, werd Dr. Snellen geroepen om dien grooten man op te volgen; de nieuwe Hoofd-directeur rekende het zich tot zijn hoogsten plicht, zooveel mogelijk te trachten de denkbeelden van zijn voorganger uit te voeren, en wijdde zich in de eerste plaats aan de stichting van nieuwe gebouwen, waartoe ook de Regeering verklaarde mede te willen werken. Na velerlei onderhandelingen werd het aan de familie Van Boetzelaar toebehoorende landgoed „Koelenberg" aangekocht, dat boven andere het voordeel had, dat bij den koop voorwaarden konden gesteld worden omtrent de wijze waarop het omliggende terrein zou geëxploiteerd worden, zonder eenig nadeel aan de waarnemingen toe te brengen. En toen van Regeeringswege ernstig werk gemaakt werd van de stichting der nieuwe gebouwen, werd den heer D. E. C. Knuttel als Rijksbouwmeester opgedragen om verschillende meteorologische gebouwen te bezoeken. In oogenschouw werden genomen de inrichtingen te Hamburg, Kopenhagen, Christiania, Stockholm, Helsingfors, Petersburg, Paulowak, Berlijn, Potzdam, Parijs, Brussel en Luik. Onder zijne leiding ontstond nu de nieuwe stichting, uit verschillende gebouwen bestaande.

Voor het hoofdgebouw is nog partij getrokken van het oude landhuis, waarbij echter aangebouwd werden een brandvrije bibliotheek en een 30 M. hooge toren tot plaatsing der windmeters, waartoe die toren moest eindigen in een platform van 4 M. in het vierkant. Ook mocht de toren niet van ijzer zijn, en tevens zoo open mogelijk, ten eerste om geen schadelijken invloed uit te oefenen op de instrumenten in de magnetische paviljoens, ten andere om het opstuiven van den wind tegen de verticale torenwanden en daardoor ontstaande dwarrelwinden te voorkomen.

Den hoofdingang van het hoofdgebouw binnentredende, komt men door de vestibule in een zeer net ingericht en betimmerd wachtkamertje; rechts daarvan is het vertrek van den secretaris, dat correspondeert met de kamer van den Hoofd-directeur; in de onmiddelijke nabijheid dezer vertrekken is de kamer gelegen van den bibliothecaris, in gemeenschap staande met de bibliotheek. Al de deuren tot die bibliotheek toegang gevende, zijn van ijzer; op vier verdiepingen met ijzeren roostervloeren staan er stellingen met boeken. Ter linker zijde van de vestibule ligt het vertrek voor den directeur van de afdeeling waar-

nemingen ter zee; voorts worden op deze verdieping nog aangetroffen vertrekken voor den assistent-directeur der genoemde afdeeling, voor klerken en voor berging van instrumenten.

Op de eerste verdieping zijn ingedeeld: de donkere kamer voor het ontwikkelen der negatieven, de telegraafkamer tevens vertrek voor den observator, een vertrek voor de klerken der afdeeling waarnemingen te land, en het vertrek voor den directeur dier afdeeling. Vervolgens een slaapvertrek, de instrumentkamer voor het bergen van meteorologische, electrische en magnetische instrumenten die niet dagelijks worden gebruikt, en een vertrek voor den assistent-directeur, terwijl een ander nog is bestemd voor de afd. zeevaart.

Op de tweede verdieping zijn gelegen de instrumentkamer voor de zelfregistreerende instrumenten, zijnde een toestel voor het meten van richting, snelheid en druk van den wind, en een barograaf, en voorts het vertrek waarin de barometers hangen die gecontroleerd moeten worden.

Het gebouw, dat eene centrale verwarming heeft, bevat bovendien een ruime kelderverdieping, — verhoogd souterrain, — waarin een vertrek voor het onderzoeken van fijne instrumenten, en eenige werkplaatsen.

Op het terrein staan, behalve de woning van den observator, zijnde de voormalige tuinmanswoning, een verplaatsbaar loodsje voor waarnemingen, en eenige inrichtingen voor zelfregistreerende instrumenten, ook nog de twee groote paviljoens voor het doen van magnetische waarnemingen. Deze zijn met de meest uitgebreide voorzorgen geconstrueerd van materialen, die allen, tot de metselkalk toe, te voren zijn onderzocht, om zeker te kunnen zijn, dat zij geen invloed op de magneetnaald zouden uitoefenen. Veel moeite en tijd is daaraan ten koste gelegd. Het eene paviljoen dient voor absolute waarnemingen, het andere voor de variatie-waarnemingen.

Bijzondere voorzorgen moesten ook genomen worden om temperatuurswisselingen in deze paviljoens te voorkomen; een daarvan bevat een geheel koperen verwarmingstoestel; de beide kleine instrumenten voor de waarnemingen zijn in betrekkelijk kleine ruimte opgesteld, waaromheen gemetselde wanden, een gang, dubbele deuren, en een soliden buitenwand tegen temperatuurs-verschillen waarborgen. Deze afzonderlijke paviljoens, in al hun eenvoud, voldoen goed in het landschap.

De gevels van het tegenwoordige hoofdgebouw waren eertijds geheel gepleisterd. Thans ziet men een omlijsting van baksteenwerk om ramen en deuren en de daardoor ontstane verticale lijnen als 't ware verbonden door een breeden band, alles op een fond van pleisterwerk; in dienzelfden trant zijn de gevels van de bijbouwen behandeld. De houten open toren, in de as waarvan een houten wenteltrap om het platform te bereiken, is natuurlijk voor het doel zwaar geconstrueerd, maar toch aangenaam van lijnen. Het geheel voldoet zeer in de omgeving van eenig zwaar geboomte.

Wat den heer Knuttel wel bijzonder aangenaam zal zijn geweest, is de lof die Dr. Snellen voor hem over had in zijne rede.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem en Omstreken. 20 April 1897. Het was de eerste vergadering, die door den nieuw verkozen voorzitter, den heer J. van den Ban Pz., werd geleid.

De agenda was van dien aard, dat zij een goed bezochte bijeenkomst deed verwachten. De opkomst van de leden was dan o vrij ruim.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen der vorige v gadering, werd door den heer G. P. J. Beccari, als penningmeest rekening en verantwoording gedaan van zijn financieël beh over het afgeloopen jaar.

Uit die verantwoording bleek, dat de toestand der kas, al bl er ook nog een batig saldo over, niet vooruitgaande was, zoo een zuinige huishouding, vooral met het oog op wat de Afdeeli reeds voor dit jaar op zich genomen heeft, zeer raadzaam mo genoemd worden.

De Commissie, belast met het nazien der rekening, bracht, monde van den heer J. G. Michielse, een rapport uit, dat stre tot goedkeuring van de rekening en verantwoording van c Penningmeester, onder dankzegging voor diens accurat beh en nette en eenvoudige boekhouding. Van de ingekomen stukl werd allereerst behandeld een schrijven, uitgaande van de v schillende ambachtsvereenigingen hier ter stede, waarbij der deeling betuiging van adhaesie gevraagd wordt voor het door vereenigingen gezamenlijk aan den Gemeenteraad in gezon request, betreffende minimum loon en maximum arbeidstijd en een andere door haar noodig geoordeelde voorschriften in bestekl voor de Gemeentewerken.

Uit de hierover gevoerde discussie bleek, dat de verlangde vo schriften, althans die voor minimum loon en maximum arbeids van te ingrijpenden aard werden geacht, om daarover in een v gadering van korten duur een grondig en juist oordeel van Afdeeling uit te spreken. Eenigen meenden zelfs, dat al of n adhaesie-betuiging door de Afdeeling alleen mocht uitgaan v een groote meerderheid eener voltallige vergadering. Doch slotte leidde de wetenschap, dat deze quaestie nog bij den Pa culieren Arbeidsraad in onderzoek is, tot het besluit, dat het v de Afdeeling ongewenscht is om, staande dat onderzoek, z vóór of tegen het request te verklaren.

Hierna werd mededeeling gedaan van een schrijven van Hoofdbestuur, zijnde een oproeping voor Voorzitters en Se tarissen der Afdeelingen om tezamen met het Hoofdbestuur te v gaderen in het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam, en zu ingevolge het daaromtrent bepaalde bij de Wet der Maatschap

Vervolgens werd voorgelezen een brief van de nieuw opgeric afdeeling Delft, waarbij deze, onder toezending van haar H houdelijk Reglement, zich in de welwillendheid harer zuster-afdee gen aanbeveelt.

Besloten werd, dit schrijven op de gebruikelijke wijze te antwoorden.

Als punt 3 der agenda kwamen thans ter tafel de rappor der verschillende vragen-commissien.

Vraag 1: rapporteur de heer Anton J. Salm (namens de m derheid der commissie).

Verscheidene leden konden zich niet vereenigen met de v oordeeling van het premie-stelsel, zooals dat reeds in andere meenten is toegepast geworden, om het bouwen van fraaie hui bij den aanleg van nieuwe straten of stadsgedeelten te bevorde De veroordeeling van het premie-stelsel in het rapport was grond op de meening, dat door het toekomen van premiën waarheid in de architectuur zal bevorderd worden, n.l. gevels niet in overeenstemming zullen zijn met de woningen, die afsluiten. Men vreest, dat juist een dergelijke wijk meer zal een tentoonstelling van gevels, daardoor vermoeiend voor oog en dus nooit een monumentalen indruk zal teweegbren De meerderheid der Commissie ziet geen heil in inmenging overheidswege anders dan door de zorg voor een goeden aa van straten en wijken, een aanleg, die als van zelf het daarste van goede gevels moet bevorderen.

Bij stemming bleek ten slotte, dat de meerderheid der vergade niet onverdeeld met de conclusie van het rapport kon instemr waarom besloten werd, deze vraag in een volgende bijeenko op nieuw te behandelen.

De antwoorden op de vragen 2, 6 en 8 werden door de ve dering overgenomen, geheel zooals zij resp. door de raport de heeren P. Kleiweg Dyserinck, A. J. Stoel Jr. en J. W Droste, waren opgesteld.

De vragen 3, 4 en 5, rapporteurs de heeren Anton J. S A. J. de Waal Malefijt en A. J. Stoel Jr., werden evenzoo met kleine wijziging en toevoeging aangenomen. Op vraag 7 was g antwoord ingekomen.

Besloten werd alzoo, de door de vergadering overgeno antwoorden 2, 3, 4, 5, 6 en 8 aan het Hoofdbestuur der M schappij op te zenden.

j punt 4 der agenda: Verkiezing Candidaten voor het Hoofduur, werd door een der leden voorgesteld, om ditmaal een lidaat uit deze afdeeling te stellen en wel den heer J. van Ban Pz.

oewel met groote meerderheid als zoodanig gekozen, maakte heer van den Ban bezwaar tegen het aannemen van de canituur, en wel wegens zijn drukke bezigheden, die, naar hij nde, hem verhinderen zouden, geregeld de vergaderingen van Hoofdbestuur bij te wonen. Hij verlangde althans een paar en beraad.

aarna werd in de plaats van het aftredende lid voor Amstern gekozen de heer A. Salm G.Bzn., terwijl als derde candidaat heer J. Verheul Dz. van Rotterdam werd gesteld.

iermede was de agenda afgehandeld, en daar geen der leden der iets in 't belang der Afdeeling in 't midden had te brengen, rd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

---

fdeeling Arnhem, 28 April 1897. Bij afwezigheid van den Voorer werd de vergadering geopend en geleid door den onderorzitter, den heer J. Persijn Jr.

a lezing en goedkeuring der notulen en kennisneming van ige ingekomen stukken, werd het woord gegeven aan den heer Evekink, die naar aanleiding van de voorgenomen excursie in maand Juli naar Middelburg, Veere en Goes, eenige medeelingen deed en eene omschrijving gaf van de voornaamste ienswaardigheden van die steden.

De heer F. L. Berghuis gaf eene kunstbeschouwing van eenige ekomen antwoorden op een onder de leeraren van de amhtsschool en van de Gemeente-avondschool voor handwerksden alhier, uitgeschreven prijsvraag voor een diploma voor leerlingen dier school, waaronder eenige uitmuntende proeven n calligraphie.

Met een toepasselijk woord sloot de onder-Voorzitter deze laatste rgadering in dit seizoen.

BOEKAANKONDIGING.

THE STUDIO, Vol. 10. No. 49. April 15 '97.

Inhoud: The Work of T. Millie Dow. — On the choise of simple furniture. — A decorative modeller: Alexandre Charpentier. — Mortimer Menpes' Japanese Drawings. — Evolution of village architecture in England. — Studio Talk Enz.: de gebruikelijke hoofdstukken.

Dat ik een vorig nummer overgeslagen heb, vindt zijn verklaarre oorzaak hierin, dat uitgezonderd eene tweetal „höchst unfreuliche Leistungen" — als daar is het ontwerp van een kunstuseum voor Whitechapel — het chapiter architectuur niet is ngeroerd.

In No. 49 is dit daarentegen wel het geval.

M. H. Baillie Scott levert in het artikel: „Over de keuze van nvoudig meubilair", het bewijs, dat hij zijne erkende kunstrincipen nog niet verloochend heeft. Het gevolg is dan ook, dat meubelontwerpen hier opgenomen, in volkomen harmonie zijn et de villa's vroeger door hem als „ideaal" aangeprezen — maar ok met niets anders, vooral niet als dit andere getuigt van oeden smaak en kunstzin.

Een Piano-ontwerp als staat op pag. 154 of een cabinet op deelfde ongelukszijde afgebeeld, mogen we wel als in hooge mate islukt beschouwen. De waschtafel, eenige bladzijden verder, eekt lustig den draak met alle eischen, welke gemak en stabiteit aan een dergelijk meubel stellen; de kleerenkast, evenzoo p pag. 157, tart elke beschrijving.

Het tweede artikel op het gebied der Bouwkunst: „Een nieuwe chting in de dorpsarchitectuur van Engeland" door G. L. Morris s zeer lezenswaardig. In het bijzonder wordt gewezen op de ité ouvrière, een onderwerp dus, dat door velen terecht als zeer elangrijk wordt aangemerkt.

Na gewezen te hebben op 't ontstaan en de ontwikkeling der orpen, bepleit de heer Morris de wenschelijkheid om fabrieken it de steden te verplaatsen. Hierdoor zou de werkman zeer geaat worden; want al worden in groote steden ook modelwoningen ebouwd, het gemis der voordeelen door het buitenleven aangeoden, doet zich zeer gevoelen.

Eenige stichtingen, in den geest van 't Delftsche Agneta-park — dit is echter niet genoemd — worden vervolgens besproken.

Het werk door de architecten George and Peto uitgevoerd te Leigh (bij Tonbridge in Kent) is voor mij veel sympathieker dan de cottages, welke thans onder leiding van Brewill and Bailey te Cresswell, in 't mijndistrict, worden gebouwd.

Port Sunlight (bij Birkenhead), dat een oppervlakte van 60 acres beslaat, is de derde — en volgens den schrijver de meest geslaagde — stichting van dien aard in Engeland. Een tweetal reproducties naar photographiën, geven weer eenige blokken één-familiewoningen, uitgevoerd volgens ontwerp van den architect Owen.

Hooren of lezen we in onze bladen over volkshuisvesting, dan zijn het meestal oplossingen uit de ons omringende landen. Het kan dus niet dan welkom zijn langs dezen weg in kennis te komen met de practische resultaten der richting, die in Engeland door sommigen als de meest wenschelijke wordt beschouwd; zelfs wanneer het is door middel van een niet-technisch tijdschrift als de Studio, waarin uit den aard der zaak de artistieke zijde van het vraagstuk op den voorgrond zal treden.

DELFT. W. L.

BERICHTEN.

De Minister van Binnenl. Zaken heeft op de begrooting voor het loopende jaar een som van f 10 000 als eerste termijn aangevraagd voor een gebouw voor 's Rijks Ethnografisch Museum te 's-Gravenhage aan den Bezuidenhout.

De totaal-uitgaven zijn geraamd op f 350.000.

De heer A. N. Godefroy, rustend architect te Amsterdam, heeft ten vorigen jare zijn gedurende 55 jaren verzamelde, hoogst belangrijke boekerij als legaat aan het Rijk aangeboden en stond reeds aanstonds de meest belangrijke werken aan de bibliotheek van 's Rijks-Museum in bruikleen af. Thans heeft genoemde Heer Godefroy het reeds in bruikleen afgestane gedeelte in vollen eigendom aan het Rijk doen overgaan.

Dit geschenk bestaat uit omstreeks 1050 verschillende boek- en plaatwerken over bouwkunst en aanverwante vakken, zoowel antieke, middeleeuwsche als moderne kunst en hare geschiedenis, vervat in omstreeks 1900 boekdeelen.

Heden, 8 Mei wordt de feitelijk reeds geopende Tentoonstelling te Brussel, door den Belgischen Koning officieel geopend.

Eigenlijk is er nog weinig of niets gereed, omdat, zooals gewoonlijk, de inzenders zich niet haasten, wetende dat het publiek eerst in den vollen zomer tot bezoeken gereed is.

Door Bestuurderen der te Amsterdam gevestigde Vereeniging „Amstels Bouwkring" is een adres gericht aan der Gemeenteraad aldaar, met verzoek dat de bouwverordening der Gemeente weldra zal worden omgewerkt en dat daarbij rekening zal worden gehouden met de grieven die zij, zoo kort mogelijk, in dat adres formuleeren.

Die grieven zijn gericht: 1e tegen het systeem der bouwvergunning, die overbodig wordt geacht; 2e. tegen het volgens de bestaande verordening straffen van toestanden; 3e. tegen de bepalingen over het bouwen op achterterreinen; 4e. tegen de wijze waarop de Gemeente handelt bij vaststelling van het niveau waarop gebouwd moet worden.

In de op 4 Mei j.l. gehouden algemeene vergadering van aandeelhouders in de Nederlandsche Tramweg-maatschappij is bij de verkiezing van een lid in den Raad van Commissarissen ter vervanging van wijlen den heer J. W. Stou—Sloot, gekozen den heer A. P. M. Kapteijn, ingenieur in algemeenen dienst bij de Staatsspoorwegen te Utrecht.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Teekenaar 2.
Uitvoerend Opzichter 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 20.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Teekenaar 1.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 10 MEI.

Baardwijk. Het bouwen van een woonhuis met schoenenfabriek.

De heer A. Pullens, n.m. 4 u., in het café van L. v. Cromvoirt, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect H. C. Meulkens te Waalwijk. Aanw. 10 Mei, n m. 3 u.

Hoogenveen. Het amoveeren en opbouwen van een woon- en winkelhuis voor S. van Zuide Hzn.

De architect J. Carmiggelt, 's midd. 12 u. in hôtel „Luige". Bestek en teek. van 26 April af ad. f 1.— verkr. bij gen. architect. Aanw. 10 Mei, v.m. 9 u.

Rotterdam. Het afbreken en weder opbouwen van 2 woningen hoek Mathenesserdijk en Noordschans, voorm. Delfshaven.

De heer G. A. v. d. Wilde 's midd. 12 u. in het café „de Haan" te Delfshaven, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, en à f 2 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Zierikzee (Herbest). Het afbreken en wederopbouwen van den uurwerktoren op de Kleine Kerk te Zierikzee.

Het gemeentebestuur, n.m. 12½ u. Inl. geeft de gemeentebouwmeester.

DINSDAG 11 MEI.

Amsterdam. Het bouwen van een woonhuis aan de Linnaeusstr. aldaar.

De aanbesteder, 's midd. 12 u, in het koffiehuis „De Roode Leeuw." Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. bij den heer P. Rijnja. Reguliersgracht 134.

Groningen. Het buiten- en binnenverven van het café „Zomerlust".

De architect E. v. d. Laan n.m. 1 u. in voorn. café, alw. het bestek ter inz. ligt. Aanw. 11 Mei 's midd. 12.

Oudkerk (Fr.) *a* Het afbreken van een groot gedeelte der heerenhuizinge „De Klinze" aldaar, bestaande hoofdzakelijk uit veertien vertrekken; *b* het weder vertimmeren van het staanblijvende gedeelte heerenhuizing, bestaande uit portland-cement, timmer- en verfwerken.

De hoogwelgeb. heer jhr. A. J. van Sminia. Bestekken ad f 1 verkrijgb. in de coöp. handelsdrukkerij te Leeuwarden en bij architect H. J. Gros te Rauwerd, die ook inl. geeft. Teek. ter inzage op 6 Mei in genoemd heerenhuis. Aanw. gedaan.

Sneek. *a.* Het afbreken van het huis op het Achterom, bewoond door de weduwe Kresner; *b.* alsvoren van het huis in de Groote Kerkstraat, bewoond door de weduwe Joustra.

Het gemeentebestuur. Bilj. in te leveren vóór 11 Mei. Voorw. liggen op het kantoor van den gemeente-architect ter inzage, die tevens nadere inl. geeft.

WOENSDAG 12 MEI.

Haarlem. Het verbouwen van 2 perceelen no. 59 en 61 aan de Spaarwouderstraat.

De architect P. N. van 't Wout, n.m. 3 u., in het café „Neuf", alw bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1 te bekomen zijn ter drukkerij van J. H. Warnier, Spaarne. Inl. geeft voorn. architect.

Halsteren. Het bouwen van 5 schoollokalen met overdekte speelplaatsen en aanhoorigheden, met bijlev. der materialen.

Regenten van het R K. Weeshuis v.m. 10 u. in de herberg van Alfons Rampart. Bestek en teek. liggen ter inz. in voorn. herberg. Inl. geeft de architect C. P. van Genk te Bergen-op-Zoom. Aanw. 8 Mei v.m. 8 u.

Steenderen. Het bouwen van een nieuw woonhuis in het dorp, zoomede van een schuur, bij en een paardenstal aan de bouwmanswoning in den Emmer bij Steenderen, met eenige reparatiën aldaar.

De heer C. Boogman n.m. 3 u. te zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 Mei n m. 1 u.

DONDERDAG 13 MEI.

's-Gravenhage. Het verbouwen van de Academie van Beeldende Kunsten aan de Prinsessegracht.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestek à f 0.60 en teek. à f 0.40 te bekomen op de secretarie. Aanw. 10 Mei v.m. 11 u.

Middelburg. Het bouwen van drie nieuwe bruggen met gemetselde landhoofden en een steenen duiker, met al de daartoe gevorderde bouwstoffen en arbeidsloonen, in drie perceelen.

Het polderbestuur van Walcheren v m. 1½ u. in het polderhuis in de Abdij Het bestek ligt ter lezing aan het polderhuis en is bij den griffier des polders verkrijgb. voor f 0.25. De teek. zijn ter inzage ten kantore van den opper-commies, bij wien tevens nadere inl. te bekomen zijn.

Westervoort. Het bouwen van eene varkensschuur, op de boerderij van den heer W. Kampschreur te Westervoort, met bijlevering van materialen.

De heer W. Kampschreur, bij wien bestek en teek. ter inzage liggen.

VRIJDAG 14 MEI.

Brielle. Het bouwen van een woonhuis met schuur nabij Brielle, ter plaatse waar de watermolen heeft gestaan.

Het bestuur van het waterschap „de Noordsluis", v m. 11 u, ter secretarie van het waterschap. Bestek en voorw. liggen ter inz. ter secretarie. Aanw. op het terrein 13 Mei, v.m. 10 u.

Zwolle. Het bouwen van een nieuw binnensluishoofd en van een inlaat- en een ontlastsluis in den westelijken kanaaldijk van het Coevorder-kanaal, benevens het uitvoeren van herstellingen aan de kunst- en aardewerken van gen. kanaal. Raming f 30,000.

Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek met de platen ligt ter lez. te Zwolle aan het lokaal van het prov. bestuur en is à f 1,25 verkrijgb. bij de erven J. J. Tijl. Inl. kunnen verkregen worden bij den prov. hoofdingenieur A. Deking Dura te Zwolle, alsmede bij den hoofdopz. P. de Kiewit te Zwolle. Aanw. 11 Mei, ten 2 u., aanvangende bij de schutsluis op het Coevorder kanaal.

ZATERDAG 15 MEI.

Breda. Het afbreken van een gebouw, ingericht tot mouterij, het uitvoeren der aardewerken en het maken der paalfundeering met den opbouw voor een nieuwe mouterij en machinekamer en ketelhuis, een en ander met bijbehoorende werken, bij de bestaande mouterij, gelegen te Breda, sectie B, no. 3549, aan den Teteringschen steenweg, en met bijlev. van al de daarvoor benoodigde materialen.

De architect F. P. Bilsen, v.m. 11 u. ten kantore der mouterij „Ceres". Bestek en teek. liggen van af 8 Mei ten genoemde kantore ter bezichtiging, terwijl dezelve tegen betaling van f 3 per stel, verkrijgb. zijn bij den architect. Inl. zijn te verkrijgen bij genoemden architect. Aanw. 11 Mei, v.m. 11 u.

Heerde Het amoveeren van een woonhuis aldaar en het daar ter plaatse bouwen van een post- en telefoonkantoor met directeurswoning.

Het gemeentebestuur, 's av. 6 u. Bestek en teek. ad. 75 ct. ter secretarie verkrijgb. Inl. geeft de architect Wissink, Olst. Aanw. 15 Mei, v.m. 10½ u.

Maastricht. Het herstellen van daken en het vernieuwen van dakgoten aan de militaire gebouwen te Maastricht, onder het beheer der Genie te Nijmegen. (Raming f 5580).

De genie n.m. 2 u. op het bureel van den hoofdopz. van fortificatiën, alw. bilj. in te leveren tot 14 Mei n.m. 3 u. Bestekken zijn voorwaardelijk verkrijgb. bij den hoofdz. van fortificatiën. Bestek ter lezing in het koffiehuis „du Casque" op het Vrijthof te Maastricht. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder en bij voorn. hoofdopz.

Waspik. Het vernieuwen enz. van de [b]eschoeiing der Vrouwkensvaarsche Haven [en] Havenkade in die gemeente.

Het gemeentebestuur v.m. 10½ u. Best[ek] en voorw. liggen ter gemeente-secretarie [ter] inzage, terwijl die verkrijgb. zijn à f 0,70.

Wapserveen. Het bouwen van een stoo[m]zuivelfabriek met directeurswoning, ijsh[uis] met stalling enz. te Wapserveen.

De architect J. E. Mulder, 's midd. 12 [u.] ten huize van J. Blok. Bestek en teek. ligg[en] ter inz. bij de heeren J. Blok te Wapserve[en] en F. Köss te Steenwijk, terwijl exem[pl.] verkrijgb. zijn bij den architect Jan Eli[as] Mulder te Noordwolde, tegen betaling v[an] f 2 per stel. Aanw. 11 Mei v.m. 10 u.

Winterswijk. Het gedeeltelijk afbreken [en] weder opbouwen van de bouwmanswoni[ng] op de Wiltershaar in Kotten.

De firma J. G. ten Houten en Co., 's mid[d.] 12 u. Inl. J. W. ten Haken in de Brinkheurn[e]. Bestek en teek. liggen ter inz. bij Steme[r]dink op den Lindeboom.

MAANDAG 17 MEI.

Eindhoven. Het bouwen van het gren[s]station. donanegebouwen en een rijtuigremis[e] te Reusel nabij de Belgische grens.

De Tramweg-Maatij. „De Meijerij", v.m. 11 u.. in het café van den heer Ed. Stoo[p]. Bestekken ad 50 ct. verkrijgb. ten kantor[e] van gen. Maatschappij.

Hulst. Het afbreken eener schuur, staand[e] op de hofstede bewoond door Abraham Ver[...]strate in den Dullaertpolder, gemeente Hon[...]tenisse, nabij Terhole en het daar ter plaats[e] bouwen van een nieuwe landbouwschuur.

De bouwk. J. Scheele Dzn. te Terneuzen n.m. 5 u., in het hôtel „Het Bonte Hert" alwaar bestek en teek. ter inzage liggen.

DINSDAG 18 MEI.

Alkmaar. Het bouwen van een woonhuis aan den Kennemerstraatweg aldaar.

De heer C. Bosman, 's midd. 12 u. in het „Café Central". Bestek en teek. zijn à f 2.50 per stel verkrijgb. bij den architect G. Looman. Aanw. 11 Mei, v.m. 11½ u.

Utrecht. Bestek no. 179. Levering van stalen tongen, de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen namidd. ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau bij het Moreelse Park. De besteding geschiedt volgens Art. 13 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Mei 1897 ter lezing aan het Centraalbureau bij het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur Chef der Werkplaatsen en Magazijnen van den dienst van Weg en Werken te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 0,50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

WOENSDAG 19 MEI.

Hoorn. Het gedeeltelijk amoveeren en het daarna weder opbouwen van het perceel no. 4, aan de Slapershaven.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen ter gemeente-secretarie ter inz. en zijn verkrijgb. tegen 25 cent per stuk. Aanw. 17 Mei v.m. 9 u. Inl. te bekomen bij den waarn. gemeente-architect.

Jutphaas. Het sloopen van een hofstede en het weder bouwen van een hofstede met schuur en 5 roedigen hooiberg te Wijk bij Duurstede.

De heer G. J. v. Dijk, te Jutphaas, n.m. 2 u., in het café van J. van Dobberburgh, Wijksche Veerhuis. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den uitgever Nikerk, Vollerbrug, Utrecht. Inl. geeft de bouwk. A. de Keizer, te Jutphaas. Aanw. 19 Mei, v.m. 10 u.

Zwolle. Het bouwen van een ambachtsteeken- en burgeravondschool.

Het gemeentebestuur, n m. 1 u. Bestek en teek. zijn à f 2,50 per stel verkrijgb. ter secretarie. Nadere inl. zijn te bekomen ten kantore

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

5 MEI 1897. 17e JAARGANG. No. 20.

UREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
UREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
ITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
bonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor
ndië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren Leden die wenschen deel te nemen aan den emeenschappelijken maaltijd op den dag der Algemeene Vergadering, den 20en Mei a.s. des namiddags te half 6 ur in het Hôtel de l'Europe, worden beleefd maar drinend verzocht zich uiterlijk vóór 18 Mei a.s. daartoe aan e melden bij den Secretaris der Maatschappij.

De kosten van den maaltijd zijn f 2,50 per couvert, onder wijn.

De *Tentoonstelling van Kunstnijverheid*, in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, blijft nog geopend tot 17 Mei a.s.

JAARVERSLAG 1896—1897.

Aan de leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het Bestuur der Maatschappij biedt U wederom zijn verslag aan, dat U een denkbeeld zal moeten geven van den toestand der Maatschappij gedurende het thans vervlogen arbeidsjaar, en van hare werkzaamheid ten doel hebbende de beoefening en de kennis van de bouwkunst te bevorderen en de algemeene belangen harer beoefenaars voor te staan.

Het is niet mogelijk daarin alles te vermelden wat het Bestuur onmiddelijk of middelijk heeft gedaan om aan doel en streven der Maatschappij getrouw te blijven; menige nog loopende zaak zal evenmin reeds hier vermeld kunnen worden. Het Bestuur vertrouwt dan ook, dat, wat deze laatste handelingen betreft, een volgend verslag van deze zijn meerdere werkzaamheid zal mogen getuigen.

Leden. Het verslag over het vorige jaar bevatte de mededeeling, dat in Mei 1896 het ledental als volgt was: 492 gewone-, 10 buitengewone-, 70 kunstlievende- en 110 afdeelingsleden.

Op dit oogenblik is de toestand als volgt: de Maatschappij telt: 468 gewone-, 7 buitengewone-, 78 kunstlievende- en 20 afdeelingsleden.

Onder de verliezen die de Maatschappij heeft te betreuren, zijn vele leden die haar door den dood ontrukt werden.

In de eerste plaats zij hier vermeld het overlijden van haar Eerelid, den heer J. F. Metzelaar, een man die haar een buitengewoon warm hart toedroeg en aan wiens heengaan zij met weemoed denkt. Zulke brave steunpilaren, zulke krachtige figuren te moeten derven, is hard. Moge hun voorbeeld, dat ongetwijfeld in herinnering zal blijven voortbestaan bij allen die hen goed kenden, anderen aansporen, als zij hun krachten te blijven wijden aan het goede doel, ten bate van collega's.

Onder die sympathieke figuren, die, als van kindsbeen af opgegroeid met de Maatschappij, behoorde ook de heer G. B. Salm, oud-Voorzitter der Maatschappij. Zijn belangstelling voor haar bleef groot, al kon hij daarvan in de laatste jaren weinig blijken geven.

Bij de teraardebestelling van beide leden was het Bestuur door afgevaardigden vertegenwoordigd, die tevens namens de leden der Maatschappij van hunne piëteit blijk gaven, door bloemen te voegen bij de laatste eer die aan de afgestorvenen bewezen werd.

Een meer uitvoerige levensbeschrijving van beide oudere leden werd in het Bouwkundig Weekblad gegeven, en hunne welgelijkende portretten daaraan toegevoegd.

Een dag vóór de Algemeene Meivergadering van 28 Mei 1896 overleed het Eerelid Dr. Allard Pierson, aan wien de Voorzitter in die vergadering een woord van eerbiedige hulde bracht. Geheel Nederland daaronder, en ook de Maatschappij, was zeer veel aan dien grooten geleerde verschuldigd.

Nog een ander Eerelid, de heer J. P. N. da Silva te Lissabon, overleed in Maart 1896. De tijding daarvan kwam te laat om in het vorige verslag nog te worden opgenomen. Da Silva was een groot man in zijn land, die indertijd menigmaal blijk gaf van zijn sympathie voor de Mij., maar wiens zeer hooge leeftijd in de laatste jaren oorzaak was van zijn stille rust.

In Augustus 1896 overleed de heer G. J. Hennink, correspondent der Mij. te Hoorn, die in deze kwaliteit, maar ook op bijna elke vergadering, blijk gaf van zijn gehechtheid aan de instelling.

In December 1896 overleed Dr. W. N. du Rieu, de geleerde bibliothecaris der Universiteits boekerij te Leiden, een man steeds vol belangstelling voor hetgeen de Maatschappij in hare werken praesteerde, wiens raad en voorlichting meermalen door de redactie steeds met vrucht werden ingeroepen, en die — het mag nu wel gezegd worden — menigmaal korte maar belangrijke bijdragen voor het Weekblad leverde, zonder zijn naam genoemd te willen zien.

Een nog jeugdig lid, diep betreurd door allen die hem meer van nabij kenden, de heer Lammert Berghuis, overleed in Januari 1897.

Nog kort geleden, in Maart 1897, overleed het lid Mr. W. J Royaards van den Ham, die mede menig blijk van warme belangstelling in de Maatschappij heeft betoond.

Op voorstel van het Bestuur werd in de Mei-vergadering van 1896 tot Eerelid benoemd de heer P. Peereboom, Burgemeester der Gemeente Bolsward, als een bewijs van erkentelijkheid voor

de kranige en doortastende wijze waarop dat hoofd der Gemeente is opgetreden en werkzaam geweest voor de restauratie van het Raadhuis van Bolsward, dat dreigde een ruïne te zullen worden. De heer Peereboom heeft zich daardoor in hooge mate verdienstelijk gemaakt in het belang van de Nederlandsche bouwkunst.

Bestuur der Maatschappij. In de Mei-vergadering van het jaar 1896 waren aan de beurt van aftreding de heeren J. R. de Kruyff, volgens de wet niet herkiesbaar, en Ed. Cuypers, wel herkiesbaar: bovendien hadden de heeren C. H. Peters en L. C. Hezenmans als bestuurslid bedankt.

De heer Ed. Cuypers werd herkozen, en tot nieuwe Bestuursleden gekozen de heeren J. Mutters Jr. te 's-Gravenhage, J. A. Mulock Houwer te Deventer en A. C. Bleijs te Amsterdam, die allen de benoeming aannamen.

Tot Voorzitter werd met algemeene stemmen op drie na verkozen de heer C. Muysken.

In de eerstvolgende Bestuursvergadering na de Mei-vergadering van 1896 werd de heer Ed. Cuypers tot Vice-Voorzitter gekozen, en de Commissie voor de Financien samengesteld uit de heeren V. G. A. Bosch, Ed. Cuypers, en I. H. J. Van Lunteren.

Correspondenten. Na het overlijden van den heer G. J. Hennink is het correspondentschap te Hoorn nog niet vervuld geworden. De nieuwe regeling der in 1896 gewijzigde wet is wellicht oorzaak, dat minder dan vroeger contact bestaat tusschen de correspondenten en het Bestuur der Maatschappij. In dit verslag moge daarom de hoop worden uitgesproken, dat de correspondenten zich mogen blijven beijveren om der Maatschappij behulpzaam te zijn, vooral in het aanmoedigen van personen uit hunne omgeving om als lid toe te treden.

Boek- en plaatwerken. Het Bouwkundig Weekblad heeft zonder stoornis het licht gezien. Ook verscheen nu weder afzonderlijk van het Bouwkundig Tijdschrift het 14e deel, waarin 36 losse platen en tal van afbeeldingen tusschen den tekst. Met genoegen kan worden geconstateerd, dat het Bestuur van vele zijden vernam, hoe niet alleen de wijze van afzonderlijk uitgeven van dit werk, maar ook hetgeen daarin verschenen is, de goedkeuring heeft weggedragen. Ook buitenlandsche zustervereenigingen spraken met lof over dit werk.

De aflevering 1896 der Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen was eene belangrijke. De voorraad stof voor dit werk, dat zich in een steeds blijvende belangstelling mag verheugen, wordt echter geringer, zoodat een keuze van onderwerpen zeer moeilijk wordt. Niet te verwonderen trouwens, als men bedenkt, dat in dit werk reeds 188 platen zijn verschenen.

Als de redactie een wensch mag uiten in dit verslag is het dezen, dat de leden der Maatschappij wat meerdere medewerking toonen voor de uitgaven, — dat zij der redactie wat meer behulpzaam zijn. Haar taak is niet licht, en daarom vindt zij nieuwe opgewektheid in elk bewijs van belangstelling, hoe gering ook.

Bijeenkomsten. De 73ste Algemeene Vergadering werd te Amsterdam gehouden op 28 Mei 1896; zij was belangrijk wegens de wetswijziging die er in behandeld werd, maar vooral door de zeer boeiende voordracht van den heer J. R. de Kruyff, die over Oostersche tapijten sprak, en als toelichting in de vergaderzaal een tentoonstelling had georganiseerd van voornamelijk oude Oostersche tapijten en een groot aantal platen daarop betrekking hebbende.

Na de vergadering brachten de leden een bezoek aan de nieuwe Bad- en Zweminrichting aan den Heiligenweg, een bouwwerk dat uit een oogpunt van constructie en inrichting zeer belangrijk is. De architecten van dit gebouw, de heeren K. Muller en J. Ingenohl, hebben de leden zeer aan zich verplicht, door bij de bezichtiging op zoo welwillende en duidelijke wijze alle mogelijke gewenschte inlichtingen te verschaffen.

Een goede gedachte blijkt het geweest te zijn, op deze vergadering voor te stellen in September te Delft bijeen te komen, een voorstel dat dadelijk werd aangenomen. Den 24 September had dan ook aldaar de vergadering plaats, die tevens aanleiding is geweest voor de stichting der Delftsche Afdeeling. Er had zich te Delft een Commissie van ontvangst gevormd, die bij de komst der leden bleek hare taak op waarlijk meesterlijke wijze te hebben opgevat. De leden vergaderden ten pl.m. 11 uur in de Raadzaal, nadat het Bestuur der Maatschappij te voren was verwelkomd door Burgemeester en Wethouders. In de vergadering hield de heer M. A. C. Hartman, Gemeente Architect van Delft, een voordracht over Delft en hare vele merkwaardige gebouw en de heer J. L. Schouten gaf er uitgebreide toelichtingen o de in de vergaderzaal ingerichte tentoonstelling van gebra glas, uit des sprekers atelier 't Prinsenhof.

Na afloop der vergadering waren in de Raadzaal de van eld gekomen leden de gasten van de Delftsche leden voor het déjeun waarna verschillende inrichtingen werden bezocht, als: de Po technische School, de fabriek van Delftsch aardewerk van d heer Labouchère; de Kon. Stoomfabriek van werken in zink andere metalen, van de heeren Braat; het atelier van gebra glas van den heer J. L. Schouten; de Oude- en de Nieuwe Ker de historische zaal „het Prinsenhof"; daarna kwamen de led bijeen in het huis van den heer L. van Meerten, gebouwd volge de plannen en inzichten van de heeren A. Le Comte en J. Schouten.

Een groot aantal leden nam deel aan een hoogst gezellig gemeenschappelijken maaltijd in Stads-Doelen, waaraan o. a. o de Burgemeester der stad Delft als gast deelnam. Het was daa dat de grond is gelegd voor de sedert opgerichte nieuwe afdeeli „Delft". Een geliefkoosd denkbeeld van het Bestuur is daarmee verwezenlijkt; daar toch is zulk een afdeeling ten zeerste op ha plaats, daar-, waar zooveel elementen aanwezig zijn, door wi samenwerking veel kan tot stand gebracht worden ten bate d bouwkunst, en waar zooveel der jongeren heentrekken om in d geheimen der bouwkunst en kunstnijverheid te worden ingewij

Prijsvragen. De onderwerpen der in 1896 uitgeschreven prij vragen waren:

I. Een blok van vier heerenhuizen.

II. Een getuigschrift.

III. Een buiten schuifdeur-kozijn met schuifdeuren.

De medewerking aan die prijsvragen was niet bijster groot; op de eerste kwam, 1 antwoord, op de tweede kwamen 4 en op de derde geen antwoorden in.

De conclusie van het rapport der jury voor de prijsvragen die in 1895 werden uitgeschreven, leidde tot de volgende bekroningen de 2e prijs, zijnde de zilveren medaille, werd toegekend aan den heer J. G. van Gendt A.Lzn. voor zijn ontwerp ingezonden op de Ie prijsvraag, een „Volkshuis; de heer J. Van Wijngaarden behaalde den 3en prijs, de bronzen medaille, met zijn project voor hetzelfde onderwerp.

Geen der ontwerpen ingezonden op de IIe prijsvraag, een „Eereboog" en op de IIIe prijsvraag. een Staldeur". kwamen voor bekroning in aanmerking.

Handelingen der Maatschappij. De voornaamste zaken die het Bestuur heeft meenen te moeten ter harte te nemen, mogen hieronder vermeld worden.

In Juni 1896 betoonde het Bestuur door een adres van adhaesie aan de Tweede Kamer zijne ingenomenheid met een adres der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, aan de Regeering gericht, betreffende het Wetsvoorstel door den Minister van Binnenlandsche Zaken ingediend tot wijziging van het Bestuur der Polytechnische School te Delft. Evenmin als deze genoemde Vereeniging, waarvan alleen lid kunnen zijn zij, die een diploma aan de Polytechnische School verworven hebben en wier leden dus wel bevoegd geacht mogen worden een goed oordeel over de belangen dier inrichting te kunnen uitspreken, — evenmin als die Vereeniging en als de Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs kon het Bestuur der Maatschappij zich vereenigen met de voorstellen van den Minister. Tot op heden is nog niets meer van deze ingrijpende zaak vernomen.

De Commissie die B. en W. van Lochem van advies dient over de restauratie en inwendige wijziging van het Raadhuis aldaar is nog werkzaam, en het is te verwachten, dat binnen kort meer van deze zaak zal vernomen worden. Door het bedanken van den heer C. H. Peters als Bestuurslid moest een wijziging in de Commissie van advies worden gebracht. In de plaats van den heer Peters werd door het Bestuur benoemd de heer A. C. Bleijs, die thans met de heeren C. Muysken en V. G. A. Bosch de Commissie uitmaakt.

Van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, en eenige aangesloten vereenigingen, kwam in Juli 1896 een verzoek in tot medewerking bij de voortzetting der Proeven van Bekwaamheid. Het bestuur benoemde tot zijne afgevaardigde daarvoor het Eerelid der Maatschappij, den heer G. E. V. L. van Zuylen.

Op initiatief van het Bestuur der Maatschappij Arti et Amicitiae werd een schrijven gericht aan den Burgemeester van Amsterdam,

arin er op gewezen werd, dat in de Hoofdcommissie van ingezetenen van Amsterdam voor de feestelijke ontvangst van Hare jesteit de Koningin binnen Amsterdam in 1898, welke Commissie or den Burgemeester was benoemd, geen enkel kunstenaar ting had. De Maatschappij Arti noodigde ook het Bestuur der atschappij en dat harer Afdeeling Amsterdam uit van gedachten wisselen over het schrijven van dezen brief, waarin, er zij hier drukkelijk op gewezen, alleen de aandacht werd gevestigd op totale uitsluiting der kunstenaars, uit de Commissie. Dit schrijven, de-onderteekend door het Bestuur der Maatschappij en dat harer deeling te Amsterdam, en een mondelinge toelichting daarvan n den Burgemeester, had tengevolge, dat de Commissie nog rd uitgebreid met eenige kunstenaars.

Op initiatief van het Bestuur der Maatschappij, en met medeerking van de daartoe uitgenoodigde Besturen van de Afdeeling nsterdam der Maatschappij, de Maatschappij Arti et Amicitiae, Vereeniging St. Lucas en het Genootschap Architectura et nicitia, werden in April j.l., daarin gesteund door het Centraal omité uit de reeds genoemde Hoofdcommissie, prijsvragen uitschreven voor de versiering te Amsterdam van eene lijn gaande n af het Centraal-Station, Dam, Binnenamstel tot aan het plein n het station Staatsspoor, vormende den weg dien H. M. de oningin bij de intocht in 1898 zal kunnen nemen van af het entraal-Station of het Station Staatsspoor tot aan het Paleis. De ommissie, op initiatief van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst gesteld, en die zich noemt de Commissie van Vereenigde Kunenaars, bestaat uit de Amsterdamsche leden van het Bestuur r Maatschappij, tot Bevordering der Bouwkunst, de leden van de eds genoemde tot medewerking, uitgenoode Vereenigingen, en heeren Carel L. Dake en N. van der Waay, beiden hoogleeraar n de Rijks Academie van Beeldende Kunsten, J. R. de Kruijff irecteur der Rijks School voor Kunstnijverheid, W. B. G. Molnboer, Directeur der Rijks-Normaalschool voor Teekenonderijzers en A. M. Trautwein, kunst- en decoratieschilder. Enkele stuursleden trokken zich uit de Commissie terug, aangezien zij t plan hadden aan de prijsvragen mede te werken. Tot Voorter der Commissie van Vereenigde Kunstenaars werd gekozen heer C. L. Dake, tot Penningmeester de heer C. B. Posthumus eijes, en tot Secretaris de heer C. T. J. Louis Rieber. Uit deze ommissie werden 7 leden gekozen om zich te belasten met het maken van het programma der prijsvragen; deze heeren vormen, et twee leden van de Sub-Commmissie voor de versiering, uit Hoofdcommissie van ingezetenen, de jury, waarvan Voorzitter de heer C. Muysken en Secretaris de heer Jos. Th. J. Cuypers.

Op uitnoodiging van de Vereeniging Handwerksbloei te Arnhem, af het Bestuur der Maatschappij haar een advies betreffende nige vraagpunten op aanbestedingen en werkloosheid betrekking bbende.

Een ingekomen circulaire van eenige Timmerlieden-vereeningen te Amsterdam bevatte de uitnoodiging om een afgevaargde van het Bestuur der Maatschappij een bijeenkomst te doen jwonen, waar besprekingen zouden plaats hebben over verbering van eenige nog bestaande maar te veroordeelen toestanden aaronder de werkman bij aanbestedingen of het leveren van ukwerk gebukt gaat. Als afgevaardigde werd benoemd de heer d. Cuypers. Daar echter na eene eerste bijeenkomst gebleken as, dat het streven der Vereeniging alleen daarheen gericht as, prijzen voor stukwerk vast te stellen, werd aan de gedeleeerden der Vereenigingen te kennen gegeven, dat de zaak van plaatselijken aard was om aan den gedeelegeerde der Maatchappij een mandaat te geven, en werd daarbij tevens het advies erstrekt, zich te richten tot de afdeeling Amsterdam der Maatchappij, als plaatselijke vereeniging.

Op eene tot het Bestuur gerichte uitnoodiging van de Commissie t behartiging van de belangen der Nederlandsche inzenders op e Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897, om in vereeniging et het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia, at een zelfde uitnoodiging had ontvangen, eene commissie te ormen tot het bijeenbrengen van een inzending voor een afeeling Nederlandsche Bouwkunst in de Nederlandsche afdeeling er Tentoonstelling, haaste het Bestuur der Maatschappij zich het estuur van Architectura tot een samenspreking uit te noodigen. aatstgenoemd Bestuur antwoordde echter — waarschijnlijk door en misverstand —, dat het afzag van medewerking daar de tijd van oorbereiding te kort was. Het bureau der Maatschappij heeft chter de gevraagde hulp aan de Commissie der Brusselsche entoonstelling verleend, voor zoover het daartoe in staat was; e resultaten daarvan zijn zeer bevredigend.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT DER JURY voor de prijsvragen in 1896 uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Ingekomen zijn: op de eerste prijsvraag, „Een blok van vier heerenhuizen": een antwoord, onder het motto: „X";
op de tweede prijsvraag, „Een getuigschrift ten dienste der Afdeelingen": vier antwoorden, onder de motto's „Holland", „Oorkonde", „Paulina" en „X".

Eerste prijsvraag. Het ontwerp, motto X, heeft een goed ingedeeld plan, is met zorg samengesteld, en voldoet aan de in het programma gestelde eischen. De ontwerper heeft blijk gegeven van een praktischen blik te hebben in de samenstelling der inrichting voor dergelijke huizen. De goede eigenschappen die te vinden zijn in de plan-indeeling zijn echter in den voorgevel niet aanwezig. De algemeene indruk daarvan is meer die van een blok burgerwoningen dan van heerenhuizen. Hoewel het programma eenvoud voorschrijft, komt het der Jury toch voor, dat door het gebruik maken van grootere vormen, samenkoppeling van ramen, of het aanbrengen van enkele balcons, een meer deftig aanzicht zou kunnen verkregen worden. Behalve het reeds genoemde, is de topgevel slecht gecomposeerd. De groote boog die de lichtkozijnen doorsnijdt — evenzeer als de eindfinale — is afkeuringswaardig. Ook de wijze waarop de scheiding der perceelen — in de middenpartij door overkraging, van af den grond aanvangende, om te eindigen in een nisvorm — is minder fraai. De achtergevels zijn eenvoudig en goed behandeld; door het aanbrengen der balcons is behoorlijk voor de veiligheid gezorgd.

Voornamelijk om de goede eigenschappen van de plan-indeeling, welke toch een hoofdfactor voor dergelijke gebouwen is, meent de Jury aan het Bestuur der Maatschappij te moeten voorstellen, aan het ontwerp den 2en prijs toe te kennen.

Tweede prijsvraag. De vier ingekomen ontwerpen kunnen, naar het oordeel der Jury, niet voor een bekroning in aanmerking komen.

6 Mei 1897.

A. C. Bleijs.
I. H. J. van Lunteren.
Jacques Leijh.
C. B. Posthumus Meijjes.
J. Mutters Jr.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 4 Mei 1897. Na opening der vergadering door den Voorzitter, werden de notulen van de vorige bijeenkomst gelezen en zonder op- of aanmerkingen goedgekeurd.

Daarna werden de ingekomen stukken behandeld, en kwam vervolgens eerst aan de orde het bespreken van een te houden gezelschapsreis.

Breedvoerig werd hierover gediscussieerd en werden de vroeger gedane reizen besproken, waardoor vele aangename herinneringen werden opgewekt. Door veel leden werd het daarom betreurd, dat de beide vorige jaren deze reizen er bij waren ingeschoten; daar dit een gevolg is geweest van te geringe deelneming, zoo werd de wensch uitgesproken, dat dit jaar zich daarvoor meer liefhebbers mogen aanbieden.

Het voorstel, om dit jaar de reis te doen naar de plaats, waar de Algemeene vergadering in de maand September wordt gehouden, om dan tevens die vergadering bij te wonen, vondt algemeene bijval, en na eenige besprekingen werd het met algemeene stemmen aangenomen.

Vervolgens werd door den Voorzitter en den 1en Secretaris, als afgevaardigden der afdeeling, verslag uitgebracht van het bijwonen van de vergadering van de Besturen der verschillende afdeelingen van de Maatschappij met het Hoofdbestuur. Daar op deze vergadering ook de afdeeling Groningen is gekozen voor het nazien van de rekening en verantwoording van de Mij. over het afgeloopen jaar, werd daarvoor als afgevaardigde benoemd de heer J. van Dam, welke deze benoeming onder eenig voorbehoud aanvaardde.

De kunstbeschouwing bestond uit het 2de gedeelte van het pracht-plaatwerk van J. Van IJsendijck, Documents classés de l'architecture, uit de bibliotheek der Maatschappij.

BOEKAANKONDIGING.

LA REVUE DE L'ART ANCIEN ET MODERNE.
Directeur JULES COMTE. — Paris.

Het eerste nummer van dit tijdschrift, 't welk den 10en April 1897 verschenen is, beantwoordt geheel aan zijn naam.

Naast vele bijdragen tot de kennis van oude kunst is opgenomen een uitvoerige beschrijving van de Tombeau van Pasteur.

Van de cartons der mozaïkwerken, alle ontworpen door den Architect Girault (Prix de Rome 1880) die welven, wanden en vloeren sieren, zijn afbeeldingen in den tekst opgenomen, een ets geeft het geheel weer.

Jammer — al is het gemis hier niet zoo hinderlijk als soms wel eens het geval kan zijn, dat de heer Jules Comte, evenals menigeen zijner collega-redacteurs van kunstbladen, geen plan geeft bij de beschrijving van bouwkundige monumenten. Gebeurde dit wel, dan zou ongetwijfeld de belangstelling der architecten grooter worden voor dergelijke bladen, die niet direkt tot hunne vakliteratuur behooren.

Aan dit artikel is vastgeknoopt een korte beschouwing over de mozaïktechniek: hoe deze, na langen tijd in verval te hebben verkeerd, in onzen tijd weder is opgebloeid en meer waardeering vindt, getuige de oprichting van nieuwe speciale scholen.

Hoewel de laatste hoofdstukken — betreffende o.a. de Fransche musea — er op schijnen te wijzen, dat de uitgever meer een nationaal karakter aan deze Revue wenscht te geven, kan eene nadere kennismaking ook voor ons niet van belang ontbloot zijn.

DELFT. W. L.

BERICHTEN.

Maandag 10 dezer woei de vlag van het in aanbouw zijnde Rijks Postkantoor te Amsterdam, ten teeken dat het eerste kapspant was gesteld.

Drie jongelieden, met diploma van het examen B. volgens art. 65 der wet op het Middelbaar Onderwijs, kunnen in opleiding worden genomen voor de betrekking van Ingenieur bij het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië.

Zij, die voor opleiding in aanmerking wenschen te komen, moeten zich vóór 30 Juni e. k. bij gezegeld adres aanmelden bij het Departement van Koloniën.

Voor verdere bijzonderheden zie de *St-Ct.* No. 108.

Nu de Gemeenteraad van Utrecht de richting en ligging heeft goedgekeurd van een stratenplan aan de Vleutensche Vaart, zal die stad een nieuw kwartier rijker worden. De Utrechtsche Maatschappij tot exploitatie van Bouwterreinen zal namelijk op een stuk grond aan het Merwede-kanaal en genoemde vaart een stratennet en langs het kanaal eene fraaie kade aanleggen, terwijl op het centrumgedeelte, geheel vrij als op een plein, een katholieke kerk gebouwd wordt.

Een ander plan in wording is de bebouwing van het Sterrenbosch, dat opgehoogd wordt en, als de erfpacht van „Nieuweroord" ten einde is, door een lange straat zal verbonden worden met het Moreelsepark.

Omtrent de viering van den zeventigsten verjaardag van Dr. P. J. H. Cuypers op 16 Mei dezes jaars, en de hulde die den jubilaris bij die gelegenheid zal worden gebracht, kunnen wij het volgende mededeelen.

Heden, Zaterdag 15 Mei, zal des morgens om 8 uur in de Parochiekerk van het Allerh. Hart van Jezus, in de Vondelstraat te Amsterdam, welke kerk door toedoen van Dr. Cuypers en wijlen Mr. J. van der Biesen gesticht werd, eene plechtige H. Mis van dankzegging worden opgedragen, waarbij het zangkoor der paters Redemptoristen, onder leiding van den directeur Hubert Cuypers, de Mis van Haller zal uitvoeren in den kerkelijken stijl, daarna de 4 stemmige Henrici psalm: nisi dominus aedifica verit domum.

Zondag 16 Mei zal er voor familieleden en oud-leerlingen gelegenheid bestaan tusschen 3 en $4^1/_2$, den jubilaris in zijne woning te begroeten.

De oud-leerlingen bieden een oorkonde aan, en zullen daarna een reuniefeest vieren, waarbij de heer en mevr. Cuypers-Alberdingk Thijm ook zullen verschijnen.

Voor de meer algemeene hulde op Maandagmorgen te $10^1/_4$ uur in het Rijks-Museum, ontvingen de deelnemers aan het huldebetoon eene uitnoodiging van het Comité van Uitvoering, tot bijwoning der feestelijke aanbieding van het kostbare Oorkonde-Album.

Ook te Roermond, de geboorteplaats van den heer Cuypers, zal deze op waardige wijze gehuldigd worden.

Dr. Cuypers en mevrouw Cuypers-Alberdingk Thijm zullen aan het station te Roermond aankomen op Woensdag 19 dezer des avonds te 4.33. Aldaar zal de Koninklijke Harmonie en de corporatiën, die zich hierbij aansluiten, opgesteld staan om den jubilaris hoogstwaarschijnlijk eerst naar het stadhuis en vervolgens naar zijn woning aan de Kappelerpoort te begeleiden.

De plechtige Hoogmis in de Maria-Munsterkerk zal plaats hebben op Donderdag 20 dezer des morgens te 10 uur, welke kerk voor deze gelegenheid in een schitterend feestkleed zal worden gestoken.

Eenige stadsgedeelten te Roermond, o. a. ook de straten waarlangs de jubilaris en zijne familie zullen gaan om de Hoogmis bij te wonen, zullen door de bewoners versierd worden.

Amsterdam, waar geen enkele boekerij bestaat die voldoende voorzien is van technische werken, zal weldra eene inrichting rijk zijn die in eene reeds sedert zoo lang gevoelde behoefte voorziet.

Jongstleden Maandag is er opgericht het „Technisch Leesmuseum", dat gevestigd zal zijn in het gebouw der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Het doel van de vereeniging is aan de leden de gelegenheid te geven tot het lezen van technische boeken en tijdschriften. Het Leesmuseum richt daartoe eene bibliotheek in, waaruit de boeken aan de leden worden uitgeleend en eene leestafel met tijdschriften.

De vereeniging telt reeds over de 100 leden, 7 industrieele inrichtingen te Amsterdam en 1 lid zijn toegetreden als donateurs, en tal van technische werken zijn reeds ten geschenke ontvangen; deze feiten bewijzen voldoende hoezeer de stichting veler sympathie heeft.

De contributie bedraagt per jaar voor: gewone leden f 12, buitengewone leden (buiten Amsterdam) f 8, donateurs minstens f 25; leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst die lid wenschen te worden, betalen slechts de helft der contributie, en officieren kunnen per 3 maanden ad f 3 lid worden.

Tot Bestuursleden zijn gekozen de heeren: J. van Hasselt, J. Muysken, A. van Gelder, A. Doyer, G. J. A. Steen en N. C. H. Verdam.

De feestelijke opening van het Paleis van Justitie te München heeft op den 10en dezer plaats gehad, in tegenwoordigheid van Z. K. H. den Prins Regent en van vele hooggeplaatste personen, met eene interessante openingsrede door den Minister van Justitie gehouden.

Aan Prof. Fr. Thiersch, den ontwerper van het gebouw dat ook onder zijne leiding is uitgevoerd, is door den Prins Regent geschonken het ridderkruis van de verdienstorde der Beijersche Kroon, terwijl de architect Franz Habich, bureauchef van het bouwbureau van Prof. Thiersch voor genoemd bouwwerk, de Verdienstorde van den H. Michael 4de klasse ontving.

De Tentoonstelling te Brussel werd niet, zooals wij in een vorig blad schreven, j.l. Zaterdag geopend.

De opening had plaats op Maandag, den 10den dezer.

Te Weenen is 22 April l.l. de bekende kunsthistoricus prof. Carl van Lützow overleden. Hij was geboren te Göttingen in 183[illegible] en heeft zijn philologische en archaeologische studiën aldaar en t[illegible] München volbracht. Daarna droeg Kugler te Berlijn hem he[illegible] mederedacteurschap op van de „Denkmäler der Kunst". In 185[illegible] werd hij privaatdocent in de kunstgeschiedenis te München en ze[illegible] jaar later professor aan de Kunstakademie te Weenen.

Sedert 1866, toen hij de „Zeitschrift für bildende Kunst" op[illegible]richte, was hij redacteur van dit uitnemende werk.

Als voorzitter van de permanente commissie der kunst-historische congressen, zou hij in Amsterdam het congres van 1898 gepresideerd hebben.

In het „Polytechnic Institute" (Marlborough Hall, Regent Street London) zal in de maanden Augustus en September a. [illegible] een Internationale. Tentoonstelling van uitvindingen en nieuwig[illegible]heden op het gebied van industrie en nijverheid worden gehouden. Hoofdzaak hierbij zijn evenwel export-artikelen die bijzonder geschikt zijn voor invoer in Engeland en zijn koloniën, verder ook hygiënische inrichtingen enz.

Deze tentoonstelling, vallende in het Jubileum-jaar der Koningin van Engeland, wint daardoor aan beteekenis, dat London in d[illegible] jaar, wegens de grootsche feestelijkheden, minstens 5 millioe[illegible] vreemden meer dan gewoonlijk zal hebben te herbergen.

De jury zal eere-prijzen, eere-diploma's, gouden en zilveren medailles kunnen verleenen.

nmeldingen tot deelneming worden ingewacht tot uiterlijk uli a.s, bij de Directie der Tentoonstelling, 18, Hartstreet, nsbury, London, W. C, waar nadere inlichtingen en prospec- n gratis te verkrijgen zijn.

PERSONALIA.

Min. beschikking is de benoeming van Dr. R. Sissingh, leeraar de Polytechnische school, tot lid der commissie welke in 1897 elast met het afnemen der examens B. en C. Polytechnische ol, op zijn verzoek, ingetrokken. In zijne plaats is tot lid dier missie benoemd Dr. H. A. Lorentz, hoogleeraar aan de Rijks- ersiteit te Leiden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Assistent-Opzichter of teekenaar 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter 1.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.
Bouwkundig Teekenaar 1.

AANKONDIGING N AANBESTEDINGEN

MAANDAG 17 MEI.

ordrecht. Het verrichten van buitenverf- k aan het raadhuis.
et gemeentebestuur n.m. 1 u. Het bestek ter lez. aan het bureau der gemeente- ken. Aanw. gedaan.

indhoven. Het bouwen van het grens- ion, donanegebouwen en een rijtuigremise eusel nabij de Belgische grens.
e Tramweg-Maatij. „De Meijerij", v.m. u., in het café van den heer Ed. Stoot. tekken ad 50 ct. verkrijgb. ten kantore gen. Maatschappij.

ranker. Het grootendeels vernieuwen schuur genaamd „Het War", gelegen er Franeker.
e aanbesteder. Het bestek ligt ter inzage J. v. d. Wal te Sexbierum. Teek. à f 0.40 bekomen bij A. Lettinga Azn., architect Pietersbierum. Aanw. gedaan.

roningen. Het afbreken van twee wo- gen in de Murwerkersgang en daarvoor de plaats bouwen van een behuizing temd voor Volksbibliotheek en verdere nderingen aan de daaraan grenzende aarschool met bijlevering van alle ma- alen enz.
et bestuur van het dep. Groningen der t. tot Nut van 't Algemeen, n.m. 3 u, het concerthuis, alw. bestek en teek. ter liggen, terwijl zij à f 1.50 te bekomen bij den architect N. W. Lit. Bilj. in te eren tot n.m. 2 u. Aanw. gedaan.

Iulst. Het afbreken eener schuur, staande de hofstede bewoond door Abraham Ver- ate in den Dullaertpolder, gemeente Hon- isse, nabij Terhole en het daar ter plaatse uwen van een nieuwe landbouwschuur.
De bouwk. J. Scheele Dzn. te Terneuzen, 5 u., in het hôtel „Het Bonte Hert", aar bestek en teek. ter inzage liggen.

Kollum. Het herstellen van den toren ald.
Het gemeentebestuur van Kollumerland Nieuw-Kruisland, 's midd. 12 u. Bestek en orw. ter lez. ter Secretarie. Aanw. gedaan.

Oisterwijk. Het afbreken van een woon- s en een daarachter gelegen schuur, ge- en aan de Lint te Oisterwijk en het daar plaatse bouwen van een sigarenfabriek t kantoor-lokalen enz.
De firma Hamers en Meeûs n.m. 3 u. in café van Opstal. Bestek en teek. liggen inzage in genoemd koffiehuis en zijn tegen taling van f 1 per stel verkrijgb. bij den chitect. Nadere inl. zijn te bekomen bij n architect L. Schoonenburg te Oisterwijk. nw. op het terrein, op 17 Mei v.m. 11 u.

Steenbergen. Het bouwen van vijf arbei- rswoningen met bijlevering van alle ma- ialen aan den Bergschen grintweg onder eenbergen.
De heer Adr. Plasmans, n.m. 5 u., bij de d. H. Hoppenbrouwers, alw. bestek en ek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

DINSDAG 18 MEI.

Aalsmeer. Het maken van een nieuwe ge- tselde brug over de Kerkwetering en armede in verband staande werken.
Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Aanw. Mei v.m. 10½ u.

Amsterdam. Het maken van een fabrieks- bouw aan de Marcusstraat bij de Wees- rzijde.
De firma F. Veerkamp en Co. Bestek en ek. à f 1.50 en inl. te bekomen bij den chitect W. Langhout Gzn., Weesperzijde 62.

Alkmaar. Het bouwen van een woon- is aan den Kennemerstraatweg aldaar.
De heer C. Bosman, 's midd. 12 u. in het „Café Central". Bestek en teek. zijn à f 2,50 per stel verkrijgb. bij den architect G. Looman. Aanw. gedaan.

Culemborg. Het vernieuwen van de deuren in de sluis naast het stoomgemaal aan den Horn bij Leerdam.
De dijkstoel van het polderdistrict „Culemborg" 's midd. 12 ten gemeentehuize. Het bestek is verkrijgb. bij den secretaris van het polderdistrict, den heer A. Blijenberg Wzn. te Culemborg en bij den opzichter H. Klasener van het stoomgemaal aan den Horn, tegen f 0,25. Inl. te bekomen bij den dijkgraaf en bij genoemden opzichter. Aanw. gedaan.

Delft. Het gedeeltelijk amoveeren en verbouwen van het perceel no. 89 aan het Oosteinde te Delft.
De architect H. G. Waanders n.m. 4 u. in het hotel „Lubrechts". Bestek, voorw. en teek. liggen ter inz. in bovengen. hotel, terwijl zij à f 0.75 bij den architect verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

Geldermalsen. Het bouwen van twee woon- en winkelhuizen voor J. Stam en J. Tammerijn.
De timmerman W. van Lith, bij wien inl. zijn te bekomen. Bestek en teek. liggen ter inz. bij P. J. W. W. van Aken.

Ouddorp. Het bouwen van een woning voor den 2en gemeentegeneesheer met bijkomende werken.
Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bilj. in te le leveren tot 17 Mei, n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter lez. ter secretarie.

Tilburg. Het bouwen van een drukkerij voor de „Nieuwe Tilburgsche Courant" met kantoren, woonhuis enz.
De uitgever van voorn. courant, 's av. 8 u. in het café van de wed. Marinus. Bestek en teek. zijn verkrijgb. ad f 1.50, ten kantore van den architect H. Bekkers. Inl. geeft gem. architect dagelijks van 2 tot 4 u.

Wageningen. Het bouwen van een woonhuis aan de Stationsstraat.
De architect S. Bitters v.m. 11 u. ten huize van W. F. A. Gerse, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 19 MEI.

Breda. Het afbreken van een bestaand en het bouwen van een nieuw magazijn op een terrein achter zijn huis, gelegen aan den Haagdijk, wijk C, no. 117, te Breda, kadastraal bekend sectie A, no. 3743, met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen.
De architect J. A. v. Dongen, v.m. 11 u., in het café „Huis van Negotie", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Drachten. Het bouwen van eene woning bij de draaibrug alhier.
Het gemeentebestuur van Smallingerland, v.m. 11 u. De teek. ligt ter visie ter secretarie, alw. bestekken à 25 cent zijn te verkrijgen. Inl. verstrekt de bouwmeester der gemeente.

Hoorn. Het gedeeltelijk amoveeren en het daarna weder opbouwen van het perceel no. 4, aan de Slapershaven.
Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen ter gemeente-secretarie ter inz. en zijn verkrijgb. tegen 25 cent per stuk. Aanw. 17 Mei v.m. 9 u. Inl. te bekomen bij den waarn. gemeente-architect.

Jutphaas. Het sloopen van een hofstede en het weder bouwen van een hofstede met schuur en 5 roedigen hooiberg te Wijk bij Duurstede.
De heer G. J. v. Dijk, te Jutphaas, n.m. 2 u., in het café van J. van Dobberburgh, Wijksche Veerhuis. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den uitgever Nikerk, Vollerbrug, Utrecht. Inl. geeft de bouwk. A. de Keizer, te Jutphaas. Aanw. 19 Mei, v.m. 10 u.

Rotterdam. Het bouwen van drie woonhuizen aan de Avenue Prins Alexander ald.
De architect G. N. van Goor. n.m 3 u., in hotel „Coomans". Bestek met 2 teek. à f 2 verkrijgb. bij Corns. Immig, Oostmolenstr. No. 28. Inl. bij gen. architect.

Uithuizen. Het bouwen van een school met 2 lokalen en onderwijzerswoning.
Het gemeentebest. n.m. 4 u. Bestek en teek. ad f 1.25 verkrijgb. ter Gemeentesecretarie. Aanw. gedaan.

Zaandam. 1⁰. Het bouwen van een Condensorgebouw op het terrein der gasfabriek. 2⁰. Het uitdiepen van een gedeelte der Zaan achter de gasfabriek. 3⁰. Het verven van een gashouder, (zonder bijlevering van verfstoffen). 4⁰. Het verven der lantaarns, lantaarnpalen en armen ten dienste der straatverlichting te Zaandam en Koog a/d Zaan.
Het gemeentebestuur n.m. 2½ u. ten kantore der gasfabriek, alw. bestekken ad 25 ct. verkrijgb. zijn.

Zutphen. Het verbouwen van het bestaand magazijn aan de Havenstraat en het aldaar bouwen van 2 nieuwe magazijnen met kantoren.
De firma W. J. Reesink en Co., voorm. 11 u. in café „Bellevue", alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 3 verkrijgb. alsmede inl. bij den architect. D. Lijsen. Aanw. 17 Mei v.m. 11 u.

DONDERDAG 20 MEI.

Borne. Het bouwen eener villa aan den stationsweg te Borne, voor rekening van den H. W. G. heer Jhr. E. J. J. S. van Bönninghausen.
De architecten J. v. d. Goot en Kruisweg te Hengelo n.m. 4 u. in het hotel „de Keizerskroon" te Borne. Bestek en teek. zijn van af 10 Mei à f 2,50 verkrijgb. ten kantore der architecten Van der Goot en Kruisweg, te Hengelo (Ov.) Aanw. 20 Mei n.m. 2½ u.

Muiden (N.-H.). Het bouwen van een machinistenwoning, bij het stoomgemaal van den polder.
Het bestuur van den Noordpolder Beoosten Muiden 's midd. 12 u. in het café „Het Hof van Holland". Bilj. in te leveren tot v.m. 11 u. en bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den secretaris J. H. Denning. Inl. geeft de bouwk. D. B. Streefkerk te Naarden.

Baflo. Het bouwen van een gemeentehuis aldaar.
Het gemeentebestuur, n.m. 5 u. Inlicht. geeft de architect R. Zeeff te Eenrum. Bestek à f 1.25 verkrijgb ter gemeente-secretarie. Aanw. 20 Mei, n.m. 3 u., samenkomst bij Dijkenga.

Leende (N.-Br.). Het plaatsen van eene verdieping op het oude mannen- en vrouwenhuis.
Het R. K. kerkbestuur, 's midd. 12 u. in de herberg van de wed. A. v. Engelen, alw. de voorw. ter inzage liggen. Aanw. 20 Mei, v.m. 10½ u.

VRIJDAG 21 MEI.

Amsterdam. Het bouwen van een villa op een terrein achter het Rijks-Museum.
De architect C. B. Posthumus Meijjes, v.m. 11 u. in het gebouw der maatsch. tot bevordering van bouwkunst. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij voorn. architect, Amstel 244.

ZATERDAG 22 MEI.

Groningen 's namiddags 3 u. in 2 perceelen als:
1e perceel: Het schilderen van de groote Concertzaal der „Vereeniging de Harmonie" te Groningen.
2e perceel: Het doen van eenige buiten- en binnenverf- en schoonmaakwerken.

De aanwijzing zal plaats hebben op Donderdagmiddag 2 uur den 20sten Mei, en op aanvraag.

Bestekken zijn verkrijgbaar bij den heer Oppenheim alhier à f 1 per exemplaar.

Inlichtingen geeft de heer H. Raammaker, bouwkundige van de Harmonie.

Sloterdijk (N.-H). Het maken van den stalen bovenbouw van een rolbrug.

Het gemeentebestuur van Sloten, v.m. 10 u., op het Raadhuis te Sloterdijk, alw. bestek en teek. à f 0.50 te bekomen zijn. Inl. geeft de opzichter S. N. du Croix te Sloterdijk.

MAANDAG 24 MEI.

Amsterdam. Het verbouwen van de lokalen voor den gemeentelijken gezondheidsdienst aan den Groeneburgwal en de Staalstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1, met 1 teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhnis, kamer no. 105, van 2—4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Vlissingen Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen op het perc. G. 59 aan de Walstraat hoek Rioolstraat aldaar.

De architect G. A. Horsten te Bergen op Zoom, n.m. 3 u., in het koffiehuis van D. Bos te Vlissingen, alw. van 17 Mei af bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect op 17 en 24 Mei, v.m. 11 u.

DINSDAG 25 MEI.

Meeden. Het afbreken eener oude schuur, het bouwen van een nieuw achtergebouw en het restaureeren van het voorgebouw.

De kerkvoogden der Nederl. Herv. Gem., 's av. 7 u. in het hotel Poll. Bestek en teek. liggen in voorn. hotel ter inz, terwijl bestekken aldaar zijn te bekomen à f 0.50. Inl. bij H. R. Holthuis, Zuidbroek. Aanw. 21 Mei, n.m. 4 u.

Rotterdam. Het maken van 5 gebouwen en bijbehoorende werken, ten behoeve van de uitbreiding van het openbaar slachthuis aan de Boezemstraat.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de plaatselijke secretarie en in het stadstimmerhuis, en zijn à f 1.50 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn. Nadere inl. zijn te bekomen aan gem. timmerhuis. Aanw. 21 Mei, v.m. 11 u.

DINSDAG 1 JUNI.

Utrecht. Bestek No. 727. Het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het uitvoeren van diverse werken op het havenemplacement te Harlingen. Begrooting f 32236.

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse laan.

De besteding geschiedt volgens § 46 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Laan e.a aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. van Doorn te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten Mei ten 9.40 v.m. (West Europeesche tijd).

Goedereede *a.* Het bouwen eener school voor 240 kinderen. *b.* het bouwen van een woning voor het hoofd dezer school. *c.* het maken, leveren en aanbrengen van eenige meubelen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ad f 3 verkr. ter secret. Aanw. 24 Mei.

VRIJDAG 11 JUNI.

's-Gravenhage. De verbouw van het post- en telegraafgebouw te IJmuiden en het onderhoud van dat gebouw, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1899. Raming f 4750.

Het min. van W., H. en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan het min. van W., H. en N.; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, te 's-Gravenhage; aan dat van het prov. bestuur van Noordholland, en is te bekomen bij de Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester te 's-Hage. en den opzichter P. J. Cromjongh te Amsterdam. Aanw. 4 Juni, v.m. 11 u.

Afloop
van AANBESTEDINGEN.

30 APRIL.

Hengelo (Ov.) Het bouwen vau een woonhuis op een terrein gelegen aan den Enschederstraatweg te Hengelo. Door den archit. W. Elzinga.

A. en B. Laagste inschrijvers Muller en Beltman, f 4318 en f 4130.

Schiedam. *a.* Het afbreken van een huis en pakhuis aan de Lange Kerkstraat nos. 36 en 38; *b.* het bouwen van een huis en een winkelhuis met bovenhuis en het gedeeltelijk vernieuwen van een daar achterstaande loods. Door den heer J. F. W. Meijer.

Laagste inschrijver J. F. Rozestraten, f 8688.

4 MEI.

Boxtel. Het bouwen van een villa met aanhoorigheden te St.-Oedenrode. Door den architect J. M. Marijnen te Breda.

Laagste inschrijver G. H. Ditters, Veghel, f 13330.

5 MEI.

Haasstrecht. Het herbouwen der afgebrande kerk met consistorie. Door de kerkvoogden en notabelen der Nederl. Herv. Gemeente.

Laagste inschrijver, Th. Hooft, Haastrecht, f 25987, gegund.

Nijmegen. Het amoveeren van perceel 53 aan de Bloemerstraat te Nijmegen en het bouwen van een winkelhuis, werkplaats en bovenhuis. Door den bouwk. W. J. H. v. d. Waarden.

Laagste inschrijver A. W. Janssen, f 4197, gegund.

6 MEI.

Alkmaar. Het verbouwen van perc. wijk D. no. 28 aan het Verdronkenoord. Door den architect K. Bakker Dzn.

Laagste inschrijvers. Spruit en Wils, f 1640, gegund.

Blerik. Het bouwen eener nieuwe kerk met bijbehoorende werken. Door het R. K. Paroch. kerkbestuur.

Laagste inschrijver, Holten, Blerik, f 73779.

Enschedé. Het vergrooten der bestaande machinefabriek, koperslagerij en kopergieterij op een terrein gelegen aan de Olden zaalsche straat te Enschedé. Door de firma Wed H. W. de Bruijn.

Laagste inschrijvers H. Tönis, f 3353 en B. J. Turin, f 3353. Bij loting gegund aan B. J. Turin.

Nieuwe-Helvoet. Het bouwen van een woonhuis aan de oostzijde van den straatweg te Nieuw-Helvoet. Door den heer P. S. Stoltenkamp.

Laagste inschrijver H. Luimes, Oudenhoorn, f 3264.

7 MEI.

Breda. Het verbouwen van den stal voor officierspaarden van de Kon. Mil. Acad. te Breda, onder het beheer der genie aldaar. Raming f 7800. Door de genie.

Laagste inschrijver C. de Kanter, f 8040

Helder. Het bouwen van een onderwijzerswoning aan den Parellelweg. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver K. Zeeman, f 4420.

Hillegom. Het maken van een kerkgebouw aldaar. Raming f 16000. Door den kerkeraad der Geref. Kerk.

Laagste inschrijver J. Molenaar Azn., Sassenheim, f 12340.

Schiedam. Het bouwen van een gasfabriek met bijbehoorende werken op een terrein aan de Buitenhaven. Door de Naamlooze Vennootschap „Glasfabriek de Schie".

Laagste inschrijver J. Pinster, Schiedam, f 44499.

8 MEI.

Alkmaar. Het bouwen van een smederij en bijkomende werkzaamheden. Door den aanbesteder.

Laagste inschrijver A. Louw, f 2149.

Delft. Het herbouwen van het door brand vernielde perceel aan de Voldersgracht no. 17. Door den architect C. J. L. Kersbergen.

Laagste inschrijver L. J. Lucas, f 4575, Behalve het lood- en zinkwerk.

Groningen. Het afbreken van eene beh zing en het bouwen van eene winkelbeh zing met bovenwoning, aan het turfsin te Groningen get. lett. C. no. 124. Door d archit K. Hoekzema.

Laagste inschrijver J. Modderman, f 85 gegund.

Harich (Fr.). Het bouwen van een stoo zuivelfabriek met directeurswoning, machin kamer, ijshuis enz. te Harich, raming f 3029 Door het bestuur der coöp. vereenigi stoomzuivelfabriek „Harich".

Laagste inschrijver A. Konst, Haric f 29200, gegund.

Helder. Het afbreken en weder opbouwe van het café en winkelhuis Zuidstr. 84–8 Door de architecten S. Krijnen en Senderma

Laagste inschrijvers Gebrs. van Os, f 398

„Per Telegraaf".

Leiden. Het bouwen van: een remise me paardenstal, stalmeesterswoning en verder werken, op een terrein aan den Rijnsburger Singel, sectie A. no. 1100, te Leiden. Door den Architect W. A. van Lith.

Laagste inschrijvers: J. C. Hubert en J. L. Seuneke. 's Hage f 10100.

Oudenbosch. Het afbreken van een woning en het bouwen van een nieuwe woning me bijlevering van alle materialen enz., raming f 1390. Door den kerkeraad der Ned. Herv gemeente.

Laagste inschrijver J. Melisse, Oudenbosch, f 989.

St. Jansteen (Zeel). Het bouwen van een woonhuis, ten behoeve van E. P. Staal. Door den heer E. P. Staal.

Laagste inschrijver C. L. Everaard, St-Jansteen, voor metselwerk, f 3787 50. Niet gegund.

9 MEI.

Oldelamer (Fr.). Het afbreken der bestaande, en het weder opbouwen eener woonhuizinge met winkel en afzonderlijke verfwinkel. Door den heer N. de Weert te Munnikeburen.

Laagste inschrijver S. de Vries, Oldelamer, f 569.

10 MEI.

Baardwijk. Het bouwen van een woonhu met schoenenfabriek. Door den heer A Pullens.

Laagste inschrijvers H. v. Eggelen en G. v. Dommelen, Nieuwkuik, f 7344.50, gegund.

Hoogenveen. Het amoveeren en opbouwen van een woon- en winkelhuis voor S. van Zuide Hzn. Door den architect J. Carmiggelt.

Laagste inschrijver R. Rozendal, f 6184.

Rotterdam. Het afbreken en weder opbouwen van 2 woningen hoek Mathenesserdijk en Noordschans, voorm. Delfshaven. Door den heer G. A. v. d. Wilde.

Laagste inschrijver J. Ouwendijk f 5315.

Zierikzee (Herbest.). Het afbreken en wederopbouwen van den uurwerktoren op de Kleine Kerk te Zierikzee. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver L. Koole, Zierikzee, f 1939.

11 MEI.

Amsterdam. Het bouwen van een woonhuis aan de Linnaeusstr. aldaar. Door den aanbesteder.

Laagste inschrijver Z. A. de Veer f 10890.

Sneek. *a.* het afbreken van het huis op het Achterom, bewoond door de weduwe Kresner: *b.* alsvorens van het huis in de Groote Kerkstraat, bewoond door de weduwe Joustra. Door het gemeentebestuur.

Gegund aan: S. P. Westra, Sneek, perceel *a* tegen eene toelage aan de gemeente van f 185, perc. *b* tegen eene toelage aan den aannemer van f 35.

12 MEI.

Haarlem. Het verbouwen van 2 perceelen no. 59 en 61 aan de Spaarwouderstraat. Door den architect P. N. van 't Wout.

Laagste inschrijver R. Wereldsma, f 8266.

„Per Telegraaf".

Halsteren. Het bouwen van 5 schoollokalen met overdekte speelplaatsen en aanhoorigheden, met bijlev. der materialen. Door regenten van het R. K. Weeshuis.

Laagste inschrijver L. Raaijmakers, Wouw, f 9900.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

22 MEI 1897. 17e JAARGANG. No. 21.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Tot leden van het Bestuur der Maatschappij zijn gekozen de heeren:

M. A. C. Hartman, met 83 stemmen;
A. Salm G.Bz. „ 82 „ ;
J. Verheul Dzn. „ 81 „ ;

Ingekomen waren 93 stembiljetten, en één van onwaarde. Onder de ingekomen biljetten waren 2 blanco, terwijl op 1 slechts twee namen voorkwamen.

In de algemeene vergadering gehouden op 20 Mei j.l. te Amsterdam werd tot Voorzitter der Maatschappij gekozen de heer A. Salm G.Bzn., met 45 van de 52 uitgebrachte stemmen.

Als vervaardiger van het met den tweeden prijs, de zilveren medaille, bekroonde antwoord op de eerste prijsvraag van de Maatschappij, in 1896 uitgeschreven, heeft zich bekend gemaakt de heer J. W. Blijenburg, architect te Rotterdam.

JAARVERSLAG 1896—1897.

(Vervolg van bladz. 147.)

Vertegenwoordiging der Maatschappij. Uit hetgeen hierboven is medegedeeld, kan reeds worden opgemaakt, dat de Maatschappij vertegenwoordigd is of is geweest op zeer verschillend gebied. Daaraan kan nog het volgende worden toegevoegd.

De Voorzitter, de heer C. Muysken, en het Bestuurslid de heer D. E. C. Knuttel, werden door zijne Exc. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid benoemd in de Commissie tot onderzoek naar de instandhouding van de Grafelijke Zalen op het Binnenhof te 's-Gravenhage. De overige leden dezer Commissie zijn de heeren F. J. Nieuwenhuis en C. H. Peters.

De Voorzitter werd nog benoemd in eene der speciale Commissiën voor de Nederlandsche afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, en in de sub-commissie voor de versieringen uit de Hoofdcommissie van ingezetenen te Amsterdam voor de feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen de hoofdstad in 1898.

In het dezen zomer te Brussel te houden Congres voor goedkoope woningen zal de Maatschappij vertegenwoordigd worden door haar Eerelid, den heer G. E. V. L. van Zuijlen.

Gebouw. Ontrent het gebouw moet herhaald worden wat in het vorige verslag daarover is gezegd: er wordt ernstig getracht naar een meer rendeerende exploitatie der beschikbare ruimte. Het Bestuur vestigt in verband daarmede wederom de aandacht der leden op de eigenaardige gelegenheid die het gebouw aanbiedt, om er — tegen geringe vergoeding — hunne aanbestedingen en aanwijzingen te houden.

Wat de meer rendeerende exploitatie betreft, is het Bestuur nog geenszins tevreden of rusteloos; het hoopt echter aan het einde van 1897 te kunnen constateeren, dat de inkomsten iets meer bedragen dan in het vorige jaar. Het beroep op de leden om hunne aanbestedingen in het gebouw te houden is mede van invloed geweest; 14 malen werd van de aangeboden gelegenheid gebruik gemaakt.

In een volgend verslag hoopt het Bestuur weder nieuwe gunstige mededeelingen te kunnen doen.

Tentoonstellingen. In de zalen der Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen zijn verschillende nieuwe inzendingen geplaatst, slechts een enkel exposant deed zijne etalage wegnemen. De uitkomsten der tentoonstelling zullen derhalve iets gunstiger worden dan die van 't afgeloopen jaar. Ook over het bezoek valt geenszins te klagen; er wordt door het houden van speciale tentoonstellingen in de vergaderzaal steeds getracht het bezoek aan de Permanente Tentoonstelling te bevorderen, en dit met gunstig gevolg.

In 1896 werd een goed geslaagde en ook bezochte Tentoonstelling van Bouwkunst gehouden. De jury, bestaande uit het Bestuur der Maatschappij, kende de volgende onderscheidingen toe: aan de inzending van den heer C. B. Posthumus Meijjes, de zilveren medaille voor uitgevoerde bouwwerken; aan die van den heer G. Van Arkel, de zilveren medaille voor ontwerpen van onuitgevoerde werken, en aan die van den heer H. P. Berlage Nz., de zilveren medaille voor ontwerpen van kunstindustrieelen aard.

Ook heeft het Bestuur een tentoonstelling van Bouwkunst willen houden in 1897. Het heeft echter gemeend daarvoor geen verdere stappen te moeten doen, daar verschillende inzenders meer het oog gevestigd hadden op de in dit jaar te houden Tentoonstelling te Brussel. In de plaats van die jaarlijksche Tentoonstelling van Bouwkunst werd daarom eene speciale tentoonstelling van kunstnijverheid gehouden, waarop vertegenwoordigd waren: tapijten van de Amersfoortsche Tapijtfabriek; faïence uit de fabriek „Holland" van den heer J. W. Mijnlief te Utrecht; tegels uit de fabriek der heeren Gebrs. Ravesteijn op Westraven bij Utrecht; haarden van den heer J. J. Goetsch te Utrecht; gesmeed ijzer, lichtkronen, haarden enz. van de heeren Becht en Dyserinck te Amsterdam; smeedwerk van den heer J. T. van Vuuren te Amsterdam; marmeren schoorsteenmantels van de heeren G. en J. Cool te Am-

sterdam; uit leder bewerkte prachtbanden van den heer Joz. Merckelbach te Utrecht; Engelsche behangselpapieren van de firma J. Wijdoogen Jzn. te Amsterdam, en ontwerpen voor meubels enz. van de heeren de Bazel en Lauweriks te Amsterdam.

Onderwijs. Het Bestuur blijft voortgaan zijne voortdurende nauwlettende aandacht te schenken aan het onderwijs. Het vestigt met genoegen de aandacht op het feit, dat het Rapport, in 1886 door eene Commissie uit de Maatschappij uitgebracht over eene regeling van vak-onderwijs voor handwerkslieden, nog steeds genoemd wordt als goede wenken te bevatten voor inrichtingen van het onderwijs, bij reorganisatie of oprichting van ambachtsscholen en burger-avondscholen.

Examen voor opzichters. In Februari 1897 werd gedurende vier dagen wederom een examen afgenomen ter verkrijging van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, het vijfde van dien aard. Voor dit examen hadden zich aangemeld 16 kandidaten, waarvan er 15 opkwamen Aan vijf dezer kon het diploma worden uitgereikt. De Examen-Commissie bestond uit de heeren C. Muysken, Voorzitter, A. C. Bleijs, H. van Dam, D. A. N. Margadant, L. J. Rijnink, A. Salm G.Bzn. en Jan Springer. Secretaris dezer Commissie was de heer C. T. J. Louis Rieber.

Bureau voor plaatsing van opzichters. Het Bestuur der Maatschappij besloot in November 1895 tot oprichting van een Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars; met spoed werd aan dit besluit uitvoering gegeven, zoodat reeds in het einde dier maand gebruik van de nieuwe inrichting werd gemaakt. Geheel nieuw was het denkbeeld tot oprichting van dit Bureau niet, daar het feitelijk, hoewel op zeer bescheiden wijze, reeds bestond; immers, het bureau der Maatschappij deed gaarne, wanneer dit gevraagd werd, dienst om onderhandelingen te voeren tusschen architecten en opzichters. Thans bestaat het Bureau voor Plaatsing echter ruim een jaar officieel, en worden de opgaven daarvan wekelijks in het orgaan der Maatschappij openbaar gemaakt.

Sedert de oprichting van dit Bureau zijn 62 aanvragen van architecten ingekomen, boden zich 72 opzichters en teekenaars aan, en werden 42 opzichters en teekenaars door bemiddeling der instelling geplaatst.

De geheel belangelooze, bovendien nog onkosten vereischende bemoeiingen van de administratie van het Bureau voor Plaatsing wordt echter niet altijd gewaardeerd, noch kan op medewerking van alle ingeschrevenen worden gerekend. Herhaalde malen toch moest het blijken, dat personen, door bemiddeling van het Bureau geplaatst, zich niet eens de toch waarlijk geringe moeite — waarop zoo herhaalde malen in het Bouwk. Weekblad werd gewezen — namen, om van hunne plaatsing kennis te geven. Dit is niet alleen zeer onaangenaam voor de administratie, en zeer tijdroovend, maar ook zeer nadeelig voor het Bureau. Het gevolg toch van het niet kennisgeven van plaatsing van een ingeschrevene is, dat bij ingekomen aanvragen van architecten ook zijn naam weder wordt opgegeven aan den aanvrager; wendt deze zich nu, na zijn keuze gedaan te hebben, tot den als werk zoekend bekend staanden maar reeds geplaatsten opzichter, dan gaat daardoor tijd verloren, hetgeen den aanvrager niet gunstig kan stemmen tegenover het Bureau, dat aan die onregelmatigheid toch waarlijk geen schuld heeft. Moge het Bureau eenerzijds ondervinden, dat het van de zijde van hen voor wie het is opgericht, niet de noodige medewerking ondervindt, en de moeite die het zich getroost soms niet met een geringe beleefdheid wordt beantwoord, het mocht anderzijds toch ook enkele bewijzen van waardeering en dank ontvangen.

De Afdeelingen. In het algemeen valt uit de ingekomen verslagen der afdeelingen op te maken, dat hun toestand zeer bevredigend is.

Vóór den daartoe gestelden termijn zonden zij de reglementen in, herzien naar aanleiding van de wetswijziging vastgesteld in de Mei-vergadering van 1896, en werden deze door het Bestuur der Maatschappij goedgekeurd.

Verblijdend was het verschijnsel van de oprichting eener nieuwe afdeeling, die te Delft, eene stad die als 't ware aangewezen is voor den zetel van een krachtigen tak der Maatschappij.

Van de afdeeling Rotterdam kwam nog geen verslag over het afgeloopen jaar in; wat de overige afdeelingen betreft, wordt het volgende uit hare jaarverslagen ontleend.

Amsterdam. Op 1 Januari 1897 telde deze afdeeling 107 leden, te weten: 5 honoraire, 74 gewone, 11 buitengewone en 17 afdeelingsleden, tegen 119 leden op 1 Januari 1896.

Haar Bestuur is thans samengesteld als volgt, uit de heere C. B. Posthumus Meijjes, *Voorzitter*. Ed. Cuypers, *Vice-Voorzitt* J. N. Landré, *Penningmeester*, A. C. Bleys, D. A. N. Margadai F. W. M. Poggenbeek, en B. J. Ouëndag, *Secretaris*.

Gedurende het verslagjaar werden 9 vergaderingen gehoude die goed waren bezocht, dank zij zeker het Bestuur dat zoo g lukkig was geweest in de keuze van sprekers op die vergadering dank zij echter ook de hoogst belangrijke en leerzame onderwerp die deze behandelden. Een paar dezer voordrachten gingen ve gezeld van tentoonstellingen, die daarna nog gedurende eenig dagen konden worden bezichtigd; deze waren: die van den he C. H. Peters, getiteld „Historisch overzicht over den Nederlandsche kasteelbouw tot en met de XIVe eeuw," waarbij een uitgebreid en mooie collectie platen en photo's die zeer belangrijk en b zienswaardig was; die van den heer P. G. van Schermbeek, Directeu der Deventer tapijtfabriek, „Over de vervaardiging en versierin van tapijten;" de verzameling teekeningen, stalen, monsters enz die ter verduidelijking van de voordracht in de vergaderzaa in het Maatschappelijk Gebouw waren geëxposeerd, trokken no gedurende eenigen dagen daarna de aandacht van vele bezoekers Dit was insgelijks het geval met eene vrij groote verzameling reclame affiches, illustraties enz., die nog ter bezichtiging bleven na dat zij gediend hadden bij de lezing van den heer H. P. Berlage Nz over: „Fransche teekenaars en hunne teekenwijze."

Op den 27en November 1896 hebben een groot aantal leden gevolg gegeven aan de uitnoodiging ter bezichtiging van de nieuwe door den heer J. A. van Straaten Jr. gebouwde rijwielenfabriek „Simplex", aan den Overtoom te Amsterdam.

In 1896 werd de volgende prijsvraag uitgeschreven: het ontwerp voor een publiek Telephoon-gebouwtje, vrijstaand op een plein. Daarop kwamen drie antwoorden in, waarvan een door de jury eene eervolle vermelding werd waardig gekeurd.

De financieele toestand is bevredigend; de rekening-courant over 1896 sluit met een niet onbelangrijk saldo in kas.

Arnhem. Deze afdeeling telt 2 eereleden en 31 leden, waarvan 13 gewoon lid, en 3 kunstlievend lid der Maatschappij zijn, en waaronder 13 afdeelingsleden en 2 aspirant leden.

Het Bestuur bestaat uit de heeren: V. G. A. Bosch, *Voorzitter*, J. Persijn Jr., *Onder-Voorzitter*, W. G. Lensink, *Penningmeester*, A. R. Freem, *Bibliothecaris*, en O. A. Koorevaar, *Secretaris*.

Er hadden 9 vergaderingen gedurende het verslagjaar plaats, waarop belangrijke voordrachten werden gehouden, en die veelal gepaard gingen met kunstbeschouwingen.

Bovendien werd op 3 Juni door 12 der leden deelgenomen aan eene excursie naar 's Hertogenbosch en het kasteel „Heeswijk"; behalve aan het nieuwe spoorwegstation te 's Hertogenbosch, hetwelk onder geleide van den architect daarvan, den heer Ed. Cuypers, werd bezichtigd, werd aan vele merkwaardigheden van deze stad een bezoek gebracht.

In de laatste der vergaderingen werd in beginsel besloten zich in verbinding te stellen met verschillende kunstlievende vereenigingen ter plaatse, met het doel tot eene bespreking te komen over het uitschrijven van een prijsvraag voor de versiering van een stadsdeel bij gelegenheid der aanstaande Kroningsfeesten.

De boekerij der afdeeling werd o. a. verrijkt door een geschenk van den Voorzitter, bestaande uit het werk Documents classés d'architecture, par IJsendijck, en de Deutsche Bauzeitung.

Het verslag constateert ten slotte, dat de toestand der geldmiddelen bevredigend is en dat de vergaderingen zich steeds mochten verheugen in de voortdurende belangstelling van vele leden.

Delft. De afdeeling Delft werd, als uitvloeisel van de in September 1896 aldaar gehouden Algemeene Vergadering, in de maand November daarop volgende opgericht. Volgens haar reglement brengt de Secretaris der afdeeling in de maand Januari een verslag over haar toestand uit. Over het jaar 1896 valt uit den aard der zaak weinig te zeggen, ook omdat de eigenlijk eerste afdeelingsvergadering den 20sten Januari 1897 werd gehouden.

Intusschen mag wel geconstateerd worden, dat de afdeeling met een flink aantal leden begonnen is.

's-Gravenhage. Het aantal leden bedraagt 110, waarvan 36 gewoon lid der Maatschappij zijn. Bij vergelijking van het vorige jaar is het ledental belangrijk afgenomen, hetgeen veroorzaakt is door de bekende pogingen tot scheuring en losmaking van de Maatschappij. Aan het bouwkundig leven der afdeeling heeft dit echter weinig geschaad; het gewone aantal vergaderingen werd

ouden, waar belangrijke onderwerpen werden besproken en oone plaatwerken ter bezichtiging gesteld.
'e weinige belangstelling der leden voor het houden eener ıer-excursie deed het Bestuur daarvan afzien; de kosten er aan bonden, schijnen voor vele leden een hoofdbezwaar te zijn.
let uitschrijven eener prijsvraag bleef ook achterwege; de toe- ıd van de afdeelingskas was toch zoo weinig bevredigend, dat voorzichtig beheer door het Bestuur raadzaam geoordeeld werd.
)ank zij deze wijze politiek is het gelukt, uitgaven en inkomsten evenwicht te brengen, en kan met voldoening op een batig lo gewezen worden.
let Bestuur der afdeeling bestaat uit de heeren: D. E. C. Knuttel, *orzitter*; Joh. Mutters Jr., *Vice-Voorzitter*; F. J. Bremmer Hzn., *Secretaris*; J. Brouwer, *2e Secretaris*; A. Stigter, *Penningmeester*; J. Mondt, *Bibliothecaris-archivaris*; G. H. Bauer Jr., *Commissaris*.

(Slot volgt.)

IET FEEST VAN Dr. P. J. H. CUYPERS.

Den 16den dezer vierde Dr. P. J. H. Cuypers zijn 70sten jaardag.
Reeds den dag te voren werd in het vroege morgen- r in de Kerk in de Vondelstraat te Amsterdam ter eere n den jubilaris onder groote belangstelling een plechtige Mis van dankzegging opgedragen.
Op den eigenlijken geboortedag stond de voormalige ning van den heer Cuypers, in de Vondelstraat, thans woond door diens zoon, open voor hen die hem op meer ieme wijze hun gelukwenschen en hun hulde wenschten brengen. Zeer velen hebben van die gelegenheid gebruik naakt; in groote file, langzaam zich voortbewegend, amen zij den held van den dag en diens familie hun nschen zeggen. En zij die niet hadden kunnen komen, dden in den vorm van bloemen, telegrammen of kaartjes bewijzen van hun waardeering gezonden. Bij dien stroom ı bezoekers behoorde ook een deputatie van 52 oud- rlingen en leerlingen, onder aanvoering van den heer ickers, die namens allen hun meester een prachtige konde aanbood, ontworpen door den heer Van de Pavert, ef de bureau bij den heer Cuypers.
Op dien dag vereenigden een dertigtal oud-leerlingen en rlingen zich ook aan een gemeenschappelijken maaltijd. gen negen uur kwam er de familie Cuypers, om zich eenigen d in hun midden op te houden; wel een treffend bewijs ezeer de meester de waardeering zijner discipelen op js stelt. Door den heer Pollen werden hartelijke woorden ı welkom gesproken: hij getuigde van de groote vol- ening, die allen gevoelden, omdat zij heden een bewijs ı hun erkentelijkheid konden aanbieden, maar mede or de aanwezigheid van den jubilaris. Dit samenzijn u allen onvergetelijk zijn.
De heer Jac. Van Straaten sprak insgelijks den jubilaris e, den gevierden meester de verzekering van aller erkente- lheid en bewondering brengende, in 't bijzonder dank zeg- nde voor het schoone voorbeeld door Dr. Cuypers zijnen rlingen gegeven, door karakter en energie, vooral als risten-patroon. De spreker wenschte den meester nog le jaren levens van krachtige arbeidzaamheid.
In weinige woorden, op eenvoudige wijze, dankte de er Cuypers allen voor de sympathie en waardeering, op zen dag van zijne leerlingen ondervonden.
De groote algemeene hulde mocht de Kunstenaar echter n 17en dezer in zijn gebouw het Rijks Museum, in tvangst nemen. Tal van vereerders waren daar des morgens de groote voorhal samengekomen om aan het hulde- toon deel te nemen. Te kwart over elven traden de er en mevrouw Cuypers, gevolgd door kinderen en kleinkinderen, de grootsche hal binnen, en dadelijk nadat de jubilaris en zijne familie hadden plaats genomen, nam Mr. G. Van Tienhoven, oud-Minister, thans Commissaris der Koningin in Noordholland, als eere-voorzitter van het Comité voor de aanbieding van het Oirkonde-Album het woord. Te midden eener eerbiedige stilte zeide de spreker ongeveer het volgende:

Waarde heer Cuypers; laat mij in de eerste plaats u danken voor de bereidwilligheid, waarmede gij ons in de gelegenheid hebt gesteld uwen 70sten verjaardag te kunnen vieren, en laat ik dien dank ook overbrengen aan de leden uwer familie. Uit den aard der zaak is een jaardag een huiselijk feest, en de tegenwoordigheid van uwe verwanten doet aan dat karakter van huiselijkheid geen afbreuk; het doet het in hartelijkheid nog winnen. Op hartelijkheid in de eerste plaats hebben allen prijsgesteld, die het een eer hebben geacht, u thans te kunnen begroeten. Maar met dit karakter van hartelijke hulde is ook niet in strijd de plaats waar zij wordt gebracht. Waar immers zou dit beter, waardiger kunnen geschieden dan in dit gebouw, waaraan de naam van Cuypers voor altijd zal verbonden blijven, waar beter dan in het Rijksmuseum te Amsterdam? (*Applaus*). Maar daarmede is evenmin in tegenspraak het ambt dat ik thans de eer heb te bekleeden in dit gewest. Toen ik mij gaarne bereid verklaarde aan het hoofd der commissie op te treden, was ik nog ambteloos burger. Niet door officieele betrekking tot Amsterdam kan ik thans tot u spreken, maar aan mijn oude betrekking tot de hoofdstad dank ik het toch, dat ik thans hier met warmte het woord tot u richt, en spreken kan niet met hartstocht voor de kunst, die tot overdrijving leidt, noch met de koelheid der critiek die den gloed der waardeering dooft. De grondtoon in ons allen is dankbaarheid, omdat gij door al Uw werken het hoogste en beste in ons hebt weten te wekken, het reine, het goede, het ware.

„Van die dankbaarheid breng ik u een blijde en hartelijke hulde. Zeker is er niet zoo groote beteekenis in het feit van het klimmen der jaren. Maar wel wanneer men, op dien top gekomen, kan terugzien op een welbesteed leven vol werkkracht en daden. Zoo kunnen we u een gelukkig man noemen. Kunstenaar geboren, hebt gij al uw gaven weten te ontwikkelen. Zorgvuldig hebt gij u te vrijwaren voor elke zonde tegen het beginsel van uwe kunst. Ook hebt ge strijd gevonden, maar in den strijd zijt ge overwinnaar gebleven, en menige jubel zal in deze dagen nog in uw hart weerklinken, omdat bij die zege geen miskenning uw deel was. Bitterheid, die zoo tegen uw natuur is, behoeft uwe ziel niet te grieven. Niet als de trotsche balling behoeft gij den lauwer, die door anderen wordt betwist, u zelf op de slapen te drukken. Want ook erkenning was uw deel. Wel is waar zult gij ook eenigermate den last der jaren ondervinden, en leed bleef u als anderen niet gespaard, maar gij verheugt u in het bezit uwer hooggeeërde gade, in uwe kinderen, in den zoon, die erfgenaam is van uwen naam en van uwen arbeid. Geachte jubilaris, God geve, dat dit nog vele jaren van u kan worden getuigd.

„Een aantal vrienden hebben thans, bij dezen mijlpaal op uwen weg, besloten tot het maken eener beschrijving van uwe werken. Waarlijk niet omdat zij meenen, dat gij thans in ruste zoudt gaan, want zoolang Cuypers leeft, zal Cuypers werken. Uw naam zal niet vergaan als het schuim der zee; daarvoor zijn uwe leerlingen en uwe werken. Daarom dus niet. Maar uwe vrienden wenschen eene beschrijving van uwen arbeid, voor het tijdperk, dat achter ons ligt, en in de eerste plaats vraag ik uwe medewerking.

Thans bieden we u, als voorlooper van dit groote werk, het oirkonde-album aan met de namen der deelnemers,"

Thans — zeide spreker — den heer Cuypers de hand reikende en hem wijzende op de cassette met het oirkonde-album — thans wensch ik u van harte geluk, maar ik leg in dezen handdruk de volle waardeering van duizenden in den lande.

Nadat de hierop gevolgde toejuichingen bedaard waren, verklaarde de heer Van Tienhoven gemachtigd te zijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken tot het doen van eene officieele mededeeling.

Het was deze, dat het H. M. de Koningin Regentes behaagd had Dr. Cuypers als een bewijs van dankbaarheid voor de diensten aan het vaderland betoond, in de orde van den Nederlandschen Leeuw te bevorderen tot Commandeur.

Ook deze mededeeling werd met luid toejuichen begroet.

Dr. Cuypers nam thans het woord. Het oogenblik bracht hem de vraag op de lippen: Kunt gij in gemoede erkennen al deze hulde waardig te zijn? Wanneer spr. dit grootsche huldebetoon aanvaardde, dan deed hij het omdat de oorzaak niet ligt in zijn persoon. Een verklaring daarvoor vond hij in de edelmoedigheid van de personen, die dit hebben voorbereid.

Wanneer ik immers iets heb kunnen verrichten, dan dank ik het aan de vereerders en bevorderaars der kunst, aan de Nederlandsche maecenaten. Nooit heb ik te vergeefs steun gevraagd voor de verbreiding, de bevordering en de opwekking der kunst. Daarom: in dezen geest wil ik met u juichen en jubelen. Leve de kunst, leven hare beoefenaars en beschermers!"

Nadat de langdurige en warme toejuichingen, op deze woorden gevolgd, bedaard waren, zong het a cappele-koor van den heer Ant. Averkamp, daartoe in de eerehal opgesteld, het volgende sonnet van Dr. Schaepman, op muziek van den heer Averkamp.

Gezegend zij de dag, die U zag komen,
U, meester, met der schoonheid wonderstaf;
Gij naamt der kunst haar valsche siersels af,
Deedt door den steen haar zonnejeugd weer stroomen;

De werklijkheid gehoorzaamde aan Uw droomen,
Uw Koningskracht, die U de Heere gaf;
't Verleden deedt gij rijzen uit het graf,
De toekomst heeft Uw heden reeds genomen

Gezegend zij de dag! De jaren gaan.
Vast als de zon blijft heil'ge schoonheid staan,
Onsterflijk in het sterflijke is het schoone;

Al draagt Uw hoofd der jaren drukkend wicht,
De schoonheid kroont U met haar stralenkrone
Van eeu'wge jeugd en onverganklijk licht.

Toen het nu weder stil was geworden, kwamen een aantal vertegenwoordigers van vereenigingen den jubilaris hunne hulde brengen.

Namens het Genootschap Architectura et Amicitia werd den heer Cuypers toegesproken door den Vice-Voorzitter, den heer Van Boven, hem verzoekende een feestnummer van het blad Architectura aan te nemen, en tegelijk het eerelidmaatschap.

Uit naam van den Haagschen Kunstkring zeide Mr. Snijder van Wissenkerke, dat deze vereeniging, in de overtuiging dat de roem der werken van den heer Cuypers niet tot de grenzen van dit land waren bepaald, hem een album aanbood met autografen van buitenlandsche ambtgenooten, die daarin getuigenissen aflegden over den arbeid van den grooten meester. Hij bood den heer Cuypers eerelidmaatschap aan van den Kring.

Hetzelfde deed de heer P. Van Eeghen namens Oudheidkundig Genootschap, en de heer P. du Ri namens het Bouwkundig Genootschap te 's-Gravenhag

Daarna bracht de heer H. W. Mesdag een groet o van een groot aantal Haagsche kunstenaars, met den wens dat de heer Cuypers nog lang gespaard moge blijven v het vaderland en de Nederlandsche kunst.

Mgr. Van Heukelom kwam de hulde en het eereli maatschap aanbieden van het Bernulfus-gilde te Utrec waarna de heer Van Straaten, namens de Aanneme vereeniging „Eendracht," den jubilaris toesprak en h een eikenhout kastje aanbood, ter berging van zijn ond scheidingsteekenen, oirkonden en album.

De heer Cuypers bedankte ten slotte allen voor hetge zij hem hadden aangeboden; in de eerste plaats g die dank der Koningin-Regentes voor de ontvangen hoo onderscheiding, daarbij de hoop uitende, dat hij als wer man nog langen tijd zou kunnen arbeiden ten dienste v het vaderland. Daarna betuigde hij zijn erkentelijkhe voor de vele eeretitels die hem waren aangeboden, en aa vaardde ze gaarne in dien zin, dat ze hem voor de kun waren gegeven. Ten slotte alle hulde samenvattende, b dankte Dr. Cuypers hartelijk al diegenen die hem dez schoonen dag hadden bereid, en beval zich in all vriendschap aan.

Het koor zong hierna een hymne *Caelestis Urbs Jer salem,* met woorden en muziek van Dr. Alph. Diepenbroc waarvan de uitvoering in deze groote hal een plechtig indruk maakte.

De algemeene hulde, den Kunstenaar gebracht, is treffen geweest en waardig, indrukwekkende zeer zeker voor d jubilaris, maar ook in elk opzicht voor alle aanwezigen.

Wij laten nog een beschrijving volgen van de oirkond van het algemeen huldeblijk.

Het prachtige album is vervat is een geel kalfsledere band, geheel uit de hand gesneden, gedreven en gecise leerd door den heer Jos. Merckelbagh, te Utrecht, e uitgevoerd in laat-gothieke vormen. In het midden sta het in goud en kleuren bewerkte wapen van den jubilar met zijn devies: „Credo. Amo. Speco". Daar overhee liggen rijk bewerkte bordures, in een granaatappel-moti uitloopende naar de vier hoeken welke met gedreven zilve zijn beslagen door den heer J. Brom, te Utrecht.

Op het eerste blad, geheel in harmonie met den ban weder de stijlvormen der Vlaamsch-Nederduitsche laa gothiek vertoonende, ziet men Architectura op een troo zitten, overhuifd door een rijk in goud en bruin uitgevoer baldakijn. Om haren troon zijn vrouwenfiguurtjes geplaatst Sculptura, Pictura, Beeldhouwkunst, en Schilderkunst, gou en ijzersmeedkunst; beneden het Ned. wapen, boven he St. Lucas-wapen met drie schilden: het ware, het schoon het goede.

Op deze bladzijde begint de opdracht met de woorden „Aan Dr. Petrus Josephus Hubertus Cuypers, den groote bouwmeester."

Daaronder en daarboven St. Willebrord als vertegen woordigende de kerkelijke en de burgerlijke bouwkunst die de jubilaris niet alleen in ons land, maar ook in België Pruisen, Beieren, Noorwegen, Zwitserland en Hessen uit voerde. De wapens dier landen zijn opgehangen aan d takken van een laurierboom. In de bordure naast de op dracht een randversiering met paarlen en steenen, welk het geheele omlijst. Dit alles is zeer rijk in goud en kleur

erkt en uitgevoerd in den stijl der miniaturisten van ııe eeuw, naar het te Venetië bewaarde Breviarum nani, en de Hollandsche en Vlaamsche kunstenaars Hans ıling en Gerard van der Meire. Het tweede blad met voortzetting van den tekst is meer ornamentaal geden. Op schuine goudbanden, afgewisseld door zwart, en paarsch bladornament geschilderd. Op het zwart en er het goud heen een laurierboom, geteekend met het nogram van Dr. Cuypers en de attributen van den itect. 't Geheel als omlijsting voor de volgende tekstrden als voortzetting van de opdracht:

die oude monumenten herstelde en nieuwe monumenten ep, de bouw-, schilder- en beeldhouwkunst in harnische orde en schoonheid deed samengaan, stoffeering versiering tot hooge kunst verhief, bieden zijne verlers en vrienden op den 70sten verjaardag zijner gerte de verzameling en beschrijving zijner kunstwerken, ter eere, den tijdgenoot ter herinnering, het nageht. ter leering.."

Daaronder staat het wapen van Amsterdam met den um: „16 Mei 1897". Op het derde blad is op een groen d, in bruin, wit en goud, met de pen een voorstelling eekend. Een vrouwenfiguur, in de manier van Lucas Leiden, met een rol in de eene en een granaatappel de andere hand, is omgeven door twee bouwwerken, O. L. Vrouwekerk te Roermond, het eerste werk van jubilaris, en een zijner jongste werken, het kasteel rzuilen, waarbij de zinspreuk: „ad multos amos".

Hierna volgen op 20 perkamenten bladen, met fraai sierde beginletters, rijk afwisselend in kleuren en lijnen-, de namen der tallooze deelnemers in de hulde, in nabetische volgorde gerangschikt.

Het album werd ontworpen door den heer O. Mengelg, te Rijzenburg; het eigenlijke bindwerk verrichtte heer J. C. Mensing, te Amsterdam. De reeds genoemde r Merckelbagh vervaardigde den band en tegelijk de stig gebeeldhouwde cassette in gothischen stijl, waarin geheel is besloten

PRIJSVRAGEN.

den wedstrijd voor een reclamekaart, door den heer W. G. le Senior, te Kampen, uitgeschreven bij de viering van het arig bestaan der sigarenfabriek, zijn ingekomen 162 antwoorden. sdag 25 Mei zal de Jury bijeenkomen en uitspraak doen.

aarna zullen die teekeningen — tentoongesteld in het gebouw Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat, sterdam — ter bezichtiging zijn gesteld voor het publiek, van nderdag 27 Mei tot en met Vrijdag 4 Juni. De daarvoor te en entréegelden komen geheel ten bate der Prins Hendrikhting te Egmond aan Zee.

Uit enkele voorname plaatsen in ons land is reeds de wensch kennen gegeven om die verzameling teekeningen aldaar te gen tentoonstellen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

5e Algemeene Vergadering van de Maatschappij t. Bev. Bouwkunst. 20 Mei 1897. De Voorzitter, de heer C. Muysken, nde des morgens te elf uur, deze vergadering met een harjken welkomstgroet aan de talrijk opgekomen leden.

Het verslag van het Bestuur over 1896 werd niet voorgelezen, r het reeds in het vorige Weekblad was opgenomen, althans r zooverre het strikt de Maatschappij zelve betrof.

Door den heer W. de Jong werd namens de Commissie voor nazien der rekening en verantwoording van de Financieele nmissie medegedeeld, dat de boeken en bescheiden waren naien en alles in goede orde bevonden was.

De uitslag van de verkiezing van drie Bestuursleden was volgens dedeeling van het Bestuur als volgt: gekozen werden de heeren M. A. C. Hartman met 83, A. Salm G. Bzn. met 82 en J. Verheul Dzn. met 81 stemmen. Er waren in het geheel 93 stembiljetten ingekomen.

Uit het nu voltallige Bestuur, daar de gekozen leden de benoeming aannamen, werd door de vergadering tot Voorzitter gekozen de heer A. Salm G. Bzn. met 45 van de 52 uitgebrachte stemmen.

De heer Muysken die volgens de wet verplicht was af te treden, wenschte zijn opvolger geluk met deze eervolle benoeming. De heer Salm, hoewel niet verdacht op deze laatste keuze, verklaarde ten slotte die benoeming te zullen aanvaarden.

Door den heer D. E. C. Knuttel, oudste-Bestuurslid in zittingjaren, tevens aftredend, sprak daarop namens het Bestuur met hartelijke woorden den heer Muysken toe, hem dankende voor al hetgeen hij gedurende 18 jaren als Voorzitter in het belang der Maatschappij en hare leden had gedaan, en voor de wijze waarop hij steeds de waardigheid der Maatschappij had hoog gehouden.

De heer C. B. Posthumes Meijjes, Voorzitter der oudste en grootste afdeeling van de Maatschappij (Amsterdam), voegde hieraan toe woorden van warme hulde en waardeering namens de leden, en deed namens alle Besturen van alle Afdeelingen het voorstel aan de vergadering om den heer Muysken te benoemen tot Eerelid der Maatschappij, een voorstel dat met een levendig applaus door de vergadering werd aangenomen.

De heer Muysken, blijkbaar getroffen door dit bewijs van waardeering der leden, bedankte in hartelijke woorden voor deze onverwachte hulde, en zeide die gaarne te aanvaarden ook voor de oudere Bestuursleden en den secretaris, die hij allen dankte voor hunne werkzaamheid en medewerking. Wel was de Maatschappij onder zijn bestuur niet toegenomen in ledental, maar haar invloed en beteekenis waren zeer zeker grooter geworden. Het streven om het gilde van de architecten hoog te houden en de belangen der bouwkunst te behartigen, blijven steeds haar doel. Hartelijk dank zeggend voor de hem bewezen eer, zal hij als belangstellend lid, der Maatschappij steeds een warm hart toedragen.

De heer J. H. Leliman richtte namens de Eereleden een hartelijk woord tot den afgetreden Voorzitter.

Nadat de heer Muysken ook de afgetreden Bestuursleden, de heeren Knuttel en Evers, dank had gezegd voor hetgeen zij voor de Maatschappij hadden gedaan, werd de conclusie medegedeeld van het rapport van beoordeelaars der prijsvragen. Als vervaardiger van het met de zilveren medaille bekroonde antwoord op de eerste prijsvraag had zich bekend gemaakt de heer J. W. Blijenburg, architect te Rotterdam, die door den Voorzitter namens de vergadering geluk werd gewenscht met deze behaalde onderscheiding.

De begrooting voor 1897, zooals die reeds in het Weekblad aan de leden was bekend gemaakt, werd zonder opmerkingen goedgekeurd.

Nadat besloten was om de Algemeene September-vergadering dit jaar te Rotterdam te houden, werd eene pauze ingesteld.

In de middagvergadering hield de heer Dr. H. C. Muller eene zeer belangrijke voordracht over de oudheden van Creta en het Labyrinth. Daarna deelde de heer W. Hamer het een en ander mede over het door hem gebouwde Hôtel de l' Europe, en de heer Ed. Cuypers gaf eenige toelichting over den bouw van de Amsterdamsche Bank, welke beide bouwwerken na afloop der vergadering door de leden bezocht en met groote belangstelling in oogenschouw genomen werden.

Te half 6 uur vereenigden ruim 40 leden zich aan een uitstekenden maaltijd in het Hôtel de l' Europe, waar een opgewekte toon heerschte en menig hartelijk woord gesproken werd.

BERICHTEN.

Groote Kerk te Zutphen. In de vorige week zijn restauratiewerken aan dit kerkgebouw hervat, met de bedoeling daarmede zooverre voort te gaan, dat men in den aanstaanden zomer gereed komt men de zuidzijde van het langschip tot voor de zuider dwarsbeuk.

Groote Kerk te Arnhem. Onlangs is het jaarverslag verschenen van de Vereeniging tot restaurtie der Groote Kerk te Arnhem, en is dit verzonden aan de leden der Vereeniging.

Wij ontleenen daaraan, dat de herstellingswerken geregeld werden voortgezet en belangrijk zijn gevorderd. Door het wegnemen van onnoodig geworden steigers is een gedeelte van den voltooiden arbeid zichtbaar geworden, waardoor men een indruk kan krijgen van het te verwachten geheel.

Wanneer de weersgesteldheid ongunstig was voor buitenwerk,

werd de tijd benut om steen te behakken, zoodat een goede voorraad afgewerkte stukken voorhanden is.

De onderhanden genomen traveeën van den kooromgang en het koor met de schoorbogen zijn bijna geheel voltooid; de schoorwerken tot tegendruk der schraagbogen zijn aangebracht; het plafond is verwijderd en bij het wegnemen daarvan noodzakelijk gebleken vernieuwingen aan de kap zijn uitgevoerd. De restauratie der gerfkamer is grootendeels ten einde gebracht.

De loodsjes aan de zuidzijde zullen weldra worden afgebroken. De huur ervan is door de Vereeniging overgenomen.

Zondag 23 dezer zal te Rotterdam het nieuwe kerkgebouw der Remonstrantsche Broederschap worden ingewijd. Het is aan den Westersingel gebouwd volgens de plannen en onder directie van de heeren Henri Evers en I. P. Stok, architecten te Rotterdam.

PERSONALIA.

De heer H. W. Mol, architect te Arnhem, is benoemd tot le aan de Ambachtsschool aldaar.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHT EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 24 MEI.

Alkmaar. Het verf-, glas- en behangwerk van 5 heerenhuizen aan de Metiusgracht.

De aannemer. Inl. te bekomen op het werk.

Amsterdam. Het maken van eene dubbele en twee enkele steenen wachterswoningen en een enkele wachterswoning van drijfsteenregelwerk, op den Spoorweg Amsterdam-Rotterdam, in 3 perc. Begrootingen f 8400, f 7700 en f 3600.

De Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (Gr.w.) in het centr. personen station. Het bestek is tegen betaling van f 1 verkrijgb. aan het centr. administratiegebouw der maatij. aan het Droogbak te Amsterdam, (bur. Weg en Werken, kamer 154). Aanw. gedaan.

Amsterdam. Het verbouwen van de lokalen voor den gemeentelijken gezondheidsdienst aan den Groeneburgwal en de Staalstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1, met 1 teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2—4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Breda. Het bouwen van vier heerenhuizen, op een terrein gelegen aan het Van Coothplein alhier, met bijlev. van alle materialen, behalve hardsteen en witte steen.

De architect J. M. Marijnen v.m. 11 u. in het café van L. J. v. Hassel. Bestek en teek. liggen in bovengen. koffiehuis ter inzage, terwijl nadere inl. zijn te bekomen bij genoemden architect.

Dordrecht. Het maken van een uitbouw tegen den achtergevel van gemeenteschool no. 4 in de Vriesestraat, met aanverwante werken.

Het gem.-best n.m. 1 u. Bestek en teek. liggen ter inz. aan het bureau der gemeentewerken, alw. tevens nadere inl. worden verstrekt. Bestekk. zijn verkrijgb. ter secretarie à f 0.50. Aanw. gedaan.

Enschedé. Het voegwerk van de Lange Huizen, circa 650 M²., zonder bijlevering van specie.

De heer G. J. Achterhuis, bij wien bilj. in te leveren. Aanw. gedaan.

Vlissingen. Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen op het perc. G. 59 aan de Walstraat hoek Rioolstraat aldaar.

De architect G. A. Horsten te Bergen op Zoom, n.m. 3 u., in het koffiehuis van D. Bos te Vlissingen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect op 24 Mei, v.m. 11 u.

Kampen. Het schoonmaken en witten van het buiten-gasthuis.

Regenten der gast- en proveniershuizen. Voorw. ter lezing in het gesticht. Aanw. gedaan.

Vlagtwedde. Het bouwen van een nieuw logement met de leverantie van al het benoodigde.

De heer J. Schober, n.m. 4 u. Aanw. 24 Mei, 's midd. 12 u.

Veenwouden. Het verbouwen van een huis aldaar.

Ds. K. Schuiling n.m. 3 u. Bestek en teekeningen verkrijgb. bij den heer H. Kramer te Leeuwarden. Aanw. gedaan.

DINSDAG 25 MEI.

Alfen (Z.-H.). Het afbreken van eene schuur en het weder opbouwen van een gebouw bevattende wagenhuis, paardenstal, koestal en varkensschuur.

De heer H. C. Juta, te Leiden, v.m. 10 u., ten huize van L. v. Wijk, landbouwer, Alfen bij de Gouwsluis. alw. het bestek ter inz. ligt terwijl de teek. à f 0,60 te bekomen is bij den architect J. Hengeveld Jzn., te Alfen. Aanw. 24 Mei, v.m. 10 u.

Arnhem. Het verbouwen en vergrooten van hun vereenigingsgebouw in de Weerdjesstraat.

Het bestuur der R. K. Timmerliedenvereeniging „St. Joseph" 's midd. 12 u., in de societeit „St. Jan", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect J. W. Boerbooms.

Bergen (N.-H). Het uitvoeren van timmerwerk aan molens, molenhuizen en bruggen.

Het bestuur van de Bergermeerpolder. Bestek à f 0,50 te bekomen aan het polderhuis. Inl. geeft de heer Jb. Swaan Kzn. Aanw. gedaan.

Meeden. Het afbreken eener oude schuur, het bouwen van een nieuw achtergebouw en het restaureeren van het voorgebouw.

De kerkvoogden der Nederl. Herv. Gem., 's av. 7 u. in het hotel Poll. Bestek en teek. liggen in voorn. hotel ter inz., terwijl bestekken aldaar zijn te bekomen à f 0.50. Inl. bij H. R. Holthuis, Zuidbroek. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het maken van 5 gebouwen en bijbehoorende werken, ten behoeve van de uitbreiding van het openbaar slachthuis aan de Boezemstraat.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de plaatselijke secretarie en in het stadstimmerhuis, en zijn à f 1.50 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn. Nadere inl. zijn te bekomen aan gem. timmerhuis. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 26 MEI.

Dragten. Het opbouwen der afgebrande huizinge met hok, laatst bewoond door W. J. Adema op de Tieke onder Nijega, eigen aan de Kerkvoogdij der Herv. Gem. aldaar.

De rentmeester der kerkvoogdij J. Posthumus bij wien bilj. in te leveren tot n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inz, in de consistoriekamer te Nijega.

Enschedé. Het bouwen van 4 woonhuizen aan een blok, op een terrein gelegen in den Boddenkamp nabij den Hengeloschen straatweg te Enschedé.

De architect R. v. d. Woerd Hzn., 's midd. 12 u., in het café van M. G. Rijbroek, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à f 1.50 te bekomen zijn bij den architect. Aanw. 26 Mei, v.m. 9 u.

Leiden. Het doen van voorzieningen aan daken en dakgoten van militaire gebouwen te Leiden, onder het beheer der Genie te 's-Gravenhage. Raming f 6270.

De genie, v.m. 11 u., in het geniemagazijn bij de kazerne den Doelen. Bilj. in te leveren bij den hoofdopzichter van fortificatiën, Stationsweg 21, tot 25 Mei, n.m. 3 u. Bestekken en inschrijvingsformulieren zijn voorw. verkrijgb. bij den hoofdopzichter van fortificatiën. Bestek ter lezing in bovengen. magazijn. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder en bij den hoofdopzichter voorn.

Haarlem. Het verbouwen van het perceel, gelegen aan het Kenaupark no. 9 aldaar.

De architect Joh. F. W. Stom, n.m. 3 in café „Neuf". Bestek en teek. zijn verkrijgb. ten kantore van gen. arch Kinderhuisvest 27rood waar tevens inl. t komen zijn. Aanw. 24 Mei v.m. 11 u. in perceel.

Krabbendijke. Het bouwen van een wa huis met graanzolder enz.

De Heer H. A. van Weel te 's-Gra polder, v.m. 11 u., ter herberg van D. Kri alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. de bouwk. Th. van Doorn.

Marum (Gr). Het verven der kerk Geref. gemeente.

De kerkeraad der Geref. gemeente, 3 u. Bestek ter inzage in de pastorie.

Overasselt. Het bijbouwen van een scl lokaal met aanhoorigheden.

Het gemeentebestuur. Bestek en teek f 1.50 verkrijgb. ter secretarie.

Rijssen. De verbouwing van het loger en koffiehuis „de Kroon".

De heer J. H. F. Koedijk, n.m. 4 u gen. koffiehuis, alw. bestek en teek. ter liggen. Aanw. 26 Mei, n.m. 3 u.

Wilhelminadorp. Het bouwen eener v brug over de waterleiding bij het oude V huis, gelegen in den Wilhelminapolder, Wolfertsdijk.

Het bestuur van den Wilhelminapolder, 11 u., in het gemeentehuis. Het bestek teek. ter inz. in de herberg van J. van D te Wilhelminadorp. Inl. te bekomen bij S. Vegt, te Sas van Goes. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 27 MEI.

St. Annaland. Het bouwen van een w huis aldaar.

Het bestuur der weezen-armen. Bestek zijn te verkrijgen tegen f 1.25, bij den bo kundige M. C. van Elsäcker te St. Ar land, terwijl teek. ter inz. liggen bij Me J. Kramer te St. Annaland. Aanw. 27 v.m. 11 u.

Zaandam. Het bouwen van houtlood en een kantoorlokaal, het maken van sch ingen, het ophoogen van terrein en verc werken bij de fabriek „de Tijdgeest".

De heeren van Wessen en Co. Bestek teek. verkrijgb. bij J. H. Eilmann.

VRIJDAG 28 MEI.

Akkrum. Het bouwen van een sto zuivelfabriek met directeurswoning.

Het bestuur der coöp. vereeniging „U geradeel". Bilj. in te leveren onder lett bij den heer W. Kalma. Bestek en teek f 2.50 te bekomen bij den architect F. Ho stra. Aanw. 26 Mei 's midd. 12 u.

Borger. Het bouwen eener heerenbe zing met bijgebouw op een open terrei Borger met bijlevering van alle daartoe noodigde materialen, werkloonen enz.

De architect C. Bril, te Winschoten, n 2 u. in het logement van H. Smit, te Borg Bestek en teek. ter inzage in hotel „I Nederlanden", te Wildervank, logement P man, Stadskanaal (Wildervank) bij de w Kuipers, Assen, en in het logement boveng Bestekken en teek. verkrijgb. bij gen. arc tect à f 1.50. Aanw. 28 Mei, v.m. 9 u.

's-Gravenhage. Het bouwen van e houten hulpschool aan de Teniersstraat.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Voo ad 35 ct. verkrijgb. ter secretarie 3e a Aanw. 24 Mei, v.m. 11 u.

Velsen. Het bouwen van een landhuis een terrein gelegen aan den stationsw aldaar met bijlevering van alle materia en arbeidsloonen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

[M]AATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

[..]) MEI 1897. 17e JAARGANG. No. 22.

[BU]REAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
[BU]REAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
[UI]TGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
[AB]ONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor [In]dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij vergadert op Dinsdag [..] Juni a. s. des morgens te elf uur in het gebouw der [Ma]atschappij te Amsterdam.

Door het Bestuur der Maatschappij wordt bekend ge[m]aakt, dat in de Algemeene Vergadering der Maatschappij [ge]houden op 20 Mei j. l. de obligatiën no. 139, 230, 290, [..]6 en 634, van de 4% geldleening, zijn uitgeloot.

Het bedrag dezer obligatiën wordt betaalbaar gesteld [..] 1o Juli e. k. tegen inwisseling der stukken, bij de [He]eren J. A. Matthes en Co. te Amsterdam.

In het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam wordt [ee]ne Tentoonstelling gehouden van de 165 ontwerpen voor [ee]n Reclame-kaart, die zijn ingekomen in den wedstrijd, [do]or den heer W. G. Boele Senior te Kampen uitgeschreven [bij] gelegenheid van het vijftigjarig bestaan zijner Sigaren[fa]briek.

Deze Tentoonstelling blijft geopend tot en met Vrijdag [..] Juni a. s.

De toegangsprijs is 25 cents per persoon, ten bate van [de] Prins-Hendrik Stichting te Egmond aan zee.

JAARVERSLAG 1896—1897.

(Vervolg en slot van bladz. 153.)

[G]roningen. Een zeer uitvoerig en lezenswaardig jaarverslag [is] van deze afdeeling ingekomen, waartoe ook aanleiding is gegeven [do]or de viering van het 12½ jarig bestaan der afdeeling; het verslag [he]eft tenminste, hoewel in korte trekken, een geschiedenis der afdeeling, van de oprichting af, te lezen. Haar eerste vergadering hield zij op 5 September 1884, in het koffiehuis „de Pool".

Vroeger, o. a. in 1887, bezat de afdeeling een vijftal donateurs, deze heeft zij echter allen door sterfgeval of door vertrek naar elders verloren. Zij heeft één Eerelid. Het verlies van één lid uitgezonderd, telt zij evenveel leden als in een vorig verslag werden genoemd; het aantal is dus thans 18, waaronder 2 afdeelingsleden.

In het verloopen tijdvak, met uitzondering van de zomermaanden Mei tot en met Augustus, werden de vergaderingen geregeld eenmaal per maand gehouden, en bovendien de leden in buitengewone vergadering bijeengeroepen wanneer dit noodig was. In de gewone vergaderingen werden lezingen en voordrachten gehouden, en onderwerpen besproken, allen de bouwkunst betreffende. De onderwerpen en sprekers nagaande, is de afdeeling al zeer gelukkig geweest in de keuze der laatsten. Bovendien werden de vergaderingen opgeluisterd door kunstbeschouwingen van photographiën, plaatwerken en teekeningen. Deze kunstbeschouwingen worden dan op de Zondagen, volgende op de vergaderingen, gratis voor het publiek toegankelijk gesteld.

Aan het einde van het verslag wordt door den verslaggever, den heer A. Eisses, het volgende gezegd, dat wij in zijn geheel overnemen daar het nog het een en ander behelst over hetgeen in het verleden door de afdeeling is verricht; de opsomming is — zooals de verslaggever erkent — echter niet volledig, en omvat slechts de voornaamste zaken.

„Behalve het verspreiden van nuttige kennis op het gebied der bouwkunst en aanverwante vakken, onderling door de leden, het circuleeren van bouwkundige tijdschriften onder de leden, blijkt uit haar verleden, dat haar arbeidsveld zich ook buiten de afdeeling uitstrekt; om maar iets te noemen: de door haar verleende medewerking aan de verbetering van het onderwijs aan handwerkslieden; het samenstellen van een ontwerp bouwverordening voor Nederland; onderzoek betreffende werking en uitbreiding der Wet van 19 September 1874 en naar den toestand van fabrieken en werkplaatsen, welke door de Commissie van enquête uit de 2e Kamer aan de Maatschappij en door deze aan de afdeelingen ter beantwoording waren opgedragen. Medewerking werd verleend tot verheffing der kunstindustrie hier te lande. Voor zoover de kas der afdeeling het toeliet, werden prijsvragen uitgeschreven. Dat de belangen der gemeente Groningen, voor zoover zij het arbeidsveld der afdeeling betreffen, niet uit het oog werden verloren, bewijst de nog kort geleden behandelde voordracht van B. en W. aangaande het wijzigen van eenige bepalingen in het politie-reglement nopens het bouwen van woningen, en het dientengevolge ingediende adres bij den Gemeenteraad."

Uit het verslag blijkt ten slotte, dat de afdeeling gedurende haar 12½ jarig bestaan sombere tijden heeft doorleeft, en er stormen over haar zijn heengegaan. Toch heeft zij, hoewel eens haast tot brekens toe geknakt, flink stand gehouden, en heeft zij aan innerlijke kracht gewonnen.

Het tegenwoordige Bestuur dezer afdeeling bestaat uit de heeren: H. Raammaker, *Voorzitter;* A. Eisses, *1e. Secretaris;*

C. H. Steenbeek, *Penningmeester;* W. Jacobs. en H. Reijenga Tzn., *Bibliothecaris.*

Haarlem. In den aanvang van het jaar 1896 bestond deze afdeeling uit 33 leden, van wie 26 gewoon- en 7 kunstlievend lid der Maatschappij waren. Het jaar 1897 ving aan met 32 leden, waaronder 26 gewone- en 6 kunstlievende leden der Maatschappij.

Deze afdeeling, die vroeger ook nooit afdeelingsleden heeft aangenomen, heeft tot heden evenmin gebruik gemaakt van de bevoegdheid, thans bij de Wet verleend, om aspirant-leden aan te nemen.

Het Bestuur is, volgens het gedrukte verslag, samengesteld als volgt, uit de heeren: J. H. Stoel Az., *Eere-Voorzitter;* Jacques Leijh, *Voorzitter,* die volgens het reglement in 1897 moest aftreden en, niet herkiesbaar zijnde, vervangen werd, ook als Voorzitter, door den heer J. C. Van den Ban Pzn.; P. Kleiweg Dyserinck,, *Vice-Voorzitter;* J. W. G. Droste, *1e Secretaris;* A. J. Salm, *2e Secretaris;* G. P. J. Beccari, *Penningmeester.*

Gedurende 1896 werden de gebruikelijke maandelijksche vergaderingen gehouden, 9 in getal, bijgewoond door gemiddeld een 12-tal leden; er had steeds een flink en levendig debat plaats over de ter tafel gebrachte onderwerpen, en aan de beantwoording van de door het Bestuur der Maatschappij gestelde vragen werd met lust en ijver deelgenomen. Maar ook werden eenige belangrijke voordrachten gehouden, en verschillende kunstbeschouwingen op de vergaderingen gegeven.

Waar voordrachten, verhandelingen of kunstbeschouwingen zich niet uitsluitend op bouwkundig terrein bewogen, werden gewoonlijk tot bijwoning daarvan uitgenoodigd andere vereenigingen, voor wier leden een dergelijk onderwerp van belang werd geacht. Dit versterkt zeker den band tusschen de verschillende verwante vereenigingen ter plaatse en zal haren arbeid meer tot algemeen nut doen strekken.

De financieele toestand wordt — althans volgens voorloopige berekening — niet vooruitgaande genoemd. De oorzaak daarvan moet echter uitsluitend gezocht worden in buitengewone uitgaven die, door bijzondere omstandigheden vereischt, niet als periodiek wederkeerend zijn aan te merken en dan ook geen reden geven tot minder gunstige vooruitzichten voor volgende jaren.

Ten slotte wordt door den verslaggever de wensch geuit, dat het bezoek van de vergaderingen grooter moge zijn dan tot dusver, en dat vooral de leden zelve opgewektheid mogen gevoelen om hun kennis en ervaring, door het vervullen van spreekbeurten, ten nutte van alle leden te doen uitkomen.

Utrecht. Het Bestuur dezer afdeeling bleef samengesteld als volgt, uit de heeren: I. H. J. van Lunteren, *Voorzitter;* A. J. Vreeswijk, *Secretaris;* J. T. Kok, *Penningmeester;* A. Nijland en W. de Jong, *Commissarissen.*

Op 1° Januari 1897 was het aantal leden als volgt: 28 gewone-, 12 kunstlievende- en 8 afdeelingsleden; te samen dus 48 leden, tegen 40 in het vorige jaar.

De rekening van 1896 sloot met een batig saldo; op de begrooting was weder gebracht eene bijdrage voor de Ambachtsschool, en eene andere voor een in den aanstaanden zomer te houden tocht.

Gedurende het verslagjaar werden 7 bijeenkomsten gehouden, waarin het hoogst aantal aanwezige leden 18 bedroeg. Er werden verschillende bouwkundige onderwerpen behandeld, voordrachten gehouden, en de door het Bestuur der Maatschappij gestelde vragen besproken en over eenige daarvan rapporten aan dat Bestuur opgezonden. Sommige der vergaderingen werden door kunstbeschouwingen opgeluisterd.

Door 21 leden der afdeeling werd in 1896 deelgenomen aan een uitstapje naar Apeldoorn en omstreken, en door 20 leden werd een gemeenschappelijk bezoek gebracht aan de nieuwe inrichtingen van het Koninklijk Meteorologisch Instituut te de Bilt.

Aldus vastgesteld in de vergadering van het Bestuur der Maatsch. op 6 Mei 1897.

De Secretaris,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

HET BOUWEN IN OVERZEESCHE GEWESTEN.

Hoe menigmaal en hoeveel jaren lang reeds zijn gegronde verzuchtingen geslaakt door hen die als jong militair of burgerlijk ingenieur, als bouwkundige, in dienst van landbouw-industrieelen of in andere betrekkingen zelfs als burgerlijk ambtenaar — naar onze Indische be- zittingen gingen, maar die niet alleen hier te lande ge- behoorlijk onderwijs konden genieten in de wijze v bouwen in die gewesten, maar zelfs geen handleiding kond meester worden die in dat groote gebrek aan voldoen toerusting eenigszins tegemoet kon komen. Er besto wel is waar zulk een soort handleiding; maar dat boe uitgegeven in 1866, is van geen nut meer voor den hede daagschen tijd, nog afgezien van zijn onvolkomenhe van huis uit. De schrijvers hebben hun best gedaan, ma niet geleverd wat hoog noodig was.

Geen handleiding dus, — ook later geen leerstoel a de Polytechnische school ten bate van den speciaal vo Indië aangewezen technicus. Het een noch het and scheen der Regeering in het moederland van gewicht geno om er de aandacht aan te wijden. En toch werden er afgelegd examen b. v. architecten bij de Openbare Werk in Ned. Indië uitgezonden, bekwame mannen die echt nauwelijks wisten wat atap of bamboe is, laat staan waa voor het eerste dient of hoe het tweede aanwending vin als constructie-materiaal.

Hoe ontnuchterd zal de jonge ambtenaar zijn werkkri in Indië hebben aangevangen, zonder een volledige o leiding daarvoor genoten te hebben. Hoe vreemd, tot lust loos wordens toe, zal hem het werk gevallen zijn, wa hij zelf de ontwerper moest zijn, zelf het toezicht moe uitoefenen, maar ook tevens — bij gebreke van een aa nemersstand — zelf als uitvoerder is moeten optreden, m materialen die hij voor 't groote meerendeel niet kend ja soms ter plaatse heeft moeten zoeken.

Daarom begroeten wij met ingenomenheid de verschijnir van een werk, dat in een groote behoefte voorziet, het we getiteld: Het bouwen in Overzeesche Geweste door J. A. van der Kloes, Leeraar aan c Polytechnische School te Delft.

Het verschenen gedeelte vormt de eerste afdeeling behandelt: gewinnen, bereiden, aanschaffen en verwerk van bouwstoffen.

De bedoeling van den schrijver is, om aan de Nede landers een zooveel mogelijk beknopte handleiding bij h bouwen in Indië te verschaffen. Al moge hij in zijne voo rede verklaren, dat hij geen plan heeft gehad een uitsluite en uitvoerig Indisch boek te schrijven, toch blijkt u den inhoud, dat hij wel degelijk het bouwen in onz Indischen archipel heeft willen behandelen, — juist een aa beveling. Vooral zijn kritiesche opmerkingen, zelfs in voorrede, zij daar om zijne voorliefde aan te toonen.

Of de goede bedoeling van den schrijver volkomen geslaagd, vermogen wij niet te beoordeelen; een oud Indisc gast-technicus zal daarover meer licht moeten verspreide Wij gelooven echter, dat wie een helder inzicht heeft de onderwerpen die in deze eerste afdeeling worden b handeld, zich gerust mag achten niet zoodanige verg singen te hebben begaan, die het welslagen van zijn we in gevaar zouden kunnen brengen. Van de tweede afdeelir die nog verschijnen moet, naar wij hopen spoedig, den de schrijver geen leerboek over bouwkunde in haar geh te maken, maar meer een beknopte beschrijving van eeni harer meest gebruikelijke toepassingen. Mocht het geo loofd zijn een wensch te uiten, dan is het deze: wij hop dat beknoptheid een der eigenschappen van die afdeeli moge zijn, en dat daarin voornamelijk het oog geric blijve op onze Indische behoeften. Die beknoptheid wo aanbevolen, omdat des schrijvers boek over de „bou materialen" voor de praktijk wel wat wijdloopig blijkt te zi

De schrijver wijdt in het verschenen boek in den breede over de Indische bouwmaterialen en beschrijft op pulaire maar zeer voldoende wijze, in de eerste vier ofdstukken, de natuursteenen, het steenbakkersbedrijf, reiding, eigenschappen, en keuring van kalk en cement, tselwerk, beton, betonsteen en cement-ijzer-constructiën.

Het vijfde hoofdstuk handelt over hout, houtaankap, uthandel, en over bescherming van hout tegen bederf.

Het zesde hoofdstuk is gewijd aan „andere plantaardige iterialen in de tropen" als: bamboe, rottan, talidoek, ing-alang, welits, atap, woewoeng's, toetoes, boomschors, ggers, matten, en aan verschillende werken in bamboe; k wordt er in gesproken over deuren en vensters.

Hoofdstuk zeven is gewijd aan de metalen, en in vier derdeelen gesplitst: 1. ijzersoorten, wijze van bereiding; ijzer als bouwmateriaal; 3. eenige opmerkingen omtrent t keuren van ijzer; 4. andere metalen. Daar het den hrijver voornamelijk te doen is geweest om aan te wijzen e men met de geringste hulpmiddelen het best zijn doel n bereiken, en hij er op bedacht is geweest de adressen geven, waar men, met de beschikking over rijker fondsen, nstructiën van hooger orde kan ontbieden of doen uiteren, — daarom, maar voornamelijk in verband met het itste, heeft een kort overzicht van de hedendaagsche er-industrie niet mogen ontbreken.

De beide laatste hoofdstukken behandelen op beknopte jze het glas en het verfwerk.

De tekst is verduidelijkt door een aantal afbeeldingen, wijl adressen van leveranciers in Europa, althans voor eerstvolgende jaren, den weg wijzen om in het bezit komen van eenige afgebeelde machineriën en ook van kele materialen.

De schrijver bepaalt zich echter in deze hoofdstukken et tot de beschrijving van de bouwmaterialen en de verrking daarvan in Indië, hij geeft ook gedetailleerde dedeelingen over Europeesche materialen en de manier n verwerking daarvan.

Raadgevingen vindt men natuurrlijk ruimschoots. Om s b. v. te bepalen tot het tweede hoofdstuk; daarin kan en lezen hoe men steenen moet bakken ook uit de voorffelijke Indische klei, steenen die niet zacht zijn zooals uit die grondstof daar heden ten dage gewoonlijk worden reid, maar die even hard zijn als onze Europeesche, en .... en deugdelijk als de baksteen van menigen ouden Indischen mpel voor ons bewaard is gebleven.

Het boek van den heer van der Kloes — wij zeiden t reeds — kan in een bestaande behoefte voorzien, en die verwachting hopen wij, dat ook een groot aantal emplaren de zeereis naar Indië zullen maken, en hun houd door de Indische kritiek gunstig zal worden berdeeld. Het werk zal daar, bedriegen wij ons niet, nuttig nnen zijn niet alleen voor den eigenlijken technicus, maar k voor zoo menig ambtenaar bij het Binnenlandsch Beuur, of voor geëmployeerden op landbouw-ondernemingen, e zoo vaak voor het vraagstuk worden gesteld, om bouwerken van zeer uiteenloopenden aard te ontwerpen en t te voeren. In dit boek kunnen zij veel vinden wat gemoet komt aan de minder volkomen opvoeding waarede zij zich hier te lande moeten tevreden stellen.

Het aanbevelenswaardige werk wordt uitgegeven door „Boekhandel en Drukkerij, voorheen E. J. Brill te eiden; de verschenen eerste afdeeling kost f 5.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

TENTOONSTELLING VAN ONTWERPEN VOOR EEN RECLAME-KAART.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunt te Amsterdam zijn tot en met 4 Juni a.s. tentoongesteld de 165 ingekomen ontwerpen voor een Reclame-kaart, ingekomen in den wedstrijd daarvoor door den heer W. G. Boele Senior te Kampen uitgeschreven.

Het is een merkwaardige tentoonstelling, die nu eens een net vertoon maakt, omdat die teekeningen niet mannetje tegen mannetje hangen, maar elk hun eigen breed cadre hebben.

Belangwekkend ook is ze, omdat zoo vele inzenders vergunning hebben verleend hun naam bij hun ontwerp te voegen. Men vindt er dus bekenden; in den zin: bekenden die bij vorige wedstrijden nog onbekenden waren maar wier manier daar was opgemerkt en nu herkend wordt.

Indien een geestig teekenaar parodiën als op den „Salon" wilde leveren „à la Journal Amusant," och, ... er zouden natuurlijk ettelijke onderwerpen voor een dankbare bewerking zijn.

Een rangschikking onder rubrieken: ontwerpen van kunstindustriëelen, van schilders, van dwepers met Assyrische kunst, van driehoeksornament-constructeurs en symbolisten, is ook niet moeielijk.

Nadoeners van Chéret, Walter Crane, Parijsche Boulevard-kunst, Jugend-omslagen, Fliegende Blätter-figuren, buitenlandsche cigaretten-reclame-kaarten, enz. zijn mede met den vinger aan te wijzen.

Maar onder dien schat van arbeid zijn ook mooie ontwerpen, voorname teekeningen, serieuze zaken.

Geestige, werkelijk geestige zaken? Om zoo te zeggen is er maar één werkelijk geestig ontwerp. Dit is het tweede bekroonde. Een silhouet, met weinig middelen gedaan, met wat te slordig geteekende en geplaatste letters, maar geestig aangevende hoe men nog genieten „kan en moet" zelfs van het laatste lip-verbrandende eindje van een Boelen-Seniors sigaar.

Het eerste bekroonde ontwerp geeft U den echten kenner en keurenden genieter te zien. De kop is mooi van uitdrukking, maar op het overige van het figuur is misschien wel wat af te dingen. Ook had wat meer strenge compositie der omlijstig geen kwaad gedaan.

In de drie rookers van het derde bekroonde ontwerp is zeker iets voornaams gelegen; de teekening is ernstig bestudeerd en goed van kleur.

Een bezoeker die met aandacht gaat schiften, zal spoedig tot de overtuiging komen hoe juist de Jury geoordeeld heeft. Hij zal het volkomen met haar eens zijn.

Gelukkig, dat enkele inzenders ontwerpen zonden die nu en dan een vroolijke stemming bij de Jury konden opwekken tijdens haar zwaren arbeid; jammer echter, dat zoovelen zich zoo hoog schatten om nog illusiën voor zulk een wedstrijd te koesteren.

PRIJSVRAGEN.

Door de Jury voor de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een Reclame-kaart, uitgeschreven door den heer W. G. Boele Senior te Kampen, werden de uitgeloofde prijzen toegekend als volgt:

1e prijs, f 500, aan den heer H. Kammer te Haarlem;
2e prijs, f 300, aan den heer Felix Bosch te Bussum;
3e prijs, f 200, aan den heer Georg Rueter te Amsterdam.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem en Omstreken, 18 Mei 1897. Deze bijeenkomst was hoofdzakelijk bestemd voor bespreking van verschillende door de leden te berde te brengen onderwerpen.

Vooraf moesten echter afgevaardigden benoemd worden naar de Algemeene vergadering te Amsterdam. Afwijkende van de gewoonte, meende men ditmaal met enkelvoudige vertegenwoordiging te kunnen volstaan en werd daartoe gekozen: de heer J. van den Ban Pz., terwijl voor plaatsvervangende leden werden aangewezen, de heeren P. Kleiweg Dijserinck en Jacques Leijh.

De heer van den Ban, die zich in de vorige vergadering groot voorstander betoond had van het premiestelsel bij den aanleg van nieuwe wijken, bracht deze zaak op nieuw ter sprake, thans meer met het doel, om hier ter stede een proef met dat stelsel te doen nemen. Als daarvoor bizonder geschikt, achtte spreker de terreinen van de Hilversumsche Bouwmaatschappij, gelegen aan den Koninginneweg. Wanneer die Maatschappij een begin wil maken, door een gedeelte van die terreinen voor haar rekening te doen bebouwen, zou er een schoone gelegenheid zijn, voor bouwheeren om mede te werken tot het daarstellen van een fraai kwartier. De premie toe te kennen aan het schoonste gebouw. moet niet den architect maar den bouwheer ten goede komen. Zij wordt toegewezen ingevolge de uitspraak van een Jury, zoodra de terreinen bebouwd zijn, terwijl de Mij. zelve voor de door haar te stichten gebouwen niet als mededingster optreedt.

De heer Wolbers, aan wien het plan van aanleg voor dat nieuwe kwartier te danken is, wenscht niet de bebouwing van alle terreinen af te wachten, maar voor deze wedstrijd een bepaald gedeelte aan te wijzen. Mocht de afdeeling in dien geest een voorstel aan de Maatschappij willen doen, dan zou spreker dit gaarne bij de Directie bepleiten.

Besloten werd met de Hilversumsche Bouwmaatschappij daaromtrent in overleg te treden.

Het Jubileum van Dr. P. J. H. Cuijpers gaf den heer Droste aanleiding, om de groote verdiensten van dien Meester tegenover de Bouwkunst te reveleeren, om in herinnering te brengen hoe Dr. Cuijpers de Bouwkunst hier te lande uit haar verval opgeheven en haar weder frisch leven heeft weten te geven, alles door eigen voorbeeld, een stalen volharding, geholpen door zijn geniale gaven en een zeldzame werkkracht.

De aanwezige leden besloten den heer Cuijpers te berichten, hoezeer zij instemmen met de hulde, welke den Meester in deze dagen, van zooveel zijden is gebracht geworden.

Vervolgens werd door den heer Droste de vraag gesteld, in hoeverre de afdeeling kan medewerken tot het welslagen van de Kroningsfeesten in het jaar 1898. Volgens spreker moet de afdeeling zich ter beschikking stellen van het Hoofdbestuur van het bestaande Feestcomité, waar het mocht gelden regeling en advies bij versiering van straten en pleinen, opdat daardoor meer eenheid zal verkregen worden.

De Heer Wolbers wil voor dat doel een Commissie uit de afdeeling benoemd hebben, doch de heeren van den Ban en Leijh willen in den geest van den inleider eerst een schrijven richten tot het Hoofdbestuur en diens antwoord afwachten. Mocht het aanbod door dat bestuur aanvaard worden, dan zou de afdeeling nader de te verrichten werkzaamheden onder haar leden kunnen verdeelen, met dien verstande, dat zij voor alles optreedt en aansprakelijk blijft. Op gelijke wijze zou ze ook aan buurtcomité's haar hulp kunnen verleenen.

Besloten werd, in dezen geest te handelen en de zaak voorloopig verder aan het bestuur der afdeeling over te laten.

Op voorstel van den heer Stoel, die het wenschelijk acht om ook gedurende de zomermaanden bijeen te komen, wordt besloten die drie maanden meer in 't bizonder te benuttigen voor het maken van excursies.

De groote werken zijn dan in vollen gang en een gezamenlijk bezoek kan voor de leden van groot belang zijn.

De heer van den Ban dringt er op aan, dat elk in zijn kring zal medewerken tot uitbreiding van het aantal leden. Al staat deze afdeeling in ledental niet bij andere ten achter, dat getal kan grooter zijn, als men slechts nagaat hoeveel leden van de Maatschappij hier ter stede zich nog niet bij de afdeeling aangesloten hebben.

Voorts meent spreker, dat de afdeeling zich meer naar buiten moet doen gelden en dit zal kunnen, door meer haar meening openbaar te maken, waar het geldt questies op bouwkundig gebied of daaraan verwant. Als voorbeeld noemt hij: uitbreiding der gemeente, een zaak waarvan de regeling waarlijk wel ee ter sprake mag gebracht worden.

De Heer Wolbers gaat geheel met dit gevoelen mee. Eigenaa van gronden verkavelen die en geven ze voor bouwterrein u zonder op iets anders te letten dan op hun direct finantie belang. Er zijn eenige niet al te moeielijke bepalingen in Politieverordening, waaraan zij zich te houden hebben, maar de gevolgen, die hun bebouwing voor latere uitbreiding heeft, wor weinig acht geslagen. Reeds nu is Haarlem aan drie zijden bekne in een gordel van arbeiderskwartieren. Als men niet waakt, ni bijtijds een bepaald plan van uitbreiding gereed heeft, is el goede uitlegging van de gemeente voor 't vervolg in gevaar.

De heer Michielse wil op grond daarvan, dat de afd. zoo spoed mogelijk een prijsvraag zal uitschrijven voor een plan van u breiding der gemeente.

De heer Droste acht dit voorloopig van te weinig practisch n en zou in de eerste plaats de bestaande tramplannen willen b spreken en nagaan, welke uitbreiding daarvan in de toekomst voorzien is. Die verkeerswegen maken z. i. de basis uit voor e plan van aanleg van nieuwe wijken.

Besloten werd nog in de volgende maand een bijeenkomst houden, waarin de aanhangige tramplannen zullen behande worden.

Nadat ten slotte nog door den heer Leijh de wenschelijkhe werd betoogd, om de agenda der vergaderingen aan de dagblad ter opname toe te zenden, werd de vergadering door den Voo zitter gesloten.

BERICHTEN.

B. en W. van Amsterdam hebben een voordracht ingediend o aan R. Cruyff, aannemer aldaar, te verkoopen een terrein op de hoek van de Heerengracht en de nieuwe Raadhuisstraat, gro 199 M²., tegen f 120 de M²., terwijl voor de andere terreinen aan d straat f 200 per M². gevraagd wordt.

Zie hier waarom B. en W. genoegen willen nemen met zu een lagen prijs.

„Hoewel wij" — schrijven zij — „in het algemeen aan de bou terreinen. langs de Raadhuisstraat gelegen, eene aanzienlijk hooge waarde toekennen, meenen wij toch u in overweging te moete geven, op dit bod in te gaan. Afgezien toch van het onvoordeelig van het puntig toeloopende terrein, en van de wenschelijkhei dat aan de Raadhuisstraat een begin met de bebouwing word gemaakt, zijn wij van meening, dat hier hoofdzaak is, dat er ee gebouw verrijze, dat, zich aansluitende aan den strengen har steenen gevel van het Gesticht van Liefdadigheid, zoowel van d zijde der vroegere Warmoesgracht, als van die der Westermark gezien, een silhouet vertoont, dat harmonieert met de omgevin Adressant heeft achtereenvolgens verschillende gevels, door ve schillende architecten ontworpen, aangeboden. Wij meenen, dat d thans overgelegde aan de te stellen eischen voldoet. De meerder kosten, verbonden aan dezen geheel van natuursteen op t trekken en van beeldhouwwerk voorzienen gevel, meenden wij t mogen compenseeren door voor den grond een lageren prijs t stellen."

B. en W. zijn hiermede een bewijs komen leveren, dat zij zic den „welstand" gaan aantrekken, hetgeen dan ook niet overbodi was; men herinnere zich het artikel „Gemeentelijke bouwkunst i de hoofdstad", in ons blad van 9 Januari j. l. voorkomende. Mog de lang betoonde onverschilligheid of kwaad begrepen zuinighei voor immer geweken zijn.

Het terrein in kwestie is gansch niet van gunstigen vorm; he is zeer smal aan de Heerengracht, en lang en puntig toeloopend in de Raadhuisstraat. Het wordt een moeielijk vraagstuk, om de smallen gevel aan de grachtzijde in harmonie te brengen met de eenvoudig-deftigen gevel waarbij hij zich aan moet sluiten.

Bestuurderen der „Vereeniging tot bevordering van beeldend kunsten" onder beheer van Bestuurderen der Maatschappij „Art et Amicitiae" te Amsterdam, hebben een prospectus verspreid va een plaatwerk over de allerwege gunstig bekende verzameling van den heer J. J. Tiele te Rotterdam, dat als premie voor 1897 za worden toegezonden aan de leden der vereeniging van Beeldend Kunsten.

Het lidmaatschap dezer Vereeniging bedraagt f 5.— jaars waarvoor men een lot in de tegen het einde van December t houden verloting van kunstwerken ontvangt, benevens een premie in de laatste jaren bestaande uit een boekwerk.

dert hare oprichting in 1845 werd alleen voor 't aankoopen unstwerken als prijzen voor zulke verlotingen een bedrag van 5 tonnen gouds besteed. Alle te verloten schilderijen, teeke-n enz. zijn afkomstig van Nederlandsche meesters en aange-: op de verschillende tentoonstellingen van Arti. Van elken oop wordt 5 pCt. gestort in het Weduwen- en Weezenfonds Arti.

halve dit laatste goede doel, heeft de vereeniging ontegen-ik een belangrijk deel gehad in het verspeiden van beeldende t hier te lande.

ooral in de laatste jaren is de belangstelling van het publiek leze Vereeniging zeer toegenomen. Sedert 1893 traden 2669 we leden toe, terwijl het aantal harer correspondenten van tot 287 steeg.

premie over 1896 bestond in een plaatwerk over de ver-eling „Teylers Stichting" te Haarlem, met zeer goede repro-ies, die men gaarne blijft zien. Onder toezicht van kunstenaars egeven, zal ongetwijfeld de premie voor dit jaar even hoog n. Voor het vervolg bestaat het plan, om door het geven van elijke plaatwerken de verschillende particuliere verzamelingen ons land voor ieder als 't ware blijvend toegankelijk te en.

estuurderen der Vereeeniging zijn de heeren Bart van Hove, rzitter; H. W. Jansen, Vice-Voorzitter; Gerard Muller, Secretaris-ningmeester; H. S. Witkamp Jr., plaatsverv. Penningmeester ohn F. Hulk, plaatsverv. Secretaris; allen te Amsterdam.

en woord tot aanbeveling van deze Vereeniging, die de nage-n betrekkingen van kunstenaars ondersteunt, is hier waarlijk bodig.

---

olgens een door het Nieuws van den Dag ontvangen schrijven Roermond, zijn de Engelsche architecten voornemens aan Dr. . H. Cuypers een groot feest aan te bieden te Londen.

an de N. Rotterd. Courant ontleenen wij het volgende:

de „Welt-Post" doet ds. Th. von Frimmel mededeeling over werk van een Hollandsch kunstenaar in Venetië, dat lang kend is geweest, maar dat nu naar het schijnt op deugdelijke nden, aan Pieter Pietersz., den zoon van Langen Pier, terug-even kan worden.

et betreft niets minder dan de zeven groote plafondschilderingen de Groote Raadzaal van het Dogenpaleis. In oudere beschrij-gen wordt steeds Pietro Longo als de schilder er van genoemd. meestal aldus in Italië aangeduide Pieter Aertsz. of Lange kan niet bedoeld zijn, daar deze al in 1575 overleden is en de plafonds eerst eenige jaren later begonnen werd. Nu is wel niets bekend van een verblijf in Italië van den zoon, maar aarschijnlijk is dit volstrekt niet.

e plafonds bevatten half historische, half allegorische voor-lingen, zeer decoratief opgevat en als graauwtje behandeld.

---

ij de voortgezette werkzaamheden tot het verleggen der oud-neinsche walmuren van de stad Trier heeft men weder een dst van groote waarde gedaan. Op een afstand van ongeveer M. van af de porta nigra werd een Romeinsche vestingtoren gelegd, die geheel gelijkt op de reeds vroeger ontdekte, en I. in doorsnede meet. Ook de meermalen opgedane onder-ding, dat men de grondslagen van dergelijke stadsmuren als deering gebruikte voor de veel lichtere middeleeuwsche ver-igingswerken, is hier andermaal bevestigd geworden.

Het metselwerk van dezen noordelijken verdedigingsmuur bestaat uit een leiachtige steensoort, aan de buitenzijde bekleed met zuiver behakte kalksteenen, zorgvuldig met roodachtige kalk gevoegd. Daar al de tot nu toe blootgelegde deelen der vestingmuren op volkomen dezelfde wijze zijn uitgevoerd, behooren deze ook, met den laatst ontdekten toren, tot een zelfde tijdperk.

De Vereeniging Arti et Industriae te 'sGravenhage heeft een adres ingediend aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, tot ondersteuning van het wetsontwerp tot verhooging der Staatsbegrooting met f 10,000, als eerste termijn van de kosten en inrichting van een gebouw voor 's Rijks Ethnographisch Museum *te 'sGravenhage.*

Onder betuiging van geheele instemming met het warme pleidooi, door den Minister van Binnenlandsche Zaken gehouden voor het goed recht van 's Gravenhage, alwaar de kunst en de kunstnijverheid zoo veel beoefenaren vinden, meent de Vereeniging, dat aan de residentie werkelijk het recht toekomt de verzamelingen terug te krijgen die daar zoovele jaren werden tentoongesteld en ook voor haar bestemd waren. Het was immers de bedoeling van Koning Willem I om dit Museum aldaar te vestigen.

Er moet een einde komen aan een toestand, zooals die van het Museum te Leiden thans is, en die voor de Nederlandsche kunstbeoefenaren en voor buitenlandsche bezoekers onophoudelijk reden tot ergernis geeft.

Amsterdam is overrijk aan musea, het universitair onderwijs eischt geen uitgebreid Ethnographisch Museum; te 's Gravenhage zal zulk een inrichting in een behoefte voorzien en er zeker niet minder bezoek van belangstellenden ontvangen.

KORTE TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

ONONTVLAMBAAR HOUT. Te London is eene belangrijke proef genomen met onontvlambaar hout. Men had twee huizen gebouwd, geheel volgens hetzelfde model, waarvan het een van gewoon hout was opgetrokken, en het andere van hout, volgens een zeker chemisch proces behandeld.

Tegen de muren werden goed brandbare stoffen gestapeld met petroleum overgoten, zoodat, toen men ze aanstak, een heerlijk vuurtje ontvlamde. In twintig minuten was er niet veel meer van het eerste huis over, maar het tweede stond onveranderd, alleen de muren waren wat geblakerd en zwart geworden door de vlammen. Het hout bewees bovendien zulk een slechte warmtegeleider te zijn, dat terwijl de vlammen een kwartier langs de zijwanden hadden gelekt, het inwendige van het gebouw koel was gebleven, en zonder eenig gevaar betreden kon worden.

Toen stapelde men in het vertrek brandmaterieel op. De deuren en ramen werden tegen elkander opengezet, zoodat het huis weldra een oven leek. De vensterruiten knapten, het glas smolt en droop in straaltjes naar beneden, maar de houten muren stonden onverlet! Het chemisch proces, waaraan men dit wonderhout te danken heeft, is in hoofdzaak het volgende.

Langs mechanischen weg worden eerst de sappen en gassen aan het hout onttrokken, daarna wordt er onder sterke drukking een niet ontvlambaar chemisch product ingebracht, waarschijnlijk een silicaat van soda of een ammonium zout.

Het hout verliest — behalve zijn brandbaarheid — geen enkel van zijn eigenschappen en het blijft even gemakkelijk te bewerken.

d. J.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING
N AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 31 MEI.

msterdam. Het verbouwen van de Alle-chool in de 3e Schinkelstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De rw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-kkerij, tegen betaling van f 1 (met één .). Inlicht. worden gegeven ten kantore den assistent-architect, op het raadhuis, ier no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de laatste werkdagen vóór den dag der besteding.

rnhem. Het verbouwen van het pakhuis perc. Jansstraat no 15 te Arnhem.

e architect J. G. v. d. Berg, v.m. 11½ u. iet hotel Sluis. Bestek met twee teek. zijn 2 per stel verkrijgb. aan de handelsdruk-j van W. Swaan, Bentinckstraat. Aanw. aan.

Franeker. Het bouwen eener stelphuizinge op Salvert onder Franeker.

De heer J. Brouwers, bij wien bilj. in te leveren. Teek ter inz. ligt bij A. van Loon, Kaatsveld, en bestekken à f 0.50 verkrijgb. ter snelpersdrukkerij van T. Telenga. Inl. worden verstrekt door J. v. d. Witte te Schalsum. Aanw. gedaan.

Groningen. Het bouwen van eene winkelbehuizing met twee bovenwoningen, aan de Werkmansstraat te Groningen.

De architect K. H. Holthuis, 's av. 8 u. in café „Vriendschap", alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn deze ad f 1 bij gen. architect verkrijgb. alsmede inl. Aanw. 31 Mei, v.m. 11 u.

Hengelo (Ov.). Het metselwerk van een boerenwoning per duizend steenen, c. a. 70 duizend.

De heer G. J. Borgman, te Kleine Driene, 's av. 7 u., in het café van G. Borgman, Oldenzaalsche straat, Hengelo.

Lochem. Het bouwen van eene kegelbaan bij societeit „de Eendracht".

Het bestuur 's av 7½ u. Bestek en teekeningen liggen in de koffiekamer ter inz. Aanw. gedaan.

Lopik. Het verbouwen van een woonhuis, met bijlevering van materialen in 2 perceelen.

De heer A. P. Kleijn, n.m. 3 u. Bestek ter inz. in het café van G. W. Stam. Aanw. gedaan.

Oudenbosch. Het afbreken van bestaande en het maken van 1149 M. nieuwe beschoeiingen langs de haven van Oudenbosch, alsmede het verruimen en uitdiepen dezer haven over de volle lengte.

Het gemeentebestuur. Bestek met 5 teek. ad f 3.50 verkrijgb. bij den gemeente-secretaris. Inl. verkrijgb. ter secretarie en bij den ingenieur van het werk, P. H. A. van Wamel, te 's Bosch. Aanw. gedaan.

Oranjewoud (Fr.) Eene verbouwing en uitbreiding van den huize „Oranjestein" te Oranjewoud.

De aanbesteder. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den architect H. H. Kramer te Leeuwarden. Aanw. gedaan.

DINSDAG 1 JUNI.

Amsterdam. Het maken van een kantoorgebouw met bovenwoningen.

De directie der Amsterdamsche Rijtuig Maatsch.. n.m. 4 u., ten kantore, Overtoom 217. Bestek en teek. zijn verkrijgb. a/h bur. v/d architect F. W. M. Poggenbeek, Marnixstraat 415, tegen betaling van f 1,50

Haskerhorne (Fr.). Het maken van een plafond in de pastorie.

De kerkvoogden der Herv. gem. te Haskerhorne en Oudehaske. Bilj. in te leveren vóór 1 Juni aan W. Kornelis te Haskerhorne, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen.

Terneuzen. Het herstellen van bruggen te Terneuzen en te Ellewoutsdijk. Raming f 1140, onder beheer der genie te Bergen op Zoom.

De genie v.m. 11 u. in het hotel „De Nederlanden" alw. de bestekken ter inzage liggen. Bilj. in te leveren tot 31 Mei n.m. 3 u. bij den opz. van fortificatien alw. bestekken, inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn.

Zwolle. Het inrichten van een woonhuis aan het Bethlehemsche Kerkplein tot magazijn en bovenwoning en het bouwen van een smederij met annexen aan de Goudsteeg aldaar.

De architect S. J. H. Trooster B.Hz. n.m. 2 u. in café „le Passage". Bestek en teek. liggen in gen. café ter inz. en bestekken te bekomen bij gen. architect. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 2 JUNI.

Amsterdam. Het verbouwen van de perceelen no. 4 en 6 aan de Gravenstraat te Amsterdam.

De heer A. G. Bakels, n.m. 3 u., in het Haagsche koffiehuis, Damrak 47. Bestek met teek. à f 1.50 verkrijgb. aan de lichtdruk-inrichting van P. Rijnja, Reguliersgracht. Inl. geeft de architect H. H. Baanders, Sarphatipark no. 125. Aanw. gedaan

Gouda. Het wegbreken en in ijzer weder opbouwen van een baanloods met kantoor en kachelhok.

Firma G. Prince en Zn. Bestek en teek. zijn ter inz. in het kantoor, Kattensingel Q 79.

Enschedé. Het verbouwen van een winkelhuis en het opbouwen eener verdieping op een terrein gelegen aan de Haverstraat.

De architect H. Reijgers, 's midd. 12 u., in het hotel „de Klomp". Bestek en teek. à f 1, te bekomen bij voorn. architect. Aanw. 1 Juni, n.m. 3 u.

DONDERDAG 3 JUNI.

's-Gravenhage. Het verbouwen der Hoogere Burgerschool voor meisjes aan de Laan.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek ad 35 ct. verkrijgb. ter secret. 3e afd. Aanw. 31 Mei, v.m. 11 u.

Haarlem. Het maken van twee wachthuizen en twee zelfaanwijzende ijzeren peilschalen bij de nieuwe schutsluis te IJmuiden, deel uitmakende van de uitbreiding der sluis- en havenwerken aldaar. Raming f 2500.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek no. 129, ligt ter lezing aan het gebouw van het minist. van W. H. en N., aan de lokalen der Prov. Besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem, bij den ingenieur du Croix te Amsterdam (2de Constantijn-Huygensstraat no. 46) en bij den ingenieur van Hooff te IJmuiden. Aanw. gedaan.

Naarden. Het doen van herstellingen en vernieuwingen aan gebouwen en werken te Naarden c.a. Raming f 5260.

De genie, v.m. 10 u. (Greenw. tijd), op het bur. der genie, alw bilj. in te leveren tot 2 Juni, n.m. 3 u., de bestekken ter lez. liggen en met inl. te bekomen zijn.

Tilburg. Het bouwen eener fabriek, binnenwerk 60 bij 12 meter, met verdieping en zolder, benevens eenige bijbouwtjes.

De heer M. J. H. Kessels n.m. 6 u. in het café van G. v. Blerk. Bestek en lichtdrukteek. tegen betaling van f 2.50 te verkrijgen bij den architect W. A. Claassen te Tilburg. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 4 JUNI.

Borger. Het bouwen van een nieuwe kerk te Borger, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De kerkeraad der Geref. gemeente n.m. 3 u. in het café Smit, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect E. Warringa te Nieuw Buinen. Aanw. 4 Juni v.m. 10 u.

ZATERDAG 5 JUNI.

Breda. Het afbreken en opnieuw bouwen van het pand geteekend B 342 gelegen aan den Haagdijk te Breda, een en ander met bijlev. van de benoodigde materialen.

De architect F. P. Bilsen v.m. 11 u. in het café van J. v. d. Broek, Tolbrugstraat, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 30 Mei v.m. 11 u.

Deventer. Het verbouwen van een bestaand pakhuis tot pakhuis, met beneden- en bovenwoning, aan de Walstraat alhier.

De heer J. J. C. Liesker v.m. 11 u. in het koffiehuis van J. T. van Poorten, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect G. te Riele Uzn. Aanw. gedaan.

Goedereede. *a.* Het bouwen eener school voor 240 kinderen. *b.* het bouwen van een woning voor het hoofd dezer school. *c.* het maken, leveren en aanbrengen van eenige meubelen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage en à f 3 verkrijgb. ter secret. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van een pand aan den Oostzeedijk.

De architect W. C. Colpijn 's midd. 12 u. in het café „Frascati", Kipstraat alw. bestek en teek. ter inz. liggen en à f 2 te bekomen zijn. Aanw. 2 Juni v.m. 10 u.

DINSDAG 8 JUNI.

's-Gravenhage. Het bouwen van eene jongens- en eene mesjesschool, alsmede eene portierswoning.

De regenten van het R. K. fonds van liefdadigheid v.m. 11 u. in het gesticht „Groenestein", Bestekken met teek. zijn à f 4 per stel verkrijgb. bij T. C. B. ten Hagen, Nobelstraat. Inl. zijn dagelijksch tusschen 9 en 4 te bekomen ten kantore van den architect Nic. Molenaar, Marnixkade no 3.

WOENSDAG 9 JUNI.

Hengelo (Ov.). Het bouwen eener villa aan den Enschedeschen straatweg te Hengelo, voor rekening van den WelEd. heer H. Hulshoff Pol.

De architecten v. d. Goot en Kruisweg, n.m. 1 u.. in het café „de Beurs". Bestek en teek. à f 2.50 bekomen bij voorn. architecten. Aanw. 9 Juni v.m. 10 u.

DONDERDAG 10 JUNI.

Exloo. Het bouwen van een kazerne voor de koninkl. marechaussée te Valthermond met bijlev. van materialen.

Het gemeentebestuur van Odoorn n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in hotel Dopper, Stadskanaal; hotel Panman, Musselkanaal; hotel De Croot te Nieuwe Pekela; hotel „Unie", Veendam; hotel „De Nederlanden" Wildervank; logement Smit Valthermond en ten huize Exloo alw. zij ad. f 1. zijn te bekomen. Aanw. 10 Juni v.m. 11 u.

VRIJDAG 11 JUNI.

's-Gravenhage. De bouw van een Post- en Telegraafkantoor, met Directeurswoning te Hoogezand. (Raming f 25.900.) De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, des namiddags te 1 uur, aan het lokaal van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Binnenhof te 's-Gravenhage.

Het bestek no. 17, ligt ter lezing aan het lokaal van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Binnenhof te 's-Gravenhage: aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Groningen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks. Nadere inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester. Aanw. 3 Juni v.m. 10½ u.

ZATERDAG 12 JUNI.

's-Gravenhage. Het bouwen van een rechtsgebouw aan den Noordsingel te Rotterdam, met daarmede in verband staande w[...] aan de Strafgevangenis aldaar. Ra[...] f 355,400.

Het Departement van Justitie n.m. [...] in een der lokalen van het Departeme[...]

Het bestek no. 78 met daarbij behoor[...] teekeningen ligt voor gegadigden ter in[...] in het directiegebouw op het voorterrei[...] de Strafgevangenis aan den Noordsing[...] Rotterdam.

Tevens liggen aldaar 58 stuks detailt[...] ningen en 12 stuks monsters en mod[...] ter visie.

Genoemd bestek is op aanvrage, t[...] betaling van f 5.20, franco verkrijgbaa[...] de Gebrs. van Cleeff, boekhandelaars, [...] No. 28*a* te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden op[...] dag 4 Juni 1897 te Rotterdam op het B[...] terrein, des namidd. ten 1½ ure, te[...] inl. zijn te bekomen bij den Ingenieur[...] chitect voor de Gevangenissen en Re[...] gebouwen, Departement van Justitie[...] 's-Gravenhage.

DINSDAG 15 JUNI.

Nieuwer-Amstel.. Het bestraten van[...] paardenpad van den Bovenkerkerweg [...] eene lengte van pl.m. 1100 M.

Het bestuur van Bovenkerkerweg. Bi[...] te leveren bij den heer C. v. Blaade[...] Amstelveenschenweg en bij J Langevel[...] A. E. de Boer te Bovenkerkerpolder.

DONDERDAG 24 JUNI.

Haarlem. Het bouwen van een tolhu[...] de Koedijkervlotbrug, gemeente Berger[...] hoorende tot de groote en andere [...] wegen in de prov. Noordholland. Ra[...] f 4850.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bes[...] no. 152, ligt na 10 Juni ter lezing aan[...] gebouw van het min. van W., H. en N., [...] de lokalen der prov. besturen, en is te[...] komen bij Gebr. van Kleef, te 's-Hage. Inl[...] te bekomen bij den hoofdingenieur te Haar[...] en den ingenieur te Alkmaar, alsmede[...] den opzichter Koot te Alkmaar. Aanw. [...] de plaats 17 Juni.

Afloop van AANBESTEDINGE[...]

17 MEI.

Franeker. Het grootendeels vernieu[...] der schuur genaamd „Het War", gele[...] onder Franeker. Door den aanbesteder.

Laagste inschrijver F. Annema, Harlin[...] f 4135, gegund.

Oisterwijk. Het afbreken van een wo[...] huis en een daarachter gelegen schuur, [...] legen aan de Lint te Oisterwijk en daar[...] plaatse bouwen van een sigarenfabriek [...] kantoor-lokalen enz. Door de firma Ham[...] en Meeûs.

Laagste inschrijver A. Willems, f 10600, [...]

18 MEI.

Ouddorp. Het bouwen van een won[...] voor den 2en gemeentegeneesheer met [...] komende werken. Door het gemeentebest[...]

Laagste inschrijver B. v. d. Bijl, Aarl[...] derveen, f 5297.

Tilburg. Het bouwen van eene drukk[...] voor de „Nieuwe Tilburgsche Courant" [...] kantoren, woonhuis enz. Door de uitge[...] van voorn. courant.

Laagste inschrijver P. Hosli, f 16933, g[...]

19 MEI.

Hoorn. Het gedeeltelijk amoveeren en[...] daarna weder opbouwen van het perceel[...] 4, aan de Slapershaven. Door het gemeen[...] bestuur.

Laagste inschrijver C. Woestenburg, f 18[...] gegund.

Uithuizen. Het bouwen van een sch[...] met 2 lokalen en onderwijzerswoning. D[...] het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver A. Pastoor, Stedu[...] f 8297, gegund.

Zutphen. Het verbouwen van het bestaa[...] magazijn aan de Havenstraat en het ald[...] bouwen van 2 nieuwe magazijnen met k[...] toren. Door de firma W. J. Reesink en [...]

Metsel-, steenhouw- en timmerwerk. La[...] ste inschrijver H. v. d. Klip, f 21543*.

Metsel- en steenhouwwerk. Laagste [...] schrijver H. Koordeman, f 12333*.

Timmerwerk. Laagste inschrijver W. Ko[...] deman, f 8508*.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

JUNI 1897. 17e JAARGANG. No. 23.

UREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
UREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
ITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
bonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor
dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 2/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Ten huize van den Secretaris der Maatschappij, Leidsche ade 74 te Amsterdam, is op 28 Mei j.l. een brief berd, onderteekend N. N., waarbij gevoegd waren drie bligatiën, elk groot f 100, in de hypothecaire geldleening er Maatschappij, en nog voorzien van de coupons die in 896 betaalbaar waren.

De brief behelst de mededeeling, dat deze obligatiën an de Maatschappij ten geschenke worden gegeven, in e hoop, dat anderen, die evenmin als de schenker die bligatiën als geldbelegging namen, het voorbeeld zullen olgen.

Het Bestuur der Maatschappij heeft in zijne vergadering an 1o Juni j.l. van dit schrijven kennis genomen en etuigt hier, namens de Maatschappij, openlijk zijn harelijken dank aan den onbekenden schenker voor dit onubbelzinnig bewijs van belangstelling in de Maatschappij.

Te Brussel zal van 28 Augustus tot 30 September a.s. us ook tijdens het van 28 Augustus tot 2 September ldaar plaats hebbende Internationaal Congres van Arhitecten, eene *Retrospectieve Tentoonstelling van Bouwunst* worden gehouden, waarop worden toegelaten teekeingen, photographiën, lichtdrukken, gravures en modellen an uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken uit de weede helft der 19e eeuw.

De Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en van het Genootschap Achitectura et Amicitia, willende trachten een Nederlandsche bijdrage e leveren tot deze tentoonstelling, doen bij dezen een eroep op de Nederlandsche architecten, om door inzending an teekeningen, of reproducties van bouwwerken en ontverpen daarvan, uit de 2e helft der 19e eeuw, bij te willen ragen tot het welslagen van dit voornemen.

Allen die iets voor deze tentoonstelling kunen leveren, vorden dringend uitgenoodigd zoo spoedig mogelijk nauwkeurige opgave van den aard hunner inzending en de afmetingen daarvan te doen aan den Secretaris van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, te Amsterdam; de inzendingen worden aan het gebouw der Maatschappij ingewacht vóór of op 20 Juni a.s.

Gaarne zullen ook ontwerpen van reeds overleden architecten in ontvangst worden genomen.

De inzendingen worden ingewacht, in lijsten, op châssis, of op zwaar karton geplakt.

Een Comité voor de plaatsing te Brussel zal zorg dragen voor ontvangst en terugzending.

Aan de inzenders worden geene kosten voor plaatsruimte in rekening gebracht.

Biljetten om zich in te schrijven als lid van het *Internationaal Congres van Architecten*, te Brussel te houden van 28 Aug. tot 2 Sept. a.s., zijn op aanvraag verkrijgbaar aan het Bureau van de Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst.

De inschrijving moet vóór 1 Juli a.s. naar Brussel worden opgezonden.

De kosten zijn met inbegrip der deelneming aan de tochten en feestelijkheden frs. 30, of frs. 20 indien men niet wenscht deel te nemen aan het banquet en de voorstelling in het Théatre de la Monnaie.

Volledige mededeelingen omtrent dit Congres vindt men in No. 15 van het Bouwk. Weekblad, van 10 April 1897.

IETS OVER KRETA EN HET LABYRINTH (1).

Voordracht gehouden in de Algemeene Vergadering van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, op 20 Mei 1897, door Dr. H. C. Muller.

Het woord *Labyrinth*, grieksch *labyrinthos*, oorspronkelijk misschien een egyptisch woord, beteekent in de oudheid een samengestelden bouw van gangen en kamers, maar vooral noemde men aldus de vier door den ouden

(1) Ziehier eenige bronnen over Creta:
Sieber, Reise nach Kreta. Leipz. 1822. De Holl. vertaling verscheen in 2 dln. te Haarlem, 1823.
Höck, Kreta. Göthingen 1823—29.

Plinius vermelde kunstmatige bouwwerken, alle vier volgens hem „bedekt met gewelven van gehouwen steen."

Het egyptische labyrinth bevond zich in midden-Egypte, nabij Arsinoë of Krokodilopolis („de krokodillenstad"). Geheel uit steen gebouwd, omvatte het 12 zich onder één dak bevindende pleinen met 3000 kamers, waarvan de helft zich onder den grond bevond, en slechts één verdieping boven den grond. Alleen de bovenkamers werden aan vreemdelingen getoond, zooals aan de Grieksche reizigers Herodotos en Strabo. Men verschilde in de oudheid van gevoelen, of het geheel een grafmonument, of iets anders geweest is; de overblijfselen van dit labyrinth zijn door Lepsius teruggevonden en nader onderzocht.

Het labyrinth op Samos (ook wel eens verkeerdelijk naar het eiland Lemnos verplaatst) was een werk der Samische bouwkundigen, volgens opdracht van den alleenheerscher Polykrates. Ruïnes er van werden nog gezien door Plinius, die in zijn groot werk (dat hij „Natuurlijke Geschiedenis" noemde maar dat beter als „Algemeene Encyclopedie" gelden kan) Theodorus als den bouwmeester noemt.

Als een derde labyrinth kan in de oudheid het italiaansche labyrinth gelden, het graf namelijk van koning Porsena (of Porsenna) van Chesium, gelegen onder de stad. Plinius zag het niet meer zelf, maar haalt in zijn beschrijving de woorden van den oudheidkundige Varro aan, die o. a. zegt, dat de basis van het gebouw een labyrinth bevatte, waaruit men, eenmaal er in gekomen, zonder een draad den uitgang niet meer vinden kon.

Het vierde en meestberoemde labyrinth der oudheid was het zoogenaamde of vermeende labyrinth op Kreta. Volgens de sage was het door Daedalos naar 't model van het egyptische gebouwd in de nabijheid van de stad Knosos of Gnossos, de residentie van Minos, reeds door Homeros als zeer belangrijk vermeld.

De geschiedschrijver Diodoros, die omtrent het begin onzer jaartelling leefde, vermeldt het labyrinth als de verblijfplaats van het monster Minotauros, maar zegt dat het verdwenen was in zijn tijd. Andere schrijvers vermelden het labyrinth niet eens, en volgens de onderzoekingen van Höck in zijn groot werk over Kreta kan men aannemen dat het labyrinth ALS GEBOUW een schepping is der fantasie, en nooit in werkelijkheid heeft bestaan. De vele kloven en gangen in de bergen van Kreta hebben dus de sage doen ontstaan; zoo vond men en vindt men nog in de nabijheid van Gortyna of Gortys een soort van labyrinth met grotten en gangen, en hierover moeten wij thans iets uitvoeriger spreken. (1)

De Duitsche geneesheer Sieber, die in 1822 het eiland Kreta bereisde, bezocht den 2en November ook het zoogenaamde labyrinth bij Gortyna. Uit zijne beschrijvin[g] blijkt, dat de als „Doolhof" bestempelde steengroeve gee[ne] plaats is, waar men licht verdwalen kan, integendeel, da[t] men met behulp van een plattegrond zelfs zonder gids e[n] den weg kan vinden.

De geheele, ten onrechte met den naam van Labyrint[h] bestempelde steengroef — zegt Sieber — is een uur buite[n] Gortyna gelegen. Overdreven voorstellingen verwekk[en] vrees, en geven aanleiding tot verkeerde beoordeeling va[n] eene steengroeve, waarvan Sonnini, zonder er ooit gewee[st] te zijn, reeds met recht beweerde, dat de onderaardsch[e] groeven van onmetelijke uitgebreidheid, welke zich ond[er] de stad Parijs bevinden, voor veel bewonderenswaardig[er] dan die van Gortyna moeten gehouden worden. Deze gro[ef] schijnt in latere eeuwen nog bearbeid te zijn; want d[e] oude aartsbisschoppelijke kerk en andere nieuwe gebouwe[n] bestaan alle uit denzelfden zandsteen, waarvan ik tot mij[ne] overtuiging een stuk uit den Labyrinth met mij brach[t] om het met de gehouwen steenen nauwkeurig te kunne[n] vergelijken. In deze gansche streek is, buiten deze, geen opene steengroef te vinden, en dat men er een onder de[n] grond ging graven kan men verklaren uit het gebrek aa[n] bouwland, waarmede de Cretensers des te zuiniger moeste[n] omgaan, dewijl de meeste en beste op de bergen der secon[-] daire formatie gevonden wordt, en de zandsteen, wanneer h[ij] aan de buitenlucht blootgesteld, verweerd is, geen rech[t] bruikbare bouwstof meer oplevert. Men zag zich dus ge[-] noodzaakt om op eenigen afstand van Gortyna en o[p] steilere plaatsen, die hier bij lang na zoo ontoegankelij[k] niet zijn, als Tournefort schijnt te denken, een onder[-] aardsche steengroef aan te leggen. Men deed zulks bij d[e] ingangsgrot, waar de zandsteen-bedding bloot lag. Hie[r] behoefde men geen vruchtbare aarde weg te ruimen, maa[r] kon den besten bouwsteen tusschen de spleten nasporen en, waar men hem vond, dieper graven; met dat gevolg dat er van tijd tot tijd onderscheidene gangen ontstonden. De zandsteen-bedding, die gedurig rijker werd, doorwoelde men in dier voege in allerlei richtingen totdat, na de verwoesting van Gortyna, deze onderaardsche arbeid gestaakt werd, en de geheele aanleg, in den toestand waarin me[n] het werk gelaten had en met alle kenteekenen eener steen[-] groef, tot op heden toe bleef bestaan. (1)

Tot zoover de mededeelingen van den Duitschen ge[-] neesheer Sieber uit het begin dezer eeuw. In 1851—5[?] werd Kreta uitvoerig onderzocht door den Engelsche[n] kapitein Spratt, eerelid van de Archaeologische Institute[n] te Berlijn en te Rome. Ook hij bezocht het labyrinth i[n] de nabijheid van Gortyna, en aan zijne mededeelinge[n] ontleen ik nog het volgende. (2)

De eenige bewoners van het labyrinth zijn vleermuizen maar gedurende de lange revolutie van 1822—28 hebbe[n] de Christelijke bewoners der omliggende dorpen gedurend[e] maanden in deze onderaardsche vertrekken geleefd. D[e] oudere gidsen konden aan den Engelschman nog verschil[-] lende plaatsen als het huis of spiti van Dimitri of Joan[-] naki aanwijzen, ja zelfs een onderaardsche plaats waar me[n] bij feestelijke gelegenheden placht te dansen!

(Wordt vervolgd.)

PASHLEY, Travels in Crete. 2 dln. 1837.
CHOERMOEZIS, Athene 1842.
BYBILAKIS, Neugriechisches Leben, etc. Berl. 1840.
RAULIN, Description de l'île de Crète. Paris 1859—61.
SPRATT, Travels in Crete. Lond. 1865.
PERROT, L'île de Crète. Paris, 1867.
ELPIS MELENA, Kret. Volkslieder. Münch. 1874.
STILLMANN. The Creta-insurrection. New-York 1874.
v. LÖHER. Griech. Küstenfahrten. Leipz. 1875.
JEANNARAKIS, Kret. Volkslieder. Leipz. 1876.
v. LÖHER. Kretische Gestade. Bielefeld, Leipzig 1877.
TOZER, The islands of the Aegean. Oxford 1890.
A. TIMA VON WALDKAMPF, Kreta und die neueste Phase der Orientalischen Frage. Leipzig 1897.

(1) De bovenvermelde bewijsplaatsen vindt men bij Plinius XXXVI 19. 13 enz., Herod. II 148, Strabo XVII 811. Verg. Aen. V 588, Ovid. Met. VIII 158, Diodorus Hist. I 61, e. a.

(1) Reis naar het eiland Kreta, enz. in het jaar 1817, van F. W[.] Sieber. Uit het Hoogd. 2e deel, blz. 121 vlg. Te Haarlem, 1823. 8[o.]

(2) T. A. B. Spratt, Travels and researches in Crete. 2 vol[.] London 1865. 8º. 2e deel, blz. 46 vlg.

TENTOONSTELLING VAN ONTWERPEN VOOR EEN RECLAME-KAART.

Daar de tentoonstelling van ontwerpen ingekomen op e prijsvraag voor een winkel-reclamekaart, uitgeschreven oor den heer W. G. Boele Sr. ter gelegenheid van het o jarig bestaan zijner sigarenfabriek, ook nog in andere eden van ons land gehouden zal worden, geloof ik, dat et nog tijd genoeg is eenige woorden over de ingekomen ntwoorden te schrijven.

Allereerst kan ik in principe niet meegaan met de reensie in het Bouwkundig Weekblad van 29 Mei l.l. Naar nijn inzicht komt men bij aandachtige beschouwing tot en andere conclusie dan de jury.

Ik geef gaarne toe, dat de 1e prijs knap is geteekend at betreft de figuur; maar beschouwen wij verder het fond n den rand, hoe slecht van kleur, hoe onbeduidend van eekening! Kortom een ontwerp is hier geleverd, dat ik eer zeker verdienste toeken, maar nimmer een der drie ereplaatsen zou hebben toegewezen.

Het met den 2den prijs bekroonde ontwerp is op het erste gezicht beter, men zou kunnen zeggen het is raak n als reclameplaat zeker dienstig. Maar kan men niet erlangen, dat waar zulke prijzen worden toegekend, ook fgewerkte teekeningen worden geleverd, en dat slordige nafgewerkte ontwerpen als dat van den heer Bosch in een geval voor bekroning in aanmerking mogen komen?

Wat het met den 3en prijs bekroonde ontwerp betreft, an in mij hier vrijwel met het oordeel der jury vereenien. Goed van teekening, aangenaam van kleur is hier en tamelijk goed geheel verkregen.

Maar indien wij nu verder rondkijken en dan een ontwerp zien als dat ingezonden onder motto Rex, dan staan ij verwonderd, dat dit ontwerp is achtergesteld bij de rie bovengenoemden.

Dit ontwerp, uitstekend van teekening, flink van lijn en rachtig van opvatting, daarbij goed opvallend, voor eclame dus zeer geschikt, komt naar mijn inzicht den 1sten rijs toe.

Verder treffen mij de ontwerpen der heeren Meelis en reman en zou ik hun ook zeker een plaats onder de ekroonden hebben geschonken.

Hoe eenvoudig geteekend is de rookende figuur op het ntwerp van den heer Meelis, eenvoudig van lijn zoowel s kleur, maar het oog aangenaam rustig aandoende, hoe cht typisch de beide koppen van den heer Breman; ik e hierin veel meer werkelijke kunst dan in de fijn cademisch bewerkte kop en figuur van den 1sten beroonde.

Wij hebben nu de beste ontwerpen besproken, wat niet tsluit dat er nog een groot aantal zeer noemenswaarge ontwerpen zijn; om die allen echter te bespreken, u mij te uitgebreid doen worden.

Jammer vind ik het echter, dat waar zooveel goeds is zien er aan den anderen kant zooveel prullen zijn. Hoe erschillende inzenders den moed hebben gehad met zulk erk aan te komen, blijft mij een raadsel. Ik geloof dan ok, dat artikel 12 van het programma, waardoor de jury et recht heeft, de teekeningen die in kunstwaarde al te er staan beneden hetgeen met billijkheid verwacht kan orden van de tentoonstelling uit te sluiten, niet is gendhaafd, hetgeen ik zeer betreur, daar de eerste indruk j het binnenkomen der tentoonstellingszaal diep treurig is.

Wat deze tentoonstelling ons echter doet zien is: over et algemeen een ernstig streven om kunst dienstig te maken aan reclame en elke nieuwe tentoonstelling op dit gebied geeft blijken van werkelijken vooruitgang, reden waarom ik het denkbeeld des heeren W. G. Boele Sr. van harte toejuich en hoop dat vele groote fabrikanten zijn voorbeeld zullen volgen.

V.

DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING IN 1900.

Door de Centrale Commissie tot inrichting van de afdeelingen van Nederland en de Koloniën op de Wereld-Tentoonstelling te Parijs in 1900, en tot behartiging van de belangen der inzenders in die afdeelingen, is uitgegeven het, in het Nederlandsch vertaalde, decret van Aug. 1894, houdende het Algemeen Reglement voor de genoemde tentoonstelling. Daarbij zijn bovendien opgegeven de namen der leden van de Centrale Commissie en die van de bijzondere Commissiën voor de 18 verschillende groepen, en voorts de algemeene klassificatie der Tentoonstelling, waaruit blijkt in welke groepen zij is verdeeld en in welke klassen deze groepen weder zijn onderverdeeld.

De Centr. Comm. noodigt in een voorafgaand woord allen en in het bijzonder de kunstenaars, land- en tuinbouwkundigen, nijveren en handelaars uit, om op ruime schaal aan de Tentoonstelling deel te nemen en mede te werken tot een waardig optreden van Nederland en zijne Koloniën.

Elke groep zal, zoo blijkt, als 't ware een afzonderlijke tentoonstelling met een retrospectief gedeelte vormen. Door den Commissaris Generaal voor Nederland is reeds voor eenigen tijd in elk der groepen een ruimte aangevraagd, uiteraard voorloopig. Het is echter van groot belang, dat de inschrijvingsbiljetten spoedig aan de Centr. Commissie worden toegezonden, al zij het met voorloopige opgaven, welke, wil de Nederlandsche afdeeling behooorlijk voorbereid worden wat indeeling, plaatsing en versiering betreft, nog dit jaar door definitieve te vervangen zullen zijn.

Die voorloopige opgaven zijn ook van belang voor het opmaken van de voorwaarden waarop de exposanten zullen kunnen deelnemen. De Commissie zal hare uitgaven beperken en er met kracht naar streven, het Regeerings-subsidie zooveel mogelijk te doen strekken tot vermindering van de lasten der exposanten. Voorts zijn reeds belangrijke vracht-reducties toegezegd door verschillende maatschappijen en zal getracht worden op voordeelige voorwaarden het vervoer en de plaatsing te Parijs te regelen, alsook het aanbrengen van bevloeringen, plafonneering en afschutting der ruimte. Plaatsruimte behoeft door de inzenders niet betaald te worden. Voor zoover het Regeerings-subsidie niet toereikend mocht zijn, zullen de onkosten van bevloering enz. over de inzenders worden omgeslagen.

Het geldt hier niet eene tentoonstelling voor Frankrijk alleen, waar hooge beschermende rechten een beletsel zijn tot uitbreiding van handelsrelatiën, maar eene expositie waar alle landen vertegenwoordigd zijn en ook bewoners daarvan zullen toestroomen, en waar werkelijk nieuwe handelsbetrekkingen zullen worden aangeknoopt.

Het is dan ook te hopen, dat van het beste wat op het gebied van wetenschap en kunst, landbouw, nijverheid, handel en koloniën wordt voortgebracht, een volledig beeld van uit Nederland op de Tentoonstelling worde gegeven. Wat dit „beste" betreft, vestigen wij er de aandacht op, dat de Nederlandsche Bijzondere Commissiën geenszins alleen in opdracht hebben om de inzendingen bijeen te brengen, maar wel degelijk ook om te beslissen over toelating of weigering, waarvoor zij zich kunnen doen voorlichten door deskundigen.

* * *

Op deze Wereld-Tentoonstelling worden toegelaten werken van kunstenaars, vervaardigd sedert 1 Mei 1889. In de IIe groep, klasse 10, Bouwkunde, worden aangenomen: teekeningen, photographiën en modellen van uitgevoerde werken (openbare en ook bijzondere gebouwen); ontwerpen voor gebouwen; restauraties van het oorspronkelijke naar de bouwvallen of naar documenten.

De Bijzondere Commissie voor deze groep is samengesteld uit de volgende leden, de heeren: H. W. Mesdag, *Voorzitter*, Dr. P. J. H. Cuypers, Bart van Hove, Jozef Israëls, H. W. Jansen, P. de Josselin de Jong, J. Maris, Willy Martens, C. Muysken en Ph. Zilcken.

Zijn wij goed ingelicht, dan zal er echter voor de kunstenaars ook buiten die speciale groep gelegenheid zijn hun werk van hun

kunst te doen getuigen; in de afdeelingen namelijk voor versieringskunst, meubels enz., in de afdeelingen der toegepaste kunst, zullen gaarne aan de teekeningen van uitgevoerde en onuitgevoerde onderwerpen behoorlijke plaatsen worden aangewezen.

Allen die wenschen in te zenden, worden intusschen in hun belang aangemoedigd voorloopig van hun medewerking opgaaf te doen aan het Centrale Comité bovengenoemd, gevestigd Hofspui 6 te 's-Gravenhage.

BOEKAANKONDIGING.

In de onlangs verschenen Mei-aflevering van het Zeitschrift für Bildende Kunst is — nevens menige andere belangrijke bijdrage — opgenomen een uitvoerige critische bespreking van het volgende werk: Pompeji vor der Zerstörung. Reconstructionen der Tempel und ihrer Umgebung.

Uitgegeven in Selbstverlag te Leipzig (1897) door den schrijver C. Weichhart. Dit prachtwerk, waarvan de prijs 50 Mark is, zal het eerste deel zijn van een serie, die een getrouw beeld zal geven van Pompeji vóór de verwoesting van 79 n. C.

De opvatting van den heer Weichhart — een Duitsche bouwkundige en waterverfteekenaar — schijnt in vele gevallen afwijkend van vroegere reconstructeurs. Een tweetal tekstfiguren waarop afgebeeld een, verkeerdelijk, „boog van Nero" genoemde zegepoort volgens Rossini en volgens Weichhart, toont dit ten duidelijkste aan.

Volgens M. Schmid, de criticus, die in 't Z. für B. K. het boek van Weichhart inleidt, is de opvatting van dezen de juiste, dank zij de nauwgezette studie van alle fragmenten die gespaard bleven.

Aan hen, die meer wenschen te weten over dit allerbelangrijkst onderwerp en in den prijs — waarbij rekening moet worden gehouden met de komende vervolgen — geen beletsel zien, kan dus dit werk worden aanbevolen; want het schijnt eerlijk een plaats te verdienen naast, zoo niet boven de uitgebreide literatuur, die reeds over Pompeji en zijn bouwvallen is verschenen.

Specimen der illustratie zijn in genoemde aflevering van het Z. f. B. K. opgenomen.

Delft W. L.

Algemeine Bauzeitung 1897 2e Aflevering. De hoofdschotel van deze aflevering is eene, overvloedig geïllustreerde, beschrijving der *St. Lucas of derde Protestantsche Kerk te München;* de ontwerper Albert Schmidt, Professor aan de Polytechnische School aldaar, koos, mede gedwongen door den quadratischen vorm van zijn terrein, als type voor dit kerkgebouw de Centraalkerk.

De heer G A. Horst, van wiens hand bovengenoemde beschrijving afkomstig is, roemt ten zeerste de wijze waarop de architect de enorme moeilijkheden overwon, die door het aannemen van dit type ontstonden, en wel voornamelijk waren dit de 4 steunpunten van den koepel, die elk 1,200.000 K.G. te dragen hadden. Niet minder wordt er nadruk op gelegd, dat we te doen hebben met een oorspronkelijk ontwerp, waarop een persoonlijkheid zijn stempel heeft gedrukt, wat van zoovele Münchener bouwwerken, — de schrijver spreekt zeer leukjes van „Nachempfinden", een ook ten onzent niet onbekende kwaal — niet kan worden getuigd.

In den aanhef van het artikel hangt de heer Horst een zeer somber tafereel op van den toestand der architectuur in Beieren, waar de Regeering alleen gelden toestaat wanneer het onmogelijk meer te laten is, en dan nog slechts het allernoodigste. Welk een contrast met vijf jaren terug, toen door den invloed van Koning Lodewijk I de bouwkunst, zij het ook in monumenten sedert dikwijls heftig veroordeeld als copiën, navolgingen, toonen kon wat zij vermocht.

Met een citaat uit Semper. „Baukunst sei Poesie des Raumes", besluit de heer Horst een der laatste alineas van zijne bijdrage, die zeker aan elkeen ter lezing mag worden aanbevolen: mede ter kennismaking met een praktisch resultaat der conclusiën, neergelegd in het standaardwerk: „Der Kirchenbau des Protestantismus", waarop in een vroeger deel dezer uitgave reeds de aandacht is gevestigd.

De naam Semper brengt mij nog den volgenden zin in gedachte, die zekerlijk ten volle algemeene bekendheid verdient, nu er zoo vaak in lijnrechten strijd mede wordt gehandeld.

„Onze kerken moeten kerken van de 19e eeuw zijn. Men mag ze in de toekomst niet moeten aanzien voor werken uit de 13e eeuw. Men pleegt anders een plagiaat aan het verleden en bedriegt de toekomst. Het smadelijkste evenwel behandelt men het tegenwoordige, want men loochent zijn bestaan en berooft het van zijn monumentale oorkonden".

Lees in stede van kerken, gebouwen. Denk U inplaats van 19e eenige titteltjes, en bovenstaande regels, ze kunnen onveranderd, als ondubbelzinnig artikel 1 geplaatst worden aan het hoofd der Grondwet van de Bouwkunde, zonder gevaar van *ooit te verouderen* of hunne beteekenis te verliezen.

European Architecture bij Russell Sturgis. Wanneer ik de volgenden titel noem: „European Architecture", vermoedt gewis elkeen té doen te hebben met het werk van een Amerikaan. E dat is zoo: Russell Sturgis, A.M, Ph. II, F. A. I.A, president hie en vice-president daar, heeft het geschreven als een Historische Studie en onder dit motto: „Art still has truth, take refuge there" (Kunst heeft nog vertrouwen, zoek daar U toevlucht), de wereld in gestuurd.

Uitgevers zijn, te New York, de Macmillan Company, te London Macmillan & Co. Ltd. De prijs bedraagt 18 shillings.

Het boek is niet van den allerlaatsten tijd, immers de voorrede dateert van Augustus 1896; ik meen evenwel, dat de aandacht hier te lande er nog niet op is gevallen. Deze verdient het boek echter m. i. ten volle, want het is den vervaardiger zeker niet als geringe verdienste aan te rekenen, dat zijne illustraties ons veel nieuws te zien geven, al zijn bijna alle platen en tekstfiguren aan andere werken ontleend.

Ik hoop, dat het mij vergund zij nog eens op dit boek terug te komen.

Delft. W. L.

BERICHTEN.

Het Kon. Instituut van Ingenieurs houdt te 's-Gravenhage vergadering op Dinsdag 8 Juni.

Daarin is o. a. aan de orde: nadere mededeeling van het lid G. B. H. F. Alpherts, betreffende het denkbeeld om, door reorganisatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te trachten een fusie van technische vereenigingen tot stand te brengen en mededeeling van het lid I. A. Lindo, over den strandmuur te Scheveningen.

Na afloop van de vergadering zal er gelegenheid zijn om onder geleide van den heer Lindo een bezoek te brengen aan dien strandmuur.

St. Walburgskerk te Zutphen. Kerkvoogden hebben dit jaar de boekerij dezer kerk een zeer bijzonderen schoonmaak doen ondergaan, en alles flink doen opknappen. Die merkwaardige boekerij schijnt meer dan gewoonlijk de aandacht te trekken de onlangs benoemde bibliothecaris, de predikant E. van den Berg van Eysinga, zal spoedig een catalogus ervan in 't licht geven.

In een uitbouw der St. Walburgskerk liggen op 18 eikenhouten lezenaars, 328 folianten uit de 15e en 16e eeuw, bijna allen aan ijzeren kettingen, zooals dit in de jaren der stichting van di ur-type der volksbibliotheek gebruikelijk was.

In 1561 werd met den bouw dezer bibliotheek begonnen en in 1563 kwam zij gereed. Men kocht er de beste werken over de Heilige Schrift, beide rechten, medicijnen, christelijke historie en andere „eerlijke kunsten" voor aan, doch verkreeg ook veel door schenkingen, terwijl tijdens de reformatie de boeken uit enkele kloosters er naar overgebracht werden.

Aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam zijn in de jaarlijksche prijskampen der leerlingen de volgende bekroningen toegekend.

Afd. Handteekenen naar het ontkleed model, de zilveren medaille aan: H. J. A. Maltha.

Afd. Kunstnijverheid. 1. Ontwerp: Ameublement voor een woonkamer tevens eetkamer, de zilveren medaille aan: H. Th. Engels 2. Ontwerp: Winkelgordijn, Eervolle vermelding aan: H. G Luitwieler.

Afd. Bouwkunde. Ontwerp: Dokterswoning, eervolle vermelding aan: J. C. van Tussenbroek.

In de afdeeling boetseeren naar het ontkleed model is geen bekroning toegekend.

Ten vervolge op een bericht voorkomende in het vorige nummer van dit blad, kan worden medegedeeld, dat de voordracht van B en W. van Amsterdam, om aan R. Cruyff te verkoopen den grond

den hoek der Heerengracht en der Raadhuisstraat, tegen f 120, de zitting van den Gemeenteraad van 2 dezer is goedgekeurd. Toch was er nog een lid van den Raad die minderen prijs dan 200 op nog anderen motieven verdedigd wilde zien dan die van laie bebouwing: want: „fraai of niet fraai" was, zijns inziens, ch maar betrekkelijk.

Het Technisch Leesmuseum, dat te Amsterdam gevestigd wordt het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwinst, zal met 1 Juli a. s. worden geopend.
Het Bestuur heeft zich geconstitueerd als volgt: de heeren J. n Hasselt, Voorzitter; A. Doyer, Penningmeester; G. J. A. een, Secretaris Bibliothecaris; N. C. H. Verdam, 2e Secret. bliothec.; A van Gelder en J. Muysken Commissarissen.
De heer G. J. A. Steen, Alexanderplein 5 te Amsterdam, geeft arne alle inlichtingen voor de toetreding als lid tot deze instelling.
Leden van de Maatsch. t Bev. d. Bouwkunst kunnen tegen halve contributie, dus voor f 6, als lid van het Technisch Leesuseum worden aangenomen.

Door het Comité van het Internationaal Congres van Architecten, Brussel te houden van 28 Aug. tot 2 Sept., zijn verschillende ereleden van het Congres benoemd, o. a. Dr. P. J. H. Cuypers, Engelsche architect Alfred Waterhouse, de heer A. Salm G.Bzn., oorzitter van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst en de heer Jos. h. J. Cuypers, Voorzitter van het Genootschap Architectura et micitia.

Raadhuis te Arnhem. De Raad der Gemeente Arnhem heeft zijne zitting van 1^0 Juni j. l. met 24 tegen 3 stemmen de som n f 113.000 toegestaan voor de restauratie van den gevel van et Raadhuis en het in verband brengen van den laatsten aanbouw et het Raadhuis, benevens voor de betimmering van de Raadaal, de antichambre en de Burgemeesterskamer, volgens de plannen an den heer C. Muysken, wiens ontwerp van veel talent en smaak oet getuigen.
Wel werd tegen de plannen door een paar leden gesproken, aar dit betrof meer de kosten aan de uitvoering daarvan verbonden.
Het voorstel van B. en W. om het bedrag toe te staan, werd chter door een viertal leden met zoo'n bijzondere warmte aanevolen, en wel door de meer deskundige leden, dat het voorstel et de genoemde groote meerderheid werd aangenomen.
In het vorige jaar was een plan tot betimmering enz. der Raadaal ingediend, maar naar aanleiding daarvan werd de heer Muysken itgenoodigd ontwerpen te maken, die thans zullen verwezenjkt worden.

PERSONALIA.

Aan Dr. R. Sissingh is, met 1 Juni, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar aan de Polytechnische School te Delft.
Dr. Sissingh werd tot hoogleeraar benoemd aan de universiteit te Amsterdam, en aanvaardde dat ambt den 31en Mei j. l. met het uitspreken eener rede, getiteld: „Beschouwingen over de ontwikkeling der natuurkunde."

Tot leden eener commissie voor het afnemen van het bij de artt. 49 en 50 van het Kon. besluit van het 19 October 1896 (Stbl. No. 163) bedoelde examen van hen, die voor eene benoeming tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen wenschen in aanmerking te komen, zijn benoemd: de heeren W. A. M. Piepers, hoofd-ingenieur voor het stoomwezen, tevens voorzitter, te Arnhem; — Dr. L. Aronstein, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; — H. A. Ravenek, als voren, te Hof-van-Delft; — Dr. C. A. Scheltema, als voren, te Delft; — J. A. Snijders C. Jzn. als voren, te Delft; — Dr. P. Zeeman, als voren, te Delft.

Tot opzichter van den Rijkswaterstaat 4e klasse is benoemd J. Klippus, met 1 Juli a. s.; — tevens zijn dan bevorderd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 2e kl. J. Bouterse, thans opzichter van den Rijkswaterstaat 3e kl., en tot opzichter van den Rijkswaterstaat 3e kl., D. Man in 't Veld, thans opzichter van den Rijkswaterstaat 4e kl.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 7 JUNI.

Heerenveen. Een belangrijke vertimmering an het winkelhuis no. 7 aan de oude oemarkt aldaar.
De heer B. H. Snijder, 's av. 8 u. Bestek n teek. liggen ter inz. in de drie gemeenten. nl. geeft A. Brandsma Jzn. Aanw. gedaan.

DINSDAG 8 JUNI.

Amsterdam. Het tot speelplaats inrichten an het terrein en een gedeelte water naast le openbare lagere school der 1e klasse no. 71, aan het 's-Gravenhekje.
Het gemeentebestuur, 's-midd. 12 u. De oorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsrukkerij tegen betaling van f 0,75 (met één eek.) Inl. worden gegeven ten kantore van len assitent-architect, op het raadhuis, kamer o. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie aatste laatste werkdagen voor den dag der anbesteding.
Amsterdam. Het vernieuwen van de vaste brug no. 110 over de Lauriergracht aan de Lijnbaansgracht; het bouwen van een kademuur langs een deel der Lijnbaansgracht, n aansluiting met de te vernieuwen brug en het vernieuwen van de vaste brug no. 15 over de Brouwersgracht aan den Singel, met bijbehoorende werken.
Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1, (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den ingenieur, chef van het 1e hoofdbureau der publieke werken, op het raadhuis, kamer no. 96, van 10 tot 12 u., gedurende de week, welke der besteding voorafgaat.
Amsterdam. Het uitvoeren van bestratingswerken in de Linnaeusstraat.
Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,25. Inl. worden gegeven aan het 2e hoofdbureau van de publieke werken, op het raadhuis, kamer no. 106, van 10—12 u., gedurende de week, welke aan de besteding voorafgaat.
Dubbeldam. Het afbreken eene bestaande schuur en het ter plaatse bouwen van eene nieuwe schuur met op zichzelf staand woonhuis, aan den Noordenweg.
De heer T. Herweijen. Bestek en teek. à f 1,25 te bekomen bij den bouwk. J. D. Uijterlinde te IJselmonde. Aanw. gedaan.
Eexta. De vertimmering aan een behuizing te Eexta.
De heer F. A. B. Kamminga, te Midwolda, n.m. 5 u., in het hotel van A. Crol, te Eexta, alw. het bestek ter inz. ligt. Aanw. gedaan.
Etten. Het bouwen van een schuur en eenige verandering in het bestaande huis, met bijlevering van materialen.
De aanbesteder, n.m. 4 u., in het koffiehuis van W. Pierik, alw. bestek en teek. ter inz. liggen.
's-Gravenhage. Het bouwen van eene jongens- en eene meisjesschool, alsmede eene portierswoning.
De regenten van het R. K. fonds van liefdadigheid v.m. 11 u. in het gesticht „Groenestein", Bestekken met teek. zijn à f 4 per stel verkrijgb. bij T. C. B. ten Hagen, Nobelstraat. Inl. zijn dagelijksch tusschen 9 en 4 te bekomen ten kantore van den architect Nic. Molenaar, Marnixkade no 3.
Hof van Delft. Het glas- en verfwerk van zeven in aanbouw zijnde beneden- met bovenwoningen aan de Hugo de Grootstraat aldaar.
De aanbesteder v.m. 11 u. Bestek en inl. verkrijgb. op het werk.
Hoornhorst (gem. Dalfsen). Het herbouwen der afgebrande boerenwoning „de Koel", gelegen onder Hoornhorst.
De architect D. de Herder te Zwolle, n.m. 4 u., bij A. Fakkert, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en à f 1 verkrijgb. zijn, alsmede bij gen. architect. Aanw. gedaan.
Kollum. Het verfwerk aan twee woningen.
De heer A. Veerman. Inl. verkrijgb. ten bureele van het Nieuws- en Advertbl. van Kollum.
Leeuwarden. Het veranderen der bestaande benedenwoning en het daarop bouwen van een bovenwoning met vrijen opgang a/d Oosterkade.
De heer L. Boetes, 's av. 9 u., in het café Benthem. Bestekken aldaar te verkrijgen à f 0.75; teek. aldaar ter inz. Inl. verstrekt I. van Asperen Pz., Bouwk., Noordvliet 523 ald. Aanw. gedaan.
Nieuwe-Pekela *a.* De werkloonen van het bouwen eener nieuwe behuizing. *b.* Het glas- en verfwerk.
De heer Ulpen U. de Zaan, 's av. 7 u., in het logement van Zuiderweg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect A. H. Oldenburger. Aanw. 8 Juni, n.m. 5 u.
Zwolle. Het doen van vernieuwingen en herstellingen aan het perc. Wijk B. no. 186, gelegen aan de Kamperstraat, hoek Kalverstraat.
De architect H. van Dijk n.m. 6 u. in café Diepenheim, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad 30 ct. verkrijgb. zijn. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 9 JUNI.

Alphen. Het bouwen van een boterfabriek met bijlev. van alle materialen.
Het bestuur der Coöper. roomboterfabriek „De Maas" n.m. 4 u., bij G. Offermans, bij wien de voorw., en bestek ter lezing liggen. Aanw. 9 Juni, n.m. 3 u.
Bergen-op-Zoom. Het bouwen van een stal c. a. voor hengsten in het Slingerboschje te Bergen-op-Zoom, onder het beheer der genie aldaar. Raming f 8000.
De genie, v.m. 10 u. in „het Nederl. koffiehuis". Bilj. in te leveren tot 8 Juni, n.m. 3 u., op het bureel der Genie. Bestekken zijn voorw. verkrijgb. bij den opzichter van fortificatiën te Bergen op Zoom. Bestek ter lezing in bovengen. koffiehuis. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder en bij den opzichter van fortificatiën.. Aanw. gedaan.
Breda. Het bouwen van een heerenhuis op een perceel gelegen aan de Loopschans, Teteringen.
De architecten P. A. Oomes en L. v/d. Plas, 's av. 8 u, in het café „de Druif". Havermarkt, alw. bestek en teek. ter inz. liggen.
Hengelo (Ov.). Het bouwen eener villa aan den Enscheedeschen straatweg te Hengelo, voor rekening van den WelEd. heer H. Hulshoff Pol.
De architecten v. d. Goot en Kruisweg, n.m. 1 u., in het café „de Beurs". Bestek en teek. à f 2.50 bekomen bij voorn. architecten. Aanw. 9 Juni v.m. 10 u.
Kortenhoef. Het bouwen van een heerenhuis.
Het polderbestuur van Kortenhoef, v.m. 11 u., in het polderhuis, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. worden gegeven op 8 Juni, van 11 tot 2 u.

Westermeer (Fr.). Het vergrooten en vertimmeren eener huizinge.
De heer Dr. J. G. Driessen. Bestek en teek. ter inz. bij Johs v. d. Heide. Aanw. 7 Juni, n.m. 2 u.

VRIJDAG 11 JUNI.

Delft. Het bouwen eener Delftsche Bank, op een terrein, gelegen aan de Koornmarkt, hoek Kromstraatsteeg te Delft.
De architect J. H. Tonnaer 's av. 7 u. in het hotel Lubrechts. Het bestek en de teek. zijn verkrijgb. aan het bureau van den architect, tegen betaling van f 1.50, alwaar ook inl. worden verstrekt van 1—3 u.

's-Gravenhage. De bouw van een Post- en Telegraafkantoor, met Directeurswoning te Hoogezand. (Raming f 25.900.) De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, des namiddags te 1 uur, aan het lokaal van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Binnenhof te 's-Gravenhage.
Het bestek no. 17, ligt ter lezing aan het lokaal van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Binnenhof te 's-Gravenhage: aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Groningen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks. Nadere inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. De verbouw van het Post- en Telegraafgebouw te IJmuiden en het onderhoud van dat gebouw, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1899. Raming f 4750.
Het min. van W., H. en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan het min. van W., H. en N.; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, te 's-Gravenhage; aan dat van het prov. bestuur van Noordholland, en is te bekomen bij de Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester te 's-Hage en den opzichter P. J. Cromjongh te Amsterdam. Aanw. gedaan.

Ruurlo. Het bouwen van eene arbeiderswoning en van eene bergschuur te Ruurlo met bijlev. van materialen.
De aanbesteder v.m. 11 u. in het café „Het Wapen van Ruurlo", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 8 Juni v.m. 9 u.

Utrecht. Het amoveeren van een huis, Westzijde Oudegracht en hoek Haverstraat E 33 en het bouwen van een winkel en bovenhuis.
De architect W. J. v. Vogelpoel v.m. 11 u. in het Haagsche koffiehuis. Bestek en teek. liggen in genoemd koffiehuis ter inzage. Bestek en teek. à f 1.50 te verkrijgen bij de firma P. J. Zandvliet, Oude gracht b/d Hamburgerbrug. Nadere inform. te bekomen ten kantore van den architect Lange Nieuwstraat 103 te Utrecht. Aanw. 8 Juni v.m. 10 u.

Zutphen. Het maken van een buiten- en binnen pui en verdere werken in zijn perceel in de Korte Hofstraat.
De heer J. A. Poppe n.m. 6 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in het café „De Prins". Nadere inl. geeft de architect J. Uiterwijk Wz. Aanw. 11 Juni, v.m. 11 u.

Zandeweer gem. Kantens. Het amoveeren der oude en bouwen eener nieuwe pastorie.
Het Ned. Herv. Kerkbestuur n.m. 4 u. bij Gebr. Berghuis. Bestek en teek. liggen ter inz. en zijn ad f 1.25 verkrijgb. bij den architect H. Kiel. Doodstil aldaar, bij wien ook inl. verkrijgb. zijn. Bilj. in te zenden voor 11 Juli bij den president kerkvoogd F. Elema.

ZATERDAG 12 JUNI.

Amersfoort. Het bouwen van een stoomdrukkerij op een terrein gelegen a/d Breestraat hoek Hellingbrug te Amersfoort.
De architect Herm. Kroes v.m. 11 u. in het café „Het Valkje", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 9 Juni v.m. 11 u.

Bussum. Het bouwen eener villa te Bussum.
De architecten v. d. Goot en Kruisweg te Hengelo en Bussum, 's midd. 12 u., in het hotel de Rozeboom. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij voorn. architecten, te Bussum. Aanw. 10 Juni v.m. 11 u.

MAANDAG 14 JUNI.

Amsterdam. Het maken van een aanbouw aan het scheikundig laboratorium (afdeeling mineralogie), aan de Roeterstraat.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1 (met één teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis. kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Zwolle (Herbesteding.) Bestek H. Verrichten van onderhoudswerken, verf- en behangwerken, met bijlevering van de materialen, aan de gebouwen, kunstwerken en verdere werken, behoorende tot de lijnen Zwolle-Leeuwarden en Meppel-Groningen, omschreven onder de perceelen 1, 2, 3, 4, 5, 6 en 11.
De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, des namiddags ten 3.30 ure (Greenwichtijd), in de Wachtkamer 2e klasse van het Station Zwolle.
Het bestek ligt ter lezing aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. Klerk De Reus te Zwolle en is, voor zoover de voorraad strekt, op franco aanvraag aan genoemd Bureau te bekomen tegen betaling van f 0.50.
Inlichtingen worden gegeven door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Enschedé. Het vergrooten van een koetshuis aan de Markt te Enschedé voor den heer G. J. van Heek.
De architect G. Beltman AGzn., 's midd. 12 u., in hotel „De Graaff". Bestek en teek. liggen in voorn. hotel ter inzage. Aanw. 14 Juni, v.m. 9 u.

Heeze. Het bouwen van een heerenhuis met annexe gebouwen op een terrein gelegen te Heeze langs den rijksweg met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen.
De heer A. Vullinghs-v. Thiel, n.m. 6 u. Bestek en teek. zijn verkrijgb. à f 2. bij de firma M. F. van Piere en Co., Eindhoven. Inl. worden verstrekt door W. H. Boons, bouwk. Eindhoven. Aanw. 14 Juni, n.m. 3 u.

DINSDAG 15 JUNI.

Dordrecht. Het bouwen van 8 heerenhuizen aan de Van-Strysingel op het terrein Rozenhof te Dordrecht.
De architecten P. A. Weeldenburg te Rotterdam en H. A. Kathals te Dordrecht v.m. 11 u. in het lokaal van Van der Horst. Bestekken en teek. zijn à f 3 per stel verkrijgb. op Rozenhof en liggen ter inz. in 't lokaal van v. d. Horst. Inl. te bekomen bij de architecten op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag v.m. tusschen 9 en 10½ u.

WOENSDAG 16 JUNI.

Oirsbeek (Lim.). Het maken van eene nieuwe dakbedekking der kerk en bijkomende werken, met bijlevering van materialen.
Het kerkbestuur van Oirsbeek v.m. 11 u. in het raadhuis. Bestek te bekomen bij den heer Arnold Aerts. Aanw. 16 Juni v.m. 9 u.

DONDERDG 17 JUNI.

's-Gravenhage. Het bouwen van een kantongerechtsgebouw te Bergen op Zoom. Raming f 16,660.
Het Departement van Justitie n.m. 2 u. in het openbaar. Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in de zaal van het kantongerecht in het Raadhuis te Bergen op Zoom en is op aanvrage tegen betaling van f 1.35 franco verkrijgb. bij de Gebroeders van Cleef, Boekhandelaars, Spui No. 28a te 's-Gravenhage. Aanw. 14 Juni in de zaal van het kantongerecht bovengenoemd, 's middags 12 u. (Gr. t.) terwijl inl. zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

VRIJDAG 18 JUNI.

's-Gravenhage. De verbouwing van het Telegraafgebouw te Vlissingen. (Raming f 6800).
De Minister van W., H. en N., n.m. 1 u. aan het gebouw van het Ministerie van W., H. en N. Het bestek ligt ter lezing aan het Ministerie van W., H. en N. aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zeeland, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.
Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter der Landsgebouwen J. Bartels te Rotterdam. Aanw. 11 Juni, n.m. 2 u.

DINSDG 22 JUNI.

Haarlem. I. Het maken van bomvrije ge-bouwen in het fort bij Velsen (2e gedeelte); II. als voren in het fort aan den St. Aagtendijk; III als voren in het fort bij Veldhuis.
De genie. De dag, waarop de bestekken verkrijgbaar zullen worden gesteld, zal nader worden bekend gemaakt.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

25 MEI.

Alfen (Z.-H.). Het afbreken van eene schuur en het weder opbouwen van een gebouw bevattende wagenhuis, paardenstal, koestal en varkensschuur. Door den heer H. C. Juta, te Leiden.
Laagste inschrijver C. Hengeveld, Alfen, f 2759, gegund.

Meeden. Het afbreken eener oude schuur, het bouwen van een nieuw achtergebouw en het restaureeren van het voorgebouw. Door de kerkvoogden der Nederl. Herv. Gem.
Laagste inschrijver J. Schenkel, Muntendam, f 2798.

26. MEI.

Dragten. Het opbouwen der afgebrande huizinge met hok, laatst bewoond door W. J. Adema op de Tieke onder Nijega, eigen aan de Kerkvoogdij der Herv. Gem. aldaar. Door den rentmeester der kerkvoogdij J. Posthumus.
Deze aanbesteding is niet doorgegaan.

Enschedé. Het bouwen van 4 woonhuizen aan een blok, op een terrein gelegen in den Boddenkamp nabij den Hengeloschen straatweg te Enschedé. Door den architect R. v. d. Woerd Hzn.
Laagste inschrijver H. Wegereef, Zwolle, f 6844.

's-Gravenhage. Het verbouwen van het perceel Frederikstraat hoek Kerkstraat voor rekening van den WelEd. Heer W. Klumper alhier onder directie van de Architect Johs. Mutters Jr.
Laagste inschrijver A. J. Wijnekus f 6190, gegund.

Krabbendijke. Het bouwen van een wagenhuis met graanzolder enz. Door den Heer H. A. van Weel te 's-Gravenpolder.
Laagste inschrijvers J. en J. van der Zande, Krabbendijke, f 2270, gegund.

Overasselt Het bijbouwen van een schoollokaal met aanhoorigheden. aan de school te Overasselt. Het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver A. Wintjes, Overasselt, f 2858.

28 MEI.

Akkrum. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning. Door het bestuur der cöop. vereeniging „Utingeradeel".
Laagste inschrijver M. J. Schotanus, Borum, f 35810, gegund.

St. Annaland Het bouwen van een weeshuis aldaar. Door het bestuur der weezenarmen.
Laagste inschrijver Joh. van der Welle, f 6998,50.

Borger. Het bouwen eener heerenbehuizing met bijgebouw op een open terrein te Borger met bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen, werkloonen enz. raming f 10969. Door den architect C. Bril, te Winschoten.
Laagste inschrijver J. Kleinmeijer, Emmen, f 9700.

's-Gravenhage. Het bouwen van een houten hulpschool aan de Teniersstraat. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver L. Kleijnen, Vlaardingen, f 15600.

Velsen. Het bouwen van een landhuis op een terrein gelegen aan den stationsweg aldaar met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen. Door den architect J. W. Hanrath te Hilversum
Laagste inschrijver L. Mouïssie, Bussum, f 17880. Gunning aangehouden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 JUNI 1897. 17e JAARGANG. No. 24.

UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
ITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
BONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor
dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In zijn laatste vergadering heeft het Bestuur der Maathappij zich geconstitueerd als volgt:

e heeren A. Salm	te Amsterdam,	*Voorzitter*,
Ed. Cuypers,	„ „	*Vice-Voorz.*
A. C. Bleijs,	„ „	
V. G. A. Bosch	„ Arnhem,	
M. A. C. Hartman	„ Delft,	
I. H. J. van Lunteren	„ Utrecht,	
J. A. Mulock Houwer	„ Deventer,	
J. Mutters Jr.	„ 's-Gravenhage,	
J. Verheul Dzn.	„ Rotterdam.	

Tot leden der Financieele Commissie werden herkozen e heeren V. G. A. Bosch, Ed. Cuypers en I. H. J. van unteren.

Te Brussel zal van 28 Augustus tot 30 September a.s. ıs ook tijdens het van 28 Augustus tot 2 September daar plaats hebbende Internationaal Congres van Arıitecten, eene *Retrospectieve Tentoonstelling van Bouwınst* worden gehouden, waarop worden toegelaten teekengen, photographiën, lichtdrukken, gravures en modellen ın uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken uit de veede helft der 19e eeuw.

De Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der ɔuwkunst, en van het Genootschap Architectura et micitia, willende trachten een Nederlandsche bijdrage leveren tot deze tentoonstelling, doen bij dezen een roep op de Nederlandsche architecten, om door inzending ın teekeningen, of reproducties van bouwwerken en ontwerpen daarvan, uit de 2e helft der 19e eeuw, bij te willen dragen tot het welslagen van dit voornemen.

Allen die iets voor deze tentoonstelling kunnen leveren, worden dringend uitgenoodigd zoo spoedig mogelijk nauwkeurige opgave van den aard hunner inzending en de afmetingen daarvan te doen aan den Secretaris van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, te Amsterdam; de inzendingen worden aan het gebouw der Maatschappij ingewacht vóór of op 20 Juni a.s.

HET LEGAAT A. N. GODEFROY.

Onlangs werd in dit blad het bericht opgenomen, dat de heer A. N. Godefroy ten vorigen jare zijne uitgebreide boekerij als legaat aan het Rijk had aangeboden en de meest belangrijke werken, aan de bibliotheek van het Rijks-Museum door hem reeds in bruikleen afgestaan, nu in vollen eigendom aan het Rijk had doen overgaan.

De heer Godefroy begon ruim 55 jaren geleden die kostbare verzameling te vormen; zij is gaandeweg zoo uitgebreid geworden, dat hij in de laatste jaren klaagde haast geen ruimte in zijn woning meer te hebben om aangekochte nieuwe werken een behoorlijke plaats te geven. Hij leefde in en met die boekerij. Wie hem meer van nabij kennen, wie hem wel eens om raad, voorlichting of inlichting vroegen — en die waren niet weinig in getal, — zij kennen zijn groote welwillendheid om steeds behulpzaam te zijn; maar zij hebben ongetwijfeld tevens verbaasd gestaan over zijn veelzijdige kennis, zijn benijdenswaardig geheugen en het groote gemak waarmede hij den weg wist in zijn boekenschat. Wat ook gevraagd werd, hij bleef het juiste antwoord niet schuldig, en sloeg dan — zoo mogelijk — de bewijzen daarvoor in eenig boek- of plaatwerk op. Werkelijk, voor hem geldt: wat in die boeken staat, is in zijn hoofd gevaren.

Het wiskundige gedeelte zijner boekerij, op zich zelf een rijke verzameling, heeft hij ten geschenke gegeven aan het te Amsterdam gevestigde Wiskundig Genootschap, waarvan hij jaren achtereen zeker een der ijverigste bestuurders was, en dat van zijn groote kennis en onvermoeiden arbeid op wiskundig gebied getuigen kan.

De boek- en plaatwerken die het Rijk thans heeft ontvangen, een verzameling van 1900 banden, omvat omstreeks 1050 werken, handelende over bouwkunst en aanverwante kunsten uit alle tijdperken; daarbij zijn er ook over kunstnijverheid en technische wetenschappen.

In het bezit van het Rijk is die verzameling nu publiek eigendom geworden, en kan men ongevraagd gebruik gaan maken van de schatten die zij aanbiedt Men kan er vinden werken, behandelende: geschiedenis der bouwkunst, stijlleer, beeldhouwkunst, proportieleer, plaatsbeschrijvingen, plaatselijke architectuur, geschiedenis der kunsten van verschillende landen en volken, de kleinkunsten enz.; er zijn de uitgezochtste handboeken over bouwkunst, werken over tuinaanleg, vestingbouw, ventilatie, hygiëne, technologie, bouwmaterialen, enz; er zijn kostbare en zeldzame werken, plaatwerken die niet elders in Amsterdam, wellicht ook niet in eenige boekerij hier te lande te vinden zijn.

De kostelijke schat heeft een afzonderlijke plaats gekregen op de eerste gaanderij langs een der korte zijden van de bibliotheek, en door de goede zorgen van den heer Corn. Hofstede de Groot, Directeur van het Prentenkabinet, en van de Bibliotheek in het Rijksmuseum, ligt een uitvoerige catalogus daarbij ter raadpleging.

De tijd van Schinkel, Persius, Stüler enz. is goed vertegenwoordigd. Bij de werken van eerstgenoemden zijn o. a. diens Theater-Decorationen, 32 groote bladen, nieuwe uitgave van 1849.

Een aantal namen is voldoende om goede bekenden in herinnering te brengen: Reuleaux, Gailhabaud, Ortwein, Sauvageaut, de Baudot, Vignola (een gansche collectie), Ernest Bosc, Viollet-le-Duc, Séroux d'Agincourt, Ramée, Fergusson, Letarouilly, Pieter Post, Goetgebühr, Gugel, Ramée, Rondelet, César Daly, Prisse d'Avennes, Palladio (een geheele reeks), enz. enz.

Bij een bezoek aan de verzameling werd onze aandacht meer bijzonder in beslag genomen door de volgende werken: Stuart und Revett. Alterthümer von Athen, enz.; Calliat, Sainte Chapelle de Paris; Nic. Goldman, Vollständige Anweisung zu der Civil Bau-kunst, een prachtig uitgevoerd werk uit 1696; Gourlier, Biet, Grillon et Tardien, Choix d'édifices publics, projetés et construits en France depuis le commencement du 19e siècle (1825—1836) — een verzameling rechtsgebouwen, scholen, kerken, openbare monumenten enz; behalve de Motifs Historiques en de Architecture Privée van César Daly, ook diens uitgebreid werk: Spécimens de Tombeaux (1871); van Piranesi, zijn Vedute di Roma (oude uitgave), zijn groot folio werken over Romeinsche oudheden en oudheden van Albano, en zijn Ausgewählte Werke: 1 Alterthümer, 2 Ansichten von Rom, 3. Vasen und Candelabren, und Entwürfe; van Letarouilly, de Edifices de Rome moderne, en van Hittorff, de Architecture moderne de la Sicile; het Nieuwe Stede Boek van Italië, een kostbaar groot folio werk van 4 deelen in oude prachtbanden, verschenen te 's Gravenhage in 1724 bij Rutgert, Christoffel Alberts; Pennethorne, The Geometry and optics of ancient Architecture-, en Taylor et Cresy, Rome, beide prachtwerken van beteekenis; plaatwerken over Athene, van Beulé, van Breton, van Boetticher, — over Pompeji, van Overbeck, van Breton . . . .

Maar, we konden slechts een greep doen, en zullen de opsomming niet verder uitbreiden.

Het Rijk moge erkentelijk zijn voor dit geschenk, waarvan de groote waarde noch het nut geschat kunnen worden, — op de vakgenooten van den edelen schenker vooral ruste een plicht van groote dankbaarheid, dat hij zijn boekerij in haar geheel gelaten en er ten nut van alle afstand van gedaan heeft.

Wij erkennen die plicht voor allen!

HUIZENGROEP IN DE JAN LUYKENSTRAAT TE AMSTERDAM.

Ontworpen door Jacob F. Klinkhamer, Arch. Ing.

Van de huizengroep op bijgaande plaat afgebeeld, zi de tweelingwoningen in vereeniging met den heer Pa du Rieu, architect te 's Gravenhage, in 1896 gebouwd.

Aanbesteed op 27 Januari 1896, waren zij reeds voltooi en betrokken in November van dat zelfde jaar.

Het derde huis, aanbesteed 22 Juni 1896, is nog onder handen, maar zal spoedig gereed zijn.

De tweelinghuizen werden aangenomen door Gebroeders Terlingen, aannemers te Amsterdam, voor f 36820 te zamen. Het andere huis is aangenomen door Fred. de Bruin, aannemer te Amsterdam, voor f 21.427 met inbegrip van eene blank eikenhouten betimmering.

De perspectiefteekening is van de hand van den heer G. Vermeulen, bouwkundige te Amsterdam.

JACOB F. KLINKHAMER.

DE NIEUWE KERK DER REMONSTRANTSCH-GEREFORMEERDE GEMEENTE TE ROTTERDAM

Ter herinnering aan de inwijding van de onlangs voltooide kerk der Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Rotterdam is door het Bestuur der Gemeente een „Gedenkboek" uitgegeven, waarvan de inhoud is samengesteld door drie predikanten.

Het eerste gedeelte van dit fraai uitgevoerde boek, omvat de geschiedenis van de Gemeente en het oude gebouw dat nu ontruimd is, de oude kerk zooals de geschiedboeken melden „aan 't Visschersdyckje", maar in werkelijkheid wegschuilende tusschen pakhuizen en slechts bereikbaar door enge gangetjes en steegjes, soms gedeeltelijk overbouwd. Die merkwaardige, hoewel niet vreemde toestand is voorgesteld op een situatie van het gebouw met omgeving. Een aantal platen en illustraties tusschen den tekst geven een nader denkbeeld van die verstopte ligging en ook van merkwaardige kijkjes in het oude kerkgebouw, allen reproducties naar teekeningen van den heer G. Henkes, die ongetwijfeld op zich zelf een kostbare en kunstvolle verzameling vormen, ter herinnering aan de oude werkelijkheid. Een paar naar photographiën genomen afbeeldingen van het inwendige der kerk hebben die groote, maar overigens kale en eenvoudige ruimte in beeld bewaard.

Na de rede uitgesproken bij het verlaten van de oude en die gehouden ter inwijding der nieuwe kerk, volgt een beschouwing over deze laatste, door Dr. H. Y. Groenewegen, opgeluisterd met afbeeldingen van het gebouw en van eenige decoratieve details.

Dr. Groenewegen vangt zijne beschouwingen aldus aan:

„De kerkelijke bouwkunst is, in ons vaderland vooral, het stiefkind van het Protestantisme geweest. Voor de pracht der gothieke kathedralen, die het na de invoering der Hervorming in dienst stelde van zijn eigen religieus ge

HUIZENGROEP IN DE JAN LUIJKENSTRAAT TE AMSTERDAM.

Ontworpen door JACOB F. KLINKHAMER Arch. Ing.

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

1STE VERDIEPING

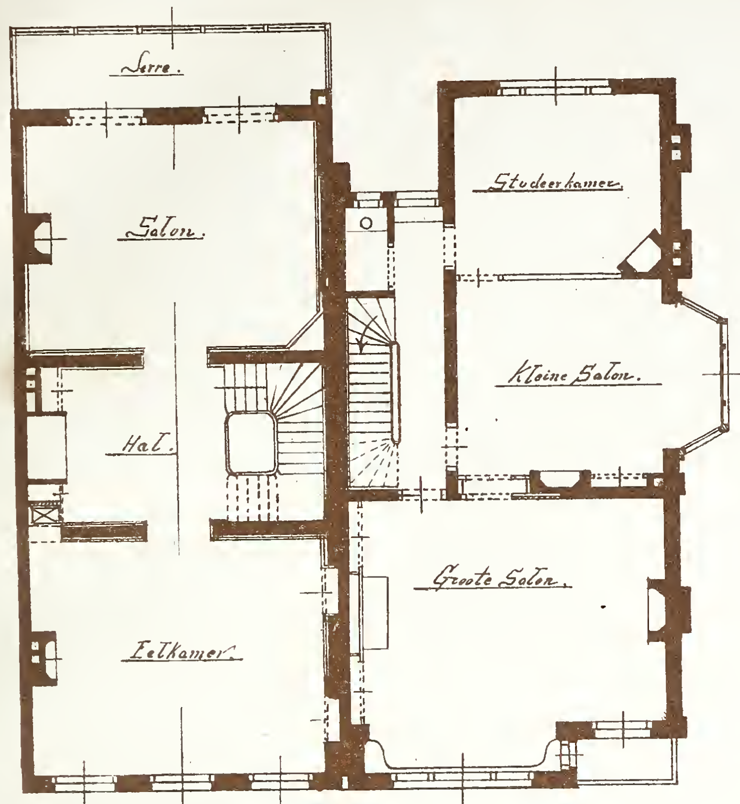

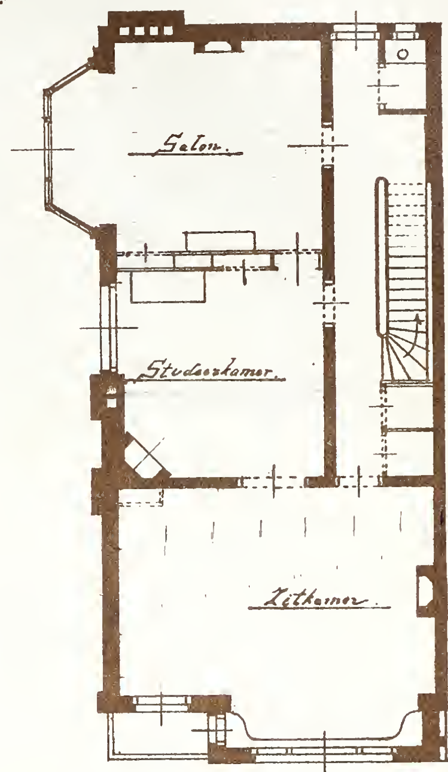

VERHOOGD PARTERRE.

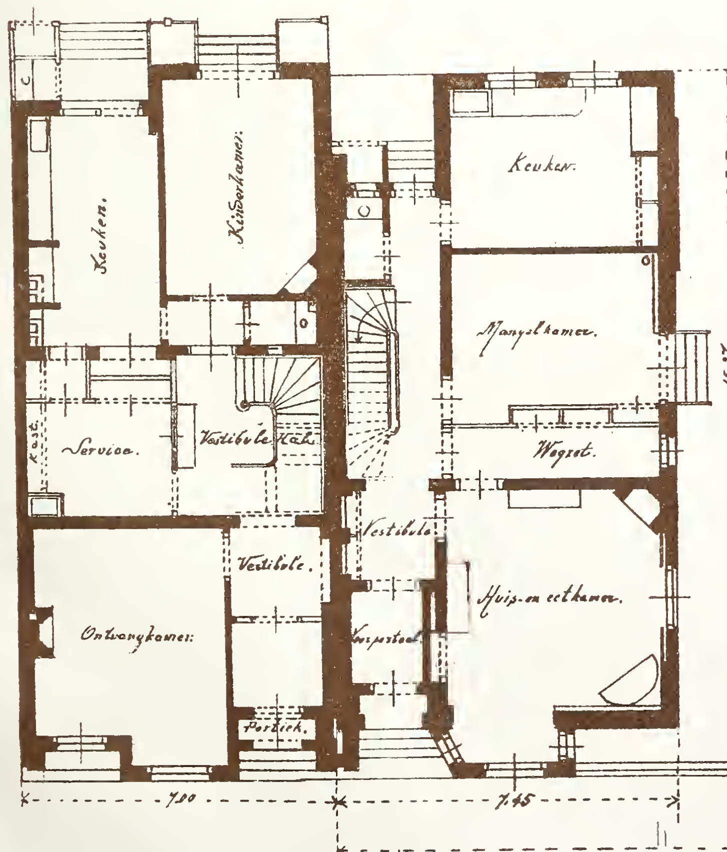

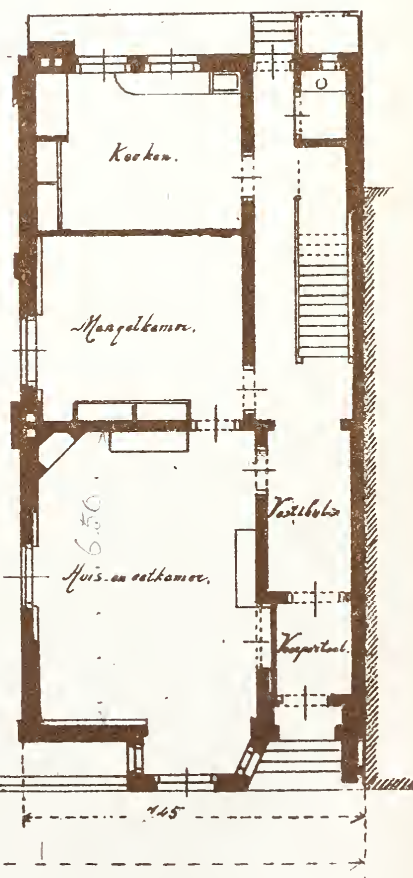

HUIZENGROEP IN DE JAN LUIJKENSTRAAT TE AMSTERDAM.

Ontworpen door JACOB F. KLINKHAMER Arch. Ing.

enschapsleven, heeft het weinig gevoeld. De inrichting
ı deze bouwwerken, berekend op een gansch anderen
edienst, voor de godsdienstoefening der. Protestanten,
lde dan ook vaak tot verminking van die grootsche
numenten, en ging bijna altijd gepaard met verwaar-
zing van hun eigenaardig schoon.
)ptredende met eigen voortbrengselen van bouwkunst
:ft het Protestantisme zich, ten minste bij ons, ook
:hts een matige eer verworven. Voor een deel mocht
zich verontschuldigen, omdat noch een weelderige
edienst, noch de praal eener machtige priesterschap
r tot het bouwen van kostbare tempels drong, terwijl
vendien de kerken, geen andere bron van inkomsten
zittende dan die liefde en belangstelling voor haar openden,
meenlijk de middelen ontbeerden, om tot stand te bren-
n wat men wenschte. Ook moet men in aanmerking
men, dat in de 17e en 18e eeuw, toen eindelijk het
otestantisme, na zware worsteling en met ontzettende
ers, hier en elders tot macht en aanzien was gekomen,
na uitsluitend bouwstijlen in eere waren, die zich het
nst voor kerkbouw leenden. Ook het Katholicisme van
tijden bracht geen bouwkunst meer voort, die voor
otestanten benijdbaar was.
Het kan echter niet worden ontkend, dat het Protes-
ntisme zich op dit gebied van het aanvaarden eener door
gen geloof bezielde en aan eigen beginselen getrouwe
nst, zoo niet afkeerig, dan toch daarbij zeer schroom-
llig heeft betoond, alweder in ons vaderland vooral."
Hierna geeft de schrijver zeer in 't kort zijn oordeel
er het optreden en streven der Hervorming in de eerste
den van scherpe tegenstelling, er op wijzende hoe o. a.
t optreden gepaard ging met versmading van praal en
ɔschik. Verder zegt hij:
„Maar men ging te ver, toen men, lang nadat de tegen-
lling haar scherpte had verloren, en van ware kunst
or den zuiveren godsdienst des Evangelies hoegenaamd
en gevaar meer te duchten was, voorbij bleef zien, hoe
tzaglijk veel wijding en verheffing ieder vroom gemoed
tvangt, zoodra het staren mag op het stille schoon der
iver religieuse kunst. Waarom zou men van het lied der
meente en het woord van den prediker *wel*, van het
edehuis waar men samenkomt om van beide te genieten,
et begeeren dat het in harmonie met de verhevenheid
den adel van den godsdienst zij? Waarom zouden op
gansche wereld alleen Protestanten, in strijd met het
ıdste Christendom, met Israël, ja met elken vorm van
ɔdsdienst, vergeten, hoe stemmend en verkwikkend de
nblik is [van een bouwwerk, dat in lijn en kleur en in
nstige decoratieve kunst van vroomheid spreekt? Ook
e doode stof kan worden gebruikt tot verheerlijking van
en levenden God, en tot verbreiding van den levenwek-
enden godsdienst.
Dat onze tijd dit leere inzien, is een vurige wensch,
ien ik koester ter wille van onzen godsdienst zelve, die
lleen als hij deelt in de volle ontwikkeling van geest en
emoed, onder het nageslacht een toekomst heeft; en niet
ninder ter wille van het nageslacht, welks heiligste goe-
eren alleen onder de hoede van den godsdienst veilig
ullen blijken.
Dat de bouwmeesters onzer nieuwe kerk het hebben
ıgezien en met warme overtuiging gevoeld, daarvoor
villen wij hen danken en zal het nageslacht hen eeren.
n hoeverre hun pogen geslaagd is, moge de toekomst
eslissen. Het welbewust bedoelen van een eenvoudig
unstwerk, dat in bouw en versiering op schoone wijze
etuigen zou van ons geloof, onze beginselen, onzen geest,
mag nu reeds met warme ingenomenheid worden begroet.
Overigens spreke hun werk voor zich zelf. . . . ."

Overtuigd dat het dit zal doen, als de beschouwer met een enkel woord den weg wordt gewezen en opmerkzaam gemaakt op wat anders misschien aan de aandacht zou kunnen ontsnappen, geeft Dr. Groenewegen een gedetailleerde beschrijving van het kerkgebouw. Daarin zijn de bouwmeesters, de heeren Henri Evers en J. P. Stok Wzn. afgeweken van de conventioneel geworden vormen, die men bij den kerkbouw volgde, waar meer of minder strenge gothische of Hollandsche renaissance-stijl werd toegepast.

Deze beschrijving is opgeluisterd door verschillende afbeeldingen, o. a. van het gebouw, gezien van den Eendrachtsweg, een detail van den hoofdingang, mozaïekportretten in den zijgevel, kapiteelen, enz., een overzicht van het inwendige der kerkruimte en een gezicht op den kansel en het orgel.

Wij hopen later op dit bouwwerk terug te kunnen komen en er afbeeldingen van te geven.

BOEKAANKONDIGING.

Handbuch der Ziegelfabrication. Uitgegeven door Wilhelm Knapp, te Halle a/S 1897. In 14 afleveringen (à 2 Mark de aflevering) stelt de schrijver, K. Dümmler, die zich op de medewerking van Baurath Friedrich Hoffmann kan beroemen, zich voor dit uitgebreide onderwerp te behandelen. De eerste aflevering — meer schijnt nog niet verschenen te zijn — maakt een zeer aangenamen indruk. Van de fabricatie staat hierin nog geen woord, alleen over toepassingen wordt gesproken. En dat de zaak hoog opgehaald wordt, bewijst de afbeelding van Oud-Assyrische tableaux van gebakken tegels. Aan den anderen kant wordt evenwel gewezen op de allermodernste toepassingen, als: omkleeding tegen brandgevaar van puibalken, kolommen, en ijzeren binten met gebakken steen van schijnbaar samengestelde vormen.

Aardige prentjes van middeleeuwsche baksteengebouwtjes zijn verder tusschen den tekst opgenomen.

Wanneer de volgende afleveringen niet minder zijn, dan geloof ik stellig dat geen der inteekenaren zich zijn 28 Mark zal terugwenschen.

Delft. J. H. W. L.

Bij Wilhelm Braumüller is onlangs verschenen: „Denkmalpflege", waarin Freiherr von Helfert, voorzitter der K. K. commissie voor Kunst en Historische gedenkteekenen in Oostenrijk — dus iemand, die geacht kan worden op de hoogte te zijn — mededeelt, wat op dit gebied tot stand is gebracht.

Met Holland handelt hij in weinige regelen af en komt daarbij tot de conclusie dat nog weinig is gedaan.

Zeer belangrijk daarentegen zijn de bijzonderheden die worden medegedeeld over herstellingen van oude bouwwerken in het buitenland, en de subsidies die daarbij tot dekking der kosten werden toegestaan. Op het titelblad is een onduidelijke photographie geplaatst van het Weener gezelschap „Tarnumtum", op het terrein zijner werkzaamheid opgenomen. Dit gezelschap, waartoe vele leden der eerste kringen toegetreden zijn, stelt zich ten doel de ontgraving der Romeinsche Legerplaats „Tarnumtum". Gesteund door Provincie, Rijk en particulieren, werden uit het terrein dat 10 mill. vierkante meter beslaat, talrijke fragmenten en overblijfselen opgedolven. Tevens werd blootgelegd een amphitheater; het eenige ten noorden der Alpen gevonden — ik meende dat bij Trier ook een Amphitheater is — staat in het lezenswaardige boekje, dat zeker in vele gevallen met vrucht kan worden geraadpleegd.

Delft. W. L.

„Fragements d'Architecture du Moyen Age et de la Renaissance," volgens opmetingen van Pensionnaires uitgegeven onder directie van H. d'Espouy, bij Charles Schmidt te Parijs.

Dat deze uitgave, die wat degelijkheid en pracht van uitvoering

betreft zeker kan wedijveren met het beste wat op dit gebied verschijnt, ook hoog — ik meen f 8,75 de Aflevering — geprijsd is, zal wel niemand verwonderen; de inteekenaar zal in elk geval een standaardwerk aan zijne bibliotheek toevoegen, waarvan de beschouwing hem menig oogenblik van voldoening zal geven.

Delft. W. L.

De Baliërs en hun tempels. In de nummers 18, 20 en 22 van „Eigen Haard" van dit jaar komt een zeer lezenswaardige bijdrage voor van den heer J. F. L. de Balbian Verster, over de Baliërs en hun tempels. Wij moeten den schrijver er dankbaar voor zijn, weer eens gegevens te hebben verstrekt omtrent de bouwkunst in onze Indische bezittingen, die over 't algemeen nog te weinig bekend is.

Wat het artikel over deze tempels, welke in den volksgodsdienst en het dagelijksch leven van den Baliër zulk een groote plaats innemen, nog belangrijker maakt, is de reeks van negen goede afbeeldingen tusschen den tekst, naar photographische opnamen, op voldoend groote schaal. Het artikel behandelt de tempels van een algemeen ethnographisch standpunt, en geeft daarbij zeer voldoende toelichtingen betreffende den godsdienst der Baliërs.

R.

BERICHTEN.

Kerk te Echteld. Te Echteld in de Neder-Betuwe, is een aanvang gemaakt met het restaureeren van het kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente, dat waarschijnlijk omstreeks het begin der 13e eeuw is gesticht. Het zal zooveel mogelijk in den oorspronkelijken toestand terug worden gebracht; reeds is een aanvang gemaakt met het afbikken van den pleister, van de overgebleven tufsteen-muren.

Op den 16en dezer zal door Kerkvoogden en Notabelen van Purmerland, Gemeente Ilpendam, worden aanbesteed het bouwen van een kerk en toren aldaar, volgens de plannen en onder directie der heeren Schill en Haverkamp te Amsterdam.

Deze kerk zal in de plaats komen van het in 1839 gebouwde kerkje, op de plek van een in 1815 wegens bouwvalligheid gesloopte kerk. Deze laatste en haar toren, die tevens dienst deed als lichtbaak voor de meren de Purmer, de Wormer en de Beemster, stamden waarschijnlijk uit de 13e eeuw. De toren werd in den Spaanschen tijd zeer beschadigd, zoodat twee omgangen moesten worden afgebroken, en de hoogte sedert nog slechts ruim 18 M. was. In Januari 1893 werd bespeurd, dat de toren ging hellen en van 't kerkje afscheurde, waardoor dit laatste ook zeer beschadigd werd. Den 10en April 1893, toen de toren 1.47 M. helde werd het sloopen van den toren uitbesteed voor f 20; het uurwerk, de klok, de klokkenstoel en de koperen weerhaan bleven echter eigendom der Gemeente.

Zonder ongevallen was het sloopingswerk in de eerste dagen van Mei gereed. Het kerkje vertoonde echter al de kenteekenen, dat het spoedig zou vervangen moeten worden.

Woensdag 16 Juni zal te Delft de verkooping plaats hebben van tal van kunstvoorwerpen en de zoogen. Ambonkamer ten huize van wijlen den hoogwelgeb. heer Jhr. Mr. A. v. d. Goes v. Naters.

In den catalogus vinden wij goud- en zilverwerk, Chineesch, Japansch, Saxisch- en Delftsch porcelein, ivoren waaiers en andere specimen van XVIIe en XVIIIe eeuwsche kunstindustrie vermeld.

De Ambonkamer, uitgevoerd in Louis XV, verdient ten zeerste onze aandacht. Bij een breedte van 5.48 M. en eene lengte van 6.91 M. bedraagt de hoogte 3.62 M., waarvan de lambriseering — even als de deuren en vensterbetimmering van Amboneesch hout, alles rijk gebeeldhouwd — 0.77 M. en de gobelins 2.85 M. hoog zijn, welke laatste, met mythologische voorstellingen, zeer mooi van kleur, afkomstig zijn van Leyniers uit Brussel, en dateeren van 1738.

In den wand tegenover de deuren is de schoorsteen van blauwgrijs marmer, zeer rijk gebeeldhouwd, met een wit marmeren basrelief, voorstellende Minerva omringd door Wijzen, in een omlijsting van zwart marmer.

Het plafond bestaat uit drie vakken, elk met medaillon, waa de middenste voorstelt de Voorzichtigheid, de Gerechtighe den Handel; de beide andere bevatten emblemen van den Vrede

Het ensemble geeft een schoonen indruk en is een reisje Delft op de kijkdagen, 14 en 15 Juni a.s., ten zeerste waar

PERSONALIA.

De subcommissie voor de Nederlandsche afdeeling Sch Kunsten op de Parijsche Tentoonstelling in 1900, onder voorzi schap van den heer H. W. Mesdag, heeft het Secretariaat o dragen aan den heer Willy Martens, te 's-Gravenhage.

Bij Kon. besluit is, met ingang van 1 September benoem leeraar aan de Polytechnische School dr. G. Schouten, lee aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amster

---

Voor het examen B, eerste gedeelte, aan de Polytechni School, zijn de volgende heeren geslaagd, voor de vakken:

Civiel en bouwkundig ingenieur: J. Th. Berkemeier, A. J Braak, C. H. van den Broek, W. F. Buijsman, H. Cramer, L. Doe H. W. Dohna, G. J. Heering, D. A. van Heyst, F. 's Jacob C. W. Koch, U. P. E. Kriens, J. L. G. Krugers, V. J. P. de Bl van Kuffeler, G. J. Langhout, W. J. M. Nivel, A. A. Oost W. A. Piets, K. Robbers, H. J. Rosen, S. J. Rutgers, J. C. Sch J. C. H. Schultz, J. H. Stravers, L. W. C. C. P. J. Velú, J. J. V meulen, B. H. van der Willigen.

Scheepbouwkundig ingenieur: P. C. Boogaerdt, Th. N. Hellem B. W. van Vliet.

Mijnen ingenieur: A. C. van Braam Houckgeest, C. G. Dusseldorp, H. Witkamp.

Werktuigkundig ingenieur: J. W. Albarda, C. B. Barto, H. Beaufort, J. E. P. Blankert, J. P. Boezaardt, J. E. de Crane, J. de Granada, H. de Groot, J. J. A. de Groot, F. C. A. Grote, T. J. Hagedoorn, J. M. P. Hartog, G. van Hille, G. de Jor W. de Jong, A. J. Juchter, J. A. J. M. P. Kerssemakers, W Köhler, P. van der Meer, W. G. van der Meer, S. F. Monhem C. J. Ninck Blok, W. F. Pot, A. A. Reidt, A. C. van Rossem N P. Persant Snoep, H. van den Steenhoven, H. Stokvis, H. P. den Tex, W. Meijer Timmerman Thijssen, E. H. M. Uljée L. V G. Vermeulen, C. H. de Vos, G. J. de Vos v. Nederveen Capp P. de Vries, J. Jannette Walen.

KORTE TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Kalkbepleistering met het uiterlijk van zandsteen. Om ee kalkbepleistering het uiterlijk te geven van zandsteen, bestrijkt m haar met een zwakke oplossing van ijzervitriool. De bestrek vlakken verharden, en nemen een zacht roest-bruine kleur aan, tegen de invloeden der weersgesteldheid bestand is. De b pleistering zelve wordt hierdoor niet aangetast.

Thonindustrie Zeit.

Oude Romeinsche ketels. Bij ontgravingen in Pompeji werd onlangs ook eenige oude ketels gevonden. Een daarvan is e cilindrisch bronzen vat, met een wanddikte van 1 m.M. In d bodem is een twede cilinder aangebracht, eindigende in een h bolvormige schaal, en bestemd voor vuurruimte. De roosterstaven zi van bronsblik en in den wand van den binnensten cilinder ingez

Hoewel deze ketel slechts dienst heeft gedaan voor het ve warmen van water, kan men er toch een oude constructie v ketel met waterpijpen, en roosterstaven die door water afgekoe worden, in herkennen.

Zeitschr. d. Vereins Deutsch. Ing.

De oudste ijzeren Bruggen. De eerste vaste ijzeren brug der ereld is de gegoten ijzeren boogbrug, die in het jaar 1779 geɔuwd werd over de Severn in de nabijheid van het bekende zerwerk Coalbrookdale. Oorspronkelijk had zij slechts een hoofdɔening van 31 M. spanwijdte. Men schijnt bij de constructie chter nog niet bedacht geweest te zijn op de horizontale uitzetting er brug en een behoorlijke oplegging. De pijlers of penanten zijn amelijk uitgeweken, en de gegoten ijzeren bogen gedeeltelijk escheurd. Tengevolge hiervan heeft men namelijk in het jaar 800 nog twee kleinere openingen aangebracht in de oprit aan een er oevers. Het gewicht der Severnbrug, voor de overspaning er hoofdopening, bedraagt 385 ton. Elke halve boogligger weegt ton. In 1861 werd de brug grondig onderzocht in alle ondereelen, en daarbij de invloed van de verschuiving van den grooten oog op de later bijgebouwde overspanningen nog waargenomen. e brug bevindt zich echter nog heden ten dage in voortreffelijken taat en doet dienst voor een belangrijk verkeer.

De eerste ijzeren brug op het vaste land van Europa is in 'ruissen gebouwd; het is een gegoten ijzeren boogbrug, in 1794 eleverd door de Königl. Eisenhüttenwerke Malapane, en in 1796 esteld over het Striegauer Wasser in Neder-Silezië. Ook deze rug is tot op den huidigen dag nog in uitmuntenden staat en ı haar oorspronkelijken toestand bewaard gebleven; slechts enkele nderdeelen der constructie moesten vernieuwd worden. Deze rug is tusschen de leuningen slechts 5,9 M. breed. Hare ijzeronstructie weegt 47 ton.

Stahl und Eisen.

Spoorwegwagens van aluminium. Voor de Fransche Staatspoorwegen worden personenwagens gemaakt, waarvan de metalen eelen, met uitzondering van de raderen, de assen en de kopelingen, it aluminium bestaan. De besparing in gewicht wordt gesteld p 1500 Kgr. per wagen, en men hoopt het gewicht van den trein aardoor te kunnen verminderen met 30 ton.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

1. Kantoorgebouw der firma Kerkhoven & Co. te Amsterdam. Architekt H. P. Berlage Nz.
2. St. Elisabeth gesticht te Amsterdam, Architekt A. C. Bleys.
3. Winkelgebouw te Amsterdam. Architekt E. Breman.
4. Woonhuis van mevrouw Teixeira de Mattos te Amsterdam. Architekt Eduard Cuypers.
5. Woning van den Hoofd-Directeur der Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam. Architekt Dr. P. J. H. Cuypers.
6. Gebouw der Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te Amsterdam. Architekt A. L. van Gendt.
7. Panoramagebouw te Amsterdam. Architekt I. Gosschalk.
8. Sarphatimonument te Amsterdam. Architekt J. R. de Kruyff.
9. Winkelgebouw van den heer Allert de Lange te Amsterdam. Architekt J. van Looy.
10. Kantoorgebouw der firma Labouchère Oyens & Co. te Amsterdam. Architect F. W. M. Poggenbeek.
11. Maatschappelijk Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Architekten Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
12. Woonhuizen te Amsterdam. Architekt. J. C. Spakler Jr.
13. Woonhuis op het landgoed Uytenbosch te Baarn, van den heer J. L. Pierson. Architect C. Muysken.
14. Huize Oostbroek te de Bilt, van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham. Architect I. H. J. van Lunteren.
15. Villa Kennemerheuvel te Bloemendaal bij Haarlem, van den den heer L. H. Prætorius. Architekt L. Ritter.
16. Kantoor- en Winkelgebouw in het Agnetapark te Delft. Architekt F. M. L. Kerkhoff.
17. Gebouw der Studentensocieteit Phoenix te Delft. Archit. F. J. Nieuwenhuis.
18. Stationsgebouw der Holl. IJz. Spoorweg Maatschappij, te Delft. Architekt C. B. Posthumus Meijjes.
19. Arbeiderswoningen te 's-Gravenhage. Architekt W. B. van Liefland.
20. Villa in het Prinsen Vinkenpark te 's Gravenhage. Architekt J. P. J. Lorrie.
21. R. K. Parochiekerk, Pastorie enz., van den H. Joseph, te 's Gravenhage. Architekt E. J. Margry.
22. Winkelgebouw te 's Gravenhage. Architekt J. H. A. Mialaret.
23. Winkelgebouw der Vereeniging Eigen Hulp te 's Gravenhage. Architekt H. J. Mondt.
24. Gebouw der industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te 's Gravenhage. J. J. van Nieukerken.
25. Villa aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage. Architekt P. du Rieu Fzn.
26. Physisch Laboratorium der Rijks Universiteit te Groningen Architekt J. van Lokhorst.
27. Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
28. Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
29. Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
30. Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
31. Gebouw der Studenten Secieteit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN.

Bekroond en uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851 zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 5 platen; *f* 0.70.

Afl. 7. (niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen. 5 pl.; *f* 0.70.

Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en Glazen tochtpui in een vesitbule, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graanverbouwing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). Kavallerie-Kazerne met stallingen, overdekte rijschool en fourage-magazijn, 3 pl.; *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochèoe, 2 pl.; *f* 0.30. 2e ged. (1862). Beweegbáar houten Tuinhek, 2 ontwerpen, 4 pl.; *f* 0 30.

Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e ontw.; 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.

Afl. 14. (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van schilder-, bouw-, beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met betimmerden boezem en haard 2 pl.; *f* 0 30.

2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst. 3 pl.; Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen). 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren. 4 pl.; Hoofd-ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.70

Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters, H. de Keijzer en J. van Campen, pl. *f* 0.60

2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw (2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871), Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). Kazerne voor een bataljon Infanterie, 3 pl.; Buiten-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen 2 pl.; *f* 1.50.

Afl. 21. (1876). Station voor omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00

Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl. Afsluiting van een Wandelplaats, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt.

Rapport over de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, met 60 platen; *f* 6.—

De vijf bekroonde ontwerpen voor een nieuwe Beurs te Amsterdam met 14 dubbele platen; *f* 5.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 14 JUNI.

Alkmaar. Het amoveeren van een perceel aan de Hekelstraat hoek Fnidsen en het ter plaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoning benevens pakhuis.

De bouwkundigen H. J. de Vries en C. J. Ooms 's av. 7 u. in het café „Victoria". Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen, Wildemanstraat D, 36 Aanw. gedaan.

Amsterdam. Het verbouwen van een gedeelte der inrichting voor de inschrijving en bedeelingen in het armenhuis der gem. Amsterdam.

De commissie uit het burgerlijk armbestuur afd. Huiszittende armen en Weduwenhof, n.m. $4\frac{1}{2}$ u. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen ten kantore der commissie, Muidergracht hoek Kerkstraat. Inl. te bekomen bij D. v. Oort Hzn. v. Baerlestraat 25.

Amsterdam. Het maken van een aanbouw aan het scheikundig laboratorium (afdeeling mineralogie), aan de Roeterstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1 (met één teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis. kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóor den dag der aanbesteding.

Enschedé. Het vergrooten van een koetshuis aan de Markt te Enschedé voor den heer G. J. van Heek.

De architect G. Beltman AGzn., 's midd. 12 u.. in hotel „De Graaff". Bestek en teek. liggen in voorn. hotel ter inzage. Aanw. 14 Juni, v.m. 9 u.

Finsterwolde. Alle werkloonen voor de vernieuwing der balklagen en bintwerk in den toren te Finsterwolde, met bijlevering van ijzerwerk, carbolineum, menie, enz.

De kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente, n.m. 5 u. in het café van P. M. Tiddens, alw. het bestek ter inz. ligt en à f 0.25 te bekomen is. Inl. geeft de architect C. Brill te Winschoten. Aanw. 14 Juni v.m. 9 u.

Groningen. *a.* Het afbreken van eene behuizing. *b.* Het bouwen van twee nieuwe woningen, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De architect J. J. Woldendorp, 's av. 7 u., in het café van J. Huizinga, Groote Markt, alwaar bestek en teek. te bekomen zijn à f 1, alsmede bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Heeze. Het bouwen van een heerenhuis met annexe gebouwen op een terrein gelegen te Heeze langs den rijksweg met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen.

De heer A. Vullinghs-v. Thiel, n.m. 6 u. Bestek en teek. zijn verkrijgb. à f 2. bij de firma M. F. van Piere en Co., Eindhoven. Inl. worden verstrekt door W. H. Boons, bouwk. Eindhoven. Aanw. 14 Juni, n.m. 3 u.

Ommen. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek aan den Hammerweg gem. Ambt Ommen.

De heer J. G. Kramer Jr., n.m. 4 u., in het café van de erven Gerrits, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, alsmede in hotel „De Zon". Inl. geeft de bouwk. G. Peters, Vilcteren. Aanw. 14 Juni v.m. 10 u.

Roosendaal (N.-Br.). Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, bakkerij, schuur enz. bij den watertoren.

De heer M. Dekkers-Jongeneelen n.m. 5 u. in het café van de wed. P. Smeijers, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Tubbergen. Het veranderen der bestaande oude school en het inrichten daarvan tot raadhuis.

Het gemeentebestuur v.m. 10 u. in gen. school. Bestek en teek. liggen ter inz. in het logement der wed. Hollink. Inl. dagel. op het werk. Aanw. 14 Juni v.m. 8 u.

DINSDAG 15 JUNI.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee woonhuizen, op een terrein gelegen aan den Ouden Molenweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga 's av. 8 u. in het café van J. v. Wezel Hzn., alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 15 Juni v.m. $9\frac{1}{2}$ u,

Oosterend. Het bouwen van vier arbeiderswoningen bij de fabriek, aldaar.

Het bestuur der coöper. vereeniging tot Zuivelbereiding. Bilj. in te zenden aan den voorz. A. R. Sijbrandij. Inl. geeft Jac. Timmenga.

Rotterdam. Het verbouwen van de veestal bij de woning van Ph. Vermaat nabij Hillegersberg.

De bouwk. W. v. Dorp te Delft v.m. 10 u. in het café „de Groote Romein" te Rotterdam, alwaar bilj. in te leveren. Bestek en téek. ter inzage bij Ph. Vermaat.

Woensel. Het bouwen van 3 woonhuizen met stallen enz. langs den Kerkweg, met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen.

De heer M. Jansen 's av. 7 u. in het café van A. Himbergen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 15 Juni, n.m. 6 u.

Zierikzee. Het verven van de binnenhoutwerken van het Hervormd Diaconie-Verpleginshuis.

De diakenen der Herv. Gemeente n.m. 3 u. in voorn. gesticht. Bestek en voorw. zijn te bekomen bij den secretaris van het Herv. Diaconie-Armbestuur. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 16 JUNI.

Bolsward. Het maken van een stekkage om het nieuw aangekochte terrein bij de gasfabriek.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter lezing ter secretarie. Aanw. op het terrein 14 Juni v.m. 11 u.

Enschedé. Het bouwen van een woon- en winkelhuis, op een terrein gelegen aan de Haaksbergerstraat.

De heer J. H. Klostermann, 's midd. 12 u. in het café Sijgo, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft A. Leeferink te Goor.

Haarlem. Het verbouwen van perceel no. 161, gelegen aan de Groote Houtstraat te Haarlem.

De architect J. H. Welsenaar, n.m. 3 u., in het hotel „Lion d'Or". Bestek en teek. zijn verkrijgb. à f 1 bij den architect, die tevens alle inl. verstrekt.

Kerkwijk. Het bouwen van twee pompen met bijlevering van alles wat daartoe behoort.

Het gemeentebestuur, v.m. $10\frac{1}{2}$ u., in het gemeentehuis, alw. bestek en teek op 14 Juni des v.m. 9—12 u. ter inzage liggen. Aanw. 16 Juni, v.m. 9 u. aan de Groenenstraat te Bruchem.

Oldemarkt. Het bouwen van een boerenhuis met schuur te Paaslo.

De heeren Koopmans en Sinnige, 's av. 6 u., ten huize van B. Groen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Purmerland. Het bouwen van een kerk met toren.

De kerkvoogden en notabelen van Purmerland (nabij Purmerend) v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den heer A. Kleen te Purmerland en bij de firma P. Groenendijk, Rokin 69, Amsterdam. Inl. geven de architecten Schill en Haverkamp te Amsterdam. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 17 JUNI.

Ambt-Vollenhoven. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek.

Het bestuur der zuivelfabriek, n.m. 2 u., ten huize van J. Ziel. Bestekken à f 0,50 zijn te verkrijgen bij C. F. Seidel te Vollenhove. De teek. ligt ter inz. bij Js. Ziel. Aanw. op 16 en 17 Juni, v.m. 11 u.

Groningen. Het bouwen van eene heerenbehuizing op een terrein gelegen aan den Heeresingel, kadastraal bekend gemeente Groningen sectie H. no. 1901.

De architect G. Nijhuis, 's av. 8 u., in het café „Struvé". Bestek en teek. ter inz. in voorn. café en ten kantore van den architect, alw. zij à f 0,75 te bekomen zijn. Aanw. 14 Juni v.m. 11 u.

's-Gravenhage. Het bouwen van een kantongerechtsgebouw te Bergen op Zoom. Raming f 16,660.

Het Departement van Justitie n.m. 2 u. in het openbaar. Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in de zaal van het kantongerecht in het Raadhuis te Bergen op Zoom en is op aanvrage tegen betaling van f 1.35 franco verkrijgb. bij de Gebroeders van Cleef, Boekhandelaars, Spui No. 28a te 's-Gravenhage. Aanw. 14 Juni in de zaal van het kantongerecht bovengenoemd, 's middags 12 u. (Gr. t.) terwijl inl. zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

19 JUNI 1897. 17e JAARGANG. No. 25.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

WETTELIJKE VERZEKERING VAN WERKLIEDEN.

Eenigen tijd geleden is er bij de Tweede Kamer een ontwerp van Wet ingekomen tot wettelijke regeling tegen de geldelijke gevolgen van ongevallen in bepaalde bedrijven.

Uit de toelichting daarbij verneemt men, dat een Rijksverzekeringsbank wenschelijk of noodzakelijk is om aan de drie volgende eischen te kunnen voldoen;

1⁰. De grootst mogelijke zekerheid, dat de verzekerde bedragen, zoodra ze opeischbaar zijn, steeds zullen worden voldaan.

2⁰. De verzekering moet zoo goedkoop mogelijk zijn.

3⁰. De verzekering moet zóó werken, dat zij voor de werkgevers een prikkel is om te trachten het maximum voorzorgsmaatregelen te nemen tot voorkoming van ongelukken.

De heer F. Verstijnen, gepensioneerd Oost-Indisch Hoofdambtenaar, thans Directeur der Onderlinge Verzekering-Maatschappij tegen de geldelijke gevolgen van ongelukken, te 's-Gravenhage, komt tegen de instelling van zulk een Rijksbank op, en motiveert dat optreden op heldere wijze. „De Moor heeft het zijne gedaan en moet nu maar heengaan", koos hij tot motto van zijn geschrift. Een verplichte verzekering bij de Rijksbank toch zal maken, dat de particuliere instellingen of maatschappijen van verzekering half ter dood worden veroordeeld.

De schrijver toont aan, dat dit een verkeerde richting uitgaat, van een politiek standpunt beschouwd, en dat het uit een economisch oogpunt een gevaarlijk antecedent is, waardoor de bijzondere ondernemingsgeest gefnuikt wordt. Hij vraagt of het billijk is, dat de Staat een geheelen tak van bestaan tot zich neemt en daarbij alle inspanning en opoffering waarmede de vestiging der verzekering door particuliere maatschappijen in ons land is geschied, uit het oog verliest. Men vergete toch niet, dat bij het verleenen van Staatssteun ten behoeve van den broodeloos geworden werkman, tegelijk een andere categorie van Staatsburgers broodeloos wordt gemaakt, door hun de gelegenheid te ontnemen om in het uitgeoefende bedrijf een bestaan te vinden. Men vergete niet, dat vóór vijf jaren er nog maar één Maatschappij bestond voor verzekering, en thans reeds zeven.

Toen de Regeering er nog niet aan dacht de verzekering tot Staatszorg te maken, heeft „de Eerste", de Maatschappij zeker voldoende onder dien afgekorten naam bij de lezers van dit blad bekend, met een nasleep van andere Nederlandsche maatschappijen en vakvereenigingen, gelegenheid tot verzekering geopend. In 't eerst misschien wat duur, door onbekendheid met het risico en gebrek aan statistische opgaven, zijn thans, dank zij concurrentie en ondervinding, de premiën zoo laag mogelijk. Gegronde klachten gedurende de 12 jaren dat deze verzekering bestaat, zijn — volgens den schrijver — over hare werking niet vernomen; wij meenen dit gerust te kunnen beamen, voorzeker wat het bouwvak betreft.

De billijkheid der verzekering wordt heden ten dage in het bouwvak bijna algemeen erkend; bij de fabrikanten wordt zij meer en meer gevoeld, dank zij ook de propaganda der Maatschappijen, die werkelijk bij de werkgevers een prikkel opwekken — naar 't schijnt door de Regeering ontkend — om uitgebreide voorzorgsmaatregelen tegen ongelukken te nemen.

Intusschen erkent de schrijver ook de verdienste van 't wetsontwerp, vooral deze, dat door Staatsdwang de steun die de werkman bij een ongeval geniet, ophoudt *weldadigheid* te zijn door een *recht* te worden; dat de minder goedwilligen *gedwongen* worden tot de toch billijke verzekering, en dat de wanverhoudingen, ontstaan tusschen concurreerende werkgevers die wel en zulke die niet verzekeren, *verdwijnen* zullen.

Vreemd is het zeker, dat de Regeering, die tot nu toe vertrouwen stelde in de maatschappelijke krachten, waarvan blijken te over, thans het werk aan het particulier initiatief wil ontnemen. Waarom beperkt zij zich niet tot een toezicht op de verzekering, dat zij in ruime mate kan uitoefenen? Zelfs een Rijksbank kan dienst doen. Zij drukke echter den kop niet in aan het werk van particuliere inrichtingen, die werkelijk bewijzen genoeg geleverd hebben een algeheel vertrouwen waardig te zijn.

De Staat beperke zich tot controle, toezicht, rechts-

bedeeling, bescherming van den economisch zwakken, — in dit, gelijk in zoo menig ander geval; zelf handelend trede de Staat slechts op waar zonder monopolie eene behoorlijk voldoende tijdige regeling niet is te verkrijgen.

De drie in den aanvang genoemde eischen bespreekt de schrijver uitvoerig en weerlegt daarbij de redenen die tot die eischen hebben geleid, ondertusschen bewijzende, dat Rijksverzekering duurder zal zijn dan de tegenwoordige en dat de argumenten voor een voorschrift tot uitsluitend verzekeren bij een Rijksbank, al zeer zwak zijn.

In het eerste gedeelte van het belangrijke geschrift wordt het gehuldigde beginsel van monopolie door invoering eener Rijksverzekering, als verkeerd zijnde, bestreden. Die bestrijding nog nader in onderdeelen te volgen, — dat zou ons te ver voeren, evenals het wijzen op al de gebreken van ernstigen aard die — volgens den schrijver — in het Wetsvoorstel zijn aan te toonen.

In het algemeen zijn wij het met den schrijver eens, dat de Hollander zich zeer moeielijk voegt in het gareel der discipline, waar hem dat wordt aangelgd tot het behartigen van eigen belangen of volbrengen zijner verplichtingen, en dat gezond verstand en billijkheid voor de Regeering medebrengen om bij het maken van wetten rekening te houden met den volksaard; ook hierom ware het veel beter, de verzekering eenvoudig over te laten aan particuliere maatschappijen, zooals tot nog toe.

Het geschrift is ten zeerste lezenswaardig.

IETS OVER KRETA EN HET LABYRINTH.

Voordracht gehouden in de Algemeene Vergadering van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, op 20 Mei 1897, door Dr. H. C. Muller.

(Vervolg van bladz. 168)

Behalve het labyrinth bergt Kreta natuurlijk nog een groot aantal andere merkwaardigheden, meest ruïnes. Op het oogenblik waarop ik dit zeg, na den vreesselijken oorlog, is trouwens geheel het eiland Kreta zonder twijfel nog méér ruïne dan vroeger.

Maar laat ons aan het veelgeteisterde eiland eindelijk eens een tijdperk van vrede en van goed bestuur toewenschen, en laat ons met een enkel woord nagaan, welke merkwaardigheden (vooral voor den bouwkundige) er nog meer te vinden zijn. Veel is het in 't algemeen niet; en toen ik mij dan ook tot Dr. W. Pleyte te Leiden wendde met het verzoek mij te laten zien wat er van Kreta aldaar in het Oudheidkundig Museum te zien is, kon hij mij niets toonen dan een overigens voortreffelijk en fijn afgewerkt stierenbeeldje, waarnaar ik eventueele bezoekers moet verwijzen.

Bij Goolas in het N. O. van Kreta, dat misschien overeenkomt met het oude Olus of Olerus, in een bergachtige streek, bevinden zich zeer oude ruïnes, waarvan men aanneemt dat het de overblijfselen zijn van een tempel der Olerische Minerva of Athene, door Strabo vermeld (1). Dergelijke ruïnes zijn ook gevonden in het dal van Sitia, dicht bij een kleine kapel die tegelijkertijd aan den Heiligen Propheet en aan het kruis gewijd is, wèl een bewijs hoe godsdienst en ras naast elkaar trachten te leven, al zijn zij blijkens de voortdurende revolutiën allerminst onderling verzoend (2).

(1) Spratt, t. a. p. 1e deel blz. 136.
(2) Spratt, t. a. p. 1e deel blz. 167.

Geheel op de N. Oostelijkste punt van Kreta, bij kaa Sidiro, ligt een heuvelachtige streek die Erimópoli „verlaten stad" wordt genoemd. Men vindt daar ruïn van een oude stad, van een Griekschen muur, van ee tempel, vele inscripties, munten, enz., waaruit misschien op t maken is, dat hier een aloude havenplaats is geweest vo den handel met Alexandrië.

Als wij vandaar naar de Z. O. kust van Kreta gaan komen wij aan Ieráperta („Heiligenstein"), in de nabijheid van welke plaats twee schoone sarcophagen gevonde zijn die, op verzoek van kapitein Spratt, van een Grieksch familie door het Britsche Museum werden aangekocht e in 1860—61 door de bemanning der „Medina" aan boor werden genomen en naar Londen overgebracht. De grootst van de twee sarcophagen handelt over het leven va Achilles, en schijnt van zeer ouden en goeden stijl.

De achterkant stelt Achilles met het lijk van Hecto voor, het front de ontdekking van Achilles in vrouwenkleeren op 't eiland Scyros (een sage door de navolging van Bilderdijk in Nederland bekend).

Een andere voorstelling is die van Achilles, Thetis en Hephaestos (of Vulcaan); Thetis troost Achilles over den dood van zijn vriend Patroclos en 't verlies zijner wapenrusting, die hij aan zijn vriend geleend had, terwijl Hephaestos achter haar bezig is een nieuw schild in elkaar te timmeren. — Beide sarcophagen zijn van wit Parisch marmer. (1)

Te dezer plaatse verwijs ik ook naar de Sarcophagen in 't Centraal museum te Athene, voor een groot deel meesterwerken van klassieke kunst.

Ten W. van Ieráperta in het dal van Viáno zijn e overblijfselen van een aquaeduct of waterleiding uit den Romeinschen tijd en ten N. daarvan bij het Lasithi-gebergte vindt men overblijfselen van een middeneeuwsche vesting, onder den naam van het „Jodenkasteel".

Zoowel in de Grieksche als in de Turksche deelen van den Levant vindt men veel dergelijke „Jodenkasteelen", sterke bevestigingen uit middeneeuwschen tijd. Volgens Spratt komt de naam daarvan, dat men die „kasteelen" als bewaarplaatsen van veel geld beschouwde. (2)

Verder naar het W. gaande, komt men aan Kaloes Limiónas of „De fraaie haven", een baai met een groep van eilanden, merkwaardig omdat men zegt dat de apostel Paulus van hier vertrok op zijn reis, waarop hij schipbreuk leed te Melita of Malta. In de Handelingen der Apostelen XXVII wordt dit vrij uitvoerig beschreven.

Wij lezen daar: „En hetzelve nauwelijks voorbij zeilende „kwamen wij in eene zekere plaats, genaamd schoone havens, „waar de stad Lasea nabij was" (Hand. XXVII, 8 vlg).

Men vindt hier nog ruïnes van een kerk, aan den heiligen Paulus gewijd. De kapitein Spratt, die zijn reis naar deze plaatsen beschrijft, weidt daarbij nog uit over de soms zeer hevige plaatselijke winden in deze gedeelten van Kreta en in 't algemeen van den Griekschen Archipel; zoo heeft men er den „meltem", een lokale naam bij alle zeelui in den geheelen Levant bekend, die plotseling en zonder veel wolken opkomt. Deze „meltem" wordt door den Engelschen oudheidvorscher vereenzelvigd met den Euroclydon, waarvan dezelfde plaats der Handelingen zegt: „Maar niet lang daarna sloeg tegen hetzelve een storm„wind genaamd Euroclydon" (Hand. XXVII, 14).

(1) Spratt, t. a. p. 1e deel blz. 280.
(2) Spratt, t. a. p. 1e deel blz. 316: „The association of a Jew „with hoarded money was natural in times when they were „persecuted more for their possession of it than their persuasion or religion."

Een der voornaamste plaatsen van Kreta, waaraan wij komen, is het reeds in den beginne genoemde Gortys Gortyna, indertijd na Cnossus (Gnossus) de hoofdstad ı Kreta. Het labyrinth hebben wij reeds besproken, ar men vindt hier nog meer ruïnes.

Belangrijk vooral zijn die van een groot en van een in theater, dat nog vrij goed bewaard schijnt te zijn, thans gesproken in 1865, dus 32 jaar geleden!) Het ootste theater was, evenals te Athene ongeveer, aan den et der akropolis of „burcht" gelegen, waar de heuvel deeltelijk was uitgehouwen om er zitplaatsen van te ken. Het heeft volgens Spratt een omvang van ongeer 280 voet. — Het tooneel of de „Scène" (skini) is deeltelijk blootgelegd, en bestaat uit groote blokken ijzen kalksteen; men vond indertijd bij opgravingen ie fragmenten van een gebeeldhouwden stier, en de rso van een zittende vrouwenfiguur, blijkbaar de groep n Europa door èen stier ontvoerd, die ook op de munn van Gortyna voorkomt. Een en ander bevindt zich ans in het Britsche Museum.

Ook overblijfselen van een amphitheater, ± 300 voet diameter, zijn nog door Spratt gezien. Van een stadion ı van thermen, door Onorio Belli vermeld en beschreven, as in Spratt's tijd niets meer over. Zoo wordt Kreta ngzamerhand ruïne van ruïne. (1)

Gortyna is een stad, die zowel uit een heroïsch, Roeinsch als vroeg-Christelijk standpunt hoogst merkaardig mag heeten. De amourettes van Zeus en Europa, zijn erandering in een stier en een adelaar, haar vlucht op en rug van een stier, en de altijdgroene plataanboom ın de Lethe-rivier of de „rivier der vergetelheid", dat les zijn mythen die met hooge kunst op de oudste unten van Kreta zijn voorgesteld.

Later was Hannibal, de grootste aller generaals, hier en balling na zijn nederlaag door Scipio. Van hem is og een verhaal in omloop hoe hij de listige Kretensers oor nog grootere list bedroog, een verhaal vermeld bij lutarchus.

Ook de apostel Paulus gaf zijne wijding aan deze plaats. 'e Gortyna, hoofdstad van Kreta in de eerste jaren van et Christendom, werd Titus als de bijzondere „opzichter" episkopos) of bisschop van Kreta door Paulus achtergeıten. In den brief van Paulus staat: „Om die oorzaak heb ik u in Kreta gelaten, dat gij van stad tot stad zoudt ouderlingen stellen, gelijk ik u bevolen heb". (Titus I 5). /erder zegt Paulus: „Een uit hen, zijnde hun eigen profeet, heeft gezegd: De Kretenzen zijn altijd leugenachtig, kwade beesten, luie buiken. Deze getuigenis is waar. Daarom bestraf ze scherpelijk, opdat zij gezond mogen zijn in het geloof, enz." (Titus I 12). De dichter, door Paulus edoeld, was Epimenides van Kreta, en 't is bekend hoe it vers uit het Nieuwe Testament vroeg en laat aanleiing heeft gegeven tot veel geschrijf, waarin zich zelfs Bismarck en Grieksche bisschoppen gemengd hebben. (2)

De altijdgroenende plataanboom, reeds door Plinius ermeld, is óók in de nabijheid van Gortyna te vinden, n zoo geeft de natuur evenzeer hare wijding aan deze eroemde plaats; terwijl ik, als klassiek litterator, evenmin ergeten mag, dat hier aloude en voor de Grieksche taal n oudheden hoogstbelangrijke inscripties gevonden zijn, ie echter onder Turksch wanbeheer dreigen verloren te aan. (3) Mijn vriend Prof. Hatziòakis te Athene (een Kretenser) heeft voor eenigen tijd een fonds trachten bijeen te brengen tot het bewaren en restaureeren der groote inscripties van Gortyna, die dreigen verloren te gaan, omdat over of vlak langs den steen stroomend water loopt, dat den steen uitschuurt.

(1) Spratt, t. a. p. 2e deel, blz. 35.

(2) Zie nog Spratt, t. a. p. 2e deel blz. 39 vlg.

(3) Zie mijn art. in het N. v. d. Dag „Griekenland en Kreta" April 1897.

Men moet nooit vergeten, dat Kreta zich in de allerongunstigste conditie bevindt wat betreft het bewaren van overblijfselen der grijze oudheid, en dat zelfs de Frankische, Venetiaansche en andere middeneeuwsche gebouwen, die men er vindt, meest ruïnes zijn. De onophoudelijke revoluties verwoesten het eiland. De Engelsche reiziger Spratt zegt: „From what I have stated of the devastation and ruin still so evident in the vicinity of the present capital of the island, and upon one of its most fertile spots, an idea can be formed of what exists in all the low country of Crete. Ruin meets the traveller in every village, the result of a devastating war lies impressed upon the face of the land and upon many a countenance still, and a sorrowful tale is ever ready for his ear" (1)

En thans, ruim 30 jaar later, geldt dit zeker in nóg hoogere mate van dit eiland, dat om zijn klimaat, zijn flora en fauna, in één woord zijn natuur, een paradijs op aarde kon zijn!

Over andere, min of meer interessante, ruïnes op Kreta gevonden — over de W.-kust van het eiland, met zijne door de laatste blokkade befaamd geworden hoofdplaatsen Chaniá, Réthymnon (Rettimo), Iraclion, enz., zal ik liever zwijgen, om nog met een enkel woord over de beeldhouwkunst en over een Venus van Kreta te spreken.

Gnossus, de oude hoofdstad, was eeuwen vóór Christus' geboorte reeds door kunstzin beroemd. De numismatici bewonderen de kunstige voorstellingen van dieren, figuren, enz. op alle munten van Kreta. Als beeldhouwers waren verder beroemd: Chirisophus, van onbekenden tijd, met een verguld Apollo-beeld; Chersiphron van Gnossus, 8e eeuw v. C. (2), Dipoenos en Scyllis, 6e eeuw v. C., befaamde beeldhouwers in marmer; Acestor en Amphion van Gnossus, 5e eeuw. De beroemde Daedalos, wiens naam ook de „kunstenaar" (par exellence) schijnt te beteekenen, was de oudste Kretische artist, en stond aan 't hoofd van een geheele school van kunstenaars, door mythe en historie vereeuwigd. Toevalligerwijze worden er geen speciale kunstwerken van Kreta door oude schrijvers als bijzonder belangwekkend genoemd. Maar dit is allerminst een bewijs dat zij niet bestaan hebben. Van de „Venus van Milo" — gevonden op het eiland Milo, ten N. van Kreta, en één der Cycladen — was niets uit oude schrijvers bekend, vóór dat het beeld gevonden is, en toch is dit een der allerschoonste antieken. Men moet nooit vergeten, dat in het oude Helles de kunst en de kunstzin zóó hoog stonden, en vooral zóó algemeen waren, dat voor de oude Hellenen vaak iets zeer gewoon kan schijnen, wat ons nog dikwijls, zelfs in verbrokkelden vorm, met de hoogste bewondering vervult. Ik wil er nog op wijzen dat Pausanias, onze voornaamste bron, in zijne uitvoerige beschrijving van Athene's kunstwerken en gebouwen, van 't Parthenon met zijn onsterfelijk fries haast geen melding maakt. En zoo zou men verder kunnen gaan, alle feiten wijzen er ons op, dat de oude Grieken, van duizendvoudig

(1) t. a. p. blz. 164 van het 2e deel.

(2) Chersiphron „de nadenkende van hand" was volgens den Gr. Geograaf Strabo de bouwmeester die 't eerst den Artemistempel te Efese gebouwd heeft.

(Vgl. 't schoone verhaal in de Hand. d. Apostelen XIX 24 vlg. over den zilversmid Demetrius, en 't oproer te Efese. „Groot is de Diana der Efeziërs.!"

schoon omgeven, in vele opzichten een geheel andere gemoedswereld doorleefden dan wij, zonen van het lauwe en kille Noorden. (1)

De Venus, op Kreta gevonden (te Gnossus) en later in het bezit van kapitein Spratt overgegaan, is een schoon werk van oude kunst. De schrijver beschouwt het als de copie van een standbeeld van Praxiteles, welk vraagstuk ik hier liever onbeproken laat. (2) Het beeld is ongeveer 2 voet hoog, de godin heeft den linkervoet bevallig opgeheven, en met de rechterhand strijkt zij langs dien voet. De kunstenaar heeft 't oogenblik gekozen waarop de godin juist het bad heeft verlaten. Niet minder schoon schijnt een kleine kop van Zeus te wezen, op Kreta gevonden, waar de oppergod (het eiland was immers zijn geboorteplaats) alom werd vereerd. Spratt vergelijkt den kop in majesteit en verhevenheid met den Jezuskop op het beroemde Avondmaal van Leonardo da Vinci te Milaan, zonder twijfel een heerlijk kunstwerk, dat echter helaas door verwaarloozing zoowel als door slechte restauratie zooveel heeft geleden. (3)

* * *

(Wordt vervolgd.)

(1) „Ik ben geen zoon der lauwe Westerstranden, Mijn Vaderland is waar de zon ontwaakt" zingt, terecht da Costa.

(2) Zie de afbeelding t. a. p. 1e deel tegenover blz. 72.

(3) Het is nog vóór 1499 voltooid in het Refectorium der Dominicanen van Santa Maria delle Grazie, te Milaan.

ARBITRAGE.

Door de Besturen der Afdeeling „Amsterdam" van den Nederl. Aannemersbond en der Aannemers-Societeit „Amsterdam" is de hier volgende circulaire verzonden.

AMSTERDAM, JUNI 1897.

Aan Heeren Ingenieurs en Architecten te Amsterdam.

De ondergeteekenden, bestuurderen van de navolgende Vereenigingen: Afdeeling „Amsterdam" van den Nederlandschen Aannemersbond en Aannemers-Societeit „Amsterdam" veroorloven zich het volgende onder uwe welwillende aandacht te brengen.

Het zal U waarschijnlijk niet onbekend zijn, hoe in de laatste tijden door verschillende vereenigingen van aannemers, zoo hier ter stede als elders, pogingen werden in het werk gesteld, om in de bestekken voor de uitvoering van werken bepalingen te doen opnemen waarbij zou worden vastgesteld, dat geschillen, naar aanleiding van de uitvoering der werken of uitlegging van het bestek, tusschen den aannemer en directie of aanbesteder ontstaan, zouden worden beslecht door arbiters. In het bijzonder hebben wij het oog op het bekende adres van den Nederlandschen Aannemersbond aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal en aan verschillende gemeentebesturen van ons land, welke adressen werden gesteund door de Nederlandsche Vereeniging van Steenfabrikanten niet alleen, doch ook door een achttien-tal Kamers van Koophandel in de grootste en voornaamste plaatsen van ons land.

De leidende gedachte bij de samenstelling dier adressen was handhaving van het beginsel: „ieder contrat van aanbesteding te doen berusten op rechtsgelijkheid tusschen de beide contracteerende partijen" (aannemer zoowel als aanbesteder).

De billijkheid van dat verzoek werd zoozeer erkend, dat reeds onmiddelijk door meerdere gemeentebesturen hier te lande de arbitrage, zooals door ons gewenscht, op hunne bestekken van toepassing verklaarden.

Met genoegen hebben bestuurderen van bovengenoemde vereenigingen ook mogen ondervinden, dat vele H.H. architecten, vooral hier ter stede, met bereidwilligheid gevolg gaven aan de steeds meer algemeen gebleken wenschelijkheid, bepalingen als bovenbedoeld in hunne bestekken op te nemen, voor welke bereidwilligheid wij dien heeren gaarne onzen erkentelijken dank brengen. Met vertrouwen meenen wij dan ook te mogen hopen, dat die Heeren Architecten, welke tot nu toe meenden bezwaar te moeten maken tot opneming der arbitrage, door het go[ede] voorbeeld van zoovelen, zullen overgaan aan onze alleszins billi[jke] wenschen te gemoet te komen. Ongetwijfeld zal daardoor het [ge]regeld verloop der aanbestedingen zeer in de hand worden gewer[kt].

Duidelijkheid omtrent de juiste bedoeling der arbitrage is ech[ter] voor beide contracteerende partijen ongetwijfeld van groot bela[ng]. Van daar dan ook, dat bestuurderen van bovengenoemde v[er]eenigingen U met aandrang meenen te moeten verzoeken, [de] bepalingen omtrent arbitrage ongeveer als volgt in uwe bestekk[en] te willen opnemen.

„Geschillen, naar aanleiding van dit werk, eventueel ontstaan tusschen directie of aanbesteder en aannemer, zoo over den uit[leg] of bedoeling van het bestek of de teekeningen als over de u[it]voering van het werk als anderszins, zullen worden onderworp[en] aan het oordeel van drie deskundige scheidsmannen (techni[ci]) waarvan één te benoemen door de directie of aanbesteder, é[én] door den aannemer, terwijl de derde scheidsman door deze beid[en] wordt benoemd. Indien de beide scheidsmannen over de keu[ze] van een derde geen overeenstemming kunnen krijgen, zal de benoeming door den bevoegden rechter moeten geschieden".

„De scheidsmannen zullen aan geen rechterlijke vormen g[e]bonden zijn en beslissen als goede mannen naar billijkheid, m[et] inachtneming van den aard en de bestemming van het werk".

„Partijen verklaren zich aan die beslissing te onderwerpen a[ls] aan een rechterlijk gewijsde, uitdrukkelijk afstand doende van e[lk] rechtsmiddel, hetwelk anders tegen die beslissing zou kunne[n] worden aangewend".

„De kosten, op de arbitrage vallende, komen voor rekenin[g] der partij, die in het ongelijk wordt gesteld".

Wij houden ons van uwe medewerking tot verbetering der ve[r]houding tusschen directie of aanbesteder en aannemer overtuig[d] en teekenen inmiddels, onder verzekering onzer gevoelens va[n] hoogachting,

Namens het Bestuur der afdeeling „Amsterdam" van den Nederl. Aannemersbond,

A. J. DE HAAN, *Voorzitter.*
A. RIETSNIJDER HZN., *Secretaris.*

Namens het Bestuur der Aannemers-Societeit „Amsterdam".

P. DUINKER, *Voorzitter.*
J. N. HENDRIX, *Secretaris.*

PRIJSVRAGEN.

De jury ter beoordeeling van de ingekomen 43 antwoorde[n] op de prijsvraag voor een reclame-biljet, uitgeschreven door d[e] vereeniging „Nijmegen Vooruit" te Nijmegen, deed de volgend[e] uitspraak: 1e prijs, f 250, aan het ontwerp met het geteekend[e] motto, punt in een cirkel, van den heer W. van Boven, te Am[]sterdam; 2e prijs, f 100, aan het ontwerp met het motto Kate, van den heer W. Hoogenbos te Rotterdam;

eervolle vermelding aan het ontwerp gemerkt B.B.M., van den heer A. Beerends te Bussum.

Zooals bekend is, stelt de vereeniging die de prijsvraag uitschreef zich ten doel, de bevordering van het vreemdelingenverkeer, en bestond de Jury uit de heeren: J. R. de Kruyff, A. Le Comte en J. J. Weve.

PRIJSVRAAG KRONINGSFEEST. Het Centraal Comité uit de Hoofd-Commissie van ingezetenen voor de feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin te Amsterdam, bij gelegenheid van Hr. Ms. inhuldiging binnen Amsterdam in het jaar 1898 schrijft de volgende prijsvraag uit tot het verkrijgen van een ontwerp voor een gedenkplaat ter herinnering aan die plechtigheid.

Bepalingen.

I. Slechts Nederlandsche of in Nederland gevestigde kunstenaars kunnen aan den prijskamp deelnemen.

II. Gevraagd wordt een teekening of een model in gips voor eene metalen aan ééne zijde bewerkte gedenkplaat. De vorm of omlijsting van deze gedenkplaat wordt vrij gelaten (o. a. rechthoekig, ruitvormig, ovaal, schildvormig) met dien verstande echter, dat de afmeting van 't ontwerp 200 mM. bij 150 mM. moet zijn.

De gedenkplaat zal later geslagen worden op de helft dezer afmetingen, zijnde 100 m.M bij 75 m.M.

De beeldenaar moet bevatten een allegorie of symbolische voorstelling, die de plechtige inhuldiging van H. M. de Koningin in

rinnering brengt. Van deze voorstelling mag de beeltenis van . M. de Koningin deel uitmaken, zonder dan echter hoofdzaak zijn.

III. De inzending van de teekeningen of van de modellen in ps moet geschieden voor 1 November 1897 aan het adres van :n Voorzitter der Commissie te Amsterdam. Op het adres te :rmelden: „Gedenkplaat."

Elke inzending moet van een spreuk zijn voorzien en daarbij oet een verzegeld couvert zijn gevoegd, bevattende den naam 1 de woonplaats van den ontwerper.

Op het couvert moet de spreuk zijn herhaald en daaraan een ırrespondentieadres zijn toegevoegd.

Het schrift mag niet zijn dat van den ontwerper.

IV. Een prijs van honderd gulden wordt toegekend aan elk der rie best gekeurde ontwerpen.

De vervaardigers van deze drie ontwerpen zullen worden uitenoodigd een definitief model in gips te maken ter grootte van oo m.M. bij 150 m.M.

Aan het beste van deze drie modellen zal worden toegekend en prijs van f 300, aan het daarop volgende een prijs van f 200; an het derde een prijs van f 100.

V. Het Centraal Comité behoudt zich het recht voor de ingeonden ontwerpen ten toon te stellen en zal later de niet beroonde ontwerpen aan de correspondentie-adressen terugzenden.

VI. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van het entraal Comité.

VII. Het Centraal-Comité behoudt zich het recht voor te belissen of tot de uitvoering van een der bekroonde ontwerpen al worden overgegaan. De vervaardiger van het ontwerp, hetelk uitgevoerd mocht worden, zal bij de uitvoering zoonoodig ijstand moeten verleenen.

IX. De Commissie ad hoc. tevens Jury, bestaat uit de heeren: hr. Mr. C. H. Backer, *Voorzitter;* Prof. C. L. Dake; Bart van Iove; J. R. de Kruijff; Joh. W. Stephanik; Frank K. van Lennep *ecretaris.*

Het Programma van deze prijsvraag ligt ter lezing in het Gebouw an de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst.

BERICHTEN.

Carolingische Kapel te Nijmegen. Het verslag der Commissie :r verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van eschiedenis en kunst te Nijmegen, over het jaar 1896, is onlangs erschenen. Daaruit blijkt, dat het Museum, reeds zeer belangrijk, enige merkwaardige voorwerpen ontving en aankocht, uit Celtichen, Frankischen en Romeinschen tijd, en ook van latere oorsprong.

De Commissie geeft echter haar diepe teleurstelling te kennen, pgewekt door het feit, dat er in het afgeloopen jaar niets is edaan met betrekking tot de Carolingische Kapel. Officieel wees j het eerst in haar verslag over 1889 op den treurigen toestand an verval waarin dit monument der oudheid verkeerde, en zij ıeende, dat toen de tijd gekomen was, waarop Nijmegen, dat ooveel eerbied toonde voor hare oude gebouwen — getuige de estauraties van het Raadhuis, de Boterwaag, den Kerkboog en en Belvédère — met de restauratie van de Carolingische Kapel e kroon op haar werk zou zetten.

Dankbaar erkent de Commissie, dat in 1891 op haar advies de eer G. Humann, architect te Essen, werd uitgenoodigd een onderoek in te stellen en zijn advies omtrent restauratie te geven, elk onderzoek in 1892 door hem en in overleg met den heer Veve, werd voortgezet.

Ook ziet zij met voldoening terug op het jaar 1893, toen door en Gemeenteraad een crediet werd toegestaan tot het doen van pgravingen ter onderzoeking naar de fundeering der Kapel, welke pgravingen in 1894 hebben plaats gehad in tegenwoordigheid er heeren J. J. Weve en Dr. K. Plath; de denkbeelden dezer eeren zijn reeds door hen openbaar gemaakt.

Naar aanleiding van den gedachtengang, ontwikkeld in het chrijven des heeren Weve, werd bij besluit van den Gemeenteaad van 10 Aug. 1895 eene Commissie benoemd, bestaande uit e heeren G. W. van Heukelum, G. Humann, Dr. W. Pleijte, Dr. . Reusens, B. N. J. J. Schrant, Jhr. Mr. Victor de Stuers en J. Weve, om advies uit te brengen over eene herstelling der apel. In October 1895 bracht deze Commissie een uitvoerig apport uit, met bijvoeging eener begrooting, dat onbestreden is ebleven.

Het kan nu geen bevreemding wekken, dat de Commissie stellig overtuigd was, dat in 1896 tot de restauratie zou worden besloten, te meer, daar de werken over twee of drie jaren konden verdeeld worden. Haar teleurstelling is zeer begrijpelijk, waar zij zelfs moet mededeelen, daar er achteruitgang is te vermelden, en de toestand der Kapel zoo mogelijk nog ellendiger en onoogelijker is dan vroeger. Binnen de Kapel ligt bijna alles nog zooals het werd omvergehaald, om vóór de restauratie geen meerdere kosten te maken. Door het uitgraven van den vloer in het midden moest de trap wegvallen, waardoor de toegang tot de galerij, trouwens ook opgebroken. gesloten is. Hoewel in het rapport gewezen wordt op de noodzakelijkheid om de gewelven te ontlasten van den zwaren druk van het zand der opgehoogde galerij, door afgraving van den vloer aldaar, blijft de zandlaag liggen. Zulk een toestand mag niet aanhouden, en volgens de Commissie is een herstellingswerk thans geen luxe meer; het is een gebiedende noodzakelijkheid, wil men het monument behouden, en bovenal niet te kort doen aan den eerbied aan voorvaderen verschuldigd, die een eeuw geleden alles in het werk hebben gesteld om de Carolingische Kapel uit sloopershanden te redden.

Moge 1897 — zoo eindigt het verslag — eene gunstige verandering brengen!

Wij voegen er bij: moge de wensch der Commissie op 't spoedigst in vervulling komen, want het is niet te verantwoorden een der merkwaardigste oude monumenten in een toestand te laten die het verval noodzakelijk in de hand *moet* werken.

In het gebouw der Ambachtsschool te Amsterdam, Weteringschans, werd den 18en dezer eene tentoonstelling geopend van werkstukken, teekeningen, proeven in het hout- en marmerschilderen, benevens andere penseeloefeningen, vervaardigd in den laatsten cursus van de Ambachtsschool en de Avondschool voor handwerkslieden.

Wij kunnen een bezoek aan deze tentoonstelling zeer aanbevelen; zij is Zondag 20 dezer nog te zien — voor 't laatst — van 1 tot $4^1/_2$ uur des namiddags.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn tot 28 dezer tentoongesteld de teekeningen en boetseerwerken, vervaardigd door leerlingen der Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam.

Deze tentoonstelling is dagelijks geopend van 10 tot 4 uur. Ook een bezoek daaraan kunnen wij zeer aanbevelen.

PERSONALIA.

Met 1 Juli a. s. is benoemd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 4e kl. A. T. van Veen, en zijn bevorderd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 2e kl. A. N. Wind, thans opzichter van den Rijkswaterstaat 3e kl., en tot opzichter van den Rijkswaterstaat 3e kl. M. H. A. Straater, thans opzichter 4e klasse.

Voor de examens B (overgangs-examens) aan de Polytechnische School, hadden zich aangemeld 225 candidaten, en wel voor het eerste gedeelte 118, waarvan zich vóór of gedurende het examen 14 candidaten terugtrokken. Voor het tweede gedeelte en het geheele examen hadden zich aangemeld 107 candidaten, waarvan zich eveneens vóór of gedurende het examen 4 terugtrokken.

De uitslag van het examen B_1 is in ons vorig nummer opgenomen; die van B_2 en het geheele examen B is als volgt.

De uitslag der examens van hen, die alleen aan het eerste gedeelte hadden deelgenomen, is reeds 8 Juni bekend gemaakt.

Hieronder volgt de uitslag der examens van hen, die het tweede gedeelte of het geheele examen B hebben afgelegd.

Geslaagd zijn voor civiel of bouwkundig ingenieur de heeren: J. C. Ankersmit, M. H. van Beresteijn, F. K. J. Beuksma, J. A. Bonnerman, E. C. W. van Dijk, M. R. Idema Greidanus, J. A. J. van Haaren, M. G. van Heel, J. Hengeveld, A. van Linden van den Heuvell, A. Heybroek, D. M. Holl, A. van Hooff, L. F. E. van Hoogenhuijze, G. J. Hoogesteger, J. B. de Hulster, J. E. Inckel, P. Kemper, A. S. J. van Kesteren, J. H. Kremer, W. van Leeuwen, H. C. Meerburg, H. G. Mos, W. V. E. Godin de Pesters, F. P. Pietermaät, P. H. A. Rosenwald, J. Rueb, P. Bakker Schut, J. van Hettinga Tromp, C. P. Vijverberg, J. van der Waerden, R. D. IJspeert.

Voor werktuigkundig ingenieur de heeren A. E. R. Arnold, A. W. van Berkel, A. Blomhert, H. de Bordes, P. J. C. Brauns, E.

A. du Croo, J. H. Delgorge jr., B. J. Dezentje, J. M. Goslings J.Mzn., J. L. Th. Groneman, H. A. Henket, C. Hovestad, F. K. Th. van Iterson, G. Kalff, W. L. A. Kemper. J. Q. H. Laumans, C. Loeff, C. F. G. Metsch, H. van Rees, J. H. A. Ringeling, M. H. Rovers, R. E. van Eibergen Santhagens, J. R. Sassen, N. A. Smits. G. C. Snijders, E. F. Suringar, G. L. Tegelberg, H. G. Teuwisse, F. G. Unger, J. H. H. Verloop, H. P. E. de Vogel, D. A. Vreedenberg, Th. van der Waerden, J. H. D. Wagener.

Voor scheepsbouwkundig ingenieur de heeren H. Goedkoop en J. C. S. Schokking.

Voor mijnen-ingenieur de heeren: E. C. Mendanon (art. 65, mijnen); P. M. van Bosse, P. Hövig, J. van der Klaes, R. J. van Lier, P. J. Stigter (art. 64 en 65, werktuigk. en mijnen).

Nog zijn geslaagd voor het eerste gedeelte:

Civiel of bouwk. de heeren: Th. A. Heskes, J. H. W. Leliman, R. C. H. Schüngel, W. Laman Trip, J. C. Vliegenthart; werktuigk. de heeren J. H. Bergfeld Schenk, G. W. ten Dam, J. M. Gritters Doublet, F. L. Haider, I. J. P. Kleijn, K. G. Simon.

Tot gedelegeerde der Ned. Regeering bij het te Brussel v... 28 Aug. tot 2 Sept. a.s. te houden Internationaal Congres v... Architecten, is buiten bezwaar van 's Rijks schatkist benoemd ... P. J. H. Cuypers, architect van 's Rijks Museumgebouwen ... Amsterdam.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTE[RS] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 10.

Bouwkundig Teekenaar 3.

Uitvoerend Opzichter 3.

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 21 JUNI.

Amsterdam. Het verbouwen van de perceelen Amstelstraat no. 20 en 22.

De bouwmeester J. F. van Hamersveld, 's midd. 12 u., in een der voorn. perceelen. Bestek en teek. à f 1. te bekomen bij Blikman en Sartorius, Rokin.

Assen. Het afbreken en weder opbouwen van het voorgebouw van een perceel nieuwe huizen no. 5.

De heer A. Mennega, 's av. 8 u. Bestek en teek. ad f 1. verkrijgb. bij den architect J. Smallenbroek. Aanw. gedaan.

Borculoo. Het bouwen van een roomboterfabriek met directeurswoning.

Het bestuur der coöper. roomboterfabriek, n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen ter inz. in hotel stad Borculoo.

Eersel. Het bouwen van een woonhuis, met bijlevering van alle benoodigde bouwstoffen, voor rekening van Mej. Schellens te Eersel.

De bouwk. J. Knapen. Aanw. 21 Juni, v.m. 11 u.

Ellecom. Het bouwen van een woon- en winkelhuis op een terrein aan den rijksstraatweg aldaar.

De Heer G. Hupkes 's av. 8 u. in hotel „Brinkhorst” alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. G. J. Rutgers. Aanw. gedaan.

Harlingen. 1. Het vernieuwen en herstellen van walbeschoeiingen. 2. Het leveren van 70000 bakklinkert.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestekken ter inz. op de secretarie, alw. het bestek voor perc. 1 à f 1 te bekomen is. Aanw. gedaan.

Leiden. Het bouwen van een woonhuis met broodbakkerij voor den heer C. J. van Velzen, aan de Hooge Rijndijkstraat.

De bouwk. W. A. v. Rijn, 's av. 7 u., in het café Reuser, Hoogewoerd, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 21 Juni, n.m. 6 u.

Rotterdam. Het bouwen van een pakhuis aan de Verbreede Ganzensteeg aldaar.

De heer H. van 't Hoogerhuis v.m. 11 u. in het Poolsch koffiehuis. Bestek met 2 teek. verkrijgb. bij den architect J. van Kempe Valk Czn. Wijnstraat 131 die ook inl. geeft.

Rotterdam. Het bouwen van het pand genaamd „Het witte huis” aan de Wijnhaven bestaande uit winkels en kantoren.

De architect W. Molenbroek n.m. 2 u. in het Poolsch koffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à f 3 te bekomen zijn bij voorn. architect.

DINSDAG 22 JUNI.

Arnhem. Het bouwen van vier benedenhuizen, een winkelhuis met slachthuis en vijf bovenhuizen, en verdere werkzaamheden, op een terrein gelegen aan de Staringstraat hoek Leoniusstraat te Arnhem.

De bouwk. A. J. Scheefer, 's av. 7 u., in het hotel Sluis. Bestek en teek. liggen ter inzage in gen. hotel en zijn verkrijgb. ad f 2 per stel, Sloetstraat 271. Inl. zijn verkrijgb, alle werkdagen tusschen 12–2 u, Sloetstraat 271. Aanw. gedaan.

Abcoude-Proostdij. Het gewone onderhoud van den molen en de verdere polderwerken van het waterschap Holendrecht.

Het bestuur van voorn. waterschap v.m. $10^1/_2$ u. in het polderhuis alw. het bestek ter inzage ligt.

Lollum (Fr.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, ketelhuis, machinegebouw, kolenbergplaats, ijshuis en vier werkmanswoningen etc.

Het bestuur der coöper. vereeniging „Ringe Lollum-Waaxens en omstreken”. Bilj. in te zenden aan Jan W. Wijnia aldaar. Bestek en teek. liggen ter inz. bij S. Greidanus kastelein, aldaar en zijn ad f 2 verkrijgb. bij den archit. Jacobus Timmenga te Oosterend. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 23 JUNI.

Amsterdam. Het verbouwen van perc. no. 51 aan de Utrechtschestraat.

De directie der Eerste Holl. Levensverzekeringbank n.m. 3 u. in het café „Czaar Peter”. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134. Inl. geeft de architect H. H. Baarders. Aanw. gedaan.

Jutphaas. Het bouwen van eene hofstede met schuren aan het 2e Kleine Lijnpad aan het Merwedekanaal nabij Utrecht.

De bouwk. A. J. v. Bentum, n.m. 4 u. in het café van P. Verhaar. Bestek met teek. verkrijgb. bij Nikerk, Uitgever, Vollerbrug te Utrecht, à f 1.50. Inl. te verkrijgen bij den bouwk. A. J. van Bentum. Aanw. 23 Juni, v.m. 10 u., op het terrein.

Wieuwerd. Het bouwen van 2 woningen bij de Wieuwerdertille.

Het bestuur van de coöper. zuivelfabriek „Wiewerd”. Bilj. in te zenden aan S. J. Wiersma. Bestek en teek. liggen ter inzage ten kantore van gen. fabriek. Inl. geeft de architect B. J. Gros te Garijp.

DONDERDAG 24 JUNI.

Culemborg. 1⁰. Het bouwen eener nieuwe veldwachterswoning op Noorderwal. 2⁰. Het verbouwen der veldwachterswoning aan de Zandpoort. 3⁰. Het verbouwen van het brandspuitenhuis in de Zandstraat. Alles met bijlev. dér benoodigde bouwstoffen, arbeidsloonen enz.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De bestekken met teek. liggen ter inzage op de gem.-secretarie, terwijl verdere inl. te bekomen zijn bij den gemeente-architect. Aanw. 23 Juni n.m. 5 u. beginnende aan de Zandpoort.

Enschedé. Het bouwen van eene katoenspinnerij, weverij met voorgebouw, machinekamer, ketelhuis en kantoor, benevens het graven van een reservoir met waterleidingen voor de firma G. J. van Heek en Zonen.

De architect Sidney Stott n.m. $12^1/_2$ u. in hotel „de Graaf”. Bestek en teek. à f 2,50 te bekomen bij voorn. firma. Aanw. 21 Juni v.m. $10^1/_2$ u.

's-Gravenhage. Het verbouwen van de burgerschool aan de Koningin Emmakade.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Bestek à f 0.85 en teek. à f 0.30 te bekomen op de secretarie. Aanw. 21 Juni v.m. 11 u.

Gouda. Het vernieuwen der sluisdeure[n] en herstellen van diverse werken aan de slui[s].

Het bestuur, van den polder Willems 's a[v.] 7 u. Het bestek ligt ter inz. in het koffiehu[is] „De Kap” te Gouda. Inl. geeft C. P. V... Dessing, architect aldaar.

Haarlem. Het bouwen van een tolhuis [bij] de Koedijkervlotbrug, gemeente Bergen, b[e]hoorende tot de groote en andere Rijksweg[en] in de prov. Noordholland. Raming f 48...

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het beste[k] no. 125, ligt ter lezing aan het gebouw v[an] het min. van W., H. en N., aan de lokal[en] der prov. besturen, en is te bekomen bij Geb... van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen [bij] den hoofdingenieur te Haarlem en den ing[e]nieur te Alkmaar, alsmede bij den opzicht[er] Koot te Alkmaar. Aanw. gedaan.

Hengelo (Ov.). Het bouwen eener pastor[ie] c.a., op een terrein, gelegen aan de Pastor[ie]straat.

De kerkvoogden der Ned. Herv. Gemee[nte] 's av. 8 u. in de catechiseerkamer. Bestek e[n] teek. zijn na 16 Juni tegen betaling van f 1,... per stel. verkrijgb. ten kantore van den a[r]chitect W. Elzinga. Aanw. 24 Juni, v.m. $9^1/_2$...

Prinsenhage. Het weder opbouwen van h[et] pand geteekend A. 317b, gelegen aan ... Dreef te Prinsenhage.

De architect F. P. Bilsen te Breda n.m. ... u. in het café van W. Dirven te Prinsenhag[e] alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. ge...

Sneek. Het afbreken der oude en h... opbouwen eener nieuwe boerenhuizinge ... de Zathe „Groot Bouta” te Arum.

De Heer W. Reinants van Haga bij wie ... bilj. in te zenden gemerkt „Groote Bouta... Bestek en teek. ter inz. bij Meijer te Aru[m] en ad f 1.25 verkrijgb. bij den architect Ja... Timmenga. Aanw. gedaan.

Vlaardingen. Het afbreken der bestaan[de] gebouwen aan de hoflaan aldaar en het daar... weder opbouwen van een R.K. liefdegestic[ht] met scholen.

Het R.K. kerkbestuur n.m. 6 u. Bestek e[n] teek. zijn tegen betaling van f 3.50 verkrijg[b.] bij den bouwk. H. M. J. van Eijsden, Emm[a]straat, bij wien tevens inl. zijn te bekom[en] op de werkdagen der week welke de aa[n]besteding voorafgaan 's midd. 12 tot n... 2 u. De inschrijvingsbiljetten moeten uiterli[jk] 2 uur vóor het uur van aanbesteding fr. word[en] ingeleverd in het lokaal van den R.K. volk[s]bond aldaar. Aanw. 21 Juni v.m. 11 u.

Wehe. *a.* Het bouwen van een remise m[et] stalling c. a. op een vrij terrein te Winsu[m]. *b.* Het afbreken van een schuur en het t[er] plaatse bouwen van een stalling e. a. te Weh[e]. *c.* Het bouwen van een remise met stalli[ng] c. a. te Ulrum, in perc. en in massa.

De commissarissen van de tramweg maa[t]schappij Winsum—Ulrum n.m. 5 u. in log[e]ment „De Marne”. Bestek en teeken. ligge[n] ter inz. te Winrum in het stationskoffiehui[s] te Wehe in het logement van J. Hilling... Bestek en teek. à f 1. alsmede inl, verkrijg[b.] bij den architect P. M. A. Huurman te Gr[o]ningen. Aanw. 24 Juni te Winsum v.m. 10 te Wehe 's midd. 12 u. te Ulrum n.m. 2

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

26 JUNI 1897. 17e JAARGANG. No. 26.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in vereeniging met het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia, is het onderstaande adres verzonden aan B. en W. van Amsterdam.

Aan
Burgemeester en Wethouders
der Gemeente Amsterdam,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en dat van het Genootschap Architectura et Amicitia,

dat zij met leedwezen zien, dat het uiterlijk van eenige onlangs aan de Jan Luykenstraat gebouwde perceelen, op enkele uitzonderingen na, van zeer weinig geoefendheid der ontwerpers getuigt.

Mocht met de wijze van bebouwing, welke door hen wordt bedoeld, aldaar worden voortgegaan, dan zou het karakter van het zich daar vormende stadskwartier zeer weinig strooken met den zoo vaak geuiten wensch en het ernstige voornemen, om achter het Rijks Museum een fraai stadsgedeelte te doen verrijzen.

Wordt hier niet spoedig ingegrepen, dan is de vrees gewettigd, dat ook alweder de zich hier vormende stadswijk, die een der schoonste van de Hoofdstad zou kunnen worden, voor altijd zal worden bedorven, en alle goede bedoelingen en verwachtingen ook uwerzijds zullen blijken ijdel te zijn geweest.

Ofschoon erkennende de moeielijkheden die zich meestal voordoen om op æsthetisch gebied een zekere leiding te geven bij het zich vormen van nieuwe stadsgedeelten, zoo meenen zij, dat hier de Gemeente, als eigenaresse der bovenbedoelde terreinen, krachtiger kan optreden en het recht heeft bij overdracht daarvan alle voorwaarden te stellen, die haar in het belang hunner bestemming en aan den welstand wenschelijk voorkomen. Het stellen van hoogere eischen, ook op æsthetisch gebied, is, naar thans reeds is gebleken, noodzakelijk, zal men althans bereiken wat men zich van het daar te maken stadskwartier heeft voorgesteld.

Adressanten meenen U met hunne bezwaren in kennis te moeten stellen, te meer daar zij overtuigd zijn, dat er middelen gevonden kunnen worden, om het goede voornemen ten uitvoer te brengen om aldaar een goed resultaat te verkrijgen.

Mocht U de bezwaren van adressanten deelen, dan zijn zij gaarne bereid, omtrent de middelen om tot het goede doel te geraken, hunne gedachten U kenbaar te maken.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:

A. SALM G.B.ZN., *Voorzitter*.
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia:

JOSEPH TH. J. CUYPERS, *Voorzitter*.
J. L. M. LAUWERIKS, *Secretaris*.

AMSTERDAM, 22 Juni 1897.

PRIJSKAMP IN DE BOUWKUNST.

In 1870 werd een Wet uitgevaardigd tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in de beeldende kunsten, waarbij een jaargeld in 't vooruitzicht werd gesteld aan hen, die in de te houden wedstrijden aan de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam den gouden eereprijs zouden waardig gekeurd zijn, en blijken hadden gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg.

Hoewel nu voor schilderkunst en beeldhouwkunst reeds eenige malen wedstrijden waren uitgeschreven, was dit, niettegenstaande de wettelijke voorschriften, voor de bouwkunst nog nimmer het geval geweest, toen in de September-vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te 's Gravenhage gehouden in 1889, deze wedstrijden door eenige leden werden ter sprake gebracht. Het Bestuur der Maatschappij had juist te voren de zaak ter hand genomen. Het gevolg was, dat het Bestuur, in het belang der jongeren, zich het eerst in November 1889 tot de Regeering wendde met het verzoek, dat de eerstvolgende wedstrijd mocht worden uitgeschreven voor de beoefenaars der bouwkunst.

Werkelijk had dit eindelijk in 1894 plaats. Hoewel men echter meer medewerking had mogen verwachten, gaf zich slechts één kandidaat op, en deze trok zich tijdens den wedstrijd terug.

Nu was er onlangs weder zulk een wedstrijd uitgeschreven voor 1897, en men meende te mogen vermoeden, dat zich ditmaal meerdere liefhebbers zouden opdoen. Men heeft het echter reeds kunnen vernemen, dat geen enkele kandidaat zich heeft aangemeld.

De vraag rijst natuurlijk, welke de oorzaken kunnen zijn van deze geringe liefhebberij. Wij meenen daarvoor in hoofdzaak de volgende te kunnen aangeven.

Het medewerken aan de prijskampen levert voor bouwkunstenaars meer zwarigheden op dan voor schilders en beelhouwers. Zij toch, die als beoefenaars der bouwkunst daarvoor in aanmerking komen, zijn jongelieden die voor het meerendeel — door hun talent en aanleg — reeds practisch werkzaam zijn; zij leveren hun arbeid al op het bureau van een architect die, juist in het jaargetijde waarin de prijskamp valt, zijn drukste bezigheden heeft, en zij kunnen of willen hun werk, dat zoo leerzaam is en juist zoo belangwekkend wordt, niet gaarne verlaten. Het tijdstip voor den wedstrijd is slecht gekozen.

Dan moeten de kandidaten zich bovendien eenige geldelijke opoffering getroosten om vrij geruimen tijd te Amsterdam te vertoeven, en deze wordt slechts vergoed aan den bekroonde, die voor de gemaakte kosten hoogstens f 200 ontvangt.

Er heerst ook te groote onbekendheid omtrent den aard van den proefkamp, om maar een voorbeeld te noemen, in de wiskundige vakken; er is immers nog geen prijskamp geweest, en men stelt zich wellicht zeer hooge, te hooge eischen voor. Een onderdeel van den proefkamp is o.a.: de beschrijvende meetkunde. Hoe verre echter het onderzoek in de kennis daarvan zich zal uitstrekken, is niet na te gaan.

De prijskampen worden bovendien veel te laat en als bij verrassing uitgeschreven. Allicht heeft deze of gene zich nog in eenig vak te oefenen, teneinde behoorlijk voorbereid voor zijn rechters te verschijnen. Een paar maanden tijds, zooals nu, om zijn geheugen op te frisschen of zich voor eenig vak van den proefkamp voor te bereiden, is te gering.

Aan studenten der Polytechnische School, die het examen B of C met goed gevolg hebben afgelegd, wordt vrijstelling gegeven van eenige examenvakken van den proefkamp, maar hen blijft toch nog over het menschelijk geraamte en de oppervlakkige spieren te bestudeeren. Na het examen C, waarvoor zij waarlijk al genoeg te werken hebben, is daarvoor weinig tijd meer, willen zij einde Juli aan den wedstrijd deelnemen. Voor hen die nog slechts B gedaan hebben en voor wie minder vrijstellingen worden gegeven, is de voorbereidingstijd volkomen onvoldoende. Een groot gebrek is het, dat de wedstrijden veel te kort voor den aanvang daarvan worden uitgeschreven.

Dit alles in aanmerking genomen, rijst de vraag of het niet hoog noodig is om:

1°. den proefkamp te houden in den winter, in plaats van des zomers;

2°. elken mededinger eene vergoeding voor gemaakte onkosten te verstrekken;

3°. de eischen van den proefkamp meer in onderdeelen te omschrijven;

4°. de kandidaten minstens één jaar van te voren tot den wedstrijd op te roepen.

Maar ook de gevolgen van een wedstrijd zijn voor den bekroonde niet genoeg uitlokkend; hoogstens gedurende 4 jaren ontvangt hij een toelage van f 1200.

Voor schilders en beeldhouwers kan dat jaargeld er nog mede door; zij zijn immers in staat werk te leveren, dat zij kunnen verkoopen, zoodat hun inkomen tijdens hu vierjarigen studietijd voldoende kan worden. Een archite echter is in dien tijd niet in staat verkoopbaar werk t leveren; heeft hij geen eigen inkomsten, dan zal h — men zal het moeten beamen — niet behoorlijk kunne leven van f 3,29 daags, de Rijks toelage.

Ook kan aan den bekroonde, wegens werkplaatsen e modellen, nog een vergoeding van f 600 hoogstens worde uitgekeerd. Of nu ook de architecten daar recht op hebbe voor tegemoetkoming in kosten van een teekenbureau, i niet zeer duidelijk uit de Wet op te maken, tenzij onde „werkplaats" ook teekenkamer bedoeld is: en onder „mc dellen" ook boek- en plaatwerken, photographiën, enz mogen verstaan worden.

De tijd van vier jaren is bovendien te lang voor iemand die dan toch al blijken heeft gegeven „groot talent en buitengewonen aanleg" te bezitten.

Mocht de Regeering er toe kunnen besluiten, om de bepalingen van het programma te herzien, dan is het niet onwaarschijnlijk, dat kandidaten gevonden zullen worden om tot den prijskamp te worden toegelaten.

IETS OVER KRETA EN HET LABYRINTH.

Voordracht gehouden in de Algemeene Vergadering van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, op 20 Mei 1897, door Dr. H. C. Muller.

(Slot.)

Na deze opmerkingen, gedeeltelijk aan de hand van den Engelschen kapitein gemaakt, is het de moeite waard om ook eens het oordeel van een Duitscher te vernemen. Het is de bekende reiziger Franz von Löher, die in 1877 te Bielefeld en Leipzig onder den titel „Kretische Gestade" een zeer boeiend reisverhaal deed verschijnen. Ter inleiding zegt hij:

Even zoo groot als het gebied van den Groothertog van Hessen, neemt Kreta, schoon viermaal zwakker in bevolking, toch een soort van wereldplaats in. Zijn geschiedenis omvat een paar duizend jaar. Eerst hooren wij van Kretische mythen over Rhea en Zeus op den hoogen Ida; wij hooren van Dactylen en Kureten (1), totdat uit het sagenduister de geweldige ernstige gestalte van Minos te voorschijn treedt, zelf nog door de nevelen der mythe omgeven (2). Het eiland wordt een groote handels staat, die zijn beschaving en volkplantingen overal heen uitbreidt.

Daarop volgt met de Dorische volksverhuizing de Grieksche tijd en duurt bijna duizend jaar lang; gedurende deze geheele tijdruimte leidt Kreta, gevreesd en bezocht en benijd door alle volken, zijn eigen eilandleven en bekommert zich weinig om de buitenwereld. De Romeinen wagen het pas langen tijd na de verovering van Griekenland Kreta aan te tasten; zoodra het eiland zich aan hen

(1) Idaeische Daktylen, Latijn „Digiti" (Vingerkunstenaars), evenals de Kureten, mytische personen in 't gevolg van Rhea-Kibele.

(2) Minos, o. a. door Max Müller vergeleken met Skr. Mánu, Skr. manvat, Oud-Hoogd. Mannus, „de denkende".
Minoos staat dan in 't Grieksch voor *minvot*.
(Biographies of words and the home of the Aryas, London 1888, blz. 192).

ıoest overgeven, sloot zijn aloude stedenbond zich vaster ıneen, en ook gedurende de 1000 jaar, dat het eiland ın de Romeinen en Byzantijnen toebehoorde, leidde het jn geïsoleerd leven, terwijl de scharen van hun sluwe ooplieden en buitgierige huurlingen in alle landen der liddellandsche Zee ronddwaalden. In de 9e eeuw trachten e Arabieren Kreta te overmeesteren, maar niettegen-taande een langer dan 100-jarige poging gelukt hun dit lechts gedeeltelijk. Nog eens keert het eiland terug onder e heerschappij der Byzantijnen, met wie het in volks-ard, taal en godsdienst nog het meest overeenkomst heeft. 'an 't begin der 13e eeuw volgt weer een Latijnsche ıeerschappij, die bijna een halve eeuw duurt en zoowel ṗp den eersten als op den laatsten dag zich alleen staande ıoudt door bloedig geweld. Eindelijk lossen de Turken de 'enetianen af, maar bevorderen niet — evenals dezen — ıandel en akkerbouw, integendeel, zij brengen die te gronde.

Welk een lotswisselingen in Kreta's 3000 jarige geschie-lenis! En toch — hoe trotsch heeft deze eilandbevolking ıare eigenaardigheden bewaard! Dank zij de sneeuwvel-len en sneeuwgroeven op zijn bergen, die in duizenden ŗroote en kleine stroomen en beekjes over 't geheele eiland ıun bevruchtend nat uitgieten, bleef Kreta het frischste, ŗroenste, meest bloeiende eiland der Middellandsche Zee, ːn toch onder de grootere — het minst bezochte.

Slechts alle 8 dagen komt er een stoomboot, een Oos-enrijksche, en in de 1e kajuit waren er slechts, toen Von Löher Kreta bezocht, 2 Duitschers, 1 Dalmatiër, en 2 Kretensen. Ook de andere plaatsen waren karig bezet.

En bitter voegt de schrijver hieraan toe: „Zouden de „Turken werkelijk tot een wereldhistorische straf en boete „naar al deze heerlijke landen van het oude Griekenland „gestuurd zijn, opdat onder hun geesel de geslachten, „wier voorvaderen eens door lusten maar ook door weelde „en overprikkeling hun geschiedkundig leven er bij moes-„ten inschieten, zóólang verteerd zouden worden totdat alle „ingeboren kracht, behalve 't ruwe geweld der armen, ge-„heel en al ten onder ging?"

„Aan den overkant ligt N. Afrika, dat vaak met Kreta „verbonden was. Hoe snel begint het Nijlland en 't oude „land der Karthagers weer een beschaafd land te worden, „doordat er Europeesch leven naar binnen stroomt! Als „Kreta ooit weer te voorschijn treedt uit den Mahomme-„daanschen nacht, dan zullen de stralen van zijn morgen-„schemering hier nog een kernachtig en krachtig volk „beschijnen, zooals het nauwelijks ergens anders te vinden „is in de uitgestrekte Turksche landen." (1)

* * *

Een kort algemeen overzicht, tot besluit, zij mij thans ıog veroorloofd. Het aloude eiland van de „honderd steden" elt tegenwoordig eigenlijk maar drie, nl. Canea (Chaniá), Candia of Megalókastro, en Réthymnon of Rettimo. Vooral le twee laatste plaatsen zijn zeer vervallen. De havens ːijn meestal verzand.

Wat de dorpen van Kreta betreft, deze zijn zeer schil-lerachtig tegen bergen en heuvels aan gelegen, maar alle velvaart ontbreekt er door Turksch wanbeheer en de voort-durende opstanden.

(1) F. von Löher, Kretische Gestade, 1877, blz. 9—13. Wat op blz. 26—27 van ditzelfde werk over Duitsch consulaatwezen in den Levant enz. te lezen staat, is wel wat erg eenzijdig van Duitsch standpunt geschreven — maar van hun standpunt doen de Engelschen en andere volken hetzelfde.

Bewonderenswaardig is de vruchtbaarheid van den grond. Voor den botanicus is Creta een paradijs op aarde. Boomen en bloemen in de dalen zijn zóó prachtig en talrijk, als bijna nergens op de geheele wereld. In de eerste lente-dagen reeds bloeien overal rozen, lelies, anemonen, in 't algemeen alle bloemen van onze tuinen.

De laurier versiert de oevers van stroomen en beeken. Nabij Chaniá is er een uitgestrekt dal van myrten. Overal in 't binnenste van het eiland zijn er eiken en wilde olijven, heerlijke platanen en kastanjeboomen, en ooft-boomen in onnoemelijk aantal. In het O. van Kreta be-wondert men een bosch van palmboomen.

De olijf is de grootste rijkdom der bewoners. Hij is vaak zóó dik dat twee mannen hem niet kunnen om-spannen, en tot 6, zelfs tot 10 meter hoog. Onder de vruchten van Creta zijn vooral de oranjes zeer geschat, op de markten van Constantinopel en Athene wordt aan deze boven alle andere de voorrang toegekend.

De wijnbergen van Creta zijn overrijk. Zij leverden den vroeger zoo beroemden Malvasiër-wijn op; na de ver-overing van Madeira door de Portugeezen liet Hendrik de Zeevaarder wijnstokken van 't eiland Creta komen, om ze te planten op dat Afrikaansche eiland. Zoo is Kreta het moederland geworden van de Madeira-wijnen, en nog heden ten dage heeft de Malvasiër niets van die eigen-schappen verloren, die eens aan den ter dood veroordeelden Hertog van Clarence den wensch ontlokten, dat men hem in een vat Malvasiër mocht verdrinken.

Ook voor koren en groente is Kreta een gezegend land. Paarden en muilezels zijn er uitstekend, schapen en geiten zijn de voornaamste huisdieren.

De reiziger Sieber vertelt: Bij Canea vindt men een overvloed van oranjeappelen en citroenen, terwijl om Candia de beste druiven groeien. De watermeloenen van Rettimo zijn het meest geacht, Canea levert de meeste olie op, Rettimo gummi ladanum, Candia rozijnen voor den handel...... Het graan brengt van 12 tot 20 voudige vrucht voort. Het vlas gedijt op eene uitstekende wijze, het Turksche koren en de gierst leveren ongelijk veel meer op dan in noordelijker streken. Het katoen en de wijn gelukken ieder jaar. . . . . . . Het klimaat overtreft de meeste streken van Europa. Het is daarom, dat het eiland door de ouden „Macaronesos", het „gelukkige eiland", en „Aeria" het „luchtige" genoemd werd. Hip-pokrates zond er zijn kranken heen, om spoediger gezond te worden. Geen saison is hier heerschend. De winter wordt tot regentijd, en de zomer is tengevolge der hooge sneeuwbergen en koele zeelucht een altijddurende lente. In December ziet men reeds hyacinten, narcissen en jasmijn. De oranjeboomen bloeien het gansche jaar door, lakooijen en anjelieren schijnen nooit op te houden. (1)

Van een physiek standpunt kan men de bewoners in twee soorten splitsen, wier verschil terstond in het oog springt.

De bergbewoners (Sfakioten, enz.) zijn een opgewekt, krachtig en schoon volk, men vindt bij hen waarlijk klas-sieke gestalten en gelaatstrekken. De „Witte Bergen" of het Madarasgebergte, waar de stoutsten onder hen hunne bijna ontoegankelijke schuilplaatsen hebben, vormen een citadel bij alle opstanden op het eiland. Eenige dorpen hebben geen anderen toegang dan rivierbeddingen, en als in den regentijd de onstuimige wateren hier doorheen klotsen, zijn zij afgesloten van de overige wereld. Men zegt dan: „De poorten der Sfakioten zijn gesloten." Ge-durende den onafhankelijkheidsoorlog en later hebben de

(1) Reis naar Kreta, 2e deel, blz. 163—164.

Turken vaak te vergeefs beproefd, deze bergcitadellen te overmeesteren. (1)

De vlaktebewoners daarentegen zijn een meer traag en ontaard geslacht, dat bijna uitsluitend leeft van de voortbrengselen van den olijfboom. De mannen doen vaak niets, en laten het aan hunne vrouwen over, de vruchten van den olijf in te zamelen. De onzekerheid van den staatkundigen toestand op het eiland maakt, dat men niet meer dan het allernoodzakelijkste voor zich en de zijnen tracht te verwerven. Met weinig is men tevreden; olijven, kaas en brood, dat is het voedsel van de menschen op de vlakte. Een Grieksch spreekword luidt: „De Kretensers „mesten zich vet, waar de ezels van honger sterven". (2)

* * *

Als men iets over Kreta vertelt, mag men niet geheel verzwijgen, dat er ook een Kretische literatuur bestaat.

Ik heb onlangs in een artikel in het Nieuws van den Dag, „Griekenland en Kreta" betiteld, daarover uitgeweid en behoef hier dan ook alleen te herhalen, dat er een groot en zeer populair heldendicht de „Rhotokritos" (of Erotokritos) bestaat, een riddergedicht misschien uit de 16e eeuw, van de hand van den Venetiaan Vincent Cornaro.

Uit de middeneeuwen, toen Kreta onder de Venetiaansche heerschappij was, stammen ook eenige treurspelen. En eindelijk, last not least, is Kreta rijk aan volksliederen, die o. a. zeer goed door den Griekschen geleerde Jeannarakis uitgegeven zijn (3). Tevens mag ik niet verzwijgen, dat uitgeweken Kretensers behooren tot de eerste Grieksche staatslieden en geleerden; de eerste soort menschen is mij niet bijzonder sympathiek, maar een der grootste Grieksche taalgeleerden van den tegenwoordigen tijd, mijn vriend de hoogleeraar Georgios Chatzidákis te Athene, een man van veel omvattende kennis en werkkracht, is een Kretenser. En een groot aantal andere Kretensers hebben zich sedert tientallen van jaren onderscheiden door sommige deugden, die niets te maken hebben met de bekende beteekenis die het woord „un grec" heeft in de Fransche dictionnaire. Aan hem en aan zijne ongelukkige landslieden zij toegewenscht, dat de diplomatie uit het Labyrinth der Oostersche kwestie moge komen met den schoonsten Ariadne-draad, die ergens te vinden is, nl. menschelijkheid en rechtvaardigheid.

Amsterdam, 20 Mei 1897. H. C. Muller.

TENTOONSTELLINGEN.

Door de Commissie van de Nederlandsehe afdeeling voor Schoone Kunsten ter Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 is de volgende circulaire verzonden, gericht aan de Nederlandsche Kunstenaars.

M. M.

De bij Ministerieel Besluit van 5 April 1897 benoemde Commissie voor de Nederlandsche Afdeeling van Schoone Kunsten ter Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 is op Zaterdag 29 Mei l.l. door den Voorzitter dier Commissie, den heer H. W. Mesdag, geïnstalleerd.

(1) Zie F. von Löher, Kretische Gestade, blz. 128 vlg., blz. 203 vlg. Deze beschrijving is interessant, omdat de schrijver zelf in deze ontoegankelijke bergen is doorgedrongen.

(2) A. Tuma von Waldkampf, Kreta. Leipzig 1887, blz. 8—9.

(3) Zie nog Rangabé-Sanders, Geschichte der neugriech. Litteratur. Leipzig, W. Triedrich, blz. 7 vlg. — En verder het 2e deel mijner bij E. J. Brill te Leiden verschenen Historische Grammatik der Hellenischen Sprache.

Zij besloot in haar eerste vergadering, reeds nu een circulair te richten aan de Nederlandsche kunstenaars, waarin zij kennis geeft van hare samenstelling en van de klassificatie door de Fransche Regeering vastgesteld voor de Afdeeling Schoone Kunsten.

De Fransche Regeering stelt zich ten doel aan deze Wereldtentoonstelling een bijzonderen luister bij te zetten, en een beeld te geven, zoo volledig mogelijk, van de hoogte waarop kunst en wetenschap, handel en nijverheid, landbouw enz. het gebracht hebben bij het sluiten der negentiende eeuw.

Het is met het oog hierop, dat ons wetgevend lichaam in overeenstemming met onze Regeering gemeend heeft, dat Nederland op deze tentoonstelling officieel behoorde te worden vertegenwoordigd, en bij uitzondering tevens ruim crediet uit 's Rijks schatkist moest worden toegestaan, om een degelijke vertegenwoordiging van hetgeen ons land en onze koloniën op verschillend gebied kunnen presteeren, mogelijk te maken.

Waar dus de moreele en financieele steun onzer Regeering den tentoonstellers wordt geschonken, verkeeren deze in bijzonder gunstige omstandigheden, vergeleken bij vroeger.

Op dit laatste wenscht de Commissie voor de Nederlandsche afdeeling van Schoone Kunsten uitdrukkelijk de aandacht te vestigen onzer kunstenaars, en hen op te wekken voor het jaar 1900 hun krachten in te spannen ten einde van de Nederlandsche Afdeeling van Schoone Kunsten te Parijs te maken een in alle opzichten waardig beeld der vaderlandsche kunst.

Laat het voor allen een eerezaak zijn in dezen wedstrijd onzen alouden roem te handhaven. Nog meer dan twee jaren liggen voor ons. Wij hebben dus de gelegenheid ons voldoende voor te bereiden.

Het geldt hier niet een gewone Internationale tentoonstelling.

Het geldt hier een geven van het beste wat wij kunnen, met den moreelen en financieelen steun onzer Regeering, en waartoe dus allen naar hun beste krachten kunnen en behooren mede te werken.

Moge de uitkomst bewijzen, dat dit beroep op de Nederlandsche kunstenaars niet vergeefs is geweest, en moge onze afdeeling van Schoone Kunsten in 1900 een degelijk beeld geven van hetgeen Nederland in de laatste jaren in verschillende richting op kunstgebied heeft voortgebracht.

De Commissie van de Nederlandsche afdeeling v. Schoone Kunsten ter Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

De Commissaris-Generaal.
J. T. Cremer.

H. W. Mesdag, *Voorzitter.*, *Lid der Centrale Commissie.*
Dr. P. J. H. Cuijpers.
Bart. van Hove.
Josef Israëls.
H. W. Jansen.
P. de Josselin de Jong.
J. Maris.
Willy Martens, *Secretaris.*
C. Muijsken.
Ph. Zilcken.

Bij de circulaire is eene klassificatie gevoegd, als volgt, van de „Tweede Groep. Kunstwerken." (1)

7e klasse. *Schilderijen. — Cartons. — Teekeningen.*

Schilderijen op doek, hout, metaal, porselein, aardewerk, op verschillende bepleisteringen, door alle rechtstreeksche middelen, in olie, was, lijm. enz.

Aquarellen. Pastels. Cartons van fresco's, van tapijtwerk, kerkramen.

Alle soorten van teekeningen.

8e klasse. *Gravure- en Steendruk.*

Enkelkleurige (etsen) en veelkleurige gravures. Steendruk met krijt of penseel; chromolithographie.

9e klasse. *Beeldhouwwerk en gravures op medailles en edelgesteenten.*

Beelden of bas-reliefs van figuren en beesten.

(1) Deze groep omvat allen Schoone Kunsten. Eene bijzondere plaats is gereserveerd voor de decoratieve kunsten in de andere groepen; de lijst der te bekronen exposanten in de klassen van kunstnijverheid, wordt verdeeld in twee afdeelingen: de eene voor de vervaardigers van teekeningen, cartons, geboetseerde modellen enz.; de andere voor de industrieelen.

lellen in gips, in klei of in was; oorspronkelijke en nagebootste erken in steen, marmer, brons, hout, ivoor, metaal enz.

10e klasse. *Architectuur. (Bouwkunde).*

keningen; photographieën en modellen van uitgevoerde werken (openbare en bijzondere gebouwen). Restauraties van het orspronkelijke naar de bouwvallen of naar documenten.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

)e *„Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor Handkslieden in Nederland"* hield den 19en dezer te Amsterdam, er leiding van den heer H. J. de Groot, directeur der Amhtsschool en Burgeravondschool te Alkmaar, haar derde algeene vergadering, die door een groot aantal — ruim 80 — werd ewoond.

Jit de mededeelingen van den Voorzitter bleek, dat het ledental t 78 was gestegen, het aantal donateurs met 11. De gezonde vatting van de vakopleiding, zeide spreker, wint meer en meer d; wij kunnen ook met gerustheid de toekomst tegemoet zien, de stembus gesproken heeft, want: alle partijen verklaarden voor de bevordering van vakopleiding in haar geheel.

Een woord van hulde bracht spreker aan de nagedachtenis van overleden lid, den heer Lammert Berghuis.

Het Bestuur had zich gewend tot de Besturen der Ambachtsolen, met verzoek heeren leeraren dier scholen op de dagen arop vergaderingen dezer Vereeniging zouden gehouden worden, jaf te geven. De meeste Besturen hadden zulks toegestaan.

Er was een commissie benoemd voor een pensioenregeling van raren bij het ambachtsonderwijs, en een tweede commissie, ast met een onderzoek naar de vakopleiding in binnen- en tenland, zoowel voor den man als voor de vrouw.

Ook had het Bestuur zich gewend tot den Minister van Financiën t een verzoek, om het onderwijzend personeel aan gesubsidieerde bachtsdag- en avondteekenscholen in het pensioenfonds van rgerlijke ambtenaren te doen opnemen.

Voorts had het Bestuur gevolg gegeven aan de uitnoodiging van Bestuur der Vereeniging voor Teekenonderwijs, teneinde eene iferentie bij te wonen, ter bespreking van een adres aan de geering, waarin aangedrongen werd op eene splitsing der kenakten M. O.; de bijeenkomst had ten doel, de bezwaren den weg te ruimen die het Bestuur der Vereeniging voor kopleiding tegen dit adres had. Nu kwam onder de inomen stukken voor een nieuw concept-adres, waarin o.a. aan herinnerd wordt, dat de examen-commissies, reeds van 8 af, 16 malen zich tot de Regeering hadden gewend met zoek om wijziging. De akte M[2] geeft geen voldoende waarborg de bezitter daarvan genoegzaam onderlegd is om in allen le goed vakonderwijs te geven.

Na de voordrachten die mede op dit onderwerp betrekking dden, zou het adres in behandeling komen.

Door den heer B. J. Bouwmeester, uit 's-Hertogenbosch, werd sproken over: „Het verschil tusschen het gewone- en het vakkenonderwijs." Een eigenlijk resultaat gaf deze bespreking niet, h ook de vrij uitgebreide discussie daarover.

De heer H. P. Priester, uit Leeuwarden, leidde de vraag in: de oprichting van een blad voor vakopleiding door onze Veriging noodig, en zoo ja, is ze mogelijk?". Spreker eindigde e voordracht, die getuigde van de vele moeite die hij zich geen had, met een volkomen bevestigend antwoord, waarna het stuur door de vergadering gemachtigd werd, in de Decembergadering een difinitief voorstel omtrent deze uitgaven te doen.

Na eene korte pauze werd een bezoek gebracht aan de volgende toonstellingen: in het Gebouw der 1e Ambachtsschool, 2e in dat r 2e Ambachtsschool, 3e in het gebouw der Maatsch. t. Bev. d. uwkunst, van de Industrieschool van de Maatsch. voor den erkenden Stand; die tentoonstellingen gaven het werk der rlingen, aan genoemde scholen vervaardigd, te zien, en werden resselijk in dezen tijd met het oog op de vergadering gehouden, arvoor aan de Besturen daarvan, namens de vergadering, door n Voorzitter hartelijk dank werd betuigd.

Na heropening der vergadering verkreeg de heer G. P. J. Kalenk, van Alkmaar, het woord, ter behandeling van de vraag: hoeverre zijn de teekenacten als een waarborg te beschouwen or het geven van vakteekenonderwijs?" De spreker was van rdeel, dat er behoefte bestaat aan het instellen van nieuwe ten, en wel voor het vakteekenen. Zij die de acten M[2]. wilden rkrijgen, moesten proeven van bekwaamheid afleggen, en daarbi onen meester in hun vak te zijn.

De vergadering scheen echter niet gestemd voor het instellen van meerdere acten voor allerlei vakken; over het algemeen wenschte men, dat voor het vakteekenen mannen uit de praktijk zouden gezocht worden.

Ten slotte kwam nu het concept-adres der Vereeniging voor Teekenonderwijs ter sprake; na een uitvoerige discussie daarover werd met groote meerderheid besloten adhaesie daaraan te betuigen.

Zoodra dit adres verzonden is zullen wij den inhoud daarvan mededeelen.

BERICHTEN.

Kerk te Hendrik-Ido-Ambacht. Aan het college van kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Hendrik-Ido-Ambacht is bij Kon. besluit een subsidie van f 600 verleend, ter tegemoetkoming in de kosten van restauratie der gebrandschilderde kerkglazen, die zeer noodig eene herstelling behoeven.

Deze glazen dagteekenen uit de helft der 17e eeuw, en zijn in drie boogramen aangebracht.

De totale kosten der restauratie bedragen f 1000; de te kort komende som van f 400 zullen kerkvoogden trachten bijeen te krijgen door het houden eener collecte.

St. Maria-kerk te Utrecht. Door de goede zorgen van Mr. S. Muller, archivaris van Utrecht, wordt in het gemeente-museum dier stad een tentoonstelling gehouden van platen en teekeningen, allen betrekking hebbende op de oude, beroemde St. Maria-kerk, van welker fraaie Romaansche vormen niet anders over is dan de kloostergang, echter niet gemakkelijk meer te ontdekken. Die overblijfselen vindt men in een slop, waartoe een onoogelijke snijding tusschen twee gebouwen toegang geeft in een hoek der Mariaplaats. „Verwaarloosd als het is" — zegt de heer Muller in een boekje over de kerk, ad 10 cents verkrijgbaar — „verdient het, als nagenoeg het oudste gebouw van Utrecht, en als misschien de eenig overgeblevene van de talrijke Romaansche kloostergangen, die Nederland eenmaal bezat, wel in eere hersteld te worden."

Er zijn gelukkig goede voorteekenen, die eenige hoop geven, dat deze kloostergang uit zijn tegenwoordigen toestand zal worden bevrijd, en hij in eere zal blijven als een monument van geschiedenis en kunst. De gang is namelijk in eigendom overgegaan aan den Staat.

De genoemde tentoonstelling bestaat uit negentig teekeningen en platen, waaronder die voorkomende in afl. 31 der afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen, uitgegeven door de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst. In het Bouwk. Weekblad jaargang 1886, komt o. a. ook een plaat voor, met details van den kruisgang der Maria-kerk, volgens teekeningen en met een bijschrift van den heer F. J. Nieuwenhuis.

Op Zaterdag 3 Juli a. s., des voormiddags te 11 uur, zal te Amsterdam de algemeene zomer-vergadering plaats hebben van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs. Na de vergadering, omstreeks 1 uur, zal een stoombootocht ondernomen worden langs de Haven-inrichtingen, een bezoek gebracht worden aan het Museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen, en de stoombootocht worden voortgezet. Te 6 uur zal een gemeenschappelijken maaltijd plaats hebben.

Op het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zullen van af 27 Juni tot 15 Juli twee zeer belangrijke tentoonstellingen gehouden worden. De eerste bevat de kostbare verzameling miniaturen, eigendom van Jhr. Mr. Victor de Stuers. De tweede zal bestaan uit eene verzameling geïllustreerde werken die door William Morris op de Helmscott Press werden vervaardigd. Deze laatste tentoonstelling omvat zeker de meest compleete verzameling van dien aard, die in ons land te zien was.

Den 17en dezer zou te Hilversum in het Gemeentehuis de aanbesteding plaats hebben van het bouwen eener nieuwe gemeenteschool en een onderwijzerswoning. Op het daarvoor bepaalde uur konden gegadigden hunne inschrijvingen inleveren of moesten die in eene daartoe geplaatste bus gestoken zijn.

Een groot getal ambachtspatroons waren aanwezig, en toen B. en W. gereed waren de inschrijvingsbriefjes in ontvangst te nemen, vroeg een der aannemers, de heer J. Bijlard Fz., het woord en verklaarde, dat verscheidene der aanwezigen hunne inschrijvingen in den zak hadden, maar dat zij die alleen wilden inleveren, wanneer B. en W. er in toestemden, te voldoen aan een verzoek, even te voren bij B. en W. als request ingediend. In dat request werd gevraagd:

1⁰. uit het bestek weg te nemen de bepaling, omtrent minimumloon, en zulks op grond, dat het niet billijk is, dat men aan alle werklieden hetzelfde loon betaalt, zonder in aanmerking te nemen hunne meerdere of mindere bekwaamheid;

2⁰ in het bestek op te nemen de bepaling, dat, bij eventueele geschillen tusschen aanbesteder en den aannemer, eene arbitragecommissie uitspraak zal doen en beslissen:

3⁰ den tijd van uitvoering van het werk te verlengen.

De heer Bijlard deelde tevens mede, dat in de bus wel een inschrijvingsbiljet zou gevonden worden, van een elders wonenden aannemer, doch dat die inschrijving vergezeld ging van het voorbehoud, als wat door hem, ook namens de andere aanwezige aannemers was gemaakt.

B. en W. openden de bus, en bevonden de mededeeling omtrent een daarin gestort biljet bewaarheid.

B. en W. verklaarde, geen wijziging in het door den Raad goedgekeurd bestek te kunnen maken, en constateerden dat er geene inschrijvingen waren ingekomen.

De schoolbouw, reeds enkele weken door andere oorzaken opgehouden, ondervond dus een nieuwe vertraging.

Aan den Gemeenteraad is nu te dezer zake een adres gericht, in hoofdzaak overeenstemmend met dat, wat aan B. en W. was gezonden.

Daarin wordt de meening geuit, dat de voorwaarden van a[anbe]steding betreffende minimum loon en maximum arbeidstijd, regeling van het zoogenaamd bij het stuk werken en de berecht[ing] van geschillen, niet geheel en al een juiste verhouding tussch[en] aannemer, werkman en uitbesteder in het leven roepen; rede[n] waarom zij verzoeken de daarop betrekking hebbende voorwa[ar]den van aanbesteding alsnog te wijzigen, zoo ook den term[ijn] van oplevering.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTE[RS] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 18.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 28 JUNI.

Delft. Het bouwen van een nieuwe ijstent, op het terrein der club aan den Rotterdamschen Weg te Delft.

Het bestuur der Delftsche ijsclub n.m. 2 u. in het café van de wed A. J. v. Bommel. Bestek en teek. zijn verkrijgb. à f 1 per stel bij den boekh. Couvée. Inl. verstrekt de architect L. Couvée, N. Avenue 5. Aanw. gedaan.

Enschedé. Het bouwen van twee woningen, op een terrein aan de Horssteeg te Enschedé.

De architect H. E. Zeggeling, 's av. 7½ u., in het koffiehuis van H. Haverkate, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 28 Juni, v.m. 9 u.

Gildehaus (Duitschland). Het bouwen van een dubbel woonhuis.

De firma Muller en Co., 's midd. 12 u., in het café van J. Giesbert. Bestek en teek. ter inz. in het hotel „De Gouden Leeuw" te Oldenzaal. Inl. geeft de architect J. C. Meijer te Goor. Aanw. 28 Juni, v.m. 11 u.

Hoogland (Utr.). Het afbreken en weder opbouwen van een landbouwerswoning op „Coelhorst", aldaar.

De bouwk. W. Salomons, te Amersfoort, v.m. 11 u., bij J. v. Westerlaak, te Hoogland, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Kollum. De verbouwing in het armhuis.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u., in het gemeentehuis. Bestek en teek. liggen ter inz. Aanw. 28 Juni, v.m. 10 u.

Ridderkerk. Het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen der arbeidswoning met schuurtje staande onder de gemeente Ridderkerk aan den Molendijk, bewoond door P. van Vliet.

Dijkgraaf en Heemraden van Oud en Nieuw Reijerwaard, n.m. 4., in het Oude Rechthuis alw. het bestek ter inz. ligt. Inl. geeft de architect H. Beljers, te Puttershoek.

Rotterdam. Het verfwerk op het terrein der fabrieken aan den Oostzeedijk.

De directeur der fabrieken voor gas en electriciteit te zijnen kantore. Voorw. liggen aldaar ter lezing en zijn ad 10 cent verkrijgb. bij de Wed. P. van Waesberge en Zn. aldaar. Aanw. gedaan.

Wehl. Het verbouwen van het afgebrande huis met bijlev. van materialen.

Mejuffr. de Wed. Geerlings n.m. 6 u. in het koffiehuis van Willem Jansen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 28 Juni n.m. 4 u.

DINSDAG 29 JUNI.

Beetsterzwaag. Het verven van binnen en buiten van de koemelkerij in gebruik bij Bauke B. Dijkstra te Beets.

De heer J. Vrijburg bij wien bilj. in te leveren. Bestek ter inzage bij Bauke B. Dijkstra te Beets.

Haaften. Het bouwen eener veldwachterswoning op de Middelsteeg te Hellow.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en liggen ter inz. op het gemeentehuis, benevens een afschrift van het bestek in de Vossejacht te Hellow. Aanw. op het terrein 29 Juni, v.m. 10 u.

WOENSDAG 30 JUNI.

Dordrecht. Het afbreken van het glaspakhuis aan de Knolhaven no. 10 te Dordrecht en het terzelfde plaatse bouwen van een pakhuispand met twee bovenwoningen.

De firma P. Dolk en Zn. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2 per stel verkrijgb. aan het kantoor Knolhaven no. 10.

Sneek. Het verbouwen der winkelhuizinge, bewoond door den heer A. P. Postma, op 't Grootzand te Sneek.

De architect P. Postma, te Woudsend, bij wien bestek en teek. à f 1.25 te bekomen zijn.

Terwispel. *a.* Het bouwen van een woning met schuur; *b.* Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, maehinegebouw en ijshuis aan de Nieuwe vaart bij Spaltenburg onder Terwispel.

Het bestuur der coöper. vereeniging „De Volharding" 's midd. 12 u. bij den voorzitter J. Romkema. Bestek en teek. ad f 2.50 verkrijgb. bij den architect A. Kooistra te Gorredijk. Aanw. 29 Juni v.m. 10 u.

Westerlee (Gr,). Het verven van den molen van het waterschap.

Het bestuur van het waterschap „De Westerleesche Langemeden", n.m. 5 u., bij D. Diekema.

Zwolle. Het bouwen van een pakhuis van vijf verdiepingen achter de centrale apotheek aan de Markt.

De architect H. v. Dijk n.m. 6 u. in het Poolsch koffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inz. liggen.

DONDERDAG 1 JULI.

Bussum Het bouwen van een kleine villa te Bussum.

De architecten V. d. Goot en Kruisweg, 's midd. 12 u., in het hotel „De Roozenboom", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Groningen. Het verbouwen van de perceelen no. 38 in de Nieuwe Ebbingestraat hoek Noorderkerkstraat aldaar.

De architect W. P. Ros 's av. 8½ u. in het café „Het Wapen van Zuid-Holland" alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à f 1.50 te bekomen zijn bij voorn. architect.

Leiden. Het maken van een aanbouw aan het magazijn en een uitbouw aan het fabrieksgebouw.

De directie der Leidsche katoenvlechterij en nettenfabriek voorh. Jaeger en Co. v.m. 11½ u. te haren kantore. Bestek en teek. ter inz. aan de fabriek, op werkdagen van 8—12 en van 2—5 u. alsmede bij den ingenieur J. Schotel te Rotterdam, alw. zij tevens à f 1.50 per stel te bekomen zijn. Aanw. 29 Juni v.m. 11½ u. (lok. tijd).

Rijswijk (Z.-H.) Het bouwen van een woonhuis.

De heer Dr. Augustijn 's av. 7 u. in de uitspanning „Witsenburg". Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij T. C. B. ten Hagen te 's-Hage. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 2 JULI.

Haarlem. Het bouwen van een administratiegebouw met stelplaatsen en Draaierij op de Werf.

De directie der naaml. vennootschap „Werf Conrad" in het café „Lion d'Or." Het bestek en teek. zijn ad f 3 per stel te verkrijgen bij de architecten Roog & Van den Ban.

Nieuw-Namen, gem. Clinge. Het bou[wen] van een landbouwschuur, met bijlevering [der] daarvoor benoodigde bouwstoffen, en e[enige] herstellingen aan de bestaande schuur, o[p de] hofstede bewoond door J. F. de Mo[...] Nieuw-Namen. Gemeente Clinge.

De bouwk. J. Wisse Jzn. te Zaamslag [n.m.] 3 u. in de herberg van de wed. Proet te Nie[uw-]Namen, alwaar bestek en teek. ter inza[ge] liggen, alsmede bij de wed. Fricot te Hu[...] Inl. geeft voorn. bouwkundige. Aanw. 2 J[uli] v.m. 9 u.

Woerden. Het bouwen en vergrooten va[n] de aanhoorige gebouwen der gasfabriek.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Voorw. ter lezing op de secretarie. Inl. geeft de ge[-]meentebouwk. C. Fluijt.

ZATERDAG 3 JULI.

Weidum. Het verbouwen van de sch[ool] te Baard. Bozum, Huins. Wieuwerd Winsum.

Het gemeentebestuur van Baarderad[eel] v.m. 11 u. Bestek en teek. zijn ad. f 1[...] verkrijgb. en liggen ter inz. ter gemeente[-]secretarie. Aanw. 30 Juni, v.m. 11 u., te Bozum.

MAANDAG 5 JULI.

Amsterdam. Het bijbouwen van een speel[-]vertrek achter de openbare lagere schoo[l] der 2e klasse, letter V, in de Jacob va[n] Lennepstraat.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. D[e] voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stad[s-]drukkerij. tegen betaling van f 1. (met éé[n] teekening). Inl. worden gegeven ten kantor[e] van den assistent-architect, op het raadhuis kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurend[e] de drie laatste werkdagen, welke der aan[-]besteding vooraf gaan.

ZATERDAG 10 JULI.

Wolvega. 1. Het bouwen eener nieuwe school met onderwijzerswoning te Noord[-]wolde. 2. Het leveren van alle schoolmeubelen in de school aldaar.

Het gemeentebestuur van Wetstellingwerf v.m. 11 u. Bestekken met teek. zijn ter secre[-]tarie verkrijgb. van af 28 Juni, van het perc. 1 met de teek. tegen betaling van f 1.50 en he[t] bestek van het perc. 2 tegen betaling va[n] f 0,50, waar zij ook van af dien dien datum te[r] inzage liggen. Aanw. op het terrein te Noord[-]wolde op 8 Juli v.m. 10 u.

MAANDAG 12 JULI.

Amsterdam. Het bouwen van een zieken[-]huis en een zusterhuis op het terrein van he[t] binnengasthuis.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. D[e] voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stads[-]drukkerij, tegen betaling van f 5, (met 10 teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van de[n] architect F. W. M. Poggenbeek, Marnixstraa[t] 415, gedurende de vier laatste werkdage[n] voor den dag der aanbesteding en wel de[] eerste dagen op het terrein van het Gast[-]huis en de 2 laatste dagen op het burea[u] bovengemeld, van 2 tot 4 u.

WOENSDAG 14 JULI.

's-Gravenhage. Het verrichten van verf[-]werken aan de Landsgebouwen te 's-Gra[-]venhage, in twee perceelen.

Raming eerste perceel f 3047.
Raming tweede perceel f 3308.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3 JULI 1897. 17e JAARGANG. No. 27.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

OVER BEIJERSCHE BOUWKUNST, ENZ.

Wij ontvingen kort geleden een zeer uitvoerigen brief van het lid der Maatschappij, onzen vroegeren landgenoot den heer J. D. Landré, thans gevestigd te Deutsch-Krone. Hoewel de brief eigenlijk van particulieren aard is, meenen wij van den inhoud daarvan toch gedeeltelijk gebruik te mogen maken, overtuigd dat dit den lezers van dit blad welgevallig moge zijn.

De heer Landré, wiens overigens gewaardeerde medewerking aan den inhoud van dit blad reeds meermalen is gebleken, vond aanleiding tot zijn schrijven in een mededeeling, onder het hoofd „Boekaankondiging" gedaan in het Bouwk. Weekblad no. 23 van den loopenden jaargang, en gedeeltelijk ontnomen aan de Allgemeine Bauzeitung 1897, 1de aflevering. Wat hij daarover in 't midden brengt, laten wij hier volgen.

Er is daar sprake van de St. Lucas, of derde Protestantsche kerk te München. Als ontwerper wordt genoemd Albert Schmidt, Prof. aan de Polytechnische School aldaar; dit is echter *niet geheel* juist.

Ontwerper en uitvoerder is de in München alom bekende „Baugeschäftsinhaber" Albert Schmidt, die wel is waar den titel „Professor" voert, maar *niet* aan de Polyt. School (Technische Hochschule) doceert, en ook niet daaraan verbonden is. De zaak is deze: Schmidt werd (als ik mij goed herinner voor ongeveer zeven jaren) na de voltooiing der door hem in München gebouwde synagoge, door den Prins-Regent van Beijeren tot „Professor" benoemd. Dit bouwwerk is opgetrokken in een stijl, verwant aan dien der nu voltooide Protestantsche kerk, d. w. z. in overgangsstijl tusschen Romaansch en Gothisch, echter met dit onderscheid, dat de synagoge meer Romaansch, de bedoelde kerk meer Gothisch is.

De eer der benoeming tot Professor deelt Schmidt met meerdere voorname architecten; zoo werd b. v. Gabriel Seidl (zoo ik wel heb na 't behalen van den eersten prijs voor een nieuw Beijersch Nationalmuseum te München, dat hij thans uitvoert) mede tot Professor benoemd. Maar ook hij doceert niet aan de Techn. Hochschule. Deze titels worden honoris causa verleend en zijn eene in Beijeren gebruikelijke onderscheiding, ingevoerd van de zijde der overheid, den Prins-Regent.

De vergissing kan ik mij echter goed verklaren; er heeft blijkbaar een verwisseling plaats gehad met den Professor aan de Techn. Hochschule Freiherr Heinrich von Schmidt, zoon van wijlen den beroemden Weener Dombouwmeester en architect van het raadhuis, Freiherr Friedrich von Schmidt. Gene, de zoon dus, bouwt sedert 1895 de Katholieke St. Maximilians kerk in München, in streng Romaanschen stijl; ook dat bouwwerk gaat zijne voltooiing tegemoet en belooft eveneens een sieraad van München te worden.

Zeker is 't, dat de nieuwe Protestantsche St. Lucaskerk een der belangrijkste bouwwerken van München is, uit den nieuweren tijd, en zooals terecht in 't bericht van het Bouwk. Weekblad wordt gezegd, een zeer origineel karakter draagt. Vooral de koepel is van zeer schoone lijnen en beheerscht door zijn vorm en grootte de omgeving op indrukwekkende wijze. Die koepel, die naar buiten een regelmatig achtkant vertoont dat zich boven een gewelfde steenen binnenkoepel verheft, is van hout geconstrueerd, evenals de bekronende zeer sierlijke met schraagpijlers omringde lantaarn, die geheel open is en weer door een klein koepeldak bekroond wordt; het geheel is met koper gedekt. Tot aan den kop van de lantaarn bedraagt de hoogte 66 M.; het geheel wordt door een eenvoudig en krachtig, verguld kruis afgesloten.

Om ten slotte nog een bewijs te leveren voor de veelzijdigheid van den ontwerper van dat gebouw wil ik niet onvermeld laten, dat hij, behalve verschillende bouwwerken van monumentaal karakter (b. v. een bankgebouw), thans in aanbouw te München, ook vele woon- en winkelhuizen, landelijke bouwwerken en weg- en kanaalwerken heeft uitgevoerd, zoodat de naam Albert Schmidt zeer verbreid en bekend is.

Maar nog iets heb ik aan te merken op bedoeld bericht, dat mijn pen onwillekeurig in beweging bracht. Ik kan mij namelijk niet vereenigen met de door uwen berichtgever overgenomen voorstelling uit de Allg. Bauzeitung, als zoude de architectuur in Beijeren zich

in een treurigen toestand bevinden. Ook is de verzuchting niet geheel op hare plaats: welk een onderscheid met voor 5 jaar, toen door den invloed van Koning Lodewijk I," enz. enz. Hier moet blijkbaar weer aan een verwisseling worden gedacht. Bedoeld is namelijk Lodewijk II, wanneer men in plaats van 5 schrijft 15 jaren, of wel Lodewijk I, wanneer men in stede van 5 schrijft 50 jaren. (1)

Lodewijk I, een onovertroffen maecenas der kunst, leefde van 1786 tot 1868. Het is juist, dat zijn grootste bedrijvigheid op het gebied der kunst ongeveer in het midden van deze eeuw valt, alzoo voor ongeveer 50 jaren. Hij is de man geweest, die hoofdzakelijk de antieke bouwwijze voor zijn geheele volk toegankelijk maakte, op zulk een wijze als het noch voor, noch na hem door eenig modern vorst is geschied.

Lodewijk II werd geboren in 1845 en eindigde zijn eveneens der kunst zoo zeer gewijd leven op de bekende tragische wijze in den zomer van het jaar 1886 in het meer van Starnberg, aan welks oevers een zijner lustsloten ligt, het slot „Berg" Hij is de man die, door het bouwen zijner prachtige lustsloten „Herrenchiemsee" en „Linderhof" — beide voor ongeveer 15 jaren — de zoo lang ten onrechte versmade Barock en Rococo-stijlen weer tot aanzien bracht. Dat hij trouwens niet eenzijdig was, blijkt daaruit, dat hij een derde slot, het imposantste van allen, op een zich hoog boven de vlakte verheffende rots bouwde in Romaanschen stijl; dit is het beroemde „Neu-Schwanstein."

Het bovengenoemde slot „Berg" is reeds zeer oud en stamt uit het midden van de 17e eeuw. Koning Maximilian II, de vader van Lodewijk II, bracht het in 1850 in zijn tegenwoordigen toestand; het is verreweg het eenvoudigste van allen.

Met deze opheldering over den invloed der beide Lodewijken op bouwkundig gebied, wilde ik de eerstbedoelde aanteekening van dit Weekblad verbeteren. Thans volge ook een repliek over den toestand van de architectuur in Beijeren in 't algemeen.

In de eerste plaats moet ik protesteeren wat betreft de hoofdstad München.

Ook kan ik uit eigen aanschouwing nog eene stad, de zoogenaamde „Intelligenzstadt Bayern's", Nürnberg, als niet in ongunstig architecturalen toestand verkeerende, noemen.

Reeds tweemalen heb ik in 't Weekblad er op gewezen op welk een voorbeeldige wijze het gemeentebestuur van München den toon op bouwkundig gebied aangeeft, en ik heb daarbij de hoop uitgesproken, dat Amsterdam daaruit iets zou mogen leeren en zich tot navolging opgewekt zou voelen.

Ook Nürnberg beweegt zich in die richting en heeft hare gemeentelijke bouwkunst aan ervaren handen toevertrouwd. Augsburg, Bamberg, Landschut, Würzburg en andere plaatsen geven aan bouwkunstige pracht en heerlijkheid te veel te aanschouwen om er een beschrijving van te geven. Dat natuurlijk veel in verval geraakt is door allerlei omstandigheden, zooals trouwens overal, spreekt van zelf; maar aan den anderen kant wordt veel gedaan voor restauratie, ten deele van Staats-, ten deele van Stadswege.

De moderne bouwkunst toont er in 't algemeen een trek van frischheid. Het is natuurlijk, dat ik mij hoofdzakelijk bepalen moet bij hetgeen mij uit eigen aanschouwing en ervaring het beste bekend is, namelijk d westelijk in bewonderenswaardige wijze zich ontwikkelend stad München.

Ziehier een authentieke opgaaf: terwijl de bevolking va steden als Amsterdam, Brussel, Rome en dergelijke, zic in het tijdsverloop van 1800 tot 1890 heeft verdubbel heeft die van München zich verachtvoudigd. Daar tusschen staan o. a. Marseille en Kopenhage, die zich wat bevolking betreft, hebben verdrievoudigd, — Parijs e Londen evenals Petersburg, verviervoudigd, — Keulen, Ham burg, Dresden en Weenen, vervijfvoudigd, — Leipzig e Berlijn eindelijk, vernegenvoudigd.

Dit ter illustratie van de immense vlucht die Münche genomen heeft.

Nu denke men niet aan quantitatieve vlucht alleen neen, deze is in dezelfde wijze qualitatief, — en dit zeg genoeg. Dat bij zulk eene snelle uitbreiding ook vee ontstaan is wat den stempel der nuchtere noodzakelijkhei ja der overhaasting, alsook der profaniseerende algeme heid draagt, is duidelijk; waar is dit niet het geval? Ma daartegenover staat een ontelbare menigte van huizen, gebouwen, monumenten en werken van algemeen nut en van verfraaiing, die München — ook speciaal in de laatste tien jaren en vooral na het groote jaar 1888 der drievoudige tentoonstelling van kunst, nijverheid en machineriën — van stadswege, in de eerste plaats, dan van Staatswege, en ten slotte en niet het geringst door het particulier initiatief verkregen heeft. „Es ist eine wahre Freude", roep ik me overtuiging uit; zie hier eene kleine opsomming, „e Griff aus der Masse."

Sedert 1888 zijn onstaan — waarbij nog menig bouwwerk in uitvoering, dus juist ook getuigende voor de laatste jaren — zes groote Katholieke kerken, in verschillende stijlen, Romaansch, Gothisch, Italiaansche Renaissance, en als bouwmeesters behoef ik daarbij slechts de namen te noemen: Prof. Gabriel Seidl, Prof. Romeis, Prof. Aug. Thiersch, Prof. Freih. von Schmidt; een groote en grootsche Prot. Kerk, Romaansch-Gothisch, van Prof. Alb. Schmidt; eene synagoge, in bijzonder edele Romaansche vormen, eveneens van Alb. Schmidt; vier groote bankgebouwen van verschillende bouwmeesters, zeer sprekend in moderne Renaissance-vormen. Voorts vele groote winkelhuizen, of magazijnen, waaronder vooral uitmunten Bernheimer-Bau, in Italiaanschen Barok-stijl, van Prof. Thiersch, en Ma thäser-Bau, in moderne Renaissance, van den architect Exter. Bij deze beide laatste bouwwerken is ook voor 't eerst in München, ijzerconstructie in 't groot zelfstandig behandeld; bovendien een ontelbaar aantal woon- en winkelhuizen met op den voorgrond tredende ijzerconstructie, waarin vooral het huis Heilmann und Littmann Baugeschäft uitmunt. Zeer vele voorname woonhuizen werden in genoemd tijdsverloop gebouwd, alsook een krans van villa's om de eigenlijke stad, in de heerlijke van stadswege ten deele nieuw aangelegde, voor 't overige uitgebreide, alzoo reeds bestaande „Anlagen" of wandelparken. Twee omvangrijke koloniën van villa's ontstonden, eene in Nymphenburg in de onmiddelijke nabijheid der stad, eene in Pasing, iets meer geïsoleerd; architecten van de eerste zijn Heilmann und Littmann, van de tweede is Aug. Exter. Louis Ende bouwt eene derde kolonie in dergelijken geest. Brochures over deze alleszins navolgenswaardige ondernemingen zijn in den handel verkrijgbaar; ik wil er hier de aandacht op vestigen. Twee monumentale bruggen werden gebouwd, waaronder vooral de zoogenaamde Zweibrücken, d. w. z. dubbelebrug, met een eiland in het midden

---

(1) Men denke aan een drukfout: voor 5 moet 50 staan.

Red.

v ı de Isar, Innere und Aeussere ook Ludwigsbrücke g ıaamd, van Bauamtmann Hocheder, uitmunt. Eene n numentale „Terrassen-Anlage", aan Prins-Regent Luitp d gewijd, zal binnen kort hare afsluiting verkrijgen d ɔr een „Friedensdenkmal", waarvoor op last der stad, c geveer een jaar geleden, een prijsvraag werd uitges ıreven. Eene monumentale „Brunnenanlage", door den b ɛldhouwer Prof. Hildebrandt aan de stad geschonken, h innert aan de voltooiing der nieuwe werken voor de v terverzorging van München. Verschillende fonteinen s ren sedert de laatste jaren de stedelijke wandelplaatsen. E nige nieuwe standbeelden zijn verrezen te midden van b plantingen of in monumentale omgeving.

Om weer op werken van practisch nut over te gaan, r ɔet ik de grootsche uitbreiding der spoorweggebouwen v rmelden; wel is waar moet daarbij opgemerkt worden, c t de volledige voltooiing van het bestaande Centraals tion nog op zich doet wachten. Dan is er nog een v rk van de hoogste beteekenis, de Electricitätswerke, in v rband met de waterkracht van de Isar, waar zich arc itectuur en ingenieurskunst op waardige wijze de hand g reikt hebben; ook nog het reuzenwerk der „Städtischen K ınalisation", waaraan sedert meer dan tien jaren onafg broken gewerkt wordt, een werk, dat bij de groote v rschillen in hoogte van den bodem van München, enorme r ɔeielijkheden oplevert.

Nu weder tot „Hochbau" terugkeerende, noem ik het c derhanden zijnde Kon. Postkantoor; de uitbreiding van h t reeds thans heerlijk mooie Raadhuis, in prachtigen G thischen stijl, van Prof. Hauberisser; de restauratie van h t eveneens Gothische oude Raadhuis met zijn ongemeen s rlijken toren; dan niet te vergeten het nieuwe Nationaalm ıseum, een waarlijk geschiedkundig tableau in plastische v rmen, analoog gedacht aan het beroemde Germaansch M ıseum in Nürnberg, en in uitvoering volgens de plannen v n Prof. Seidl, wien de prijs in een daartoe uitgeschreven v dstrijd werd toegekend; voorts een grooten, zeer origir el in barokke- en roccocovormen gebouwden schouwburg - de vijfde in München — van den architect Blum. Dan c k mag ik niet overslaan de uiterst monumentale en deft e „Academie der Künste" te noemen, voor ongeveer ı jaren voltooid. Deze prachtbouw in Italiaansche renaiss ıce is het laatste werk van wijlen Prof. Neureuther, c k bouwmeester der Techn. Hochschule.

Om weer tot het tegenwoordige terug te keeren, of z fs in de toekomst een blik te werpen, vermeld ik nog, c t onlangs een prijsvraag beslist geworden is ter verk ijging van plannen voor een tentoonstelling, zoo ik meen o industrieel en machinen gebied, die in 1898 te München c het reeds genoemd Isar-eiland zal worden gehouden. Hierbij r ıak ik opmerkzaam op een in den handel verkrijgbare b ɔchure van den architect Michael Dosch, met afbeeldingen over de monumentale inrichting van dat eiland en c reguleering van den Isarstroom daar ter plaatse.

Nu echter komt de „pièce de résistance", het nieuwe I leis van Justitie van Prof. Fr. von Thiersch, een bouwv rk dat het Rijksdagsgebouw van Wallot waardig ter z de gesteld kan worden. Hierover voorloopig slechts dit: h t is wat de Duitscher noemt: bahnbrechend, epochenr ıachend!

Ik noemde hier een schat van werken, van zelfstandig k rakter wat de voornaamste daaronder betreft. Ik geef t ɛ, dat bij den gewonen woonhuisbouw veel „Nachempfundenes" of ook zelfs „Nichtempfundenes" is, maar, zoals i zeide, het goede zegeviert ontegenzeglijk in München's b uwkunst. Nog vergat ik hierbij het „Künstlerhaus", dat tegenwoordig in aanbouw is, en dat mij toeschijnt een bouwwerk in Duitsche renaissance te worden, naar den machtigen gevel te oordeelen; ik weet niet of Gabriel of diens broeder Emanuel Seidl er de schepper van is.

Het bovenstaande moge tot de overtuiging leiden, dat *alle* kringen der maatschappij — ook arbeiderskwartieren ontstaan, er bestaat reeds een — deelen in de werkzaamheid op bouwkundig gebied. Staat, Kerk, Gemeente, koopmansstand, kunstenaars en industrieelen, en speciaal ook het hoofd van den Staat, Prins-Regent Luitpold van Beijeren begunstigt met woord en daad de bouwkunst.

Indachtig aan de uiting van Goethe: „Mein Leipzig lob ich mir, es ist ein klein Paris und bildet seine Leute!" zal ieder die München *goed* heeft leeren kennen, met mij instemmen, wanneer ik mij veroorloof een dergelijke meening uit te spreken in deze woorden: Mein München lob ich mir, es ist 'ne Stadt der Kunst, und bildet seine Leute!"

In mijn vorig opstel, kwam ik, hoewel in eenigszins anderen vorm, tot het *zelfde* resultaat.

Wat overigens de conclusie betreft van den berichtgever in het Weekblad no. 23, — ik stem volkomen met hem in; aantoonen wilde ik alleen, dat de toestanden in München er verre van verwijderd zijn ons tot sombere gedachten, wat betreft de kunst in het algemeen en de bouwkunst meer bijzonder, te stemmen. En, ook voor andere Beijersche steden behoeft men zich dit beeld niet zoo somber, als men geneigd zou zijn op gezag van den heer Horst, voor te stellen, al geef ik toe, dat mijn oordeel over die steden oppervlakkiger is dan dat over München. In het bijzonder wat Nürnberg betreft, kan ik echter verklaren, dat aldaar, afgezien van de restauratie van oude gebouwen — b.v. de heerlijke kerkgebouwen, als ik wel heb door Schmidts — ook zeer veel schoons nieuw ontstaan is. Ik houdt het volstrekt niet voor mislukt, in den trant der voorvaderen voort te brengen, wanneer men daarbij rekening houdt met den vooruitgang van den tegenwoordigen tijd, zooals dit in Nürnberg bij vele in de laatste jaren ontstane bouwwerken het geval is; ik noem hier slechts als voorbeeld de scheppingen van Conradin Walther, die zoo vol kracht en poëzie zijn. De gemeentelijke bouwkunst in Nürnberg staat onder goede leiding, die namelijk van E. Weber, vroeger Bezirks-Ingenieur in München, die zich door zijne brochure „Munchen und seine Stadt-Erweiterung" indertijd (1894) een goeden naam verwierf. Een man wien Nürnberg zeer veel dank verschuldigd is, wat in het bijzonder de bouwkunst betreft, was de sedert eenige jaren overleden beroemde Essenwein, de hersteller en uitbreider van het raadhuis, de schepper van het onvergelijkelijk schoone „Germanische Museum", met zijn heerlijken „Wasserhof", zeker ook voor vele Hollanders een aangename herinnering. Het zou mij te ver voeren, indien ik alles wat ik in Beijeren uit ouden en nieuweren tijd gezien heb, ter sprake wilde brengen; daarom wil ik met de bovenstaande herinneringen voor heden sluiten.

Niet echter had ik mogen nalaten, onder de scheppingen der laatste tijden in München te noemen de werkelijk schoone cafés en restaurants, met het onovertroffen Café Luitpold, — onovertroffen althans wat het inwendige betreft; de gevel is minder boven lof verheven, daar deze aan bestaande toestanden en verhoudingen gebonden was, zijnde het geheel een verbouwing. Sedert meerdere jaren is deze inrichting een aantrekkingspunt voor alle vreemdelingen; zij werd gebouwd door den architect Otto Lasne, en is rijk gedecoreerd in de vormen en kleuren van de Italiaansche renaissance.

Ten slotte nog mogen de vele grootsche militaire bouwwerken genoemd worden, die een geheel kwartier vormen: kazernes, kadettenschool, krijgsschool, tuighuis, lazareth en toebehooren; evenals de vele in de laatste jaren verrezen schoolgebouwen, toonen ook deze militaire scheppingen een alleszins waardige, menigmaal zelfs schoone architectuur.

Doch thans werkelijk genoeg. . . . . . . (*)

PRIJSVRAGEN.

De Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp voor een Reclamekaart, die hoofdzakelijk moet dienen om in hôtels cafés enz. te worden opgehangen. Tot deelneming aan den wedstrijd worden alleen toegelaten de werken van Nederlandsche kunstenaars.

Er worden drie prijzen uitgeloofd: 1e prijs f 100, 2e prijs f 50; 3e prijs f 25, die in elk geval worden toegekend.

Leden der Jury zijn de heeren: W. B. G. Molkenboer te Amsterdam, J. Bubberman en H. H. Kramer, te Leeuwarden.

De ontwerpen moeten worden geadresseerd aan den chef der Vereeniging „De Harmonie" en franco zijn ingekomen vóór 1⁰ Aug. a. s.

Het zeer uitvoerige programma is verkrijgbaar bij het Bestuur der Vereeniging bovengenoemd te Leeuwarden, Voorzitter de heer W. H. Nederhoed, Secretaris de heer Thomas Overmeer.

BOEKAANKONDIGING.

De Koninklijke Verzamelingen, decoratieve Kunst in het kasteel van Windsor. Magazine of Art.

Wanneer ik het wel heb, worden slechts bij uitzondering — toch zeker niet uit gebrek aan belangstelling? — de kunstschatten uit de Engelsche kasteelen openbaar gemaakt. Hierdoor viel mij zeker het artikel: „de koninklijke verzamelingen, decoratieve kunst in het kasteel van Windsor" onmiddelijk op en wil ik er met eenige woorden naar verwijzen.

Het artikel, rijk geïllustreerd, is van de hand van Frederick S. Robinson en komt voor in de jongst verschenen aflevering van „the Magazine of Art", een maandblad dat hier te lande niet de bekendheid geniet, die het ook wel in bouwkundige kringen verdient.

Blijkens opschrift op 't omslagblad staan ons eenige vervolgen van genoemd artikel te wachten; gevoelt iemand zich dus door het onderwerp aangetrokken dan kan hij zich zoodoende wellicht eene belangrijke serie verwerven. Hierbij dient evenwel opgemerkt te worden, dat we niet te doen hebben met eene uitgave welke voor vakstudie bedoeld is en dus geen illustraties mogen verwacht worden voor den techniker van waarde.

Belangrijk is vooral het eerste gedeelte van het artikel, waarin verklaard wordt hoe van de massa's kostbaar meubilair waarmede de Fransche adel weleer zijne kasteelen en lustverblijven, op voorbeeld van zijn vorsten, tot overladens toe opvulde, misschien wel de mooiste stukken uit Frankrijk zijn verdwenen.

Als bron dient een boekje van baron Davilliers dat getiteld is: „De verkoop van het meubilair van 't kasteel te Versailles, tijdens het Schrikbewind".

De catalogus van deze verkooping, die niet minder dan elf en een halve maand duurde, telde 17,182 nummers. Ontzettend getal, vooral wanneer we weten, dat vele koopen zelf weder uit honderde voorwerpen waren samengesteld. Dit was grootendeels een makelaars manoeuvre.

Hierdoor immers konden ze door een enkel onderdeel te verduisteren en het overblijvende *als incompleet voor een spotprijs te koopen*, de prachtigste ameublementen en serviezen ver beneden de waarde aan zich brengen. Joeg iemand de prijzen meer in de hoogte dan den heeren gewenscht was, dan wist men wel raad zich dien spelbreker van den hals te schuiven. Het is werkelijk ongeloof lijk hoe grof in die dagen schijnt gestolen te zijn; zo lezen we bijvoorbeeld, dat een der commissarissen of expert Langlier, een stuk Sèvres Porselein op 1000 livres schatte, waa een zeer groot veelvoud dichter bij de waarheid was.

Dit kostelijke fabriekaat moest het vooral ontgelden bij de plun deraars, wier devies was, blijkens het onderschrift van een toer malige spotprent: „Amis! quelle moisson s'offre à notre courag Laissons là les lauriers mais courons au pillage".

De reden was zeker mede deze, dat de fabriek uitsluitend eigen dom van den Koning was. Eerst toch had Lodewijk XV, die d nieuwe porselein-industrie in bescherming nam, slechts voor éé derde aandeel genomen, maar na oneenigheden tusschen de aar deelhouders was hij alleen eigenaar geworden.

Het spreekt van zelf, dat vele buitenlandsche verzamelaars o die verkooping niet verzuimden hun slag te slaan en de ker — zoo niet meer — van de collectie in Hertford House, en d „Jones Collection" die we in 't South Kensington Museum kunne bewonderen. is in die dagen gevormd.

Gelukkig, mogen we wel zeggen, want in de moeilijke tijde die nog voor Frankrijk aanbraken, was ongetwijfeld nog veel me verloren gegaan.

Van het meubel-type waaraan A. C. Boule zijn naam gaf, schijn prachtexemplaren op Windsor aanwezig te zijn. Althans vert de heer Robinson ons met zekere ingenomenheid, dat de Lodewij XV Boule-klok met dito voetstuk, werd ze verkocht, wel de £ 200 zou halen.

Maar in veel grooter mate behoort ongetwijfeld de bewonderin van den Engelschman aan de vier kandelabers — waarop d jaargetijden zinnebeeldig worden voorgesteld — en die zoowaa op £ 5000 worden geschat.

Uit lateren tijd dagteekenen de Chippendale deurpaneelen va de Drawing Room. Deze deuren zijn hierheen in 1829 overgebrach bij de afbraak van Carlton House, welke heelhuidsche over brenging bij de uiterst groote fijnheid van 't snijwerk den schrijve een wonderwerk toeschijnt.

Ik hoop hiermede Uwe belangstelling in zoover te hebben op gewekt, dat mijn geachte lezer, doet de gelegenheid zich voo om zelf van 't artikel in kwestie kennis te nemen, deze niet za verzuimen.

Amsterdam. J. H. W. LELIMAN.

(*) Onder *„Berichten"* komen nog eenige belangrijke mededeelingen uit München voor, die in verband zijn te beschouwen met den inhoud van dezen brief.

BERICHTEN.

Zooals de „Münchener Neueste Nachrichten" onlangs mededeelde heeft, op aandringen der stadsregeering, de stads-archivaris zijn indertijd gedane opwekking tot verfraaiing van München door he aanbrengen van historisch-architectonische versieringen aan ge bouwen, door daarop betrekking hebbende bekendmakingen te overweging en in herinnering gebracht. Een aantal besturen e corporaties, en eenige architecten, kunstenaars en firma's zijn b rondschrijven aan het doel herinnerd geworden, opdat ook zij toe mogen bijdragen, dat de stad zich van jaar tot jaar in beter kleedij moge vertoonen, — dat kunstzinnige en architectonisch in het bijzonder vriendelijk opwekkende beeldversiering, — da beteekenisvolle spreuken, piëteitvolle historische herinneringen oog en hart van den wandelaar door Münchens straten van schred tot schrede mogen verblijden en opwekken.

Als gevolg van dezen maatregel zijn reeds een aantal aanvrage om goeden raad en bijstand bij het stads-archief ingekomen. Oo de Kon. Acad. van Beeldende Kunsten heeft zich de zaak aa getrokken en zich schriftelijk gewend tot het hoofd van het stads archief, den heer Ernst von Destouches, met de mededeeling, da de Academie met genoegen van zijn rondschrijven heeft kennis ge nomen en zij, zooveel als zij vermag, zijn streven zal trachte te bevorderen en ondersteunen.

Wij vragen ons onwillekeurig af, of iets dergelijks niet zee navolgenswaard voor ons zou zijn. In elk geval draagt het vee bij tot de kennis van de geschiedenis eener stad; en die kenni is — vooral wat vele onzer Nederlandsche steden betreft — we waard in herinnering te worden gebracht.

De architect Exter te München, de grondlegger der villa-koloni Pasing, heeft een prijsvraag uitgeschreven voor plannen voo familie-woningen. Behalve hij zelf, zijn leden van de jury, d heeren Prof. von Thiersch, Bauamtman Hocheder en privaat leeraar Pfann. De tijd van inlevering der plannen is gesteld o 5 October 1897.

:n som van f 3600 is voor prijzen ter beschikking der jury eld.

ɔór pinkster is de beschildering aan den toren van het oude huis te München gereed gekomen. Minister von Crailsheim ıet zijne dochter op de steigers geklommen om het schoone resco uitgevoerde kunstwerk van den schilder Huber, voorıende de patrona Bavariae, St. Benna met het stadswapen van ıchen, in oogenschouw te nemen, vóór dat de besteigering d weggebroken.

eze beschildering maakt een onderdeel uit van de restauratieken van genoemden toren.

---

p den dag der opening van de kunsttentoonstelling te München, ook de onthulling plaats van een bron, de Germanen-(Zier) ınen, opgericht ter versiering van de onmiddelijke omgeving het Glazen Paleis.

ij de mondingen van de Elisen- en de Luisen-straten, tegen hek van den Plantentuin, overschaduwd door, — en met achtergrond — zoo uiterst gelukkig gekozen — van boomen, ıeft zich de meer dan levensgroote gestalte van den krijgsigen Germaan op een voetstuk van ruwe stukken natuursteen, rtusschen het water opborrelt om in een menigte breede len neer te vallen in een ovaal bekken. De Germaan is afstig van de kunsttentoonstelling van 1895; zijn schepper, de dhouwer Franz Bernauer, ontving toen de tweede medalje, de gemeente droeg hem op, het gipsmodel in brons uit te ren. In het edele metaal uitgevoerd — waarbij rekening was ouden in het model —, als voornaamste deel van het sierlijke verp van de bron, en te midden der vriendelijke omgeving, is werking van het beeld nog veel gunstiger dan in 1895 in het zen Paleis. De gestalte staat er, ook tengevolge van de donkere ır van het brons, veel slanker en vrijer; de massa details der e-historische bewapening zijn behoorlijk ondergeschikt aan den al-indruk.

e kunstenaar, wiens werk eerst een meer ongunstige plaats aangewezen, mag nu even tevreden zijn als de stad met sprekende versiering van het stadsdeel.

---

e Rotterdam bestaan plannen voor den bouw van een nieuw lhuis: aan de Mathenesserlaan zal ook een nieuw archiefouw worden gesticht.

Rotterdam is de eerste stad hier te lande, die uit eigen middelen afzonderlijk en met dat doel gebouwd archiefgebouw betigt," — zoo zegt de N. Rotterd. Courant.

Vij meenen er echter opmerkzaam op te moeten maken, dat ıet Bouwk. Weekblad van 15 October 1892 de plannen werden nbaar gemaakt van het Gemeente Archiefgebouw te Leiden, worpen door den heer D. E. C. Knuttel, welk gebouw reeds ert geruimen tijd dienst doet. In de beschrijving, bij die plannen oegd, lezen wij o. a.: Leiden heeft de eer de eerste stad, ten ste in ons land, te zijn die een speciaal gemeentelijk archiefouw opricht enz.

---

e Gemeenteraad van Delft heeft besloten tot de restauratie de vier hoektorentjes van den Oudekerks-toren, van k werk de kosten geraamd zijn op f 35.000. De Gemeente zal e restauratie geheel uit eigen middelen bekostigen.

---

an den Zuid-gevel van het gebouw der Grafelijke Zalen te Gravenhage is een venster met Gothische traceeringen ontdekt blootgelegd; het is zichtbaar onder de zaal van Lairesse.

)en 4en Juli a. s. zullen te Trouville de inrichtingen voor het rnurstelsel met eenige feestelijkheden geopend worden.

Vij ontvingen de verslagen over het dienstjaar 1896—97 van toestand der Vereeniging de Ambachtsschool van Alkmaar Omstreken en der school, en van de Vereeniging de Ambachtsool te Arnhem.

)e belangstelling in de Ambachtsschool te Alkmaar neemt zoo chtig toe, dat zelfs vrees voor de toekomst bestaat, wat betreft groot aantal leerlingen dat zich telkenjare aanmeldt en waarvan ral velen geleverd worden door de buitengemeenten, wier ıg zich steeds uitbreidt. Vermoedelijk draagt niet één ambachtsool een zóó sterk provinciaal karakter als die van Alkmaar. Iocht de school uitgebreid moeten worden, dan zal meer sube van Rijk, provincie en buitengemeenten moeten ontvangen rden; Alkmaar zelf geeft al ruim naar verhouding harer grootte. edert Mei 1896 wordt nu ook aan de van buiten komende leergen les gegeven in het rekenen, wiskunde en de Nederl. taal. De meerdere financieele zorgen, daardoor ontstaan, worden gedeeltelijk verminderd door steun van die buitengemeenten, die tot nog toe niet bijdroegen.

Aan het einde van 1896 werd de school bezocht door 134 leerlingen, waarvan 77 uit Alkmaar en 57 uit 25 verschillende plaatsen der provincie N. Holland. Alles duidt er op, dat de Alkmaarsche school eene zeer bloeiende is en met eere onder hare zusteren genoemd mag worden.

Het onderwijzend personeel, en vooral den Directeur den heer H. J. de Groot, wordt een woord van warmen lof en dank in het verslag gewijd.

Ook de Ambachtsschool te Arnhem verkeert in bloeienden staat; zij telt thans 251 leerlingen, en bovendien werd de Gemeenteavondschool voor Handwerkslieden door 550 leerlingen bezocht, waarvan slechts een klein aantal tevens de lessen der Ambachtsschool volgde. Door de toeneming van het aantal leerlingen is de geheele beschikbare ruimte in de werkplaatsen der school in het nieuwe gebouw ingenomem.

De tegenstand van bazen en patroons wordt gaandeweg minder; deze heeft plaats gemaakt voor waardeering, en oud-leerlingen zijn thans zeer gewild. Zoo zelfs, dat niet eens aan alle aanvragen van patroons kan worden voldaan.

Er zijn slechts 2 leerlingen voor 't metselen; intusschen zal worden voortgegaan met de voorbereiding, om dit vak als leervak op te nemen.

Ook dit verslag getuigt van groote waardeering van het Bestuur der school voor het personeel der leeraren, en vooral voor den Directeur, den heer F. Lz. Berghuis.

PERSONALIA.

Te laat om nog in het vorige blad te worden opgenomen, ontvingen wij mededeeling van den uitslag der eindexamens aan de Polytechnische School te Delft, zooals die gedeeltelijk Vrijdag 25 dezer als volgt bekend werd.

Voor deelneming aan die eindexamens hadden zich aangemeld 63 candidaten, en wel ter verkrijging van het diploma voor civiel-ingenieur 37, voor civiel- en bouwkundig ingenieur één, voor bouwkundig ingenieur één, voor scheepbouwkundig en werktuigkundig ingenieur één, voor werktuigkundig ingenieur 16 en voor technoloog (fabrieksingenieur) 7.

Van deze 63 candidaten trokken zich vóór of gedurende het examen 7 terug.

Nog hadden zich aangegeven voor het doen van het gedeeltelijk examen voor technoloog, en wel voor het eerste gedeelte 13 candidaten, waarvan zich eveneens vóór of gedurende het examen één terugtrok, voor het eerste en tweede gedeelte één candidaat en voor het tweede gedeelte 19, waarvan zich 3 candidaten terugtrokken.

Het diploma werd behaald door de volgende heeren, voor:

Werktuigkundig ingenieurs: F. W. Bolk, J. W. van Dijk, C. A. S. Hamelink, H. J. Heinsius, F. Kloos Jr., J. Koster, A. J. F. Laer, A. I. van Leer, F. Nobel Azn., Ch. Penning, J. W. Scherrer en B. S. van Zanten.

Technologen: D. Bisschop, R. van Hasselt, A. ter Horst, G. F. van Limborch van der Meersch, D. Pijzel, H. Tydens.

In het eerste gedeelte voor technoloog slaagden de heeren:

A. H. Putman Cramer, J. A. Hoeffelman, G. E. Hoeffelman, M. A. de Jong, C. A. de Looze, S. del Monte, J. Rodenburg, E. L. Selleger, P. J. van der Sluis, B. Wigersma.

Bij Min. beschikking zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: W. Lublink, te Berlicum, bij het hernieuwen van het noordelijk landhoofd van de Kaatsveldbrug bij Franeker en van de ten noordwesten aangrenzende beschoeiing; — A. J. v. d. Oever, bij het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de Maas onder Meegen, Oijen en Appeltern, — en J. van Reijendam Dz., te Spaardam, bij de verbetering van de doorvaart van de Hembrug.

Door B. en W. van Delft is benoemd om werkzaam te zijn bij het maken der plannen voor een nieuwe Stads Doelen, de heer H. M. Venker, student aan de Polytechnische School.

Aan den heer H. Paul Jzn., Gemeente-architect te Leiden, is met 1 Nov. a. s. een eervol ontslag uit die betrekking verleend.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 5 JULI.

Amsterdam. Het bijbouwen van een speelvertrek achter de openbare lagere school der 2e klasse, letter V, in de Jacob van Lennepstraat.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij. tegen betaling van f 1. (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam. Het verven van schoolmeubelen ten dienste van de openbare scholen.
Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,25. Inl. worden gegeven gedurende de laatste drie werkdagen, die de aanbesteding voorafgaan, van 2 tot 3 u., voor het eerste, tweede, derde, vierde en vijfde perceel benevens voor de Nieuwenhuizenschool aan het kantoor voormalige Westerbegraafplaats, Spaarndammerstraat no. 4, voor het zevende perceel benevens voor de Burghtschool aan het kantoor van Reigersbergenstraat no. 140. Voor het achtste perceel aan het kantoor van den stade-timmertuin, N. Achtergracht no. 40, voor het negende, tiende en elfde perceel aan het kantoor voormalige Oosterbegraafplaats, Mauritskade no. 62, voor het twaalfde perceel aan het kantoor voormalig raadhuis van Nieuwer-Amstel, Amsteldijk Utrechtschezijde no. 67. Aanw. gedaan.

Groningen. Het afbreken der bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing, met de leverantie der daartoe benoodigde materialen, transport, werkloon, enz.
De heer J. R. Modderman, 's av. 7 u., in het café Van Hoorn, Steenstilpoort, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à f 1.50 te bekomen zijn bij den gem. opzichter S. Blokzijl, te Ten Boer. Aanw. 5 Juli, n.m 2 u., in het gemeentehuis te Ruisscherbrug.

Hees. Het bouwen van een burgerwoonhuis in de Kloosterlaan te Neerbosch, met bijlevering van materialen, voor zoover deze in bestek gen. zijn.
De heer L. A. Snoeijs, te Neerbosch, n.m. 6 u., in het café van R. Honselaar, alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

Woensel. De verbouwing van een woonhuis op den Fellenoord te Woensel.
De aanbesteder 's av. 8 u. in het café van Jan Spoorenberg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

DINSDAG 6 JULI.

Dordrecht. Het afbreken van het café genaamd „de Meijereische Kar" aan den Bleijenhoek te Dordrecht, voor den heer A. A. Spoor, en het weder opbouwen van een winkelhuis, café en vrije beneden- en bovenwoningen op paalfundeering.
De bouwk. H. v. d. Elst n.m. 4 u. Bestek en teek. liggen ter inz. in genoemd café van 7 tot 8 u. Aanw. gedaan.

Middelburg. *a.* Het bouwen van eene gemetselde beschoeiing op paalfundeering ter vervanging van den houten beschoeiing aan den Korendijk; *b.* het herstellen van de steenbezetting en aanbrengen van perkoenpalen langs de kanaalboorden aan den Blauwendijk, en bij de monding van de haven aan de mestvaart; *c.* het herstellen van kaaimuren, het uittrekken van oude, het leveren en inheien van enkele nieuwe schermpalen langs de kaden, het verrichten van verfwerk aan schoolgebouwen, het ijkkantoor en aan bruggen en het teren van hout en ijzerwerken aan bruggen en remmingwerken, in 3 perc. en *d.* het verrichten van reiniging- en stucadoorswerken in de verschillende schoolgebouwen der gemeente.
Het gemeentebestuur n.m. 1½ u Op franco aanvrage is tegen betaling van f 1,50 het bestek met teek. van het werk sub. a. tegen f 0.25 het bestek voor de onder B. bedoelde herstelling tegen f 0.25, het bestek voor de onder C. en tegen f 0.10 het bestek voor de onder D. bedoelde uit te voeren werken, ten kantore van den gemeente-bouwmeester verkrijgb., alw. tevens inl. te bekomen zijn, 9 en 11 u. Aanw gedaan..

Sneek. 1. Het verbouwen van het schoolgebouw te Tirns, met het leveren en plaatsen van schoolameublement; 2. het afbreken van het bestaande en het bouwen van een nieuw schoolgebouw met ameublement. en eenige vernieuwingen aan de onderwijzerswoning te Oudega.
Het gemeentebestuur van Wijnbritseradeel 's m. 12 u. Bestekken en teek. van ieder werk afzonderlijk zijn tegen betaling van f 1 verkrijgb. ter secretarie der gemeente, alw. zij ook ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Ulft. Het bouwen van een woonhuis met bijlevering van materialen.
De heer H. Keuper aan de Bontebrug bij Ulft, n.m. 4 u., alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 6 Juli, n.m. 3 u. Inl. geeft G. Rosier Gzn. te Gendringen.

Winschoten. Het bouwen eener rijwielenfabriek met direeteurswoning op een terrein aan de torenstraat te Winschoten.
De directeur der rijwielenfabriek „Gruno" 's av. 7 u. in het hotel „Dommering". Bestek en teek. liggen in bovengenoemd hotel ter inzage, terwijl bestek à 50 ct. en teek. à f 1.50 bij C. Bril, architect, verkrijgb. is. Aanw. 6 Juli v.m. 9 u.

WOENSDAG 7 JULI.

Assen. Het bouwen van een ijzeren brug met steenen landhoofden over de Kolderveedsche Westergrift in den kunstweg van Meppel naar Zwartsluis ter vervanging van de houten brug aldaar.
Het prov. bestuur v.m. 11½ u. Het bestek ligt met teek. ter inzage in het gouvernementsgebouw te Assen, terwijl ex. van het bestek, tegen betaling van f 1,15 te bekomen zijn bij de firma van Gorcum & Co. te Assen. Inl. zijn voorts te bekomen aan het bureel van den ingenieur van den prov. waterstaat, in het gouvernementsgebouw te Assen.

Rotterdam. Het bouwen van een pettenfabriek met kantoor en woonhuis aan de Provenierssingel Z.Z. en Molenwatersweg voor den heer S. v. Doelen.
De architect W. C. Coepijn 's midd. 12 u. in het café „Hollandia" Linker Rottekade. Bestek en teek. à f 2 te bekomen in voorn. café. Aanw. gedaan.

Sappemeer. Het bouwen van eene verdieping op een graanpakhuis, met de leverantie van al het daartoe benoodigde.
De architect E. Schreuder 's av. 8 u. in het hotel „Struvé", alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 5 Juli v.m. 10 u.

Ter Neuzen. Het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning, met bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen enz.
Het bestuur der vereeniging voor Christ. onderwijs n.m. 5 u. in de consistoriekamer der gereform. kerk. Bestek en teek. liggen ter inz. bij den heer H. Ribbens, alw. bestekken en teek. te verkrijgen zijn. Aanw. gedaan.

Zutphen. Het verbouwen van het huis wijk C. no. 55 in de Waterstraat te Zutphen.
De heer G. Stokvis n.m. 6 u. Bestek en teek. ter inzage in het hotel „het Zwijnhoofd" Inl. geeft J. J. Mellink. Aanw. 6 Juli 's midd. 12 u.

DONDERDAG 8 JULI

Amsterdam. Het verbouwen van perceel Weteringschans no. 101 tot inrichting voor onderwijs.
De vereeniging tot beoefening van vocale- en dramatische kunst, n.m. 2¾ u., in het café „de Roode Leeuw". Bestek à f 0.60 te bekomen bij Roelofsen en Hübner, N. Z. Voorburgwal. Inl. geven de architecten A. L. v. Gendt en Zonen.

Dordrecht. Het gedeeltelijk afbreken van het pand, no. 22 aan de Nieuwstraat te Dordrecht voor den heer C. Schillemans en het weder opbouwen van genoemd pand, met alle leverantiën en arbeidsloonen.
De bouwk. H. v. d. Elst, n.m. 4 u. in he[t] café van F. Knierum, Vrieseweg, alwaa[r] bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 5 Ju[li] n.m. 3 u.

VRIJDAG 9 JULI.

Lisse. Het vergrooten der gemeenteschoo[l] aldaar door den aanbouw van twee school[-]lokalen met bijbehoorende werkzaamheden.
Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek e[n] teek. à f 1,50 te bekomen op het raadhuis. Bilj. in te leveren tot 8 Juli, n m. 1 u. Aanw. 5 Juli, v.m. 11 u.

Pernis. Het bouwen van een basaltmuu[r] ter vervanging van een gedeelte van houte[n] beschoeiing langs de oostzijde der haven.
Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij den secre[-]taris J. J. Kluit. Aanw. 6 Juli v.m. 11 u.

Uithuizermeeden. Het bouwen van een heerenbehuizing op een open terrein aan den grindweg aldaar.
De heer J. F. Huizing n.m. 6 u. in het koffiehuis van R. Medendorp, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, en ad f 12 verkrijgb. zijn. Inl. geeft B. Bos. Aanw. 8 en 9 Ju[li] n.m. 3 u.

Zwolle. Het verbouwen van het schoo[l]gebouw met woning in de Bitterstraat
Het bestuur van het depart. Zwolle der Maatij. „Tot Nut van 't Algemeen", n.m. 4½ u., in het schoolgebouw, waar van 5 Juli af bestek en teek. ter inz. liggen en is bestek ad 25 ct. verkrijgb. Aanw. 6 Juli, n.m. 4½ u., door den architect F. C. Kock.

ZATERDAG 10 JULI.

Arnhem. Het bouwen van 26 woningen met twee verdiepingen en 10 woningen met één verdieping, op de reeds aangelegdr fundeeringen. gelegen aan de Akker- en Agnietenstraat, enz. te Arnhem.
Het bestuur der Woning-Vereeniging „Openbaar belang" v.m. 11 u. in het Centraalgebouw. Bestek en teek. à f 1.00 verkrijgb. a/d Klarendalsingel, waar tevens de noodige inl. worden verstrekt. Aanw. 7 Juli, 's voormidd. 11 u.

Breda. Het maken van een gebouw voo[r] cantines, scherm- en gymnastiekzaal e[n] bureelen voor de veld-artillerie te Bred[a], onder het beheer der genie aldaar. Raming f 12000.
De genie, v.m. 11 u., in „De Beurs van Breda". Bilj. in te leveren tot 9 Juli, n m. 3 u., ten bureele der genie, alw. bestekken ter lezing liggen en met inl. en bilj. verkrijgb. zijn.

Kruiningen. Het bouwen van twee bewaarscholen, één op het dorp en één te Hansweert, in 2 perceelen.
Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. Bestek en teek, liggen ter secretarie der gemeente. terwijl bestekken verkrijgb. zijn tegen toezending van f 1. Nadere inl. te verkrijgen bij den gemeente-opzichter, A. Le Clercq, te Kruiningen. Aanw. op 10 Juli v.m 11 u., te Hansweert.

Worth-Rheden (Gelderl.). Het amoveeren der woning van J. Doeland en het maken eener nieuwe pachthoeve.
De heer Mr. J. G. Wurfbain. Bestek ad. f 1 verkrijgb. bij den burgemeester te Moordrecht en den boekh. C. van Wieringen Jr., te Alfen a/d Rijn.

MAANDAG 12 JULI.

Amsterdam. Het verbouwen van de openb. lagere school der 1e klasse no. 57 aan de de Wittenstraat tot een school voor 600 leerlingen.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1. (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

DINSDAG 13 JULI.

Lobith. Het amoveeren der ruïne der afgebrande boerderij te Herwen en het daar bouwen van een woon-, achter- en varkenshuis met bijlevering van alle materialen enz.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

10 JULI 1897. 17e JAARGANG. No. 28.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

HET KASTEEL CHANTILLY.

Reeds sedert eenigen tijd had ik het voornemen om in een kort stukje eenige bijzonderheden van dit vorstelijk domein mede te deelen.

Nu de dood van den Hertog van Aumale nog versch in ons geheugen ligt — zeker niet het minst door de treurige gebeurtenis, die er de onmiddelijke oorzaak van was — en het „Institut de France", waarvan de overledene in twee sectiën, Letterkunde en Schoone kunst, Lid was, door testamentaire beschikking eigenaar van Chantilly werd, zal de aandacht van velen opnieuw op dit kasteel zijn gevallen.

Opnieuw, want herinner ik mij goed, dan was in het najaar 1886, toen de Hertog van Aumale, uit represaille tegen het decreet dat hem uit Frankrijk verbande, openbaar maakte, dat Chantilly volgens zijn testament van Juni 1884 eens aan het Instituut zou behooren, deze daad het voorwerp van aller bewondering.

In den brief waarin de Hertog van Aumale deze mededeeling deed, stond als reden voor deze schenking het volgende:

„Ik heb voor Frankrijk dit domein onverdeeld willen behouden, met zijne bosschen, zijne grasvlakten, zijne gebouwen en alles wat zij bevatten; trophéen, vaandels boeken, kunstvoorwerpen, kortom dat geheel 't welk een volledig en rijk monument is van de Fransche kunst in al zijne onderdeelen en van de geschiedenis van mijn vaderland in tijdperken van roem."

Toen met het begin der 15e eeuw het middeneeuwsche slot voor goed zijne beteekenis had verloren, toen de verbeterde artillerie toch de dikke muren zou breken en de oppermacht der Fransche koningen alle verzet hunner vasallen hopeloos maakte, — toen verdwenen de zware steenkolossen uit vroeger eeuwen, de één voor, de andere na. Die welke bleven, werden later in de Fronde grootendeels verwoest, en als ruïne waren ze dan nog tientallen van jaren de steengroef der geheele omgeving.

Zulk een geweldig einde is evenwel aan Chantilly niet bereid, al was het een der sterkste plaatsen uit het Oise-dal, waarvoor 5 jaren lang de Bourguignons het hoofd gestooten hadden.

De connétable de Montmorency (in 1493 hier geboren) liet zich in de jaren 1541—1543 volgens de ontwerpen van niemand minder dan Jean Beillant een verblijf bouwen, dat thans onder den naam het „Châtelet" bekend staat.

De architectuur van dit Châtelet doet sterk denken aan de Bibliotheek van Fontainebleau, een gevel, die misschien meer algemeen zal bekend zijn. Jean Hardouin Mansard werd een 125 jaar later door den grooten Condé belast met veranderingen en aanbouwen; de 18e eeuw wijzigde de geheele binnen-decoratie.

Zooals gezegd, was Chantilly in het bezit van de familie Condé overgegaan, nl. in 1632, toen de laatste de Montmorency, op het schavot voor de onvoorzichtigheid moest boeten, waarmede hij tegen Richelieu had samengespannen; geen voorspraak, van wien ook, had den ijzeren kardinaal dit vonnis kunnen doen matigen, dat een der eerste families van Frankrijk trof.

In de familie Condé bleef Chantilly de beide volgende eeuwen, tot de laatste prins het bij testament vermaakte aan den Hertog van Aumale. Aan waardiger handen had hij moeilijk zijne bezitting kunnen toevertrouwen.

Kasteel Chantilly is een naam, die minder juist uitdrukt wat ons een bezoek belooft, dan wel *Museum*. Hiertoe immers zijn bijna alle zalen bestemd van de gebouwen, die van 1875—1883 verrezen onder leiding van den architect Daumet. Van eene restauratie kunnen we moeilijk spreken. Hiervoor zijn de afwijkingen, die Daumet zich van het oude kasteel veroorloofde, te belangrijk, wel te verstaan in den bovenbouw, want de buitenomtrek werd stipt aangehouden. Zoo kreeg de binnenplaats, oorspronkelijk aan alle vier de zijden ingesloten, door vleugels van het kasteel zelve — wel te onderscheiden van het Chatelet, bestaande uit drie vleugels, welke een binnenplaats omgeven, die tot vierde zijde het nieuwe kasteel heeft — een „facade d'honneur."

Deze bestaat uit een monumentale bogengang, waarboven een terras; de toegang heeft plaats door een sierlijk

vierkant ingangs-pavilloen, gedekt door een koepel, die op vier bogen steunt. Dus een conceptie als die van de Porte Dauphiné te Fontainebleau. Zon en licht hebben thans vrijelijk toegang tot dit voorplein; een enorme vooruitgang bij den vroegeren toestand. Immers hoogstwaarschijnlijk zal de binnenplaats van toen wel een even sombere regenbak geweest zijn, als bij vele kasteelen kan worden aangetroffen.

De kapel staat in de kleinste zijde van dit voorplein; de beide tegenoverliggende zijden worden gevormd door „galeries d'office", corridors noodzakelijk voor den inwendigen dienst van het hoofdgebouw. De zijde tegenover genoemde facade d'honneur, wordt onderbroken door een monumentaal perron, waarover wij de vestibule binnentreden.

Als het meesterstuk van het gansche kasteel, een waar juweeltje van bouwkunst, dat zelfs uitblinkt in deze omgeving waar de kunst hoogtij viert, hoort men steeds de *kapel* roemen.

Dit bouwwerkje — immers groot is het niet — bevat kunstvoorwerpen van onschatbare waarde in de glasschilderingen en de betimmering, uit Ecouen herwaarts overgebracht. Ze dateeren onderscheidenlijk van 1544 en 1546.

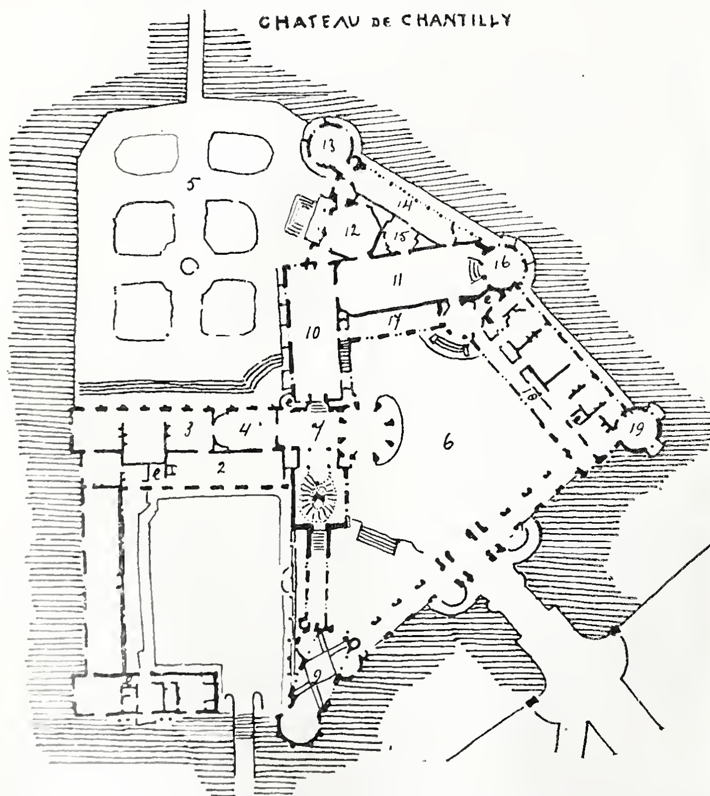

CHATELET.

1. Cour du Chatelet.
2. Cabinet des Livres.
3. Salon d'Europe.
4. Salon des chasses.
5. Parterre de la volière.

EIGENLIJK KASTEEL.

6. Cour d'Honneur.
7. Vestibule.
8. Escalier d'Honneur.
9. Chapelle.
10. Galerie des Cerfs.
11. Galerie de Peinture.
12. Rotonde.
13. Tour du Trésor.
14. Galerie de Psyché.
15. Cabinet des Estampes.
16. Tour du Musée.
17. Galerie d'Office.
18. Galerie du Logis.
19. Tour du Connetable.

l. .... escalier de service.

De stijl van deze kapel is Renaissance, maar uit dien tijd waar de wegstervende Gothiek nog niet geheel en al geloochend werd. Achter het altaar is een ronde kapel ver uitgebouwd; bestemd om urnen, bevattende de harten der prinsen uit 't huis Condé, op te nemen, wordt deze bestemming in de geheele ernstig gehouden versiering, tot uitdrukking gebracht.

Kostbare bronzen beelden, fayencen van Rouen, sier de *Vestibule*, vanwaar uit de ovale hoofdtrap naar benedenverdieping voert. Een zeer geslaagde afbeeldin van het ensemble is opgenomen in de Revue des Ar Décoratifs, Jaargang 1891/92. [1])

Van de leuning van deze trap, die een beroemd stu kunstsmeedwerk is, vinden we o. a. in verschillend periodieken afbeeldingen opgenomen met détails of opsta

De iniatialen H. O. (Henri d'Orléans, — Hertog va Aumale was de meer volledige naam van den eigenaar va Chantilly) wisselen bij deze en dergelijke versieringen met het wapenschild van Frankrijk of de Leliën d Bourbons. We hadden zoo straks reeds gelegenheid over gehad dit op te merken, bij de facade d'honneu zoowel als bij de kapel.

Onmiddelijk toegankelijk uit de vestibule is de *Hertengalerij* (galerie des cerfs), — ook eetzaal — die, zooa voor de hand ligt, haar naam dankt aan de jachttropheë welke met een aantal gobelins de wanden bedekken. D loggia boven de monumentale deur doet, wanneer de za eetzaal is, dienst als muziekgalerij.

Deze tapijten à haute lisse stellen voor de jachte van Keizer Maximiliaan. Wie een afbeelding van ee dezer tapijten wenscht te zien, moet ik verwijzen naar de zelfden jaargang van de Revue des Arts Décoratifs, di zooeven genoemd werd. Het oorspronkelijk ontwerp word toegeschreven aan Lucas van Leiden.

De zalen, welke op deze hertengalerij volgen, bevatte — ik zeide het reeds eenige regels vroeger — de verzamelingen, die de Hertog van Aumale bijeenbracht. Moeite noch kosten werden gespaard waar het gold deze collectie aan te vullen, die zeker als basis vele familiestukken der Condés bezat.

Maar de Hertog van Aumale deed meer dan verzamelen. Uitvoerige catalogi, op zijn last samengesteld, bewijzen dat het hem in waarheid om de kunst te doe was, hierdoor dus een voorbeeld gevende aan de vele kunstmaecenen, wier hoogste glorie er in bestaat, dat hunne aankoopen gedurende eenige dagen op de boulevards het onderwerp van aller gesprek zijn. Wie over dergelijke collectionneurs meer wil lezen, raadplege de brochure: „Was ist ein altes Kunstwerk wert?" van den bekenden professor Julius Lessing. Hoewel een tiental jaren geleden geschreven, bevat deze brochure voor leeken in het vak tal van allermerkwaardigste bijzonderheden, zeldzame staaltjes van bedrog, en onthullingen over de wijze hoe prijzen worden opgedreven tot het belachlijke toe, — faire mousser, schijnt dit in de vaktaal te heeten. En neme we na lezing van deze brochure „de Oomes" [2]) ter hand, dan zullen we ons niet meer zóó verwonderen over de goedgeloovigheid, waarmede oom Kraan van Krommenhoef zich een collectie, waarvan voorwerpen als een keukenstoel van Karel de Groote de clou uitmaakten, liet aanpraten.

De uiterste hoektoren, naar zijn kostbaren inhoud „*Tour du Trésor*", of ook wel meer naar de verzameling edelgesteenten die er in tentoongesteld is, „Tour des Gemmes" genaamd, bevat op de bovenverdiepingen het familie

---

[1]) Aanwezig in de Biblioth. der Maatschappij.

[2]) Ge kent deze allervermakelijkste parodie, die indertijd zooveel opgang maakte, toch wel?

Zoo niet, tracht een exemplaar te bemachtigen en ge zult u de gegeven moeite niet berouwen, vooral niet wanneer een „oud gediende" u terzijde staat, of als ge een exemplaar met kantteekeningen hebt.

chief. Met behulp van dit archief, dat stukken bevat n de hoogste waarde voor de studie der geschiedenis n Frankrijk en zijne eerste geslachten, bijna alle aan Condés verwant, stelde de Hertog van Aumale het vige werk samen, getiteld: „Geschiedenis der Prinsen n Condé."

Pendant van den „Tour du Trésor" is de „Tour du ogis"; tusschen beide maakt de gevel een bocht en in ze bocht ligt een derde toren, Tour du Musée genaamd. Tusschen de beide laatste torens ligt een reeks van 5 oonvertrekken, die echter alle met evenveel recht tot het useum konden gerekend worden.

Het tweede stuk van dezen hoofdgevel is geheel ingenomen oor de *„Galerie de Psyché,"* die haar naam dankt aan geschilderde glazen uit Ecouen afkomstig, en waarop oofdzakelijk in grisaille het verhaal van de minnarijen n Amor en Psyché is in beeld gebracht.

De *Bibliotheek* — en wederom verwijs ik naar de Revue s arts Décoratifs —, rijk aan zeldzame drukken en kostre banden, bevindt zich in het Châtelet, aan de zijde r binnenplaats.

Nergens in dit kasteel treffen we overdadige weelde, een vierkante meters verguldsel verblinden ons oog, en nze kleeren zullen we niet scheuren aan de krullen van nnoodige versierselen. Kostbare grondstoffen, onberispelijk fgewerkt en eenvoudige maar smaakvolle vormen, deze rie faktoren werken samen om Chantilly te maken tot at het is: een verblijf waarvan men in waarheid getuigen an, dat het vorstelijk is, en zijn bezitter „ce vrai fils de rance, type d'honneur, de droiture et de loyauté," ten olle waardig.

Er is reeds meermalen gewezen op het eigenaardige it, dat het „Institut de France", wier leden meerendeels annen zijn, vergrijsd in ernstige studie, die hunne sporen ebben verdiend op het veld der wetenschap, nu plotseng in het bezit komen van een domein, beroemd om ijn renbaan, bekend om zijn meûtes en zijn stallen.

Want gesteund door een fortuin, dat op 100 millioen vordt geschat, hield de Hertog van Aumale op nobele vijze de traditie der familie op.

Een bezoek aan deze stallen is in zijn soort even bengrijk als aan het kasteel zelve. Ze zijn gebouwd door en architekt, die hoewel nog diep onder den indruk van e grootsche werken uit den tijd toen de persoonlijke maak van Lodewijk XIV in geheel Europa den toon angaf, blijkbaar niet blind was voor de nieuwe opvatingen, die zich weg baanden. [1])

Door een massieve poort, prijkende met de attributen ler jacht en met een wilde zwijnenjacht als tympanvulling, komen we het eerst langs de hondenhokken; daarna in een rotonde, waar de stichter dezer geweldige inrichting deze herinneringstafel liet inmetselen:

LOUIS HENRI DE BOURBON
7e PRINCE DE CONDÉ
A FAIT CONSTRUIRE CETTE ÉCURIE
ET LES BATIMENTS QUI EN DÉPENDENT
COMMENCÉS en 1719, FINIS EN 1735.

Dat de revolutie-mannen niet vergaten aan het slot der Condés een bezoek te brengen, spreekt van zelf.

Slechts met moeite slaagde de staat er in het Châtelet, de stallen en het kasteel Enghien te behouden.

Van dit laatste kasteel slechts het volgende:

„Zijn vierkant silhouet, afstekend tegen het somber „groen van het bosch, draagt een ander karakter.

„De afmetingen van deuren en vensters geven daarvan het „intieme aanzicht van eene woning, van een paleis waarin „de eigenaar zich moest thuis gevoelen."

Gebouwd in 1772 in opdracht van Lodewijk Josef van Bourbon, ontving het zijn naam naar diens kleinzoon den Hertog van Enghien; denkelijk dezelfde wiens somber einde in de slotgracht van Vincinnes de onuitwischbare smet zal zijn op den naam van Napoleon. Een schilderij van Laurens, dat in de „Salle Isabelle" op Chantilly hangt, herinnert aan deze gewelddaad.

De tuinen die Chantilly omringen, werden voor den „grooten Condé" door Le Notre aangelegd. Waterwerken in den geest van die te Versailles ontbreken daarin niet; het uitgangspunt ervan is de „Place d'Armes", een groot plein vóór de facade d'honneur, waarop het ruiterstandbeeld van den Connétable de Montmorency de herinnering aan den stichter van het Chatelet levendig houdt. Het is eene navolging door Paul Dubois van het oorspronkelijke standbeeld dat in de revolutie verloren ging.

Chantilly ligt midden in een vijver, die gevoed wordt door dezelfde rivier, welke hooger op de terrassen omspoelt waarop Enghien is gebouwd. Een drietal bruggen verbinden het met het vaste land, en wel zoo, dat het voorplein en de Place d'Armes ongeveer 5 meter boven het omringende terrein liggen. Een glooiende oprit en monumentale trappen, mede dienstbaar gemaakt aan de waterwerken, voeren tegen deze hoogte op.

Er valt nog zeer veel over Chantilly te vertellen; meer in details te treden ligt evenwel niet in mijne bedoeling.

Voor te eindigen, wensch ik evenwel nog te wijzen op de reeks: „De meesters van de hedendaagsche bouwkunst in Frankrijk," een twaalftal artikels die voor het grootste gedeelte in de Construction Moderne, jaargang 1894/95, zijn opgenomen.

Elke levensbeschrijving is begeleid door een gereproduceerde photographie, van den besproken architect in zijn werkkamer. Het is de oude garde van de Bouwkunst, mannen als: Garnier en Normand, Ninot en Pascal, die hier de revue passeeren, en die wij in hun atelier bezoeken.

Ook aan Daumet, den schepper van Chantilly, wordt een zeer waardeerend artikel gewijd; misschien voelen eenige mijner lezers zich aangespoord kennis er van te nemen, welke werken we reeds aan zijn „genius" dankten vóór de Hertog van Aumale hem den bouw van zijn lustverblijf opdroeg.

Maar vooral, mochten we ooit in de buurt van Chantilly komen, laat ons niet vergeten, 't zij overluid, 't zij in

[1]) Al ga ik buiten mijn kader, zoo veroorlooft ge mij zeker le volgende noot.

Vrij algemeen denkt men, dat de dolste of de grootste grillen n vervulling kwamen, wanneer de „Zonnekoning" de uitvoering ervan wenschte, en men wijst dan op een Versailles, waar op een woest heideveld tuinen en parken werden getooverd, en een kasteel verrees, dat zijns gelijken niet had, en zulks, zoodra het gezicht van de torens der koninklijke begraafplaats St. Denis den levenslustigen, jongen vorst, die op St. Germain verblijf hield, verdroot. Dit is evenwel niet zoo. Een werk, waar Lodewijk XIV al zijne zinnen op gezet had, werd nooit voltooid, nl. de reusachtige aquaduct, die op het domein, aan Mad. de Maintenon geschonken, le waterwerken zou voeden. En daaraan zijn wij, domme Hollanders, de schuld. Immers in onze onnoozelheid verzetten we ons dusdanig tegen de heerschzuchtige Fransche politiek, dat de duizenden soldaten, die het bloedig werk van steendragen uitoefenden, niet langer konden gemist worden. Daarbij begonnen le geldelijke moeilijkheden het den koninklijken schatmeester lastig e maken. Het werk, dat al ver gevorderd was, werd gestaakt en nooit meer hervat. Bij den dood van L. XIV was het voltooide reeds ruïne en nog heden ten dage getuigen de reusachtige bogen van de grenzen van menschelijk kunnen.

stilte, den man onze oprechte hulde te brengen, die zooals geen tweede den bouwkunstenaar in staat stelde te toonen wat zijne kunst vermocht, waar ze vrij de wieken kon uitslaan, door niets gebonden en over ruime middelen beschikkende.

Delft, 4 Juni 1897. J. H. W. LELIMAN. Pol. Stud.

INTERNATIONAAL ARCHITECTEN-CONGRES TE BRUSSEL.

Gaarne voldoen wij aan het tot ons gerichte verzoek van de commissie voor het van 28 Augustus tot 2 September a. s. te Brussel te houden Internationaal Congres van architecten. Wij hopen, dat het aantal deelnemers aan dat Congres uit Nederland daardoor nog belangrijk grooter moge worden.

Het thans vastgestelde programma van het Congres luidt als volgt:

Zaterdag 28 Aug., 's avonds te 9 uur, gezellige ontvangst der Congres-leden, door de Société Centrale d'Archecture, in haar lokaal in het beursgebouw.

29 Aug., 's morgens 10 uur, opening van het Congres; bespreking der Ie vraag, rapporteur de heer Cloquet: Moet het onderricht in de bouwkunst electisch zijn, of niet? Hoe zal het program daarvan zijn?

Te 2 uur, opening der Retrospectieve Tentoonstelling van Bouwkunst, redevoering van den heer Paul Saintenoy.

Te 4 uur, bezoek aan de Internationale Tentoonstelling; te 8 uur, feest en verlichting der tuinen.

30 Aug., algemeene vergadering, behandeling van vraag II, rapporteur de heer J. de Becker: Is een diploma voor architect gewenscht?

Te 11 uur, voordracht van den heer Vierendeel: Over het gebruik van ijzer in de bouwkunst.

Te 2 uur, receptie door den Burgemeester op het Raadhuis.

Te 3 uur, bezoek aan verschillende monumenten; te 7 uur, feestmaaltijd.

31 Aug., te 9 uur, algemeene vergadering, behandeling van vraag III, rapporteur de heer J. Dewaele; deze vraag — van zeer groot gewicht — handelt over restauratie van oude bouwwerken, en hoofdzakelijk over de wijze hoe gerestaureerd behoort te worden.

Te $3^1/_2$ uur, excursie naar de zeer belangrijke bouwvallen van de Abdij de Villers, alwaar te $4^1/_2$ uur eene redevoering zal gehouden worden door den heer Licot. Terugkomst te Brussel, om 8 uur.

1 September. Vertrek naar Antwerpen te $8^1/_2$ uur: receptie door den Burgemeester aldaar ten Raadhuize, te $10^1/_2$ uur.

Te 11 uur algemeene vergadering in de zaal van den Gemeenteraad; behandeling van vraag V, door den heer Charles Lucas, uit Parijs, als volgt: Waardoor kan de oprichting van onderlinge ondersteuningskassen voor architecten bevorderd worden?

Te 2 uur, bezoek aan de monumenten en de haven van Antwerpen.

Te 9 uur, raoût, aangeboden aan de leden van het Congres, door den Gemeenteraad van Brussel.

2 September, te 9 uur, algemeene vergadering en sluiting van het congres. Behandeling van vraag IV, rapporteurs de heeren H. Brunard en P. Jansen. Door welke middelen kan den architect de artistieke eigendom van zijn werk verzekerd worden?

Te 2 uur, bezoek aan de tentoonstelling te Tervueren.

Te 8 uur, voorstelling in het Théatre de la Monnaie, aangeboden door de Société Centrale d'Architecture.

Andere bijzonderheden, ook omtrent de kosten van het lidmaatschap (30 frs.), vindt men in het Bouwk. Weekblad no. 15 van 10 April 1897.

De redactie is overigens gaarne bereid, nadere inlichtingen te verschaffen aan hen, die nog als lid van het Congres wenschen toe te treden.

BERICHTEN.

Uit Tunis komen volgens de Nieuwe Rotterd. Courant bevestigende berichten over de ontdekking van belangrijke bouwvallen in het gebergte. De ontdekte ruïnestad La Kalaä werd bewoond door Berbers, toen ze in den aanvang der elfde eeuw de residentie werd van Hammaditische vorsten, die haar echter reeds 80 jaar later weer verlieten. Sedert bleef de eens aanzienlijke stad ontvolkt en ze verdween langzamerhand onder de aarde.

De bekende archaeoloog Blanchet is begonnen met de ontgraving, en te werk gaande volgens een vooruit vastgesteld plan, heeft hij reeds de stadsmuren, de vesting, de groote moskee, het paleis van den sultan en een monumentale fontein blootgelegd. Daarbij vergaarde hij een groote hoeveelheid geëmailleerde steenen en fragmenten van beeldhouwwerken. Deze fragmenten en de overblijfselen van de gebouwen moeten een geheel eigenaardig karakter dragen, waardoor onze nog zeer oppervlakkige kennis van Berbersche en Afrikaansch-Arabische kunst in de middeleeuwen belangrijk uitgebreider wordt.

De laatste Maandag van de maand Juni in elk jaar is er feest voor het Royal Institute of British Architects, waarbij ook dames worden uitgenoodigd.

In de feestelijke bijeenkomst van de vorige maand, ontving Dr. P. J. H. Cuypers de gouden medaille der Koningin van Engeland uit de handen van prof. Aitchison, den voorzitter van het Royal Institute. De voorzitter sprak dr. Cuypers toe, die zijn redevoering beantwoordde. Onder de aanwezigen was ook de Nederlandsche gezant te Londen.

In 1896 werd als eerste termijn voor de restauratie van den Arc de Triomph te Parijs een bedrag toegestaan van 125.000 frs. Met de werkzaamheden werd terstond een aanvang gemaakt; de steigers werden gemaakt, beschadigde gedeelten verwijderd en nieuwe steen besteld. Maar toen de werkzaamheden eerst goed zouden worden voortgezet, moest de steiger weder worden afgebroken voor de Komst van het Russische Keizerspaar.

Thans zullen de herstellingswerken weder worden voortgezet.

Maandag 19 Juli a. s., des voormiddags te 10 uur, wordt in de Ambachtsschool te Arnhem de 17e Algemeene Vergadering gehouden van de Ned. Vereeniging voor Teekenonderwijs.

In deze bijeenkomst zullen o. a. de volgende punten worden behandeld:

a. Het teekenen op de lagere school. Een en ander over de litteratuur van dit vak, sedert het onder de verpliehte leervakken is opgenomen. Inleider de heer B. W. Wierink.

b. Zijn de uitkomsten van het teekenonderwijs op de lagere school van dien aard, als men dit billijkerwijze verwachten mag? Inleider de heer J. D. Belmer.

Van wege den „Internationalen Verband für die Materialenprüfungen der Technik" zal van 23 tot 25 Augustus a. s. te Stockholm een Congres worden gehouden. Het comité voor de organisatie daarvan stelt in verschillende landen pogingen in het werk om voor de deelnemers vermindering van reiskosten te verkrijgen. De Staatsspoorwegen in Zweden staan 50% reductie toe.

Het lidmaatschap van den „Verband" kost f 2.40 en de deelneming aan het Congres 15 kronen.

VLEESCHHAL TE HAARLEM. Aan een der zijden van de Vleeschhal te Haarlem die — zooals bekend is —, na te zijn gerestaureerd, door de Gemeente aan het Rijk is verhuurd om te dienen tot Rijks-archief, bevinden zich, leunende tegen het gebouw, kleine huisjes in het bezit der Ned. Herv. gemeente te Haarlem. Niet alleen dat deze huisjes den zijgevel der Hal ontsieren, — zij leveren ook een altijd durend gevaar voor brand op voor een der merkwaardigste gedenkteekenen van Oud-Hollandsche bouwkunst, en voor den tegenwoordigen kostbaren inhoud daarvan.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft er daarom bij het bestuur der Gemeente op aangedrongen, om door aankoop en wegruiming der huisjes een einde te maken aan den misstand en het gevaar voor brand.

B. en W. hebben daarop den Minister voorgesteld in overweging te nemen, of de aankoop der huisjes niet voor gezamenlijke rekening van Rijk en Gemeente zou kunnen geschieden, daar het hen gebleken was, dat Kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente op hunne aanvrage zich bereid hebben verklaard de gebouwtjes, samen ter oppervlakte van 53 M.², voor f 5250 te verkoopen, zijnde het bedrag dat eene rente oplevert, gelijk aan de inkomsten die deze huisjes voor de kas der kerk zuiver opleveren.

De Minister heeft echter daarop met klem betoogd, dat het op den weg der Gemeente ligt, deze aankoop enkel op hare rekening te doen plaats hebben, daarbij onder anderen wijzende op de belangrijke sommen die het Rijk besteed heeft voor de restauratie

n verschillende Haarlemsche monumenten en andere bevoorelingen der Gemeente.

B. en W. hebben nu, na rijp overleg, aan den Gemeenteraad orgesteld, bedoelden aankoop voor rekening der Gemeente te en geschieden.

PERSONALIA.

Met 1 September 1897 worden twee plaatsen als adspirantgenieur der marine op eene jaarwedde van f 1200 opengesteld. Candidaten die op 1 September a.s. hun 27ste jaar nog niet zijn getreden en in het bezit zijn van de diploma's van scheepsouwkundig en van werktuigkundig ingenieur, worden opgeroepen m vóór of op 1 Augustus a.s. een verzoekschrift op gezegeld apier aan den minister van marine in te dienen, om zoo noodig ot het aan zijn departement te houden vergelijkend examen te vorden toegelaten. Voor nadere bijzonderheden zie de St.-Ct. van eden.

Bij het examen aan de Polytechnische School te Delft zijn geslaagd:

Voor civiel-ingenieur: A. G. Allart, Jhr. W. M. de Bráuw, G. H. Broekman, A. J. Hirschig, C. G. J. W. Koopman, A. K. M. Martis, A. Meijers, P. H. G. Montenberg, B. J. Haitsma Mulier, Jhr. R. L. R. de Muralt, F. Graaf van Randwijck, H. C. C. van Rijsbergen, F. C. van Sillevoldt, F. Ch. J. van der Steen van Ommeren, Ph. J. Stok, B. J. W. Swaters, A. M. Valkenburg, F. A. Varkevisser. W. van Veen, R. J. Verwijs, W. J. Wisselink, A. F. Zandstra en A. K. Zweede.

Voor bouwkundig ingenieur: A. W. C. Dwars.

Voor technoloog: J. S. Gallay.

Voor 2e gedeelte technoloog: W. J. A. E. Berkemeier, A. G Boeseken, J. W. Boeseken, W. Locker de Bruyne, J. F. B. van Hasselt, P. D. C. Kley, J. M. C. Lebret, J. van Lonkhuyzen, G. J. Morre Jr., J. B. Nachenius, E. van Eibergen Santhagens, G. M. de Jongh Schiffer en H. C. Volkers.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 18.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Bouwkundig Opzichter 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 12 JULI.

Amsterdam. Het bouwen van een ziekenhuis en een zusterhuis op het terrein van het binnen-gasthuis.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 5, (met 10 teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den architect F. W. M. Poggenbeek, Marnixtraat 415, gedurende de vier laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding en wel de 2 eerste dagen op het terrein van het Gasthuis en de 2 laatste dagen op het bureau bovengemeld, van 2 tot 4 u.

Amsterdam. Bestek no. 656. Het maken van een stalgebouw met woning en 12 beambten-woningen op een terrein aan den Hoek van Holland. Raming f 58600.

De Holl. IJz. Spoorw. Maatsch., n.m. 1½ u. (Greenw. tijd) in het Centraal Personenstation. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen aan het centraal-administratiegebouw der Maatsch., Droogbak, bureau Weg en Werken, kamer 154. Aanw. volgens het bestek.

Amsterdam. Het verbouwen van de openb. lagere school der 1e klasse no. 57 aan de de Wittenstraat tot een school voor 600 leerlingen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1. (met één teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam. Het bouwen van een openbare lagere school der 1e klasse voor 600 kinderen, op een terrein, gelegen tusschen Sparren- en Beukenweg.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1.50 (met twee teekeningen). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Nijmegen. Het afbreken van 4 woonhuizen enz. aan de Platemaker- en Snijderstraat.

De Nijmeegsche Bankvereening n.m. 3½ u. in het Nederlandsch koffiehuis Voorw. gratis verkrijgb. Aanw. gedaan.

Steenwijkerwold. Het vergrooten van het liefde-gesticht, aldaar.

Het R. K. Paroch. kerkbestuur van den H. Andreas n.m. 3 u. in het café van Pohlman. Bestek en teek. liggen in genoemd koffiehuis ter inz. Bestek en teek. à f 3, en inl. te bekomen bij den architect G. te Riele Wzn. te Deventer. Aanw. 12 Juli des morgens 11 u.

Winterswijk. Het verbouweu van zijn woonhuis gelegen aan de Wooldstraat aldaar.

De heer B. W. Grutterink n.m. 4 u. in hotel „De Klok", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect H. v. d. Schaaf. Aanw. 12 Juli v.m. 10 u.

DINSDAG 13 JULI.

Groningen. Het bouwen van eene lakstokerij met pakhuis, op een terrein kadastraal bekend gemeente Haren, sectie 8 no 1012, gelegen aan den weg naar Paterswolde.

De architect G. Nijhuis 's av. 8 u. in het café van P. Boerma, Westerhaven. Bestek met teek. in genoemd koffiehuis en ten kantore van den architect ter inz., en zijn aldaar bestekken tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar. Aanw. gedaan.

Leiden. Het afbreken van perc. Lokhorststraat no. 21 en het bouwen van een benedenwoning met afzonderlijke bovenwoning.

De architect W. Fontein v.m. 11 u in het café den Burcht, alw. bestek en teek ter inz. liggen. Aanw. 12 Juli, v.m. 11 uren.

Lobith. Het amoveeren der ruïne der afgebrande boerderij te Herwen en het daar bouwen van een woon-, achter- en varkenshuis met bijlevering van alle materialen enz.

De heer H. Pauwels, v.m. 11 u., in het koffiehuis van R. van Embden, alwaar bestek en teek ter inz. liggen van af 4 Juli. Bestekken ad. 75 ct. verkr. bij den architect B. J. Wichers. Aanw. 12 Juli v.m. 10 u.

WOENSDAG 14 JULI.

Almelo. Het bouwen van een schaftlokaal met waschlokalen, conciergewoning en toebehooren groot 375 M².

De directie der Kon. Stoomweverij, 's midd. 12 u. Bestek en teek. liggen ter inz. in café Lüdeking. Inl. geeft de architect T. A. Trijssenaar. Aanw. 14 Juli v.m. 10½ u.

Almelo. Het vergrooten der stoomweverij van H. en B. Scholten, aldaar.

De architect H. A. Witzand Bzn. n.m. 5 u. in café Jansen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek en teek. ad f 1 verkrijgb. Inlicht. geeft gen. archit. Aanw. 14 Juli n.m. 12¼ u.

Amsterdam. Het bouwen van een woonen winkelhuis aan den Nieuwendijk no. 82.

De heer Wamsteeker, n.m. 3 u., in het café „Czaar Peter". Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134. Inl. geeft de architect H. H. Baanders, Sarphatipark 125. Aanw. 12 Juli, v.m. 11 u.

Breda. Het verbouwen van het pand geteekend wijk A, no. 289, gelegen aan de Vlaszak te Breda.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas, 's av. 8 u. in het café van F. Jonkers, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Bodegraven. Het bouwen van een winkelhuis op een houten paalfundeering met bijlevering van alle materialen.

De bouwk. C. Zaal Azn., v.m. 11½ u., in het hotel „van Haaften", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Hilversum. (Herbest.). 1⁰. Het bouwen eener openbare lagere school op een terrein nabij de van der Lindenlaan te Hilversum. 2⁰. Het bouwen van eene onderwijzerswoning nabij bovengenoemde school.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestekken (met arbitrage) en teek. van de school à f 2.25 en van de onderwijzerswoning à 1.25 zijn verkrijgb. ter secretarie. Inl. zijn te bekomen aan het bur. van den gemeente-architect van v.m. 9—10 u. Aanw. 12 Juli v.m. 11 u.

Hoorn. Het maken van een gebouw voor smederij, magazijn en regulateur- en meterkamer, benevens van een kolenloods, het opruimen van twee brughoofden en het maken van twee gedeelten schoeiing, een en ander op en bij het terrein der gemeentelijke gasfabriek.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Het bestek alsmede de teek. liggen ter gemeente-secretarie ter inz. en zijn van het bestek aldaar ex. verkrijgb. tegen 50 cent per stuk. Bij den gemeente-opzichter zijn nadere inl. te bekomen. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 15 JULI.

Aardenburg. Het verrichten van herstellingen aan het raadhuis met toren, met bijlevering van alle materialen, arbeidsloonen en gereedschappen.

Het gemeentebestuur, 's midd 12 u. Voorw. ter lezing op de secretarie. Aanw. gedaan.

Nieuw-Amsterdam. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de verlengde Hoogeveensche vaart onder Erica.

De heer A. W. van der Sluis, n m. 4 u. Bestek en teek. zijn tegen toezending van f 1,50 te bekomen bij, terwijl tevens op den 12 Juli tot het geven van inl. te zijnen huize zal vaceeren de architect O. M. Meek te Donkerbroek. Aanw. 15 Juli v.m. 10 u.

Groot-Ammers. Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe onderwijzerswoning.

Het gemeentebestuur, v.m. 10½ u. Bestek en teek. ad f 1, verkrijgb. ter secretarie en bij de firma H. W. N. van Nooten te Schoonhoven. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het afbreken van het perc. no. 277 aan den Zuid-Buitensingel.

De heer K. Dekker Gzn. Zuid-Buitensingel, bij wien bilj. in te leveren en de voorw. te bekomen zijn.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van 4 woningen aan den tolweg te Hengelo.

De architect W. Elzinga, 's av. 8 u., in het café van G. J. Franke alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 15 Juli, v.m. 9 u.

Onderdendam. Het bouwen van een school met twee lokalen, alsmede het verbouwen van een behuizing te Onderdendam.

Het bestuur van Geref. Onderwijs te Bedum, n.m. 4 u.. in het logement van J. Ploeg te Onderdendam. Bestekken zijn à f 0,50 verkrijgb. bij den logementhouder, waar ook de teek ter inzage ligt. Bestek, waarbij een copie der teek. à f 1.20 bij den architect P. Tilbusscher te Middelstum verkrijgb. bij wien nadere inl. zijn te bekomen. Aanw. 12 Juli, n.m. 3 u.

Zutphen. Het metsel-, steenhouw-, timmer- en smidswerk, benevens levering glas voor een nieuw vleugelgebouw.

De provisoren van het oude en nieuwe gasthuis. Bestek ad 25 ct. verkrijgb. bij den rentmeester bij wien de teek. ter inz. ligt. Inl. geeft de architect D. Lijsen. Aanw. 13 Juli, n.m. 2 u.

VRIJDAG 16 JULI.

Assen. Het verbouwen van een winkel- en woonhuis aan den Brink no. 10.

De heer C. van Gorcum, n.m. 2 u., in café „Drenthéna". Bestek en teek. ad f 1 verkrijgb. bij de firma van Gorcum en Co., aldaar. Inl. geeft de architect T. Boonstra. Aanw. 12 Juli, n.m. 2 u.

Blokzijl. *a.* Het bouwen van een school met vijf lokalen, overdekte speelplaats etc. *b.* het leveren der ameublementen.

Het gemeentebestuur. Bestek en teek. ad f 2 en inl. te verkrijgen bij den architect W. de Jong te Woudsend. Aanw. 13 Juli, v.m. 11 u. tot n.m. 2 u.

's-Gravenhage. Het herstellen en verbeteren van intercommunale telephoonlijnen in de provinciën Noord- en Zuidholland. Raming f 940.

Het min. van W., H. en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan het lokaal van het depart. van W., H. en N., te 's-Gravenhage, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur der telegraphie te 's-Gravenhage en bij den ingenieur der telegraphie te Amsterdam.

Leeuwarden. De uitvoering van baggerwerk in het rijkkskanaal van Dokkum naar Gerben Allesverlaat in Friesland. Ram. f 0,42 per M³.

Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek, no. 172, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur Escher en den ingenieur Henket te Leeuwarden en den opzichter Wind te Buitenpost. Aanw. gedaan.

Leeuwarden. Het vernieuwen van de Noorderbinnenbeschoeiing bij de zeesluis de Nieuwe Zijlen, onder Engwierum, behoorende tot de zeewerken in Friesland. Raming f 3020.

Het prov. bestuur 's midd. 12 u. Het bestek no. 173, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gleef, 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur Escher en den ingenieur Henket te Leeuwarden. en den opzichter Wind te Buitenpost. Aanw. gedaan.

Leeuwarden. Het bouwen van een nieuw voorportaal met bijkomende werken aan de O. L. school te Wijtgaard.

Het gemeentebestuur van Leeuwarderadeel, n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inz. en ad. 30 ct. verkrijgb. ten gemeentehuize. Inl. geeft de gemeente-architect J. Terpstra te Huizum. Aanw. 14 Juli n.m. 3 u. op het terrein.

Rhenen. Het bouwen eener school voor lager onderwijs met gymnastieklokaal, pomp, hekwerk enz.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. zijn à f 3 per stel verkrijgb. ter gemeente-secretarie. Nadere inl. geeft D. Huiting, gemeente-opzichter. Aanw. op het terrein 15 Juli, n.m. 3 u.

Tilburg. Het bouwen van 3 winkelhuizen met bijkomende werken in de verlengde Tuinstraat. met de levering van alle daartoe benoodigde materialen.

De architect J. H. v. d. Aabeelen, n.m. 7 u., in het café Marinus. Bestek en lichtdrukteek. zijn tegen betaling van f 1.75 te bekomen bij Antoon Bergmans, Heuvelstraat.

Utrecht Het gedeeltelijk afbreken van 3 huizen in de Donkerstraat, en het ter plaatse bouwen van een vereenigingslokaal met daarmede in verband staande werken. Raming f 19000.

Het bestuur der vereeniging voor fabrieks- en handwerksnijverheid n.m. 1 u. in haar lokaal Donkerstraat, alw. bestek en teek. à f 1.50 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 17 JULI.

Hardinxveld. Eenige onderhoudswerken aan scholen en onderwijzerswoningen.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestek bij den heer J. A. v. d. Meijden ter lezing. Inl. zijn te bekomen bij gen. heer J. A. v. d. Meijden. Aanw. gedaan.

DINSDAG 20 JULI.

Heerde. *a.* Het aanbrengen van een scheidingsmuur in de dorpsschool aldaar; *b.* de jaarlijksche schoonmaak met het herstellings- en verfwerk der scholen, onderwijzerswoningen, enz.

Door het gemeentebestuur, n.m. 6 u. Voorw. ad f 10 verkrijgb. ter secretarie.

Zwijndrecht. Het bouwen van een zwavelzuurfabriek met ovenhuis.

De maatsch. „Internationale Guano- en Superphosphaatwerken" n.m. 1 u. in het café Pieterman. Bestek, teek. en een houtstaat à f 3 te bekomen aan het kantoor der maatsch. Inl. geeft de architect P. A. Weeldenburg te Rotterdam op Maandag, Woensdag en Vrijdag v.m. vóór 10 u.

WOENSDAG 21 JULI.

Gramsbergen. Het bouwen van een onderwijzerswoning in „de Krim".

Het gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestek en teek. van af 14 Juli ad f 1 verkrijgb. ter gem. secretarie Inl. geeft de architect F. C. Koch. Aanw. 17 Juli n.m. 1 u.

ZATERDAG 24 JULI.

Vlaardingen. Het maken en stellen van den ijzeren bovenbouw voor een ongelijkarmige draaibrug over den nieuwen verbindingsweg te water tusschen de oude en Nieuwe Haven te Vlaardingen.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en voorw. liggen ter lez. op de gemeente secretarie, alw. ex. tegen f 2 verkrijgb. zijn.

Zaandam. Het bouwen van eene openbare school, met veertien lokalen, met daarmede in verband staande werken, aan het Kattegat bij den Zuiddijk, aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. van af 12 Juli verkrijgb. ter gem. secretarie. Inl. geeft de gem. architect.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

24 JUNI.

Prinsenhage. Het weder opbouwen van het pand geteekend A. 317b, gelegen aan de Dreef te 's-Prinsenhage. Door den architect F. P. Bilsen te Breda.

Laagste inschrijver, Metselwerk, W. Dirven, f 555.

Timmerwerk, H. A. Mol, f 1142*.

Massa, A. Kiemans, f 1757. *Gegund.

26 JUNI.

Brakel. Het bouwen van een woning voor den veldwachter, met bijlevering van alle materialen. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver, C. Struijk, Brakel, f 902, gegund.

27 JUNI.

Raamsdonkveer. Het bouwen van een school met schoolhuis voor de Ned. Herv. gem.

Laagste inschrijvers, Gebr. de Klijs, aldaar, f 8540.

28 JUNI.

Gildehaus (Duitschland). Het bouwen van een dubbel woonhuis, buiten het metselwerk, Door de firma Muller en Co.

Laagste inschrijver, J. Jebbink, Goor, f 2890. Volgens bestek beraad.

Hoogland (Utr.). Het afbreken en weder opbouwen van een landbouwerswoning op „Coelhorst", aldaar. Door de bouwk. W. Salomons, te Amersfoort.

Laagste inschrijver, A. Hartemink, Nijkerk, f 1534, gegund.

29 JUNI.

Haaften. Het bouwen eener veldwachters-woning op de Middelsteeg te Hellow. Do het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver, M. van Oijen, Gar ren, f 926, gegund.

30 JUNI.

Sneek. Het verbouwen der winkelhuizin bewoond door den heer A. P. Postma, 't Grootzand te Sneek. Door den archite P. Postma, te Woudsend.

Laagste inschrijver, H. Rondema, Snee f 4990, gegund.

Terwispel. *a.* Het bouwen van een wonir met schuur; *b.* Het bouwen van een stoor zuivelfabriek met directeurswoning, machin gebouw en ijshuis aan de Nieuwe vaart l Spaltenburg onder Terwispel. Door het b stuur der coöper. vereeniging „De Volha ding".

Laagste inschrijver, J. Eisinga, Kort zwaag, f 22775, gegund.

Zwolle. Het bouwen van een pakhuis va vijf verdiepingen achter de centrale apothee aan de Markt. Door de architect H. v. Dij

Laagste inschrijver, B. M. v. Vilsterei f 3390.

1 JULI.

Alkmaar. Het bouwen van een winkel huis te Alkmaar in de Schapensteeg. Do den architect K. Bakker Dzn.

Laagste inschrijvers, Spruit en Wils, f 2 gegund.

Bussum. Het bouwen van een kleine vil te Bussum. Door de architecten V. d. Goo en Kruisweg.

Laagste inschrijvers, Speller en Plooi f 5598.

Groningen. Het verbouwen van de per ceelen no. 38 in de Nieuwe Ebbingestraa hoek Noorderkerkstraat aldaar. Door de architect W. P. Ros.

Laagste inschrijver, A. van Deel, f 978

Haarlem. (Onderh.) Het verbouwen va perceel no. 8 gelegen aan den Helmbreker steeg alhier van stoomververij en chemisch wasscherij. Door de firma J. Wulff en Co.

Laagste inschrijver, A. F. Captein f 5269 gegund.

Leiden. Het maken van een aanbouw aan het magazijn en een uitbouw aan het fabrieksgebouw, onder beheer van den ingenieur J. Schotel te Rotterdam. Door den directeur der Leidsche katoenvlechterij en nettenfabriek voorh. Jaeger en Co.

Laagste inschrijver H. B. M. Keller, f 6999.

Rijswijk (Z.-H.) Het bouwen van een woonhuis. Door den heer Dr. Augustijn.

Laagste inschrijver C. Valk, Rijswijk f 7374,50.

2 JULI.

Apeldoorn. 1⁰. Het vergrooten van eer schoollokaal aan school no. 7 te Oosterhuizen 2⁰. Het leveren en plaatsen van school meubelen en het verrichten van werkzaamheden om de school en woning. 3⁰. Het verrichten van verfwerken aan gen. school en woning. Door het gemeentebestuur.

1⁰. Laagste insehrijver M. Jetha, f 2218.

2⁰. Laagste inschrijver H. Kamphuis, f 442.

3⁰. Laagste inschrijver firma A. Wesselink, f 390.

Enschedé. Het bouwen van een kamer, keuken enz. op een terrein gelegen aan den Oldenzaalschen weg. Door den heer Alb. Kosters.

Laagste inschrijver F. M. Oude—Groeniger, f 1770, gegund.

Friezenveen. Het bouwen van een consistorie achter de kerk Door heeren kerkvoogden en notabelen der Ned. Herv. kerk.

Laagste inschrijver J. Wessels, f 1372, gegund.

Groningen. Het bouwen van een woonhuis naast de pannenfabriek te Feerwerd met bijlevering van materialen. Door de firma H. K. Onnes.

Laagste inschrijver G. Huizinga, Groningen, f 1077.

Haarlem. Het bouwen van een administratiegebouw met stelplaatsen en draaierij op de Werf. Door de directie der naaml. vennootschap „Werf Conrad".

Laagste inschrijvers J. Giebels en J. van Servellen, f 87700.

Nieuw-Namen, gem. Clinge. Het bouwen van een landbouwschuur, met bijlevering der daarvoor benoodigde bouwstoffen, en eenige herstellingen aan de bestaande schuur, op de hofstede bewoond door J. F. de Moor te

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

17 JULI 1897. 17e JAARGANG. No. 29.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * * .

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is het volgende adres verzonden aan B. en W. van Amsterdam.

Aan
Burgemeester en Wethouders der
Gemeente Amsterdam.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, Bestuurderen der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

dat zij met groote ingenomenheid hebben kennis genomen van het adres d.d. 22 Juli l.l., door de Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia tot UEd. Achtb. gericht, over de aesthetische zijde van hetgeen gebouwd is of zal worden gebouwd op de Gemeente-terreinen achter het Rijks-museum. Met belangstelling hebben ondergeteekenden vernomen, dat met den heer Wethouder van Publieke Werken reeds een onderhoud over deze zaak met bovengenoemde adressanten heeft plaats gehad.

Met allen ernst wenschen ondergeteekenden deze voor de Bouwkunst te Amsterdam zóó belangrijke zaak mede te ondersteunen, door hunne volle instemming te betuigen met het verzoek der Besturen bovengenoemd, om te trachten eene zekere leiding te geven bij hetgeen in nieuwe stadsgedeelten, die uit den aard hunner ligging tot luxe-wijken zijn bestemd, zal worden tot stand gebracht.

Waar door UEdelAchtbaren, blijkens hetgeen onlangs geschiedde bij den verkoop van Gemeente-terreinen elders in deze stad, er prijs op werd gesteld, dat fraaie stadsgedeelten niet door onaesthetische bouwwerken worden ontsierd, vertrouwen adressanten, dat deze goede zorg in niet mindere mate zal worden uitgestrekt over hetgeen zal worden gebouwd op de terreinen achter het Rijks-Museum.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam
van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst,

C. B. POSTHUMUS MEIJJES, *Voorz.*
B. J. QUËNDAG, *Secr.*

Amsterdam, 13 Juli 1897.

VERSLAG *van de 75ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden op Donderdag 20 Mei 1897, des morgens te elf uur in het Maatschappelijk Gebouw.*

Het Bestuur was vertegenwoordigd door de heeren: C. Muysken, *Voorzitter*, Ed. Cuypers, *Vice-Voorzitter*, A. C. Bleijs, V. G. A. Bosch, D. E. C. Knuttel, I. H. J. van Lunteren, J. A. Mulock Houwer, J. Mutters Jr., en den *Secretaris* C. T. J. Louis Rieber.

De presentie-lijst was geteekend door het eerelid, den heer J. H. Leliman,

en door de leden, de heeren: H. P. van den Aardweg, G. van Arkel, Jb. van den Ban, H. Baucke, L. Bienfait, J. W. Blijenburg, N. Breebaart, F. J. Bremmer Hzn., Arn. A. M. Bruning, H. Cramer, J. van Dam, L. C. Dumont, Ferd. Engers, F. H. van Etteger, A. C. M. van Etten, A. R. Freem, H. Gompertz, J. C. de Groot, Jan Hamer, W. Hamer, M. A. C. Hartman, D. H. Haverkamp, Jonas Ingenohl, W. de Jong, F. M. L. Kerkhoff, H. Kersemaekers, P. Kleiweg Dyserinck, W. J. Klerk de Reus, J. F. Klinkhamer, J. R. de Kruyff, J. N. Landré, H. J. de Lange, J. H. W. Leliman, Jacques Leyh, F. H. van Malsen, W. C. Metzelaar, J. W. Molijn, Dr. H. C. Muller, B. J. Ouëndag, J. B. Posthumus Meijjes, A. Salm G. Bzn., A. J. Salm, B. Schelling, Th. G. Schill, J. L. Schouten, W. Swagerman, A. J. Vreeswijk, H. Wakkie, J. Wolbers, H. J. Wolter, en J. T. Wouters.

De Voorzitter, de heer C. Muysken, opende des morgens te elf uur de vergadering, de leden aldus toesprekende:

Zeer geachte mede-leden.

Namens het Bestuur van de Maatschappij roep ik u een hartelijk welkom hier ter plaatse toe, in deze 75ste Algemeene Vergadering. Ik hoop, dat deze dag wederom bevorderlijk moge zijn aan de kunst die wij beoefenen, en ons verder collegiaal samenzijn een aanleiding moge wezen om den band die ons vereenigt nader toe te halen.

Ik stel u voor, eerst de huishoudelijke zaken af te handelen, en daarna te ongeveer half één uur eenige rust te nemen. In de voortgezette vergadering, die dan te half 2 uur zal aanvangen,

wachten ons de belangrijke voordrachten die het programma vermeldt.

In de eerste plaats komt op de agenda voor, het jaarverslag van het Bestuur. Dit is in het Weekblad verschenen, maar indien een der leden voorlezing mocht wenschen, is de Secretaris bereid die te geven.

De heer J. H. Leliman zeide, onder dat verslag te hebben zien staan, dat het nog vervolgd zou worden, en deed de vraag of het niet in den vorm ware dit vervolg tenminste voor te lezen.

De Secretaris verklaarde daartoe natuurlijk gaarne bereid te zijn, maar merkte op, dat het verschenen gedeelte de belangrijkste daadzaken vermeld had, en het vervolg hoofdzakelijk gewijd was aan uittreksels uit de verslagen der Afdeelingen, ook zeer zeker belangrijk, maar waarin geen beschouwingen of mededeelingen van het Bestuur der Maatschappij voorkwamen.

Niemand wenschende, dat het verslag zoude gelezen worden, betuigde de Voorzitter zijn dank aan den Secretaris voor de samenstelling daarvan.

Namens de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van de Commissie van Financiën werd door den heer W. de Jong rapport uitgebracht. Dit luidde, dat alle boeken en bijbehoorende bescheiden in goede orde waren bevonden, zoodat de Commissie voorstelde de Commissie van Financiën dank te betuigen voor haar gehouden beheer, en haar te dechargeeren.

De Voorzitter betuigde daarop in de eerste plaats de Commissie voor het onderzoek van de boeken, bestaande uit de heeren J. van Dam, W. C. de Groot en W. de Jong, en vervolgens de Commissie van Financiën hartelijken dank voor het vervullen van ieders taak.

Hierna werd mededeeling gedaan van den uitslag der stemming voor drie Bestuursleden, wegens het volgens de wet verplicht aftreden van de heeren C. Muysken en D. E. C. Knuttel, die niet herkiesbaar waren, en het door drukke ambtsbezigheden bedanken van den heer Henri Evers. Uit de voorlezing van het proces-verbaal der stemopneming, geteekend door de heeren: G. van Arkel F. J. Bremmer Hz., W. de Jong en Jacques Leijh, leden der stem-commissie, bleek, dat ingekomen waren 93 geldige stembiljetten, en dat op zich vereenigd hadden de heeren:

M. A. C. Hartman	te Delft	83 stemmen
A. Salm G.Bzn.	„ Amsterdam	82 „
J. Verheul Dzn.	„ Rotterdam	81 „
J. F. Klinkhamer	„ Amsterdam	4 „
F. W. M. Poggenbeek	„ „	2 „
C. B. Posthumus Meijes	„ „	2 „
J. Springer	„ „	2 „
J. van den Ban	„ Haarlem	2 „
J. R. de Kruyff	„ Amsterdam	
L. J. Rijnink	„ „	
Eduard Cuypers	„ „	
A. C. Bleys	„ „	
G. J. Morre	„ Delft	
K. Sluyterman	„ „	
F. L. M. Kerkhoff	„ 's Hertogenbosch	
A. R. Freem	„ Arnhem	
Jacques Leijh	„ Haarlem	
R. P. J. Tutein Nolthenius	„ Zutphen	
H. Evers	„ Rotterdam	
F. H. van Malsen	„ 's Gravenhage	
J. Mutters Jr.	„ „	
J. J. Weve	„ Nijmegen, ieder één stem.	

Bovendien waren ingekomen, een biljet van onwaarde, en 7 blanco stemmen.

De Voorzitter zeide, dat hij eigenlijk niet behoefde te vragen of de gekozenen hunne benoeming aanvaarden wilden, omdat het bekend was, dat zij daartoe genegen zijn. In de eerste plaats wenschte spreker niet alleen den heer Salm geluk met zijne benoeming, maar ook de Maatschappij; reeds meermalen had hij gezegd, dat de heer Salm een man van talent was en ook als mensch hoog stond. Dat zoo iemand in het Bestuur gekozen was, daarmede moest hij de Maatschappij gelukwenschen.

Ook de heer Verheul, hier niet aanwezig, heeft verklaard eene benoeming te aanvaarden; de leden wisten, dat hij der Maatschappij een warm hart toedraagt, en daarom moest zijn wederkomst in het Bestuur met genoegen vernomen worden.

De heer Hartman, ter vergadering aanwezig, werd insgelijk door den Voorzitter gelukgewenscht; het Bestuur en vele leden hadden bij gelegenheid van de algemeene September-vergadering van 1896 te Delft nader kennis gemaakt met dit lid, Directeur der Gemeentewerken te Delft, en naar aanleiding daarvan kon de Voorzitter de Maatschappij ook met deze benoeming feliciteeren.

Door den Voorzitter werden daarna de heeren W. Hamer, F. H. Van Malsen en A. R. Freem benoemd tot leden van de stemcommissie voor de keuze van een Voorzitter.

Na de gehouden stemming werd medegedeeld, dat uitgebracht waren 52 geldige stemmen, en de heer A. Salm G.Bzn. er 45 op zich vereenigd had.

De Voorzitter zeide naar aanleiding daarvan, dat hij gerust kon zeggen de tolk der vergadering te zijn, indien hij verklaarde, dat haar deze benoeming zeer aangenaam was: en persoonlijk deed het den Voorzitter groot genoegen, dat de heer Salm met zoo goed als algemeene stemmen was gekozen. Spreker twijfelde dan ook niet, of de heer Salm zou deze zoo eervolle benoeming gaarne aanvaarden.

De heer Salm deelde daarop mede, dat hij wel vooraf kennis had gedragen van de mogelijkheid om tot Bestuurslid gekozen te worden, maar dat hij er niet verdacht op was geweest, tot Voorzitter benoemd te zullen worden. Deze benoeming is zoo verrassend, zeide de heer Salm, en wetende dat men niet zoo in eens Voorzitter is van een vereeniging als deze Maatschappij, en dat dit een zeer moeilijke betrekking is, zou ik eenig uitstel willen verzoeken om mij nog te mogen bedenken.

Na eene korte wisseling van bedenkingen van de zijde des heeren Salm, en wederlegging daarvan door den Voorzitter, den heer Muysken, verklaarde de heer Salm ten slotte het Voorzitterschap te zullen aanvaarden, waarmede de heer Muysken én de Maatschappij én zich zelve gelukwenschte.

Nadat de toejuichingen, die hierop volgden, bedaard waren, sprak de heer D. E. C. Knuttel den aftredenden Voorzitter, den heer C. Muijsken, ongeveer als volgt toe: Mijnheer de Voorzitter, wij hebben het „Vive le Roi!" zooeven vernomen en hooren voorgaan; maar het is gelukkig hier geen begrafenis, daar wij weten u hier meermalen terug te zullen zien. Als oudste lid van het Bestuur, wat zittingjaren betreft, is mij opgedragen u toe te spreken bij uw heengaan als Voorzitter der Maatschappij. Die taak beschouw ik als een groot voorrecht, omdat ik zoo geheel gevoel wat de Maatschappij aan u verschuldigd is in velerlei opzicht; maar de vriendschap die gij de Bestuursleden steeds betoond hebt, maakt mijn taak ook tot een daad van vriendschap om u hier dank te te betuigen voor al hetgeen door u in zoo velerlei opzicht ten bate der Maatschappij en hare leden is verricht geworden. Als men wil weten wat de Maatschappij gedaan heeft, dan behoeft men slechts het gedenkboek op te slaan, verschenen bij haar 50-jarig feest, en de latere jaarverslagen na te lezen; en wat de Maatschappij gedaan heeft, dat heeft Muysken gedaan, of is op zijn initiatief gebeurd. En al waren de leden het niet altijd met hem eens, later moesten zij zijn goed inzicht toch erkennen. Maar wij, als Bestuursleden zagen ook de moeite die hij zich getroostte, om zijn inzichten door te zetten en tot een goed einde te brengen; niet alleen zijn tijd had hij daarvoor over, en zijn talent, maar hij gaf er ook zijn geld voor. Niets wat hij kon doen, liet hij na. Maar de details van wat hij deed, zijn u, mede-leden, bekend; ik behoef ze hier niet te noemen.

Voor al hetgeen u, mijnheer Muysken, gedaan hebt, als Voorzitter der Maatschappij, gedurende uwe lange regeering, dank ik u hier namens het Bestuur recht hartelijk. Gij hebt de waardigheid der Maatschappij steeds hoog gehouden. En al mogen de jongeren in den aanvang soms wat huiverig geweest zijn tegenover u, bij nadere kennismaking ontstond er toch eeu band van vriendschap tusschen u en hen. Wanneer er raad noodig was, wanneer er tegen een daad werd opgezien, dan waart gij weder de goede raadsman.

Wanneer wij thans dat alles hier in herinnering brengen, dan gevoelen wij weemoed bij het scheiden; maar wij moeten tevens met sympathie den heer Salm als nieuw Voorzitter begroeten, die een zware taak van u zal overnemen. Wij zijn echter tevens overtuigd, dat gij de Maatschappij en haar Bestuur steeds met raad en daad zult blijven bijstaan.

Ik breng u namens het Bestuur dank, voor de vele jaren van werkzaamheid, en roep u een hartelijk „het ga u wel" toe.

Nadat deze woorden zeer waren toegejuicht, nam de heer C. B. Posthumus Meijes het woord, zeggende ongeveer het volgende: Mijnheer de Voorzitter, ik spreek namens de leden der Maatschappij, nadat de heer Knuttel u namens het Bestuur heeft toegesproken. Aan mij is dit opgedragen, namens de leden, als vertegenwoordiger der grootste Afdeeling van de Maatschappij.

Wij kunnen u geen eere-metaal aanbieden, als een bewijs van dankbaarheid bij deze gelegenheid, en om u te bewijzen hoe alles wat door u voor de Maatschappij gedaan is, door de leden is

gewaardeerd geworden. Maar wel kunnen wij gebruik maken van de bevoegdheid in art. 6 der Wet ons gegeven, waar te lezen staat: De Algemeene Vergadering kan, op voorstel van het Bestuur of van tien leden, eereleden benoemen. Welnu, namens de Besturen van alle Afdeelingen van de Maatschappij, stel ik aan deze Algemeene Vergadering voor om u, mijnheer Muysken, te benoemen tot Eerelid onzer Maatschappij.

Dit voorstel werd met daverende toejuichingen ontvangen, en nadat die bedaard waren, nam de Voorzitter het woord, en zeide:

Ik dank de heeren Knuttel en Posthumus Meijjes zeer voor de woorden tot mij gesproken. De hulde die mij hier gebracht wordt, en die mij zeer treft, wil ik gaarne aanvaarden, maar ik doe dit ook voor de oudste leden van het Bestuur met wie ik zoo lang heb samengewerkt en voor den Secretaris, dien ik bij dezen dank zeg voor de wijze waarop hij mij heeft terzijde gestaan. Ik hoop dat het der Maatschappij wel moge gaan. Zij heeft wel eens veel te verduren gehad, zij heeft menige Seitenhieb gekregen, maar ik hoop, dat zij steeds hare zelfstandigheid zal mogen bewaren. Ik zou lang kunnen uitweiden over al hetgeen gedurende mijn voorzitterschap door de Maatschappij werd ondervonden, maar daartoe is hier de tijd niet beschikbaar. Niettegenstaande verschillende tegenwerkende invloeden is de Maatschappij in den laatsten tijd vooruitgegaan; wel niet in ledental, maar in wezen en beteekenis, haar geest en streven wordt meer daarbuiten gewaardeerd. De vrije ontwikkeling van de kunst en het hoog houden van den stand van den architect, dit is tot nu toe ons streven geweest.

Ik dank de leden hartelijk voor de eer mij aangedaan, door mijne benoeming tot eerelid, en beloof hier, dat ik steeds als belangstellend lid der Maatschappij, haar een warm hart zal blijven toedragen.

Na de toejuichingen, op deze woorden gevolgd, nam de heer J. H. Leliman het woord, en zeide: ik zie, mijnheer de Voorzitter, dat u gevoelig zijt, en dat kan in dit oogenblik ook niet anders. Nu u zijt opgenomen in het corps der eereleden van de Maatschappij, waartoe ook ik behoor, moet ik spreken. In 1880 was er een tegenwerking ontstaan, van ontevredenen, gericht tegen het toenmalige Bestuur, en ik werd daarvan de dupe, maar ik moet zeggen met genoegen, omdat u toen Voorzitter werd. Ik herinner mij nog uw aftreden in 1888, en heb nog eens nagelezen wat bij die gelegenheid gezegd werd. Ik vond vermeld, dat ons geacht oud-Bestuurslid, Dr. P. J. H. Cuypers, u toesprekende o. a. zeide: „Wanneer de Maatschappij veel, maar met kalmte heeft doorgeworsteld, dan is dit aan den Voorzitter te danken, aan dien stuurman met zijn kalm beleid, zijn bedaard oordeelen en den broederlijken toon daarvan, in één woord aan zijn wijs beleid in alle zaken. Daarom was het een aangename taak den heer Muysken warmen en hartelijken dank te brengen. „Wel gaat gij," zeide de heer Cuypers, „de groene tafel verlaten, maar wij hopen u hier spoedig weder te zien." Wij danken u hartelijk voor al hetgeen gij hebt gedaan en bevelen ons zeer in uwe vriendschap aan." De heer Leliman bracht vervolgens in herinnering, dat na die toespraak van den heer Cuypers, de heer Jurriaan Kok den heer Muysken namens de jongere leden dankte, niet het minst voor den steun die hij getoond had te zijn voor die jongeren.

Aan die waardeerende woorden, ook door hem toegejuicht, herinnerende, wenschte de heer Leliman zijn groote vreugde te verbinden, dat de heer Muysken thans in het corps der eereleden van de Maatschappij was opgenomen.

De heer Muysken bedankte den heer Leliman voor de tot hem gesproken woorden. Ik zal — zeide de Voorzitter — uw goede voorbeeld steeds voor oogen houden, en evenals u, steeds een trouw en belangstellend lid der Maatschappij blijven.

Thans rust nog de taak op mij, de heeren Evers en Knuttel, aftredende Bestuursleden, mijn hartelijken dank te brengen voor hetgeen zij voor de Maatschappij hebben gedaan; een deel van de hulde, mij hier gebracht, breng ik bij dezen op hen over. Moge de Maatschappij steeds ook op uwe medewerking blijven rekenen.

Op verzoek van den Voorzitter deelde de Secretaris daarop de conclusie mede van het rapport der Jury voor de in 1896 uitgeschreven prijsvragen. Deze was als volgt: dat aan het ontwerp voor „een blok van vier heerenhuizen," ingezonden onder het motto „X", de tweede prijs, zijnde de zilveren medaille, was toegekend.

Geen der ontwerpen in antwoord op de tweede prijsvraag, „een getuigschrift", was eene bekroning waardig gekeurd.

Als vervaardiger van het ontwerp „X" had zich bekend gemaakt de heer J. W. Blijenburg, architect te Rotterdam.

De Voorzitter wenschte den bekroonde geluk met deze onderscheiding; het deed spreker genoegen, dat die was ten deel gevallen aan den heer Blijenburg, met wien hij en zoovele leden voor het eerst te Maastricht hadden kennis gemaakt bij de Algemeene Vergadering aldaar gehouden, die tot zulk een groot genoegen van de leden was afgeloopen, dank zij de uitnemende voorbereiding en goede hulp van den heer Blijenburg. De Voorzitter, hopende dat de behaalde onderscheiding den bekroonde tot aansporing zou zijn en hem tot voordeel zou strekken, wenschte hem daarmede geluk ook namens de vergadering, die dezen wensch met teekenen van instemming bekrachtigde.

De heer Blijenburg bedankte den Voorzitter voor deze woorden; hij verklaarde nu vier jaren ongeveer geleden, op zoo aangename wijze kennis gemaakt te hebben met de Maatschappij, dat het hem thans zeer veel genoegen deed die kennis met haar en hare leden te vernieuwen.

Aan de orde was thans de goedkeuring van de begrooting voor 1897, die door den heer I. H. J. van Lunteren, lid der Commissie van Financiën, werd voorgelezen, zooals zij was afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad van 1 Mei 1897. De begrooting was, zooals de heer van Lunteren zeide, opgemaakt volgens den toestand van het oogenblik.

Nadat de heer van Lunteren de leden ook in kennis had gesteld met de balans, verkreeg de heer Leliman het woord, die voorstelde om de begrooting onveranderd aan te nemen, het Bestuur gelukwenschende, met een zoo goed sluitend stuk. Spr. verheugde zich, dat de uitgaven zijn verminderd en er dus bezuinigd is; dat de opbrengst van het gebouw f 100 minder werd geraamd, was jammer, maar de baten der advertentiën waren prachtig; het verheugde hem, dat de kosten van redactie verminderd waren, daarentegen wilde hij voor de prijsvragen liever geldelijke belooningen uitgetrokken, en vond hij, dat de toelagen aan de Afdeelingen geheel moesten vervallen. Voor het onderwijs verzocht spreker den voortdurenden zedelijken steun der Maatschappij.

De Voorzitter bracht hierop, naar aanleiding van de begrooting, hulde aan de offervaardigheid van die leden, die zich tevreden stelden met de helft der rente van hunne obligatiën; het bleek daaruit, dat men op de warme belangstelling der leden rekenen mocht, als de nood aan den man kwam. Dit was een bemoedigend verschijnsel.

Bij de discussie over de begrooting verzocht de heer H. Wakkie een wijziging in de toezending van het Bouwkundig Tijdschrift; de laatst verzonden aflevering had hij zoo gekreukt per post ontvangen, dat er niets meer mede te doen was, hetgeen jammer was van deze uitgave. Spreker stelde voor: verzending in cartonnen rollen.

De Voorzitter zeide hetzelfde ondervonden te hebben. De verzending, en de wijze waarop die plaats had, geschiedde door den uitgever en was voor diens rekening. Na het gehoorde zou de Secretaris daarover zeker gaarne met den uitgever spreken.

Ook de heer H. Cramer verzocht om betere verzending.

De heer F. H. van Etteger wenschte te wijzen op de weinige waarde van het tegenwoordige Bouwkundig Weekblad, en gaf den raad de meeste zorg te besteden aan de publicaties der Maatschappij.

De Voorzitter, den heer van Etteger beantwoordende, wees er op, dat de inhoud van het Weekblad minder uitgebreid was, omdat thans ook weder het Tijdschrift op verlangen der leden verscheen. Het Weekblad is magerder, omdat een groot deel der bijdragen en vooral der platen, nu in 't Tijdschrift verschijnt. Bovendien, aan wien is de schuld, vroeg spreker. Als er meer medewerking was en dus ook meer stof, dan zou die laatste zeker welwillend worden opgenomen. Spreker spoorde de leden nog eens ernstig aan korte mededeelingen te doen uit hunne omgeving of over hun ondervinding; deze waren zeer van pas voor het Weekblad.

De heer J. H. Leliman was het niet eens met den heer van Etteger en vond den inhoud van het Weekblad niet zoo min; spreker vroeg hem een bouwkundig blad hier te lande te noemen dat beter was. Het Weekblad is goed, maar als men wil medewerken, kan het nog beter worden.

Niemand hierop verder het woord verlangende, werd de concept-begrooting voor 1897 aangenomen, en de Commissie van Financiën door den Voorzitter dank betuigd voor de samenstelling daarvan.

Door den Voorzitter daartoe uitgenoodigd, werden door de heeren J. H. Leliman en H. Wakkie de nummers uit de bus getrokken van 5 obligatiën in de geldleening, die dit jaar moesten worden uitgeloot. Dit waren de nummers: 139, 230, 290, 416 en 634.

Nadat de Voorzitter de heeren Leliman en Wakkie dank had

betuigd, wenschte hij door de vergadering te hooren uitmaken, waar de September-vergadering in dit jaar zou worden gehouden; het was hem aangenaam dienaangaande een voorstel te doen, namelijk om die vergadering te Rotterdam te houden, onder bijvoeging, dat de afdeeling aldaar zich reeds voorloopig bereid had verklaard de leden te ontvangen.

Daar dit voorstel met bijval begroet werd, droeg de Voorzitter den heer H. Cramer, Voorzitter der Afdeeling Rotterdam, op, de Maatschappij behulpzaam te zijn, en de vergadering te willen voorbereiden. Rotterdam was een stad die op bouwkundig en technisch gebied veel bezienswaardigs oplevert, zoodat den leden aldaar een aangename en leerzame dag wachtte.

De heer Cramer antwoordde, dat de afdeeling Rotterdam reeds kennis droeg van het nu door den Voorzitter gedane voorstel en de Afdeeling gaarne bereid was de leden der Maatschappij op waardige wijze te ontvangen.

Voor deze zeer gewaardeerde mededeeling betuigde de Voorzitter namens de leden der Maatschappij zijn dank.

Hoewel door den Voorzitter, naar aanleiding van den wensch van een der leden, aan heeren verslaggevers der Dagbladen verzocht werd geen melding te maken van het hier volgende, meent het Bestuur dit toch volledigheidshalve bij het officieele verslag dezer vergadering te moeten voegen.

De heer Arn. A. M. Bruning richtte zich tot het Bestuur met de vraag, welke de redenen waren waarom het Bestuur geen nota had genomen van het feest van den heer Dr. P. J. H. Cuypers, op den 17en Mei j. l. in het Rijks Museum gevierd bij gelegenheid van zijn 70sten geboortedag.

De Voorzitter antwoordde daarop: De mededeeling der redenen die het Bestuur genoopt hebben te handelen zooals het deed, zouden tot verklaringen en eene langdurige discussie aanleiding kunnen geven, en dit zou mij uit veneratie voor den jubilaris leed doen. Dit alleen wensch ik hier te verklaren, dat het Bestuur gemeend heeft bij dit feest niet openlijk te moeten optreden, te meer nu het Bestuur als zoodanig geen uitnoodiging ontving tot bijwoning der plechtigheid in het Rijks Museum. Wellicht had het den heer Cuypers niet aangenaam kunnen zijn, het Bestuur der Maatschappij, waarmede hij ongenoegen heeft gehad, op zijn feest te zien. Het Bestuur had intusschen reeds vroeger mij als Voorzitter gemachtigd, namens het Bestuur der Maatschappij mij aan te sluiten bij de oproeping tot het brengen eener hulde, bestaande in het aanbieden van het Oirkonde-Album, en aan die opdracht heb ik voldaan.

Dit korte woord, zeide de Voorzitter, zal u bevredigen; het is uit beleefdheid jegens den oud-Voorzitter der Maatschappij, den heer Cuypers, dat ik geen verdere discussie over deze zaak kan toelaten.

Hierna stelde de Voorzitter eene pauze in.

Bij de heropening der vergadering te half 2 uur, verkreeg de heer L. Bienfait het woord, om te wijzen op eenige in de zaal ter bezichtiging tentoongestelde resultaten van proeven, met eene cementsoort genomen in het proefstation der heeren Koning en Bienfait te Amsterdam. Spreker wees op het merkwaardige der resultaten van deze beproeving, die aantoonden, dat deze soort cement zoo buitengemeen slechte eigenschappen aanwees als maar zelden voorkomt. De gemaakte koeken waren gescheurd, de proefstaafjes insgelijks en wel zoodanig, dat zij bij aanraking uit elkander vielen. Dit voorbeeld was van zoo afschrikkenden aard, dat de heer Bienfait gemeend had het op deze vergadering onder de oogen der leden te moeten brengen.

De Voorzitter betuigde den heer Bienfait zijn dank voor diens mededeelingen en expositie, die zeer leerzaam en waarschuwend tevens waren, en gaf daarna het woord aan den heer Dr. H. C. Muller, tot het houden zijner toegezegde voordracht: *„Iets over Kreta en het Labyrinth.”* §)

De Voorzitter betuigde den heer Muller ook namens de vergadering zijn zeer bijzonderen dank voor de hoogst belangrijke mededeelingen omtrent het land, waarop in dezen tijd aller oogen gevestigd waren. Ik hoop, zeide de Voorzitter, dat het u in Engeland, waar gij morgen voor een tijdlang henengaat voor onderzoek en studie, datgene zult vinden wat door u beoogd wordt. Terwijl ik zoo gelukkig ben u hier als jongste lid der Maatschappij op dit oogenblik aan de vergadering te kunnen voorstellen, geef i u de verzekering, dat wij uwe medewerking zeer op prijs zulle stellen, en dat wij ons ten zeerste aanbevolen houden iets va uwen arbeid te mogen ontvangen om te worden gepubliceer in het Bouwkundig Weekblad.

§) Deze voordracht is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad n°. 23 van 5 Juni 1897. en volgende bladen.

Hierna gaf de Voorzitter het woord aan den heer W. Hame die uitgebreide en zeer belangrijke mededeelingen deed omtrer het volgens zijne plannen onlangs voltooide nieuwe *„Hotel d l'Europe”*, gebouwd ter plaatse van het voormalige hotel „Ror deel" te Amsterdam (*), waar na de vergadering de gemeenschap pelijke maaltijd zou worden gehouden, en welk gebouw bij di gelegenheid in oogenschouw kon worden genomen.

De heer Hamer, die zijne voordracht met teekeningen had toe gelicht, en na de voordracht aan al de aanwezigen een smaakvo en geïllustreerd boekje deed overhandigen, bevattende de ge schiedenis van het oude Rondeel en het hotel van dien naam ontving namens de vergadering den hartelijken dank van der Voorzitter, die hem tevens geluk wenschte met de gelukkige en geslaagde voltooiing van het hotel.

Door den heer Ed. Cuypers werden vervolgens slechts zee enkele mededeelingen gedaan omtrent het volgens zijne ontwerpen bijna voltooide gebouw van de Amsterdamsche Bank, dat eveneens na de vergadering door de leden zou worden bezocht. Daar echter zou het gemakkelijker en beter zijn de gewenschte inlichtingen te geven; het gebouw was onder zeer eigenaardige en bezwarende omstandigheden ook inwendig verbouwd moeten worden, en om een goed denkbeeld te krijgen van de wijze waarop gewerkt moest worden, was het beter de werkelijkheid te gaan in oogenschouw nemen, terwijl spreker dan naar de in het gebouw tentoongestelde teekeningen kon verwijzen.

Bij voorbaat zeide de Voorzitter den heer Ed. Cuypers dank voor de door hem genomen moeite.

De heer Leliman kreeg ten slotte het woord, en wees er op dat de Maatschappij thans den leeftijd van 55 jaren had bereikt hetgeen wel een gelukwensch waard was. Spreker betuigde het Bestuur der Maatschappij zijn dank voor al hetgeen het in het afgeloopen jaar gedaan heeft in het belang der vereeniging. Gij waart, zeide spreker, geroepen veel te doen. Gij hebt in 't afgeloopen jaar veel lief maar ook veel leed ondervonden. Denk niet verder aan het leed, maar behoud de gedachte aan het lief.

Nadat de heer Leliman nog een woord van eerbiedige hulde gesproken had aan de nagedachtenis der overleden eereleden, de heeren J. F. Metzelaar en G. B. Salm, wenschte hij het Bestuur moed en kracht genoeg toe, om de Maatschappij tot hoogeren bloei te brengen.

De Voorzitter sloot daarop de vergadering, verklarende, wel de groene tafel te gaan verlaten, maar hopende nog lang een belangstellend lid der Maatschappij te mogen blijven.

Aldus vastgesteld in de Bestuursvergadering van 1 Juli 1897.

De Secretaris,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

INGEZONDEN.

CHANTILLY.

Zij die voornemens mochten zijn om Chantilly te bezoeken, zullen weldoen zich eerst te overtuigen, dat het Kasteel weêr voor het publiek toegankelijk is; immers bij mijn verblijf te Amboise op 20 Juni ll., moest ik met andere touristen tot onze teleurstelling vernemen, dat het Kasteel van Amboise ten teeken van rouw wegens het overlijden van den eigenaar, den Hertog van Aumale, tijdelijk gesloten is.

Een bezoek aan Chantilly, dat deel van mijn reisplan uitmaakte, werd mitsdien geschrapt en er werd koers gezet naar Parijs.

Den Haag, 15 Juli 1897. J. K. M. LINDHOUT.

*) De mededeelingen van den heer W. Hamer zijn opgenomen in de tweede aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift, 1897.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

deeling **Utrecht. Excursie naar Tilburg.** Op Donderdag 6 vereenigden zich 13 leden der afdeeling Utrecht te ongeveer negen aan het station tot het ondernemen van eene kunst- naar Tilburg.

j aankomst aldaar wachtte ons de heer H. Bekkers, architect, zich bereid verklaard had dien dag onze gids te zijn.

et weder werkte helaas niet ten gunste, zoodat men onder urige regenbuien op weg toog, het allereerst naar de Werk- tsen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen. amens den heer Ingenieur Chef der Werkplaatsen, namen de en D. Wijdam, technisch ambtenaar, en J. F. Popelier, opzichter enaar, de taak op zich van geleiders.

e werkplaatsen der S. S., waarin 900 arbeiders bezig zijn, be- an hoofdzakelijk uit wielbanden-werkplaats, wagenmakerij, motief-, schilder- en timmerwerkplaatsen, zadelmakerij, draaierij, erdraaierij en gieterij, smederij, bankwerkerij enz.

eel, zeer veel werd gezien wat voor de meeste heeren nieuw .

ijzonder eigenaardig was de bevestiging van den wielband t gas gloeiend gemaakt) en de bewerking van den springband, ke dient om het losgaan van den wielband te voorkomen.

nder meer werd opgemerkt de Laval-stoomturbine, welke 30000 gen in de minuut geeft en met $^1/_{10}$ vertraging op de zaag erbrengt; verder de dubbelwerkende stoomhamer met verstel- e slag; het toestel om de oogen aan de veeren te buigen enz.

a twee uur, onophoudelijk bezig, in deze grootsche inrichting hebben doorgebracht, vertrokken wij, nadat de Voorzitter de k van allen was geweest door zijne hartelijke dankbetuigingen den waarnemenden chef der Werkplaatsen den heer Staring, er voldaan over hetgeen was gezien naar het Hotel Brox om n innerlijken mensch te versterken en een oogenblik van de rmoeienissen uit te rusten.

Om $1^1/_2$ uur werd het Koninklijk Mode-magazijn in de Heuvel- aat van de firma G. Melis in oogenschouw genomen. De sierlijke en gevel, en de practische inrichting binnen, waarbij de smaak- lle trap en gaanderijen, verdienen aller lof.

Op weg naar de fabriek der heeren van Spaandonck werd nog en de Hoogere Burgerschool, het vroegere paleis van Z. M. illem II, met het monument, en de weefschool bezichtigd, waarbij heer Miessen, leeraar aan die school, alle inlichtingen verstrekte. or teekeningen toegelicht; met de meeste aandacht werd een ander in oogenschouw genomen, en kwam men toen onop- udelijk vergezeld door stortregens aan de fabriek.

Om eene gedetailleerde beschrijving te geven van die groote richting moet men deskundige op dat gebied zijn.

In de wasscherij heeft de ontvetting der geweven goederen aats, welke daarna op de wollerij komen en vervolgens gekaard orden.

Op de spinnerij heeft in de wol- of duivelmolen de menging et mélange plaats, waarna het product op de eerste, tweede en rde spinmachine komt. Deze drie te zamen worden een assor- nent genoemd; de laatste machine met continu geeft den draad. Deze draad wordt op de garenspinnerij door machines op kte en op klossen gewonden, welke klossen overgegeven worden n de weverij.

De weverij bestaat uit 60 weefmachines welke gezamenlijk per ag ± 1800 M. goed afleveren.

Dit goed kon men op het magazijn in alle soorten, van het nste flanel en Jäger-goed tot de grovere bukskins toe, bewon- eren. Eigenaardig werd het vouwen der stoffen uitgevoerd, door eisjes welke verbazend handig met het uithalen en insteken der ers, daarvoor gebruikt, omgingen.

Dankbaar waren wij allen een blik te hebben kunnen werpen de beroemde industrie van Tilburg.

Van het Hotel Brox vertrokken wij per rijtuig naar de instelling er Trappisten welke driekwart uur van Tilburg verwijderd ligt. an deze geestelijke vereeniging kwamen ongeveer 16 jaar geleden, broeders op die plaats, welke vroeger den naam van Schaapskooi roeg en bestond uit eenige hutten en heidegrond.

De groote werkkracht dier instelling blijkt daaruit, dat zij de oeste heidegrond, vele hectaren groot, tot goed bouwland heeft erschapen, en in plaats der kleine huisjes thans eene inrichting aat, zeker waard door mannen van het vak gezien te worden.

Het plan van deze inrichting is ontworpen en uitgevoerd door en architect de Beer te Tilburg, en vooral de kloostergang, en kerk et prachtig uitgevoerde eikenhouten koorplaatsen, zijn zeer be- enswaardig.

De gebouwen beslaan een ± 40 Hectaren groot vierkant, waarbinnen open ruimten en tuinen.

In het kloostergebouw zijn behalve de kerk eene nette sacristie, kappittelkamer, auditorium, laboratorium, keuken, ruime eetzaal of refectorium, waarin 14 granieten kolommen tot steun der welven, de prachtig afgewerkte vreemdelingen-kamer enz. Alles pleit voor eenvoudigheid en reinheid des levens.

De brouwerij was niet in werking.

In het machinegebouw staat eene machine van 60, en eene van 35 P.K. welke, behalve de ijsmachine en de toestellen der brouwerij, ook eene dynamo drijft voor de electrische verlichting, en de machinale weverij waar het goed voor de kloosterorden geweven wordt.

Nog een blik op de stallen, n.l. een koestal waarin 50 stuks vee, een paardenstal met boks en eene groote varkenskweekerij en wij werden naar de ontvangkamer geleid waar ons door onzen beminnelijken geleider een heerlijk glas eigen gebrouwd bier werd aangeboden.

Wij verlieten na dankbetuiging aan onzen geleider zeer tevreden de inrichting, en reden terug naar ons hotel.

Aan het diner, dat aller tevredenheid wegdroeg, heerschte de aangenaamste toon, en men verliet om tien uur de stad Tilburg om naar het oude Sticht terug te keeren, ten hoogste voldaan over het nuttige en aangename van dezen tocht.

BERICHTEN.

Wij ontvingen het vijfde jaarverslag, dat over 1896, van het Museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen. Het vangt met de verblijdende mededeeling aan, dat sinds de openstelling van het Museum op 1 Januari 1893 de belangstelling in, en het bezoek aan deze hoogst nuttige inrichting steeds klimmende is. Bovendien is de ondervinding opgedaan, dat er door werkgever en werknemer de noodige aandacht aan de tentoongestelde voorwerpen wordt geschonken, en dat de veiligheids-inrichtingen meer en meer in fabrieken en werkplaatsen ingang vinden. Men begint zich in de industrie steeds meer belangstellend te toonen voor het vraagstuk ter voorkoming van ongelukken en ziekten bij werklieden.

Behalve verschillende collectieve bezoeken, is het Museum in 1896 in oogenschouw genomen door 867 personen, dat zijn bijna 200 meer dan in het vorige jaar.

In de plaats van Prof. Dr. J. Förster, president der Commissie van Bestuur, werd benoemd Prof. Dr. R. H. Saltet.

De steun van het Rijk door een subsidie van f 5000, — van de gemeente Amsterdam door het kosteloos afstaan van de Museumlokalen, — van de Afd. Amsterdam der Vereeniging ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland, werd wederom ondervonden; hoewel het aantal leden en donateurs niet verminderde, blijft toch een nog krachtiger steun van particuliere zijde hoogst gewenscht, opdat de voortdurende bloei van het Museum verzekerd blijve.

Het aantal tentoongestelde voorwerpen is wederom uitgebreid; zij hebben betrekking op bijna alle takken van nijverheid. Ook de bibliotheek nam weder in omvang toe, dank zij veler belangstelling.

Zooals bekend is, is het Museum kosteloos geopend des Maandags, Dinsdags, Woensdags en Donderdags van 10 tot 4 uur en elken 1en en 3en Zondag van elke maand van 1 tot 4 uur. Directeur is de heer A. C. M. van Etten.

In de vorige week heeft de heer Der Kinderen de wandschilderingen voltooid in de benedenhal van het raadhuis te 's Hertogenbosch. Deze laatste versiering bestaat hoofdzakelijk uit opschriften en familiewapens.

In de vensternissen worden rechts de namen gevonden der schenkers van de wandschilderingen en links die der bestuursleden van het departement 's-Hertogenbosch der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, in hunne hoedanigheid van beheerders van 't legaat Van der Heijden, waaruit de schilderingen, welke op een der wanden vroeger reeds werden aangebracht, bekostigd zijn.

Boven de ingangspoort leest men:

„Het huis der gemeente, reeds in de 15e eeuw op deze plaats gevestigd, na den brand van 1669 in den stijl des tijds vernieuwd, werd, naar aanleiding der feestelijke herdenking van het 700-jarig bestaan der stad, vereerd met de beschildering ter verheerlijking

van stad- en kerkbouw. Zoo zij men indachtig het woord van den dichter der oudheid, noemende historie:

„Getuigenis der tijden, licht der waarheid en meesteres des levens".

Prof. Hauberisser, uit München, die onlangs de restauratie van het raadhuis aldaar voltooid heeft, zal nu op uitnoodiging van den Dombouwmeester van Ulm, Dr. von Beyer, de raad der stad Ulm adviseeren bij de herstelling van het raadhuis dezer stad.

Met voorbereidende werken voor de eigenlijke restauratie is reeds een aanvang gemaakt aan den Z. O. hoek.

De schilderwerken zullen wel waarschijnlijk uitgevoerd worden volgens de Keimsche methode, waarvan men bij de restauratie van het raadhuis te München zulk een goede ondervinding heeft opgedaan.

Te Haarlem zijn den 10en dezer op eenigszins plechtige wijze de nieuwe, aangebouwde lokalen van de Teekenschool voor Kunstnijverheid officieel geopend.

Ook werd in de 17e jaarlijksche vergadering van den Raad van Bestuur van genoemd Museum, den 10en j.l. gehouden, besloten tot het openen van den cursus voor artistieke metaalbewerking, het drijven en ciseleeren, als aanvulling van het vakteekenen en boetseeren van deze afdeeling. Bij het hervatten der lessen op 1 [Sep]tember zal de afdeeling in werking treden. Thans is men [bezig] met het inrichten der werkplaats; de beste gereedschappen w[orden] daartoe uit Parijs ontboden.

Het programma voor dezen cursus zal over eenigen tijd he[t licht] zien.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHT[ERS] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 16.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 19 JULI.

Amsterdam. Het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse no. 93 in de Saxenburgerdwarsstraat.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij tegen betaling van f 1 (met een teekening). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, des n.m. 2 tot 4 u. gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan. De te verbouwen school kan door gegadigden worden bezichtigd op Woensdag- en Zaterdagmiddag tusschen 12 en 4 u.

Amsterdam. Het bouwen van eene houten hulpschool voor 12 klassen, op een terrein aan de Frederik Hendrikstraat.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,75 (met één teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Roermond. Het bouwen eener nieuwe school met aanhoorigheden met bijlevering van alle daartoebehoorende materialen, op een terrein gelegen aan de Neerstraat te Roermond.

Het bestuur der vereeniging tot instandhouding der school voor gewoon en m. u. l. o. ten dienste der Ned. Herv. gemeente n.m. 4 u. Plan en bestek liggen ter inz. en zijn tegen betaling van f 2 00 per stel verkrijgb. bij den architect Jean Speetjens, die verdere inl. zal verstrekken. Aanw. 19 Juli 's mor. ten 10 ure.

Eindhoven. Het maken van de zinkwerken aan de kerk der Eerw. Paters Augustijnen en aan de fabriek van de heeren Philips en Co. en aan de fabriek van den heer J. Schellens.

De bouwk. W. H. Booms, 's av. 9 u. in het café van F. Raaijmakers. Voorw. ter inzage in de keet aan de Paterskerk.

Haaksbergen. Het verbouwen der scholen te Buurse en te Boekelo.

Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. Bestek en teek. liggen ter secretarie ter inzage en zijn à f 1 per stel aldaar verkrijgb. Aanw. 19 Juli, v.m. 9 u., te Buurse en n.m. 2 u. te Boekelo, door den architect H. E. Zeggelink te Enschede.

Heino. Het vertimmeren van een woon- en winkelhuis.

De heer Th. Boerhof, v.m. 11 u., te zijnen huize alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

Son (N.-Br.) Het bouwen van een roomboterfabriek, als: 1e het timmerwerk met levering van het benoodigde hout; 2e het metselwerk.

De coöp. vereeniging „de Zonnebloem", n.m. 6 u., in het café van H. v. d. Heijden, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

Veendam. Het veranderen van een boerderij.

De heer J. Wolrick Rkz., 's av. 7 u. in het hotel „Java", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. A. Woldendorp.

Wildervank. Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe behuizing met 2 verdiepingen aldaar.

De heer F. de Ruiter 's av. 7 u. in café Panman alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn ad 50 ct. verkrijgb. bij den architect J. Siccama. Aanw. 19 Juli v.m. $11^1/_2$ u.

DINSDAG 20 JULI.

Bergen op Zoom. Het verven van binnen- en buitenwerken in- en aan de gemeentescholen en gebouwen, benevens het verven van schoolmeubelen alles verdeeld in 4 perc.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestek en voorw. ten kantore van den gem.-opz. ter inz. Aanw. 19 Juli, v.m. 9 u., voor perc. 4 Bijeenkomst ten raadhuize.

Dordrecht. Het maken van tribunes en andere op een terrein aan de Markettenweg.

Het bestuur van den Bond van Gemengde Zangvereenigingen „Eendracht maakt macht" 's av. 7 u., in het hotel Ponsen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect H. E. v. d. Kaa. Aanw. gedaan.

Heilo. Het bouwen van een vergaderlokaal.

De vereeniging voor in- en uitwendige zending 's av. 8 u. Aanw. gedaan.

Hillesluis (Rotterdam). Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning te Hillesluis.

De bouwk. H. Langbroek n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van J. J. van de Vijver aldaar. Inl. worden gegeven door H. Langbroek.

St.-Anna-Parochie. Het opruimen van de bestaande en het bouwen van een nieuwe vaste brug in den Zuidhoekstermiddelweg onder Vrouwen-Parochie bij het erf van den heer J. Bouman.

Het dijkbestuur van het waterschap „Het Oudt Bilt". Bilj. in te leveren vóór 20 Juli, bij den secretaris S. Brandsma Jzn. Bestek en voorw. liggen ter inz. in de herberg van H. de Vries te Vrouwen-Parochie. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 21 JULI.

Amerongen. Het bouwen van een gemetseld schapenhok in het veld, in Overberg gemeente Amerongen.

De hoog geb. heer G. J. G. C. graaf Bentinck, heer van Amerongen enz. 's midd. 12 u. in het café „de Roode Leeuw". Bestek en teek. liggen ter inzage in het logement „de Roode Leeuw". Nadere inl. te bekomen op het kantoor van het kasteel Amerongen. Aanw. gedaan. Bijeenkomst bij C. van Ginkel, op de hofstede „de Hucht".

Balk. Het gedeeltelijk uitruimen van de brug in den Trophornsterweg; leveren en leggen van een houten duiker, aanvullen met zand van de opening, afbreken en weder leggen van den grintweg ter plaatse enz.

Het gemeentebestuur van Gaasterland, n.m. 1 u. Bestek en voorw. ter lez. ter secretarie. Aanw. gedaan.

Gramsbergen. Het bouwen van een on[der]wijzerswoning in „de Krim".

Het gemeentebestuur n.m. 1 u. Bestek[en] teek. ad f 1 verkrijgb. ter gem. secretarie[.] geeft de architect F. C. Koch. Aanw. ged[aan].

Tiel. De herstellingen aan het gebo[uw] „Belle Vue".

De architect G. Formijne 's av. 8 u. in voo[rnoemd] gebouw, alw. bestek en teek. ter inz[age] liggen. Aanw. gedaan.

Vierverlaten. (Gr.) Het afbreken ee[ner] oude en het bouwen eener nieuwe boer[en]behuizing, met leverantie van material[en], werkloon, enz., voor den heer W. A. Gee[...]

De architect C. H. Eldering te Hoogk[erk] n.m. 2 u. bij Juntes te Vierverlaten. Bes[tek] en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. archite[ct].

DONDERDAG 22 JULI.

Hilversum. Het bouwen van 2 wink[el]huizen, smederij en bovenwoningen in [de] Leeuwenstraat aldaar.

De bouwk. W. Meijer G. Wzn. Bestek en teek. zijn à f 1,50 te verkrijgen bij de boekh. Johs. Geradts & Comp., Kerstraat, Hilversum.

Rotterdam. Het bouwen van een wink[el]huis met bovenhuis aan de Hoogstraat.

De architect H. D. v. Hoogstraten in h[et] hotel „Coomans". Bestek en teek. à f 1,50 bekomen bij voorn. architect.

VRIJDAG 23 JULI.

Haskerhorne. Het bouwen van een stoo[m]zuivelfabriek c. a. met directeurswoning a[...]

Het bestuur der coöp. vereeniging „Ha[s]kerhorne", bij den voorz. Bestek en tee[k.] ad f 2.50 verkrijgb. bij den architect Joh[.] H. Borger. Aanw. 20 Juli n.m. 1 u.

Zwijndrecht. Het bouwen van een zwave[l]zuurfabriek met ovenhuis.

De maatsch. „Internationale Guano- en Superphosphaatwerken" n.m. 1 u. in het café Pieterman. Bestek, teek. en een houtstaat f 3 te bekomen aan het kantoor der maatsch[.] Inl. geeft de architect P. A. Weeldenburg t[e] Rotterdam op Maandag, Woensdag en Vrijda[g] v.m. vóór 10 u.

ZATERDAG 24 JULI.

Vlaardingen. Het maken en stellen va[n] den ijzeren bovenbouw voor een ongelijk[]armige draaibrug over den nieuwen ver[]bindingsweg te water tusschen de oude e[n] Nieuwe Haven te Vlaardingen.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek en voorw. liggen ter lez. op de gemeente se[]cretarie, alw. ex. tegen f 2 verkrijgb. zijn[.]

Zaandam. Het bouwen van eene openbar[e] school, met veertien lokalen, met daarmed[e] in verband staande werken, aan het Kattega[t] bij den Zuiddijk, aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek e[n] teek. verkrijgb. ter gem. secretarie. Inl. gee[ft] de gem. architect.

Zaandam. Het aanleggen van een stra[at] in de verlengde der Langestraat, in de West[]zijde aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestekken ad 50 ct. verkrijgb. ter secretarie. Inl. geef[t] de gemeente-architect.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4 JULI 1897. 17e JAARGANG. No. 30.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In de maand Februari 1898 zal wederom gelegenheid bestaan tot het afleggen van het examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, volgens het onderstaande Programma van Eischen.

PROGRAMMA VAN EISCHEN

VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKIJGEN VAN HET

Diploma van Bouwkundig Opzichter.

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering, gehouden op 28 *Mei* 1891.

Het examen zal omvatten:

1. Het maken van een opstel over een bouwkundig onderwerp.
Op het schrijven van duidelijk en goed leesbaar Hollandsch zal gelet worden.

2. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde. De vierkants- en derdemachts-worteltrekking.
De kennis van het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten, benevens van die oude en buitenlandsche maten, welke in het bouwvak nog gebruikelijk zijn.

3. De vlakke meetkunde tot en met den cirkel, en de oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

4. De stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

5. De beschrijvende meetkunde. (Projectieleer, ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, isometrische perspectief).

6. Bedrevenheid in het gebruik van een Vademecum.

7. De kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.
Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen op het terrein.
Het in teekening brengen van opgemeten terreinen en gebouwen.

8. Het opmeten en in teekening brengen van bouwkundige détails.
Het handteekenen, in het bijzonder van bouwkundige ornementen.
Kennis van de meest voorkomende bouwstijlen.

9. Het maken van duidelijke détailteekeningen betreffende:
houtconstructie,
steenconstructie,
ijzerconstructie.
Kennis van dakbedekkingen.

10. Kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwstoffen met hare voornaamste eigenschappen en gebreken.

11. Kennis der gereedschappen en werktuigen, stellingen en formeelen;
gereedschappen voor timmeren, metselen, smeden, steenhouwen, enz.;
werktuigen, zooals bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, enz.

12. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen, materialenstaten, en het houden van week- en werkstaten.
De hiertoe eventueel over te leggen bewijzen van bekwaamheid moeten door meester of patroon gewaarmerkt zijn.
(Bij de beoordeeling van de bekwaamheid en bedrevenheid der kandidaten in de onder de rubrieken 8, 9 en 12 genoemde vakken kunnen ook in aanmerking genomen worden de door hen over te leggen teekeningen of stukken, mits uit eene daarop gestelde verklaring van hun

leermeester of chef blijke, dat de teekeningen door de kandidaten zelve zijn vervaardigd. Deze stukken moeten acht dagen vóór den aanvang van het examen vrachtvrij zijn ingezonden aan het adres van den Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

13. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en van die, voorkomende in de Administratieve Bepalingen vastgesteld door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, bij besluit van 12 December 1895.

14. Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten, bij voorkeur het timmervak.

(De door de kandidaten hierbij over te leggen bewijzen van hunne bekwaamheid moeten door hunne meesters of patroons gewaarmerkt zijn.)

15. De kandidaat moet de bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet den leeftijd van 21 jaren bereikt hebben, om tot het examen te worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1898 in het Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen kandidaat, en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen en teekenen.

De Commissie voor het examen in 1898 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling der Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der kandidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15 storten; bij mogelijke niet uitreiking van het diploma zal hem f 5.— worden teruggegeven.

Amsterdam, Juli 1897.

Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:

A. Salm G.Bzn., Voorzitter,
C. T. J. Louis Rieber, Secretaris.

CORNELIS RIJCKWAERT.

De bekende Dr. Georg Galland, aan wiens onderzoekingsgeest wij reeds veel wetenswaardigs over Hollandsche architecten en ingenieurs verschuldigd zijn die zich in de 17e eeuw in Duitschland hebben opgehouden, heeft onlangs over Cornelis Rijckwaert een vrij uitvoerige studie in het licht gegeven, opgenomen in de „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark." Wij willen aan die studie het een en ander ontleenen dat andermaal zal aantoonen, hoezeer de Mark Brandenburg zich onder den invloed van den Grooten Keurvorst bediende van Hollandsche kunstenaars en technici.

Vóór de onderzoekingen van Dr. Galland was ons wel is waar niet onbekend, door de korte mededeeling in het boekje van Friedrich Nicolai: Nachricht von den Baumeistern, Bildhauern, Kupferstechern, Malern, Stukkaturen und andern Künstlern welche vom 13en Jahrhunderte bis jetzt in und um Berlin sich aufgehalten haben. Dat „jetzt" is intusschen ruim 110 jaren geleden, daar dit boekje in 1786 verscheen. Maar die narichten van Nicolai zijn ook én uiterst kort, én niet altijd even juist. De groote verdienste van den heer Galland is, dat zijne archief-onderzoekingen naar aanleiding van de aanteekeningen van Nicolai uitgebreider en juister inlichtingen verschaffen over zoovele landgenooten die in het tegenwoordige Duitschland eene eervolle positie hebben bekleed, en van wie talrijke werken daar nog enkele aanwezig zijn.

Hoewel nu Cornelis Rijckwaert niet onder de meest uitblinkende van zijn vakgenooten mag gerangschikt worden, noch ook onder de eersten der bouwmeesters, welke de toen aan krachten van allerlei aard zoo rijke Republiek der Nederlanden aan den nog jeugdigen Brandenburgsch-Pruissischen staat afstond, toch was hij een zeer bekwaam man, die tientallen van jaren lang onafgebroken in Kur-Brandenburgschen dienst stond en wiens afstammelingen nog in hun nieuw aangenomen vaderland wonen.

Nicolai vertelt: In 1667 trad Rijckwaert, als bouwmeester, te Küstrin in dienst van den Keurvorst en bij zijn komst werd met de bouw der vestingwerken om die stad aangevangen. Hij was de bouwmeester van het slot Sonnenberg onder Johann Moritz van Nassau, toen deze het hoofd was van de Johanniter-orde. In 1690 bouwde hij het hoofdgebouw van het slot Schwet. Hij maakte in 1675 op bevel van den Keurvorst eene teekening van een toren voor de Petrikerk in Berlijn, en in 1682 een zoogenaamde gierbrug of vliegende brug bij Dessau over de Elbe. Omstreeks 1690 bouwde hij de haven te Rügenwalde en stierf in 1693 te Küstrin.

Ziedaar wat tot nu toe van dezen Hollander bekend was; wij laten dit volgen door een uittreksel uit de studie van Dr. Galland.

Rijckwaerts werkzaamheid onder Johan Moritz van Nassau gaat aan zijn verblijf te Küstrin vooraf.

Bij den bouw van het Johanniter slot te Sonnenburg waren nog andere Nederlanders werkzaam, deels als leiders van 't werk, anderdeels als werklieden die door den kunstzinnigen en bouwlustigen Kleefschen stadhouder van den Keurvorst uit het westen waren medegenomen, of die hij had laten overkomen. Rijckwaert wordt in geschriften uit zijn tijd en over dien bouw handelende, nu eens timmerman, dan ook bouwmeester genoemd. Hij kan ook de „ingenieur" geweest zijn, wiens komst te Sonnenburg reeds in 1652 werd aangekondigd. De feitelijke opperleiding over den bouw had hij echter niet. In dergelijke gevallen gebruikten de vorsten toenmaals veelal voorname deskundige tuschenpersonen; zooals in de 17e eeuw in Hollandsche steden de hoofden van de stedelijke bouwwerken, de zoogenaamde stadsfabriek, voorname regeeringspersonen, alzoo leeken, waren, zoo was ook de genoemde vertrouwde van den vorst van Nassau die den bouw van Sonnenburg leidde, Jean de Bonjour, raad der orde: hij was geen vakman, hoewel eenigszins technisch ontwikkeld.

Het is echter zeker, dat Rijckwaert reeds in 't voorjaar van 1660 in de Neumark was, daar toen de voorbereidende werkzaamheden aanvingen voor den slotbouw, het sloopen namelijk van oude gebouwen en het aanleggen van eenige

deelten der fundamenten. Bij den bouw, die in 1661 ıving en na ongeveer 5 jaar gereed was, stond naast jckwaert zijn landgenoot Gorus Peron als meester metse- r; er werkten bovendien 6 timmerlieden, 6 metselaars, 1 glazenmaker, allen uit Holland.

Of nu Rijckwaert de ontwerper der architectuur van het ıanniter slot is geweest, is niet met zekerheid te zeggen. een oude beschrijving van 1665 heet het, dat het ıodel" van het slot door Moritz zelf gemaakt werd en ı de genoemde Hollanders ter uitvoering is gegeven, tgeen men waarschijnlijk aldus moet opvatten, dat de rst de bouwplannen kant en klaar uit Holland heeft edegebracht. Daar was Pieter Post, de architect o. a. n het Mauritshuis te 's-Gravenhage en het stadhuis te aastricht, in bouwaangelegenheden de rechterhand van oritz de Brazilianer. De veronderstelling is trouwens niet waagd, dat men het oorspronkelijk drie verdiepingen oge slot tot de werken van Post rekent, die immers ook plannen leverde voor het ongeveer gelijktijdig gebouw- Prinsenhof te Kleef en voor zoo vele landhuizen in lland. Zijn bouwtrant kan ook wel door een zijner leer- gen naar de Mark zijn overgebracht, of Rijckwaert kan n van die leerlingen geweest zijn.

In 1665 werd Perron, na voltooiing van het metselwerk, edankt, en nam Rijckwaert de geheele technische leiding er tegen een honorarium van één gulden per week; na jaar was het werk, op eenige kleinigheden na, voltooid, arna een nieuw contract met hem werd aangegaan en daardoor om zoo te zeggen als aannemer optrad.

Te Küstrin kwam in 1667 de plaats van technisch leider ı de vestingbouwwerken vrij; Vorst Johann Moritz, die ı Keurvorst al dikwerf soortgelijke krachten had aan- volen, zal ook wel Rijckwaert's overgang in Kur-Bran- ıburgschen dienst hebben bevorderd, ter opvolging van eleman Jungblut (Jonkbloet).

Hoewel het schijnt, dat Rijckwaert's werkzaamheid te istrin niet altijd zeer aangenaam was, werd zijn werk ch gewaardeerd; in 1670 toch gaf de Keurvorst hem een is ten geschenke, vroeger door den meester metselaar ael bewoond, als een bewijs van tevredenheid over de ede diensten bewezen bij den bouw van vestingwerken gebouwen in de Neu-Mark.

Eigenlijk bouwkunstigen arbeid leverde de nieuw be- emde te Küstrin niet; hij was er werkzaam voor de rstelling en uitbreiding der vestingwerken. Wel trad hij architect en ingenieur ook op buiten dit plaatsje, zooals Zerbst, Oraniënbaum, Schwedt, Rügenwalde.

Het oude slot van Schwedt, aan de Oder, werd, na gen tijd in verwaarloosden toestand verkeerd te hebben, ıstreeks de jaren 1673 en 1674 grondig gerestaureerd gedeeltelijk herbouwd. In laatstgenoemd jaar echter d het slot zoowel als het stadje groote schade door een al der Zweedsche troepen. Hoogst waarschijnlijk is jckwaert ook hier werkzaam geweest; sinds 1680 tot n dood toe, was hij, volgens de oorkonden, in het her- gdom Anhalt, in Zerbst en Oraniënburg.

Zijn komst naar deze laatste plaats is verklaarbaar ordat de Anhaltsche Hertog Johann Georg II gehuwd s met Henriette Katharina, Prinses van Oranje; in istrin was hij reeds de ondergeschikte van den Hertog, had hij zich als Hollander, gemakkelijker dan anderen de ıst der Hertogin weten te verwerven. Hij stond dan in een eenigszins intieme verhouding tot de vorste- e familie.

In 1675 bestelde de Keurvorst aan Rijckwaert een ont- rp voor een nieuwen, in plaats van den bouwvallig geworden toren der St. Petri-kerk te Berlijn. Het ingeleverde plan berust nog in de bibliotheek ten stadhuize van Berlijn; de uitvoering ervan moest echter wegens geldgebrek achterwege blijven.

Bij Rijckwaert's dood was van het slot te Zerbst slechts de vier verdiepingen hooge middenbouw gereed; de vleugels ontbraken nog. Die middenbouw is lang gestrekt en van geringe diepte, en heeft voorsprongen in de as en aan de hoeken; aan de voor- en achterzijde van de midden-risaliet liggen trappen. Aan de voorzijde komt men in het trappenhuis, waarop smalle gangen in alle verdiepingen uitkomen, die toegang tot de vertrekken geven. Tegenover het trappenhuis, dus in de achterste, vijf vensterassen breede middenrisaliet, ligt de door twee verdiepingen gaande hoofdzaal. De beschilderingen van deze feestzaal zijn van een zekeren Bodan, de stucadoorwerken van Giovanni Simonetti, de Berlijnsche Hof-stukadoor en architect, die voor 't eerst in 1690 daar werkzaam was. Later heeft deze Simonetti, als opvolger van Rijckwaert, den bouw van het slot voltooid.

Tijdens eene korte afwezigheid van Rijckwaert heeft diens zoons, waarover later nog iets zal gezegd worden, dezen bouw geleid; hij kreeg daarvoor als belooning, en voor de terugreis, een bedrag van 40 Thaler.

Een ander bouwwerk uit ongeveer denzelfden tijd te Zerbst is de nieuwe Luthersche kerk. Eerst heeft men Martin Grünberg beschouwd als architect van dit gebouw, waarvan de eerste steen in 1683 werd gelegd. Uit verschillende archiefstukken bewijst de heer Galland echter, dat niemand anders dan Rijckwaert de bouwmeester dezer kerk kan geweest zijn, en hij gelooft zelfs in hem ook de architect te zien, of althans de ontwerper, van de Johanniskerk te Dessau, (*) uit ongeveer denzelfden tijd.

Het op een paar mijlen van Oraniënbaum gelegen landhuis werd door Rijckwaert gebouwd voor Hertogin Henriette Katherina van Anhalt. Evenals het voormalige slot van Oraniënburg, een werk van G. Memhardt, (†) was ook dit een navolging der toemalige Hollandsche landhuizen, omgeven als deze met een gracht; deze laatste was kruisvormig en lag te midden van een vierkant aangelegde tuin, welks voorzijde aan een met boomen beplanten straatweg grensde; aan de achterzijde van den tuin sloot zich het bosch aan. Op het terrein buiten de gracht waren nog wandel- en moestuinen aangelegd. Een ophaalbrug over de gracht gaf toegang tot het bestrate voorplein dat door een balustrade van het eigenlijke landhuis gescheiden was. Links en rechts van die balustrade bevonden zich vierkante paviljoens, waarin de keukens en het vreemdelingenverblijf, die door lage vleugels met het achtergelegen twee verdiepingen hooge hoofdgebouw in verbinding stonden. In de as van dit hoofdgebouw waren aan de voor- en aan de achterzijde buitentrappen aangelegd. Het trappenhuis bevatte een houten trap met twee vleugels, zeer eenvoudig, zooals ook het inwendige van het geheele landhuis van groote zuinigheid blijk gaf. Aan de achterzijde lag een zaal met veranda, in de hoofdas. Links en rechts daarvan lagen zes vertrekken, van ongelijke grootte, deels uitzicht gevende naar het voorplein, deels op de tuinen; deze hoofdverdieping telde dus dertien vertrekken, benevens een voorzaal. Den 8sten Juni 1683 werd de eerste steen van 't gebouw

(*) Deze kerk werd gebouwd tusschen 1690 en 1702. Een plattegrond vindt men in „Der Kirchenbau des Protestantismus", herausgegeben v. d. Verein. Berliner Architekten.

(†) Zie over Johan Gregor Memhardt, het Bouwk. Weekblad no. 38 van 17 Nov. 1894, en no. 37 van 12 Sept. 1896.

gelegd; het brandde echter reeds in 1708 tot den grond toe af.

Tot de uitgebreide werken van Rijckwaert behoorde ook de op 3 Mei 1683 ingewijde brug over de Elbe bij Dessau. Zijn laatste werk was de bouw van de haven van Rügenwalde, die in 1693 geheel gereed schijnt geweest te zijn, hoewel bij den dood van Rijckwaert, op 9 November 1683, de afrekening van het werk nog niet had plaats gehad. Voorzichtigheidshalve werden de papieren van den overleden verzegeld, omdat er reeds ontvangen sommen nog verrekend moesten worden, en ontving de weduwe uit de nagelaten gelden voorloopig slechts het hoogst noodige voor het dagelijksch onderhoud en voor de begrafeniskosten. De administratie bleek later toch geheel in orde te zijn.

Als opvolgers van Rijckwaert werden bij Keurvorstelijk rescript van 12 Dec. 1693 benoemd:

1⁰. Adrian Daniel Rijckwaert, des meesters tweede zoon, voor de burgelijke bouwwerken, op een jaarwedde van 300 Rijnthaler; (†)

2⁰. de Fransche ingenieur Cajart, voor de vestingbouw en de militaire bouwwerken;

3⁰. de hoofddirecteur der bouwwerken Nering, voor het hoofdtoezicht.

Deze benoemingen zijn wel het beste bewijs voor de veelomvattende werkzaamheid van den Hollandschen meester, bekwaam en ervaren in elk onderdeel der bouw- en ingenieurskunst.

Zonder voorbehoud zal daarom Cornelis Rijckwaert geplaatst moeten worden in de rij der uitstekende en verdienstelijke Hollandsche bouw-ingenieurs in de Mark, uit de 17e eeuw; hij heeft zijn nieuw aangenomen vaderland, met groote trouw, uitstekende diensten bewezen.

HET NIEUW ARCHIEFGEBOUW TE ROTTERDAM.

Een belangstellend lezer heeft ons gevraagd, waarom wij geen aandacht schonken aan de ingezonden stukken in de Nieuwe Rotterdamsche Courant naar aanleiding van onze opmerking in het Weekblad van 3 Juli j.l.

Ons antwoord kan vrij eenvoudig zijn: wij dachten bij 't lezen van het onder volgende stuk van den heer Unger, in de N. R. Courant van 7 Juli, onwillekeurig aan de bekende soep en de kool, en vonden, dat de heer Dozy, in zijn antwoord aan den heer Unger de zaak heel juist had voorgesteld.

Wij herinneren er aan, dat wij uit de N. R. C. citeerden:

„Rotterdam is de eerste stad hier te lande, die uit eigen middelen een afzonderlijk en met dat doel gebouwd archiefgebouw bekostigt".

Wij maakten hierover de in onze oogen al zeer onschuldige opmerking, dat in 1892 in het Bouwk. Weekblad de plannen verschenen van het te Leiden gebouwde archiefgebouw, en wij haalden daarbij deze, bij de beschrijving van dat gebouw behoorende, zinsnede aan:

„Leiden heeft de eer de eerste stad, tenminste in ons land, te zijn, die een speciaal gemeentelijk archiefgebouw opricht".

Deze opmerking nu, in de N. R. C. overgenomen, gaf den archivaris van Rotterdam aanleiding in dat blad het volgende te plaatsen:

(†) De benoeming van dezen Adrian tot bouwmeester *en* tot kribbenbouwer voor de oeververdediging der rivieren en andere wateren, had eerst plaats den 22en Januari 1694. Daarna werd hem ook de vestingbouw opgedragen, met dien verstande echter, dat hij zich in bepaalde gevallen moest onderwerpen aan de bevelen van den ingenieur Cajart. Zijne benoeming werd eerst onderteekend op 16 Maart 1695, waarbij hem echter bezoldiging beloofd werd van af den sterfdag van zijn vader; vrije woning kon hij — zoo werd hem medegedeeld -- niet „desidereeren", daar zijn vader diens woning ten geschenke had ontvangen, en deze door hem geërfd was. Intusschen werden hem nog enkele andere voordeelen toegedacht.

Naar aanleiding van de opmerking in het Bouwkundig Weel blad. ontleend aan den heer Knuttel, dat „Leiden de eer heeft c eerste stad, ten minste in ons land, te zijn, die een speciaal g meentelijk archiefgebouw opricht" (zie N. R. C. 5 Juli 1e blad () acht ik mij verplicht op te merken, dat uw berichtgever, naar h mij voorkomt, gelijk had, toen hij eenige dagen geleden vermeld dat Rotterdam de eerste stad in ons land is die, uit eigen mi delen een afzonderlijk en met dat doel gebouwd archiefgebou bekostigt. Ik spatieer de woorden uit eigen middelen, want inde daad daarin ligt het verschil. Leiden ontving van de erfgename van wijlen den heer Justus Krantz een gift van 30,000 gld., late verhoogd tot 40,000 gld. om daaruit te stichten een of ander i richting van openbaar nut. Het gemeentebestuur besloot toen t de stichting van een archiefgebouw over te gaan, maar waakte e angstvallig voor. dat, behalve de gemeentegrond, niets afgestaa werd uit de gemeentekas.

Ons gebouw daarentegen, dat veel grooter en ruimer zal zij dan het Leidsche, zal geheel betaald worden uit de gemeentekas

J. H. W. UNGER.

De archivaris van Leiden antwoordde daarop, zeer te recht naar het ons voorkomt, als volgt, in de N. R. C. van 9 Juli j. l.:

Geachte redactie:

In zijn ijver om de eer der stad die hij dient tegenover Leide te handhaven, geeft mijn Rotterdamsche collega aan deze laats een snauw, dien ik niet zonder protest wensch te laten passeere

Zeer zeker is Rotterdam de eerste gemeente is ons land di uit eigen middelen een archiefgebouw sticht, dat te Leiden te danken aan de vrijgevigheid der famelie Krantz. De schampe opmerking evenwel van den heer Unger dat die stad er angstvall voor waakte iets uit de gemeentekas daarvoor af te staan hee zij niet verdiend. Het was eene nadrukkelijke conditie der geve dat het gebouw gansch en al uit het door hen aangeboden bedra zou bekostigd worden; zij stuitten daardoor het voornemen altha de kosten van het heien op rekening der stad te brengen.

Trouwens waren tijdens het aanbod plannen tot verbouwing va 's-Gravestein tot archiefbewaarplaats in onderzoek, wier uitvoerin zeker ook niet goedkoop zou geweest zijn.

Een onjuistheid van minder belang is deze, dat niet de stad een bestemming aan de gift heeft gegeven, maar deze bepaaldelij voor een archiefgebouw werd aangeboden.

U dankzeggende voor de plaatsruimte,

Hoogachtend,

CH. M. DOZY.

Leiden, 6 Juli 1897.

Wat zullen wij nu hieraan nog toevoegen?

Slechts dit: dat Leiden en Rotterdam ons even lief zijn; d wij er niet aan gedacht hebben Rotterdam of den Rotterdamsch archivaris in het minst zelfs onaangenaam te zijn en waarlijk ge zin hadden naijverige gevoelens te wekken; dat wij bij on opmerking — zooals ook bij architecten wel eens meer gebeurt, is dat verklaarbaar maar daarom niet altijd goed — het *meest* a 't gebouw en het *minst* aan de herkomst der gelden daarvo dachten. Wat die „middelen" betreft, lieten wij zeer onbewust onze opmerking — als men het zóó wil — iets doorstralen waa over wij niets bedoelden te zeggen, namelijk dat de gelden di Leiden ten geschenke ontving om een archiefgebouw te stichte als haar eigendom. mitsdien, als eigen middelen door ons b schouwd werden. Moge dit wat ver getrokken zijn, wij durv gerust blijven zeggen, dat Leiden het eerste een Gemeen archiefgebouw heeft opgericht.

BERICHTEN.

Eene door bekende Amsterdammers, als Commissie. ondert kende circulaire, in de laatste dagen verspreid, bevat eene roeping om bij te willen dragen voor een geschilderd kerkraa te plaatsen in de Nieuwe Kerk te Amsterdam ter herinnering de huldiging van H.M. Koningin Wilhelmina door de Stat Generaal namens het Nederlandsche volk, in September 1898 de genoemde kerk.

Op verzoek der commissie hebben twee bekende kunstena de heeren Jos. Israëls en Aug. Allebé, en de Hoofddirecteur het Rijks Museum, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, een onderz ingesteld naar den kunstenaar, aan wien de vervaardiging een schetsontwerp behoorde te worden opgedragen.

Naar aanleiding van het advies dezer heeren is de heer Otto engelberg te Rijszenburg uitgenoodigd geworden om de teekeng te leveren van een geschilderd glasraam, te plaatsen in den idelijken transept-gevel der Nieuwe Kerk aan den Dam te nsterdam.

Aan de circulaire ontleenen wij, omtrent dit ontwerp, het volgende: De kunstenaar heeft — gebruik makende van de groote afetingen van het bestaande raam en in aansluiting aan de architctuur van het raamkruis — zijne compositie in twee hoofdparen verdeeld.

In de bovenste, aan den roem van het geslacht Oranje-Nassau ewijde helft worden afgebeeld — vooreerst de Oranje's, die in Iolland Stadhouders zijn geweest, en, als onafscheidelijk van die eeks, ook de Friesche stadhouder Willem Lodewijk, de vriend n raadsman van Maurits, — vervolgens onze drie Koningen, en, vat de vrouwen betreft, de meest bekende, in onze geschiedenis et meest op den voorgrond tredende Vorstinnen uit het Huis an Oranje.

In den benedenhelft zijn twee allegorisch behandelde groepen ntworpen. De eene links, met Willem den Zwijger als hoofdguur, herinnert aan het eerste verbond, tusschen Oranje en Iederland gesloten, in tijden van angst en gevaar. De andere echts zinspeelt op het nieuwe verbond, dat onze jeugdige Koningin, aar wij vurig hopen, in rust en welvaart met ons volk zal aangaan: het stelt Koningin Welhelmina voor, die, steunende op den bijbel en begroet door den voorspoed en de trouw der natie, de hand legt op de Grondwet, welke haar door de Gerechtigheid wordt aangeboden.

Het geheel wordt omvat door een rijke laat gothische architectuur, welke zich volkomen aansluit bij de omgeving, die het kunstwerk zal omlijsten.

Bij de compositie en de keuze der voor te stelen figuren is ernstig overleg gepleegd met den besten kenner onzer vaderlandsche geschiedenis, met Robert Fruin, te Leiden, en is zorg gedragen, dat in allen deele rekening wordt gehouden met de omgeving, waarin het gedenkraan zal worden geplaatst, namelijk in eene Kerk van laat-gothischen stijl, die aan den Nederduitsch Hervormden Eeredienst is gewijd.

Dit schetsontwerp, aangeboden aan de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, enz. der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, en door dat college goedgekeurd, zal worden uitgevoerd in het zoo gunstig bekend staande „Atelier van gebrand Glas" van den heer J. L. Schouten te Delft.

De kosten, met inbegrip van het plaatsen in het bestaande kerkraam, zullen f 35.000 bedragen.

De commissie richt zich nu, in hare circulaire, tot alle Nederlanders, die voor het denkbeeld medegevoelen, ten einde haar in staat te stellen, om de aanzienlijke kosten der uitvoering te bestrijden. Zij betwijfelt niet, dat bedrag volteekend te zullen krijgen, waar het de totstandkoming betreft van een kunstwerk van hoogen rang dat niet alleen de plechtigheid der inhuldiging van onze eerste Koningin zal opluisteren, maar ook een blijvend gedenkteeken zal zijn voor het Vorstengeslacht, dat nu reeds meer dan drie eeuwen lang met het Nederlandsche Volk in lief en leed verbonden is geweest.

Het voornemen bestaat, aan Hare Majesteit de Koningin eene teekening van het gedenkraam aan te bieden, vergezeld van een album, bevattende de handteekening dergenen, die tot de uitvoering zullen hebben bijgedragen.

De Cursus voor artistieke metaalbewerking aan de school voor Kunstnijverheid te Haarlem is bestemd voor hen, die zich in het vakteekenen en boetseeren, in het drijven van plastische voorwerpen, als bekers, kannen, vazen, schotels, kandelaars, enz., in het vervaardigen van onderdeelen van soortgelijke voorwerpen en het samenstellen van deze tot een geheel, alsook in het vervaardigen van ornementale versieringen, in hoog en laag drijfwerk, wenschen te oefenen.

Deze Cursus wordt gevolgd door leerlingen, die zich al dadelijk na het verlaten der lagere school voor de werkplaats voorbereiden, alsook door hen, die reeds in de praktijk werkzaam zijn en zich in bovengenoemde vakken verder wenschen te bekwamen.

Er zal alle mogelijke zorg worden besteed, opdat den leerling eene gezonde artistieke richting worde ingeprent.

Zij zullen met de verschillende eigenaardigheden in de compositie van de stijlrichtingen der Middeleeuwen, der Renaissance en die welke onder de regeeringen van Lodewijk XIV, XV en XVI en latere tijdperken in zwang kwamen en met de beginselen die in de producten dezer tijdperken liggen opgesloten, bekend worden gemaakt, terwijl het stijlleeren der natuurvormen en het ontwerpen van op het vak betrekking hebbende voorwerpen en siervormen een voornaam punt van het theoretisch onderwijs zal uitmaken.

Voor het theoretisch gedeelte zullen de leerlingen van dezen Cursus de teeken- en boetseerlessen volgen zooals die reeds vroeger in de school gegeven werden, terwijl het praktisch gedeelte aan de goede zorgen van eene bekwame werkkracht, den Heer F. Zwollo, zal worden toevertrouwd.

De leerwerkplaats werd ingericht met de beste uit Parijs ontboden gereedschappen.

Er zullen voorloopig slechts een gering aantal leerlingen worden toegelaten.

Het materiaal wordt geleverd door de school, terwijl de vervaardigde werkstukken het eigendom der school blijven.

Van het begin van den Cursus op 1 September tot einde December, bedraagt het schoolgeld f 25, terwijl voor de volgende schooljaren het schoolgeld op f 50 is vastgesteld.

In eene vergadering van de bewoners der Passage te Rotterdam is reeds in de vorige week besloten, om de versiering van het inwendige der Passage, tijdens de inhuldigingsfeesten in September 1898, op te dragen aan den heer J. J. Poutsma te Rotterdam, decoratie-schilder, wiens plannen daarvoor algemeen bijval vonden.

Door den hoofd-ingenieur van den provincialen waterstaat in Noord-Holland is een onderzoek ingesteld naar den toren te Zunderdorp. Daaruit bleek, dat het ten hoogste wenschelijk is, dat die toren spoedig worden versterkt, wil men voorkomen, dat hij binnen een zeer kort tijdsverloop — evenals voor een paar jaar die te Purmerland (N.-H.), — zal moeten worden afgebroken.

PERSONALIA.

Aan de Polytechnische School zijn voor het tijdvak van 1 September 1897 tot en met 31 Augustus 1898 benoemd:

1°. tot assistenten: J. M. G. Scheffer, voor natuurkunde; — J. van de Griend, en W. J. Burgersdijk, voor graphostatica en beschrijvende meetkunde; — A. W. C. Dwars en J. H. van Seters, voor waterbouwkunde; — P. A. Schroot en A. Leeflang, voor burgerlijke bouwkunde; — J. Z. Risch, voor werktuigleer en kennis van werktuigen; C. Steuerwald, voor werktuigbouwkunde; — P. H. van der Meulen, M. Breukeleveen, S. H. Meihuizen en F. H. Eydman Jr., voor scheikunde; — F. J. H. M. Thijs, voor landmeten, waterpassen en geodesie;

2°. tot tweeden assistent aan het bacteriologisch laboratorium A. van Delden.

Aan 's rijks school voor kunstnijverheid (gevestigd in het Rijksmuseum te Amsterdam) zijn afgelegd:

het eind-examen van den vierjarigen cursus door de heeren H. J. A. Baars, docoratief beeldhouwer (van Amsterdam); M. A. Alandt, decoratieschilder (van Amsterdam), en H. W. Rosema, decoratieschilder (van Groningen);

het eind-examen in de afdeeling voor kunstnaaldwerk, door juffrouw A. M. Leverington (van Driebergen);

het theoretisch eind-examen tot overgang van de eerste naar d tweede helft van den vierjarigen cursus door de heeren: J. J Chr. Lebeau (van Amsterdam), J. B. Mulders (den Helder), C. H. Schmitt (Amsterdam), A. Smit (Groningen) en J. van Wiligenburg (Maarsen), allen voor decoratieve schilderkunst;

het overgangs-examen van het eerste naar het tweede studiejaar, door de heeren C. A. Dunselman, Sal. Garf, en Ch. Ant. Moen, allen decoratieschilders (van Amsterdam), Alb. P. Hahn, decoratieschilder (van Groningen) en Jac. Feeterse, decotarief beeldbouwer (van Amsterdam);

het toelatings-examen door den meubelmaker L. H. Goudman en den schilder A. H. Jansen, beiden van Amsterdam.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Uitvoerend Opzichter 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 15.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 26 JULI.

Amsterdam. *a.* Het bouwen van een houten hulpschool met acht klasselokalen op een terrein aan de Ruysdaelkade en *b.* het vergrooten van de Jan van der Heydenschool tot een school voor 430 kinderen.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2.25 (met drie teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam. Het inrichten van de school aan de Roelof Hartstraat tot een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 2.25 (met drie teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Arnhem. Het maken van den 2en westelijken vleugel van het St. Elisabethgasthuis.

Het bestuur van gen. gasthuis, v.m. 11 u., in de societeit St. Jan, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestekken ad f 3 verkrijgb. bij den boekh. J. J. v. Mastrigt, aldaar. Inl. geeft de architect J. J. W. Boersbooms.

Apeldoorn. Het maken van een houten dakbeschieting met bijkomende werkzaamh. aan het kerkgebouw te Hoenderloo.

Kerkvoogden der Ned. Herv. gem. van Hoenderloo, 's midd. 12 u., in hotel „Schimmel", te Apeldoorn, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Dongen. Het bouwen van een afsluitmuur enz. voor het kerkhof der Ned. Herv. gemeente.

De architect A. C. Buijzerd, v.m. 11 u., bij wien ad. 80 ct. bestek, teek. en inl. verkrijgb. zijn.

Delft. Het verbouwen van het bureau van politie op de Markt.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Inl. zijn te bekomen alle werkdagen tusschen 10 en 11 u. aan het bureau gemeentewerken; het bestek is tegen betaling van f 0,75 ter secretarie verkrijgb. Aanw. gedaan.

Enschedé. Het bouwen eener verdieping op het woonhuis, gelegen aan de Diezerstraat te Enschedé voor J. Krabbe.

De architect H. E. Zeggelink, 's av. 7 u., in het koffiehuis van Mendelaar, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Groningen. Het afbreken van het perceel Z.z. Vischmarkt F. no. 85 en het daar ter plaatse bouwen van een koopmansbehuizing met vrije bovenwoning.

De heer L. E. v. Hasselt. 's av. 8 u., in hotel Kisch. Bestek en teek. liggen het hotel voorn. en zijn aldaar ad f 1.50 verkrijgb.; afzonderlijke bestekken ad f 0,50. Inl. geeft de architect P. A. Huurman. Aanw. gedaan.

Kollum. Het verbouwen van de openbare school te Kollum met bijlevering van de noodige materialen enz.

Het gemeentebestuur van Kollumerland, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inz. ter secretarie. Aanw. gedaan.

Leiden. Het bouwen van eene school der 3de klasse no. 5 aan den Marc Singel met leveren en plaatsen der schoolmeubelen en leermiddelen. In drie perc.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Het bestek en de teek. liggen ter inz. en overname op het bureau der gemeentewerken waar tevens inl. worden verstrekt op elken werkdag, van 9 tot 4 u., en zijn aldaar à f 2 per stel verkrijgb. Verdere inl. bij den gemeente-architect H. Paul Jr. Aanw. gedaan.

Rosendaal (Geld.) Het afbreken en weder opbouwen van het hôtel „Kraijesteijn" aldaar.

De architect W. Honig 's av. 7 u. in gen. hôtel alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Het bestek met 3 teek. verkrijgb. ad f 10 bij gen. architect en worden op den dag van aanbesteding tegen f 8 der stel teruggenomen. Bilj. in te leveren vóór 26 Juli 's midd. 12 u. ten kantore van gen. architect te Velp. Aanw. 26 Juli van 10—4 u.

Tilburg. Het bouwen van eene R.K. kerk met gebouw voor sacristy en cathechismuskamer, enz. voor de nieuwe parochie van O. L. V. van den H. Rozenkrans aan de Hasselt te Tilburg met alle leverantiën, enz.

De architect A. G. de Beer. Bestek en teek. à f 6 te bekomen bij den architect, die tevens de noodige inl. geeft.

IJsselmuiden, *a.* Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan het Bregittenplein te Kampen; *b.* het bouwen van twee woningen aan de Ebbingestraat te Kampen.

De bouwk. H. J. v. Werven te Kampen, n.m. 6 u., in het café „De Schietbaan". Teek. en bestekken zijn te bekomen à f 0.70 per stel bij H. J. v. Werven. Aanw. gedaan.

DINSDAG 27 JULI.

Amsterdam. Het bouwen van een terracotta-fabriek op een terrein, gelegen aan de Keulsche Vaart bij den Omval naast de kalkovens van de firma v. d. Wallen.

De bouwk. ingenieurs J. A. G. van der Steur en J. J. L. Bourdrez te Amsterdam, n.m. 2 u. in het café „IJsbreker" aan de Weesperzijde te Amsterdam. Bestek en teek. zijn ad f 1.50 te verkrijgen Ringdijk 13b te Amsterdam. Inl. dagelijks bij gen. bouwk. ingenieurs. Aanw. gedaan.

Breda. Het stucadoorswerk der diakonieschool op de Oude Vest.

De heer C. Vriens, Middelaan. Bestek en teek. ter inz. op het werk.

Oudshoorn. Het afbreken van het bestaande en het terzelfder plaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen.

De heer J. Grossat, v.m. 11 u. Het bestek ligt ter lez. en overname in het koffiehuis „de Prins van Oranje" te Oudshoorn, terwijl de teek. tegen betaling van 75 cents aldaar verkrijgb. is. Verdere inl. te bekomen bij C. Pannevis Jr., bouwk. te Oudshoorn. Aanw. gedaan.

Wezepe. Het maken van een gebouw tot woonhuis, bakkerij en korenmolen.

De heeren F. Ten Zijthoff en Zn. n.m. 5 u. bij Rietberg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. verkrijgb. bij de besteders.

WOENSDAG 28 JULI.

Alfen. Het gedeeltelijk afbreken, vernieuwen en herstellen van den onderbouw der in den rijksstraatweg liggende steenen „Hofbrug", benevens het maken en stellen van eene hulpbrug, schuttingswerken enz.

Het gemeentebestuur v.m. $9^1/_2$ u. Bestek en teek. zijn tegen f 1.50 per stel te verkrijgen bij den gemeente-architect, J. Hengeveld Sr.. bij wien inlicht. te bekomen zijn. Aanw. 26 Juli v.m. $11^1/_2$ u.

Winterswijk. Het bouwen van een woonhuis met boerderij met bijl. van materialen op 't „Honus".

De heer J. Hesselink n.m. 2 u. in het koffiehuis „De Harmonie", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect L. G. Richter te Winterswijk. Aanw. 28 Juli v.m. 11 u.

Weert. Het bouwen eener kapel naast de St. Josephsvereeniging.

Het R.K. kerkbestuur van den H. Martinus, v.m. 10 u. Plan, voorw. en bepalingen over bouwstoffen en bouwwijze liggen ter inz. in voorm. St. Josephsvereeniging. Aanw. ged.

DONDERDAG 29 JULI.

's-Gravenhage. Het bouwen van eene villa op het voormalig Seinpostduin te Scheveningen. De architect J. E. C. de Wijs namens zijn principaal n.m. 2 u

Bestek en teek. zijn ad f 1.50 verkrijgb. aan het kantoor van den architect Z.O. Buitensingel No. 219, waar tevens dagelijks van 1—2 ure de noodige inlichtingen zullen worden verstrekt. Aanw. ter plaatse 26 Juli v.m. 11 u.

VRIJDAG 30 JULI.

Amersfoort. Het bouwen van een sigarenfabriek met bijbouw van tabaksmagazijn, badkamers enz. aan het Christiaanpark.

De architect H. T. Eijsvogel v.m. 11 u. in het café „Het Valkje". Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij voorn. architect die dagelijks inlicht. geeft, behalve op 26 en 27 Juli.

Groningen. Het bouwen van eene heerenbehuizing op een vrij terrein, aan den Heeresingel te Groningen.

De architect W. P. Ros 's av. $8^1/_2$ u. in het café „Veening", alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1.50 te bekom zijn bij voorn. architect.

Hengelo (Over.). Het bouwen van d woningen onder één dak.

De architecten van der Goot en Kruisw n.m. 3 u. in het Stationskoffiehuis alw. best en teek. ter inz. liggen. Aanw. 30 Juli, v.m. 10

ZATERDAG 31 JULI.

Breda. Het afbreken van het v.m. pla tagemeestershuis en het bouwen van een boschwachterswoning in het Ulvenhoutsch bosch.

De rentmeester der domeinen rentamb Breda, v.m. 11 u., in het café van de Wed Segers. Bilj. in te leveren tot 31 Juli v.m 10 u. Bestek en voorw. verkrijgb. bij gen rentmeester tegen betaling van f 0.25, ter wiens kantore, Breda, Halstraat. no. 467*bis* de teek. ter inz. ligt. Inl. te verkrijgen bij den opziener der domeinen, P. van de Erven, te Breda. Aanw. 27 Juli, v.m. 11 u.

MAANDAG 2 AUGUSTUS.

Delft. Het bouwen van schaft- en badlokalen, het maken van een houten schutting en het verbouwen van een gedeelte van het voormalig pakhuis aan de Aschvest.

De commissie voor de gem.-gasfabriek, n.m. 2 u., ten kantore der fabriek. Het bestek met de teek. is tegen f 0.50 te bekomen aan het kantoor voorn. Inl. worden aldaar verstrekt op werkdagen tusschen $10^1/_2$ en $11^1/_2$ u. Aanw. 28 Juli v.m. 11 u.

DINSDAG 3 AUGUSTUS.

Utrecht. Bestek No. 730. Het maken van twee wachterswoningen bij de kruising van de Tramweg-Maatschappij „de Meijerij" bij het station Eindhoven. Begrooting f 8050.

De Mij. tot expl. van staatsspoorwegen, des nam. ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelsé Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. van Liebergen te Venlo en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbnreau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten Juli 1897 ten 9 ure voormiddag (West Europeesche tijd.)

Afloop van AANBESTEDINGEN.

5 JULI.

Hees. Het bouwen van een burgerwoonhuis in de Kloosterlaan te Neerbosch, met bijlevering van materialen, voor zoover deze in bestek genoemd zijn. Door den heer L. A. Snoeijs, te Neerbosch.

Gegund aan W. v. Zandvoort te Nijmegen.

13 JULI.

Groningen. Het bouwen van eene lakstokerij met pakhuis, op een terrein kadastraal bekend gemeente Haren, sectie 8 no 1012, gelegen aan den weg naar Paterswolde. Door den architect G. Nijhuis.

Laagste inschrijver G. Kuiper, f 2996, geg.

14 JULI.

Almelo. Het vergrooten der stoomweverij van H. en B. Scholten, aldaar, ram. f 8617. Door den architect H. A. Witzand Bzn.

Laagste inschrijver H. Westenberg, f 7652.

Amsterdam. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan den Nieuwendijk no. 82. Door den heer Wamsteeker.

Laagste inschrijver L. v. d. Schaar, f 15320.

Bodegraven. Het bouwen van een winkelhuis op een houten paalfundeering met bijlevering van alle materialen. Ram. f 5200. Door den bouwk. C. Zaal Azn.

Laagste inschrijver L. Gesman, Oudshoorn, f 5193, gegund.

Breda. Het verbouwen van het pand geteekend wijk A, no. 289, gelegen aan de Vlaszak te Breda. Door de architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas.

Metselwerk. Laagste inschrijver A. Klemans, Prinsenhage, f 962.

Timmerwerk. Laagste inschrijver J. J. van Wijck, Ginneken, f 1081.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

31 JULI 1897. 17e JAARGANG. No. 31.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

ONTWERP VAN EEN WAPEN VOOR H. M. DE KONINGIN.

Het Maandblad van het Genealogisch-heraldiek Genootschap „De Nederlandsche Leeuw", 15e jaargang, n°. 6, 1897, geeft eene afbeelding van het reeds in verschillende bladen besproken Wapen voor H. M. de Koningin, ontworpen door den heer M. G. Wildeman, Adjunct Archivaris van Haarlem, en in teekening gebracht door den heer J. M. Lion, wapenteekenaar en calligraaf te 's-Gravenhage.

De bedoeling van den ontwerper is deze geweest: te voorkomen, dat bij de aanstaande Kroningsfeesten van H. M. de Koningin, op het gebied van versieringen, enz. gezondigd worde tegen de wetten der heraldiek en aesthetiek.

Wij juichten die bedoeling toe en hebben terstond na het verschijnen der afbeelding den heer Wildeman vergunning gevraagd zijn ontwerp ook in wijderen kring bekend te mogen maken, overtuigd daardoor aan vele onzer lezers een dienst te bewijzen. Ons verzoek is met de meeste welwillendheid ingewilligd geworden.

De heer Wildeman is wel overtuigd, dat het Koninginnewapen *niet* naar zijn ontwerp zal worden vastgesteld, daar het bovendien aan H. M. zelve is om te beslissen hoe dat wapen zal zijn, maar zoolang het officieele wapen niet bekend is — en eene bekendmaking kan nog lang op zich laten wachten — kan het nuttig zijn belanghebbenden te doen zien, hoe een wapen van H. M. kan worden vervaardigd, waarin noch tegen de traditie, noch tegen de heraldische wetten gezondigd is, en waarin geen noemenswaardige afwijkingen voorkomen van het hieronder volgende Koninklijk besluit van 1815.

Zij die geroepen zullen worden om bij de aanstaande feesten wapens ter versiering te schilderen, zullen dan ook verstandig doen hun eigen fantasie het zwijgen op te leggen en zich liever strikt aan het ontwerp te houden dat is voorgesteld op de bij dit blad behoorende plaat, dan allerlei foutief en smakeloos werk te leveren.

Het ontwerp werd beschreven in het bovengenoemde Maandblad, waaraan wij het volgende ontleenen:

De tekst van art. 1 van het Kon. besluit van 24 Aug. 1815 (*Stbl.* n°. 46) luidt woordelijk a. v.:

„Het wapen van het Koninkrijk der Nederlanden, zoowel als dat van Ons en Onze Successeuren, Koningen der Nederlanden, zal bestaan in Ons aangeboren geslachtswapen van Nassau, zijnde een klimmende leeuw van goud, getongd van keel, op een veld van azuur, bezaaid met gouden blokken, welk wapen Wij alsnu vermeerderen door te bepalen, dat de leeuw zal zijn gekroond met een Koninklijke kroon, en dat hij in den rechter voorklauw een opgestoken zwaard houden zal, en in linker een bundel pijlen met gouden punten, de punten omhoog en de pijlen met gouden lint te zamen gebonden."

In het ontwerp nu is het schild ruitvorming volgens de regelen der heraldiek, wijl het hier eene Vrouwspersoon betreft. De koninklijke kroon, die het schild dekt, heeft de heer W. ongevoerd afgebeeld, omdat juist daardoor de rang wordt aangegeven. — Geheel ten onrechte wordt bij ons de koningskroon dikwijls gevoerd in beeld gebracht, terwijl gezaghebbende schrijvers eenparig van meening zijn, dat de voering bij een koningskroon niet zichtbaar mag wezen.

Trouwens is op al onze munten en in de van Rijkswege uitgegeven zegels de kroon ongevoerd.

Art. 7 van gemeld Kon. besluit zegt:

„Alle Onze wettige Descendenten, zoo vrouwelijke als mannelijke, zullen tot dekking hunner wapenschilden de koninklijke kroon en tot schildhouders of tenants twee gekroonde leeuwen voeren."

De bedoeling zal hier wel geweest zijn „Nassausche leeuwen" dus van goud, en geen natuurlijke leeuwen, die men zich moeielijk met kronen kan voorstellen. Twee heraldische, met koningskronen versierde leeuwen, plaatste de heer W. er dus als tenants. Uit aesthetisch oogpunt bracht hij ter weerszijden van het schild twee banieren aan, waarvan de (her.) rechts geplaatste vertoont het wapenschild van Nassau (een klimmende leeuw van goud, getongd van keel, op een veld van azuur, bezaaid met gouden blokken), terwijl de (her.) links geplaatste het wapen Châlons-

Orange-Génevois voorstelt (1 en 4 Châlons; 2 en 3 Orange met hartschild Génevois). Rondom het schild hangt het lint met byou van ridder-grootkruis der Militaire Willemsorde, de eerste of hoogste Nederlandsche ridderorde, waarvan H. M. de Koningin Grootmeesteres is. Men zou hierbij nog kunnen voegen de Orden van den Nederlandschen Leeuw en die van Oranje Nassau, doch dit zou — volgens den heer Wildeman — den totaal indruk bederven.

De historische wapenspreuk moet ontbreken, eerstens omdat deze bij vrouwenwapens niet van toepassing is, en ten andere, omdat in meergemeld K. B. van 24 Aug. 1815 uitdrukkelijk in art. 8 wordt gedecreteerd, dat alleen de mannelijke Descendenten het devies „Je Maintiendrai" zullen voeren.

Aangaande den wapenmantel valt niets bijzonders te zeggen. Bij het Kon. Besluit is hij vergeten, doch wordt sedert officieel gevoerd.

De heer Wildeman heeft in het Maandblad van „De Nederlandsche Leeuw" ook de kritieken die in verschillende bladen over zijn ontwerp verschenen zijn, verzameld. Wanneer men die leest, dan zal men veel waardeering tegenkomen voor de grondgedachte ook enkele aanmerkingen en vele opmerkingen die met het ontwerp niets te maken hebben. De verdienstelijke heraldicus de heer J. A. Koopmans, te Lent, had de beleefdheid den heer Wildeman inzage te geven van een kritiek die eerlang het licht zal zien, waarin evenwel ook weder over de hoofdgedachte niets afkeurends wordt gezegd.

Wij meenen, dat de heer Wildeman — zooals duidelijk blijkt — een zeer verdienstelijk werk heeft geleverd, dat gerust voor toepassing kan worden aanbevolen.

SYSTEEM-MONIER.

Wat is bekend omtrent hier te lande uitgevoerde werken van cement-ijzer, systeem Monier?
Is de opgedane ondervinding van dien aard, dat de toepassing van dit systeem is aan te bevelen, en voor welke werken?

Ter behandeling van de bovenstaande vraag in de Afdeeling Amsterdam van de Maatsch. t. Bev. der Bouwkunst werd de volgende inleiding ingediend.

Was het den heer Monier, die de samenvoeging van beton en ijzer het eerst practisch schijnt te hebben toegepast, gelukt in Frankrijk spoedig onder technische mannen vertrouwen voor dit systeem te winnen, zoodat aldaar in betrekkelijk korten tijd, reeds vóór 1886, meer dan 1000 water- en gashouderbassins gemaakt waren, — waarbij van 20 M. diam. en 5 M. hoogte, — ook in Duitschland was spoedig patent voor dit systeem genomen, is het met het beste gevolg op allerlei gebied van den ingenieur en den architect toegepast, en heeft het ook op vele plaatsen het aldaar veel gebruikte stampbeton vervangen; terwijl het hier te lande slechts langzamerhand het vertrouwen wint, ook nu men de goede resultaten ziet van de toepassing zoowel op waterbouwkundig gebied, als bij fabrieks- en huizenbouw.

Alles op te noemen wat in dit systeem met gunstig gevolg hier te lande, zoowel door buitenlandsche als door binnenlandsche firma's, is uitgevoerd, is niet doenlijk, ook niet noodig; wijzen wij slechts op eenige werken van beteekenis die goede resultaten gaven, dan is daaruit voldoende op te maken, dat het systeem ook hier zijn sporen verdiend heeft, er meer de aandacht aan gewijd wor[dt] en de toepassing meer algemeen kan worden.

Bij werken uitgevoerd onder beheer van 's Rijks Wate[r]staat is bekend de duiker te Heusden, uitvoerig beschreve[n] in de mededeelingen van het Kon. Instituut van Ingenieu[rs]. Deze duiker, uitgevoerd in 1893, had een half elliptisch[e] vorm, hoog en breed 3 M. en lang 22 M.; de goe[de] ervaring hierbij opgedaan, heeft waarschijnlijk er toe g[e]leid, dat verleden jaar een duiker onder het Veenhuiz[er] kanaal, hoewel van geringere afmetingen, ook ond[er] directie van den Waterstaat werd gemaakt.

Als een werk waarbij het bijna onmogelijk was to[t] een goed resultaat te komen zonder het systeem Monie[r] daar men in groote moeielijkheden met water en loop[-] zand verkeerde, is de bekende tunnel van niet gering[e] afmetingen, die een ondergrondsche verbinding vorm[t] tusschen de beide gebouwen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht. Deze tunnel is lang 20 M., hoog 2, en breed 1.40 M., werd geheel boven den beganegrond gemaakt en daarna op haar plaats gebracht.

Tot nu heeft ook dit werk reden tot tevredenheid gegeven.

Bekend zijn ook de tunnels van niet zulke groote afmetingen, maar van zeer lichte constructie, die gemaakt zijn bij den bouw van het Wilhelmina-gasthuis te Amsterdam en die dienst doen tot plaatsing van buizen, electrische draden, enz. Deze tunnel schijnt goed te voldoen, bij de laatste aanbesteding voor eene uitbreiding van genoemd gasthuis is dan ook eene verlenging van de tunnel begrepen.

Een eigenaardig geval waar het systeem goede diensten bewees, is mij bekend bij een kelder van vrij groote afmetingen. Deze gemetselde kelder was lek geworden, waarschijnlijk door ongelijkmatige uitzetting veroorzaakt door een verwarmingstoestel dat aan een einde er in geplaatst was.

Nadat eene bekleeding van cement-ijzerwerk in dezen kelder was aangebracht, is het verwarmingstoestel er weder in geplaatst en in dienst gesteld, terwijl het overige gedeelte gebruikt wordt voor berging van eene groote massa brandstoffen.

Sedert, nu ongeveer $1\frac{1}{2}$ jaar, komen er geen gebreken meer aan voor.

Op ander gebied van waterdicht werk is bekend het Zwembassin van de Bad- en zweminrichting aan den Heiligenweg te Amsterdam.

Evenzeer is bekend de groote fonteinbak op het Frederiksplein aldaar, die nu reeds eenige jaren aan water en afwisselende temperatuur weerstand biedt.

Ook is bekend, dat de groote pekelbakken van cement-ijzerwerk in gebruik bij de Amsterdamsche Omnibus Mij., zeer goed voldoen.

Voor binnenwanden van graansilo's, zooveel malen in Duitschland toegepast, waar het systeem Monier de houten schotten die onzuiver werden, of de steenen wanden die zwaar zijn en veel plaats innemen, vervangt, is mij eene toepassing bekend aan de Meel- en broodfabriek „Ceres" alhier, reeds een 6-tal jaren geleden. Bij eene uitbreiding in het vorige jaar aan gen. fabriek is dit systeem weder voor een graansilo toegepast; wel een bewijs, dat het ook daar goede resultaten heeft opgeleverd.

Heeft men vooral in Duitschland het systeem menigvuldig toegepast bij den bouw van groote gewelven voor overkappingen en overbruggingen, hier te lande zijn in 1892, voor de firma Van Houten te Weesp, gewelven van cement-ijzerwerk gemaakt, dienende voor isoleerende over-

ONTWERP VAN EEN WAPEN voor H. M. DE KONINGIN

door M. G. WILDEMAN.

PHOTO-LITH: WEGNER & MOTTU AMST.

appingen van gebouwen. Deze gewelven hebben eene panning van 15 M. en eene totale lengte van 65 M., jn aan de kruin niet zwaarder dan 8 cM., aan den oet 15 cM.

Ook hier hebben deze constructiën zeer goed voldaan, oodat ook verleden jaar weder groote overkappingen i cement-ijzerwerk aan genoemde fabriek gemaakt zijn.

Bekend is het, dat meestal de door de brandweer oorgeschreven maatregelen tot beveiliging van kolommen n ijzeren balken tegen brand in magazijnen, enz., tengevolge ebben dat men de kolommen enz. bekleed met eene contructie van cement-ijzerwerk, hetgeen dan ook zeer oed voldoet, te meer daar men aan een kolom met basis en apiteel toch elken vorm kan geven dien men verlangt.

Heeft eene meer dan 25-jarige ondervinding geleerd, dat iolen van cement-beton volkomen bestand zijn tegen de nwerking van rioolvocht, blijkens eene verklaring van neer dan 100 deskundigen, voorkomende in het Centralblatt ler Bauverwaltung, XV jaargang No. 10, en eene medeleeling van de afdeeling 's-Gravenhage, voorkomende in iet Bouwk. Weekblad van 9 Juli 1889, — ook hier te lande n vooral te Londen leerde de ervaring, dat waar het netselwerk van riolen gedeeltelijk verteerd was, de voegen an portland-cement mortel goed waren gebleven en hoog, ls ribben, boven het metselwerk zijn blijven uitsteken.

Ook om de lichtere constructie worden dan ook op vele laatsen afvoerbuizen voor riolen en beerputten van cementjzerwerk gebruikt.

Komt men nu aan het tweede gedeelte der vraag, dan an men daarop gerust antwoorden, dat de ondervinding ook hier te lande van dien aard is, dat het systeem ongetwijfeld in ruimere mate toepassing kan vinden.

Dat men voor de brandveiligheid en in de waterdichtheid van dit soort werk meer en meer vertrouwen krijgt, blijkt o.a. daaruit, dat in het bestek voor den bovenbouw van het Centraal-archiefgebouw te 's-Gravenhage, onlangs aanbesteed, alle goten en boeiborden, alsmede de wanden die in een ijzerconstructie zijn gevat, beschreven zijn van cement-ijzerwerk.

Het sterke verband dat portl. cement-beton en ijzer verkrijgt, hetwelk volgens prof. Bauschinger te München bedraagt 40—47 K.G. per M^2., en de sterke weerstand van het cement-beton tegen vuur, hebben er waarschijnlijk toe geleid, dat men hier ter stede een brandkluis heeft gemaakt aan de Nederl. Bank, geheel samengesteld uit ijzer en beton, waarbij de dunne staven van het systeem Monier vervangen zijn door een ruitwerk van façon-ijzer.

Vraagt men nu voor welke werken het systeem kan worden aanbevolen, dan zou men daarop zeer uitgebreid kunnen antwoorden; bepalen wij ons er echter bij, dat het voldoende bewezen is, dat het systeem uitnemend geschikt is voor waterdichte werken onder zwaren druk, als reservoirs, kelders en dergelijken, en voor werken onder weinig of geen druk maar ook blootgesteld aan de afwisselende werking van de temperatuur, als fonteinbakken, balkons, terrassen, daken, muren, enz.

Voor beveiliging tegen brand, als: muren, brandkluizen, bekleeding van kolommen en balken, plafonds, trappen enz.

Voor lichte zich zelf dragende constructies, als: binnenmuren, uitgebouwde trapkasten, tunnels, enz.

Voor sterke en toch niet zware constructies, als: gewelven van groote spanning voor overdekkingen, bruggen, enz.

Voor geluidwerende werken, als: wanden van spreekkamers, telefoonkasten, enz.

Ten slotte kan nog worden opgemerkt, dat cement-beton volkomen bestand is tegen de werking van petroleum, zooals uit proeven van Dr. Schumann is bewezen, zoodat ook het systeem geschikt is voor petroleum-reservoirs; verder, dat door fluateering de nadeelige werking die cementbeton heeft op wijn, melasse, olie enz. geheel wordt opgeheven, waardoor het dan ook voor wijnbakken, zooals in Algiers, ruime toepassing heeft gevonden.

Amsterdam, Februari 1897.

J. N. LANDRÉ.

BOEKAANKONDIGING.

The Studio — 15 Juni 1897. Vol. 11 No. 51.

Hoofdinhoud: Fritz Thaulow (een kunstschilder) als mensch en kunstenaar. — Herleving der Engelsche Burgerlijke (Domestic) Architectuur. Zesde vervolg. Het werk van C. F. A. Voysey. — Zuid-Holland als een schetsterrein. — Laatste werk van Van Hoytema. — Decoratieve kunst in de Salon van 't Champ de Mars. — Studio Talk enz.

The Studio, waarvan ik reeds meermalen 't genoegen had eene aflevering in dit weekblad aan te kondigen, geeft in haar laatste nummer niet veel bijzonders. Vooral het tweede artikel was, voor mij althans, een groote teleurstelling. De enthousiaste tekst, waarin „G." zijn onverdeelde bewondering voor 't talent van den heer Voysey in de meest positieve termen uit, kon den onbehagelijken indruk niet wijzigen, welke de ontwerpen van genoemden architect op mij maakten. Integendeel.

Hoog wordt opgegeven van het streven van den heer Voysey naar een eerlijke eenvoud, wanneer de beurs van den principaal het gebruik van kostbaar materiaal ter versiering niet toestaat. Maar de resultaten van dat streven zullen mij steeds bijblijven als waarschuwing in welke richting die eenvoud niet te zoeken. Zie slechts den schoorsteenmantel op blz. 18: zeker wel 't meest monsterachtige wat ge onder oogen krijgt, tenminste wanneer we het (beeldhouwers?) atelier van W. E. T. Britten Esq. uitzonderen.

Waar ik het eerst aan dacht, aan een crematorium dan wel aan een bokkingrookerij? Immers 't geen de heer Voysey zijnen werkgevers aan vensteroppervlakte — hierover straks nog een enkel woordje — onthoudt, vergoedt hij dubbel en dwars in zijn schoorsteenen. Ik bid U, let eens op die onderdeelen, hoe ze als torens, meters boven zijn daken uitsteken.

Eenige jaren geleden werd in Frankrijk zeer geklaagd over den nadeeligen invloed, welke het belasten der vensters op den gezondheidstoestand zou uitoefenen; immers vooral in het Zuiden bracht men èn aantal èn afmetingen tot het kleinst mogelijke terug. Zou in Engeland, die belasting ook zóo drukken? Te cordeelen naar de Voysey-gevels wel. Want zelfs in de gevels van de artist-cottage in Badford Park zocht ik te vergeefs naar eenige aanduiding van 't groote atelier — 31 bij 17 voet — en van een ander groot vertrek — 18 bij 14 voet; niets dan kleine W. C. raampjes, terwijl ongetwijfeld 't licht had moeten binnenstroomen. Intusschen, wie voor £ 494. 10 S. een huis van drie verdiepingen krijgt, mag tevreden zijn, dunkt mij!

Sla ook niet over, de woonhuizen in Chelsea; ge zoudt u een genoegen ontzeggen.

„G." verwerpt verder met verontwaardiging de meening, dat het in gebruik komen van groen gekleurd huisraad een modegril zou zijn. Maar waar anders dankt het zijn opgang aan? En steekt er eenig kwaad in? Daarenboven had de heer „G" gelijk, dan zou het eenig excuus vervallen van hen, die thans, door de heerschende Anglomanie medegesleept, hunne salons en kamers liever vullen met „Liberty Goods" en soortgelijke „artistieke" wanstaltigheden, dan zich inderdaad praktische meubelen aan te schaffen.

Mocht de Nederlandsche principaal er ook nog toe overgaan zijn woning zelve in overeenstemming tot zijn huisraad te eischen, dan zal ongetwijfeld het artikel over Mr. Voysey in de „Studio" tot de toonaangevende studiewerken gerekend worden. Tot zoolang kunnen wij het gerust ter zijde leggen, behalve wanneer we een bewijs zoeken voor de conclusie:

„Without proportion a building is utterly, hopelesly bad" — zonder

proportie is een gebouw door en door, hopeloos leelijk, — die mij uit een vroegeren jaargang van de „Architect", 't Engelsch Weekblad, is bijgebleven. J. H. W. L.

BERICHTEN.

Een berichtgever der „Journal des Débats" verteld: De München bezoekende toeristen zullen dezen zomer in de hoofdstad der Duitsche muziek en van het Duitsche bier door een verrassing getroffen worden. Het oude Kon. Hofbräuhaus, welks primitieve inrichting opklimt tot den tijd van Gambrinus, heeft het besluit genomen met den modernen vooruitgang rekening te houden, en ter wille van zijne gasten een reusachtige rijke zaal in te richten in den trant van de Gürzenich-zaal, een der bezienswaardigheden van Keulen. Zooals bekend is — zegt de berichtgever — is het koninklijke Hofbräuhaus eene staatsinrichting, om zoo te zeggen eene nationale industrieele zaak; het is het conservatoire van het klassieke bier, de tempel van den god der hop. De Beyeren schenken veel meer aandacht aan de goede exploitatie van die brouwerij, dan de Franschen aan hunne fabriek van Sèvres, en het is waar, dat zij met ijverzucht waken over de hoedaningheid en den prijs van haar product. De verhooging van den bierprijs met een enkele pfennig per halven liter Salvator zou een opstand kunnen doen uitbarsten.

De voorgenomen verandering zal dan ook zeker niet dadelijk in goede aarde vallen. Intusschen zijn de plannen voor de hal in den ministerraad besproken, en heeft de Prins-Regent reeds zijne hooge goedkeuring gehecht aan de ontwerpen voor de decoratieve beschildering en de uitvoering daarvan opgedragen aan den heer Ferd. Wagner, een der meest gewaardeerde historieschilders van Duitschland.

Het nieuwe bierpaleis moge behaaglijk worden, zoo schilderachtig als het oude is, kan het nimmer worden.

Door de Steenhouwersvereeniging „Eendracht maakt Macht", afd. Amsterdam, is thans reeds aan den gemeenteraad een adres gezonden houdende verzoek het daarheen te leiden, dat in het bestek, benoodigd voor den bouw der Beurs, zal worden opgenomen dat het steenhouwerswerk binnen Amsterdam moet worden vervaardigd.

Uit een drieledig oogpunt acht de vereeniging dit verzoek billijk.

1°. Billijk, omdat daardoor de stand in eere wordt verheven:

2°. Billijk, omdat daardoor veler nood zal worden gelenigd zonder aan een aalmoes te denken, en,

3°. Omdat onze nijverheid, waarvan het een deel uitmaakt, er door bevorderd wordt.

Op de trap in het Stedelijk Museum te Leiden is thans een vrouwenbeeld opgesteld, uit eikenhout gesneden, voorstellende de Gerechtigheid. Dit beeld dat geruimen tijd in het zoogenaamde magazijn werd bewaard, geeft — volgens het Leidsche Dagblad — een mooi staal te zien van de hoogte waarop de beeldbouwkunst hier te lande in de 17e eeuw stond.

Afkomstig van de voormalige Universiteits-vierschaar, werd het in 1653 voor f 50 gemaakt door Claas Jansz. Kaaskamer. Aangezien het fraaie uit één stuk gehouwen beeld, hetwelk thans van een dikke verflaag is ontdaan, de gewone attributen, weegschaal en zwaard, miste, heeft men aan den heer Boode, beeldhouwer te Leiden, opgedragen een en ander passend bij te werken, van welke taak deze zich uitnemend heeft gekweten.

De heer Prof. Dr. Galland, thans hoogleeraar aan de Königl. Technische Hochschule te Berlijn, houdt sedert geruimen tijd aan deze inrichting voordrachten over de Nederlandsche bouwkunst der 16e en 17e eeuw. Onze lezers zullen zeker met belangstelling vernemen, dat deze voordrachten met steeds stijgende waardeering worden gevolgt, nadat Prof. Galland daaraan ook schetsoefeningen verbonden heeft.

Een vijftiental studenten der genoemde Technische Hoogeschool zal nu een bezoek aan Nederland en België brengen, en o. a. Dinsdag aanstaande te Amsterdam komen, teneinde aldaar de voornaamste oude bouwwerken te bezichtigen.

Dit is almede eene uiting van warme belangstelling in de kunst onzer vaderen, aangewakkerd door de vereering die Prof. Galland, zooals hij ruimschoots getoond heeft, daarvoor koestert.

Deze studietocht geschiedt onder geleide van Prof. Johan Vollmer, die tegenwoordig aan het hoofd staat der afdeeling bouwkunst van de Königl. Technische Hochschule en — zooals bekend is — een der voornaamste Duitsche kunstenaars is op het gebied van kerkbouw.

Tijdens de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1889 werd van 17 tot 22 Juni een internationaal congres van Architecten gehouden, in die dagen het derde van dien aard.

Het was reeds bijna vergeten, toen nu zeer onlangs de verslagen van dit congres zijn verschenen. Acht jaren na dato is wel laat, maar de belangrijkheid van het boekdeel met zijn vele illustraties vergoedt het wachten van velen.

De bouw van de nieuwe brug over het kanaal van Nymphenburg, waarmede in het voorjaar een aanvang werd gemaakt, zal binnen kort voltooid zijn. Deze brug bestaat uit één boog, het geheele kanaal overspannende en aan de uiteinden rustende op peilers aan de beide oevers. De boog is gemaakt van cementijzer, systeem Monier.

Op de Internationale Kunst-Tentoonstelling te München heeft de jury met eenparige stemmen de gouden medaille eerste klasse toegekend aan de kunstschilders N. Bastert, G. H. Breitner en P. de Josselin de Jong, en aan den architect Dr. P. J. H. Cuypers.

Verder de gouden medaille tweede klasse aan de kunstschilders B. M. Koldewey, Jacob Smits en H. J. van der Weele.

In het geheel werden slechts twintig medailles eerste klasse uitgereikt; Engeland behaalde daarvan drie, de overige landen slechts één of twee. Voor Nederland werden alzoo de meeste toegestaan, en daaronder de *eenige* voor bouwkunst.

De schilder Jacob Smits wordt echter door „Petit Bleu" tot de Belgen gerekend, daar hij in België studeert.

De minister van binnenlandsche zaken brengt ter kennis van hen, die het examen van geëxamineerd en beëedigd landmeter wenschen af te leggen, dat zij zich daartoe vóór 25 Augustus e. k. schriftelijk bij het departement van binnenlandsche zaken moeten aanmelden.

Te Kampen heeft de Gemeenteraad het voorstel aangenomen tot restauratie van het Stadhuis. Aan het Rijk zal worden aangevraagd eene subsidie van de helft der kosten.

Naar gezegd wordt, is weder eene nieuwe combinatie in wording tot het stichten van een nieuw Schouwburggebouw te 's-Gravenhage. Het terrein moet reeds aangewezen zijn en de zaak ook financiëel goed staan.

B. en W. van Leiden hebben voorgesteld, de jaarwedde van den te benoemen gemeente-architect van f 3000 tot f 4000 te verhoogen, zijn titel te veranderen in dien van Directeur der Gemeentewerken en hem niet dan bij uitzondering toestemming voor het doen van particuliere werken te verleenen.

PERSONALIA.

Bij Min. beschikking van den Minister van Waterstaat, H. en N. zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de Heeren: C. W. van der Sterr, bij het maken van een schutsluis en een keersluis met daartoe behoorende werken in de Dieze, beneden de spoorweghaven te 's-Hertogenbosch; A. van Schaik, bij de uitvoering van baggerwerk in de Boven Merwede; A. J. Vos, bij het onderhoud der werken op den Amer, op het benedendeel van de Donge, benevens in het riviervak Heleind-Dongemond en in het Heusdensche Kanaal, en J. W. Otten, bij de verbetering van de Maas onder Reek, Hespen, Huisseling, Balgoy, Wijchen en Neder-Asselt.

Directeuren van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte, te Rotterdam, hebben tot leden benoemd o. a. de heeren J. C. Dijxhoorn, B. J. H. Haitink, W. Verwey Az., ingenieurs, C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, ingenieur, Directeur der Gemeentewerken te Amsterdam, Dr. R. D. M. Verbeek, Hoofdingenieur van het mijnwezen in Ned. Indië, thans te 's-Gravenhage, en J. L. Stuten, kapitein-ingenieur.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Uitvoerend Opzichter 3.

Zander-Instituut.
Amsterdam.

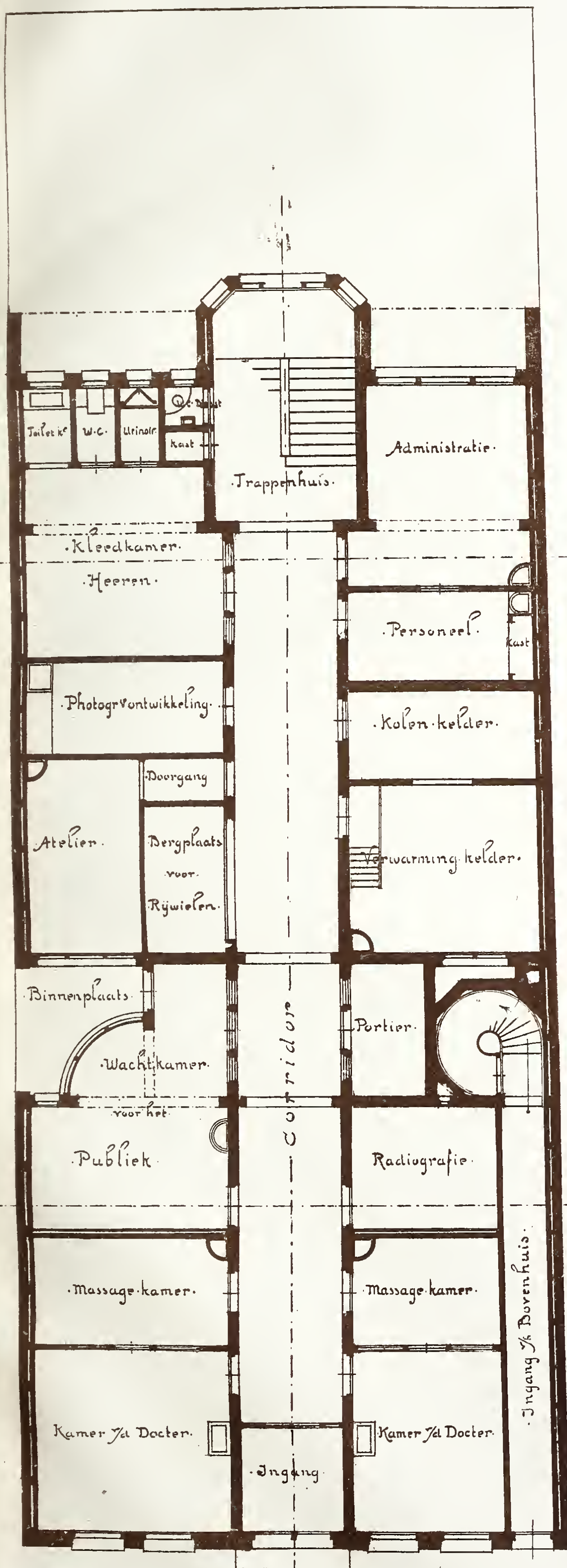

Plan v/d Parterre.

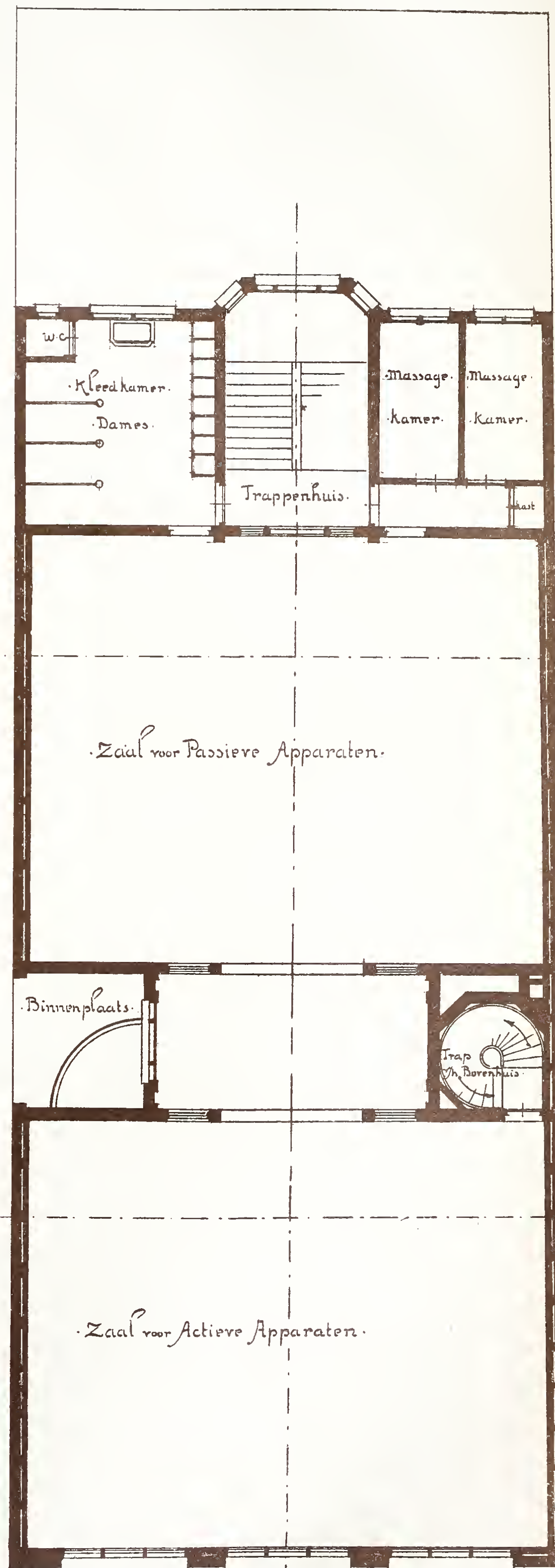

Plan v/d 1ste Verdieping.

0 5 m. 10

. Zander-Instituut

. Amsterdam .

. Voorgevel .

0 5 M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

7 AUGUSTUS 1897. 17e JAARGANG. No. 32.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In de vorige maand werd aan de Leden der Maatschappij verzonden, de tweede aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift, jaargang 1897.

De Algemeene Vergadering der Leden van de Maatschappij, in September te Rotterdam te houden, is vastgesteld op Dinsdag 14 September a. s., des morgens te 11 uur, in een der zalen van het Gebouw der Diergaarde.

In een volgend blad zal de uitvoerige agenda worden opgenomen.

HET NIEUWE GEBOUW VOOR HET ZANDER-INSTITUUT TE AMSTERDAM.

De Zander-Instituten worden genoemd naar Dr. Gustaf Zander, een Zweedsch geneesheer thans te Stockholm gevestigd, wien voornamelijk de ontwikkeling der mechanotherapie te danken is.

Zander is de man die reeds in 1857 zich toelegde op de behandeling van ruggegraats-verkrommingen bij kinderen, en daarvoor een meet-apparaat vervaardigde, hem in staat stellende vorm en houding van het lichaam met nauwkeurigheid te bepalen, de ontstane afwijking in beeld te brengen en de resultaten zijner behandeling waar te nemen. Hierop steunende, heeft hij een aantal apparaten doen vervaardigen, waarbij de weerstand niet door menschelijke kracht maar door mechanische toestellen verstrekt werd, en door welke, langs den weg aangegeven door het na meting verkregen beeld, de verkromming wordt opgeheven, terwijl men tevens in deze verbeterde houding bepaalde spieren zich laat oefenen, spieren die òf verzwakt zijn, òf ter algeheele opheffing der kromming kunnen medewerken. Zijn methode werd spoedig verspreid.

Toen nu de Zweedsche heilgymnast Ling de weerstandsbewegingen invoerde en hij deze afzonderlijk toepaste op de verschillende spiergroepen, werd de zoogenaamde Zweedsche Heilgymnastiek op den wetenschappelijken grond gevestigd, waarop Zander zijn systeem verder heeft ontwikkeld. Toen deze de spierbeweging als geneesmiddel had leeren voorschrijven, zag hij spoedig van hoe ruime toepassing hij dit middel kon doen zijn, indien het mogelijk ware het aan de eischen van elk geneesmiddel te doen beantwoorden, namelijk: onveranderlijkheid, en toediening in elke verlangde hoeveelheid.

Deze voorwaarden heeft hij werkelijk weten te vervullen en een reeks apparaten geconstrueerd, waarop iedere spiergroep van het lichaam een weerstand moet overwinnen, die is aangebracht op een hefboom, zoodanig geplaatst, dat de grootste weerstand dan aanwezig is, wanneer de spier zijn maximum van arbeidsvermogen bezit, en af- of toeneemt, evenredig aan de krachtsuiting der spier. Het is door deze stap, dat de persoonlijke weerstandsgever werd vervangen door het apparaat, en dat de spierbeweging als rationeele geneesmethode kan worden toegepast.

In 1863 opende Zander te Stockholm het eerste Medicomechanisch Instituut, waar toen reeds 27 apparaten aanwezig waren, elk bestemd voor eene bepaalde spiergroep van het lichaam. Van toen af ontwikkelde het systeem zich zoodanig, dat thans reeds 70 verschillende werktuigen in de Zander-instituten in werking, en meer dan honderd instituten bevorderlijk zijn aan de toepassing der bewegings-kuur, zich ten doel stellende: het ontstaan der ziekte te voorkomen door bevordering van de harmonische samenwerking der verschillende levensfuncties.

Ruim anderhalf jaar geleden werd, met bekwame mannen aan het hoofd, te Amsterdam het eerste Zander-instituut in Nederland geopend; het werd gevestigd in een der oude en deftige burgerwoonhuizen aan de bocht van de Heerengracht. 's Gravenhage en Rotterdam zijn gevolgd.

Het gebouw te Amsterdam werd echter alras te be-

krompen, zoodat werd uitgezien naar een terrein, waarop een eigen gebouw kon worden geplaatst. Dit voornemen wordt thans verwezenlijkt. Op een terrein aan de Prinsengracht, bij de Leidsche straat, wordt volgens de plannen en onder de leiding van den heer Eduard Cuypers een nieuw Zander-Instituut gebouwd. De plattegronden der verdiepingen, voor het Instituut in gebruik, en de voorgevel zijn voorgesteld op de bij dit blad behoorende platen. De tweede- en derde verdiepingen, ter diepte van ruim 10 M. opgetrokken, zijn ingericht tot bovenwoning.

Het gebouw, waarvoor de aanbesteding heeft plaats gehad op 25 Juni j. l., moet op den 1en December a. s. geheel gereed worden opgeleverd. Bij die aanbesteding was laagste inschrijver de heer P. A. Warners, voor *f* 42.550.

SYSTEEM MONIER.

In het vorige nummer van het Bouwkundig Weekblad komt een artikel voor van den heer J. N. Landré, waarin mededeelingen worden gedaan over hier te lande uitgevoerde belangrijke werken van cement-ijzer, systeem Monier, en over de ondervindingen daarbij opgedaan. Dit was eene inleiding voor de behandeling eener door het Bestuur der Maatschappij gestelde vraag, die plaats zou hebben in eene vergadering der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij.

Ook de Afdeeling Haarlem zond een belangrijk antwoord op de vraag aan het Bestuur der Maatschappij, opgemaakt door den heer J. G. van den Berg, architect te Haarlem. Het eerste gedeelte daarvan komt vrijwel overeen met hetgeen de heer Landré, iets meer uitvoerig, heeft medegedeeld. Aan het slot van het genoemde antwoord uit Haarlem ontleenen wij nu nog het onderstaande.

De volkomen afsluiting van het ijzer voor de oxydeerende inwerking van vochtige lucht, na eene bedekking met cement, wordt niet alleen door de wetenschap, maar ook door de ervaring geconstateerd.

Een der genomen proeven om de homogeniteit van cement met ijzer te bewijzen, was als volgt:

Twee cementen platen van gelijke dikte, waarvan de eene met ijzeren staven volgens systeem Monier was doorkruist, en de andere niet, werden met 1 M. afstand tusschen de steunpunten aan belasting blootgesteld; de eerste brak bij eene belasting van 2763.30 KG. per M^2., terwijl de andere reeds bij 51.75 KG. gewicht bezweek.

Als resumé over de beschouwing van het systeem Monier, meld ik de navolgende proefnemingen, gedaan te Amsterdam in November 1893. In de pakhuizen van de Naamlooze Vennootschap Blauwhoedenveem aan de Wilhelminakade (zie Architectura 9 December 1893) had de vijfde van de zes bij bestek bepaalde vuurproeven plaats van de brandvrije bekleeding der ijzeren binten en kolomvoeten door cement-ijzer (systeem Monier).

Een gedeelte van het werk, en wel het oudste en meest versteende, werd gedurende 2 uren aan een fel houtvuur blootgesteld, dat op 0.80 M. afstand daaronder gestookt en voortdurend goed onderhouden werd.

Vele belangstellenden, waaronder de directeur en de adjunct-directeur der gemeentewerken, assuradeuren, kooplieden en anderen, woonden deze proefneming bij, die, toen men na verloop van 2 uren het aan het vuur blootgestelde gedeelte snel met een waterstraal afkoelde, naar wensch geslaagd bleek te zijn.

De Rotterdamsche Cementsteenfabriek, firma van Waning & Co., vervaardigde in deze pakhuizen 4200 M^2. vloergewelven tusschen ijzeren binten, waarover waterdichte vloer, en brandvrije bekleeding van 645 M. moerbinten, 3220 M., kinderbinten en 126 kolomvoeten met cementijzer „systeem Monier." In 10 weken werden deze werken gereed afgeleverd.

Bij dit werk zijn volgens bestek vijftien proeven genomen op het draagvermogen der gewelven, bestaande in eene belasting van 5000 KG. per M^2. gedurende 2 maal 24 uur, en tot beproeving der waterdichtheid der betonvloeren drie proeven, waartoe voor iedere proef eene oppervlakte van $\pm$ 20 M^2. door eene bemetseling afgezet en vervolgens acht etmalen ter hoogte van 5 cM. gevuld gehouden werd met water.

De belasting van 5000 KG. werd driemaal aangebracht in de met water gevulde vakken van 20 M^2.

Al de genomen proeven hebben aan de eischen van het bestek beantwoord.

Uit het reeds vermelde blijkt, dat het systeem Monier een in vele opzichten aanbevelenswaardig materiaal is, wordt het in ons land reeds veelal toegepast voor kelders, beerputten, riolen, kanalen voor schoorsteenen, ventilatie en verwarming en de reeds genoemde werken, ook voor werken op meer luxe gebied, dit alles is voor andere landen, als België, Duitschland en Frankrijk, slechts schaduw van de reusachtige werken die in laatstgenoemde ondernomen zijn, en vooral op het gebied van constructiën (gewelven in hoofdzaak) worden toegepast.

Arnhem, Februari 1897.

J. G. v. d. Berg, *Arch.*

DE „BURG DANKWARDERODE" TE BRUNSWIJK.

Brunswijk is een van die steden, waar het middeneeuwsche cachet tot diep in deze eeuw is bewaard gebleven. Tevens deelt ze in het lot van vele zustersteden, waar men, zoodra een nieuw tijdperk van bloei was ingetreden, niets haastiger te doen vond dan het oude te sloopen. Zien we echter hoe dit er in vele gevallen uitzag, dan mogen we deze klacht evenwel niet laten overgaan in een verwijt.

Jaarlijks verdwijnen talrijke specimen der oude bouwkunst en hun aantal, voor weinige jaren nog ongeveer 300, was reeds sterk verminderd vóór men de waarde van het verlies begreep.

Bij een vluchtig bezoek valt deze rijkdom aan vakwerkkunst niet op, want het meerendeel der huizen is bedekt onder een laag roodbruine verf en dikwijls is deze korst in den loop der tijden zóó dik geworden, dat het relief van 't snijwerk voor een groot deel er onder verdwijnt.

Treedt men evenwel sommige straatjes binnen, dan kan — met een beetje „veine" — het spoedig blijken, dat zulk een uitstapje „lohnend" zijn kan.

Deze vakwerkkunst te Brunswijk is nog *betrekkelijk* weinig beschreven; dit betrekkelijk dienen we wel toe te voegen in onzen tijd, nu over elk gebouw, elke stijluiting legio artikels of beschrijvingen verschijnen. Voor een uitvoerig en goed geillustreerd artikel verwijs ik naar:

Zeitschrift für Bauwesen. Jaargang 1894.

De Gothische stijl hield tot diep in de 16e eeuw —

ngeveer tot 1570 — stand; de Renaissance bloeide maar ot 1650, dus niet lang. Toen reeds begon de lange periode an verval, waarvan we evenzoo talrijke voorbeelden aan-treffen.

De volgende, praatzieke eeuw ging echter zeer ver, en le gebouwen in dien tijd gezet, illustreeren treffend de onmogelijkheid om met een schrale beurs monumentale gebouwen te stichten.

Immers thans, nu de bepleistering begint af te brokkelen van de Hertogelijke Marstall, van het oude Staats Minis-terium enz., hoe weidsche namen ze ook mogen dragen, blijkt, dat al die monumentale deur- en raamomlijstingen, balustraden, bonken rustiek gehouden steen, niets zijn dan gestukadoorde wanden van ruw vakwerk.

Het 16e-eeuwsche Huis in Brunswijk onderscheidt zich, zoowel in wijze van constructie als van versiering, van dat in andere steden die, als Hildesheim en Halberstadt, op dit gebied een naam verworven hebben. Het eerste openbaart zich in 't oogloopend hierdoor, dat nooit meer dan twee verdiepingen, ook al zijn er meer, uitspringen.

Als versiering vinden we hier dikwijls toegepast bak-steen vlechtwerk tusschen de vakken; elders zijn deze dikwerf evenzoo gevuld met snijwerk. Komt dit in Brunswijk ook eens voor, dan zijn het veelal voorstellingen vol ver-wrongen menschengestalten.

Eén staddeel bleef echter tot verleden jaar van de sloopers verschoond en wel het plein voor het oude paleis van Hendrik den Leeuw, de Burcht Dankwarderode. Zooals gezegd, dit is thans veranderd; een Hotel Ersten Ranges verrees op de plaats van een viertal oude huisjes die, al hadden ze geen kunstwaarde, bij de omgeving behoorden, gelijk deze bij hen. Ook de burcht zelf is vernieuwd. Af-gezien van eenige opvallende vreemdigheden, bij deze restauratie begaan, is het onrecht hersteld, den ouden Palas aangedaan, die voor allerlei doeleinden, het laatst tot kazerne, werd vertimmerd.

Tusschen de jaren 1150 en 1160 stichtte Hendrik de Leeuw, wiens droomen van koningsmacht der vervulling nabij waren — zich hier ter plaatse een woning, die in pracht moest wedijveren met de keizerlijke paleizen.

Van deze burcht zijn alleen de Dom en het Hoofdge-bouw gespaard en van al het overige slechts de bronzen Leeuw, hier geplaatst als teeken van opperhoogheid. In de zestiger jaren is dit gietwerk, dat teekenen van zwak-heid begon te geven, hersteld.

Branden, gevolgd door aanbouwen uit later dagen, moeten het gebouw vrij wel onkenbaar gemaakt hebben — reeds in de 17e eeuw schijnt dit zoo geweest te zijn — de inrich-ting tot kaserne deed het overige. In 1873 legde tot overmaat van ramp een heftige brand alles in de asch; de militaire overheid deed afstand van den puinhoop.

Zes jaar later begon de wederopbouw onder leiding van Baurath Winter, die Brunswijk met vele van zijn schep-pingen, o. a. het Ministerie van Financien, het nieuwe stadhuis, de decoratie van den Dom naar oude voorbeelden, verrijkte (aan de beide laatste wordt nog gewerkt). De kosten worden gedekt door de overschotten van de par-ticuliere lijst van den Regent Prins Albrecht van Pruisen; groot schijnen deze overschotten echter niet te zijn, want nog steeds is het inwendige van de burcht niet voltooid; en zelfs is dit officieel nog niet voor bezichtiging open-gesteld.

Dit inwendige uitvoerig te beschrijven is mijn doel niet; het komt in vele opzichten overeen met het Kaiserhaus in Goslar. Alles is echter op veel kleiner schaal ingericht.

Langs corridors en trappen, die nog niet gedecoreerd waren, komt men in de groote bovenzaal (40 bij 13 M.), die door een rij zuilen van gepolijst Silezisch marmer in twee schepen wordt verdeeld, die elk door een houten spits tongewelf overdekt zijn.

Het decoratieve schilderwerk is zéér bont.

De penanten van de feestzaal prijken, evenals bij de Wartburg, met de levensgroote (fantasie?) portretten van Burchtheeren, in strakke lijnen op de onbeholpen wijze der eerste middeleeuwen geschilderd.

Dat steeds het denkbeeld heeft voorgezeten een moderne feestzaal te maken, valt spoedig in het oog. Behalve aan spijsliften en parketten, mede hieraan, dat ook in de buiten-grachtzijde groote vensteropeningen, die daar toch oor-spronkelijk wel niet zullen geweest zijn, gemaakt werden.

De kemenate is gelijk voorheen door een galerij ver-bonden met de Hertogelijke loge in den Dom. In deze kemenate is beneden de woning van den concierge; op de eerste verdieping is het woon-, huis- en slaapvertrek van den Hertog. Bij feestelijkheden zullen in deze zaal buffetten geplaatst worden; zoover zijn we echter nog niet, want ook deze zaal wacht nog op hare versiering; en wordt met denzelfden bekwamen spoed als sedert 1879 doorgewerkt, dan zal het zeker nog wel eenige jaren duren voor het publiek zijne nieuwsgierigheid kan bevredigen.

Amsterdam, 18 April 1897.

J. H. W. Leliman.

KORTE TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

Duurzaamheid van Linoleum. Het streven van de Pruissische Staatsambtenaren om in de nieuwe Regeeringsgebouwen massieve plafonds aan te brengen, had ten gevolge, dat men ook de vloeren zoo construeerde, dat zij niet door huiszwam aangetast kunnen worden en uit een hygiënisch oogpunt, door het vermijden van voegen, aanbevelenswaardig zijn. Men heeft daartoe de plafonds van steen of beton met tegels belegd, en deze met linoleum. Omtrent de duurzaamheid van dit laatste zijn van Regeeringswege uitgebreide onderzoekingen gedaan en inlichtingen gevraagd be-treffende het gebruik van linoleum in een groot aantal Staats-gebouwen, waaruit het volgende blijkt.

Linoleum is gebleken niet bijzonder duurzaam te zijn op houten of andere niet volkomen effen vloeren; bij massieven effen onder-grond biedt het groote voordeelen aan, zooals blijkt uit berichten omtrent 191 gebouwen waarin gezamenlijk 77.500 M^2. werd gelegd.

De stof is ondoordringbaar voor water en biedt groote weerstand tegen afslijting; zij is glad, zonder voegen, geluiddempend, elastisch, warm, gemakkelijk te reinigen, te onderhouden en te herstellen, en verhoedt dat zich stof, ongedierte en ziektekiemen in den vloer nestelen.

Van gewicht is het, goed fabrikaat te nemen, dit zorgvuldig met linoleum-lijm te plakken op goed vlak aangelegden, volkomen droog zijnden vloer van gips- of cementbepleistering, en het zorgvuldig te onderhouden. De vloer moet dagelijks afgestoft worden en met vochtige doeken afgevreven. Jaarlijks moet het linoleum een paar malen afgewasschen worden met warm water en zachte zeep; goed droog geworden, moet de stof daarna met lijnolie gedrenkt worden. Ook het behandelen met was is zeer aan te bevelen.

Linoleum kan alleen niet daar worden aangewend, waar het in aanraking kan komen met zuren en andere bijtende stoffen.

Centralblad der Bauverwaltung.

Naar gelang van de eischen, de gewenschte grootte der ruimten en voor den bouw bestemde middelen, is de bebouwde grondvlakte van schouwburgen zeer verschillend. Deze is, per toeschouwer berekend, als volgt, in:

het Pester volkstheater 0.82 M²., het Weener stadstheater 1.50 M²., de Weener Hofopera 3.17 M²., de Pester Opera 3.90 M²., de Groote Opera te Parijs 5.10 M².

De kosten per toeschouwer zijn als volgt:
Schouwburg te Oedemburg 186 flor. Oost., Pester Volkstheater 270 flor. Oost., Stadtheater te Brünn 416 flor. Oost., Pester Opera 1722 flor. Oost., Weener Hofopera 2000 flor Oost. (*), Nieuwe Burgtheater te Weenen 6164 flor. Oost., Groote Parijsche Opera, minstens 8000 flor. Oost.

BERICHTEN.

Te Schoonhoven is thans in de lokalen der Teekenschool de tentoonstelling voor decoratieve kunst geopend, welke door het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem aldaar is voorbereid en ingericht.

Deze tentoonstelling omvat voornamelijk werken op het gebied van de goud- en zilversmidskunst; origineele drijfwerken en graveerwerken, reproductiën van belangrijke werken uit vroegere tijdperken en teekeningen, platen en photographische afbeeldingen, op genoemde kunstambachten betrekking hebbende.

Verder zijn er ook houtsnijwerken, decoratieve schilderswerken en aquarellen. naar stillevens vervaardigd, door de leerlingen der Haarlemsche kunstnijverheidschool.

Deze tentoonstelling zal voor het goud- en zilversmidsvak in het bijzonder en voor de verschillende kunstambachten, welke te Schoonhoven beoefend worden in het algemeen, van zeer goeden invloed kunnen zijn.

De heer Louis Cordonnier, architect te Lille, heeft op de Wereldtentoonstelling te Brussel eene medaille eerste klasse gekregen voor zijn Gemeentehuis te Duinkerke en zijn ontwerp (bekroond met den eersten prijs) voor een Koopmansbeurs te Amsterdam.

Op de Kunsttentoonstelling te München, alwaar aan Dr. P. J. H. Cuypers een eerste medaille werd toegekend, werden medailles tweede klasse verleend aan de architecten de heeren Emanuel Seidel Dülfer en Hocheder, allen te München.

De nieuwe Koninklijke Schatkamer te München, met haar in 1565 door Hertog Albrecht gestichte verzameling kostbaarheden van het Beijersche vorstelijke huis, daarna van geslacht tot geslacht uitgebreid. is sinds korten tijd weder voor de bezichtiging geopend. De nieuwe lokalen werden ontworpen door den sedert overleden Ober-Hofbaurath von Hoffmann; de uitvoering van dit plan had plaats onder leiding van den Hofbaurath Handl, en beantwoordt geheel, zoowel aan de eischen van zekerheid tegen brand en braak, als aan die der kunst die de zoo hoogst merkwaardige verzameling tot haar volle recht moet doen komen.

Zooals uit eene advertentie in dit blad blijkt, zal den 23sten Augustus a. s. ten Raadhuize te Delft worden aanbesteed: het vernieuwen van 4 hoektorens van den Oude-Kerkstoren.

Men zal zich herinneren, dat wij in het blad van 3 Juli j.l. mededeelden, dat de Gemeenteraad van Delft heeft besloten tot dit herstellingswerk, hetwelk door de Gemeente uit eigen middelen zal worden bekostigd.

Door eene kleine wijziging in het inwendige van het Raadhuis te Delft is daar een museum ingericht geworden, waar zeker velen eens een kijkje zullen willen nemen. Aan de noordelijke zijde, achterkant, is een flinke ruimte veranderd in een lokaal, waar een aantal merkwaardigheden en zeldzaamheden zijn tentoongesteld. Behalve schilderijen, o. a. van Mierevelt. is er de muntverzameling opgesteld, geschonken door den heer Beelaerts. Vele gedenkpenningen en oude zegels trekken er de aandacht.

De gemeente-archivaris, Dr. Veldman, heeft thans een aantal platen en teekeningen uit het leven van Hugo de Groot uitgespreid.

Het geheel maakt een aangenamen indruk en is een bezoek ten volle waard. De platen en teekeningen zullen nu en dan vervangen worden door andere.

De kruisbloem op de spits van den zuidelijken toren van den dom te Keulen is gespleten en dreigt neder te storten. Wegens het groote gevaar is de omtrek daar ter plaatse voor het verkeer afgesloten. Het verwijderen van het gevaarte is een zeer gevaarlijk werk.

Voor de organisatie van den mechanischen en electrischen dienst der wereldtentoonstelling van 1900 is het noodig, dat het bestuur der tentoonstelling spoedig op de hoogte worde gebracht in welke mate Nederlandsche exposanten met de door hen ingezonden werktuigen, onder nader te sluiten contract, wenschen deel te nemen aan de levering van stoom, beweegkracht of electriciteit, noodig voor den dienst der verlichting der tentoonstellingsgebouwen en terreinen en voor het in beweging brengen van tentoongestelde werktuigen.

Belanghebbenden, die voor levering als bovenbedoeld in aanmerking wenschen te komen, worden in de St.-Ct. verzocht daarvan zoo spoedig mogelijk mededeeling te doen aan den commissaris-generaal voor Nederland bij de wereldtentoonstelling van 1900, bureau Hofspui 6 alhier. Nadere inlichtingen in deze zijn aan genoemd bureau te verkrijgen.

PERSONALIA.

Tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen is met 1 September a. s. benoemd F. H. C. M. Hoek, te Hillegersberg, student aan de Polytechnische school te Delft.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam*.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 17.
Uitvoerend Opzichter 3.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 6 van 15 Juni 1897. De bloemenstad en hare bolplanten (vervolg), door J. Sturing. — De invloed der ijsvorming op de reinheid van het water, door F. E. L. Veeren. — Luminum-rijwielen, door D. Ingerman. — Bloemen en insekten, door Dr. H. J. Calkoen. — De zonnesteek, door Dr. R. G. Rijkens. — Genees- en voorbehoedmiddelen tegen den beet van giftige slangen in Suriname, door J. F. Pool.— Vóórhistorisch Egypte, door D. van Hoytema. — Verscheidenheid op fotografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts.— De gewervelde dieren van Java, (vervolg en slot), door Dr. H. J. Calkoen. — Een paleis der wetenschap voor de Parijsche tentoonstelling in 1900, ontworpen door een Nederlander, door H. — De bliksemafleider van den toren Saint-Jacques, door H. — Nieuwe hulpmiddelen voor uiterst lage temperaturen, (vervolg), door Dr. L. Bleekrode. — Korte mededeelingen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek, — Correspondentie.

„De Natuur", aflevering 7 van 15 Juli 1897. Samengeperste zuurstof voor verlichting en projectie, door Dr. A. J. C. Snijders. — Het nut der vogels, door D. van Blom. — Nieuwe hulpmiddelen voor uiterst lage temperaturen, (vervolg en slot), door Dr. L. Bleekbode. — De bloemenstad en hare bolplanten (vervolg), door J. Sturing. — Iets over kimkielen en doorboorde zeilen op schepen,

(*) Volgens anderen 3666 flor Oost.

· J. C. S. A. v. d. Bergh. — Tamarinde-produkten. door Dr. H. alkkoen. — Twee voorbeelden van tropischen plantengroei, · Dr. J. C. Costerus. — Korte mededeelingen. — Sterrenkun- opgaven en mededeelingen, — door Ant Pannekoek. — ᴀaankondiging. — Correspondentie.

VERBETERING.

het artikel „Over Beijersche Bouwkunst, voorko- ıde in het Bouwk. Weekblad no. 27 van 3 Juli 1897 zijn de vol- de fouten geslopen;

ladz. 199, 1e kolom, regel 1 van onderen, staat: Zeidl; dit moet Seidl; blz. 200, 2e kolom, regel 2 van boven, staat: westelijk; et zijn werkelijk; bladz. 201, 1e kolom 1e regel van boven, at: Innere und Aeussere ook Ludwigsbrücke; hier moet „ook" r „Innere" staan.

ATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

nder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

Kantoorgebouw der firma Kerkhoven & Co. te Amsterdam. Architekt H. P. Berlage Nz.
St. Elisabeth gesticht te Amsterdam, Architekt A. C. Bleys.
Winkelgebouw te Amsterdam. Architekt E. Breman.
Woonhuis van mevrouw Teixeira de Mattos te Amsterdam. Architekt Eduard Cuypers.
Woning van den Hoofd-Directeur der Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam. Architekt Dr. P. J. H. Cuypers.
Gebouw der Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te Amsterdam. Architekt A. L. van Gendt.
Panoramagebouw te Amsterdam. Architekt I. Gosschalk.
Sarphatimonument te Amsterdam. Architekt J. R. de Kruyff.
Winkelgebouw van den heer Allert de Lange te Amsterdam. Architekt J. van Looy.
Kantoorgebouw der firma Labouchère Oyens & Co. te Amsterdam. Architect F. W. M. Poggenbeek.
Maatschappelijk Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Architekten Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
Woonhuizen te Amsterdam. Architekt. J. C. Spakler Jr.
13. Woonhuis op het landgoed Uytenbosch te Baarn, van den heer J. L. Pierson. Architect C. Muysken.
14. Huize Oostbroek te de Bilt, van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham. Architect I. H. J. van Lunteren.
15. Villa Kennemerheuvel te Bloemendaal bij Haarlem, van den den heer L. H. Prætorius. Architekt L. Ritter.
16. Kantoor- en Winkelgebouw in het Agnetapark te Delft. Architekt F. M. L. Kerkhoff.
17. Gebouw der Studentensocieteit Phoenix te Delft. Archit. F. J. Nieuwenhuis.
18. Stationsgebouw der Holl. IJz. Spoorweg Maatschappij, te Delft. Architekt C. B. Posthumus Meijjes.
19. Arbeiderswoningen te 's-Gravenhage. Architekt W. B. van Liefland.
20. Villa in het Prinsen Vinkenpark te 's Gravenhage. Architekt J. P. J. Lorrie.
21. R. K. Parochiekerk, Pastorie enz., van den H. Joseph, te 's Gravenhage. Architekt E. J. Margry.
22. Winkelgebouw te 'sGravenhage. Architekt J. H. A. Mialaret.
23. Winkelgebouw der Vereeniging Eigen Hulp te 's Gravenhage. Architekt H. J. Mondt.
24. Gebouw der industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te 's Gravenhage. J. J. van Nieukerken.
25. Villa aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage. Architekt P. du Rieu Fzn.
26. Physisch Laboratorium der Rijks Universiteit te Groningen, Architekt J. van Lokhorst.
27. Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
28. Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
29. Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
30. Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
31. Gebouw der Studenten Secieteit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING
ᴀN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 9 AUGUSTUS.

Amersfoort. Het bouwen van vier wogen op een terrein gelegen tusschen den ısder- en Arnhemsche straatweg, het ırmalig Kroontjesmolen.

De bouwk. W. Salomons, v.m. 11 u., in café van B. E. Jens, Utrechtschestraat. tek en teek. in genoemd koffiehuis ter ıge, terwijl inl. worden verstrekt door bouwk. voorn.

elfzijl. Het daarstellen van eene afrastering ıngs de keiënklopperij te Farmsum.

et gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Voorw. lez. ter secretarie.

roningen. Het vergrooten van het schoolouw voor openbaar lager onderwijs aan Nieuwe Kerkhof met zes lokalen, onder vering van al het daartoe benoodigde.

Het gemeentebestuur, n.m. $12^{3}/_{4}$ u. De voorw. met teekeningen liggen ter secretarie (afdeeling financiën en onderwijs) ter lez. en zijn daar à f 1 verkrijgb. Inl. te bekomen aan het het bureau der gemeentewerken. Aanw. gedaan.

Hoogezand. Het bouwen eener winkelbehuizing en bakkerij te Hoogezand, met de levering van al het daartoe benoodigde.

De heer Joh. Brunius n.m. 5 u. in het café Poppens. Bestek en teek. liggen ten huize van aanbesteding ter inz. terwijl de bestekken à f 0,75 per ex. aldaar verkrijgb. zijn. Inl. bij G. Groen te Hoogezand. Aanw. op het terrein 9 Aug. n.m. 3 u.

Oude-Pekela. Het verven en behangen der onderwijzerswoning met de daarbij behoorende materialen.

Het kerkbestuur der Israel. Gem. Aanw. gedaan.

Schiedam. Het uitvoeren van verfwerk aan de gasfabriek.

De directeur der fabriek 's midd. 12 u. Voorw. ter lezing ten kantore der fabriek (alleen voor inwoners).

Zwolle. Het verbouwen van een perc. aan de Nieuwe Markt T 4750 te Zwolle.

De architect G. B. Broekema Jr., 's av. 8 u. in het Poolsch koffiehuis. Bestek en teek. in gen. koffiehuis ter visie en bestekken à f 0.30 ten kantore van den architect verkrijgb. Aanw. gedaan.

DINSDAG 10 AUGUSTUS.

Bodegraven. Het bouwen van een nieuw schoollokaal, met de daarmede in verband staande werken, aan de openbare school A.

Het gemeentebestuur v.m. 11 u. Bestekken zijn verkrijgb. ter gemeente-secretarie, tegen f 0.75 per stuk.

Haarlem. Het amoveeren van de perceelen no. 18 en 20, gelegen aan de Doelstraat, en het ter plaatse bouwen van 3 winkelhuizen.

De architect J. H. Welsenaar, n.m. 3 u., in het hotel „Lion d'Or". Bestek en teek. à f 1 en inl. te bekomen bij voorn. architect.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van eene bergplaats voor brandstoffen, op het terrein achter den winkel c. a., aan den Oldenzaalschen weg.

De bouwk. W. v. d. Berg, 's av. 8 u. in het café Peze, Oldenzaalschen weg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 Aug. v.m. 10 u.

's-Hertogenbosch. Het maken van gebouwen en inrichtingen op het terrein der Prise d'eau, ten behoeve der ontijzering van het grondwater der gemeentelijke Hoogdrukwaterleiding.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. zijn tegen f 2.50 verkrijgb. ten kantore van den directeur der waterleiding. Aanw. gedaan.

Nieuwe-Pekela. De Werkloonen eener te bouwen burgerbehuizing.

De architect A. E. Oldenburger 's av. 7 u. in het logement van Zuiderweg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 Aug. n.m. 5 u.

Winterswijk. Het afbreken en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis aan de Meddoschestraat aldaar.

De heer C. Kappers Jr. n.m. 4 u. bij G. Grevink, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect H. v. d. Schaaf. Aanw. 10 Aug. v.m. 10 u.

WOENSDAG 11 AUGUSTUS.

Gorredijk. Het maken van stuwdijken, het verbeteren van waterlossingen en waterleidingen en het leveren en leggen van pompen en duikers in één perceel.

Het bestuur van het waterschap „De Tjongervallei" (Noordzijde), v.m. 9 u., in het logement van Gebr. v. der Wal. Bestek ad. 50 ct. verkrijgb. bij den secretaris W. v. d. Meulen. Bilj. vóór 10 Aug. in te zenden aan den voorzitter. Aanw. gedaan.

Groningen. Het bouwen van een lijstenfabriek met woning en kantoorlokalen op een vrij terrein sectie C. no. 5472.

De architect G. Nyhuis 's av. 8 u. in de Groninger Bodega, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad. f 1 verkrijgb. zijn. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van eenen paardenstal, tuigkamer enz., ten dienste der Hengelosche Stoom-Beierschbierbrouwerij te Hengelo.

De architecten v. d. Goot en Kruisweg, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. ten kantore der brouwerij. Aanw. 11 Aug. v.m. 9 u.

Uithuizen. Het maken van schoolbanken.

Het gemeentebestuur, n.m. 6 u. Bestek en voorw. ter lezing ter secretarie.

DONDERDAG 12 AUGUSTUS.

Leeuwarden. Het verfwerk van een huis aan de Emmakade (Nieuwe kanaal).

De heer G. Jellema Jr., bij wien inl. te bekomen zijn.

ZATERDAG 14 AUGUSTUS.

Amsterdam. Het maken en stellen van een ijzeren banierkast.

Het bestuur van „St. Eloy", 's av. 10 u. in het gildehuis Heerengracht 489, alw. 9 en 11 Aug. 's av. van 8 tot 10 u. bestek en teek. ter inz. liggen.

MAANDAG 16 AUGUSTUS.

Barneveld. Het plaatsen van eene afscheiding in de school no. 1 te Barneveld en het verbouwen van de school te Stroe.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Inl. verstrekt de gem.-opzichter. Aanw. gedaan.

Hoeven (N.-B.). Het afbreken van een woonhuis en het in de plaats bouwen van een derde schoollokaal met aanhooren.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek à f 0.50 te bekomen op de secretarie en bij den architect F. A. H. v. d. Vaart te Oud-Gastel, bij wien tevens de teek. ter inz. ligt.

DINSDAG 17 AUGUSTUS.

Scharnegoutum (Fr.). Het bouwen eener stoomzuivelfabriek met aanverwante werken.

Het bestuur der coöp. vereeniging voor zuivelbereiding te Scharnegoutum, Goënga en omstreken. Bestek en 2 teek. à f 2.50 te bekomen bij de heeren H. Boomstra en S. Dotinga. Aanw. 14 Aug.

WOENSDAG 18 AUGUSTUS.

's-Gravenhage. Het leveren en aanbrengen van bliksemafleiders op de gebouwen van de Topografische Inrichting, den Generalen Staf en van de Intendance, te 's-Gravenhage. (Raming f 2270.)

Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, v.m. 11 u. in bijzijn van den Rijksbouwmeester in het 2de district, aan het gebouw van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Het bestek, no. 48, ligt ter lezing aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland, en is te koop bij de boekhandelaars Gebroeders van Cleef, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage. Inl. zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter bij de Landsgebouwen van de Water te 's-Gravenhage. Aanw. 11 Augustus v.m. 9 u.

VRIJDAG 20 AUGUSTUS.

Helmond. Het bouwen eener draadtrekkerij, gloeierij, metaalklopperij, en galvaniseerinrichting, magazijnen en verdere werken, ter oppervlakte van plm. 1600 M²., met bijlevering van alle materialen, uitgezonderd het zware ijzerwerk zooals binten, kolommen, ankers, enz.

De heeren Gebr. v. Thiel, n.m. 3 u., in het hôtel van Will. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij den architect J. W. v. d. Putten. Aanw. 20 Aug., v.m. 10 u.

MAANDAG 23 AUGUSTUS.

Amsterdam. Het verbouwen van de openbare lagere scholen der 2e klasse, letters N en R, in de 2e Jan van der Heijdenstraat, tot scholen, elk voor 520 leerlingen.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stads-drukkerij, tegen betaling van f 2 (met 3 teekeningen). Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de 3 laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Delft. Het vernieuwen van 4 hoektorens op den Oudekerkstoren.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Inl. zijn te bekomen tusschen 10 en 11 u. aan het bureau gemeentewerken; het bestek is tegen betaling van f 0.75 ter secretarie verkrijgb. Aanw. 10 Aug. n.m. 1½ u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

20 JULI

Hilversum. Het verbouwen en bouwen van tien woon- en winkelhuizen te Hilversum, voor den heer J. M. Cohen aldaar, volgens de plannen en onder directie van den heer J. P. H. de Man, civiel-ingenieur-architect.

Het werk is bij onderhandsche aanbesteding gegund aan den heer W. Timmer, te Apeldoorn, voor f 38,739.

26 JULI.

Dongen. Het bouwen van een afsluitmuur enz. voor het kerkhof der Ned. Herv. gemeente. Door de architect A. C. Buijzerd.

Laagste inschrijver Jac. Biemans en Zn., Oosterhout, f 3325. Gunning in beraad gehouden.

Leiden. Het bouwen van eene school der 3e klasse no. 5 aan den Mare Singel met het leveren en plaatsen der schoolmeubelen en leermiddelen, in 3 perceelen. Door het gemeentebestuur.

1. Gebouw. Laagste inschrijver P. Rings, Sandpoort, f 35350.

2. Meubilair. Laagste inschrijver F. v. Camp, Dordrecht, f 4000.

3. Leermiddelen. Laagste inschrijver H. J. Boom, f 199,80. Gunning in beraad gehouden.

Rosendaal (Geld.). Het afbreken en weder opbouwen van het hôtel „Kraijesteijn" aldaar. Door den architect W. Honig.

Laagste inschrijver W. Vleeming, f 39150.

27 JULI.

Breda. Het stucadoorwerk der diakonieschool op de Oude Vest. Door den heer C. Vriens.

Laagste inschrijver J. Joris, f 300.

Oudshoorn. Het afbreken van he[t] bestaande en het terzelfder plaatse bo[u]wen van een winkelhuis met bovenwoningen. [D]oor den heer J. Grossat.

Laagste inschrijver B. Snel. Aarlander[veen], f 4342, gegund.

28 JULI.

Alfen. Het gedeeltelijk afbreken, vernie[uwen] en herstellen van den onderbouw der i[n den] rijksstraatweg liggende steenen „Hofb[rug]", benevens het maken en stellen van eene [...] brug, schuttingswerken enz. Door h[et ge]meentebestuur. Raming f 2189.

Laagste inschrijver E. J. Brugman, [Ou]dshoorn, f 1940.

Buitenpost. 1 Het bouwen van eene ni[euwe] school met 4 lokalen te Twijzelerhei[de]. 2. Het bouwen van een nieuwe onderwij[zers]woning aldaar. 3. Het bouwen van 2 lo[kalen] aan de bestaande school te Augustin[usga]. 4. Het leveren van de noodige meubel[en], in 4 perceelen en in massa. Door het gem[een]tebestuur van Achtkarspelen.

Perc. 1. Laagste inschrijvers S. Zijlstr[a] [en] J. Bulthuis, Buitenpost, f 9120.

Perc. 2. Laagste inschrijver J. Bos, f 37[...]

Perc. 3. Laagste inschrijver J. Bakk[...] f 6330.

Perc. 4. Laagste inschrijver G. v. d. W[...] f 1700.

Massa. Laagste inschrijvers J. H. Bo[s] [en] J. J. v. d. Veen, f 20270, gegund.

Weert. Het bouwen eener kapel naa[st de] St. Josephsvereeniging. Door het R.K. [...]bestuur.

Laagste inschrijver P. Striebos, f [...].

29 JULI.

's-Gravenhage. Het bouwen van eene [vil]la op het voormalig Seinpostduin te S[che]veningen. Door den architect J. E. C. de [...]s.

Laagste inschrijver K. de Baas, Schev[eni]ngen, f 13875.

30 JULI.

Amersfoort. Het bouwen van een sig[aren]fabriek met bijbouw van tabaksmag[azijn], badkamers enz. aan het Christiaanpark. [Do]or den architect H. T. Eijsvogel.

Laagste inschrijver A. Hartemink, Nijk[erk], f 12125.

Groningen. Het bouwen van eene heer[en]behuizing op een vrij terrein, aan den Hee[re]singel te Groningen. Door den architect [...] P. Ros.

Laagste inschrijver A. Pot, f 14777.

Hengelo (Over.). Het bouwen van [...] woningen onder één dak. Door de archit[ecten] van der Goot en Kruisweg.

Laagste inschrijvers G. v. Gogh en A. I[...]kuil, f 2395.

31 JULI.

Breda. Het afbreken van het v.m. plan[...] meestershuis en het bouwen van eene b[...] wachterswoning in het Ulvenhoutsche b[os]. Door den rentmeester der domeinen [...] ambt Breda.

Laagste inschrijver H. L. Rijppaert, [...]neken, f 3336.

Schoonhoven. Het bouwen van een w[oon-] en winkelhuis, op den hoek van de Lop[...]straat en Korte Weistraat, en het bou[wen] van een pakhuis, op een terrein aan het [...]lenplein. Door den architect L. F. Red[...].

Woon- en winkelhuis. Laagste inschr[ijver] A. Bouter, f 3046.

Pakhuis. Laagste inschrijver A. Wou[...]berg, f 2355.

Vlaardingen. Het afbreken en wede[r op]bouwen van 33 M. beschoeiing, het aanbre[ngen] van 32 stuks kettingankers, het aanv[...] der ontgraving achter de beschoeiing, [...] aan de zuidzijde en het met corbolineu[m] strijken van de beschoeiing langs beide z[ijden] der Nieuwe Haven te Vlaardingen. Doo[r het] gemeentebestuur.

Laagste inschrijver A. de Haan, Vlaa[rdin]gen, f 7498.

Zutphen. Het bouwen eener schu[ur] „Nuisvelde" te Harfsen, met gebruikm[aking] van de afkomende materialen eener schu[ur] „Rienderink" te Warnsveld. Door de p[...]soren van het Bornhof.

Laagste inschrijver E. Geels, Lochem, [f] 95[...], gegund.

2 AUGUSTUS.

Delft. Het bouwen van schaft- en b[...]kalen, het maken van een houten schu[...]

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

14 AUGUSTUS 1897. 17e JAARGANG. No. 33.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

56ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Algemeene Vergadering zal gehouden worden te *Rotterdam*, op Dinsdag 14 September 1897, des voormiddags te 11 uur, in een der zalen van het Societeitsgebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Ter voorbereiding en veraangenaming van deze bijeenkomst heeft het Bestuur der Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij zich welwillend beschikbaar gesteld; in overleg met dat Bestuur is het volgende programma opgemaakt.

Dinsdag 14 September 1897, des morgens te *elf* uur, vergadering in een der zalen van het gebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Aan de leden der Maatschappij die geen lid zijn der Diergaarde, zal vrije toegang tot de Diergaarde worden verleend op vertoon van hun diploma van lidmaatschap der Maatschappij.

Door den heer Henri Evers zal eene voordracht worden gehouden over den bouw van de nieuwe kerk der Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Rotterdam, gebouwd naar de plannen en onder directie van de heeren Henri Evers en J. Stok Wzn.

In de vergaderzaal wordt eene tentoonstelling gehouden van teekeningen van te Rotterdam in uitvoering zijnde en in den laatsten tijd uitgevoerde bouwwerken.

Te 12 uur, gelegenheid tot het gebruiken van ververschingen.

Te 1 uur, wandeling van af de Diergaarde, langs den Mauritsweg, enz., naar den Westsingel, ter bezichtiging van de nieuwgebouwde kerk voor de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente. De heeren architecten Henri Evers en J. Stok Wzn. hebben de leiding van dit bezoek op zich genomen.

Na afloop van dit bezoek, wandeling naar de Veerkade, alwaar een Stoomboot gereed zal liggen, aangeboden door de Afdeeling Rotterdam, waarmede een tocht op de rivier zal worden gemaakt ter bezichtiging van de verschillende havenwerken enz. De Directeur der Gemeentewerken, de heer G. J. de Jongh, heeft zich welwillend bereid verklaard om gedurende den tocht de gewenschte inlichtingen omtrent de werken te verstrekken.

De boot zal na afloop van den tocht aanleggen aan de Oosterkade; van daar af, wandeling of per tram terug naar de Diergaarde.

Te 6 uur *gemeenschappelijke maaltijd* in het gebouw der Diergaarde, tegen betaling van *f* 2.50 per couvert behalve wijn.

Aan de leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, wordt beleefd en *zeer dringend* verzocht, vóór 11 September a. s. hiervan kennis te geven aan den heer H. Cramer, Voorzitter der Afdeeling Rotterdam, Schiekade 80A, aldaar.

PRAEADVIES OVER DE VRAAG:

„In hoeverre is de architect bevoegd om in voorkomende „gevallen betalingscertificaten af te geven, ook al bestaat „er verschil met den principaal over het bedrag daarvan, „met het oog op verrekeningen?

„Zijn de verrekeningsstaten van meer of minder werk, „door den architect opgemaakt, bindend voor den principaal, „of kan laatstgenoemde de betaling van meerder werk „weigeren; zoodat de aannemer langs civielrechtelijken weg „zijn recht moet verkrijgen?"

Wanneer beide in vragenden vorm gestelde zinnen werkelijk *twee* verschillende vragen bedoelen te bevatten, dan is de eerste vraag hoogst onduidelijk. Wanneer zij daarentegen moeten worden beschouwd als te zamen één vraag uitmakende, dan is de eerste zin vrij wel overbodig.

Men zal dit uit onderstaande beschouwing duidelijk zien.

De steller der vraag wendt zich blijkbaar tot de op

dit oogenblik bestaande wet en wenscht daaraan te toetsen de thans in Nederland geldende praktijk.

De uiteenzetting dier praktijk dank ik aan de welwillende mededeelingen van de H.H. Joh. Mutters Jr. architect en A. Stigter aannemer, die met mij door uw Afdeeling in Commissie waren benoemd.

Welke *is* de praktijk bij het tot stand komen van bouwwerken?

De *bouwheer* (aanbesteder) draagt den *architect* het maken van plannen. bestek en begrooting op en belast hem met het toezicht over het werk.

Er bestaat dus tusschen *principaal* (aanbesteder) en *architect* een contract.

De *principaal* gunt nu het werk aan den laagsten inschrijver, den aannemer.

Er bestaat dus ook tusschen *deze* twee personen een contract.

De aannemer belooft zijn taak te volbrengen volgens het gemaakte bestek.

Principaal, architect en aannemer teekenen dat bestek.

In dat bestek staat, dat de aannemer bij *termijnen* wordt betaald en deze van den principaal niet mag vorderen, of de arcihtect moet de termijnstaten hebben goedgekeurd. Op hetzelfde komt neer, dat de architect na iederen voltooiden termijn den aannemer een mandaat geeft op den principaal.

De praktijk leert, dat er meestal óf overwerk óf minder werk wordt geleverd; het bestek schrijft dan ook met het oog op deze mogelijkheid voor, welke eenheidsprijzen voor de materialen bij meer of minder werk moeten worden in rekening gebracht.

In sommige bestekken staat daarenboven, dat de verklaring van bestek en teekeningen bij den architect berust en dat onder de Directie de architect èn principaal of de architect alleen wordt begrepen.

Zoo zijn de feiten in de praktijk. Beschouwen wij nu het artikel van het Burgerlijk Wetboek, dat op de vraag (of de 2 vragen?) betrekking heeft.

Het is art. 1646: „Indien een bouwmeester of aan„nemer op zich genomen heeft om een gebouw bij aan„neming te maken, volgens een bestek, met den eigenaar „van den grond beraamd en vastgesteld, kan hij geen vermeerdering van den prijs vorderen. noch onder voor„wendsel van vermeerdering der dagloonen of bouwstoffen, „noch onder dat van gemaakte veranderingen of bijvoeg„selen, die niet in het bestek begrepen zijn, indien die „veranderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn inge„willigd, en over derzelver prijs met den eigenaar geene „overeenkomst is getroffen."

De moraal van deze bepaling is duidelijk. Zonder schrift geen geld. Het artikel getuigt van 's wetgevers wantrouwen in architect en aannemer. De wetgever was bang voor allerlei kleine veranderingen en vermeerderingen, die buiten het bestek om. door hen zouden worden aangebracht en den principaal na afloop van het werk duur zouden komen te staan. Men zou de toestemming van den aanbesteder allicht zoo even in het voorbijgaan kunnen vragen, als hij eens op het werk kwam kijken, en hem dan later zijn klacht over de hooge rekening beantwoorden met een: gij hebt de verandering goedgekeurd.

Vele ontwerpers van bestekken zijn zich dan ook zeer wel bewust van den wil des wetgevers. Ik lees althans in sommige bestekken:

„De aannemer mag voor bij- of buitenwerk of leveran„tie, niets in rekening brengen, tenzij hij kan aantoonen, „dat hem dit werk of de leverantie, waarvoor hij declaree „voor rekening van den aanbesteder, is schriftelijk b „volen door den aanbesteder of den architect, en alsda „niet boven het bij zoodanige lastgeving bepaalde bedra „deze bepaling en het wettelijk voorschrift daaromtren „zullen ten strengste worden gehandhaafd".

Met dat „wettelijk voorschrift" is kennelijk ons ar 1646 B. W. bedoeld.

De Nederlandsche Rechtspraak heeft aan dat artik duchtig de hand gehouden.

Was er geen *schriftelijke* toestemming van den aan besteder en kwam een architect of aannemer van de rechter vragen om door *getuigen* of *deskundigen* te moge bewijzen, dat de veranderingen noodig waren en *mondeling* waren goedgekeurd, dan werd hij door den rechter eenvoudig naar huis gestuurd met de mededeeling, dat hier geen bewijs door *getuigen* en evenmin door *deskundigen* is toegelaten. Ja zelfs weigerden de Rechtbanken den aanbesteder den eed op te leggen, dat hij de veranderingen *niet* had goedgekeurd. Immers — zoo werd geoordeeld —, liet men dit toe, dan zou het art. 1646 in den eisch van *schriftelijke* toestemming een overbodig voorschrift bevatten.

Wend ik mij thans tot de vraag in den tweeden zin gesteld, dan geeft dus art. 1646 B. W. op die vraag in het algemeen dit zeer duidelijke antwoord:

Zoo de architect een verrekeningsstaat opmaakt, van meer of minder werk, dat niet schriftelijk was goedgekeurd door den principaal, behoeft deze niet te betalen.

Nu zal iedere opmerkzame lezer van den zin gelijk die in de vraag is gesteld en vooral ieder jurist onmiddelijk inzien, dat de laatste woorden uit den zin moeten vervallen. *Met* deze woorden is de zin *onzin*. Zoo het waar is (en het *is* waar zoo dikwijls schriftelijke toestemming ontbreekt), dat de principaal den aannemer betaling van meer of minder werk kan weigeren, d. w. z. zoo de principaal dat *met het oog op de wet* mag doen, (aan physiek kunnen weigeren is immers door den steller der vraag niet gedacht!), hoe kan men dan nog vragen, of de aannemer „langs civielrechtelijken weg zijn recht moet verkrijgen"? Een recht, dat de steller der vraag in de woorden, die hier onmiddelijk aan voorafgaan, veronderstelt, dat de aannemer *niet* heeft!

De vrager meent toch niet, dat men door een procedure rechten zal zien toekennen *in strijd* met de wet? Zoo ja, dan zou hem al een zeer ongelukkige rechterlijke beslissing bij het styleeren van de vraag voor den geest moeten hebben gezweefd!

De woorden „zoodat de aannemer langs civielrechte„lijken weg zijn recht moet verkrijgen" behooren dus te verdwijnen. De vraag wordt dan door mij beantwoord als volgt:

Ja, zoo het meerder werk schriftelijk door den principaal is toegestemd. *Neen*, zoo dit niet geschied is.

Nu bestaat een derde mogelijkheid. Zij is aanwezig in bestekken, zooals ik er een reeds aanhaalde. De aannemer — zoo zagen we daar —, mag niets in rekening brengen, tenzij het schriftelijk is bevolen *door den aanbesteder* OF DEN ARCHITECT.

Hieruit volgt, dat volgens dit bestek de *architect* den aannemer schriftelijk meer werk mag opdragen. De principaal zegt derhalve vooruit in zijn contract met den aannemer, dat de architect schriftelijk meer werk mag opdragen en hij dit zal betalen. Hij doet dus afstand — althans gedeeltelijk — van art. 1646 B. W. Hij zegt als het ware: ik verbind mij te betalen, wat een derde

architect) u als taak zal hebben opgegeven. En dit is r ons Burgerlijk Recht volkomen geoorloofd.

k acht de zooeven door mij genoemde clausule een oten stap tot den vrede. Zoo de bestekken algemeen e voorwaarde opnamen, was de aannemer altijd met klein briefje van den architect gedekt.

ndien nu een bestek een dergelijke bepaling *niet* bevat, ien voor een verandering of vermeerdering van werk aanbesteder *geen* schriftelijke toestemming heeft geven, en hij toch te goeder trouw het meerder werk ft ten uitvoer gelegd, dat de architect hem opdroeg? at dan?

De principaal behoeft natuurlijk dat meerdere werk niet betalen. Art 1646 B. W. heeft het ons geleerd. De aanmer zou echter den architect in rechten kunnen aanreken om schadevergoeding doordien hij iets had opgegen, waartoe hij zelf de macht miste. Misschien doelde arop de steller der vraag toen hij den aannemer „den ielrechtelijken weg" wilde laten bewandelen!

Of echter een dergelijke procedure van den aannemer gen den architect den eerste veel zal helpen, valt te twijfelen. De rechter zal hem misschien naar huis sturen et de mededeeling, dat zoo hij zich had vergewist vooraf, de architect wel schriftelijk door den aanbesteder was machtigd dat meerder werk te bevelen, hij nooit schade u hebben beloopen, daar dan gebleken zou zijn, dat de chitect die schriftelijke toestemming *niet* bezat.

Ik keer nu terug tot den *eersten* zin van vraag 8 en rhaal mijn opmerking omtrent haar sphinxe redactie.

Indien er verschil bestaat over het bedrag der betalingsmijnen „met het oog op verrekeningen", dan was er er meer of minder werk. Dan heeft de principaal geen hriftelijke toestemming tot dat meer of minder werk geven, immers anders was er geen „verschil met den incipaal" en dan behoeft dus die principaal *niet* te betalen.

Nu is de aanhef der vraag: „In hoeverre is de architect evoegd?" eenigszins komisch. Het is natuurlijk niet de edoeling van den geëerden steller der vraag een beslissing it te lokken, of de architect, die dergelijke certificaten uiteeft, soms strafbaar is. Hij kan er uitgeven zooveel hij il; zij worden eenvoudig niet betaald. Blijkbaar wordt us weer bedoeld: „Zijn dergelijke certificaten voor den rincipaal bindend?" De steller der vraag heeft dit dan niet o geredigeerd, omdat dan zijn eerste zin identiek hetlfde vroeg als zijn tweede. Ik moet echter als mijn eening te kennen geven, dat ondanks de andere, niet etere, woordekens die indenticiteit toch bestaat en het ntwoord op den eersten zin hetzelfde is als op den tweeden.

Bedoelt men met den eersten zin iets anders, dan zegge en het duidelijker. Zoo begrijp ik hem *niet*.

Nog deze opmerking: ik heb niet in het bijzonder geproken van *minder* werk, omdat art, 1646 B. W. spreekt an *vermeerderingen en veranderingen* in het bestek en lerhalve ook voor minder werk geldt wat voor *meerder* verk is gezegd.

Indien echter onder *minder* werk alleen moet worden erstaan wat de praktijk er meestal mee bedoelt, nl. het erwerken van minder materiaal, dan is de principaal — natuurlijk zoo dit minder werk niet te kwader trouw s geleverd –, gebonden aan den aftrek volgens de eeneidsprijzen van het bestek. Hij heeft dit immers zelf nderteekend en dus bij voorbaat verklaard met dien aftrek enoegen te nemen.

De feitelijke toestand naar onze tegenwoordige wet en praktijk is hiermee geschetst; de vraag hiermee beantwoordt. Naar verbeteringen bij eventueele wetsherziening werd niet gevraagd. Bij de mondelinge behandeling van dit praeadvies kan zij gereedelijk ter sprake komen.

den Haag, 8 Januari 1897. J. LIMBURG.

HET BOUWTERREIN VAN HET WITTE HUIS TE ROTTERDAM.

Dit gebouw, zoo schrijft men ons uit Rotterdam, zal op den hoek van de Geldersche Kade, de Wijnhaven en de Wijnstraat verrijzen, op Amerikaansche wijze, dat is: p. m. 38 M. hoog (voor 10 verdiepingen), met muren samengesteld uit regelwerk van ijzer dat opgevuld wordt. Het bouwen moet zich bovendien, evenals in Amerikaanschen trant, onderscheiden door vlugheid van werken.

De oude huizen op het bouwterrein waren voor afbraak verkocht; de sloopers gingen aan het werk en namen natuurlijk alles mede, wat slechts eenigszins waarde voor hen had.

Het terrein, behoorlijk van een schutting voorzien, bleef eenige weken liggen in den toestand zooals het door de sloopers was verlaten.

Intusschen waren de plannen voor het nieuwe gebouw bij de Gemeente ingekomen, en hadden de bouw-inspecteurs daarin, wat de paalfundeering betreft, de hier nog al dikwijls noodzakelijke verbeteringen aangebracht, bestaande vooral in een aanzienlijk aantal palen.

Eindelijk had de gunning plaats en kon met den bouw een aanvang worden gemaakt.

Voor dat echter met het heiwerk kon worden begonnen, moest nog de westelijke gemeenschappelijke muur worden weggebroken, een werk waarbij zich bezwaren voordeden. Het bleek namelijk, dat die muur niet onderheid was, maar opgetrokken op zware houten platen, gelegd op het in vorige eeuwen aangevulde bed van rivierzand. Bij het mooie zomerweder van den laatsten tijd was in dit bed eenige beweging gekomen, waarvan de gevolgen natuurlijk niet konden uitblijven.

Door de werking, in het zandbed ontstaan, vielen de gemetselde teerlingen onder de vloerribben om.

De bewoner van het in nood verkeerende huis was verplicht die woning te verlaten en moest in een Hotel een goed heenkomen zoeken. Het heien had namelijk een aanvang genomen, waardoor de toestand ongunstiger werd. De vloeren gingen hellen en zakten door, en van den zijgevel vielen enkele brokstukken reeds af; den 30sten Juli, toen de bouw-politie al besloten had het verder heien onder deze omstandigheden te verbieden, werd de toestand bedenkelijker, en den dag daarna werd eene zoo belangrijke werking waargenomen, dat ontruiming van het huis gebiedend werd. Het aantal palen, dat toen reeds was ingeheid, was nog zeer gering.

Op den 1en Augustus vertoonde een gangmuur langs een binnenplaats een sterke overhelling; ook de bekapping had een zoodanig schuinen stand aangenomen, dat zij elk oogenblik dreigde in de bouwplaats neer te plofien, en het terrein in den omtrek moest worden afgezet.

Toen kwamen de mannen van den te Rotterdam zoo hoogst nuttig werkzaam zijnden dienst der plaatselijke werken, en in weinige uren was op oordeelkundige wijze het gevaar afgewend, door omverhaling van de op instorten staande bouwdeelen.

De ruïne van het huis, met den grond, is door de bouw-

ondernemers van „het Witte Huis" zoo heeft het volk reeds het aanstaande Amerikaansche bouwwerk gedoopt — voor ruim f 27000 aangekocht, en op 9 Augustus is met het verder sloopen daarvan een aanvang gemaakt.

Sloopers zijn in den regel menschen, die meer op eigen belangen letten dan op die van de eigenaars der gebouwen, grenzende aan de plaats waar zij werkzaam zijn. Als er onheil dreigt, waarschuwen zij gewoonlijk niet en men kan hen soms de stoutste stukjes zien uitvoeren. Dit is helaas gewoonte geworden en was ook hier een der eerste oorzaken. van het ontstaan van een toestand die groote onheilen tengevolge had kunnen hebben.

HET INTERNATIONAAL CONGRES TE BRUSSEL.

Voor dit Congres van architecten, van 28 Augustus tot 2 September e. k. te houden, hebben zich bijna twee honderd leden opgegeven, niet alleen uit België maar een aantal daaronder uit andere landen.

De bewijzen van lidmaatschap enz. zullen binnen kort aan die leden worden toegezonden.

Z. M. Koning Leopold II, die beschermheer is van het Congres, zal de openingsvergadering op Zondag 29 Augustus, in de groote zaal van het Palais des Académies, bijwonen.

Onder de eereleden van het Congres, die toegezegd hebben tegenwoordig te zullen zijn, kunnen wij noemen de heeren: Ch. Garnier, voorzitter der Société Centrale des Architectes Français; G. Aitchison, voorzitter van het Koninklijk Britsch Instituut van Architecten; Ed. Loviot, voorzitter van de Fransche Vereeniging van gediplomeerde architecten; Gibert, voorzitter van de Keizerlijke Architecten-Vereeniging van St-Petersburg; A. Salm G.Bzn., voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; Jos. Th. J. Cuypers, voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia; Pedro d'Avila, gedelegeerde der Portugeesche Regeering; Dr. P. J. H. Cuypers, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, enz.

Voor zoover bekend zal het Congres ook, behalve door de reeds genoemde Nederlanders, worden bijgewoond door de volgende heeren: A. C. Bleijs, Ed. Cuypers, Henri Evers, J. H. Leliman, J. Mutters Jr., C. T. J. Louis Rieber en J. Verheul Dzn.

Voordrachten of besprekingen over vraagpunten van het programma zijn reeds toegezegd door de heeren: Prof. Cloquet, J. Benoit, C. Batteur, J. de Becker, P. Saintenoy, Vierendeel, J. Dewaele, Licot, Ch. Lucas, H. Brunard, G. Harmand en P. Janssens.

Voor de Retrospectieve Tentoonstelling aan dit Congres verbonden, is eene inzending uit Nederland afgezonden, bijeenverzameld door de samenwerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Genootschap Architectura et Amicitia.

De Maatschappij zond vier groote lijsten, waarin reproducties naar uitgevoerde werken van 34 verschillende architecten.

Door het Genootschap zijn ingezonden twee lijsten met teekeningen naar uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen van 14 verschillende architecten; bovendien een aantal teekeningen, meest onuitgevoerde werken, en photographiën, van 6 andere architecten dan die, welke reeds vertegenwoordigd zijn door teekeningen op de twee laatstgenoemde lijsten.

BERICHTEN.

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal op 31 Augu[s] a. s. op eenigszins feestelijke wijze zijn vijftig jarig bestaan vie[ren]. Op dien datum zal des namiddags te 2 uur in de lokalen va[n] „Zoölogisch-botanisch Genootschap" te 's-Gravenhage eene [re]ceptie plaats hebben, alwaar de redevoering ter opening van [het] feest zal worden uitgesproken door den president, den hee[r] F. W. Conrad, waarna de eerewijn zal worden aangeboden.

In dezelfde lokalen zal daarna een maaltijd plaats hebben, afloop waarvan een reunie zal worden gehouden in de Societ[eit] tent in het Bosch.

Bij gelegenheid van dit feest zal ook een geïllustreerd ged[enk]boek verschijnen, waarin zeer in het kort een aantal onderwer[pen] op ingenieursgebied zullen behandeld worden. De leden heb[ben] zich bij inteekening van een exemplaar van dit werk kun[nen] verzekeren.

Alle respect voor een stad als München!

Ingevolge een besluit der stedelijke regeering, door de Beijersc[he] regeering goedgekeurd, zal München eene leening sluiten v[an] 35½ millioen Mark, ter uitvoering tusschen de jaren 1897 t[ot] 1900 van de volgende werken.

Bouw van een electrisch station voor het leveren van stroom aan particulieren en trams; begroot op 8 millioen M.

Vergrooting der gasfabriek. 1.100.000 M.

Verandering van stoom- en paardentrams in electrische trams 4 millioen M.

Vergrooting van het abattoir en bouw van koelvertrekke[n] 1.850 000 M.

Uitbreiding der waterleiding, 2½ mill. M.

Uitbreiding van het Raadhuis, 4.350.000 M.

Aanleg en vergrooting van een Gemeente begraafplaa[ts] 1.128 000 M.

Uitbreiding der rioleering, 6.650.000 M.

Aanleg van baden, 200.000 M.

Bijdrage voor een Ketelhuis, 200.000 M.

Vergrooting van een Gasthuis. 100.000 M.

Verder zijn onder de genoemde totaal-uitgaven begrepen: teru[g]betaling van 4% schuld aan het Rijks Invaliedenfonds, bijdrage in kosten van bestrating (gedurende de jaren 1897—1900 begr[oot] op 2 800.000 M.), en verschillende kosten der leening.

In no. 23, op bladz. 136, van de „Deutschen Gemeinde Zeitun[g]" komt een artikel voor, dat een wetenschappelijke voordracht b[e]spreekt, door de Directeur der firma Siemens en Halske gehoude[n] over de vraag of verlichting een onderwerp mag zijn van stede[]lijke zorg. De spreker had de zaak daarbij van alle zijden bekeke[n] en kwam tot de overtuiging, dat Charlottenburg — waar hij de voordracht hield — zelve de electrische verlichting behoorde te[r] hand te nemen. Dikwijls wordt gezegd, dat particuliere ondernemer[s] zulke werken spoediger tot bloei kunnen brengen, en goedkoope[r] kunnen exploiteeren als eene gemeente. Maar al ware dit zoo, da[n] blijft het groote voordeel bestaan, dat de gemeentelijke exploitat[ie] van gas-, water- en electriciteitswerken, de gemeenten bevrijd[t] van al die afhankelijkheden, onwettelijke zaken en willekeuri[g]heden die particuliere ondernemingen zich gewoonlijk tegen [de] gemeente veroorlooven.

Maar ook door de revenuën die de ondernemingen opleveren, zij[n] de gemeenten verplicht tegen geringeren prijs te leveren.

PERSONALIA.

Met 1 September a. s. is de heer C. Penning, scheepsbouwkun[]dig en werktuigkundig ingenieur, benoemd tot adspirant-ingenieu[r] der Marine.

Zooals blijkt uit eene advertentie, reeds voorkomende in he[t] blad van 7 Augustus, vaceert met 1 Nov. a. s. te Leiden de be[]trekking van Directeur der Gemeentewerken. Zij die voor dez[e] betrekking in aanmerking wenschen te komen, worden verzoch[t] zich bij het Gemeentebestuur aan te melden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor: Bouwkundig Opzichter 10 Bouwkundig Teekenaar 6. Bouwkundig Opzichter-teekenaar 11 Uitvoerend Opzichter 3. *Aantal aanvragen voor*: Bouwkundig Opzichter 1. *Aantal geplaatste sollicitanten*: Bouwkundig Opzichter teekenaar 6.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

21 AUGUSTUS 1897. 17e JAARGANG. No. 34.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

76ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Algemeene Vergadering zal gehouden worden te *Rotterdam*, op Dinsdag 14 September 1897, des voormiddags te 11 uur, in een der zalen van het Societeitsgebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Ter voorbereiding en veraangenaming van deze bijeenkomst heeft het Bestuur der Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij zich welwillend beschikbaar gesteld; in overleg met dat Bestuur is het volgende programma opgemaakt.

Dinsdag 14 September 1897, des morgens te *elf* uur, vergadering in een der zalen van het gebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Aan de leden der Maatschappij die geen lid zijn der Diergaarde, zal vrije toegang tot de Diergaarde worden verleend op vertoon van hun diploma van lidmaatschap der Maatschappij.

Door den heer Henri Evers zal eene voordracht worden gehouden over den bouw van de nieuwe kerk der Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Rotterdam, gebouwd naar de plannen en onder directie van de heeren Henri Evers en J. Stok Wzn.

In de vergaderzaal wordt eene tentoonstelling gehouden van teekeningen van te Rotterdam in uitvoering zijnde en in den laatsten tijd uitgevoerde bouwwerken.

Te 12 uur, gelegenheid tot het gebruiken van ververschingen.

Te 1 uur, wandeling van af de Diergaarde, langs den Mauritsweg, enz., naar den Westsingel, ter bezichtiging van de nieuwgebouwde kerk voor de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente. De heeren architecten Henri Evers en J. Stok Wzn. hebben de leiding van dit bezoek op zich genomen.

Na afloop van dit bezoek, wandeling naar de Veerkade, alwaar een Stoomboot gereed zal liggen, aangeboden door de Afdeeling Rotterdam, waarmede een tocht op de rivier zal worden gemaakt ter bezichtiging van de verschillende havenwerken enz. De Directeur der Gemeentewerken, de heer G. J. de Jongh, heeft zich welwillend bereid verklaard om gedurende den tocht de gewenschte inlichtingen omtrent de werken te verstrekken.

De boot zal na afloop van den tocht aanleggen aan de Oosterkade; van daar af, wandeling of per tram terug naar de Diergaarde.

Te 6 uur *gemeenschappelijke maaltijd* in het gebouw der Diergaarde, tegen betaling van *f* 2.50 per couvert behalve wijn.

Aan de leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, wordt beleefd en *zeer dringend* verzocht, vóór 11 September a. s. hiervan kennis te geven aan den heer H. Cramer, Voorzitter der Afdeeling Rotterdam, Schiekade 80A, aldaar.

OUDE FUNDEERINGWERKEN.

Bij het restaureeren van oude bouwwerken en ook bij het bouwen op oude gemetselde fundamenten begaat men dikwerf een schromelijk verzuim, door niet te onderzoeken in welken staat of van welke constructie de zich daaronder bevindende houten fundeering- en paalwerken of de dieper liggende gemetselde fundamenten zijn.

De ondervinding door mij opgedaan, heeft mij doen zien, dat vroegere bouwmeesters volgens hunne zienswijze deze hei- en fundeeringwerken zoo solide mogelijk hebben trachten te maken, doch het blijkt, dat de tegenwoordige wijze van werken, indien gezorgd wordt genoegzaam onder den laagsten waterstaat te blijven, de voorkeur verdient.

Ik vermeen geen ondienst aan mijne vakgenooten te doen door het volgende mede te deelen.

Bij het grootendeels afbranden der Ned. Herv. Kerk te Boskoop, waarbij ook alles wat brandbaar was op en

in den toren ten vure ging, is daarna door het Gemeentebestuur van Boskoop besloten, den toren (Gemeentetoren) zoo goedkoop mogelijk weder op te bouwen, en dit met grond, omdat de torenmuren tot den cordonband van de klokkenkamer te lood stonden en er in de muurwerken hoegenaamd geene scheuren noch zettingen waren te zien noch te bespeuren. . .

Toen de kerkmuren bij den toren voor den wederopbouw van de kerk onder toezicht van de architecten J. Hengeveld Jzn. en H. J. Nederhorst Jr. gedeeltelijk waren afgebroken, begon men in de oude torenmuren afwijking uit den loodrechten stand te bemerken en werd besloten, alvorens tot de uitvoering van de reeds aangenomen herstellingswerken en verderen bouw van den toren over te gaan, vooraf de fundamenten met fundeeringwerken van den toren deugdelijk te doen onderzoeken.

Voorzeker een wijs besluit, dat steeds en waar ook tot voorbeeld kan dienen, al is het zelfs, dat men geen onrustbarende verschijnselen in het overgebleven gedeelte kan zien.

Bij het plaats hebbend onderzoek na de ontgraving tot den bovenkant der houten fundeeringwerken bleek het, dat de houten fundeering niet op genoegzame diepte onder het polderpeil (zomerpeil Z. P.) was gelegen, en 20 cM. te hoog was om geregeld onder het tegenwoordige Z. P. te blijven; waarschijnlijk, liever gezegd zeker, zijne oorzaak daarin vindende, dat het zomerpeil van den polder in verloop van tijden door wijziging in de keur was verlaagd; gevolg van het zoogenaamd krimpen der veengronden, niet alleen in dezen polder, maar ook in andere polders door de verschillende wijzigingen in de keuren met betrekking tot de verlaging van het zomerpeil geschiedkundig gestaafd.

De bovenkant der fundeering, nu zichtbaar, deed zien, dat het eikenhouten raamwerk gedeeltelijk was verteerd, doch van beheiing daaronder was niets te bespeuren; wel was het kenbaar, dat tusschen het raamwerk houtwerk, hoe ook, was aangebracht, en bleek het bovendien, dat het raamwerk ± 30 cM. uit het waterpas was gekomen.

Met deze kennis werd na rijp beraad besloten, de gebleven muurwerken van den toren en de gemetselde fundamenten af te breken, en na opruiming, toen de fundeeringwerken zichtbaar kwamen, kon men duidelijk nagaan, dat men hier niet alleen te doen had met de fundeering van den nu gedeeltelijk afgebranden toren, maar ook met die van een daar vroeger bestaan hebbenden toren.

Op bijgaande plaat heb ik getracht dit zooveel mogelijk te doen zien.

De houten fundeering van den eersten toren bestond uit een raamwerk van eikenhout dat volgeheid was met elzen, wilgen en iepen slietjes, lang van 35—56 centimeter. Deze aanvulling was zoo dicht mogelijk volgewerkt, de slieten kop aan kop, en waar slechts eene kleine opening zichtbaar schijnt geweest te zijn, was deze gevuld met dunnere en korte slietjes of wiggen van dito hout.

Door bevoegde deskundige boomkweekers werd successievelijk aangegeven van welk soort hout de slietjes waren; de elzen en wilgen waren geheel tot eene soort kurk of zwam overgegaan en van de iepen waren het meerendeel bij het hart nog te herkennen als iepenhout.

Bij den opbouw van den tweeden toren (wanneer is onbekend, en de in het metselwerk gevonden kerkboekjes kunnen daarover mede geen licht geven), heeft men de oude houten fundeering met een gedeelte gemetseld fundament doen blijven, doch ter voorkoming van verdere verzakking heeft men aan de Noord- en Zuidzijde gemetselde beeren of steunmetselwerken aangebracht.

Iedere versterking rustte op 15 palen met solieden houten vloer, waarvan het laagste punt van den bovenkant was op 1.90 ÷ A.P. Wel een bewijs, dat de eerste toren moet overgeheld zijn naar het Noorden en de tweede toren in vrijkomenden stand dus mede in deze richting moest overhellen. De houten fundeering van deze beeren was van goede constructie; voor de lengte der palen is een groot vraagteeken te zetten, doordat de koppen gedeeltelijk waren vergaan; ook met het oog op de klem in den grond, kon men de stoomhei er niet op doen werken en het trekken was m. i. te omslachtig en door de klem in den grond ondoenbaar.

Na tot de kennis gekomen te zijn, wat de fundeeringwerken van den eersten en den tweeden toren waren, begreep het Gemeentebestuur van Boskoop terecht, dat wanneer men was doorgegaan op hetgeen sommigen wilden doordrijven, n.l. het oude fundament met fundeeringen te bezigen, daarvan geen dankbaar resultaat te wachten ware geweest.

Het Gemeentebestuur billijkte dan ook mijne terugtrekking als architect over den gedeeltelijken wederopbouw van den toren en ook de bezwaren van den heer H. J. Nederhorst Sr., aannemer van het in orde opleveren van den toren, zooals die met bekleedingsmuren was ontworpen en door hem aangenomen voor f 12445.

In het bestek voor deze aanneming was door mij opgenomen, dat over alle vier de zijden, dus ook aan de kerkzijde, te zamen zouden worden ingeheid 32 stuks versch gehakte dennenhouten heimasten lang 12 Meter, zwaar op 1.00 Meter van den kop 25 c.M. en aan de punt 12 c.M. waarover vier eikenhouten kespen lang 6.50 M. zwaar 15 × 35 c.M., met vier eikenhouten schuifhouten lang 6.50 M. zwaar 5 × 8 c.M., en verder voor schuin afgewerkte steunmuren aan alle zijden van den toren zou verwerkt worden 12 M^3. metselwerk van hardgrauwe waalmoppen in slappe specie.

Men ziet dus, dat wanneer ik op geen deugdelijk onderzoek in overleg met den aannemer H. J. Nederhorst Sr. had aangedrongen, wij zeer netjes de kat nog eene reize in den kelder hadden doen inmetselen en degenen die na ons kwamen hadden doen staan voor de vraag, hoe is dit en hoe is dit mogelijk geweest.

Dat euvel is dan ook voorkomen en onder den tegenwoordigen toren zijn ingeheid 81 stuks versch gehakte heimasten lang 12.00 Meter, zwaar op 1,00 M. van den kop over de middellijn 25 cM. en aan de punt 12 cM. Deze palen, met de stoomhei ingeheid, hadden meer dan voldoenden stuit.

Op deze palen zijn aangebracht vier eikenhouten kespen zwaar 15 × 35 cM. lang 6.50 M., vijf eikenhouten kespen zwaar 15 × 28 cM. lang 6.50 M. en drie eikenhouten kloosterhouten zwaar 8 × 25 cM. lang 6.50 Meter.

Met opzet worden door mij in den laatsten tijd eikenhouten kespen gebezigd, omdat bij het afbreken van oude slechts vijftig jaren bestaan hebbende fundeeringwerken mij is gebleken, dat de kop der palen ± 3 mM. in de kesp van dennenhout waren ingedrukt.

De fundeeringvloer is ter oppervlakte van 36 M^2. van dennehouten platen zwaar 8 × 20 cM. in de daarop met hakkelbouten stevig bevestigde dwars en kruisschuifhouten zwaar 8 × 10 cM.

Het fundament-metselwerk is een massief blok van oude steen in slappe basterdtras.

Het vinden van een dusdanig fundeeringwerk als te Boskoop was mij niet geheel en al vreemd, omdat ik bij den bouw van de dubbele draaibrug in den Kleiweg te

Eerste fundament
Later bygemetselde fundamenten

Fundamenten Toren gemeente Boskoop.

kerkzyde

kerkzyde

kerkzyde

A — B

C — D

E — F

G — H

Doorsnede G.H.

Eerste fundeering

Gerestaureerde fundeering; opgebroken April 1896

Nieuwe fundeering

AP

AP

AP

Doorsnede A.B.

Doorsnede C.D.

Doorsnede E.F.

Gemeente Gouda

Oude Kaaimuur (Veerstal) — Langs den Ysel

Nieuwe Kaaimuur — Langs den Ysel

Gouda Juli 1897
de Gemeente-Bouwmeester
[signature]

Fundeering der St. Janskerk te Gouda

Heiplan

Doorsnede

Gouda, ter plaatse waar vroeger de Kleiwegspoort heeft gestaan, en ook bij den bouw van de vaste Pottersbrug aldaar, waar vroeger de Potterspoort heeft gestaan, dergelijke fundeeringwerken heb gevonden en doen opruimen. Deze bestonden echter uit eikenhouten raamwerken, waarin waren geheid beukenhouten palen van 2.00 tot 2.50 M. lengte.

Deze fundeeringwerken waren ook naar verschillende kanten verzakt en uit de richting geschoven.

Het beukenhout, door verschillende deskundigen als zoodanig herkend, schijnt mij toe de slechtste houtsoort te zijn, die men vroeger bij fundeeringwerken heeft gebruikt.

Dat voor houten fundeeringen onder de metselwerken van oude gebouwen dikwerf raamwerken met tusschenvulling van ingeslagen kortere- of langere palen gebruikelijk waren, heeft het onderzoek van de fundeeringwerken der St. Janskerk te Gouda doen zien.

(In het kleine wordt tegenwoordig bij het bouwen van boerenhofsteden in onze streken het beheien in teertonnen nog in praktijk gebracht).

In het vorige jaar is op last van Heeren Kerkvoogden de fundeering van een der kolommen dezer kerk tot aan den onderkant van het gemetselde fundament ontgraven en wel om te onderzoeken aan welke oorzaak was toe te schrijven de verzakking en de zijdelingsche afwijking van dit steunpunt.

Na de ontgraving, die met de meeste om- en voorzichtigheid heeft plaats gehad, bleek de fundeering te bestaan uit een eikenhouten raamwerk waarbinnen, voor zoover kon worden nagegaan, beukenhouten palen, dik van 12 tot 15 c.M.

De lezer die beukenhouten boomen kent, zal mij toegeven, die palen niet te lang zullen zijn geweest. Door aangebrachte gemetselde beeren (schuin aangebracht metselwerk) op een nieuw gemaakt dennen hei- en fundeeringwerk, heeft de heer H. J. Nederhorst Sr. in zijne berekking als Kerkvoogd, zooveel mogelijk m. i. op oordeelkundige wijze, getracht het verder ontzetten en zakken dezer kolom te voorkomen.

Bij de ontgraving tot onderzoek der ondergrondsche werken waarop de Noordelijke zijgevel der voornoemde kerk staat, welke ontgraving door Heeren Kerkvoogden is verlangd alvorens eenig ander werk plaats kon hebben, kwam men tot de wetenschap, dat de fundeering ongeveer was ingericht als op bijgaande plaat is aangegeven.

Voor zoover kon worden nagegaan, bestaat de fundeering uit dwarsleggers van eikenhout zwaar 26 × 29 c.M., op afstanden van gem. 1.50 Meter hart op hart aangebracht, en verder uit twee langsleggers aan weerszijden van het fundament aangebracht. Tusschen het aldus verkregen raamwerk zijn kop aan kop ingeheid beuken palen, en wellicht ook palen van andere houtsoort, waarop het metselwerk der fundamenten onmiddelijk is aangevangen.

Ofschoon het eikenhout van het raamwerk nog in voldoenden staat bleek te zijn, waren echter de koppen der palen zeer zacht en tot zoogenaamd zwam overgegaan. Het is niet onaardig hier medetedeelen, dat dit bijna vergeerde hout, na eenige dagen aan de lucht te zijn blootgesteld weder zijne gewone hardheid verkreeg.

Bij eene eventueele restauratie van dit kerkgebouw, dat m.i. alleen door zijnen grooten omvang eenige bouwkundige waarde heeft, en door de kerkglazen, ik kan wel zeggen, wereldberoemd, is het voorzeker noodig de fundeeringen en fundamenten te versterken alvorens men aan den bovenbouw verbeteringen of versieringen aanbrengt.

Zooals het met fundeeringwerken onder sommige oude gebouwen gesteld is, zou ik ook verschillende bevindingen bij de herstelling van kaai- en walmuren, waterkeerende muren en ook bij kleinere poldersluizen kunnen mededeelen.

Een voorbeeld; nadat bij den Hoogen vloed van 23-24 December 1894 het water in de rivier de IJsel tot den hoogst bekenden waterstand van 3.31 Meter boven het oude Amsterdamsche peil was gestegen, barste de straat achter de afdamming van een der doorgangen in den waterkeerenden muur langs de rivier de IJsel, dus aan den binnenkant, in eens op en bleek het, dat onder de straat bij deze doorgangen niet de minste voorziening tegen het opbarsten der keibestrating in zand was aangebracht. In betrekkelijk korten tijd was de Gouwestand in Gouda enorm gestegen, hetgeen rampen na zich zou hebben gesleept, indien de Binnenhavensluis en de sluis in de Binnengouwe het water niet hadden gekeerd en er dus geregeld de waterverdeeling had kunnen plaats hebben.

In de rivier de IJsel heeft men nu en dan een waterstand (lagen) van 0.75 M. beneden Oud Amst. peil en bij den voorgenoemden hoogen vloed 3,31 + oud Amst. peil, dus een verschil van 4.06 Meter, waarmede men bij waterkeeringswerken voorwaar rekening dient te houden, als men met oude werken te doen heeft.

In den daarop volgenden zomer bemerkte men in den kaai- of walmuur bij het Nieuwe Veerstol langs de rivier de IJsel onrustbarende scheuren en bespeurde men aan den voorkant afwijkingen uit den vroegeren stand. Goede raad was duur, en dus besloot het Gemeentebestuur over te gaan tot de vernieuwing van 42.00 str. Meter kademuur aldaar, vooral met het oog op de zich ter plaatse bevindende aanlegplaats der stoombooten zeer noodig.

Nadat voor het nieuwe muurvak eene afdamming was gesteld en het geheel was droog gemaakt, vond men bij afbraak muurwerken, zie teekening ouden kaaimuur, waaronder zonder eenige beheiing drie doorgaande langsliggers, waarop fundeerpaaltjes dik 5 c.M. Hoe dit muurwerk bij de voorkomende hooge vloeden en lage waterstanden stand heeft gehouden, is een raadsel.

Waarschijnlijk is bij den bouw een flauw talud van puin enz. in de rivier tegen den buitenkant van den muur aangebracht, welk talud door de toenemende vaart der stoombooten is weggenomen.

In de plaats van den ouden muur is een nieuwe walmuur daargesteld. Zie teekening kaaimuur.

Dat het heiwerk aldaar geen weelde was, bleek bij het slaan eener proefpaal; er zijn onder de 42 Meter muurlengte ingeheid 156 palen lang 10 Meter, zwaar op 1 M. van den kop 25 c.M. middellijn en aan de punt 10 c.M. Twintig dergelijke palen zijn als ankerpalen ingeheid.

De baard, achter den voorlegger ingeheid, bestaat uit baardplanken zw. 8 × 25 c.M. lang 4.00 Meter, met planken op de naden zwaar 6 × 15 c.M. mede lang 4.00 Meter.

Het ondergedeelte muur is van oude steen in sterke basterd tras en het bovengedeelte van bazaltzuilen in portland cement-beton.

Bij het vernieuwen van kaaimuren, bruggen, hoofden en sluizen vindt men in en om Gouda bijna altijd dergelijke verrassingen; elders zal dit ook wel zoo wezen.

Vooral de poldersluizen zijn over het algemeen gebrekkig daargesteld, waarvan men zich eerst na droogmaking kan overtuigen.

Zoo bleek mij o. a., dat bij de Moordrechtsche sluis (hoogste waterstand Gouwe 0.27[5] M. ÷ A.P., Moor-

drechtsche polder Zomerpeil 2.00 M. ÷ A.P.), in de sluiskom geene bevloering was en ook geene geregelde beheiing had plaats gehad, alleen op den bodem eenige houten stempels. De houten stortebedden bij de slagdorpels en ook de aanbrenging dezer laatste was zoo ondoelmatig als men kan denken.

Bij de sluizen op de polders Reeuwijk en Sluipwijk, zijnde eene schutkolk van uit de rivier de Gouwe voor de scheepvaart naar deze beide polders, vond ik, dat deze sluisbouw eenvoudig op een roosterwerk zonder beheiing was gemaakt.

In de sluiskom was een doorgaande vloer; de inrichting der houten stortebedden en de bevestiging der slagdorpels was mede zeer ondoelmatig en onoordeelkundig.

Het verschil van de waterstanden in deze polders is Gouwestand 0.27^5 ÷ A.P., polder Reeuwijk Zomerpeil = 1.70 M. ÷ A.P., polder Sluipwijk Zomerpeil = 1.65 M. ÷ A.P.

Het ligt in den aard der zaak, dat dergelijke gebrekkig geconstrueerde waterwerken een degelijk en nauwgezet onderhoud vereischen, wil men het gevaar niet hebben, dat een geheele polder in betrekkelijk korten tijd voor het grootste deel onderloopt.

Voor dergelijke ongevallen zijn mede geene tijdelijke voorzieningsmiddelen aangebracht.

Ik vermeende over sluis-, kaai- of walmuren het bovenstaande te moeten zeggen, daar het mij is gebleken, dat op kaai- en walmuren zoo licht met het grootste vertrouwen gevels van gebouwen enz. worden opgetrokken.

Gouda, 20 Juli 1897.

L. Burgersdijk.

INDISCHE BAKSTEENEN.

In nummer 16 van 20 April van „Insulinde", Weekblad gewijd aan Koloniale zaken, onder redactie van de heeren R. A. van Sandick en P. J. de Witt, kwam eene beoordeeling voor van het werk van den heer Van der Kloes over „het bouwen in overzeesche gewesten". Daarin werd de hoop uitgesproken, dat er spoedig Indische klinkers zullen worden geproduceerd. (*)

De heer J. L. Pierson, ingenieur 1e klasse van den Waterstaat, chef der „werken en opnemingen aan de Solo-rivier en tot behoud en verbetering van het vaarwater in het westgat van Straat Madoera", schrijft naar aanleiding van die uitgesproken verwachting het volgende aan de redactie van Insulinde.

„Ik kan U mededeelen, dat die hoop staat verwezenlijkt te worden. De eerste bezending materialen en werktuigen voor den bouw van twee groote steenfabrieken, geheel ingericht zooals de beste in Europa, en te bouwen in de Solo-vallei, voor de vervaardiging van 36 millioen superieure baksteenen (klinkers), is reeds herwaarts onderweg.

„Deze fabrieken worden gebouwd en ingericht volgens de daartoe door den Minister van Koloniën van den heer Van der Kloes verkregen gegevens.

Klei en zand uit deze streek is daartoe tot een hoeveelheid van eenige M^3 ter beproeving naar Nederland gezonden.

Het gebeunhaas in steenbakken zal daarmede ophouden.

(*) Eene beoordeeling van het werk van den heer Van der Kloes komt ook voor in het Bouwkundig Weekblad No. 22 van 29 Mei 1897.

INGEZONDEN.

In het vorig nummer van het B. W. komt een klein stukje vo[or] over het zoogenaamde Witte Huis te Rotterdam. Niet om d[e] belangrijkheid van het daarin medegedeelde „gemengde bericht" (want dat is werkelijk de drukinkt niet waard), kom ik daaro[p] terug, doch om een paar opmerkingen die ondanks of door ha[ar] oppervlakkigheid een ietwat scheef oordeel omtrent Rotterdamsch[e] architecten en dito sloopers zouden kunnen vestigen.

De eerste opmerking n.l., dat het een veel voorkomend ve[r]schijnsel zou zijn dat door de Rotterdamsche bouwpolitie, h[et] aantal palen onder de bouwwerken, waarvan de plans aan ha[ar] goedkeuring worden onderworpen, wordt vermeerderd, is w[el] geschikt om geen hoogen dunk te krijgen van het constructi[e]vermogen van Rotterdam's bouwmeesterdom.

Mogelijk is dit zoo, waar de zoogenaamde revolutiebouwer aa[n] 't woord is, doch waar de plannen worden samengesteld doo[r] architecten of werkbazen, die gewoon zijn serieus het door he[n] uit te voeren werk *vooruit* te bekijken, te berekenen en in teekening te brengen, is dat vast en zeker *niet* het geval; en wanneer het in dit bijzondere geval wel noodig was, en dat feit aanleiding geeft tot eene bijzondere opmerking, wijst het *eerder* daarop, dat hij, die geroepen was het werk voor te bereiden, zich met een Jantje va[n] Leiden daarvan heeft afgemaakt, dan dat de bouwpolitie met ee[n] manie tot fundeeringverzwaring zou behebt zijn.

En de tweede opmerking is die aan het adres van de sloopers waarin deze in *'t bijzonder* worden gekwalificeerd als, meer m[et] eigen dan met andermans belangen op te hebben.

Ach God, wat zijn wij anderen in onderscheid met hen toc[h] bovenste beste menschen!! wat zijn anderer belangen in onz[e] handen toch veilig!!! . . .

Lak; en niet anders dan *lak.* Dat letten op eigen belangen [. . .] of niet ten koste van die van anderen, bewust of onbewust, [. . .] juist de karaktertrek, die. die sloopers met de rest van het mensch[en]dom gemeen hebben; is immers voor hen even goed als voor all[e] anderen de bestaansvoorwaarde. En hoe zou dat ook anders kunne[n] in eene samenleving, waarbij het commercialisme alles met zij[n] onreinen invloed heeft doortrokken; in eene maatschappij, wie[r] vaandelspreuk is: „hebben, halen, houden" en wier geloofsartikelen bestaan in: „ieder is zichzelf het naast, het hemd is nader dan d[e] rok, elk is een dief in zijn nering, den een z'n dood is den ande[r] z'n brood" en meer dergelijke verheffende spreuken waarmede aa[n] alle ongerechtigheden, een onaantastbaren en rechtvaardigende[n] grond wordt gegeven.

Maar het gaat niet aan eene bepaalde categorie van menschen, 't zij sloopers of anderen, in 't bijzonder de algemeene maatschappelijke ondeugden (of deugden?) aan te vrijven, om daardoor een . . ongeval te verklaren.

Mij dunkt, de architect en alle die bij den bouw van het Wit[te] Huis betrokken zijn, zullen wel hebben geglimlacht, toen ze laze[n] hoe *„die eerste oorzaak die zulke schromelijke gevolgen had kunne[n] hebben"*, zoo afdoend op het eigenbelang der sloopers geschove[n] wordt.

Die sloopers zullen wel niet repliceeren, dat is een groo[te] gerustheid.

Rotterdam, 14 Augustus 1897.

C. N. van Goor.

Indien dan werkelijk het bericht uit Rotterdam zóó weinig druk[]inkt waard was, werd er toch een bijzonderheid in vermeld di[e] — zeer zeker buiten Rotterdam — óf niet, óf zeer weinig beken[d] was.

Wij zijn overtuigd, dat de berichtgever, waar hij het over d[e] vermeerdering van het aantal palen heeft, geenszins het oog ha[d] op alle Rotterdamsche architecten. Een bouwpolitie, die uit de[n] aard der zaak goed op de hoogte van den toestand van den gron[d] is, kan meerdere palen aanbevelen als de grond onvertrouwbaa[r] is en de zorgvuldigste berekening toch nog voorzichtigheid voor[]schrijft. Men vergete niet, dat de bouwpolitie door goedkeuring der plannen ook een groote verantwoordelijk op zich neemt.

Red.

BERICHTEN.

Degenen, die het examen van geëxamineerd en beëedigd landmeter wenschen af te leggen, moeten zich daartoe vóór 2[.] Augustus e. k. schriftelijk aanmelden bij het Departement va[n] Binnenlandsche Zaken.

ij, die in het bezit zijn van de getuigschriften of diploma's, oeld in artikel 4 van het Kon. besluit van 28 Juli 1865 (*St.bl.* 87), gewijzigd bij dat van 30 Juni 1882 (*St.bl.* No. 78), behooren stukken bij hun verzoekschrift om toelating over te leggen.

Vie aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, te Amsterm, voor den cursus 1897/98 tot de lessen wenscht te worden gelaten. moet daarvan schriftelijk kennis geven aan den hoogaar-directeur — den heer Aug. Allebé. aldaar — voor den 13 tember a.s., onder overlegging van: 1°. een hem of haar befend uittreksel uit de geboorteregisters van den burgerlijken id; — 2°. eene opgave der cursussen, welke men wenscht volgen.

Het toelatingsexamen zal aanvangen op Maandag 27 September 7, des morgens te 9 uren, in het Academiegebouw (Stadhouskade 86). De lessen zullen beginnen op Maandag 4 October.

ij, die bij hunne schriftelijke kennisgeving mede kunnen overgen de akte van bekwaamheid in het handteekenen voor midbaar onderwijs (M¹.), zijn van het afleggen van bovenbedoeld latingsexamen vrijgesteld.

Van leerlingen van den vorigen cursus, die opnieuw wenschen worden ingeschreven. wordt verzocht schriftelijk van dit vergen bericht te geven vóór den 13den September e.k.

Het leergeld — waarvan het stortingsbewijs bij den aanvang het leerjaar moet worden ingeleverd — bedraagt voor alle sen f 100, voor lessen van eenmaal 's weeks f 10, voor lessen tweemaal 's weeks f 20 en voor lessen van vier- of meermaal eeks f 40.

rograma's zijn à 10 cents verkrijgbaar bij de boekhandelaren N. van Kampen en Zn., Singel 330, te Amsterdam.

aar „de Telegraaf" verneemt, zal er binnenkort te Arnhem vergadering worden gehouden, waarin zal worden getracht omen tot de oprichting van een Genootschap van Geldersche schiedenis en Oudheidkunde.

Aan de Polytechnische school te Delft zal de waarnemend ecteur, tot inschrijving van den cursus 1897—1898, zitting uden in het gebouw der Instelling op Maandag, Dinsdag en oensdag 6, 7 en 8 September, van 10—12 en van 1½—3 uren.

n de Rotonde en de daaraan grenzende gedeelten van het park, het Prater bij Weenen, zal in 1898 een Jubileum-Tentoonstelg worden gehouden. ter herdenking van de vijftigjarige regeeg des Oostenrijkschen Keizers.

Afgezien van de Rotonde. een overblijfsel van de Wereldtoonstelling van 1873, een gebouw dat een grondvlak van 45000 M. beslaat, zijn nog 200.000 M². voor het ten toon stellen beikbaar gesteld.

Deze tentoonstelling zal in de volgende onderdeelen verdeeld zijn: 1. nijverheid; 2. landbouw en boschwezen; 3. Oostenrijksche liefdadigheidsinstellingen; 4. schoolwezen enz.; 5. bakkerij tentoonstelling; 6. de Urania, of een populair-wetenschappelijke schouwburg.

Dit laatste onderdeel is iets nieuws op het tentoonstellingsgebied. Het zal zijn eene inrichting als het instituut Urania te Berlijn. Zooals aldaar, zullen in een soort schouwburg dagelijks twee „voorstellingen" gegeven worden. Daaraan worden demonstraties en proeven verbonden, waarvoor afzonderlijke zalen zijn ingericht. De proeven en demonstraties zullen zoo worden ingericht, dat daardoor ook een leek in staat zal zijn gesteld zich een juist denkbeeld te vormen van de gronden der moderne natuurwetenschappelijke leerstellingen. In deze Urania zullen ook een aantal voordrachten worden gehouden over wetenschappelijke onderwerpen, toegelicht met proeven en lichtbeelden, ten doel hebbende de kennis van zeer verschillende wetenschappelijke onderwerpen onder het bereik te brengen van het groote publiek.

Het Comité van deze tentoonslelling twijfelt er niet aan, of het succes van deze Jubileum-Tentoonstelling zal verzekerd zijn.

PERSONALIA.

Bij Min. beschikking is benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken tot verbetering van den Rotterdamschen Waterweg: Jhr. W. M. de Brauw, — en bij het verrichten van peilingen en opnemingen in de Westerschelde: A. K. Zweede.

Zij die in aanmerking wenschen te komen voor de betrekking van Directeur der Gemeentewerken te Leiden, jaarwedde f 4000 en vaceerende met 1 Nov. a.s., worden bij advertentie verzocht zich vóór of op 31 Augustus a.s. aan te melden bij het Gemeentebestuur.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 11.
Uitvoerend Opzichter 3.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 23 AUGUSTUS.

Amsterdam. Het verbouwen van de openre lagere scholen der 2e klasse, letters en R, in de 2e Jan van der Heijdenstraat, scholen, elk voor 520 leerlingen.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De orw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter ds-drukkerij, tegen betaling van f 2 (met teekeningen). Inl. worden gegeven ten ntore van den assistent-architect, op het adhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gerende de 3 laatste werkdagen, welke der nbesteding voorafgaan.

Amsterdam. Bestek no. 697. Het maken n eene houten douane-goederenloods aan t einde van den noordelijken los- en laadeg op het stationsemplacement Haarlem. grooting f 5500.

De Holl.-IJz.-Spoorw. Maatsch., n.m. 1½ (Greenw. tijd) in het centraal personenation. Het bestek is à f 1 verkrijgb. aan t centraal-administratiegebouw der maathappij aan het Droogbak, bureau weg en erken, kamer 154, of op franco aanvrage aan t bureau, met toezending van het bedrag in ostwissel (postzegels worden niet in betaling nomen en aanvragen zonder toezending n postwissel wordt geen gevolg gegeven). anw. geschiedt als in het bestek is vermeld.

Arnhem. Her afbreken van perceel no. 2, n de Kerkstraat te Arnhem, en het bouwen n een magazijn met bovenhuis.

De bouwk. A. J. Scheefer, 's av. 7 u in het ntraalgebouw. Bestek en teek. liggen in orn. lokaal, en zijn verkrijgb. Sloetstraat ad f 1.50 per stel. Inl. zijn verkrijgb. alle rkdagen tusschen 12 en 2 u, Sloetstraat . Aanw. gedaan.

Baarn. Het bouwen van 3 burgerwoonhuizen op een terrein aan de Naussaulaan te Baarn.

De architect Herm. Kroes, te Amersfoort, v.m. 11 u., in het Amalia hotel te Baarn. Teek. en bestek liggen in voorn. hotel en in het koffiehuis „Het Valkje" te Amersfoort ter inz. Teek. met bestekken op aanvrage gratis ter inz. verkrijgb. bij den voorn. architect.

Bergen op Zoom. Het verbouwen van een woonhuis op de Boschstr. met bijlevering van materialen.

De heeren C. Penders en Co., 's mid. 12 u. in het koffiehuis „De Kroon" alw. bestekk. en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de archit. C. P. van Genk. Aanw. gedaan.

Delft. Het vernieuwen van 4 hoektorens op den Oudekerkstoren.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. Inl. zijn te bekomen tusschen 10 en 11 u. aan het bureau gemeentewerken; het bestek is tegen betaling van f 0.75 ter secretarie verkrijgb. Aanw. gedaan.

Eibergen. Het bouwen eener villa met bijgebouwen enz. op een terrein gelegen te Eibergen voor den heer M. Prakke.

De architect G. Beltman AGzn. n.m. 12½ u. (Greenw.tijd) in hôtel „De Kroon". Bestek en teek. zijn tegen f 2,50 per stel ten kantore van den Archit. verkrijgb. alsmede inlicht. Aanw. 23 Aug. 10 u. (Greenw.tijd)

Kantens. Het afbreken der oude steenen goot en het daarvoor in de plaats leveren van een nieuwe houten goot, om de onderwijzerswoning te Kantens.

Het gemeentebestuur, n.m. 5 u. Bestek ter inz. op de secretarie.

Leiden. Het afbreken en weder opbouwen van het woonhuis, lage Rijndijk no. 9.

De architect W. C. Mulder, v.m. 10 u., in het café Dingjan, Mandemakersteeg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en het bestek à f 0.50 te bekomen is. Aanw. gedaan.

Loosduinen. Het bouwen van een schoolgebouw met 3 lokalen.

Het bestuur der vereenig. voor lager en m. u. l. onderwijs op Gereform. grondslag, n.m. 3 u., in de consistorie der Gereform. kerk. Bestek en teek. verkrijgb. ad f 1.50 bij J. Th. Lemxkert.

Steenbergen. Het bouwen van een woonhuis met schuurtje nabij de Kade te Steenbergen.

De heer Jan Kostersmans, n.m. 6 u. Bestek en teek. liggen ter inz. bij J. de Baat, kastelein, Kruispoort, bij wien inschrijvingsbilj. worden ingewacht. Aanw. gedaan.

Veendam. Het amoveeren eener oude en het bouwen van een nieuwe ijzeren draaibrug te Borgercompagnie.

Het gemeentebestuur, n.m. 6 u. in het gemeentehuis. alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

DINSDAG 24 AUGUSTUS.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis aan den Arnhemschen weg.

De archit. J. A. Wijn. Bestek en teek. ter inz. in hôtel „Apeldoorn".

Avereest. Het bouwen van een boerenplaats te Avereest.

De architect J. Siccama te Wildervank, n.m. 5 u., in het hôtel Keuken te Avereest. Teek. ligt ten huize van aanbesteding ter inz., alw. de bestekken à f 0.50 verkrijgb. zijn. Aanw. op den aanbestedingsdag, n.m. 3 u.

Emmer-Compascuum. Het verven van 2 draaibruggen, het buitenwerk der directeurswoning en het verlaathuis, en het buiten- en binnenwerk van het logement.

De directeur der maatsch. „Emmer-Compascuum", n.m. 5 u., in het logement „Emmer-Compascuum", alw. het bestek ter inz. ligt.

Oenkerk. Het bouwen van een schuur en 140 M². straatweg bij de stoomzuivelfabriek te Oenkerk.

De heer Kl. Gorter te Kollum, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen, alsmede bij H. Bosma te Oenkerk.

WOENSDAG 25 AUGUSTUS.

Apeldoorn. Het bouwen van een vereenigingsgebouw op een terrein aan de Rosariumstraat voor de R.K. Willebrordusvereeniging.
De architect G. de Zeeuw, 's av. 8 u., in café „Central" alw. ad. 75 ct. bestek en teek. verkrijgb. zijn alsmede bij gen. architect.

Harfsen. Het opbouwen van een huis met bijlev. van materialen.
De heer L. Klein Lebbink, n.m. 2 u. Bestek en teek. liggen ter inz. bij G. J. Pasman. Aanw. 23 Aug., n.m 2 u. op het erve „Azink".

St. Pancras (N.-H.). Het verbouwen en vergrooten van de gemeenteschool.
Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1 en verdere inl. te bekomen ten kantore van den architect K. Bakker Dzn., Alkmaar. Aanw. gedaan.

Veendam. Het vergrooten van de zaal in het veerhuis, het maken van een keuken, een kelder en annexe werken.
De volmachten van de Kielster Trekschuit, 's av. 7 u. Het bestek ligt ter inzage in het veerhuis. Aanw. 25 Aug. n.m. 3 u. Inl. verstrekt R. van Delden Szn.

DONDERDAG 26 AUGUSTUS.

Breda. Bet afbreken van een bestaand huis en het daarop bouwen van eene branderij met winkelhuis en bovenwoning, gelegen aan den Haagdijk te Breda.
De firma M. J. J. Roodzant-Swemer, n.m. 3 u. in het café „de Beurs". Bestek en teek. liggen ter inz. in bovengemeld café en zijn aldaar verkrijgb. à f 1.25 per stel. Nadere inl. geeft H. Lamers, architect, s'-Bosch, Pensmarkt B. 31a. Aanw. gedaan.

Schiedam. Bestek no. 44. Het verhoogen van een gedeelte van den Groenendijk onder de gemeente Schiedam.
Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. is tegen betaling van f 0 75 ter gemeente-secretarie verkrijgb. en ligt ter inz. aan het bureau van gemeentewerken. Aanw. te beginnen aan den Schinkeldijk, op 23 Aug. v.m. 10 u.

VRIJDAG 27 AUGUSTUS.

Steenbergen. Het verven van de 4 gemeentescholen, onderwijzerswoningen enz.
Het gemeentebestuur, n.m. 10 u. Voorw. ter lezing ter secretarie. Aanw. 25 Aug. v.m. 9 u. aan de school in de kom en n.m. 2 u. aan de school Kruisland. 26 Aug. n.m. 2 u. aan de school te Heen, n.m. 5 u. aan de school te Kladde.

ZATERDAG 28 AUGUSTUS.

Noordbroek. Het herbouwen van de afgebrande boerenbehuizing van den heer S. A. Bos, te Noordbroek.
De bouwk. G. Plantinga, ten huize van H. Schröder. alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

Rotterdam. Het bouwen van 6 woonhuizen en verdere werken aan het Pompenburg, op den hoek der 2e Lombartstraat.
De architect P. G. Buskens, v.m. 11 u., in het Poolsch koffiehuis, Zuidblaak, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à f 2,50 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 26 Aug., v.m. 10 u.

MAANDAG 30 AUGUSTUS.

's-Hertogenbosch. Het maken van gebouwen en inrichtingen op het terrein der Prise d'eau, ten behoeve der ontijzering van het grondwater der gemeentelijke hoogdrukwaterleiding.
Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2.50 verkrijgb. ten kantore van den directeur der waterleiding. Aanw. op 27 Aug., v.m. 10 u., op het terrein der Prise d'eau.

Tilburg. Het bouwen van eene pastorie met aanhooren voor de nieuwe parochie van O. L. Vrouw van den H. Rozenkrans aan den Hasseltschen Weg te Tilburg met alle leverantiën, enz. daartoe benoodigd.
De architect A. G. de Beer, bij wien bestek en teek. à f 2.50 te bekomen zijn.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

9 AUGUSTUS.

Amersfoort. Het bouwen van vier woningen op een terrein gelegen tusschen den Leusder- en Arnhemschen straatweg. het voormalig Kroontjesmolen. Door den bouwk. W. Salomons.
Laagste inschrijver A. v. d. Brink. Amersfoort, f 4740. gegund.

10 AUGUSTUS.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van eene bergplaats voor brandstoffen, op het terrein achter den winkel c. a., aan den Oldenzaalschen weg. Ram. f 1570. Door den bouwk. W. v. d. Berg.
Laagste inschrijver H. Enzink Jr., f 1593, gegund.

Winterswijk. Het afbreken en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis aan de Meddoschestraat aldaar. Door den heer C. Kappers Jr.
Laagste inschrijvers Gebr. Nijenhuis, f 3935.

11 AUGUSTUS.

Groningen. Het bouwen van een lijstenfabriek met woning en kantoorlokalen op een vrij terrein sectie C. no. 5472. Door den architect G. Nyhuis.
Laagste inschrijvers A. en R. Jansen, f 29926, gegund.

Gorredijk. Het maken van stuwdijken het verbeteren van waterlossingen en waterleidingen en het leveren en leggen van pompen en duikers in één perceel. Door het bestuur van het waterschap „De Tjongervallei" (Noordzijde).
Laagste inschrijver J. W. Ringenoldus, Gorredijk, f 9200, gegund.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van eenen paardenstal, tuigkamer enz., ten dienste der Hengeloosche Stoom-Beierschbierbrouwerij te Hengelo. Door den architecten v. d. Goot en Kruisweg.
Waalsteenen. Laagste inschrijver H. Ensink Jr., Hengelo, f 4544.
Twentsche steen. Laagste inschrijver H. Ensink Jr., Hengelo, f 4457.

Leiden. Het bouwen van eene werkplaats en verdere werkzaamheden, in het perceel Stationsweg No. 9 (Vondelhoven). Door den architect W. C. Mulder.
Laagste inschrijver P. J. Hartevelt, f 3028.

Uithuizen. Het maken van schoolbanken. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver H. J. Bos, Uithuizen, f 143.

12 AUGUSTUS

Alkmaar. Het bouwen van 9 woonhuizen aan den stationsweg. Door den architect K. Bakker Dzn.
Perc. 1. Plan *a. b. c. d.* Laagste inschrijvers C. Bol en Swager f 14100.
Perc. 2. Plan *e f. g. h. i.* Laagste inschrijver J. Schreuders, f 18000.
Massa. Laagste inschrijvers Spruit en Wils f 29687*. Gegund.

Nijverdal (Over.). Het vergrooten der fabrieksgebouwen met 630 M². en verdere werken. Door de directie der Nederl. Stoombleekerij.
Laagste inschrijver F. Jansen, Nijverdal, f 13115, gegund.

13 AUGUSTUS.

Arnhem. Het bouwen van 5 woningen op een terrein gelegen aan de Agnietenstraat te Arnhem. Door den architect A. J. Scheefer.
Laagster inschrijvers G. Folmer en Vleeming, Velp, f 6999. Gunning in beraad gehouden.

Groningen. Het bouwen van een houten consumptietent op het terrein van de nieuwe ijsbaan, aan den Korreweg te Groningen. Door den architect P. M. A. Huurman.
Laagste inschrijvers Van Streun en Koning, f 3912, gegund.

Haarlem. Het bouwen van eene enk[e] en eene dubbele villa op een terrein gele[gen] aan den hoek van den Koninginneweg [en] het Wijde Geldelooze pad te Haarlem. D[oor] den architect J. Wolbers.
Laagste inschrijver J. D. v. Amstel, f 22975.

14 AUGUSTUS.

Roosendaal (N.-Br.). Het bouwen van [een] urinoir aan de Veemarkt. Door het gemee[nte]bestuur van Roosendaal en Nispen.
Laagste inschrijver P. Martens, f 89, geg[und].

Rosmalen. Het bouwen van twee wo[on]huizen voor den landbouwer Th. Vos, ald[aar].
Laagste inschrijvers Gebr. van Ro[...] 's-Bosch, f 1925, gegund.

16 AUGUSTUS.

Assen. Het bouwen van een heerenh[uis] aan de Stationsstraat alhier, met de leveri[ng] van de benoodigde bouwstoffen, enz. D[oor] den architect G. Stel.
Perc. 1, timmerwerk enz. Laagste inschr[ij]ver D. Neisingh, f 8520.*
Perc. 2, verf-, glas- en behangwerk. Laags[te] inschrijver G. H. G. Voogd, f 572.* *Gegund.

Enschedé. Het bouwen van 2 woninge[n] op een terrein gelegen achter in de Hor[...]steeg te Lonneker. Door Mej. de wed. Poolman te Lonneker.
Laagste inschrijver J. B. Heubach, f 27[...]

Gastel (N.-Br.). Het bouwen eener kap[el] met bijlev. der materialen. Door de regent[en] van het R.-C. Liefdegesticht.
Laagste inschrijver W. v. d. Enden, Oud[en]bosch, f 3998, gegund.

Groningen. Het verbouwen van de koc[...]mansbehuizing, staande en gelegen Noo[rd]zijde aan den Aweg te Groningen, geme[ente] U, no. 492. Door den architect A. Th. v[an] Elmpt.
Laagste inschrijver A. Siekeman, Hoc[...]kerk, f 3643, gegund.

Hoeven (N.-B.). Het afbreken van e[en] woonhuis en het in de plaats bouwen v[an] een derde schoollokaal met aanhooren. D[oor] het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver C. Bol, Hoeven, f 16[...] gegund.

Schagen. Het bouwen van een Rijkslar[...] bouwwinterschool, op een terrein tegenov[er] het kantongerecht te Schagen. Door het g[e]meentebestuur.
Laagste inschrijver D. Kramer, Schage[n] f 5973.

17 AUGUSTUS.

Nijmegen. Het leveren en stellen van e[en] ijzeren hek op gemetselde voeting, langs e[en] perc. aan den Parkweg. Door het geme[en]tebestuur.
Laagste inschrijver J. C. Kropman, f 481, gegund.

Sneek. 1. Het verbouwen van de vas[te] brug over de Scharsloot in den grindw[eg] van Woudsend naar een Lemster straatwe[g]. 2. Het verbouwen van de vaste brug over [de] Leijensloot te Uitwellingerga. Door het g[e]meentebestuur van Wijmbritseradeel.
1. Laagste inschrijvers E. T. Spijkerm[an] St.-Nicolaasga en R. P. de Joug, Oldeouw[er] f 1150*.
2. Laagste inschrijver W. G. de Boe[r] Oppenhuizen, f 825*. *Gegund.

Zwolle. Het afbreken van een villa t[e] Blokzijl en het weder opbouwen daarvan t[e] Zwolle, voor mevr. de wed. A. Loos. Do[or] den architect D. de Herder.
Laagste inschrijver B. M. van Vilstere[n] f 10694.

18 AUGUSTUS.

„Per Telegraaf".

Amsterdam. Het verbouwen van perc. 5 aan de Korte Leidschedwarsstraat. Door de heer Joh. Eggers.
Laagste inschrijver J. A. Huij, Amsterdam f 12888.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

28 AUGUSTUS 1897. 17e JAARGANG. No. 35.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

76ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Algemeene Vergadering zal gehouden worden te *Rotterdam*, op Dinsdag 14 September 1897, des voormiddags te 11 uur, in een der zalen van het Societeitsgebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Dinsdag 14 September 1897, des morgens te *elf* uur, vergadering in een der zalen van het gebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Aan de leden der Maatschappij die geen lid zijn der Diergaarde, zal vrije toegang tot de Diergaarde worden verleend op vertoon van hun diploma van lidmaatschap der Maatschappij.

Door den heer Henri Evers zal eene voordracht worden gehouden over den bouw van de nieuwe kerk der Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Rotterdam, gebouwd naar de plannen en onder directie van de heeren Henri Evers en J. Stok Wzn.

In de vergaderzaal wordt eene tentoonstelling gehouden van teekeningen van te Rotterdam in uitvoering zijnde en in den laatsten tijd uitgevoerde bouwwerken.

Te 12 uur, gelegenheid tot het gebruiken van ververschingen.

Te 1 uur, wandeling van af de Diergaarde, langs den Mauritsweg, enz., naar den Westsingel, ter bezichtiging van de nieuwgebouwde kerk voor de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente. De heeren architecten Henri Evers en J. Stok Wzn. hebben de leiding van dit bezoek op zich genomen.

Na afloop van dit bezoek, wandeling naar de Veerkade, alwaar een Stoomboot gereed zal liggen, aangeboden door de Afdeeling Rotterdam, waarmede een tocht op de rivier zal worden gemaakt ter bezichtiging van de verschillende havenwerken enz. De Directeur der Gemeentewerken, de heer G. J. de Jongh, heeft zich welwillend bereid verklaard om gedurende den tocht de gewenschte inlichtingen omtrent de werken te verstrekken.

De boot zal na afloop van den tocht aanleggen aan de Oosterkade; van daar af, te voet of per tram, terug naar de Diergaarde.

Te 6 uur *gemeenschappelijke maaltijd* in het gebouw der Diergaarde, tegen betaling van *f* 2.50 per couvert behalve wijn.

Aan de leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, wordt beleefd en *zeer dringend* verzocht, vóór 11 September a. s. hiervan kennis te geven aan den heer H. Cramer, Voorzitter der Afdeeling Rotterdam, Schiekade 80A, aldaar.

UIT MÜNCHEN

In de maand Juli dezes jaars werd te München een besluit genomen, dat de aandacht van gemeentebesturen van andere groote steden, ook hier te lande, moet trekken. Voor de voorstanders van gemeente-exploitatie van zulke inrichtingen die daartoe met recht in aanmerking komen, is het een voorbeeld om op te wijzen.

Zelden nog treft men gemeentelijke exploitatie van de gasfabriek samengaande met die van eene inrichting tot levering van electriciteit. Toch ligt die combinatie zeer voor de hand waar het verlichting geldt, al zijn het gas en de electriciteit steeds in een strijd gewikkeld waarvan het einde nog niet is te voorzien. Wat toepassing en verbetering van beide systemen betreft, is het laatste woord nog geenszins gesproken.

Het gas zal een tijd tegemoet gaan, allereerst in de groote steden, waarin het in hoofdzaak zal gebruikt worden als warmtebron en in veel mindere mate dan thans voor verlichtingsdoeleinden; voor het electrisch licht is nog een ruim veld open: het moet er eenmaal toe komen, dat 't het

gaslicht van den openbaren weg verdringt, en zich ook uit hygiënische gronden meer inburgert in de woning.

Zoo een gemeente van oordeel is, dat de zorg voor de verlichting even noodig is als die voor goed drinkwater, en die zorg tot hare competentie behoort, dan neme zij zoo spoedig mogelijk de levering van gas en electriciteit in eigen hand. Bij een goede exploitatie, met het streven om het belang der burgerij steeds nummer één te doen zijn, zal de concurrentie tusschen gas- en electrisch licht niet genekt behoeven te worden; want als concurrenten kan toch elk zijn eigen weg volgen, een weg, hoe langer zoo meer gericht op een eigen doel. Elks doel schijnt meer en meer punten van verschil te gaan hebben; plaats van concurrentie zal het tot een samenwerking komen, tot onderlinge aanvulling.

Nadat het gemeentebestuur van München kort geleden besloten had tot eene verandering en vernieuwing van het verkeerswezen, tot verbetering van de waterleiding en het rioolstelsel, kwamen een paar even gewichtige onderwerpen aan de orde, het gas en de stedelijke electriciteitswerken: die laatste niet alleen ten dienste van de verlichting maar ook voor de levering van kracht aan particulieren.

Wanneer die laatste werken gereed zijn, zal München vooraan staan in de rij der Duitsche steden, die zich beijverd hebben voor de toepassing der techniek van deze eeuw.

München heeft reeds een uitstekende inrichting voor electrische verlichting, een grootsche waterverzorging, een uitgebreid en goed rioolstelsel; de stad zal binnen twee jaren alle trams inrichten voor electrische beweegkracht; zij zal nu tevens door een stedelijk werk in staat gesteld worden electrisch licht en electrische kracht te leveren ook aan particulieren. Met dit laatste opent zij een betere toekomst voor de kleine nijverheid, die dan op billijke voorwaarden, zonder zelve genoodzaakt te zijn groote kosten voor aanleg van werken te maken, licht en kracht voor haar bedrijf kan verkrijgen. (*).

In particuliere inrichtingen en woningen te München zijn thans in gebruik ongeveer 63.000 gloeilampen en 2000 booglampen. Daar het contract met de gasfabriek tot heden toe het leveren van electriciteit voor licht en kracht van gemeentewege in den weg stond, zijn in dien tijd niet minder dan 206 inrichtingen ontstaan voor het leveren van electriciteit, zoogenaamde blokstations, wier schoorsteenen voor vele kunstenaars in München een slag in 't gezicht van het schoonheidsgevoel zijn, en voor de hygiënisten even zoovele verwenschte verspreiders van vergif en bederf.

Volgens dat contract, aangegaan in het jaar 1891, wordt bepaald, dat de gasfabriek op 1 November 1899 in eigendom overgaat aan de stad. Toen dit contract werd aangegaan, had men reeds de sluiting voorgenomen van één der beide inrichtingen die het gas leveren, en dit voornemen bestaat ook thans nog om technische en huishoudelijke redenen.

De jaarlijksche gas-productie moet voor het vervolg op 21 tot 23 millioen M^3. gebracht worden, niettegenstaande eene productie van 16 millioen M^3. voor het tijdvak 1896-1897 als voldoende gerekend mag worden. Dat nieuwe cijfer voor productie is zeer belangrijk, wanneer men daarbij in aanmerking neemt de concurrentie van het electrisch licht, te leveren door de op te richten stedelijke inrichting. Daartegenover staat echter weder eene te verwachten verlaging van den gasprijs en de verbetering van het gasgloeilicht, twee zaken die het gas in staat stellen,

(*) Een bericht in het Bouwk. Weekblad van 14 Augustus j.l. geeft een overzicht van wat te München voor stedelijke werken zal uitgegeven worden tusschen 1897 en 1900.

althans voorloopig, de concurrentie tegen het electri licht vol te houden. Intusschen blijft voor het gas goede toekomst weggelegd, daar waar het dienstig zijn voor verwarming — ook centrale —, en voor gebruik in de keuken, voor bakovens, enz.

In den gemeenteraad is dan ook voorgesteld en algemeene stemmen aangenomen, om na 1 Novem 1899 de eene gasfabriek te verlaten en de terreinen zij inneemt voor bouwgrond te verkoopen, en de and fabriek uit te breiden naar de behoeften, voor welk w een bedrag van 1.100.000 M. is toegestaan.

Door de oprichting van een stedelijk station voor leveri van electriciteit, eene inrichting die driemalen grooter looft te worden dan de bestaande te Berlijn, wordt e einde gemaakt aan het leven der particuliere of blokstatio Eerst dan kan behoorlijk voorzien worden in de behoeft aan electrisch licht. Dat die behoefte intusschen nu ree groot is, bewijst het feit, dat vóór Juli j.l. bij de Gemeen reeds aanvragen waren ingekomen voor 160.000 gloe lampen van 16 kaarsen, in 1899 in gebruik te neme

Die cijfers wijzen op eene beteekenis van het aan leggen werk, haast even groot als van een waterleidin en bovendien geven zij uitzicht op een goede winst. E en ander is oorzaak, dat men ook iets voor deze zaa over heeft.

Van de oorspronkelijk gekozen bouwplaats voor de i richting werd afgezien, niettegenstaande den lagen pri daarvan, omdat men van oordeel is meer g wicht te moeten hechten aan de esthetisch belangen dan aan financieele. Zoo werd een ve duurder terrein gekozen, dat echter — 't zij er bij gezegd eenige kleine practische voordeelen aanbiedt.

Het spreekt van zelve, dat de ontwerper van het pla de hoofdingenieur Uppenborn, behoorlijk heeft gelet o de grooter wordende behoeften, vooral van een stad a München, die zich enorm uitbreidt, waar zich vele gegoede komen vestigen, dank zij het streven van het stadsbestuu om aan de behoeften der inwoners, ook de esthetisch een nauwlettende aandacht te schenken. Dit bestuur be grijpt, dat het niet alleen te zorgen heeft voor de belange van de menschen die om hun broodwinning in de sta *moeten* wonen, maar dat het ook zijn streven moet zij om de stad al datgene te doen aanbieden, wat een aar sporing, een lokaas is om er te wonen.

Om te voldoen aan de te verwachten behoeften, worde in een 200 M. lange hal, van drie hooge schoorsteene voorzien, 18 stoommachines geplaatst die, behalve dri reserve-machines, in staat zijn 18.000 paardekracht t leveren.

Eene alles behalve optimistische berekening wijst o een bedrag aan inkomsten van 1$\frac{1}{2}$ millioen Mk.; de uit gaven, pessimistisch begroot, kunnen nog een winst voor spiegelen van 185.000 Mk. per jaar, een bedrag dat, naa men vertrouwt, nog tot bijna 800.000 Mk. kan aangroeien

Die cijfers zijn het dan ook, die voor het stadsbestuu de aanleiding zijn geweest om het electrische centraal-station, voor het leveren van stroom voor alle doeleinden, van stadswege aan te leggen, al moet daarvoor een leening worden gesloten van 8 millioen Mk. om de totale kosten van 11 millioen Mk. te kunnen dekken.

Onwillekeurig dringt zich hier de vraag op, waarom geen partij is getrokken van de waterwerken in de Isar bij Maria-Einsiedeln, die de noodige kracht voor de inrichting zouden kunnen leveren. Volgens den ontwerper van het voorgestelde plan echter zou eene voorbereiding van een inrichting met gebruikmaking van waterkracht minstens

e jaren eischen. die het publiek op een te lange proef den stellen.

'oor den electrischen stroom heeft men de hooge nning van 5000 volts aangenomen, daar anders de kosten aanleg en bedrijf bovenmatig groot zouden zijn ge-rden. Voor het publiek kan daardoor echter geen gevaar staan, daar niemand anders dan het personeel der fabriek dien krachtigen stroom in aanraking kan komen, en n inrichtingen ter wering van gevaar of voorkoming ongelukken achterwegen zullen blijven.

Een voorstel om het werk uit te voeren, bereikte de gadering der afgevaardigden van de burgerij. Wie nu ıkt dat er in den gemeenteraad veel over is gepraat, — er tegenvoorstellen of groote bezwaren zijn gehoord, — er technici of niet-technici lange redevoeringen hebben houden, óf om te doen zien dat zij er iets of niets wisten, óf om een mooi figuur tegenover de tribune maken, — wie dat veronderstelt, kent den gemeente-d van München niet.

Uit de besprekingen over het onderwerp bleek alleen rdeering daarvoor. Men twijfelde niet aan de rentabiliteit inrichting, noch aan het groote nut dat zij voor de nindustrie kon opleveren, die er werkelijk mede uit nood zou geholpen zijn. Men erkende dat groote nut zaak, en stapte over de hooge kosten heen, al waren een bezwaar met het oog op de alreeds groote sommen men in de eerstvolgende twee jaren voor verschillende dere werken heeft neer te leggen; men achtte die sten echter gerechtvaardigd wegens de te verwachten tabiliteit der inrichting.

Geen enkele stem werd in den gemeenteraad tegen het twerp vernomen; van alle zijden werd het voorstel om uit te voeren met dank ontvangen en met instemming groet, niettegenstaande uit het publiek reeds stemmen ren opgegaan, die angst toonden en op gevaar wezen. ıar die angst werd weergelegd door de verzekering, dat en vrees behoefde bestaan voor de ondergrondsche kabels, de overgang van den stroom van hooge in dien van ge spanning plaats zal hebben in ruimten, die voor het bliek niet bereikbaar zijn. Ook tegen het gevaar voor t onstaan van brand zijn de meest afdoende maat-gelen getroffen.

Met algemeene stemmen besloot de gemeenteraad dan ook de verwezelijking van het omvangrijke plan.

HET KEIZER WILHELM STANDBEELD TE AKEN.

Aken treedt als een van de laatste in de rij der steden, e voor den eersten Duitschen Keizer van het vereenigde uitsche Rijk een gedenkteeken hebben opgericht. Nadat n fonds voor zulk een monument tot 250.000 M. was ngegroeid, werd een prijsvraag uitgeschreven; drie kunste-ars werden uitgenoodigd tot medewerking onder toe-gging van een honorarium van 3000 M. Overigens stond t alle kunstenaars vrij aan deze prijsvraag mede te erken.

De Jury zou uitspraak doen, zonder daarbij te letten de uitnoodiging gericht tot de drie kunstenaars, zijnde beeldhouwers Hundrieser en Schaper uit Berlijn, en ıison uit München.

Het is voor de eerste maal, dat wij lezen van een enlijk algemeene prijsvraag, waarbij een uitnoodiging geschied als boven.

Bij prijsvragen in groote steden moge deze wijze van handelen overbodig zijn, voor middelbare en kleine steden heeft zij het voordeel, dat de medewerking van eenige bekende kunstenaars verzekerd wordt. Ongetwijfeld schrikt het echter ook velen af, die niet uitgenoodigd zijn. Alles echter in aanmerking genomen, heeft men, met deze wijze van uitschrijven eener prijsvraag, te Aken een zeer goed resultaat verkregen.

Wij weten het, niet alleen bij ons te lande, maar overal bestaat er nog twijfel over de beste manier waarop een prijsvraag moet worden uitgeschreven. Een leerrijke bijdrage wordt evenwel geleverd door de einduitkomst te Aken.

De drie prijzen werden toegekend, en wel aan Rudolf Maison uit München, Schaper uit Berlijn en Buscher (niet uitgenoodigd) uit Dusseldorf.

Daar drie gelijk groote geldelijke prijzen verdeeld konden worden, bleef de keuze van het Comité voor het monument omtrent den uitvoerenden kunstenaar nog een vrije.

Het is een feit, dat de phantasie van de Duitsche beeldhouwers sedert langen tijd aan het motief hangt van een ruiterfiguur, op een sokkel, met reliefvoorstellingen, waartegen aan beide zijden of vooraan allegorische figuren zijn aangebracht. Slechts zelden ook wordt van een streng symmetrische verdeeling afgeweken, die men elders reeds vaarwel heeft gezegd. Wat nu meer bepaald een standbeeld voor den eersten Duitschen Keizer betreft, zien wij gewoonlijk een ruiter zooals alle ruiters, een die in het onderhavige geval iets onaangenaam Duitsch commandeer-achtigs in zijn houding en iets „Schneidiges" in zijn uitdrukking heeft, dat totaal vreemd aan den ouden Keizer was.

Zooals trouwens te verwachten was, is echter het ontwerp van den beeldhouwer Maison een schepping die buiten het gewone schema, ligt, vrij van de ingeslopen conventie. Hij stelt de ruiterfiguur aan den rand van een waterbekken, op een gladden en ongeprofileerden sokkel, waarin slechts een vlammende zonneschijf en de naamletter W. gegraveerd zijn. Hij dwingt daardoor het oog, niet afgeleid door de miniatuurachtige versiering op den sokkel, onmiddelijk het ruiterbeeld te aanschouwen. De bodem van het bekken bestaat uit rotsblokken bedekt met waterplanten. Links staat op een hooger blok de heroïsche gestalte van Siegfried de Drakendooder, en aan diens voeten ligt het verslagen ondier op den rug. De afgrijselijke kop hangt over den rand van het bekken, het helder glimmende onderlijf spiegelt in de zon en de donkere schubbige rug verdwijnt in het water. Rechts, op den voorgrond, duiken drie Rijnnimphen, omkranst door woelige waterkringen, uit de diepte op en houden de sedert lang gezonken keizerskroon omhoog, — de kroon die diep in den Rijn, in stillen gloed gelegen heeft. Al deze gestalten en ook de waterplanten zijn klaarblijkelijk gedacht van kleurig en gepatineerd brons en zullen in verbinding met het leven aanbrengend water een buitengewoon schilderachtig effekt maken. Daarbij staat dan, kalm rustig, het beeld van den Heldenkeizer gezeten op een statig ros. De keizerfiguur zelve is eenvoudig van houding en uitdrukking; de hermelijnen mantel valt van de schouders op den rug van het paard. Het hoofd, ongedekt, wordt slechts door een fijnen lauwerkrans omgeven; de linkerhand houdt de teugels, de rechter hangt in rust tegen het zadelkleed. Het strijdros staat als vastgegroeid in de aarde; plechtig stil zit op het edele dier de Keizer, wiens gelaatstrekken zijn laatste levensjaren in herinnering terugroepen.

Dit monument is niet in den geest van eenigen historischen stijl ontworpen; het is poëtisch, maar niet diepzinnig mytisch, noch symbolisch; het is natuurlijk waar en frisch

maar niet realistisch; op geheel moderne wijze worden waarheid en dichterlijkheid er in gepaard. Uitgevoerd in de stoute wijze en met de kleurenrijkheid die aan de talenten van Maison eigen zijn, zal het monument een aantrekkelijkheid bezitten, eigen aan slechts zeer weinige.

HET VICTORIA STATION TE BOMBAY.

Het mooiste en grootste spoorweg-station der wereld is niet, zooals vele reizigers verzekeren, in Europa of Amerika te zoeken, maar in Engelsch Vóór-Indië; het is namelijk het „Victoria Station" van Bombay.

Dit gebouw, waarvan ongetwijfeld het meerendeel der lezers afbeeldingen zal gezien hebben, is geheel opgetrokken van graniet, met ruim gebruik van verschillende marmersoorten. De architect William Stevens is een Engelschman.

Hoe geweldig groot de afmetingen van dit station zijn, is wel af te leiden uit den duur van den bouw — 10 jaren — en de bouwsom, die niet minder dan 30 millioen bedroeg.

In plattegrond is het hoefijzervormig; de vleugels sluiten een voorplein in. De machtige koepel, overwelfde galerijen, groote beelden welke symbolisch Handel, Wetenschap, Landbouw enz. voorstellen, geven aan dit bouwwerk een ongemeen monumentaal en rijk aanzien. In de details vooral treden de eigenaardige vormen der rijke Indische Architectuur op den voorgrond.

Gelukkig, dat bij de jongste aardbevingen aan dit gebouw geen schade schijnt toegebracht te zijn.

W. L.

KOSTBARE SPEELKAARTEN.

Bij Sotheby, Wilkinson & Hodge, te Londen, is onlangs in de veiling der collectie kaartspellen van wijlen Lady Charlotte Schreiber, £ 120 besteed voor een stel tarockkaarten (Tarocchi di Montegna) in kopergravure voortreflijk uitgevoerd en dateerende uit de 15e eeuw. Vijf van de aan het stel ontbrekende kaarten waren in kunstige gravure-nabootsing erbij gevoegd. Een ander merkwaardig kaartspel werd voor £ 70 toegewezen. Op elke kaart van dit spel is een vorstelijk persoon uit het regeeringstijdperk van Koningin Anna van Engeland in kopersnede uitgebeeld: Hartenvrouw stelt natuurlijk de Koningin-zelve voor, hartenheer haar gemaal, en de vier boeren zijn portretten van de meest bekende staatslieden uit hun omgeving.

Hoewel niet onmiddelijk in het kader van dit blad passend, zal het volgende misschien eenige lezers, tevens liefhebbers van kaartspel, belang inboezemen, in verband met bovenstaande mededeeling aan het Algemeen Handelsblad ontleend.

Het ontstaan van het kaartspel is op verschillende wijze verklaard. Een nieuwe zienswijze is de volgende.

In 1192 zou in Italië de oudste variëteit van 't Tarok kaartspel ontstaan zijn, als een soort encyclopedie der wetenschap.

Elke kaart — naibi genaamd — stelde voor een phase uit het menschelijk leven, of een der machten die ons bestaan besturen.

Een kaart, „Il Misero" gemerkt, stelde den mensch voor. Nu gold het naar bepaalde regels deze kaart door de andere heen te loodsen en haar de gevaren te doen ontloopen, in de andere kaarten gesymboliseerd.

Ook de vier kleuren — harten ruiten, schoppen, klaveren — laten haar ontstaan tot deze „naibi" terugvoeren.

Zijne algemeene verspreiding dankt het kaartspel evenwel aan de boekdrukkunst; de grootste meesters, van Manzegna af, achtten het niet beneden zich de ontwerpen voor kunstvolle speelkaarten te vervaardigen of zelf voor vorstelijke en andere hooggeplaatste personen een stel te teekenen. Hierbij werden dan de personen die of een rol speelden, of gespeeld hadden, afgebeeld; zoo waren bijv. in het kaartspel voor Karel VII vervaardigd, de koningen: David, Alexander, Caesar en Karel zelf; Hector de Troyaan, Ogier de Paladijn van Karel de Groote, Lancelot, een der ridders van de ronde tafel, en Lahire, de veldheer van Karel VII, prijkten als boeren. De vrouwen waren: Agnes Sorel, Jeanne d'Arc, Isabeau van Beieren, en Maria van Anjou, de gemalin van den Koning.

W. L.

PRIJSVRAGEN.

Wij brengen in herinnering, dat de antwoorden op de pr vragen voor de versiering van enkele stadsgedeelten bij geleg heid der feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binn Amsterdam in het jaar 1898, uitgeschreven door de Commis van Vereenigde Kunstenaars te Amsterdam, daarin gesteund d het Centraal Comité uit de Hoofdcommissie van ingezetenen v de feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen Amst dam, vrachtvrij worden ingewacht vóór of op 1 October 18 's namiddags 4 uur aan het adres van den Secretaris der Co missie van Vereenigde Kunstenaars, C. T. J. Louis Rieber, M nixstraat 402 te Amsterdam.

Het programma der prijsvragen is aan dat adres gratis v krijgbaar.

Photographiën van de voornaamste te versieren stadsgedeelte zijn voor uiterst billijken prijs te verkrijgen bij de firma Wegn en Mottu, Rokin te Amsterdam.

BOEKAANKONDIGING.

De Studio, No. 53, 16 Augustus 1897.

Het eerste artikel handelt over een kunstschilder G. Segantin hoe hoog zijne kunstwerken — volgens den schrijver althans staan, zoo zullen ze zeker slechts weinig bouwkundigen in h bijzonder interesseeren. Van meer gewicht voor hen is het twee artikel, waarin Cecilia Wearn ons verhaalt van: De kunstnijve heid in Noord-Amerika. Met name wordt behandeld de „Tiffar glass and decorative Co."; dit établissement door Mr. Lou Tiffany bestuurd, bestaat uit drie afdeelingen; het schijnt e typisch Amerikaansche instelling. De eerste afdeeling is de Gl fabriek te Corona op Long Island; door haar bijzonder fabrikaat het „Favrile" glas, waarover in een tweede artikel details zulle volgen — is dit de belangrijkste, maar „Verboden Toegang" sta boven de deur.

Opmerking verdient, dat al het fijnere werk door vrouwen e meisjes geschiedt. Eenige bijgevoegde platen laten ons niet lan in het onzekere waaraan de Tiffany Co. haar succes dankt; alle ademt een uitgesproken Amerikaanschen geest. De bibliotheel schoorsteen, versierd met honderde stootplaten van Japansch dolken en zwaarden, maakt zeker in werkelijkheid een flinke indruk; in 't atelier zou ik mij niet thuis gevoelen. Het museum achtige, dat een kenmerk van Mr. Tiffany's interieurs schijnt t zijn, treedt daar te sterk op den voorgrond, zeker als tol aa smaak en karakter der rijk geworden Yankees.

Zeer lezenswaardig is ook het lange artikel over: „Tuinarch tektuur in Schotland" door Mr. J. J. Joass; penteekeningen va den schrijver verduidelijken zijne beschrijvingen.

Het komt mij voor, dat de inhoud in het volgende kan word samengevat.

Engeland, van ouds het land der tuinen, laat onder invloed va Hollandsche tuinbouwkunst in de 17e eeuw zijn parken en tuine moderniseeren, waarbij in grillige vormen geknipte boomen ee hoofdrol spelen. Le Nôtre verdrong den Hollandschen invloed Kent en Browne brachten een nieuw systeem in de mode. Wee een latere generatie verlustigde zich in den aanblik van klassiek tempeltjes en kunstmatige Ruïnes.

Veel kon er op deze wijze niet van de oude tuinen overblijven Bijzonder funest werkte de Romantische Periode in het begi dezer eeuw. Sir Walter Scott betreurde het vernielen van de Zeven Terrassen van Glamis, een werk van Inigo Jones, nie minder dan Sir Uvedale Price de renoratie van zijn eigen tuin geen aanbeveling dus voor den Romantischen Smaak in tuin bouwkunst.

Vervolgens wordt er op gewezen hoe de groote bouwmeeste der Renaissance, Vignola, San Gallo, Raphael, tevens de tuine om hunne bouwwerken plachten aan te leggen; van Cristop Wren is een meesterstuk op dit gebied bekend, n.l. een ontwer voor het park te Hampton Court, waar onze Willem III ee „Versailles" wilde maken. Toen echter John Vanbrugh de tuine om Marlbourough's Kasteel „Blenheim Palace" zou aanlegger raadde hij aan een landschap schilder in den arm te nemen. D schrijver eindigt met de beschrijving van de Oud-Schotsche tuine

e eeuw) te Barncluith, Edzell (Forfarshire), Balcaskie (Fifeshire), rling, Crathes en Fordel (Fifeshire). De Schotsche tuinen zijn einer dan de Engelsche; ze kunnen dus eerder dan deze aan n tegenwoordigen tijd, die meer Cottages en Châlets bouwt dan ansions en Castles, ten voorbeeld strekken. Het komt mij echter or, dat uit platen van „Academy Architecture" en andere Periodieken blijkt. dat de heer Joass reeds voorgangers had, wat treft zijn voorliefde tot Oud-Schotsche tuinen.

J. H. W. L.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Technische Vakvereeniging (afd. Utrecht). Vergadering op rijdag 13 Augustus 1897. De vice-president opent de vergadering, erzoekt den secretaris lezing der notulen, welke zonder op- of anmerkingen worden vastgesteld en doet mededeeling van de gekomen stukken. Aan de orde van behandeling is, het verkiezen n een president.

Uit de gehouden stemming bleek, dat de volstrekte meerderheid r aanwezige leden den vice-voorzitter, den heer D. R. van ylenburgh, als president begeerden.

De heer van Cuylenburgh zegt, zich de benoeming te laten lgevallen, waarmede de leden door een luid applaus hunne temming betuigden.

Vervolgens werd de heer Samwell als aspirant lid der verniging toegelaten. Twee der vroeger ingekomen vragen werden antwoord:

Hoe moet de verhouding zijn tusschen opzichter en aannemer, or den heer Treffers. In een zeer uitgewerkt rapport beschreef heer T. beider standpunt, waarna hij de onderling aan te nemen uding uiteenzette. Als hoofdgedachte van den spreker kan worden zegd: de verhouding tusschen opzichter en aannemer, moet in belang van 't werk en alle belanghebbenden zijn, goed, zuiver, aarbij ten allen tijde het prestige, moet gehandhaafd worden.

De heer Tekelenburg gaf daarna eene beschrijving over 't beraten van straten en wegen. Als man van ervaring zeide hij, t elke straat en iedere weg zijn eigen eischen aan de bestrating lt, met 't oog op 't hoofdverkeer. De meest uiteenloopende keinker- en asphaltbestratingen werden door spreker met een practischen blik overzien. Beide sprekers, de heeren Treffers en Telenburg, mochten den dank der vereeniging inoogsten, bij monde n den voorzitter gebracht voor hunne even leerrijke als amusante jdrage van dezen avond.

Na opening der vragenbus welke geen vragen bevat, en de ewone rondvraag, wordt de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

Zooals wij destijds mededeelden, overleed op 24 Maart 1896 te ssabon het eerelid der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, vooral in zijn vaderland hoog in aanzien staande architect aquim, Possidonio, Narciso Da Silva.

In eene plechtige vergadering der Koninklijke Vereeniging van ortugeesche Architecten en Archeologen, gehouden op 28 Maart l., werd door den heer Julio de Castilho eene rede uitgesproen ter nagedachtenis van den overledene, een levensbericht evende waarin zijn verdiensten vooral als kunstenaar in het cht werden gesteld. Deze vergadering werd in naam van den oning van Portugal gepresideerd door een adjudant des Konings. De redevoering is thans in druk verschenen; het vrij omvangjke boek is voorzien van een portret van den overledene.

De Koninklijke Vereeniging bovengenoemd. heeft een der genummerde exemplaren daarvan, met een opdracht voorzien, ten eschenke gezonden aan de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst.

Door de heeren R. S. Stokvis en Zonen te Rotterdam is een eer uitgebreiden geïllustreerden catalogus van ornamenten voor as- en electrisch licht uitgegeven, mede bevattende tal van afeeldingen van gaskachels, kookfornuizen en comforen voor gas, anders, gas-badkachels en Rapid geysers.

De meeste van de afgebeelde artikelen zijn steeds in voorraad de uitgebreide monsterkamer en magazijnen der firma.

Een blik in de bijbehoorende prijscourant geeft de overtuiging, t de prijzen zoo concurreerend mogelijk zijn gesteld.

Te Assen zal een Concert-gebouw worden gebouwd. naar de ontwerpen en onder directie van den heer J. Verheul Dzn.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam heeft plan om haar $12^1/_2$ jarig bestaan op feestelijke wijze te vieren.

Er zal o. a. een tentoonstelling van werk der leden worden gehouden, waartoe de inzendingen den 1sten December moeten zijn ingekomen. Verwacht worden: teekeningen en photo's van uitgevoerde werken; teekeningen van niet uitgevoerde werken; opmetingen van oude gebouwen; beeldhouw- en boetseerwerken; teekeningen betreffende kunstnijverheid en versieringskunst.

Voor elke rubriek zijn eenige medailles beschikbaar gesteld. De Jury van beoordeeling is samengesteld uit de heeren G. B. Salm Azn., Voorzitter van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst, Jos. Th. J. Cuypers, Voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia, en A. Le Comte, te Delft.

Uit Veere wordt aan de N. Rotterd. Courant het volgende gemeld.

De firma Plasschaert, De Nood en Co. heeft aan de gemeente een viertal vakken, bestemd voor een der kruisramen der raadzaal in den voorgevel van het raadhuis, aangeboden. Zij zijn geheel in den stijl van dit schoone bouwwerk ontworpen. Ze hebben een zacht getint fond, omgeven door een eenvoudige omlijsting van licht groen glas, In het midden van elk vak is een gebrandschilderd medaillon gemaakt; voor de twee bovenste vakken van het kruisraam met de afbeelding van het wapen van Veere, terwijl de onderste twee vakken een fantasiemedaillon voorstellen. Daarop is allegorisch afgebeeld Veere in haar bloeiperiode, aan de eene zijde een rijk getuigd middeleeuwsch vaartuig, dat de haven van ter Vere uitzeilt en aan de andere zijde hetzelfde schip, dat de haven binnenvalt.

Het geschenk, werd uit naam van het dagelijksch bestuur der gemeente door den burgemeester in dank aanvaard.

Door de Haagsche Bouwgrond-maatschappij „Duinoord" is een boekje uitgegeven over „Het Concours van Gevelontwerpen, gehouden in Dec. 1896".

De goede uitslag waarmede dit in September 1891 uitgeschreven en in Dec. 1896 gehouden concours werd bekroond, deed het Bestuur der Bouwgrondmaatschappij besluiten eene brochure daarover uit te geven, bevattende verschillende bescheiden op den prijskamp betrekking hebbende, en voorts de reproducties der bekroonde gevels, die van het bouwplan en van het diploma toegekend aan de vervaardigers der bekroonde ontwerpen.

Door den uitslag van het gehouden concours aangemoedigd, heeft het Bestuur der Maatschappij reeds een tweede concours voor gevelontwerpen aangekondigd. De vaststelling van het programma zal binnen kort plaats hebben.

PERSONALIA.

Tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij het aan het Departement van Koloniën verbonden Technisch-Bureau is benoemd de heer F. Nobel Azn.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 10.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 10.
Uitvoerend Opzichter 3.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 30 AUGUSTUS.

Almelo. Het bouwen van een heerenhuis voor den welEd. heer A. Scholten Azn. te Almelo.

De architect H. A. Witzand Bzn., n.m. 3 u., in de Twentsche Bierhalle, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 1.25 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 30 Aug. v.m. 9 u.

Helmond. Het maken van gebouwen en bijbehoorende werken voor de uitbreiding der Ned. cacaofabriek, met bijlevering der materialen, ter oppervlakte van pl.m 1000 M².

De architect J. W. v. d. Putten, n.m. 2 u., in het café van Louis Meelis. Bestek en teek. à f 2 te bekomen alsmede inl. bij voorn. architect. Aanw. op het terrein 30 Aug., v.m. 10 u.

's-Hertogenbosch. Het maken van gebouwen en inrichtingen op het terrein der Prise d'eau, ten behoeve der ontijzering van het grondwater der gemeentelijke hoogdrukwaterleiding.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 2.50 verkrijgb. ten kantore van den directeur der waterleiding. Aanw. gedaan.

Onderdendam. Het verf- en glaswerk van de in aanbouw zijnde school aldaar.

De heer P. van Dijken n.m. 4 u., op het werk, alw. inl. verkrijgb. zijn.

Tilburg. Het bouwen van eene pastorie met aanhooren voor de nieuwe parochie van O. L. Vrouw van den H. Rozenkrans aan den Hasseltschen Weg te Tilburg met alle leverantiën, enz. daartoe benoodigd.

De architect A. G. de Beer, bij wien bestek en teek. à f 2.50 te bekomen zijn.

DINSDAG 31 AUGUSTUS.

Tilburg. Het bouwen van 3 woonhuizen en magazijnen in de Tuinstraat.

De heer Charles Marsé, in het café van de wed. Joh. Broekx, aan de Markt. Bestekken zijn verkrijgb. tegen 50 cts, bij den architect André Blomjous.

Zierikzee. Het inrichten tot winkelhuis en magazijn en het doen van eenige veranderingen, vernieuwingen en herstellingen aan het perceel plaatselijk gemerkt wijk D. No. 372, staande op de oude haven te Zierikzee.

De heer Joh. Thien n.m. 7 u. in „Concordia." De teek. ligt ter inzage op de plaats genoemd, terwijl het bestek verkrijgb. is à f 0 75 bij J. v. d. Valk Lz. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 1 SEPTEMBER.

Bolsward. Het vergrooten en vertimmeren van het gebouw aan de Franekerstraat, bestemd voor ziekenhuis.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter lezing ter secretarie. Aanw. ged.

Breda. Het bouwen van een koffiehuis met twee bovenwoningen op een perceel, gelegen aan de Nieuwe-Prinsenkade te Breda.

De architecten P. A. Oomes en L. v/d. Pas, 's av. 7 u., in het café van J. Hendriks, Tramsingel, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Deurne. Het bouwen van een woonhuis aldaar met stal en werkhuis met bijlevering van alle hiervoor benoodigde materialen.

De heer F. v. Gool, n.m. 6 u., te zijnen koffiehuize. Bestek en teek. liggen ter inz. in voorn. koffiehuis. Inl. worden verstrekt door C. J. Bezemer, architect, Helmond. Aanw. op het terrein des n.m. 3 u., op den dag der aanbesteding.

's Heerenberg. Het herstellen van 2 gevels aan het gemeentehuis te 's Heerenberg.

Het gemeentebestuur n.m. 2 u. Inl. geeft de architect Ovink te Doetinchem. Aanw. 1 September v.m. 9 u.

Prinsenhage. Het bouwen van een woonhuis met aanhoorigheden op het perceel sectie O, no. 1039, gelegen aan den Rijksweg te Prinsenhage, een en ander met bijlevering van de benoodigde bouwstoffen.

De architect F. P. Bilsen, n.m. 6 u., in het café „Bellevue", alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

Westerwijtwerd. Het verlengen van het kanaal, lengte pl.m. 39 M. gemiddeld van boven breed 11.55 M.

De heer D. Friezema, n.m. 5 u., bij W. Nederhoed, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft architect P. Tilbusscher, te Middelstum. Aanw. 1 Sept., n.m. 4 u.

DONDERDAG 2 SEPTEMBER.

Breda. 1⁰. Het nummeren der perceelen in de gemeente Breda. 2⁰. Het baggeren van 400 kub. meter specie langs de kaaimuren in de haven en het lossen daarvan in het kanaaltje, genaamd „de verlengde Gampel",

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. liggen op de gemeentesecretarie ter inzage, en inl. zijn te bekomen op het bureau der gemeentewerken. Aanw. gedaan.

Gouda. Het bouwen van een stoomwaschinrichting met uitschiet en bergschuren, een woonhuis en verder daarmede in verband staande werken.

De heer H. Boumans, v.m. 11 u., in de R.K. leesvereeniging, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn verkrijgb. bij Bk. Verzijl te Gouda. Inl. geeft de architect C. P. W. Dessing. Aanw. 31 Aug., v.m. 11 u.

Naarden. Het vervangen van de ophaalbrug te fort Nieuwersluis door eene nieuwe brug, als verbetering van ondergeschikt belang aan werken in de Nieuwe Holl. Waterlinie. Raming f 5000.

De genie v.m. 10 u. (Greenw. tijd) op het bureel der genie alw. bilj. in te leveren tot 1 Sept n.m. 3 u. (Greenw. tijd). Bestekken zijn voorwaardelijk verkrijgb. bij de opzichters van fortificatiën te Naarden en te Nieuwersluis. Bestek ter lezing op het bureel van den besteder. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder en bij den opzichter van fortificatiën te Nieuwersluis.

Hellevoetsluis. Het vervangen van een der bruggen buiten de Langepoort te Brielle door eene brug met dam. (Verbetering van ondergeschikt belang aan werken in de Stelling van de Monden der Maas en van het Haringvliet.) Ram. f 4000. onder het beheer der genie te Hellevoetsluis.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel der genie, alw. bilj. in te leveren tot 1 Sept., n.m. 3 u., en de bestekken te bekomen zijn. Bestekken zijn voorwaardelijk verkrijgb. bij de opzichters van fortificatiën te Hellevoetsluis en Brielle. Bestekken ter lezing in het koffiehuis van A. van den Berg te Brielle. Inl. kunnen worden verkregen bij den besteder en bij den opzichter van fortificatiën te Brielle.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van een kantoor en magazijn a/d. Markt.

De firma S. Goedhardt en Co., n.m. 3 u., in het logement van Prevo. alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geven de architecten V. d. Goot en Kruisweg.

Ootmarsum. *a.* Het bouwen eener school met meubilair en onderwijzerswoning te Oud-Ootmarsum. *b.* Het bouwen eener onderwijzerswoning te Groot-Agelo, beiden nabij Ootmarsum.

Het gemeentebestuur van Denekamp, n.m. 2 u.. in het hotel Beukers, te Ootmarsum. Teek. en bestek zijn tegen betaling van f 1.50 per stel verkrijgb. ten gemeentehuize te Denekamp. Aanw. 2 Sept. om elf u., te Groot Angelo en om twaalf u., te Oud-Ootmarsum.

Oudebildtzijl. Het vergrooten der stoomzuivelfabriek.

De bouwkundige W. Prins, n.m. 4 u. Bestekken verkrijgb. ten kantore van gen. fabriek. De teek. ligt ter inz. in de herberg van L. v. d. Woud. Aanw. gedaan.

Trips-compagnie. Het bouwen van een zuivelfabriek te Borger-compagnie met bijlev. van materialen.

Het bestuur van de zuivelfabriek Borger, en Trips-compagnie, n.m. 6 u., bij J. B. Talens. alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek ad 50 ct. verkrijgb. Inl. geeft B. Wichertjes, te Borger-compagnie. Aanw. 1 en 2 Sept., v.m. 11 u.

VRIJDAG 3 SEPTEMBER.

Apeldoorn. 1e. Het maken van een schoolgebouw op een terrein in 7 huizen. 2e. Het leveren en plaatsen van schoolmeubelen voo[r] gen. schoolgebouw. 3e. Het maken van ee[n] onderwijzerswoning op gen. terrein.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Beste[k] en teek. ad f 1 verkrijgb. ter secretarie. In[l.] geeft de gemeentearchitect v.m. van 11—12 u.

's-Gravenhage. Het afbreken van h[et] perceel in de Nobelstraat, naast het post- e[n] telegraafkantoor te Haarlem, het maken va[n] een inrijpoort, benevens de uitvoering va[n] eenige bijkomende werkzaamheden ten b[e]hoeve van bovengenoemd gebouw. Ramin[g] f 2750.

Het ministerie van W. H. en N., n.m. 1 [u.] Het bestek ligt ter lezing aan het ministeri[e] van W., H. en N., aan het bureel van de[n] rijksbouwmeester in het 1ste district te 's-Gra[]venhage, aan dat van het prov. bestuur va[n] Noordholland, en is te bekomen bij de Gebr[.] van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. worden ge[]geven door voorn. rijksbouwmeester en der opzichter P. L. Wijndels de Jongh te Amsterdam. Aanw. gedaan.

Nijmegen. Het bouwen van 10 dubbele woonhuizen aan de Dominicanenstraat.

De bouwk. H. Louman, 's av. 7 u., in hotel Crispinus, alw. bestek en teek. ter inz. ligger en zijn deze ad f 1 verkrijgb. bij gen. bouwk.

Maarheeze. Het bouwen van een heeren huis met toebehooren.

De heer Jac. Guns, te Amsterdam. n.m 4 u., in het Hof van Holland", te Maarheeze Bestek en teek. liggen ter inz. bij den hee[r] H. Guns te Maarheeze, die ook aanw. za[l] geven op 3 Sept., n.m. 3 u.

Winterswijk. Het afbreken en weder op bouwen van een huis in de Stationsstraat ald[aar].

De heer H. J. Jansen, 's midd. 12 u., in het koffiehuis van B. Mengers Bestek en teek. liggen bij Mengers ter inz. en verder inl. verstrekt de architect H. van der Schaaf.

ZATERDAG 4 SEPTEMBER.

's-Gravenhage. Bestek no. 2. Het maken van het machine- en ketelgebouw met schoorsteen, zuig- en reinwaterputten, ontijzeringsinrichting, filters, reinwaterkelders, woning voor den machinist en stoker, toegangskelders voor de prise d'eau en verdere bijbehoorende werkzaamheden te Tilburg.

De hoofdingenieur H. P. N. Halbertsma, n.m. 2 u., in het Zuid-Hollandsch koffiehuis Het bestek met 8 teek. verkrijgb. tegen betaling van f 10, aan het bureel van den hoofdingenieur voorn. Van Speykstraat no. 5 te 's-Gravenhage, alwaar dagelijks v.m. 10—12 u. inl. zijn te bekomen. Aanw. 2 Sept. v.m. 11 u. op het bouwterrein.

Steenwijk. Het weder opbouwen van een boerenwoonhuis met schuur en afzonderlijke varkenshokken, op het boerenerf te Wapserveen, in huur bij Albert van Dalen.

De heer W. Huender, notaris, v.m. 11 u., in het café van Vredenduin, alw. de teek. ter inzage liggen. Bestek te bekomen bij den architect A. Mol. Aanw. gedaan.

Utrecht. Het uitdiepen van de toevoergeul naar de innundatiesluis te Honswijk. Ram. f 800, onder het beheer der genie, te Utrecht.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel der genie, alw. bilj. in te leveren tot 3 Sept., n.m. 3 u., de bestekken ter lez. liggen en met inschrijvingsbilj. en inl. te bekomen zijn. Aanw. 30 Aug., v.m. 10 u.

MAANDAG 6 SEPTEMBER.

Amsterdam. Bestek no. 696. Het maken van eene tijdelijke spoorverbinding naar de Visschershaven te IJmuiden en het voltooien van de ingraving voor den te verleggen spoorweg, met die van toegangs-, over- en parallelwegen, leggen van een difinitief spoor in deze ingraving en het weder opbreken van het tijdelijke spoor, met bijbehoorende werken. Begrooting f 93000.

De Holl.-IJz.-Spoorw. Maatsch., n.m. $1^1/_2$ u. (Greenw. tijd) in het centraal personenstation Het bestek is tegen betaling van f 1, verkrijgb. aan het centraal administratiegebouw der maatschappij aan het Droogbak (bureau weg en werken, kamer 154) of op franco aanvrage aan dit bureau, met toezending van het bedrag in postwissel. Aanw. geschiedt als in het bestek is vermeld.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

[M]AATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

[.] SEPTEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 36.

[BU]REAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
[BU]REAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
[UI]TGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
[AB]ONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor
[Belg]ië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

[.]ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Rotterdam.

De agenda voor deze vergadering is o. a. opgenomen [in] het vorige nummer van het Bouwkundig Weekblad.

Na afloop der vergadering zal te 6 uur een *gemeen[sc]happelijke maaltijd* worden gehouden in het gebouw der [D]iergaarde, te Rotterdam, tegen betaling van f 2.50 per [c]ouvert behalve wijn.

Aan de leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te [n]emen, wordt beleefd en *zeer dringend* verzocht, **vóór 11 [S]eptember** a. s. hiervan kennis te geven aan den heer [.]. Cramer, Voorzitter der Afdeeling Rotterdam, Schie[d]ade 80A, aldaar.

[H]ET 4e INTERNATIONALE CONGRES VAN BOUWKUNST TE BRUSSEL.

Het feest — een feest van kunst en wetenschap —, [w]aarmede de Société Centrale d'Architecture de [B]elgique haar vijftigjaar bestaan viert, heeft Zaterdag [.]l. een aanvang genomen. Toen werden, 's avonds te [.]egen uur, de leden van het Congres, wier aantal 334 [b]edraagt, waaronder 151 Belgische, feestelijk gerecipieerd [d]oor de Société Centrale in hare lokalen, in het Beurs[g]ebouw van Brussel.

Het was vol op deze raoût. De genoodigden werden er ontvangen door de heeren: Dumortier, voorzitter, Maukels, vice-voorzitter, Bernimolin en Maukels, secretarissen van de commissie van organisatie van het Congres.

De heer Dumortier wenschte het welkom toe aan allen, waaronder in de eerste plaats werden opgemerkt de heeren: J. Stübben, uit Keulen, afgevaardigde van de vereeniging der Duitsche architecten; Dubuisson, afgevaardigde der architecten uit het noorden van Frankrijk; Chanul, afgevaardigde van de vereeniging der Parijsche architecten; A. Salm G.Bzn., afgevaardigde van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam; Graaf Paul de Luzow, afgevaardigde der Russische architecten; Pedro d'Avila, afgevaardigde van de Portugeesche architecten; de gedelegeerden van verschillende regeeringen, de heeren: Poupinel, van Frankrijk; Totten, Kelley en Kelsey, van de Vereenigde Staten van Amerika; Betocchi, van Italie; Dr. P. J. H. Cuypers, van Nederland; Clopen, van Zweden en Aitchison, van Engeland.

Het eigenlijk Congres ving echter eerst, na de onderlinge kennismaking der leden, des Zondags aan. Des morgens te 10 uur had de opening plaats van de Retrospectieve Tentoonstelling van Bouwkunst in een der zalen van de Wereldtentoonstelling, eene tentoonstelling waarop de Nederlandsche bouwkunst waardig vertegenwoordigd is, dank zij de samenwerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Genootschap Architectura et Amicitia. De Voorzitter der Maatschappij, de heer A. Salm G.Bzn., heeft bij die opening den Belgischen Minister van Openbare werken, den heer De Bruyn, eene verklaring gegeven van deze teekeningen.

De eerste vergadering van het Congres had in tegenwoordigheid van den Koning van Belgie plaats te 1½ uur in de groote zaal van het „palais des Académies," waarbij een aantal dames, evenals op de raoût, aanwezig waren.

Het bureau werd gepresideerd door den heer Dumortier, in wiens nabijheid o. a. ook werden opgemerkt de Minister de Bruyn en de heer Buls, de kunstzinnige burgemeester van Brussel, de schrijver van het bekende boekje „La construction des villes", een navolging van het werkje van den architect J. Stübben uit Keulen. Ook de gedelegeerden der verschillende regeeringen waren tegenwoordig.

Nadat de voorzitter zijn dank had betuigd voor de medewerking van zoovelen, en voor de bescherming, verleend door den Koning, het Belgische gouvernement en de

stad Brussel, nadat hij eenige mededeelingen over het Congres had gedaan en het bureau van het Congres permanent was verklaard, verscheen Z. M. de Koning te 2 uur. Toen was het oogenblik daar, dat de Minister De Bruyn de leden van het Congres uit den vreemde het welkom toeriep, waarna de gedelegeerden van Duitschland, Engeland, Frankrijk, Nederland en Rusland, namens de landen die zij vertegenwoordigden de beste wenschen uitspraken voor het succes van dit Congres.

Nu begon de eigenlijke arbeid. De eerste spreker was de heer De Waele, professor aan de Gendsche Academie van Schoone Kunsten; zijn onderwerp was: de restauratie van gebouwen.

De conclusie waartoe deze spreker kwam is de volgende:

Het is te veroordeelen, de elementen van een oude eenvoudige constructie te verbeteren of te moderniseeren;

de onuitgevoerd gebleven gedeelten van oude bouwwerken mogen bij een restauratie voltooïd worden, indien de overige gedeelten van die gebouwen zoo goed bewaard zijn gebleven, dat er geen twijfel kan bestaan omtrent de wijze van die voltooiing; in het tegenovergestelde geval moet eene voltooiing achterwege blijven;

met het oog op eene eenheid van stijl mogen geen gedeelten van een gebouw, welke ook, verwijderd worden. Het meerendeel van onze oude monumenten draagt de kenteekenen van de stijlen die zich hebben opgevolgd na de stichting, en juist dat maakt die gebouwen zoo aantrekkelijk; neemt men die achtereenvolgende toevoegingen weg, zonder er iets voor in de plaats te stellen, dan gaat hun belangrijkheid daarmede verloren.

Dat deze conclusie niet in ieders geest zou vallen, was te voorzien. Dr. Cuypers vond haar te eenzijdig. In de eerste plaats moest men trachten de oude gebouwen te behouden. Het kan noodzakelijk zijn b. v. grondslagen van een gebouw te verbeteren, ook zelfs fouten van constructie, en slechte materialen door betere te vervangen. Verbeteren is echter geen moderniseeren. Geen monument kan gerestaureerd worden, zonder dat de artist de geschiedenis daarvan kent, en de oorspronkelijke bestemming van het gebouw moet daarbij zooveel mogelijk geëerbiedigd worden.

De heer Charles Lucas, uit Parijs, wenschte, dat bij restauratie ook op de omgeving van het gebouw worde gelet; hij hechtte vooral veel aan de meubileering, die de meer intieme geschiedenis van het bouwwerk leverde.

Daarmede was de advocaat Marmand het zeer eens, die een betere lijst wenschte te zien opgemaakt, van al het meubilair in de oude monumenten nog aanwezig.

De burgemeester Buls, een man die zeker recht had hier te spreken na zijne groote belangstelling betoond voor de reconstructie van de Grand' Place te Brussel, wees op de verschillende gevallen die zich bij restauraties kunnen voordoen. In 't eene geval moet men behouden wat bestaat, in het andere — zooals op de Grand' Place — herbouwen en aanvullen.

Deze theorie vond bijval bij den heer Aitchison. De heer Emile Vandenbergh sprak voor de theorie, om de bijvoegsels van latere tijden aan eenig ouder bouwwerk, nooit te verwijderen, maar te behouden.

De heer Saintenoy trachtte de denkbeelden van den heer De Waele en die van den heer Cuypers nader bij elkaar te brengen. Hij verzocht zijn collega's om vooral steeds zoodanig te restaureeren, dat er genoegzaam documenten ongeschonden blijven om als getuigen te blijven dienen.

Maandag 30 Augustus, 's morgens 9 uur, wederom algemeene vergadering. Daarin sprak de heer Cloquet, professor aan de universiteit te Gend, over het onderwijs in de bo[uw]kunst, en ontwikkelde een geheel programma daarvoo[r] te uitgebreid om in een kort bestek weer te geven. Oo[k] de inzichten van verschillende sprekers, voor en tegenstan[de]rs van de zienswijze van den heer Cloquet, waren te ve[el] en te verschillend om ze hier te vermelden. Genoeg zij [h]et mede te deelen, dat eene conclusie werd aangeno[men], opgesteld door den heer Benoît, die daarin een we[ns] uitdrukte: 1°. voor de stichting van eene nationale sc[hool] voor bouwkunst en decoratieve kunst, met het doe[l] bouwkunst en bijbehoorende zusterkunsten, beneven[s] noodige wetenschappelijke vakken, daar in behoorl[ijke] uitgebreidheid te onderwijzen; 2° dat het onderwijs omvatten de klassieke, de middeneeuwsche en de renaissa[nce] kunst; 3°. dat de programma's der gesubsidieerde Sta[ats] teekenscholen in overeenstemming gebracht en aansluite[nd] moeten gemaakt worden met het programma der te stich[ten] nationale school; 4°. dat er beurzen voor studeerend[en] moeten gesticht worden; 5°. dat zij die de school [met] vrucht bezocht hebben een diploma van architect ontvang[en]; 6°. dat de bestaande academiën en scholen voort[aan] slechts een bewijs kunnen afleveren wegens het vol[gen] der lessen. Het is deze conclusie die ten slotte werd a[an]genomen.

Hierop volgde eene lezing van den heer Vierend[eel], provinciaal hoofdingenieur van Vlaanderen, over het [ge]bruik van ijzer en staal bij bouwwerken.

Die dag is verder gewijd geweest aan een receptie [ten] stadhuize, te 12 uur, en een bezoek aan verschillende [mo]numenten van Brussel. De leden van het Congres die dezen tocht deelnamen — een tocht die dank ook [het] mooie weder uitstekend is bevallen — waren in 40 rijtu[igen] van allerhande soort gezeten.

En, 's avonds te half acht uur, was er feest-banq[uet]; het was er vroolijk en gezellig, en er werd veel get[oast] en broederschap gedronken; er waren meer dan 200 a[an]zittenden.

De vergadering van Dinsdag morgen was wederom g[oed] bezocht; de heer Louis Bonnier sprak daarin over [de] wenschelijkheid van een diploma voor architecten, en [de] heer De Becker over hetzelfde onderwerp.

Ook de conclusiën waartoe deze heeren kwamen, von[den] natuurlijk eenige bestrijders, maar voor 't meerendeel vo[or]standers. De heer Charles Lucas begon met er op te wijz[en] dat het diploma niet voor alle landen wenschelijk w[as]; dit beweerde ook de heer Aitchison, die er geen waarb[org] in zag, dat men door diploma's de geniën zou vinde[n] die men zoozeer wenschte. Ook een ander lid vond een diplo[ma] niet noodig; hoewel de heer Charles Lucas had geze[gd]: „als er geen scholen zijn, hoe kunnen er dan architec[ten] zijn", wees preker er toch op, dat zonder die scholen t[och] goede Belgische architecten gevormd zijn. In de lan[den] echter, waar geen diploma is ingesteld, moeten de bo[uw]kundige genootschappen er bij de regeering op aandring[en] zulk een bewijs te verkrijgen.

De heer De Becker drong aan op stichting van e[en] Belgische architectenschool; hij vertrouwde op de me[de]werking der Regeering.

De heer Dr. Cuypers, op de eigenlijke zaak terugkomen[d], was van meening, dat de tijd wel eene oplossing voor [dit] moeielijke geval zal geven.

Nadat verschillende leden hadden medegedeeld hoe [de] toestand bij hen te lande was — wij hoorden het o.[a.] van een Rus en een Amerikaan — werd door den voorzit[ter] eenvoudig voorgesteld deze motie aan te nemen: „er [zal] een diploma voor architecten worden ingesteld, maar [...]

l voorloopig niet verplichtend zijn". Deze motie werd et bijna algemeene stemmen aangenomen.

In den namiddag zijn een groot aantal leden van het ongres een bezoek gaan brengen aan de ruïnen van de odij van Villers, een hoogst belangrijk bouwwerk, waaraan edeelten zijn aan te wijzen uit de elfde eeuw, en voortdurende uitbreidingen tot in de zeventiende

Tusschen deze merkwaardige en schilderachtige bouwallen werd door den heer Licot, provinciaal architect in Brabant en door de Belgische regeering belast met instandhouding van dit zoo belangrijke voorbeeld van ooster-bouwkunst. eene lezing gehouden, over de ruïne, e ten slotte zeer werd toegejuicht.

Te 6 uur was er „pique-nique" tusschen de bouwvallen; n bij het scheiden van deze merkwaardige plaats werd engaalsch vuur ontstoken, dat één geweldig fantastisch ffect maakte.

's Avonds was er overal in Oud-Brussel — op de tenonstelling — iets buitengewoons te zien, zooals rijke vereringen met *onze* nationale- en oranje-vlag, schitterende erlichtingen enz. En dat de verjaardag onzer Koningin oor de Nederlandsche leden van het Congres geenszins vergeten in den vreemde, zal wel niet betwijfeld worden.

Heden, 1 September, zijn de meeste Congresleden al oeg naar Antwerpen vertrokken, waar zij met luister en ker hartelijk ontvangen zullen worden door de Vereeniging er Antwerpsche architecten, en later op het stadhuis door en burgemeester Jan van Ryswyck en zijn Schepenen. Hoofddoel van dezen tocht is een bezoek aan verschillende monumenten en groote werken van Antwerpen. 's Avonds e 9 uur is er te Brussel ten raadhuize een raoût, den ongresleden aangeboden door de administratie der Gemeente.

DOORNIKSCHE KALK.

In de vergadering der afdeeling Utrecht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst van 15 December l. werd aan de ondergeteekenden opgedragen de navolgende vraag te beantwoorden:

„Waarom wordt in ons land weinig gebruik gemaakt van waterkalk (Doorniksche kalk)?"

Alvorens tot de beantwoording dezer vraag over te gaan achten wij het noodig eenige eigenschappen van waterkalk aan te halen en eene vergelijking te maken met vetkalk.

De kalkgesteenten welke hydraulische kalk leveren, bestaan, behalve uit koolzure kalk, ook uit klei, bitteraarde en gewoonlijk nog uit eenige metaaloxyde.

Bij het blusschen heeft de waterkalk minder water noodig dan vetkalk, bluscht niet zoo spoedig en is *meer korrelig* na het blusschen.

1 Kub: meter waterkalk geeft ± 1.75 M^3 gebluscht.
1 „ „ vetkalk „ ± 2.5 „ „

Voor de verwerking van waterkalkmortel is het noodig de steenen goed nat te houden, want eene zekere hoeveelheid vocht is voor het verzadigings-proces hoogst noodig.

De weerstand tegen drukking vermeerdert volgens Rondelet in 15 jaren met $^1/_4$, en voor vetkalk met $^1/_8$, terwijl volgens Vicat de cohesie van goede waterkalkmortel van een jaar oud per cM^2. 12 Kilogr. en van goede vetkalkmortel per M^2. 3 Kilogr. bedroeg.

Niet alleen, dat de waterkalkmortel spoediger verhardt, hetgeen in ons vochtig klimaat, uit een hygiënisch oogpunt, zeer gewenscht is, is de prijs dezer specie in zekeren zin voordeeliger, wanneer in aanmerking wordt genomen, dat indien de draagkracht der beide specie-soorten een zelfde moet zijn, de vette kalk met de noodige tras vermengd moet worden.

Veelal wegens gebrek aan tijd om behoorlijke proeven met tras te nemen, bestaat de waarschijnlijkheid, dat ook tras van slechte kwaliteit wordt verwerkt met vette kalk.

Het uitslaan van salpeter heeft bij het gebruik van waterkalkmortel bijna niet plaats.

Na deze voorafgaande beschrijving, welke alleen diende om de hoedanigheid van beide soorten aan te geven, kunnen wij overgaan tot de beantwoording der vraag.

De schelpkalk als nationaal product buiten beschouwing latende, schrijven wij het weinige gebruik van waterkalk aan onze gebouwen hoofdzakelijk toe:

1°. Aan het korrelige dat de gebluschte waterkalk heeft, waardoor niet die fijne voegen kunnen verkregen worden welke dikwerf gewenscht worden.

2°. Wijl het noodzakelijk is om goed met water verzadigde steenen te werken, kan door onbekwaamheid der behandeling dikwerf minder net metselwerk worden verkregen, daar het korrelige der specie de metselsteenen aanvankelijk minder vast doet liggen.

3°. Het gebruik van waterkalk heeft in ons land wel plaats bij de genie en bij groote werken, doch zeer zelden bij burgelijke bouwwerken.

4°. Redenen hiervan kunnen zijn.
De benoodigde groote ruimte, 't geen dus voor kleine werken te groote kosten veroorzaakt.
Het gevaarlijke van in brand geraken der loodsen. waar deze waterkalk geborgen wordt; en
het ziften der gebluschte specie is een tamelijk ongezond werk.
Er zijn dus wel oorzaken, waardoor deze kalksoort niet spoedig wordt toegepast.

Utrecht Maart '97. H. KERSEMAEKERS.
W. A. G. JANSEN.

DE NIEUWE PROTESTANTSCHE DOM EN KEIZERLIJKE GRAFKELDER VAN BERLIJN.

Zooals men weet, is drie jaren geleden een besluit genomen in de sedert jaren aanhangige Domkwestie te Berlijn, waardoor het ontwerp van Raschdorff voor de uitvoering werd bestemd. Hier volgen eenige maten van het reusachtige gebouw; tot beter begrip zijn de overeenkomstige afmetingen van de St. Pieterskerk mede gegeven.

Dom te Berlijn, grootste lengte 112 M., doorsnede koepel inw. 31 M., uitw. 41 M. St. Pieter te Rome, grootste lengte 140 M. doorsnede koepel inw. 43,5, M. uitw. 57,5 M.

Het hoogste punt van den koepel ligt 105 M. boven de straat, de inwendige hoogte is 72 M.; een zuilengang van 84 M. loopt voor langs het gebouw.

Het reusachtige steigerwerk, dat thans geheel voltooid is, werd ontworpen door Prof. Müller (uit Breslau) en Regeerings-Bouwmeester — iets anders dan ons Rijks architect — Boost. Boven de hoofdmuren van het schip zijn 15 beweegbare lieren opgesteld; drie ervan worden door electriciteit bewogen, het nieuwste snufje op dit gebied. Twee dergelijke lieren, eveneens met een hefvermogen van 15 ton (15000 K.G.) bedienen den koepel.

Wanneer alles naar wensch gaat en geen onverwachte bezwaren den gang van het werk vertragen, kan den 27en Januari 1900 de inwijdingsplechtigheid plaats vinden, overeenkomstig den wensch van Keizer Wilhelm. J. H. W. L.

BOEKAANKONDIGING.

Ten gevolge op de proeven die in de jaren 1892 en 1893 door eene commissie van Hamburgsche Staats-technici, benoemd door den Senaat van Hamburg, zijn genomen over het bestand zijn van gesmeed ijzeren en houten ondersteuningen in pakhuizen tegen de inwerking van het vuur, heeft dezelfde commissie, waarvan Voorzitter is de hoofd-ingenieur F. Andreas Meijer, in 1895 wederom proeven in bovengenoemden zin genomen, maar nu met gegoten ijzeren kolommen.

De Senaat van Hamburg had voor deze laatstgenoemde proefnemingen 12000 Mk. toegestaan; voor de daaraan voorafgaande is 18000 Mk. bestemd geweest; in 't geheel dus werd 30.000 Mk. beschikbaar gesteld.

Kort geleden heeft de commissie een zeer zaakrijk rapport over de uitkomsten der proefnemingen in 't licht gegeven, getiteld: *Vergleichende Versuche über die Feuersicherheit gusseiserner Speicherstützen.*

Dergelijke proeven zijn van bijzonder groote waarde voor hen, die pakhuizen hebben te bouwen, voor verzekeringmaatschappijen, brandweer-commandementen, stedelijke bouwdepartementen, enz. De methode namelijk, bij al deze proeven toegepast, onderscheidt zich door streng wetenschappelijke exactheid, die echter behoorlijk rekening houdt met de eischen der praktijk, door de te onderzoeken kolommen onder de ongunstigste invloeden, die in de werkelijkheid zich kunnen voordoen, aan het vuur bloot te stellen.

Na een korte beschrijving van de wijze van beproeving volgen in het boek uitvoerige mededeelingen over de proeven — meer dan 60 in aantal —, genomen: I met dikwandige kolommen *zonder* bemanteling; II met dikwandige kolommen *met* bemanteling; III met dunwandige kolommen.

Een aantal bijlagen verhoogen ten zeerste de waarde van deze mededeelingen, zoo ook een reeks figuren tusschen den tekst en vele bijgevoegde duidelijke platen.

De uitkomsten waartoe de proeven geleid hebben, kunnen in 't kort samengevat worden als volgt:

1. Gietijzeren kolommen, zonder bemanteling, belast met 500 Kgr. per cM^2., verliezen hun draagvermogen wanneer zij aan een temperatuur van 700 tot 850° C., vermoedelijk 800° C., zijn blootgesteld.

2. De duur van den wederstand eener gietijzeren kolom is afhankelijk, behalve van de sterkte van het vuur en de grootte der belasting, ook van de wanddikte der kolom.

3. Doelmatig aangebrachte en uit goed beschermend materiaal samengestelde bemantelingen zijn in staat het verlies aan draagvermogen van gietijzeren kolommen, zelfs in een sterk vuur, gedurende langen tijd te beperken.

4. Onderscheid in de werking van losse of vaste bemantelingen van kolommen is niet aangetoond geworden.

5. Bij de keuze van materiaal voor de bemanteling komt niet alleen in aanmerking hoezeer het bestand is tegen het vuur, maar ook hoe het uit een oogpunt van constructie is te gebruiken en welke de kosten daarvan zijn. Maar in deze richting kon de commissie geen proeven nemen.

Dit zeer belangrijke en hier ter lezing aanbevolen boek is gedrukt bij Otto Meysner te Hamburg. Het kost 10 Mk.

BERICHTEN.

Door den heer Burgemeester van Brussel, Mr. Charles Buls, is aan de „Société Centale d'Architecture" een schrijven gericht dat in zijn geheel is opgenomen in het laatst verschenen (Zondag 15 Aug. 1897) nummer van L'art Moderne".

Ook in vele Nederlandsche kringen zal dit schrijven alle instemming vinden. Het doel is nl. om aan architecten en verdere geïnterresseerden meerdere zorg voor de achtergevels der huizen aan te bevelen. In sommige buurten waar deze in het gezicht blijven, vertoont zich een ellendig schouwspel; wordt de raad van Mr. Buls opgevolgd dan zullen niet alleen de bewoners een prettiger uitzicht hebben; maar tevens zal de grootere waarde der huizen de meerdere bouwkosten ruim vergoeden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTE[RS] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 6.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 9.
Uitvoerend Opzichter 1.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig-Teekenaar 1.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 3.
Uitvoerend-Opzichter 1.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regente.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftig jarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
Gebouw der Studenten Secieteit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

e 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM.. · lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de ia Emrik & Binger te Haarlem.

eze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar, r de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN.

Bekroond en uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

)e Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851 niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 5 platen; *f* 0.70.
Afl. 7. (niet meer voorhanden).
Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen. 5 pl.; *f* 0.70.
Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en Glazen tochtpui in een vestibule. 4 pl.; *f* 0.60.
Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graanverbouwing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.
Afl. 11. (1859). Kavallerie-Kazerne met stallingen, overdekte rijschool en fourage-magazijn, 3 pl ; *f* 0.80.
Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochèoe, 2 pl.; *f* 0 30. 2e ged. (1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerpen, 4 pl.; *f* 0 30.
Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e ontw.; 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.
Afl. 14. (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van schilder-, bouw-, beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.
Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met betimmerden boezem en haard 2 pl.; *f* 0 30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst. 3 pl.; Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen). 3 pl.; *f* 0.50.
Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren. 4 pl.; Hoofd-ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.70
Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters, H. de Keijzer en J. van Campen, pl. *f* 0 60
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw, (2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.
Afl. 18. (1871). Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.
Afl. 19. (1872). Kazerne voor een bataljon Infanterie, 3 pl.; Buiten-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.
Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen 2 pl.; *f* 1.50.
Afl. 21. (1876). Station voor omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00
Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.: *f* 0.30.
Afl. 23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl. Afsluiting van een Wandelplaats. 2 pl.; *f* 1.25.
Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt.
Rapport over de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, met 60 platen; *f* 6.—
De vijf bekroonde ontwerpen voor een nieuwe Beurs te Amsterdam met 14 dubbele platen; *f* 5.—

AANKONDIGING
N AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 6 SEPTEMBER.

msterdam (Herbest.). Bestek no. 705: t leveren van platte eikenhouten dwarsgers, volgens het *ongewijzigde bestek.*
)e Holl. IJz. Spoorw. Maatsch., n.m. 1½ (Greenw. tijd) in het Centraal personention. Het bestek is tegen betaling van ,75 per ex. verkrijgbaar. aan het Centraal ministratiegebouw der Maatsch. aan het oogbak, (bureau Weg en Werken, Kamer 4).

Amersfoort. Het bouwen van een heerenis op een terrein aan de Korte Bergstraat.
De bouwk. W. Salomon, v.m. 11 u., in het ffiehuis van B. E. Jens, Utrechtschestraat, v. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek f 0,50 en inl. te bekomen bij voorn. bouwk. nw. gedaan.

Assen. Het bouwen van een dubbel heerenis aan de Kerkstr. aldaar.
De archit. J. Smallenbroek, 's av. 7½ u., in é „Drenthina". Bestek en teek. ad. f 1 verjgb. Aanw. gedaan.

Beilen. Het bouwen eener roomboterfaek te Beilen,
De heeren Stevens en Tijmes bij wie bestek teek. ter inz. liggen.

Dordrecht. Het restaureeren van het pand 55 aan de Vriesestraat, voor den heer Houtgraaf.
De bouwk. H. v/d. Elst, n.m. 5 u., in het fé van F. Knierum, Vrieseweg, alw. bestek teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

s-Gravenhage. De levering van steenkolen, tracietkolen, turf en hout benoodigd voor n winter 1897-'98.
Het min. van Koloniën, v.m. 11 u. Voorw. r lezing bij den portier van het departement.

Hoogezand. Het verbouwen van het perc. ctie A, no. 10, tot dubbel woonhuis met inkel en bakkerij, gelegen te Martenshoek.
De heeren Gebr. Wolrich, 's av. 7 u. in het gement van B. v. d. Huizen, alw. bestek teek ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

DINSDAG 7 SEPTEMBER.

Emmen. Het verbouwen van het huis gemmerd F. 19, staande aan den kunstweg n Emmen naar Noord-Barge, onder bijvering van materialen enz.
De architect E. Kliphuis. n.m. 3 u., in het fé Wielens. Aanw. 7 Sept., n m. 2 u.

Grouw. Het vergrooten der bewaarschool te Warga.
Het gemeentebestuur, van Idaarderadeel, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. ter secretarie. Inl. geeft de gemeente-opzichter bij wien ad 50 ct. het bestek verkrijgb. is. Aanw. 6 Sept. v.m. 10 u.

Nederweert. Het herbouwen der gemeenteschool te Nederweert (Kom).
Het gemeentebestuur. Inl. zijn te verkrijgen bij den architect L. Baeten te Weert Plannen en bestekken zijn verkrijgb. à f 1.50 bij het gemeentebestuur.

Wierden. Het bouwen van een houten brug met ophaalbrug over de Regge, tusschen Notter en Zuna, met bijbehoorende werken. Ram. f 6240.
Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Inl. te bekomen bij den opzichter S. S. Hoogterp te Zwartsluis. Bestek met teek. zijn ad f 0.50 verkrijgb. ter gemeente-secretarie. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 8 SEPTEMBER.

Enschede. 1. Het bestraten van eenige wegen met bekapte keien, ter gezamenlijke oppervlakte van pl.m. 3500 M².; 2, eene klinkerbestrating voor wegen en trottoirs ter gezamenlijke oppervlakte van 3400 M².; 3. het rioleeren van eenige straten met bijbehoorende werken, alles met bijlevering van de benoodigde materialen enz.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestekken zijn tegen 50 cents per ex. verkrijgb. bij den boekh. M. J. v. d. Loeff. Inl. zijn te bekomen bij den heer H. P. Timmer. gemeente-architect. Aanw. op den dag der aanbesteding v.m. 10 u.

Hillegom. Het bouwen van een dubbel woonhuis op een terrein aan de Dorpstraat, schuins over het postkantoor, uitsluitend voor Hillegomsche bazen.
De bouwk. Th. Adriaanse, in het café „Het Roode Hert", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 9 Sept.

Hoogezand. Eenige herstellingen aan den klinkerstraatweg van Hoogezand naar de grens van Zuidlaren.
Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestek ter inz. op de secretarie. Aanw. 8 Sept., v.m. 10 u.

Meppel. Het bouwen van een burgerwoning voor den heer De Waard.
De opzichter M. J. Paap. Bestek en teek. liggen ter inz. in „Ons Huis". Aanw. 6 Sept., n.m. 2.30 op den Emmaweg.

DONDERDAG 9 SEPTEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van een speellokaal met portaal bij de bewaarschool aan de Hekkelaan.
Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Voorw. à f 0.60 en teek. à f 0,30 te bekomen op de secretarie. Aanw. 6 Sept. v.m. 11 u.

VRIJDAG 10 SEPTEMBER.

Beilen. 1. Bouwen van een nieuwe school te Tiendeveen. 2. Verbouwen school te Hooghalen. 2. Verbouw school te Hijken. 4. Verbouw school te Wijster.
Het gemeentebestuur, n.m. 6 u. Bestekken en teek. ter inz. ten gemeentehuize aldaar in hotel wed. Kuipers te Assen, Frederiks te Hoogeveen, Bontekoe, Meppel en zijn ad. f 1 verkrijgb. bij den secret. te Beilen. Inl. geeft voor perc. 1 de architect H. de Jong te Beilen, overige perc. archit. G. Stel te Assen. Aanw. voor sub. 1, 9 Sept., n.m. 1 u., perc. 2, 10 Sept., v.m. 8 u., perc., 3, 10 Sept., v.m. 10 u., perc. 4, 10 Sept., n.m. 2 u. Bilj. in te leveren op 10 Sept. n.m. 5 u.

Hoogvliet. Het uitbreken eener klinkerbestrating en het leggen (en verleggen van een gedeelte) in beibestrating.
Hei gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter inz. in het raadhuis. Inl. te bekomen bij den heer J. Meijboom, bouwk. te Hoogvliet. Aanw. op Dinsdag ten 10½ u.

Tilburg. Het bouwen van twee villa's op een terrein nabij villa „Guillaume" langs de Spoorlaan te Tilburg.
De architect W. T. J. M. Bouwman, n.m. 5 u., in het café van de wed. F. Janssen. Bestek en teek. vanaf 6 Sept. verkrijgb. bij voorn. architect (Nieuwlandstraat no. 903) tegen betaling van f 7 50 per stel, waarvan op den dag der aanbesteding bij inlevering van bestek en teek. f 6 gerestitueerd wordt. Aanw. op den dag der besteding n.m. 3 ure.

DINSDAG 14 SEPTEMBER.

Utrecht. Bestek No. 731. Maken van eene verlenging aan het verzonken spoor voor den rolwagen en eenige diverse werken nabij de Wagenmakerij op het station Utrecht. Begrooting f 5420
De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.
De besteding geschiedt volgens § 53 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. Beunke te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te

bekomen, tegen betaling van f 1. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. op het terrein 6 September v.m. 11 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

14 AUGUSTUS.

Roosendaal (N.-Br.) Het bouwen van een urinoir aan de Veemarkt. Door het gemeentebestuur van Roosendaal en Nispen.

Laagste inschrijver P. Martens, f 89, gegund.

16 AUGUSTUS.

Barneveld. De verbouwing van de openbare school te Stroe, en het aanbrengen van een middelschot in de school van den heer E. van Schothorst. Door den gem.-architect E. J. Haanschoten.

Perc. 1. de school te Stroe, als volgt: Metselwerk. Laagste inschrijver K. van Wagensveld, f 975*.

Timmerwerk. Laagste inschrijver A. van de Fliert, f 1060.

Schilderwerk. Laagste inschrijver Mulder, Kootwijkerbroek. f 130*.

Smidswerk. Laagste inschrijver G. v. d. Mheen. f 99,50.

Loodgieterswerk. Laagste inschrijver Wed. H. Westerveld, f 50*

Rietdekkerswerk. Laagste inschrijver W. Schut, f 124*.

Perc. 2, de school te Barneveld. Metselwerk. Laagste inschrijver K. van Wagensveld, f 20*.

Timmerwerk. Laagste inschrijver A. van de Fliert, f 280.

Schilderwerk. Laagste inschrijver M. Cozijnsen, f 72*.

Smidswerk. Laagste inschrijver J. Viets, f 26,50*.

Loodgieterswerk. Laagste inschrijver Wed. H. Westerveld, f 14*.

Wegens te hooge inschrijving is het timmerwerk voor beide perceelen en het smidswerk voor het eerste perceel den 20 Aug. j.l. opnieuw aanbesteed, en wel met den volgenden uitslag:

Timmerwerk school Stroe. Laagste inschrijver O. Bunekreeft, f 834*.

Smidswerk. Laagste inschrijver H. Brouwer. f 93.75*.

Timmerwerk, school van den heer v. Schothorst. Laagste inschrijver M. J. Top, f 165*. *Gegund.

18 AUGUSTUS.

Breda. Het bouwen van twee woonhuizen op een perceel grond gelegen aan de Ley, Zandberg, Teteringen. Door den architect J. J. v. d. Horst.

Laagste inschrijver H. M. Simons, f 4964, gegund.

21 AUGUSTUS

Ezinge. Het gedeeltelijk afbreken en het bouwen van een nieuw woonhuis aan de boerderij van den heer C. van Calcar. Door den architect M. Viets.

Laagste inschrijver L. J. Snik, Molenrijge, f 5164.

Glas- en verfwerken. Laagste inschrijver wed. Borggreve, Ezinge, f 217.50.

23 AUGUSTUS.

Eibergen. Het bouwen eener villa met bijgebouwen enz. op een terrein gelegen te Eibergen voor den heer M. Prakke. Door den architect G. Beltman AGzn.

Laagste inschrijver G. J. van Keunen, Borculo. f 8990. Gegund aan J. G. Blankvoort, Eibergen, f 9640.

24 AUGUSTUS.

Avereest. Het bouwen van eene boerenplaats te Avereest. Door den architect J. Sicamma, te Wildervank.

Laagste inschrijver H. Schenkel, Zuidbroek, f 4498, gegund.

Oenkerk. Het bouwen van een schuur en 140 M². straatweg bij de stoomzuivelfabriek. Door den heer Kl. Gorter te Kollum.

Laagste inschtijver R. A. de Jong, Oenkerk, f 1190.

Poederoijen. Het bouwen van een woonhuis met annexe schuur. Door den heer Joh. Bok M.Hz.

Laagste inschrijvers H. Kleinoog, Genderen en R. Remmers, Meeuwen, f 3485, geg.

25 AUGUSTUS.

Apeldoorn. Het bouwen van een vereenigingsgebouw op een terrein aan de Rosariumstraat voor de R.K. Willebrordusvereeniging. Door den architect G. de Zeeuw.

Laagste inschrijver J. W. Wassink, f 3051, gegund.

Arnhem. Her afbreken van perceel no. 2, aan de Kerkstraat te Arnhem, en het bouwen. van een magazijn met bovenhuis, als: *a.* den bouw zonder bakkersoven, *b.* voor bakkersoven. Door den bouwk. A. J. Scheefer.

a. Laagste inschrijver J. W. Langelaar f 6390*

b. Laagste inschrijver G. J. P. Zuiderhoek, Oosterbeek, f 220. *Gegund.

Avereest. De uitbreiding van de sigarenfabriek met bijbehoorende werken, raming f 2835. Door de Erven van wijlen den heer N. Leijds.

Laagste inschrijver R. Lubbers, Avereest, f 2491, gegund.

Harfsen. Het opbouwen van een huis met bijlev. van materialen. Door den heer L. Klein Lebbink.

Timmerwerk Laagste inschrijver H. J. Mulderij, Warnsveld, f 1770*.

Metselwerk. Laagste inschrijver H. J. Wentink, Almen, f 779*.

Verfwerk. Laagste inschrijver G. Kamphuis, Eelde, f 147*.

Loodgieterswerk. Laagste inschrijver Van der Halst, f 95. Niet gegund.

Massa van timmer-, metsel-, schilder-, en loodgieterswerk. Laagste inschrijver D. J. Tutert, f 3320.

Massa van metsel- eu timmerwerk. Laagste inschrijver J. B. Ruissink, Zutphen f 1975. *Gegund.

Oosterbeek. Het bouwen van een woonhuis met schuur en stalling aan den Paaschbergschenweg te Oosterbeek. Door den heer H. Gerritsen.

Laagste inschrijver M. v. Leeuwen Jr., f 3040, gegund.

St. Pancras (N.-H.). Het verbouwen en vergrooten van de gemeenteschool. Ram. f 3752. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver J. Levendig, Dirkshorn, f 3300, gegund.

Veendam. Het vergrooten van de zaal in het veerhuis, het maken van een keuken, een kelder en annexe werken. Ram. f 588.71. De volmachten van de Kielster Trekschuit.

Laagste inschrijver R. A. v. Delden, Kielwindeweer, f 513.46, gegund.

26 AUGUSTUS.

Breda. Bet afbreken van een bestaand huis en het daarop bouwen van eene branderij met winkelhuis en bovenwoning, gelegen aan den Haagdijk te Breda. Door den firma M. J. J. Roodzant-Swemer.

Laagste inschrijver Joh. Kleiner, f 6590. Nog niet gegund.

Schiedam. Bestek no. 44. Het verhoogen van een gedeelte van den Groenendijk onder de gemeente Schiedam. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver M. den Braber, Vlaardingen, f 3100.

Tilburg. Het bouwen van kantoren en magazijnen bij de fabriek in de Koestraat, met de levering van alle materialen. Door de firma G. C. v. Spaerdonck en Zonen.

Laagste inschrijver P. B. Clerckx, f 16494, gegund.

27 AUGUSTUS.

Amsterdam (Onderh.). Het bouwen van een eikhout-zagerij met ketelhuis en machinekamer, op een terrein Kleine Wittenburgstraat 22/24. Door de heeren Lindner en Co.

Laagste inschrijver R. Timman, f 125672.

Assen. Het bouwen van een huis, waarin 2 woningen, slagerswinkel, enz., aan de Rolderstraat. Door den architect J. v. Houten.

Perc. 1. Timmer- en metselwerken. Laagste inschrijver H. Bennink, f 3965. 1 biljet van onwaarde.

Perc. 2. Loodgieterswerk. Laagste inschrijver J. Sommer, f 112.

Perc. 3. Stucadoorswerk. Laagste inschrijvers Gebr. Jalvingh, f 194.

Perc. 4. Verfwerk. Laagste inschrijver Groenendaal, f 167.

Het werk is na zamenvoegingen van de laagste inschrijvingen gegund aan H. Bennink voor f 4438.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonhuis nabij den Stinkmolen. Door den architect J. A. Wijn.

Laagste inschrijver J. W. Buitenhuis, f 3140, gegund.

Nogervaart (Dr.) Het herbouwen van een boerderij. Door den heer H. Dieters Jr. te Muntendam.

Laagste inschrijver R. Offringa, Smilde, f 2420. Gunning in beraad gehouden.

Roosendaal (N.-B.). Het verbouwen van een winkelhuis in de Achterstraat C. 150, thans bewoond door den heer M. Dekkers. Door het bestuur der coöp. winkelvereeniging „Eigen Hulp."

Laagste inschrijver A. Buijzen, f 1055, geg.

Steenbergen. Het verven van de 4 gemeentescholen, onderwijzerswoningen enz. Door het gemeentebestuur.

School in de kom. Laagste inschrijver P. J. van Gunst, f 68*.

School Kruisland. Laagste inschrijver C. J. Backx, f 75*.

School Heen. Laagste inschrijver J. J. Koopman, f 48*.

School Kladde. Laagste inschrijver C. Pinxteren, f 85*. *Gegund.

28 AUGUSTUS.

Hallum. Het bouwen eener nieuwe schuur met stalling voor ruim 60 hoornbeesten, voor de Wed. G. K. Lettinga, op de Mieden onder Hallum. Door den architect J. K. van Dijk te Blija.

Laagste inschrijver K. Huitema, Holwerd. f 7247, gegund.

Nijmegen. Het verbouwen van de buitenplaats „Leeuwensten" te Hees. Door den architect D. Semmelink.

Laagste inschrijver J. v. Ginkel, f 2985.

Rotterdam. Het bouwen van 6 woonhuizen en verdere werken aan het Pompenburg, op den hoek der 2e Lombartstraat. Door den architect P. G. Buskens.

Laagste inschrijver A. P. P. Boef, f 51082.

30 AUGUSTUS.

Almelo. Het bouwen van een heerenhuis voor den welEd. heer A. Scholten Azn. te Almelo. Door den architect H. A. Witzand Bzn.

Laagste inschrijver S. H. Krabshuis, f 14825, gegund.

Helmond. Het maken van gebouwen en bijbehoorende werken voor de uitbreiding der Ned. cacaofabriek, met bijlevering der materialen, ter oppervlakte van pl.m 1000 M². Door den architect J. W. v. d. Putten.

Laagste inschrijver L. Paaps. Helmond. f 35897.

's-Hertogenbosch. Het maken van gebouwen en inrichtingen op het terrein der Prise d'eau, ten behoeve der ontijzering van het grondwater der gemeentelijke hoogdrukwaterleiding. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver P. de Bekker, Empel, f 30397.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

11 SEPTEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 37.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

56ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Rotterdam.

Deze vergadering wordt gehouden te *Rotterdam*, op Dinsdag 14 September 1897, des voormiddags te 11 uur, in een der zalen van het Societeits gebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Na afloop der vergadering zal te 6 uur een *gemeenschappelijke maaltijd* worden gehouden in het gebouw der Diergaarde, te Rotterdam, tegen betaling van f 2.50 per couvert behalve wijn.

Aan de leden wordt medegedeeld, dat zij nog aan dezen maaltijd kunnen deelnemen, indien zij zich daartoe hebben aangemeld **uiterlijk op 13 September** a. s. aan den heer H. Cramer, Voorzitter der Afdeeling Rotterdam, Schiekade 80A, aldaar.

Des avonds te $7^1/_2$ uur wordt in de Diergaarde een **Concert** gegeven door het Corps Stafmuziekanten van het Regiment Schutterij, Kapelmeester de heer Arthur Seidel.

HET 4e INTERNATIONALE CONGRES VAN BOUWKUNST TE BRUSSEL.

De congressisten zijn, zooals reeds gemeld werd, op 1 September te Antwerpen geweest; zij beleefden daar een dag die aangename herinneringen zal achterlaten, en die ook zeer tot leering heeft gestrekt.

In de zaal van het raadhuis, die waar de Antwerpsche vroede vaderen hun vergaderingen houden, deed de heer Charles Lucas voorlezing van een rapport over de 4de vraag, betreffende de middelen om de instelling van de „caisses de défense mutuelle" van de architecten te bevorderen. De heer Lucas kweet zich weder van de op zich genomen taak als goed redenaar en aangenaam causeur.

In 't kort was zijne conclusie deze:

Stichting van een bureau, in elke hoofdstad des Rijks waar zich een rechtbank van dien Staat bevindt, alwaar zich een comité van administratie zal vestigen, ter beraadslaging over de ingekomen onderwerpen met eene commissie van rechtsgeleerden;

centralisatie, door dit comité, van de bijdragen van alle leden, ter storting in de verdedigingskas en aanvulling van een reserve-fonds, uitsluitend gesticht ter verdediging van de beroepsbelangen der architecten;

het comité zal raad verstrekken over technische en over rechtskundige aangelegenheden en zal in bepaalde gevallen geldelijken bijstand kunnen verleenen;

openbaarmaking, door het comité, van jaarverslagen, berichten en opgaven over den toestand, rechtskundige documenten, die den architect belang kunnen inboezemen;

vergaderingen en mededeelingen op congressen en bijeenkomsten van architecten over de instellingen die reeds bestaan en over de werking daarvan.

Een dergelijke conclusie kon uit den aard der zaak geen lange discussie doen ontstaan.

Na terugkeer uit Antwerpen werd op het raadhuis van Brussel, in de schitterend verlichte zalen daarvan, een raoût gehouden, die eindigde met een bal.

Donderdag 2 September, 's morgens 9 uur, waren nog slechts weinig leden van het congres in het gewone vergaderlokaal opgekomen om de lezing te hooren van het rapport der heeren Brunard, Janssens en Maukels over de 5de vraag: welke zijn de middelen om den architect de artistieke eigendom van zijn werken te verzekeren? Hoe uitstekend en doorwerkt dit rapport ook moge genoemd worden, de zaak die het betrof is er thans geen schrede verder door gekomen. Reeds in 1884 stond hetzelfde onderwerp op het programma van architecten en ingenieurs te Nizza, en thans is te Brussel besloten

om dezelfde zaak weder aanhangig te maken op het volgende congres in 1900 te Parijs; ter voorbereiding van de behandeling aldaar is een commissie benoemd.

De conclusie waartoe de rapporteurs gekomen zijn, zullen wij hier, omdat geen ander besluit daarover genomen is dan de verwijzing der bespreking naar 1900, achterwege laten, om er wellicht later op terug te komen.

Des middags van denzelfden dag werd door een betrekkelijk gering aantal congressisten en hunne dames een bezoek gebracht aan de tentoonstelling te Tervueren. Daar, op de plaats waar eenmaal het Koninklijke paleis — eenige jaren geleden afgebrand — te midden van de heerlijkste bosschen met waterpartijen stond, is een gebouw verrezen, waar thans zooveel mogelijk alles tentoongesteld is wat op de Congo betrekking heeft. Naar gezegd wordt is deze tentoonstelling eén voorloopster van een blijvend museum voor de Congo-landen. Het gedeelte van het gebouw, inwendig ingericht door den architect Hanckar, getuigt van zooveel originaliteit en goeden smaak, dat men niet mag verzuimen diens werk te gaan zien. Ook de rangschikking van de voorwerpen door verschillende Congoleesche stammen vervaardigd — hoofdzakelijk wapenen en kleedingstukken — de daar tusschen verspreidde levensgroote groepen van inboorlingen, door artisten als Dillens en Samuel geboetseerd, de meubels van Hanckar, en de beeldsnijwerken in ivoor van den Congo, door een aantal artisten ingezonden, — dat alles kan niet anders dan met grooten lof worden genoemd door eene onbevoordeelde kritiek. Constructie en versiering stralen een behaaglijke frischheid uit.

De tocht naar Tervueren, langs den breeden nieuwen weg wiens natuurschoon tot bouwen uitnoodigt, was een waardig besluit van het eigenlijke wetenschappelijke gedeelte van het Congres. Het feestelijke slot was de voorstelling in den Koninklijken Schouwburg, alwaar Carmen werd opgevoerd.

Maar daarmede is dit Congres niet vergeten. Zij die het bijgewoond hebben, zullen er nog menigmaal aan herinnerd worden; zij zullen zich de schitterende ontvangsten bij zoovele gelegenheden, de uitmuntende organisatie, nog dikwerf herinneren, evenals de banden van vriendschap die vernieuwd of voor het vervolg gesloten zijn.

Wij brengen een woord van oprecht gemeende hulde aan onze zuidelijke broeders-vakgenooten voor de waardige wijze waarop zij het vijftigjarig bestaan hebben gevierd van hun Société Centrale d'Architecture de Belgique.

Wij voegen er een woord van hartelijken dank bij.

DE TOREN DER ST. CUNERA-KERK TE RHENEN.

Tijdens een hevig onweder dat Zaterdag 4 September j.l., woedde, is de bliksem geslagen in den beroemden toren der St. Cunera-kerk te Rhenen, van welk gebouw een afbeelding met teekeningen van detals — op 7 platen — voorkomt in de 12e aflevering der Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen, uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Deze platen zijn gereproduceerd naar de zorgvuldige opname van den toen reeds in vervallen toestand verkeerenden toren, door de heeren W. Stok en H. Van der Linden Dzn.

Hoewel tien jaren geleden door den heer Le Cavalier in den gemeenteraad een voorstel was gedaan om den toren van een bliksemafleider te voorzien, bleef zij tot nu toe van die bescherming verstoken; het voorstel werd namelijk met algemeene stemmen op één na verworpen. Dit besluit is oorzaak, dat een meesterwerk van vroegere bouwkunst verloren is gegaan; de toren namelijk, is geheel uitgebrand en een gedeelte der kerk is mede een prooi van 't vuur geworden.

De toren was niet verzekerd; wel het dak van de kerk (voor f 40.000) en het orgel (voor f 20.000). De schade is dus zeer aanzienlijk, en wellicht zullen er enkele jaren verloopen, vóór dat alles weer ongeveer in den vorigen toestand is gebracht.

De brand ontstond 's avonds omstreeks half 9 uur, en in korten tijd stond het bouwwerk in volle vlam, zoodat blusschen onmogelijk was. Des nachts omstreeks 3 uur begon de kerk almede te branden, zoo hevig, dat de brandweer ook hiertegen niets vermocht te doen. Het kostbare orgel der kerk werd daardoor geheel vernield.

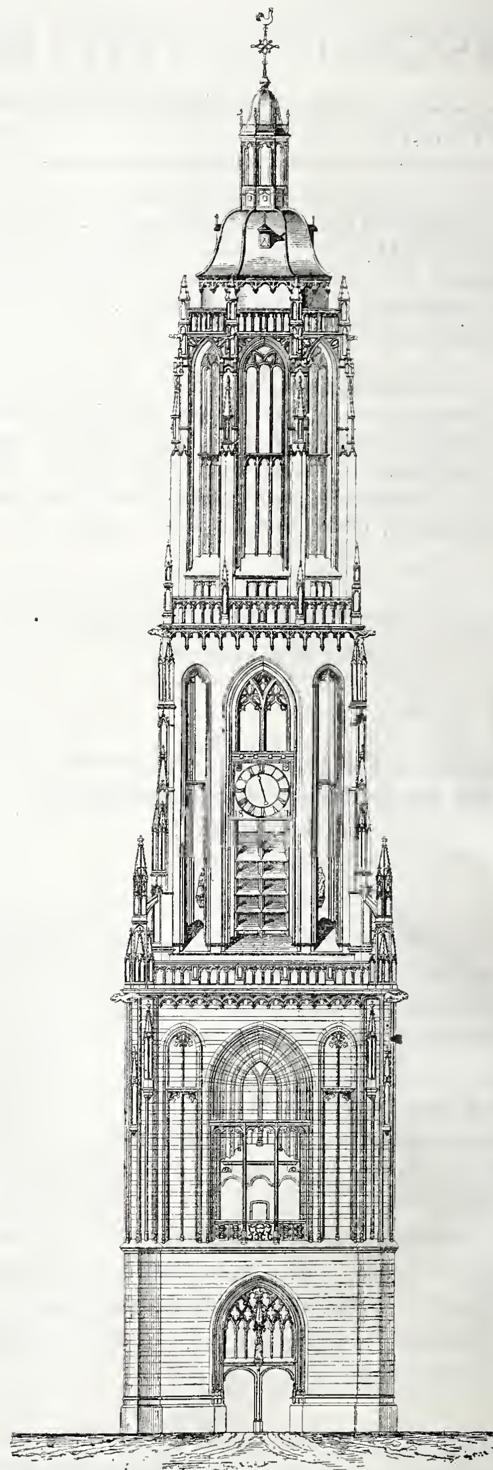

Toren der St. Cunera-kerk te Rhenen.

Eene inscriptie op den noordelijken muur geeft aan, dat men daags vóór Pancras, op 11 Mei 1492, aan den bouw van den toren begonnen is, en blijkens een aanduiding op den zuidelijken muur was het bouwwerk voltooid op 28 Mei 1531.

Uit een stedebeschrijving van Amersfoort leert men, dat de Lieve-Vrouwentoren dier stad, en de gelijknamige toren te Antwerpen, door denzelfden meester zijn gebouwd als de toren van Rhenen. Volgens eene legende zouden de Arnhemsche en de Rhenensche toren gelijktijdig zijn gebouwd, en wel door vader en zoon. De vader, die de Arnhemsche bouwde zou zoo terneêrgeslagen zijn geweest over het zooveel betere werk zijns zoons

Rhenen. dat hij den dood zocht en zich van den toren te hem stortte.

e toren schijnt voor een groot deel van offergelden gebouwd ijn. Men verhaalt, dat destijds aflaatbrieven werden uitgereikt hen, die kerk of toren met rijke geschenken tot versiering vergrooting begiftigden. Op het archief te Rhenen bevindt zich een aflaatbrief, waarin de kardinaal Nicolaas van Cusa de ovigen. die kerk en toren bevoordeelen, voor altijd ontsloeg de kleine bedevaarten.

e toren was ongeveer 100 M. hoog en in drie gedeelten ver-d; het onderste was van baksteen opgemetseld, het volgende van Bentheimersteen en bevatte het gewone uurwerk, drie ote en twee kleinere klokken. Het bovenste gedeelte was mede Bentheimēr steen opgetrokken, en bevatte een fraai klokkenspel. et juiste jaartal der stichting van de kerk schijnt niet bekend. een werkje van Meinwerk, bisschop van Paderborn. vindt men ds melding gemaakt van eene in de 10e eeuw te Rhenen aan-zige kerk, aan Sinte Kunera gewijd, die echter in de 14e of 15e w voor de tegenwoordige heeft plaats gemaakt.

et tegenwoordige orgel was een schoon klankvol instrument, ronder het wapen van Paus Adriaan van Utrecht ter linker-e was aangebracht. Een vroeger orgel was door Paus Adriaan geschenke gegeven.

HET RESERVEKADER BIJ DE GENIE.

Vegens het belang, dat er voor verschillende jongelieden is egen in de regeling van het Reservekader bij de Genie, zooals onlangs is vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 7 Juni 1897 31 en de Ministrieele Beschikking van 30 Juni 1897 VIIe Afd. 2, achten wij het wenschelijk de aandacht op de instelling dit Reservekader te vestigen.

Het genoemde Kon. Besluit is genomen naar aanleiding van de rweging, dat het wenschelijk is, om ten behoeve van het apen der Genie. meer dan tot dusverre geschiedde, partij te kken van de bouwkundige krachten in de burgermaatschappij, wel voor den dienst bij den Staf der Genie in vredestijd als r dien bij het Korps Genietroepen in tijden van oorlog of logsgevaar; en tevens om gepasporteerd kader van het korps nietroepen in de gelegenheid te stellen, in tijden van oorlog oorlogsgevaar hunne diensten weder ter beschikking van dat rps te stellen.

Het Koninklijk Besluit en de Ministerieele Beschikking liggen extenso ter lezing in het gebouw van de Maatschappij tot Be-rdering der Bouwkunst; meer bijzonder vestigen wij echter de ndacht op de volgende artikelen van het Kon. Besluit, en de rna volgende paragrafen van de Ministr. Beschikking.

Art. 4. Bij het Korps Genietroepen kunnen vrijwilligers voor reserve-geniekader worden aangenomen tot een door den nister van Oorlog te bepalen aantal.

Die vrijwilligers worden onderscheiden in drie categoriën, te ten:

1⁰. zij, die voornemens zijn een diploma van technoloog of van genieur te verwerven, of in het bezit zijn van een dier diploma's;

2⁰. zij, die als bouwkundig opzichter of teekenaar, of in eene rgelijke betrekking werkzaam zijn of daartoe eene opleiding nieten;

3⁰. gepasporteerde sergeanten en korporaals van het Korps nietroepen, die minder dan drie jaren in het bezit van het spoort zijn en, desgewenscht, tot een reëngagement zouden n toegelaten.

De vrijwilligers van het reserve-geniekader komen niet in min-ring van de organieke sterkte van het Korps Genietroepen.

Art. 7. Om als vrijwilliger voor het reserve-geniekader te worden egelaten mag men niet jonger dan 17 en niet ouder dan 36 r zijn.

Voorts moet men:

a. beneden den leeftijd van 24 jaar, ongehuwd wezen;

b. ingezeten zijn van het Rijk, overeenkomstig artikel 15 der Wet van 19 Augustus 1861 (Staatsblad nº. 72) betrekkelijk de ionale militie;

c. lichamelijk geschikt zijn voor den krijgsdienst bij de militie t inachtneming van het bepaalde bij het Koninklijk Besluit van Maart 1894 (Staatsblad no. 52); en voorts eene lengte hebben op 17 jarigen leeftijd van niet minder dan 1.58 M. en op 18 jarigen leeftijd of daarboven van niet minder dan 1.60 M.;

d. overleggen de bescheiden voor eene toelating als vrijwilliger bij de landmacht gevorderd;

e. overleggen, indien men niet behoort tot de 3de categorie in artikel 4 vermeld, het bewijs dat met gunstigen uitslag is afgelegd: door hen die tot de 1ste categorie behooren, het examen volgens programma A, en door hen die tot de 2de categorie behooren, het examen volgens programma B, in artikel 10 omschreven, voor zooveel niet overeenkomstig artikel 11, geheele of gedeeltelijke vrijstelling van die examens is verleend.

Art. 8. Als vrijwilliger voor het reserve-geniekader, wordt niet toegelaten hij, die tot de militie behoort.

Art. 9. De vrijwilliger van het reserve-geniekader, die bij de militie wordt ingelijfd, is, met den dag zijner inlijving ontheven van zijne vrijwillige verbintenis en alzoo gehouden zijnen dienst bij de militie te volbrengen.

Art. 10. De examens bedoeld onder *e* van artikel 7, strekken zich uit over de volgende vakken:

Programma A.

a. de Nederlandsche taal;
b. de Fransche taal;
c. de Hoogduitsche of de Engelsche taal (naar keuze van den examinandus);
d. de Geschiedenis;
e. de Aardrijkskunde;
f. de Wiskunde (reken-, stel- en meetkunde).

Programma B.

a. de Nederlandsche taal;
b. de Vaderlandsche geschiedenis;
c. de Aardrijkskunde van Nederland;
d. de beginselen der Rekenkunde;
e. de Meetkunde, voor zooveel betreft het berekenen van inhouden van vlakke figuren en van lichamen door platte vakken begrensd;
f. de beginselen der Bouwkunde;
g. de beginselen van het Landmeten en Waterpassen;
h. het rechtlijnig teekenen:
i. de Gymnastiek.

De eischen van kennis en bedrevenheid in genoemde vakken, en de wijze waarop het examen wordt afgenomen, worden door den Minister van Oorlog omschreven en geregeld.

Art. 12. De vrijwilliger van het reserve-geniekader verbindt zich om, onverminderd de wettelijke verplichtingen welke als zoodanig op hem rusten:

A. *die, vermeld onder* 1⁰. *van artikel* 4:

I. voor den tijd van zes jaren bij het reserve-personeel der landmacht te dienen, met den verstande, dat die termijn stilzwijgend wordt verlengd met den tijd welke verloopen mocht tusschen den datum zijner verbintenis en dien van zijne opkomst in werkelijken dienst tot eerste-oefening;

II. gedurende den termijn onder I omschreven. acht maanden onder de wapenen door te brengen, welke verplichting vervuld wordt tusschen 15 April en 15 October, naar regelen door den Minister van Oorlog vastgesteld:

III. tot hij den graad van vaandrig heeft bereikt, deel te nemen, ter plaatse waar hij verblijf houdt of in de nabijheid daarvan, aan de militaire cursussen die den Minister van Oorlog hem aanwijst, ten hoogste gedurende de 5 wintermaanden en 2 uren per week;

IV. zoo hij bevorderd wordt, hetzij tot reserve-sergeant, hetzij tot vaandrig, binnen twee jaren na die bevordering onder de wapenen te komen, of zoo hij onder de wapenen is. onder de wapenen te blijven, telkens voor niet langer dan zes weken.

B. *die, vermeld onder* 2⁰. *van artikel* 4:

I. als onder A;
II. als onder A;
III. tot hij den graad van reserve-sergeant heeft bereikt, deel te nemen, ter plaatse waar hij verblijf houdt of in de nabijheid daarvan, aan de militaire cursursen die de Minister van Oorlog hem aanwijst, ten hoogste gedurende de 5 wintermaanden en 2 uren per week:

IV. zoo hij bevorderd wordt tot reserve-sergeant, binnen twee

jaren na die bevordering onder de wapenen te komen, of zoo hij onder de wapenen is, onder de wapenen te blijven, voor niet langer dan zes weken.

C. *die, vermeld onder* 3º. *van artikel* 4:

I. voor den tijd van zes jaren bij het reserve-personeel der landmacht te dienen;

II. in het eerste, het derde en het vijfde jaar van den onder I bedoelden termijn onder de wapenen te komen, telkenmale tusschen 15 April en 15 October, voor niet langer dan eene maand op den door den Minister van Oorlog te bepalen tijd.

Art. 13. Opkomst onder de wapenen tot eerste-oefening mag eerst geschieden nadat het 18e levensjaar is bereikt.

Vrijwilligers, die tot de 1ste categorie van artikel 4 behooren, mogen niet voor de eerste opkomst onder de wapenen worden opgeroepen, voor en aleer door hen aan den Commandant van het Korps Genietroepen is overgelegd:

a. hetzij eene verklaring van het hoofd der Polytechnische School te Delft, of van eene daarmede, naar het oordeel van den Minister van Oorlog, gelijk te stellen buitenlandsche inrichting van onderwijs, dat zij daarbij als student ter opleiding tot technoloog of tot ingenieur zijn ingeschreven;

b. hetzij een aan die school of aan een dier buitenlandsche inrichtingen van onderwijs verworven diploma van technoloog of van ingenieur.

Kan de vrijwilliger behoorende tot de 1 categorie van artikel 4, bij het intreden van het 21ste levensjaar aan den Commandant van het Korps Genietroepen niet doen blijken, dat hij aan de Polytechnische School te Delft of aan eene der onder *a* van dit artikel bedoelde buitenlandsche inrichtingen van onderwijs als student ter opleiding tot technoloog of tot ingenieur is ingeschreven, dan wel een diploma van technoloog of van ingenieur verworven heeft, dan zal hij door vermelden Commandant worden opgeroepen tot het doen van een aanvullingsexamen in de onder *f*, *g*, *h* en *i* genoemde vakken van het in artikel 10 bedoeld programma B. Slaagt hij in dat examen niet, of wenscht hij daarvan af te zien, dan is hij gehouden zijne verplichtingen ten aanzien van het reservekader verder bij het Wapen der Infanterie of dat der Artillerie (te zijner keuze) te vervullen overeenkomstig het Koninklijk Besluit van 21 Mei 1897, nº. 44.

Artikel 16. De opleiding en de bevordering van het reservegeniekader, geschieden naar regelen, door den Minister van Oorlog vastgesteld.

Om tot vaandrig te kunnen worden bevorderd, moet de reservesergeant van het geniekader in het bezit zijn van een diploma van technoloog of van ingenieur, verworven aan de Polytechnische School te Delft, of aan eene der onder *a* van artikel 13 bedoelde buitenlandsche inrichtingen van onderwijs; voorts moet hij zijn Nederlander of zoon van een Europeesch of daarmede gelijkgesteld ingezetene der Koloniën of bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

De vaandrig, die ophoudt Nederlander te zijn wordt teruggebracht tot den graad van reserve-sergeant.

Artikel 17. Hem, die tot het reserve-geniekader behoort en verlangt voor eenen bepaalden tijd vrijwillig onder de wapenen te komen of te blijven, kan zulks, onverminderd de verplichting bedoeld onder A. II, B II en C II van artikel 12, door of vanwege den Minister van Oorlog worden vergund.

Zij, die krachtens evenbedoelde vergunning vrijwillig onder de wapenen zijn, kunnen, wanneer zij zich zulks door gedrag en dienstijver waardig betoonen en overigens daartoe de vereischte geschiktheid bezitten, door den Minister van Oorlog gedetacheerd worden bij den Staf der Genie als opzichter, teekenaar of ingenieur bij de uitvoering of het maken van projecten van bouwwerken. Tijdens den duur van zoodanige detacheering wordt, buiten en behalve de soldij en de toelage in artikel 22 vermeld, eene toelage genoten, voor ieder bijzonder geval door den Minister van Oorlog te bepalen, doch tot geen hooger bedrag dan f 2.50 per dag.

Is de vrijwilliger van het reserve-geniekader op den tijd dat hij gehouden is tot het volbrengen van eene herhalingsoefening, gedetacheerd bij den Staf der Genie, dan kan hij van die detacheering tijdelijk worden ontheven.

Artikel 22. Gedurende het verblijf onder de wapenen bedraagt de soldij van het reserve-geniekader per dag:

voor den adspirant	*f* 0,15;
„ „ reserve-korporaal . .	„ 0,35;
„ „ reserve-sergeant . .	„ 1,25;
„ „ vaandrig	„ 2,25.

Bij gemis van voeding van Rijkswege, wordt te dier zake ... vergoeding toegekend ten bedrage van f 0,25 per dag.

Voorts wordt eene toelage genoten per jaar ten bedrage v...:

f 60,00 door den reserve-korporaal;

„ 85,00 „ „ reserve-sergeant;

„ 150,00 „ „ „ „ , die naar de daarv... vastgestelde eischen tot vaandrig benoembaar ...

„ 200,00 door den vaandrig.

De toelage wordt niet genoten over den tijd, gedurende wel... de vrijwilliger van het reserve-geniekader zich, hetzij buiten Eur... hetzij langer dan drie achtereenvolgende maanden in een vree... Rijk binnen Europa ophoudt.

§ 1. Bij het Korps Genietroepen kunnen zijn 120 vrijwillig... van het reserve-geniekader, waaronder niet meer dan 35 vaandri...

Telken jare mogen niet meer dan 20 vrijwilligers van het reser... genie-kader worden aangenomen, waaronder ten hoogste 10 ... de 1ste categorie in artikel 4 van het Koninklijk Besluit va... Juni 1897, nº. 31, vermeld.

§ 5. Vrijstelling van het examen volgens het programma A, ... § 4 omschreven, wordt verleend aan hem die:

a. blijkens eene verklaring van het Hoofd of van het Best... der Inrichting, als student ter opleiding tot technoloog of ... ingenieur is ingeschreven, hetzij bij de Polytechnische school ... Delft, hetzij bij eene buitenlandsche inrichting van onderw... wanneer die inrichting, krachtens de ingevolge § 11 door ... Minister van Oorlog te nemen beslissing, met de Polytechnis... School te Delft wordt gelijkgesteld;

b. in het bezit is van een diploma van technoloog of van ingenie... verworven aan evengenoemde school, of aan eene buitenlands... inrichting van onderwijs welke, op de wijze als onder *a* ... schreven, met die school wordt gelijkgesteld;

c. met gunstigen uitslag heeft afgelegd het eindexamen va... Hoogere Burgerschool met 5 jarigen cursus, of tot de 5de kl... dier school is toegelaten.

§ 6. Vrijstelling van het examen volgens het programma B... § 4 omschreven, wordt verleend aan hem die:

a. met gunstigen uitslag heeft afgelegd het examen, gevorde... voor eene benoeming tot opzichter bij 's Rijks Waterstaat;

b. gedurende ten minste 3 achtereenvolgende maanden ... burger-opzichter of -teekenaar bij werken onder het beheer ... Genie in dienst is geweest en eene verklaring overlegt van ... Eerstaanwezend-Ingenieur der Genie onder wien die werken ress... teerden, dat hij dezen, wat gedrag en ijver betreft, alleszins re... van tevredenheid heeft gegeven, en dat hij de bekwaamheden ... de practische geschiktheid bezit welke volgens het program... B vereischt worden.

§ 7. Vrijstelling van het examen in de vakken *a* tot en me... van het programma B, in § 4 omschreven, wordt verleend ... hem die blijkens een bewijs, uitgereikt door den Directeur ... Inrichting, met gunstigen uitslag het eindexamen eener Hoog... Burgerschool met 3 jarigen cursus heeft afgelegd, of tot de ... klasse eener Hoogere Burgerschool met 5 jarigen cursus is t... gelaten.

§ 8. De examens bedoeld bij artikel 10 van het Konink... Besluit, in § 1 vermeld, worden afgelegd bij het Korps Ge... troepen, ten overstaan van een jaarlijksch door den korpsc... mandant te benoemen commissie.

Met de examens wordt aangevangen in de maand Octo... of November, op den door den Minister van Oorlog te bepa... datum, welke ook in de Staatscourant wordt bekend gemaakt.

In sommige gevallen kan, op daartoe aan den Minister v... Oorlog te doene aanvrage, vergund worden, het examen volg... het programma B buiten de standplaats van het Korps Ge... troepen af te leggen, indien ter plaatse waar de adspirant z... aan het examen zou wenschen te onderwerpen, een Eersta... wezend-Ingenieur der Genie gevestigd is. Voor het samenstel... van de examen-commissie worden in dat geval de vereischte ... velen gegeven door den Inspecteur der Genie.

§ 20. De eerste-oefeningstijd vangt aan:

a. voor de vrijwilligers der 1ste categorie, die bij het slui...

er verbintenis in het bezit zijn van eene verklaring of van een iploma als genoemd in het tweede lid, onder *a* en *b* van artikel 3 van het Koninklijk Besluit in § 1 vermeld; en voor de vrijilligers van de 2de categorie:
binnen een jaar na den datum der verbintenis;

b. voor de vrijwilligers der eerste catagorie, die bij het sluiten er verbintenis, nog niet in het bezit zijn van eene verklaring f van een diploma als hiervoren onder *a* bedoeld:
binnen een jaar na den datum waarop hun die verklaring of at diploma wordt uitgereikt;

c. voor de vrijwilligers der eerste categorie, die ingevolge het epaalde bij het laatste lid van artikel 13 van het Koninklijk esluit in § 1 vermeld, overgaan naar de 2de categorie:
binnen een jaar na den datum van dien overgang.

Aan vrijwilligers als bedoeld onder *a* en *b* kan in bijzondere evallen, door den Minister van Oorlog vergund worden, den erste-oefeningstijd een jaar later aan te vangen dan voor hen iervoren werd bepaald.

§ 40. De werkelijke dienst waartoe de vrijwilliger der 1ste en de categorie van het reserve-geniekader ingevolge artikel 12, *A*II en *B*II, van het in § 1 vermeld Koninklijk Besluit gehouden is, noet in den regel worden volbracht in de eerste drie jaren, te ekenen van den datum van opkomst bedoeld in het tweede lid an § 21, en wel zoodanig, dat hij in het eerste jaar drie maanden, n in het tweede jaar eveneens drie maanden onder de wapenen iebbe doorgebracht. In bijzondere gevallen kan evenbedoelde ermijn van drie maanden, zoowel voor het eerste als voor het weede jaar, door den Minister van Oorlog verminderd worden, n kan den vrijwilliger door dien Minister worden vergund een leel van den werkelijken dienst in het vierde jaar na den in len vorigen zin bedoelden datum van opkomst te volbrengen.

De tijd waarin hij gedurende zijn verblijf onder de wapenen wegens ziekte of andere redenen aan den dienst ontrokken is geweest, komt niet in mindering van den verplichten werkelijken lienst; evenmin verblijf onder de wapenen van korteren duur lan twee weken achtereen. Vrijwillig verblijf onder de wapenen komt alleen dàn in mindering van den verplichten werkelijken dienst, wanneer dat verblijf plaats vindt binnen een' tijd waarin de diensten en oefeningen bij het Korps Genietroepen, naar het oordeel van den korpscommandant, voor de opleiding van het reserve-geniekader voldoende nut kunnen afwerpen.

Vrijwillig verblijf onder de wapenen tusschen 15 October en 15 April strekt nimmer in mindering van den verplichten werkelijken dienst.

§ 41. De vrijwilligers van het reserve-geniekader worden, voor ten hoogste drie maanden achtereen, opgeroepen om den werkelijken dienst in het eerste lid van § 40 bedoeld, te vervullen in het tijdvak tusschen 15 April en 15 October. De korpscommandant vraagt tot het oproepen dier vrijwilligers machtiging aan den Minister van Oorlog, onder opgave van den tijd, waarvoor hij hen onder de wapenen wenscht te doen komen.

§ 49. Voor zoover niet door soldaten en beroepskader van het Korps Genietroepen kan worden voorzien in de behoefte aan personeel om bij de Staf der Genie werkzaam te zijn als tijdelijk opzichter, -teekenaar of -ingenieur, moeten hiervoor in de eerste plaats in aanmerking worden gebracht korporaals, sergeanten en vaandrigs van het reserve-geniekader, die genegen zijn tot dat einde vrijwillig onder de wapenen te komen of te blijven en die tevens voldoen aan hetgeen nopens gedrag, dienstijver en bekwaamheid, ingevolge het tweede lid van artikel 17 van het Koninklijk Besluit in § 1 vermeld, voor zoodanige detacheering bij den Staf der Genie gevorderd moet worden.

BERICHTEN.

Met het oog op de aanstaande Kroningsfeesten zijn in 's Rijks Prentenkabinet, in het Rijks-Museum te Amsterdam, de prenten en prentwerken met voorstellingen van blijde inkomsten, optochten, eerepoorten en illuminatiën over verschillende eeuwen bijeengebracht, uit den bekenden Historischen Atlas „Frederik Muller".

Feestcommissiën en buurtcomités, ook zij die feestversieringen moeten ontwerpen, kunnen daarvan veel leeren. Zij moeten echter ook eens een kijkje in Brussel nemen, waar menige straat en boulevard ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling versierd is op eene wijze, die getuigd van goeden smaak en ook van originaliteit.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 1.
Bouwkundig Teekenaar 3.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 5.
Uitvoerend Opzichter 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter 5.
Bouwkundig-Teekenaar 1.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 5.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN.

Bekroond en uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851 zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 5 platen; *f* 0.70.

Afl. 7. (niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen. 5 pl.; *f* 0.70.

Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en Glazen tochtpui in een vesitbule, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graanverbouwing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). Kavallerie-Kazerne met stallingen, overdekte rijschool en fourage-magazijn, 3 pl.; *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochèoe, 2 pl.; *f* 0.30. 2e ged. (1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerpen, 4 pl.: *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e ontw.; 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.

Afl. 14. (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van schilder-, bouw-, beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met betimmerden boezem en haard 2 pl.; *f* 0.30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst. 3 pl.; Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen). 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren. 4 pl.; Hoofd-ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.70

Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters, H. de Keijzer en J. van Campen, pl. *f* 0.60
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw, (2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871), Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). Kazerne voor een bataljon Infanterie, 3 pl.; Buiten-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen 2 pl.; *f* 1.50.

Afl. 21. (1876). Station voor omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00

Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl. Afsluiting van een Wandelplaats, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt.

Rapport over de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, met 60 platen; *f* 6.—

De vijf bekroonde ontwerpen voor een nieuwe Beurs te Amsterdam met 14 dubbele platen; *f* 5.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 13 SEPTEMBER.

Baflo. Het doen van herstellingen aan onderscheidene objecten binnen de gemeente gelegen.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Het bestek ligt ter inzage op het gemeentehuis. Aanw. op den dag der aanbesteding, beginnende te Den Andel, v.m. 8½ u. Inl. geeft R. Postema, architect te den Andel.

Brielle. Het verhoogen der Maaskade langs de polders Oud- en Nieuw-Kleijburg onder Oostvoorne, ter lengte van pl.m. 2500 M.

De aanbesteder, 's midd. 12 u., ten kantore van den heer Lette. Bestekken ten kantore voormeld verkrijgb. à 25 cents. Aanw. ged.

Groningen. Het gedeeltelijk afbreken van een houten bergplaats aan den Noorderbinnensingel, en het bouwen van een bergplaats voor planten, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

Het gemeentebestuur, n.m. 12¾ u. De voorw. liggen ter secretarie ter lezing en zijn daar à f 0.50 verkrijgb. terwijl nadere inl. te bekomen zijn aan het bureau der gemeentewerken.

Lobith. Het bouwen van een uitwateringsluisje met bijbehoorende werken ter plaatse van het weggespoelde in den Ossenwaardschendam.

De heer Teod. Peters, n.m. 2 u., in het koffiehuis der Wed. Stokman. Bestek en teek. liggen ter inz. bij Peters en inl. geeft de waterbouwk. A. J. Groenen te Lichtenvoorde.

Middelburg. Hel plaatsen van een steiger, aan de Westzijde (Breezijde) van de kerk.

De kerkeraad der Ev. Luthersche gemeente. Bestek en voorw. met teek. liggen dagelijks, behalve op Zondag, van 9 tot 5 u., ter inzage in de consistorie kamer bij genoemde kerk.

DINSDAG 14 SEPTEMBER.

Almelo. Het bouwen van drie woonhuizen op een terrein aan de Doelenstraat.

De heer H. Eshuis Ezn., 's av. 8 u., in café Doelen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 14 Sept. v.m. 9 u.

's-Gravenhage. Bestek no. 2. Het maken van het machine- en ketelgebouw met schoorsteen, zuig- en reinwaterputten, ontijzeringsinrichting, filters, reinwaterkelders, woning voor den machinist en stoker, toegangskelders voor de prise d'eau en verdere bijbehoorende werkzaamheden te Tilburg.

De hoofdingenieur H. P. N. Halbertsma, n.m. 2 u., in het Zuid-Hollandsch koffiehuis. Het bestek met 8 teek. verkrijgb. tegen betaling van f 10, aan het bureel van den hoofdingenieur voorn., Van Speykstraat no. 5 te 's-Gravenhage, alwaar dagelijks v.m. 10—12 u. zijn te bekomen. Aanw. gedaan.

Leeuwarden. De herbouw van het winkelhuis „de Roode Winkel" te Leeuwarden.

De inschrijvingsbilj. in te leveren ten huize van den heer W. Vergnes, en bestekken met teek. zijn tegen betaling van f 1 per stel te bekomen bij den architect W. C. de Groot.

Utrecht. Bestek No. 731. Maken van eene verlenging aan het verzonken spoor voor den rolwagen en eenige diverse werken nabij de Wagenmakerij op het station Utrecht. Begrooting f 5420

De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens § 53 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. Beunke te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1. Inl. worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. gedaan.

Winterswijk. Het bouwen van een huis op een terrein aan de Spoorstraat aldaar.

De architect H. v. d. Schaaf, 's av. 8 u., in het hotel „De Klok". alw. bestek en teek. ter inz. liggen.

WOENSDAG 15 SEPTEMBER.

Gent (Gelderl.). Het bouwen van een schuur met stalling, met bijlev. van materialen enz.

De heer Th. Rogmans, n.m. 6 u., in het koffiehuis van H. Bosman, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft J. H. Verheijen te Pannerden. Aanw. 15 Sept., n.m. 1 u.

's Gravenhage. Het maken van 4 kribben en het verrichten van baggerwerk, tot verbetering van de rivier de IJssel, boven de sluis in den Dierenschen Hank, tusschen de kilometerraaien L en LI der herziene rivierkaart. Raming f 5600.

Het ministerie van W., H. en N., v.m. 11 u. Het bestek, no. 190, ligt ter lezing aan het gebouw van het ministerie van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingenieur voor de rivieren te 's-Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16*b*, bij den ingenieur König te Zutphen en bij den opzichter Portheine te Arnhem. Aanw. gedaan.

Leeuwarden. Het doen van eenige verfwerken aan het beurs- en waaggebouw, aan eenige bruggen, urinoirs enz.

Het gemeentebestuur, n.m. 3 u. Bestekken zijn te verkrijgen ter secretarie à 25 cent per ex.

Veghel. Den bouw van catechismuslokalen en verdere werken aan de R.K. broederschool te Veghel, door het parochiaal kerkbestuur volgens ontwerp van Dr. P. J. H. Cuypers.

Het kerkbestuur, v.m. 11 u., bij de eerw. Broeders. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 1 verkrijgb. bij den heer L. Vervoort, bouwk. te Veghel. Aanw. gedaan.

Siddeburen. Het vergrooten van het voorgebouw van de pastorie, het aanbrengen van een nieuwe kap met beschoten dak en verdere annexe werken, met bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De kerkeraad der Geref. gemeente, n.m. 5 u., in het logement van Barkema. Bestek en teek. liggen ten huize van aanbesteding ter inzage. Inl. verstrekt Sj. Buitenkamp, gem.-opzichter te Slochteren. Aanw. op den dag van aanbesteding, n.m. te 2 u.

Strijen. Het weder opbouwen van eene nieuwe bouwmanswoning en graanschuur met de leverantie van de benoodigde materialen (uitgenomen rietdekkers, smids- en verfwerk) op het terrein van de afgebrande bouwwoning gelegen aan de Schuringschen dijk.

De Heer Joh. Herwijer, n.m. 2 u., in de herberg van A. Koor. Bestek en teek. liggen ter inzage in gen. herberg. Aanw. 15 Sept., v.m. 10 u., door den architect T. Lammers te Strijen, bij wien tevens nadere inl. te bekomen zijn.

DONDERDAG 16 SEPTEMBER.

Haarlem. Het maken van eene tijdelijke inrichting voor watervoorziening aan de visschershaven te IJmuiden, deel uitmakende van de uitbreiding der sluis- en havenwerken aldaar. Raming f 15800.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 191, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem, bij den ingenieur du Croix te Amsterdam (2de Constantijn Huygensstraat no. 46) en bij den ingenieur Banck te IJmuiden. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 17 SEPTEMBER.

Overveen bij Haarlem. Het bouwen van 2 woonhuizen en een bloembollenschuur, aan de Elswoutslaan bij den Korten Zijlweg aldaar.

De architecten Roog en v. d. Ban te Haarlem, in het logement „Van Ouds het Raadhuis" te Overveen. Bestek en teek. à f 4 te bekomen bij voorn. architecten.

ZATERDAG 18 SEPTEMBER.

Oosterhout (N.-Br.) Het graven van slooten en greppels in den Oostpolder, onder Oosterhout.

De rentmeester der domeinen, v.m. 11 u., in het café van Gebr. v. d. Linden. Bestek en voorw. verkrijhb. ad 10 cents bij den rentmeester te Breda, Mauritsstraat D. n[o.] 495, en bij den opziener-sluiswachter in de[n] Oostpolder. Inl. geeft de rentmeester en d[e] hoofdopziener Nugteren te Breda. Aanw. 1[…] Sept. v.m. 10 u., te beginnen aan de Keetslui[s].

DINSDAG 21 SEPTEMBER.

Hoofdplaat. Het maken van werken te[r] verdediging van den oever tusschen de strand[-] hoofden, gelegen landwaarts van oeverwer[k] C van den Calamteuzen Thomaespolder.

Het bestuur van de Calam. Hoofdplaat e[n] Thomaespolder, n.m. 3 u., in de directiekee[t]. Het bestek ligt ter lezing bij den secretaris ontvanger van het waterschap J. J. Patee te Hoofdplaat en in de directiekeet aldaar en is tegen betaling van 50 cent, bij den secretaris-ontvanger verkrijgb. Aanw. op 14 en 17 Sept., telkens v.m. 9 tot 11 u., waartoe het bestuur in de directiekeet van genoemde polders zal bijeenkomen.

Utrecht. Bestek No. 732. Het uitbreiden der spoorweghaven en het verrichten van eenige diverse werken op het station Zuidbroek. Begrooting f 4775.

De Mij. tot expl. van staatsspoorwegen des nam. ten 2 ure (locale tijd) aan het centraalbureau in het Moreelse Park.

Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. van Hoorn te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.20.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16en September 1 uur 30 namiddag (West Europeesche tijd).

WOENSDAG 22 SEPTEMBER.

Utrecht. Het aanbrengen van onderscheidene verbeteringen en voorzieningen aan de kazerne van het korps genietroepen te Utrecht. Raming f 2000. onder beheer der genie te Utrecht.

De genie v.m. 10 u. op het bureel der genie. alwaar bilj. in te leveren tot 21 Sept. v.m. 3 u. de bestekken ter lezing liggen en met inschrijvingsbiljetten en inl. te bekomen *zijn*.

VRIJDAG 24 SEPTEMBER.

Bloemendaal. Het maken van een zusterhuis op het terrein van het gesticht. De commissie van toezicht over het gesticht Meerenberg v.m. 11 u. aan dat gesticht.

Het bestek en de teek. zijn tegen f 2.50 verkrijgb. aan het gesticht en bij den architect van het gesticht F. W. M. Poggenbeek, Marnixtraat 415 te Amsterdam, bij wien tevens inl. zijn te bekomen. Aanw. 18 September van v.m. 9 tot 12 u.

Hengelo (Ov.). Het bijbouwen van een nieuw gedeelte groot pl.m. 1165 M². aan de fabriek te Hengelo.

De directie der Hengelosche bontweverij, n.m. 3 u. Bestek en teek. vanaf 17 Sept. à f 1.50 per stel verkrijgb. ten kantore van de architecten Van der Goot en Kruisweg, aldaar. Aanw. 24 Sept., v.m. 10 u.

DINSDAG 28 SEPTEMBER.

Groot-Zundert (N.-Br.). Het verbouwen en vergrooten van het gasthuis.

De regenten van het „St.-Elisabethgesticht", 's midd. 12 u. Teek. en het bestek na 14 Sept. ter inz. in het koffiehuis „De Roskam", aldaar. De bestekken zijn van af 13 Sept. verkrijgb. á f 1 bij den boekh. Eduard van Wees te Breda. Nadere inl. zijn te bekomen bij den architect P. J. van Genk te Leur, bij Breda. Aanw. 23 Sept. v.m. 11½ u.. in voorn. koffiehuis.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

20 AUGUSTUS.

Ginneken. Het bouwen van een koffiehuis met winkelhuis en bovenhuizen, op een perceel gelegen aan de Markt te Ginneken, wijk A no. 178. Door de architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

18 SEPTEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 38.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. f 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— * * *

DE BEURS TE ROTTERDAM

gebouwd in de jaren 1722—1736.

De eerste beurs was gebouwd in 1597 op den hoek van de Spaansche kade en het Haringvliet N.Z., bij de Spaansdsbrug, op de plaats waar tot 1886 het Admiraliteitsgebouw van de Maas, later Zee-kantoor, stond.

Nog geen halve eeuw na de vestiging van de Beurs had er eene gebeurtenis plaats, die een ruimer gebouw voor den handel noodzakelijk maakte. In het laatst der 16e eeuw was het vervaardigen van lakens in Engeland zoo aanzienlijk toegenomen, dat men in plaats van deze uit Holland te betrekken, ze van daar naar Duitschland enz. bij belangrijke hoeveelheden uitvoerde door eene Maatschappij, bekend onder den naam Marchands Avonturiers.

Tengevolge van een verschil tusschen Keizer Rudolph II en Koningin Elisabeth van Engeland moesten die handelaars Duitschland ontruimen, waarna zij zich te Middelburg en ook te Rotterdam vestigden.

Het Bestuur van Rotterdam bood zulke aannemelijke voorwaarden aan, dat het de lakenhandelaars uit Delft naar eerstgenoemde stad lokte. Den 5 Februari 1635 werd een concordaat gesloten met de Societeit der Marchands Avonturiers van Engeland, ook bekend onder den naam van de Engelsche Court, waarbij voor hunne stoffelijke belangen werd gezorgd; want zij verkregen het nog overgebleven gedeelte van het oude slot Bulgerstein, met eenige daarnaast gelegen erven, aan de Korte Hoogstraat, ten zuiden van het Spinhuis of huis van Bewaring, tot verblijf en bergplaats hunner lakens, de Waalsche kerk tot „haar executie van religie" en een ruimer beursgebouw „tot gerief van de zelve natie en andere negotianten".

De toenmalige Zeevischmarkt aan het Noord-Oosteinde der Blaak bij de Gapersbrug werd tot dat doel aangewezen, en het hier volgende gedicht van den dichter J. Oudaan dat, met het jaartal 1617, daarvoor op een koperen blad tusschen het hardsteen te lezen stond, onder een relief, eene vischvangst voorstellende, aan de bovenzijde versierd met het beeld van St. Petrus in de eene hand een sleutel en in de andere een visch vasthoudende, getuigt zoowel van den Godsdienstzin onzer voorvaderen, als van den toenmaals algemeen heerschenden smaak voor woordspelingen, terwijl het tevens de veranderde bestemming van het gebouw aanduidt.

„O zegenrijke zee! wat volheid brengt gij voort,
„Voor wie dies zegening het waken aan zijn netten
„Niet toeschrijft? maar die stil, met z' overboord te zetten
„Zeid in vertrouwen Heer! Wij werpen z' op U woord,
„Dit maakt een volle Beurs, Dies werd de plaats voor dezen
„Den Visscher eigen, nu den koopman toegewezen.

Deze beurs bestond slechts uit een rechthoek met overdekte galerijen, dragende op houten kolommen.

Gedurende den beurstijd werd de doortocht langs de huizen aan de tegenwoordige Beurssteeg met houten hekken afgesloten, die overigens bij dag en nacht open bleven; op het binnenplein waren eenige boomen geplant.

Tengevolge van het verbod van invoer der Engelsche lakens in 1635, verdweenen de Eng. Court uit Rotterdam en geheel Holland, waarna de Beurs voldoende schijnt te zijn geweest tot in den aanvang van de 18e eeuw, toen de actie-handel, waarvan de mania uit Frankrijk, alwaar de bekende Law haar in zwang bracht, ook naar hier oversloeg, een veel ruimer lokaal voor de handelaars, die zich meermalen tot des avonds 10 uur en later op de Beurs verdrongen, noodzakelijk maakte.

De stedelijke Regeering besloot dan ook in deze behoefte te voorzien. De eerste ontwerpen voor de Beurs bleken onvoldoende te zijn, zoodat op 6 Januari 1721 besloten werd „nog eenige andere te doen maken zoo als tot een „ordentelijk cieraad en bequaam gebruyck ten dienste van „de commercie en volgens de kunst van de architecture „zal bevonden worden te behore."

Onze stadgenoot, de vermaarde schilder Adriaan van der Werff, voldeed aan deze roepstem. Den 28 April van hetzelfde jaar besloot de Vroedschap „geëxamineerd de nadere plans en teekeningen door den Ridder van der Werff ten dien einde zeer accuraat en conform de ordre van de bouwkunst geformeerd" goed te keuren, waarvan de uitvoering op f 90.000 werd geraamd, en waarbij ook het

voornemen bestond om in de vertrekken, kantoren in te richten voor de mijnbelasting en voor de Maatschappij van Assurantie en Disconteering, die een daarnaast gelegen huis had gekocht, dat de stad weldra overnam ten einde de Beurs te kunnen vergrooten. Gaandeweg onderging het eerste plan belangrijke wijziging en uitbreiding, daar men de zuidelijke galerij langs de Blaak in het water uitbouwde en aan de westzijde de Bierrijders-stal werd afgebroken.

Hetzelfde had plaats met eenige huizen aan den Visschersdijk, tot verbreeding der Noorder galerij.

Van der Werff mocht het voorrecht niet genieten zijn project voltooid te zien, daar hij in 1722 is overleden; men was toen met den bouw aangevangen, die eerst in 1736 voltooid werd, eene gebeurtenis die door eene fraaie gedenkpenning, door Holtzhey vervaardigd, vereeuwigd wordt. Maar *van der Werff's* naam wordt er te vergeefs op gezocht.

Deze is de luidklok voor de beursbezoekers, en heeft als zoodanig reeds dienst gedaan in de eerste beurs v 1597, dus 300 jaren. Of de handelingen op de beurs w altijd met dit schoone opschrift in overeenstemming ware durven wij niet te beslissen.

2. *Dum campana sonor pro perantem advertite morte F. Hemony me fecit Amstelodami A⁰.* 1660; dit is de slagkl voor het heel uur.

3. *Laudate dmn omnes gentes, laudate ejum omn populi. F. Hemony me fecit A⁰.* 1660; dit is de slagkl voor het half uur.

Verder zijn nog aanwezig 24 stuks kleinere klokk met latijnsche opschriften, waaruit blijkt dat:

F. Hemony me fecit Amsteldami domini 1660 en ee viertal met het opschrift „Petit Fritsen funderunt".

De Beurs te Rotterdam.

De hoofdvorm der Beurs is een rechthoek, en de bebouwde oppervlakte is groot 2340 M².

De voornaamste gevel is de oostelijke, op onze prent van 1737 voorgesteld; op de hoeken en in het midden zijn avant-corps, gesloten door koepelvormige daken, terwijl op het midden een zeer bevallig torentje stond.

In 1829 is dit torentje vervangen door een koepel, zooals wij dien nog tot op heden kunnen bewonderen. De vernieuwing is geschied, omdat besloten was het carrillon van den afgebroken Raadhuis-toren op de beurs te plaatsen.

De koperen ton van het speelwerk heeft 40 gaten in de breedte. De opschriften van de voornaamste klokken zijn:

1. *Soli deo gloria, Cornelius Ammeroij me fecit* 1596.

Van de bovenlokalen van de Beurs zijn in 1769 twe in 1790 nog meerdere vertrekken aan het Bataafsch Ge nootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte, te gebruike gegeven, zoo voor zijne boekerij en fraaie ve zameling van modellen en werktuigen, o. a. van Steve Hoogendijk, als ook voor vergaderkamers en college-zaa

Zooals ook op onze plaat te zien is, was de midden n in den voorgevel nog altijd ledig.

In 1852 besloten de heeren E. L. Jacobson en C. G Schutze van Houten eene inschrijving onder de beurs bezoekers te houden, en in korten tijd was de som bijeer gebracht die den beeldhouwer J. Strackée in staat steld Rotterdam met een Mercurius beeld te verrijken. In Sep van dat jaar werd het beeld onthuld, dat van Rochefort steen gebijteld is; een tijdgenoot zegt daarvan: het be

twoordde geheel aan de hooge verwachting die men arvan koesterde.

De binnenruimte van de Beurs is in 1867 naar het ont-rp van den toenmaligen Directeur der Gemeentewerken, n heer C. B. van der Tak, met eene ijzeren bekapping erdekt, die in meer dan één opzicht bezienswaardig is; eds lang was die behoefte gevoeld.

De ontwerper en uitvoerder ontving bij de voltooiing, zondere blijken van dankbaarheid, vooral van de zijde n den handel.

Een gedenkpenning vervaardigd bij het bouwen van de urs, heeft het volgende opschrift:

„Divitias huc terra suas huc transtulit unda. Ad per-iutandas urbis et orbis opes." „Land en water brachten unne schatten herwaarts, om de rijkdommen van de tad en die van de wereld tegen elkander te verhandelen." Moge de toenemende vooruitgang en bloei van Rotterdam's omvaart en *handel* dit opschrift meer en meer *waar* en worden.

Aug. 1897. L.

OHN'S SCHOORSTEENKAP MET ROET- EN VONKENVANGER.

Onder de talrijke uitvindingen van kappen met bestem-ng om aan de goede werking van een schoorsteen bevorderlijk te zijn, kunnen slechts weinige toestellen genoemd worden, die naar aanleiding van de opgedane ondervindingen stand hebben gehouden. Verschillende systemen hebben zich achtereenvolgens verdrongen, en slechts enkele, overigens genoegzaam bekende, hebben aan de voorgespiegelde verwachtingen blijven voldoen.

Fig. 1.

Goede waar kan aanbevolen worden. Daarom mogen wij hier iets mededeelen over de in verschillende landen gepatenteerde schoorsteenkappen van den fabrikant J. A. John in Erfurt, daarin gesteund door de gunstige beoordeelingen voorkomende in verschillende Duitsche tijdschriften.

Figuur 1 geeft een voorstelling van een schoorsteenkap, systeem John, van ijzerblik, na de vervaardiging verzinkt, ten dienste voor gewone schoorsteenen of voor ventilatiekanalen ter afvoering van nadeelige dampen of bedorven lucht; voor beide doeleinden tegelijk kan de kap onder bepaalde omstandigheden ook met voordeel gebruikt worden.

Figuur 2 stelt een dergelijke kap voor, maar met verlengde pijp, waarvan *a* de kraag is die tot steun dient van de in den schoorsteen gemetselden kap, en *b* een deurtje tot reiniging van de pijp. Het gedeelte van de kap boven *c* is draaibaar om een spil; de eigenlijke mond van dit beweegbare gedeelte keert zich door de vaan daarboven steeds van den wind af, zoodat deze in werkelijkheid zuigend werkt.

Fig. 2.

Van de voordeelen van een dergelijke kap, vooral met hoogde pijp, ook bij zonneschijn en regen, behoeven r slechts enkele in 't kort in herinnering te worden gebracht; in genoemde gevallen ontstaat door de verwarming der kap of door de luchtverplaatsing tengevolge van den neervallenden regen eene, hoewel geringe, luchtverdunning, die de trekking bevordert.

De zeer eenvoudige constructie van het draaiende gedeelte maakt, dat voor vastroesten geen vrees behoeft te bestaan; het inmetselen en schoonhouden levert evenmin bezwaren op, en het geheele maaksel is van dien aard, dat de fabrikant — voor normale gevallen — eene garantie van tien jaren geeft.

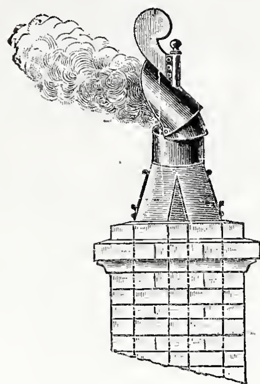

Fig. 3.

Moeten meerdere kappen naast elkander geplaatst worden, met geringe tusschenruimte b. v. van een halven steen, dan gebruikt men afwisselend kappen met en zonder verlengstukken; ook kan in sommige gevallen gebruik worden gemaakt van kappen zooals er door figuur 3 een wordt voorgesteld, waarin twee schoorsteenkanalen uitmonden. Het geval kan zich ook voordoen, dat het gewenscht of noodzakelijk is nog meerdere kanalen van één enkele kap te voorzien, waarvoor eveneens toestellen geleverd kunnen worden.

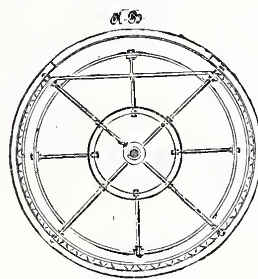

Fig. 4.

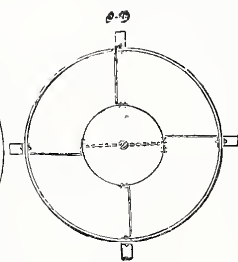

Fig. 5.

Schoorsteenkappen als bovengenoemd, zijn voor woonhuizen en fabrieken reeds geleverd van 14 tot 50 c.M. binnenwijdte; de grootste uitgevoerde kap voor een fabrieksschoorsteen had een middellijn van 2,40 M.

Voor een speciaal geval bij een mouterij hebben de fabriekanten een kap samengesteld waarvan fig. 4, 5 en 6 eene afbeelding geven; schoorsteen en kap zijn ingericht zoowel tot afvoer van verbrandingsproducten als voor ventilatie.

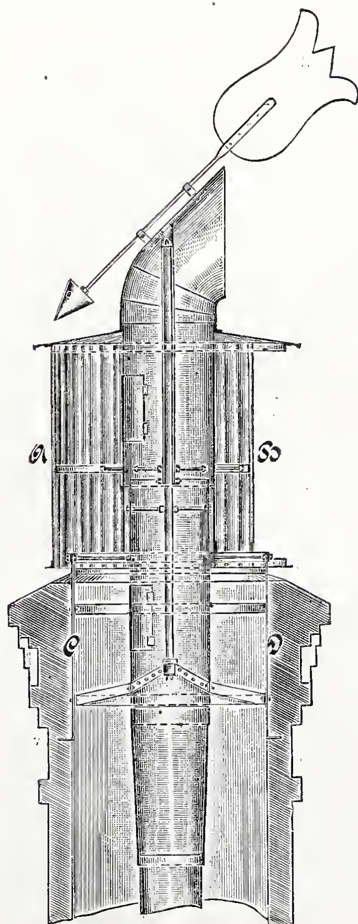

Fig. 6.

Indien de schoorsteen lager is opgetrokken dan de hoogte van den nok van het dak, en staat de wind zoogenaamd op den schoorsteen, dan slaat de rook in dezen terug, zooals fig. 7 aantoont; wordt die laag opgetrokken schoorsteen echter van John's kap voorzien, dan kan dit niet meer plaats hebben. Fig. 8 b. v. geeft een vrij ongunstig geval aan: de windrichting is daarin, evenals in fig. 7, aangegeven door lijnen met pijltjes; bij die windrichting

ontstaan aan de andere zijde van het dak secundaire zwakkere luchtstroomingen zooals door gestipte lijnen met pijltjes is aangegeven. Daar echter de wand der rookkap zich ook nog tegen deze richting in kan plaatsen, blijft die kap een goede trekking bevorderen. Stelt men zich in de laatste figuur der schoorsteen voor staande aan de andere zijde van den nok, dan is gemakkelijk te begrijpen, dat de schoorsteen zeer goed moet trekken, de rook langs het dakvlak omhoog wordt gedreven en over den nok heen in de richting van den wind wordt afgevoerd.

De fabrikant heeft talrijke proeven omtrent de beweging van den rook en de werking der kappen genomen, waarbij hij gebruik heeft gemaakt van modellen van daken in allerlei voorkomende gevallen, en een blaasmachine waardoor hij luchtstroomingen ter beschikking had van elke gewenschte richting en sterkte. Het is door die talrijke proefnemingen, dat hij gekomen is tot bepaling van den gunstigsten vorm voor zijn kap.

Fig. 7.

Dat zulk een kap ook als luchtinjector, dus voor toevoer van versche lucht in besloten ruimte gebruikt kan worden, is duidelijk; de vaan op de kap wordt daartoe slechts omgedraaid.

De hier beschreven schoorsteenkap is ook verkrijgbaar voorzien van een roet- en vonkenvanger.

Op de voordeelen van zulk een middel tegen roetplaag en brandgevaar behoeven wij hier wel niet te wijzen.

Fig. 9 geeft een voorstelling van deze kap met roet- en vonkenvanger. In het vaststaande gedeelte der kap is een schuin liggende vangtafel aangebracht, waaromheen de rook een uitweg kan vinden naar het draaibare gedeelte der kap; de met den rook medegevoerde roet- en fijne kooldeeltjes daarentegen stuiten tegen de kapwanden, vallen op de schuin gestelde tafel en glijden langs deze af, en worden door middel van een langs den schoorsteen aangebrachte buis naar een vergaarbak gevoerd, die binnen of buiten het dak kan geplaatst en daar zeer gemakkelijk gereinigd worden. Ook is de reiniging van het inwendige der kap, zoo die noodig mocht blijken, zeer eenvoudig.

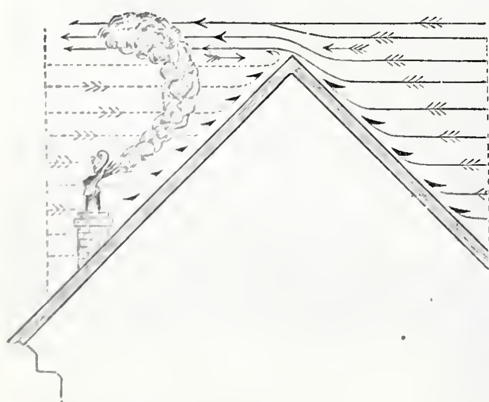

Fig. 8.

Onder de vangtafel ontstaat door de opstijgende warme rook een luchtpersing, maar onmiddelijk boven die tafel een luchtverdunning welke het beoogde doel tengevolge heeft.

Ook de inrichting van dezen roet- en rookvanger, in combinatie met de schoorsteenkap van denzelfden constructeur, is een gevolg van talrijke proefnemingen.

Van de goede werking dezer inrichting hebben wij ons, door middel van een model, kunnen overtuigen, maar tal van attesten strekken daarvan mede ten bewijze. Het wa daarom zeer te wenschen, dat fabrieksschoorsteenen, voo namelijk in een bewoonde omgeving, van dergelijl kappen *moesten* voorzien worden tegen de zoo hinderlijl en ook voor de gezondheid schadelijke roetplaag. Het namelijk geen geringe hoeveelheid stof die in de vergaa bak terecht komt, eene stof die niet alleen nog waar als meststof heeft, maar ook — op zich zelf of vermeng met gruis van kolen — als brandstof.

Elke bestaande schoorsteen kan van een dergelijke ka

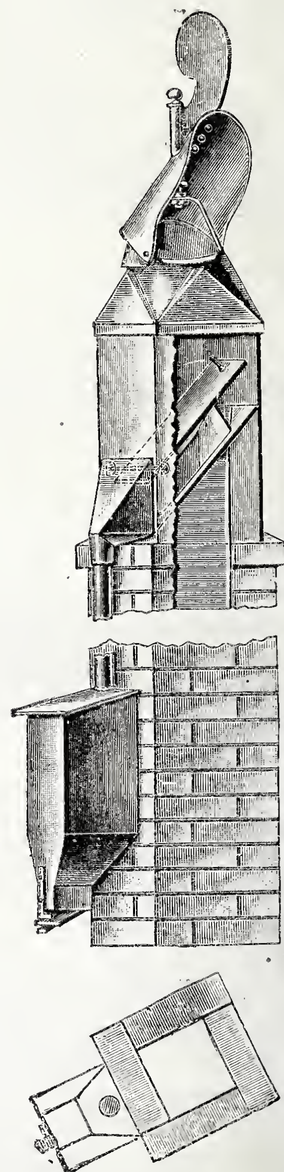

Fig. 9.

voorzien worden; de goede trekking zal daardoor nie belemmerd, maar in tegendeel vergroot worden.

Uit eene advertentie in dit blad kan men te wete komen bij wien deze kappen hier te lande verkrijgbaar zij terwijl eenige kappen en een roetvanger zijn tentoong steld in de zalen der Permanente Tentoonstelling in h Gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam.

R.

PRIJSVRAGEN.

PROGRAMMA *van eene Prijsvraag voor de versiering en verlichti der Leidschegrachten noord- en zuidzijde van af Lijnbaa gracht tot Keizersgracht en der Prinsengrachten oost- westzijde van af Leidschegracht tot Gedempte Rozengra en Westermarkt.*

Artikel 1. Het Comité voor de versiering en verlichting bovenvermelde buurten, bij gelegenheid der Kroningsfeesten Amsterdam in 1898 schrijft uit de navolgende prijsvraag.

ırt. 2. Tot de mededinging aan deze prijsvraag worden en toegelaten in Amsterdam gevestigde personen.

eden van het Comité onthouden zich van mededinging.

ırt. 3. De uitvoering van het plan (versiering en verlichting) g de som van drie duizend gulden niet te boven gaan.

ırt. 4. Alle bewoners van de bovenvermelde buurten hebben de kosten bijgedragen, dus moet bij het plan daarna gestreefd rden, dat alle bewoners van die buurten het gezicht op de siering en verlichting hebben en de geheele buurt zoo mogelijk afgesloten geheel vormt.

.rt. 5. Het Comité is voornemens aan de ontwerpers der veringen van de dwarsstraten en grachten uitkomende op de ısengracht Oostzijde eene kleine subsidie toe te kennen wanneer toegangen aan de Prinsengracht gemaakt worden naar de nnen van het Comité.

ırt. 6. Bij het ontwerpen der versieringen zij men er op bedacht, deze ook voor avondverlichting (illuminatie) moeten zijn ericht.

'erlangd worden:

chetsen in kleuren op eene schaal van 1 à 50, de onderdeelen eene schaal van 1 à 20; de avondverlichting moet afzonderlijk rden aangegeven, een en ander zoo noodig met perspectieven gelicht.

ij het inzenden der prijsvraag moet gevoegd zijn eene memorie toelichting met opgave van de te bezigen grondstoffen, en ie begrooting van kosten waarvoor de inzender zich verbindt ı ontwerp uit te voeren of te doen uitvoeren.

let Comité maakt de uitdrukkelijke voorwaarde dat voor ering van benoodigde artikelen bij concurreerende prijsopgave, bewoners der buurten in den aanhef dezes vermeld, de voorr hebben.

ırt. 7. De in Art. 6 vermelde stukken worden vrachtvrij ingecht vóór of op 1 December 1897 voor 's namiddags vier uur aan adres van den Heer C. T. J. Louis Rieber, Algemeen Secretaris de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat te Amsterdam, onder bijvoeging van een correspondentieadres. lke teekening eener zelfde inzending moet gemerkt zijn met motto en vergezeld zijn van eene verzegelde naambrief, waarop motto is herhaald en waarin de naam en woonplaats van den ender zijn vermeld; het schrift op de teekening en van de bijoegde stukken moet van eene andere hand zijn dan die van ı ontwerper.

Art. 8. De Jury voor de beoordeeling zal bestaan uit de Heeren:

1. C. Muysken, Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering r Bouwkunst, *Voorzitter.*
2. Carel L. Dake, Professor aan de Rijks Academie van Beeldende insten.
3. A. Hesselink, Voorzitter der Vereeniging St. Lucas.
4. Bart van Hove, Voorzitter der Maatschappij Arti et Amicitiae.
5. H. W. Jansen Vice-Voorzitter der Maatschappij Arti et nicitiae.
6. J. R. de Kruyff, Directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid.
7. C. B. Posthumus Meijjes, Voorzitter van de afdeeling Amrdam, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
8. N. van der Waaij, Professor aan de Rijks Academie van eldende Kunsten.
9. K. H. Bos en S. T. Mumm Jr., Leden van het Comité voor versiering.
10. Jos. Th. Cuypers, Voorzitter van het Genootschap Architecra et Amicitiae, *Secretaris.*

Art. 9. Bij de beoordeeling der ingekomen ontwerpen zal door jury rekening worden gehouden met de beschikbare financiën Art. 3 vermeld.

Art. 10. Het ligt in de ernstige bedoeling van het Comité om t bekroonde plan te doen uitvoeren door den ontwerper; mocht enwel door omstandigheden van zijn wil onafhankelijk, het mité naar zijn oordeel niet bij machte zijn, hetzij een bekroond an te doen uitvoeren, hetzij van de plannen en de leiding van dere inzenders op de prijsvraag gebruik te maken, dan is het ij in de keuze van een ander plan en uitvoerder, buiten de ijsvraag om.

Wanneer het Comité een al dan niet bekroond plan mocht uiteren of doen uitvoeren, en het gebruik maakt van zijne begdheid dit buiten de medewerking van den ontwerper te doen schieden, dan is het in dat geval verplicht, den ontwerper eene ıtificatie te geven, gelijkstaande voor een bekroond ontwerp t den geheelen, voor een niet bekroond met de helft van den geloofden prijs.

Art. 11. De namen der bekroonden blijven geheim, totdat de keuze in het vorig artikel vermeld. zal zijn geschied; eerst daarna worden de naambriefjes door het Comité geopend.

Art. 12. Als prijs en premie wordt door het Comité uitgeloofd: Prijs f 200.— Premie f 100.—

Art. 13. Het Comité behoudt zich het recht voor de ingezonden ontwerpen gedurende minstens 14 dagen ten toon te stellen voor de bewoners der in den aanhef dezer vermelde buurten.

De ontvangen ontwerpen zullen door het Comité worden verzekerd, elk voor het bedrag van den prijs.

Het rapport, in het kort vermeldende de motieven die de Jury tot hare beslissing hebben geleid, wordt openbaar gemaakt.

Alle ingekomen antwoorden op deze prijsvraag blijven ter beschikking van het Comité, totdat door dat Comité eene beslissing zal zijn genomen omtrent de uitvoering.

Het bekroonde ontwerp dat uitgevoerd wordt blijft het eigendom van het Comité.

Het bekroonde ontwerp dat voor uitvoering niet in aanmerking komt, kan worden teruggevorderd, nadat door het Comité omtrent de uitvoering eene beslissing is genomen.

De Jury voornoemd.
C. Muysken, *Voorzitter.*
Jos. Th. J. Cuypers,
Secretaris.

Het Comité voor de versiering der Prinsengracht (O.- en W.-zijde) vanaf de Leidschegracht tot aan de gedempte Rozengracht en Westermarkt; en van de Leidschegracht (Noord- en Zuidzijde) van af de Lijnbaansgracht tot aan de Keizersgracht.

Namens hetzelve:

Prof. D. P. D. Fabius, *Eere-Voorzitter.*
K. H. Bos, *Voorzitter.*
L. G. van Schaik, *Vice-Voorzitter.*
B. H. Loggen, *1e Secretaris.*
D. C. Masdorp, *2e* „
A. van Hemert, *Penningmeester.*
J. C. Schipper, *Commissaris.*

Exemplaren van dit Programma, zijn verkrijgbaar aan het Bureau der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402 Amsterdam.

Op de door de afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uitgeschreven prijsvraag tot vernieuwing en verlaging van de Wagenbrug te 's-Gravenhage zijn zes antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

W.	2	teekeningen met	memorie.
D. M. F. H.	2	„ „	„
Arbeid.	2	„ „	„
Eenvoud.	6	„ „	„
Felix-Meritis	3	„ „	„
Rust-roest	5	„ zonder	„

Op de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen voor stadsversieringen ter gelegenheid der kroning van de Koningin in 1898, zijn ingekomen 15 antwoorden, en wel:

2 voor de versiering van Hogendorpsplein en omgeving, onder de motto's La Reine, en Rust Roest.

4 voor de Kadeversiering langs de Oude haven (Plan C), onder de motto's La Reine, Bij lamplicht, Afwachting en 1897.

5 voor de versiering op de Kruising van Botersloot, met Heerenstraat en Meent, onder de motto's Voor Wilhelmina, Oranje boven I, S. P. Q. R., Good luck en V. M. (als monogram).

4 voor den toegang tot en de langsversiering van eene straat van 20 M. breedte, onder de motto's Schilder, Decoratie, Perseverance en Onverwacht.

De ontwerpen zullen te Rotterdam publiek tentoongesteld worden bij gelegenheid van het in December van dit jaar door Bouwkunst en Vriendschap te vieren koperen feest.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

76e Algemeene Vergadering van de Maatsch. tot Bev. der der Bouwkunst. Nog onverwacht begunstigd door mooi zomerweder, had den 14en September deze vergadering te Rotterdam

plaats, in een der zalen van het gebouw der Diergaarde, onder voorzitterschap van den heer A. Salm G.Bzn. Ongeveer 80 leden woonden deze bijeenkomst bij. Langs de wanden der zaal waren een aantal teekeningen tentoongesteld van uitgevoerde of in uitvoering zijnde bouwwerken van de Rotterdamsche architecten, de heeren H. Evers en J. P. Stok Wzn., de nieuwe Remonstrantsche kerk; B. Hooijkaas Jr., de Protestantsche kerk aan de Jacob Catsstraat, en die aan de Oranjeboomstraat; J. Verheul Dzn., kantoor en pakhuis aan de Houttuin en het Steiger, het Heiligegeest huis in de Gerard Scholtenstraat, en een in aanbouw zijnd huis aan de Schiekade; J. P. Stok Wzn., verschillende uitgevoerde plannen van woonhuizen; B. H. Beijderwellen, de villa Cankrien; W. Molenbroek, de plannen van het eerlang te bouwen Witte Huis; A. W. Meijneken, de Industrie-school voor Meisjes, de restaurant Stroomberg, de gevels van een huis in de Van Vollenhovenstraat en een huis te Delfshaven.

Deze teekeningen, waarbij ook een aantal schetsen van details en photographiën naar onderdeelen van de nieuwe Remonstrantsche kerk, werden vóór de vergadering met aandacht beschouwd en gaven een goeden dunk van de goede krachten die Rotterdam op architectonisch gebied bezit.

Voor het openen der vergadering heette de heer H. Cramer, Voorzitter der afdeeling Rotterdam, bij wie de leden der Maatschappij te gast waren, de aanwezigen welkom, er aan herinnerende, dat het nu 18 jaren geleden was, dat de Maatschappij het laatst te Rotterdam vergaderde. Toen reeds was de stad belangrijk uitgebreid, maar na dien tijd was zij nog veel meer vooruitgegaan en biedt zij thans ook uit een bouwkundig oogpunt veel bezienswaardigs aan. De leden zouden zich moeten bepalen tot het bezichtigen van enkele werken, waarvan de keuze, naar hij hoopte, de goedkeuring zoude kunnen wegdragen. Voorts drukte spreker den wensch uit, dat deze vergadering mocht strekken tot versterking van den onderlingen band der leden en tot nut van de Maatschappij.

De heer A. Salm G.Bzn., Voorzitter der Maatschappij, de vergadering openende, bedankte in de eerste plaats den heer Cramer voor zijne hartelijke woorden van welkom, en herinnerde daarna aan de stichting der afdeelingen van de Maatschappij, waarvan de Rotterdamsche in 1850 de eerste was; nu hij voor 't eerst eene algemeene vergadering leidde, was het hem eene eer dit te Rotterdam te kunnen doen. Deze afdeeling gaf al spoedig doorslaande bewijzen van hare levensvatbaarheid, en haar ijverig werken strekte ten voorbeeld voor andere Afdeelingen. Spreker bracht in herinnering wat onder de leiding der Voorzitters van de afdeeling, de heeren N. W. Roose, van Goor en H. Cramer was tot stand gekomen, en bracht daaraan hulde. Het was daarom een genoegen, hier door laatstgenoemden Voorzitter welkom te worden geheeten.

Namens het Bestuur deed de Voorzitter het voorstel om een paar eereleden te benoemen, zulks naar aanleiding van het onlangs te Brussel gehouden internationale congres van architecten, dat door verschillende leden van het Bestuur der Maatschappij werd bijgewoond; het voorstel gold den heer H. Buls, de Burgemeester-artist en restaurateur der stad Brussel, die zoo zeer belang stelt in de architectonische werken, en die bouwkundige geschriften uit vreemde talen in de zijne omwerkt, om den inhoud daarvan in het bereik te brengen van zijn landgenooten; en verder den heer Valere Dumortier, Voorzitter van het IVe internationale Congres van architecten te Brussel, die op zoo vriendelijke wijze de leden van dat Congres ontving en de vergaderingen op meesterlijke wijze heeft geleid.

Beide heeren werden bij acclamatie door de vergadering benoemd.

De Voorzitter deed daarna nog verschillende mededeelingen, waaronder deze, dat het Bestuur, voor 't grootste deel te Brussel zijnde, niet door meerde afgevaardigden vertegenwoordigd had kunnen zijn op de receptie, die door den Raad van Bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs was gehouden bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan van die vereeniging. Intusschen had de heer Hartman het Bestuur bij die complimenteering vertegenwoordigd; maar het Bestuur had tevens gezorgd, dat op den dag der feestviering het Instituut een schrijven met gelukwenschen van het Bestuur der Maatschappij ontving, en aan den gemeenschappelijken maaltijd der leden van het Instituut een telegram met huldebetoon, uit Brussel.

Tot leden der stemcommissie voor de verkiezing van Bestuursleden in Mei a. s. werden vervolgens benoemd de heeren J. van Arkel, J. W. Bleijenburg, J. W. H. Leliman die, ter vergadering aanwezig, de benoeming verklaarde te aanvaarden, en de heeren A. R. Freem en J. Limburg.

Na deze huishoudelijke werkzaamheden werd het woord gege[...] aan den heer Henri Evers, die eene uiterst boeiende voordra[...] hield over den bouw en de inrichting der nieuwe kerk voor [...] Remonstrantsch Gerformeerde Gemeente te Rotterdam.

De heer Evers begon met de mededeeling der redenen [...] den bouw dezer kerk, verklaarde de plattegronden en indee[...] van de kerk en haar bijgebouw, den vorm en de constructie[...] architectuur, de verlichting en de decoratieve onderdeelen, [...] alles het *hoe* en het *waarom* op het duidelijkst in 't licht steller[...] Het zeer leerzame van deze voordracht was almede een re[...] waarom deze voordracht met zoo groote belangstelling w[...] aangehoord en toegejuicht.

De Voorzitter behoefde dan ook in slechts enkele woorden [...] spreker dank te zeggen, — het applaus na zijne voordracht [...] al voldoende bewijs geleverd van de ingenomenheid der le[...] met het gehoorde.

Nadat de heer J. H. Leliman nog eens aan de werkzaamh[...] der Afdeeling Rotterdam had herinnerd en spreker de beste w[...] schen had geuit voor haren bloei, sloot de Voorzitter de vergaderi[...]

In het gebouw der Diergaarde werden eenige ververschingen [...] bruikt en daarna gewandeld naar de nieuwe Remonstrantsche Ke[...] gebouwd naar de plannen en onder directie der heeren H. Eve[...] en J. Stok Wzn. Over dit bouwwerk zullen wij hier slec[...] weinig mededeelen, omdat het binnen kort in de werken [...] Maatschappij zal verschijnen; wel kan als algemeene opinie [...] hen die het bezochten, worden gezegd, dat het een geslaagd [...] bouw is, tot in onderdeelen bestudeerd, en met zeldzame toewijd[...] en liefde uitgevoerd. Daarvan getuigt vooral het inwendige, [...] uit een artistiek oogpunt zeer de aandacht verdient.

Op de wandeling van af de kerk naar de boot hadden de le[...] weder gelegenheid om verschillende werken van particuli[...] architecten, o. a. de Heeren van Gilse, J. Stok Wzn., J. Verh[...] Dzn., Meijneken enz. te zien, werken die een zeer aangenam[...] indruk zullen achterlaten, en een getuigenis afleggen van [...] artistieke krachten die Rotterdam bezit.

Met een stoomboot, waarop zich een 70 tal leden bevond[...] werd daarna een tocht gemaakt op de rivier ter bezichtiging [...] de verschillende havenwerken enz. De Heer H. A. van IJs[...] steijn, Adjunct-Directeur van de Gemeentewerken, had de w[...] willendheid om in plaats van den heer G. J. de Jongh, Direct[...] der Gemeentewerken, die verhinderd was, de boottocht mede [...] maken, de werken te verklaren en alle gewenschte inlichting[...] te verschaffen. De tocht was leerzaam en aangenaam en bij [...] stek geschikt om een grootschen indruk te geven van de enor[...] werken die Rotterdam heeft aangelegd voor de ontwikkeling [...] den handel, en een hoogen dunk te geven van haar hand[...] beweging.

De Afdeeling Rotterdam heeft de leden der Maatschappij z[...] aan zich verplicht, hen dezen tocht aan te bieden; maar h[...] gastvrijheid heeft haar ook doen erkennen als een gulle gastvro[...] aan wie een woord van hartelijken dank hier zeer gepast[...] Trouwens die dankbaarheid is geuit, meer dan eens, aan [...] gemeenschappelijken maaltijd die in het gebouw der Diergaa[...] plaats had, en waaraan meer dan 50 leden deelnamen.

Met de aangenaamste herinneringen zijn de leden huisw[...] gegaan, dankbaar voor het vele genotene.

BOEKAANKONDIGING.

De volgende boeken en afleveringen zijn ten deele reeds v[...] eenige weken verschenen. Door mijn afwezigheid uit Delf[...] ik echter niet in staat ze eerder aan te kondigen.

Het laatst verschenen nummer van het Zeitschrift für Bauwe[...] is voor het grootste gedeelte ingenomen door de ingenieurs: [...] is trouwens het algemeene gebrek van de tijdschriften, die z[...] genaamd voor Ingenieurs zoowel als voor Architekten wor[...] uitgegeven. Toch bevat deze aflevering belangrijke bijdragen [...] bouwkundig terrein.

Eén plaat met vijftig regels tekst moet ons een denkb[...] geven van de nieuwe „Rathsapotheke" te Bremen. In 1893 bran[...] het oude gebouw af. De toenmalige Dombouwmeester Saltz[...] — sedert overleden — kreeg de opdracht een ontwerp te ma[...] voor een nieuwen gevel; dit ontwerp moest zich aansluiten [...] de bouwkunst der omringende gebouwen, waarin zooals [...] weet een rijke Duitsche Renaissance domineert. De bouwkos[...]

42000 mark begroot, werden ten deele gedekt uit bijdragen den Staat en van partikulieren, die te zamen 15.000 mark en brachten.

oor deze gift werd het mogelijk het beroemde marktplein een gevel te verrijken, die mag gezien worden.

et „Kaiser Wilhelm Denkmal" voor de Porta Westfalica ondersteld worden algemeen bekend te zijn. In tekstfiguren it duidelijk uit welke veranderingen het bekroonde ontwerp r de uitvoering onderging.

aar het monument hierdoor aan oorspronkelijkheid nog won, verandering ontegenzeglijk verbetering. Wie zich voortaan Oberhausen naar Hannover begeeft, zal zeker niet verzuimen monument te bezoeken; verleden jaar spoorde ik er langs, ar het spijt mij nog steeds, dat ik er mij niet ophield, al was nog verre van voltooid.

p een zestal platen van de kerk te Pforta volgt een zeer kelijk onderwerp, te weten: de keukeninrichting van het tsche Rijksdaggebouw.

et water zal menigeen in den mond komen bij de gedachte en wat hier kan klaar gemaakt worden, — altijd wanneer hij n vooroordeel heeft tegen koken met gas. — In deze model-ken immers, die ingericht is om gastmalen voor 500 aanzit-den te kunnen leveren, worden fornuizen, ovens, etc. met verhit.

e „Algemeine Bauzeitüng", eene Oostenrijksche uitgave, geeft hare 5e aflevering, behalve de ontvangkamers van het Minis-e van Binnenlandsche zaken te Weenen, een uitgebreid artikel r de bouwkunst in den Harz; de talrijke gereproduceerde tographiën maken daarenboven deze bijdrage tot een aardig venir voor Harzreizigers. De tekst geeft een ongelooflijk aantal tallen en verdere bijzonderheden, die men vroeger uit wel ntig boeken moest bijeenbrengen.

BERICHTEN.

KERK TE RHENEN. Door de heeren Leguit, Margadant en Post-mus Meijjes, architecten te Amsterdam, is een advies uitgebracht r de restauratie van de kerk te Rhenen, naar aanleiding van door hen vooraf op verzoek ingesteld onderzoek met het oog de door den brand aangerichte schade.

Wij vernemen thans, dat de restauratie-werken zijn opgedragen aan den heer C. B. Posthumus Meijjes, architect te Amsterdam.

KERKGEBOUW TE ECHTELD. Omtrent dit gebouw wordt aan de N. Rotterd. Courant het volgende geschreven.

De restauratie van het kerkgebouw der Ned. Herv. Gem. te Echteld, waarvoor naar men voor eenige maanden verwachtte, het rijk eene subsidie zou toestaan, is nu bijna afgeloopen, zonder zulk eene subsidie. De voorzitter van het provinciaal collegie van toezicht op het beheer der kerkelijke goederen, baron Van Verschuer te Arnhem, heeft een paar antieke deuren geschonken, die in de muren zullen worden gezet.

PERSONALIA.

Dijkgraaf en Heemraden van den polder Westzaan wenschen een Opzichter aan te stellen, beneden 40 jaar, jaarwedde f 800, betrekking ingaande 1° Oct. a. s.

Vereischt worden: volledige bekendheid met waterbemalings-werktuigen, sluis- en bruggenbouw en het dijkwezen.

Inzending van stukken (de sollicitatiën op gezegeld papier) vóór 30 Sept. e. k. aan het adres van den Secretaris des Polders te Zaandijk, bij wien de instructie in afdruk verkrijgbaar is, zoolang de voorraad strekt, à 10 Ct. per exemplaar.

Zonder uitnoodiging onnoodig zich persoonlijk aan te melden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 2.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 5.
Uitvoerend Opzichter 1.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig-Teekenaar 1.

AANKONDIGING AN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 20 SEPTEMBER.

Brummen. Het bouwen van een woon- en nkelhuis.

De heer M. Hoekstra, „in het Wapen van tphen", alw. bestek en teek. ter lezing gen. Inl. geeft de opzichter Boezewinkel.

Bergen-op-Zoom. Het bouwen van een ikelpui enz. aan de Boschstraat te Bergen--Zoom.

De heer J. A. Daerveldt, 's midd. 12 u. in t café „De Kroon" alw. bestek en teek. ter z. liggen. Inl. geeft de architect C. P. v. enk. Aanw. gedaan.

Doorwerth. Het opbouwen van twee afge-ande woonhuizen.

De architect A. M. van Steenis te Ooster-ek, v.m. 11½ u. in het café „de Zalmen" w. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. daan.

Epe (Westfalen). Het bouwen eener villa n den straatweg van Gronau naar Epe.

De directie der Baumwol-Spinnereij „Ger-ania", n.m. 1 u. (M. E. tijd), in het restaurant ichters. Bestekken met teek. zijn à f 2.50 r stel verkrijgb. ten kantore van den archi-ct G. Beltman AGzn., te Enschedé. Aanw. Sept., v.m. 11 u. M. E. T.

Kampen. Het bouwen van een keukentje, j het huis aan den Burgwal, wijk 2 no. 44 daar.

De regenten der gast- en proveniershuizen av. 8 u., in het Buitengasthuis alw. bestek teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect de Graaf. Aanw. gedaan.

Kruiningen. Het bouwen van een koffie-is op een kavel grond aan den nieuwen indweg naar Hansweert.

De architect A. Le Clerecy, n.m. 6 u.; in het koffiehuis van Boudeling. Bestek en teek. ter inz. en inl. verkrijgbaar bij gen. architect. Aanw. 20 Sept., n.m. 5 u.

Leiden. Het verrichten van buitenverf-werken aan de huizen Rembrandstraat 11—27 en Noordeinde 1—3 in 2 perceelen.

De architect W. A. v. Lith, v.m. 11½ u., in het café „Den Burcht" alw. de voorw. ter lezing liggen. Aanw. gedaan.

Oisterwijk. Het bouwen van een huis ver-deeld in twee woningen volgens bestek en teek. met bijlev. van materialen.

De Erven Jos. v. d. Eerden, v.m. 11 u., bij C. Kuipers alw. teek. ter inz. ligt en ad 75 ct. verkrijgb. is, alsmede bij den architect C. F. v. Hoof te Tilburg. Aanw. op het terrein aan de Lind, 20 Sept, v.m. 10 u.

Varsseveld. Het metsel-, timmer-, smids-, verfwerk enz. der na te noemen fabriek; 2e de aanvoer van steenen en zand.

Het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek, n.m. 3 u, bij G. J. Duitshof. Bestek en teek. liggen ter inzage bij Duitshof van af 17 Sept. Inl. geeft W. Vriezen, Heelweg. Aanw. 20 Sept., n.m. 2 u.

Winschoten. Het sloopen der oude en het bouwen eener nieuwe winkelbehuizing met bovenwoning c. a.

De architect K. de Grooth, 's av. 8 u. Teek. liggen ten huize van aanbesteding Wed. Vermaak, café „de Vink", terwijl ex. van het bestek bij den architect tegen 25 cent zijn te bekomen. Aanw. gedaan.

DINSDAG 21 SEPTEMBER.

Groningen. Het bouwen van een behuizing met 2 bovenwoningen aan de Marwixstr. met bijlev. van materialen.

De architect K. Hoekzema, 's av. 8 u., in het logement „De Slingerij", alw. bestek en teek. ter inzage liggen en bestek ad f 0 50 verkr. is, en is alsmede bij gen. architect verkrijgb. Biljetten in te zenden vóór 21 Sept., 's av. 7 u., ten huize van aanbesteding en bij den archit. die van v.m. 11 tot 12 u. inl. geeft. Aanw. gedaan.

's-Hertogenbosch. Het bouwen van 4 beneden met 4 bovenwoningen op het nieuwe uitbreidingsterrein aan den Hoek Havendijk.

De heer H. Neefs van der Veer, n.m. 3 u., in café Groenhuis. Bestek en teek. ad f 1,50 en inlicht. verkrijgb. bij den architect W. v. Aalst. Aanw. gedaan.

Nijmegen. Het bouwen van eene dubbele villa aan den stationsweg te Nijmegen.

De architect D. Semmelink, n.m. 2 u., in het „Oranje hotel". Het bestek met teek. liggen in genoemd hotel ter inzage en zijn ad. f 2,50 te verkrijgb. ten kantore van den ar-chitect. Aanw. op 't terrein 20 September v.m. 10 u.

Rotterdam. Het bouwen van een sigaren-fabriek met drie panden, onder directie van den heer H. van Vugt, architect op een terrein aan den Provenierssingel, hoek Ver-zijdestraat, te Rotterdam.

De heer B. Jutte, n.m. 2 u., in het café „Poort van Kleef" Nieuwe Binnenweg. Bestek en teek. liggen ter inz. in gen. café. Inl. dagelijks te bekomen bij den architect Kruis-kade 22a, tusschen 12 en 1½ u., alw. bestek en teek. te bekomen zijn à f 2.50. Aanw. gedaan.

Utrecht. Bestek No. 732. Het uitbreiden der spoorweghaven en het verrichten van eenige diverse werken op het station Zuidbroek. Begrooting f 4775.

De Mij. tot expl. van staatsspoorwegen des nam. ten 2 ure (locale tijd) aan het centraalbureau in het Moreelse Park.

Het bestek ligt ter lezing aan het Centraal-bureau in het Moreelse Park en aan het bureau

van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. van Hoorn te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.20.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16en September 1 uur 30 namiddag (West Europeesche tijd).

Woubrugge. Het afbreken van 2 schuren en het weder opbouwen vau een gebouw bevattende koestal, karnhuis en bergplaats.

De architect J. Hengeveld Jzn. te Alfen a/d Rijn, v.m. 11 u., op de bouwmanswoning „Hermanshoeve" „Ofwegen" gem. Woubruggen, alw. bestek en teek. ter inzage liggen, alsmede in het hotel „St. Joris" te Alfen, terwijl teek. à f 0,80 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 20 Sept. v.m. 11 u.

WOENSDAG 22 SEPTEMBER.

Goes. Het bouwen van een pakhuis groot 257 M^2.

Mejuffr. de Wed. C. Duvekot, 's av. 7 u., in „De Prins van Oranje", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. J. W. van der Weert WJzn. Aanw. 22 Sept. v.m. 10 u.

Gorredijk. Het verrichten van verfwerk in na te noemen polder.

Het polderbestuur van het 6e en 7e Veendistrict onder Opsterland en Ængwirden. Voorw. ter lez. in het logement „de Koornbeurs". Bilj. in te zenden vóór 22 Sept. bij den voorz. H. van Dam Fzn.

Breda. Het bouwen van een volkskoffiehuis met bovenwoning, op een terrein gelegen aan de Leuvenaarstraat alhier.

De architect J. M. Marijnen, v.m. 11 u., in het café van de wed. Segers, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Nederweert. Het herbouwen van het oude schoollokaal en daarstellen van 2 schoollokalen, aan het klooster der eerw. zusters Franciscanessen te Nederweert.

Het gemeentebestuur. v.m. 10½ u. Inl. zijn te verkrijgen bij den architect Louis Bæten, Weert. Plannen en bestek liggen ter inzage ten gemeentehuize van Neerderweert en bij den architect. Aanw. ter plaatse 22 Sept. om 9 u.

Zutphen. Het verbouwen van het huis no. 28 op den hoek der Lange Hofstraat en Roode Torenstraat te Zutphen.

De heer A. Meerstadt, n.m. 6 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in het café „de Klok" bij F. Kreunen. Aanw. 20 Sept. 's midd. 12 u. Inl. geeft J. J. Mellink. De inschrijving is uitsluitend opengesteld voor gegadigden te Zutphen woonachtig.

DONDERDAG 23 SEPTEMBER.

Breda. Het bouwen van een nieuw kantoor aan de gemeente-gasfabriek.

Het gemeentebestuur. 's midd. 12 u. De voorw. liggen op de gemeente-secretarie ter inz. en inl. zijn te bekomen op het bureau der gemeentewerken elken werkdag van 9 tot 12 u. Aanw. gedaan..

Poederoijen. Het opbouwen der afgebrande kerk en torenspits.

Het college van kerkvoogden en notabelen, n.m. 2 u.. ten huize van G. A. Hasselman. Bestek en teek. te verkrijgen tegen f 2,50 bij den bouwkundige J. de Bie te Gorinchem. Aanw. 23 Sept., v.m. 11 u.

VRIJDAG 24 SEPTEMBER.

Hengelo (Ov.). Het bijbouwen van een nieuw gedeelte groot pl.m. 1165 M^2. aan de fabriek te Hengelo.

De directie der Hengelosche bontweverij, n.m. 3 u. Bestek en teek. vanaf 17 Sept. à f 1.50 per stel verkrijgb. ten kantore van de architecten Van der Goot en Kruisweg, aldaar. Aanw. 24 Sept., v.m. 10 u.

Zandpoort. Het maken van een zusterhuis op een terrein van nagenoemd gesticht.

De commissie van toezicht over het gesticht Meerenberg. v.m. 11 u.. aan het gesticht, alw. bestek en teek. ad f 2,50 verkrijgb. zijn alsmede bij den architect F. W. M. Poggenbeek, Marnixstraat 415 te Amsterdam, die ook inl. geeft. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 25 SEPTEMBER.

Oudelande. (Zeel.) Het bouwen eener onderwijzerswoning en brandspuithuis.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij F. Kleeuwens en Zn. te Goes en op de gemeentesecretarie, alwaar zij ook ter inzage liggen. Inl. geeft de architect D. de Koning te Goes. Aanw. 22 Sept. n.m. 2 u.

MAANDAG 27 SEPTEMBER.

's-Hertogenbosch. Het herstraten van de Markt en bestrating van wegen (met rioleering).

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. ter inz. op het gemeentehuis en à f 1 te bekomen bij den ingenieur-architect die tevens inl. geeft. Aanw. 22 Sept., v.m. 10½ u., aan het stadhuis.

Winsum (Fr.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, ketelhuis, machinekamer met stoomschoorsteen, kolenbergplaats en ijshuis en twee werkmanswoningen etc.

Het bestuur der coöp. vereeniging tot zuivelbereiding. Bilj. in te leveren tot v.m. 9 u., bij den voorzitter S. G. Bakker, onder letters C. W. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij den architect Jac. Timmenga, te Oosterend en liggen ter inzage bij J. Vollema en B. Boonstra, te Winsum. Aanw. 22 Sept. v.m. 11 u.

DINSDAG 28 SEPTEMBER.

Groot-Zundert (N.-Br.). Het verbouwen en vergrooten van het gasthuis.

De regenten van het „St.-Elisabethgesticht", 's midd. 12 u. Teek. en het bestek ter inz. in het koffiehuis „De Roskam", aldaar. De bestekken zijn verkrijgb. á f 1 bij den boekh. Eduard van Wees te Breda. Nadere inl. zijn te bekomen bij den architect P. J. van Genk te Leur, bij Breda. Aanw. 23 Sept. v.m. 11½ u.. in voorn. koffiehuis.

Oosterhout. (N.-Br.) Het bouwen van een heerenhuis met bijlevering van alle benoodigde materialen. op een terrein gelegen aan de Leijsenhoek.

De heer Joh. Frencker, 's av 7 u. in het hôtel „Hildebrand". Bestek en teek. liggen in gen. koffiehuis ter inz. en zijn tegen f 2,50 verkrijgbaar bij den bouwkundige C. A. Oomens Az., te Oosterhout bij wien ook nadere inl. zijn tebekomen. Aanw. 22 Sept. n.m. 4 u.

WOENSDAG 29 SEPTEMBER.

Gameren (Geld.) Het sloopen van een bestaand lokaal en het bijbouwen van twee nieuwe lokalen met bijbehoorenne werken, bij de school voor lager onderwijs, aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Inl. geeft de architect G. G. Lodder, te Zalt-Bommel, bij wien ad f 1 bestek en teek van 25 Sept. af verkr. zijn. Aanw. 25 Sept., v.m. 11 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

1 SEPTEMBER.

s Heerenberg. Het herstellen van 2 gevels aan het gemeentehuis te 'sHeerenberg. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver, J. J. Venhoven, 'sHeerenberg, f 490, gegund.

4 SEPTEMBER.

Steenwijk. Het weder opbouwen van een boerenwoonhuis met schuur en afzonderlijke varkenshokken, op het boerenerf te Wasperveen, in huur bij Albert van Dalen. Raming f 3847,50. Door den heer W. Huender, notaris.

Laagste inschrijver. J. L. Eppinga, Lippenhuizen, f 3755, gegund. 1 biljet te laat ingekomen.

Utrecht. Het uitdiepen van de toevoergeul naar de innundatiesluis te Honswijk. Ram. f 800, onder het beheer der genie te Utrecht. Door de genie.

D. K. Bons. Sliedrecht, voor 5 pct. boven tarief; H. v. d. Berg, Honswijk, voor 5 pct, beneden tarief.

6 SEPTEMBER.

Amersfoort. Het bouwen van een heerenhuis op een terrein aan de Korte Bergstraat. Door den bouwk.. W. Salomon.

Laagste inschrijver A. Hartewink, Nijkerk, f 4897. gegund.

Dordrecht. Het restaureeren van het pand no. 55 aan de Vriessestraat, voor den heer H. Houtgraaf. Door den bouwk. H. v. d. Elst.

Laagste inschrijvers: Timmerwerk, D. Pols, f 1030*.
Stucadoorwerk. A. v. Peeren, f 182*.
Loodgieterswerk. P. v. Udden f 133*.
Behangerswerk. A. v. d. Boos, f 24,4
Metselwerk. G. v. Dongen, f 647*.
Schilderwerk. L. Foudriane, f 126*.
IJzerwerk. B. Jonkers, f 89*.
Steenhouwwerk. Eenige inschrijver, D. de Koning, f 40.* Gegund*.

7 SEPTEMBER.

Emmen. Het verbouwen van het huis nummerd F. 19, staande aan den kunst van Emmen naar Noord-Barge, onder levering van materialen enz. Door architect E. Kliphuis.

Laagste inschrijver, J. Kleinmeijer, Emn f 1199. Gunning in beraad gehouden.

8 SEPTEMBER.

Elst. Het bouwen van een electricite station, met bijlevering van de benoodi materialen. Door de electriciteit maats „Elistha".

Laagste inschrijver, A. H. Hoornen f 2479. Gunning 3 dagen in beraad gehouc

Enschede. 1. Het bestraten van een wegen met bekapte keien, ter gezamenl oppervlakte van pl.m. 3500 M^2.; 2, eene k kerbestrating voor wegen en trottoirs gezamenlijke oppervlakte van 3400 M^2, het rioleeren van eenige straten met bij hoorende werken, alles met bijlevering de benoodigde materialen enz. Door gemeentebestuur.

H. J. te Siepe, Winterswijk, grèske 9×14 f 27478, 10×16 f 31600; H. W. Jaa veld, Lichtenvoorde. grèskeien 9×15 f 273 G. Peterie Cz., Deventer. volgens ingezonc monster f 32400; H. Alink, Enschedé, gr keien 12×18 f 27475. 10×16 f 25375, 12× f 24675; 9×15 f 22050. 10×16 f 20650; Schreurs, Enschedé, grèskeien 10×16 f 357 H. A. Averdijk, Wijhe, grèskeien 10× f 28700; 12×14 af f 0,20 per M^2, 10×12 f 1 per M^2; J. M. Tönis, Enschedé, volge ingezonden monster f 35923. Gunning a gehouden.

Hillegom. Het bouwen van een dubl woonhuis op een terrein aan de Dorpstra schuins over het postkantoor, uitsluitend vo Hillegomsche bazen. Door den bouwk. T Adriaanse.

Gegund als volgt: Timmer-, schilde smid- en behangwerk, J. Suikerland, Hill gom, f 2766;

Metsel- stucadoor- steenhouw- en loo gieterswerk, J. van Zoelen, idem, f 3090.

Hoogezand. Eenige herstellingen aan d klinkerstraatweg van Hoogezand naar grens van Zuidlaren. Door het gemeen bestuur.

Laagste inschrijvers, J. en H. Wolric Hoogezand, f 1593, gegund.

Meppel. Het verfwerk enz. aan het aanbouw zijnde woon- en winkelhuis in Woldstraat, voor den heer G. Dikkers. Do den heer H. Timmer.

Laagste inschrijver, P. Jans, f 369, gegu

9 SEPTEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van een spe lokaal met portaal bij de bewaarschool a de Hekkelaan. Door het gemeentebestuur

Laagste inschrijver, G. Stans, f 4160.

Meppel. Het bouwen van een burgerwonin voor rekening den heer De Waard. Do den opzichter M. J. Paap.

Laagste inschrijvers, P. en A. Withaa f 1481. Daar de inschrijving te hoog wa werd het den minsten inschrijver niét gegun maar onderhands gegund aan R. Assendor voor f 1400.

10 SEPTEMBER.

Beilen. 1. Bouwen van een nieuwe scho te Tiendeveen. 2. Verbouwen school te Hoog halen. 3. Verbouw school te Hijken. 4. Ve bouw school te Wijster. Door het gemeent bestuur.

1. Laagste inschrijver P. de Jong, Zwoll f 5577.
2. Laagste inschrijver B. P. Offringa, f 172
3. Laagste inschrijver B. P. Offringa, f 707
4. Laagste inschrijver B. P. Offringa, f 654

2. en 3 in massa. Laagste inschrijver B. P. Offringa, f 7776.

Hoogvliet. Het uitbreken eener klinkerb strating en het leggen (en verleggen van ee

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

25 SEPTEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 39.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

WANNEER IS HET GEOORLOOFD EEN HUIS TE BOUWEN TE MÜNCHEN?

Bovenstaande vraag zou in 't kort aldus te beantwoorden zijn: „Zoodra men hiertoe verlof gekregen heeft van de bouwpolitie."

Maar daar dit verlof eerst na een nauwgezet onderzoek wordt verleend, behoort het antwoord nader te worden toegelicht. Zoo kort doenlijk moge dit hieronder geschieden.

Goedkeuring om te mogen bouwen *moet* aangevraagd worden voor alle soorten van gebouwen, woonhuizen, fabrieken, plaatsen waarin gedurende eenigen tijd van 't etmaal zich menschen moeten ophouden of dieren ondergebracht worden, zooals marktstanden, kramen die het geheele jaar blijven staan, huisjes van de tram met wachtkamer of kamer voor het dienstpersoneel, stallen, enz., magazijnen die onbrandbare en lichtbrandbare stoffen zullen bevatten, kelders, privaten, waterleiding en waterafvoer, afsluithekken, omheiningen van welken aard ook enz. enz. Ook bij verplaatsen of verbouwen en afbreken van bovengenoemde gebouwen of deelen daarvan moet de bouwpolitie gehoord worden, evenals bij grootere reparaties, hetzij in- of uitwendig. Dit zijn de voornaamste gevallen; veel uitgebreider zijn ze opgenomen in de Münchener Bauordnung, door de Baupolizei vastgesteld, in het vorige jaar omgewerkt en geheel vernieuwd op last van den Ien Burgemeester (v. Borscht). Deze Verordeningen vormen te samen een geheel boekdeel; het is dan ook voor een leek onmogelijk al de daarin voorkomende voorschriften te kennen, maar nog veel minder om ze met oordeel toe te passen, want dit vordert op zich zelf haast een studie. Zoo dus hier iemand wil bouwen, en is hij zelf geen vakman, dan is hij wel genoodzaakt zich tot een architect te wenden, of wat hier nog meer 't geval is, een architect die tegelijk een Baugeschäft heeft, dus aannemer is, hetzij timmerman of metselaar, of beiden; zoo heeft prof. Adelb. Schmidt, die de Prot. kerk gebouwd heeft, tegelijk een steenbakkerij en neemt metselwerk aan. Heilman en Littmann geven het werk meer aan anderen over; G. en M. Dosch hebben niet alleen een timmerwerf, kastenmakerij en zijn, wat wij in Holland zouden noemen meester-metselaar, maar hebben ook een beeldhouwersatelier; M. Osterrieder en anderen hebben of metselaars of timmerlieden steeds aan 't werk.

Nu wil ik eens aannemen, dat iemand een eenvoudig woonhuis wenscht te bouwen en zich tot een architect wendt, die hij zijn voornemen meedeelt. Als nu de schetsen en later de ontwerpen zoover klaar zijn, dat de bouwheer er mee tevreden is, dan worden de *Eingabspläne* voor de Baupolizei gemaakt en wel in duplo. Deze plannen moeten bevatten:

a. De plattegronden, op 1 : 100, van alle verdiepingen, waarin alle lengtematen geschreven worden, de sterkte der muren, met opgave uit welk materiaal ze worden gemaakt, de zwaarte der balken, de nummers der ijzeren balken, en het aantal kgr. door pilaren of pijlers te dragen, grootte der rookkanalen, in het trappenhuis de maat tusschen de wangen, aantal der treden met maat van op- en aantreden. De muren van het trappenhuis mogen uit geen ander dan brandvrij materiaal vervaardigd worden en moeten, evenals brandmuren, 0.40 M. boven 't dak uitsteken en het geheel brandvrij overdekt worden. De trap zelf moet uit eikenhout of ijzer met steenconstructie bestaan en aan den achterkant gestucadoord worden.

b. De gevels op 1 : 100 in gewone gevallen, anders moeten er details op 1 : 20 of ware grootte bijgevoegd worden, voorzien van de lengtematen en hoogten tot bovenkant kroonlijst of goot.

Aangegeven moet worden waar 't dak mede afgedekt zal worden, dat van een sneeuwvang boven de goot voorzien moet zijn. Bliksemafleiders kunnen verlangd worden, en moeten dan nader aangegeven worden.

c. Eene doorsnede, zoodat *alle* verdiepingen te zien zijn, op 1 : 100; wat hier noodig is wegens bijzondere voorschriften, bijv. bij hoekhuizen en achter-uitbouwen. Uit de teekening moet ook de inrichting der waterleiding en der waterclosets te zien zijn en de hoogtematen, sterkte der muren, zwaarte der houten en ijzeren constructiedeelen; waar brandmuren zijn voorgeschreven in de bovenste verdieping, moeten deze tot 40 cm. boven 't dak 0,25 M.

dik zijn. Een bijzondere doorsnede door 't trappenhuis op 1 : 50 met details der constructie op 1 : 10 of ware grootte, voorzien van alle maten en opgave van materialen.

d. Een kadasterblad op 1 : 1000 en situatieplan op 1 : 500 met aanwijzing van alle gebouwen, hun nummers, en eigenaars, de straten met breedtematen tusschen de huizen gemeten, met ingeschreven naam, het water, de bruggen enz. en het peil van 't grondstuk, alles in een omtrek van 50 M. De grond van den eigenaar die bouwt is licht rood, de bouwgrond zelf donkerrood, de bestaande gebouwen en straten enz. zwart en de af te breken deelen geel aan te geven.

Nu worden de teekeningen van een opschrift voorzien en te samen gevouwen in het formaat van 0.21/0.32 M. en aan den achterkant komt datzelfde opschrift, met toevoeging van de woorden: Origineel en duplikaat. Zoo moet er in hoofdzaak hier een Eingabsplan uitzien, maar het wordt toch aldus nog niet aangenomen door de Baupolizei, die zeer streng is.

a. De architect moet nu de teekeningen met zijn handteekening voorzien, waarmede hij de *volle* verantwoordelijkheid op zich neemt, dat alle maten en berekeningen juist zijn en het geheel aan de voorschriften der Bauordnung voldoet, en zich voor alle mogelijke gevolgen aansprakelijk stelt.

b. Nu moet de bouwheer de plannen onderteekenen, om daarmeê zijne instemming te verklaren, maar tevens dat hij zich onderwerpt aan de eventueele bepalingen die door de bouwpolitie voorgeschreven zijn. Zijn er nu punten waarmee hij niet overeenstemt of waarin hij verandering mocht wenschen of zelfs opheffing daarvan, dan moet hij er dit bij opmerken en bij den betreffenden „Rechtsrath" daarover zijn bezwaren indienen.

c. Daarop worden de teekeningen voorgelegd aan de buren, die bezittingen hebben grenzende aan 't grondstuk, maar niet meer dan 50 M. van 't te bebouwen grondstuk verwijderd zijn, om ze in te zien en hun handteekening er op te plaatsen als ze niets tegen den bouw hebben. Hebben ze er wel wat tegen, dan kunnen ze evenzoo hunne bemerkingen er bij schrijven. Maar weigeren ze te onderteekenen, dan gaan de teekeningen zoo naar de Baupolizei en worden latèr diegenen die niet onderteekend hebben opgeroepen door de Baupol., om de gronden aan te geven waarom ze met de plannen niet tevreden zijn, enz. Hebben ze geen grondige reden en zijn er geen punten in de plannen waar tegen de Voorschriften gehandeld is, dan worden de bezwaren niet aangenomen en kan den betreffende die eene klacht indient, alleen geraden worden die klacht door 't gerecht te laten onderzoeken, hetgeen een zeer langdradige geschiedenis kan worden.

De plannen aldus onderteekend, aangenomen zijnde, gaan nu naar de Lokalbaucommission, een lichaam dat door de „Baupolizei" in 't leven is geroepen, en wel hoofdzakelijk om den Schwindelbaumeister (de revolutie-bouwer) strenger te kunnen controleeren en dus een einde te maken aan die bouwerij, waarvan de huizen instorten onder den bouw of kort daarna, waar alle regelen der hygiëne en voorzieningen tegen brandgevaar met voeten werden getreden, om van architectur, esthetiek en systeem niet te spreken. Er bestonden wel, zooals nu nog in Holland, Algemeene Voorschriften, maar deze waren ook veel te oppervlakkig en te weinig streng, zoodat ze veel te gemakkelijk ontdoken konden worden, en de politie niet de macht had hier krachtig op te treden. Welke groote voordeelen die Lokalbaucomm. al gehad heeft, wordt zeer juist bemerkt door den heer J. D. Landré in 't B. W. van 23 Jan. 1897, waar die met nog andere instellingen geroemd wordt.

Men heeft hier nu 't voordeel, dat de huizen goed ingedeeld zijn wat lengte en breedte der kamers aangaat, daar men aan een minimum gebonden is ook wat de ligging aangaat en de lichtopeningen, zoodat hier geen dienstbode onder dak gebracht kan worden, waar het ergens anders veel beter kon; door de voorgeschreven dikte der muren is het in den winter warm in huis, en 's zomers koel, buitendien slaan ze niet door, als er een regenbuitje valt. Door de brandvrije zolderingen is het brandgevaar er veel geringer dan in Holland, en door de constructie hoort men ook niet wat er boven of onder gepraat of gemusiceerd wordt. Door de bijzondere constructies zijn de trappen zoo goed als onbrandbaar, en steeds ruim en gemakkelijk te bestijgen. Schoorsteenbranden behooren nu tot de zeldzaamheden, daar de grootte van het kanaal voorgeschreven is en dit van binnen volkomen glad moet zijn; en daarbij komt nog, dat van stadswege iedere maand de schoorsteenveger der wijk alles komt nazien en elk jaar minstens eenmaal alle kanalen uitbrandt. Overal moet waterleiding zijn en geen andere privaten zijn toegelaten dan met waterclosets en die een venster naar de buitenlucht hebben.

Dit zijn eenige voordeelen die men aan de Lokalbaucomm. te danken heeft, waaraan ik nog verscheidene zou kunnen toevoegen; ik wil echter terugkeeren tot de teekeningen die de architect af wil geven aan de Lokalbaucomm. Om dat te kunnen doen, moet de architect een verzoekschrift indienen aan de bouwpolitie, resp. Lokalbaucomm., of zelf de plannen afgeven in 't bureau der laatstgenoemde commissie voor het in ontvangst nemen van bouwontwerpen, of wel dit doen geschieden door zijn gevolmachtigde. Een der beambten (ingenieur) ziet de teekeningen oppervlakkig door of ze voldoen aan de meest algemeene bepalingen, zooals formaat, opschrift, of alle plattegronden, doorsneden, gevels en situatie er zijn, of ze van de maten en kleuren enz. voorzien zijn, en of de verlangde onderschriften voorhanden zijn. Ontbreekt er hier ergens iets, dan worden ze niet aangenomen; alleen bij het afwezig zijn van de handteekeningen der buren wordt dit genoteerd.

Nu heeft de architect of zijn plaatsvervanger een formulier in te vullen, ten einde aan te toonen, dat den zoo en zooveelsten, die en die plannen voor den heer B. door den architect A. afgegeven werden, ter goedkeuring aan de bouwpolitie. Het formulier wordt gestempeld en bij de akten gelegd.

Dan worden de plannen nauwkeuriger onderzocht om te bepalen, waarheen ze gezonden moeten worden ter beoordeeling. In de eerste plaats wordt er nagezien of het huis komt te staan aan een straat die al gereguleerd is, en welk bouwsysteem daar voorgeschreven is, en of het rioolstelsel en de bestrating al voorhanden zijn. Is de straat nog niet vastgezet of het riool nog niet aangesloten, dan moet dit eerst door het Staderweiterungsbureau bepaald en door 't Stadbauamt uitgevoerd zijn. Bij een straat waar nog geen plaveisel is, moet eerst vastgesteld worden wat de bouwheer hiervoor te betalen heeft, of hoeveel M² trottoir hij heeft te laten maken. Is de bouwheer genoodzaakt, ten einde het huis in de rooilijn te kunnen zetten, een stuk grond bij te koopen, dan moeten de teekeningen, zoo het stuk grond van de stad is, ook door den magistrat goedgekeurd worden. Komt 't geval voor, dat er een passage verlangd is of behouden moet blijven, dan gaan de teekeningen naar den betreffenden Rechtsrath, daar er dan bijzondere rechten in 't spel zijn, zooals politietoezicht,

rlichting van stadswege, het mogelijke aanbrengen van penbare privaten, aanbrengen van brandladders, poortpeningen zoo groot als voorgeschreven is door de brandeer, enz.

Komt het huis op zekeren afstand te staan van stadsebouwen, dan moeten de plannen ter goedkeuring gegeven orden aan de Stadsmagistrat; komt het bij Staatsgebouwen staan, dan moet het door de Regeering (Landtag) goedkeurd worden, en komt het bij bezittingen die aan 't rstelijk huis behooren, dan moeten de ontwerpen door Königliche Verwaltung (Forstamt) onderzocht en goedkeurd worden.

Wordt het huis gebouwd op een plek waar de Schönitscommission gehoord moet worden, dan moeten de çaden hierdoor goedgekeurd worden. De Schönheitscomm. n veranderingen in de gevels aanbrengen, of zelfs een heel anderen stijl en façaden verlangen, of voorschrijven, t de gevels zoo en zoo uitgevoerd moeten worden. Aan ze voorschriften, zooals aan alle, is ieder gebouden en is zijn professoren of knappe architecten van naam hiervan et ontslagen. Iets anders is wel 't geval, n.l. dat een chitect of een ander kunstenaar, die reeds aan die plaats straat gebouwd heeft, door de Schönheitscomm. gevraagd ordt zijn oordeel te geven en geraadpleegd wordt, al eft hij ook geen zitting in die commissie. Prof. v. Thiersch l steeds gehoord moeten worden, als er nabij 't Justizlast of Bernheimer enz. gebouwd zal worden; beeldhouwer ildrand, nabij de Wittelsbacher Brunnen; M. Osterreicher, 't Platzl; Bauamtmann Hocheder, nabij de Ludwigsücke, enz. enz. Zal er in het gebouw een hotel, of stauratie, of werkplaats, of bad enz. komen, dan moeten plannen ter beoordeeling gezonden worden aan 't Staduamt en wel aan Bauamtmann Eggers, die 't Wirtschaftsesen onder zich heeft.

Bij theaters, fabrieken en dergelijke gaan ze naar de bercommendatur der Feuerwehr (ing. Niedermeijer) nz. enz.

De teekeningen bij een of meer van deze bovengenoemde ommissies geweest zijnde en goedgekeurd of gecorrigeerd, aan terug naar de Lokalbaucommissie, die ze ter verdere echnische beoordeeling zendt naar den Bezirksingenieur an de betreffende wijk. In iedere wijk is door de bouwlitie een Bezirksingenieur aangesteld, die toezicht en pport uit te brengen heeft over alles wat in zijn wijk te merken valt op 't gebied van bouwen, of bij het dienen van plannen de teekeningen in alles voldoen aan de orschriften der Bauordnung, en of de berekeningen juist jn; maar zelf neemt de bouwpolitie *geen verantwoording* oor eventueele fouten of ongevallen op zich; daarvoor lijft de uitvoerende verantwoordelijk. Wat goed bevonden ordt, en alle verbeteringen en bemerkingen, worden in rood eschreven evenals zijn handteekening, en nadat het plan erevideerd is met het stempel voorzien, worden de teeeningen terzijde gelegd om den volgenden Zaterdag in e openbare zitting toegelicht te worden door den Beirksing. en vervolgens besproken en behandeld. Deze zitng is voor een ieder toegankelijk, wordt gepresideerd oor den tweeden burgemeester (Brunner), en daarin hebben itting een burgerlijke en een rechtskundige Magistratsrath, e Baurath der Lokalbaucomm. (Voigt), Oberingenieur chneider en een Assesor (voor regeeringszaken). De planen, onderzocht en goed bevonden, worden door den Bauth onderteekend en, voorzien met het dagstempel der tting, teruggezonden naar den Bezirksingenieur. De ezirksingenieur bevestigt aan de teekeningen een formulier, owel aan het origineel als aan het duplicaat, waarin vermeld staat, dat 't ontwerp goedgekeurd is, of wat er veranderd moet en dan uitgevoerd mag worden; maar aan de bouwpolitie moet kennis gegeven worden alvorens gebouwd wordt. Deze bepaling moet er zijn, daar de uitvoerder van den bouw ook alle verplichtingen op zich te nemen heeft, wat de voorgeschreven verzorgingsmaatregelen betreft (hoofdzakelijk bij 't stijgerwerk), en wie de kosten in geval van ongeluk betalen moet of eventueel gerechtelijk vervolgd wordt; hij moet zorgen voor het opvolgen der voorschriften, die er voor de arbeiders bestaan, zooals de aangifte in de zieken- en pensioenverzekering. Alle arbeiders moeten bij de politie aangemeld worden met hun naam, stand enz. De uitvoerder moet zorgen, dat de plaatselijke politie-voorschriften gehandhaafd worden enz. enz. Deze formulieren worden met 't stadsstempel voorzien en onderteekend door den 1e Vorsitzender. Het origineele plan blijft bij de Localbaucommission en de duplicaten ontvangt men terug met de verplichting, dat deze steeds op het bouwterrein aanwezig zijn, wijl de betreffende Bezirksingenieur of zijn Assistent steeds toegang heeft op het bouwterrein, om na te zien of alles ook zoo uitgevoerd wordt zooals de gerevideerde teekeningen het voorschrijven. Zelfs heeft hij 't recht om het huis, lang nog nadat 't gebouwd en bewoond is, te inspecteeren om te onderzoeken of er ook gehandeld wordt in strijd met de voorschriften.

Zoo ontvangt men zijne teekeningen terug en mag men overgaan tot den bouw van 't huis.

Dit is oogenschijnlijk een omslachtige manier, maar toch is het niet altijd noodig er zooveel commissies gehoord moeten worden. Het eenvoudigste is dit geval, waar de architect de teekeningen afgeeft aan de Localbaucommission, welke ze aan den Bezirksingenieur geeft, die er over refereert in de zitting op Zaterdag, waarna de Bezirksingenieur ze Maandags weer terugzendt aan den architect.

Zoo beknopt als het me mogelijk was, heb ik den gang meegedeeld die een Eingabsplan hier te maken, of de voorschriften waaraan men hier te voldoen heeft, alvorens men over mag gaan tot bouwen; maar ik heb toch gemeend bij enkele punten stil te moeten blijven staan om die meer toe te lichten, waar 't plan afweek van het eenvoudigste geval.

De oorzaak van mijn schrijven is, dat ik zeer zou wenschen, ja het voor noodig houd, dat er spoedig in Holland dergelijke bepalingen zullen ontstaan. Alleen zou ik er nog gaarne eene bepaling, vooral voor de steden, er aan toegevoegd zien, en wel eene die in Nürnberg bestaat; daar moeten de huizen zoo gebouwd worden, dat ze ook in 't karakter der stad passen en het karakteristieke, wat die stad in zoo hooge mate bezit, helpen behouden. Wat zouden, als er reeds vroeger een dergelijke bepaling bestaan had, de schoone Hollandsche steden nu veel meer van hun karakter behouden hebben, en wat zouden er veel meer pleinen en straten schilderachtiger zijn, die nu een mengelmoes te zien geven van een architectuur encyclopedie, waar men zware Duitsche renaissance naast een niet begrepen Empire-gevel vindt, afgewisseld door eenige kazernes en aan den hoek een imitatie Engelsch-Amerikaansch winkelhuis, dit alles is een lijnrechte lange straat zonder zon maar veel wind en stof. Mogen de Hollandsche steden nog eenmaal weder worden wat ze waren, en de moderne eischen vereenigd kunnen worden met het praktische en schoone.

J. CHR. GEWIN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem en omstreken. 13 September 1897. De voorzitter opende deze eerste vergadering van het seizoen met een kort woord van welkom en aansporing om de bijeenkomsten der Afdeeling zoo nuttig mogelijk voor de leden zelven en voor het algemeen te doen zijn.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen werd op voorstel van een der aanwezigen besloten tot toelating van drie nieuwe leden, wier lidmaatschap zal ingaan met het nieuwe vereenigingsjaar, maar die tot dat tijdstip de vergaderingen als gasten kunnen bijwonen.

Een ingekomen schrijven van het Bestuur der alhier gevestigde Afdeeling van den Ned. Aannemersbond gaf aanleiding tot een langdurige levendige discussie over de bedoeling van een in de vorige vergadering genomen besluit, betreffende het bijeenroepen van een vergadering van architecten, ter bespreking van de door den Aannemersbond noodig geoordeelde bepalingen voor arbitrage. Door stemming werd uitgemaakt, dat de Afdeeling een bijeenkomst van architecten met het Bestuur van den Aannemersbond zal trachten te bewerkstelligen, op welke bijeenkomst alsdan die bepalingen door genoemd bestuur zullen toegelicht worden.

Voorts besloot men de hulp van de verschillende bladen in te roepen om den mededingers naar de prijsvraag van het meubilair eener arbeiderswoning te herinneren, dat de inzending van ontwerpen uiterlijk den 1sten November a. s. moet plaats hebben.

Voor vertegenwoordiging van de Afdeeling op de algemeene vergadering te Rotterdam werden ditmaal geen speciale afgevaardigden benoemd, daar die vertegenwoordiging vrijwillig zal geschieden door die leden, welke reeds uit kracht van hun lidmaatschap die vergadering zullen bijwonen.

Voor het vervullen van een spreekbeurt op de a. s. wintervergaderingen was reeds toezegging ontvangen van vier leden; de data zullen nader vastgesteld worden, terwijl anderer aanbieding bij het bestuur zal ingewacht worden, liefst vóór 22 October a. s.

Daar voor de aangekondigde kunstbeschouwing het uur reeds wat ver verstreken was, werd deze vastgesteld tot een volgende bijeenkomst, en bleef men nog eenige oogenblikken bijeen in onder bespreking van een paar bijzondere gevallen uit de praktijk, waarna de vergadering door den voorzitter gesloten werd.

BOEKAANKONDIGING.

Onder de boekaankondiging in het vorige nummer van het Weekblad zijn bij vergissing weggelaten de letters die ook onder de volgende mededeelingen staan.

De laatste aflevering — No. 8 van den loopenden jaargang — van het Tijdschrift van de Beiersche Kunstnijverheid Vereeniging (zetelt te München) is bijna geheel gewijd aan de Decoratieve „Ausstattung" van het nieuwe Paleis van Justitie te München. Ik kan niet zeggen, dat al die barocke interieurs mij op de photographie bijzonder bevielen. Wie dit groote gebouw nader wil leeren kennen moet verwezen worden naar:

Prof. Fr. von Thiersch. Das neue Justizgebäude in München. L. Werner 1897. De prijs is 18 Mark.

In dit boekwerk is de geheele geschiedenis van het gebouw van stukje tot beetje door den meest bevoegde — den ontwerper — beschreven. Als bijzonderheid verdient vermeld te worden, dat Prof. von Thiersch zelf alle cartons en detailteekeningen voor beeldhouwer, stukadoor, smid en decoratieschilder vervaardigde en ook wel zelf als uitvoerder optrad. Aan deze buitengewone zorg mag dan ook wel voor een deel worden toegeschreven dat, niettegenstaande de beschikbare middelen klein waren, zooveel is bereikt.

In de 6e aflevering van hetzelfde tijdschrijft komt een artikel voor, waarin de heer H. Haase uit Hamburg ons opwekt om het Lüneburger stadhuis te bezoeken. En te oordeelen naar wat hij hiervan mededeelt en naar de opgenomen tekstfiguren en platen is het te wenschen, dat hij niet voor doove ooren spreekt. Het stadhuis dagteekent uit de gothische periode, toen Lünebur — nu ville morte — tot de belangrijke steden telde. In latere eeuwe veel veranderd en bijgebouwd, is de eenheid er verloren g gaan. Thans is het in goeden staat hersteld, waarbij als adviseur opgetreden de bekende verzamelaar architekt Gedon u München. De „Silberschatz" is reeds lang geleden verkocht vo 120,000 Thaler, aan 't Nijverheids Museum te Berlijn; de ri beslagen, blank eikenhouten kasten bergen nu slechts eenig beschadigde stukken van weinig waarde en verder galvan plastische reproducties. De vierschaar (Gerichts Laube) is nie gedecoreerd, waarbij volgens den heer Haase de wandversiéri te fel is uitgevallen; een segmentvormig tongewelf overdekt h groote vertrek. De feestzaal is nu wel geen unicum, maar betwijfel toch of er nog veel zaken te vinden zijn, die z het oude karakter behielden. Aan een ontzettend zwaren moe balk, die zonder ondersteuning over de geheele lengte der zaa de kinderbinten — die ook van respectable afmeting zijn — zich opneemt, hangt een zestal kaarsenkronen uit smeedijzer e hertengeweien saamgesteld. De zaal is niet hoog; boven eikenhouten lambriseering is een reeks levensgroote portrette van de landsheeren aangebracht; ook op de zoldering is gee plekje onversierd gelaten.

Zonder nu juist te zeggen, dat ik met deze zaak zou dwepe geloof ik gaarne, dat een bezoek even interessant als leerzaa kan zijn. In elk geval is er meer te zien dan in het Stadhuis va Bremen; zonderen we daar de Güldenkammer uit, dan blijft ni veel over. Op de wanden van de groote Hal is met lijmverf e lambriseering geschilderd; de beslagen van de eveneens g schilderde wandkasten zijn van zilverpapier — er opgeplakt terwijl aan de oude koperen kaarsenkronen gloeilampen werde geschroefd.

Het stadhuis van Lüneburg heeft ook een renaissance vertre de „Rathsstube." Hiervan vond ik evenwel geen afbeelding zeer tot mijn spijt, want ik had gaarne het resultaat gezien va 23 jaren arbeid. Wie zou nu nog zóó lang op één kamerbetin mering kunnen of willen wachten?

In dit weekblad is nog geen melding gemaakt van de bei afdeelingen Vroeg- en Hoog-Renaissance, Laat-Renaissance e eerste Barock-periode, die deel uitmaken van het bekende werl „Die Schmuckformen der Monumental Bauten" door G. Ebe. I lage prijs van dit werk, dat in deelen verschijnt, brengt het binn ieders bereik. Met groote uitvoerigheid worden de verschillen stijlen landsgewijs behandeld. Een zeer groot aantal figuren tusschen den tekst opgenomen. Het zijn grootendeels gerepr duceerde photographiën; vele hebben echter door groote ve kleining te veel aan duidelijkheid verloren, penteekeningen in d geest van die in „European Architecture" (zie B.W. N⁰. 23) ma liefst uitgewerkter à la Lambert & Stahl, verdienen zeker voorkeur. De platen van de hoofdstukken Nederland en Belg zijn meerendeels ontleend aan Krook, Arch. der Niederl.; aan zeer volledige reeks in de „Oude bestaande gebouwen" van de Mij. die o. a. Lübke meermalen aanhaalt — is blijkbaar niet gedac

Jammer dat slechts één enkele landgenoot — de heer Baucke het congres bijwoonde, waarop onder Presidium van Prof. Tetmaj de Bouwmaterialen-quaestie ter sprake kwam. Waren er me geweest dan zou hen misschien het bezit der beide volgen werken als souvenir aangenaam zijn.

I. — Svenska Herregärder och Villor af Svenska Arkitekt Samlade och Utgifna af H. J. Kumlien — Stockholm P. A. Norste en Soners Vorlag. — Ik laat de vertaling liefst over aan d lezer; mijne phantasie zou me allicht parten spelen. Het we is eene verzameling villa-ontwerpen en restauraties van ou landhuizen — de laatste zijn lang niet de minste. De nationa stijl treedt slechts bij enkele ontwerpen op den voorgrond, buite landsche vormen schijnen ook in Zweden burgerrecht verkreg te hebben; ik dacht tenminste dikwijls aan de Engelsche cottag De nuchtere manier van teekenen doet in vele projekten zek niet alle schoonheden tot hun recht komen. Oudere bouwkur wordt behandeld in:

II. — Die Architectur der Renaissance in Schweden 1530—17 door Dr. Gustav Upmark, Directeur van het Zweedsche Nationa Muzeum te Stockholm. Uitgevers zijn: Schuster en Bufleb Berlijn. Van dit werk, een plaatwerk in groot formaat met Duitsch beschrijvenden tekst, verscheen nog slechts één aflevering, waa alleen grootere gebouwen behandeld zijn. Buitenlandsche invloed schijnen hier in sterke mate gewerkt te hebben; getuige l paleis Tessin en het paleis Axel Oxenstierna, die beide te v

n Italië herinneren om niet in Stockholm misplaatst te schijnen. de volgende 4 afleveringen worden nog behandeld en besproken kasteelen van Gripsholm, Kalmar, Wadstena, Tidö, Drottning-lm, Stokholm en Kina, verder verschillende kerken en partiku-re woonhuizen. De kwaliteit van den samensteller mag zeker waarborg voor een goede keuze der onderwerpen worden schouwd. De prijs van elke aflevering is 20 mark (1 mark per aat), terwijl vermeld moet worden, dat het werk de eerste blicatie op dit gebied is.

Voor liefhebbers van de Indische kunst schreef: Jac. Burgess, .E. L.L.D. T.R.I.E. Hon. A.R.I.B.A. F.R.G.S. M.R.A.S.M. Soc. . Paris enz. enz. enz. (Wie helpt me aan een uitleg?) een ek, dat onder den volgenden titel verscheen: Mohammedaansche uwkunst in Gygaret.

Men voege aan een eventueele bestelling toe Archaeological rvey of India. New Imperial Series. Volume XXII. Western dia. Volume VI. Kan het duidelijker?

De inhoud bestaat meerendeels uit opmetingen van graven, nben omgeven door kolossale zuilengangen en dergelijke ke-gebouwen, die ons een uitstekend denkbeeld kunnen geven n de hooge Indische beschaving. Wie naar nieuwe motieven n versiering zoekt, zal in dit werk allicht iets of zelfs veel nden.

Het deel 1897 I van de „Academy Architecture" (het IIe deel d. geheele reeks) bevat zoovéél van weinig waarde, dat het mand kwalijk te nemen zou zijn wanneer hij het goede orbijziet.

J. H. W. L.

BERICHTEN.

Uit de rede door H. M. de Koningin Regentes uitgesproken bij opening der Staten-Generaal, op 21 Sept. j.l., blijkt o. a., dat etsontwerpen zullen worden aangeboden tot wettelijke verzekering n werklieden tegen de gevolgen van ongevallen in bepaalde drijven, en dat in bewerking is een wetsvoordracht tot ver-tering van maatschappelijke toestanden, met name betreffende volkshuisvesting, den arbeid en het armwezen.

Deze toezeggingen in de troonrede zijn voorwaar door ieder et onverdeelde toejuiching ontvangen.

Te Purmerland is in de vorige week de eerste steen gelegd an het nieuwe kerkgebouw, dat ter plaatse van het oude zal worden ebouwd naar de plannen en onder directie van de heeren Schill Haverkamp.

Bij de bouwpolitie te Rotterdam is in bewerking een nieuwe erordening op het bouwen, meer in het bijzonder in verband met veiligheid. De indiening daarvan bij den Gemeenteraad kan eldra verwacht worden.

Naar men verneemt, heeft de heer Behrens, ingenieur en secretaris er ontbonden Staatscommissie voor de droogmaking der Zuider-ee, van den Minister van Waterstaat de opdracht gekregen eene emorie van toelichting op te maken voor een eventueel voorstel ot het maken van den dam tot afsluiting der Zuiderzee.

In eene op 21 Sept. j. l. gehouden vergadering van het Delftsche tudentencorps is de volgende motie aangenomen: „Het Delftsche tudentencorps, den totaal onvoldoenden toestand van lokaliteiten n leermiddelen aan de Polytechnische School betreurende, besluit et initiatief te nemen tot een door alle studeerenden uit te oefenen rachtigen aandrang bij de Regeering tot afdoende verbetering".

In het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam wordt eene ntoonstelling gehouden van teekeningen der leerlingen in den cursus voor het handteekenen 1896—1897 aan de Hoogere Burger-school met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

Wanneer men bij de beschouwing van dat werk in aanmerking neemt hoe weinig lesuren voor het handteekenen aan een H. B. S. beschikbaar zijn, dan is dit werk in het algemeen zeer te prijzen; niet elk werkstuk natuurlijk, want er is van ieder leerling uit elk der klassen, ijverig of niet, iets opgehangen.

Bij menige teekening is, wanneer wij ons niet vergissen, natuurlijk de laatste meesterhand van den leeraar hier en daar te zien: nu, die is ook van waarde voor den leerling, die er zijn voordeel meê kan doen. Maar, men vindt er ook het examen-werk, en daar zal de leeraar wel afblijven. En dat werk, waarvoor inderdaad slechts zeer korten tijd beschikbaar was, is de goede maatstaf voor beoordeeling van het onderwijs en van de intelligentie van den leerling.

Dat onderwijs, de gang daarvan en de resultaten, zij mogen met lof genoemd worden.

De tentoonstelling is nog kosteloos te zien op Zondag 26 dezer

Na den torenbrand te Rhenen werd in de Amsterdamsche bladen met eenigen schrik er op gewezen, dat geen der Amsterdamsche kerktorens van een bliksemafleider is voorzien.

Met het oog op dien toestand geeft het „Nieuws v. d. Dag" eene toelichting, waaraan wij het volgende ontleenen.

De drie voornaamste (Wester-, Oude- en Zuider-kerkstoren) zijn echter van bijzondere bluschmiddelen voorzien. Langs elk dier torens zijn ijzeren buizen aangebracht, welker benedeneinden kunnen worden aangeschroefd aan een stoomspuit. Door die spuit wordt het water zoo hoog mogelijk (70 M. ongeveer) opgevoerd in een reservoir, waaruit het, met eenige zich altijd daar ter plaatse bevindende handspuiten, in den (eventueelen) brand kan worden geleid.

Beneden het reservoir zijn op verschillenee hoogten in de buis schroefgaten aangebracht, waarin, indien de brand lager in den toren mocht zijn, slangen kunnen worden bevestigd.

Het schijnt, dat men op die wijze de torens zoo goed mogelijk beschermd acht tegen de gevolgen van een (spoedig ontdekten) brand. Bliksemafleiders moeten, naar veler meening, gezwegen nog van de samengestelde constuctie, zoo zorgvuldig worden gecontroleerd, dat 't inderdaad wel bezwaren schijnt in te hebben, ze aan te brengen. Men acht geen bliksemafleider beter dan een, die niet in alle opzichten aan de strengste eischen voldoet, aangezien zulk een, door zijn onvolkomenheid, juist gevaar voor inslaan veroorzaken kan.

Amsterdam schijnt bovendien geen bijzonder „aantrekkelijk" veld voor den bliksem te wezen. Of dit aan climatologische of andere oorzaken moet worden toegeschreven, zal moeielijk zijn uit te maken. 't Moet echter een elk wel getroffen hebben, dat, hoe dreigend soms een donderbui op onze stad schijnt af te komen, zij in den regel als 't ware om de stad heentrekt en zich elders ontlast.

Het blad hoopt ten slotte, dat dit verschijnsel meer is dan een toevalligheid en dat, mocht 't onverhoopt anders uitkomen, de genomen maatregelen voldoende zullen blijken, om het gevaar intijds te weren.

Kerk te Rhenen. Naar de N. Rott. Courant verneemt, worden op het bureau van den heer Dr. P. J. H. Cuypers teekeningen gemaakt voor de restauratie van den toren der kerk te Rhenen.

Er zullen pogingen worden gedaan om voor die restauratie een Rijks-subsidie te verkrijgen.

De architect die de restauratie van den toren zal leiden, volgens de bovengenoemde teekeningen, zal later benoemd worden.

PERSONALIA.

Voor het examen van brugopzichter bij de Mij. t. Expl. v. Staatsspoorwegen is geslaagd de heer G. J. Middeldorp.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 2.
Bouwkundig Teekenaar 4.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 6.
Uitvoerend Opzichter 2.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 8, van 15 Augustus 1897. Mikro-organismen en het onderzoek der lucht, door C. J. Koning. — Samengeperste zuurstof voor verlichting en projectie, (vervolg en slot), door Dr. A. J. C. Snijders. — Zetmeel, door P. H. de Wit. — De populier als bliksemafleider, door H. Overhoff. — Een spoorwegreisje door de Preanger, door G. J. H. — Een optisch bedrog, door de T. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

„De Natuur", aflevering 9, van 15 September 1897. De bloemenstad en hare bolplanten (vervolg en slot), door J. Sturing. — De verschillende deelen van den halo, door Chr. A. C. Nell. — Een tweetal gasautomaten of muntgasmeters, door H. — Vogels en bloemen, door J. C. Bosch. — Nieuwe werktuigen tot het voortbewegen van vloeistoffen, door André Schmidt. — Hollandsche Tabak, door C. J. Koning. — Nog iets over kimkielen en doorboorde zeilen van schepen, door L. A. van Schie. — De „Murgang" van den Lammbach en het stroomende moeras van Killarney, door A. D. Hagedoorn. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN.

Bekroond en uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851 zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp voor een Schouwburg en voor gevel van een Winkelhuis, 5 platen; *f* 0.70.
Afl. 7. (niet meer voorhanden).
Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote stad, en Bewaarsch[ool] voor 200 Kinderen. 5 pl.; *f* 0.70.
Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en Gla[zen] tochtpui in een vesitbule, 4 pl; *f* 0.60.
Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of gra[an]verbouwing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.
Afl. 11. (1859). Kavallerie-Kazerne met stallingen, overde[kte] rijschool en fourage-magazijn, 3 pl; *f* 0.80.
Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochèoe, 2 pl.; *f* 0.30. 2e g[ed.] (1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerp[en] 4 pl.; *f* 0.30.
Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e ontw.; 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.
Afl. 14. (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken v[an] schilder-, bouw-, beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.
Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met timmerden boezem en haard 2 pl.; *f* 0.30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst. 3 pl.; Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen). 3 pl.; *f* 0.
Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren. pl.; Hoofd-ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.70
Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters H. de Keijzer en J. van Campen, pl. *f* 0.60
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw (2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.
Afl. 18. (1871), Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.
Afl. 19. (1872). Kazerne voor een bataljon Infanterie, 3 p[l.] Buiten-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.
Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen 2 pl.; *f* 1.50.
Afl. 21. (1876). Station voor omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00
Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.; *f* 0.30.
Afl. 23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl. Afsluitin[g] van een Wandelplaats, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt.

Rapport over de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, met 60 platen; *f* 6.—

De vijf bekroonde ontwerpen voor een nieuwe Beurs te Amsterdam met 14 dubbele platen; *f* 5.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 27 SEPTEMBER.

Amsterdam. Het bouwen van een overdekte wielrijschool groot 1500 M² met voorgebouw voor administratie enz., aan de Hobbemastraat, hoek Ruijsdaelkade.
Het bestuur der Maatsch. „Velox" voorh. Vrolijk en Timperley, n.m. 3 u., in het American Hotel. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij de firma Roeloffzen en Hübner. Inl. geeft de architect Jonas Ingenohl.

Eersel. Het bouwen van een woonhuis, als: 1e. Het timmerwerk met het daarvoor benoodigde. 2e. Het metselwerk.
De heer J. Stravens, n m. 5 u. Verdere inl. verstrekt J. Knapen, bouwkundige, Eersel, alwaar de aanbesteding plaats heeft.

Eindhoven. Het bouwen van 4 woonhuizen in een blok met alle verdere gerieven.
De heer A. Hugers, n.m. 6 u, in het café „Bavaria" alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de bouwk. J. H. v. d. Ven. Aanw. 27 Sept. v.m. 10 u.

Elden. Het maken van eene nieuwe brug in den Middelweg.
De poldermeesters van den dorpspolder Elden, n.m. 6 u, bij de Wed. J. H. Langguth. Bestek en teek. liggen ter inz. bij H. Gerritsen, bouwkundige te Elden.

Gorinchem. Het aanbouwen van een lokaal voor een nieuwe klasse in de burgerschool voor jongens in de Boerenstraat en de levering en plaatsing der benoodigde schoolmeubelen, in 2 perc.
Het gemeentebestuur, n.m. 2½ u. Teek. en bestek liggen ter inzage op het raadhuis en zijn aldaar te bekomen à f 1 per stel. Inl. worden gegeven door den gemeentearchitect. Aanw. gedaan.

Helmond. Het bouwen eener woning met bijkomende werken, voor M. Kranenpoot, koopman.
De heer M. Kranenpoot. Bestek en teek. liggen ter inzage bij Math. v. d. Putten door wien ook de noodige inl. worden verstrekt.

Mijdrecht. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aldaar.
Mej. de wed. v. Doesburg, v.m. 11 u., in het café van J. v. Ommeren. Bestek en teek. zijn verkrijgb. tegen f 1 bij den boekh. Joh. Verweij. Aanw. gedaan.

Ommelanderwijk. *a*. Het bouwen van een woonhuis, *b*. De glas-, verf- en behangerswerken van genoemd perceel. Een en ander voor rekening van den heer L. Hamminga.
De bouwk. A. Woldendorp, 's av. 7 u. ten huize van G. D. Koning, alwaar bestek en teek ter inz. liggen.

Winsum (Fr.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, ketelhuis, machinekamer met stoomschoorsteen, kolenbergplaats en ijshuis en twee werkmanswoningen etc.
Het bestuur der coöp. vereeniging tot zuivelbereiding. Bilj. in te leveren tot v.m. [..] u., bij den voorzitter S. G. Bakker, onder letters C. W. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij den architect Jac. Timmenga te Oosterend en ter inzage bij J. Vollema en B. Boonstra, te Winsum. Aanw. gedaan.

DINSDAG 28 SEPTEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van een houtloods en schaftlokaal.
De heer K. Dekker Gzn., n.m. 2 u., te zijnen huize Zuidbuitensingel. Bestek en teek. ligt ter inzage op het kantoor van den besteder, alwaar bestekken zijn te verkrijgen à f 0.50 per ex. Inl. worden verstrekt door den architect R. Kuipers.

Groot-Zundert (N.-Br.). Het verbouwen en vergrooten van het gasthuis.
De regenten van het „St.-Elisabethgesticht", 's midd. 12 u. Teek. en het bestek ter inz. in het koffiehuis „De Roskam", aldaar. De bestekken zijn verkrijgb. à f 1 bij den boekh. Eduard van Wees te Breda. Nadere inl. zijn te bekomen bij den architect P. J. van Genk te Leur, bij Breda. Aanw. gedaan.

Oosterhout. **(N.-Br.)** Het bouwen van een heerenhuis met bijlevering van alle benoodigde materialen, op een terrein gelegen aan de Leijsenhoek.
De heer Joh. Frencker, 's av 7 u. in het hôtel „Hildebrand". Bestek en teek. liggen in gen. koffiehuis ter inz. en zijn tegen f 2,50 verkrijgbaar bij den bouwkundige C. A. Oomens Az., te Oosterhout, bij wien ook nadere inl. zijn te bekomen. Aanw. gedaan.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 OCTOBER 1897. 17e JAARGANG. No. 40.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

NEDERLAND TE PARIJS IN 1900.

Te Brussel als jurylid eenige dagen op de tentoonstelling vertoevende, vond ik ruimschoots gelegenheid mijn aandacht in 't bijzonder op de verschillende wijzen van exposeeren te vestigen, en trok daar eenige algemeene conclusies uit, die ik gaarne hierbij mededeel, in de hoop dat zij van eenig nut kunnen zijn bij de opstelling der inzendingen uit Nederland in 1900 te Parijs.

Den Franschen komt ook weer te Brussel met hunne keurige wijze van étaleeren de eerepalm toe. Door pilasters Louis XV, met veel verguldsel en groen pluche lambrequins met ranken beschilderd (wel is waar geen splinternieuwe opvatting), hebben zij de geheele grondvlakte rythmiesch verdeeld, en op die wijze de verschillende étalages als 't ware onder één dak gebracht (dit dak te verstaan als een zacht, in strepen getint velum,) terwijl enkele koepelvormige kiosken, twee à drie treden hoog, in wat zuiverder bouwstijl opgevat, hier en daar een rustpunt vormen.

Hoogst rationeel en betrekkelijk eenvoudig is hier juist door de zich herhalende vorm-eenheden een bekoorlijk geheel verkregen, waarbij het tentoongestelde hoofdzaak bleek en de étalage enkel en alleen omlijsting werd.

De oorzaak van dit eendrachtig samenwerken is daarin gelegen, dat de groote Fransche industrieën ieder afzonderlijk hun *Syndicat* hebben, een soort gilde, waar alleen de goed aangeschreven huizen in worden opgenomen. Dit Syndicat heeft een bestuur, dat de door de leden aangenomen besluiten uitvoert; van daar een overzicht en een sturen in eene vaste richting, eene organisatie, die wonderen verricht!

Zoo vertelde mij de president van zulk een Syndicaat, dat dit kans zoude zien in ééne maand eene tentoonstelling te organiseeren, die voor die te Brussel niet onder zou behoeven te doen.

De leden uit de Belgische Jury daarentegen waren ontmoedigd over het gemis aan eenheid in hunne afdeeling; al getuigden vele inzendingen van smaak en vinding, zoo was de totaal-indruk onbevredigend door de te groote verscheidenheid der étalages, die in al haar bontheid vermoeiend op den toeschouwer inwerkten. Trots alle zorgen en kosten miste men den weldoenden indruk van eenheid en rust.

Ons land was door het gemis aan steun van regeeringswege in veel ongunstiger toestand, maar heeft toch, dank zij de groote energie van eene bijzondere commissie en vooral van haren architect E. Cuypers een vrij goed figuur gemaakt, wat de algemeene aanblik betreft. Is het reclamefries dat langs de wanden geheel rondliep tegen de zoldering aan, als een niet onhandig bedacht middel te beschouwen om de groote uitgaven eenigszins te dekken, en dus daardoor te excuseeren, de hoofdingang met de kleinere salons getuigden van goeden smaak en vinding, en droegen met eere het karakter van eene tentoonstellingsarchitectuur, dat wil eene zoodanige zeggen, die zonder te groot hartezeer, na eenige maanden van glorie tot brandhout mag verwerkt worden.

Zooals dat tot nu toe altijd bij ons, Nederlanders, was, had ieder voor zich zelf geëtaleerd, en was, evenals bij de Belgen, ook hier dus geen eenheid, met uitzondering van de ruimte langs de wanden, waar door de rythmiesche verdeeling in compartimenten een goede werking verkregen was.

Mij dunkt dat juist hierin een van de gewone fouten onzer expositiën gelegen is, dat de commissie of architect veelal ter wille van dezen of genen inzender, die zich te laat opgaf of te lang met zijn étalage wegbleef, het oorspronkelijk plan moet wijzigen en zoo het algemeen aspect moet schaden. Als de inzenders zich op tijd wilden aanmelden en ook tijdig hunne étalages wilden opbouwen, dan ware dit voor goed verholpen. Nu waren er nog tijdens de juryzittingen in Juli, twee Nederlandsche firma's die nog niets hadden uitgestald.

De Commissie moest het recht hebben in 't vervolg eene flinke geldboete te kunnen opleggen aan dengene, die door niet tijdig zijn uitstalling gereed te maken, zijn buren kwaad doet en 't effect van 't geheel benadeelt. Waarlijk de schilders en beeldhouwers zijn zoo lankmoedig niet, en wie zijn werk niet op tijd inzendt, vindt gesloten deuren. Moet de nijverheid daar geen voorbeeld aan nemen?

Goed étaleeren is eigenlijk $^7/_8$ van het succes. Waarlijk er is geen artikel te verzinnen, waar met een rationeele wijze van opstellen en aankleeden, niet een goede indruk mede te bereiken valt. De exposanten moeten zich, ik zou haast zeggen in kinderlijk vertrouwen, tot den architect van de Afdeeling wenden en het hem overlaten. Hij overziet het geheel, en stuurt het op een gunstigen eindindruk heen.

Is het geheel geslaagd, dan wint daarbij iedere inzender. Men make het artikel, dat men inzenden wil, naar eigen meening zoo goed als men kan, maar late het den architekt over, om het tentoon te stellen. Dat is een afzonderlijke kunst, die in één enkele hand moet zijn, wil ze slagen.

Dan zullen al die vitrine-timmerderijen, jeneverpiramides, die vlagtropheeën etc. etc. tot een smakeloos verleden gaan behooren, en de expositiën in Nederland er niet meer uitzien als knibbelspellen. Alleen een rustig, aantrekkelijk geheel kan dien overweldigenden indruk maken, die aan den roep van een geslaagde expositie voorafgaat. Ieder inzender moet op zijne beurt in dit groote geheel ondergeschikt willen en kunnen zijn.

Daarbij gelde als hoofdregel: men vermoeie den toeschouwer zoo weinig mogelijk, door hem allerlei onnutte étalage-bouw te vertoonen. Het artikel dat tentoongesteld wordt, blijve hoofdzaak. de étalage niet meer dan omlijsting.

Verder acht ik het in het karakter eener tentoonstelling, tijdelijk als zij is, dat het gewicht der decoratie beruste bij den behanger, en niet bij den timmerman. Er wordt mij te veel getimmerd; draperieën in enkele uren opgehangen en van fraaie stof en kleur doen nuttiger effect, als al die lijsten, omkornissingen en getimmerten, die eigenlijk toch niets om 't lijf hebben. Geen zagen en spijkeren voor dit kortstondige feest, maar luchtig en sierlijk drapeeren. Hier is het rijk voor den *tapissier*.

Maar is er architectuur noodig, dan vooral geen buiten- of steenarchitectuur. Wij zijn immers reeds onder dak en voor regen en wind beveiligd. Speelsch scheppe dan de phantaisie echter, waar b.v. de hoofd-entrée van het land met bijzonderen nadruk moet aangeduid worden, of een sprekend middenpunt moet verrijzen. En verder, wat zijn er interessante details te ontwerpen, b. v. voor de naamschilden van land, stad en inzender; gebeeldhouwd, beschilderd, in koper, geëmailleerd in smeedwerk of in gebakken aarde; wat een ruim veld voor nieuwe vinding ligt ook hier nog zoo goed als braak. Daarbij zij de aandacht er op gevestigd, dat de opschriften zelve vooreerst uit een goed leesbare (want *onleesbaar* is niet synoniem met stijlvol) maar tevens fraai geteekende letter moeten bestaan, iets dat bij ons nog zoo veel te wenschen overlaat. Ook de adreskaartjes en dergelijke kleine versnaperingen moeten van smaak getuigen en voltooien dan eene goede inzending.

De plaatsligging, die aan een land gegeven wordt, is bij dit al van het grootste belang; de ligging aan een der hoofdwegen, waar ieder langs komt, is natuurlijk het gunstigste. Meestal geschiedt deze keuze door de Hoofd-Commissie van de Tentoonstelling en heeft men zich daar dus bij neer te leggen.

Het spannen van een velum over de geheele ruimte acht ik verder niet de beste methode. Op die wijze blijft er boven de etalages te veel ledige ruimte over, en maken zij daardoor een indruk van nietig en klein te zijn. Boven de étalages zelve een doek veel lager te spannen, maakt een intiemer indruk. Dit doek moet het licht zooveel mogelijk doorlaten en kan in banen van kleur op kleur toch eenigen rijkdom aanbrengen.

En ten slotte hange men nergens vlaggen; die behooren in de vrije lucht te wapperen, maar zijn te brutaal van kleur voor een tentoonstellingszaal.

De elementen voor eene goede tentoonstelling zijn bij dit al in ons land wel aanwezig; mogen zij tot een krachtig geheel aaneengeschakeld worden, opdat door de samenwerking van allen, de oude glorie van Nederland op industrieel gebied herleve en zich te Parijs in 1900 tot nieuwen luister ontwikkele!

A. Le Comte.

DE OUDEKERKSTOREN TE DELFT.

Omtrent de vernieuwing van de 4 hoektorens van den Oudekerkstoren te Delft, waartoe door den Gemeenteraad besloten was en waarvan de aanbesteding reeds heeft plaats gehad, maar waarop steeds nog geen gunning gevolgd is, kunnen wij thans, van wel onderrichte zijde ingelicht, het volgende mededeelen:

Door Dr. Cuypers is, in opdracht van den Minister van Binnenl. Zaken, den heer Goeman Borgesius, een bezoek gebracht aan den toren; in het rapport dat hij over dat bezoek aan Burgemeester en Wethouders van Delft uitbrengt, betwijfelt Dr. Cuypers of een algeheele slooping en vernieuwing wel noodig is, dat om daaromtrent zekerheid te hebben de hoektorens zouden moeten besteigerd worden en van de laag portland-cement, waarmede zij aan de buitenzijde bepleisterd zijn, moeten gezuiverd worden; eerst na dit onderzoek zou een oordeel kunnen geveld worden omtrent den omvang van de uit te voeren herstellingen of vernieuwingen.

Naar aanleiding van dit rapport van Dr. Cuypers, hebben Burgemeester en Wethouders het noodig geoordeeld om, met volkomen instemming van den gemeente-architect, in deze zaak een advies te vragen aan twee deskundigen, waartoe zij uitnoodigden de heeren F. J Nieuwenhuis, Directeur der gemeentewerken te Utrecht en C. B. Posthumus Meijjes, architect te Amsterdam.

Deze heeren hebben, na een herhaald onderzoek van de 4 hoektorens, en na daarna kennis te hebben genomen van de ter zake gewisselde stukken, dezer dagen een rapport uitgebracht, waarin zij tot de volgende conclusiën komen: dat de vraag of voorziening uit het oogpunt van veiligheid noodzakelijk is, met een volmonding ja kan worden beantwoord; dat, beschouwd uit een archeologisch standpunt een radicale, algeheele slooping der 4 hoektorens gelijktijdig niet gewenscht is, dat echter uit een technisch en waarschijnlijk ook uit een financieel oogpunt beschouwd, de algeheele vernieuwing zeker te verkiezen is boven herstelling. De deskundigen wijzen er op, dat de gemeente-architect in zijn rapporten uitgegaan is van het denkbeeld, dat geheele vernieuwing niet dringend noodzakelijk is, maar dat de verschilende overwegingen van financieelen en technischen aard en den toestand waarin verschillende gedeelten zich bevinden, hem ten slotte er toe geleid hebben de geheele vernieuwing voor te stellen. De deskundigen raden echter aan om te beginnen met de afbraak van den slechtsten hoektoren; blijkt bij de slooping de toestand beneden de verwachtingen, zoo sloope men verder; blijkt deze boven verwachting gunstig, dan behoude en herstelle men wat niet slecht is. Vindt men bij het afbreken den toestand van dien aard, dat geheele vernieuwing noodig is, dan mogen de technische voordeelen de archeologische overwegingen

beheerschen; de hoogst eenvoudige géometrische vorm der spitsen doet niet een behoud van het oude à tout prix noodzakelijk zijn.

Dientengevolge wenschen thans B. en W., dat de Raad zich uitspreke, over de wijze waarop het werk zal geschieden; zij hebben het werk niet gegund, maar leggen thans over een rapport van den gemeente-architect, waarin wordt voorgesteld om met den laagsten inschrijver in onderhandeling te treden omtrent de uitvoering van het werk, dat deels in dagloon, deels volgens tariefprijzen per eenheid van hoeveelheid, deels in aangenomen werk kan geschieden en waarbij al naar bevind van zaken zal worden overgegaan tot vernieuwing of tot restauratie. Er wordt daarbij op gewezen, dat mocht werkelijk het werk van dien aard zijn, dat geheele of nagenoeg geheele vernieuwing zal blijken noodig te zijn, de kosten belangrijk hooger zullen worden dan het zich bij de besteding volgens de aannemingssom liet aanzien.

BOEKAANKONDIGING.

De Praktijk der verschillende Methoden van moderne Muurschildering voor kunstenaars, Architekten enz. door Aug. Wilhelm König. Uitgegeven bij Otto Elsner, Berlijn 1897. De Prijs bedraagt M. 2.25.

Al is het moeielijk denkbaar, dat ons dit boekje volkomen op de hoogte zal brengen van alles wat op het behandelde gebied kan voorkomen, zoo zal het ongetwijfeld in vele gevallen een goed raadsman kunnen zijn. Ik vond tenminste bij een vluchtig doorbladeren reeds vele bijzonderheden, waar ik ter gelegener tijd dankbaar gebruik van zal maken. In elk geval verdient het boekje alle aandacht, nu het hier meer en meer in zwang komt ook de gevels te decoreeren; en de kennis van 't Sgraffito en de beschilderingsmethoden van thans en voorheen, bij velen nog voor vermeerdering vatbaar is. Een volledige behandeling van het onderwerp ware voor een werk van grooter omvang nog een te zware eisch; meer dan een handleiding mogen we natuurlijk niet verwachten.

Op geheel ander gebied beweegt zich 't volgende tweetal werken:

I. *Statische Berechnung von Balkendecken, Säulen und Stützen im Hochbaufache von Arnim von Dosnitrovich. Wien, Pest, Leipzig. A. Hailleben 1897.* Prijs Mark 3.60. 39 Afbeeldingen lichten den tekst toe; aan tal van voorbeelden zijn de formules in toepassing gebracht, die in de eerste hoofdstukken worden aangegeven.

II. *Statik und Festigkeitslehre,* door Professor Carl. Schmid, *te Stuttgart. 2e Editie uitgegeven door J. B. Metzler. Stuttgart 1897.* In zes Hoofdstukken wordt de uitgebreide stof, die gezegd wordt elementair behandeld te zijn, ingedeeld.

Het grootste hoofdstuk is aan de steenconstructies — muren en gewelven — gewijd. Ik geloof evenwel, dat dit boek hooger gaat dan het woord elementair doet vermoeden.

Verder verscheen: *Hugo Schubert. Beknopt leerboek der Bouwmaterialen,* te Leipzig bij A. Schuman 1897. Prijs 3 mark.

Dit boek heeft een groot voordeel; immers het is ondanks alle beknoptheid „bij"; vele van de nieuwere en van de nieuwste stoffen worden genoemd. De helft van het boekje is ingenomen door beschrijvingen van de hout- en steensoorten; voor de toepassingen bleef niet te veel ruimte over.

Zeer omvangrijk wordt het volgende werk, dat in Afleveringen verschijnt: „*Voordrachten over Mechanische Technologie* door *Prof. Friedrich Kich.* — Te Leipzig en Weenen bij Franz Deutrike. 1897. Prijs 3.50 Mark per Afl.

Alleen de vormbare materialen komen ter sprake met de werktuigen en toestellen, die bij de bereiding en bewerking noodig zijn; vele figuren verduidelijken den tekst, die zich zeer gemakkelijk en prettig laat lezen. In de voorrede legt de schrijver er echter den nadruk op, hoe eene studie, zonder bezoek aan fabrieken, werkplaatsen en verzamelingen, niet het ware is.

Een soortelijk onderwerp is behandeld door *Prof. Egbert von Hoyer* in „*De bewerking van het ijzer en het hout.*" De derde uitgaaf (1897) met 421 figuren is verschenen bij C. W. Kreidel te Wiesbaden en kost 12 mark.

Op hygienisch gebied beweegt zich:

L. A. & P. Barré. La ville Salubre; een: Manuel du génie sanitaire. Prijs 4 fr. Achtereenvolgens komen ter sprake de volgende onderwerpen. Voorop de wegen, waarbij o. a. de verschillende systemen van bestrating worden beoordeeld; hierna het water, wateronderzoek, citernes etc. en het afvalwater, hoe het te verwijderen en er nog nut van te trekken. De lijst van ongezonde beroepen is bepaald beangstigend; zeer toepasselijk volgt dan ook een hoofdstuk over begraafplaatsen, crematoria enz. Er wordt in dit boek ook verteld hoe in een aantal steden van binnen- en buitenland deze takken van dienst zijn ingericht, welke systemen gevolgd worden en hoe de uitkomsten en bevindingen zijn.

Ik wil niet vergeten het volgende boek te noemen:

„*Historic Ornament*". Eene verhandeling over Decoratieve Kunst en Ornament door *James Ward,* (schrijver van „de Beginselen van het Ornament) Londen, Chapman und Hall 1897. Het werk begint met het voorhistorische tijdvak, maar eindigt reeds met de 16e eeuw (Dieterlin is de laatste die genoemd wordt.) De middeleeuwen worden slechts even besproken, voor zoover ze het Westen betreffen; des te uitvoeriger behandelt de heer J. Ward de Oostersche stijlen. In de voorrede wordt ons een vervolgwerk beloofd: „Industrial Arts and Crafts".

De maand September bracht ons: „*De stadsmuren van Neurenberg in de laatste drie eeuwen.*" Het werk zal in tien afleveringen verschijnen, welke 3 Mark per stuk kosten, de eerste met twaalf lichtdrukken is nu verschenen. Deze uitgave zal ongetwijfeld zeer eigenaardig worden, en vooral uit een archaeologisch oogpunt bezien als een groote aanwinst worden beschouwd voor de boekerij van ieder bouwmeester.

20 Sept. '97. J. H. W. L.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs.

De vereen. van Burg, Ingenieurs hield 25 September een buitengewone vergadering te 's-Gravenhage, ter voorziening in een paar vacatures en ter afdoening van eenige hangende kwesties.

De plaats in het bestuur, door den heer Lely open gelaten, zal ingenomen worden door den heer A. Deking Dura, terwijl de heer v. Voorst Vader het secretariaat van den heer Donker Duynis overneemt.

Alsnu kwam aan de orde het voorstel van den heer G. J. W. de Jongh, om een jaarlijksche bijdrage van f 50 te verleenen aan de Commissie voor de proeven van bekwaamheid van ambachtslieden. De meerderheid van het bestuur was tegen deze subsidie, een minderheid er voor. Bij de vrij uitvoerige besprekingen bleek al spoedig dat eigenlijk iedereen van oordeel was, dat de vereeniging zich hier op een terrein bewoog waarop zij niet thuis behoort. De verdedigers der subsidie gingen dan ook slechts uit van de meening dat de Vereeniging niet meer vrij was, omdat zij eenmaal aan de oproeping der Mij. v. Nijverheid gevolg had gegeven, een afgevaardigde in de door deze samengestelde commissie had aangewezen en het vorige jaar zelfs voor f 100 had deelgenomen in het waarborgfonds voor het handboek voor timmerlieden.

Echter, de opleiding van den ambachtsman valt nu eenmaal niet binnen de lijn door de statuten als grens van het worstelperk der vereeniging aangegeven en hoe nuttig en interesant die zaak ook moge zijn, de vereeniging moet haar aan anderen overlaten. Dat dit standpunt in een onbewaakt oogenblik is uit het oog verloren, mag geen reden zijn, steeds op den verkeerden weg voort te gaan. Het voorstel de Jongh werd met algemeene stemmen, een bemiddelingsvoorstel van den heer Vader met groote meerderheid verworpen.

Een beter lot trof het voorstel Symons in zake de hygiënische wetgeving in Nederland, luidende: „De vereen. van Burg. Ing." onderzoekt welke wijzigingen in de Wet, regelende het geneeskundig staatstoezicht van 1 Juni 1866 moeten worden gebracht, opdat

deze beantwoorden aan de tegenwoordige eischen van de wetenschap en hare toepassingen, ten einde daarna stappen te doen, welke zij geraden achten om tot een wetswijziging in den geest als in de toelichting omschreven te geraken."

In zijn toelichting had de voorsteller gewezen op de onvoldoende werking van ons staatstoezicht, waar dit bijna uitsluitend zich tot toezicht houden moet beperken en geen macht heeft om in het belang der volksgezondheid krachtig op te treden. Zal men tot preventieve maatregelen, zoo dringend noodig waar het de zorg van de volksgezondheid betreft overgaan, dan zullen ook technische kwesties op de voorgrond treden en niet langer zullen uitsluitend medici kunnen geroepen worden om dit volksbelang officieel te behartigen. De gezondheidstechniek (aan de Polyt. school te Delft nog genegeerd) heeft zich reeds tot een tak in de ingenieurs-wetenschap verheven, maar toch heerscht nog veel de meening dat alle medici hygiënisten en uitsluitend *de* hygiënisten zijn. Het wordt zeker tijd dat in deze toestanden en meeningen verandering komt en het voorstel Symons werd daarom met almeene stemmen aangenomen, nadat nog gebleken was dat de Vereeniging bij haar onderzoek zou mogen rekenen op de medewerking van een bekend hygiënist en van een der beste beoefenaars van ons staatsrecht.

De commissie van advies over het voorstel Symons had nog in overweging gegeven een adres te richten tot H. M. met verzoek in de geneeskundige Raden ook technici te benoemen.

Nadat er echter op gewezen was dat door de benoeming van den ingenieur Halbertsma de Regeering reeds een eerste stap in de gewensehte richting had gedaan en men derhalve met vertrouwen zou kunnen afwachten, trok de commissie van advies dit deel van haar voorstel in.

Verschillende mededeelingen van het bestuur volgden nog en de vergadering, gewichtiger door kwaliteit van onderwerpen dan door kwantiteit van bezoekers, ging uiteen.

K.

INGEZONDEN.

Vergun mij, Mijnheer de Redacteur, eenige plaatsruimte voor het navolgende:

Door de Jury (afdeeling bouwkunde) van de Geldersche Tentoonstelling van Nijverheid en Handel werd toegekend de Hoogste Onderscheiding, Eere Diploma, aan den Bond van Nederlandsche Steenfabrikanten voor de inzending van een monumentalen muur.

In tegenstelling met bovengenoemde beoordeeling, laat ik thans volgen een paar zinsneden, voorkomende in een artikel in no. 34 van de Opmerker van 21 Augustus 1897, geteekend F.

„Aan den ingang van de tentoonstelling hadden de Waalsteen-„fabrikanten een collectieve inzending van hun materiaal in den „vorm van een muur met pilasters, bogen met fries-architraaf en „kroonlijst, tevens dienende om de serre te ombouwen waarin de „Apostelenklok was geplaatst en een tentoonstelling van kunst-„nijverheid-artikelen werd gehouden. Een en ander is helaas door „een ongelukkig toeval een prooi der vlammen geworden.

„Alleen de muur, die zoowel van ontwerp als van uitvoering „slecht was, staat jammer genoeg nog. De povere kroonlijst, die „het geheel dekte en de veel te hooge attiek maakten met de „onzuivere lijnen der bogen geen schitterende voorstelling van „wat men met Waalsteen kan verrichten. Trouwens vinden wij „een expositie van baksteenen uit de massa gesorteerd, vrij „noodeloos werk. Geen vakman zal zich daardoor laten verblinden."

Waar nu, zooals uit de uitspraak der Jury blijkt, voor deze inzending de hoogste onderscheiding werd toegekend, en zeer zeker de Jury uit vakmannen bestond, die zoowel wat ontwerp als uitvoering betreft een betrouwbaar oordeel kunnen uitspreken, begrijp ik de houding van F. in 't geheel niet, temeer daar de schrijver zich vakman noemt, hetgeen eenigzins uit het slot van zijn artikel moet blijken.

Het lust mij niet het geheele artikel zin voor zin te weerleggen, doch noem alleen zoo'n beoordeeling partijdig en onwaar.

Gelukkig is het algemeen oordeel zoowel over den muur als het hoofdgebouw van geheel anderen aard, zoodat ik deze *alleenstaande* beoordeeling kan laten voor hetgeen zij is.

Erger maakt F. het echter in No. 38 van de Opmerker, waar hij spreekt over den brand van het hoofdgebouw. Het is zoo jammer, dat de schrijver dat stukje niet vóór den brand heeft geschreven, wie weet of „de spanen doos" (zooals hij het gebouw betitelt) er nog niet in zijn geheel gestaan had

De vergelijking met de ramp op den 4en Mei te Parijs gaat totaal mank, of wist F. niet, dat er in het gebouw breede nooduitgangen waren gemaakt, dat aan den linkervleugel een uitgang was over de volle breedte van de galerij, dat er bovendien drie breede uitgangen waren aan het gebouw, die zoolang er publiek aanwezig was, open stonden? Wist de schrijver dit alles niet, dan deed hij beter zijn oordeel voor zich te houden.

„Indien er publiek aanwezig was geweest, *zou niemand het gebouw levend hebben kunnen verlaten*" meent de schrijver; daargelaten nog, dat dan een begin van brand wellicht had kunnen voorkomen worden met behulp van de honderden gevulde emmers water in het gebouw aanwezig, *een voorzorg die reeds vroeger genomen was*, geloof ik, dat des schrijvers conclusie vrijwel *onjuist* is.

Onwaar is het verder, dat op de Dortsche expositie om de vier meter een brandkraan werd geplaatst.

En eindelijk zou ik willen vragen hoe hoog F. zich de 6 of 7 houten reservoirs van 10 M³., dus 10,000 kilo zwaar, wel had voorgesteld om den vereischten druk te krijgen, om een flinken waterstraal op te wekken. „Het mag verbazing wekken, dat geen „enkele voorzorg was genomen voor (sic.) brandgevaar" zegt F.; nog meerder *verbazing* mag het wekken, dat iemand, die over dat onderwerp schrijft, zoo slecht op de hoogte is met hetgeen onder persoonlijke leiding van den burgemeester van Arnhem is gedaan ter voorkoming van brandgevaar.

Het is niet de eerste maal, dat trots de meest nauwgezette voorzorgsmaatregelen het vernielend element meester bleef, en zoo was het ook hier.

Met den wensch, dat F. in het vervolg zijn licht op juister tijdstip zal laten schijnen, en de ijselijke verhalen van elders gewoed hebbende branden in romanvorm, liefst *niet* in vakbladen zal opdisschen, teeken ik met dankzegging voor de verleende plaatsruimte.

Hoogachtend,
J. G. VAN DEN BERG,
Architect.

Arnhem, September '97.

BERICHTEN.

Aan de Staatsbegrooting 1898, bij de Tweede Kamer ingediend, ontleenen wij het volgende.

Hoofdstuk IV. Justitie. Gelden worden aangevraagd om in 1898 aan te vangen met de onvermijdelijke verbouwing van het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Doetinchem.

Op een Rijksterrein aan de Parkstraat te Venloo zal een nieuw kantongerechtsgebouw worden gesticht. De kosten zijn geraamd op f 17,500. Ook te Zaandam, op een terrein aan de Czaar Peterstraat, zal een nieuw gebouw voor het kantongerecht worden gesticht. De kosten, met inbegrip van den koopprijs van het terrein, bedragen f 21,250.

Hoofdstuk V. Binnenlandsche Zaken. Een eerste termijn van f 2000 is uitgetrokken ter voorbereiding der verbouwing van het gouvernementsgebouw te 's-Hertogenbosch.

Voor de gebouwen, meubelen enz. van het Ethnographisch Museum is weder f 4100 uitgetrokken.

Door de bekende wederopneming van genoemd museum onder de hulpmiddelen voor de Rijks-Universiteit te Leiden is echter niet anders bedoeld, dan voorloopig een einde te maken aan de verleden jaar gerezen moeielijkheid. De Minister wil geenszins geacht worden de zaak definitief beslist te hebben. Integendeel behoudt hij zich bepaaldelijk zijn volkomen vrijheid voor, om de quaestie nader aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen en te zijner tijd naar bevind van zaken te handelen.

Aan de Polytechnische School wordt een leerstoel in de microchemie ingesteld. Voor de jaarwedde van den nieuwen hoogleeraar wordt f 4000 gevraagd; voor de bezoldiging van zijn assistent f 1200 en voor een bediende f 500.

Verder is aan die inrichting uitbreiding van personeel noodig met een assistent in de delfstofkunde, jaarwedde f 1200. De jaarwedde van den bibliothecaris wordt met f 300 verhoogd en op f 1800 gebracht.

Voor het materieel aan de Polytechnische School is f 90.735 noodig.

Eene Rijks Hoogere Burgerschool wil de Regeering in de gemeente Den Helder vestigen. De gemeente is bereid een gebouw daarvoor te stichten.

Hoofdstuk IX. Waterstaat enz. Uitgetrokken is voor verbetering in bezoldiging van brievengaarders en postboden f 50,000, en oor bevordering en uitbreiding van personeel f 46,000.

De krachtige voortzetting van het nieuwe post- en telegraafkantoor te Amsterdam doet verwachten dat de oplevering op den bepaalden tijd van 15 September 1898 zal kunnen plaats hebben. De som van f 80,000 voor bouw van een postpakketlokaal aan de De Ruijterkade zal, naar 't zich laat aanzien, voor een groot gedeelte wel geheel ongebruikt blijven.

Men zal te Londen den 2en December het 200-jarig bestaan der St. Paulskerk vieren. Den 2en Dec. 1697 — 22 jaren na het leggen van den eersten steen — werd de beroemde kerk gewijd met een plechtigen dankdienst voor den in September gestolen vrede van Rijswijk.

Het examen van hen, die wenschen te worden toegelaten tot verbintenis als vrijwilliger voor het reservekader bij het wapen der genie van de 1e en 2e categorie, in art. 4 van het Kon. besluit van 7 Juni 1897 No. 31 vermeld, zal dit jaar gehouden worden op 22 November a.s. en zoo noodig op een of meer volgende dagen.

In verband daarmede moet de aanmelding voor het examen geschieden vóór 22 October a.s. bij den commandeerenden officier van het korps genietroepen te Utrecht, door het inzenden van de kennisgeving, ingericht volgens het model, nader aangeduid in de *St.-Ct.* No. 229.

Het meerbedoelde examen zal worden afgenomen te Utrecht. Eene uitzondering daarop wordt omschreven in hetzelfde nummer der *St.-Ct.*

Voor wat betreft de eischen van kennis en bedrevenheid, voor de examens vastgesteld, de gedeeltelijke of geheele vrijstelling van het examen, het ondergaan van een militair geneeskundig onderzoek en verdere inlichtingen, kan men zich wenden tot den voorzitter der examen-commissie, zijnde de tweede hoofdofficier van het korps genietroepen.

In het bouwk. Weekblad van 11 Sept. j. l. vindt men nadere gegevens omtrent de eischen voor de examens; in het gebouw der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst te Amsterdam liggen het bovengenoemd Kon. Besluit en de daarbij behoorende Ministrieele Beschikking ter lezing.

PERSONALIA.

De Minister van Koloniën heeft de heeren I. Wouters en F. Vos gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van Staatsspoorwegen aldaar.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 2.
Bouwkundig Teekenaar 5.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 6.
Uitvoerend Opzichter 2.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

DINSDAG 5 OCTOBER.

Amersfoort. „Het bouwen van een bondslokaal, verbouwen eener bestaande woning en verdere werken op een terrein aan de Lieve Vrouwestraat aldaar".
De architect H. Th. Eijsvogel, v.m. 11 u., in het café van Steenbeek. Bestek en teek. zijn tegen betaling van f 1 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

Dordrecht. Het bouwen van 10 heerenhuizen op het terrein „Rozenhof" te Dordrecht.
De architecten P. A. Weeldenburg en H. A. Korthals, v.m. 11 u., in het lokaal van v. de Horst. Bestekken en teek. zijn à f 2 per stel verkrijgb. op Rozonhof en liggen ter inzage in 't lokaal van Van der Horst. Inl. te bekomen bij de architecten P. A. Weeldenburg te Rotterdam en H. A. Korthals te Dordrecht, (in de directiekeet op Rozenhof) Dinsdag. Donderdag en Zaterdag, v.m. tusschen 9 en $10^{1}/_{2}$ v.

WOENSDAG 6 OCTOBER.

Oosterwolde. Het bouwen van een woonhuis te Haulerwijk.
Het gemeentebestuur van Ooststellingwerf, midd. 12 u. Bestek en teek. ter inz. op de secretarie.

Tilburg. Het bouwen van een paraplufabriek met kantoor en magazijn.
De heer Guillaume Gimbrère, 's av. 7 u., in het café van de wed. J. Marinus. Bestekken zijn verkrijgb. à f 0,50 bij den architect André Blomjous.

Ulft. Het metselwerk van een huis met woningen.
De heer G. Eppink, 's av. 6 u. bij H. J. Vos. Bestek en teek. ligt bij eerstgen. ter inz.

DONDERDAG 7 OCTOBER.

Dordrecht. Het verbouwen der panden staande aan de Voorstraat 282—284.
De architect C. v. d. Hoogenband, n.m. 2 u. in het café „Central" Teek. en bestek liggen ter inzage ten kantore van den architect. Aanw. gedaan.

Laren. (Geld.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning enz. aldaar.
Het bestuur der coöper. zuivelfabriek, n.m. 1 u., bij J. A. Eggink, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 7 Oct., n.m. 1 u.

Venraai. I. Het gedeeltelijk afbreken en bijbouwen van een waschhuis aan het postkantoor. II. De levering van 7 schoolbanken.
Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Voorw. ter inzage op de secretarie.

Vianen. Het afbreken eener bestaande woning en het bouwen van een vereenigingslokaal aan de tweede West-Achterstraat of Zandstraat te Vianen.
Het bestuur der R.K. werklieden vereeniging „St. Jozef", 's av. 7 u., in hôtel „'t Hof van Brederode", alw. van af 2 Oct. bestek en teek. ter inz. liggen alsmede bij A. C. Poot, bij wien inl. verkr. zijn. Aanw. 4 Oct., v.m. 9 u. Alleen voor inwoners.

ZATERDAG 9 OCTOBER.

Oudelande (Zeel.) (Herbest.) Het bouwen eener onderwijzerswoning en brandspuithuis.
Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij F. Kleeuwens en Zn. te Goes en op de gemeentesecretarie, alwaar zij ook ter inz. liggen. Inl. geeft de architect D. de Koning te Goes.

DINSDAG 12 OCTOBER.

Beverwijk Het verbouwen en uitbreiden der fabriek aan de Bloksteeg, aldaar.
De directie der Beverwijksche Conservenfabriek, n.m. $12^{1}/_{2}$ u., te haren kantore, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn ad. f 2,50 verkrijgb. bij den directeur Breestraat B. no 54.

Koog a/d, Zaan. Het uitdiepen van eenige slooten binnen de gemeente.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Voorw. zijn à f 0,15 bij den gemeente- opzichter verkrijgb. Aanw. 9 Oct. v.m. $9^{1}/_{2}$ u.

ZATERDAG 16 OCTOBER.

Utrecht. Het bouwen van eene sluiswachterswoning bij de schutsluis aan den Doorslag te Jutphaas. Raming f 4755.
Het prov. bestuur, n.m. 2 u Het bestek, no. 198, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur Blom te Arnhem, den ingenieur Gockinga en bij den opzichter Baars. beiden te Utrecht. Aanw. op de plaats 9 Oct.

MAANDAG 1 NOVEMBER.

Amsterdam. No. 11: Het maken van 12 dubbele wachterswoningen van drijfsteenregelwerk langs de verbindingsbaan te Rotterdam, in 2 perc. Begrootingen f 30100 en f 30700.
De Holl. IJz. Sp. Maatsch., n.m. $1^{1}/_{2}$ u., (Greenw. tijd). in het centr. personenstation. Het bestek is à f 1 verkr. aan het centr. administratiegebouw der Maatsch. aan het Droogbak (bur. Weg en Werken, kamer 154). Aanw. voor perc. 1 op 20 Oct., n.m. $12^{1}/_{2}$ u. (Greenw. tijd) in „de Romein" West Schiekade en voor perc. 2 op 21 Oct., n.m. $12^{1}/_{2}$ u. (Greenw. tijd) in „Zomerlust", Oude Plantage te Rotterdam.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

15 SEPTEMBER.

Gent (Gelderl.). Het bouwen van een schuur met stalling, met bijlvev. van materialen enz. Door den heer Th. Rogmans.
Om reden er maar een inschrijver was is het werk niet gegund: eenige dagen later is het werk door verandering van de som toch gegund aan G. Derksen, Gent voor f 1560.

18 SEPTEMBER.

Delfzijl. Het bouwen van een woonhuis in de Lijnbanenstraat. Raming f 1040. Door den opzichter K. Klasens.
Laagste inschrijver G. Bakker. f 973, gegund.

19 SEPTEMBER.

Amsterdam. (Onderh.) Het maken van een nieuw droogdok. Door de Amsterdamsche Droogdokmaatschappij.
Gegund aan de Nederl. Scheepsbouwmaatschappij, te Amsterdam (directeur D. Goedkoop), voor pl.m. f 700,000.

20 SEPTEMBER.

Brummen. Het bouwen van een woon- en winkelhuis. Door den heer M. Hoekstra.
Gegund aan W. Jurriëns en J. Altena, aldaar, f 11250.

Kruiningen. Het bouwen van een koffiehuis op een kavel grond aan den nieuwen grindweg naar Hansweert. Door den architect A. Le Clerq.
Laagste inschrijver J. P. Pennij, Krabbendijke, f 1895, gegund.

Schipluiden. Het bouwen van 2 woonhuizen achter de oude R.K. begraafplaats. voor den heer A. van Bergen Henegouwen. Door den bouwkundige A. Bontenbal.
Metselwerk. G. Witkamp. f 1371; Ph. Haring, f 1139.
Timmerwerk. T. Burghout, f 1130; A. v. d. Ende, f 1046.53, gegund.

Varsseveld. Het metsel-, timmer-, smids-, verfwerk enz. der na te noemen fabriek;

Door het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek.
Metselwerk. Laagste inschrijver J. G. Slotboom, f 414*.
Timmerwerk. H. Onstenk, f 126,99*.
Smidswerk. J. Kuiperij, f 109*.
Schilderwerk. W. Schieven, f 80*. *Gegund.

21 SEPTEMBER.

Breda. Het bouwen van een volkskoffiehuis met bovenwoning, op een terrein gelegen aan de Leuvenaarstraat alhier. Door den architect J. M. Marijnen.
Laagste inschrijver A. Maas, f 3799.
Groningen. Het bouwen van een behuizing met 2 bovenwoningen aan de Marwixstr. met bijlev. van materialen. Door den architect K. Hoekzema.
Laagste inschrijver E. Taaij, f 5572, gegund.
Woubrugge. Het afbreken van 2 schuren en het weder opbouwen van een gebouw bevattende koestal, karnhuis en bergplaats. Door den architect J. Hengeveld Jzn. te Alfen a/d Rijn.
Laagste inschrijver G. van der Wal, Oudshoorn, f 2989. Gegund aan D. van Esse en P. Boot te Woubrugge f 3125.

22 SEPTEMBER.

Goes. Het bouwen van een pakhuis groot 257 M². voor Mejuffr. de Wed. C. Duvekot, Door den bouwmeester J. W. v. d. Weerd WJzn.
Laagste inschrijver J. P. Pannij, Krabbendijke, f 4330. gegund.
Gorredijk. Het verrichten van verfwerk in na te noemen polder. Door het polderbestuur van het 6e en 7e Veendistrict onder Opsterland en Ængwirden.
Perc. 1. Laagste inschrijver H. F. Landmeter, Gorredijk, f 64,60.
Perc. 2. H. de Wit, Oldeboorn, f 37.
Perc. 3. H. Alstein, Gorredijk, f 15.
Nederweert. Het herbouwen van het oudeschoollokaal en daarstellen van 2 schoollokalen, aan het klooster der eerw. zusters Franciscanessen te Nederweert. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver P. J. Theunissen, Weert, f 2948.
Zutphen. Het verbouwen van het huis no. 28 op den hoek der Lange Hofstraat en Roode Torenstraat te Zutphen. Door den heer A. Meerstadt.
Minste inschrijver: Metsel- en timmerwerk, E. F. J. v. Bruggen, f 2869.
Metselwerk, H. Bevelman Czn., f 1270.
Timmerwerk, G. A. Bokhout, f 1478.
Stucadoorwerk, G. H. Verhaaf, f 107.
Schilderwerk, Veith en Wigman, f 508.
Behangwerk, H. F. Wensink, f 78.
Smidswerk, J. Volkers, f 147.
Lood- en zinkwerk, J. W. Polman, f 73.
Allen aldaar.

23 SEPTEMBER.

Breda. Het bouwen van een nieuw kantoor aan de gemeente-gasfabriek. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver Th. Kessels, Breda, f 2589. Niet gegund, wordt waarschijnlijk het volgend jaar opnieuw aanbesteed.
Poederoijen. Het opbouwen der afgebrande kerk en torenspits. Door het college van kerkvoogden en notabelen.
Laagste inschrijver J. Kolijn, Almkerk, f 6800.

24 SEPTEMBER.

Assen. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Veenestraat, voor H. Veldkamp te Assen, onder beheer van den architect J. Smallenbroek.
Laagste inschrijver. Joh. de Vries, f 2432, gegund.
Eindhoven. Het bouwen van paardenstallen, waschhuis, bergplaatsen en aanhoorigheden, benevens twee kamers aan de maréchaussée-kazerne te Eindhoven, met bijlevering der daartoe benoodigde materialen. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver, P. H. Harkx, Eindhoven, f 166995, gegund.
Hengelo (Ov.). Het bijbouwen van een nieuw gedeelte groot pl.m. 1165 M². aan de fabriek te Hengelo. Door de directie der Hengelosche bontweverij.
Laagste inschrijver firma A. Groothengel, Borne, f 15660.
Poederoijen. Het bouwen van een schuur, ingericht voor wagenbergplaats, stalling en graanzolder. Door den heer H. F. v/d. Velde.
Metselwerk. Laagste inschrijver P. van Dam, Giessendam, f 890.
Timmerwerk. B. A. Kentie, f 845.
Massa. A. A. Hoeflaken, Hedel, f 1747, gegund.
Zandpoort. Het maken van een zusterhuis op een terrein van nagenoemd gesticht. Door de commissie van toezicht over het gesticht.
Laagste inschrijver H. v. d. Coolwijk, Amsterdam, f 90800†. Een biljet ongeldig. Gunning aangehouden. † Onder voorw. van arbitrage.
Winsum. Het bouwen van eene houten remise met stalling c.a., op het stationsterrein te Winsum. Door den architect P. M. A. Huurman te Groningen.
Laagste inschrijver D. Olthoff, Groningen, f 3764. Gegund aan H. Huisman, Onderdendam, f 3888.

25 SEPTEMBER.

Aalsmeer. Het verbouwen der woning van den burgemeester. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver: Perc. 1, buitenwerk, Jb. v. d. Laarse, f 1017,93.
Perc. 2, binnenwerk, J. v. d. Laarse, f 565.
Perc. 3, schilderwerk. E. de Wit, f 109.
Doornspijk. Eenige verbouwingen aan de openbare school te Doornspijk. Door het gemeentebestuur.
Perc. 1, schoolgebouw, enz. Laagste inschrijver J. Lipke, Elburg, *1775.
Perc. 2, schoolmeubelen. Laagste inschrijvers, W. J. Deetman en L. Ruijter, Elburg, f *450. *Gegund.
Etten N.-Br.). Het bouwen van een heerenhuis met bijlevering van materialen. Door den architect F. A. H. v. d. Vaart te Oud-Gastel.
Laagste inschrijver J. Claus, Etten, f 5450; daaropvolgende A. v. Roon, Roozendaal, f 5952.
Losser. (Ov.) Het bouwen van vier woningen alleen arbeidsloon. Door den heer F. W. Ziegler.
Laagste inschrijver, H. Odink, Enschedé, f 763. Gegund aan R. H. de Roos, en W. A. Hoekstra, Enschedé, f 823.

Oudelande. (Zeel.) Het bouwen een onderwijzerswoning en brandspuithuis. Do het gemeentebestuur.
Laagste inschrijver, A. Goedemondt, Har weert, f 5450. Niet gegund. Herbesteding 9 Oct. e.k. met gewijzigde tijdsbepalingen
Tilburg. Het verbouwen van een fabriek gebouw met aanhooren, met alle leverantie transporten en arbeidsloonen daartoe b noodigd. Door den heer J. Brouwers Jzn.
Laagste inschrijver, M. Reijnen, f 2[illegible]40.

27 SEPTEMBER.

Gorinchem. Het aanbouwen van een loka voor een nieuwe klasse in de burgerscho voor jongens in de Boerenstraat en de lev ring en plaatsing der benoodigde scho meubelen, in 2 perc. Door het gemeent bestuur.
Perc. 1. Laagste inschrijver, H. Pellika f 2327.
Perc. 2. Laagste inschrijver, J. Hovest f 308.
Amsterdam. Het bouwen van een ov dekte wielrijschool groot 1500 M² met vo gebouw voor administratie enz., aan Hobbemastraat, hoek Ruijsdaelkade. Do het bestuur der Maatsch. „Velox" v Vrolijk en Timperley.
Laagste inschrijvers, Gebr, Degenha f 78800.
Eindhoven. Het bouwen van 4 wo huizen in een blok met alle verdere geriev Door den heer A. Hugers.
Laagste inschrijver, Van Dinther, Os f 3640, gegund.
Elden. Het maken van eene nieuwe b in den Middelweg. Door de poldermeest van den dorpspolder Elden.
Laagste inschrijver, F. van Stralen, Zett f 240.
Ommelanderwijk. *a.* Het bouwen van e woonhuis, *b.* De glas-, verf- en behange werken van genoemd perceel. Een en a voor rekening van den heer L. Hamm Door den bouwk. A. Woldendorp.
Timmerwerken. Laagste inschrijvers, V in 't Hol en Kamminga, f 1460.
Verfwerken. Laagste inschrijver. L. v 't Holt, Veendam, f 84,80. De timmerwer zijn gegund, verfwerk niet.
Winsum (Fr.). Het bouwen van een sto zuivelfabriek met directeurswoning, ketelh machinekamer met stoomschoorsteen, ko bergplaats en ijshuis en twee werkm woningen etc. Raming f 32725. Door bestuur der coöp. vereeniging tot zui bereiding.
Laagste inschrijver, M. S. Nieuwl Baxum, f 31656.

28 SEPTEMBER.

Leiden. Het afbreken en weder opbou van het perceel Hooigracht no. 60, ald Door den architect L. v. d. Laan.
Laagste inschrijver J. de Cler, f 4979

29 SEPTEMBER.

Rijssen. (Geld). Het vergrooten va spinnerij en weverij (pl.m. 2500 M². shedbo Door de firma Ter Horst en Co.
Gegund aan H. de Helder, Beetsterzw voor f 27300.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

OCTOBER 1897. 17e JAARGANG. No. 41.

UREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
UREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
ITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
BONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. f 15.— 's jaars, voor
dië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het Bestuur is wederom ten geschenke voor de aatschappij van een harer leden ontvangen een aandeel oot f 100 (no. 111) in de 4% geldleening ten laste der aatschappij.

Het Bestuur betuigt hier openlijk zijn bijzonderen dank n den schenker voor dit bewijs van belangstelling.

Volgens Art. 25 van de Wet der Maatschappij: **hebben de leden het recht onderwerpen voor rijsvragen in te zenden.**

Het Bestuur der Maatschappij vestigd de aandacht van eeren Leden op deze bepaling, en noodigt hen uit, vóór November a. s., **onderwerpen voor de prijsvragen 1898 uit te schrijven,** aan het bureau der Maatschappij willen inzenden.

DE KERKTORENS TE DELFT EN TE RHENEN.

Het is van bekendheid, dat de bouw van de kerktorens Rhenen en te Amersfoort heeft plaats gehad nadat die n Antwerpen, Utrecht en Delft reeds voltooid of reeds r gevorderd waren.

De volgende jaartallen kunnen dit nader toelichten.

De Utrechtsche Dom-toren werd gebouwd tusschen 321 en 1382;

de Nieuwe kerkstoren te Delft van 1396—1496;

de Antwerpsche torenbouw duurde van 1422—1518.

De torenbouw te Amersfoort is aangevangen kort na 44, terwijl eindelijk de Cunera-toren te Rhenen gebouwd tusschen 1492 en 1531.

Ontegenzeggelijk bestaan punten van overeenkomst tusschen de torens te Utrecht, Delft, Rhenen en Amersfoort; volgens de geschiedschrijver van Delft, Dirck Van Bleijswijck (1667) en het werk naar den uitgever Boitet genaamd (1729), zou de toren van Rhenen gebouwd zijn naar het voorbeeld van den Delftschen.

Op Blz. 222 van Van Bleijswijck, handelende over den Delftschen toren, lees ik: „Het is allenthalve een zeer „magnifyck en voortreffelyck gebouw, ook cierlyck ende „net gheproportioneerd, sulcks deselve van oudts in de „oogen van de werelt soo goet een behagen heeft gegeven, „dat die van Rhenen in 't Sticht van Utrecht daer een „patroon hebben na genomen en deselve in 't kleyn „'t eenemael hebben nagevolght, zodat men deze komende „te sien, even als een model en afsetsel van den Delftschen „toorn siet."

In Boitet, Blz. 249 staat: „Het is een deftig en heerlijk „gebouw en zijn vorm behaagde die van Rhenen, een „steedje in het Sticht van Utrecht, zoo wel, dat zij te rade „wierden bij het bouwen van hunnen kerktooren, een „teekening van onzen tooren te laten maken, om er zich „aan hunne kerk van te bedienen, gelijk die tooren thans, „hoewel veel kleinder van begrip, echter onsen Delftschen „tooren verbeeld en gelijk is."

Wat den Delftschen torenbouw aangaat, zoo maak ik uit de kroniek in Van Bleijswijck op, dat men ongeveer 1412 den toren had opgetrokken tot aan den eersten omgang, ± 27 M. hoog; het werk is toen blijven rusten tot 1430, van welk jaar tot 1448 in witte arduinsteen gewerkt is tot een hoogte van ± 60 M., tot en met het gewelf boven den tegenwoordigen uurwerkzolder. Daarna is de torenbouw blijven rusten tot 1494. Reeds in 1484 hadden kerkmeesters een meester steenhouwer uit Brabant ontboden, tot het bestellen en behakken van de benoodigde zandsteen, maar toen deze na een paar jaar aankwam, was men beducht ze aan den toren te verwerken wegens de groote hoeveelheid. Van 1486—1494 bleef de steen op het kerkplein opgestapeld, waarna den 14 Mei 1494 de eerste, en den 30 October 1495 de laatste steen gelegd werd De laatste hand werd aan den toren gelegd den 6 September 1496.

Namen van bouwmeesters van den toren worden niet genoemd; alleen de volgende namen vind ik in Van Bleijswijck opgeteekend; de steenhouwer die de frontalen

gemaakt heeft, Pauwels Janszoen; de metselaar Pieter Henricszoen en de timmerman die de spits, den appel en de lantaarn gemaakt heeft, Gijsbrecht die timmerman.

Wellicht kunnen bovengenoemde jaartallen eenig inzicht geven omtrent het verband dat tusschen den bouw van beide torens bestaat, en helderen de Rhenensche archieven de kwestie op, of werkelijk tusschen kerkmeesteren der beide kerken over den bouw van den Cunera-toren onderhandelingen gevoerd zijn. Wie kan daaromtrent meer licht verspreiden?

Delft, 29 September 1897.

M. A. C. H.

SLECHT GEBOUWDE HUIZEN.

De ondergeteekenden, door het Bestuur der Afdeeling *Utrecht* van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst uitgenoodigd tot het beantwoorden van de door het Hoofdbestuur dier Maatschappij gestelde vraag N⁰. 2, luidende:

„Welke middelen zijn aan te wenden om het „bouwen van slechte huizen en het gebruik van slechte „materialen tegen te gaan?"

hebben de eer dienaangaande de navolgende beschouwingen mede te deelen.

Bij de bespreking dier vraag heeft de Commissie overwogen in welken zin zij moet worden opgevat, m. a. w. wat heeft den steller aanleiding gegeven tot die vraag, en dan meent zij, dat daaraan ten grondslag heeft gelegen de algemeene klacht:

Er *worden* slechte huizen gebouwd, en daarbij *worden* slechte materialen gebruikt.

Het lijdt geen twijfel, dat die klacht, hoewel in algemeenen zin uitgesproken, geen betrekking kan hebben op het bouwen van huizen onder leiding van bekwame architecten of in eigen beheer door soliede maatschappijen en patroons, maar meer doelt op den speculatie-bouw (revolutie-bouw), waarbij eenerzijds wordt getracht veel te leveren voor weinig geld, en anderzijds het belang van den toekomstigen bewoner medebrengt, dat het aan hem in huur of in koop afgestane pand aan de eischen van deugdelijkheid naar behooren voldoet.

Gaan wij dan na, onder welke omstandigheden de speculatie-bouw, welke hier bedoeld wordt, plaats vindt.

Het bouwen van huizen wordt tegenwoordig veelal ondernomen door menschen die, gesteund door het kapitaal dat door Hypotheekbanken of andere crediet-instellingen onder zekere waarborgen wordt geleend, zich ten doel stellen om door verhuring of door verkoop dier huizen winst te behalen.

Het ligt voor de hand, dat de bouwkosten zoo krap mogelijk worden berekend, teneinde bij het bepalen van huur of koopprijs concureerend te kunnen optreden, en om daarin te slagen worden de materialen van de minste soort ingekocht tegen lagen prijs en verwerkt door minder bekwame werklieden die tegen een laag loon slecht werk leveren Het noodzakelijk gevolg hiervan is, dat het bouwproduct, op die wijze ontstaan, in den regel zelfs niet aan middelmatige eischen van soliditeit zal kunnen voldoen.

Wat er aan te doen is om dergelijke knoeierijen op groote schaal te voorkomen, is niet gemakkelijk aan te wijzen.

Een afdoend middel zou zeker zijn, dat de eigenaren van slecht gebouwde huizen geen huurders en koopers vinden: het omgekeerde wordt echter dagelijks bewezen door feiten die aantoonen, dat de speculatie-bouw ni anders is dan een handelsartikel waarvan de prijs wo geregeld door vraag en aanbod.

Zoolang er dus menschen worden gevonden die slec gebouwde huizen huren en koopen, tegen prijzen die d revolutie-bouwer winst geven, zal laatstgenoemde voortga te trachten door vermindering der bouwkosten zijn te halen winst te vergrooten.

Een ander middel is naar de meening van sommigen vinden in verscherping van het bouwtoezicht door Gemeente.

Het Gemeente-toezicht op het bouwen wordt gehoud krachtens een Gemeente-verordening, waarin ingevol Art. 135 der Gemeentewet bepalingen zijn omschreven het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondhe

Verder gaat de bevoegdheid die aan Gemeentebestur ten aanzien van dit punt bij de wet is verleend niet, de voorschriften eener bouwverordening mogen derhal geen andere strekking hebben dan het waken voor de alg meene belangen, in Art. 135 der Gemeentewet omschreve

Die voorschriften hebben dus betrekking op breedte v aan te leggen straten, hoogte der te stellen gebouwe aanleg van fundamenten, dikte van muren, zwaarte verankering van balklagen, het bouwen van kelders trasramen van vochtweerende materialen, afvoer van faecali en van vuil water, voorziening tegen brandgevaar en me andere voorschriften, waarmede inderdaad wordt beoo de bevordering der belangen van openbare gezondheid veiligheid.

Het is evenwel niet mogelijk om door middel van de gelijke voorschriften te voorkomen, dat bijv. voor het o gaande muurwerk, voor de balklagen, vloeren, zolders kap minder goede materialen worden verwerkt door onb kwame werklieden. Om dit te voorkomen, zouden ande middelen moeten worden aangewend die niet onder h bereik liggen van een Gemeentebestuur.

Een van de oorzaken daarvan is gelegen in de meeni van hoogere besturen, dat aan Burg. en Wethouders n de bevoegdheid mag worden toegekend om bij de toepassi der bouwverordening voorschriften te geven die, hoev in het belang der openbare gezondheid en veiligheid nood geacht, niet door den Raad bij verordening zijn vastgeste

Maar, aangenomen dat het mogelijk kon worden geac in een bouwverordening de wijze van samenstelling va elk gebouw nauwkeurig te omschrijven, evenals in een best waarnaar de bouw onder leiding van een architect gewo lijk geschiedt, dan nog zou de handhaving daarvan in praktijk onuitvoerbaar blijken, omdat daartoe de noodi middelen ontbreken. Had men te beschikken over dezel middelen die krachtens een contract van aanbestedi worden toegepast door oplegging van boeten en inhoud van den betalingstermijn, ja, dan zou men op punt alle bezwaren opgelost zien, maar dan zou men o zeker niet te doen hebben met revolutie-bouw.

Overtreding van de voorschriften eener bouwverordeni wordt gestraft met een geldboete van f 1.— tot f 25.— met hechtenis van ten hoogste zes dagen. Regel dat de minste boete wordt toegepast, terwijl het oplegg van hechtenis, voor zoover ons bekend is, hier ter ste nimmer is voorgekomen. Het spreekt dus van zelf, dat revolutie-bouwer er geen gevaar in ziet om, tegen betal van een geringe geldboete, zich de gelegenheid te verschaf om met overtreding der bouwverordening een geldel voordeel te behalen dat veel grooter is dan de door h te betalen boete.

Nu zou men meenen, dat ingevolge het voorschrift d

in elke Gemeentebouwverordening voorkomt en krachtens hetwelk Burg: en Weth: bevoegd zijn om ingevolge Art. 180 der Gemeentewet alles wat in strijd met de bepalingen der verordeningen is daargesteld, ondernomen of nagelaten, desnoods op kosten der overtreders te doen wegnemen, beletten of verrichten; dat ingevolge daarvan de overtreder kan worden genoodzaakt om het slecht gebouwde volgens de voorschriften der verordening te herstellen; maar ook dit is geenszins het geval.

De toepassing van Art. 180 der Gemeentewet is in het oog van vele Rechtsgeleerden een gevaarlijk dwangmiddel, waartoe men niet dan in enkele gevallen zijn toevlucht mag nemen, en dientengevolge wordt van de bevoegdheid daarbij verleend hoogst zelden gebruikt gemaakt.

Zoolang dus de overtreding eener Gemeenteverordening wordt gestraft met een geringe geldboete, die door den revolutie-bouwer-overtreder gaarne wordt betaald en beschouwd als een prijs waartegen hij de bouwverordening zonder verdere straf kan overtreden;

zoolang aan de Dagelijksche Besturen de bevoegdheid wordt ontzegd om, zonder speciale machtiging van den Gemeenteraad op te treden in die gevallen waarin door bepaalde voorschriften niet bij verordening kan worden voorzien, en die bevoegdheid dus moet beperkt blijven tot het geven van geene andere voorschriften dan in de bouwonderneming zijn neergelegd, en eindelijk,

zoolang de Gemeentebesturen in het algemeen aarzelen om bij het overtreden eener Gemeente-verordening gebruik te maken van de bevoegdheid hun verleend bij Art. 180 der Gemeentewet, zal door Gemeente bouwtoezicht niet kunnen worden voorkomen, dat bij den bouw van huizen slechte materialen worden verwerkt en aan de te stellen eischen van een goede constructie en soliditeit niet naar behooren wordt voldaan.

Zien wij dus in verscherping der voorschriften eener Gemeenteverordening niet het middel om aan de door den steller der vraag geuite klacht te gemoet te komen, daarentegen verwachten wij betere resultaten van een Rijkswet op het bouwen, waarin in algemeene regelen zijn omschreven de voorschriften, in acht te nemen bij het bouwen van huizen.

Aan een dergelijke wet zou elke Gemeente verordening ten grondslag moeten liggen, terwijl de handhaving, evenals zulks geschiedt bij de wet van 2 Juni 1875 Stbl. No. 95 (Hinderwet), aan de Gemeentebesturen zou kunnen worden opgedragen. De ondervinding toch, in vele Gemeenten gedurende de laatste jaren opgedaan, heeft geleerd, dat aan een krachtige toepassing der Gemeente bouwverordening veel ontbreekt, en dat een der oorzaken die daartoe medewerken in de eerste plaats moet worden toegeschreven aan verschil van meening over de vraag, binnen welke grenzen de Gemeentebesturen bevoegd zijn tot de toepassing van Art. 180 der Gemeentewet.

In de tweede plaats, en niet het minst, wordt de macht der Gemeentebesturen in zake de toepassing der bouwverordening verzwakt door de veranderde meeningen van elkander opvolgende Rijksregeeringen ten aanzien van de wettigheid van sommige bepalingen, zoodat het niet zelden voorkomt, dat een of ander artikel in de eene Gemeente nog als wettig wordt erkend en gehandhaafd, terwijl ditzelfde voorschrift voor een andere Gemeente door de Hooge Regeering in hooger beroep is vernietigd.

Ook zouden wij veel nuttig effect verwachten van den invloed ten goede, die kan worden uitgeoefend op den bouwondernemer door den persoon of de instelling die hem in staat stelt zijn onderneming tot stand te brengen, m. a. w. door zijn geldschieter, van wien hij in de eerste plaats afhankelijk is.

Indien aan de hypotheekstelling steeds ten grondslag ligt een nauwgezette en vooral niet te hoog geschatte waarde van hetgeen is of zal worden gebouwd, en daarbij degelijk acht wordt gegeven op en rekening wordt gehouden met de meerdere of mindere soliditeit van het gebouwde, dan zal op den bouwondernemer een zekeren drang worden uitgeoefend, om door deugdelijk werk zijn financieele operatiën gemakkelijker en voordeeliger te maken.

Het is toch meermalen gebleken, dat bij verkoop van panden, op speculatie gebouwd, de opbrengst daarvan belangrijk minder bedroeg dan de som van den daarop rustenden schuldplicht, zoodat door de betrokken Bankinstelling belangrijke financieele schade is geleden, die uitsluitend het gevolg is van te weinig rekening houden met de waarde van het gebouwde en met den persoon van den bouwspeculant voor zooveel betreft zijn bekwaamheid en degelijkheid.

Veel verbetering verwachten wij ten aanzien van deze aangelegenheid in de toekomst, indien de speculatie-bouw in een andere richting kon worden geleid, door het tot stand brengen van bouwmaatschappijen op deugdelijk financieelen grondslag gevestigd, die zich ten doel stellen het bouwen van soliede huizen tegen een daaraan evenredige huur of koopprijs. Een dergelijke instelling zal naar onze meening op den duur bij het publiek meer en meer vertrouwen vinden, bij den speculatie-bouwer de overtuiging vestigen dat het welslagen zijner ondernemingen niet kan worden bereikt indien hij onsoliede huizen bouwt, er eindelijk toe medewerken om den revolutie-bouwer langzamerhand te doen wegkwijnen.

Ten slotte meent de Commissie, dat dit onderwerp, van een ander standpunt beschouwd, aanleiding geeft tot de vraag of het wel op den weg ligt van het openbaar gezag, om preventief op te treden in het particulier belang, waar men geheel vrijwillig en op eigen verantwoording een gebouw in huur of in eigendom heeft aanvaard, dat later blijkt niet aan billijk gestelde eischen te beantwoorden.

Men zou toch kunnen vragen, wat gaat het een Gemeentebestuur aan of een huis door A gekocht of gehuurd van B, bij de ingebruikneming blijkt groote gebreken te hebben, en wat heeft het algemeen belang er mede te maken of dat huis bij voldoend onderhoud 10, 20 of wel 100 jaren in goeden staat zal kunnen blijven, of binnen weinige jaren verzakt en willicht dreigt in te storten?

Wanneer toch een dergelijke ongunstige of gevaarlijke toestand is ontstaan en gevaar voor de openbare gezondheid of veiligheid is geconstateerd, dan, maar ook niet vóór dat tijdstip, is het openbaar gezag verplicht op te treden, en maatregelen tot verbetering of van voorzorg te gelasten.

De Commissie, hoewel erkennende, dat ook in die meening grond van waarheid ligt, is van oordeel, dat dit standpunt toch niet het ware is, om tot een bevredigend resultaat te leiden.

Het is zeker waar, dat ieder die een woonhuis huurt of koopt of laat bouwen, aan zich zelve verplicht is zich de noodige zekerheid te verschaffen ten aanzien van het door hem gehuurde of gekochte, door voorlichting van bekwame deskundigen, voor een ieder ter beschikking staande, maar waartoe weinigen hun toevlucht nemen, omdat de hulp van een bekwaam architect of patroon geld kost.

De ondervinding leert bij herhaling, dat men goede voorlichting, die geld kost, niet verkiest, en door verkeerden raad zich belangrijke schade berokkent; daarom acht

de Commissie het nuttig, dat van wege het openbaar gezag verordeningen worden gehandhaafd waarbij het bouwen aan algemeene regelen is onderworpen. Van dat gezag kan echter niet worden geëischt, en het is daartoe ook niet bevoegd, om die regelen door te voeren tot onderdeelen, die uitsluitend het particuliere belang raken.

De Commissie meent door het bovenvermelde de door het Hoofdbestuur gestelde vraag in algemeene trekken te hebben beantwoord. Bepaalde voorschriften of regelen aan te wijzen om het kwaad te bestrijden, acht zij op bovenaangevoerde gronden niet wel uitvoerbaar.

Utrecht, Maart 1897.

A. J. KRUISWIJK.
BREEBAART, *rapporteur*.
W. A. G. JANSEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen. 25 September 1897. De Voorzitter, de heer Raammaker, opende deze eerste vergadering van het vergader-seizoen met eenige hartelijke woorden en een krachtige opwekking aan de leden om zooveel mogelijk het hunne bij te dragen tot bloei der Afdeeling.

In korte trekken herdacht hij het afgeloopen vergader-seizoen en wees op het verblijdende verschijnsel, dat het ledental met 4 nieuwe leden en een Donateur is vermeerderd, en eerstdaags weer met een gewoon lid zal worden versterkt.

Hij wees op het belangrijke der vergaderingen en hoopte, dat de te houden voordrachten en de kunstbeschouwingen nut mogen stichten en er meer en meer een streven naar kunstzin uit moge voortvloeien en de afdeeling in dat opzicht ook naar buiten moge werken. Hij eindigde met den wensch, dat al de leden met waardeering van elkanders streven, ieder het zijne daartoe moge bijdragen. Door een krachtig applaus werd door de vergadering hiermede ingestemd.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering kwam aan de orde, bespreking van de gewijzigde artikelen van het reglement van politie, betrekking hebbende op het bouwen van woningen in deze gemeente in verband, met het dienaangaande in December van het vorige jaar door de afdeeling ingediend adres aan den gemeenteraad.

Uit de hierover gehouden discussie bleek, dat dit onderwerp aan de orde was gesteld om de leden in de gelegenheid te stellen, hun gevoelen hierover te kunnen uitspreken.

Hoewel men het algemeen eens was, dat bespreken van de nieuwe reeds vastgestelde verordening een napleiten zoude zijn dat thans geen direct nut kan opleveren, achtte men het toch voor de toekomst wenschelijk een en ander te bespreken.

Erkend werd, dat het nieuwe reglement veel goeds bevat. Het werd echter betreurd, dat hooger beroep is uitgesloten, wanneer een belanghebbende zich bezwaard gevoelt door eene beschikking van Burg. en Weth., want, zoo werd gezegd, B. en W. zijn ook menschen, al strijden zij ook tegen hunne menschelijke fouten. De vrees werd uitgesproken, dat bij vernieuwing of verandering van bestaande gebouwen, niet aan de bepalingen kan worden voldaan, zonder het perceel geheel of gedeeltelijke waardeloos te doen worden.

Op bovengenoemde gronden werd de bepaling, dat Burg. en Weth. bevoegd zijn van eenige bepalingen in zoodanige mate ontheffing te verleenen als zij in elk concreet geval oirbaar zullen achten, hoewel de goede bedoeling daarvan erkennende, geenszins voldoende geacht, te meer omdat in menig opzicht de vrijheid der ingezetenen aan banden wordt gelegd.

De vraag werd gedaan of, wanneer een belanghebbende zich bezwaard gevoelt door eene beschikking van Burg. en Weth., dan beroep op Gedeputeerde Staten kan worden gedaan?

Door een der leden werd voorgesteld, om door ieder die, door toepassing van het nieuwe reglement, in de practijk bezwaren ondervindt, daarvan aanteekening te houden en te zijner tijd ze bij de afdeeling ter tafel te brengen.

Gevraagd werd, of aan de gewijzigde voordracht van Burg. en Weth. is te zien, dat van het adres der afdeeling notitie is genomen. Het antwoord hierop luide, dat bedoeld adres wel door B. en W. in die voordracht is genoemd en ook, dat het wel mogelijk is, dat het van invloed is geweest, aangezien in de gewijzigde voordracht bepalingen voorkomen, welke in de oorspronkelijke anders waren geredigeerd.

Vervolgens werden de spreekbeurten van het vergader-seizoen vastgesteld.

Bij de varia kwamen ter sprake de feesten, die in veel plaatsen van ons land nu reeds worden voorbereid en in het volgende jaar bij de aanvaarding der Regeering en de inhuldiging van H. M. Koningin Wilhelmina zullen plaats hebben.

De vraag werd gedaan of het bekend is, of daarvoor hier ter stede reeds maatregelen zijn genomen en zoo niet, of het dan op den weg van de afdeeling ligt daaraan den eersten stoot te geven. Algemeen was men van gevoelen, dat de stad onzer inwoning deze plechtigheid wel niet zonder feestvertoon zal laten voorbijgaan, daar die dag voor ieder Nederlander, voor ieder wien het welzijn van het Ned. Volk ter harte gaat, een dag van oprechte vreugde zal wezen en dat de afdeeling eener Maatschappij, waarvan H. M. de Koningin-Regentes Beschermvrouw is, daartoe wel het hare mag bijdragen.

Na eene geanimeerde discussie werd besloten, dat ieder voor zich dit denkbeeld in overweging zoude nemen om de e. v. vergadering zijne gedachten daarover uit te spreken, ten einde, zoo mogelijk, op de vergadering een besluit uit te lokken.

De kunstbeschouwing, welke ook den volgenden dag, Zondag, gratis ter bezichtiging voor het publiek was opengesteld en door een groot aantal personen werd bezocht, bestond uit een gedeelte van het pracht-plaatwerk van J. van IJzendijck, Documents Clasés etc., uit de bibliotheek der Mij.

BERICHTEN.

Donderdag 30 September, des namiddags ten 4 ure, werd, in de feestelijk versierde bovenzaal van het Z.-H. Koffiehuis, te 's-Gravenhage aan dr. P. J. H. Cuypers, die reeds in de maand Mei l.l. tot eerelid van de vereeniging „Arti et Industriae" was benoemd, in eene buitengewone bestuursvergadering, bij monde van den Voorzitter, den heer Joh. Mutters Jr., en onder aanbieding van den eerewijn, een fraaie oirkonde uitgereikt, door het lid der vereeniging den heer J. W. H. Berden, vervaardigd.

In de door hem gehouden toespraak deed de Voorzitter bijzonder uitkomen, dat waar dr. Cuypers in de laatste maanden allerwege als groot bouwkundige was gehuldigd, ook de kunstnijverheid den grooten meester den cijns harer vereering en hoogachting verschuldigd was.

In hartelijke bewoordingen dankte dr. Cuypers voor de hem toegebrachte hulde, terwijl hij steeds bereid zou worden bevonden alle pogingen om de kunstnijverheid te verlevendigen, te steunen. De vereeniging „Arti et Industriae" zou in dit opzicht steeds op zijn hulp kunnen rekenen.

Op de Wereldtentoonstelling te Brussel zijn in de afdeeling Bouwkunst toegekend de volgende onderscheidingen:

een Eere-diploma aan den heer J. Mutters Jr. te 's Gravenhage, gouden medailles aan de heeren: C. B. Posthumus Meijjes, J. van Straaten, G. van Arkel te Amsterdam, en J. Verheul Dzn. te Rotterdam; zilveren medailles aan de heeren: H. P. Berlage Nzn., W. Hamer, Paul de Jong en W. Kromhout Gzn. te Amsterdam en E. F. Ehnle te 's Gravenhage.

Zijn wij wel ingelicht, dan bestaat het plan om de spits van den kerktoren te Rhenen niet te restaureeren in den toestand zooals die vóór den brand was.

Het plan zou bestaan, om de klokvormige koepel wederom hoewel in eenigszins anderen vorm, toe te passen, en daarop een spits te plaatsen, waaromheen eene koningskroon is aangebracht.

De gevel van het Rijnlandshuis aan de Breestraat te Leiden ziet er tegenwoordig lang niet smakelijk, zelfs vies uit. De baksteen is geölied geworden, en door de groote hoeveelheid die men van die olie gebruikt heeft, is deze afgedropen over de zandsteenen gevelbanden.

De vuile tint van den gevel maakt dezen voor 't oogenblik al eer somber, en de zandsteenen banden, nu zeer vlekkerig, zien r smerig uit.

In de vergadering van den Gemeenteraad van Delft, op 1 Oct. .l. gehouden, werd door den heer J. B. Schelling het voorstel gedaan, om het raadsbesluit van 21 Juli, waarbij tot aanbesteding an de werken tot herstel van den Ouden-Kerkstoren besloten verd, in te trekken, en eene commissie te benoemen om met den irecteur der gemeentewerken de zaak tot een goed einde te rengen. Daarbij drong de voorsteller op het spoedig benoemen er commissie aan, opdat zij bij het afbreken van het bovenste eel van de spits van het noordoostelijke hoektorentje tegenvoordig zou kunnen zijn, omdat dit voor de verdere besluiten ver de restauratie van belang kon zijn. Hierbij kwam nog, dat et nemen van een afdoenden maatregel niet mocht afstuiten op en overdreven vrees voor een min of meer gevaarlijken toestand, ie nu reeds gedurende eenige maanden bestond.

Ten einde dadelijk gevaar te voorkomen, werden B. en W. emachtigd slechts zooveel te doen afbreken als de gevaarlijke oestand medebracht.

Het Bestuur der Haagsche Bouwmaatschappij heeft f 100 beschikbaar gesteld voor een prijsvraag, waarvan het onderwerp al zijn, het leveren van een project voor een blijvend aandenken an de huldigingsfeesten in 1898. Dat aandenken zou denkelijk noeten bestaan uit een eerezuil, op een plein te plaatsen.

PERSONALIA.

De heer N. H. Henket, hoogleeraar aan de polytechnische school, is, op zijn verzoek, met ingang van 1 November eervol ontheven van de waarneming van het directoraat der polytechnische school, hem krachtens art. 6 van het reglement, vastgesteld bij koninklijk besluit van 30 Juni 1864 (Staatsblad no' 81). sedert 13 Juni 1895 opgedragen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 2.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.
Uitvoerend Opzichter 2.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Teekenaar 1.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.
Uitvoerend Opzichter 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Uitvoerend Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 11 OCTOBER.

Amsterdam. Het bouwen van een pakhuis net kantoorlokalen aan de Barendszkade.

De architect J. A. v. Straaten Jr., v.m. 11 u., in het gebouw der maat. tot bev. der bouwk., Marnixstraat. Bestek en 9 teek. à f 5 e bekomen bij den concierge van voorn. gebouw. Aanw. gedaan.

Enkhuizen. Het verrichten van eenige vernieuwingen aan een perceel achter het Bosch.

De heer Haarman. 's av. 8 u. Bestek en eek. liggen ter inz. in hotel „De Oranjezaal" nlicht. geeft T. Korff.

Haarlem. Het verbouwen van perceel Ridderstraat no. 10 tot winkelhuis met bovenwoning.

De architect S. J. W. Mons, n.m. 3 u.; in café „Neuf". Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den architect.

Martenshoek. Het herbouwen der afgebrande lijnbaan met toebehooren, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De heer G. H. Bodewes Wzn., 's av. 7 u. n café B. Poppens alw. bestek en teek. ter nz. liggen. Inl. geeft A. Schreuder. Aanw. 11 Oct. v.m. 11 u.

Meppel. Het bouwen van een winkelhuis naast het postkantoor, voor rekening van den heer R. de Vries.

De architect P. Janzen, 's av. 8 u., in de „Nieuwe Stadsherberg" Het bestek en teek. ligt ter inzage bij den heer H. de Grijs. Nadere inl. geeft de architect P. Janzen. Aanw. ged.

Steenbergen. Het bouwen van een burgerwoonhuis in de Beerenstraat.

De heer F. J. Veraart, v.m. 11 u., in het koffiehuis van Adriaan van Tiggelen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Hazerswoude (Dorp). Het bouwen van een woonhuis voor den heer T. Wezelenburg, aldaar. In 2 perc. (timmer en metselwerk).

De heer A. H. Goldberg, v.m 10 u., in het café van J. Rodenburg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

DINSDAG 12 OCTOBER.

Beverwijk Het verbouwen en uitbreiden der fabriek aan deUeksteeg, aldaar.

De directie der Beverwijksche Conservenfabriek, n.m. 12½ u., te haren kantore, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en zijn ad. f 2,50 verkrijgb. bij den directeur Breestraat B. no 54.

Geldrop. Het vergrooten der openbare school met bijlevering der materialen.

Het gemeentebestuur, n.m. 6 u. Bestek à f 1 te bekomen bij Th. Sweegers te Geldrop en op de secr., alw. ook de teek. ter inz. ligt. Inl. geeft den heer L. van Gaal. Aanw. 12 Oct., n.m. 2 u

Makkinga. De verf- en glaswerken en de levering van meubels voor de scholen te Hijken, Halen en Wijster.

De aannemer Offringa te Makkinga, bij wien bij in te leveren vóór 12 Oct.

Rotterdam. Het maken van een pakhuispand met verschillende bergplaatsen, op een terrein aan de Linker Rottekade.

De pakhuismeesteren, n.m. 1 u., in het hotel Leijgraaff. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij J. P. Bladergroen, Nieuwehaven 183. Inl. te bekomen bij den architect P. Vermaas te Rotterdam.

Nijesleek gem. Vledder. Het verbouwen aan het kerkgebouw te Nijesleek. met bijlevering van alle materialen enz.

De kerkeraad der Geref. gemeente. Bestek en teek. ter inz. bij J. Oosterveen te Steenwijk en bij H. Mos te Nijesleek. Inl. te bekomen bij de firma L. v. d. Plas te Steenwijk. Aanw. gedaan.

Terwispel. Het maken van een cintelweg over pl.m. 1635 M. lengte van den zoogenaamden Buitenweg onder Terwispel.

Het bestuur van „Plaatselijk Belang". Bestek en voorw. liggen ter inz. bij Van Wallinga. Bilj. in te zenden aan S. Uden Masman, architect te Beetsterzwaag.

Winschoten. 1. Het schilderen van schoolmeubelen voor lager- en middelbaar onderwijs in twee perceelen; 2. Het egaliseeren en verhoogen van een deel van den ouden Zuiderveensterweg.

Het gemeentebestuur, n.m. 6 u. Bestek en voorw. ter inz. ter secretarie. Inlicht. te bekomen bij den gemeente architect. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 13 OCTOBER.

Amersfoort. Het verbouwen van een perc. staande aan de Langestraat en Korte Gracht, get. wijk A. No. 1.

De architect Herm. Kroes, v.m. 11 u., in het hotel „De Vergulde Zwaan". Teek. en bestek liggen ter inz. in voorn. hotel en zijn à f 0,75 verkrijgb. bij den voorn. architect. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 14 OCTOBER.

Lochem. Het vernieuwen van eenige klinkerstraten in de gemeente, met bijlevering van c.a. 340 M³. greskeien.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek ligt ter secretarie ter lezing en is ad. f 1.50 verkrijgb. Aanw. 13 Oct n.m. 2 u.

VRIJDAG 15 OCTOBER.

Breda. Het verbouwen van het pand, geteekend C. 247, aan den hoek van de Prinsenkade en Zoutstraat.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas, 's av. 7 u., in het café van de wed. v. d. Maagdenberg, Brouwerijstraat, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 11 Oct. n.m. 3 u.

Ruurlo. Het afbreken van één huis en het bouwen van twee woon- en winkelhuizen met schuurtje c.a. in het dorp Ruurlo, met bijlevering van materialen.

De architect H. Enklaar, v.m. 11 u., in „De Keizerskroon" alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Biljetten in te zenden vóór 15 Oct. aan gen. architect. Aanw. 13 Oct., v.m. 11 u.

ZATERDAG 16 OCTOBER.

Utrecht. Het bouwen van eene sluiswachterswoning bij de schutsluis aan den Doorslag te Jutphaas. Raming f 4755.

Het prov. bestuur, n.m. 2 u Het bestek no. 198, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur Blom te Arnhem, den ingenieur Gockinga en bij den opzichter Baars. beiden te Utrecht. Aanw. op de plaats 9 Oct.

MAANDAG 18 OCTOBER.

Alkmaar. Het maken van een gebouw voor de stichting Daurens van Oosthoorn, aan den Heilooërweg.

De regenten van voorn, stichting, v.m. 11 in het café „Centraal". Bestek en teek. zijn à f 1,50 per stel verkrijgb. bij den architect G. Looman Aanw. 12 Oct., 's namidd. 2 u.

Amsterdam. Het vergrooten van de Openbare Lagere school der 1e klasse no. 87 aan de 2e Nassaustraat tot een school van 600 kinderen.

Het gemeentebestuur 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 1,50 (met twee teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect, op het raadhuis, kamer no. 105, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen, welke der aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam Het sloopen van twee perceelen achter de 's Gravesandestraat, bij de Beiersch-bierbrouwerij „de Amstel" kadaster sectie S nos. 692 en 693.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. De voorw. zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen betaling van f 0,20. Inl. worden gegeven ten kantore van den assistent-architect. op het raadhuis, kamer no. 105, n.m. van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen. welke der aanbesteding voorafgaan. De gebouwen kunnen worden bezichtigd op de werkdagen der week, die aan de besteding voorafgaan, tusschen 9 en 5 ure.

Amsterdam. Bestek no. 708. Het maken van een stalgebouw op het halte-emplacement Scheveningen—Duinstraat Raming f 2500.

De Holl. IJz. Sp. Maatsch., n.m. 1½ u., (Greenw. tijd), in het centr. personenstation. Het bestek is à f 0,75 verkrijgb. aan het centr. administratiegebouw der Maatsch. aan het Droogbak (bur. Weg en Werken, kamer 154). Aanw. 14 Oct. v.m. 11 u. (Greenw. tijd).

Amsterdam. Bestek no. 709. Het maken van een aanbouw voor eene eetzaal, het vergrooten van de woning voor den restaurateur en het wijzigen van de wachtkamers met bijkomende werken, op het station Oldenzaal. Raming f 12300.

De Holl. IJz. Sp. Maatsch. n.m. 1½ u. (Greenw. tijd). in het centr. personenstation. Het bestek met teek. is à f 1,25 verkrijgb. aan het centr. administratiegebouw der Maatsch. aan het Droogbak (bur. Weg en Werken, kamer 154). Aanw. 13 Oct. 's midd. 12 u., (Greenw. tijd).

's-Gravenhage. Het maken van vijf paar reservedeuren en eenige bijkomende werken, voor de groote sluizen te Vianen en te Gorinchem, behoorende tot het Merwedekanaal in de prov. Zuid-Holland. (Raming f 24000.)

Het prov. bestuur. v m. 11½ u. Het bestek no. 199 ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den ingenieur in het 10de district te 's-Gravenhage, den ingenieur in het noordelijk arrondissement van het 10de district en den opzichter La Fontijn, beiden te Gorinchem.

Koudum. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, ijshuis, enz.

De coöper. vereeniging „Concordia" stoomzuivelfabriek. bestek met teekening te verkrijgen bij W. de Jong, architect te Woudsend. Aanw. 13 October, vanaf des v.m. 11 tot des n.m. 2 u.

ZATERDAG 23 OCTOBER.

Elst. 1. Het bouwen van eene school voor openbaar lager onderwijs te Lent, gem. Elst. 2. het bouwen eener veldwachterswoning te Elst.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. van het werk sub. 1 tegen f 1 verkrijgb. bij den boekh. J. Herberts te Elst, terwijl het bestek sub. 2 van 17 Oct. c. k. af ter inz. zal liggen ten gemeentehuize. Aanw. 23 Oct. voor het werk sub. 1. te Lent des v.m. te 10 u., en voor het werk sub. 2 te Elst des n.m. ten 1 u.

MAANDAG 25 OCTOBER.

Assen. Het bouwen van een concertgebouw met bijbehoorende werken

De commissie voor bovengenoemd gebouw, n.m. 2 u. in het bestaande concerthuis. Bestek en teek. à f 3 te bekomen bij de firma C. v. Gorcum aldaar. Inl. geven de architecten T. Boonstra te Assen, en J. Verheul Dzn. te Rotterdam. Aanw. 26 Oct., n.m. 2 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

22 SEPTEMBER.

Alkmaar. Het amoveeren van een stalgebouw en het bouwen van een burgerwoonhuis a/d Kennemaestraatweg, naast Bijershoef. Door den architect K. Bakker Dzn.

Laagste inschrijvers, P. Buur en Starreveld, Uitgeest. f 3149, gegund.

26 SEPTEMBER.

Terwispel. Het glas- en schilderwerk en stucadoorwerk van de zuivelfabriek. Door de directie.

Schilderwerk. Laagste inschrijver, F. Landmeter, Gorredijk, f 664. Niet gegund.

Stucadoorwerk. Laagste inschrijver, H. Gädeker, Dragten, f 873, gegund.

27 SEPTEMBER.

Helmond. Het bouwen eener woning met bijkomende werken, voor M. Kranenpoot, koopman. Door den heer M. Kranenpoot.

Laagste inschrijver L. v. d. Kemenade, Mierlo ('t Hout), f 1794.

Mijdrecht. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aldaar. Door Mej. de wed. v. Doesburg.

Metselwerk. Laagste inschrijver C. de Liefde, Mijdrecht, f 2950, gegund.

Timmerwerk. Laagste inschrijver F. Tober, Wilnis, f 4556, gegund.

28 SEPTEMBER.

Groot-Zundert (N.-Br.). Het verbouwen en vergrooten van het gasthuis. Door de regenten van het „St.-Elisabethgesticht",

Laagste inschrijver. C. van Erk, Groot-Zundert, f 21017, gegund.

's-Gravenhage. Het bouwen van een houtloods en schaftlokaal. Door den heer K. Dekker Gzn.

Laagste inschrijver, L. J. M. Knaap, f 1829.

29 SEPTEMBER.

Apeldoorn. Het schilderwerk van een in aanbouw zijnd huis in de Dorpstraat. Door den architect J. A. Wijn.

Laagste inschrijver, H. C. J. te Loo, f 794, gegund.

Hilversum. Het bouwen van een woning voor den havenmeester en van een dubbele arbeiderswoning op het terrein van de reinigingsdienst, als: perc. 1, woning havenmeester; perc. 2. dubbele woning terrein reinigingsdienst. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver, Jacob Brom. perc. 1, f 2107, perc. 2, f 2408. massa f 4545.

Gameren (Geld.) Het sloopen van een bestaand lokaal en het bijbouwen van twee nieuwe lokalen met bijbehoorende werken, bij de school voor lager onderwijs, aldaar. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver, H. J. van Boorel, Zalt-Bommel, f 7166, gegund.

Rijssen. (Geld). Het vergrooten van een spinnerij en weverij (pl.m. 2500 M². shedbouw). Door de firma Ter Horst en Co.

Laagste inschrijver H. de Helder, Beetsterzwaag, f 27300, gegund.

30 SEPTEMBER.

Arnhem. Het amoveeren van perc. 79 in de Koningstraat en het bouwen van een w kelhuis met bovenwoning. Door den archit A. R. Freem.

Laagste inschrijver J. de Ruyter, f 108

Bergen op Zoom. Het vernieuwen v de brug naast den Zuidbeer te Terneuz onder het beheer der genie te Bergen Zoom. Raming f 11000. Door de genie.

Laagste inschrijvers J. M. van Ditmars Zn., Middelburg, f 11289.

Enschedé. Het weder opbouwen van e afgebrande boerenhofstede en het bouw van een koepelkamer, in de gemeente We selo, een half uur van Oldenzaal. Door d heer J. B. Ledeboer.

Laagste inschrijver P. Op de Weeg, f 73 Gunning in beraad gehouden.

Hengelo. (Ov.) Het bouwen van een wi kelhuis en twee woningen voor rekeni van den heer H. J. Borchert. Door den a chitecten v. d. Goot en Kruisweg.

Laagste inschrijvers Gebr. Thomasso f 3865.

1 OCTOBER.

Meppel. Het bouwen van een woon- e winkelhuis aan de Emmastraat voor J. V Keulen. Raming f 2362. Door den archite H. Witzand.

Blauwe pannen. Laagste inschrijver P. G Jans Hzn. f 1991*.

Fransche Pannen. Laagste inschrijver I G. Jans Hzn. f 2011. *Gegund. Met blauwe pannen volgens bestek.

Winschoter-Zuiderveen. Het herbouwe van eene afgebrande boerderij te Winschote Zuiderveen. Door den heer v. d. Veen.

Laagste inschrijver G. Heikens Gz., Wi schoten, f 6450, gegund.

Wageningen. De herbouw van een hu aan den grindweg voor Joh. v. d. Berg. Do den architect S. Bitters.

Laagste inschrijver R. T. Driever, f 2803,7 gegund. 1 biljet van onwaarde.

2 OCTOBER.

Best (N.-Br.). Het bouwen van een uit breidingsgebouw aan het liefdehuis te Bes Door de vereeniging „In Omnibus Bharitas" te 's-Bosch.

Laagste inschrijvers Gebr. Schonk, Oiste wijk, f 15143.

Bussum. Het bouwen eener villa op ee terrein aan den Willemslaan aldaar. Door de architect J. F. Everts.

Laagste inschrijver I. Mouissie, Bussum f 7222.

Sas van Gent. Het maken en plaatsen va preekstoel, banken en verdere benoodighede voor de kerk. Door de kerkvoogden der Ne Herv. Gem.

Laagste inschrijver Joseph Kenis, Dokeren (Belgie). f 915, gegund.

Welh. Het verven van het schoolgebouv en van het meublement, in 2 perceelen. Doo de heeren G. Eijt en G. Mensink.

Meublement. Laagste inschrijver Th. te Horst, Ter Borg, f 117.

Schoolgebouw. Laagste inschrijver J. de Mutter, f 144,30.

5 OCTOBER.

Dordrecht. Het bouwen van 10 heeren huizen op het terrein „Rozenhof" te Dordrecht Door de architecten P. A. Weeldenburg en H. A. Korthals.

Laagste inschrijver A. de Haan, 's-Gravenhage, f 61889. Gunning aangehouden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

IAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

OCTOBER 1897. 17e JAARGANG. No. 42.

REAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
REAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
TGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor
lië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De eerstvolgende vergadering van het Bestuur der aatschappij zal gehouden worden op Donderdag 21 ctober a. s., des morgens te elf uur, in het gebouw arnixstraat 402 te Amsterdam.

MARBRIT.

Marbrit is de naam van een nieuw Nederlandsch ricaat, dat voor architecten de aandacht zeer waard is; wordt vervaardigd door de „Naamlooze Vennootschap ut- en Mozaïkfabriek IJmuiden", te IJmuiden, Directeur heer A. L. Stürler.

Het marbrit is eenvoudig duinzand dat, met of zonder e kleurende zelfstandigheid gemengd, onder enorm oge temperatuur vloeibaar gemaakt en dan onder groote kking in vormen geperst wordt. De bij het smelten or bijmengselen ontstane kleur is òf gelijkmatig door geheele stof verspreid, òf vertoont zich slechts plaatijk; in dit laatste geval heeft zich eene soort van aderen vormd, die de meest verschillende kleuren en tinten nnen hebben en een voorkomen doen ontstaan als van aderd marmer. Van daar komt de naam. Alle gewenschte uren kunnen gemaakt worden; zij dringen door de eele dikte van het materiaal heen, dat, al mocht het weinig afslijten, waarvoor echter geen reden is, toch kleur zal behouden.

Het marbrit wordt afgeleverd in den vorm van vloertegels elke gewenschte grootte, en van dunnere platen voor ndbekleeding, eveneens van afmetingen der gewone Engelsche tegels af, tot op elke grootte, naar verkiezing.

Monsters vloertegels van verschillende kleur zijn te zien in de tentoonstellingszalen van het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam. De fabriek levert echter behalve de mede reeds genoemde wandtegels, ook kleinere vierkante stukjes, die aangewend kunnen worden voor het maken van vloer- en wand-mozaïken zooals die van marmer en glas. Marbrit kan evenwel in elken gewenschten vorm geleverd worden, en de tijd zal spoedig gekomen zijn, dat er profielstukken, kolommen enz. van gemaakt kunnen worden.

De stof is — zooals gezegd — gesmolten zand, dus eigenlijk gesmolten kwarts, alzoo belangrijk harder dan glas. Aan de vloertegels is opzettelijk eene eenigszins ruwe oppervlakte gegeven, die echter naar verlangen ook gepolijst kan worden, zooals dat voor wandbekleeding meer eigenaardig is. De onaantastbaarheid van het materiaal voor invloeden van de weersgesteldheid, gevoegd bij de mooie kleuren ervan, doen het bijzonder geschikt zijn voor gevelversieringen.

Wij laten hier volgen de resultaten van de proeven die met marbrit genomen zijn in het proefstation voor bouwmaterialen van de heeren Koning en Bienfait te Amsterdam.

1. Grootere stukken werden herhaaldelijk in eene koude ruimte van — 20° C. gebracht en daarna snel ontdooid in water van + 35° C. Het materiaal bleek tegen deze temperatuurwisselingen bestand te zijn, brokkelde niet af en scheurde niet;

2. Droge platen in water gelegd namen na een verblijf in water gedurende 3 × 24 uren niet in gewicht toe. De wateropname is dus = 0;

3. Stukken materiaal 6 × 24 uren gedrenkt in plantaardige olie namen geen olie op, de olie is na dien tijd niet in de breuk gedrongen;

4. De proeven, sub 3 vermeld, werden herhaald met minerale olie. Die minerale olie wordt niet in het materiaal opgenomen;

5. De hardheid van het materiaal volgens de schaalverdeeling van Mohs ligt zeer nabij 7. Het is harder dan gewoon venster- en spiegelglas, de hardheid komt die van kwarts nabij;

6. Het soortgelijk gewicht van het materiaal bedraagt 2.46;

7. Het materiaal werd tot een fijn poeder gewreven en dit poeder gedurende 24 uur met overmaat 10 pCt. zwavel-

zuur, 10 pCt. zoutzuur behandeld, waarbij gedurende 1 uur gekookt werd. Er bleek in oplossing te gaan in beide gevallen 1.6 pCt. Het materiaal is dus bestand tegen verdunde zuren;

8. Het gepoederde materiaal werd afgedampt met geconcentreerd zwavelzuur van 1.8.4 SG. Er ging in oplossing 16.1 pCt.

Deze uitkomsten zijn mede daar om een denkbeeld te geven van de zeer vele gevallen waarin dit materiaal van toepassing kan zijn; zij bevelen het marbrit aan voor laboratoria. voor bekleeding van zuurkasten, voor vloeren en wandbekleedingen in operatie-kamers, voor gang- en kamervloeren in gasthuizen, voor verschillende doeleinden in fabrieken, stations enz.

Zijn wij goed ingelicht, dan zal o.a. het marbrit toepassing vinden voor alle tafels in het nieuwe ziekenhuis, dat door den heer J. J. van Nieukerken te Groningen wordt gebouwd.

De goede eigenschappen van het materiaal bevelen het aan uit een practisch oogpunt, maar tevens maakt het uiterlijk aanzien ervan het aanbevelenswaardig uit een decoratief oogpunt.

R.

HET IN AANBOUW ZIJND HOEKHUIS RAADHUISSTRAAT EN HEERENGRACHT TE AMSTERDAM.

De bijgaande plan- en gevelteekeningen geven het hoekhuis te zien, bestaande uit vier aaneengebouwde woon- en winkelhuizen, dat onder leiding van de Architecten H. P. Berlage Nz. en H. Bonda te Amsterdam op het terrein Heerengracht hoek Raadhuisstraat zal word gebouwd.

De eigenaardige vorm van het terrein maakte e overbouwing aan de smalste zijde noodzakelijk, op daardoor in deze ruimte de trappen etc. zouden kun worden geplaatst, en de gevel op deze wijze in een rec hoekigen toren zou eindigen.

Om het riante uitzicht zijn aan de beide gevels erk ontworpen en op den hoek voor de verschillende eta een inspringend gedeelte of loggia. Als voorwaarde den verkoop van het terrein was geheele bebouwing den belendenden blinden gestichtsmuur gesteld, waar een hoog rechtopgaand gedeelte aan dezen gevel is c worpen, waarin mede de trappen naar de verschille verdiepingen gelegen zijn.

De geheele onderbouw wordt van hardsteen, de da

Hoekhuis Raadhuisstraat-Heerengracht te Amsterdam.

boven komende etage's worden van Oberkirchener Z steen opgetrokken, terwijl mede alle raam- en deurdor latijen, bogen gevel-afdekkingen, goot- en console-stuk sluit- en kraagsteenen etc. uit hardsteen worden vervaar

Het geheel wordt uitgevoerd door- en voor reke van den heer R. Cruyff te Amsterdam.

REUKLOOZE URINOIRS.

Reeds eenige jaren geleden werd in dit blad met enkele woorden melding gemaakt van de reuklooze uri die in Weenen het eerst werden ingevoerd en wa toen goede verwachtingen werden gekoesterd. Nu

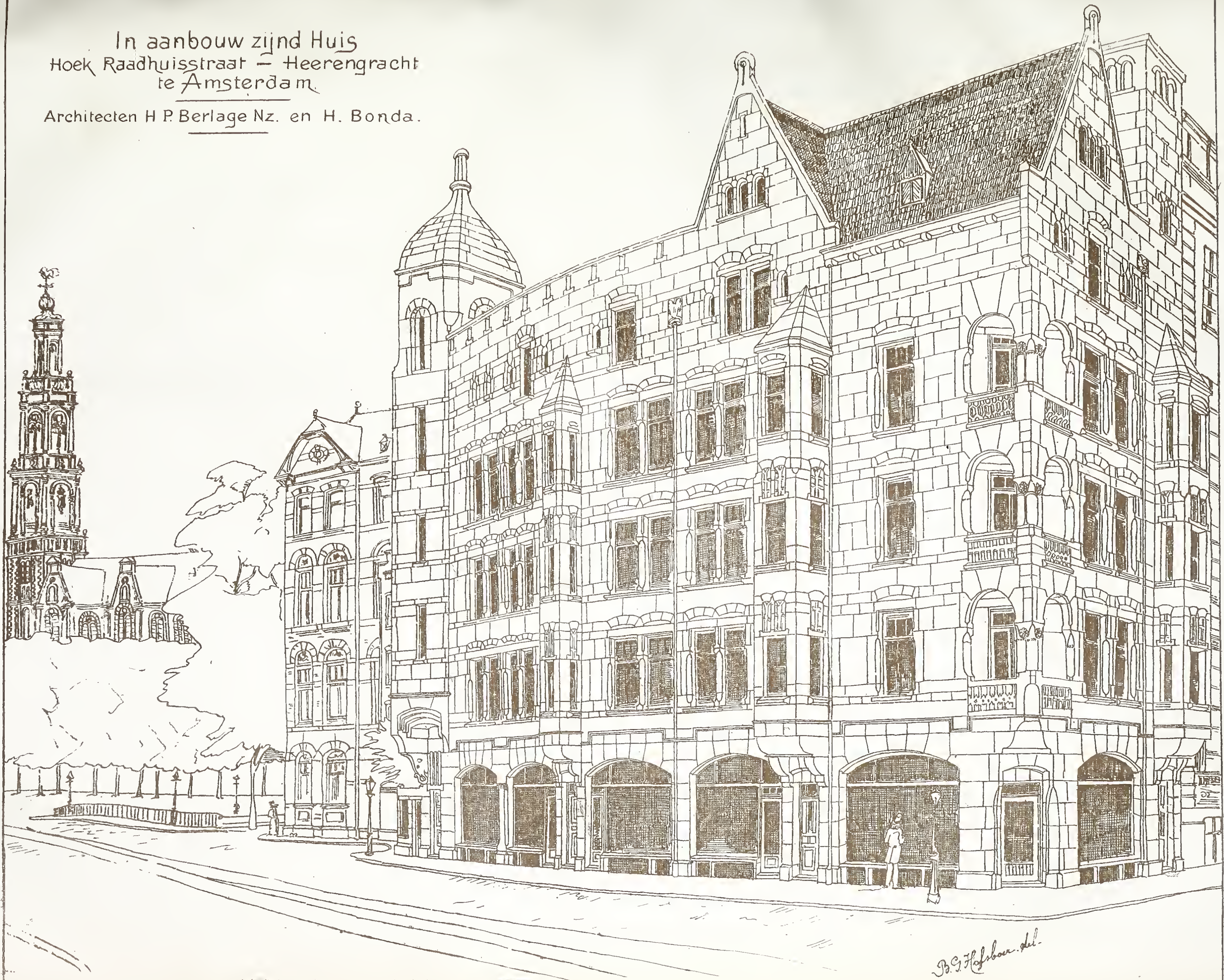

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

ıiet zijn beschaamd, kan meer uitvoerig op de inrichting vorden teruggekomen, vooral nadat het zeer gunstige ›ordeel van verschillende daartoe bevoegde personen be- ;end is geworden, ook door openbare geschriften (1).

De bedoelde reuklooze inrichting is gemaakt volgens de ıanwijzingen van den heer Wilhelm Beetz te Weenen.

Zij eischt voor de beoogde uitwerking geen voortdu- enden watertoevoer, maar slechts eene geringe hoeveelheid ›lie, en dit wel 2 tot 10 Kgr. per stand en per jaar; de ;osten daarvan zijn *f* 3 per jaar, terwijl die van voldoende vaterspoeling voor 't zelfde tijdsverloop oneindig veel meer :ullen bedragen.

De inrichting bestaat uit het wand-reservoir en den on- niddelijk daaronder bevestigden syphon, welke laatste ›estaat uit de ronde ontvangbuis *a*, en de klok *c d* met :en aantal toevoeropeningen d^1 aan den rand van den leksel *d*. Zooals uit de bijgevoegde figuur blijkt, zal het door de openingen in de ontvangbak komende vocht door de olie-laag vallen, en door de overstortbuis *e* zooveel vocht wegdringen en dus ook noodzaken om af te vloeien, als de hoeveelheid die in den syphon komt.

De laag olie vormt natuurlijk eene luchtdichte afsluiting, en door het met olie bestrijken van die gedeelten welke met urine in aanraking kunnen komen, zal die volkomen afvloeien. Men zal inzien, dat deze inrichting eene totaal reuklooze is.

Het verdient aanbeveling, ›ok in den voetbodem een olie-syphon, zooals beschreven s, te plaatsen; in dien bodem is één stuks voldoende voor drie standen.

Bij toestellen die *veelvuldig* gebruikt worden, moeten le wandbakken dagelijks gereinigd worden door het inmeren met urinol (de olie), en bij andere moet dit gechieden op zoodanige tijden als zich wel van zelf zullen angeven. De reiniging van den syphon, die in gewone evallen niet dikwijls noodig zal zijn, kan op zeer eenoudige wijze geschieden; met een haak wordt daartoe de lok *c d* en de kleine buis *e* uit het toestel genomen. Bij et weder inplaatsen der schoon gemaakte onderdeelen ıoet zorg worden gedragen, dat de verbinding bij *g* volomen waterdicht zij. Na elke reiniging en ook bij het erste in gebruik stellen van het toestel, moet de syphon net water gevuld worden, de klok *c d* weder op haar ›laats gesteld worden, en zooveel urinol op de klok geoten worden, dat de laag olie in den syphon 1 cM. dik is.

De olie-syphon bevriest niet zoo gemakkelijk als de inichtingen met waterspoeling; men neme daarbij de olieaag 's winters 3 c.M. dik. Het bevriezen kan ook bijna bsoluut worden tegengegaan door bij intredende hevige :oude de kleine buis *e* tijdelijk uit den syphon te nemen; /el is daardoor de luchtdichte afsluiting opgeheven, maar ›ch zal niet veel onaangename reuk worden waargenomen n door het spoedig wegvloeien van het vocht langs de ıim met olie verzadigde wanden, én door de groote koude zelve. Bij een mogelijk bevriezen der inrichting kan zonder veel kosten de ontdooiing plaats hebben door middel van zout of spiritus. Te Weenen hebben zulke inrichtingen aan den publieken weg bij strenge vorst geen bezwaren opgeleverd.

De toestellen zijn in verschillende gevallen aan te bevelen, b. v. voor plaatsing op den openbaren weg, in openbare gebouwen, in stations, scholen, ziekenhuizen, restauraties, koffie- en bierhuizen enz.

De heer Siebeneicher, inspecteur der stedelijke bouwaangelegenheden van Berlijn, schreef in 1895, dat hij de inrichting van den heer Beetz, afgezien nog van andere groote voordeelen, voor veel doelmatiger hield dan die met waterspoeling, vooral in die steden waar de toevoer en het gebruik van water belangrijke kosten medebrengt.

Het gemeentebestuur van Weenen constateerde — Dec. 1891 reeds — dat het systeem Beetz, zonder waterspoeling werkende, maar met een afsluiting eener olie-compositie, zich heeft doen kennen als eene uitmuntende inrichting en beter als die met water-doorspoeling. Het rein houden en de werking der inrichting is voorbeeldig.

Dat de uitnemende vinding van den heer Beetz reeds op zeer uitgebreide schaal in het buitenland toepassing heeft gevonden, is geenszins te verwonderen.

(1) Centralblatt der Bauverwaltung, 21 Jan. 1893. Le Génie ınitaire, 15 Aug. 1892. La Semaine des Constructeurs, 25 Febr. 93. L'Ingegneria Sanitara, Mei 1893.

HET GEDENKRAAM IN DE NIEUWE KERK TE AMSTERDAM.

Het gedenkraam in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, aldaar te plaatsen als een blijvend gedenkteeken aan de huldiging van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina door de Staten-Generaal namens het Nederlandsche volk, heeft al heel wat pennen in beweging gebracht. Dit alles, omdat in een blad eene oproeping was gelezen van den heer Otto Mengelberg te Rijsenburg, wiens ontwerp voor uitvoering was uitverkoren, en waarin Duitschers als teekenaars werden gevraagd. Voor *welk* kunstwerk die teekenaars zouden worden te werk gesteld, was echter aan niemand bekend.

Wij hebben ons met voordacht onthouden mede te doen aan het leveren van bespiegelingen over die oproeping, die tot allerlei conclusiën aanleiding hebben gegeven.

Thans wordt in het Nieuws v. d. Dag van 11 October medegedeeld, dat de vrees, als zouden Duitschers hier moeten komen verrichten wat zoo echt Nederlandsch behoort te zijn, geheel ongegrond is.

„Indien — zegt het blad — de heer Mengelberg ook een Duitschen copiïst in dienst nam voor de uitvoering der verbazend groote kartons op de werkelijke grootte, zelfs dan blijft het waar, dat het geheele werk door Nederlanders wordt uitgevoerd, want de geheele teekening is door hem in onze musea bestudeerd en wordt door hem alléén uitgevoerd."

Naar aanleiding van een persoonlijk onderhoud kunnen wij hieraan toevoegen, dat de heer Mengelberg *zelve* de detailleering van zijn *eigen* werk op zich heeft genomen. Al had hij nu ook meer Duitschers in dienst dan het Nieuws v. d. Dag veronderstelt, dan zouden die toch slechts voor het noodzakelijke machinale copiëerwerk gebruikt kunnen worden, — voor niets anders.

Bovendien weten wij, dat het raam zal worden uitgevoerd in het welbekende atelier van den heer J. Schouten te Delft, waar alléén Nederlanders werkzaam zijn.

En de heer Mengelberg *zelve*, de ontwerper, hoewel in Duitschland geboren, is sedert zijn *derde* jaar in Nederland woonachtig.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Technische Vakvereeniging, Afdeeling Utrecht. 8 Oct. 1897. Daar de president door ziekte verhinderd is tegenwoordig te zijn, opent en leidt de heer M. A. Treffers, als waarnemend Voorzitter deze Vergadering. Na goedkeuring der notulen deelt de Voorzitter

mede, dat de heer R. Tekelenburg zijne benoeming heeft aangenomen en alzoo als 2e president de belangen der Vereeniging zal behartigen; vervolgens dat vier Heeren als donateur zijn toegetreden waarna de heer W. J. J. Koole als lid werd aangenomen.

De Heer D. J. Tesselhoff doet thans eenige mededeelingen over metselspecie, naar aanleiding van een ingekomen vraag, waarvoor hem bij monde van den Voorzitter dank wordt gezegd.

Niets meer te behandelen zijnde, gaat men over tot eene kunstbeschouwing, waarvoor door het bestuur welwillend verschillende boek-, plaatwerken en modellen waren afgestaan.

Afdeeling Utrecht. 12 October 1897. Met een hartelijk welkomstwoord van den Voorzitter werd deze eerste vergadering in dit seizoen geopend. Voorlezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering heeft plaats evenals van een door den Secretaris opgemaakt verslag van de dezen zomer ondernomen kunstreis naar Tilburg. Hem werd hiervoor door den Voorzitter een woord van dank gebracht.

Na mededeeling van eenige ingekomen stukken werd door den penningmeester financieel verslag uitgebracht van genoemde kunstreis, hetwelk werd nagezien door de heeren Krap, Frijling en Kersemaekers en onder dankbetuiging goedgekeurd.

Hierna werd het woord verleend aan den heer Robbert Kalff alhier, die zich op verzoek van het Bestuur bereid had verklaard eenige mededeelingen te doen over de door hem in den handel gebrachte John's schoorsteenkappen met roet- en vonkenvanger.

Met gespannen aandacht werd deze zeer interessante lezing gevolgd en met belangstelling werden de vele proefnemingen bijgewoond, waaruit ten duidelijkste bleek dat wind, regen en zonneschijn niet alleen geen nadeeligen invloed op den trek van deze kappen uitoefenen, doch daarentegen den trek van schoorsteenen welke van deze kappen zijn voorzien nog bevorderen. De proeven met den, vooral voor fabriekssschoorsteenen aan te bevelen schoorsteenkap met roetvanger, waren zeer verrassend en toonden aan, dat bij deze toestellen roet noch vonken den schoorsteen ontvlieden doch in een bak worden opgevangen.

Natuurlijk werden door verschillende leden aan den heer Kalff verscheidene inlichtingen gevraagd omtrent de constructie, het aanbrengen, den prijs enz. der kappen, welke alle met de meeste bereidwilligheid werden beantwoord.

De Voorzitter bracht daarna den heer Kalff dank voor zijne belangrijke mededeelingen, waarmede alle leden door applaus instemden.

Hierna werd overgegaan tot bezichtiging van de antwoorden op de prijsvragen door de Maatschappij uitgeschreven.

Op voorstel van den Voorzitter werd de behandeling der overige punten uitgesteld, en de vergadering door hem gesloten.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Den 12 j.l. hield deze in een der zalen van den Tivoli-schouwburg hare eerste wintervergadering.

Na 't gebruikelijke welkom, den leden door den voorzitter, den heer H. Evers toegeroepen, en na eenige mededeelingen en het lezen van notulen, werd het woord gegeven aan den heer A. W. Weissman, architect te Nijmegen, die een voordracht met kunstbeschouwing hield over de bouwkunst der 19e eeuw.

Drie jaren, zoo ving spreker aan, scheiden ons nog van de 20ste eeuw, en zal er dan voor het nageslacht ooit sprake kunnen zijn van één of meer 19de eeuwsche bouwstijlen, in den zin zooals dat van vroegere eeuwen gezegd kan worden, namelijk als uitdrukking gevende aan en voortgekomen uit den tijdgeest?

Volgens spreker zal dat niet zoo zijn, en hij zal trachten aan te toonen waarom dat zoo is.

Sedert den Carolingischen tijd toch tot de 18de eeuw toe, zien we in de bouwkunst de heerschende gedachte van den tijd, 't zij deze overwegend kerkelijk of profaan was, uitgedrukt in het Romaansch, de Gothiek, de Renaissance: de stijlen naar de Lodwijken genoemd, volgen elkaar in dien geest op.

Wel wordt door de volgers van Schinkel en Viollet le Duc alle waarde ontzegd aan de laatst genoemde 18de eeuwsche stijlen, doch ten onrechte; ook in haar wordt de geest van het tijdperk waarin zij groeiden, duidelijk herkend: spreker toont dit bij een reeks van gebouwen zooals in Italië, Frankrijk Duitschland, Oostenrijk, aan. Sedert de 15de eeuw werden wel de motieven der antieken in de bouwstijlen toegepast, doch op geheel zelfstandige wijze.

Na 1760 echter, worden die vormen slaafsch gecopieerd, en daarmede doet de periode van stijllooze architectuur haar intrede. Als voorbeeld van het verschil in behandeling der antieke motieven voor en na 1760 wijst spr. op het Panthéon te Parijs in vergelijking met de een eeuw vroeger aldaar gebouwde Dôme des Invalides.

Als een overgangsvorm tusschen deze beide wijzen van werken, waarbij noch letterlijk gecopieerd noch volkomen zelfstandig geconcipieerd is, kan de St. Paul te Londen gelden.

Tijdelijk heeft deze Engelsche richting wederom geïnfluenceerd op die van het vasteland, doch spoedig daarop wordt weer getrouw naar de antieken gecopieerd, als sprekend voorbeeld waarvan de Madeleine te Parijs wordt aangehaald. Geen gepaster vorm voor een christelijke kerk meende men te kunnen vinden, dan in een antieken tempel was belichaamd.

In hoofdzaak is 't de Romeinsche stijl, welker producten ijverig nagevolgd werden, overeenkomstig de zucht van Napoleon om zich bij de Romeinsche imperatoren te vergelijken. De Arc du Caroussel en in veel opzichten de Arc de Triomphe zijn navolgingen van de Romeinsche triomphbogen.

Zelfs in de kleeding dringt dat navolgen der Romeinen door, en na den tocht van Napoleon naar Egypte ontwikkeld zich de zoogenaamde style Empire, als een samenvoeging van Egyptische en Romeinsche motieven, welke stijl nog een kwart eeuw na Napoleon vol in zwang bleef.

(Wordt vervolgd).

BERICHTEN.

In de tweede helft van Januari 1898 zal te 's-Gravenhage een vergelijkend examen worden gehouden voor Nederlanders, tusschen de 20 en 30 jaren, die genegen zijn om te worden aangesteld tot militair opzichter der genie 3e klasse bij het Nederlandsch-Indisch leger.

Ter toelating tot het examen wende men zich vóór 1e Januari 1898 tot het Departement van Koloniën bij gezegeld request, met duidelijke opgave van adres en onder overlegging van de stukken, welke zijn aangeduid in de St.-Ct. No. 238, waarin tevens de vereischten voor het examen worden vermeld, alsmede verdere bijzonderheden.

De officieele uitslag van den prijskamp, door de stad Triest uitgeschreven voor plannen van een krankzinnigengesticht, is als volgt:

1e prijs, de heeren Morin Goustiaux en Le Cardonel, te Parijs;
2e prijs, de heer Péveling te Eberswalde;
3e prijs, het ontwerp „Labor optat praemium", waarvan de vervaardiger zich nog niet bekend heeft gemaakt.

Reeds sedert geruimen tijd is een comité werkzaam geweest om gelden in te zamelen voor het oprichten van een monument voor Frans Hals, dat te Haarlem eene plaats zou vinden. Dit comité bestaat uit de heeren J. Krol Kz., Voorzitter, H. J. Scholten, S. J. Graaf van Limburg Stirum, Mr. A. W. Thöne en Jhr. F. Teding van Berkhout, Penningmeester, allen te Haarlem, Jozef Israëls en H. W. Mesdag te 's Gravenhage, Prof. C. L. Dake te Amsterdam en Mr. Z. W. Straatman, Secretaris, te Almelo.

Thans is het tot stand komen van het monument verzekerd, doordat — volgens het Nieuws v. d. Dag — een kunstliefhebber en bewonderaar van Frans Hals een som f 30 000 geschonken heeft aan het comité.

„De schenker — zegt genoemd blad — wenscht evenwel in „ruil voor dat bedrag en als bewijs van instemming met zijn gift „van de kunstenaars een werkstuk van hunne hand te ontvangen."

Na ingewonnen inlichtingen werd ons vermoeden bevestigd, dat de bovenstaande mededeeling omtrent den wensch van den onbekenden schenker, diens bedoeling niet getrouw weergeeft; het woordje „evenwel," gaf aanleiding tot dat vermoeden.

Wat toch is het geval? De Nederlandsche kunstenaars zijn de eigenlijke gevers van het monument. Zij hebben namelijk het plan opgevat kunstwerken van hunne hand bijeen te brengen om door den verkoop daarvan over eene voldoende som voor oprichting van het monument te kunnen beschikken. Toen is de gulle schenker gekomen met zijn aanbod, om de collectie, die nog niet bestond, ongezien aan te koopen voor f 30.000. Die schenker — zoo is ons gebleken — is geen kunsthandelaar, maar een kunstliefhebber, en de aangekochte werken blijven allen bewaard in zijne verzameling.

Het comité heeft reeds de toezegging voor kunstwerken ontvangen van de heeren Israëls, Jacob Maris, H. W. Mesdag, Th. de Bock, C. Bisschop, Mevr. Mesdag—van Houten, C. L. Dake en H. J. Scholten.

Naar aanleiding van de l.l. week gepubliceerde lijst van bekroningen, toegekend aan de Hollandsche architecten op de Wereldtentoonstelling te Brussel, verstrekt door het hoofdbureau van het Tentoonstellings-Comité, wordt nader medegedeeld, dat de officieele lijst eerst 20 Oct. a.s. openbaar gemaakt wordt en de gedane opgaven *niet juist* zijn.

PERSONALIA.

Tot Directeur der Gemeentewerken te Leiden is benoemd geworden de heer G. H. Broekman, civiel-ingenieur, thans werkzaam te Warasdin in Croatië.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 5.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Teekenaar 1.

VERBETERING.

Het artikel „Slecht gebouwde huizen", in het Bouwk. Weekblad van 9 October j.l. opgenomen, is in de eerste plaats onderteekend: A. J. Kruiswijk; dit moet zijn: A. J. Vreeswijk.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

23 OCTOBER 1897. 17e JAARGANG. No. 43.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij vergadert op Donderdag 28 October a. s. te Amsterdam.

Het Bestuur vestigt de aandacht van Heeren Leden andermaal op de bepaling voorkomende in Art. 25 van de Wet der Maatschappij en luidende als volgt:

De leden hebben het recht onderwerpen voor prijsvragen in te zenden.

Het noodigt hen uit, vóór 4 November a. s. onderwerpen voor de **prijsvragen in 1898 uit te schrijven,** te willen toezenden aan het bureau der Maatschappij.

Afdeeling Arnhem. — Vergadering op Woensdag 27 October, 's avonds te 8 uur in de Directie-Kamer van Musis Sacrum.

1. Vaststellen van den rooster voor bijdragen op de vergaderingen.
2. Bespreking der door de Maatschappij in 1898 uit te schrijven prijsvragen, en der ter beantwoording te stellen vragen.
3. Bezichtiging der ingekomen antwoorden op de prijsvragen in 1896 door de Maatschappij uitgeschreven.

De Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia hebben besloten eene Commissie te vormen voor het bijeenbrengen van eene inzending „Bouwkunde" voor de Nederlandsche Afdeeling Schoone Kunsten ter Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

HET GEDENKRAAM IN DE NIEUWE KERK TE AMSTERDAM.

Dinsdag j.l., werd de gelegenheid verschaft het schetsontwerp te bezichtigen van den heer Otto Mengelberg voor het gedenkraam, in de Nieuwe Kerk te Amsterdam te plaatsen bij gelegenheid der huldiging van H. M. Koningin Wilhelmina. Een teekening in kleur op één twintigste der ware grootte en een met groote habiliteit geteekend detail van een onderdeel op één tiende waren in de mooie Louis XVI kerkeraadskamer opgesteld.

De Commissie uit de Nederlandsch Hervormde Gemeente had hare goedkeuring reeds gehecht aan een eerste schetsontwerp van den heer Mengelberg, gemaakt na overleg met Prof. Fruin te Leiden, die door een ieder wel zal erkend worden als de beste kenner van onze geschiedenis. Dat ontwerp werd gekozen uit een drietal, waarvan de beide andere eveneens ontworpen waren door bekende kunstenaars.

Het enorme raam, 24 M. hoog en 7 M. breed, eindigende als spitsboog, is door een vertikale middenstijl in twee helften verdeeld, welke weder in tweeën zijn gedeeld door een horizontalen breeden band.

In de beide bovenste helften heeft de ontwerper in twee rijen geplaatst de figuren ten voeten uit, in de bovenste reeks, van Prins Willem I, Louise de Coligny, Maurits, Willem Lodewijk, Frederik Hendrik, Amalia van Solms, Prins Willem II en Albertine Agnes; in de onderste rij, wederom van links naar rechts de reeks volgende, Prins Willem III, Maria, Willem IV, Willem V, Koning Willem I, Willem II, Willem III, en Koningin Emma. De vorsten, voorgesteld in houdingen waarop zij op bekende schilderijen of prenten voorkomen, dragen de kleeding van den tijd waarin zij leefden.

Boven die figuren zijn tusschen oranje-takken de vier kwartieren aangebracht van het wapen van Koningin Wilhelmina, Oranje, Rusland, Waldeck en Nassau. In de spits van den boog is de Koningskroon zichtbaar.

In de linker benedenhelft ziet men een allegorische voorstelling: Willem de Zwijger, de grondlegger van het stamhuis, in houding en kleedij als op het praalgraf te Delft, omgeven door vrouwenfiguren die de geallieerde

provinciën, hem huldigende, voorstellen; achter hen de faam die zijn glorie uitbazuint.

In de rechter benedenhelft Koningin Wilhelmina die, op den troon gezeten, met de linkerhand op den Bijbel, met de rechter steunt en trouw zweert op de Grondwet. Links op den voorgrond de symbolische figuren van handel, nijverheid en scheepvaart, en een jongen heraut van Amsterdam; rechts de Nederlandsche Maagd.

Onder deze voorstellingen zijn een reeks vakken, gevuld met wapens en echt Duitsche banderols, waarbij nog een opdracht zal gevoegd worden.

De achtergrond der symbolische voorstelling wordt gevormd door zeer gedetailleerde gothische architectuur.

De beide bovengedeelten van het raam zijn vrij rustig gehouden.

De twee allegorische voorstellingen in het benedengedeelte zijn mooi gegroepeerd, maar de achtergrond is te vol, te gedetailleerd en daardoor te onrustig, wellicht te ontcijferen op een lager geplaatst en minder omvangrijk raam, maar ook daarvoor nog te vol. Het is toch een vereischte, vooral in een zoo schitterende voorstelling met doorvallend licht als bij een gekleurd glasraam, de achtergronden kalm te houden, om de hoofdvoorstelling beter te doen uitkomen. De vrees is daarom gerechtigd, dat de groepeeringen, die hier hoofdzaak zijn, te zeer op den achtergrond geraken door de afleiding die hare omgeving veroorzaakt.

Er is iets warreligs in de fonds, te meer omdat van motieven uit den tijd der flamboyant-Gothiek gebruik is gemaakt, een tijdperk dat wij in Holland feitelijk *niet* gekend hebben, zeer zeker niet *zoo* rijk in details als in dit raam, — een tijdperk dat ons vreemd is, en zeer vreemd is ook aan het kerkgebouw. Daarom schijnt het raam niet Hollandsch. Hoe artistiek het ontwerp moge zijn, en hoe hoog de kunst van den ontwerper ook moge geschat worden, die indruk mag niet verzwegen worden, in de hoop, dat bij de detailleering nog veel in anderen zin zal kunnen gewijzigd worden, — in een zin, dat het raam van een typisch vaderlandsch karakter worde.

En, bij het verlaten van het kerkgebouw nog even ziende naar het groote raam dat de tegenvoeter zal zijn van het nog komende, zie, dan merkt men daarin terstond op de hooge kwaliteiten van zeer voorname kunst; dan vindt men daarin rust en merkt er allereerst de hoofdzaak in op, de figuren. En de vraag als van zelve stellende, welk raam zal er onder lijden, dat werken van zoo groote tegenstelling in opvatting tegenover elkander zullen staan, dan komt nu reeds de vrees op, dat het werk van Le Comte, het raam van Mengelberg zal overtreffen in grootschheid, als dit laatste niet veel eenvoudiger en rustiger wordt gehouden. Tegenover de zoo bestudeerde rust en ernst van het eerste, behoort een ander werk te staan van even groote kalmte en waardigheid; de stijl waarmede die kwaliteiten verkregen worden, doet hier niets ter zake.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

PLATEN VAN CEMENT-IJZER SYSTEEM „MONIER."

In den laatsten tijd hebben de fabrikanten van cementijzer-werken hun bijzondere aandacht geschonken aan de constructie van vlakke vloeren, uit één stuk, van groote draagkracht, belangrijke spanwijdte en geringe dikte, doch zonder balken, waardoor verdiepingshoogte wordt gewonnen en metselwerk voor opgaande muren wordt gespaard, nog afgezien van andere voordeelen, waarvan onbrandbaarheid wel de vooornaamste is.

Ten einde een denkbeeld te geven van de draagkracht van deze platen en ter raadpleging bij het ontwerpen van plannen, geven wij onderstaande tabel, daartoe afgestaan, welker gegevens de resultaten zijn van eene groote reeks proeven, genomen aan een der fabrieken van cement-ijzerwerken, systeem Monier.

MONIERPLATEN VAN 4 TOT 16 c.M. DIKTE.

Berekende gelijkmatig verdeelde breukbelasting per M². in K.G. bij vrije oplegging.

Plaatdikte in c.M.	Gewicht in K.G. per M².	BREUKBELASTING PER M². IN K.G. BIJ EENE SPANNING IN METERS VAN:																								
		1.00	1.20	1.40	1.60	1.80	2.00	2.20	2.40	2.60	2.80	3.00	3.50	4.00	4.50	5.00	5.50	6.00	6.50	7.00	7.50	8.00	8.50	9.00	9.50	10.00
4	88	3208	2201	1593	1199	926	736	593	484	399	332	278	181	118	74	43	20	3	—							
5	110	5536	3810	2770	2095	1632	1301	1056	870	725	610	517	350	242	168	115	76	46	23	5	—					
6	132	8484	5151	4263	3233	2527	2022	1648	1363	1142	966	825	571	406	293	212	152	107	71	43	21	2	—			
7	154	12050	8321	6072	4613	3612	2897	2367	1964	1651	1402	1202	842	608	448	334	249	185	134	95	62	36	14	—		
8	176	16236	11221	8197	6235	4889	3927	3215	2673	2251	1917	1647	1163	849	634	480	366	279	212	158	115	80	51	26	5	—
9	198	21042	14552	10638	8098	6357	5112	4190	3489	2944	2511	2162	1535	1129	850	651	504	392	304	235	179	133	95	64	37	14
10	220	26466	18332	13395	10204	8016	6451	5293	4413	3727	3183	2745	1958	1447	1097	847	662	521	411	324	254	196	149	109	75	46
11	242	32509	22502	16468	12551	9866	7945	6524	5444	4602	3935	3397	2431	1804	1375	1086	840	667	533	426	340	269	211	162	120	85
12	264	39172	27122	19856	15141	11907	9595	7884	6585	5569	4766	4117	2955	2200	1683	1313	1039	831	669	540	437	352	281	222	172	130
13	286	46461	32177	23564	17974	14142	11400	9372	7829	6629	5676	4908	3530	2635	2022	1583	1259	1012	820	668	545	444	361	291	231	181
14	308	54353	37651	27580	21044	16562	13357	10985	9181	7777	6664	5765	4154	3108	2397	1878	1499	1210	985	807	663	546	448	366	297	238
15	330	62874	43561	31916	24359	19177	15471	12728	10642	9019	7731	6692	4829	3620	2791	2198	1759	1425	1166	959	793	657	544	450	370	302
16	352	72011	49900	36568	27915	21982	17738	14599	12211	10352	8878	7688	5555	4170	3221	2542	2040	1658	1360	1124	934	778	649	541	449	371

Met het eigen gewicht *is rekening gehouden*, zoodat de getallen de *eventuëele* breuk*belasting* aangeven.
De draagkracht kan in dezelfde dikte tot ± 30% worden vergroot of zoo noodig ook worden verkleind.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG *voor een Ontwerp voor de slotdecoratie van een groot vuurwerk ter gelegenheid der Aanvaarding der Regeering door H. M. Koningin Wilhelmina, uitgeschreven door de Konink!. Nederl. Pyrotechnische fabriek te Utrecht (Ruysch & Co.)*

n het geheel waren een elftal ontwerpen ingekomen, waarvan ter slechts enkelen als ernstig op te vatten oplossingen waren beschouwen.

)e beoordeeling der plannen geschiedde door een Commissie taande uit de Directeuren der Gemeentewerken van Rotterdam Utreeht en van de bovengenoemde fabriek.

)e conclusie der beoordeeling was, dat eigenlijk geen der in- :onden plannen voor bekroning vatbaar was, zooals zij waren aengesteld, doch dat het meest geslaagde ontwerp was, dat ezonden onder het motto „*B. Cellini.*" De directie der K. N. rotechnische fabriek was dan ook bereid om de uitgeloofde js van f 200 uit te keeren aan den vervaardiger van dit ontwerp nneer deze zijn ontwerp zoodanig wilde omwerken en wijzigen, : het voor uitvoering geschikt werd, waartoe de ontwerper zich reid verklaarde. Vervaardiger van dit ontwerp bleek te zijn de er C. M. Garms te Amsterdam.

Omtrent de ingezonden ontwerpen kan het volgende worden zegd:

No. 1. Een ruwe penschets bevattende het beeld van Koningin ilhelmina, omgeven door verschillende attributen en figuren, or minder geoefende hand geteekend. De compositie is voor ı vuurwerk niet bruikbaar.

No. 2. Een potloodschets waarop alleen te zien is het Ruiter- ndbeeld van Prins Willem I voor het paleis, Noordeinde te Gravenhage, waarvoor de jonge koningin geknield ligt. Daar- der staat: „Het Vhaderlandt getrouwe blijf ick tot in den doet." de wolkenmassa daarboven zweven eenige onmogelijke engel- s. Hoe de ontwerper zich deze, voor het gevraagde doel weinig ssende fantasie in vuurlijnen omgezet heeft gedacht, blijft on- gelost.

No. 3. Bevat een voorstel van den heer J. M., dat bestaat uit ı velletje papier waarop eenige uitgeknipte prentjes zijn geplakt :t eene wijdsche omschrijving.

No. 4. *Motto Eendracht maakt Macht.*

Een groot fantastisch architectuurstuk door 2 hooge torens ge- nkeerd in fantasie-Gothiek ontworpen (volgens den ontwerper n tempel der eendracht.) In het midden een soort altaar, waarop der de koningskroon staat geschreven „Oranje en Nederland", arboven de gevleugelde zonneschijf, bundels licht en vlammen ar alle zijden uitstralend, omsloten door een boog van vuur- alen uitzendend staafwerk, waartusschen de namen der Provin- n (het Ned. volk moetende voorstellen) zijn aangebracht.

Het geheel geflankeerd door 2 stukken hekwerk met penanten arop de attributen van „geloof, hoop en liefde" en „rede, recht welvaart", door vuurbundels omgeven. Vormen en grootte- rhoudingen laten hier te wenschen over en houden geen reke- ıg met het beoogde doel. De toepasselijkheid van het geheel or de aanstaande kroningsfeesten zou alleen moeten blijken or het bovengenoemd opschrift, maar is met wijziging daarvan k voor ieder ander doel even bruikbaar of onbruikbaar.

Motto Coenraad v. Velzel.

Tusschen 4 kolossale fakkels is boven in het midden een trans- rant portret van de jonge Koningin aangebracht, waarboven kinderfiguurtjes de kroon houden. De Nederlandsche leeuw, t Rijkswapen en de Nederlandsche en Oranje vlaggen met ralenkrans omgeven, dit geheel waaronder in groote letters het oord „Hulde" is aangebracht. Rechts is het paleis te Amsterdam, ıks dat te 's Gravenhage in ruwe trekken aangegeven. De wapens n Utrecht, stad en Provincie, behooren hier niet te huis daar t ontwerp zoo mogelijk voor de Hoofdstad bedoeld is. Het heel is door een vaardige hand geteekend, maar voor omzetting vuurlijnen eigent zich dit ontwerp weinig.

Motto Kroning.

Hoewel aan het geheel eene zekere architectonische groepering :t kan ontzegd worden. verraden toch vormen, verhoudingen figuren een minder bedreven hand.

Er is meer op een decoratiestuk dan op een vuurwerkstuk iet, waartoe zich dan ook dit ontwerp minder goed eigent, al ordt in een gekleurd detail de bedoeling nader verduidelijkt.

Motto ?

Een velletje papier bevat eenige cirkeltjes, in te vullen met de daaronder genoemde Koninklijke portretten. De Ned. Maagd en de Ned. Leeuw zijn mede in de collectie opgenomen.

Motto Jos. Hz.

Een ontwerp in kleuren met bijgevoegde penteekening. Twee fanfare blazende herauten dragen het kussen met de kroon; daarboven het opschrift „Wilhelmina de Koningin leve", in vuurstralen. In de flonkerende boogarchitectuur zijn vuurfonteinen aangebracht; de scheidende kolommen dragen offerschalen op drievoeten met Bengaalsche verlichting. Hoewel bruikbare motieven bevattende, is juist de hoofdmiddengroep weinig geeigend om voor het beoogde doel te dienen.

G. F. v. L. . . . .

Geeft een ontwerp ten beste. dat in aanmerking zou kunnen komen, als men een ontwerp voor een spotprent had gevraagd.

Motto W. I. S.

In kleuren ontworpen, eigent zich niet voor het beoogde doel. Eenige stijve figuren zijn om een portret-medaillon der Koningin gegroepeerd. Twee vlaggentropheën met wapens zijn wederzijds geplaatst.

Motto B. Cellini.

Is het meest geslaagde en goed geteekende ontwerp, rekening houdende met het beoogde doel van een vuurwerkstuk te willen zijn en als zoodanig zeer dankbare motieven bevattende. Het is rank en sierlijk van verhoudingen en lijnen. doch mist een voldoenden onderbouw, waardoor het geheel iets gedrukts verkrijgt; zulks is echter gemakkelijk te verbeteren. Minder geslaagd is het denkbeeld om de hoofdmiddenpartij te laten innemen door een kolossaal wapenschild met attributen, onevenredig groot, waartegen het daarboven als boogbekroning aangebrachte medaillonportret der Koningin bijna wegvalt. Ook de engel figuren zijn rijkelijk groot. Door omwerking van deze middengroep is echter een zeer bruikbaar ontwerp daar te stellen.

De Commissie van beoordeeling:

G. J. DE JONGH.
VAN RHIJN.
F. J. NIEUWENHUIS.

Op de prijsvragen voor de versiering van enkele stadsgedeelten bij gelegenheid der feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen Amsterdam in het jaar 1898, uitgeschreven door de Commissie van Vereenigde Kunstenaars te Amsterdam, zijn de navolgende antwoorden ingekomen:

1e prijsvraag, Stationsplein-Damrak.

4 ontwerpen, onder de motto's: Kroonfeest, 7 teekeningen; Salve, 9 teekeningen; Hulde, 4 teekeningen; 't Is tijd de straten te stoffeeren, 3 teekeningen.

1e en 2e prijsvraag te samen, Stationsplein-Damrak, Dam.

1 ontwerp, onder het motto: Roos (figuur), 7 teekeningen, 1 model.

5e prijsvraag, Blauwbrug.

1 ontwerp, onder het motto: W, kroon (figuur), 5 teekeningen.

6e prijsvraag, Magere brug.

2 ontwerpen, onder de motto's: Oranje. b. 3 teekeningen, Wilhelmina, 7 teekeningen, 1 photo.

7e prijsvraag, Hoogesluis.

3 ontwerpen, onder motto's: No piu, 4 teekeningen; Amstel. br., 4 teekeningen; Effekt, 1 teekening.

Op de prijsvragen no. 3, Rokin-Sophiaplein, en no. 4, Oranjebrug, zijn geen antwoorden ingekomen.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. H.

In aflevering no. 12, jaargang 1896, van „l'Emulation" zag ik dezer dagen eene afbeelding van het voormalige Raadhuis van Nieuwer-Amstel met onderschrift „Architecte de Groot."

Naar aanleiding van dat onderschrift verzoek ik U beleefd de

prijsvraag voor een reclame biljet voor Ernst Kaps besluit deze aflevering. die mij voorkomt en wat inhoud en illustratie betreft, tot het belangrijkste te behooren dat in den laatsten tijd op dit gebied verschenen is. Ik hoop, dat recht velen, door hun boekhandelaar een gevuld inteekenbiljet terug te zenden, het voortbestaan van dit tijdschrift helpen mogelijk maken en zich zelven talrijke aangename oogenblikken bezorgen.

Voor eenige weken is mij een prospectus gestuurd van een ander Duitsch maandblad dat onder den titel: „Dekorative Kunst" bij F. Bruckman te München verschijnt. (Abonnementsprijs is 3.75 M. per kwartaal.) Ik maakte er geen melding van, daar ik gaarne eerst de verschenen aflevering zien wilde. Wat mij betreft. geloof ik, dat een abonnement op de zooeven genoemde uitgave èn meer nut èn meer bevrediging zal geven. Ik kan echter de verzoeking niet weerstaan enkele zinnen uit het prospectus over te nemen:

Bij deze uitgave handelt het, zoo heet het, om iets nieuws „ten minste voor Duitschland, om iets dat zich niet beperkt tot de afgesloten sfeer van het eigenlijke leven op kunstgebied, maar dat diep in het algemeene openbare leven doordringt en zelfs belangstelling afdwingt van hem, die ver van de eigenlijke kunst staat."

„Daarom zal ons doel steeds gericht zijn op alle praktische nieuwigheden in buiten- en binnenarchitectuur en decoratie, de kunstnijverheid. het boek en op aanverwant gebied. Daarnaast denken we nog ruimte over te hebben voor verder afliggende toepassingen van de decoratieve kunst, de mode enz." De Fransche kunstnijverheid komt er slecht bij weg. „Ze kan geen goeden stoel van nieuwe vormen, geen bruikbaar stuk huisraad, geen verstandig modern stuk bouwkunst, geen smaakvol behangsel, maken." Och kom!

Het nummer van „the Artist" behandelt de „Toegepaste kunst in Engeland" Wat wij te zien krijgen is niet in staat ons een hoogen dunk te geven van die kunst; zou de samensteller ook ongelukkig geweest zijn in de keuze der onderwerpen?

Moge de vrees, door het „made in Germany", ook op dit gebied overvleugeld te worden, ons helpen aan een anderen geest in de Engelsche kunstbladen!

10 Oct. '97. J. H. W. L.

BERICHTEN.

De ons thans toegezonden officieele lijst der bekroningen op de Brusselsche tentoonstelling, is voor de afdeeling bouwkunst als volgt:

Een Eere-diploma aan: de installatie der Nederlandsche Afdeeling, en den heer J. Mutters Jr.

Gouden medailles aan de heeren: J. Verheul Dzn. en C. B. Posthumus Meijes

Zilveren medailles aan de heeren: J. van Straaten, G. van Arkel, W. Hamer. H. P. Berlage Nz., Paul de Jong, E. F. Ehnle en W. Kromhout Czn.

Bronzen medaille aan den heer J. Limburg.

Wij kunnen hieraan toevoegen, dat de Jury voor de beoordeeling der inzendingen in de klasse waarin de architectuur is tentoongesteld, als volgt was samengesteld:

de Potter, schepen voor de publieke werken van Brussel, Voorzitter;

Pierron, civ. ingenieur en chef-architect voor de wegen te Parijs, en Cav. Becucci, de eerste voor Frankrijk de laatste voor Italië.

G de Hein. advocaat te Brussel, Secretaris.

Leden der Jury voor België:

H. Delhaye, president van de Ligue du bâtiment, lid van den hoogsten raad voor handel en nijverheid te Brussel;

Leonce Evrard. industrieel te Brussel;

W. Janssens, architect „ „

J. J. van IJzendijck. architect „ „

Voor de Congo:

Georges Hobé, industrieel te Brussel.

Voor Frankrijk:

Louis Bonnier, Rijks-architect. en architect der stad Parijs.

Voor Nederland:

Ed. Cuypers, architect te Amsterdam.

Voor Perzië:

E. Wauthier, kunstschilder te Brussel.

Plaatsvervangende leden, der Jury waren de heeren: Ed. Quétin, architect te Brussel, voor België; G. Rémon, decorati schilder te Parijs, voor Frankrijk; A. Salm G.Bzn., architect, vo Nederland.

Het Gedenkraam dat in de Nieuwe Kerk te Amsterdam g plaatst zal worden bij gelegenheid van de huldiging van H. M Koningin Wilhelmina, volgens het ontwerp van den heer Ott Mengelberg, zal door den heer J. Schouten te Delft geleve worden voor de som van f 35,000.

Tot nu toe is reeds voor eene som van f 24,000 ingeteekend.

Inteekenbiljetten en circulaires zijn nog verkrijgbaar bij de den heer Chr. Beels, Heerengracht 420 te Amsterdam.

In den gemeenteraad van Rhenen heeft de voorzitter mede gedeeld, dat de financieele krachten der gemeente niet voldoend zijn om den afgebranden toren in zijn oorspronkelijken toestand te herstellen. waarom het dan ook gewenscht is een beroep t doen op de hulp van Rijk en Provincie.

De raad heeft B. en W. nu gemachtigd de noodige stappen daartoe te doen.

Over de verlichting van Berlijn met gasgloeilicht heeft de directeur der stedelijke gasfabriek belangrijke mededeelingen gedaan. Daaruit blijkt o. a., dat van de 42.000 gasvlammen voor de straatverlichting er 12.000 voor gasgloeilicht zijn ingericht, en dit aantal nog met 6000 vermeerderd zal worden. Aan het einde van dit jaar zal Berlijn ongeveer voor de helft door gasgloeilicht verlicht worden. Wat de kosten betreft wordt medegedeeld, dat een gewone straatlantaarn, voor glasgloeilicht ingericht, jaarlijks eene besparing geeft van f 42, terwijl voor kousjes, bediening enz. f 7.80 tot f 1 per lantaarn per jaar in rekening moet worden gebracht.

Daar de bediening der nieuwe lichten meerdere zorg vereischt begint het gilde der oude lantaarnopstekers zeer te dunnen.

De Vereeniging voor geschiedenis van Nürnberg zal een pracht werk uitgeven over de Sebalduskerk en hare geschiedenis.

De gemeente Nürnberg steunt deze onderneming gedurende drie jaren met een bedrag van f 900 jaarlijksch.

Is zoo iets al eens in Nederland voorgekomen?

PERSONALIA.

Bij Kon. Besluit is. met ingang van 1 November a. s., benoemd tot Directeur der Polytechnische School de heer T. M. Telders tevens hoogleeraar aan die inrichting.

Tot officier in de orde van Oranje-Nassau is benoemd de heer N. H. Henket. hoogleeraar aan de Pol. School, afgetreden waarnemend Directeur van die inrichting.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 7.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 10, van 15 October 1897. Door moleculaire werking bewogen voorwerpen, door C. Admiraal. — De „Murgang" van den Lammbach en het stroomende moeras van Killarney (vervolg en slot). door A. D. Hagedoorn. — De Kolenrijkdom van Duitschland en eenige andere Europeesche Staten in verband met de toekomstige uitputting der verschillende re vieren, door F. E. Veeren. — Twee model-gasmotoren, door De T. — Elektrische krachtsoverbrenging in fabrieken, door Herm. J. Mulder. — Een eigenaardig gebruik, door G. F. M Liebert. — Hollandsche tabak (vervolg), door C. J. Koning. — Een nieuwe zelfwerkende gasvlamontsteker, door Dr. A. van Hennekeler. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

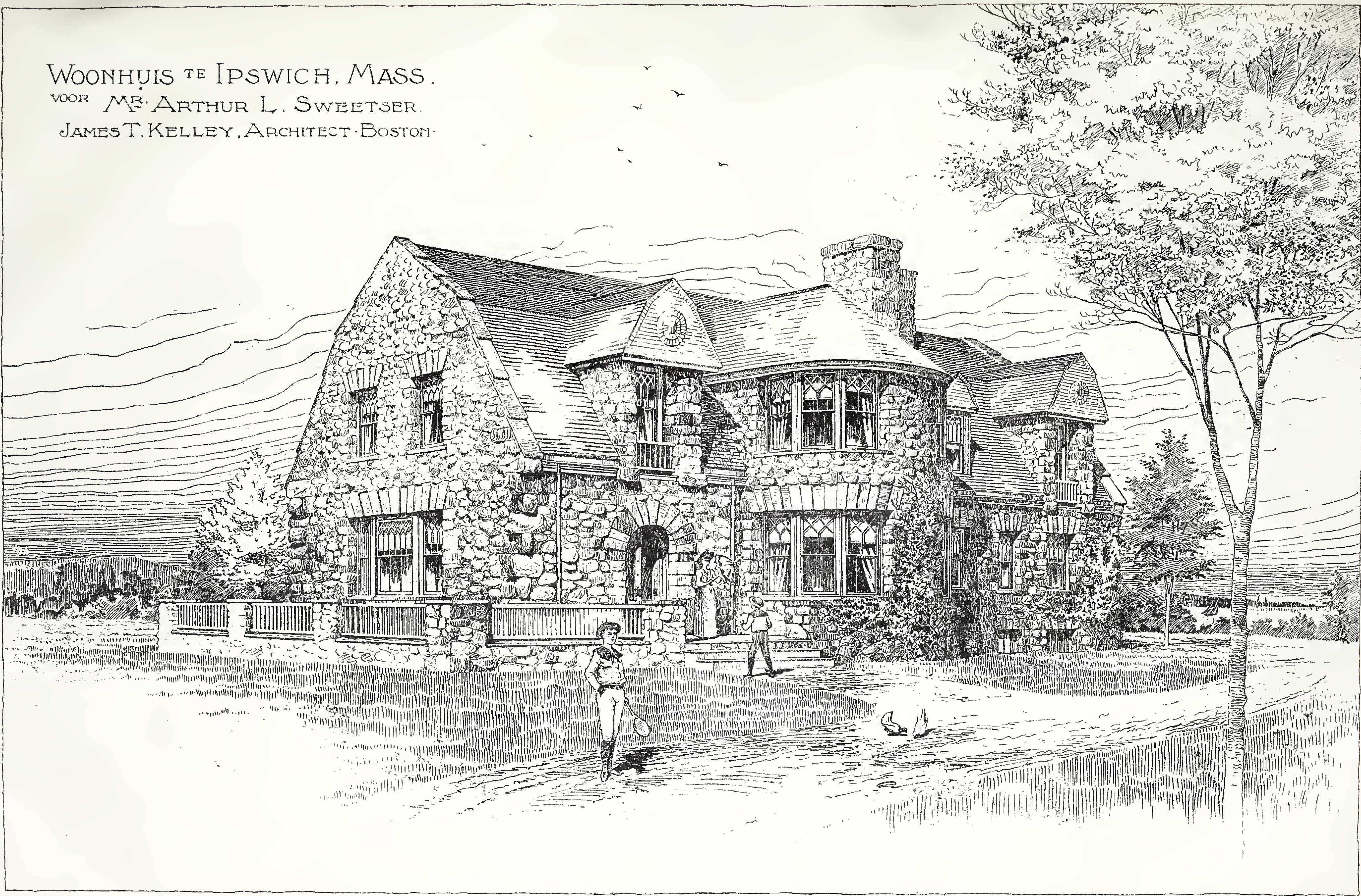

PHOTO-LITH · WEGNER & MOTTU AMST.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

0 OCTOBER 1897. 17e JAARGANG. No. 44.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie $^{3}/_{2}$ maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

AFDEELING HAARLEM & OMSTREKEN. — Vergadering op Dinsdag den 3 November 1897 des avonds ten 8 ure, in een der bovenzalen van Café Neuf, Groote Houtstraat alhier.

Ter behandeling:

1. Ingekomen stukken.
2. Verslag Afgevaardigden Alg. Vergadering.
3. Medewerking a.d. Kroningsfeesten.
4. Lezing van den Heer I. C. Kruseman.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer van het Weekblad gevoegde plaat geeft een voorstelling van het woonhuis te Ipswich (Massachusets), voor den heer Arthur L. Sweeter gebouwd door den architect James T. Kelley, te Boston.

Het is naar aanleiding van de kennismaking, tijdens het Congres te Brussel, van de daar aanwezige leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst met den heer Kelley, dat deze op een daartoe tot hem gericht verzoek zijn ontwerp ter reproductie in het Bouwkundig Weekblad aanbood.

Men zal moeten erkennen, dat het hoofdzakelijk in baksteen opgetrokken gebouw, eene wijze van uitvoering die bij ons te lande door den aard van het materiaal niet voorkomt, een zeer aangenamen indruk maakt.

BAZEL.

Door J. H. W. LELIMAN.

Een half jaar geleden bevatten de dagbladen het bericht, dat in October 1897 te Bazel groote feesten zouden gevierd worden ter eere van Hans Holbein de Jongere die, zooals bekend is, langen tijd in Bazel woonde. Wie hem bestudeeren wil zal hiervoor hoofdzakelijk in het Bazelsche Muzeum, waar een groot deel van zijn werk bewaard wordt, de noodige stof moeten verzamelen. Het is hier de plaats niet om breedvoerig over Hans Holbein uit te weiden. Belangstellenden vinden in de reeks „Künstlermonographien" van Knackfusz eene uitvoerige — en tevens billijke — geschiedenis van het leven van den grooten kunstenaar.

Van de feesten hoorde ik sedert weinig meer. In Bazel wist men mij nu twee maanden geleden echter mede te deelen, dat ze zouden doorgaan. Ter gelegener tijd zullen de noodige bijzonderheden ons dus waarschijnlijk bereiken. Ik onderstelde, dat het den lezers van dit weekblad dan misschien aangenaam zou zijn een praatje over Bazel te bezitten, waarin hoofdzakelijk op de bouwwerken gelet was.

De stad ligt aan beide Rijnoevers; op den Linkeroever ligt Klein-Bazel; rechts Groot-Bazel. Ik mag hier dus wel opmerken, dat in het volgende opstel alleen sprake zal zijn van Groot-Bazel.

Hoewel ik bij beschrijvingen mijne bron zooveel mogelijk zal opgeven, wil ik toch beginnen met hier op te noemen:

1. G. Ebe, der Deutsche Cicerone, een gemakkelijk handboek dat een schat van jaartallen en bijzonderheden geeft.

2. Lambert und Stahl. Motive der Deutschen Architektur, een prachtig en duur plaatwerk, waarin uitsluitend Renaissance motieven zijn opgenomen; H. von Berlepsch schreef den begeleidenden tekst.

3. Bazel und Umgebung, een gids, die ver boven het gewone gehalte staat en gratis aan de bezoekers van alle Hotels wordt aangeboden.

Eene bepaalde geschiedenis der Zwitsersche kunst — bijv. Rahn's geschichte der Bildende Künste in der Schweiz —

heb ik niet geraadpleegd; de beperkte plaatsruimte voor een opstel als dit beschikbaar was toch oorzaak geweest, dat ik niet veel aan zulk een uitvoerig werk had kunnen ontleenen. Een fraai plaatwerk, zonder tekst, is getiteld: Lambert et Rychner, L'Architecture de la Suisse aux différentes époques.

Bazel is ontstaan uit eene Romeinsche vestiging, die Colonia Raurica heette en ongeveer tien jaren voor onze jaartelling door L Munatius Plancus gesticht werd.

Deze colonie lag evenwel niet op dezelfde plaats als de tegenwoordige stad, maar twee uur Rijnopwaarts waar nu Bazel Augst ligt. Eerst in het midden der vierde eeuw, onder Keizer Valentianus, hoort men van een Basilea; de plaats van dit Basilea is later aangehouden.

Onroerende overblijfselen uit den Romeinschen tijd zijn evenwel in Bazel niet te vinden. Te Bazel-Augst en Kaiser-Augst daarentegen zijn nog vele sporen van Romeinsche vestigingen blootgesteld. In het Historisch Muzeum van Bazel staat eene reconstructie van het Amphitheater; te oordeelen naar de afmetingen van dit bouwwerk, dat voor duizenden plaats aanbood, moet het oude Bazel-Augst eene belangrijke colonie geweest zijn.

Zooals bekend kan zijn, werden in 1784 bij Badenweiler in het Schwarzwald uitgestrekte bouwvallen ontdekt van eene Romeinsche badinrichting. Ze zijn vrij goed bewaard en kunnen een duidelijk denkbeeld geven hoe zulk een etablissement was ingericht. Nu is zeker Badenweiler de badplaats geweest voor de omliggende Romeinsche steden en als zoodanig dankt het dus ten deele zijn ontstaan aan Bazel. Ik wilde wel gaarne op de beschrijving van deze stad een aanhangsel „Badenweiler" doen volgen; dit opstel zou dan evenwel te uitvoerig worden. Liefhebbers wil ik echter verwijzen naar het verslag van het Architekten-congres van 1889. Hierin komt voor eene zeer belangrijke voorlezing van Mr. Boussard over „Verwarming van groote overwelfde zalen of ten minste van de baden in de oudheid". Natuurlijk worden Fransche voorbeelden besproken, maar het gesprokene is ongetwijfeld ook toepasselijk op de baden van Trier of Badenweiler; speciale beschrijvingen van de thermen van Badenweiler zijn geleverd door: Preuschen, Gerbert en Dr. H. Leidnitz.

Op de Romeinsche periode van Bazel mogen we onmiddelijk de middeleeuwsche doen volgen; de sporen van de tusschenliggende zes honderd jaar zijn uitgewischt. Zonder ook maar in het minst aan de beteekenis der vele oude kerken, van torens, poorten of van de oude Rijnbrug te kort te doen, mogen we als het belangrijkste gebouw uit de middeleeuwen het Münster („der Münster", en dus in het Hollandsch de Munster, is bepaaldelijk fout volgens C. Mündel) noemen. Tot 1529 was het bisschoppelijke cathedraal. Toen ging de stad officieel tot de Hervorming over. Hoofdzakelijk was dit te danken aan Johannes Hausschein, die zich in 1522 te Bazel gevestigd had; overeenkomstig den smaak dier dagen was zijn naam vergriekscht in Oekolampadius.

De Roomsche geestelijkheid trok naar Freiburg im Breisgau. Met hen verliet ook Erasmus, die lid van het Domkapittel was, de stad.

Te Bazel woonde Erasmus in de Bäumleingasse bij den beroemden boekdrukker Johannes Froben of Frobenius. Deze dankte zeker aan zijn geleerden commensaal, dat de heer B. v. d. Meulen in „Over de liefhebberij voor boeken" van hem getuigen kan: „Froben was een der eersten in Duitschland en Zwitserland, die smaak en nauwkeurigheid der technische uitvoering met eene g lukkige keus van goede schrijvers wist te verbinden." I vraag U kan het mooier? Het huis van Froben is ni meer in den ouden toestand; als reliqui kan het dus oo niet bewonderd worden.

De oorspronkelijke aanleg van het Munster dagteeke van 1010—1019 en kwam tot stand met de hulp e de ondersteuning van Keizer Hendrik II, die in de g schiedenis „de Heilige" genoemd wordt, en diens gemali Reeds in het einde van de volgende eeuw (1185) brand de kerk af. Het gebouw, dat na dien brand verrees, moe nog menige veer laten bij de groote aardbeving va St. Lukas-dag 1356. De gewelven stortten in en het koo werd, met name het bovenste deel, zwaar beschadig Mogen we de groote scheuren in den Noordelijken gev van het dwarsschip nog aanzien als gevolgen van de aardbeving? Naar mij voorkomt wel.

In dezen gevel staat ook de zoogenaamde Galluspoo een zijportaal van de kerk. Door de rijke versiering erva en het groote ronde venster — het geluksrad genaamd heeft men er het hoofdportaal van de eerste kerk i willen zien. Het schijnt te zijn een navolging van ee portaal te Chartres.

Bij de zooevengenoemde aardbeving werden de omstreke niet minder zwaar getroffen dan de stad, die in éé groote puinhoop veranderd werd. Natuurlijk moesten d steenen gebouwen het ontgelden. Muren en poorten viele om, de kerken werden verwoest en tachtig burchten i de omgeving moesten verlaten worden. Ik wil hierbij op merken, dat tot pannendwang eerst in 1417 werd ove gegaan; voor dien tijd waren de meeste woonhuizen no met stroo en riet gedekt en dus zelf zeker uit hout g construeerd.

Maar laat ons op het Munster terugkomen.

De afmetingen zijn: lengte 66 M., totale gevelbreed 23 M.; het middenschip is breed 13 M.; het dwarssch is lang 32.60 M. en breed 9.60 M.

De Romaansche pijlerbasiliek verraadt zich reeds b den eersten blik.

Eene groote eenvoud is *het* kenmerk van het uitwe dige zoowel als van het inwendige. Feitelijk maken slech de spitsen der beide torens eene uitzondering op de eenvoud; deze torens dagteekenen uit de laatste perio der Gothiek, maar ze zijn nog vrij van de overlading e overdrijving, die dit tijdperk kenmerken. De noordelijk toren is het oudst; deze werd in 1462 voltooid naar h plan van Meester Böferlin en is 64,2 M. hoog. De ande toren, die 1,5 M. lager is, werd in de jaren 1489—15 gebouwd door Hans von Nussdorf. Naar twee levensgroo groepen, in den voet van den toren op consolen geplaats noemt men de torens naar St. Georg en St. Martij Doordat de ontwerper van den jongsten (St. Martijns) tore alleen de hoofdvorm van den reeds bestaanden toren ove nam, is in het silhouet een aangename afwisseling verkrege

Tot boven het dak der kerk zijn beide torens vierka en zoo goed als onversierd; het middenschip wordt do een eenigszins versierde tuit aan den voorgevel afgeslote Op deze hoogte is de eerste omgang; iets hooger is ee tweede. De St. Georgstoren heeft nog een derden om gang, zoodat het rechtopgaande stuk van de spits ko is; de traptoren is hier aan den N. O. hoek uitgebouw en rijk behandeld.

De hoekgraten van den helm zijn naar binnen geboge Het geheel heeft hierdoor een groote mate van lichthei en sierlijkheid bereikt. Eene gegronde aanmerking zo zijn, dat de spitsen niet in een vertikaal verband staa

den onderbouw maar geheel als ornamenten moeten :houwd worden.
ıfgezien hiervan zijn de beide spitsen uitingen van een gevoelde kunst; er ligt iets geraffineerds in die kleine tiele bouwwerken, dat mij zeer trof.
)ver het inwendige wil ik kort zijn. Het is, zooals ik ds zeide, zeer eenvoudig en de versiering bepaalt zich hoofdzaak tot het beeldhouwwerk op kapiteelen. De wstijl is een eigenaardige mengeling van Gothiek en naansch; de bovenbouw, met de gewelven, dagkenen natuurlijk uit de Gothische periode. Breede, lage erijen openen naar het schip met een Romaansch triium; van hier uit — bijv. van het orgel — krijgt men beste denkbeeld van de gelukkige verhoudingen van kerkgebouw.
Iet koor werd gebouwd na 1356 door Johannes von ıünd. Twee galerijen omgeven de buitenzijde; alleen bovenste is Gothisch. Sluitsteenen, kapiteelen en de zen zijn rijk gebeeldhouwd, met komische maskers, antastische gedierten enz.
Het glaswerk in de vensters is nieuw en doordat het h uitstekend in kleur en lijnen aansluit bij de architectuur, rkt het in groote mate meê om een waardig en stemmig neel te verkrijgen.
De Gothische preekstoel van 1486 is rijk bewerkt, ar de hoofdvorm is m. i. mislukt. De steen moet van erieure hoedanigheid geweest zijn, om zich zóó te laten verken, als hier gebeurd is.
n de zijschepen zijn vele gedenksteenen en graftomben gericht van Bisschoppen en beschermheeren van het dom. Hier rust ook Georg van Andlau († 1465) de ste rector van de beroemde universiteit. Eene eenvoue plaat, rood marmer met inschrift, is in 1536 aan de gedachtenis van Erasmus van Rotterdam gewijd. Tegen wanden van het zijschip zijn geplaatst een tweetal de reliefs; één is uit de tiende eeuw met de apostelen trus, Johannes, Bartholomeus, Jacob, Simon en Judas; t tweede stelt voor de gevangenneming en den martelod van den H. Vincentius. De graftombe, waarin tot 70 het gebeente rustte van Keizerin Gertruda, gemalin n Rudolf van Habsburg, en van haar zoon Karel, staat het koor; ze worden geroemd als meesterlijke beelduwkunst.
Aan de zuidzijde van het Munster sluit zich de kruisng aan, die uit twee deelen, door een zaal gescheiden, staat. Het oudste deel is het grootste; het kleinere deel t oostelijk, aan de Rijnzijde, en dagteekent van 1470, gewelven van 1487.
Alle wanden zijn van boven tot onder met epitaphen edekt, welke ten deele hierheen ter betere bewaring zijn vergebracht.
Nog een enkel woord over de dakbedekking van het unster. Deze bestaat uit veelkleurig verglaasde pannen, e in een ruiten-dessin zijn gelegd; een schitterend groen omineert, de strepen zijn wit, terwijl elke ruit is onven door een zwarten en een rooden rand. Kleuren enoeg dunkt me!
Van de zeven stadspoorten zijn er slechts drie aan de ooping ontstapt, nl de St. Albanspoort, de St. Johannesoort (1669 gebouwd) en het „Spalenthor"; dit vooral erdient onze aandacht. De naam is op verschillende wijze erklaard; „Spalen" zou afkomstig zijn van paalwerk of alissade; aan St. Paul mag niet gedacht worden. Het eile dak van het hoofdgebouw — eene vierkante toren — met veelkleurige pannen afgedekt, die in een dessin elegd zijn. Aan de buitenzijde zijn een tweetal ronde torens uitgebouwd, die boven in het achtkant overgaan en door kanteelen bekroond zijn; aan dezelfde zijde is een soort voorpoort, waarboven een terras, uitgebouwd. Men weet niet precies wanneer dit Spalenthor gebouwd is; alleen dat het was in het einde der 14e eeuw toen de stad, na de groote aardbeving, opnieuw moest bevestigd worden, een werk dat tientallen van jaren geduurd heeft. Dus veel langer, dan de herbouw van de kerken, bijv. van de Cathedraal, die in 1363 door Bisschop Johann Senn van Münsingen opnieuw kon gewijd worden.

Uit den bloeitijd der Renaissance is niet veel bewaard gebleven. In: G.Ebe, „Die Schmuckformen der Monumentalbauten," komt een plaat voor waarop de gevelbeschildering van het huis „zum Tantz", die door Hans Holbein zou zijn uitgevoerd. Het vlak van den gevel is verdeeld door eene phantastische architectuur, waarin zuilenhallen en galerijen een hoofdrol spelen. Het huis „zum Geltenzunft", aan de markt gelegen, is thans koffiehuis; niet ver van hier zijn nog enkele specimen van goede Renaissance architectuur.

Aan het groote marktplein ligt verder een der eigenaardigste gebouwen van Bazel: het stadhuis. Het werd van 1508—1521 gebouwd, vertoont echter nog volbloed Gothische opvatting.

Let men op de plaatsing van dakruiter, klok en de vensterverdeeling, dan maakt het stadhuis den indruk van in tweeën gebouwd te zijn: eerst A, het rechtsche gedeelte (2/3 van de totale breedte), en vervolgens B, het linksche, in denzelfden stijl gebouwd.

De beganegrond van A bestaat uit eene overwelfde voorhal, met drie bogen die door Renaissance hekken worden afgesloten. Hierachter eene groote binnenplaats waar de breede trap naar de bovenverdieping leidt; op de trappaal staat een bronzen beeld van L. Munatius Hancus, — in phantastische plunje — dat in 1580 door Hans Michel werd gegoten. Ter eerste verdieping zijn in A twee zalen. In een hoek van de kleine voorzaal staat een wenteltrap naar de woning van den huisbewaarder. In de groote zaal vergadert het wetgevende lichaam, de Regierungsrat, van het kanton Bazel-stad. Naast den ingang staat een bruin porceleinen kachel van geweldige afmeting; recht er tegenover geeft een prachtig, maar ietwat zwaar, Renaissance portaal toegang tot de Secretarie, in B. Een inschrift op dit portaal geeft de volgende toelichting: „Under den Ehrenfesten H. Ulrich Schreltes, New Burgermeister, H. Jacob Oberiet, New Zunftmeister, H. H. Rudolf, H. Nobe, Alt Burgermeister, H. Remigio Tasco, Alt Zunftmeister ward dieses werk volendet Gar, Als man zalt Fünfzehenhümdert Jar auch neunzig funfe eigentlich. Got gebet seinen Segen ewiglich." De houten zoldering der zaal prijkt met een dier voorstellingen, waarin de volkshumor der 16e eeuw zoo sterk was: eene jacht waarbij haas en jager van rollen zijn verwisseld. Het kostbaarste zijn misschien wel de oud-Zwitsersche glasschilderingen, waarop in uiterst fijn schilderwerk en levendige kleurschakeering de wapens van een aantal Zwitsersche kantons zijn afgebeeld. Eene hevige hagelslag richtte een tiental jaren geleden groote schade aan.

Ik bezocht dit stadhuis tegelijk met een Fransch architect, die in deze zaal gekomen uitriep: „C'est excessivement beau". Het Raadhuis zal vergroot worden door aanbouw aan het Marktplein, en afbraak en verbouwing van het achterhuis; ook hiervoor heeft de Staat door onteigening zich in het bezit van de noodige perceelen moeten stellen.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT DER JURY *over de ingezonden antwoorden op de prijsvragen in 1897 uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.*

De beoordeeling had plaats op den 28sten September 1897, waarbij tegenwoordig waren de Jury-leden de HH.: J. Hudig, G. J. de Jongh, C. A. P. v. Stolk, H. Evers, J. Verheul Dzn., en A. Spoon J.Jz. Wegens uitstedigheid kon de heer P. A. Schipperus de vergadering der Jury niet bijwonen; hij heeft zich echter, na een persoonlijk onderzoek der ontwerpen volkomen met het oordeel der Jury vereenigd. Er bleken ingezonden te zijn op de

1°. Prijsvraag: Kadeversiering, 4 ontwerpen onder de Motto's: „La Reine", „1897", „Afwachting" en „Bij Lamplicht".

2°. Prijsvraag: Pleinversiering, 2 ontwerpen onder de Motto's: „La Reine" en „Rust Roest".

3°. Prijsvraag: Kruising van twee straten, 5 ontwerpen onder der Motto's, „Good Luck", „S. P. Q. R.", „Wilhelmina, „Oranje boven" en „MV".

4°. Prijsvraag: Toegang tot en gedeelte van eene straat, 4 ontwerpen onder de Motto's: „Decoratie", Onverwacht", „Perseverance" en „Schilder".

1°. *Kadeversiering.*

Mo. La Reine. Dit ontwerp draagt een decoratief karakter. De tijdelijke versiering sluit in hoofdlijnen goed aan bij de kade.

De Pylonen zijn als voortzetting van de bestaande pijlers gedacht en verbonden door een velum van gelukkige hoofdlijn. De schilden aan de boveneinden der steenen pijlers gehecht en verbonden door guirlandes van licht, vormen met de twee openingen der brug een aangename lijn. Een gelukkig idee achten wij de plaatsing van de decoratieve tapijten over de leuning gehangen, en waarop bronzen drievoeten met gekleurde lichten zijn verplaatst. Zeker zou 't echter de voorkeur verdienen de (onderbroken) lichtlijn aan de bovenzijde der balustrade door te laten gaan. Wat de inscriptie op het velum aangaat, is deze niet duidelijk aangegeven en strookt ook niet met het detail daaraan toegevoegd.

De Jury is van meening dat het detail niet heeft gegeven wat de schets beloofde.

De cartouchen en decoratieve motieven zijn niet fraai van vorm; ook de bekroning is niet behoorlijk bestudeerd, evenmin de aansluitingen met de leuning. De teekening in dekverf van 't geheel is met talent gedaan.

Mo. 1897. Dit ontwerp mist een behoorlijke aansluiting met de kade.

't Geheel heeft meer het karakter van een tuinversiering en mist distinctie. Bij de buitengewoon rijke verlichting, is 't geheel toch wel wat eentonig in lijnen en vormen. De teekening is met veel zorg uitgevoerd.

Mo. Afwachting. Ook dit ontwerp mist aansluiting met de kade. Hoewel de verschillende motieven niet van sierlijkheid en oorspronklijkheid zijn ontbloot en 't teekenwerk van een vaardige hand getuigt, missen zij de juiste schaal. Ook zou de constructie tot groote bezwaren aanleiding geven. De tropeën en schilden op het midden der hoofdmotieven. zijn arm van vorm en niet gelukkig aangebracht

Mo. Bij Lamplicht Hoewel in dit ontwerp de hoofdlijnen der kade zijn gerespecteerd, is het geheel veel te groot van schaal en mist een decoratieve silhouet; vooral in de overgangen en middenpylonen is dit 't geval. Ook 't karakter van tijdelijke versiering ontbreekt hieraan.

De teekening is niet met de noodige zorg behandeld.

2°. *Pleinversiering.*

Mo. La Reine Dit ontwerp, voorgesteld op twee aquarellen en plattegrond, is verdienstelijk. De aanzichten van triomfpoort en kiosk maken een zeer decoratief geheel.

De pijlvormen van de eerste (een herinnering aan een tentoonstellingspoort van '89 te Parijs) verbonden door een velum met schilden versierd in aansluiting met kleinere standaards, hebben een hoogst feestelijk karakter. Ook de kiosk, hoewel in hoofdvorm niets oorspronkelijks biedende, is toch zeer decoratief van silhouet. Het detail van den hoofdmast laat, wat betreft de decoratieve onderdeelen o a in het schild en versierde bekroning, wel wat te wenschen over.

Jammer dat bij deze kwaliteiten dit ontwerp in plattegrond, een logische hoofdgedachte mist. De vorm van het plein toch is g zins gerespecteerd. De verdeeling in vierkanten met tent in midden verdient geen aanbeveling, en neemt de ruimte weg. Im de hoofdas, op de teekening aangegeven, bestaat in werkelijk niet. In de eerste plaats loopt zij tegen 't museum dood en w ten overvloede nog versperd door het zich daar bevind monument, de boomen, lantaarn en kiosk.

Mo. Rust Roest. Dit is een verdienstelijk en met zorg bew ontwerp.

De hoofdgedachte is goed. De tijdelijke versiering van het sluit zich in hoofdlijnen uitstekend bij de omgeving aan. Een lukkige gedachte is de halfronde afsluiting van het plein. een muziektent ook in het vorige ontwerp aanwezig, is het te klein van ruimte. Om deze reden zou het wenschelijk zij afsluiting vóór de tent weg te laten. Hoewel in het aanbre van een 2de brug op pontons een practisch denkbeeld is gele zou door de dichte plaatsing bij de vaste brug verwarring onts

Hoewel een der Juryleden meende dat bij de hoofdmoti der versiering het feestelijke karakter niet genoegzaam aanw was, oordeelde de Jury eenparig dat dit ontwerp als een verdienstelijke compositie was te beschouwen. De verschill hoofdmotieven als brugversiering, de groote en kleine tri bogen of poorten. de masten en ook de muziektent zijn met t ontworpen en alle geïnspireerd op de werken van den Bru schen architect Hankar, die, thans in Tervueren uitgevoerd, lijke proeven van decoratieve houtconstructie te zien geven. motieven op de pontonbrug zijn echter wat klein van vorm daardoor te veel versnipperd en missen ook een rustige hoof De muziektent zou ook in onderdeelen te verbeteren zijn.

Het is jammer dat ontwerper niet een van zijn detailteeke gen geheel in kleur heeft gegeven. De bruine kleur (sepia toch die nu op de teekeningen is aangegeven, mist een feest karakter.

3°. *Kruising van twee straten.*

Mo. Good Luck. Dit ontwerp, van dezelfde hand als voorga sluit zich in hoofdkarakter volkomen daarbij aan. Hier is de hoofdgedachte een luchtige houtbouw bij de vier ingange de assen der straten geplaatst en 't geheel bekroond door achtkantigen koepel. Deze koepel zelf is echter te zwaar van v en ontwikkelt zich niet uit het plan. De aansluiting met die hoe der straten geeft een aangename silhouet te zien. De middentro met buste der Koningin is niet gelukkig. 't Geheel is vlot ge kend. Hier ook mist de kleur van hout en doek een feestel karakter.

Mo. S. P. Q. R. Is een monumentaal ontwerp van goede houding, doch geheel missende het karakter van een tijdelijke siering. Afgezien hiervan is de hoofdsilhouet niet onverdienste De koepelbekroning is minder gelukkig versierd en ook de hou boog laat in onderdeelen te wenschen over. Het ontwerp is zorg geteekend en aangenaam getint.

Mo. Wilhelmina. Dit ontwerp is in hoofdvorm niet gelukkig wat zwaar en mist distinctie en kleurbehandeling. Ook heeft ontwerper een verkeerd beginsel gevolgd door de houten n ten, waarvan hij in zijn toelichting melding maakt, niet zicht voor te stellen. Bij een vaardigheid in kleurbewerking laat vorm in onderdeelen wel wat te wenschen over.

Mo. Oranje boven. Ondanks het vele werk hieraan best behoort dit tot de minste der ingezonden ontwerpen. Zoo de opvatting als bewerking missen beschaving.

Mo. MV. Hoewel dit volkomen in 't karakter eener tijdelijke siering is ontworpen, is 't jammer, dat bij de goede hoedan heden hierbij aanwezig. het geheel een karakter van sierlijkh mist. Door het uitsluitend toepassen van rechte lijnen heeft geheel iets schraals gekregen. Enkele sierlijke boogvormen zou 't geheel aanmerkelijk hebben verbeterd. Een gebrek ook is, enkele domineerende hoofdmotieven ontbreken. Het detail is vaardige hand en kennis van zaken geteekend. De kleuren hie aangebracht zijn juist in 't karakter.

4°. *Toegang tot en gedeelte van eene straat.*

Mo. Decoratie. vertoont bij een zekeren eenvoud en eene so heid, niet onverdienstelijke onderdeelen met iets tweeslachtigs in conceptie. De hoofdpijlers zijn toch te veel in steenconstru gedacht. De versiering der randen met guirlandes om de wap is niet logisch.

Mo. Onverwacht. Heeft in details veel verdiensten doch is hoofdvorm wat gedrukt. Het bovenstuk der pylonen is te ho in verhouding tot het benedendeel en het midden onbehage van vorm. De teekening is helaas niet in kleur gebracht.

Mo. Persévérance. Ook dit ontwerp van dezelfde hand

orgaande heeft verdienste. Vooral het zijgedeelte der poort acht Jury het meest geslaagd. De aansluiting met het horizontale ddendeel is zwak en niet decoratief van silhouet. Alleen draagt t geheel een goed karakter van decoratieve hout-architectuur. t detail op groote schaal is flink geteekend, doch de tropeeën n zoowel in vorm als in plaatsing voor verbetering vatbaar.

Mo. Schilder. Kan wegens onvoldoende voorstelling buiten spreking blijven.

Naar aanleiding van de voorafgaande opmerkingen komt de ry tot de volgende conclusiën:

1ste Prijsvraag. *Kadeversiering.*

Eerste Prijs, bestaande uit de Zilveren Medaille en het Getuigschrift der Vereeniging benevens f 50.—, toegekend aan het ontwerp der Mo. La Reine.

Tweede Prijs, het Getuigschrift benevens f 20.—, toegekend aan t ontwerp onder Mo. 1897.

Als No. 3 ontwerp Mo. „Afwachting" en No. 4 „Bij Lamplicht".

2de Prijsvraag. *Pleinversiering.*

Eerste Prijs, bestaande uit de Zilveren Medaille en het Getuigschrift der Vereeniging benevens f 75.—, toegekend aan het ontwerp onder Mo. Rust Roest.

Tweede Prijs. het Getuigschrift met f 30.—, toegekend aan het twerp onder Mo. La Reine.

3de Prijsvraag. *Kruising van twee straten.*

Eerste Prijs, bestaande uit Bronzen Medaille, het Getuigschrift f 35.—, niet ten volle toegekend.

Het Getuigschrift en f 35.—, aan het ontwerp Mo. Good Luck t als eerste is gesteld.

Als No. 2, het Getuigschrift en f 15.—, aan het ontwerp onder „MV".

Als No. 3 „S. P. Q. R.", No. 4 „Wilhelmina", No. 5 „Oranje boven".

4de Prijsvraag. *Toegang tot een gedeelte eener straat.*

Eerste Prijs, Bronzen Medaille, het Getuigschrift en f 25.—, t toegekend.

n rangorde. Als eerste is de 2de prijs, het Getuigschrift en 5.—, toegekend aan het ontwerp onder Mo. Persévérance.

Als 2de „Onverwacht".

„ 3de „Decoratie".

„ 4de „Schilder".

Mocht de Jury tot haar leedwezen niet kunnen voorstellen om 1 alle antwoorden de volle bekroning toe te kennen, toch meent haar waardeering wel te mogen uitspreken voor de opgewektd waarmede door de inzenders is gewerkt en de verdienste arvan vele ontwerpen getuigen. In aanmerking genomen de eilijkheden aan dergelijke onderwerpen verbonden, acht zij in aanwezige ontwerpen denkbeelden aanwezig, die bij enkele zigingen en nadere studie, aan het doel der prijsvraag betwoorden en bij eventueele uitvoering een gunstigen indruk uden teweeg brengen.

De bekroonden zijn de heeren:

or motto *La Reine,* F. A. Vosse te Heemstede.

„ *1897,* Jean Kret te Brussel.

„ *Rust Roest,*
„ *Good Luck,* } M. P. L. Racer te Brussel.
„ *Persévérance,*

„ *MV.,* D. Roest van Reijn te Dordrecht.

INGEZONDEN.

AMSTERDAM, 26 October '97.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. H.

Beleefd verzoek ik U om plaatsing der onderstaande regelen, t opheldering omtrent het verschijnen der afbeelding van het ormalig Raadhuis te Nieuwer-Amstel, voorkomende in l'Emulation. Ik geloof dit te moeten doen, omdat des heeren Zinsmeisters rontwaardiging in hoofdzaak over mijn hoofd komt, als verardiger der teekening — steller van het onderschrift.

Het was mij bekend, dat de heer Z. tijdens den bouw van het adhuis geëmployeerd was bij het Gemeentebureau van Nieuwer-Amstel, doch al heeft de heer Z. ook volgens eigen beweren het uwenaandeel in den bouw gehad, dan toch blijft mijns inziens Gemeente-architect. de officieele en verantwoordelijke persoon.

Het zou terecht bevreemding hebben verwekt, had ik den heer Z. als architect vermeld.

Het slot van het artikel is in zooverre onjuist, waar beweerd wordt dat de plaat „nota bene" een vergrooting is naar photographie. Wel is de perspectief met behulp eener photographie vervaardigd, en dat zal de heer Z. toch zeker niet ongeoorloofd vinden.

Onder dankzegging voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend,

JB. FABER.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. H.

Het antwoord van den heer de Groot noopt mij U nog eens beleefd plaatsing voor het volgende te verzoeken.

In dat antwoord weerlegt de heer de Groot niet veel, hij beroept zich alleen op zijn verantwoordelijkheid, om te eindigen met een flauwe vergelijking, waarin hij mij datgene wil toekennen wat ik hem ontzeg.

Ik gebruikte het woord *toezicht* in mijn schrijven, om de eenvoudige reden, dat mij in een officieel stuk van B. en W. van Nieuwer-Amstel, dd. 26 Juni 1890, o.a. werd medegedeeld: „het college heeft in overleg met de Commissie van fabricage besloten de verdere bewerking der raadhuisbouwplannen te doen plaats hebben onder *toezicht* van den heer de Groot, verbonden aan de Afdeeling Publieke Werken dezer gemeente", en in een schrijven dd. 13 Juli 1890, — als antwoord op een door mij aan B. en W. gericht schrijven — „dat aan den heer de Groot de houding is aangegeven die hij met betrekking tot het door U bedoelde toezicht heeft aan te nemen."

Nog kan ik meedeelen, dat reeds in de Amsterdamsche Courant van 25 April 1892, het blad dat bij de voltooiing van het nieuwe raadhuis een autotypie er van gaf, in het zelfde nummer stond te lezen, dat door mij het bewuste project werd gewijzigd en vereenvoudigd.

In een zóó bizonder geval als te Nieuwer-Amstel, blijf ik bij mijn beweren, dat de heer de Groot, 1°. omdat het eerste ontwerp van den heer Kuipers was. 2°. omdat hij, volgens eigen verklaring; — opdracht had om indeeling en bouwkosten te wijzigen — en de indeeling bijna onveranderd bleef, 3°. omdat hij nooit de hand heeft gehad in de architectuur van het uitgevoerde project, dus ook niet als de architect er van kan worden aangemerkt.

Met beleefde dank voor de opname.

Hoogachtend,

A. H. ZINSMEISTER.

AMSTERDAM, 29 October 1897.

Geachte Redactie!

Vermits de heer Z. thans volkomen bevestigt hetgeen ik in het vorig Weekblad heb vermeld, acht ik het niet noodig veel van de aandacht uwer lezers voor die zaak te vragen. Alleen ter voorkoming van onjuiste gevolgtrekkingen, te maken uit — door den heer Z. onvolledig medegedeelde briefwisselingen, — het volgende.

Vast staat, nu ook bij den heer Z., dat de *raadhuisbouwplannen* onder mijn toezicht verder zijn bewerkt, en mij niet slechts het toezicht op den raadhuisbouw was opgedragen, zooals genoemde heer ten onrechte verleden week beweerde. En welke „houding" was mij nu aangegeven, bij dat uit te oefenen toezicht, voor zoover het den heer Z. betrof? Deze: om den heer Z. onmiddellijk voor ontslag uit den Gemeentedienst voor te dragen indien hij voortging zich gebelgd te toonen over de beslissing door het Gemeentebestuur in zake de raadhuisbouwplannen genomen.

Wat in de Amsterd. Courant zou gestaan hebben, kan ik laten rusten; voor ernstige menschen bewijst men met courantengeschrijf niets in een zaak als door den heer Z. aan de orde is gesteld.

Uit het door den heer Z. sub 2° genoemde volgt ook — en daarop komt het aan — dat, waar ik mij krachtens officieele opdracht te houden had aan de eischen van indeeling en bouwkosten, door het gemeentebestuur gesteld — dit bestuur mij volkomen vrijheid had gelaten, in de architectuur.

Aan dit laatste heeft de heer Z. onder mijne leiding en volgens mijne aanwijzing, als teekenaar mogen arbeiden. Nimmer is daarbij

iets uit zijn handen tot uitvoering gekomen, dan nadat het mijne goedkeuring had verkregen. Het sub 3⁰ genoemde, verklaar ik eene pertinente onjuistheid te zijn. Ik eindig hiermede, geachte Redactie, om U, als mijn laatste woord in deze, in overweging te geven, bij een mogelijk wederwoord van den heer Z. deze te verwijzen naar de rubriek voor „Reclame" bestemd, waarin men meer gewoon is zelfverheffing aan te treffen, en ze uitsluitend thuis behoort.

Hoogachtend

W. J. DE GROOT.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen, 23 October 1897. Na opening der Vergadering door den Voorzitter, den heer Raammaker, werden de notulen der vorige bijeenkomst gelezen en goedgekeurd. Daarna had voorlezing plaats van de ingekomen stukken, waaronder van het Bestuur der Maatschappij. o. a. inhoudende mededeeling, dat de heer P. M. A. Huurman, architekt alhier, als gewoon lid der Maatschappij was ingeschreven. Voorts het aan de afdeeling ten geschenke aanbieden van een exemplaar van den geïllustreerden Catalogus der Tentoonstelling van Bouwkunst 1896—97 van de T. Square-club in Pennsylvanië, door genoemde Club, tijdens het architekten-Congrest te Brussel, aan de Mij. aangeboden, welk geschenk met ingenomenheid door de afdeeling werd aanvaard.

Mede was ingekomen eene herinnering aan den inhoud van art. 25 der Wet en het daarop betrekking hebbend verzoek en de aansporing van het bestuur der Mij. aan de afdeelingen, voorkomende in het Bouwkundig Weekblad van 9 October om de leden op te wekken, onderwerpen voor prijsvragen bij de afdeeling op te geven en te bespreken, en bij het bestuur der Mij. ter kennis te brengen, en eindelijk, aanbieding van een Circulaire van de Commissie van de Ned. afdeeling voor schoone kunsten der Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

Van den Secretaris der Mij. was een schrijven ingekomen, houdende verzoek om opgave van de data der te houden afdeelingsvergaderingen en wat de agenda daarvan behelsd, ten einde dit onder de rubriek mededeelingen in het orgaan van de Mij. en hare afdeelingen op te nemen. Nadat over het een en ander van gedachten was gewisseld, werd besloten, aan het verzoek van het Bestuur en dat van den secretaris te voldoen.

Hierna werd overgegaan tot stemming voor aanneming als lid der afdeeling van den heer P. M. A. Huurman, architekt alhier, waarvan de uitslag was. dat hij met algemeene stemmen werd aangenomen.

Daarna trad de heer J. W. Sips op met een voordracht over het maken van fundeeringen onder water met toepassing van luchtdruk. Deze interessante voordracht, die getuigde van studie en kennis, kan hier van wege hare omvangrijkheid, slechts in korte trekken worden weergegeven.

Spreker begon met de toegevenheid van de hoorders in te roepen, omdat het onderwerp uit den aard der zaak, met het oog op den beschikbaren tijd, niet uit een goed samenhangend geheel kan bestaan, en hij hoopte. dat hij bij deze werkzaamheid niet zoo zeer onder den indruk mocht komen van de te bespreken hoogen luchtdruk, dat hij met zijn lezing daardoor onder water zoude geraken.

Na in 't kort de natuur en de eigenschappen van de lucht in herinnering te hebben gebracht, werd door een proef met een omgekeerd glas in water de duikerklok in 't klein voorgesteld. Zoodanige toestel was de duikerklok in den meest primitieven vorm, waarvan het gebruik tot het ophalen van paarlen of andere kostbare voorwerpen van den zeebodem, reeds in de hooge oudheid bekend was. De onvolkomen en gebrekkige inrichting maakte echter, dat men er zich niet zonder gevaar van kon bedienen en er slechts korten tijd mede onder water kon blijven. Eene groote schrede werd voorwaarts gedaan, toen daarbij de lucht- en perspomp hare diensten moest verleenen, waardoor de voor het leven ongeschikt geworden lucht in de klok door versche lucht kon worden vervangen. Na nog even de aandacht te hebben gevestigd op den dampkring welke onze planeet omringt, waarvan de hoogte wordt opgegeven te zijn ± 60,000 M. of 10,5 uur, dat zij op 0.01 M^2. een druk uitoefend van 104 KG. en dat volgens de Wet van Mariotte, de ruimten, welke eene en dezelfde lucht, bij eene vaste luchtgesteldheid inneemt. in omgekeerde rede staat tot de grootheid der drukking te hebben aangevoerd, ging spreker over tot het behandelen van de duikerklok in den tegenwoo
digen vorm en de aanwending daarvan bij het aanleggen v
fundeeringen onder water en andere werkzaamheden, well
anders in het geheel niet of slechts door afdamming en droo
making kunnen worden uitgevoerd. Spreker wees daarbij op
talrijke spoorwegbruggen, rustende op in het water gebouw
steenen pijlers welke in ons Vaderland over de rivieren zi
gebouwd.

Van de drie systemen waarin hoofdzakelijk de duikerklokk
zijn te onderscheiden, werd het systeem met werkkam
het jongste, tevens het meest volmaakste, dat in de laatste jar
menigvuldig wordt toegepast, beschreven en door toepasselij
figuren verklaard. Onder de hand wees spreker er op, dat h
zoo jammer was, dat de voorgestelde gezelschapreis naar Rotte
dam, tijdens de onlangs gehouden algemeene vergadering der M
aldaar, door te geringe deelname der leden, niet was doorgegaa
omdat daardoor zoo een schoone gelegenheid, om prachtige wate
werken in uitvoering te zien, is voorbijgegaan. Na nog veel ov
den invloed van samengeperste lucht op de arbeiders, de verlichti
der werkkamers, temperatuur in werkkamer en luchtsluizen, du
van schutting en werktijd in de werkkamers bij verschillende
overdruk enz., te hebben gezegd, eindigde spreker met d
hoop, dat hij zijn toehouders niet in een toestand mocht hebbe
gebracht, als van iemand die onder sterken luchtdruk duizelig
is geworden.

Het applaus dat van de bijna geheel voltallige vergaderin
hierop volgde, bewees het succes van deze lezing.

In de pauze die nu volgde, werden nog eenige vragen geda
aangaande het behandelde onderwerp, welke door den sprek
werden beantwoord, en werden de tentoongestelde plaatwerk
bezichtigd.

Hierna kwam aan de orde het bespreken van hetgeen do
de Afdeeling kan worden gedaan voor de vermoedelijk hier t
stede te houden inhuldigingsfeesten.

De Voorzitter deelde het een en ander mede van hetgeen dienaa
gaande in eenige groote steden van ons land zal worden gedaa
en stelde vervolgens voor, deze zaak voorloopig te laten ruste
of zoo de meerderheid anders besliste, dat hem dan het houd
van een optocht wel toelacht, en dat hij het wenschelijk acht,
de Afdeeling zich daarvoor in verbinding tracht te stellen met
Commissie van volksvermaken.

Hierop volgde eene geanimeerde discussie, waarbij ter spra
werden gebracht: Wijkcommissies, versieringen van straten
gebouwen, illuminaties en het houden van een optocht. De me
derheid was echter van gevoelen, dat het onderwerp bij de Afdeeli
nog niet in een stadium verkeert, dat nu reeds zoodanige vo
stellen met vrucht kunnen worden behandeld, en zij acht
wenschelijk, dat de afdeeling poogt ook andere hier ter ste
bestaande vereenigingen en corporaties tot het beoogde doel
te wekken, en zoo mogelijk door samenwerking een of an
plan te ontwerpen. Besloten werd, het bestuur op te drag
hiervoor het noodige te willen verrichten.

De Kunstbeschouwing welke altijd des Zondags, volgende
de vergaderavond wordt gehouden, kan thans niet plaats hebb
omdat het vergaderlokaal niet vroegtijdig genoeg was besch
baar gesteld.

BERICHTEN.

De Heer A. Salm G.Bzn.. Voorzitter van de Maatschappij
Bevordering der Bouwkunst, is benoemd geworden tot Eere
van de Société Centrale d'Architecture de Belgique.

Te München zal, am Platzl, het huis worden afgebroken w
de groote componist Orlando di Lasso (1532—1594) gewo
heeft, en later de bekende schilder Peter Candid, die in 1628 overle

In den laatsten tijd was in dit huis een „Kneiplokal" ee
studentenvereeniging gevestigd, en werd er menige „Mens
gehouden.

In het gebouw dat op dezelfde plaats zal verrijzen, zal d
een gedenksteen de herinnering levendig worden gehouden a
de beide beroemde bewoners.

Omtrent de op de tentoonstelling te Arnhem, op 11 August
door brand vernielde „Twaalf Apostelen Klok", wordt ons
het buitenland het volgende geschreven.

Dit grootsche kunstwerk, in waren zin een der belangwekkendste van den uurwerkmaker en beeldhouwer, werd vervaardigd bestelling van den uitgever van het blad „Deutsche Uhrmacher itung", in Berlijn, door den hof-uurwerkmaker Gustav Spekhart Nürnberg, die zich daarbij de medewerking verzekerd had n erkende kunstenaars. Het werk was gereed, na een inspannde rusteloozen arbeid van vijf jaren, in het voorjaar van 1893. Op initiatief van de Duitsche regeering werd het kunstwerk icieel naar de wereldtentoonstelling van Chicago gezonden, ıar het met zes eerste prijzen werd bekroond.

Niettegenstaande vele andere aanbiedingen zond de eigenaar n deze klok haar naar de tentoonstelling te Arnhem.

Bestuurderen van de Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amrdam hebben de Koninklijke Medaille dit jaar toegekend aan n heer M. van der Maarel, kunstschilder te 's-Gravenhage.

Deze medaille is door H. M. de Koningin Regentes ter beıikking van bestuurderen gesteld ter uitreiking aan den jongen derlandschen kunstenaar, die zich in de laatste twee jaren or zijn talent eene dergelijke onderscheiding zal hebben waardig maakt.

Het Comité dat zich te Rotterdam had gevormd tot oprichting n een standbeeld voor Tromp is, wegens gebleken onvoldoende langstelling voor het denkbeeld, ontbonden.

Bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal is ingediend een ıtwerp tot verhooging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting or 1897.

Daarbij worden o. a. de volgende posten verhoogd:

met f 27,500 ten einde het in aanbouw zijnde pharmaceutisch boratorium te Leiden voor het grootste gedeelte vroeger in bruik te kunnen nemen;

net f 30,000 voor onderscheidene werken van dringenden aard n de gebouwen van 's Rijks Museum te Amsterdam. Deze beffen hoofdzakelijk de bestrating van den doorrit. waartoe het k krachtens overeenkomst met de gemeente Amsterdam vercht is, en waarop thans door het gemeentebestuur is aangeongen;

vervolgens de afwerking van het inwendige van het uit fragenten van oude monumenten samengesteld bijgebouw, waarvan t wenschelijk is de ingebruikstelling te bespoedigen met het g op eene historische tentoonstelling betreffende het Huis van anje Nassau. welke men zich voorstelt aldaar in 1898 te houden. orts het aanbrengen van eene tusschenverdieping in de bureaux n het Prentenkabinet, tot het bekomen van noodig gebleken mte, alsmede eenige kleine voorzieningen.

Van 6 tot en met 15 November a. s. zal bij de heeren Van ockum en zonen te 's-Gravenhage de verkoop plaats hebben n een verzameling boek- en plaatwerken, te zamen bijna 3900 ımmers, waaronder een gedeelte van de nagelaten bibliotheek n den heer J. F. Metzelaar, in leven Ingenieur architekt der vangenissen en Rechtsgebouwen.

De boek- en plaatwerken over schoone kunsten: geschiedenis, bouwkunst. beeldhouwkunst, schilderkunst enz., ruim 300 nummers, komen op Zaterdag 13 November onder den hamer.

De catalogus voor deze verkooping ligt ter inzage op de bibliotheek van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst te Amsterdam.

Tijdens de behandeling der begrooting voor 1898 van de Gemeente Amsterdam werd door een der raadsleden aan B. en W. in overweging gegeven, of het niet zaak zoude zijn de torens van bliksemafleiders te voorzien. De Wethouder van publieke werken heeft daarop geantwoord, dat hij dezelfde vraag reeds aan de afd. P. W. had voorgelegd, en dat Prof. van der Waals in dezen als adviseur zal optreden.

De gemeenteraad van Rhenen heeft op voorstel van B. en W. besloten zich met een adres tot H. M. de Koningin Regentes te wenden, voor het verkrijgen van subsidie voor den herbouw van den toren.

In dat adres wordt gewezen op de groote waarde van den toren uit een architectonisch en historisch oogpunt. De kosten voor de restauratie worden er in opgegeven te zijn f 117.000,— eene som te groot voor de gemeente Rhenen, die reeds zwaar belast is door den schoolbouw en 40 opcenten heeft moeten leggen op de personeele belasting. De helft van genoemd bedrag wil de gemeente vinden door het sluiten van eene leening; zij verzoekt het Rijk, te willen voorzien in het overige gedeelte der kosten door jaarlijksche bedragen, te verdeelen over 8 of 10 jaren Zij dringt tevens aan op eene spoedige beslissing van het Rijk, daar een dadelijke aanvang met de restauratie natuurlijk bevorderlijk is voor het behoud van hetgeen nu aan weer en wind is blootgesteld.

Door de firma's E. J. Brill te Leiden en Emrik en Binger te Haarlem is de uitgave ondernomen van een prachtwerk over het tegenwoordige Koninklijke Paleis te Amsterdam, het meesterwerk van Jacob van Campen.

Het werk, waarvan de opdracht welwillend is aanvaard door H. M. de Koningin Regentes, zal bestaan uit 45 autotypiën in statigen foliant-vorm, en ongeveer een 60-tal illustraties tusschen den tekst die bezorgd wordt door den heer C. T. J. Louis Rieber. Het zal compleet zijn in 15 afleveringen à f 3.50, waarbij een stempelband aan de inteekenaars wordt aangeboden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 7.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 7.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 1 NOVEMBER.

Amsterdam. No. 11: Het maken van 12 bbele wachterswoningen van drijfsteengelwerk langs de verbindingsbaan te Rotdam, in 2 perc. Begrootingen f 30100 en 0700.

De Holl. IJz. Sp. Maatsch., n.m. $1^1/_2$ u., eenw. tijd). in het centr. personenstation. t bestek is à f 1 verkr. aan het centr. ninistratiegebouw der Maatsch. aan het oogbak (bur. Weg en Werken, kamer). Aanw. gedaan.

Apeldoorn. Het bouwen van een woonwinkelhuis aan de Stationstraat naast volkshuis.

De architect J. A. Wijn. Bestek en teek. inz. in hôtel Apeldoorn.

Groningen. Het ophoogen van het terrein oosten van de Noorderstationstraat, het gen van een riool met zinkputten en van ie klinkerrijp en het maken van eene planting, onder bijlevering van al het daartoe noodigde.

Het gemeentebestuur, n.m. $12^3/_4$ u. De orw. liggen ter secretarie ter lez. en zijn r à f 0,50 verkrijgb., terwij nadere inl. te omen zijn aan het bur. der gemeenterken.

Heinkenszand. Het bouwen van een nieuwe bakkeet en verdere werken, op de hofstede bewoond door den heer H. van Iwaarden, aan den Boerendijk, aldaar.

De architect A. le Clerq te Kruiningen, n.m. 2 u, in het café van P. Rijk te Heinkenszand, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 1 Nov., 's midd. 12 u.

Nijkerk. Het maken van een modderbak. De dijkstoel van den polder „Aarkemheem", n.m. 1 u., op het gemeentehuis. Inl. geeft de gemeente opzichter A. Hartemink.

DINSDAG 2 NOVEMBER.

Rotterdam. Het bouwen van eene school voor uitgebreid lager onderwijs aan de Jonker Fransstraat.

Het gemeentebestuur. n.m. 1 u. Bestek en teek. liggen ter kennisneming op de secretarie en in het stadstimmerhuis en zijn voor f 1 verkrijgb. bij Wed. P. v. Woesberge en Zn. Inl. zijn te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. gedaan.

Utrecht. Bestek no. 736. Het maken van eene loods voor het herstellen en lichten van tenders en eenige diverse werken ten behoeve van de centrale werkplaatsen op het station Tilburg. Begrooting f 8400.

De Maatsch. tot Expl. ven Staatsspoorwegen. n.m. 2 u. (loc. tijd), aan het centraal bureau in het Moreelsepark, alw. het bestek ter lezing ligt en aan het bureau van den heer sectie-ingenieur H. van der Kun te Breda en is aan gen. centraal bureau (dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen f 1. Inlicht. worden gegeven aan het centr.-bureau (dienst van Weg en Werken) en door den sectie-ingenieur voornoemd. Aanw. ged.

WOENSDAG 3 NOVEMBER.

Enschedé. Het bouwen van een clubgebouw, op een terrein gelegen aan den Gronausche Weg, tegenover „Slotzicht".

De architect G. Beltman AGz., 's midd. 12 u.. in hotel „de Graaf", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 3 Nov. v.m. 9 u.

DONDERDAG 4 NOVEMBER.

's-Gravenhage *a.* Het bouwen van 2 scholen aan de Van Damstraat en de Zusterstraat. *b.* Het aanleggen, rioleeren en bestraten van een toegangsweg van den Rijswijkschenweg naar de Laakhaventerreinen, ten Z. O. van het station der H. IJ. S. M. en daarmede in verband staande werken.

Het gemeentebestuur. n.m. 2 u. Voorw. en teek. van perc. *a* à f 2. en perc. *b.* à f 0,70 te bekomen op de secretarie. Aanw. *a* gedaan, van *b* op 1 Nov. v.m. 11 u. aan den Rijkwijkschen weg.

Schiedam. Het amoveeren van een gebouw en het rooien van eenige boomen staande op de voorm. Werf „de Nijverheid".

Het gememeentebestuur, n.m. 2 u. Voorw. ter lez. op het bur. der gemeentewerken.

VRIJDAG 5 NOVEMBER.

Drouwenermond. Het bouwen van een brugwachterswoning, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

Het waterschap „Nieuw-Drouwen", n.m. 2 u., bij den kastelein W. Wolthuis, bij wien bestek en teek. ter inz. liggen.

Middelburg. Het verrichten van vernieuwingen aan de bovendekken op de noordelijke aanlegponton aan de Westzijde van de buitenhaven, op de draaibruggen over de marinesluis en over de binnen keer- en schutsluis te Vlissingen en op de draaibrug over het kanaal door Walcheren te West-Souburg. Raming f 8950.

Het provinciaal bestuur, v.m. 11 u. Het bestek no. 210, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofd-ingenieur in het 11de district te Middelburg, bij den ingenieur te Vlissingen en bij den opzichter Van Langeveld te Vlissingen. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 6 NOVEMBER

Dalfsen. Het bouwen van een woonhuis voor R. G. van der Sluis.

De heer D. Eckhardt te Almelo. 's midd. 12 u., in het logement „De Ruiter" te Dalfsen, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. alsmede in hotel „de Zon" te Ommen. Inlicht. geeft C. Eckhardt. Aanw. 6 Nov. v.m. 10 u.

Langezwaag (Fr.). Het bouwen van een nieuwe boerenbehuizing aldaar.

De Diac. der Herv. Gem. Bestek en teek. van 1 Nov. af ter lez. bij L. de Haan. die ook inl. geeft. Bilj. onder lett. A te zenden aan W. F. de Boer.

MAANDAG 8 NOVEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van collegekamers en verdere localiteiten in aansluiting met de gebouwen der rijks-universiteit te Leiden. Ram. f 26400.

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek no. 14 ligt ter lezing aan het gebouw van het minist. van binnenl. zaken, aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland te 's-Gravenhage, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den bouwk. voornoemd en bij den opzichter van het Pharmaceutisch laboratorium P. M. J. van Oerle. te Leiden. Aanw. op de plaats 1 Nov. n.m. 2½ u.

's-Gravenhage. Het maken van een gebouwtje voor waarnemingen bij de sterrenwacht te Leiden. (Raming f 2140.)

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek no. 16 ligt ter lez. aan het gebouw van het min. van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland te 's-Hage, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te s-Hage. Inl. te bekomen bij den bouwkundige voorn. en bij den opzichter der universiteitsgebouwen J. Roem te Leiden. Aanw. 2 Nov., v.m. 10 u.

,s-Gravenhage. Het bouwen van een ketelhuis met schoorsteen en toebehooren op het terrein aan het academisch ziekenhuis te Leiden. Raming f 14700.

Het prov bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek no 15 ligt ter lez. bij gen. bestuur, het departement van Binnenl. Zaken en is verkrijgb. bij den boekh. M. Nijhoff, aldaar. Inl. geeft de rijksbouwkund en de opzichter der universiteitsgebouwen J. Roem te Leiden. Aanw. op de plaats 1 Nov.. v.m. 10½ u.

DINSDAG 9 NOVEMBER.

Assen. Het maken van een rijks-archiefgebouw en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken, op een terrein achter de gebouwen van het prov. bestuar van Drenthe, te Assen. Raming f 65250.

Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek no. 13, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van binnenl. zaken, aan dat van het prov. bestuur van Drenthe te Assen, en is te bekomen bij den boekh M. Nijhoff te 's-Gravenhage Inl. te bekomen bij den bouwkundige voorn. Aanw. op de plaats 2 Nov. n.m. 1½ u

Utrecht. Bestek no. 738. Het maken van een seinhuis op het station Groningen.

De maatsch tot expl. van staatssp., n.m. 2 u (lokale tijd) aan het centraalbureau in het Moreelsepark Het bestek ligt ter lez. aan het centraalbureau en aan het bureau van den sectie-ingenieur H. J. van Hoorn te Groningen, en is aan gen. centraalbureau te bekomen, tegen f 1. Inl. worden gegeven aan het centraalbureau en door den sectie-ingenieur voorn. Aanw. op het terrein 2 Nov., n.m. 1 u. (West-Europ. tijd).

Nijmegen. Het bouwen van eene school voor middelbaar onderwijs aan de Kronenburgersingel en Stieltjesstraat aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestekken met bijbehoorend stel van negen teekeningen zijn verkrijgb. ter gem.-secretarie, tegen f 5.00 per stel. Inlicht. geeft de gemeente-architect ten zijnen kantore.

WOENSDAG 10 NOVEMBER.

's-Gravenhage. Het maken van vier kribben en het verrichten van baggerwerk tot verbetering van de rivier de IJssel, boven de panoven van Dibbets, bij Giesbeek, tusschen de kilometerraaien XXXI en XXXII der herziene rivierkaart. Raming f 5350.

Het min. van W., H. en N., v.m. 11 u. Het bestek, no. 213. ligt ter lezing aan het gebouw van het min., van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Hage Inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingenieur voor de rivieren te 's-Gravenhage, Fluweelen Burgwal no 16b, bij den ingenieur Köntg te Zutphen en bij den opzichter Portheine te Arnhem. Aanw. op de plaats 3 Nov.

Oldenzaal. Het bouwen van een schoolgebouw van zes lokalen met bovenbouw en verdere bijkomende werken bij hun klooster te Oldenzaal.

De Eerw. Zusters Fransiscanessen. n.m. 12½ u., in het café van J. H Hazewinkel. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij den architect W. Elzinga, te Hengelo (Ov.). Aanw. 10 Nov., v.m. 9½ u.

Veranderd, zou eerst op 16 Nov. plaats hebben.

Oldenzaal. Het bouwen van vijf woningen op een terrein gelegen aan den straatweg van Oldenzaal naar Enschedé.

De architect W. Elzinga te Hengelo (Ov.). n.m. 1 u. in het café van J. H. Hazewinkel te Oldenzaal, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 Nov.. v.m. 11 u.

DONDEBDAG 11 NOVEMBER.

Haarlem. Het verbreeden van het Noordzee-kanaal tusschen de bocht bij Velsen en die bij Buitenhuizen. Raming f 85000.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 215. ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur van Manen te Haarlem. den ingenieur van den Thoorn te Amsterdam. en den opzichter Helmers te Beverwijk. Aanw. op de plaats 4 Nov. 's midd. 12 u. aan de straatwegbrug over het Noordzeekanaal.

VRIJDAG 12 NOVEMBER.

'-Gravenhage. Het bouwen van een post- en telegraafgebouw met directeurswoning, te Oudenbosch. Raming f 20665.

Het ministerie van W. H. en N., n.m. 1 u., Het bestek ligt ter lezing aan het ministerie van W. H. en N., aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het provinciaal bestuur van Noord-Brabant, en is te bekomen bij Gebrs. van Cleef. te 's-Gravenhage. Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester. Aanw. 4 November n.m. te 1¼ u.

's-Gravenhage. Het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Schoonhoven. Raming f 19500.

Het minist. van W., H en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan gen. departement, aan het bureel van de landsgebouwen, Fluweelen Burgwal 16, aan het prov. bestuur van Z.-Holland en is verkr. bij Gebr. van Cleef te 's-Hage. Inlicht. verkr. op gen. bur. van landsgebouwen 2e district. Aanw. 4 Nov. n.m. 1 u.

MAANDAG 15 NOVEMBER.

Nisse (Zeel) Het gedeeltelijk afbreken der stoof en wel den toren.

De aandeelhouders der Meestoof „De Vlucht", 's midd. 2 u. Inl. geeft J. Meeuwse, te Ovezand.

WOENSDAG 24 NOVEMBER.

Assen. Het uitvoeren van buitengewone bestratingen op de Rijkswegen in de provincie Drenthe. Raming f 1013.

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek, no. 217, ligt na 10 Nov. ter lez. aan het gebouw van het min. van W.. H. en N.. aan de lokalen der prov. besturen. en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Hage. Nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur in het 3de district te Zwolle en bij den ingenieur Doijer te Assen. bij wien op den 4den, 5den en 6den dag vóór dien der besteding kan worden kennis genomen van het procesverbaal van aanwijzing. Aan gegadigden, die zulks verlangen, zal door den ingenieur op daarbij op te geven tijdstippen, de noodige plaatselijke aanw. worden gedaan.

Afloop
van AANBESTEDINGEN.

15 OCTOBER.

Breda. Het verbouwen van het pand, geteekend, C. 247, aan den hoek van de Prinsenkade en Zoutstraat. Door de architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas.

Metselwerk. Laagste inschrijver H. Hop, f 695*.

Timmerwerk. H. Bielars, f 1025*.

Massa. G. van der Velden, f 2087. *Gegund.

19 OCTOBER.

Enschedé. Het verbouwen der R.-K. kerk aan de Markt. Door den architect Ebbens.

Laagste inschrijver, A. Jennink, Enschedé, f 10885, gegund.

20 OCTOBER.

Warmond. Het ontruimen en afbreken der ruïne aan het Oosteinde no. 9 te Warmond en het ter plaatse bouwen van eene woning met bloembollenhuis. Door den architect D. Veilbrief te Leiden.

Laagste inschrijver D. Bes, Noordwijk, f 5798. gegund.

IJzendoorn. Het bekleeden met hout en steenpuin van vier gedeelten kade onder Echteld en IJzendoorn. Door het best. van den Willemspolder.

Laagste inschrijver, G. Peters, Dreumel, f 780. Afgemijnd door Sander de Wijer, Ochten, f 605, aan wien het werk is gegund.

21 OCTOBER.

Arnhem. Het verf-, stukadoor- en loodgieterswerk van vijf woonhuizen in de Agnietenstraat. Door den heer F. J. Bach.

1. Verfwerken. Laagste inschrijver E. Albers f 145.

2. Loodgieterswerken. Laagste inschrijve R. Jansen, f 133*.

3. Stucadoorswerken. Laagste inschrijve J. F. v. Zadelhoff, f 109*. *Gegund. De gunning der verfwerken in beraad gehouden.

Rotterdam. Het bouwen van een gebouw met barak aan de Schietbaanstraat. Door de regenten van het kinderhuis der Ned. Herv gemeente.

Laagste inschrijver, H. Breur, f 52745. geg

22 OCTOBER.

Helder. Het doen van eenige veranderingen in het raadhuis en herstellingen aan de woning voor den concierge. Door het gemeentebestuur.

Laagste inschrijver J F. Philips, f 1920, geg

Leiden. Het afbreken en weder opbouwe van het perceel Hooigracht no. 57. Door den architect L. v. d. Laan.

Laagste inschrijver J. van Oosten. f 620

Oud-Beijerland. Het bouwen van twee remises voor de Rotterdamsche tramweg maatschappij te Krooswijk en te Zuid-Beijerland, met inbegrip van de bijlevering van all materialen. Door de aannemers Wiegerin en Terwindt.

Voor de remise te Krooswijk. Laagste inschrijver D. Stoelhorst, Hillesluis. f 9500.

Voor de remise te Zuid-Beijerland. Laagst inschrijver. D. Stoelhorst, Hillesluis, f 470 Nog niet gegund.

Ter Gracht o/d. Hallum (Fr.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek, met directeurswoning, machinehuis. ijs- en kaaspakhui Raming f 33200. Door het bestuur der coö stoomzuivelfabriek „Concordia", te Birdaar

Laagste inschrijvers van Wieren en Platenga, Janum, f 32980. gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

6 NOVEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 45.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij vergadert op Donderdag 11 November a. s., des morgens om 11 uur in het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam.

Heeren leden die nog onderwerpen voor de prijsvragen 1898 wenschen aan te bevelen, kunnen deze vóór 11 November a. s. aan het bureau der Maatschappij opgeven.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE. — Gewone Vergadering op Vrijdag 13 Nov. 1897, des avonds ten half acht ure in de bovenzaal van het Zuid-Holl. koffiehuis.

Punten van behandeling.

1. Mededeelingen van het bestuur.
2. Voordracht te houden door den Heer G. H. Bauer Jr. met het onderwerp: „Het Parijsche huis'," toegelicht door afbeeldingen.
3. Kunstbeschouwing.

BIJ DE PORTRETTEN.

Bij de portretten van de in September j.l. op voorstel van het Bestuur der Maatschappij door de leden benoemde Eereleden van de Maatschappij, zij hier een kort bijschrift gegeven, geen levensbeschrijving, maar een paar aanteekeningen die den lezer van dit blad niet onwelkom kunnen zijn.

De heer Charles Buls, oud-volksvertegenwoordiger, reeds sedert geruimen tijd burgemeester van Brussel, is een zeer artistiek voelend man, die grooten eerbied heeft niet alleen voor hetgeen door vroegere geslachten, vooral op bouwkunstig gebied, is nagelaten en als kunstuiting waarde heeft, maar ook gevoel toont te hebben voor het werk van den tegenwoordigen tijd.

Gelukkig de stad, die zulk een burgemeester-artist aan haar hoofd heeft staan.

Het zij ons toegestaan even een paar eeuwen terug te gaan.

Toen Brussel in 1695 beschoten werd door het Fransche leger onder bevel van maarschalk De Villeroy, wees deze de ranke torenspits van het ongeëvenaarde stadhuis

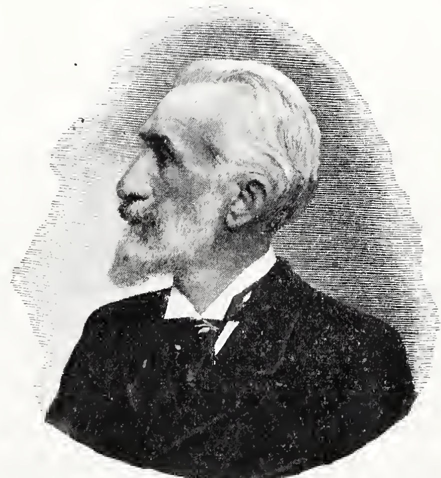

CH. BULS.
Burgemeester van Brussel.

aan als mikpunt voor de gloeiende kogels zijner artillerie. Gelukkig trof geen enkele dezer bommen het doelwit, maar al wat in de omgeving lag, o. a. de mooie gildehuizen van de Grand' Place, werd tot puin of door 't vuur vernield. Reeds een tweetal jaren later verrezen die gildehuizen op nieuw, rijker en mooier dan te voren; het jaartal 1697 is dan ook in gulden cijfers op de meeste gevels dezer huizen te lezen.

Twee eeuwen later is op 26 Juni dezes jaars dit jubileum op luisterrijke wijze herdacht door het gemeentebestuur van Brussel, dat ten stadhuize een schitterende soirée artistique gaf.

Het denkbeeld om dit feit te vieren is uitgegaan van den burgemeester. Te verwonderen is dit niet wanneer men weet, dat de Grand' Place een van zijn troetelkinderen is. In de laatste jaren toch is op zijn initiatief en met zijn medewerking op hoog-artistieke wijze aan de gebouwen hersteld wat zij in den loop der tijden hadden geleden. De restauratie van het prachtige „Broodhuys" (Palais du Roi) heeft twintig jaren geduurd; deze was echter geen herstelling alleen, maar eene voltooiing tevens, volgens gevonden gegevens. Ook wat er nog aan de voltooiing van het stadhuis ontbrak, werd aangevuld.

Thans, wanneer er marktdag is, en de zon donkere schaduwlijnen op de gevels doet ontstaan en het verguld gaat flikkeren, dan is de Grand' Place een eenig kunststuk, een decoratief geheel zonder weerga in Europa.

De heer Buls is echter niet alleen de restaurateur van Brussel; ook voor het nieuwe heeft hij gevoel. Dit blijkt wel uit het feit, dat hij een vertaling in de Fransche taal bezorgde van het rapport, door den heer J. Stübben, Kon. bouwraad te Keulen, aangeboden aan het Internationaal Congres van ingenieurs en architecten, te Chicago in 1893 gehouden. In dat rapport worden behandeld de practische en esthetische regels, in acht te nemen bij het ontwerpen van plannen voor steden.

En, wat was nu het doel van den heer Buls daarmede? Wij lezen het in dit behartigenswaardige werkje „la Construction des Villes", — waar hij aldus zijn voorrede eindigt: „Wat ons betreft, wij hebben in dezen arbeid „voldoening gevonden en voordeel; voldoening door hulde „te bewijzen aan den schrijver van een merkwaardig „werk, — voordeel door het voortzetten van studies van „een onbetwistbaar nut voor onze medeburgers, die ons „hunne sympathie hebben bewezen door ons de eer aan „te doen en de dikwijls moeilijke taak op te leggen van „het beheer hunner stad."

Het is niet te verwonderen, dat de heer Buls in 1894 door het Koninklijk Britsch Instituut van Architecten benoemd werd tot honorair correspondeerend lid, — eene onderscheiding die slechts gegeven wordt aan personen, geen Britsche onderdanen zijnde, noch in het Britsche koninkrijk wonende, noch ook in de Engelsche koloniën of eenig onderdeel van het koninkrijk het beroep van architect uitoefenende, — aan personen slechts, die als voortreffelijke bouwmeesters of archeologen, of door hunne artistieke, letterkundige of wetenschappelijke bekwaamheden behulpzaam kunnen zijn tot verwezenlijking van het doel van het Instituut. Ook in die kwaliteit van Correspondent ontwikkelt de heer Buls een belangstelling, gunstig afstekende bij die van hen, die met een eeretitel tevreden zijn, zonder iets van verplichting of medewerking te gevoelen. In de laatste aflevering nog van het „Journal of the Royal Institute of Britisch Architects" komt van hem voor een „Revue de l'architecture en Belgique", — een lezenswaardig, smaakvol geïllustreerd artikel, waarvan de schrijver een overdruk ten geschenke aan de bibliotheek der Maatschappij heeft gezonden.

De heer Valère Dumortier, wiens portret hier insgelijks gegeven wordt, werd zeker niet zonder gewichtige redenen voor 1897 voor de derde maal benoemd tot Voorzitter van de Société Centrale d'Architecture de Belgique, voor het jaar waarin deze Vereeniging haar 25 jarig bestaan ging vieren.

De naam Valère Dumortier vinden wij reeds bij die der 59 stichters van de Societé Centrale, die zich in 1872 ten doel stelden: eene vereeniging te vormen van architecten en bouwkundige teekenaars, om door het concentreeren van hunne krachten meer invloed naar buiten te kunnen uitoefenen; meer bepaaldelijk was het hier hunne bedoeling een woord mede te spreken bij de aan de orde zijnde herziening der wetten, zoowel betreffende de uitoefening van hun beroep, als over de verantwoordelijkheid die nog steeds tengevolge van verouderde bepalingen op hunne schouders bleef rusten, en voorts om van meer invloed te kunnen zijn op den plotselingen vooruitgang der bouwkunst in die dagen.

Toen de stichting der vereeniging een feit was geworden, werd de heer Dumortier tot haar Voorzitter gekozen, een bewijs, dat hij zeker niet den kleinsten stoot had gegeven aan de oprichting. Hij bleef Voorzitter tot in 1876, en nam ten tweeden male als zoodanig zitting van 1884 tot in 1886. In 1897 andermaal tot Voorzitter gekozen, vervulde hij in die functie ook de moeilijke maar hoogst eervolle taak van Presinent van het VIe Internationale Architecten-Congres, nu onlangs te Brussel gehouden ter viering van het 25-jarig bestaan der Société Centrale. Hij die deze bijeenkomst heeft bijgewoond, zal gaarne erkennen, dat de heer Dumortier het voorzitterschap daarvan op meesterlijke en beminnelijke wijze heeft waargenomen, en in hooge mate heeft bijgedragen tot het slagen van het Congres. Ongetwijfeld heeft hij ook een groot aandeel, gehad zoo niet het grootste, in de uitnemende organisatie van dit Congres.

V. DUMORTIER.

Voorzitter van de Société Centrale d'Architecture de Belgique.

In 1883 nam de heer Dumortier, toen geen Voorzitter der Société Centrale zijnde, de gewichtige taak op zich om rapporteur te zijn, alvorens de Vereeniging zich in September van dat jaar tot de Volksvertegenwoordiging richtte met verzoek hare aandacht te willen schenken:

1°. aan de herziening der artikelen van het burgerlijk wetboek, die zeer vaag de verantwoordelijkheid in zake uitgevoerde werken aangeven, en een ongemotiveerde solidariteit tusschen architect en aannemer doen ontstaan;

2°. aan het invoeren van een verplichtend gesteld diploma voor architecten, en als gevolg daarvan op het stichten van een school voor architecten, waar zulk een diploma behaald kan worden.

Ter verduidelijking van dit laatste punt is er een uitgewerkt programma bij het adres gevoegd, voor een bijzondere school voor bouwkunst, met een rooster voor de verdeeling van de leerstof.

Een en ander is een omvangrijke arbeid, een der gewichtigste zaken door de Société Centrale behandeld.

De heer V. Dumortier is op dit oogenblik Chef-archite

van Brabant, correspondeerend lid van de Koninklijke Commissie voor de monumenten.

De Société Centrale des Architectes Français benoemde hem tot correspondeerend lid.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

PRIJSVRAGEN.

Het Uitvoerend Comité van het Hoofdcomité voor de inhuldigingsfeesten in 1898, te 's-Gravenhage, heeft prijsvragen uitgeschreven voor de versiering van enkele stadsgedeelten bij gelegenheid der feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen 's-Gravenhage in 1898.

Volgens het programma worden uitgewerkte schetsen gevraagd voor de versiering van:

A. de Wagenbrug. met of zonder omgeving, een bedrag van 3000 niet te boven gaande.

B. de Boschbrug. een bedrag van f 1500 niet te boven gaande.

C. eene straat. zooals de Hoogstraat.

D. idem. zooals de Parkstraat.

E. idem, zooals de Wagenstraat.

F. eene straat langs eene gracht, zooals b. v. de Veenkade.

Elke straat met hare eindpunten De versiering voor C. D. en E berekend op hoogstens f 200, voor F op hoogstens f 100, elke strekkende Meter, over de as der straat gemeten, en op hoogstens f 200 voor elk eindpunt.

G. den gevel van een dubbel Heerenhuis. ± 16 M. breed, hoog tot aan de gootlijst ± 12 M., een bedrag van f 300 niet te boven gaande.

H. als sub G. den gevel van een heerenhuis, breed ± 8 50 M., de kosten niet hooger dan f 200.

I. als sub G, den gevel van een heerenhuis of boven- en benedenhuis. voor hoogstens f 100.

K. een vrijstaand sierpoortje of boog. te plaatsen voor den ingang van een huis. De kosten daarvan mogen f 150 bedragen.

Al deze versieringen moeten ook voor avondverlichting (illuminatie) zijn in te richten.

De ontwerpen, allen op de schaal van 1 à 50, alleen voor K op 1 à 20, moeten bestaan uit: plattegrondteekening, opstandteekening in kleuren (terwijl het inleveren van een perspectiefteekening en van details aanbeveling verdient), gedetailleerde raming van kosten der uitvoering, omschrijving van de te bezigen grondstoffen. en memorie van toelichting.

Het honorarium voor het toezicht en de leiding der uitvoering moeten in de begrootingssom begrepen zijn.

De ontwerpen moeten uiterlijk 15 Januari 1898 vrachtvrij zijn ingezonden vóór 's middags 4 uur aan den Secretaris der Versieringscommissie. den heer F. J. Belinfante, 1e Nieuwe Molstraat no. 19.

De mededinging is opengesteld voor *iederen* Nederlander.

De volgende prijzen en premiën worden uitgeloofd:

voor A, prijs f 150, premie f 40; voor B. prijs f 100 premie f 25; voor C tot en met F elk, prijs f 125, premie f 30; voor de overige, prijzen van f 50.

De ontwerpen zullen beoordeeld worden door een Jury bestaande uit de heeren: Jhr. Mr. Victor de Stuers, A. Le Comte, A. van Delden, Joh. Mutters Jr. en P. du Rieu.

Dit is het voornaamste uit het programma; meer daaruit over te nemen achten wij overbodig. daar bij den Secretaris van de Versierings-commissie voor de prijsvragen A en B situatieschetsen kosteloos verkrijgbaar zijn, die wij toch bezwaarlijk kunnen overnemen, en daar het volledige programma bij genoemden Secretaris is aan te vragen.

Programma en situatieschetsen liggen ter inzage in het gebouw der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst. Marnixstraat 402, te Amsterdam.

DE PHEBE HEARST-PLANNEN VAN DE UNIVERSITEIT VAN CALIFORNIË IN BERKELEY.

In ruime mate daartoe in staat gesteld door Mevrouw Phebe A. Hearst, weduwe van den voormaligen Senator der Vereenigde Staten, George Hearst, heeft de Universiteit van Californië, in 1862 opgericht, het voornemen opgevat een algemeene prijsvraag in twee gedeelten uit te schrijven voor plannen van nieuwe Universiteits-gebouwen, die aan de hoogste bouwkunstige eischen zullen moeten voldoen.

Wat ons van die voornemens is bekend geworden uit een ons toegezonden aankondiging, is belangrijk genoeg om nu reeds in enkele bewoordingen weêr te geven.

De Universiteit bezit op 't oogenblik een vermogen van bijna 22 millioen gulden, en ontvangt, behalve de renten van dat kapitaal, jaarlijks ongeveer f 700 000 toelage van de Vereenigde Staten en den Staat Californië. Zij telt dit jaar 2300 studeerenden.

Het prachtig gelegen bouwterrein is 99 H.A. groot.

Het bouwplan zal waarschijnlijk omvatten 28 op zich zelf staande gebouwen. Wat stijl, bouwmaterialen en kosten der gebouwen betreft, worden de ontwerpers geheel vrij gelaten; zij behoeven zich door niets te laten binden wat hun scheppingskracht in den weg zou kunnen staan. De „meester" moet hier bouwen; anderen zullen voor de kosten moeten zorgen.

Reeds zijn 5 millioen dollars voor den bouw toegezegd, en wat nog verder noodig is, zal ongetwijfeld bijeengebracht worden.

De toe te kennen prijzen zullen zeer belangrijk zijn.

Er zal een internationale Jury van beoordeeling worden samengesteld, bestaande uit uit 5 personen.

Het programma is opgemaakt door den heer Guadet, professor aan de Ecole des Beaux-Arts te Parijs, en zal binnen kort verschijnen.

In verschillende steden van Amerika en Europa zullen situatiekaarten, terrein-reliefs, photographiën der omgeving van het bouwterrein, enz., ten toon gesteld worden.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. H.

De hoop koesterend, dat U mijn stuk niet, volgens raadgeving van den heer de Groot, naar de rubriek „Reclame" zult verwijzen, immers indien het voor reclame was, dan had U toch mijn eerste stuk niet opgenomen, verzoek ik U voor de laatste maal plaatsing voor het volgende.

Om niet te veel plaatsruimte van Uw blad te beslaan, zal ik hier de beweringen van den heer de Groot niet weerleggen, noch U doen inzien hoe ik onder zijn leiding! en volgens zijn aanwijzing! zou hebben gewerkt. — indien dit waar was, in dien zin gelijk zulks op een goed architectenbureau geschiedt, dan was ik toch niet over deze zaak gaan schrijven —, noch U aantoonen op welke wijze genoemde heer zijne goedkeuring aan de teekeningen hechtte, want dit zijn allen bijzaken. Hoofdzaak is en blijft, dat de heer de Groot niet de architect van het Raadhuis genoemd kan worden, trots zijn beweren op verantwoordelijkheid. enz., en wel op grond van, ik wil het nog eens herhalen, het eerste project van den heer Kuipers was, en de heer de Groot, nooit de hand heeft gehad in de architectuur van het uitgevoerde ontwerp, trouwens deze architectuur is geen andere, alléén een vereenvoudigde geworden.

Om nu alle verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen, die gemaakt zouden kunnen worden, wil ik nog eens duidelijk uiteenzetten, dat het doel van mijn schrijven alléén is geweest te doen uitkomen, dat noch de heer de Groot, noch ik, zooals de heer de Groot wil doen voorkomen, maar alléén de heer Kuipers, de ontwerper van het eerste project. zich als auteur van het Raadhuis kan uitgeven. Te recht bracht de Burgemeester, de heer Van Son, dan ook bij de opening van het Raadhuis. laatstgenoemden heer hulde voor zijn ontwerp, en den heer de Groot voor diens leiding.

Wat zou men wel zeggen van een tooneelspeler. die de rol van Hamlet vervuld hebbende, na de opvoering uitriep: „ik ben Shakespeare"!? of wat van een orkestdirekteur, die na de uitvoering van de Eroïca uitriep: „ik ben Beethoven"!?

En hiermede, mijnheer de Redacteur, heb ik voor goed hierover gezegd.

Hoogachtend

A. H. ZINSMEISTER.

AMSTERDAM, 4 November 1897.

Geachte Redactie!

Het wil mij voorkomen, dat in de nummers 43 en 44 van dit blad, door mij ter zake voldoende is medegedeeld, om ieder aandachtig lezer in de gelegenheid te stellen om te kunnen nagaan, of het doel dat den heer Zinsmeister thans verklaart te hebben nagejaagd, door hem is bereikt.

Hoogachtend.

W. J. DE GROOT.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 27 October 1897. De eerste vergadering in dit seizoen werd door den Voorzitter geopend met een toepasselijk woord, waarbij hij herinnerde aan de vruchten die de vergaderingen van het vorige seizoen hadden opgeleverd, o. a. dat door tusschenkomst dezer Afd. aan de Ambachtsschool alhier, een leerstoel voor het metselvak is ingesteld; terwijl ook door deze Afd. den stoot is gegeven tot het in het leven roepen eener officieele commissie voor de versiering van een stadsdeel bij gelegenheid der kroningsfeesten in 1898.

Hij betreurde het, dat de gebruikelijke zomer-excursie wegens te geringe deelname niet had plaats gehad en hoopte. dat het volgend jaar hiervoor meer opgewektheid zou bestaan.

Na lezing en goedkeuring der notulen werd mededeeling gedaan van de ingekomen stukken. waaronder een present exemplaar van den geïllustreerden Catalogus der Tentoonstelling van Bouwkunst van de T. Spuare-Club te Pennsylvanië. door haar aan de Maatschappij aangeboden bij gelegenheid van het Architecten-congres te Brussel. Besloten werd de Maatschappij voor de toezending daarvan dank te zeggen en dit werk in den leescirkel op te nemen.

Hierna werd de rooster vastgesteld voor de bijdragen op de Vergaderingen.

Vervolgens werden na eenige bespreking een vijftal vragen geformuleerd die het Hoofdbestuur zullen worden aangeboden, om daaruit eene keuze te doen voor de beantwoording door de verschillende Afdeelingen

Ten slotte had de bezichtiging plaats van de ingekomen antwoorden op de in 1896 door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen.

Met het oog op de onguntige resultaten die herhaaldelijk zijn verkregen op de prijsvraag voor „het ontwerp van een getuigschrift door de Afdeelingen uit te reiken aan bekroonden", werd besloten de voor dat doel indertijd toegezegde subsidie in te trekken, en te gelegener tijd zelf daarvoor een prijsvraag uit te schrijven.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, 1 Nov. 1897. Dezen avond trad als spreker op den heer J. A. Loeber Jr. uit Leiden met het onderwerp „Over boeken en banden", toegelicht door eene collectie oude en nieuwe boeken en dito banden.

Hoewel wij, wanneer wij over een boek spreken, steeds denken aan onzen boekvorm, is deze echter de jongste vorm. Gaan we dus eerst den oorsprong der boeken na. Is tegenwoordig, wanneer zich hier of daar eene kolonie vestigt, het verschijnen van een courant of het oprichten eener drukkerij niet een der eerste teekenen van beschaving? De eerste menschen op onze aarde hadden een dergelijk middel om hunne gedachten mede te deelen niet noodig De voorvallen enz. werden verteld van de ouders op de kinderen, en de merkwaardigste gebeurtenissen werden bezongen op een muziek, die de voornaamste punten goed deed uitkomen. Zoo werden de verhalen van het oude testament bij de Israëlieten, zóó de gedeelten van Homerus bij de Grieken en de heldendaden van de Vikings door de Germaansche Druïden bezongen en bewaard.

Volgens de legende is de kunst om zijn gedachten door teekens uit te drukken het eerst uitgevonden door een Egyptenaar.

Deze vond echter bij zijn Pharao geen gunstig onthaal, daar de laatste bang was, dat in plaats van, zooals tot hiertoe, de gedachten bij de voornaamste feiten te bepalen, door den toon der muziek, men geneigd zou zijn door het meerdere gemak van he lezen, de voornaamste punten over 't hoofd te zien. De uitvinde ging toen met zijn kunst naar de Phoenicieërs, en vandaar ver spreidde zich de schrijfkunst over de geheele wereld.

Ieder volk deed toen natuurlijk zijn best het geschrevene goe te bewaren, en te verzorgen, en hierdoor ontstonden verschil lende typen van boeken

Zoo gebruikten de Israëlieten en Perzen gelooide dierenhuider welke tot een lange reep werden aaneengenaaid en opgerold die volkeren, die in een boschrijken streek woonden, name palmbladeren, die op een bepaalde grootte werden gesneden, e beveiligd door 2 plaatjes, die met 2 koorden aan de bladeren verbonden waren, terwijl het geschrevene met een scherp voor werp werd ingekrast in de bladeren.

Weer anderen gebruikten lindenhout of boomschors; de Assy riërs. klei waarin hun z. g. n. spijkerschrift met een soort gud werd ingestoken, waarna de voorwerpen werden gebakken. De Inca's gebruikten een zeer eigenaardige schrijfwijze, n. l. touwen van verschillende kleuren met allerlei knoopen.

Eindelijk werd een nieuwe stof om te beschrijven uitgevonden in Egypte. De plant welker toppen voor de versieringen der altaren werden gebruikt, welker weefsel sandalen en zeilen leverde en welker stelen voor werktuigen werden gebruikt, deze in al deelen zoo nuttige plant, de papyrus, leverde ook nu weer in het vezelachtige merg harer stelen de grondstof voor de schrijf stof. Door het snijden der vezels in dunne lagen, het kruislings daarover leggen van een tweede laag, het kloppen, weken in Nijlwater, nogmaals kloppen met platte steenen en drogen. verkreeg men een stof die, gebruikt als schrijfstof, nu nog ongeschonden opgerold en zorgvuldig in doeken gewikkeld als zoogenaamde doodenboeken dikwijls bij mummies gevonden wordt

Bij de Romeinen vond men reeds vele boekhandelaars; de boeken werden geschreven door slaven (snelschrijvers). die hetgeen gedicteerd werd opschreven, waardoor dikwijls oplagen van 1000 stuks werden gemaakt.

Zij werden opgerold op somwijlen zeer rijk met goud en edelgesteenten versierde stokken met knoppen en in groote bibliotheken bewaard.

Voor kleine briefjes bediende men zich van was-tafeltjes. Het perkament (kalfs- of schappenvel) werd spoedig een groote mededinger van het papyrus; evenwel hield het laatste ruim 10 eeuwen de overhand, doordien het eenmaal mode was, en het deftiger stond, papyrus. dan perkamentrollen te bezitten.

Eerst met de ontwikkeling van het Christendom brak zich het perkament voor goed baan, en werd zoo de oorsprong van onzen boekvorm.

Was het papyrus te maken in elke willekeurige lengte. en was het door zijn broosheid alleen geschikt voor oprollen. het perkament was natuurlijk slechts in tamelijk kleine afmetingen te verkrijgen, en leende zich niet tot aan elkaar naaien, wel echter tot vouwen, en zoo kon men een boek van willekeurige grootte maken door het samennaaien der zoog. quaternes.

Men zocht nu natuurlijk evenals men vroeger een papyrusrol door afschuren in kleuren der buitenste laag voor stof en insecten bewaarde, de kostbare boeken te beschermen door een band Deze was oorspronkelijk slechts een omslag van een dierenhuid, bevestigd met een touw. Om echter tegemoet te komen aan het opkrullen der huid en der bladeren, waardoor zich stof en insecten konden verzamelen in het boek, maakte men spoedig de dekbladen van hout, en wel iets grooter dan het boek, om het des te beter te beschermen; daar nu, door het naaien der verschillende vellen perkament en het daardoor heen brengen van dierenpezen om het breken van het garen te voorkomen, de rugzijde dikker werd dan de voorzijde, ontstond vanzelf de ronde rug.

Veel grooter werd nog de vooruitgang. toen de boeken in plaats van door slaven door monniken werden geschreven, die zich met groote liefde aan dit werk zetten. en menig oud handschrift voor ons bewaarden, door het over te schrijven.

Hun grootste trots was het maken van mooi werk; zij deelden hun bladzijden flink in, versierden hun boeken zoo mooi en logisch mogelijk, door het aangeven van hoofdstukken en beginletters en verluchtten geheel in het karakter van het boek zelf.

Ook besteedden zij de grootste zorg aan het bewaren der boeken; zoo kleurden zij de snede ter bewaring der bladzijde tegen stof enz.; toen de boeken nog schaarsch waren, en in de bibliotheken werden neergelegd, voorzagen zij de dekbladen van hooge koperen doppen, en later, toen zij werden neergezet wegens het grootere aantal, voorzagen zij de boeken van koper beslag.

·er het algemeen waren de boekbanden eenvoudig, en alleen geschenken aan kerken enz. werden zij rijk met goud, met ·erk en juweelen voorzien. In alles echter blijkt de logische ·chtengang om juist door de indeeling en de versiering karakter van het boek aan te geven, en het geheel te be- ·rmen.

alles blijkt hun bijzonder groote liefde tot en eerbied voor werk.

·heel anders wordt dit later, na de invoering uit Arabië van ·it lompen bereidde papier en de uitvinding der boekdrukkunst. aren de eerste drukken nog zeer goed, langzamerhand werd minder. Nog lang echter bleven de boeken zeer goed één ·el door de versiering en drukte het karakter uit van hun tijd. ·er treurig echter is het gesteld met onze hedendaagsche ·banden; deze kunnen alleen aan ons nageslacht toonen onzen tot schijn, en ons gemis aan kunstzin en tevens hoe de ·ine, uitgevonden en gebruikt door den mensch, zich op heeft gewroken door hem zelven te maken tot automaat, ·lleen oog heeft voor materieele voordeelen.

·n hierin geen verbetering komen? Zeker, en wel door mede- ·ing van den kooper; die moet bedenken, dat het beter is ·oede boeken te bezitten dan een bibliotheek vol slechte. En tweede door het opwekken van meerdere liefde voor het bij den werkman, en hem zoodanig te ontwikkelen, dat hij eerbied krijgt voor zijn werk, en dit werk, om het werk lief krijgt en vereert.

·ertoe is noodig: begrijpen van het werk en kennis van het ·aan der vormen.

deze richting wordt gelukkig in den laatsten tijd hier en getracht.

·reker toonde gedurende de lezing, geholpen door 3 zijner ·den, de bewerkingen van het naaien, het vergulden enz., ·vens circuleerde eene collectie mooie oude handschriften ·cunables en een serie leelijke nieuwe drukken en ook enkele ·e nieuwe boeken.

BERICHTEN.

· prijs uit het fonds-Willink van Collen is toegekend aan ·frouw M. Bosch Reitz en de heeren Th. H. A. A. Molkenboer ·h. Vlaanderen, en dit naar aanleiding van de door deze ·en ingezonden kunstwerken op de thans gehouden tentoon- ·ng in de zalen van „Arti et Amicitiae” te Amsterdam.

·ar aanleiding van de klachten, welke tegenwoordig zich voor- omtrent de gebrekkige inrichting en beperkte ruimte der ·echnische School te Delft, heeft de Minister van Binnen- ·che Zaken een bezoek gebracht aan die gebouwen.

· Haarlem is op 4 Nov. j. l. op 52-jarigen leeftijd in het ·nessenhuis overleden de heer L. J. Ritter, tuinbouwkundige ·chitect aldaar. bekend o. a. door zijn plan van aanleg van ·aaie Bloemendaalsche Park en door den aanleg van den weg ·de duinen van Velzen naar Wijk aan Zee. Hij werd geboren ·nhalt (Duitschland) en geraakte in 1870, in den Fransch- ·chen oorlog. gewond.

·EAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

·*ntal ingeschreven sollicitanten voor*:
·kundig Opzichter 3.
·kundig Teekenaar 6.
·kundig Opzichter-teekenaar 7.
·*tal geplaatste sollicitanten:*
·kundig Teekenaar 1.
·kundig Opzichter-Teekenaar 2.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM.. zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar, voor de Leden der Maatschappij. à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 8 NOVEMBER.

's-Gravenhage. Het maken van een gebouwtje voor waarnemingen bij de sterrenwacht te Leiden. (Raming f 2140.)

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek no. 16 ligt ter lez. aan het gebouw van het min. van Binnenl. Zaken. aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland te 's-Hage, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te s-Hage. Inl. te bekomen bij den bouwkundige voorn. en bij den opzichter der universiteitsgebouwen J. Roem te Leiden. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het bouwen van een ketelhuis met schoorsteen en toebehooren op het terrein aan het academisch ziekenhuis te Leiden. Raming f 14700.

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek no. 15 ligt ter lez. bij gen. bestuur, het departement van Binnenl. Zaken en is verkrijgb. bij den boekh. M. Nijhoff, te 's-Gravenhage. Inl. geeft de rijksbouwkund. en de opzichter der universiteitsgebouwen J. Roem te Leiden. Aanw. gedaan.

's-Gravenhage. Het bouwen van collegekamers en verdere localiteiten in aansluiting met de gebouwen der rijks-universiteit te Leiden. Ram. f 26400.

Het prov. bestuur, v.m. 11½ u. Het bestek no. 14 ligt ter lezing aan het gebouw van het minist. van binnenl. zaken, aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland te 's-Gravenhage, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den bouwk. voornoemd en bij den opzichter van het Pharmaceutisch laboratorium P. M. J. van Oerle. te Leiden. Aanw. gedaan.

Groningen. Het gedeeltelijk amoveeren van eene behuizing het daarvoor in de plaats bouwen van een café met bovenwoning en het vergrooten van het woonhuis met den bouw van een pakhuis achter dat woonhuis, een en ander aan den Heerenweg te Groningen.

De architect K. H. Holthuis, 's av. 8 u., in het café der Wed. B. v. d. Wolde, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, en zijn deze ad. f 1,25 verkrijgb. bij gen. architect, alsmede inl. Aanw. gedaan.

Leiden. Het afbreken en herbouwen van het perceel aan den Middelweg no. 15.

De architect W. F. v. d. Heijden, n.m. 2 u. in het café „De Gouden Leeuw", Nieuwen Rijn, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

DINSDAG 9 NOVEMBER.

Assen. Het maken van een rijks-archiefgebouw en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken, op een terrein achter de gebouwen van het prov. bestuur van Drenthe, te Assen. Raming f 65250.

Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek no. 13, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van binnenl. zaken, aan dat van het prov. bestuur van Drenthe te Assen, en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den bouwkundige voorn. Aanw. gedaan.

Nijmegen. Het bouwen van eene school voor middelbaar onderwijs aan de Kronenburgersingel en Stieltjesstraat aldaar.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Bestekken met bijbehoorend stel van negen teekeningen zijn verkrijgb ter gem.-secretarie, tegen f 5.00 per stel. Inlicht geeft de gemeente-architect ten zijnen kantore.

Utrecht. Bestek no. 738. Het maken van een seinhuis op het station Groningen.

De maatsch tot expl. van staatssp., n.m. 2 u.. (lokale tijd) aan het centraalbureau in het Moreelsepark.. Het bestek ligt ter lez. aan het centraalbureau en aan het bureau van den sectie-ingenieur H. J. van Hoorn te Groningen, en is aan gen. centraalbureau te bekomen, tegen f 1. Inl. worden gegeven aan het centraalbureau en door den sectie-ingenieur voorn. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 10 NOVEMBER.

Haarlem. Het verbouwen van perc. no. 9 aan de Zijlstraat.

De architect J. H. Welsenaar, n.m. 3 u., in het hotel „Lion d'or." Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. architect.

Harlingen. Het tot twee winkelhuizen inrichten van het voormalige postgebouw aan de Voorstraat.

De heer J. Torenbeek. Bestek en teek. liggen ter inzage bij Mej. de Wed. Fekkes in „de Korenbeurs" en het bestek is tegen f 0,50 verkrijgb. bij J. Torenbeek. Aanw. ged.

Oldenzaal. Het bouwen van vijf woningen op een terrein gelegen aan den straatweg van Oldenzaal naar Enschedé.

De architect W. Elzinga te Hengelo (Ov.). n.m. 1 u. in het café van J. H. Hazewinkel te Oldenzaal, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 10 Nov.. v.m. 11 u.

Oldenzaal. Het bouwen van een schoolgebouw van zes lokalen met bovenbouw en verdere bijkomende werken bij het klooster te Oldenzaal.

De Eerw. Zusters Fransiscanessen. n.m. 12½ u., in het café van J. H Hazewinkel. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij den architect W. Elzinga, te Hengelo (Ov.). Aanw. 10 Nov., v.m. 9½ u.

Veranderd, zou eerst op 16 Nov. plaats hebben.

DONDERDAG 11 NOVEMBER.

's-Gravenhage. *a.* Het aanleggen en bestraten van een deel van de Vlietstraat. *b.* Het rioleeren en bestraten van den verlengden Van Lennepweg. *c.* Het leveren van straatkeien in 4 perceelen. *d.* Het leveren van Waal- en Rijnstraatklinkers in 8 perceelen. *e.* Het leveren, leggen en herleggen van hardsteenen trottoirbanden, alles gedurende het jaar 1898 in 2 perc.

Het gemeentebestuur, n.m. 2 u. Voorw. te bekomen op de secretarie als: bestek *a* f 0,15 en de teek. à f 0,15, bestek *b* f 0.35 en de teek. à f 0.15, bestekken *c* en *d* à f 0.10 en bestek *e* à f 0,15. Aanw. voor *a* en *b* op 8 Nov., v.m. 11 u., aan de gemeentewerf.

Haarlem. Het uitvoeren van eenige werken aan het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik. Ram. f 21000.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 17, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov. bestuur van Noordholland. te Haarlem. en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff. te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den Rijksbouwk. en bij den opzichter van het Rijkskrankzinnigegesticht T H. Slinger, te Medemblik. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het bouwen van een hoofdbureau van politie, met bijbehoorende gebouwen, op een terrein aan de Smedestaat aldaar.

Het gemeentebestuur. n.m. 3 u. Bestek en voorw. liggen ter lez. ter gemeente-secret. op alle werkdagen van v.m. 10 tot n.m. 4 u., terwijl aldaar gedrukte ex. met teekeningen zijn te verkr. tegen f 0,50 voor het bestek en f 2. voor de 6 stuks teekeningen. Inl. geeft de architect over de werken en gebouwen der gemeenten.

VRIJDAG 12 NOVEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van een post- en telegraafgebouw met directeurswoning, te Oudenbosch. Raming f 20665.

Het ministerie van W. H. en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan het ministerie van W. H. en N., aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het provinciaal bestuur van Noorbrabant, en is te bekomen bij Gebrs. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester.

's-Gravenhage. Het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Schoonhoven. Raming f 19500.

Het minist. van W., H. en N., n.m. 1 u. Het bestek ligt ter lezing aan gen. departement, aan het bureel van de landsgebouwen, Fluweelen Burgwal 16, aan het prov. bestuur van Z.-Holland en is verkr. bij Gebr. van Cleef te 's-Hage. Inlicht. verkr. op gen. bur. van landsgebouwen 2e district. Aanw. ged.

Lutten (Ov.). De bediening van den watermolen in de Schans enz. over het jaar 1898.

Het bestuur van het Waterschap „De Schanswetering", v.m. 10 u., ten huize van P. Dorgelo. alwaar de voorw. ter lezing liggen. alsmede bij N. W. v. d. Hulst, te Ane.

MAANDAG 15 NOVEMBER.

Amersfoort. Het bouwen van een dub winkelhuis met bovenwoning aan de Utrec schestraat aldaar.

De architect Herm. Kroes, v.m. 11 u. het hôtel, „De Vergulde Zwaan" alwaar bes en teek. ter inz. liggen terwijl zij à f 0,7 bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. Nov. aan het perc. wijk A. no. 97.

Rotterdam. Het afbreken en weder bouwen van 4 winkelhuizen met 12 bo woningen aan den Goudschenweg ald

De architect A. Dirkszwager, n.m. 2 u „het Poolsche koffiehuis." Bestek en te verkrijgb ad. f 2 bij Corn. Imming en Zn. geeft gen. architect.

Zieuwent (Geld.). Het bouwen van woonhuis met bakkerij, met bijlever. materialen.

De heer A. Venderbosch, v.m. 10 u., in koffiehuis van H. J. Wilbrink. alw. bestek teek. ter inz. liggen. Bilj. in te zenden v 15 Nov., bij den besteder. Aanw. 8 Nov. v 10 u.

DINSDAG 16 NOVEMBER.

Utrecht. Bestek 734. Het maken van uitbreiding van de wielbanden-werkplaats eenige diverse werken ten behoeve van centrale werkpaatsen op het station Tilb Ram. f 10650.

De maatij. tot Ex. van S. Sp., n.m. (loe. tijd). aan het centr. bur. in het More park. alw. het bestek ter lez. ligt en ad alsmede inl. verkrijgb. zijn. Bestek ook inz. en inl. verkrijgb. bij den sectie-ingen H. v. c. Kun te Breda. Aanw. 8 Nov, 11.40 u. (West Eur. tijd).

WOENSDAG 17 NOVEMBER.

Buren. Het maken en vervolgen der afs ding om het terrein tegenover het wees met bijkomende werkzaamheden, met levering van materialen, arbeidsloonen

De curatoren van het weeshuis. v.m. in het gesticht. Bestek en teek. ad f 1 krijgb. alsmede inl. bij den bouwk. M. Omzeele,

VRIJDAG 19 NOVEMBER.

's-Gravenhage. Bestek no. 3. Het bou van den watertoren en eene machini woning te Herten (Limb.), met bijlev der benoodigde materialen met uitzond van de buisleidingen en het hoogreserv den toren.

De ingenieur H P. N. Halbertsma. n.m in het „Zuid-Holl. Koffiehuis". Het b met 2 teek. verkrijgb. tegen f 2,50 aa bureel van den ingenieur voorn., Van S straat no. 5 te 's-Gravenhage. alwaar lijks van 10—12 ure inl. zijn te bek Aanw. 17 Nov. namiddag 1 ure op het terrein te Herten.

VRIJDAG 26 NOVEMBER.

Middelburg. Het begrinden van den op den binnenberm van den oostelijke naaldijk tusschen de Post- en de Bonzij behoorende tot de werken van het k door Zuid-Beveland. Raming f 2275.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het b no. 220. ligt ter lezing aan het ge van het min. van W, H. en N., a lokalen der prov. besturen, en is t komen bij de firma Gebr. van Cl 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den ingenieur in het 11de district te Midde bij den ingenieur te Goes en bij de de Ronde te Hansweert. Aanw. op de 19 Nov.

DINSDAG 30 NOVEMBER.

Utrecht. Bestek no. IV. Het mak stellen van den ijzeren bovenbouw voo brug voor spoorweg- en voor gewoo keer over den IJssel bij Westervoo eenige bijkomende werken; raming f 1,3

De Maatsch. tot Expl. van Staats wegen. n.m. 2 u. (loc. tijd), aan het c bureau in het Moreelsepark, alw. het ter lezing ligt aan voorn. bureau en hoofd-ingenieur A. C. Broekman te A bij wien het tevens à f 2,50 te komen geeft voorn. hoofd-ingenieur en de se genieur T. J. Des Tombe te Weste Aanw. op het terrein 16 Nov., v.m. (lok. tijd) aan het fort Westervoort IJsseloever).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

13 NOVEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 46.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de volgende

Vragen

aan de Afdeelingen voorgelegd, ter behandeling in hare vergaderingen.

I. Hoedanig is uw oordeel over de noodzakelijkheid van oprichting van een Rijks Proefstation voor bouwmaterialen?

II. Worden in bestekken voor bouwwerken, in den kring uwer Afdeeling opgemaakt, bepalingen voorgeschreven betreffende de uitbetaling van de werklieden in eene keet op het werk, man voor man in afgepast geld?

Zoo ja, wat kan dan medegedeeld worden over de werking van die bepaling?

III. Welke is de beste wijze van aanvoeren van *versche* lucht en afvoeren van *verbruikte* lucht, ter doelmatige ventileering van:
a. arbeiderswoningen,
b. burger woonhuizen?

IV. Welke is de beste wijze van verwarming:
a. van een blok arbeiderswoningen,
b. van een blok burger woonhuizen?

V. Wat is beter:
gelegenheid voor lucht-circulatie aan te brengen onder houten balklagen en vloeren van vertrekken op den beganegrond,
of wel, de balken in het zand te leggen en de zandaanvulling op te hoogen tot onderkant houten vloer?

Op welke andere wijze is de bodem het doelmatigst af te sluiten, uit een hygiënisch standpunt beschouwd en in verband met het streven om de houten balken en vloeren tegen bederf te beschermen?

VI. Welke is de beste inrichting van urinoirs, in:
a. publieke gebouwen,
b. schoolgebouwen (vooral lagere scholen),
c. particuliere woningen?

Afdeeling Groningen. Vergadering op 20 Nov. 1897, te 8 uur in een der bovenlokalen van de Societeit de Harmonie.

1. Ingekomen stukken en mededeelingen, o. a. van de circulaire aangaande de inhuldigingsfeesten, gezonden aan verschillende vereenigingen.
2. Behandeling van de antwoorden ingekomen op die circulaire.
3. Pauze en Kunstbeschouwing, bestaande uit een fraaie verzameling photographiën van oud-Ned. bouwkunst, van den heer Joh. Kramer, en van de antwoorden op de prijsvragen 1896 der Maatschappij.
4. Lezing, te houden door den heer Dr. L. Steenhuis, over verspreiding en bewaring van geluid.
5. Varia.

A. Eisses, *1e Secretaris.*

Afdeeling Amsterdam. 547ste Vergadering op Vrijdag 19 Nov. 1897, des avonds ten 8 ure, in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.

Agenda.
1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Kunstbeschouwing van Middeleeuwsche bouwwerken, door den heer Dr. C. Hofstede de Groot, te Amsterdam.
3. Kunstbeschouwing met toelichting over de Cunera kerk te Rhenen, door den heer C. B. Posthumus Meijjes, te Amsterdam.

B. J. Ouëndag, *Secretaris.*

Het Bestuur der Maatschappij vergadert op Donderdag 18 November a. s. te Amsterdam.

BAZEL.

Door J. H. W. LELIMAN.

(Vervolg van bladz. 323.)

De Bazelsche nijverheid bestaat sedert jaren uit zijdefabrieken; de smaak der voorgaande eeuw, toen meer zijde dan ooit te voren werd gedragen, was dus voor de welvaart en bloei der stad buitengewoon voordeelig. Hieraan schrijf ik dan ook het groote aantal 18e eeuwsche gevels toe. Ze zijn meestal betrekkelijk eenvoudig, en met beeldhouwwerk is men terecht vrij zuinig geweest. In smeedwerken echter is, zooals trouwens in Zwitserland meer voorkomt, groote rijkdom tentoongespreid. Zoo zijn bovenlichten en vensters ter beganegrond met, dikwerf prachtige, hekwerken afgesloten. Belangstellenden verwijs ik naar het genoemde werk van Lambert en Stahl, waarin verschillende details zijn opgenomen. De groote bouwmeester van deze Rococo-periode heet Samuel Werenfels; de grootste huizen zijn het blauwe en het witte huis (Wendelsdoerfer Hof.); ik voeg aan deze twee toe het Huis „de Dolphijn."

Deze drie liggen in het oude pratricische stadsdeel, om en bij het Munster, op het hoogste gedeelte van de stad. Door deze hooge ligging is deze wijk buiten den stroom van het verkeer gebleven. Beter dan elders komt hier uit de stijve deftigheid der Bazelaars, die men zich nog best in kuitbroeken met de pruik op denken kan.

Welk een onderscheid met de middeleeuwen, toen Bazel bekend stond als het „Lustigste" Bisdom uit het dal van den Rijn, die over zijn geheele lengte bijna uitsluitend door geestelijk gebied stroomde! Bekend is de uitdrukking van Keizer Maximiliaan, die terecht het Rijndal „eine lange Pfaffengasse" noemde, die begon met Chur en met Utrecht eindigde.

Ik sprak opzettelijk nog niet van het Historische Museum, dat ingericht is in de Barvoeter- of Franciskaner kerk. Deze was sinds lang aan den openbaren eeredienst onttrokken en had een grondige herstelling te ondergaan. In het middenschip zijn opgesteld de wapenverzameling, de grootere voorwerpen van kunstnijverheid en eenige bouwfragmenten, als: een fraai oud poortje, eenige zuilen die voor bronnen gediend hebben en waarop de oude polychromie is hersteld. Het koor bergt de kerkelijke oudheden, waaronder vooral een rijk koorgestoelte de aandacht trekt; het is bij de herstelling van het Münster hierheen overgebracht. Terzijde van dit koorgestoelte hangen eenige waterverfteekeningen, kleine afbeeldingen van ongeveer dertig tafereelen uit den beroemden Bazeler-Doodendans. Het oorspronkelijke is, vermoedelijk tusschen de jaren 1520 en 1526, door Hans Holbein uitgevoerd op den kerkhofmuur van de Prediger Kirche; deze muur is in 1806 afgebroken.

De fresken zijn eenige keeren gerestaureerd; in 1616 werd er door Merian eene kopergravure naar gemaakt, die op hare beurt den bakker Emanuel Büchel tot voorbeeld hebben gediend, toen hij in 1773 de bovengenoemde waterverfteekeningen maakte.

De zijschepen van de kerk zijn vertimmerd tot ongeveer 12 vertrekken, waarin met behulp van oude fragmenten — of complete betimmeringen — een kijk wordt gegeven in de ontwikkeling van de kamer; eene serie photographiën van deze vertrekken zou eene uitstekende toevoeging zijn aan het leerzame werk van G. Hirth: „Das Deutsche Zimmer." Het Gothische vertrek dat de reeks opent, maakt een zeer droefgeestigen indruk en zou — ook om andere redenen — mij allerminst behagen. In de Renaissance-vertrekken maken we kennis met verschillende kenmerkende eigenschappen der Zwitsersche „Herboorte Stijl" in het bijzonder, van den Zwitserschen smaak in het algemeen. Vooral grootere kamers, uit de „Seidenhof" afkomstig, zijn van prachtige betimmeringen voorzien.

Eene eetkamer uit Schwijz — de tafel staat er gedekt — zou veel aantrekkelijker zijn wanneer de gecassetteerde zoldering maar iets minder zwaar ware. Bijna overal hangen voor de Butzenscheiben glasschilderingen, van dezelfde techniek als in het stadhuis.

Boven deze vertrekken loopt eene galerij rond, waarop de vitrines met kleinere voorwerpen geplaatst zijn: huisraad, muziekinstrumenten, kleederdrachten, Romeinsche oudheden enz. Men lette vooral op de groote verzameling tinwerk.

In een afzonderlijk vertrek zijn o. a. de kostbare zaken tentoongesteld die vroeger aan gilden of kerken toebehoorden. Voor de afbeelding van eene Gothische Schenkkan uit gedreven zilver verwijs ik naar „Das Deutsche Zimmer". Verder zijn tentoongesteld een aantal modellen van de stadspoorten, van kasteelen in den omtrek en van de oude Rijnbrug, die sinds 1225 de beide oevers verbindt. Vroeger was ze geheel van hout, nu zijn aan de zijde van klein Bazel zes steenen pijlers. Op de laatste stond vroeger een kapelletje; hier werden degenen die tot verdrinking waren veroordeeld — in den regel de vrouwelijke misdadigers — in de rivier geworpen.

Eerst in 1879 werd eene tweede brug gebouwd en drie jaren later eene derde.

De bronnen en fonteinen die in menige stad — ik noem voor Zwitserland Bern en Freiburg — zulk een eigenaardig cachet aan straten en pleinen geven, treden in Bazel minder op den voorgrond. Op de Vischmarkt staat er eene uit de 14e eeuw; op een korte ronde zuil met bladkapiteel is eene driehoekige pinakel geplaatst.

Aan een andere bron zou niemand minder dan Hans Holbein zijne medewerking verleend hebben door het teekenen van de bekronende figuur, een doedelzakspeler en van den boerendans, die de zuil versierd.

In de stad zijn nog vele exemplaren verspreid, waarvan mij de Lodewijk XVI-bron van 1784 op de Münsterplatz het beste beviel, ondanks een zekere stijfheid.

Over de nieuwe gebouwen wil — en mag — ik kort zijn. In de laatste vijftig jaar is om de oude stad een kring voorsteden ontstaan, waarheen een groot deel van de gegoede bevolking is getrokken. Bijna overal blijkt dat uitermate veel rekening is gehouden met de eischen van het gemak en de hygiëne; dikwijls komt de kunst dan minder tot haar recht.

Het station van architect Maring — vroeger als een model beschouwd — is thans verouderd en veel te klein; geen wonder, want sedert 1859 is het verkeer niet alleen ontzaglijk toegenomen, maar zijn ook de eischen veel hooger opgevoerd. Door vergrooting en gedeeltelijke verplaatsing wil men de eerste bezwaren wegnemen.

Tegenover den uitgang staat, scherp afgeteekend tegen het geboomte van een plantsoen, een wit marmeren groep van Bartholdy, den bekenden beeldhouwer o. a. van het vrijheidsbeeld te New York en den Leeuw van Belfort. Baron Gruyer, een Elsasser, vroeg en verkreeg vergunning deze beeldengroep op te richten als herinnering aan d

elmoedigheid der Zwitersche steden, die in 1870 de jsaards, kinderen en vrouwen uit het belegerde Straatsrg opnamen.

Tien minuten buiten de stad is in 1872 het St. Jacobs enkmal van beeldhouwer Ferd. Schlöth opgericht, ter rheerlijking van een eenig feit in de wereldgeschiedenis: n slag bij St. Jacob aan de Birs. Den 26sten Augustus 44 hielden 1500 Zwitsers hier den geheelen dag een ntigvoudige overmacht — 30.000 Armagnaken onder 1 Franschen kroonprins — tegen. De strijd werd niet list voor alle 1500 gevallen waren. „Unsere Seelen Gott, isere Leiber den Feinden", luidt de spreuk op het posnent, dat door vier zwaargewonde krijgslieden wordt geven. Vooral deze beelden zijn van groote werking; bekronende figuur, eene Helvetia, is m. i. minder geigd.

Het grootste gebouw, in deze eeuw te Bazel gebouwd, iet Kunstmuzeum, waarin tevens de bibliotheek en de 1 van de universiteit zijn gevestigd. Het is een nuchtere ssieke kast van drie volkomen gelijke verdiepingen, arin haast eerder een „K. K. Proviantamt", dan een npel der kunst zou gezocht worden. Veel aangenamer : de nieuwe school er uit, ten minste wanneer we ons : door afgunst tegenover de Zwitsersche jeugd voelen gegrepen.

Het postkantoor reken ik mede tot de nieuwe gebouwen, is dit niet geheel juist, daar de kern er van in de eeuw als Kaufhaus werd gebouwd. Aan de verbouwing inrichting tot postkantoor is de naam verbonden van eminenten Oostenrijkschen bouwmeester Friedrich Schmidt. Zooals bekend is, staat op diens zerk achter naam gebeiteld: „Ein Deutscher Steinmetz"; maar der bekend is het, dat daar een reeks titels op volgt, culmineert in: „Mitglied des Herrenhaus."

ok de vele bankinstellingen zijn gevestigd in meerens nieuwe gebouwen, die echter slechts weinig de aanit trekken.

an de nieuwe kerken staat de Protestantsche St. Elisaskerk bovenaan. Ze werd in de jaren 1856—1865 ouwd voor rekening van een particulier, Christoph ian-Burckhardt, door den architect Riggenbach, die het verp van den bekenden Züricher architect Stadler uit voeren had. Nu zijn uitdrukkingen als bijv. meesterken, voor de glasschilderwerken, wel overdreven; toch kt het geheel, het uitwendige met den toren inbegrepen, indruk. Waarom hier de Gothiek gekozen? Vlak bij St. Elisabethskerk staan de Kunsthalle, de schouwburg de concertzaal. Naar de Kunsthalle worden de meeste nden gelokt door een vijftal maskers op sluitsteenen den achtergevel, waarvoor de schilder Boecklin het beeld heeft aangegeven. Het zijn akelig verwrongen geen, waarin de ware humor, die bij dergelijke onderen vaak als redder optreedt, vrijwel ontbreekt. Het ndige is door fresken versierd.

venals bij de meeste steden is het oude gedeelte van l nauw en hoekig; om aan de eischen van het ver- tegemoet te komen, is gedecreteerd, dat vóór het 1900 alle huizen in de Hoofdstraat moeten zijn afoken en eenige meters achteruit weder opgebouwd. le eigenaar onwillig dit voor eigen rekening te doen, onteigent de Staat en verhuurt later. Eene krasse regel, maar de eenige die helpt; ook voor sommige terdamsche doorgangen aanbevelingswaardig.

ındaar de vele voorbereidselen tot bouwen en afbrein de Freie Strasse.

zag reeds enkele gevels, en voor zoover ik achter de steigerwerken kon onderscheiden, scheen het ernstig in de bedoeling te liggen iets moois te maken.

Het spreekt van zelf, dat in de bovenstaande opsomming der Bazelsche gebouwen er nog vele ontbreken, die verdienden genoemd te worden. Ik vreesde echter, dat, zonder de noodige figuren of platen, bij meer volledigheid te groote eischen zouden gesteld worden aan de welwillende aandacht der lezers.

Meen echter niet, dat zwijgen in dit geval steeds bewondering zou zijn. Wel zegt het spreekwoord: „Der beredste Ausdruck des Entzückens ist Schweigen", maar toepassing in omgekeerden zin gaat allerminst op.

Delft, 23 September 1897. J. H. W. LELIMAN.

HET NIEUWE GEBOUW VOOR KANTOOR EN DRUKKERIJ VAN HET UTRECHTSCH PROVINCIAAL EN STEDELIJK DAGBLAD TE UTRECHT.

De groote uitbreiding van dit blad en de onvoldoende lokaliteit had de firma doen besluiten hare inrichting geheel te vernieuwen.

Thans is deze gereed en, zonder den dienst tijdelijk naar elders te verplaatsen, is het werk, waaraan dientengevolge vele moeilijkheden waren verbonden, uitgevoerd.

In verband met hetgeen de firma er zelf van zegt, wenschte ik eenige mededeelingen dienaangaande te doen, in de hoop ze den lezers welkom zullen zijn.

Door eene gelukkige gedachte van den architect kon aan de hoofdvoorwaarde van onmiddelijk contact tusschen drukkerij en administratie, gevolg worden gegeven. Deze gedachte was namelijk om de stoomketels, die gelijkvloers stonden, te laten zakken in een 4 M. diepen kelder. Hierdoor, door het overdekken van een nu vrij geworden binnenplaats, en door een aangrenzend huis in gebruik te nemen en over het fabrieksgebouw eene doorloopende eerste verdieping op te trekken, kon nagenoeg het dubbele der bestaande ruimte worden verkregen.

De zaken de drukkerij betreffende, wil ik buiten beschouwing laten, als zijnde hier minder op hare plaats; alleen het gebouw is het, hetwelk ik onder de aandacht wenschte te brengen.

De gevel aan de Oude Gracht spreekt voor zich zelf. Hij is geheel nieuw doch nog niet voltooid. Men was bij het ontwerpen gebonden aan de hoogte der bestaande verdiepingen, waarvan eenige vertrekken behouden bleven. Om eenige rijzigheid aan dien gevel te verleenen, heeft de architect de raamopeningen in de bovenverdiepingen gecombineerd tot drielichten en deze in beide verdiepingen verbonden. Zoodoende de vertikale lijnen meer op den voorgrond brengende. Bovendien moest het ondergedeelte bij den hoogen bovenbouw die er op rust een forsch aanzien hebben. Om dat doel te bereiken, is gebruik gemaakt van rustiek bewerkt Noorsch graniet, met toepassing van hardsteen voor kapiteelen, zwikken en sluitsteen, welke moeten worden versierd met beeldhouwwerk.

Het overige gedeelte van den gevel is van geel grijze Waalsteen met toepassing van licht roode profilsteen om raamopeningen en nissen, en (witten) Morleijsteen voor draagsteenen, afdekkingen en bekroningstukken.

Het is de bedoeling eenige dezer onderdeelen van natuurlijken steen, zooals trouwens ook uit de afwerking dezer stukken te zien is, met beeldhouwwerk te versieren. Ook de met Portlandcement-specie gepleisterde vakken moeten nog versierd worden, nl. met schilderwerk. De modellen en teekeningen zijn grootendeels gereed, doch de uitvoering werd met het oog op het te verwachten gure weder tot het voorjaar uitgesteld.

De breede boogopening van ruw graniet stelt het inwendige zoo wijd mogelijk voor het publiek open, daar zoowel een dagblad als eene drukkerij niet genoeg met het publiek in contact kunnen zijn: het als 't ware met open armen moeten ontvangen. Ligt alzoo reeds een stuk symboliek in dezen ingang, men is voornemens ook in de versiering door beeldhouw- en schilderwerk, de symboliek eveneens te laten spreken. Een adelaar op den top zal doen gedenken aan den scherpen, ver zienden blik der journalistiek in het algemeen, andere motieven zullen in dezelfde richting spreken: het oog bijvoorbeeld zal op den sluitsteen van den boog worden herhaald.

De boogingang dan leidt, door een gesmeed ijzeren hek, naar eene vestibule of tijdingzaal met terrazzovloer, in het midden het Utrechtsche wapen vertoonend, terwijl twee muurborden voor het aanplakken van een en ander zijn gereserveerd. Deze tijdingzaal wordt van de kantoorlocaliteiten afgescheiden door eene pui van Amerikaansch grenenhout en glas. Ter weerszijden zijn van gebrand glas de wapens van provincie en gemeente aangebracht, terwijl het midden door eene keuze uit de producten der drukkerij in vier tableaux gebrand glas wordt ingenomen.

Eene pui van Amerikaansch grenenhout en spiegelglas scheidt vervolgens het mindenkantoor voor de boekhouding. Dat blijft gesloten, daar stilte er heerschen moet; een loket zorgt dat de administrateur echter in voortdurende verbinding met zijnen chef-boekhouder kan blijven.

Dat kantoor is weder door een glazen pui gescheiden van de drukkerij, die de overige ruimte voor de benedenverdieping inneemt. De eigenlijke drukkerij wordt door een rij van standvinken in 2 deelen verdeeld, waardoor het linker gedeelte in 't verlengde ligt van de administratielokalen; en daar nu in dit gedeelte al de persen in een rij zijn opgesteld, zoo is de aanblik van uit de kantoorlocalen bijzonder verrassend.

In het middenkantoor mondt mede het kabinet der ondermeesterknechts, dat, bij wijze van antichambre toegang geeft tot de kamer van den meesterknecht of algemeenen chef van den technischen dienst. Ook met hem is dus de onmiddelijke verbinding van het kantoor gewaarborgd, terwijl anderzijds zijn vertrek weder de grens vormt tusschen en uitkomt in de zalen voor het technische bedrijf bestemd. Aan het middenkantoor sluit tevens het trappenhuis aan, waarin de trappen voor redactie, bestuur en bijbehooren

De trap is geheel open met de portalen als galerij gebouwd. Naar de voorzijde zich begevende, komt men eerst in de spreekkamer en vervolgens in de kamer van den Raad van Beheer. Aan de inwendige zijden liggen de kamers van den hoofdredacteur en die der redactie tegenover elkander; op de bovenverdieping bevindt zich eenerzijds de archiefzolder, anderzijds de conciergewoning.

Van de kamer van den hoofdredacteur uit kan het geheele bedrijf worden overzien. Eenerzijds wordt van daar uit de ingang, het voorkantoor en de trap bestreken, — anderzijds omvat het uitzicht de machine-galerij, de zetterij, de drukkerij, de binderij en de expeditiezaal.

De overige vertrekken zijn vanzelf in de onmiddelij nabijheid.

In de Korte Nieuwstraat kan men een blik werpen den zich daar bevindenden voltooiden gevel. Het teru staand (boven) gedeelte sluit de zetterij af. Het verh zich op een rij bogen welke niet in 't gezicht zijn m zich bevinden tusschen drukkerij en expeditielokaal. V licht is in deze lokalen een vereischte, vandaar dan de vele lichtopeningen in dezen gevel.

Boven dezen gevel ziet men geen dak; achter de bor wering is een horizontale houtcementbedekking, die zoo warmte als koude afsluit. Deze borstwering is voorz van vakken in overeenstemming met de raamopening allen beschilderd. In het groote vak staan de woorde „Weekbladen Het Nieuws" in rand, in de andere vakk zijn de wapens afgebeeld, waar die weekbladen word verspreid nl.: die van De Bilt, Harmelen, Loenen, Abcou IJselstein, Wijk bij Duurstede, Doorn, Zeist, Vian Rhenen, Veenendaal, Montfoort, Breukelen, Maa Baarn, Bodegraven, Nieuwveen.

Het lagere gedeelte van den gevel sluit de vestibule de expeditiezaal. Ter weerszijden boven den ingang vinden zich de wapens der gemeente en der provin Utrecht, gebeeldhouwd en geschilderd. De vestibule een weinig hooger opgetrokken, omdat boven een ter moest worden gevormd voor het uitblazen van kas en andere doeleinden.

De expeditiezaal is veel lager en evenzoo de ge welke dat locaal van de straat afsluit, en is voorzien een glazen dak, ten einde in de drukkerij aan deze zi licht aan te brengen.

In 't geheele bouwwerk uit- en inwendig is er n gestreefd, om niet alleen de practische eischen op voorgrond te stellen, maar ook om die in hoofdvorm onderdeelen voor oogen te stellen, niet aan 't oog ontrekken. De geheele inrichting en samenstelling zichtbaar tot in onderdeelen. Het streven is duidelijk voor alle practische doeleinden een behoorlijken vorm vinden, niet te trachten naar overbodige bouwdeelen verkeerde voorstellingen, noch zinledige vormen, en weren van vormen die aan de constructie vreemd zijn

De gebouwen werden ontworpen door den archi den heer P. J. Houtzagers, en uitgevoerd door den a nemer den heer J. M. de Vos, beiden te Utrecht; centrale verwarming werd aangebracht door den J. H. Zimmerman aldaar.

Wat het oordeel over de architectuur aangaat, di als men het van het publiek hoort, nog al verschille Eensdeels zal dit wel het gevolg zijn van de eigenaa opvatting van den architect, die tracht iets nieuw leveren, en dus als van zelf er toe komt andere dan gew in het dagelijksch leven bekende motieven te gebrui Zij zijn vreemd voor het publiek; doch langzamerh wordt men ook daaraan gewend, te meer daar de genoe architect zijn streven ook bij andere bouwwerken o baart. Een andere vraag is, of het uiterlijk van den g wel in den smaak valt. Het geheel is keurig bewe maar neemt niet den indruk weg van wat al te strak lijnen te zijn. Doch laat ons niet te vroeg oordeelen, dat straks het ornament-, beeldhouw- en schilderv gereed is, dat veel ten goede kan werken.

Het innerlijke geeft veel reden den architect huld brengen al is ook daaraan de laatste hand nog niet gel

J

———©———

INGEZONDEN.

Naar aanleiding van de bijdrage „Het Gedenkraam", voor-
omende in het Weekblad „Architectura" van 30 Oct. j.l., ontving
e Redactie van het Bouwk. Weekblad het onderstaand schrijven
van de Redactie van Architectura", met verzoek dit ook in het
ouwk. Weekblad op te nemen.

Gaarne aan dit verzoek voldoende, acht de Redactie het wen-
helijk de bijdrage uit „Architectura" over te nemen en te doen
oorafgaan aan het genoemde schrijven.

HET GEDENKRAAM.

Het Bouwkundig Weekblad van 16 October j.l. meldt, dat het
h met voordacht onthouden heeft, mede te doen aan het leveren
n bespiegelingen door verschillende bladen gehouden naar aan-
ding van het stukje in ons blad van 11 September j.l. Daarna
ne mededeeling uit het Nieuws v. d. Dag van 11 October over-
mende, luidende: — „Indien de heer Mengelberg ook een
itsche copiïst in dienst nam voor de uitvoering der verbazend
oote kartons op de werkelijke grootte, zelfs dan blijft het waar,
it het geheele werk door Nederlanders wordt uitgevoerd, want
geheele teekening is door hem in onze muzea bestudeerd en
ordt door hem alleen uitgevoerd" — voegt het daaraan toe
- naar aanleiding van een persoonlijk onderhoud kunnen wij
raan toevoegen, dat de heer Mengelberg zelve de detailleering
n zijn eigen werk op zich heeft genomen, al had hij nu ook meer
itschers in dienst dan het N. v. d. Dag veronderstelt, dan zouden
toch slechts voor het noodzakelijke machinale copiëerwerk
bruikt kunnen worden, — voor niets anders."

Dat de kalmeering bedoelende mededeeling van het Nieuws, op
publiek dat geen inzicht heeft in de technische werkwijze, het
oogde effect heeft, is volkomen begrijpelijk; dat echter de redactie
n een architectenblad eenigen grond kan vinden om zulk een
hijnmotiveering over te nemen en zelfs te versterken, is ons een
dsel. Zij toch kan weten dat decoratief werk geen baksteenen
i die op schaal of op ware grootte geteekend dezelfde ver-
idingen vertoonen. „De heer Mengelberg heeft zelve de detail-
ing van zijn eigen werk op zich genomen" — en — hij heeft
tschers in dienst voor het teekenen van de kartons op ware
otte, hoe is dat met elkaar overeen te brengen? Teekeningen
$^1/_{10}$ maken, kan bezwaarlijk detailleeren genoemd worden, bij
rk dat zoo geheel voor de werkelijke uitvoering de hand van
n artist behoeft en waarbij het zelfs wenschelijk is, dat het over-
engen op glas van de belangrijkste gedeelten, door den ont-
rper zelve geschiedt.

Het hoopelooze van deze poging om den grond van de kwestie
het reine te brengen, komt eigenaardig genoeg in een artikel
hetzelfde blad, een week later aan het licht, waar de heer
nis Rieber de ontwerp-teekening (*) besprekende, aan het slot
eene beschrijving der voorstelling zegt — „onder deze voor-
lingen zijn een reeks vakken, gevuld met wapens en echt
tsche banderols, ...

Er is iets warreligs in de fond, te meer omdat van motieven
den tijd der flamboyant-Gothiek gebruik is gemaakt, een tijdperk
wij in Holland feitelijk niet gekend hebben, zeer zeker niet
rijk in details als in dit raam, — een tijdperk dat ons vreemd
en zeer vreemd is ook aan dit kerkgebouw. Daarom schijnt het
n niet Hollandsch." — In het verdere gedeelte van dit van een
eren blik getuigende artikel, wordt de wensch uitgesproken
bij de detailleering nog veel in een typisch vaderlandsch
akter zal gewijzigd worden. Wij zouden ons gaarne bij deze
isch aansluiten, zijn echter zoo vrij het ten sterkste te betwijfelen.

Aan de Redactie van „Architectura".

Geachte Redactie,

Het zij mij vergund naar aanleiding van Uwe meêdeelingen
„t Gedenkraam" in Uw blad van 30 Oct. l.l. een paar opmer-
kingen te maken ter voorkoming van misschien onjuiste gevolg-
trekkingen van Uwe zijde.

De *eigenlijke* oorzaak van het geplaatste artikel in het Bouw-
kundig Weekblad is daarin gelegen, dat naar aanleiding van
meêdeelingen en beschouwingen van „couranten" *het groote
publiek* zich met de zaak bemoeide en „Men" o. a. elkander ver-
telde, dat het schande was, dat de heer Mengelberg (een Duit-
scher) opdracht ontving tot het maken van een ontwerp voor
een „nationaal" aandenken.

„Men" zeide, dat hij zelf dit niet kon, maar in een Duitsch
blad een advertentie plaatste om teekenaars daartoe te bekomen.

Ook waren er „Men's" die een anderen uitleg gaven en vroegen:
Geldt de geplaatste advertentie wel het gedenkraam? Heeft de
heer Mengelberg bij de uitoefening van zijn handwerk en bij de
uitvoering van *andere* opdrachten soms ook dáárvoor een Duitscher
gevraagd? Onmogelijk was dit niet. „Men" meende evenwel, dat
een dergelijke beschouwing een in het oogloopend optreden was
voor de particuliere belangen van den heer Mengelberg en noemde
tevens den naam van een volgens hen bekwamer artist, een Hol-
landschen en een „pur sang". Een ander noemde daarop weer
namen van dergelijke artisten, waarna „Men" de conclusie trok,
dat de hoofdzaak „bijzaak" was geworden, en de heele kwestie
ontaard is in een strijd tusschen de vereerders van eenige met
name genoemde kunstenaars en de „Commissie".

Het Bouwkundig Weekblad „trok geen partij", omdat het met
den juisten stand van zaken niet bekend was, doch besloot in loco
de zaak te onderzoeken.

De opdracht was gedaan. (Besprekingen of de keuze *goed* of
niet goed of *beter* had kunnen zijn, kunnen achterwege blijven,
want dàt feit kan niet meer ongedaan gemaakt.)

Ontwerper is in Duitschland geboren, doch vierde zijn 3en
verjaardag in Holland en heeft daarna steeds zijn domicilie hier
gehad. (Hoeveel *erkend Hollandsche* celibriteiten zijn er niet waar
wel een beetje gemengd of vreemd bloed in zit. Wat een moeite
wordt er niet vaak gedaan datum en geboorteplaats buitenslands
en de namen of nationaliteiten der ouders òf nimmer te vermelden
òf er maar terloops overheen te glijden?)

Het *ontwerp* was gereed vóór de advertentie geplaatst werd,
en is door den heer Mengelberg persoonlijk — zooals later bleek
meesterlijk — door hem geteekend op een schaal van 1 à 10.

Bij nader inzien veronderstel ik, dat ook Gij zult toegeven, dat
een bestudeerd detail op $^1/_{10}$ der ware grootte reeds het $^9/_{10}$ van
de „werkteekening" is. Het machinaal vergrooten van dit detail
op ware grootte kan geschieden door een teeken-machine, door
een teekenaar — met of zonder denkend hoofd, — door een
landgenoot of een buitenlander. (De teekening wordt toch in heel
kleine ruitjes verdeeld, en elk puntje en lijntje in zoo'n ruitje
machinaal overgebracht op de 10 maal grootere ruit.) W a n n e e r
d à n d e „o o r s p r o n k e l i j k e o n t w e r p e r" d e z e v e r-
g r o o t e t e e k e n i n g w e d e r t e r h a n d n e e m t, de orna-
menteering en detailleering meer uitwerkt en corrigeert, hier en
daar wijzigt of gedeelten omwerkt in verband met het effect door
de vergrooting verkregen, de portretten naar zijn vele schetsen
en studies zelf herziet, dan heeft het afgeleverd ontwerp weder
HET *persoonlijk* cachet.

Ik geloof, Gij zult dit niet ontkennen.

Het ligt evenwel in de bedoeling van den heer Mengelberg
om zoo mogelijk ook àl het werk persoonlijk te doen en hij stelt
daar een eer in dit later te kunnen getuigen. En welke gronden
zijn er om aan de geloofwaardigheid van den heer Mengelberg
te twijfelen? De termijn waarop de werkteekeningen ingeleverd
moeten worden aan de fabriek van den heer Schouten is bovendien
zóó kort, dat wanneer de heer Mengelberg voor het feitelijk
machinale werk slechts één persoon (volgens het Nieuws v. d.
Dag een Duitscher) ter assistentie heeft, hij zelf wel voortdurend
daaraan meê-arbeiden moet, wil alles tijdig gereed zijn.

Bij het bezoek in loco verlof vragende de teekening te mogen
zien, was dit niet mogelijk, daar zij te Amsterdam was; doch
door tusschenkomst van de Commissie is daartoe vergunning ver-
leend bij gelegenheid, dat het ontwerp aan „de pers" getoond
werd.

Mocht uit het artikel in het Bouwkundig Weekblad allicht
afgeleid zijn, dat dit een lans brak voor den heer Mengelberg,
— door bovenstaande uiteenzetting heeft steller dezes trachten
aan te toonen, dat de eenige strekking was, om na een persoon-
lijk onderzoek te constateeren of al de gemaakte gissingen grond

---

(*) Ook de heer Jan Kalf wijdt in De Kroniek van 24 dezer een
nswaardig artikel aan deze ontwerp-teekening, voor welks
chtiging wij geen uitnoodiging ontvingen.

van bestaan hebben, en om mededeeling te doen van den werkelijken stand van zaken.

Voegde hij eenige persoonlijke beschouwingen daaraan toe, dan zijn die geheel onpartijdig ter neder geschreven. Zijn die onjuist . . . . — hij blijft bij zijne opinie.

Dat alle partijdigheid uitgesloten is, getuigen de gemaakte bemerkingen van de hand van den heer Rieber naar aanleiding van de geëxposeerde teekeningen.

* * *

Na de mededeelingen van den geachten inzender * * *, rust de plicht op mij een fout te herstellen in mijne beoordeeling van het ontwerp voor het Gedenkraam van den heer Mengelberg, voorkomende in het blad van 23 October j.l.

Ik zeide daar: „Dat ontwerp werd gekozen uit een drietal, waarvan de beide andere eveneens ontworpen waren door bekende kunstenaars".

Ter wille der waarheid moet ik vermelden vernomen te hebben, dat de keuze der Commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren Allebé, Israëls en Van Riemsdijk, op den heer Mengelberg gevallen is, zonder dat haar schetsen of ontwerpen voor dat raam, van wien ook, waren voorgelegd.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

PRIJSVRAGEN.

Door de Vereeniging „De Friesche Bouwkring" te Leeuwarden zijn 4 prijsvragen: 1°. een ijzeren afsluithek met wachthuisjes of kiosken; 2°. een muziektent; 3°. een brugje over een vijver; 4°. een overdekte gaanderij, allen voor één openbaren tuin, uitgeschreven.

De prijsvraag is algemeen. Voor elk der onderdeelen wordt een prijs uitgeloofd van f 12.50, met diploma der Vereeniging. Inzending vóór 15 Febr. 1898.

Op de Prijsvraag: „Meubilair eener Arbeiderswoning", uitgeschreven door de Afdeeling „Haarlem en Omstreken" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn ingekomen 6 antwoorden:

1°. Motto: „Arbeid".
2°. „ „Te huis".
3°. „ „Burgerlijk".
4°. „ „Pax".
5°. „ „Zum Hause".
6°. „ „Arbeid (B).

Deze antwoorden zijn den 9den November in handen gesteld van een Jury, bestaande uit de heeren: J. Wolbers, P. van Thiel, J. Baron, A. J. Scherpenhuizen en H. Scholten.

Na de uitspraak van deze Jury zullen de verschillende teekeningen op nader aan te geven tijd en plaats tentoongesteld worden.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam (Bezichtiging van eenige bouwwerken te Haarlem). Voor de leden der Afdeeling was de gelegenheid opengesteld op Zaterdagmiddag, 30 October, te Haarlem eenige belangrijke bouwwerken te bezichtigen, waarvan door ongeveer 15 leden werd gebruik gemaakt.

Allereerst werd een bezoek gebracht aan het bijna voltooide gedeelte van de Cathedrale kerk van St. Bavo. Door den bouwmeester van dit grootsche werk, den heer Joseph Th. J. Cuypers, opgewacht, werd aan de leden in de Directiekeet eene toelichting gegeven omtrent de verschillende teekeningen, waardoor het ontstaan van dit merkwaardige werk verduidelijkt werd.

Hierna werd onder geleide van den heer Cuypers de pastorie en de Cathedraal bezichtigd, en daarbij vooral het groote en mooie interieur van de kerk bewonderd. Hoogst voldaan over dit bezoek werd den heer Cuypers dank gezegd voor de bezichtiging van zijne schepping.

Vervolgens werd het Nieuwe Rijks-Archief in de voormalige Vleeschhal, waar de leden door bemiddeling van den heer C. J. Gonnet, Archivaris van de Provincie Noord-Holland, toegang hadden, bezichtigd.

Ten slotte werd een bezoek gebracht aan de oude St. Bavokerk, welk meesterwerk door zijne rustige eenvoud op alle een overweldigenden indruk maakte. Tegen half zes werd de terugtocht naar Amsterdam ondernomen.

BERICHTEN.

Den 10en Nov. j.l. werd te Zwolle in de R. K. St. Michaelskerk het monument onthuld voor Thomas à Kempis, uitgevoerd volgens het bekroonde ontwerp van den heer Mengelberg.

Op de begrooting voor 1898 der gemeente Kampen, komt een post voor van f 1500 voor de restauratie van het oude Raadhuis.

Gedeputeerde Staten der provincie Noord-Holland hebben zich tot de gemeentebesturen dier provincie gericht met eenige vragen betrekkelijk den toestand der fundeeringen van openbare gebouwen.

Uitgaande van het streven der waterschapsbesturen naar een zoo laag mogelijken waterstand, door het zomerpeil der waterschappen te verlagen en daarmede nog steeds voort te gaan, wijzen Gedep. Staten op het ernstige van den toestand waarin gebouwen geraken door het boven water komen der palen, waarop de fundeeringen van vele bouwwerken zijn aangelegd, wijl namelijk daardoor die palen vergaan en zoodoende menig gebouw met ondergang bedreigd wordt. Gewezen wordt o. a. op de kerktorens van Purmerland en Zunderdorp, waarvan de eerste reeds is moeten gesloopt worden en de laatstgenoemde evenzeer dreigt te vervallen.

Daardoor achten Gedep. Staten het noodig, bijtijds maatregelen te nemen om het gevaar te keeren, opdat niet menig bouwwerk in de provincie in het hetzelfde lot zal deelen.

Gevraagd wordt o. a.: hoeveel, bij houten fundeeringen, de bovenkant daarvan hooger of lager ligt dan het oppervlak van het meest nabij zijnde water; — het vroeger aangenomen zomerpeil van het waterschap, waarin het onderzochte gebouw is gelegen; — het getal malen dat dit peil is verlaagd en hoeveel die verlaging bedraagt; — of het houtwerk der fundeeringen meer of minder is aangetast, — en of er ook afwijking in den loodrechten stand bij die gebouwen is waar te nemen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 3.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 8.

Aantal aanvragen voor:

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

Aantal geplaatste sollicitanten:

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1.

ONTWERP VAN EEN KANTOORGEBOUW VOOR

DE LAND TITLE AND TRVST CO.

LAND TITLE AND TRVST CO

Mezzanine Floor

Entrance to Offices

Eng. Voet 0 10 20

HOOFDGEVEL

0 5 10 M

Kennedy Hays & Kelsey Archts

PHOTO-LITH WEGNER & MOTTU AMST

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

20 NOVEMBER 1897. 17e JAARGANG. N°. 47.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Utrecht. Bijeenkomst op Dinsdag 23 November 1897, des avonds te 7½ uur, in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

Mededeeling van ingekomen stukken, o. a. van practische contructie van Ellipsen van den architect Bekkers, te Tilburg.

Verslag van de afgevaardigden naar de algemeene vergadering.

Bespreking van de door de Maatschappij gestelde vragen.

Bespreking van bouwkundige onderwerpen.

A. J. Vreeswijk, *Secretaris.*

Afdeeling Arnhem. Vergadering op Woensdag 24 November 1897, des avonds te 8 uur precies, in de directie-kamer van Musis Sacrum.

Notulen en ingekomen stukken.

Verslag van de gehouden vergadering der Vereeniging „Samenwerking" door den afgevaardigde, den heer A. R. Freem.

Voorloopige bespreking der door de Maatschappij ter beantwoording gestelde vragen.

Voordracht met kunstbeschouwing over „de Openbare Werken in Zuid-Afrika", door den heer J. H. Müller.

O. A. Koorevaar, *Secretaris.*

Afdeeling Rotterdam. Vergadering op Donderdag 25 Nov. 1897, des avonds te 8 uur, in het Gebouw der Mij. t. Nut van 't Algemeen.

Punten van behandeling:

1. Kunstbeschouwing met inleidend woord door den heer J. H. W. Leliman te Delft.

2. Tengevolge van de uitbreiding die onze gemeente in de laatste jaren heeft ondergaan, zijn vele nieuwe straten, pleinen en havens ontstaan. Nu valt het echter niet te ontkennen, dat het meerendeel der gebouwen in deze nieuwe wijken, wat de gevels betreft, uit een bouwkundig oogpunt veel te wenschen overlaten. Om te trachten hierin zoo mogelijk verbetering te brengen, wordt de vraag gesteld:

„Welke doeltreffende maatregelen kunnen aangewend worden, om daarin verbetering te brengen?"

Deze vraag in te leiden door een der leden van het Bestuur.

BIJ DE PLAAT.

Evenals dit bij de vorige plaat het geval was, zijn ook de gegevens voor de afbeelding bij dit nummer van het Weekblad aan de redactie verstrekt geworden naar aanleiding van de kennismaking, op het Congres te Brussel, van de daar tijdelijk vertoevende leden der Maatschappij met een der architecten van het voorgestelde gebouw, den heer Albert Kelsey.

Dat gebouw, een oppervlakte beslaande van 7120 kwadraat voet, is ontworpen voor een terrein, gelegen aan den hoek van de Chestnut- en de Broad-straat te Philadelphia. De dienstingang licht rechts, aan eerstgenoemde straat. De beide hoofdingangen liggen aan den hoek der twee verkeerswegen, en kunnen door één portier bewaakt worden; zij werden verkozen boven één hoofdingang in een afgeronden hoek.

Een binnenplaats of lichtkoker, met de opening naar het westen, voorziet alle verdiepingen, ook door middel van een glazen kap de eerste, van voldoende licht- en lucht.

De benedenverdieping is verdeeld in ruimten voor de safe-deposits en voor een algemeene bewaarplaats; een trap geeft van uit de groote hal voor de kantoren en liften toegang tot een bewaarplaats voor rijwielen.

Op de overige verdiepingen zijn kantoren gelegen, door trappen en liften bereikbaar.

In den kelder zijn drie stoomketels geplaatst voor de dynamo's, de machineriën voor de liften en de brandspuit, en voor de verwarming die met stoom geschiedt.

De geheele constructie is brandvrij; eene leiding van geperforeerde buizen om het gebouw, kan de buitenmuren voldoende nat houden in geval van brand in aangrenzende gebouwen.

Het gebouw is overigens in ruime mate voorzien van alle denkbare gemakken.

De ontwerper heeft een anderen stijl gekozen dan die waarin bijna alle dergelijke gebouwen zijn uitgevoerd; hij

heeft het uiterlijk rijk behandeld. omdat het bouwwerk op de snijding der beide grootste verkeerswegen van de stad ligt. Daarom eindigt de hoek ook in een koepel. De materialen zijn baksteen en terra-cotta.

IETS NIEUWS OP 'T GEBIED VAN PRIJSVRAGEN.

Nieuwsgierig gemaakt door een mededeeling in het „Handelsblad" van 18 dezer ben ik een kijkje gaan nemen in het club-gebouw der Amsterdamsche Roei- en Zeil-vereeniging „De Hoop". aan de Weesperzijde in den Amstel.

Daar waren. tot en met heden, tentoongesteld drie uitgewerkte plannen met raming van kosten en memorie van toelichting voor een nieuw club-gebouw dat „de Hoop" zich voorstelt te bouwen aan den Amsteloever tegenover de Kon. Bierbrouwerij. Deze nieuwe plaats is gekozen met het oog op de nieuwe Amstelbrug die in 't verre verschiet een hoogst wenschelijke verbinding zal tot stand brengen tusschen de Ceintuurbaan en de Weesperzijde. Het is een wensch van „de Hoop", dat het nieuwe gebouw gereed zal zijn in het einde van Juli 1898, om reeds dienst te kunnen doen tijdens de kroningsfeesten. Het bestaande gebouw der Vereeniging is waarlijk meer dan wrak genoeg om volmonding met dien wensch in te stemmen.

De plannen zijn van architecten-leden van „de Hoop" en beantwoorden aan eenige vooraf gestelde eischen. waaraan door elken ontwerper volgens eigen inzicht is voldaan.

In de club-zaal waar de plannen waren tentoongesteld, was een verzoek bekend gemaakt, gericht tot de leden van „de Hoop", om in een busje het nummer van het plan (1, 2 of 3) te werpen, waaraan zij de voorkeur gaven met het oog op de begrooting.

Zoo'n plebiscit op architectonisch gebied is wat nieuws. De vermelding daarvan in het Handelsblad maakte de nieuwsgierigheid gaande.

Werkelijk was het verzoek tot stemming op een stuk stroo-carton bij de plannen te lezen, en stond een blikken busje te wachten op de ontvangst van de stembiljetten. Dat ziende, vroeg ik mij af: is dat nu heusch ernst?

Dat men een plebiscit uitschrijft bij een roeiwedstrijd, om uit te maken welke ploeg het mooist roeit, of bij een wedstrijd voor schaatsenrijders, om te beslissen wie het sierlijkst rijdt: dat gaat goed; mits alleen sportmenschen, en dan nog wel ieder op hun gebied, oordeelen. Een niet sportmensch zou natuurlijk als jurylid gediskwalifiseerd worden.

Dat men menschen van zeer uiteenloopenden werkkring laat oordeelen over een bouwkunstig ontwerp, zie, dat wil er bij mij *niet* in. Of men moet zich, zonder zelfs uit een planteekening de indeeling van een gebouw te kunnen zien, — zonder uit de gevelteekeningen zich een voorstelling te kunnen maken van de werkelijkheid, — zonder zelfs iets van constructie en de daaruit voortvloeiende rationeele architectonische vormen te weten . . . . . of men moet zich zonder dat alles toch aanmatigen te kunnen oordeelen, ja, dan kan men zich als bevoegd jurylid poseeren. Zoo doen er zelfs velen!

Zullen echter de ontwerpers tevreden zijn met een dergelijke wijze van beoordeeling?

't Zijn serieuse plannen die tentoongesteld waren, en 't zou me niet bevreemden als de ontwerpers hun rechters diskwalifiseerden.

Zij zijn ingeschreven voor een schoonheidsrace, en hun jury moet deskundig zijn. Mij dunkt, dat weten sport-heeren het beste, en daarom geloof ik ook zeker, dat het verzoek op het blad carton een flauwen grap is. R.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN *voor de versiering van enkele stadsgedeelten, bij gelegenheid der feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen Amsterdam in het jaar 1898.*

PROCES-VERBAAL VAN DE INLEVERING.

Door den heer Rieber. Secretaris der Commissie, werden ontvangen *elf* inzendingen, die op Zaterdagmorgen, den 16 October 1897, werden geopend in de Tentoonstellingszaal door de onder-geteekenden: C. Muijsken, C. B. Posthumus Meijjes en Jos. Th. J. Cuijpers, waarbij de inhoud werd bevonden te zijn als volgt:

volg.n⁰. v. ontv.	prijsvr. n⁰.	Plaats:	motto:	aantal teekeningen.	met memorie
1.	I.	Stationsplein-Damrak.	Hulde.	4.	„
2.	VII.	Hoogesluis.	No Piu.	4.	„
3.	VI.	Magere brug.	Wilhelmina.	7, 1 foto	„
4.	VI.	idem.	Oranje. b.	3.	„
5.	VII.	Hoogesluis.	Effeht.	1.	„
6.	I.	Stationsplein-Damrak.	Het is tijd de straten te stoffeeren.	3.	„
7.	V.	Blauwbrug.	W. met kroon.	5.	„
8.	I.	Stationsplein-Damrak.	Salve.	9.	„
9.	I en II.	Stationsplein-Damrak, Dam.	Roos (figuur).	7, 1 model	„
10.	I.	Stationsplein-Damrak.	Kroonfeest.	7.	„
11.	VII.	Hoogesluis.	Amstel br.	4.	„

Zoodat op de volgende prijsvragen zijn ontvangen:

I. ontwerpen: 5.
II. „ 1.
III. „ 0.
IV. „ 0.
V. „ 1.
VI. „ 2.
VII. „ 3.
VIII. „ 0.
Totaal 12 ontwerpen.

RAPPORT DER BEOORDEELING VAN DE INGEZONDEN ONTWERPEN.

Op Zaterdagmiddag 16 October 1897 waren ter Jury-vergadering aanwezig, onder voorzitterschap van den heer C. Muijsken. al overige Jury-leden met uitzondering van Jhr. Mr. W. G. Ded die kennis gegeven had verhinderd te zijn.

Nadat van het voorstaande proces-verbaal was kennis genome werden alle ontwerpen, neven elkander aan den wand opgehang en achtereenvolgens in oogenschouw genomen.

Daarop werd voor elk ontwerp de vraag gesteld: moet de inzending wel of niet voor verdere beoordeeling in aanmerki komen? Zijn hierin wellicht:

1e. afwijkingen van het programma?

2e. overwegende bezwaren in de uitvoering?

of wel 3e heeft compositie en wijze van uitvoering dusdani in 't oogvallende eigenschappen, dat al of niet tot eene verde beoordeeling en vergelijking zal worden overgegaan?

Tengevolge hiervan werden met algemeene, of wel met een na algemeene stemmen, de navolgende plannen buiten verde bespreking gesteld:

volgn⁰. 3	Wilhelmina,	Magere brug	VI
„ 5	Effeht,	Hoogesluis	VI
„ 6	't Is tijd de straten, enz.	Stationsplein-Damrak	I.
„ 9	Roos,	Stationsplein-Damrak, Dam.	I en

Hierna werd overgegaan tot beoordeeling en vergelijking van erschillende antwoorden op dezelfde prijsvraag.

I. Stationsplein-Damrak: 1. Hulde; 8. Salve; 10. Kroonfeest.

Elke dezer ontwerpen werd nu aan de hand der ingeleverde iemorie van toelichting bestudeerd, waarna de volgende opmeringen werden gemaakt.

1. *Hulde*. De poort met hare drie doorgangen, die aan de Koningin, :omende uit het Centraalstation het eerste teeken van feest moet :ijn, is veel te klein, de doorgang-breedte te nauw; met een-'oudige lijnen diende zij veel grooter en grootscher te zijn.

De zich herhalende rechtlijnige poortversiering, die dwars over : Damrak is ontworpen, is veel te laag voor een ruimen door-ocht, en zal vooral van verre gezien, zeer gedrukt voorkomen.

De versiering van het Damrak met masten en slingers op gelijke .fstanden, zou op zichzelf niet slecht zijn, maar daar het geheel ›verzicht ervan berust op de koppeling door een rechtlijnigen ›and, zal dit effect zeker mislukken, want een rechte band van ıonderde meters lengte is praktisch nooit zuiver uit te voeren n een tijdelijk versieringswerk.

De onderdeelen zijn niet onverdienstelijk geteekend.

De cirkelvormige middengroep van Venetiaansche masten op 't Stationsplein, zal dat plein niet versieren, maar integendeel verdeelen, en voor de circulatie belemmerend zijn, in plaats van het ot een geheel met station en brug te maken.

8. Het ontwerp *Salve* gaat niet uit van de versiering langs het ›amrak der bestaande gebouwen, speciaal de oude beurs, maar vil deze voor een deel wegwerken, terwijl een gedeelte daarboven iit te voorschijn zal komen. Die opvatting is eene geheel onjuiste. ›an zijn de vormen, smal en vertikaal, tallooze malen naast :lkander herhaald, afsof ze berekend moesten zijn om recht van 'oren gezien te worden. In werkelijkheid echter zal men langs het ›amrak gaande of rijdende, dat alles in 't verkort zien. Daardoor vorden die dunne staketsels, schraal met groen en bloemen omvonden, eentoonig van aanzien.

De opvatting der groote poort over de stationsbrug is niet :envoudig, duidelijk, aangrijpend; zulk een samenstel van twee steigerwerken, die koningskronen dragen aan den top, verbonden door een hekwerk, mist alle krachtige lijnen en zal geen grootsch effect maken voor de omlijsting van het schoone doorzicht naar het Damrak.

De gekoppelde, voor schildwachten bestemde bogen, mogen ›rigineel zijn, zij sluiten slecht aan bij de dunne houtconstructies 'an het middengedeelte.

De behandeling der schutting van 't Beursterrein is 't beste gedeelte van dit ontwerp.

Van vlaggen en wimpels, die zulk een vroolijk effect en sierijke lijnen tegen de lucht zouden maken, wordt in dit ontwerp veel te weinig gebruik gemaakt Het verkeer voor postrijtuigen, :nz. door de openingen tusschen korenbeurs en postkantoor, zal door de talrijke pijlers zeer belemmerd worden.

Het teekenwerk is met bijzonder veel zorg uitgevoerd.

10. De derde concurrent voor de eerste opgave, „*Kroonfeest*", geeft eene versiering voor het Damrak, die als stelsel door beweeglijkheid van lijnen aangenaam kan zijn. maar de afmetingen der verschillende afstanden zijn niet in verhouding tot de groote lengte van 't Damrak. Zulk een klein motief, zoo eindeloos herhaald, zal zeer vermoeiend zijn voor het oog.

De versiering, bedoeld voor de stationsbrug, staat met die van het Damrak volstrekt niet in verband. Overigens is zulk een palankijn bestemd om tot tijdelijke beschutting gedragen te worden, en dus zich voort te bewegen met den te vereeren of te vieren persoon. Op deze brug zal de Koningin zeker niet stilhouden.

Na de studie in onderdeelen van deze verschillende ontwerpen, werd overgegaan tot de navolgende stemmingen:

1e. Kan een dezer drie ontwerpen ter versiering van het stationsplein met het geheele Damrak in aanmerking komen voor een geheele bekroning (prijs)?

met algemeene stemmen verklaarde de Jury zich daartegen.

2e. Kan een dezer drie ontwerpen in aanmerking komen voor de bekroning met de premie, waardoor volgens art. 9 aan het Centraal Comité de moreele verplichting wordt opgelegd om zulk een plan uit te voeren?

Weder met algemeene stemmen werd verklaard, dat geen dezer drie ontwerpen daartoe kon worden aanbevolen.

3e. Bestaat er aanleiding om aan den ontwerper van *Salve*, voor den zorgvuldigen en uitgebreiden arbeid eene gratificatie te verleenen tot een bedrag van honderd gulden?

Met meerderheid van stemmen werd dit toestemmend beslist.

Blijven nu nog te beoordeelen de ontwerwerpen: 2; 4; 7; 11.

Als beantwoording van vraag VII zijn te vergelijken 2 en 11, onder de motto's: *No Piu* en *Amstel. br.*

Bij nadere beschouwing van het ontwerp *Amstel. br.* wordt opgemerkt, dat de groote koepel niet is eene versiering van de bestaande brug. De magere slingers maken ook een onaangenamen indruk. Bij de avondverlichting is de boogarchitectuur der brug geheel verwaarloosd.

Het bespannen van den koepel zoude of wel zeer kostbaar worden, of wel, indien goedkoop uitgevoe d, geen goed effect kunnen maken. De bekleeding der piedestals met nationale kleur, waaiers en kleine bloemkorfjes zal ook schra l van effeht zijn. De begrooting is veel te laag en niet betrouw ar.

Bij bespreking van het ontwerp *No Piu* wor lt als 't algemeen gevoelen uitgesproken, dat hier meer dan in een ander ontwerp is rekening gehouden met den bestaanden toestand; dat ook bij de avondverlichting, welke zeer goed ontworpen is, de vorm en lijnen der brug zeer goed uitkomen, en dus den schoonsten indruk zullen maken.

De begrooting is zeker niet te laag geschat, de cijfers zijn zelfs zoo hoog, dat bij eene eventueele uitvoering zou moeten overwogen worden welke posten, door eene goed overlegde en zuinige leiding, wellicht nog kunnen worden beperkt. Evenwel wordt nog in overweging gegeven om bij uitvoering het wapen met den koningsmantel en kroon, als eene te zware massa opgehangen aan de guirlanden en speeren. midden boven de basculebrug te doen vervallen

Met algemeene stemmen werd nu besloten, dit ontwerp te bekronen met den prijs van honderd en vijftig gulden.

Voor prijsvraag V is ingekomen no. 7. *W. met kroon.* Deze versiering bevat een goed denkbeeld om een middenas, die verschillende bogen verbindt, te versieren. Maar de uitvoering is niet geslaagd. daar de bogen zeer slecht aansluiten met de granieten zuilen en lantaarns, welke op de Blauwbrug aanwezig zijn. De voeting der groote spitsbogen, steunende op breede profielen, maakt in de onmiddellijke nabijheid der zelfde plinten in steen, geen samenhangenden maar een tegenstrijdigen indruk. De ontwerper voldoet dus niet aan den eisch van tijdelijke versieringen, die allereerst moeten aansluiten bij hetgeen tot de blijvende versiering behoort, terwijl nog wordt opgemerkt, dat het cijfer der begrooting veel te laag is te achten.

Met algemeene stemmen werd het gevoelen uitgesproken, dat het ontwerp niet bekroond kan worden, maar wel wordt met groote meerderheid erkend, dat het wenschelijk is aan den ontwerper eene gratificatie van een honderd gulden toe te kennen voor de gedeeltelijke verdiensten van 't ontwerp.

Blijft nog een ontwerp, vraag VI, de magere brug, onder motto *Oranje b.*, no. 4. Dit ontwerp is evenals zoovele andere niet in verband gedacht met den bestaanden toestand. Het is niet de versiering van de magere brug, maar de ontkenning van haar hoofdvorm. De aaneenschakeling van meer of minder gedrukte spitsbogen, onder één zeer zwakke toplijn, is niet natuurlijk als versiering ontwikkeld en hier niet op hare plaats, tevens in strijd met de lijnen der wip. Ook het dwarsprofiel met doorsnijding der bogen en lijn is niet schoon.

Met algemeene stemmen werd besloten aan dit ontwerp geen prijs toe te kennen.

Namens de Jury:
C. Muijsken, *Voorzitter.*
Jos. Th. J. Cuijpers, *Secretaris.*

Ingevolge mededeeling van het Centraal-Comité kunnen de namen der ontwerpers aan wie een prijs of een gratificatie kan worden toegestaan, eerst in het begin van December a. s. worden bekend gemaakt.

De ontwerpen zijn van af 21 November tot en met 4 December a. s. kosteloos te zien in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

BOEKAANKONDIGING.

Door den heer Joh. G. Stemler Czn., technische boekhandel te Amsterdam, is kort geleden in het licht gegeven een „Wegwijzer door de electrotechnische vak-literatuur verschenen van af 1885 tot Juli 1897".

Dit handige boekje is voor 40 cents verkrijgbaar.

Handig is het, omdat er alle werken in worden vermeld die

doelmatig bleken te zijn, niet alleen volgens openbare beoordeelingen of verschillende verschenen drukken, maar ook te oordeelen naar inlichtingen door de samensteller ingewonnen bij Nederlandsche technici. Daartusschen zijn eenige werken vermeld, waaromtrent geen inlichtingen waren in te winnen; zij zijn echter slechts dan opgenomen, wanneer geen betere werken over hetzelfde onderwerp bekend waren.

De boeken over eenzelfde onderwerp zijn onder een eigen hoofdstuk opgesomd. Ook zijn de electro-technische tijdschriften vermeld, en onder de rubriek electro-motoren de werken over gas-, petroleum- en benzine-motoren, daar deze bij de kleine installaties zoo veelvuldig worden aangewend.

Geen tak van technische wetenschap heeft in betrekkelijk korten tijd laatstelijk zulke vorderingen gemaakt als de electro-techniek. Veel literatuur daarover is er het gevolg van, en om daarin den weg te wijzen aan studeerenden en beoefenaars is dit werkje een goede gids.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. 12 November 1897. De vergadering werd geopend door den onder-Voorzitter met de mededeeling, dat èn de Voorzitter èn de 2e Secretaris verhinderd waren tegenwoordig te zijn. en de eerste hem verzocht had de leiding der bijeenkomst op zich te nemen.

De 1e Secretaris las daarna de notulen voor, die onveranderd werden goedgekeurd. Mededeeling werd gedaan van de ontvangst van een catalogus van de T. Square club uit Pensylvanië, een geschenk van het Hoofdbestuur aan de bibliotheek der Afdeeling, benevens van het bestuursbesluit, om de som uitgetrokken voor de prijsvraag in 1898 te besteden voor de buitengewone prijsvraag, te weten het ontwerp voor een gedenkteeken voor de Koningin-Regentes op het Regentesseplein alhier. Voor dit besluit werd de machtiging der vergadering gevraagd. die deze zonder discussie verleende.

Punt 2 der agenda kwam nu aan de orde: de voordracht over „het Parijsche huis", toegezegd door den heer Bauer Jr. Spreker had dit onderwerp gekozen naar aanleiding van een artikel van Vicomte G d'Avenel in de Revue des deux Mondes. In vrije navolging hiervan gaf hij een overzicht hoe het Parijsche huis van thans is ontstaan, uit de zucht tot concentratie van de plattelandsbevolking in de groote steden. Het hedendaagsch Parijs is voor het grootste deel slechts 25 jaar oud; de meeste inwoners waren lang geboren vóór hunne woningen waren verrezen. Die concentratie leidde tot de uitvinding van het Parijsche huurhuis, een groote steenen bijenkorf gelijk, waarin elke familie eenige cellen bewoont, meer of minder weelderig ingericht al naar gelang van maatschappelijke positie of den toestand der beurs. Het huis in de hoofdstad heeft het karakter van privaat woning verloren; het heeft dit slechts behouden op het platteland en in de provinciesteden, het is een speculatie geworden van verhuur of verkoop. Ook de zucht tot luxe en comfort prikkelt de bouwwoede; daarbij is de Parijzenaar van nature een zwerveling en verhuist even gemakkelijk als de Arabier in de woestijn, steeds zoekend naar verbetering, wat het bouwen van een rendabel woonhuis te Parijs een vraagstuk doet zijn waarvan de oplossing veel oordeel en eene geduchte zaakkennis vereischt.

Spreker geeft daarna een schets van de wijze waarop het bouwwerk van den grond af wordt uitgevoerd, welke materialen daarbij te pas komen en hoe deze op de voordeeligste manier worden verkregen. Daarbij worden de verschillende categoriën van werklieden besproken met de bewerking en uitvoering vertrouwd, hunne levenswijze en de loonen hen toegekend; veel wetenswaardigs ook voor Hollandsche toestanden viel hierin op te merken. Dat spaarzaamheid en een helder hoofd ook hier tot grooten voorspoed kunnen brengen, bewees hij met het geval van den bekenden Joseph Thomé, onlangs op 87 jarigen leeftijd overleden, een vermogen van 60 millioen frs. nalatende. na als eenvoudig aardwerker te Parijs begonnen te zijn.

Veel is er in dien leeftijd veranderd; de eenvoudige kleeding, de traditioneele wollen broek, heeft plaats gemaakt voor de gewone burgerkleeding, die verwisseld wordt met het werkpak; de woonschuur, waar geheele ploegen te zamen huisden, is vervangen door afzonderlijke woningen.

Toch is de werkman van huis uit spaarzaam; meestal wordt van het verdiende loon 7 à 800 frs. afgezonderd ter verzending naar de geboorteplaats, tot stichting van eigen huis en erf, op bejaarden leeftijd; zelden toch wordt de Parijsche werkman Parijzenaar of vergeet hij zijn geboortegrond.

Na aldus het uitwendig toilet van het Parijsche huis besproken te hebben, kwam aan de beurt de beschrijving van het inwendige, dat hij tot onderwerp van een volgende voordracht wenschte te bestemmen.

De onder-Voorzitter dankte den heer Bauer voor zijne onderhoudende causerie die door vele platen, op het onderwerp betrekking hebbende, werd toegelicht en welke door de leden gedurende de panze en na afloop der vergadering nader bezichtigd werden.

BERICHTEN.

Door het Delftsch Studentencorps werd besloten een adres te richten aan den Minister van Binnenl. Zaken en aan de Tweede Kamer, om aan te dringen op verbetering van localiteiten en leermiddelen der Polytechnische School. De opwekking tot deelneming aan deze adresbeweging is geteekend door den senaat van het corps, die de redactie van het request heeft overgedragen aan een commissie ter behartiging der studiebelangen, voor welke optreden de heeren M. H. Damme en P. H. A. Rosenwald.

In dit adres wordt ten duidelijkste aangetoond, dat de beschikbare ruimte sedert jaren reeds te wenschen overlaat, dat het aantal ingeschrevenen elk jaar belangrijk toeneemt, dat de toestand uit een hygiënisch oogpunt in het algemeen zeer onvoldoende is en op vele plaatsen zelfs onhoudbaar, en dat de verbeteringen, die nu en dan zijn aangebracht, geen afdoende verbeteringen zijn geweest. Adressanten vertrouwen, dat thans maatregelen zullen worden genomen voor een geheel nieuwe inrichting.

In verschillende bijlagen worden de bovenstaande punten bewezen en toegelicht. Zoo is er een uitvoerige beschrijving van alle lokalen met een statistieke opgaaf van het aantal plaatsen, dat in elk dezer beschikbaar moet zijn, tegenover het aantal, dat er in werkelijkheid slechts is. Daaruit blijkt, dat de beschikbare ruimte schier overal zeer ontoereikend is; zoo o. a. een lokaal, waar 305 plaatsen noodig zijn, maar er toch slechts 125 zijn.

Een andere vergelijkende staat onder de bijlagen vermeldt de bijdragen, welke door het Rijk aan de Universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen, en aan de Delftsche Polytechnische school werden ten koste gelegd in de laatste tien jaren.

Voor de laatste vijf jaren zijn de cijfers van het bedrag, dat door het Rijk wordt uitgegeven, per studeerende aan de drie Universiteiten en aan de Polytechnische School, de volgende:

Jaren.	Universiteiten.	Polytechnische School.
1894	571	378
1895	569	498
1896	653	319
1897	625	184
1898	687	246

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen, te Roermond. benoemd tot lid der commissie, ingesteld 12 September 1896, teneinde hem van advies te dienen ter zake van het onderhoud en de herstelling van het Gerechtshof en de Groote Zaal op het binnenhof te 's Gravenhage.

De commissie is thans samengesteld uit de volgende leden: C. Muysken, ingenieur-architect te Amsterdam, tevens voorzitter: — Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen te Roermond; — F. J. Nieuwenhuis, architect-directeur der gemeentewerken, te Utrecht; — C. H. Peters, Rijksbouwmeester in het 1ste district der Landsgebouwen, te 's Gravenhage; — en D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester in het 2e district der Landsgebouwen, te 's-Gravenhage, tevens secretaris.

Door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, daartoe aangezocht en in staat gesteld door de Commissie tot stichting van een gedenkteeken ter eere van H. M. de Koningin-Regentes en ter herinnering aan Harer Majesteits Regentschap van 1890—1898, is een buitengewone prijsvraag uitgeschreven voor een gedenkteeken op het Regentesseplein te 's-Gravenhage.

Voor de oprichting is eene som beschikbaar van f 6000.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlandsche kunstenaars.

Als prijzen worden uitgeloofd: 1e prijs, het getuigschrift der Afdeeling en f 175; 2e prijs, het zelfde getuigschrift en f 75.

De ontwerpen worden ingewacht uiterlijk op 15 Februari 1898.

Leden der Jury zijn de heeren: J. F. R. van der Wall, Civ. Ing., A. W. M. Odé, beeldhouwer, D. E. C. Knuttel. Rijks-Bouwmeester, allen te 's-Gravenhage. A. Le Comte, Kunstschilder te Delft en Henri Evers, Architect te Rotterdam.

Het programma, waarbij een situatie, is op franco aanvrage verkrijgbaar bij den heer F. J. Bremmer Hzn., 1e Secretaris der Afd. 's-Gravenhage van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, te 's-Gravenhage.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:

Bouwkundig Opzichter 3.

Bouwkundig Teekenaar 6.

Bouwkundig Opzichter-teekenaar 8.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

27 NOVEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 48.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij vergadert op Donderdag a.s. 2 December, te Amsterdam.

Tot en met 4 December a.s. zijn in het gebouw der Maatschappij tentoongesteld de antwoorden ingekomen op de Prijsvragen voor de versiering van enkele stadsgedeelten bij gelegenheid der feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin binnen Amsterdam in 1898.

Van af Zondag 28 November zijn in dat gebouw mede tentoongesteld de antwoorden ingekomen op de Nationale Prijsvraag voor een salonameublement, door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen uitgeschreven voor rekening van den heer J. A. Huizinga, meubelfabrikant aldaar.

Afdeeling Delft. Vergadering op Maandag 29 November des avonds ten 8 ure.

Agenda:

1. Mededeelingen v. h. Bestuur.
2. Stemming over een nieuw lid.
3. Gedachtenwisseling over de wijze van behandeling der door het Bestuur der Mij. gestelde vragen.
4. Voorstel van den heer le Comte, strekkende om van wege de afdeeling gevels en details, uit vroegere eeuwen afkomstig, nauwkeurig op te teekenen; aan de eigenaars van panden de uit kunsthistorisch oogpunt belangrijkheid hunner gevels of geveldetails onder het oog te brengen, met dringend verzoek ze te bewaren en voor ondergang te behoeden, en bij noodzakelijke verbouwing of verwijdering van belangrijke fragmenten de afd. daarvan tijdig in kennis te stellen, om in dat geval *kosteloos* van haar advies gebruik te kunnen maken.

De afdeeling hoopt daarmede zooveel mogelijk het buitengewoon interessant karakter, dat Delft bezit, ongeschonden te bewaren.

5. Mededeelingen van den heer Hartman, omtrent de plannen voor een nieuwe Stads Doelen te Delft.

VERSLAG *van de 76ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden op Dinsdag 14 September 1897 in het Societeitsgebouw der Rotterdamsche Diergaarde.*

Op deze vergadering waren tegenwoordig:

de Bestuursleden, de heeren A. Salm G. Bzn., *Voorzitter*, Ed. Cuypers, *Vice-Voorzitter*, M. A. C. Hartman, I. H. J. van Lunteren, J. A. Mulock Houwer, J. Mutters Jr., en J. Verheul Dzn., benevens den *Secretaris* C. T. J. Louis Rieber;

de Bestuursleden der Afdeeling Rotterdam, de heeren: H. Cramer, *Voorzitter*, G. J. Van der Goes, *Secretaris*, L. J. Nijenhuis, *Penningmeester*, J. Verheul Dzn. (reeds bovengenoemd), *Vice-Voorzitter*, A. E. Braat en B. H. Beyderwellen;

volgens de presentie-lijst: het Eerelid, de heer J. H. Leliman,

en de leden, de heeren: H. P. van den Aardweg, G. van Arkel, B. J. van Baaren, J. W. Blijenburg. L. Couvée, W. van Doorn, P. Kleijweg Dijserinck, W. G. Eberson, J. L. van Essen, F. H. van Etteger, Henri Evers, E. G. A. Fol, H. G. Frijlink, F. W. van Gendt J.Gzn. F. A. Gips, J. Goettsch, C. N. van Goor, C. J. de Haas, W. Hanrath, W. A. Hoek, B. Hooijkaas Jr., J. Hopman, C. A. Huijgen, W. A. G. Jansen, W. de Jong, W. H. Kam, H. Kersemaekers, J. Krap, J. B. Lasschuit, J. H. W. Leliman, Mels J. Meijers, C. B. Posthumus Meijjes, J. W. Molijn, R. Pisa, F. W. M. Poggenbeek, J. L. Schouten, K. Swagerman Pzn., S. J. H. Trooster B.Hzn., H. Vermeer, E. Verschuijl, C. W. van Vleuten, Jan Vormer, A. J. Vreeswijk, P. van der Weiden, J. N. Willems, J. L. van Waning, A. Zwanenburg.

Bovendien waren aanwezig eenige geïntroduceerde vakgenooten, waaronder het meerendeel der Bestuursleden van de Zustervereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

Aan de aanwezigen was door de Afdeeling vrije toegang tot de Diergaarde aangeboden.

Langs de wanden der zaal waarin vergaderd werd, waren een aantal teekeningen tentoongesteld van uitgevoerde of nog in uitvoering zijnde bouwwerken van de Rotterdamsche architecten de heeren: H. Evers en J. P. Stok Wzn., de nieuwe Remonstrantsche kerk; B. Hooijkaas Jr., de Protestantsche kerk aan de Jacob Catsstraat, en die aan de Oranjeboomstraat; J. Verheul Dzn., kantoor en pakhuis aan de Houttuin en het Steiger, het Heiligegeest-huis in de Gerard Scholtenstraat, en een in aanbouw zijnd huis aan de Schiekade; J. P. Stok Wzn., verschillende uitgevoerde plannen van woonhuizen; B. H. Beijderwellen, de villa Cankrien; W. Molenbroek, de plannen van het eerlang te bouwen Witte Huis; A. W. Meijneken, de Industrie-school voor Meisjes, de restaurant Stroomberg, de gevels van een huis in de van Vollenhovenstraat en een huis te Delfshaven. Bovendien hadden de heeren Evers en Stok nog een aantal photographieën en werkteekeningen van de nieuwe Remonstrantsche kerk ter bezichtiging uitgestald met het oog op de voordracht die door den heer Evers over dit gebouw zou worden gehouden.

Deze kleine maar uitgelezen verzameling werd met groote

aandacht vóór de opening der vergadering in oogenschouw genomen.

Te ruim elf uur nam de Voorzitter van de Afdeeling Rotterdam. de heer H. Cramer, het woord, heette de aanwezigen hartelijk welkom en herinnerde er daarbij aan, dat nu 18 jaren geleden de Maatschappij insgelijks, toen voor 't laatst te Rotterdam vergaderde. De toenmalige Voorzitter wees er destijds op, dat de stad belangrijke uitbreiding had ondergaan. Na dien tijd is zij evenwel nog veel sterker vooruitgegaan en uit een bouwkundig oogpunt biedt zij thans zeer vele belangrijke werken en gebouwen. Alles op dit gebied te gaan zien, was ondoenlijk. Men zal zich dus tot enkele zaken moeten bepalen, en hij hoopt, dat de keuze ten genoege van de leden zal zijn.

Ten slotte sprak de heer Cramer de hoop uit, dat dit samenzijn der leden te Rotterdam zou mogen strekken tot versterking van den onderlingen band der leden, en niet het minst tot nut van de Maatschappij.

De Voorzitter van de Maatschappij, de heer A. Salm G.Bzn., nam daarop het woord en zeide:

Geachte heer Cramer!

Uit naam van het Bestuur der Maatschappij, en ook uit naam van het aanwezige Eerelid en de leden die heden naar Rotterdam opkwamen, betuig ik u hartelijk dank voor dien welgemeenden en vriendelijken welkomstgroet.

Het is heden de eerste maal, dat ik de eer heb in kwaliteit van Voorzitter der Maatschappij een algemeene vergadering te leiden, en het is mij aangenaam en eene eer, dat dit juist te Rotterdam geschiedt. Achttien jaren geleden was hier ter plaatse ook een algemeene vergadering; toen was het de heer C. Muysken — wiens opvolger ik ben — die ook voor 't eerst in deze nieuwe waardigheid optrad. Ik noemde het eene eer hier voor de eerste maal als Voorzitter op te treden, omdat juist te Rotterdam de eerste Afdeeling ontstond. Het zij mij vergund dit feit nog even in herinnering te brengen.

In 1849, toen de Maatschappij haar 7en verjaardag vierde, bespraken enkele leden, over verschillende plaatsen van ons vaderland verspreid, het nut dat er zou gelegen zijn in plaatselijke bijeenkomsten van de leden der Maatschappij, en mogelijkerwijze vereenigingen op te richten in denzelfden geest als de Maatschappij werkende en haar streven steunende, doch tevens het voordeel aanbiedende, dat *die* leden meer met elkaar in aanraking zouden kunnen komen en ook plaatselijke belangen zouden kunnen bespreken, wetenschappelijke voordrachten houden, enz.; want destijds werden op de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij hoofdzakelijk huishoudelijke belangen besproken.

Het was Rotterdam dat het eerst een voorstel deed in dien zin, ja verder ging: 20 leden der Maatschappij, allen te Rotterdam gevestigd, dienden een voorstel in aan het Bestuur van de Maatschappij, behelzende het verzoek om eene Commissie te benoemen tot het doen van voorstellen om zoodanige wijzigingen in het Reglement der Maatschappij te brengen, als konden strekken tot het bereiken van de volgende oogmerken:

1°. opwekking der leden tot meerdere belangstelling;

2°. opwekking tot meerdere medewerking;

3°. de werkzaamheden der Maatschappij voor de ambachtslieden meer toegankelijk te maken, welk doel zoude kunnen bereikt worden: *a.* door de oprichting van departementen in die plaatsen, waar meer dan 12 leden gevestigd zijn, met een eigen Bestuur, dat echter ondergeschikt moet blijven aan het Hoofdbestuur; *b.* door de Algemeene Vergaderingen meer tot wetenschappelijk nut te doen zijn en deze ook meer dan eens te houden; *c.* door het aannemen van departementsleden, niet in de voorrechten der algemeene leden deelende, maar die in de departements-vergaderingen gelijke stem en zitting hebben als de overige leden.

Het Bestuur achtte dit voorstel uiterst belangrijk, en zag in de verwezenlijking daarvan eene werkelijke bijdrage tot den bloei en de uitbreiding der Maatschappij. Daar echter deze zaak eene wetsverandering zoude noodzakelijk maken, waartoe eerst in 't volgende jaar, 1850, gelegenheid bestond, en een bepaald voorstel daarvoor noodig was, konden niet dadelijk maatregelen genomen worden. Omdat men bovendien van meening was, dat de verlangde wijzigingen het best door de onderteekenaars van het adres konden worden beraamd, daar deze zeker reeds door hen waren overwogen, werd besloten den heer W. N. Rose, als correspondent voor Rotterdam en mede-onderteekenaar van het adres, te verzoeken, eene Commissie te vormen om de verlangde wijzigingen van de maatschappelijke wet, in den geest van de denkbeelden waarmede het Bestuur in kennis was gesteld, te ontwerpen, en een voorstel in te dienen dat geheel volgens de wettelijke bepalingen aan de Algemeene Vergadering zou worden voorgelegd.

Het bedoelde voorstel uit Rotterdam werd ernstig door het Bestuur overwogen, met een geringe wijziging goedgekeurd, en de noodige veranderingen gebracht in de overigens door het Bestuur herziene wet, om het geheel aan de goedkeuring der Algemeene Vergadering te onderwerpen.

Ook werd een aangeboden „Reglement voor de Departementsvergadering te Rotterdam" overwogen en 31 Mei 1850 vastgesteld. Het Bestuur had daarop geen andere aanmerking dan deze, dat bij de artikelen, waarin sprake was van de behandeling van onderwerpen uit de schilder- en beeldhouwkunst en de natuurkundige wetenschappen, moest gevoegd worden: „voor zooveel deze betrekking hebben op de bouwkunst", aangezien anders de aard der werkzaamheden allicht van richting zou kunnen veranderen of te veel van het doel der Maatschappij verwijderd raken.

De Algemeene Vergadering van 10 Juni 1850 keurde de voorgestelde wijzigingen in de wet, ten opzichte van de Afdeelingen onveranderd goed, en daarmede had de eerste Afdeeling der Maatschappij, die te Rotterdam, hare intrede gedaan.

Zooals gezegd, bestond die eerste combinatie uit 20 leden, die maandelijksche bijeenkomsten hielden, en bij hare erkenning als *Afdeeling* der Maatschappij klom dit getal tot 60, dat na één jaar van haar bestaan tot 104 aangroeide, zoodat de Afdeeling zich in toenemenden bloei mocht verheugen.

Rotterdam liet het daar niet bij. De heer Rose, de toenmalige Voorzitter, een der grootste ijveraars voor de Maatschappij, wiens portret nu de wanden van ons bestuurslokaal siert, — doordrongen van het groote nut dat *Afdeelingen* kunnen stichten, gaf namens de afdeeling Rotterdam in 1851 in de Algemeene Vergadering den wensch te kennen, dat nu spoedig in andere steden óók zulke vereenigingen zouden worden opgericht. Dit denkbeeld werd zeer toegejuicht door het Bestuur der Maatschappij, en met het voorbeeld van Rotterdam voor oogen is toen ook spoedig aan dien wensch voldaan.

In 1871 had de buitengewone Algemeene Vergadering het eerst te Rotterdam plaats, en acht jaren daarna werd er weder een gehouden, zooals hiervoren gezegd, onder het presidium van den heer Muysken. De heer W. C. van Goor was toen Voorzitter van de Afdeeling, en gij, Heer Cramer, waart Vice-Voorzitter. Al dien tijd, ook bij het stijgen uwer jaren, hebt ge uwe Afdeeling met lust en ijver gediend en de belangen der Maatschappij ter harte genomen, voor haar gewerkt en gestreden. En, ik herhaal het, 't is ons een genoegen door *U hier* welkom te worden geheeten.

Mijne Heeren, ik verklaar de vergadering voor geopend.

Na de toejuichingen die op deze openingsrede volgden, zeide de Voorzitter, dat hij met het oog op den weinigen beschikbaren tijd kort zal zijn.

In de eerste plaats deelde de Voorzitter aan de Vergadering mede, dat de Bestuursleden de heeren A. C. Bleijs en V. G. A. Bosch onverwacht verhinderd waren geworden hier te komen.

Vervolgens wenschte hij een voorstel ter tafel te brengen.

Naar aanleiding namelijk van het te Brussel onlangs gehouden IVe Internationaal Congres van Architecten, door hem met verschillende leden van het Bestuur en van de Maatschappij bijgewoond, wenschte hij aan de vergadering voor te stellen, om de heeren Valère Dumortier en Charles Buls tot Eereleden der Maatschappij te benoemen als erkenning van hunne verdiensten tegenover de bouwkunst. De heer Dumontier, chef-architect van de provincie Brabant, Voorzitter van de Société Centrale d'Architecture de Belgique, en Voorzitter van het Congres, had deze laatste zware taak op uitstekende wijze vervuld, en had getoond een beminnelijke gastheer te zijn van de vreemde architecten.

De heer Buls, de „bourgmestre-artiste" van Brussel, tevens de bekende bekwame en kunstlievende restaurateur dier stad, een man die in alle architectonische werken belang stelt, zelfs boeken op bouwkundig gebied uit vreemde talen in de zijne overzet, om den inhoud daarvan toegankelijk te doen zijn voor zijne landgenooten: de Burgemeester die den congressisten op het stadhuis ontving en een feestavond organiseerde vóór hun afreis.

Zou er iemand op tegen kunnen hebben beide heeren te benoemen? zoo vroeg de Voorzitter.

Bij acclamatie werden daarop de heeren Dumortier en Buls tot Eereleden benoemd. Voor deze ontvangst van het voorstel betuigde de Voorzitter zijn dank aan de vergadering.

Hierna deelde de Voorzitter mede, dat aan dit Congres ook nog

verbonden was geweest een retrospectieve tentoonstelling van bouwkunst. Dank zij de samenwerking van de Maatschappij met het Genootschap Architectura et Amicitia, was de Nederlandsche bouwkunst goed op deze tentoonstelling vertegenwoordigd. De heer Salm had gelegenheid gehad den heer Léon De Bruyn, Minister van Landbouw, Openbare Werken en Schoone Kunsten, een der Eere-Voorzitters van het Congres, op de Nederlandsche inzendingen te wijzen en daarbij een verklaring van de bouwwerken te geven; de Minister had zich voor een en ander zeer belangstellend getoond. Ongelukkig was de beschikbare tentoonstellingsruimte niet voldoende geweest om al de door ons gezonden teekeningen te exposeeren.

Ten slotte deelde de Voorzitter nog mede, dat aangezien het grootste gedeelte van het Bestuur der Maatschappij het Congres te Brussel had bijgewoond en andere leden daarvan elders buitenslands vertoefden op het oogenblik, dat het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zijn vijftigjarig bestaan vierde, geen uitgebreide deputatie van het Bestuur had afgevaardigd kunnen worden om den Raad van Bestuur van het Instituut op 31 Augustus te gaan complimenteeren. Intusschen had dit laatste toch plaats gehad door het Bestuurslid den heer M. A. C. Hartman. Het Bestuur had tevens uit Brussel een brief gezonden aan den Raad van Bestuur van het Instituut, waarin het zijne gelukwenschen aanbood en de beste wenschen voor de toekomst van het Instituut uitte; bovendien had het Bestuur zorg gedragen, dat tijdens den maaltijd van de feestvierende leden van het Instituut, door deze een telegram met huldebetoon werd ontvangen.

Een en ander meende de Voorzitter uitvoerig te moeten mededeelen. daar geen der dagbladen melding had gemaakt van de wijze waarop het Bestuur had deelgenomen in het feest der Zuster-vereeniging.

In deze vergadering moesten de leden benoemd worden van de Commissie van stemopneming voor de verkiezing van Bestuursleden in Mei 1898. De Voorzitter stelde daarom voor daartoe te benoemen de heeren: G. van Arkel te Amsterdam, J. W. Blijenburg te Rotterdam, A. R. Freem te Arnhem, J. W. H. Leliman te Delft en J. Limburg te 's-Gravenhage.

Bij acclamatie werd dit voorstel aangenomen en verklaarden de gekozenen, voor zooverre tegenwoordig, hunne benoeming aan te nemen. De niet aanwezig zijnde heeren A. R. Freem en J. Limburg zullen schriftelijk met hunne benoeming in kennis worden gesteld.

Na deze huishoudelijke werkzaamheden gaf de Voorzitter het woord aan den heer Henri Evers voor diens toegezegde voordracht over den bouw en de inrichting der nieuwe kerk voor de Remonstrantsch Gereformeerde Gemeente te Rotterdam, gebouwd volgens de plannen en onder de directie van de heeren H. Evers en J. P. Stok Wzn.

Met groote aandacht werden de belangrijke en hoogst leerzame mededeelingen van den heer Evers door allen gevolgd.

Spreker begon met te zeggen, zich overtuigd te houden, dat de leden der Maatschappij niet naar Rotterdam waren gekomen om een in details uitgewerkte lezing aan te hooren. Immers de morgenvergaderingen van eene bijeenkomst als deze bleken nooit het aantrekkelijkste gedeelte daarvan te zijn, wel echter de namiddagexcursie.

In de eerste plaats bracht hij in herinnering welke de aanleiding was geweest voor den bouw eener nieuwe kerk, waaraan reeds in de jaren 1879 en 1880 behoefte werd gevoeld, daar het oude kerkgebouw niet alleen bouwvallig was geworden, maar ook niet meer in de behoefte aan ruimte kon voorzien. Eene commissie werd gevormd voor den bouw eener nieuwe kerk, maar haar plan moest wegens gebrek aan geld althans voorloopig blijven rusten. Die staat van zaken bleef dezelfde tot in den winter van 1894—1895, toen door de overstrooming de toestand werkelijk onhoudbaar was geworden. Deze was de aanleiding, dat eindelijk tot den bouw der nieuwe kerk werd besloten, en de heeren J. P. Stok Wzn. en spreker de opdracht ontvingen om met eene commissie uit den kerkeraad de plannen te maken. Eerst werd het nieuwe gebouw ontworpen op het terrein van de bestaande kerk, dat echter zeer ongeschikt daartoe was. Uit deze moeilijkheid werd de kerkelijke gemeente echter gered door het stedelijk bestuur, door welks medewerking het bouwterrein aan den Westersingel werd verkregen.

Aan de hand der in de zaal tentoongestelde teekeningen enz. ging de heer Evers over tot eene uitvoerige beschrijving en beschouwing van het gebouw in- en uitwendig, en zijne constructieve en decoratieve details.

Eerst werden de indeeling behandeld van kerk en bijgebouw het cathechisatie-kamer en kosterswoning, en verdere bij de kerk behoorende lokalen als vestiaires, de vergaderzaal van den kerkeraad, die ook zal gebruikt worden bij het voltrekken van huwelijken, het lokaal voor de berging der zeer importante bibliotheek, de uitgebreidste van de Remonstrantsche Broederschap, en verdere lokaliteiten. De kerk heeft den vorm van een centraal-bouw, maar is tevens eenigszins eene basilica. Het kruis gaat hooger op dan het overige gedeelte waardoor het hoofdlicht in de kerkruimte valt. De overigens verspreide verlichting, die van zeer aangename werking is, door een krans van 58 groote en kleine lichtramen, is geïnspireerd op de verlichting der Byzanthijnsche kerken.

De heer Evers verklaarde de plaatsing van den predikstoel in eene nis onder het orgel, waardoor een klankbord, dat nooit een fraai onderdeel vormt, hier niet noodig is. Spreker wees er op, dat alle constructieve bestanddeelen van de compositie zichtbaar zijn, dat alleen van natuurlijke materialen gebruik is gemaakt, en het ijzer alleen daar werd toegepast, waar het volstrekt noodig is. In het algemeen werd de architectuur in een zoodanig karakter gehouden, als in overeensteming is met den ernst van een kerkgebouw.

De ornamentatie is ontleend aan de Hollandsche flora en de Christelijke symbolen.

Het ameublement, in stemmige vormen gehouden, is geheel van teakhout.

Tegenover den predikstoel, in de as van de kerk, is het groote lichtraam geplaatst, in gebrand glas een voorstelling gevende van het gezegde van Jezus sprekende tot de menigte: „Kom tot mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven." Dit raam, een kunstwerk dat rijk aan gedachten is en in edele vormen en schoone kleuren is samengesteld, dankt men aan den Brusselschen kunstenaar Contini.

Spreker behandelde ten slotte — na nog iets over de acoustiek te hebben medegedeeld — de uitwendige versiering van het gebouw, en de symboliek der aldaar aangebrachte beeldhouwwerken.

Tijdens de voordracht, en meer uitdrukkelijk bij de beschouwingen over de versiering van het groote raam, bracht spreker een woord van hulde aan het kerkbestuur, dat het heeft aangedurfd te breken met het vooroordeel van de meeste Protestantsche Kerkgenootschappen tegen het aanbrengen van versieringen in en aan kerkgebouwen.

Door een luid applaus gaf de vergadering hare ingenomenheid te kennen met het gehoorde, en zeker niet minder met de aangename wijze waarop de voordracht werd gehouden.

De Voorzitter bedankte den heer Evers voor zijne heldere en belangrijke voordracht, en zeide, dat het levendig applaus der vergadering al voldoende bewijs was, hoezeer des sprekers uiteenzetting en verklaring van het interessante bouwwerk was gewaardeerd geworden; de groote aandacht waarmede de mededeelingen waren ontvangen, konden als bewijs gelden hoe nuttig die waren geacht en hoe zij waren gewaardeerd. Namens al de aanwezigen bedankte de Voorzitter voor de inlichtingen, die ook zoo zeer van nut zouden zijn bij het bezoek, dat gezamenlijk heden middag aan het gebouw zou worden gebracht; bovendien betuigde de Voorzitter zijn dank aan den heeren Evers en Stok voor de toezending van de bestekteekeningen der kerk, en verzocht ook nog eenige photographiën van de kerk en hare onderdeelen te mogen ontvangen, om naar die gegevens reproducties voor het Bouwkundig Tijdschrift te doen maken.

Dit verzoek werd door de heeren Evers en Stok gaarne ingewilligd.

Nadat door den heer Salm en den heer Cramer eenige inlichtingen waren gegeven over de bezoeken die in den namiddag zouden worden gebracht, werd nog het woord gegeven aan den heer J. H. Leliman, die aan de oprichting der Afdeeling Rotterdam herinnerde, en eenige bijzonderheden toevoegde aan die welke door den heer Salm waren medegedeeld bij den aanvang der vergadering. Hij bracht namelijk in herinnering, dat die Afdeeling jaren lang de grootste en altijd zeer ijverig was geweest, en voortdurend de belangen der Maatschappij hielp bevorderen; van dit laatste konden nog getuigen de uitgaven der Maatschappij, waarin menige bijdrage en vele platen voorkomen, door die Afdeeling afgestaan. Spreker noemde o. a. de afleveringen van de uitgave der Oude Gebouwen, met de platen van het stadhuis te Leiden, van den toren te Rhenen enz. Ten slotte wenschte de heer Leliman aan de Afdeeling alles goeds toe, en hoopte dat het er nog eens toe komen zoude, dat de Afdeeling en de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap één lichaam zouden worden.

De Voorzitter der Maatschappij bedankte den laatsten spreker voor deze woorden, en sloot de vergadering.

die nog niet voor hun gebruik geschikt is, overdekte gangen maken om aan dien top hun voedsel te vinden; terwijl weer anderen hunne nesten door een overstekend dak tegen regen beschutten. Ten slotte verwijlde spreker eerst bij de enorme schade, die zij kunnen aanrichten, door het vernielen van hout, dat zij zoo totaal uitholten, dat de rest in poeder valt bij de geringste aanraking.

Opmerkenswaardig is ook hier weer, dat, wanneer dit instorten plaats heeft, er ook niets meer is. wat voor hen dienstig is, terwijl zij met hun boringen met grooten tact te werk gaan, door eerst van onder naar boven recht op te werken en dan van bovenaf het geheel uit te boren, zoodat het geheel kan blijven staan tot alles is uitgehold.

Nooit zullen zij de oppervlakte aanraken, geen opening is van buiten te bespeuren.

Daarna toonde spreker aan, dat tegenover deze schade staat het voortbrengen van humus, daar de grootste woudreuzen niet tegen hen bestand zijn, en omgevallen zijnde een vruchtbaren grond leveren voor plantengroei; zoo is o. a. te Rio Janeiro een geheel woeste vlakte, begroeid met hard gras, door de mieren omgezet in vruchtbare teelaarde, waarop nu de weelderigste plantengroei heerscht, zoodat ook dit altijd zoo gevreesde insect ook weer zijn nut doet.

BERICHTEN.

Aan de Dordrechtsche Courant van 16 November j. l. ontleenen wij het onderstaande bericht.

Uit zeer goede bron vernemen wij met genoegen, dat er veel kans bestaat dat Villa Maria en de daarbij behoorende terreinen niet hun landschappelijk schoon zullen verliezen door algeheele verbrokkeling als bouwterrein. Het plan bestaat die villa met flinken tuin en nog eenige ruime perceelen als villaterrei[te] veilen, zoodat de Dordrechtsche gegadigden het in hun h[an]d hebben de thans bestaande schoonheid meer of minder te[... be]stendigen en tot villa-terreinen te bestemmen. Bovendien [zu]n de eigenaressen van plan belangrijke prijzen en premies to[e te] kennen aan die bouwondernemers en architecten, die vóór 1 [Jan.] 1901 op de verkregen terreinen de fraaiste villa's of huizen heb[ben] gezet, beantwoordende aan billijke architectonische eischen.

Een jury van deskundigen buiten Dordrecht gevestigd, zal [uit]spraak doen.

Te gelegener tijd zullen nadere bijzonderheden worden m[e]gedeeld.

Een dergelijke maatregel heeft in andere steden in buiten[- en] binnenland goede vruchten gedragen en veel tot het schoone [der] villa's en huizen bijgedragen.

Naar wij vernemen wordt bij het maken der plannen voo[r de] restauratie der spits van den toren te Rhenen gebruik gema[akt] van een oude teekening van Saenredam, nauwkeurig als alt[ijd,] waarop de toestand te zien is zooals deze oorspronkelijk w[as] vóór dat de spits geplaatst werd die nu is afgebrand.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTE[RS] EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 8.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter 1.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 29 NOVEMBER.

Amsterdam. Het verbouwen en vergrooten van het Ooster- en Noorder badhuis te Wijk-aan-Zee.

De buffet maatij. „E Pluribus Unum", v.m. 11 u. Bestek en teek. zijn à f 1.50 verkrijgb. ten kantore van W. Langhout Gzn. architect, Weesperzijde 62 te Amsterdam. Aanw. ged.

Deventer. Het maken van vier naast elkander gelegen schietbanen op de Teuge of Bergweide.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. ten raadhuize, alw. bestek ad. 50 ct. en de teek. ad. *f* 4 per stel verkr. zijn. Aanw. gedaan.

Deventer. Het verbouwen van de perceelen 46, 48 en 50 aan den Rielerweg.

De architect M. v. Harte, n.m. 2 u., in „het Wapen van Utrecht", alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Losser (Ov.). Het bouwen van een heerenhuis op een terrein aan den Oldenzaalschen straatweg te Losser.

De architect H. E. Zeggelink te Enschedé, 's midd. 12 u., in het café van G. Smit te Losser, alw. bestek en teek. ter inz. liggen alsmede in het café Mendelaar te Enschedé. Aanw. op het terrein 29 Nov., v.m. 10 u.

Sappemeer. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Stationstraat, met al het daartoe benoodigde.

De heer J. Levie, 's av. 7 u. Bestek en teekening liggen ter inzage in het logement van J. Groeneveld aan de Stationstraat. Inlichtingen verstrekt J. Jansen, Stationstraat, aldaar.

DINSDAG 30 NOVEMBER.

St.-Anna-Parochie. Het herstellen van het kerkgebouw der Herv. gem. aldaar.

Het bestuur der Herv. gemeente. Bestekken zijn à 50 ct. verkrijgb. bij den heer C. Ferwerda, pres.-kerkv., aldaar, bij wien tevens de inschrijvingsbilj. moeten worden ingeleverd. Aanw. gedaan. Samenkomst bij J. v. d. Leij.

Hoensbroek (Limb.) Het gedeelte binnenwerk eener nieuwe woning, stallingen en nieuwen put, met levering van het benoodigd materiaal.

De heer A. Aloffs, bij wien inl. te bekomen zijn.

Roosendaal (N.Br.). Het bouwen van 6 woonhuizen in de Bock- en Raaystraat.

De heer H. J. Beijsens, n.m. 5 u., in het café van L. Bruglemans, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect A. J. de Bruijn.

WOENSDAG 1 DECEMBER.

's-Gravenhage. Het bouwen van eene dubbele dienstwoning op den zuider rivierdijk, onder de gemeente Besoijen, prov. Noord-brabant, behoorende tot de werken voor de verlegging van den Maasmond. (Raming f 7300.)

Het min. van W. H. en N., v.m. 11 u. Het bestek, no. 223, ligt ter lezing aan het gebouw van het ministerie van W. H. en N. aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond, te 's-Hertogenbosch, en bij den ingenieur Jolles te Breda. Aanw. gedaan.

Rhoon (Z.H.). Het metselwerk voor het afbreken en weder inmetselen van nieuwe stoomketels in het stoomgemaal van het waterschap „de koedood op de Heij." op de grens van de gemeenten Rotterdam en Pernis, met eenige bijkomende werken.

Het bestuur van voorn. waterschap, v.m. 11 u., in de herberg „Het Wapen van Rhoon". Bestek en teek. liggen ter inzage in de herberg voorn. terwijl bestekken te bekomen zijn ad *f* 0.25 bij den secretaris-penningmeester van het waterschap A. van der Poest Clement te Poortugaal. Aanw. 29 Nov., 's morgens 11 ure, aan het stoomgemaal.

DONDERDAG 2 DECEMBER.

Bozum (Fr.). Het bouwen eener nieuwe boerenhuizinge te Lutkewierum.

De aanbesteder, bestek en teek. tegen f 1,50 te verkrijgen bij H. Biesma. Briefjes in te leveren als in de voorw. vermeld Aanw. 2 Dec. samenkomst 's morgens 10 u., in 't stationskoffiehuis.

Haarlem. Het bouwen van eene woning voor den havenmeester der visschershaven te IJmuiden, door het vergrooten van het bestaande woningenblok voor havenpersoneel, deel uitmakende van de uitbreiding der sluis- en havenwerken ald. Ram. f 7000.

Het provinciaal bestuur, v.m. 11 u. Het bestek no. 227, ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem en bij den ingenieur du Croix te Amsterdam (2e Constantijn Huygensstraat no. 46). Aanw. gedaan.

VRIJDAG 3 DECEMBER.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van 2 winkelhuizen met bovenwoningen, op een terrein gelegen hoek Brinkstraat en Molenstraat aldaar.

De architect W. Elzinga. 's av. 8 u., in het café van J. Krabbenbosch, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 3 Dec. v.m. $9^1/_2$ u.

MAANDAG 6 DECEMBER.

Kollum. Het afbreken der oude en [het] bouwen eener nieuwe school en ond[er]wijzerswoning te Oudwoude.

Het gemeentebestuur van Kollumerla[nd,] 's midd. 12 u. Bestek en teek. ad. f 1 verkr. ter secr. Aanw. 29 Nov., 's midd. 12

DINSDAG 7 DECEMBER.

Rotterdam. Het bouwen van een scho[ol] aan den Goudschen Rijweg.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestek teek. ter inzage op de secretarie en het ti[m]merhuis, en zijn à f 1 te bekomen bij wed. P. v. Wæsberge en Zn. Inl. zijn te b[e]komen aan het timmerhuis. Aanw. 3 D[ec.] v.m. 11 u.

Utrecht. Bestek 741. Het maken van g[e]bouwen en inrichtingen, het maken van gron[d]werken, het opbreken en leggen van spor[en] en wissels en eenige diverse werken t[en] behoeve van de halte *Acht* van den spoorw[eg] Boxtel—Eindhoven. Raming f 11500.

De Maatschappij tot Exploit. van St. Spoor[w.] n.m. 2 u., (loc. tijd) aan het centr.-bureau het Moreelse park, alw. bestek ter inz. li[gt] alsmede ten bureele van den sectie ingenie[ur] A. van Liebergen te Venloo en is aan h[et] centr.-bureau (Weg en Werken) ad. f 1. verkrijgb. alsmede inlicht. Aanw. 30 No[v.] v.m. 11 u. (West Europ. tijd)

WOENSDAG 8 DECEMBER.

Tiel. Het bouwen van een woonhuis a[an den] Drumptschen weg nabij Tiel.

De heer Mr. P. H. A. Tydeman, 's mid[d.] 12 u., in het café van Ringelenstein a[an de] Veemarkt. De teek. en het bestek liggen te[r] inz. in gen. koffiehuis en zijn te verkrijge[n] à f 1,75 bij F. J. Suijling, bouwkundig[e,] Wolvenshoek 's-Bosch. Aanw. geschiedt a[ls] in het bestek is vermeld.

DONDERDAG 9 DECEMBER.

Kessenich (Belg. Limb.) Het bouwe[n] eener kerk en het herstellen van den kerk[-] toren, alsmede het maken eener noodker[k] met de benoodigde materialen. Ramin[g] 75227,47 francs.

Het kerkbestuur, in de pastorie. Biljette[n] in te zenden vóór of op 6 December. Beste[k] en teek. ter inz. van af 29 Nov. in de pastorie.

DINSDAG 14 DECEMBER.

Enschedé. Het bouwen van 18 woningen in blokken en in massa, op een terrein ge[-] legen aan het „Gronausche Voetpad" e[n] den „Kneedweg" te Enschede.

De architect R. v. d. Woerd Hzn., 's midd. 12 u., in het hotel „De Graaff", alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à *f* 2 t[e] bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 1[4] Dec. v.m. 9 u.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4 DECEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 49.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 1/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Van af Maandag a. s. 6 December tot en met 14 December worden in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, tentoongesteld de antwoorden ingekomen op de prijsvraag voor een Gedenkplaat ter herinnering aan de plechtige inhuldiging van H.M. de Koningin binnen Amsterdam in 1898, welke prijsvraag werd uitgeschreven door het Centraal Comité uit de Hoofdcommissie van ingezetenen enz. te Amsterdam.

De antwoorden op de prijsvraag voor een Salonmeublement, uitgeschreven door den heer Huizinga te Groningen, blijven nog gedurende de volgende week in het Gebouw Marnixstraat 402 tentoongesteld.

Afdeeling Amsterdam. 548ste Vergadering op Vrijdag 10 December 1897 des avonds te 8 uur in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.
Agenda: 1e mededeelingen van het Bestuur. 2e Lezing van den heer R. P. J. Tutein Nolthenius, ingenieur van den Waterstaat te Zutphen.
Onderwerp: de Bouwkunst der midden-eeuwen te Zutphen, toegelicht met lichtbeelden.

Namens het Bestuur,
B. J. Ouëndag,
Secretaris.

DE RUÏNEN VAN PALMYRA.

De Revue des Deux Mondes van 15 Juli 1897 bevat eene bijdrage van den heer Eugène Guillaume over de bouwvallen van Palmyra. Deze stad, eene der meest beroemde uit de oudheid, heeft hare wereldvermaardheid te danken aan hare beheerscheres Zenobia, die dacht ongestraft Rome te kunnen trotseeren. Maar Palmyra werd veroverd en Zenobia, met gouden ketens beladen, luisterde den triumf van Keizer Aurelianus op. Het bevel om de stad te verwoesten is echter eerst gegeven toen de trouwelooze inwoners de Romeinsche bezetting hadden omgebracht. Palmyra was evenwel te gunstig gelegen om niet spoedig weer tot nieuwen bloei te geraken; nooit evenwel heeft deze de oude hoogte weder bereikt, ondanks de pogingen van Keizer Diocletianus, de Dalmatische slavenzoon, en later nog van Justinianus.

In de wereldgeschiedenis komt Palmyra onder verschillende benamingen voor o. a. eerst als Tadmos, en later ter eere van Keizer Hadrianus, die in 126 de stad bezocht, als „Adrianea". Het grondplan van Palmyra vertoont groote overeenkomst met de grieksch-aziatische steden die onder de macedonische heerschappij uit den grond verrezen; aan de Perzische residenties daarentegen herinnert een geheel koninklijk stadsgedeelte. Als voorbeeld zouden gediend hebben de model-steden Alexandrië en Antiochië, die onderscheidelijk door de bouwmeesters Dinokrates en Naukrates zijn aangelegd.

De bouwvallen van Palmyra hebben reeds in de vorige eeuw meermalen èn door hare uitgestrektheid èn door hare belangrijkheid de aandacht getrokken. Zoo bestaan er opmetingen door Wood (1751) en door Cassas (1798).

De onvolledigheden dezer opmetingen — die daarom echter van niet minder groot belang zijn — brachten den heer Bertone — pensionnaire der Académie des Beaux-Arts te Rome — op het inderdaad grootsche denkbeeld, de gapingen in de plannen aan te vullen en een zoo getrouw mogelijk restauratieplan in te dienen.

De geringe financieele steun, die hem de Académie kon verschaffen, was op lange na niet voldoende om de kosten van deze onderneming te dekken. En zelfs toen de heer Bertone, wien in zijn geestdrift geen offer te zwaar viel, zijne weinige bezittingen te gelde had gemaakt, moesten hij en zijne reisgenooten, de schilder Mourani en de heer Vizzavona, nog „bezuinigen op het allernoodzakelijkste", zooals de heer Guillaume het uitdrukt. De reis duurde negen maanden, waarvan er vijf en eene halve in Palmyra werden doorgebracht. De overige maanden werden in

beslag genomen door het in elkaar zetten der expeditie te Damaskus.

Zijne teekeningen en onderzoekingen zullen nu met den steun der Académie het licht zien. Het geheele werk hoopt men in 1900 voltooid te hebben.

Palmyra ligt op zeven dagreizen, d. i. 350 K. M., van Damaskus, in de woestijn. Van de rivier die door den geograaf Ptolemeus (2e eeuw vóór Christus) zou bedoeld zijn wanneer hij schrijft over „het mooie water van Palmyra", kan men zelfs de droge bedding niet meer aantoonen. Behalve twee zwavelhoudende bronnen herinnert niets aan het begrip water. Plotseling, na eene bocht van den weg, ziet men de uitgestrekte bouwvallen der stad ten deele nog omgeven door den hoogen ringmuur, voor zich, tot dat oogenblik door de laatste uitloopers van den Anti-Libanon aan het oog onttrokken.

De voornaamste ruïne is die van den voormaligen Zonnetempel, een bouwwerk ingesloten binnen eene enceinte van niet minder dan 227 M. zijde en 20 M. hoogte. Het totale oppervlak hierdoor ingesloten is grooter dan de Place de la Concorde te Parijs (100.000 M^2.)

Van de 474 kolommen, hoog 14 M., welke de portiek van den tempel vormen, staan er nog 158 overeind. De zuilen van het heiligdom zelf zijn 16 M. hoog.

Binnen de omwalling van dezen Zonnetempel heeft de Arabische bevolking dan ook haar dorp gebouwd.

Corinthische sierlijkheid is het kenmerk van deze grootsche schepping; de bladversieringen der kapiteelen getuigen van eene volmaakte kunst. De talrijke, meerendeels nog onbekende, inschriften zijn van de hoogste waarde voor geschiedvorscher of archeoloog.

Onmiddelijk bij dezen tempel staan een tweetal prachtgebouwen: het theater, omgeven door een dubbele kolonnade van 20 M. hoogte, en het paleis dat Zenobia en haar gemaal Odeynath zich lieten bouwen.

Eene imposante zuilengang verbindt het paleis met de koninklijke loge in het theater. Deze beide gebouwen komen uit aan de breede hoofdstraat, die ter lengte van 1100 M. bijna de geheele stad doorsnijdt.

Thermen ontbreken evenmin als eene bibliotheekgebouw; in een andere bouwval meent men de vergaderzaal van den Senaat terug te vinden.

Onder de tempels schijnt die aan Baal-Chamin gewijd in belangrijkheid op den Zonnetempel te volgen. Eene christelijke basiliek herinnert aan het Byzanthijnsche tijdvak; in de cella van den Zonnetempel staat de Moskee der Mohammedaansche bevolking.

De grondstof van al deze gebouwen is eene uitermate harde kalksteen; deze werd overtrokken met eene laag getint stuc. Er kwamen vier kleuren voor: rood, geel, groen en turkoois-blauw. De steenen waren gemeenlijk geel gekleurd; aan het paleis evenwel zijn ze purperkleurig. Voorwaar eene schitterende kleurenpracht, die reeds van verre scheen aan te geven, dat achter die muren alle macht in den staat, èn op politiek èn op godsdienstig gebied, geconcentreerd was. En dan stelle men zich dat intense Indische purper voor, waarbij de imperatorenmantel aschkleurig afstak.

Het spreekt van zelf, dat de heer Bertone van deze bouwwerken teekeningen, photographiën en afgietsels mede bracht; maar de kleinere gebouwen en de vele graftomben, mijlen ver langs de hoofdwegen gebouwd, leverden eene niet minder belangrijke oogst op.

Onverschillig hoe ons oordeel luiden moge over het nut eener dergelijke onderneming, we zullen zeker allen eensgezind den man onze hulde brengen, die zulk een werk aandurfde, en wien geen moeite, geené ontbering, geen gevaar heeft kunnen afschrikken.

CONSTRUCTIE EN VERSIERING.

Wie waarlijk architect wil zijn, moet zijn werk met redenen omkleed te voorschijn brengen, m. a. w. hij moet *waar* zijn in zijn opvattingen, hij moet eerst construeeren en dan versieren.

Dit nu is niet altijd het geval, vooral niet in den tegenwoordigen tijd, nu men zoo met spoed gebouwen zelfs van grooten omvang, uit den grond ziet verrijzen.

Bij het aanschouwen van deze, voor het publiek dikwijls zoo onooglijk, kwam bij mij de vraag op: gunt men zich wel tijd tot nadenken? Blijkbaar niet, want er zijn menschen die zich maar architect laten noemen om in het genot van werk te komen. Daarbij wordt dan over het hoofd gezien, dat er eene groote verantwoordelijkheid aan verbonden is, om goed architect te wezen.

De *waarheid* in de bouwkunst vraagt veel kennis van constructie en haar versiering. Werd die beter betracht, men zou nog wel eens terugdeinzen.

Velen meenen, dat met het presenteeren van een teekening voor een gevel waarop met kwistige hand aangebrachte lijnen voorkomen, architectenkennis is geleverd. Zij trekken hiermede het publiek; door de vleierij wordt men verheven, en men acht zich de geëerde te zijn. Maar ach, als de constructie uit het oog verloren wordt, woordoor eigenlijk de versiering moest ontstaan, dan is alles toch schijn zonder wezen.

Niet eerst de versiering, maar de constructie, wil men iets schoons tot stand brengen. De constructie is de toonaangeefster. Past men haar verkeerd toe, dan raakt men in de war; en komt men dan voor een gevaar te staan, nu als het dan maar hangt, zoo spreekt men.

Men moest zich meer moeite geven goed uitgewerkte teekeningen en uitslagen te maken, wat toch eigenlijk onmisbaar en hoofdzaak is. Doch hiertoe schijnt men soms niet te komen. Meestentijds is het voor eigen rekening en als het voor een ander is dan worden de procenten voor den arbeid dikwijls zoo laag gesteld, dat geld voor detailleeren er niet overschiet. Construeeren kost tijd, en tijd kost geld.

Behalve deze zijn er anderen die de constructie en versiering scheiden, d. i. zich maar met een dezer bezighouden. Zoolang men dus elkander goed verstaat, och dan kan het wel goed gaan; doch hoe zelden komt dat voor. Is het niet zelfs bij groote bouwwerken merkbaar, dat en plattegrond en gevel door verschillende personen van verschillend inzicht zijn gemaakt. Hoe anders is het te verklaren, dat waar men meent een waar kunststuk te zien, men tot de ontdekking komt dat de gevel niet uit den plattegrond is ontsproten.

Hoe schoon overigens in het uiterlijk, en hoe geschikt ook het inwendige, — indien zij niet bij elkander passen heeft de leugen den boventoon.

Hoe onnadenkend kan het voorkomen, als zonder de minste aanleiding in den plattegrond heusche torens op den gevel worden gezet.

Spreekt het niet van onwaarheid als men, zonder dat de plattegrond zulks aangeeft, boven een houten kroonlijst nog zandsteenversieringen aanbrengt, en het doet schijnen alsof die uit het dak voortkomen?

Men spreekt er van, dat de architect zich vrijheden veroorlooft, doch in dezen zin kan die toch niet bedoeld zijn.

Vrijheden veroorlooven, kan men zich als men niet slaafsch opvolgt, en nabootst wat onze voorouders en buren gemaakt hebben, of wanneer men zich niet stipt houdt aan een bepaalden stijl; toch kan men hierbij *waar* zijn.

De zucht het publiek te grieven of eigenlijk zich zelf een genoegen te doen door lijnen van kolossale afmetingen te voorschijn te brengen, heeft ook menig architect parten gespeeld; onwaar als het is, om het pand van zijn buurman tot steun te laten dienen, ter wille van groote spiegelruiten, terwijl men weet dat ieder huis op zijn eigen beenen behoort te staan.

Hoe zou 't verder gaan, de voorbeelden zijn te over; maar genoeg om te doen zien, dat de architect niet altijd *waar* is en hij toch eigenlijk de persoon moet zijn die immer naar die waarheid moet streven. Ook dient hij er voor te zorgen, dat constructie niet voortspruit uit decoratie en *dus* niet als zoodanig een constructiedeel is toe te passen. De constructie vraagt passende versiering.

Hoe nu deze toestanden, waaraan in menig opzicht zoo veel gevaar verbonden is, te verbeteren. Het kwam mij voor, dat van gemeentewege hiertoe veel kon worden aangevoerd, n.l. door bij de indiening van ontwerpen van particulieren deze aan een grondig onderzoek te doen onderwerpen. De met dat onderzoek belaste persoon zou een bekwaam man moeten zijn, niet schromende zijne meening te zeggen. Als hij let op wat *waar* is, dan heeft hij reeds veel ten goede gedaan. Niet ter wille van anderen, maar ter wille van het algemeen en de bouwkunst in het bijzonder moet men trachten het goede te bevorderen, dat den geest verheft.

Ook zal menige verzuchting van het publiek bij het wegnemen van een steiger van een nieuw gebouw, als: „daar hebben ze ons alweer met zoo iets moois opgescheept, het oude echt oud Hollandsch was toch schooner", verdwijnen.

Door versiering van de constructie wordt *kunst* geboren.

Geen overlading met ornamenten; het eenvoudige kan, zoo het maar *waar* is, kunstwaarde bezitten.

Vóór alles dus eerst Constructie, daarna Versiering.

U. J.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Door de Commissie ter Behartiging van de Studiebelangen, uit het Delftsch Studentencorps, is het onderstaande adres, voorzien van 490 handteekeningen, over den hoogst ongunstigen toestand der Polytechnische School te Delft verzonden aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden, allen studeerenden aan de Polytechnische School te Delft:

dat de gebouwen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan die Inrichting op weinig uitzonderingen na, zoo ten eenenmale onvolkomen zijn, dat zij aan de meest bescheiden eischen niet beantwoorden;

dat de beschikbare ruimte in verband met het aantal ingeschrevenen sedert jaren veel te wenschen overlaat;

dat het aantal ingeschrevenen jaarlijks zeer belangrijke toeneemt;

dat met 't oog op de eischen der hygiëne de toestand in 't algemeen onvoldoende en op vele plaatsen onhoudbaar moet worden genoemd;

dat de veranderingen die in den loop des tijds zijn aangebracht geen afdoende verbetering ten gevolge hebben gehad.

Redenen waarom zij zich vol vertrouwen tot Uwe Excellentie wenden met het verzoek afdoende maatregelen te willen nemen, tot het tot stand brengen van eene geheel nieuwe Inrichting tot vorming van Technologen en Ingenieurs.

't Welk doende,

volgen 490 handteekeningen.

Bij dit adres zijn uitgewerkte bijlagen gevoegd, waarin op heldere wijze al de gebreken worden aangetoond die gebouwen en hulpmiddelen aankleven, en waaruit maar al te zeer de allertreurigste toestand blijkt. Om maar een paar gevallen te noemen, maar dan ook sprekende: in het natuurkundig laboratorium moet plaats beschikbaar zijn voor 272 studeerenden, en er is slechts ruimte voor 79; in een der college-zalen waar gedurende een uur voordracht 35 studeerenden bijeen waren geweest, bleek het procentisch koolzuurgehalte der lucht 0.36 te zijn (niet eens het ergste geval dat als 0.43 wordt opgegeven), terwijl de buitenlucht 0,05 % koolzuur bevat.

Waarlijk, dat zijn toestanden waarbij gelatenheid ophoudt, en die bij langer voortbestaan onverantwoordelijk worden.

BORGEN BIJ AANBESTEDINGEN.

Door den Nederlandschen Aannemersbond is aan heeren ingenieurs en architecten in Nederland het hier volgende schrijven gericht.

Ingevolge opdracht van de Algemeene Vergadering van den *Nederlandschen Aannemersbond*, gehouden d.d. 14 en 15 Juli 1897 te Arnhem, hebben de ondergeteekenden, te zamen vormende het Bestuur van genoemden Bond, de eer het navolgende onder uwe welwillende aandacht te brengen:

„Ieder bestek, toepasselijk op de uitvoering van werken onder beheer van het Rijk, de Gemeenten of particuliere Architecten, bevat gewoonlijk eene bepaling van ongeveer den volgenden inhoud:

> De aannemer is gehouden tot het stellen van twee solide borgen, ten genoegen „van den aanbesteder, welke borgen „zoo gezamenlijk als ieder in het bijzonder door onder-„teekening van het procesverbaal en contract van aan-„besteding vrijwillig de verplichting op zich nemen, en „onder afstand van alle voorrechten bij het Burgerlijk „Wetboek aan borgen toegekend, om het werk bij eerste „aanzegging van de zijde des aanbesteders op te vatten „en voor de geheele voltooiing daarvan zorg te dragen."

Kan het als overbekend worden beschouwd dat geen aannemer, al ware het dan ook alleen uit een gevoel van collegialiteit, zich aan den last om voor een collega als borg op te treden kan onttrekken, evenmin behoeft het vermelding hoezeer die borgen in eene positie van weinig benijdenswaardige rechtsonzekerheid kunnen geraken, wanneer de aannemer tengevolge van nalatigheid of onmacht in gebreke blijft het aangenomen werk te voltooien, indien tenminste niet hunne rechten en hunne verhouding tot den aanbesteder in het contract van aanneming uitdrukkelijk zijn vastgesteld en omschreven.

Met name kunnen steeds deze vragen worden gesteld:

1⁰. kan de borg, indien hij wordt opgeroepen het werk te voltooien, de uitbetaling vorderen van dat gedeelte der aannemingssom, dat bij de aanvaarding van het door den aannemer gestaakte werk, blijkt nog niet te zijn verwerkt,

en in nauw verband hiermede, indien de aannemer van zijn onbeperkt recht van cessie heeft gebruikt gemaakt,

2⁰. heeft eene cessie van nog niet opvorderbaar geworden betalingstermijnen van de aannemingssom, gedaan door den aannemer buiten medewerking en toestemming van de borgen aan een derde, rechtskracht tegenover den aanbesteder en de borgen, wanneer deze laatsten het werk geheel of gedeeltelijk moeten afmaken?

Wel bepaalt § 31 der A. V. van Waterstaat: „ingeval een werk geheel of gedeeltelijk door de borgen van een aannemer of door een der borgen daartoe opgeroepen, wordt verricht, worden *ten name van die borgen of dien borg* opgemaakt *de betalingsstukken* voor de aannemingssom, of voor zoodanig gedeelte daarvan als waarop hij of zij recht hebben," en wel zegt § 29 van de A. V. der Genie dat in bovenbedoeld geval de nog te vervallen termijnen van de aannemingssom in hun geheel uitgekeerd worden aan den borg, die het werk uitvoert,

wel worden — het moet dankbaar erkend — door deze en der-

gelijke bepalingen de rechten van den borg althans eenigermate gestipuleerd, doch daar staat tegenover dat — vooral waar het geldt de beantwoording der hiervoren sub. 2⁰ gestelde vraag — uit de practijk en uit de adviezen van ervaren juristen blijkt, dat de meeningen ten deze in hooge mate uiteenloopen, meer nog, dat zelfs de jurisprudentie ten onzent hierin verre van zeker is.

Dat het in het belang is, niet slechts van de borgen, doch evenzeer van den oorspronkelijken aannemer en den aanbesteder, deze onzekerheid weg te nemen of althans te beperken zal niemand ontkennen, te meer daar dit doel kan worden bereikt door opneming in de bestekken van daartoe strekkende, eenvoudige bepalingen.

Het Bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond achtte deze zaak van zoo groot belang en van zoo dringenden aard, dat het dit punt op de Algemeene Vergadering, gehouden te Arnhem, ter tafel bracht.

De vergadering besloot dan ook het bondsbestuur op te dragen zich tot alle bekende ingenieurs en architecten in Nederland te wenden met het dringend verzoek in hunne bestekken op te nemen bepalingen van ongeveer den volgenden inhoud:

a. *Indien de borgen van den aannemer door den aanbesteder worden opgeroepen het werk af te maken, zal binnen drie dagen na die oproeping door de directie van het werk en de borgen een staat worden opgemaakt van het nog te verrichten werk.*

Bij het opmaken van dien staat zal rekening gehouden worden met eventueele vertragingen, die de uitvoering van het werk reeds heeft ondergaan of zijn te verwachten, zoomede met de door die vertraging te beloopen boete. Mochten de directie en de borgen het over dien staat niet eens kunnen worden, dan zal deze worden vastgesteld door drie onpartijdige, deskundige scheidsmannen, door directie en borgen te benoemen.

Het bedrag, hetgeen volgens dien verdeelingsstaat nog te verwerken is, wordt door den aanbesteder aan de borgen uitgekeerd, in verhouding tot de in het bestek aangegeven betalingstermijnen.

b. *Cessiën, die bij eventueele verdeeling der aannemingsom het den aannemer toekomende aandeel zullen blijken te overschrijden, zullen voor zoover zij dat aandeel hebben overschreden, ongeldig en nietig worden verklaard en dus niet worden erkend.*

Wij hebben mitsdien de eer, overtuigd dat deze beschouwingen, welke ongetwijfeld uwe volle belangstelling verdienen, geheel door U zullen worden gedeeld, U conform het hiervoren gememoreerde besluit, met aandrang uit te noodigen, wel te willen overgaan tot de opname van bovengenoemde bepalingen in bestekken, van toepassing bij de uitvoering van werken onder uwe directie. Het zal ons hoogst aangenaam zijn te zijner tijd van uwe besluiten in deze in kennis te worden gesteld.

Met de meeste hoogachting,

Het Bestuur van den Ned. Aannemersbond:

F. L. Janssen, Amsterdam, *Voorzitter.*
P. Duinker, „
J. N. Hendrix, „
A. Bloem, Arnhem.
J. H. Stelwagen, Rotterdam.
G. Keij, „
D. A. Roskam, Arnhem.
F. de Herder, Zwolle.
H. J. Geijl JCzn., Haarlem.
Th. Ligthart, Amsterdam, *1e Secretaris.*

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag voor de versiering en verlichting der Leidschegrachten en Prinsengrachten enz. te Amsterdam, bij gelegenheid der Kroningsfeesten, uitgeschreven door het Comité van bovenvermelde buurten, zijn 10 antwoorden ingekomen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Groningen, 20 November '97. Na opening der vergadering door den Voorzitter, den heer H. Raammaker, werden de notulen gelezen en goedgekeurd, en kwamen in behandeling de antwoorden, ingekomen op de circulaire door de Afdeeling aan verschillende Vereenigingen en Corporaties gezonden, aangaande het instellen van eene Centrale Commissie voor de te Groningen te houden inhuldigingsfeesten bij de aanvaarding de regeering door H. M. Koningin Wilhelmina in 1898.

Nadat de circulaire en de daarop ingekomen antwoorden warer voorgelezen, werden door het Bestuur daarop eenige op en aanmerkingen ten beste gegeven, welke in 't kort hierop neerkomen hoewel niet kan worden ontkend, dat over het algemeen de ant woorden in sympathieke bewoordingen zijn gesteld, vermeent he Bestuur, dat op meer deelneming en medewerking had mogei worden gerekend.

Wat aangaat het vragen om nadere gegevens enz., door eenig vereenigingen, omtrent het door de Afdeeling beoogde doel, is h Bestuur van meening, dat de circulaire al datgene bevat, wa voor het beoogde doel noodig is. Het denkbeeld door een paa vereenigingen geopperd, dat het initiatief in dezen van het G meentebestuur dient uit te gaan, hetwelk als een bedekt verwi zoude kunnen worden aangemerkt, dat de Afdeeling ontijdig zoud zijn opgetreden, kan door het Bestuur niet worden beaamd, omda in andere groote plaatsen van ons land in dezen reeds veel i verricht, de Commissies reeds druk bezig zijn met de voorbere ding en er zelfs reeds proeven met illuminaties worden genomen Van twee vereenigingen luidt het antwoord, dat reeds sedert eenigen tijd eene Commissie uit alle standen zich bezig houdt me het organiseeren van een inhuldigingsfeest. Hoewel het Bestuu de waarheid van dit beweren niet wil betwijfelen, mag het toc vreemd worden genoemd, dat niet een der leden onzer Afdeelin daarmede bekend is, en ook dat niet een der overige vereen gingen daarover iets in hare antwoorden vermeldt.

Hierna werd door het Bestuur voorgesteld, de Afdeeling vooreer eene afwachtende houding te doen aannemen, en wel op gron dat nog antwoorden worden ingewacht, eenige antwoorden te o zeker zijn, andere in voorwaardelijk toestemmenden zin zijn g steld, en nog te weinig voor dadelijke deelname zich hebben aa gesloten, en ook om af te wachten wat het Gemeentebestuur i dezen zal verrichten, ten einde te geschikter tijd daarop terug komen, en voorts, dat het Bestuur wordt gemachtigd in deze diligent te blijven, naar omstandigheden te handelen en zoo noodi de Afdeeling in buitengewone vergadering daarvan bijeen te roepen Een en ander werd bij acclamatie aangenomen.

De pauze die nu volgde, gaf gelegenheid tot het bezichtige van de ingekomen antwoorden op de in 1896 door de Maatschapp uitgeschreven prijsvragen en eene zeer fraaie verzameling ph tographieën, hoofdzakelijk opnamen van Oud-Nederlandsche bou kunst, eigendom van het Eerelid der Afdeeling den heer Jo G. Kramer alhier, en door hem zelf opgenomen.

Hierna trad als spreker op de heer Dr. L. Steenhuis alhi met het onderwerp:

„*Iets over verspreiding en bewaring van geluid.*"

Spreker begon met zich te verontschuldigen, dat hij, geen bou kundige zijnde, geen direct bouwkundig onderwerp kon beha delen, maar toch zoodanig onderwerp had gekozen, dat daarme eenigszins in verband staat.

Wordt, zoo vervolgde spreker, het onderwerp in letterlijken z opgevat, dan is dat in alle opzichten onjuist. Geluid immers eene persoonlijke gewaarwording, die ontstaat door eene hee en weergaande beweging van het trommelvlies, welke door tus schenkomst van kleine beenderen en van vochten, dat in holte van het gehoororgaan aanwezig is, medegedeeld wordt aan d uiteinden van de gehoorzenuwen. De prikkel, welke de uiter fijne vertakkingen van die zenuw daardoor ondervinden, wor vervolgens langs de gehoorzenuw voortgeleid naar de hersene en daar vormt zich dan eindelijk de gewaarwording die gelu genoemd wordt op eene wijze, die nog niet bekend is en waa schijnlijk ook nooit gevonden zal worden.

Het waarnemen van geluid is voor mensch en dier dus passi of lijdelijk, d. w. z het gebeurt onafhankelijk van zijn wil en h houdt aan zoolang door invloeden, die buiten hem werken, zi trommelvlies in trilling wordt gehouden. En zoo spreekt het d van zelf, dat bij geluid, hetwelk door iemand waargenomen wor van verspreiding geen sprake kan zijn, evenmin als van bewarin want het geluid is voor een persoon geëindigd, zoodra zijn tro melvlies tot rust gekomen is.

In vele gevallen wordt bij natuurkundige verschijnselen de o zaak echter vervangen door het gevolg; zoo wordt de oorza van de gewaarwording warmte en die van het licht veelal o warmte en licht genoemd, en toch is de prikkel, die op de overee komstige zenuwen uitgeoefend wordt en waardoor de genoem gewaarwordingen van warmte en licht ontstaan, gevolg van e trillingstoestand van de moleculen, waaruit de lichamen bestaan van trilling van den ether, die overal aanwezig is en waarv

alle lichamen doordrongen zijn. Evenzoo wordt de gewaarwording die geluid heet, vervangen door het verschijnsel dat de waarneming ten gevolge heeft; en wordt dit spraakgebruik nu overgenomen in ons „verspreiding en bewaring van geluid”, dan ontwikkelen zich geleidelijk de volgende vragen.

Door welk verschijnsel, dat buiten ons plaats vindt, neemt het trommelvlies de heen- en weergaande bewegingen aan, waardoor de gewaarwording geluid zich vormt?

Kan het zijn, dat de gebeurtenis die ergens optreedt, van uit die plaats haar invloed in de omgeving allengs verder doet gevoelen?

En eindelijk: is het mogelijk, dat die verspreiding wordt tegengegaan, zoodat de gevolgen van de gebeurtenis binnen eene begrensde ruimte ingesloten blijven en dus bewaard worden?

Als oorzaken van geluid werden door spreker verschillende voorbeelden aangehaald, en dat het geluid dikwijls volgt op eene gebeurtenis, die met het gezicht wordt waargenomen o. a. bij het smeden, het afschieten van een kanon, en den donder bij fellen bliksem. Als opzettelijk voortgebrachte geluiden werden onder meer genoemd, het in trilling brengen van sterk gespannen snaren, door het snel heen- en weergaan van veerkrachtige metalen staven, zooals het geval is bij de speeldoos, bij de stemvork enz., en door een luchtstroom in buizen te doen treden, waar de lucht een vooruitstekenden rand ontmoet en dientengevolge saamgedrukt wordt. Op dit beginsel berusten vele blaasinstrumenten. In al deze gevallen komt de lucht in trilling, die de geluid gevende lichamen omgeeft en in eene heen- en weergaande beweging brengt.

Vervolgens toonde spreker door toepasselijke figuren aan, hoe verdichtingen en verijlingen zich uitbreiden van uit het geluidgevend lichaam. Hoe het geluid sterker is, als de verdichtingen en verijlingen aanzienlijker zijn, waardoor het trommelvlies in sterker heen- en weergaan komt, werd daarbij verklaard, waarbij nog gewezen werd op het ontstaan van geluid. o. a. door het vliegen van vogels en sommige insecten. Hoe van een trillend lichaam voortdurend verdichtingen en verijlingen in de lucht verder gaan, en dat deze nog kunnen bestaan en het geluid nog kan worden waargenomen wanneer het lichaam reeds tot rust is gekomen, werd mede aangetoond. Na er nog op gewezen te hebben, dat het geluid zich naar alle richtingen verspreidt in steeds grooter wordende bolopperlvlakken en dat de sterkte omgekeerd evenredig is met het vierkant van den afstand, of de straal, en met den afstand dus sterk afneemt, om eindelijk geheel op te houden, ging spreker over tot het behandelen van de voortplanting en afneming van het geluid tusschen evenwijdig begrensde vlakken, zooals b. v. in groote zalen.

De eischen waaraan zalen, waarin gesproken wordt, moeten voldoen, werden in korte trekken omschreven; op het nut van het klankbord werd gewezen. Veel werd gezegd over de terugkaatsing der geluidsgolven, na ontmoeting van en botsing tegen een veerkrachtigen wind en verspreiding in de tegengestelde richting, welk geluid men als echo hoort, — als geluidsgolven tot ons komen, nadat zij door een veerkrachtigen wand zijn teruggekaatst. Hierbij werd gewezen op het hinderlijke van galm of resonnance, als, wegens den geringen afstand van het terugkaatsend lichaam het uitgesproken en het teruggekaatste woord zoo snel op elkaar volgen, dat men ze niet van elkaar kan onderscheiden, hetgeen in groote vertrekken, vooral als de muren effen en rein zijn waardoor de terugkaatsing volledig is, goed kan worden waargenomen. Oneffenheden op de wanden verminderen de terugkaatsing, door het verspreiden van het geluid in velerlei richting. Ook wordt de terugkaatsing verminderd door alles wat de geluidstrillingen aan den wand meer of min doet uitsterven, zooals schilderijen aan den wand, gordijnen, behangsel, gespannen veerkrachtige draden enz. Bedekking van den vloer met kleeden achtte spreken van geringe beteekenis. Publiek en meubels in de zaal houden de geluidsgolven in de verbreiding tegen.

Ten slotte behandelde spreker in korte trekken de bewaring van het geluid en de interferentie, opgehelderd en verduidelijkt door fraaie proeven, o. a. die van Kunde, van Chladni, en de stemvork op klankbodem.

Een daverend applaus bewees, dat deze nuttige en aangename voordracht in den smaak van de hoorders was gevallen. De voorzitter bedankte in hartelijke bewoordingen den heer Steenhuis en sprak den wensch uit, dat ZEd. nog menigmaal zulk eenen genotvollen avond aan de Afdeeling mocht schenken.

Na verdeeling den surveillance, voor de den volgenden Zondag te houden publieke tentoonstelling van bovengenoemde photographiën enz. werd de vergadering gesloten.

Ten slotte kan worden medegedeeld, dat deze Kunstbeschouwing van 's morgens $10^1/_2$ tot 's namiddags 3 uur door ongeveer 400 personen is bezocht geworden, wel een bewijs, dat dergelijke tentoonstellingen meer en meer bij het publiek in den smaak vallen, en gewaardeerd worden.

Afdeeling Arnhem, 24 November 1897. Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering werden de door de Maatschappij gestelde vragen kortelings besproken en de beantwoording aan enkele leden opgedragen.

De heer A. R. Freem als afgevaardigde van de Afdeeling naar de Vergadering van de onlangs alhier opgerichte arbeidsvereeniging „Samenwerking”, bracht hierover verslag uit. Het doel dezer vereeniging is het stichten van een arbeidsbeurs en het geven van advies ten aanzien van alle onderwerpen welke de belangen van den arbeid raken. Besloten was, de Koninklijke goedkeuring te vragen en de contributie te stellen voor patroons en vereenigingen daarvan per lid op f 0.20, en voor werklieden en vereenigingen daarvan per lid op f 0.10.

Na eenige gedachtenwisseling over dit onderwep, werd overeengekomen, dat de Afdeeling zich als lid zal doen inschrijven.

De heer J. H. Müller, Ingenieur-Architect bij de Zuid-Afrikaansche Republiek, verkreeg hierna het woord tot het houden van een voordracht over:

„de Openbare werken in Zuid-Afrika”.

In 1889, zeide spreker, besloot het Bestuur van den Oranje-Vrijstaat tot het oprichten van een Departement van Openbare Werken, waaronder, met het oog op den voorgenomen spoorwegbouw, alles zou ressorteeren wat betrekking had op spoorwegen, gewone wegen en bruggenbouw, het oprichten van openbare gebouwen enz.

Tot voor dien tijd waren de onder dat bestuur uitgevoerde werken van zeer treurigen aard en moesten in betrekkelijk zeer korten tijd na de voltooiing, uit hoofde van gebrekkige constructie of slecht materiaal, geheel of gedeeltelijk door andere werken worden vervangen.

Gesteund door den invloed van het zich steeds uitbreidende technische spoorwegpersoneel werd aan bekwame ambtenaren meerdere zelfstandigheid gegeven en kunnen thans de namen van mannen als Van Rijssen, Van der Stadt, Wyers en anderen met eere genoemd worden, daar menig goed en grootsch uitgevoerd werk aan hunne namen verbonden is en de Transvaalsche Regeering tot eer verstrekt. In verschillende districten zijn thans assistenten geplaatst met het toezicht op de bouwwerken, bruggen en wegen belast, waardoor beter werk wordt geleverd dan vroeger. De werken worden zooveel mogelijk in „contract” uitgevoerd.

Het Spoorweg-departement is in drie afdeelingen naar hare ligging verdeeld: de noordelijke-, westelijke- en middenlijnen; ieder onder een verantwoordelijk hoofd en direct bestuur van den Minister.

Is de aanleg van een of andere lijn door de volksvertegenwoordiging toegestaan, dan wordt onmiddelijk een „flying survie” of vliegende opname gedaan, waarbij de richtingslijn wordt vastgesteld tusschen twee plaatsen en om die lijn met kompas en theodoliet de beste weg opgezocht, niet zooals hier te lande met zooveel mogelijk rechte lijnen, maar met gebruikmaking van de natuurlijke ligging der gronden, zoodat ophoogingen en ingravingen van meer dan 3 M. zelden voorkomen, uitgezonderd natuurlijk bij rivierovergangen. De hellingen bedragen gewoonlijk 1 à 80 of 100 met bogen van 50 M. minimum straal. De normale spoorwijdte bedraagt 1.067 M. Zoo komt het dan ook veel voor, bij rivierovergangen of hooge bergruggen, dat de spoorbaan een aaneenschakeling is van bogen, ophoogingen en ingravingen en herhaaldelijk de baangedeelten boven elkander zichtbaar zijn. Door dit bouwsysteem wordt de baan wel is waar langer, doch daartegenover staat, dat de aanleg veel minder kostbaar is en de baan slechts weinig groote of belangrijke kunstwerken bevat. Is het voorloopig tracé vastgesteld en uitgebakend, dan worden langs de geplaatste piketten en hoekbakens de definitieve opnamen uitgemeten met berekening van grondverzet of aanvoer en de baan al terstond bij gedeelten in bouw aangelegd. Geleidelijk worden dwarsleggers en rails aangebracht, hulpbruggen gebouwd over de rivieren op de meest doorwaadbare plaatsen, op onderscheidene punten den bouw gelijktijdig aangevangen en naar elkander toegewerkt, zoodat de trein al vrij spoedig het zeer kostbare wagentransport kan overnemen en de benoodigde materialen voor onder- en bovenbouw kan aanvoeren. De uitrusting, de bouw van stations en de voltooiing van groote bruggen volgt gaandeweg. Het vast en rollend materieel komt alles uit Engeland

en een speciaal agent is in Londen aangesteld, om de noodige inkoopen of aanbestedingen te doen.

Op deze wijze ingericht, geschiedt de spoorwegaanleg vlug en worden de lijnen spoedig productief gemaakt.

Op ongeveer dezelfde wijze werken de overige Departementen. Het Dockbestuur heeft daarenboven voor zijne werken de beschikking over een groot deel der gevangenen, onder militair toezicht; terwijl een corps ingenieurs en opzichters met machinisten het werktuigkundig gedeelte besturen. Ook deze werkwijze geeft voordeel en goed werk. Licht gestraften worden aan de publieke wegen, pleinen of parken te werk gesteld onder politietoezicht.

Bij alle bouwwerken maakt de Engelschman een veelvuldig en uitgebreid gebruik van de modelboeken zijner Engelsche fabrikanten, alles volgens de in den handel voorkomende maten en benamingen. Zelfs de gevelsteenen en de bekende mozaïkvloeren en wandtegels worden uit Engeland aangevoerd.

Het grootste manufacturen-magazijn „the Darling", te Kaapstad, ongeveer gelijk aan de „Bon-Marché" te Brussel, vijf verdiepingen hoog en met een front van twee straten lengte, kwam geheel uit Engeland, zoodat alleen montage van het ijzerwerk, bemetselen van de vakken daartusschen en het aanschroeven van de betimmeringen noodig was.

Bij de uitvoeringen vervullen de Kaffers de plaats van onze opperlieden. Het handwerk van steenhouwers, metselaars, timmerlieden en smeden wordt meestal door Europeanen uitgevoerd doch verkrijgen in de Chineezen en koelies geduchte concurrenten. De loonen van blanke arbeiders, die hun vak goed verstaan, wisselt naar omstandigheden en plaats af: tusschen 10 en 25 shillings per dag

In de laatste jaren, o. a. voor het Museum en het nieuwe Postkantoor te Kaapstad en belangrijke bouwwerken in andere plaatsen, werden prijsvragen uitgeschreven en den bekroonden het werk ter uitvoering opgedragen. Te Kaapstad evenwel is men voor Hollandschen invloed zeer bevreesd, wellicht met het oog op de meerdere ontwikkeling der laatsten tegenover hunne Engelsche kunstbroeders, zoodat zelfs in 1895, toen een prijsvraag door het Kaapstadsche gemeentebestuur werd uitgeschreven voor plannen eener nieuwe Town Hall, dat is Stadhuis, in de voorwaarden was opgenomen, dat geen Hollanders aan deze concurrentie mochten deelnemen.

Spreker, die een en ander toelichtte met vele fraaie photo's en gravures, ontving bij monde van den Voorzitter den dank der vergadering voor zijne belangrijke mededeelingen, die hij op een der volgende bijeenkomsten wenscht aan te vullen met eene omschrijving van de wijze van bouwen te Bloemfontijn in den Oranje-Vrijstaat.

De heer A. R. Freem vertoonde ten slotte een nieuw bouwmateriaal: metalique déployé genaamd, voor scheidingsmuren, bekleeding van plafonds, balken, kolommen enz., hetwelk in concurrentie treedt met het cementijzerwerk systeem-Monier.

Afdeeling Rotterdam. 25 November 1897. Aanwezig 16 leden.

De President, de heer H. Cramer, opent de vergadering en brengt de kortelings te Rotterdam gehouden Septembervergadering van de Maatschappij in herinnering, waarvan de schoonste indrukken hem zijn bijgebleven, en geeft al aanstonds het woord aan den heer J. H. W. Leliman, uit Delft, voor zijne causerie over Bouwkunst.

De heer Leliman, het woord nemende, verplaatst na een inleidend woord over kunst in het algemeen en de Duitsche bouwkunst in het bijzonder, en na een eeresaluut aan de „Bouwkunst", als de „kunst der kunsten" te hebben gebracht, zijne hoorders eerst naar de stad Hamburg, schetst hen deze als een handelsstad, welker uiterlijk niet altijd aan kunst doet denken en waarvan het stadhuis het voornaamste monument uitmaakt; hieraan is van 't jaar 1886, toen de eerste steen gelegd werd, tot 't jaar 1896, toen het voltooid werd, door niet minder dan negen architecten gearbeid en munt dan ook uit door een rijkdom van symbolische versiering en typen, die niet altijd het ernstig karakter van dit bouwwerk bewaren.

Spreker noemt vervolgens den „Rahtskeller", waarvan alleen de Grundsteinkeller 2500 personen kan bevatten; roemt het als een inrichting van den 1en rang, zoowel uit aesthetisch als practisch oogpunt, schoon de onaanzienlijke ingang dit niet zou doen vermoeden, terwijl als vermaarde werken verder nog worden aangestipt: Nicolaikirche, Elbebrücke, Hauptpost, Justizgebäude en Alter Junfernstieg.

Vervolgens naar Hildesheim, die typische oud-Duitsche stad, waar geheele straten met huizen in houtarchitectuur te vinden zijn, (die systematisch in stand worden gehouden) en welker Romaansche Dom met het renaissance koorhek, de doopvont en lichtkroon door spreker worden geroemd.

Als derde stad wordt Trier bezocht, en de ontgravingen der oude Romeinsche bouwwerken aldaar, zooals het amphitheater, de baden, de thermen, de Porta Nigra met haar dubbelen doorgang enz.

De Dom, gebouwd in 1227—1242 door F. R. Hoffmann, met de prachtige preekstoel uit de 16e eeuw, dan de van gebakken tegels gebouwde Basilica, de sierlijke aan het overladen grenzende Paulinuskirche met hare rijk vergulde mahonie- en eikenhouten meubels, de O. L. V. Kerk, het Museum enz.

Ten laatste wordt de stad Bremen, met haar Bahnhöfe, Rathhaus, Dom en Börse besproken, en door middel van een zeer uitgebreide collectie fraaie photographiën (waarvan de meeste op groote schaal zijn), de voornaamste bouwwerken uit de steden van Zwitserland en Zuid-Duitschland aan de vergadering getoond, waarbij ook enkele die, ter afwisseling, geen bouwkunst maar natuurschoon te zien gaven. Ook waren een aantal dezer photographiën in de zaal geëxposeerd, die met ingenomenheid werden bezichtigd.

De President bedankte den spreker, namens de vergadering voor den genotvollen avond, en uitte den wensch, hem meermalen in deze vergadering te zien, en dat hij, evenals zijnen geachten vader, den heer J. H. Leliman, behoefte zou gevoelen de afdeeling Rotterdam met zijne gaven ten dienste te zijn. (Applaus.)

De onder 2 op de agenda geplaatste vraag wordt, wegens het vergevorderde uur, door den President voorgesteld tot de volgende vergadering aan te houden, welk voorstel werd aangenomen.

BERICHTEN.

Uit de memorie van antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken op het voorloopig verslag over de Staatsbegrooting voor 1898 blijkt o. a. het volgende:

De Regeering stelt zich tot taak een reorganisatie der Polytechnische school tot stand te brengen. Het denkbeeld tot instelling van Rijksbeurzen aan die school zal daarbij worden overwogen. Verhooging der raming voor genoemde school was onvermijdelijk in verband met verschillende noodzakelijke aanvullingen en verbeteringen.

Met betrekking tot het Ethnographisch Museum is de Regeering nog niet tot een besluit gekomen. Een nieuw voorstel wordt voorbereid.

Verschillende verhoogingen van uitgaven ten dienste van de afd. kunsten en wetenschappen worden door den Minister verdedigd, zoo o. a. voor de restauratie van den toren te Reenen.

Aanstelling van een inspecteur van het Ambachtsonderwijs stelt de Minister zich voor te bevorderen. Rechtstreeks invloed uit te oefenen op de inrichting der Ambachtsscholen wenscht de Regeering niet.

In de vergadering van de natuurkundige afdeeling der Kon. Academie van Wetenschappen, gehouden den 27en November j. l., werd medegedeeld, dat was ingekomen een verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken om het oordeel van de afdeeling te vernemen over de vraag of 't al of niet aanbeveling verdient, torens van bliksemafleiders te voorzien.

De beantwoording van deze vraag werd gesteld in handen van eene Commissie, bestaande uit de heeren Van der Waals, Kamerlingh Onnes, Lorentz en Haga.

Voorts werd door den secretaris, Prof. Van der Waals, opgemerkt, dat blijkens de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag omtrent hoofdstuk IV der Staatsbegrooting, de Minister van Justitie een eenigszins onjuiste mededeeling had gegeven van de denkbeelden der commissie uit de afdeeling, welke aan de Regeering heeft gerapporteerd omtrent de questie der gehoorigheid in de gevangenissen. Spr. meende dat de Minister daaromtrent door een ondeskundige was ingelicht en stelde voor, in besloten vergadering een voorstel tot het zenden van een rectificatie aan den Minister in behandeling te brengen, waarmede de vergadering zich vereenigde.

Het bestuur der Afdeeling Utrecht van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst mocht Dinsdag j. l. het genoegen smaken bij de heropening van het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht tegenwoordig te zijn.

De Voorzitter, den heer van Beuningen, opende de bijeenkomst en gaf eene korte schets van het ontstaan en de vernieuwing van het Museum. Hij deed daarbij uitkomen, dat aanvankelijk de Maatschappij tot Nut van 't algemeen de eerste stoot voor de oprichting had gegeven, terwijl de *trouwheid van het aanblijven der leden* veel tot het welslagen der inrichting had aanleiding gegeven.

Zoo ook hadden de heeren Jhr. van Karnebeek en Molkenboer veel tot de uitbreiding bijgedragen.

Aan allen werd de dank van het Bestuur gebracht, en niet minder aan de heeren Houtzagers, Brom, en Van der Laars, die met betrekking tot het onderwijs veel hadden gedaan.

Na nog op het toenemen van het aantal leerlingen gewezen te hebben, gaf hij het woord aan den heer Jhr. Victor de Stuers, die in het kort de geschiedenis der kunstnijverheid schetste zoowel wat haar verval als bloei betreft.

Daarna werd het nieuwe Museum dat aanmerkelijk is uitgebreid, in oogenschouw genomen.

Aangezien gedurende 14 dagen aan de heropening eene tentoonstelling is verbonden, hebben eenige fabrikanten gouden en zilveren voorwerpen, vasen en andere versieringen ingezonden, om de reeds zoo welgeslaagde tentoonstelling nog meer luister bij te zetten.

J.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 6.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 7.
Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 2.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

11 DECEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 50.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

AFDEELING GRONINGEN. Vergadering op 18 Dec. a.s., des avonds ten 8 ure in een der bovenlokalen van de Societeit de Harmonie.

Agenda.

1º. Ingekomen stukken en mededeelingen.
2º. Verkiezing van drie Bestuursleden voor de aftredende heeren W. Jacobs, H. Reijenga, en C. H. Steenbeek.
3º. Pauze, Kunstbeschouwing.
4º. Lezing te houden door den heer Robbert Kalff van Utrecht, over John's Schoorsteenkap en John's Roet- en Vonkenvanger met talrijke proeven.
5º. Bespreking der begrooting van ontvangsten en uitgaven over het jaar '98.
6º. Varia.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE. Gewone vergadering te houden op Vrijdag 17 December des avonds ten half acht ure in de bovenzaal van het Zuid-Holl. koffiehuis.

Wegens de vele huishoudelijke werkzaamheden zal de vergadering *precies ten half acht ure aanvangen.*

Punten van behandeling:

1º. Mededeelingen van het bestuur.
2º. Verkiezing van twee bestuursleden ter vervanging van de H.H. F. J. Bremmer Hz. en G. H. Bauer Jr. Beide zijn volgens Art. 10 van het Reglement *niet* herkiesbaar.
3º. Verkiezing van een Voorzitter.
4º. Benoeming eener commissie bedoeld bij Art. 17 v/h Reglement.
5º. Benoeming van twee afgevaardigden voor de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij.
6º. Rekening en Verantwoording van den Penningmeester volgens Art. 14 van het Reglement.
7º. Behandeling der begrooting voor het jaar 1898.
8º. Voordracht te houden door den Hr. G. E. V. L. v. Zuylen, Eerelid der Maatschappij, met het onderwerp:
„Bouw van goedkoope woningen, vooral ook van die in het hart der groote steden".
9º. Kunstbeschouwing: Ingekomen antwoorden op de prijsvragen, uitgeschreven door de Maatschappij in het jaar 1896.

De 1e Secretaris
F. J. BREMMER Hz.

DE GRAFELIJKE ZALEN.

In „de Opmerker" No. 48 van 27 November j.l., komt eene beschouwing voor naar aanleiding van de onlangs plaats gehad hebbende benoeming van den heer Dr. P. J. H. Cuypers in de commissie van advies in zake het onderhoud en de herstelling der Grafelijke Zalen (*) te 's-Gravenhage, ingesteld 12 September 1896.

Deze beschouwing komt hierop neer, dat de samenstelling der commissie aanvankelijk wel geschikt was om der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en hare medestanders voldoening te geven, maar dat commentaar nu overbodig is, na de benoeming van den heer Cuypers in de Commissie. „Die het laatst lacht — zegt „de Opmer„ker", — lacht het best, kan nu de heer de Stuers denken. „Wij zouden in zulk een commissie-vergadering wel eens „om een hoekje willen kijken!"

Deze beschouwing en haar overbodig commentaar berust op niet de minste, zoo niet op onjuiste gegevens; van daar dan ook de niet logische conclusie, die — zooals in het genoemde blad meer het geval is —, van een zoodanige bedoeling is, dat wij onze lezers, die het bewuste nummer in handen mochten gehad hebben, juiste inlichtingen moeten verstrekken.

Het is geen geheim, dat toen de vorige Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de heer Van der Sleijden, eene commissie benoemde om hem van advies te dienen in zake de Grafelijke Zalen, hij zich ook tot zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, den Minister van Houten, heeft gewend met het verzoek, mede een lid aan te wijzen

*) Hoe goed de redactie van „de Opmerker" — die N. B. in 's-Gravenhage zetelt en als zij zich de moeite had gegeven beter ingelicht had kunnen zijn — op de hoogte is, blijkt wel uit den aanhef van haar artikel, waar zij zegt:

„Nu juist twee jaar geleden was er heel wat rumor in casa „over de Grafelijke Zaal of de Grafelijke Zalen, zooals in de „pluralis magestatis gezegd placht te worden."

(Gelieve majestatis te lezen.)

Die meervoudsvorm is noodzakelijk, daar het — wat de redactie van „de Opmerker" niet schijnt te weten — hier geldt een onderzoek van de Zalen van het Gerechtshof, waartoe behoort het het oudste gedeelte van het op 't Binnenhof staande oude bouwwerk, en van de zoogenaamde Groote of Grafelijke Zaal of wel, wegens een vorige bestemming, Loterij-zaal.

om zitting te nemen in die commissie. Het spreekt wel van zelve, dat de toenmalige Minister van Waterstaat de hoop koesterde, dat óf de heer Dr. P. J. H. Cuypers, óf eenig ambtenaar van het Departement van Binnenlandsche Zaken daartoe zou worden aangewezen.

Niet echter aldus. De Minister Van Houten heeft niemand willen aanwijzen, omdat hij de ingestelde commissie niet erkende. Dit blijkt duidelijk uit het verslag van de zitting der Tweede Kamer, van 17 December 1896.

Wat intusschen de commissie-leden betreft, het is almede geen geheim, dat zij het van den aanvang af betreurd hebben, dat de wensch van den vorigen Minister van Waterstaat niet is vervuld geworden. Velen zullen het met hen eens zijn.

Men juiche daarom nu de daad toe van den tegenwoordigen Minister van Waterstaat enz., die, zeker met volkomen instemming van zijn ambtgenoot van Binnenlandsche zaken, en zoo kort na zijn optreden, gedaan heeft wat op den weg heeft gelegen van den Minister Van Houten.

Het zou nu werkelijk hoogst leerzaam zijn voor de redactie van „de Opmerker", indien het haar vergund wordt eens een zitting der commissie bij te wonen; zij moge er de ondervinding opdoen, dat, wat zij zich niet schijnt te kunnen voorstellen, onder mannen als waaruit de commissie is samengesteld, geenszins een toon heerscht als gewoonlijk in haar blad wordt aangeslagen.

OPLEIDING IN AMBACHTEN EN BEDRIJVEN.

Naar aanleiding van een in Duitschland in werking getreden wet waarbij de bevoegdheid om leerlingen op te leiden nauwkeurig wordt aangewezen, schrijft de „Vulkaan" van 31 October j.l. onder anderen het volgende:

„De opleiding van leerlingen in de verschillende ambachten en bedrijven laat in de meeste landen in menig „opzicht veel te wenschen over. Zoo velen worden opgeleid „door patroons of handswerklieden, die daartoe eigenlijk „niet bevoegd zijn. Ook in ons land, zou een betere „regeling op dat gebied van onschatbare waarde zijn, „zoowel voor den werkman als voor 't beroep dat wordt „uitgeoefend."

Volgens bovenbedoelde wet zou de autoriteit gemachtigd zijn de bevoegdheid tot het opleiden van leerlingen te verleenen aan die personen, die een zekere studietijd achter zich hebben. Ook moeten zij in het bezit zijn der burgerlijke rechten waardoor bij gebreke daarvan, de bevoegdheid ontnomen kan worden.

De Vulkaan deelt verder mede eene beschouwing van „de Standaard" die door haar gedeeld wordt:

„dat wij hier te lande met de opleiding voor het bedrijf „achterlijk zijn. Eens, in 1890, is op de Ambachtsschool „op zeer ernstige wijze de aandacht van de regeering „gevestigd. Voorts kan feitelijk van het ambachtsonderwijs „slechts een betrekkelijk zeer gering aantal toekomstige „arbeiders in zeer enkele centra der bevolking partij trekken, „onderwijl stellig 95% niet met deze opleiding in aan„raking komt.

„En wat het hooge technische onderricht betreft, weet „een ieder, hoe Nederlandsche ouders nog vaak bij voor„keur hun zonen naar Duitsche scholen zenden, zoowel „op technisch als op landbouwkundig gebied.

„Ook met de wijze waarop de nu ingediende begrooting „deze materie laat uitkomen, kan, wie de zaak dieper „opvat, dan ook moeielijk vrede hebben. Zonder orde „of behoorlijke indeeling komen toch op die begrooting „allerlei posten voor, hier en daar verspreid, die wel be„grepen, door één leidende gedachte behoorden verbonden „te zijn.

„De opleiding van het bedrijf behoort nòch thuis bij „het lager onderwijs, nòch bij het middelbaar onderwijs, „nòch bij het hooger onderwijs, maar loopt met dit onder„wijs alleen evenwijdig, en zelfs dan nog slechts voor een „gedeelte.

„Deze opleiding moet gericht zijn op alle bedrijven, „die bestanddeelen uitmaken van onze maatschappelijke „welvaart. En dan moet elke opleiding voor het bedrijf „haar zelfstandig karakter daarin laten uitkomen, dat het, „evenals het gewone onderwijs, in drie geledingen opklimme.

„Er moet een opleiding zijn, die aan den gewonen „werkman ten goede komt. Een andere opleiding moet „den Meesterknecht, Opzichter enz. breeder vorming geven. „En eindelijk moet er een derde opleiding zijn voor de „ingenieurs. Terwijl daarnaast dan, voor zooveel noodig, „nog de speciale vakscholen moeten staan om voor enkele „hier te lande bijzonder in aanmerking komende bedrijven, „het onderzoek naar alles wat met dit bedrijf samenhangt, „te kunnen voortzetten.

„Van twee kanten te gelijk moet er naar gestreefd, „om aan den gewonen werkman betere opleiding voor „zijn bedrijf te verzekeren. Eenerzijds door in verband „met de lagere school bedrijfsonderwijs te doen geven, „en anderzijds door de opleiding in speciale bedrijven, „alsook de practische oefening, die niet anders dan op „het ambacht is te vinden, door regeling van het leerling„wezen onder toezicht van staatswegè te brengen.

„Nadert dan de inrichting van het polytechnisch onder„wijs van het hooger landbouwonderwijs en het hooger „handelsonderwijs almeê haar voltooiing, zoodat de officieren „van het bedrijf vaardig in den slag komen, en is tegelijk „op de laagste sport de opleiding van den soldaat voor „het bedrijfsleger geregeld, dan blijft alleen nog te voor„zien in wat men noemen kan het middelbaar onderwijs „bij het vak, voor de degelijke vorming van het kader, „d. w. z. van opzichters, onderbazen, meesterknechts en „wie meer, onder anderen titel, als tusschenpersoon bij „het bedrijf optreden.

„Zulke „Werkmeisterschulen" gelijk ze in 1855 in Saksen „of Gewerbliche Mittelschulen, gelijk Oostenrijk ze sinds „1876 schiep, of gelijk Engeland ze in de Stedelijk Poli„technische bezit, verkregen nog tot dusver wel geen vast „karakter, en wijken in den grondvorm nog zeer van „elkander af, maar zijn in doel toch één. Ze strekken om „hun, die bij de uitoefening van hun bedrijf anderen leiden „moeten, een daarvoor gepaste vorming te geven."

Wij vonden die mededeeling interressant genoeg om hier weer te geven, te meer daar we reeds meermalen in beginsel dat verlangen hebben te kennen gegeven o.a. in een antwoord over opleiding van architecten, zie No. 20, jaargang 1896 van dit blad.

DE J.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN *voor de versiering van enkele stadsgedeelten bij gelegenheid der feestelijke ontvangst van H.M. de Koningin binnen Amsterdam in het jaar 1898.*

Ontwerper van het plan „No Piu", ingezonden op de prijsvraag Hoogesluis, waaraan door de Jury de prijs van f 150 is toegekend, is gebleken te zijn de heer E. Verschuyl, architect te Amsterdam.

Als ontwerper van het plan „W. met kroon", ingezonden op de prijsvraag Blauwbrug, waaraan eene gratificatie van f 100 werd toegekend voor de gedeeltelijke verdiensten, heeft zich bekend gemaakt de heer W. Bonda, architect te Amsterdam, en als ontwerper van het plan „Salve". ingezonden op de prijsvraag Stationsplein Damrak. waaraan eene gratificatie van f 100 is verleend voor den zorgvuldigen en uitgebreiden arbeid, de heer M. J. E. Lippits, architect te Amsterdam.

Proces Verbaal en Rapport.

Op den tienden November 1800 zeven en negentig, des namiddags ten twee en een half uur, werd ten huize van Jhr. mr. C. H. Backer, Keizersgracht 567 te Amsterdam, door de Commissie voor de Gedenkplaat, bestaande uit de heeren, Jhr. Mr. C. H. Backer, Voorzitter, Prof. G. L. Dake, Bart van Hove, J. R. de Kruijff, Joh. W. Stephanik en mr. Frank K. van Lennep, secretaris, overgegaan tot de opening der twintig, vóór 1 November 1897 aan den Voorzitter der Commissie ingezonden pakketten, houdende teekeningen of modellen in gips, welke mededingen naar aanleiding van de door het Centraal Comité uit de Hoofd-Commissie van Ingezetenen voor de Feestelijke ontvangst van H. M. de Koningin te Amsterdam in 1898, uitgeschreven prijsvraag.

En werd de inhoud dezer ingezonden pakketten achtereenvolgens bevonden te zijn als volgt:

volgn.	motto.	model in gips.	teek.	memorie.
no. I.	Crysantemum.	1	3	Gebroken aangekomen.
no. II.	Moederland en Koloniën	1	—	—
no. III.	men leest in oog, blik en gelaat wat in harte omgaat.	1	—	—
no. IV.	Geef ons heden ons dagelijksch brood.	1	—	—
no. V.	Gedachten.	1	—	gebroken aangekomen.
no. VI.	Recht door Zee I	1	—	—
no. VII.	Nederland en Oranje.	1	—	—
no. VIII.	Eere wien eere toekomt.	—	1	—
no. IX.	De Kroning en Amsterdam.	1	—	—
no. X.	Lest Best.	1	—	—
no. XI.	't Kan verkeeren.	1	—	—
no. XII.	de aanhouder en wint.	1	—	—
no. XIII.	Amsterdam.		1	—
no. XIV.	Hulde.		1	—
no. XV.	Het daget in het Oosten.		1	—
no. XVI.	Je maintiendrai.			photographie met omschrijving.
no. XVII.	Aan Oranje.		1	—
no. XVIII.	1 Sam. VIII: 22.			photographie met omschrijving.
no. XIX.	Recht door Zee II.		1	—
no. XX.	Vlag.		1	2 photogr.

Totaal 20 inzendingen.

Rapport.

Nadat van de bovenstaande inzendingen was kennis genomen, werd de vraag gesteld, of elk der inzendingen eene nadere bespreking waardig was, dan wel of eene inzending

a. afweek van het programma.

b. in compositie, wijze van uitvoering enz., dusdanige in 't oogvallende eigenschappen bezat, dat het voor verdere beoordeeling en vergelijking niet in aanmerking mocht komen.

Dientengevolge werden, met algemeene stemmen, de navolgende inzendingen buiten verdere bespreking gesteld:

No. 3. Men leest in oog, blik en gelaat wat in het harte omgaat.
No. 5. Gedachten.
No. 7. Nederland en Oranje.
No. 8. Eere wien eere toekomt.
No. 9. De Kroning en Amsterdam.
No. 14. Hulde.
No. 15. Het daget in het Oosten.
No. 16. Je Maintiendrai.
No. 17. Aan Oranje.
No. 18. 1 Sam. VIII: 22.
No. 20. Vlag.

Daarna werden de overgebleven inzendingen nader nauwkeurig beoordeeld en nagegaan, o. a. of de samenstelling eigenaardig is voor een gedenk*plaat*, of de beeldenaar bevat eene allegorie of symbolische voorstelling, die de plechtige Inhuldiging van H. M. de Koningin in herrinnering brengt, en of de compositie alsnog voor verdere vergelijking in aanmerking mocht komen.

Met algemeene stemmen werden toen voor verdere beoordeeling en nadere vergelijking aangehouden de inzendingen:

No. 1. Crysantemum, model in gips, 2 photos, 1 teekening.
No. 4. Geef ons heden ons dagelijksch brood, model in gips.
No. 6. Recht door Zee I „ „ „
No. 10. Lest Best „ „ „
No. 11. 't Kan verkeeren „ „ „
No. 12. De aanhouder wint „ „ „
No. 13. Amsterdam teekening.

Over deze zeven ontwerpen was de meening der juryleden verdeeld, zoodat na aandachtige beschouwing en vergelijking en na breedvoerige wisseling van gevoelens, besloten werd, door middel van hoofdelijke stemming de *drie* ontwerpen aan te wijzen, welke ingevolge art. IV der bepalingen als de drie best gekeurden voor bekroning in aanmerking zouden komen.

En werden diensvolgens met meerderheid van stemmen als de drie beste ontwerpen gekeurd:

No. 4. Geef ons heden ons dagelijksch brood, model in gips
No. 6. Recht door Zee „ „ „
No. 12. De aanhouder wint „ „ „

En overweegt Commissie ad hoc tevens jury, ten opzichte dezer laatste drie inzendigen verder het volgende:

Omtrent no. 4, Geef ons heden ons dagelijksch brood:

Het gelukkige hoofddenkbeeld der compositie geeft aan de jury aanleiding dit ontwerp te bekronen; de figuren hebben echter in het relief te veel dezelfde waarde. De vorm, het groote verschil in relief van achtergrond, figuren en lijstversiering zijn, ook met het oog op de uitvoering, aan bedenking onderhevig. Immers bij het slaan van de gedenkplaat zal stempelsprong te verwachten zijn. De attributen onder in het schild zijn onduidelijk. Opgemerkt. werd, dat een inscriptie wordt gemist.

Omtrent no. 6, Recht door Zee I.

De jury meent, dat dit ontwerp mede in aanmerking kan komen voor een bekrooning.

De vrouwefiguur is echter te groot, en het denkbeeld der samenstelling in onderdeelen minder gelukkig.

De mindergewenschte middenverdeeling der plaat is van ongunstigen invloed op de houding van de figuur; ook zijn er te veel wapens in het ontwerp.

Er werd uitgesproken, dat het denkbeeld uitgedrukt in het aanbieden van een kroon onjuist is, voorts; dat de figuur van den leeuw niet goed van teekening is. Toch meende de jury, ter wille van goede qualiteiten in de uitvoering, den ontwerper door deze bekroning de gelegenheid te moeten geven in den definitieven wedstrijd mede te dingen.

Omtrent no. 12, De aanhouder wint.

Het komt aan de jury voor, dat dit ontwerp zeker tot de best beslaagden behoort. Men vond, dat eenig meer relief kon gegeven worden aan de vrouwefiguur. De vraag rees, of de bedoeling, welke de ontwerper aan die figuur wilde geven, duidelijk is uitgedrukt, hetgeen noodzakelijk voorkomt.

De opmerking werd gemaakt, dat de kop van den leeuw, naar verhouding, te groot is.

En werden door den Voorzitter van het Centraal Comité tevens Voorzitter der Commissie ad hoc, daarop de verzegelde couverten houdende de namen en woonplaatsen van de inzenders der ontwerpen no. 4, no. 6 en no. 12, geopend, en werden dezen bevonden te zijn:

Van no. 4: Johan Keller, 5 Briton street, Leicester, Engeland,
Van no. 6: J. A. A. Gerritsen, N. Z. Voorburgwal 252 te Amsterdam, welke nader verklaarde, dat de naam van den ontwerper was L. I. Edema van der Tuuk. wonende te Amsterdam N. Z. Voorburgwal 20.
Van no. 12: J. C. Wienecke, 43 Avenue de Ségur — Paris.
En werd mitsdien een prijs van f 100.— toegekend aan de heeren:
Johan Keller, L. J. Edema van der Tuuk en J. C. Wienecke.

En is van een en ander opgemaakt dit proces-verbaal en rapport, en onderteekend te Amsterdam 26 November 1897.

De Commissie ad hoc, tevens Jury.
w. g. C. H. Backer.
Voorzitter.
Carel L. Dake.
Bart van Hove.
J. R. de Kruyff.
Joh. W. Stephanik.
Frank K. van Lennep.
Secretaris.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Delft. De eerste vergadering van dit seizoen werd den 26sten November gehouden in het fraaie en gezellige Lodewijk XV zaaltje op oude Delft, 2.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen en kennisname van de ingekomen brieven, werd de heer M. J. Meijer, gewoon lid der Mij., bij acclamatie tot lid der afdeeling aangenomen. Onder de ingekomen brieven bevond zich een schrijven van Prof. E. Gugel en een van Prof. Morre. waarbij zij verklaarden het hun aangeboden Eere-Lidmaatschap der Afdeeling te willen aanvaarden. De vergadering nam met applaus kennis van deze brieven, terwijl de Voorzitter aan Prof. Morre dank zeide voor diens tegenwoordigheid ter vergadering.

Tot voorbereiding van antwoorden op de vragen der Mij. werden de volgende commissies aangewezen:

Vraag 1 en 2. Hartman, Groenendaal, Ribbius.
„ 3 en 4. Prof. Morre, Braat, Ribbius, Tonnaer.
„ 5. den Braanker, Henneveld Jr., Schelling.
„ 6. Adam, Groenewegen, Leeflang, Leliman.

Voor zoover aanwezig verklaarden deze heeren zich bereid zitting te nemen. Door het vertrek van den heer Schaap was het noodig een nieuwen Correspondent der Mij. aan te wijzen. De heer Leliman verklaarde zich bereid, op voorstel van den Voorzitter tijdelijk de functie van Correspondent waar te nemen.

De heer Le Comte lichtte vervolgens zijn voorstel, opgenomen in het Bwk. Wbl. van 27 November, toe. Prof. Morre ondersteunt in alle opzichten het voorstel van den heer le Comte, wien de aanwezigen met applaus hunne volle instemming betuigen. In overleg met den voorsteller zullen zoo spoedig mogelijk de noodige stappen gedaan worden, om zijn denkbeeld te verwezenlijken. Moge deze poging slagen, om geheele of gedeeltelijke vernietiging en onoordeelkundige verbouwing van het werk der voorvaderen te voorkomen. en zoodoende Delft's eigenaardig cachet te behouden.

Daarna verhaalde de heer Hartman uitvoerig het ontstaan en de geschiedenis van de Stadsdoelen, en lichtte zijne interessante mededeelingen toe met tal van teekeningen en platen; aan de wanden van de zaal hingen de ontwerpen — in teekening gebracht door den heer Venker — voor den bouw eener nieuwe Doelen, waarvan de wenschelijkheid zich in de laatste jaren pijnlijk deed gevoelen. Het ontwerp is gemaakt met het oog op eene uitvoering in twee gedeelten: eerst de groote concertzaal en vervolgens eene nieuwe tooneelzaal, die beiden aan de hoogste eischen ter voorkoming van brandgevaar beantwoorden. Wanneer nu maar spoedig de noodige gelden bijeenkomen, en tot uitvoering van het ontwerp kan overgegaan worden, dan zal Delft een doelmatig en fraai gebouw rijker zijn.

J. H. W. Leliman.

BOEKAANKONDIGING.

De November-aflevering van het Maandschrift: „Kunst und Handwerk", begint met een artikel, dat te oordeelen naar den naam veel doet verwachten: Maecenassenthum, Liebhaberthum, Protzenthum.

Verder is een slotartikel opgenomen over de kunstnijverheid op de Münchener tentoonstelling. Jammer, dat de zucht om iets nieuws te scheppen zoovele nietszeggende vormen en onzinnige combinaties in het leven riep. Als plaat is aan deze aflevering toegevoegd „De gele salon", ontleend aan het plaatwerk van Böttcher, „Aus den Steinzimmern der Königlichen Alten Residenz zü München", dat onlangs verschenen is.

In the „Studio" van 15 Nov. komt het lang verwachte vervolg over: „Vroeg Scandinavisch Houtsnijwerk." Deschrijver begint er op te wijzen, dat niet ver van Londen, te Greensteed in Essex — 1 mijl Z.W. van het spoorwegstation Ongar — een specimen van een oud houten kerkgebouw bewaard is gebleven; eene restauratie uit 1848 deed er evenwel geen goed aan. Werd in het voorgaande artikel de meeste aandacht gewijd aan zetels en stoelen, thans komen we in kennis met de mooiste deuromlijstingen. Al het houtwerk der posten is bedekt met een oogenschijnlijk ingewikkeld ornament dat, voor zoover de gedachte ontleend is aan de oude letterkunde of sagen-wereld, verklaard wordt. Ik wil den schrijver niet volgen op zijne zwerftochten door Noorwegen en IJsland, maar U in overweging geven deze aflevering zelf aan te schaffen. Van belang is daarin ook de beschrijving van: „Een epoche makend Huis", Hollandpark No. 1, dat vijf en twintig jaar geleden door den architect Philip Webb gebouwd werd voor rekening van Mr. A. A. Ionides. Hoewel het niet van groote afmetingen zou zijn, worden toch photographische afbeeldingen gegeven van: salon, eetkamer, marble hall, ontbijtkamer; reeds op het eerste gezicht zal blijken, dat de reputatie: Epoche makend, niet geusurpeerd is.

J. H. W. L.

BERICHTEN.

Uit de Memorie van Antwoord van den Minister van Waterstaat enz. betreffende de Staatsbegrooting, afdeeling Waterstaat, blijkt o.a., dat in onderzoek zijn een nieuw plan voor ombouw van het station te Haarlem, en een voor-ontwerp voor vernieuwing van de viaduct te Amsterdam.

Het nieuwe gebouw voor de Rijks Postspaarbank, te stichten op de terreinen achter het Rijks Museum te Amsterdam, zal 6 ton kosten.

In overweging wordt genomen het maken van een tweeden doorgang naast de Stadhouderspoort op het Binnenhof te 's-Gravenhage.

Voor de restauratie van de Ridderzaal en de daaraan te geven bestemming is nog geen plan gereed. Met het Departement van Justitie wordt overlegd omtrent de noodzakelijkeid van verbetering en vergrooting der lokalen van het Gerechtshof.

Bij het departement is ontvangen het advies van den Raad van State over het ontwerp van den Bestuursmaatregel tot vaststelling van het Kiesreglement voor de Kamers van Arbeid, terwijl de Regeering zich inmiddels onledig houdt met de voorbereiding van de oprichting van die Kamers.

De toren der R. Kath. kerk te Hulst in Zeeuwsch Vlaanderen, heeft in den laatsten tijd langzamerhand een scheeven stand aangenomen, die zoowel het stedelijk bestuur als de burgerij angst begon in te boezemen. De heer J. A. Frederiks is daarop uit Middelburg ontboden, en op diens advies is thans de toren van binnen geschoord geworden.

In de Arnhemsche Courant van den 6en dezer komt het bericht voor, dat aan de firma W. J. Stokvis te Arnhem is opgedragen de centrale verwarming voor het Zander-Instituut te Parijs te leveren en aan te brengen. Deze opdracht, gedaan bij concurrentie

van Fransche, Engelsche en Duitsche firma's heeft de firma Stokvis te danken aan de in alle opzichten bevredigende wijze, waarop zij de centrale verwarming van het Zander-Instituut te Amsterdam heeft opgeleverd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 7.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 5.
Aantal geplaatste sollicitanten:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 11 van 15 November 1897. Winterbouquetten door J. Sturing. — Het telegrafeeren zonder geleiddraden, volgens het stelsel Marconi, door Dr. A. van Hennekeler. — Hollandsche tabak (vervolg), door C. J. Koning. — Alaska's nieuwe goudvelden aan de Klondike, door Dr. L. Bleekrode. — Mensch-apen, door Dr. R. Sinia. — De Kolenrijkdom van Duitschland en eenige andere Europeesche Staten, in verband met de toekomstige uitputting der verschilende revieren (vervolg), door F. E. L. Veeren. — Korte Mededeelingen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

VERBETERING.

In het artikel „Constructie en Versiering", voorkomende in het Bouwk.-Weekblad van 4 dezer, zijn op bladz. 363, 1e kolom, de volgende fouten blijven staan: regel 7 van boven staat: te grieven, moet zijn: te gerieven; regel 14 van boven staat: hoe zou 't verder gaan, moet zijn: hoe zou ik verder gaan.

In het zelfde nummer is onder het artikel: De ruïnen van Palmyra, en in het daaraan voorafgaande nummer is onder de Boekaankondiging weggevallen de onderteekening J. H. W. L.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

1. Kantoorgebouw der firma Kerkhoven & Co. te Amsterdam. Architekt H. P. Berlage Nz.
2. St. Elisabeth gesticht te Amsterdam, Architekt A. C. Bleys.
3. Winkelgebouw te Amsterdam. Architekt E. Breman.
4. Woonhuis van mevrouw Teixeira de Mattos te Amsterdam. Architekt Eduard Cuypers.
5. Woning van den Hoofd-Directeur der Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam Architekt Dr. P. J. H. Cuypers.
6. Gebouw der Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te Amsterdam. Architekt A. L. van Gendt.
7. Panoramagebouw te Amsterdam. Architekt I. Gosschalk.
8. Sarphatimonument te Amsterdam. Architekt J. R. de Kruyff.
9. Winkelgebouw van den heer Allert de Lange te Amsterdam. Architekt J. van Looy.
10. Kantoorgebouw der firma Labouchère Oyens & Co. te Amsterdam. Architect F. W. M. Poggenbeek.
11. Maatschappelijk Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Architekten Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
12. Woonhuizen te Amsterdam. Architekt. J. C. Spakler Jr.
13. Woonhuis op het landgoed Uytenbosch te Baarn, van den heer J. L. Pierson. Architect C. Muysken.
14. Huize Oostbroek te de Bilt, van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham. Architect I. H. J. van Lunteren.
15. Villa Kennemerheuvel te Bloemendaal bij Haarlem, van den den heer L. H. Prætorius. Architekt L. Ritter.
16. Kantoor- en Winkelgebouw in het Agnetapark te Delft Architekt F. M. L. Kerkhoff.
17. Gebouw der Studentensocieteit Phoenix te Delft. Archit. F. J. Nieuwenhuis.
18. Stationsgebouw der Holl. IJz. Spoorweg Maatschappij, te Delft. Architekt C. B. Posthumus Meijjes.
19. Arbeiderswoningen te 's-Gravenhage. Architekt W. B. van Liefland.
20. Villa in het Prinsen Vinkenpark te 's Gravenhage. Architekt J. P. J. Lorrie.
21. R. K. Parochiekerk, Pastorie enz., van den H. Joseph, te 's Gravenhage. Architekt E. J. Margry.
22. Winkelgebouw te 'sGravenhage. Architekt J. H. A. Mialaret.
23. Winkelgebouw der Vereeniging Eigen Hulp te 's Gravenhage. Architekt H. J. Mondt.
24. Gebouw der industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te 's Gravenhage. J. J. van Nieukerken.
25. Villa aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage. Architekt P. du Rieu Fzn.
26. Physisch Laboratorium der Rijks Universiteit te Groningen, Architekt J. van Lokhorst.
27. Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
28. Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
29. Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
30. Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
31. Gebouw der Studenten Secieteit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar, voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 13 DECEMBER.

Alkmaar. Het bouwen van 4 woonhuizen in de Visscherslaan.

De architect K. Bakker Dzn., 's av. 7 u., in het café „Bellevue". Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. architect. Aanw. ged.

Groningen. Het verbouwen van perc. get. R. no. 36 in de Steenstilstraat tot winkelhuis met magazijn en vrije bovenwoning, met bijlev. van alle materialen.

De architect H. van der Veen namens den heer C. Luikinga, 's av. 8 u., in het koffiehuis „De Beurs" alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek ad 50 cent verkrijgb. in genoemd koffiehuis en bij gen. architect, bij wien ook inlicht. verkrijgb. zijn. Aanw. ged.

Haarlem. Het bouwen van een heerenhuis aan den Wagenweg.

De architect J. B. Lasschuit, v.m. 11 u., in het hotel „Lion d'Or". Bestek en teek. à f 1, en inl. te bekomen bij voorn. architect.

Leiden. Het afbreken van perceel Haven no. 17 en het bouwen van eene werkplaats met bovenwoning.

De architect W. Fontein, n.m. 2 u., in het perceel Haven 21, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

Lollum. Het verrichten van verfwerk.

Het bestuur der coöper. stoomzuivelfabriek. Bestek en teek. liggen ter inzage bij S. Greidanus. Bilj. in te zenden vóór 13 Dec. bij den voorz. J. W. Wijnia.

Velp. Het bouwen van een villa, een vierkapserre en een remise aan den Zutphenschen straatweg aldaar in twee perc. en in massa.

De architect W. Honig, namens den heer H. Geerlings, 's av. 7 u., in café „de Harmonie", alw. bestek en teek. ter inzage liggen en ad f 1,50 verkr. zijn. Inlicht. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Veenendaal. Het vergrooten der fabriek ald.

De directie der Veenendaalsche sajet- en vijfschachtfabriek wed. D. S. van Schuppen en Zn., v.m. 11 u. Bestekken ter inz. en ad f 1.50 verkrijgb. bij den architect Alb. Nijland te Utrecht. Aanw. gedaan.

Wageningen Het bouwen van een woonhuis aan het Stationsterrein te Wageningen.

De bouwk. A. Frederiks, 's av. 7 u. Bestek en teek. liggen ter inzage in het koffiehuis van M. de Roos. Inl. verstrekt A. Frederiks.

Winterswijk. Het bouwen van een huis met twee woningen aan den Ouden Groenloschen weg te Winterswijk.

De heer G. J. te Strake, 's av. 8 u., in het café van H. J. Nijenhuis, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect H. van der Schaaf.

Woudsend. Het bouwen van een parfumerie-, zeep- en kristalsodafabriek.

De heer T. Heeg. Bestek en teek. liggen ter inz. in het logement van H. Kraan. Bestek ad. f 2 verkrijgb. bij den architect W. de Jong. Aanw. gedaan.

DINSDAG 14 DECEMBER.

Delft. Het bouwen van een vleeschouwerswinkel met slachtplaats en twee bovenwoningen, aan den Ouden Langendijk hoek Oosteinde.

De architect C. J. L. Kersbergen, v.m. 11 u. in het café „Het Scheepje" Burgwal, alw. het bestek ter inz. ligt terwijl het à f 1 te bekomen is bij voorn. architect. Aanw. ged. *(Alleen voor inwoners van Delft).*

Doetinchem. Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor en een schuurtje, benevens eenige hiermede in verband staande werken.

Het bestuur der Ned. Herv. Zending gemeente v.m 11 u, in het koffiehuis van W. Wolsink. alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad 75 ct. verkrijgb. zijn bij den boekh. W. H. Zurich. Inl. geeft de bouwkundige H. Gosselink. Aanw. 13 Dec. n.m. 3 u.

Enschede. Het bouwen van 18 woningen, in blokken en in massa, op een terrein gelegen aan het „Gronausche Voetpad" en den „Kneedweg" te Enschede

De architect R v. d. Woerd Hzn., 's midd. 12 u, in het hotel „De Graaff", alw. bestek en teek. ter inz. liggen, terwijl zij à *f* 2 te bekomen zijn bij voorn. architect. Aanw. 14 Dec. v.m. 9 u.

Nijmegen. Het afbreken en verbouwen van perc. no. 38, hoek Houtstraat en Eenigheid, voor den heer S. van Kessel.

De architect L. J. Meijn, 's av. 8 u., in voorn. perc. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. architect.

Piershil (Z.-H.). Het amoveeren van een graanschuur en gedeelte bouwmanswoning en het weder opbouwen van een nieuw gedeelte aan genoemde woning, alsmede eene afzonderlijk staande nieuwe graanschuur met de leverantie van de benoodigde materialen (uitgenomen rietdekkerswerk) op een terrein gelegen a/d Nieuw Piershilschen weg.

De heer J Troost te Strijen, n.m. $2^1/_2$ u., in de herberg van W. Witvliet te Piershil. Bestek en teek. liggen ter inzage in genoemde herberg en zijn tevens tegen f 2 verkrijgb. bij den architect T. Lammers te Strijen. Aanw. 14 Dec. v.m. $9^1/_2$ u., door voorn. architect, bij wien tevens de vereischte inl. te bekomen zijn.

Utrecht. Bestek No. 180. Levering van gegoten ijzeren schuifstoelen, vloeiijzeren klemstukken en bijbehoorende bevestigingsdeelen.

De Mij. t. expl. van Staatsspoorwegen des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau in het Moreelse Park.

De besteding geschiedt volgens art. 20 van het bestek.

Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau inhet Moreelse Park te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken.)

WOENSDAG 15 DECEMBER.

Rhenen. Het maken van nieuwe bekappingen en het verrichten van verdere werken aan de Cunera Kerk te Rhenen.

H.H. Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Rhenen.

Bestek en 3 teekeningen zijn tegen betaling van f 2 — te verkrijgen te Amsterdam. Amstel 244.

DONDERDAG 16 DECEMBER.

Haarlem. Het maken van eene berg- en herstelplaats voor de deuren der groote schutsluis te IJmuiden, met sleephelling en bijbehoorende werken, behoorende tot de uitbreiding der sluishavenwerken aldaar. Ram. f 71600.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek no. 235, ligt ter lezing aan het gebouw van het ministerie van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem, bij den ingenieur te Haarlem, bij den ingenieur du Croix te Amsterdam (2de Constantijn Huygenstraat no. 46) en bij den ingenieur Van Hooff te IJmuiden. Aanw. gedaan.

Haarlem. Het bouwen van een pontwachterswoning te Watergang, onder de gemeente Landsmeer, behoorende tot de werken van het Groot Noordhollandsch Kanaal. Raming f 4800.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 237, ligt ter lezing aan het gebouw van het minist. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. v. Cleef te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur te Haarlem en den ingenieur te Alkmaar, alsmede bij den opzichter Dirks, te Purmerend. Aanw. gedaan.

Lisse. Het sloopen van een watermolen en het daarvoor in de plaats bouwen van een machine- en ketelgebouw en verdere werken.

Het bestuur van den Lisserbroek-, Meer- en Duinpolder, v.m. 11 u., in het hotel „de Witte Zwaan". Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij den secretaris A. v. d. Meij aldaar en bij den architect G. Blokhuis te Haarlem. Aanw. gedaan.

Losser (Ov.). 1e. Het bijbouwen van een lokaal met 7 privaten aan het schoolgebouw te De Lutte, gemeente Losser; 2e. het maken van schoolmeubelen voor gen. schoollocaal.

Het gemeentebestuur, v.m. $11^1/_2$ u, in het café Scheper. Bestek en teek. zijn verkrijgb. bij den architect voor perc. 1 à f 1 per stel en voor perc. 2 à f 0,75 per stel. Nadere inl. worden verstrekt door den architect H. E. Zeggelink te Enschede. Aanw. op het terrein 16 Dec., v.m. $9^1/_2$ u.

VRIJDAG 17 DECEMBER.

Arnhem. Het onderhouden van en het doen van eenige vernieuwingen en herstellingen aan de gebouwen der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen, gedurende de jaren 1898 en 1899. Raming f 4220.

Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek no. 33, ligt ter lezing aan het gebouw van het minist. van Binnenl. Zaken, aan dat van het provinciaal bestuur van Gelderland, te Arnhem en is te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff, te 's-Hage. Inlicht. te bekomen bij den rijksbouwkundige en bij den hoofdopzichter der universiteitsgebouwen W. H. Schoonhein te Utrecht. Aanw. gedaan.

Echten (Fr.). Het bouwen van een boerenhuizinge in de Broeken onder Oosterzee, voor Jhr. H. M. Speelman te 's-Hage.

De opzichter J. Bunt te Echten, bij wien bilj. in te leveren. Bestekken zijn verkrijgb. à 75 cents per ex. bij den opzichter voorn., die ook nadere inl. geeft. De teek. ligt ter inz. bij den logementhouder A. Roukema te Echten. waar ook bestekken te bekomen zijn. Aanw. 13 Dec.. v.m. 10 u., op het terrein.

Middelburg. Het bouwen van een sluisknechtswoning aan den oostelijken arm van het kanaal van Ter-Neuzen te Ter-Neuzen. Raming f 3475.

Het prov. bestuur, v.m. 11 u. Het bestek, no. 241, ligt ter lez. aan het gebouw van het Min. van W., H. en N.; aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur in het 11de district te Middelburg, bij den ingenieur te Ter-Neuzen en bij den opzichter Heyblom te Ter-Neuzen. Aanw. gedaan.

Middelburg. Het maken van een schipbrug over het marinedok te Vlissingen, met landhoofden en verdere bijkomende werken. Ram. f 96000.

Het provinciaal bestuur, v.m. 11 u. Het bestek no. 245, ligt ter lezing aan het gebouw van het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen, en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur in het 11de district te Middelburg, bij den ingenieur te Vlissingen en bij den opzichter van Langeveld te Vlissingen. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 18 DECEMBER.

Roosendaal (N-Br.). Het bouwen eener stoomroomboterfabriek.

De firma M. Vergouwen en Zn., n.m. 3 u. Bestek en teek. van 13 Dec. af ter inzage in het koffiehuis van C. Vergouwen Broos. Inl. geeft de architect M. Vergouwen. Aanw. 16 Dec. n.m. 5 u.

MAANDAG 20 DECEMBER.

Enschot (N-Br.). Het bouwen eener nieuwe kerk met toren enz. aldaar,

Het R.-K. Paroch. kerkbestuur, n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter inz. bij de Wed. J. Vugs Bestekken zijn te verkrijgen bij den boekh. W. Bergmans te Tilburg tegen f 1,50. Inl. te bekomen bij den architect C. Franssen te Roermond. Aanw. 20 Dec., v.m. 11 u.

Franeker. *a.* Het bouwen eener nieuwe school met twee lokalen te Zweins; *b.* het verbouwen der scholen te Dongjum en Ried; *c.* Het verbouwen der scholen te Achlum, Midlum en Harbaijm.

Het gemeentebestuur van Franekeradeel, 's midd. 12 u. Bestek eu teek. liggen ter inz. ten gemeentehuize en zijn sub. *a.* à f 1, sub. *b.* à 50 cent. Aanw. 14, 15 en 16 Dec.

Wemeldinge (Zeeland.) Het verbeteren en restaureeren van het in- en uitwendige der kerk te Wemeldinge.

Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente des namiddags ten 1 ure.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den architect J. Verheul Dzn., 53 Diergaardelaan, te Rotterdam, en op den dag der aanwijzing, Maandag 13 Dec. a. s., des namiddags ten $12^1/_2$ uur.

Bestek en teekening zijn, tegen betaling van f 2.50 per stel, te verkrijgen bij den Secretaris en Kerkvoogden te Wemeldinge.

DINSDAG 21 DECEMBER.

Gellicum (Gelderl.). Het bouwen van een pastorie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

18 DECEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 51.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

AFDEELING UTRECHT. Bijeenkomst op Dinsdag 21 December 1897, des avonds te 7½ uur, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

Punten van behandeling:

Mededeelingen van ingekomen stukken.

Rekening en verantwoording van den Penningmeester.

Begrooting voor 1898.

Benoeming van twee Bestuursleden in de plaats van de heeren J. H. J. van Lunteren en W. de Jong, aftredende volgens rooster.

Benoeming van een Voorzitter, Secretaris en Penningmeester.

Beschouwing over schoonheidswetten in de bouwkunst, door den heer W. de Jong.

Bespreking van bouwkundige onderwerpen.

A. J. VREESWIJK.
Secretaris.

De ontwerpen ingekomen op de prijsvraag voor de versiering en verlichting der Leidschegrachten van af Lijnbaansgracht tot Keizersgracht en der Prinsengrachten van af Leidschegracht tot gedempte Rozengracht, te Amsterdam, bij gelegenheid der Kroningsfeesten, worden van af 22 tot en met 28 December tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

INVLOED VAN OVERHEIDSWEGE OP HET BOUWEN.

Antwoord door de Afdeeling Arnhem ingezonden op de vraag:

Wat kan er van overheidswege gedaan worden om bij den aanleg van nieuwe straten en stadsgedeelten het bouwen van fraaie huizen te bevorderen?

Verdient het voorbeeld van verschillende buitenlandsche steden, waar van stadswege bij den aanleg van nieuwe wijken, premiën voor de mooiste voorgevels werden uitgeloofd, aanbeveling ook voor Nederlandsche steden?

Het is niet moeielijk na te gaan, wat tot het stellen van deze vraag aanleiding heeft gegeven. Naar het mij wil voorkomen, is zij ook zeer actueel. Schier in elke stad, die door het bouwen van nieuwe wijken uitgebreid wordt, heeft men de voorbeelden voor oogen, dat de bouwondernemingen in handen van den speculatiebouw komen en de treurigste ontsieringen het gevolg zijn.

Met name in onze stad (Arnhem) bepaalde zich vroeger dit kwaad niet tot ontsiering alleen, maar werden b.v. in de Wijk Klarendal de meest eenvoudige eischen der gezondsheidsleer dermate verwaarloosd, dat een later gemeentebestuur zich genoodzaakt zag geheele straten te onteigenen, om licht en lucht weder toegang te geven in de buurten waar een groot deel der arbeidersbevolking woonde.

De slechte bouwtoestanden, die het mogelijk hadden gemaakt deze wijk dermate te bederven, dat zoo'n ingrijpende hervorming der stedelijke Regeering noodig was, waren voor een groot deel het gevolg van vroegere gebrekkige voorschriften op het bouwen en sloopen. Sedert is hierin veel ten goede veranderd en bestaat er hier ter stede eene bouwverordening die veel kwaad op hygiënisch gebied voorkomen kan. Dat deze verordening nog veel leemten aanwijst en dat de bouwkundigen zelf de bemoeiingen van de overheid in dezen zin nog wenschen uit te breiden, hiervan getuigt het adres door onze Afdeeling ter dier zake bij den raad ingediend.

De zorg van de stedelijke besturen op het punt van

bouwverordeningen moge zich in de eene plaats wat verder uitstrekken dan in de andere, in de meeste verordeningen betreft die zorg alleen de zaken die uit een sanitair oogpunt of in het belang der veiligheid of der goede orde zijn.

Omtrent de constructie der gebouwen laat de overheid, voor zooverre de eischen der veiligheid tegen brandgevaar hierbij niet betrokken zijn, den bouwer vrij. Zooals men zich zal herinneren, strekte het adres der Afdeeling aan den raad tot het in het leven roepen van voorschriften betreffende de constructie der gebouwen. De bouwverordeningen stellen evenwel geene eischen omtrent het uiterlijk der gebouwen en ook is nog van geene zijde aangedrongen op het maken van bepalingen hieromtrent. En dit zeer te recht.

De bezwaren aan zulke bepalingen (verondersteld dat zij te maken waren) verbonden, springen te duidelijk in het oog, dan dat het noodig zou zijn hierbij stil te staan. Vooral op dit gebied zou het onmogelijk zijn de eischen te generaliseeren en zou het zeer waarschijnlijk blijken, dat een geneesmiddel nog erger dan de kwaal zou zijn.

Waar we dus van verordeningen in dezen geen heil verwachten, meenen wij dat de gemeente door milde toepassingen van enkele artikelen harer bouwverordening (voor het oogenblik bepalen we ons weer tot de Arnhemsche) veel goeds kan stichten.

Art. 12, al. 1, betreffende de rooilijn, komt m. i. voor eene milde toepassing in aanmerking.

Dat de alleenheerschappij van de rooilijn een factor is om veel onfraai's te bevorderen, valt vooral in het oog wanneer men de eindelooze huizenreien aanziet, van de mannetje aan mannetje gebouwde huizen in de zuiver recht gerooide straten.

De bepaling wordt evenzeer streng gehandhaafd bij den bouw van huizen in straten, zooals Arnhem gelukkig nog bezit, waarvoor een groot gedeelte de huizen vrijstaande zijn gebouwd.

Art. 12, al. 1, luidt als volgt:

„Het is verboden: de gevels van een gebouw of eene afsluiting te bouwen anders, dan in de rooilijn, aangegeven door de aangrenzende gevels, tenzij die rooilijn door den raad anders worde vastgesteld."

Het belang en de noodzakelijkheid van de rooilijn zal wel niet ontkend worden, maar evenzeer zal toegegeven moeten worden, dat er zich gevallen kunnen voordoen en zich stellig meermalen zouden voordoen, wanneer men dit art. minder streng handhaven wilde, waarbij de straat zeer verfraaid zou worden wanneer afwijking van de rooilijn ten behoeve van sommige ontwerpen, die hiervoor in aanmerking konden komen, werd toegestaan. Met name zou het den bouwmeester vrij moeten staan, zijn gebouw desverkiezende terug te rooien. Ook zou dikwijls zonder bezwaar, vooral daar waar huizen met voortuintjes zijn, een voorsprong van een erker enz. buiten de rooilijn naar voren veroorloofd kunnen worden. Het beroep dat open staat op den raad, heeft niet zooveel waarde als men oppervlakkig meenen zoude, reeds daarom niet, omdat het zeer tijdroovend is.

De Artt. 14 en 15 geven aan den Raad een groote macht in handen om tot bevordering van een fraai stratenplan mede te werken. Lengte, breedte, richting, lengte- en dwarsprofielen moeten toch door dit college worden vastgesteld, ook al betreft het hier aanleg van straten geheel op particulier terrein. Dat de raad met een dergelijke volmacht veel goeds verrichten kan, behoeft wel geen betoog.

Echter betreft deze zijn macht alleen de straten en niet de huizen, en zooals wij boven opmerkten, ware het ook niet wenschelijk hieromtrent bepalingen uit te lokken. De overheid kan evenwel op andere wijze veel goeds uitrichten. De gunstigste invloed kan door haar geoefend worden door het voorbeeld dat zij geeft.

Het moet erkend worden, dat het rijk hierin goed voorgaat, en dat in de laatste jaren tal van fraaie rijksbouwwerken verrezen.

Ook de gemeentebesturen moesten door goed voor te gaan tot eene goede navolging opwekken; en niet licht is deze moreele invloed te gering te schatten.

Worden in eene gemeente de bouwwerken van vorige eeuwen met piëteit in stand gehouden en zorgt het bestuur, dat de door hem gestichte gebouwen tot verfraaiing van de omgeving strekken, dan is een stap in de goede richting gedaan.

Zeer lezenswaardige beschouwingen omtrent de verplichtingen der overheid om tot de verfraaiing hunner steden mede te werken, vindt men in de nummers van het Bouwk. Weekbl. van 9 en 23 Jan. j.l.

Het geval doet zich voorts dikwijls voor, dat de gemeente eigenaresse van bouwterreinen is, o. a. in de vroeger ommantelde steden, waar de voormalige vestinggronden als bouwterreinen beschikbaar komen. Overal waar onder deze of andere omstandigheden de gemeente als verkoopster optreedt, ligt het aan haar de verkoopvoorwaarden te stellen en heeft zij het geheel in hare macht om voor een fraaie uitbreiding der gemeente te zorgen. Zij kan dit doen door voor de gebouwen, die op den door haar te verkoopen grond gesticht zullen worden, eischen te stellen wat betreft grootte, gevels enz. Zij late, wanneer daartoe geene geschikte krachten in haar dienst zijn, zich door bekwame architecten van advies dienen, die volle vrijheid moesten hebben om die ontwerpen te weren, die beneden de door de gemeente te stellen eischen bleven.

De gemeente kan het bouwen van fraaie huizen ook bevorderen, zoowel in bovenstaand geval als in het algemeen, wanneer door particulieren groote bouwterreinen in exploitatie worden gebracht, door een premiestelsel, waarvan, zooals we straks bij Duinoord zullen zien, goede resultaten te verwachten zijn.

Dat de gemeente flinke sommen voor zulke doeleinden beschikbaar stelt, zal toch geen ernstig protest uitlokken, vooral niet in die steden waar de gemeente een eigen schouwburg heeft, groote sommen voor de toonkunst offert en schilderijen-tentoonstellingen subsidieert.

Op billijkheidsgronden kan zulk eene toelage aan de bouwkunst niet bestreden worden.

Dat men in het buitenland de gunstigste resultaten van eene dergelijke opvatting van de taak der overheid heeft gezien, hiervoor getuigen o. a. Brussel en München. Om niet in herhalingen te vervallen zullen we geen citaten geven; men zie echter over deze laatste plaats het bovenaangehaalde artikel in het Bouwk. Weekbl. van 23 Jan. jl.

Met de beantwoording van het 2e gedeelte der vraag kunnen wij kort zijn.

Voor jaren geleden schreef Brussel een concours uit voor de mooiste voorgevels van aan den Boulevard Anspach te bouwen huizen. Hieraan werd door verscheidene architecten van naam deel genomen. Dit concours had een schitterend succes en Brussel werd weder met eenige fraaie gebouwen verrijkt. Zijn we wel ingelicht, dan zijn eenige van de fraaiste gevels aan de Keulsche Ringen ook het resultaat van een prijsvraag. Dit stelsel heeft trouwens

voor lang reeds burgerrecht in Duitschland verworven.

In 1882 schreef Amsterdam een concours uit voor de beste gebouwen, die aan de De Ruyterkade zouden gebouwd worden. Deze prijsvraag mislukte. Aan welke oorzaak dit was toe te schrijven, kan in het midden blijven. Uit dit negatieve resultaat toch kan niet de conclusie getrokken worden, dat dergelijke prijsvragen voor Nederlandsche toestanden niet geschikt zijn, want 10 jaar later, in 1892, werd door de Mpij. Duinoord te 's-Gravenhage een concours voor de beste gevels geopend, dat groot succes had. De heeren Dr. Cuypers, Prof. Gugel en Muijsken namen de beoordeeling op zich en hadden in het begin van Dec. 1896, 34 ontwerpen te beoordeelen, waarvan 19 inzendingen van architecten en 15 van bouwondernemers. De jury kende toe 1 prijs van *f* 2000, 1 prijs van *f* 1500, 2 prijzen van *f* 1000; 2 premiën elk van *f* 500 en 2 premiën elk van *f* 300. Omtrent deze goed geslaagde proefneming leze men het Bouwk. Weekbl. van 19 Dec. 1896 en van 16 Jan. 1897.

Het bestuur der Haagsche Bouwgrond-Maatschappij Duinoord is zoo voldaan over de resultaten van deze 1e prijsvraag, dat het bereids per advertentie in de vakbladen bekend heeft gemaakt, dat het een 2e concours voor gevelontwerpen zal uitschrijven.

Met dergelijke uitkomsten, en waar er geen reden is te veronderstellen, dat eene gemeente, op dezelfde wijze als Duinoord de zaak aanpakkende, minder succes zou hebben, gelooven we het 2e gedeelte der vraag volmondig met ja te kunnen beantwoorden.

De plaatselijke toestanden zullen van zelf allerlei variaties brengen in het programma. De belangrijkheid der gebouwen moge in de eerste plaats veel verschillen van de andere, de hoofdzaak blijft toch hierbij hetzelfde.

Een zoodanig concours kon zeker bijdragen tot het verkrijgen van fraaie wijken, en wanneer de gemeente zulk een concours uitschrijft, dan is dit van des te meer belang, omdat zij daarmee te kennen geeft, dat zij hare zorgen ook in die richting wil uitstrekken; geeft zij daarbij ook bij het stichten harer eigene gebouwen het goede voorbeeld, dan is, gelooven we, een merkelijke stap vooruit gedaan.

De belangrijkheid der gebouwen moge aan het eene concours meer beteekenis geven dan aan het andere, het welslagen zal hiervan onafhankelijk kunnen zijn.

Velen zullen met ons een aangenamen indruk krijgen van de groepen arbeiderswoningen in het Lombokkwartier te Arnhem, en hoewel de huizen die in den nieuwen uitleg tusschen den Apeldoornschen en Hommelschen weg worden gebouwd de pretentie hebben van in belangrijkheid verre boven de voornoemde arbeiderswoningen te staan, kunnen deze als een afschrikwekkend voorbeeld van den speculatie-bouw dienen. Te betreuren valt het, dat daar weer zooveel bedorven is, en we meenen, dat elke poging, die er toe leiden kan zulke bouwondernemingen in betere richting te sturen, ondersteuning verdient. Wij gelooven dat het in het 2e gedeelte der vraag bedoelde stelsel hiertoe bijdragen kan.

Arnhem '97. J. PERSIJN.

IETS NIEUWS VOOR DE TEEKENTAFEL.

Door de Lichtdruk-inrichting van den heer P. Rijnja te Amsterdam is een nieuw eenvoudig instrumentje in den handel gebracht, naar een Engelsch voorbeeld vervaardigd, dat in vele gevallen dienstig kan zijn voor bouwkundige teekenaars. Een korte beschrijving kan het nut ervan doen inzien.

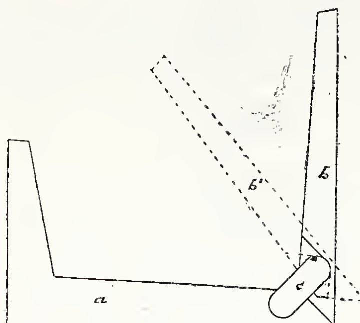

Het bestaat uit een vasten houten arm met rechten hoek, *a*, waarvan het langste been 18 c.M. lang is, en een houten arm *b*, lang aan de buitenzijde 17 c.M. en zoodanig draaibaar, dat daarlangs lijnen kunnen getrokken worden van verschillende richting, vanaf eene die loodrecht staat op de onderzijde van den langen arm *a*, tot eene die daarmede evenwijdig is. De arm *b* is draaibaar om eene as in den koperen beugel *c* besloten, welke beugel vast verbonden is aan *a*.

In de bijgaande figuur stelt b^1 een willekeurigen stand van het beweegbare gedeelte voor.

Het zal wel niet noodig zijn verder uit te wijden over de verschillende gevallen waarin dit instrumentje, in verband met de teekenhaak, en door omlegging, van dienst kan zijn en tijd bij het werken kan besparen, zoodat dan ook voorspeld mag worden, dat het spoedig op vele teekentafels in gezelschap van de andere teekenbehoeften gevonden zal worden.

Slechts dit nog, dat de samenstelling met veel zorg is geschied en daardoor ook zeer solide blijkt te zijn.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag voor de versiering en verlichting der Leidschegrachten van af Lijnbaansgracht tot Keizersgracht en der Prinsengrachten van af Leidschegracht tot gedempte Rozengracht en Westermarkt, bij gelegenheid der Kroningsfeesten te Amsterdam, door het Comité uit de bewoners van de gemelde buurten uitgeschreven, zijn tien antwoorden ingekomen onder de motto's:

1. AOIY.	1	teekening	en	memorie.
2. W *(gekroond)* R.	11	„	„	„
3. Kroon	9	„	„	beschrijving.
4. A.	4	„	„	memorie.
5. Nederland.	1	„	„	prijsopgave.
6. Moed.	5	„	„	beschrijving.
7. Amsterdam.	1	„	„	prijsopgave.
8. 3000	10	„	„	beschrijving.
9. Koningin.	3	„	„	„
10. Légère	10	„	„	„

Door de Jury van beoordeeling, bestaande uit de heeren C. Muysken, Voorzitter, Carel L. Dake, A. Hesseling, Bart van Hove, H. W. Jansen, J. R. de Kruyff, C. B. Postumus Meyjes, N. van der Waay, K. H. Bos, S. T. Mumm Jr. en Jos. Th. J. Cuypers, secretaris, is aan het ontwerp A. de prijs van f 200 toegekend, en aan het ontwerp W *(gekroond)* R. de premie van f 100.

De vervaardiger van het met den prijs bekroonde ontwerp bleek te zijn de heer A. H. Zinsmeister, architect te Amsterdam; die van het met de premie bekroonde ontwerp, de heer H. Bonda, architect te Amsterdam.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, 14 Dec. 1897. Heden avond trad als spreker op de heer Mr. H. Verkouteren, advocaat en procureur te Amsterdam, met het onderwerp: Aanleg, uitbreiding en verbouwing van steden.

Spreker toonde aan hoe, terwijl vroeger dikwijls bepalingen waren gemaakt, meestal uit politieke redenen, om het uitbreiden van eene stad te belemmeren, het nu voor ons de vraag was, om aan de nieuwe inwoners een goede ontvangst te verzekeren.

Hoe nu een nieuwe stadswijk te verkrijgen?

Dit kunnen we leeren van onze voorouders.

Toen werd de grond onteigend nadat zij zoogenaamd was afgeschat, d. i. nadat bij algemeen overleg, de door de gemeente te betalen prijs was bepaald. Wanneer dan de straten enz. waren aangelegd, hadden de vorige eigenaars de preferentie voor den koop.

Nu echter worden grootendeels onwettige middelen door de gemeenten gebruikt, om de toestanden te verbeteren of nieuwe te scheppen. Dit geschiedt door het bemoeilijken van het aanleggen van nieuwe straten, door de bepaling, dat deze eigendom van de gemeente worden, nadat zij door de particulieren zijn aangelegd, en er bovendien een flinke som voor onderhoud is betaald, terwijl, wanneer de eigenaar hierin niet toestemt, hij hiertoe langs geheel onwettigen weg wordt gedwongen, doordien dan de gemeente heel eenvoudig weigert, hem gas en water te leveren.

Zoodoende wordt misbruik van de politiemacht der gemeente gemaakt; de politie toch dient slechts, tot handhaving der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid, en niet om zich door moreelen of anderen dwang meester te maken van eens anders eigendom.

Dit misbruik van macht zit meer ook in het (wat spreker noemde) manoeuvreeren met de rooilijnen. Ongetwijfeld heeft de gemeente het recht, te bepalen, dat bij nieuwen bouw in een oud stadsgedeelte de rooilijn moet worden geplaatst op b.v. 5 M. uit het hart der straat; geenszins echter om, zooals in sommige gemeenten geschiedt, de openkomende grond te beschouwen als openbare straat. Deze grond moet worden afgekocht, en wel, tegen de feitelijke handelswaarde van het terrein.

Zoo ook het maken van afgeschuinde hoeken aan straten; in geen geval is dit verplichtend en moet, wanneer de eigenaar deze wil afstaan, de onbebouwde grond eveneens door de gemeente worden gekocht.

Bovendien heeft slechts de raad de bevoegdheid om een rooiing vast te stellen, en kan men dus, wanneer deze is vastgesteld, door B. en W., eenvoudig aan de Koningin verzoeken om vernietiging van dit voorschrift, als zijnde in strijd met de wet.

Op aesthetisch gebied zijn door de gemeenten moeilijk voorschriften te geven. Toch kan zij door te beletten, dat de stad ontsierd wordt, en door het geven van goede voorbeelden veel in deze richting doen. Terecht wordt geklaagd, dat het ontwerpen van gemeentegebouwen in groote steden al te veel berust bij ingenieurs. Beter ware dit toevertrouwd aan architecten, die toch meestal meer kunstenaars zijn. Ook kan zij de soort van gebouwen voorschrijven die in een bepaalde wijk mogen verrijzen; het contract daarvoor staat echter in geen geval hooger dan een particulier contract. Een ander hulpmiddel der gemeenten om haar doel te bereiken, is soms het weigeren van vergunning tot bouwen op perceelen, die vallen in een geprojecteerd stratenplan der gemeenten; dit heeft geen andere oorzaak dan de bedoeling, om dezen grond waardeloos te maken voor eventueele latere onteigening door de gemeente.

Alles ten slotte is een gevolg van de verkeerde inrichting, dat politie en financiën in één hand berusten. Beter is dit in Duitschland, waar het toezicht op het bouwen berust bij het rijk. Daar is dus geen pogen om door onwettige handelingen posten te vermijden, die de begrooting der gemeente zouden kunnen drukken.

Een onrechtmatigheid is ook de bepaling in de verordening, waarbij wordt verboden het hebben van een of anderen toestand. Ten eerste wordt men hierdoor beroofd van het recht van verjaring, terwijl 2e dit terugwerkende kracht heeft en men dus, hoewel gebouwd hebbende geheel volgens de verordening, ieder oogenblik kans heeft, dat bij verandering der verordening het gebouwde moet worden veranderd. Ten slotte releveerde Spr. nog de onbillijkheid om particulieren het onderhoud te laten betalen, van door hen aangelegde straten, nadat deze als openbare straat in eigendom aan de gemeente behooren, benevens de onrechtvaardigheid om steeds het maken van schuine hoeken verplicht te stellen.

Na een geanimeerd debat werd de vergadering gesloten.

BERICHTEN.

Ter beoordeeling der ontwerpen voor een nieuw club-gebouw voor de Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging „de Hoop", welke ontwerpen door drie architecten — medeleden van „de Hoop" zijn opgemaakt en waarover iets werd medegedeeld in het Bouwk. Weekblad van 20 Nov. j.l., is thans door het Bestuur der Vereeniging eene Jury benoemd, bestaande uit de heeren A. L. van Gendt, A. Salm G.Bzn. en Jan Springer.

De Société Centrale d'Architecture de Belgique heeft — naar zij ons mededeelt — een gevoelig verlies geleden door het overlijden van den heer F. Wellens, een harer Eereleden, Eerevoorzitter van de Koninklijke Commissie voor de monumenten.

De heer Wellens overleed den 6en December j.l. te Ixelles.

Bij de behandeling van de begrooting voor het hoofdstuk Binnenlandsche Zaken in de Tweede Kamer, heeft de heer J. F. W. Conrad de Polytechnische School te Delft in het debat gebracht. De heer Conrad, erkentelijk voor de reeds door den Minister gedane toezeggingen, en overtuigd, dat bij dezen bewindsman aansporing overbodig is, meende toch te moeten wijzen op de groote noodzakelijkheid om spoedig voorzieningen te treffen met het oog op de groote behoefte aan voldoende hulpmiddelen en lokalen, opdat die Polytechnische School niet langer achtersta bij dergelijke inrichtingen in het buitenland, iets hetgeen in strijd zoude zijn met hare geschiedenis.

De heer Troelstra kwam met een bescheiden aandrang om bij de Polyt. School, evenals bij de Universiteiten eenige beurzen in te stellen voor onbemiddelde jongelieden. Die academische beurzen kwamen veelal ten bate van onbemiddelde jongelui uit den burgerstand; aan de Polyt. School konden er misschien, ook door de voorafgaande opleiding, jongens uit den arbeidenden stand van genieten, onder wie men op dit terrein wel eens knappe koppen ontmoet.

De Minister, de heer Borgesius, toonde voor dit laatste denkbeeld veel sympathie te hebben, en zeide voorshands ook niet in te zien, welke bezwaren er tegen aangevoerd konden worden. Hij achtte het echter noodzakelijk eerst nog een onderzoek daarover in te stellen.

Wat de rede van den heer Conrad betrof, de Minister was dankbaar voor diens lof en deed een beroep op de voorlichting van dien deskundige bij de voorbereiding van de ter hand genomen spoedige reorganisatie, die, hoe zuinig hij overigens ook wilde zijn, in de eerste jaren groote uitgaven voor de Polytechnische School zou vorderen.

Door de bewoners van de Keizersgracht te Amsterdam van af den Amstel tot aan de Leidsche straat, is de versiering en illuminatie der gracht tijdens de inhuldigingsfeesten opgedragen aan iemand die, zoodra genoegzaam bewoners zich hebben aangesloten, een prijsvraag voor die versiering en verlichting zal uitschrijven.

Een jury, bestaande uit de architecten W. Hamer, G. van Arkel en Th. G. Schill, zal de ingekomen plannen beoordeelen.

Door den heer C. B. Posthumus Meijjes, architect te Amsterdam, werd den 13en dezer te Rhenen aanbesteed het restaureeren van de door brand geteisterde kerk der Ned. Herv. Gemeente aldaar, de toren daaronder niet begrepen. Het laagst werd ingeschreven voor ƒ 40,225, door de Gebr. Koudijs. te Doorn.

De bouw van de kerk der Ned. Herv. Gemeente te Purmerland, onder leiding der architecten Schill en Haverkamp te Amsterdam, is zoover gevorderd, dat zij den 19en dezer zal worden ingewijd.

Van 18 tot 26 December wordt in de zalen van den Rotterdamschen Kunstkring, Korte Hoogstraat 15, eene tentoonstelling gehouden van het werk van de leden der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, omvattende: architectuur, kunstnijverheid, versieringskunst en boetseerwerk.

Het behoud en de restauratie van het oude raadhuis te Dortmund, waarvan de mooie laat-Romaansche voorgevel de oudste nog bestaande schepping van dezen aard in het Duitsche rijk is, kan thans als een voldongen feit worden beschouwd. De gemeenteraad van Dortmund heeft namelijk in zijne zitting van den 6en j.l. daartoe een bedrag van *f* 30.000 toegestaan. Bovendien heeft de provincie Westfalen *f* 12,000 daartoe bijgedragen en is door eenige personen een bedrag van *f* 78,000 voor hetzelfde doel bijeengebracht. De vermoedelijke kosten der herstelling, begroot op *f* 120,000, zijn alzoo gedekt.

Het voornemen bestaat, om het werk zoo spoedig mogelijk ter hand te nemen, opdat het gereed zij in het voorjaar van 1899, vóór de feestelijke opening van het Dortmund-Emskanaal.

De 4e algemeene vergadering der Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland wordt Maandag 27 dezer in het sociëteitsgebouw „Sic Semper" te Utrecht gehouden. De volgende onderwerpen zullen na afdoening der huishoudelijke zaken worden ingeleid: door den heer C. A. Zelvelder te Utrecht: „Welke middelen moeten worden aangewend, om aan hen, die de ambachtsscholen niet kunnen bezoeken, eene practische en theoretische opleiding in hun vak te verzekeren?" Door den heer W. de Visser te Deventer: „Het oprichten van afdeelingen".

PERSONALIA.

Te Leiden moet, tengevolge van het eervol ontslag aan den Heer A. Spijker als opzichter der gemeentewerken, een opvolger benoemd worden, wiens jaarwedde bepaald is op *f* 1000. Ook een vierde opzichter der gemeentewerken, mede op een jaarwedde van *f* 1000.

De commissie van fabricage heeft de volgende aanbevelingen ingediend, waarmede B. en W. zich vereenigen:

a. Voor opvolger van den Heer A. Spijker: 1⁰. F. J. de Ridder buitengewoon opzichter bij de gebouwen der Rijks-Univeriteits aldaar; — 2⁰. G. L. de Goederen, werkzaam op het bureau der gemeentewerken aldaar; 3⁰. M. Splinter, bouwkundig opzichter aldaar.

b. Voor vierden opzichter; 1⁰. G. L. de Goederen; 2⁰. F. J. de Ridder; 3⁰. M. Splinter.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 5.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder Bescherming van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

BOUWWERKEN *uitgevoerd door leden der Maatschappij. Bijeenverzameld en uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1892.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes Eerbiedig opgedragen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

INHOUD.

PLATEN:

5. Woning van den Hoofd-Directeur der Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam Architekt Dr. P. J. H. Cuypers.
6. Gebouw der Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te Amsterdam. Architekt A. L. van Gendt.
7. Panoramagebouw te Amsterdam. Architekt I. Gosschalk.
8. Sarphatimonument te Amsterdam. Architekt J. R. de Kruyff.
9. Winkelgebouw van den heer Allert de Lange te Amsterdam. Architekt J. van Looy.
10. Kantoorgebouw der firma Labouchère Oyens & Co. te Amsterdam. Architect F. W. M. Poggenbeek.
11. Maatschappelijk Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Architekten Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
12 Woonhuizen te Amsterdam. Architekt. J. C. Spakler Jr.
13. Woonhuis op het landgoed Uytenbosch te Baarn, van den heer J. L. Pierson. Architect C. Muysken.
14. Huize Oostbroek te de Bilt, van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham. Architect I. H. J. van Lunteren.
15. Villa Kennemerheuvel te Bloemendaal bij Haarlem, van den den heer L. H. Prætorius. Architekt L. Ritter.
16. Kantoor- en Winkelgebouw in het Agnetapark te Delft Architekt F. M. L. Kerkhoff.
17. Gebouw der Studentensocieteit Phoenix te Delft. Archit. F. J. Nieuwenhuis.
18. Stationsgebouw der Holl. IJz. Spoorweg Maatschappij, te Delft. Architekt C. B. Posthumus Meijjes.
19. Arbeiderswoningen te 's-Gravenhage. Architekt W. B. van Liefland.
20. Villa in het Prinsen Vinkenpark te 's Gravenhage. Architekt J. P. J. Lorrie.
21. R. K. Parochiekerk, Pastorie enz., van den H. Joseph, te 's Gravenhage. Architekt E. J. Margry.
22 Winkelgebouw te 'sGravenhage. Architekt J. H. A. Mialaret.
23. Winkelgebouw der Vereeniging Eigen Hulp te 's Gravenhage. Architekt H. J. Mondt.
24. Gebouw der industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd te 's Gravenhage. J. J. van Nieukerken.
25. Villa aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage. Architekt P. du Rieu Fzn.
26. Physisch Laboratorium der Rijks Universiteit te Groningen, Architekt J. van Lokhorst.
27. Hypotheek- en Kadastergebouw te Groningen. Architekt C. H. Peters.
28. Woonhuis te Haarlem. Architekten S. Roog & Jb. van den Ban Pzn.
29. Kerk der Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee. Architekt H. J. Jesse.
30. Villa Laanzicht te Leeuwarden. Architekt H. H. Kramer.
31. Gebouw der Studenten Societeit te Leiden. Architekt Prof. E. Gugel.
32. Stads Gehoorzaal te Leiden. Architekt D. E. C. Knuttel.
33. Oudeliedenhuis te Leiden. W. C. Mulder.
34. Huize de Cloeze van den heer Mr. C. J. Sickesz, nabij Lochem. Architekt Nics. Molenaar.
35. R. K. Kerk en Pastorie te Nes en Zwaluwenbuur. Architekt Jos. Th. J. Cuypers.
36. Winkelgebouw der firma Bahlman & Co. te Nijmegen. Architekt D. Semmelink.
37. Winkelgebouw te Nijmegen. Architekt J. J. Weve.
38. Woonhuis te Rotterdam, Architekt D. Verheul Jr.
39. Schouwburg te Rotterdam. Architekt J. Verheul Dzn.
40. Hotel Wittebrug te Scheveningen. Architekt Joh. Mutters Jr.
41. Gebouw der Sociëteit Sic Semper te Utrecht. Architekt P. J. Houtzagers.
42. Woonhuis van den heer Dirk Laan te Wormerveer. Architect Jacob F. Klinkhamer.

N.B. De plattegronden van deze gebouwen zijn voorgesteld op twee dubbele platen.

De 42 in dit werk voorkomende platen, groot 50 bij 35 cM., zijn lichtdrukken naar photographische opnamen, beiden van de firma Emrik & Binger te Haarlem.

Deze verzameling platen, in portefeuille, is aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst verkrijgbaar, voor de Leden der Maatschappij, à f 5.— per exemplaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 20 DECEMBER.

Enschot (N-Br.). Het bouwen eener nieuwe kerk met toren enz. aldaar,
Het R.-K. Paroch. kerkbestuur, n.m. 3 u. Bestek en teek. liggen ter inz. bij de Wed. J Vugs Bestekken zijn te verkrijgen bij den boekh. W. Bergmans te Tilburg tegen f 1,50. Inl. te bekomen bij den architect C. Franssen te Roermond. Aanw. 20 Dec., v.m. 11 u.

Balk (Fr.). Het verbouwen van zijne woon- en winkelhuizinge c a. aldaar.
De heer L. J. Dooper. Bestek en teek. liggen ter inz. en zijn tegen f 0,75 te verkrijgen bij D. v. d. Meer, architect te Balk. Aanw. gedaan.

Franeker. *a.* Het bouwen eener nieuwe school met twee lokalen te Zweins; *b.* het verbouwen der scholen te Dongjum en Ried; *c.* Het verbouwen der scholen te Achlum, Midlum en Harbaijm.
Het gemeentebestuur van Franekeradeel, 's midd. 12 u. Bestek en teek. liggen ter inz. ten gemeentehuize en zijn verkrijgb. sub. *a.* à f 1, sub. *b.* à 50 cent. Aanw. gedaan.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee blokken woningen op een terrein gelegen aan den Twekkelerweg.
De architect W. Elzinga, 's av. 8 u., in het café van B. J. v. Eede, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 20 Dec. v.m. 9½ u.

Nijehaske. Het bouwen van een burgerhuis met lokaal.
De diaconie der Herv. gemeente, 's av 8 u., bij H J. de Vries, alw. inlicht. zijn te bekomen en bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. gedaan.

Winterswijk. Het bouwen van een bier- en koffiehuis op een terrein aan de Spoorstraat aldaar.
De heer Chr. Keizer. 's av. 8 u., bij wien bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect H. van der Schaaf.

Wemeldinge (Zeeland.) Het verbeteren en restaureeren van het in- en uitwendige der kerk te Wemeldinge.
Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente des namiddags ten 1 ure.
Inlichtingen zijn te bekomen bij den architect J. Verheul Dzn., 53 Diergaardelaan, te Rotterdam, en op den dag der aanwijzing, Maandag 13 Dec. a. s., des namiddags ten 12½ uur
Bestek en teekening zijn. tegen betaling van f 2.50 per stel, te verkrijgen bij den Secretaris en Kerkvoogden te Wemeldinge.

DINSDAG 21 DECEMBER.

Deventer. Het verbouwen van een woon- en winkelhuis aan de Engestraat.
De architect G. Te Riele Wzn., v.m. 11 u. in 't koffiehuis „Franciskanerbräu". Bestek en teek. liggen in het te verbouwen huis ter inz van v m. 9 tot n.m. 4 u. en zijn ad f 1,50 verkrijgb. bij genoemden architect. Aanw. ged.

Gellicum (Gelderl.). Het bouwen van een pastorie.
Het R.-Kerkbestuur, n.m. 2 u., ten koffiehuize van Herbertus Versteeg, alw. bestek en teek. ter inz. liggen en ad. f 1,50 verkrijgb. zijn. Inl geeft de bouwk. C. A. Willemse te Rhenen. Aanw 21 Dec., v.m. 11 u.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van twee winkelhuizen aan de Brinkstraat.
De architecten v. d Goot en Kruisweg 's av. 8u.. in het café van Bonefaas alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. 20 Dec. n.m 2 u.

Rotterdam. Het bouwen van een doorgangshuis voor krankzinnigen op het terrein van het ziekenhuis aan de Crispijnlaan.
Het gemeentebestuur. n.m. 1 u Bestek en teek. liggen ter kennisneming op de plaatselijke secretarie en in het stadstimmerhuis, en zijn voor f 1,50 verkrijgb. bij Wed P. van Waesberge en Zoon. Inl zijn te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. gedaan.

Nieuwstadt. Het bouwen van een station.
Het gemeentebestuur.

Nijmegen. Het gedeeltelijk afbreken en verbouwen van perceel no. 1, achter de Vischmarkt, voor den heer G. van Meeteren.
De architect L. J. Meijs. 's av. 8 u., in het café van G. v. Meteren, Waalkade, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

WOENSDAG 22 DECEMBER.

Havelte. Het bouwen van een woonhuis.
De heer J. Reinders, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage bij R. Lubberink.

Langezwaag. Het bouwen van een burgerhuizinge.
De heer R. R. v. d. Velde. Bestek en teek. ter inz. ten herberge van G. de Vries. Inl. geeft B. Overwijk te 't Meer.

Strijp. Het bouwen van twee woonhuizen met bijlevering der daarvoor noodige materialen.
De bouwk. Th. C. v. Vroonhoven, n.m. 5 u. Bestek en teek. ter inzage in het café van H. Vermeulen. Aanw. 22 Dec. n.m. 3 u.

DONDERDAG 23 DECEMBER.

Amsterdam. De bouw van een belastinggebouw met conciergewoning te den Helder. Raming f 11190.
De directeur der directe belastingen enz., n.m. 1 u., te zijnen bureele. Het bestek ligt ter lezing aan het ministerie van financiën, aan de bureelen van den rijksbouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage, van het prov. bestuur van Noord-Holland, en van gen. directeur. alsmede aan de kantoren der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen in de betrokken en naburige gemeenten. Het is voorts op franco aanvrage kosteloos te bekomen bij voorn. directeur. Inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den opz. der landsgebouwen P. Wijndels de Jongh te Amsterdam. Aanw. gedaan.

Amsterdam. Het verbouwen der perceelen no. 179 en 181 aan de Kalverstraat en no. 6 aan de Olieslagerssteeg voor de firma Maison de Bonneterie.
De architecten A. Jacot en W. Oldewelt, n.m. 3 u.. in het „American Hotel". Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. architecten.

Breda. Het bouwen van een woonhuis met bovenhuis, op een perceel gelegen aan de Nieuwe Boschstraat.
De architect P. A. Oomes en L. v. d. Pas, 's av. 7 u.. in het café van J. Jonkers, Stationsplein, alw. bestek en teek ter inzage liggen.

Blauwverlaat gem. Augustinusga. Het bouwen eener boerenbehuizing met leverantie en werkloon te Dijkhuizen onder Gerkeklooster. Voor den heer W. L. Kuipers te Stroobos.
De architect C. H. Eldering te Hoogkerk, v. m. 10 u., bij P. Boetes te Blauwverlaat. Bestek en teek. ad. f 1 verkr. bij gen. architect. Aanw. dagelijks bij Meint Poelstra op het bouwterrein.

Goirle (N.-Br.). Het maken en plaatsen van 58 stuks eikenkerkbanken. Oplevering 15 Sept. 1898.
Het R.-K. kerkbestuur, v.m. 11 u., in de directiekeet der Nieuwe Kerk, alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect W. F. J. H. Bouman te Tilburg.

Veendam. Het bouwen van 2 woonhuizen met al de daartoe benoodigde materialen, arbeidsloonen enz., uitgezonderd glas- en verfwerk.
De heer L. Penning. Bestek en teek. ter inzage in het Beneden Verlaathuis aldaar.

VRIJDAG 24 DECEMBER.

Groningen. Het onderhouden van het Rijks-Archiefgebouw te Groningen, gedurende de jaren 1898 en 1899. Ram. f 500.
Het prov. bestuur, 's midd. 12 u. Het bestek, no. 24. ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van Binnenl. Zaken. aan dat van het prov. bestuur van Groningen te Groningen, en is te bekomen bij M. Nijhoff. Nobelstraat no. 18, 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij den Rijksbouwkundige en bij den hoofdopzichter der universiteitsgebouwen J. C. Hubscher te Groningen. Aanw. op de plaats v.m 9 u.

Tilburg. Het stucadoor- en pleisterwerk van de i/a. zijnde R. K. kerk en sacristijen aan de Hasselt te Tilburg.
De aannemer F. Raaijmakers. Inl. te bekomen op het werk.

MAANDAG 27 DECEMBER.

Alkmaar. Het bouwen van een winkelhuis met werkplaatsen, aan de Laat.
De architect G. Looman, 's midd. 12 u.. in het café „Central" Bestek en teek. à f 1.50 te bekomen bij den architect. Aanw. 21 Dec. n.m. 2 u.

Bergen op Zoom. Het bouwen van een kapel met sacristyen enz.
De vrouwelijke vereeniging „Genootschap tot liefdadig onderwijs", 's midd. 12 u., in het koffiehuis „De Vier Winden" alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect C. P. van Genk. Aanw. 23 Dec. v.m. 10 u.
Alleen voor R.-K. aannemers aldaar.

Cuyk. Het verbouwen van een pand tot repetitiezaal der fanfare en twee burgerwoningen.
De Heer W. J. G. Groen, n.m. 4 u. in café Veerhuis. alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. M. Bulkens te Gassel. Aanw. 27 Dec. n.m. 1 u.

DINSDAG 28 DECEMBER.

Beek. Het maken van een gebouw van drie verdiepingen voor pension te Beek bij Nijmegen.
De bouwkundige G. Holwerda te Winkel N.H. Bestek en teek. zijn tegen f 2. verkrijgb. bij G. Holwerda. Aanw. op het terrein 27 Dec.

Meerssen. *a.* Het bouwen van een nieuw schoollokaal te Limmel-Meersen; *b.* het maken van schoolbanken en verdere benoodigde meubelen.
Het gemeentebestuur. n m. 2 u. Bestek en teek. vanaf 15 Dec. ter inz. en zijn ad. f 2,50 verkrijgb. Aanw. 28 Dec., v.m. 10 u.

Rotterdam. Het maken van een administratiegebouw, een magazijn en werkplaatsen, ten behoeve der fabriek aan den linker Maasoever.
Het gemeentebestuur, n.m. ten 1 u., ten raadhuize, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, alsmede in het stadstimmerhuis, alw. ook inlicht. verkrijgb. zijn. Biljetten in te zenden ter gem.-secretarie, afd. algemeene zaken. Aanw. 21 Dec. v.m. 11 u.

Rotterdam. Het amoveeren en weder nieuw opbouwen van het pand no. 57 aan het Oostvestplein.
De architect W. C. Colpijn, 's midd. 12 u. in het hotel „Allard" alwaar bestek en teek. ter inz. liggen en te bekomen zijn. Aanw. 22 Dec. v.m. 10 u.

Zieuwent. (Geld). Het bouwen van eene kerk met toren. sacristie en pastorie,
Het R.-K. kerkbestuur 's midd. 12 u. in het koffiehuis van A. Toebes, alw. van 24 Dec. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek ad. 75 ct. en teek. à f 5 per stel verkrijgb. bij den boekhandelaar J. J. van Mastrigt te Arnhem. Inlicht geeft J. W. Boerbooms te Arnhem.

WOENSDAG 29 DECEMBER.

Dordrecht. Het bouwen van 10 heerenhuizen op het terrein Rozenhof te Dordrecht.
De architecten P. A. Weeldenburg en H. A. Korthals, v m. 10 u., in het kantoorgebouw op Rozenhof. Bestek en teek. zijn à f 2 per stel verkrijgb. op Rozenhof en liggen ter inzage in het lokaal van den heer van der Horst. Inl. te bekomen bij den architecten P. A. Weeldenburg te Rotterdam en H. A. Korthals te Dordrecht, (in de directiekeet op Rozenhof) op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag, v.m. 9 en 10½ u.

's-Gravenhage. Het onderhoud en herstel van de landsgebouwen te 's-Gravenhage. gedurende 1898. Raming f 51405.
Het min. van W. H. en N. v.m. 11 u. Het bestek, no. 49, ligt ter lezing aan het Depart. van W., H. en N., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Hage, aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland. en is te koop bij de boekh. Gebr. van Cleef te 's-Hage. Inl. te bekomen bij voorn. rijksbouwmeester en bij den hoofdopz. bij de landsgebouwen Weinberg te 's-Gravenhage. Aanw. 22 Dec. v.m. 9 u.

Tilburg. Het bouwen van eene kerk met torens, koepel, sacristijen enz., benevens pastorie met aanhooren, voor de op te richten parochie van de H. Anna, met bijlevering van alle materialen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

25 DECEMBER 1897. 17e JAARGANG. No. 52.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Arnhem. Vergadering op Woensdag 29 December 1897, des avonds te 8 uur, in de Directie-kamer van Musis Sacrum.
Ingekomen stukken en mededeelingen.
Rekening en verantwoording van den Penningmeester volgens art. 19 van het Reglement.
Vaststelling der begrooting voor het volgend jaar.
Verkiezing van een Voorzitter en twee Bestuursleden.
Volgens rooster moeten aftreden de H.H. V. G. A. Bosch, J. Persijn Jr. en O. A. Koorevaar.
Benoeming der Commissie bedoeld bij art. 7 van het Reglement.
Benoeming van een afgevaardigde naar de Algemeene Vergadering.
Voordracht met kunstbeschouwing over „de Openbare werken in den Oranje Vrijstaat" door den Heer J. H. Müller.

De Secretaris,
O. A. Koorevaar.

De ontwerpen ingekomen op de prijsvraag voor de versiering en verlichting der Leidschegrachten enz. te Amsterdam, bij gelegenheid der Kroningsfeesten, worden nog slechts tot en met **25 December** tentoongesteld in het gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam.

DE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam heeft de goede gedachte gehad het koperen feest van hare stichting o. a. te vieren met eene tentoonstelling van werk harer leden. Zij heeft dat goed voornemen ten uitvoer gelegd en in twee lokalen van den Rotterdamschen Kunstkring eene verzameling ter bezichtiging gesteld, die alle aandacht waard is en waarvan men een bijzonder gunstigen indruk zal medenemen, ook door de smakelijke rangschikking.

Over 't algemeen treft de degelijke opvatting in de ontwerpen, en een ernstig streven naar goede, rationeele vormen; zijn de bouwwerken in teekening voorgesteld, dan is deze bijna zonder uitzondering artistiek.

In het voorportaal hangen acht uitgewerkte en fraaie teekeningen van een ontwerp voor een raadhuis te St. Gilles, van den heer A. P. R. Otten, die zich daarin zeer vertrouwd toont met het werk van een der renovateurs onder de Belgische architecten, die fantastische vormen weet te maken, ten koste echter van een weinig goochelen met het materiaal. Het minder natuurlijke daarin is de reden, dat, niettegenstaande het decoratieve effect, dit genre geen langen levensduur zal hebben, al kan het, als Brusselsche mode, een overgewaaide vrucht bij ons planten. Ook zijne meubelen zijn geheel in den geest van dien renovateur, — uiterst decoratief.

De Heer Henri Evers zond een keurige collectie. Hij doet wederom eens zijn prachtig geteekenden Dom van Milaan genieten; met den heer J. P. Stok Wzn. zond hij een aantal teekeningen van details en photografiën van hun mooie en ernstige Remonstrantsche Kerk. Van den heer Stok een reeks interessante werken, waarvan vooral treffen de woonhuisgevels aan het Westplein en de Van Vollenhovenstraat, met mooie beschaafde vormen.

De werken van den heer J. Verheul Dzn. zijn bijzonder goed vertegenwoordigd. Zijn laatste werken zijn van een geheel anderen geest dan zijn vroegere en getuigen van ernstig streven en een hier en daar toenaderen tot moderne vormopvatting. Hij is ook vertegenwoordigd in de afdeeling opmetingen en restauraties, en die van kunstnijverheid, in de laatste met een teekening van den preekstoel uit zijne kerk te Apeldoorn.

Van den heer C. N. Van Goor, o. a. zijn bekend vorstelijk verblijf, dat als ontwerp en als teekenwerk een lust is om te zien, en eenige kleinere ontwerpen, waarbij het administratiegebouw der Diergaarde en de meubelen daarvoor de aandacht trekken. Prachtig zijn zijne opmetingen van de Delftsche Poort.

Bij het werk van den heer Jac. Van Gils zijn een paar landelijke huisjes te Haarzuylen die aangenaam aandoen, en niet minder de van geduld en werkkracht getuigende opmetingen, waaronder de groote teekening van een grafzerk uit de Herv. kerk te Noordwijk. In de afdeeling kunstnijverheid vindt men van dezen inzender een verdienstelijk ontwerp voor een monstrans.

Het Witte Huis, ontworpen door den heer W. Molenbroek, zal een welgeslaagd bouwwerk worden in Amerikaanschen trant, het eerste van dien aard hier te lande; de groote teekening staat er borg voor.

Hoogst belangrijk zijn in de afdeeling kunstnijverheid de prachtige, van de grootste correctheid getuigende teekeningen van den heer A. Spoon J.Jzn., o. a. voorstellende de Admiraliteits- en de Regeeringsbanken in de groote kerk te Rotterdam; dat is werk zooals men zelden ziet. Zoo ook de teekeningen der wandbetimmering uit het voormalige Jachtslot te Poortugaal, reeds door hare uitgave in de werken van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst bekend.

In deze afdeeling zijn nog ingezonden een lang niet onverdienstelijke eenvoudige bronzen groep, Rotterdam voorstellende, en fijn gevoelde bas-reliefs, van den heer S. Miedema; bovendien van den heer A. Weimar een raaie aquarel, een binnenplaats in het Musée Cluny weergevende.

Er is meer te zien dan hier vermeld is, o. a. ontwerpen van de heeren P. A. Weeldenburg, P. G. Buskens, A. Redert, B. Th. Kraayvanger, Herman Kloot en J. J. Gort. Niet alles echter kan besproken worden; alleen dat wat meer bijzonder de aandacht onder al het goede trok, en dat hetgeen als bovenst best door de Jury gemerkt is. Die Jury heeft voor de moeielijke taak gestaan, om uit al het goede het beste te kiezen; de tentoonstelling toch geeft een indruk, alsof na scherpe eigen kritiek werd ingezonden. De hoeveelheid van die uitgekozen ontwerpen is wel het beste bewijs voor het groot aantal goede krachten waarover op bouwkundig gebied Rotterdam kan beschikken.

De uitspraak der Jury was als volgt:

In de afdeeling bouwkunst,

zilveren medailje aan de heeren: H. Evers, H. Evers en J. P. Stok Wzn., J. Verheul Dzn., en C. N. Van Goor;

bronzen medalje aan de heeren: A. P. R. Ootten, en J. Verheul Dzn.;

getuigschrift aan de heeren: C. N. Van Goor, W. Molenbroek, en J. J. Gort.

In de afdeeling opmetingen en restauratiën,

getuigschrift aan de heeren: C. N. Van Goor, en J. Verheul Dzn.

In de afdeeling kunstnijverheid,

zilveren medalje aan de heeren: A. Spoon J.Jz., en S. Miedema;

bronzen medalje aan de heeren: Jac. Van Gilse, en C. N. Van Goor.

Nog waren tentoongesteld de bekroonde ontwerpen voor straatversieringen te Rotterdam.

Wanneer men in de laatste jaren in het buitenland het werk van vakgenooten heeft gezien, dit vergelijkt met het werk dat door Nederlandsche architecten ter bezichtiging wordt gegeven, en dan eerlijk getuigenis der waarheid aflegt, dan zal zij deze moeten zijn, dat de Nederlandsche bouwkunst van heden ten dage zoo laag niet staat als het gehak daarop, zelfs van eenige beoefenaars der bouwkunst, wel zou doen denken. Er wordt hier ernstig gezocht, ernstig voortgebracht, en daardoor, om niets meer te zeggen, staat de Nederlandsche architect in geen enkel opzicht beneden zijn buitenlandschen vakbroeder, vooral niet zijn fijn gevoel voor artistieke vormen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. 17 Dec. 1897. Na voorlezing en vaststelling der notulen werd mededeeling gedaan van de ingekomen vragen door het Hoofdbestuur gesteld. Met de beantwoording belastten zich:

voor vr. I. de heeren Stigter en Knuttel,
„ vr. II. de heer Lorrie,
„ vr. III en IV. de heeren Lorrie en v. d. Kooij,
„ vr. V. de heeren v. d. Water en Simons,

die zich zoo noodig in verbinding zullen stellen met andere deskundigen.

Tevens werden voor de leden beschikbaar gesteld eenige exemplaren van de prijsvraag der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen, zijnde: „het ontwerp voor eene Eerepoort op te richten ter gelegenheid van het Kroningsfeest." Wegens den beperkten tijd van den penningmeester stelde de Voorzitter voor punt 6 en 7 der agenda, vóór de andere te laten gaan, en benoemde de heeren Philips en Hofstee tot leden der verificatie commissie, die bij monde van den laatste voorstelde de rekening goed te keuren, als zijnde conform de overgelegde stukken.

De penningmeester werd daarop onder dankzegging voor zijn uitmuntend beheer door de vergadering gedechargeerd. Inmiddels was door den 1en Secretaris de begrooting ter tafel gebracht en toegelicht. Geen der posten lokte discussie uit, zoodat deze ongewijzigd voor het jaar 1898 werden vastgesteld.

Tot zijn leedwezen moest de Voorzitter een der leden tot royeering voordragen, wegens herhaalde wanbetaling; de vergadering verleende hare goedkeuring, dat genoemde persoon van de ledenlijst werd afgevoerd. Tevens werd mededeeling gedaan van de onderhandelingen met het bestuur der Naamlooze Vennootschap „Zuid-Hollandsch Koffiehuis", tot overname der rekken en cartons, in eigendom behoorende aan de Afdeeling. Genoemde vennootschap bood hiervoor een billijke prijs, waarbij de Afdeeling tijdens de vergaderingen in het koffiehuis het vrij gebruik bij het opstellen van teekeningen en plaatwerken zou behouden. De vergadering verleende tot den verkoop hare machtiging, onder voorbehoud, bij monde van den heer Ehnle, dat het vrije gebruik zich ook zou uitstrekken tot het geval dat eene tijdelijke verplaatsing van vergaderlokaal noodig zou blijken; het bestuur verklaarde zich bereid in dien geest met heeren commissarissen den verkoop te regelen.

Alsnu kwam aan de orde de verkiezing van twee bestuursleden, ter vervanging van de heeren F. J. Bremmer Hz. en G. H. Bauer Jr., die beiden niet herkiesbaar waren. Tot leden der stemcommissie benoemde de Voorzitter de heeren v. d. Ende en Simons. Bij eerste stemming verkreeg de heer Ehnle de volstrekte meerderheid, die, ter vergadering tegenwoordig, zich de benoeming liet welgevallen; terwijl een tweede vrije stemming noodzakelijk bleek wegens het onvoldoend stemmental der overige candidaten. Het resultaat der tweede stemming was, dat de heer Lorrie de meeste stemmen op zich vereenigde. Hoewel aanvankelijk bezwaar makende tegen den voor hem verrassenden uitslag, zwichtte hij eindelijk voor den aandrang van Voorzitter en leden, en verklaarde zich bereid de bestuurstaak op zich te nemen. Bij punt 3 der agenda, de verkiezing van een Voorzitter, verzocht de heer Mondt het woord, om de vergadering voor te stellen die verkiezing bij acclamatie te doen plaats hebben, waarmede de vergadering met applaus instemde. De Voorzitter dankte voor het in hem gestelde vertrouwen en bracht tevens hulde aan de aftredende bestuurders voor de degelijke vervulling hunner verplichtingen. Intusschen was de heer v. Zuylen ter vergadering verschenen, wien onmiddelijk na afloop dezer huishoudelijke werkzaamheden het woord kon worden verleend.

Op de meest huiselijke wijze te midden van het ledental gezeten, ving genoemde heer zijne voordracht aan met de verklaring, hoe hij tot het onderwerp van den avond gekomen was, en zich voorstelde de vergadering het een en ander mede te deelen van de besprekingen op het congres te Brussel, waar hij de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vertegenwoor-

digde. Speciaal zijn de vragen 7 en 8 voor den bouwkundige van belang, en wenschte hij die voor dezen avond zijne bijzondere aandacht te wijden.

Vr. 7 luidt: „Welke zijn de algemeene (technische, hygiënische, financieele enz.) regelen, die in groote gemeenten moeten worden aangenomen, voor den bouw van goedkoope woonhuizen, die door verscheidene families moeten worden betrokken?"

Vr. 8. „Welke algemeene regelen moet men stellen voor afzonderlijke woningen in kleinere gemeenten en in het bijzonder ten plattelande?"

In grove trekken beschreef hij eerst den toestand van het vraagstuk der volkshuisvesting, zoowel bij ons, als in eenige naburige landen, waaruit bleek, dat die toestand nog zeer treurig is, daar de gemeenten blijkbaar niet bij machte zijn de oplossing degelijk ter hand te nemen. Staatsbemoeiing zal alleen kunnen helpen; de toezeggingen van de tegenwoordige Regeering versterken daarin het vertrouwen, doch ook particulier initiatief versmaadt spreker in geenen deele.

Onder de landen die zich het meest het vraagstuk hebben aangetrokken, behooren vooral Frankrijk en België genoemd te worden; te veel hebben deze echter op het oog het belang van den gezeten werkman, zeker wel het gemakkelijkst deel der taak, waar nog aan zooveel minder bedeelden en van kleiner draagkracht behoorlijke gezonde huisvesting moet verleend worden. Hij besprak daarbij de regelen en plannen door de bekende mannen op het gebied der volkshuisvesting aangegeven, waarbij veel merkwaardigs viel op te merken. Ook Engeland is niet achtergebleven; practisch als altijd, kan daar de overheid met ijzeren hand ingrijpen waar dit noodig is; waarbij Londen, als voorbeeld werd aangehaald. Zijne conclusie was, dat in groote steden de bouw van goedkoope woningen alleen mogelijk is door de huisvesting van meerdere gezinnen te samen; waarbij in het oog te houden, ligging aan breede straten, goede luchtverversching, veiligheid voor brandgevaar en volkomen afscheiding der gezinnen. Een zeer goed type is het plan van de Fontaine, een Belgisch architect, dat spreker zeer toelacht. Als voorbeeld wat het particulier initiatief vermag, gerugsteund door den Staat, haalde de heer v. Zuylen aan, de Société des Habitations à Bon Marché in Frankrijk, die onder leiding van Jules Siegfried en Ernest Picot veel nuttigs tot stand bracht. Het beschikbaar stellen der gelden van Rijkspostspaarfondsen in Frankrijk en België en het productief maken der spaarpenningen van den werkman ten bate zijner woning zijn maatregelen, welke aan den invloed dier Société zijn te danken; want het was Siegfried, die het ontwerp van wet daartoe bij de Kamer indiende. Met de resultaten in beide landen tot nog toe verkregen, achtte spreker de oplossing van het vraagstuk in ons land zeer bereikbaar, mits er eene wet kome, die eene eenvoudige manier van onteigenen toelaat en het ruim verkrijgen van kapitaal door Regeeringshulp mogelijk maakt. Met een woord van hulde aan vrouwen als Octavia Hill en Helene Mercier, die zooveel voor den arbeidenden stand hebben gedaan en nog werkzaam blijven, eindigde de heer v. Zuijlen zijne degelijk doorwerkte voordracht, die met onverdeelde aandacht door de aanwezigen was gevolgd. Eene geanimeerde gedachtenwisseling kon hierop niet uitblijven; met de meeste welwillendheid stond de spreker allen te woord en wekte hen op hem te steunen in zijne pogingen tot krachtige propaganda, welke gaarne werd toegezegd.

Met een kernachtige toespraak van den Voorzitter werd den heer v. Zuylen voor zijnen arbeid dank gebracht, en niet het minst voor zijne beleefdheid, de Afdeeling daarvan de primeur te schenken.

Als kunstbeschouwing diende de collectie teekeningen voor de beantwoording der prijsvragen uitgeschreven door de Maatschappij in 1896, waaraan de heer Mondt eenige platen van het werk „la Peinture moderne" en l'Emulation had toegevoegd. Na bezichtiging hiervan sloot de Voorzitter de laatste vergadering van dit jaar.

Afdeeling Utrecht. 21 Dec. 1897. Daar de Heer I. H. J. van Lunteren verhinderd was, werd de vergadering gepresideerd door den Vice Voorzitter de heer Alb. Nijland. Hij heette den leden welkom in deze laatste vergadering van dit jaar.

Na lezing der notulen door de Secretaris, deed de Penningmeester verantwoording van de rekening over het verloopen jaar, welke rekening door de heeren Kersemaekers, v. Asperen en Werkhoven werd nagezien en goed bevonden; zij sloot met een klein batig saldo.

Verder werd de begrooting van 1898 aan de goedkeuring der leden onderworpen, die ze, na eene bespreking over het kleine bedrag dat voor eene eventueele prijsvraag was uitgetrokken, aannamen.

De volgens rooster aftredende bestuursleden de heeren I. H. J. van Lunteren en W. de Jong werden met algemeene stemmen herkozen. Zoo ook werden de heeren I. H. J. van Lunteren, A. J. Vreeswijk en J. T. Kok resp. tot Voorzitter, Secretaris en Penningmeester met algemeene stemmen herbenoemd.

De heer Kok verheugde zich over de verkiezing en stelt voor den heer v. Lunteren te bewegen als Voorzitter aan te willen blijven, te meer daar hij met algemeene stemmen is herkozen.

Hierna hield de heer W. de Jong zijne reeds te voren aangekondigde beschouwingen over Schoonheidswetten in de Bouwkunst, terwijl den heer H. Kersemaekers eenige mededeelingen deed over het te bouwen Witte huis te Rotterdam, in verband met den bouwtrant in Amerika.

Den heer Alb. Nijland bracht daarna ter tafel een paar monsters steenen van gegoten en geperst zand, welke steen in alle vormen en afmetingen verkrijgbaar en zeer geschikt zijn voor vloeren. Eveneens werd door hem een gegoten ijzeren vloertegel, zooals te Tilburg in fabrieken gebruikt, aan de leden ter bezichtiging gesteld.

BERICHTEN.

In de vergadering der Tweede Kamer van 20 Dec. j. l. is aangenomen een amendement van den heer Conrad, tot verhooging der bezoldigingen van de 10 opzichters 1e Klasse van den Waterstaat met f 200.

Zondag 19 Dec, j. l. is de nieuwe kerk te Purmerland, gebouwd ter vervanging van de oude kerk, welker toren wegens den hellenden stand gesloopt moest worden, op plechtige wijze ingewijd.

De predikant herdacht in zijne rede o. a. den milden gever, ongenoemd maar toch aan ieder lid der gemeente bekend, die f 3500 voor den bouw geschonken had, verder de gemeenten in Nederland die in de kosten van den bouw hadden bijgedragen, en ook de architecten, de heeren Schill en Haverkamp.

PERSONALIA.

Te Leiden werden benoemd, tot 1e Opzichter der Gemeentewerken de heer F. J. de Ridder, buitengewoon opzichter bij de gebouwen der Rijks-Universiteit aldaar, en tot 4e Opzichter de heer G. L. de Goederen, werkzaam op het bureau der Gemeentewerken aldaar.

Door den raad van de Gemeente 's Hertogenbosch is besloten tot het aanstellen van een adjunct-ingenieur-architect bij de Gemeentewerken, op een salaris van f 1500, en van een opzichter op een salaris van f 600.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Aantal ingeschreven sollicitanten voor:
Bouwkundig Opzichter 4.
Bouwkundig Teekenaar 5.
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 4.

Aantal aanvragen voor:
Bouwkundig Opzichter-teekenaar 1.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„De Natuur", aflevering 12 van 15 December 1897. Alaska's nieuwe goudvelden aan de Klondike, (vervolg en slot), door Dr. L. Bleekrode. — De bloemenstad en hare bolplanten, door J. Sturing. — De Kolenrijkdom van Duitschland en eenige andere Europeesche Staten, in verband met de toekomstige uitputting der verschillende revieren (vervolg), door F. E. L. Veeren. — Mensch-apen, (vervolg) door Dr. R. Sinia. — Hollandsche tabak (vervolg en slot), door C. J. Koning. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

MEDEDEELING.

Wegens de vroege verschijning van dit blad en de opname daarin van de inhoudsopgave van den jaargang 1897, kunnen verschillende verslagen eerst in een volgend blad worden opgenomen.

INHOUD

VAN HET

Bouwkundig Weekblad, jaargang 1897,

HANDELINGEN, VERSLAGEN ENZ. DER MAATSCHAPPIJ.

Verslagen van de Vergaderingen der Afdeelingen.

Opleiding, bevoegdheid enz. van den Architect.

BOUWKUNDE.

Uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken.

Inrichting van gebouwen.

Bouwmaterialen.

Bouwkundig teekenen.

KUNST IN HET ALGEMEEN, GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST, DECORATIEVE KUNST, NIJVERHEID, ONDERWIJS.

Kunst.

Oude monumenten, Archeologie, Aesthetica, Kunstgeschiedenis.

Korte berichten over Nederlandsche Monumenten.

(Opgenomen onder de „Berichten").

(1) Zie verbetering op bldz. 24.

Buitenland.

(als boven.)

Decoratieve Kunst en Kunstnijverheid.

Onderwijs.

Technische Mededeelingen.

Hygiëne. Verlichting. Verwarming. Ventilatie. Rioleering, enz.

ONDERWERPEN VAN ADMINISTRATIEVEN EN SOCIALEN AARD, EN RECHTSPRAAK.

BEOORDEELING EN AANKONDIGING VAN BOEKWERKEN.

LEVENSBESCHRIJVINGEN.

PRIJSVRAGEN.

TENTOONSTELLINGEN, WEDSTRIJDEN EN CONGRESSEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

INGEZONDEN STUKKEN.

PLATEN.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 27 DECEMBER.

Alkmaar. Het bouwen van een winkelhuis met werkplaatsen, aan de Laat.

De architect G. Looman, 's midd. 12 u., in het café „Central". Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij den architect. Aanw. gedaan.

Bergen op Zoom. Het bouwen van een kapel met sacristyen enz.

De vrouwelijke vereeniging „Genootschap tot liefdadig onderwijs", 's midd. 12 u., in het koffiehuis „De Vier Winden" alw. bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de architect C. P. van Genk. Aanw. gedaan.

Alleen voor R.-K. aannemers aldaar.

Cuyk. Het verbouwen van een pand tot repetitiezaal der fanfare en twee burgerwoningen.

De Heer W. J. G. Groen, n.m. 4 u. in café Veerhuis, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de bouwk. M. Bulkens te Gassel. Aanw. 27 Dec. n.m. 1 u.

Huizum (Fr.). Het bouwen van een burgerwoonhuis en 10 arbeiderswoningen aan de Verlengde Schrans.

De architect W. C. de Groot te Leeuwarden bij H. v. Vegte te Huizum, bestek en teek. ad f 1 en inlicht. verkrijgb. bij gen. architect.

Leiden. Het verbouwen van het huis aan den Hoogewoerd no. 104.

De architect B. E. Spijker Azn., n.m. 2 u., in het café „Den Burcht", alw. bestek en teek. ter inz. liggen en bestekken à f 0,50 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het bouwen van een café met bovenhuis en twee winkels met bovenhuizen en pakhuis op een terrein aan de Proveniersssingel, Provenierstraat en Provenierplein.

De architect P. W. Blanken, v.m. 11 u., in het Poolsch koffiehuis. Bestek en teek. à f 2 en inl. te bekomen bij voorn. architect.

Woensel. Het bouwen van een woonhuis met annexe bergplaats voor W. C. Scheuning.

De aanbesteder, n.m. 5 u., in het café van J. Spoorenberg, Fellenoord, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. geschiedt door en inl. te bekomen bij den heer A. Bogaarts aldaar.

DINSDAG 28 DECEMBER.

Amsterdam. Het leveren van kazernemeubelen te Amsterdam, onder beheer der genie aldaar. Raming f 2800.

De genie, v.m. 10 u., te haren bureele Nieuwe Heerengracht no. 11, alw. biljetten in te leveren vóór 27 Dec. n.m. 3 u., bestekken ter inz. liggen en met inschrijvingsbiljetten en inlicht. verkrijgb. zijn.

Beek. Het maken van een gebouw van drie verdiepingen voor pension te Beek bij Nijmegen.

De bouwkundige G. Holwerda te Winkel N.H. Bestek en teek. zijn tegen f 2. verkrijgb. bij G. Holwerda. Aanw. op het terrein 27 Dec.

Rotterdam. Het amoveeren en weder nieuw opbouwen van het pand no. 57 aan het Oostvestplein.

De architect W. C. Colpijn, 's midd. 12 u. in het hotel „Allard" alwaar bestek en teek. ter inz. liggen en te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

Rotterdam. Het maken van een administratiegebouw, een magazijn en werkplaatsen, ten behoeve der fabriek aan den linker Maasoever.

Het gemeentebestuur, n.m. ten 1 u., ten raadhuize, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, alsmede in het stadstimmerhuis, alw. ook inlicht. verkrijgb. zijn. Biljetten in te zenden ter gem.-secretarie, afd. algemeene zaken. Aanw. gedaan.

Welsum. Het verbouwen eener opzichterswoning.

De Dijkstoel van het polderdistrict „Veluwe", v.m. 11 u., bij D. de Winter, bij wien bestek en teek. ter inzage liggen. Inlicht. geeft de opz. W. Carmiggelt. Aanw. gedaan.

Zieuwent. (Geld.) Het bouwen van eene kerk met toren, sacristie en pastorie.

Het R.-K. kerkbestuur 's midd. 12 u. in het koffiehuis van A. Toebes, alw. van 24 Dec. bestek en teek. ter inz. liggen. Bestek ad. 75 ct. en teek. à f 5 per stel verkrijgb. bij den boekhandelaar J. J. van Mastrigt te Arnhem. Inlicht. geeft J. W. Boerbooms te Arnhem.

WOENSDAG 29 DECEMBER.

Alteveer gem. Zuidwolde. Het bouwen van een boerderij c.a.

De architect J. Cormiggelt, v.m. 11 u., bij K. Koekkoek. Bestek en teek. liggen ter inz. in de café's IJmker te Hoogeveen en R. van Lunzen te Zuidwolde.

Beetsterzwaag. Het afbreken van een gedeelte der gebouwen, behoorende tot de boerenplaats in gebruik bij S. Koopmans aldaar en het bouwen van een geheel nieuwe boerenplaats te Beets, voor Mevrouw de Wed. Dr. J. Lunsingh Tonckens.

Notaris Keuning, 's av. 8 u. te zijnen kantore. Bestek enz. ter inz. in hotel „de Klok" en zijn ad 50 ct. alsmede inl. verkr. bij den architect L. de Groot.

Dordrecht. Het bouwen van 10 heerenhuizen op het terrein Rozenhof te Dordrecht.

De architecten P. A. Weeldenburg en H. A. Korthals, v m. 10 u., in het kantoorgebouw op Rozenhof. Bestek en teek. zijn à f 2 per stel verkrijgb. op Rozenhof en liggen ter inzage in het lokaal van den heer van der Horst. Inl. te bekomen bij den architecten P. A. Weeldenburg te Rotterdam en H. A. Korthals te Dordrecht, (in de directiekeet op Rozenhof) op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag, v.m. 9 en $10^1/_2$ u.

Roosendaal. Het verbouwen van een huis met inrichting van bovenzaal op de Markt.

De heer J. C. van Aalst-Janssens, n.m. 2 u., te zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Inl. geeft de architect Joh. Stevens Pzn. Aanw. 28 Dec., n.m. 2 u.

Tilburg. Het bouwen van eene kerk met torens, koepel, sacristijen enz., benevens pastorie met aanhooren, voor de op te richten parochie van de H. Anna, met bijlevering van alle materialen.

Het R.-K. kerkbestuur, v. d. H. Anthonius, n.m. 3 u., in het café van J. Wagemans Haringseind. Bestek en teek. zijn van af 15 Dec. te bekomen bij den boekh. W. Bergmans à f 6,50 per stel. Inschrijvers welke geen bestek en teek. gekocht hebben komen niet in aanmerking. Aanw. in loco 29 Dec., v.m. 10 u., bijeenkomst in het koffiehuis van N. v. Gorp. Bredasche weg.

Steenwijkerwold. Het wederopbouwen der afgebrande school en 3 lokalen in de Kerkebuurt, met leveren en plaatsen van het ameublement en het herstellen van het bij de school staande gebouw voor bergplaats enz.

Het gemeentebestuur, 's midd, 12 n. Bestek en teek. ter inz. ter gemeente-secretarie en zijn ad f 1.25 verkrijgb. Aanw. 28 Dec, v.m. 10 u.

DONDERDAG 30 DECEMBER.

Leek. 1e. Het bouwen van een ijzeren voetklapbrugje over de sluis I aldaar. 2. Het bouwen van een houten ophaalbrug voor gewoon verkeer te Diepswal over sluis II.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inz. ter gem.-secr. Inl. geeft de gen. architect. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 31 DECEMBER.

Assen. Het bouwen van eene villa aan de Hoofdlaan te Assen, voor den WelEd. Gestr. heer J. E. C. C. Offerhaus.

De architect T. Boonstra, n.m. 2 u. in het concerthuis. Bestek en 2 lichtdrukken zijn verkrijgb. à f 2, bij de firma van Gorcum en Co. Aanw. 27 Dec., n.m. 2 u.

Haarlem. Het bouwen van een volksbadhuis aan den Koudenhorn, tegenover de kazerne, te Haarlem.

Het bestuur der afdeeling Haarlem der N.-Holl. vereen. „Het Witte Kruis". Bestek met teekeningen ad. f 1 50 te verkrijgen bij Roog en v. d. Ban, architecten aldaar.

DINSDAG 4 JANUARI 1898.

Amersfoort. Het bouwen van eene kerk met consistorie aan de Langegracht aldaar.

De kerkeraad der Geref. gemeente, v.m. 11 u., in het café „De Arend". Bestek en teek. liggen ter inzage in bovengen. café en zijn te verkrijgen tegen f 1,50 bij den heer P. v. d. Hooff, gemeente-opzichter te Amersfoort. Bestek en voorw. van het smids-, stukadoors- en schilderwerk zijn afzonderlijk te verkrijgen tegen 10 cents. Bewoners van Amersfoort van Protestantsche gezindte en leden van Gereformeerde kerken buiten Amersfoort kunnen alleen voor deze aanbesteding in aanmerking komen. Aanw. 28 Dec. v.m. 11 u.

Hengelo (Ov.). Het bouwen van een woonhuis, op een terrein gelegen aan den Enscheder straatweg.

De architect W. Elzinga, s'av. 8 u., in het café van J. Krabbenbosch, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. 4 Jan., v.m. $9^1/_2$ u.

Nieuwerkerk in Duiveland. Het afbreken van het bestaande en het bouwen van een nieuw armhuis.

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. in de herberg van J. Lievensе te Nieuwerkerk en J. Lodewijk te Capelle. Bestekken ad. 50 ct. verkrijgb. ter secretarie te Zierikzee. Inl. geeft de bouwk. W. Brouwer Johzn. te Nieuwerkerk. Aanw. 28 Dec. v.m. 10 u.

Utrecht. Bestek no. 737. Het maken van een gebouw voor waterplaatsen en privaten op het station Utrecht. Raming f 7000.

De Mij. t. expl. van Staatsspoorwegen des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park. De besteding geschiedt volgens § 46 van het bestek. Het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. Beunke te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00. Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 7 JANUARI.

Dordrecht. Het bouwen van een ketelhuis, verplaatsing van eenen purifier en bijbehoorende werken, op het terrein van den watertoren der hoogdrukwaterleiding.

De directeur der gemeentegasfabiek, n.m. 2 u., te zijnen bureele, gasfabriek. Bestek en teek. zijn tegen f 1 verkrijgb. aan het kantoor der gasfabriek, waartevens inl. zijn te bekomen. Aanw. op het terrein van den watertoren 29 Dec. v.m. 11 u.

ZATERDAG 8 JANUARI.

Hoorn. Bestek no. 8. Het maken van gebouwen en eenige werken ten behoeve van de lijn Schugen—Wognum.

Het bestuur der Stoomtramweg Maatsch. „West-Friesland", n.m. 1 u. (lok. tijd) in het Parkhotel, alw. bestek en teek. ter inz. liggen, alsmede in het hotel C. Broersma, te Schagen, terwijl zij à f 2,50 te bekomen zijn in gen. hotel en ten kantore van den ingenieur J. Schotel, te Rotterdam. Aanw. 30 Dec. Samenkomst aan het station Schagen, na aankomst van den trein, welke te 11.4 u.m. (Gr. tijd), aldaar aankomt.

DINSDAG 11 DECEMBER.

Nijkerk (Geld.) (Herbest.). Bestek no. 2. Het maken vaa den watertoren, het machinegebouw met reinwaterkelder, ophooging, terrein enz.

Het gemeentebestuur, n.m. 1 u. Bestekken met teek. verkrijgb. voor f 2.50 bij den architect F. de Jongh, Regentesselaan 330 te 's-Gravenhage, bij wien tevens nadere inl. te bekomen zijn.

VRIJDAG 14 JANUARI.

Herkingen. Het bouwen van een gemeentehuis met bijkomende werken.

Het gemeentebestuur, v.m. 10 u. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den secretaris der gemeente. Aanw, 13 Jan., n.m. 2 u.

ZATERDAG 15 JANUARI.

Deil. Het sloopen van een woonhuis en het bouwen van een heerenhuis ter oppervlakte van 250 M2 met sousterrain met bijlevering van alle materialen loonen enz.

De heer G. J. van Everdingen, n.m. 2 u. Bestek en teek. ad f 1,75 verkr. bij Th. H. Jansen te Rumpt. Aanw. 6 en 15 Jan. van af 12 u.

Afloop van AANBESTEDINGEN.

10 DECEMBER.

Lekkerkerk. Het bouwen van twee woonhuizen aan den Langen Achterweg. Door den heer G. Slijk, mr. timmerman alhier.

Metselwerk. Laagste inschrijver G. van der Voet, f 746*.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00692 1999